ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
026000265255

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

68

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Οι παιδαγωγικές απόψεις των Ανδρέα Καρκαβίτσα – Νώντα Έλατου όπως προβάλλονται στα αναγνωστικά τους

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Κ. ΡΙΣΒΑΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΠΑΝΤΑΖΗΣ ΣΠΥΡΟΣ (ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ) ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Π.Τ.Ν. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Π.Τ.Ν. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΟΥΤΣΟΥΒΑΝΟΥ ΕΥΓΕΝΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΠΑΝΤΑΖΗΣ ΣΠΥΡΟΣ (ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ) ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Π.Τ.Ν. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Π.Τ.Ν. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΟΥΤΣΟΥΒΑΝΟΥ ΕΥΓΕΝΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΟΣΣΥΒΑΚΗ ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ Π.Τ.Δ.Ε. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Π.Τ.Δ.Ε. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΡΙΑΝΤΟΥ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ Π.Τ.Ν. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΜΑΡΙΑ ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ Π.Τ.Ν. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΞΕΤΑΣΗΣ: 15-5-2008

ΒΑΘΜΟΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ «ΑΡΙΣΤΑ»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή..... 11
0. 1. Η μεθοδολογική ανάπτυξη της εργασίας..... 11
Συντομογραφίες..... 14

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Οι πολιτικοκοινωνικές και οικονομικές συνθήκες 1880- 1922..... 16
2. Η εκπαιδευτική πραγματικότητα από το 1855 έως το 1933 στην Ελλάδα..... 22
3. Θεωρητικές προσεγγίσεις για την ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας..... 30
4. Το παιδί στον ελληνικό χώρο.....39

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

5. Αναγνωστικά - Εννοιολογική προσέγγιση 45
6. Ιστορική αναδρομή της παρουσίας των αναγνωστικών στην ελληνική εκπαίδευση..... 47
7. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917..... 60

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ - ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ

1. Το ερευνητικό πρόβλημα..... 65
   - 1.1. Η αναγκαιότητα της έρευνας..... 68
   - 1.2. Ο σκοπός της έρευνας..... 70
   - 1.3. Τα ερευνητικά ερωτήματα..... 70
   - 1.4. Η μέθοδος της έρευνας..... 71
     - 1. 4. 1. Μεθοδολογικές διευκρινήσεις..... 71
     - 1. 4. 2. Το δείγμα της έρευνας..... 73
     - 1. 4. 3. Ο καθορισμός της μονάδας καταγραφής του υλικού..... 73
     - 1. 4. 4. Η επιλογή των κατηγοριών ανάλυσης..... 73
     - 1.4. 5. Το σύστημα κατηγοριών ανάλυσης του κειμένου..... 74
   - 1. 5. Συγκέντρωση υλικού.....74
2. Η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων στα πλαίσια της ανάλυσης περιεχομένου..... 76
   - 2. 1. Η αγωγή όπως προβάλλεται μέσα από τα κείμενα των αναγνωστικών Α. Καρκαβίτσα – Ν. Έλατου και των παιδικών – πραγματογνωστικών διηγημάτων του Α. Καρκαβίτσα..... 82
     - 2.1.1. Εθνική αγωγή - πατρίδα 82
       - 2.1.1.1 Αγάπη για την πατρίδα..... 83
       - 2.1.1.2 Στρατός –στρατιωτική θητεία..... 84
       - 2.1.1.3. Πρότυπο καλού στρατιώτη..... 87
       - 2.1.1.4. Απειλή - εχθροί της πατρίδας..... 90
       - 2.1.1.5. Θυσία για την πατρίδα..... 91
       - 2.1.1.6. Ιστορία της πατρίδας..... 92
       - 2.1.1.7. Πόλεμος 93
     - 2.1.2. Θρησκευτική αγωγή..... 96
       - 2.1.2.1 Όρκος 96
       - 2.1.2.2. Προσευχή 97
       - 2.1.2.3. Φόβος Θεού..... 99
       - 2.1.2.4. Αγαπημένος στους Θεούς..... 99

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.2.5. Θυσίες - τάματα χρέος..... 99
2.1.2.6. Θεός τιμωρός..... 100
2.1.2.7. Θρησκοληψία..... 101
2.1.2.8. Θρησκευτική Πίστη..... 101
2.1.2.9. Αναφορά σε αγίους 102
2.1.2.10. Αναφορά στην Παναγία..... 103
2.1.2.11. Λατρεία – Σύμβολα..... 103
2.1.2.12. Μυστήρια – Γέννηση..... 104
2.1.2.13. Κλήρος..... 105
2.1.2.14. Ανεξιθρησκία..... 105
2.1.2.15. Αλλαγή θρησκείας..... 105
2.1.2.16. Θρησκεία και περιβάλλον..... 105
2.1.2.17. Προστάτης των χριστιανών..... 106
2.1.2.18. Κακοί χριστιανοί..... 106
2.1.2.19. Θεός..... 106
2.1.3. Οικογένεια – Οικογενειακή αγωγή..... 111
2.1.3.1. Πατρική –μητρική αγάπη, θυσία - προστασία..... 111
2.1.3.2. Μητέρα- πατέρας..... 113
2.1.3.3. Αδέρφια – Αγόρι – Κορίτσι..... 114
2.1.3.4. Παππούς - γιαγιά..... 115
2.1.3.5. Οικογενειακή ζωή..... 116
2.1.3.6. Πατριός – μητριά..... 117
2.1.3.7. Κηδεμόνας – σπιτονοικοκυρά - παραμάνα – δάσκαλος 117
2.1.3.8. Συζυγική πίστη- σχέσεις- πατριαρχική οικογένεια 118
2.1.3.9. Θάνατος παιδιού..... 119
2.1.3.10. Άκληροι γονείς 120
2.1.3.11. Ορφανό παιδί..... 120
2.1.3.12. Χρέος προς τους γονείς..... 122
2.1.4. Διαπολιτισμική αγωγή..... 127
2.1.4.1. Δ΄ Τάξη..... 127
2.1.4.2. Ε΄ Τάξη 127
2.1.5. Φυσική αγωγή..... 133
2.1.5.1. Γ΄ Τάξη..... 133
2.1.5.2. Δ΄ Τάξη..... 134
2.1.6. Μουσική Αγωγή..... 140
2.1.7. Ειδική αγωγή..... 144
2.1.7.1. Σωματική αναπηρία..... 144
2.1.7.2. Νάνος..... 144
2.1.8. Αγωγή υγείας..... 152
2.1.8.1. Διατροφή..... 152
2.1.8.2. Βότανα – φάρμακα – πρακτική ιατρική..... 153
2.1.8.3. Υγεία και περιβάλλον..... 153
2.1.8.4. Πρώτες βοήθειες..... 154
2.1.8.5. Ασθένεια..... 154
2.1.8.6. Ατομική καθαριότητα..... 154
2.1.9. Πολιτιστική αγωγή..... 158

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.9.1. Γλωσσοδέτης..... 158
2.1.9.2. Ενδυμασία 158
2.1.9.3. Ποιήματα 160
2.1.9.4. Παροιμίες 174
2.1.10. Κοινωνική αγωγή..... 177
2.1.10.1. Κοινωνικές τάξεις – διαφορές..... 177
2.1.10.2. Εσωτερική μετανάστευση για εκπαίδευση..... 178
2.1.10.3. Εξωτερική μετανάστευση – ξενιτιά..... 179
2.1.10.4. Επαγγελματικός προσανατολισμός..... 179
2.1.10.5. Αλκοολισμός..... 180
2.1.10.6. Θάνατος..... 180
2.1.10.7. Παιδική εργασία - εκμετάλλευση 181
2.1.10.8. Ληστεία..... 181
2.1.11. Περιβαλλοντική αγωγή..... 185
2.1.11. 1. Γνωριμία με την πανίδα και τη χλωρίδα..... 185
2.1.11. 2. Προστασία του περιβάλλοντος..... 194
2.1.11. 3. Καταστροφή του περιβάλλοντος..... 195
2.1.11. 4. Ύμνος στις ομορφιές της θάλασσας..... 198
2.1.11. 5. Γεωγραφία – Ταξιδιωτικά..... 202
2.2. Μέσα αγωγής των αναγνωστικών Α. Καρκαβίτσα-Ε. Παπαμιχαήλ..... 208
2.2.1 Αμοιβές..... 209
2.2.1.1.Οι εσωτερικές αμοιβές..... 209
2.2.1.2. Οι εξωτερικές αμοιβές..... 210
2.2.1.2.2. Ο έπαινος 210
2.2.1.2.2. Παροχή υλικών αμοιβών..... 212
2.2.2. Μίμηση προτύπων..... 216
2.2.2.1 Πρότυπα ανδρείας..... 216
2.2.2.2. Πρότυπο επιμελή μαθητή..... 217
2.2.2.3. Πρότυπα αξιών..... 218
2.2.2.3.1 Τιμιότητας..... 218
2.2.2.3.2 Δικαιοσύνης..... 219
2.2.2.3.3. Ελευθερίας 219
2.2.2.3.4. Αλληλεγγύης – Αλτρουισμού..... 220
2.2.2.3.5. Δημοκρατίας..... 221
2.2.2.3.6. Φιλίας..... 221
2.2.2.3.7. Σεβασμού..... 222
2.2.2.3.8. Ζωοφιλίας..... 223
2.2.2.3.9. Φιλοξενίας..... 225
2.2.2.3.10. Εργασίας..... 226
2.2.2.4. Αρνητικό πρότυπο..... 230
2.2.3. Αταξία - Απειθαρχία..... 242
2.2.3.1. Ήπιες αντικοινωνικές συμπεριφορές – μικροαταξίες – μικροπροβλήματα..... 242
2.2.3.2. Λεκτικές παρεμβάσεις για την αποκατάσταση της τάξης. 243

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.2.3.3. Σοβαρές αντικοινωνικές συμπεριφορές, σοβαρές αταξίες..... 249
2.2.3.3.1. Κυρώσεις μέσω φυσικών συνεπειών..... 249
2.2.3.3.1.1 Κλοπή..... 249
2.2.3.3.1.2. Τιμωρία με μορφή θανάτου..... 251
2.2.3.3.2. Κυρώσεις μέσω ψυχολογικών και σωματικών ποινών... 253
2.2.3.3.2.1. Σωματική ποινή..... 253
2.2.3.3.2.2. Ψυχολογικές ποινές..... 254
2.2.4. Παιχνίδι..... 259
2.2.4.1. Ομαδικό παιχνίδι..... 259
2.2.4.2. Ατομικό παιχνίδι..... 259
2.2.4.3. Συμβολικό παιχνίδι..... 260
2.2.4.4. Παιχνίδι αντικείμενο..... 260
2.2.5. Εκδρομές..... 263
2.3. Η εικονογράφηση των αναγνωστικών..... 268
2.3.1. Εικονογράφηση του αναγνωστικού Γ΄ Δημοτικού..... 269
2.3.2. Εικονογράφηση του αναγνωστικού Δ΄ Δημοτικού..... 269
2.3.3. Εικονογράφηση του αναγνωστικού Ε΄ Δημοτικού..... 270
2.3.4. Εικονογράφηση του αναγνωστικού «Ραζακί σταφύλι»..... 270
2.4. Συμπεράσματα..... 272
2.5. Προτάσεις..... 291

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

1.1. Βιοχρονολόγιο του Ανδρέα Καρκαβίτσα..... 294
1.2. Βιογραφία Νώντα Έλατου..... 303
1.3. Θυμήματα Νώντα Έλατου για τα αναγνωστικά..... 304

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

2.1. Η συμμετοχή του Ανδρέα Καρκαβίτσα στα εκπαιδευτικά, στα πολιτισμικά και πολιτικά δρώμενα της εποχής του..... 308
2.1.1. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και η Λαογραφική Εταιρεία..... 308
2.1.2. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος..... 310
2.1.3. Ο αντιβενιζελισμός του Ανδρέα Καρκαβίτσα..... 311
2.1.4. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και η Εθνική Εταιρεία..... 313
2.1.5. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και η Εθνική Γλώσσα..... 315
2.1.6. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και ο Εκπαιδευτικός Όμιλος..... 318
2.1.7. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας ως συνεργάτης στον Τύπο της εποχής του..... 319

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

3. Η θέση της Επιτροπείας για τα αναγνωστικά Ανδρέα Καρκαβίτσα Ε. Παπαμιχαήλ (Νώντα Έλατου)..... 323
3.1. Οι κατηγορίες..... 323
3.1.1. Αναγνωστικό Γ΄ Δημοτικού..... 323
3.1.2. Αναγνωστικό Δ΄ τάξης « Η πατρίδα μας »..... 324
3.1.3. Αναγνωστικό Ε΄ τάξης «Διγενής Ακρίτας»..... 327
3.2. Η απάντηση Τριανταφυλλίδη..... 334
3.3. Η απάντηση της έρευνας στην Επιτροπεία..... 351

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

3.3.1.Αναγνωστικό Γ΄ τάξης..... 351
3.3.2.Αναγνωστικό Δ΄ τάξης..... 351
3.3.3.Αναγνωστικό Ε΄ τάξης «Διγενής Ακρίτας»..... 352

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

4. Παρουσίαση των αναγνωστικών, Παιδικών και Πραγματογνωστικών διηγημάτων 354
4.1. Αναγνωστικό Γ΄ Τάξης..... 354
4.1.1. Ο Φαέθοντας..... 354
4.1.2. Ο Περσέας και η Ανδρομέδα..... 355
4.1.3. Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες..... 355
4.1.4. Ο άγριος ταύρος της Κρήτης..... 356
4.1.5. Το ιερό λάφι της Αρτέμιδας..... 356
4.1.6. Η Άλκηστη..... 356
4.1.7. Δαίδαλος και Ίκαρος..... 356
4.1.8. Τα παιδικά χρόνια του Θησέα..... 356
4.1.9. Ο Θησέας παρουσιάζεται στον πατέρα του τον Αιγέα..... 357
4.1.10. Ο Αργοναύτης Αγκαίος..... 357
4.1.11. Ο Ερυσίχθονας..... 357
4.1.12. Ο Μίδας..... 357
4.1.13. Ο Φιλήμονας και η Βαυκίδα..... 358
4.1.14. Η θυσία της Ιφιγένειας..... 358
4.1.15. Ο Φιλοκτήτης..... 358
4.1.16. Ο Οδυσσέας και ο Ευρύαλος..... 358
4.1.17. Ο Βοριάς..... 359
4.1.18. Ιστορία μιας λίμνης..... 359
4.1.19. Η Γυναικόπετρα..... 359
4.1.20. Στο παλιό το κάστρο..... 359
4.12.21. Η Γοργόνα..... 359
4.1.22. Ο Μάρτης..... 360
4.1.23. Ο Λαγός και η χελώνα..... 360
4.1.24. Η Ροδαυγή..... 360
4.1.25. Ο Δήμος ο Λεβέντης..... 360
4.1.26. Τα κάρβουνα και ο ασβέστης..... 360
4.1.27. Στη στάνη..... 361
4.1.28. Ο τυφλοπόντικας και οι φίλοι του..... 361
4.1. 29. Το φίδι και ο σπίνος..... 361
4.1.30. Η αλεπού και ο σκαντζόχοιρος..... 361
4.1.31. Ο Γρύλος..... 361
4.1.32. Το φθινόπωρο..... 362
4.1.33. Στο ξένο αμπέλι..... 362
4.1.34. Ο τρύγος..... 362
4.2. Αναγνωστικό Δ΄ Δημοτικού..... 364
Α΄ Αρχαία Εποχή..... 364
4.2.1. Στο μεγάλο δρόμο της Πέλλας..... 364
4.2.2. Η εικόνα του Αλεξάνδρου..... 364
4.2.3. Ο Πρόας λέει την ιστορία του..... 364
4.2.4. Τα παιδικά μου χρόνια..... 365

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.2.5.	Πηγαίνω στην Αθήνα.....	365
4.2.6.	Η Σπιτονοικοκυρά μου.....	365
4.2.7.	Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση.....	365
4.2.8.	Πηγαίνω στο σχολείο.....	365
4.2.9.	Η πρώτη μου αταξία.....	366
4.2.10.	Η τιμωρία.....	366
4.2.11.	Το πρώτο μου βραβείο.....	366
4.2.12.	Ο πρώτος μου φίλος.....	366
4.2.13.	Η Γλυκέρα με μαθαίνει να φορώ το χιτώνα σαν Αθηναίος.....	366
4.2.14.	Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας.....	367
4.2.15.	Στην παλαίστρα.....	367
4.2.16.	Παρουσιάζομαι στον Ερμογένη.....	367
4.2.17.	Παλεύω με το Θεαγένη.....	367
4.2.18.	Πήδημα και δισκοβολία.....	368
4.2.19.	Ο ακοντισμός.....	368
4.2.20.	Παλεύω με τον Ευφορίωνα.....	368
4.2.21.	Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά.....	368
4.2.22.	Στο στάδιο.....	368
4.2.23.	Τ' Ανθεστήρια.....	368
4.2.24.	Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα.....	369
4.2.25.	Χωριζόμαστε σε κόμματα.....	369
4.2.26.	Ο Ποσειδώνας γίνεται άφαντος.....	369
4.2.27.	Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα.....	369
4.2.28.	Το αποτέλεσμα της εκδρομής.....	370
4.2.29.	Κάτι που δεν περίμενα.....	370
4.2.30.	Τα Μεγάλα Παναθήναια.....	370
4.2.31.	Στο χωριό μου.....	370
4.2.32.	Η ζωή μας στην εξοχή.....	370
4.2.33.	Να κι ο Μενεκράτης.....	371
4.2.34.	Ο τρύγος.....	371
4.2.35.	Ο πατέρας μου διώχνει το Μενεκράτη.....	371
4.2.36.	Οι τελευταίες ημέρες των διακοπών.....	371
4.2.37.	Βρίσκω τον Ποσειδώνα στο σάκο μου.....	371
4.2.38.	Ένα ξαφνικό.....	372
4.2.39.	Παρά λίγο να πνίξω τον Λυκίδα.....	372
4.2.40.	Λίγο έλειψε να χάσωμε το Μενεκράτη.....	372
4.2.41.	Ο θρίαμβος.....	372
4.2.42.	Δίνω τον όρκο του εφήβου.....	372
4.2.43.	Στην Ολυμπία.....	372
4.2.44.	Νικούμε και οι τρεις μας.....	373
4.2.45.	Χάνομε το φίλο μας.....	373
4.2.46.	Ο Πρόας τελειώνει την ιστορία του.....	373
4.2.47.	Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι.....	373
Β΄ Νέα Εποχή		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.2.48. Το Ραζακί Σταφύλι..... 376
4.2.49. Το μνήμα της μάνας..... 376
4.2.50. Στην Κατερινιώ μου, που είναι στην κυρά Σμαράγδα..... 376
4.2.51. Ο κότσυφας..... 376
4.2.52. Το τέλος ενός καραβιού..... 377
4.2.53. Η άσπρη πεταλούδα..... 377
4.2.54. Κρίμα να χαθή η μαυρομάτα..... 377
4.2.55. Ο Αμπελουργός..... 377
4.2.56. Ο Παππούς..... 378
4.2.57. Αυτό δε μου το είπε κανένας..... 378
4.2.58. Το κουνάβι..... 378
4.2.59. Ο Μάνθος..... 378
4.2.60. Η σουπιά..... 378
4.2.61. Είδες άσπρο κόρακα;..... 378
4.2.62. Ο Κήπος την άνοιξη..... 379
4.2.63. Το μετάξι..... 379
4.2.64. Ας αφήσωμε τους γέρους..... 379
4.2.65. Μία δίκη..... 379
4.2.66. Το ναυτόπουλο..... 379
4.2.67. Η σουσουράδα..... 380
4.2.68. Το τελευταίο λείψανο..... 380
4.2.69. Ο Μπαρμπαγιώργης..... 380
4.2.70. Η ιστορία της δαϊχτυλήθρας..... 380
4.3. Αναγνωστικό Ε΄ Διγενής Ακρίτας..... 382
4.3.1. Η γέννηση του αντρειωμένου..... 384
4.3.2. Μοναστήρι και σχολείο..... 385
4.3.3. Το κυνήγι..... 387
4.3.4. Το Άγιο μαντήλι..... 388
4.3.5. Η εκστρατεία της Κρήτης..... 390
4.3.6. Το κάστρο της Κυράς..... 391
4.3.7. Οι Απελάτες..... 393
4.3.8. Σαρακηνοί κουρσεύουν..... 395
4.3.9. Το στοιχειωμένο λάφι..... 396
4.4. Το αναγνωστικό «Ραζακί Σταφύλι»..... 399
4.5. Παιδικά Διηγήματα..... 403
4.5.1. Διηγήματα Παιδικά..... 403
4.5.1. 1. Η Θάλασσα..... 403
4.5..1.2. Με το σιδηρόδρομο..... 403
4.5.1.3. Το καραβάνι..... 403
4.5..1.4. Το Μέγα Σπήλαιο..... 404
4.5.2. Διηγήματα Πραγματογνωστικά..... 404
4.5.2.1. Οι μέλισσες..... 404
4.5.2.2. Η πέρδικα..... 404
4.5.2.3.Του λιναριού τα πάθη..... 404
4.5.2.4.Κοντά στο ηλιόγερμα..... 404
4.5.2.5.Οι σαλίγκαροι..... 404

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.5.2.6.Ο δρυοκολάπτης..... 405
4.5.2.7.Το αραβικό άλογο..... 405
4.5.2.8.Το λιοντάρι..... 405
4.5.2.9.Αλλαγμένοι τόποι..... 405
4.6. Εικόνες των αναγνωστικών Ανδρέα Καρκαβίτσα..... 407
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5
5.1. Ο Διόνυσος (παιδικό διήγημα)..... 424
5.2. Μοιρολόγια Ακαρνανίας..... 426
5.3. Επιστολή προς Αλέξανδρο Δελμούζο..... 431
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6
6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... 433

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εισαγωγή

Στην κοινωνία και στον κλάδο των εκπαιδευτικών η περίοδος 1913 – 1922 έχει προφανώς αφήσει μια σαφή εικόνα επίλυσης των μεγάλων κοινωνικοεκπαιδευτικών προβλημάτων - μια προσδοκία και ένα στόχο.

Τους στόχους και τις προσδοκίες αυτής της περιόδου έρχεται να ανιχνεύσει η συγκεκριμένη μελέτη, που εξετάζει την παρουσία και την προσφορά του λογοτέχνη Ανδρέα Καρκαβίτσα στην εκπαίδευση, αφού ο συγκεκριμένος συγγραφέας έγραψε σε συνεργασία με τον παιδαγωγό Νώντα Έλατο αναγνωστικά για την Τρίτη, Τετάρτη και Πέμπτη τάξη του Δημοτικού Σχολείου καθώς και τα «Παιδικά - Πραγματογνωστικά Διηγήματα» που αποτελούσαν συμπλήρωμα του αναγνωστικού για το μάθημα της γλώσσας, όπως το σημερινό ανθολόγιο. Τα συγκεκριμένα αναγνωστικά έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί είναι τα αναγνωστικά της μεταρρύθμισης του 1917. Μαζί με άλλα αναγνωστικά της εποχής αποτελούν τομή στην ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης αφού διέπονται από τις αρχές που έθεσαν οι Α. Δελμούζος, ο Μ. Τριανταφυλλίδης και ο Δ. Γληνός.

Η έρευνά μας εστιάζει το ενδιαφέρον της στις παιδαγωγικές διαστάσεις των αναγνωστικών κειμένων των Α. Καρκαβίτσα -Ν. Έλατου, και των Πραγματογνωστικών και Παιδικών Διηγημάτων του Α. Καρκαβίτσα - που χρησιμοποιήθηκαν ως ανθολόγιο για το μάθημα της γλώσσας - και προσπαθεί να αποτυπώσει τις παιδαγωγικές απόψεις όπως εμφανίζονται μέσα στο συγκεκριμένο έργο των συγγραφέων, έπειτα από ποιοτική και ποσοτική μελέτη των κειμένων του. Επιπλέον προσπαθεί να διερευνήσει τη σημασία και το ρόλο της εικονογράφησης στα συγκεκριμένα σχολικά εγχειρίδια. Προκειμένου να δοθούν απαντήσεις στα παραπάνω οδηγηθήκαμε στα βασικά ερωτήματα της συγκεκριμένης μελέτης :

- Οι θεματικές ενότητες των αναγνωστικών, οι οποίες προτείνονται από τους συγγραφείς, έχουν σχέση με την εθνική, θρησκευτική, οικογενειακή, περιβαλλοντική, πολιτιστική, ειδική, κοινωνική, φυσική, μουσική, διαπολιτισμική αγωγή, και αγωγή υγείας;
- Ποια μέσα αγωγής αναδεικνύονται από τη μελέτη των συγκεκριμένων αναγνωστικών κειμένων;
- Ποιος ο ρόλος της εικονογράφησης των αναγνωστικών και πώς αυτή παρουσιάζεται στα συγκεκριμένα κείμενα;

Έτσι, προκύπτει καταρχάς η ανάγκη ανάλυσης και παρουσίασης των κειμένων ή αποσπασμάτων που θα δώσουν απάντηση τόσο στα βασικά ερωτήματά μας όσο και θα αναδείξουν τις παιδαγωγικές απόψεις οι οποίες αποτελούν το γενικό στόχο της έρευνάς μας. Επίσης με την παρουσίαση των εικόνων και την ανάλυση της εικονογράφησης των συγκεκριμένων αναγνωστικών θα αναδειχθεί η σπουδαιότητά της στα σχολικά εγχειρίδια τόσο της συγκεκριμένης εποχής όσο και της σύγχρονης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

0. 1. Η μεθοδολογική ανάπτυξη της εργασίας

Η μέθοδος που υιοθετήθηκε για τη συγκεκριμένη εργασία είναι η ανάλυση περιεχομένου.

Η μελέτη αποτελείται από δύο μέρη : το αναλυτικό θεωρητικό (ιστορικό πλαίσιο – θεωρητικό πλαίσιο, κεφ. 1 – 7) και το εμπειρικό μέρος, (κεφ. 1 – 5). Ακολουθεί το παράρτημα - με στοιχεία που ενισχύουν την παρούσα έρευνα - καθώς και η βιβλιογραφία.

Το **Α΄ μέρος,** το θεωρητικό, προηγείται από το ερμηνευτικό, γιατί προσφέρει σημαντική βοήθεια στον προσανατολισμό του αναγνώστη και συγχρόνως τον διευκολύνει να γνωρίζει τις κοινωνικοοικονομικές και εκπαιδευτικές συνθήκες της εποχής που μελετούμε, τη σημασία και την παρουσία των αναγνωστικών στην ελληνική εκπαίδευση, καθώς και τις θεωρητικές και επιστημονικές απόψεις για το αντικείμενο της μελέτης.

Το **πρώτο μέρος** της διατριβής περιλαμβάνει το ιστορικό και το θεωρητικό πλαίσιο.

Στο **πρώτο κεφάλαιο** παρουσιάζονται οι πολιτικοκοινωνικές και οικονομικές συνθήκες από το 1880 έως το 1922.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** παρουσιάζεται η εκπαιδευτική πραγματικότητα από την απελευθέρωση ως το 1933, στην Ελλάδα.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** γίνεται μια εννοιολογική προσέγγιση της παιδικής ηλικίας και της ιστορικότητάς της.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** δίνεται η παρουσία του παιδιού στον ελληνικό χώρο.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται εννοιολογική προσέγγιση των αναγνωστικών.

Το έκτο κεφάλαιο αναφέρεται στην ιστορική αναδρομή της παρουσίας των αναγνωστικών στην ελληνική εκπαίδευση.

Στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917.

Στο Β΄ μέρος της διατριβής που είναι το εμπειρικό παρουσιάζονται το ερευνητικό πρόβλημα, η μεθοδολογία της έρευνας, τα αποτελέσματα της έρευνας και διατυπώνονται οι προτάσεις.

Συγκεκριμένα:

Στο **πρώτο κεφάλαιο** παρουσιάζεται το ερευνητικό πρόβλημα που είναι οι παιδαγωγικές απόψεις των συγγραφέων Α. Καρκαβίτσα – Ν. Έλατου όπως αυτές προβάλλονται από τα αναγνωστικά των παραπάνω συγγραφέων και τα παιδικά – πραγματογνωστικά διηγήματα του Α. Καρκαβίτσα. Στο ίδιο κεφάλαιο παρουσιάζεται η αναγκαιότητα της έρευνας, ο σκοπός της και διατυπώνονται τα ερευνητικά ερωτήματα. Επίσης παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας. Ειδικότερα δίνονται οι μεθοδολογικές διευκρινίσεις, το δείγμα της έρευνας, ο καθορισμός της μονάδας καταγραφής του υλικού, παρουσιάζονται οι κατηγορίες ανάλυσης και γίνεται αναφορά στη συγκέντρωση του ερευνητικού υλικού.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** γίνεται η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων στα πλαίσια της ανάλυσης περιεχομένου.

Ειδικότερα στο **κεφ. 2. 1.**, παρουσιάζονται και αναλύονται τα ευρήματα που αναφέρονται στο πρώτο ερώτημα το οποίο έχει σχέση με την αγωγή – διαπαιδαγώγηση, όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από τις θεματικές ενότητες των αναγνωστικών και των παιδικών – πραγματογνωστικών διηγημάτων. Επίσης παρουσιάζονται αποσπάσματα ή

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κείμενα που επιβεβαιώνουν τα συγκεκριμένα ευρήματα. Ακολουθούν πίνακες με γραφήματα που δίνουν την ποσοτική ανάλυση των ευρημάτων.

Στο **κεφ. 2. 2.**, παρουσιάζονται και αναλύονται τα ευρήματα που αναφέρονται στο δεύτερο ερώτημα το οποίο έχει σχέση με τα μέσα αγωγής τα οποία προκρίνονται από τους συγγραφείς, στα κείμενα των αναγνωστικών και των παιδικών – πραγματογνωστικών διηγημάτων. Επίσης γίνεται ποιοτική ανάλυση με αποσπάσματα των κειμένων που επιβεβαιώνουν το σχολιασμό μας. Ακολουθεί ποσοτική ανάλυση των ευρημάτων με γραφήματα.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** αναλύεται και ερμηνεύεται η εικονογράφηση των αναγνωστικών της έρευνας και των τριών τάξεων του δημοτικού σχολείου.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** γίνεται γενική εκτίμηση και ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας.

Στο **πέμπτο κεφάλαιο** διατυπώνονται προτάσεις για τη βελτίωση της ποιότητας των αναγνωστικών βιβλίων.

Ακολουθεί το **παράρτημα** στο οποίο δίνονται πληροφορίες για τη συμμετοχή των συγγραφέων σε κοινωνικοπολιτικά και πολιτιστικά δρώμενα της εποχής, παρουσιάζεται η βιογραφία του Νώντα Έλατου, το βιοχρονολόγιο του Α. Καρκαβίτσα και οι εικόνες των αναγνωστικών Ανδρέα Καρκαβίτσα - Νώντα Έλατου. Επίσης γίνεται παρουσίαση και ανάλυση των κειμένων των αναγνωστικών και των Παιδικών - Πραγματογνωστικών διηγημάτων. Αποτυπώνεται η θέση της Επιτροπείας για τα συγκεκριμένα αναγνωστικά, η απάντηση Τριανταφυλλίδη και η απάντηση της έρευνας στην Επιτροπεία. Τέλος, παρουσιάζονται τα ανέκδοτα και τα αθησαύριστα που έφερε στο φως η παρούσα έρευνα.

Επιθυμώ από τη θέση αυτή να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες προς το τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων για την ευκαιρία που μου έδωσε να προβώ σε εκπόνηση διδακτορικής διατριβής. Θερμές ευχαριστίες οφείλω και στα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής κ. Σπύρο Πανταζή, κ. Απόστολο Παπαϊωάννου και κ. Ευγενία Κουτσουβάνου. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον κ. Σπύρο Πανταζή που ορίστηκε εποπτεύων καθηγητής, για την πολύτιμη καθοδήγησή του και τις χρήσιμες απόψεις του για την ολοκλήρωση της διατριβής μου.

Η μελέτη αυτή δε θα ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί χωρίς τη βοήθεια και τη στήριξη, καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησής της, της κυρίας Ν. Σιδερίδου που επιμελήθηκε τα «Άπαντα» του Α. Καρκαβίτσα, την πολύτιμη συνεργασία των υπευθύνων της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ναυπάκτου, της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Λεχαινών, της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Άμφισσας και συγκεκριμένα το αρχείο Δελμούζου, τη Βιβλιοθήκη των εκπαιδευτηρίων «Μωραΐτη», το Παιδικό Λογοτεχνικό Αρχείο της Αθήνας, την Εθνική Βιβλιοθήκη, το ΕΛ. Ι. Α. (Ελληνικό Ιστορικό Αρχείο), τη Βιβλιοθήκη της Βουλής και τη Βιβλιοθήκη των Επιστημών της Αγωγής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων καθώς και την ιδιωτική συλλογή αναγνωστικών βιβλίων του Γιάννη Ταμπακάρη.

Τη διαρκή συμπαράσταση και βοήθεια της συζύγου μου και των παιδιών μου.

Προς όλους όσους με οποιονδήποτε τρόπο έχουν συμβάλει στην ολοκλήρωση της μελέτης αυτής, εκφράζω τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη.

Αθανάσιος Κ. Ρισβάς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Α. Καρκ.	= Ανδρέας Καρκαβίτσας
τόμ.	= τόμος
σελ.	= σελίδα – σελίδες.
ό. π.	= Όπως παραπάνω
τχ.	= τεύχος
βλ.	= βλέπε
χ.χ	= Χωρίς χρονολογία
α/α	= Αύξων αριθμός
Γ. Βαλέτας	= Γεώργιος Βαλέτας
Ν. Σιδερίδου	= Νίκη Σιδερίδου
Επιμ.	= Επιμέλεια
[...]	= εκούσια παράλειψη κειμένου
[=	= αναδημοσιεύσεις

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Α΄

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΑΠΟ ΤΟ 1880 ΕΩΣ ΤΟ 1922.

Την περίοδο 1880- 1922 παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές στην εθνική, πολιτική, κοινωνική και πνευματική ζωή της Ελλάδας, από τις οποίες οι σπουδαιότερες είναι οι εξής:

Ο Χαρίλαος Τρικούπης και ο Ελευθέριος Βενιζέλος προσπαθούν να οργανώσουν εσωτερικά το νέο ελληνικό κράτος. Αναπτύσσονται οι συγκοινωνίες, το εμπόριο και η βιομηχανία[1]. Οι μεταβολές στην Ελληνική οικονομία ήταν ήδη έντονες από τα τέλη του 19ου αιώνα. Στα κατώφλι του αιώνα η «ελληνική αστική τάξη ξεπερνά για πρώτη φορά το εμπορευματικό στάδιο. Η δημιουργία βιομηχανίας, η γρήγορη ανάπτυξη της ναυτιλίας και των τραπεζών μας επιτρέπουν να μιλήσουμε για την περίοδο από το 1890 και μετά για την ελληνική αστική τάξη που, ως ένα βαθμό, μπαίνει στο καπιταλιστικό σύστημα της Ευρώπης»[2] στα παραπάνω θα πρέπει να προστεθεί και η αύξηση των μικροαστών που αρχίζουν να ασκούν επίδραση στην πολιτική της χώρας[3]. Επίσης με μια σειρά νόμων την περίοδο 1910 – 1913 προσδιορίστηκαν οι σχέσεις μεταξύ εργοδοτών – εργαζομένων[4]. Η ανάπτυξη αυτή έχει ως συνέπεια τη μετακίνηση του πληθυσμού από τις αγροτικές περιοχές στις πόλεις, και ιδίως στην Αθήνα, όπου οι συνθήκες ζωής αλλάζουν και μας επιτρέπουν να μιλήσουμε, κυρίως απ' το 1900, για ελληνική αστική τάξη[5].

Για τους πεζογράφους επομένως προστίθεται νέο υλικό, απ' όπου αντλούν τα θέματά τους. Η Ελλάδα διπλασιάζεται. Ύστερα από την ήττα του 1897, την επανάσταση στο Γουδί (1909), όπου ο Βενιζέλος[6] καλείται να αναλάβει το πηδάλιο της χώρας, ακολουθούν οι βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913). Η Ελλάδα υπερδιπλασίασε το έδαφος και τον πληθυσμό της. Δύο όμως σημαντικά γεγονότα θα έχουν οδυνηρές επιπτώσεις στην πορεία του έθνους μας: ο εθνικός διχασμός βασιλοφρόνων και βενιζελικών και η μικρασιατική

---

[1] Οι φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις της επανάστασης του 1862 έδωσαν ώθηση στην οικονομική άνοδο του τόπου.

[2] Βλ. Σβορώνος, Ν., Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα 1986, σελ. 102.

[3] Σημαντική θεσμική μεταβολή αποτελεί ο αγροτικός νόμος του 1917, που προέβλεπε την απαλλοτρίωση ενός μέρους των μεγάλων ιδιωτικών και μοναστηριακών κτημάτων και η διανομή τους σε ακτήμονες αγρότες, η ίδρυση αγροτικών συνεταιρισμών και η φορολογική μεταρρύθμιση του 1919. Βλ. Μπουζάκης, Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμ. Α΄, Αθήνα 1994, εκδόσεις Gutenberg, σελ. 31.

[4] Για παράδειγμα, το 1920 θεσμοθετήθηκε και στη χώρα μας η οχτάωρη εργασία. Βλ. Μπουζάκης, Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμ. Α΄, Αθήνα 1994, εκδόσεις Gutenberg, σελ. 31.

[5] Τα νέα κοινωνικά στρώματα τείνουν να επιβάλουν την ιδεολογία τους, του εμπορευματισμού και του μεταπρατισμού, ενώ παράλληλα υιοθετούν και την ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας που ξεκίνησε τον 19ο αιώνα με βασικό εμπνευστή τον Ι. Κωλέτη Βλ. Σβορώνος, Ν., Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα 1986, σελ. 102 και Μπουζάκης, Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμ. Α΄, Αθήνα 1994, εκδόσεις Gutenberg, σελ. 31- 32.

[6] Βλ. Μπουζάκης, Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμ. Α΄, Αθήνα 1994, εκδόσεις Gutenberg, σελ. 32.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

καταστροφή. Εκτός από την εθνική, παρατηρείται και μια σημαντική πνευματική αναγέννηση. Οι ποιητές στην αρχή, και οι πεζογράφοι αργότερα, εγκαταλείπουν την καθαρεύουσα και χρησιμοποιούν τη δημοτική γλώσσα. Πιστεύουν πως δεν μπορεί να υπάρξει πνευματική αναγέννηση του τόπου, αν ο λαός δε μάθει να μεταχειρίζεται σωστά τη γλώσσα του. Σ' αυτό τους βοήθησε και η ανάπτυξη της επιστήμης της λαογραφίας από τον Ν. Γ. Πολίτη η οποία έδειξε πως ο νεοελληνικός λαϊκός πολιτισμός είναι πλούσιος κι ανεκμετάλλευτος ακόμη. Με πρωτοβουλία επίσης του «Εκπαιδευτικού Ομίλου» εισάγεται, για σύντομο όμως χρονικό διάστημα, η δημοτική γλώσσα στην εκπαίδευση. Επικεφαλής της μεγάλης αυτής προσπάθειας για την πνευματική αναγέννηση του τόπου, ήταν ο ποιητής Κωστής Παλαμάς και ο καθηγητής της γλωσσολογίας στο Παρίσι, Γιάννης Ψυχάρης που θα κάνει την εμφάνισή του με το «Το Ταξίδι μου» (1888) υποστηρίζοντας με πάθος τη δημοτική γλώσσα. Στη δεκαετία 1880-1890 οι ιδέες για τη δημοκρατία και το σοσιαλισμό φτάνουν στην πατρίδα μας και διαδίδονται με την εφημερίδα «Ελευθερία» και το περιοδικό «Άρδην». Το 1892 ιδρύονται τα υποδιδασκαλεία, φοίτησης ενός έτους που παράγουν μια άλλη κατηγορία δασκάλων[7].

Στα ιδεολογικά ρεύματα της εποχής είναι και το κίνημα του δημοτικισμού[8]. Ο Γλωσσικός Δημοτικισμός, κίνημα που αναπτύχθηκε στη χώρα μας στα τέλη του 19ου αι., με ηγέτη το Γ. Ψυχάρη, για την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας[9] εξελίχθηκε αργότερα σε Εκπαιδευτικό Δημοτικισμό, με βασικούς πρωτεργάτες τους: Αλ. Δελμούζο, Δημ. Γληνό και Μαν. Τριανταφυλλίδη και πόλο τον «Εκπαιδευτικό Όμιλο (1910-1927)» και τέλος σε Εθνικο-κοινωνικό Δημοτικισμό, με βασικό ηγέτη το Δημ. Γληνό, μετά τη διάσπαση του «Εκπαιδευτικού Ομίλου» (1927). Το περιοδικό. «Νουμάς» (1908-1931) όργανο και προπύργιο του Δημοτικισμού,[10] θα δώσει ομηρικές μάχες με τους γλωσσομύντορες και τη συντήρηση. Παράλληλα, διάφορες γλωσσοεκπαιδευτικές ενώσεις και εκπαιδευτικά ιδρύματα κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση, όπως: η «Εταιρεία της Εθνικής Γλώσσας» (1905), το «Αδελφάτο» της Αθήνας (1909), ο «Εκπαιδευτικός Όμιλος»[11] (1910), το «Ανώτερον Δημοτικόν Παρθεναγωγείον» του Βόλου[12] (1908) η «Φοιτητική Συντροφιά»[13] (1910), το «Αδερφάτο της Εθνικής Γλώσσας»[14] της Κων/πολης, κ. ά.

---

[7] Βλ. Νόμος ΒΟΘ' ΦΕΚ. 277/11.8.1892.

[8] Βλ. Μπουζάκης, Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμ. Α', Αθήνα 1994, εκδόσεις Gutenberg, σελ. 32.

[9]. Το Δημοτικιστικό Κίνημα ή το γλωσσικό ζήτημα, όπως επικράτησε να λέγεται, «ήταν το φλέγον ζήτημα και είχε άμεση σχέση με τη λογοτεχνική έκφραση και την κοινωνική δραστηριότητα του λογοτέχνη», στο Χαρ. - Δημ. Γουνελάς, Η σοσιαλιστική συνείδηση στην ελληνική λογοτεχνία 1897-1912, Κέδρος, 1984, σ. σ. 338.

[10]. Δημοτικισμός και κοινωνικό πρόβλημα (Επιμ.: Ρένα Σταυρίδη Γιατρικίου), Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Ερμής, 1976, σ. σ. 350

[11]. Βλ. Τσιριμώκος, Μ., Η ιστορία του Εκπαιδευτικού Ομίλου, περ. Νέα Εστία, τ. 1, 1927, σ. 403.

[12]. Βλ. Χαρίτος, Γ. Χαρ., Το Παρθεναγωγείο του Βόλου (2 τόμοι), Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γ. Γ. Ν. Γ., 1989, σ, σ. 399-469.

[13]. Αναγνωστόπουλος, Κ. Γ., «Οι αναμνήσεις μου από τη Φοιτητική Συντροφιά». Συνέντευξη του Βασίλη Ρώτα, στο Βασίλης Ρώτας 1889-1977 (Πρόλογος-Εισαγωγή: Βούλα Δαμιανάκου. Επιμέλεια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ακόμη, οι ιδεολογικές και κοινωνικές ανακατατάξεις που επήλθαν στην ελληνική κοινωνία μετά την εθνική ήττα του 1897, την αστική επανάσταση του 1909 στο Γουδί[15], τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-13, τη Σοσιαλιστική Οκτωβριανή Επανάσταση στη Ρωσία, στα 1917, τον Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918), τη Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή, στα 1922, επηρεάζουν τις εξελίξεις στις τέχνες και στα γράμματα, στο θέατρο και στη λογοτεχνία.

Οι σοσιαλιστικές ιδέες εισδύουν απροκάλυπτα στο χώρο της διανόησης και ξεσηκώνουν θύελλα συζητήσεων και αντεγκλήσεων[16]. Ο διαλεκτικός και ιστορικός υλισμός και ο επιστημονικός σοσιαλισμός, καθώς και το εργατικό Κίνημα, κερδίζουν την πέννα αρκετών λογοτεχνών, αλλά και την καρδιά τους. Τα αιτήματα για κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα, για ειρήνη και αυτοδιάθεση βρίσκουν δημιουργική έκφραση στην ποίηση και στην πεζογραφία, στον Μεσοπόλεμο[17]. Ο Ρεαλισμός των λαών, για μη εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο, έρχεται σε σύγκρουση με το Φορμαλισμό, αλλά και ο Υπερρεαλισμός προτείνει νέες αναζητήσεις και επιχειρεί υπερβάσεις, ιδιαίτερα με τη Γενιά του '30[18]. Στα 1907 κυκλοφορεί «Το κοινωνικόν μας ζήτημα»[19] του Γεωργίου Σκληρού, που παρακινεί τους ανθρώπους του πνεύματος να υποστηρίζουν με τα όπλα την εργατική τάξη. Στα 1908 δημοσιεύεται στην εφ. «Εργάτης» του Βόλου, σε μετάφραση Κ. Χατζόπουλου, το «Κομμουνιστικό Μανιφέστο» των Μαρξ και Έγκελς. Την ίδια χρονιά ιδρύεται η Κοινωνιολογική Εταιρεία και το Εργατικό Κέντρο του Βόλου και στα 1918 η Γ.Σ.Ε.Ε. Την ίδια χρονιά πραγματοποιείται το πρώτο σοσιαλιστικό συνέδριο στην Ελλάδα. Στα 1913 το Σοσιαλιστικό Κέντρο της Αθήνας κυκλοφορεί σε μετάφραση το έργο του Κ. Μαρξ, «Μισθοδοσία και Κεφάλαιο». Στα 1920 εκδίδεται το βιβλίο του Δημ. Γληνού, «Δημιουργικός Ιστορισμός» και στα 1922 το βιβλίο του Κώστα Βάρναλη, «Το φως που καίει». Στο στερέωμα του λογοτεχνικού γίγνεσθαι ο Κλασικισμός και ο Ρομαντισμός, ήδη άφησαν τη θέση τους σε νεότερα λογοτεχνικά ρεύματα, όπως είναι λ. χ. ο

ύλης: Ελένη Βασιλοπούλου), Αθήνα 1979, σσ. 347-348 (σσ. 621), Πολίτης, Λ., «Η "Φοιτητική Συντροφιά" και η ιστορία της», Περ. «Νέα Εστία», τεύχ. 264, Χριστούγεννα 1937, σσ. 75-79.

[14]. Παπακώστας, Γ., Ο Φώτης Φωτιάδης και το Αδερφάτο της Εθνικής Γλώσσας, Ε. Λ. Ι. Α., 1985.

[15] Η επανάσταση στο Γουδί (1909) έφερε στο προσκήνιο νέα κοινωνικά στρώματα: αστικά, ναυτιλιακά, και εμπορευματικά που επιβάλουν την πολιτική τους εξουσία. Η νικήτρια αστική τάξη αναλαμβάνει αναμορφωτική προσπάθεια να διοργανώσει ένα αστικά φιλελεύθερο κράτος στα πρότυπα της Δύσης. Αυτό συνιστά σημαντική μεταβολή στο πεδίο δύναμης. Στη συνέχεια οι πολιτικές συγκρούσεις σ' αυτό το επίπεδο, στο εσωτερικό δηλ. του κράτους – κυβέρνησης θα παίξουν κυρίαρχο ρόλο στη θεσμοθέτηση ή την ανατροπή των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών. Βλ. Μπουζάκης, Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμ. Α΄, Αθήνα 1994, εκδόσεις Gutenberg, σελ. 31.

[16]. 0 Χαρ. - Δημ. Γουνελάς, ό. π. σελ. 18, υποστηρίζει ότι: «Το να υποτιμήσει ο εξεταστής αυτής της περιόδου τις σοσιαλιστικές επιδράσεις αποτελεί παρερμηνεία των ιστορικών γεγονότων» [...].και Βλ. Μπουζάκης, Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμ. Α΄, Αθήνα 1994, εκδόσεις Gutemberg, σελ. 32.

[17]. Κ. Θεοτόκης, Γ. Ρίτσος, Κ. Βάρναλης, Στρ. Μυριβήλης, Ηλ. Βενέζης, Γρ. Ξενόπουλος, Δημ. Βουτυράς, Κ. ά.), στην Αντίσταση (Ν. Καρβούνης, Β. Ρώτας, Άγγ. Σικελιανός, Δ. Χατζής, Θ. Κορνάρος, Μ. Λουντέμης, Ρ. Μπούμη-Παπά, Ν. Παπάς, Ν. Βρεττάκος, Τ. Λειβαδίτης, Γ. Κοτζιούλας, κ. ά.) αλλά και μεταπολεμικά στη χώρα μας (Γ. Σκαρίμπας, Δ. Φωτιάδης, Ανδρ. Φραγκιάς, Κ. Κοτζιάς, Μιχ. Κατσαρός, Μαν. Αναγνωστάκης, Άρ. Αλεξάνδρου, Τ. Πατρίκιος, κ. ά.

[18] Γ. Θεοτοκάς, Γ. Σεφέρης.

[19] Αθήνα 1907, Τυπογραφείο Α. Κωνσταντινίδου, σελ. 64.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Νατουραλισμός και ο Ρεαλισμός. «Δίκαια το έτος 1880 θεωρείται ορόσημο για την πορεία των ελληνικών γραμμάτων»[20] οπότε και σημειώνεται το τέλος του Ρομαντισμού. Η ποίηση ανανεώνεται. Η ηθογραφία μπολιάζεται στην πεζογραφία με νέους αφηγηματικούς τρόπους. Ο λαογράφος Ν. Πολίτης προτείνει νέους θεματικούς και ιδεολογικούς δρόμους, που να περνούν μέσα από την παράδοση, κάτι που συγκινεί και επηρεάζει τον Κωστή Παλαμά, ο οποίος απολυτοποιεί την εξουσία της ποίησης και ανακηρύσσεται ως βάρδος της ποίησής μας και ηγέτης της «Νέας Αθηναϊκής Σχολής». Τα δίπολα εθνισμός/ κοσμοπολιτισμός και ιδανισμός/ ρεαλισμός δημιουργούν τέτοιου είδους δυναμική, με αποτέλεσμα να εμφανιστεί στην Ελλάδα και να αναπτυχθεί το διήγημα[21] και ιδιαίτερα το ηθογραφικό. Το ελληνικό χρώμα, η ελληνική ιδέα, που αργότερα εξελίσσεται σε μεγαλοϊδεατισμό, τα ελληνικά ήθη και έθιμα, είναι τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν το ελληνικό διήγημα του τέλους του 19ου αι. Οι επιδράσεις, βέβαια, του νατουραλισμού και του ρεαλισμού είναι διάχυτες στη διηγηματογραφική[22] παραγωγή της εξεταζόμενης περιόδου, αλλά και στο θέατρο. Το «κωμειδύλλιο»[23], «Η τύχη της Μαρούλας» και «Ο αγαπητικός της Βοσκοπούλας» του Δ. Κορομηλά , «Η Γκόλφω» του Σπ. Περσιάδη, «Η λύρα του γερο-Νικόλα» και «Ο καπετάν Γιακουμής» του Δ. Κόκκου κ. ά., αλλά και το «Δραματικό Ειδύλλιο» αφήνουν τη σφραγίδα τους στα θεατρικά δρώμενα της εποχής και επιδρούν αναμφίβολα και στους μεταγενέστερους. Βέβαια, η εξέλιξη αυτή δεν είναι «κεραυνός εν αιθρία...» Η θεατρική παράδοση έχει ρίζες πίσω στο χρόνο: έρχεται από το «Νικήρατο» [24] (1826) της Ευανθ. Καΐρη , τη δραματουργική μεταεπαναστατική παραγωγή των: Θ. Αλκαίου, Κων/νου Κυριακού Αριστία, τον «Τυχοδιώκτη», το «Χαρτοπαίκτη» κ. ά, έργα του Μιχαήλ Χουρμούζη[25].Το κωμειδύλλιο, στα τέλη του 19ου αι. αντικαταστάθηκε από την επιθεώρηση, με πρωτεργάτες τους επιθεωρησιογράφους: Π. Δημητρακόπουλο, Μπ. Άννινο, Γ. Πωπ, Γ. Τσοκόπουλο, Ν. Λάσκαρη. Οι μεταφράσεις στη δημοτική γλώσσα των Ευαγγελίων από τον Αλ. Πάλλη[26] και της «Ορέστειας» του Αισχύλου από το Γ.

---

[20] 14 Mario Vitti, Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, εκδ. Οδυσσέας, 1987, σ. 281

[21] Παπακώστας, Γ., Το περιοδικό Εστία και το διήγημα, Εκπαιδευτήρια Κωστέα-Γείτονα, Αθήνα 1982, σσ. 237

[22].0 Γ. Παπακώστας διαπιστώνει ότι: «/Z..] ο ρεαλισμός και ο νατουραλισμός θα επηρεάσουν την πεζογραφία, ενώ ο παρνασσισμός και ο συμβολισμός την ποίηση», στα Φιλολογικά Σαλόνια και Καφενεία της Αθήνας, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1991, σελ. 27 (σσ. 518).

[23]. Παπαϊωάννου, Μ. Μ., Το κωμειδύλλιο, Σοκόλης, 1983.

[24]. Πούχνερ, Β., «Να ζη το Μεσολόγγι» του Βασίλη Ρώτα (1928) και ο «Νικήρατος» της Ευανθίας Καΐρη (1826). Περιστασιακά σημειώματα μιας διαχρονικής ανάγνωσης, στο Περ. «Έρευνα» (Βασίλης Ρώτας 1889-1977. Αφιέρωμα), τεύχ. 1/2001, σσ. 80. του Αντ. Μάτεση το «Βασιλικό» (1830), (Είναι το πρώτο κοινωνικό δράμα στη Νέα Ελλάδα. Δεν είναι απλή ηθογραφία», Κορδάτος, Γ, ό. π., σ.383. Το ίδιο υποστηρίζει και ο Κ Θ. Δημαράς, Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας,)στη «Βαβυλωνία» (1836) του Δ. Βυζάντιου, κ. ά.

[25]. Ο Χουρμούζης επηρεασμένος από τις σοσιαλιστικές ιδέες που άρχισαν να συνταράζουν την Ευρώπη ρίχνει το σπόρο του Σοσιαλισμού στο : Γ. Κορδάτος, Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, τόμ. 1ος, Επικαιρότητα, 1983, σελ.. 387.

[26]. 0 Πάλλης μετάφρασε και δημοσίευσε στην εφ. «Ακρόπολις», Το 1901 αποσπάσματα από την Καινή Διαθήκη. Ο λαός, όμως, κατά τις διαδηλώσεις που ακολούθησαν, φωνάζοντας τα συνθήματα «Κάτω η Σλάβα», «Φωτιά στα ρούβλια», είχε ως στόχο του τη βασίλισσα Όλγα, η οποία στα 1898 έδωσε εντολή και μεταφράστηκε η Καινή Διαθήκη από την Ιωάννα Καρόλου, κυρία επί των τιμών στο παλάτι. Για τις δύο αυτές μεταφράσεις της Καινής Διαθήκης κοίτα: Κωνσταντινίδης, Ι. Ε., Τα Ευαγγελικά. Το

Σωτηριάδη, δημιουργούν κοινωνικές αναταράξεις με σοβαρά επεισόδια («Τα Ευαγγελικά» (1901) και «Τα Ορεστειακά» (1903,), αντίστοιχα), με αποτέλεσμα να ενταθεί ο πόλεμος μεταξύ «καθαρολόγων»-καθαρευουσιάνων και «μαλλιαρών»-δημοτικιστών. Στη θεατρική αναγέννηση και εξέλιξη συμβάλλουν καθοριστικά ο Κων/ νος Χρηστομάνος με την ίδρυση της «Νέας Σκηνής» (1901) και οι Άγγ. Βλάχος και Θωμάς Οικονόμου με την ίδρυση του «Βασιλικού Θεάτρου» (1901). Ο «θεατρικός δημοτικισμός» αποτελεί μια νέα σημαντική τάση, η οποία επηρεάζει νέους ηθοποιούς και νέους συγγραφείς[27]. Στο χώρο της Παιδικής Λογοτεχνίας εμφανίζονται λογοτέχνες, παιδαγωγοί και γενικά πνευματικοί άνθρωποι, οι οποίοι ενδιαφέρονται για την αγωγή και τα αναγνωστικά ενδιαφέροντα των παιδιών και έτσι συγγράφουν λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία δημοσιεύουν σε παιδικά και άλλα περιοδικά, αλλά και εκδίδουν βιβλία. Ιστορικά έχουμε μια αξιοσημείωτη εξέλιξη στη χώρα μας - αν και υπολείπεται ποσοτικά και ποιοτικά από την αντίστοιχη άλλων χωρών, για ιστορικούς και κοινωνικούς λόγους - με την εμφάνιση προδρόμων και πρωτοπόρων δημιουργών όπως είναι: α) στην ποίηση[28] οι: Ηλ. Τανταλίδης, Αλεξ. Κατακουζηνός, Γ. Βιζυηνός, Άγγ. Βλάχος, Δημ. Καμπούρογλους, Αλ. Πάλλης, Ι. Πολέμης, Γ. Περγιαλίτης, Ζαχ. Παπαντωνίου, Στ. Σπεράντσας, Τ. Άγρας, Β. Ρώτας, β) στην πεζογραφία[29] οι: Λ. Μελάς, Αρ. Κουρτίδης, Δημ. Βικέλας, Γρ. Ξενόπουλος, Π. Δέλτα, Π. Πικρός, Δραγούμης καθώς και ο Ανδρέας Καρκαβίτσας, γ) στο Θέατρο[30] οι: Δημ. Καμπούρογλους, Γρ. Ξενόπουλος, Αρ. Κουρτίδης, Ευφρ.Λόντου-Δημητρακοπούλου, Β. Ρώτας, δ)στο κουκλοθέατρο[31] οι: Μαριδάκης, Χρ. Κονιτσιώτης, Χρ. Διατσίντος, Ν. Ακίλογλου, Γ. Ρώτας, Ελ. Θεοχάρη-Περάκη και ε) στο θέατρο Σκιών οι: Γ. Βραχάλης, Χρ. Κόντος, Δ. Σαρντούνης (Μίμαρος), Γ. Ρούλιας, Αντ. Μόλλας, Χρ. Χαρίδημος, Σωτ. Σπαθάρης, Ευγ. Σπαθάρης, Δημ. Μόλλας, Γ. Χαρίδημος. Από το 19ο αι. μεταφράζονται και δημοσιεύονται ένα πλήθος από κείμενα, για παιδιά, ξένων λογοτεχνών, είτε ως συνέχειες σε παιδικά περιοδικά, όπως αναφέραμε, είτε ως αυτοτελείς εκδόσεις[32].

Πρόβλημα της Μεταφράσεως της Αγίας Γραφής εις την Νεοελληνική και τα Αιματηρά Γεγονότα του 1901, 1976.

[27]. «Οι νέοι ηθοποιοί και οι νέοι συγγραφείς έχουν μια κοινή πίστη, το δημοτικισμό από τη δύναμή του παίρνουν θάρρος και συνδέονται αναμεταξύ τους ως αγωνιστές. Ας μην ξεχνούμε πόσο τίμησε τη δημοτική ο Χρηστομάνος και πόσο, καθώς θα δούμε πολέμησε γι' αυτήν ο Οικονόμου άλλωστε, για πολύν καιρό, ό,τι σπουδαίο πρόκειται να προσφέρουν στο θέατρό μας οι νέες τους αυτές ηθοποιικές και συγγραφικές αξίες θα προέρχεται από την πίστη τους ως σημαιοφόρων που η ολιγοπιστία προς τα καθήκοντά τους απέναντι στην εσωτερική τους πνοή ως συμβόλου της προοδευτικότητας και η απομάκρυνσή τους από την αυστηρότητά τους θα ρυθμίζουν την πορεία τους μέχρι τη στιγμή, που καμιά πίστη δεν μπόρεσε να γονιμοποιήσει τόσο βαθιά και τόσο συνολικά, το θέατρό μας.», Σιδέρης, Γ., Ιστορία του Νέου Ελληνικού Θεάτρου 1794- 1944. Τόμος δεύτερος Μέρος πρώτο, Κέντρο Μελέτης και Έρευνας του Ελληνικού Θεάτρου-Θεατρικό Μουσείο, Καστανιώτης. Αθήνα 1999, σ. 16 (σσ. 296).

[28]. Δημ. Σακελλαρίου, Χ., Οι πρωτοπόροι της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας. Α 'Ποίηση, Πατάκης, 1989, σσ. 211.

[29]. Σακελλαρίου, Χ., Οι πρωτοπόροι της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας. Πεζογραφία, Ελληνικά Γράμματα, 1994, σσ. 166.

[30] Σακελλαρίου, Χ., Οι πρωτοπόροι της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας. Θέατρο, Ελληνικά Γράμματα, 1996, σσ. 159.

[31].Βλ. ό. π., σσ. 104-142.

[32]. Ντελόπουλος, Κυρ., Παιδικά και νεανικά βιβλία του 19ου αι., Ε.Λ.1.Α., 1995, σσ. 528.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Την ίδια περίοδο εμφανίζονται τρία πρωτοποριακά για την εποχή τους περιοδικά, τα οποία έπαιξαν σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις: Η « Εφημερίς των Παίδων[33]» του Μ. Δ. Καλαποθάκη, η «Παιδική Αποθήκη[34]» του Δ. Πανταζή και η «Διάπλασις των Παίδων[35]» του Γρ. Ξενόπουλου.

Ο περιοδικός τύπος για παιδιά και εφήβους, αναπτύχθηκε μέσα στον 20όαι. ιδιαίτερα, προσφέροντας σημαντικές υπηρεσίες στην αισθητική και κοινωνική ανάπτυξη των αναγνωστών του[36]. Ταλαντούχοι λογοτέχνες με παιδαγωγική ευαισθησία συμμετείχαν σε πάμπολλες εκδοτικές προσπάθειες βραχύβιων και μακρόβιων περιοδικών και εφημερίδων για παιδιά και εφήβους.

---

[33] Γιάκος, Δ., Ιστορία της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας, Δημ. Ν. Παπαδήμας, 199Ι, σσ. 199.

[34]. Ντελόπουλος, Κυρ., Η «Παιδική Αποθήκη» και ο Δημήτριος Πανταζής, Καστανιώτης, 21995 σσ. 93

[35] Πάτσιου, Β., Η Διάπλασις των Παίδων (1879-] 922). Το πρότυπο και η συγκρότησή του, Καστανιώτης, 1995 σσ. 93

[36] Βλ. Τσικνάκης, Γ. Κ., Ελληνικός Νεανικός Τύπος (1915-1936). Καταγραφή, Ι.Α.Ε.Ν. - Γ.Γ.Ν.Γ., 1986, σσ. 800, Βαρών,Ο., Ελληνικός Νεανικός Τύπος (1941-1945). Καταγραφή, (2 τόμοι), Ι.Α.Ε.Ν. - Γ.Γ.Ν.Γ., 1987, σσ. 825, Καρπόζηλου, Μ., Ελληνικός Νεανικός Τύπος (1830-1914). Καταγραφή, Ι.Α.Ε.Ν. -
Γ.Γ.Ν.Γ., 1987, σσ. 205, Πανοπούλου, Α. - Τσικνάκης, Γ. Κ., Ελληνικός Νεανικός Τύπος (1936-1941). Καταγραφή, Ε.Μ.Ν.Ε., Παράρτημα του περ. «Μνήμων», αρ. 8, 1992, σσ. 260.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΩΣ ΤΟ 1933 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

Μετά την απελευθέρωση από την τουρκική σκλαβιά επικράτησαν στη χώρα μας οι δομές ενός πατερναλιστικού κράτους, από το οποίο απουσίαζαν αρχικά τα μεσαία κοινωνικά στρώματα[37]. Την ελληνική κοινωνία συνέθεταν κυρίως γεωργοκτηνοτροφικές οικογένειες και λίγα «τζάκια», τα οποία με την επιβολή της μοναρχίας έχασαν προς στιγμήν τα εξουσιαστικά τους δικαιώματα, για να τα ανακτήσουν αργότερα με την επικράτηση του κοινοβουλευτισμού[38]. Όσο παρέμενε η παραπάνω κοινωνική δομή, όσο δηλ απουσίαζαν τα μεσαία κοινωνικά στρώματα από τη σύνθεση της ελληνικής κοινωνίας απουσίαζε ταυτόχρονα και κάθε προσπάθεια βελτίωσης και επέκτασης του εκπαιδευτικού συστήματος[39]. Η εκπαίδευση και κυρίως η πρωτοβάθμια, που αφορούσε τα λαϊκά στρώματα, βρισκόταν σε άθλια κατάσταση, η πολιτεία φαίνεται να αποδέχεται αυτή την κατάσταση[40]. Γι' αυτό και δεν έχουμε μεταρρυθμιστικές προσπάθειες κατά την εποχή αυτή. Η ανάπτυξη των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων πραγματοποιήθηκε όταν την πολιτική ηγεσία ανέλαβε ο Χαρίλαος Τρικούπης και άλλαξαν οι πολιτικο-οικονομικές συνθήκες. Από τη στιγμή της εμφάνισης της νέας πολιτικής παράταξης, άρχισαν οι πρώτες προσπάθειες για τη χάραξη νέας εκπαιδευτικής πολιτικής[41]. Με τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους η εκπαίδευση θεμελιώνεται, οργανώνεται και λειτουργεί κατά τα Γαλλικά και Βαυαρικά πρότυπα χωρίς να έχει προηγηθεί η διερεύνηση των συνθηκών που επικρατούσαν στη χώρα μας[42]. Η δωρεάν φοίτηση στην υποχρεωτική εκπαίδευση ικανοποιεί το αίτημα «μόρφωση για όλο το λαό», αλλά και την προσπάθεια που καταβάλλει η βαυαρική πολιτική για να θεμελιώσει το νεοελληνικό κράτος[43]. Ως το 1880, ο μοναδικός ρόλος του δημοτικού σχολείου ήταν η ηθική διαμόρφωση των μαθητών[44].

---

[37] Βλ. Ν. Μουζέλη, Νεοελληνική κοινωνία. Όψεις υπανάπτυξης, Β΄ έκδ. Αθήνα 1978, σελ. 34 κ.ε.

[38] Βλ. Ν. Π. Διαμαντούρου, Η εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα και η λειτουργία του κατά τον 19ο αιώνα, στο: Δ. Γ. Τσαούση, Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα 1984, σελ, 55 κ.ε.

[39] Ι. Ε. Πυργιωτάκης, «Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος», εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1992.

[40] Βλ. Γ. Ι. Βασιλειάδη, Ιστορική ανασκόπησις του θεσμού της επιθεωρήσεως των σχολείων της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως, στο: Επετηρίς Δημοτικής Εκπαιδεύσεως, Αθήνα 1932, σελ. 222. όπου παρουσιάζονται ειδικές εκθέσεις για την κατάσταση της εκπαίδευσης την περίοδο αυτή. Εξαίρεση αποτέλεσαν μεμονωμένες προσπάθειες φωτισμένων ανθρώπων, όπως π. χ. η περίπτωση του Αντ. Φατσέα.

[41] Βλ. Ν. Μουζέλη, Νεοελληνική κοινωνία. Όψεις υπανάπτυξης, Β΄ έκδ. Αθήνα 1978, σελ. 36 κ. ε. και 316.

[42] Βλ. Δήμητρα Μακρυνιώτη, Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία 1834-1919, σελ. 49.

[43] ο θεσμός της εκπαίδευσης προβλέπεται ότι θα επιτρέψει τη στελέχωση του κρατικού μηχανισμού με άτομα που θα γνωρίζουν τουλάχιστον γραφή και ανάγνωση και ότι θα προσφέρει το ιδεολογικό υπόβαθρο για τη νομιμοποίηση της υπάρχουσας εξουσίας και της κοινωνικής δομής που αυτή στηρίζει. Η πρώιμη οργάνωση και λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος θεωρείται ένας από τους λόγους για τους οποίους η δομή αυτή καθ' αυτή αμφισβητείται και ουσιαστικά ούτε μεταβάλλεται. Ακόμη και με τη μεταρρύθμιση του 1917 η δομή παραμένει ανέπαφη. Η μέθοδος διδασκαλίας, η γλώσσα, το

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο Ιωάννης Καποδίστριας κατέλαβε συστηματικές προσπάθειες για να οργανώσει την εκπαίδευση στη χώρα μας[45]. Όμως δεν πρόλαβε να τις υλοποιήσει, αφού δολοφονήθηκε. Ο νόμος 1834[46] έθεσε τη βάση για τη δημιουργία του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα. Σύμφωνα με το νόμο αυτό τα παιδιά από πέντε έως δώδεκα χρονών πρέπει να φοιτούν στο σχολείο «αν στο Δήμο τους[47] έχουν σχολείον δημοτικόν» προβλέποντας μάλιστα και πρόστιμα[48]. Με τον ίδιο νόμο ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 1834 στο Ναύπλιο Διδασκαλείο και μετά από ένα χρόνο μεταφέρθηκε στην Αθήνα, αφού έγινε πρωτεύουσα του κράτους[49]. Ο Όθωνας εγκαθίδρυσε το Βαυαρικό σύστημα, συμπίλημα του γερμανικού και του γαλλικού συστήματος, το οποίο δεν είχε σχέση με την κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα μας[50]. Ο πρώτος παιδαγωγός της Ελλάδας και συνεργάτης του Καποδίστρια Ιωάννης Κοκκώνης συνέχισε την προσπάθειά του με τους Βαυαρούς[51].

Μια σοβαρή αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών πραγμάτων στον ελληνικό χώρο γίνεται το 1855 με Υπουργό τον Χαρ. Χριστόπουλο. Ο Χριστόπουλος είδε την ανάγκη για μια γενική και επαγγελματική εκπ/ση των νέων. Όμως κανένας δεν άκουσε τις προτάσεις και τα νομοθετήματα που προωθούσε. Έτσι έρχεται η ιδιωτική πρωτοβουλία για την ίδρυση συλλόγων και εκπ/κών ιδρυμάτων[52]. Στις 17 Απριλίου 1869[53], ιδρύθηκε στην Αθήνα ο Σύλλογος προς

σχολικό πρόγραμμα, η μόρφωση του εκπαιδευτικού δυναμικού και το πνεύμα που διέπει το σχολείο, μονοπωλούν το πνεύμα και τις προσπάθειες των μεταρρυθμιστών ενώ το θεσμικό μέρος παραμελείται. Βλ. Κ.. Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή, ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922), Αθήνα, Θεμέλιο 1977, 513-16, 531. Δεν θα πρέπει να μας ξενίζει ούτε η βραχεία διάρκεια των επιχειρούμενων αλλαγών ούτε και η διαιώνιση των προβλημάτων που διακρίνουν την εκπαίδευση κατά την περίοδο που εξετάζουμε.

[44] Γεωργίου-Νίλσεν Μυρτώ, Η οικογένεια στα αναγνωστικά του δημοτικού, Κέρδος, 1980, σελ. 10.

[45] Οι βασικότεροι Νόμοι, Διατάγματα και Υπουργικές αποφάσεις του Καποδίστρια ήταν: Διάταγμα 14 Μαρτίου 1828 «Οδηγίες Καποδίστρια για τη λειτουργία του Ορφανοτροφείου Πόρου, πριν μεταφερθεί στην Αίγινα», 1829 ψήφισμα ΙΑ΄ της Εθνοσυνέλευσης του Άργους «Βάσις της κοινωνικής και πολιτικής επανορθώσεως της πατρίδος... Ιερά θρησκεία και ορθή παιδεία...», 1830 Διάταγμα 3/15 Απριλίου 1833. «Περί του σχηματισμού και της αρμοδιότητος της επί των Εκκλησιαστικών και της δημοσίας εκπαιδεύσεως γραμματείας της Επικρατείας». Βλ. Δερβίσης, Σ.: Οργάνωση και Διοίκηση της εκπαίδευσης, έκδοση 2η, Θεσσαλονίκη 1982

[46] Νόμος 6/18 Φεβρουαρίου 1834 «Περί δημοτικών σχολείων». Με βάση το γαλλικό νόμο 28 Ιουλίου 1833.

[47] Ίσως από το γεγονός ότι η ίδρυση και η διατήρηση σχολείων ήταν υπόθεση των δήμων αποδόθηκε και η επωνυμία δημοδιδάσκαλος. Βλ. Ι. Πυργιωτάκης, Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος, Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992, σελ.28.

[48] Βλ. ΦΕΚ. 11/3.3. 1834.

[49] Με τα διατάγματα του 1856 ορίστηκαν τα προσόντα, οι εξετάσεις, τα διδασκόμενα μαθήματα και οι η οργάνωση των σπουδών των εκπαιδευτικών ΦΕΚ. 31/18.7.1856. Βλ. Ι. Πυργιωτάκης, Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος, Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992, σελ.28.

[50] Σχολιάζοντας το σύστημα αυτό ο Γερμανός Paul Kipper παρατηρεί «Το εκπαιδευτικό σύστημα έμοιαζε με το παπούτσι του ξενοκράτη. Ήταν καλοστολισμένο και από άριστο δέρμα, με ένα μόνο μειονέκτημα: δεν ταίριαζε στο πόδι για το οποίο ράφτηκε» βλ. Paul Kipper Geschichte des neugriechischen Volksschulwesens, Leipzig 1897. και Ι. Πυργιωτάκης, Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος, Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 27.

[51] Βλ. Μαρία Αμαριώτου: Ιωάννης Κοκκώνης, ο πρώτος μας παιδαγωγός, Αθήνα 1937.

[52] Σε ένα κατάλογο εγκεκριμένων βιβλίων του εκδοτικού οίκου Κορομηλά, στα 1855, τα 50% περίπου είναι χρηστομάθειες, βιβλία θρησκευτικού περιεχομένου και διηγήματα ηθικά ή ηθικότατα. Μερικοί τίτλοι είναι πολύ ενδεικτικοί: Παιδική βιβλιοθήκη χρηστομάθειας, μαθήματα περί συμπεριφοράς, Ο Γέρων Αμβρόσιος ή περί κοινωνικών καθηκόντων, Εξωκκλήσιον του δάσους, ηθικόν διήγημα, η μόνη εξαίρεση ο Ροβινσών Κρούσος εν τη νήσω του με εικονογραφίας. Βλ. Λέφα Χρ. : «Ιστορία της

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, ο οποίος ίδρυσε διδασκαλεία, σχολεία στην Ελλάδα και χορήγησε υποτροφίες για σπουδές στην Παιδαγωγική, στη Γερμανία, όπου οι μαθητές του Ερβάρτου είχαν δημιουργήσει σχολή[54].

Το 1880[55] κορυφώνεται η εκπ/κή κατάσταση όταν καταργείται η αλληλοδιδακτική μέθοδος[56] που εισηγήθηκαν οι Κοκκώνης[57], Σούτσος, Βενθύλος και καθιερώνεται η συνδιδακτική το 1887[58] που ισχύει και σήμερα στα σχολεία μας[59]. Επίσης εφαρμόζεται ο θεσμός των μονοθεσίων, διθεσίων κλπ. σχολείων.

Με το νόμο του 1895[60] μπαίνουμε σε μια περίοδο της εκπ/κής μας ιστορίας που ίσχυσε ως το 1929[61]. Όμως ο παραπάνω νόμος είχε και μειονεκτήματα

εκπαιδεύσεως», Ο.Ε.Σ.Β., Αθάνα, 1942, σελ. 8-14, Α. Βουγιούκας , Αναγνωστικό – Αναγνωστικά Ελληνικά, Παιδαγωγική – Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια – λεξικό, τόμ. 1, σελ. 310.

[53] 5 Σεπτεμβρίου 1869. Προκήρυξη διαγωνισμού του συλλόγου «προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων» με θέμα «ποιαι αι ελλείψεις της κατωτέρας και μέσης δημοσίας παιδείας εν Ελλάδι...»

[54] Βλ. Κωσταντίνος Μπίκος: Η εξέλιξη της Παιδαγωγικής Επιστήμης και ο ρόλος της στην εκπαίδευση των Ελλήνων εκπαιδευτικών, περιοδικό Παιδαγωγική Επιθεώρηση, τευχ. 27, 1998, σελ. 72 και Αντ. Ισηγόνη: Ιστορία της παιδείας, Αθήνα 1964, σελ. 232 Βλ. Ι. Πυργιωτάκης Εισαγωγή στην Παιδαγωγική επιστήμη Ελληνικά Γράμματα Αθήνα 1999, σελ.88.

[55] Διάταγμα 3 Σεπτεμβρίου 1880 «Κατάργησις της αλληλοδιδακτικής μεθόδου».

[56] Η αλληλοδιδακτική μέθοδος επινοήθηκε από δύο Άγγλους, τους Α. Bell και J. Langaster, με σκοπό να καλύψει τις εκπαιδευτικές ανάγκες στο Μαντρές των Ινδιών. Από εκεί έγινε γνωστό σε ολόκληρο τον κόσμο, εξαιτίας έλλειψης δασκάλων. Στην Ελλάδα ήταν γνωστή από την εποχή της Τουρκοκρατίας, βλ. Ι. Ν. Κανάκη: η εσωτερική οργάνωση και λειτουργία του δημοτικού σχολείου, Αθήνα 1995, σελ. 19 κ. ε. Ο Ιωάννης Κοκκώνης εισήγαγε τη μέθοδο αυτή με βάση τον οδηγό του Γάλλου Σαραζίνου και τον έκανε γνωστό και στο διδασκαλείο, όταν το 1835 διορίστηκε διευθυντής του. Βλ. Ι. Ν. Κανάκη: η εσωτερική οργάνωση και λειτουργία του δημοτικού σχολείου, Αθήνα 1995, σελ. 22 και Μαρία Αμαριώτου: Ιωάννης Κοκκώνης, ο πρώτος μας παιδαγωγός, Αθήνα 1937 σελ. 26. Υπήρχε ένας δάσκαλος με τους βοηθούς του, τους πρωτόσχολους που ένας από αυτούς ήταν ο γενικός πρωτόσχολος και οι άλλοι διακρινόταν στους πρωτόσχολους θρανίων, τους υπαγορευτές και τους πρωτόσχολους ημικυκλίου, τους ερμηνευτάδες. Ο δάσκαλος μάθαινε τα πάντα και μοίραζε τις ποινές και τις τιμωρίες εκφόβιζε τους μαθητές χρησιμοποιώντας ακόμη και κρανία με μόνη μάθηση τον ψιττακισμό. Το «Ευαγγέλιο» των δασκάλων ήταν ο Οδηγός της Αλληλοδιδαχτικής μεθόδου. Το σχολείο ήταν αυταρχικό και τα πάντα έπρεπε να τηρούνται με αυστηρότατη πειθαρχία. Βλ. Χρ. Χρηστοβασίλη: Διηγήματα του μικρού σκολειού, Αθήνα 1940 στο κεφάλαιο Στο αλληλοδιδακτικό.

[57] Μ. Αμαριώτου, Ιωάννης Κοκκώνης, ο πρώτος μας παιδαγωγός, Αθήνα 1937.

[58] Στη συνδιδακτική ο δάσκαλος έχει μπροστά του τους μαθητές και τους διδάσκει όλους μαζί. Από το 1877 άρχισε δηλαδή να διδάσκεται η ερβαρτιανή μέθοδος διδασκαλίας με τα πέντε στάδια που οι Έλληνες παιδαγωγοί μόλις στη δεκαετία του 1930 άρχισαν να αποστασιοποιούνται βλ. Γεωργούλης Κ. Γενική Διδακτική, Αθήνα, 1972, σελ. 25. Για τη μέθοδο αυτή βλέπε Γιάννη Αποστολάκη: η ποίηση στη ζωή μας, Αθήνα χ.χ., σελ. 15. και στο Αντ. Ισηγόνη: Ιστορία της παιδείας, Αθήνα 1964, σελ. 232 και Αντ. Ισηγόνη, , Πανταζίδης Ιωάννης, λήμμα στη Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 4ος, Αθήνα, σελ. 232 κ.ε. , 406.

[59] Βλ. Λέφα Χρ. : «Ιστορία της εκπαιδεύσεως», Ο.Ε.Σ.Β., Αθάνα, 1942, σελ. 115 κ. ε.

[60] ΦΕΚ 14, 1895, σελ. 50 κ. ε.

[61] Σύμφωνα με τον παραπάνω νόμο:

- Μπαίνει τάξη και νοικοκύρεμα στη διοίκηση.
- Νομιμοποιείται το διδακτικό προσωπικό που ταλαιπωρούνταν ως τότε από την έλλειψη μονιμότητας και γινόταν έρμαιο της πολιτικής εξουσίας.
- Καθιερώνεται ο θεσμός των επιθεωρητών εκπ/σης που επιβάλλει τάξη στην ασυδοσία και στο χάος που επικρατούσε ως τότε στην εκπ/ση. Επίσης καθιερώνεται το ΕΣΔΕ (Εποπτικό Συμβούλιο Δημοτικής Εκπαίδευσης).

Τυπώνεται το πρώτο επίσημο ωρολόγιο πρόγραμμα μαζί με το αναλυτικό του 1894. «Σε όλη την προηγούμενη περίοδο οι δάσκαλοι ήταν υποχρεωμένοι να ρυθμίζουν μόνοι τους το θεμελιακό αυτό ζήτημα, χωρίς μάλιστα να έχουν τις βασικές παιδαγωγικές προϋποθέσεις για μια τέτοια αυτενέργεια, με βάση κάποια ακαθόριστη διάταξη του νόμου του 1834». Βλ. Παπαδημητρίου Σ. Ν. (1950). Ιστορία του Δημοτικού μας Σχολείου, Μέρος Α΄(1834-1895) Αθήνα. σελ. 30.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

αφού καθιέρωσε αλλού τετραετή και άλλού εξαετή την εκπ/ση με αποτέλεσμα ένα μέρος του λαού να έχει κατώτερη μόρφωση. Τα κατώτερα (κοινά) σχολεία Πρωτοβάθμιας Εκπ/σης ήταν τα γραμματοδιδασκαλεία, σχολεία γ΄ κατηγορίας αφού σ' αυτά φοιτούσαν τα 2/3 του μαθητικού πληθυσμού που κατοικούσε σε χωριά και κωμοπόλεις και δίδασκαν δάσκαλοι γ΄ κατηγορίας[62]. Τα εξατάξια-πλήρη σχολεία ιδρύονταν στις πόλεις και στην επαρχία. Ο Νόμος ΒΤΜΘ΄ του 1895[63] επισφραγίζει τη διπλή λειτουργία του Δημοτικού Σχολείου. Σύμφωνα με το νόμο αυτό, «σκοπός της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως είναι η ηθική και θρησκευτική μόρφωσις των παίδων και η διδασκαλία των εις τον βίον χρησίμων στοιχειωδών γνώσεων»[64]. Το 1896 το 69% του ελληνικού πληθυσμού κατοικούσε σε χωριά, το 9% σε κωμοπόλεις και το 22% σε πόλεις. Οι μαθητές μπορούσαν να πάνε από το κοινό στο πλήρες ή από το γραμματοδιδασκαλείο στο κοινό ή στο πλήρες δημοτικό σχολείο με κατατακτήριες εξετάσεις. Σύμφωνα με το νόμο ΒΤΜΘ[65] τα κορίτσια φοιτούσαν-όταν συγκεντρώνονταν 25- σε ξεχωριστά σχολεία. Στην ουσία ο νόμος αυτός καθιέρωσε την τετραετή φοίτηση στο δημοτικό σχολείο ως το 1929[66].

Το 1889[67] ο υπουργός Παιδείας Γ. Θεοτόκης υποβάλλει στη βουλή δύο νομοσχέδια το ένα «Περί Δημοτικής Εκπαιδεύσεως» και το άλλο «Περί Μέσης Εκπαιδεύσεως». Στόχος των νομοσχεδίων να γίνει υποχρεωτική η δημοτική εκπαίδευση σε όλη τη χώρα και η προετοιμασία των παιδιών για ένταξη στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Τα νομοσχέδια θέτουν τις βάσεις για ένα λαϊκό σχολείο για όλους τους πολίτες και των δύο φύλων και αποβλέπουν στον εκσυγχρονισμό της εκπ/σης και στην ικανοποίηση των πρακτικών αναγκών του λαού. «Η νέα λοιπόν σχολική δομή είχε στόχο να προσφέρει επταετή πρωτοβάθμια εκπαίδευση στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις –εδώ κύρια στον αγροτικό πληθυσμό- οχταετή (4 χρόνια δημοτικό και 4 γυμνάσιο) στα μικρομεσαία στρώματα και πλήρη δευτεροβάθμια (8 χρόνια) και τριτοβάθμια στους γόνους των ανωτέρων κοινωνικών τάξεων»[68]. Με τα νομοσχέδια αυτά καταργείται στο δημοτικό σχολείο η αρχαία ελληνική γλώσσα και αντικαθίσταται από την καθαρεύουσα προκαλώντας μεγάλες αντιδράσεις[69]. Στη διάρκεια του 19ου αιώνα οι προσπάθειες για μεταρρύθμιση δεν έδωσαν τα αναμενόμενα, τόσο η μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1889, όσο και εκείνη

---

[62] Ο εκπαιδευτικός Νόμος ΒΤΜΘ΄ του 1895 ο οποίος προέβλεπε κάποια μονιμότητα στους δημοδιδασκάλους που και ο Γληνός την επαινεί «εθεωρήθη επί μακρόν ως ακρογωνιαίος λίθος της παιδείας ημών» Βλ. Δημ. Γληνού, Άπαντα, τόμ. Β΄, Αθήνα 1983, σελ. 260.

[63] Νόμος ΒΤΜΘ΄ Περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδεύσεως, Εφημ. Κυβερνήσεως, αριθμ. 37/5.101895.

[64] Βλ. Λέφα Χρ. : «Ιστορία της εκπαιδεύσεως», Ο.Ε.Σ.Β., Αθήνα, 1942, σελ. 14, 16.

[65] Βλ. Νόμος ΒΤΜΘ 3 Σεπτεμβρίου 1895. Υπουργός Παιδείας Δ. Πετρίδης. «Περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδεύσεως». ΦΕΚ. 37/5. 10. 1895.

[66] Βλ. Μπουζάκης, Σ. (1991). Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985) Αθήνα: εκδόσεις Gutenberg, σελ. 57.

[67] Νομοσχέδιο Θεοτόκη Δεκέμβριος 1889. (Υπουργός Παιδείας). Οι παρατηρήσεις ειδικής επιτροπής του Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου περιέχονται σε έκθεσή της που δημοσιεύτηκε το Φεβρουάριο 1890.

[68] Βλ. Μπουζάκης Σ., (1991). Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985) Αθήνα: εκδόσεις Gutenberg, σελ. 57.

[69] Μπουζάκης Σ., ό. π. σελ. 57.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του 1899[70], δεν πέτυχαν, αφού δεν κατάφεραν να πάρουν την πλειοψηφία στη Βουλή[71].

Το 1902 ο Φώτης Φωτιάδης δημοσιεύει στην Κων/πολη το βιβλίο «Το γλωσσικό ζήτημα και η εκπαιδευτική μας αναγέννησις»[72], στο οποίο τίθεται πρώτη φορά το γλωσσοεκπαιδευτικό πρόβλημα και υποστηρίζεται η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία[73]. Το 1904 πραγματοποιείται στην Αθήνα το Α΄ πανελλήνιο εκπαιδευτικό συνέδριο[74] και προτείνεται η βελτίωση του αναλυτικού προγράμματος, η κατάργηση των γραμματοδιδασκάλων, η σύσταση προτύπων και πειραματικών σχολείων, η ίδρυση έδρας στο Πανεπιστήμιο και Διδασκαλείο Μέσης Εκπαιδεύσεως»[75].

Ωρίμασαν πλέον οι καιροί για τις νέες ιδέες που διακήρυττε το πνευματικό και ιδεολογικό κήρυγμα του δημοτικισμού. Η ήττα του 1897, το κίνημα στο Γουδί (1909), επιβάλλουν και επιταχύνουν τους ρυθμούς για αλλαγή στα εκπ/κά πράγματα.

Η νέα αγωγή (Παιδαγωγική Σχολείου Εργασίας – Αντιαυταρχική Νέα Αγωγή) βρήκε ανταπόκριση και στην Ελλάδα, έτσι το 1908 ιδρύεται «Το Ανώτερο Παρθεναγωγείο Βόλου» με τη βοήθεια του Δημήτρη Σαράτση. Το «Σχολείο Εργασίας», γίνεται ευρύτερα αποδεκτό και στη χώρα μας, και προσπαθεί να εφαρμόσει τις παιδαγωγικές ιδέες του Pestalozzi[76]. Το πρωτοπόρο αυτό σχολείο[77] κατηγορήθηκε ως σχολείο που διδάσκει την αθεΐα[78]. Δυο χρόνια αργότερα ιδρύεται ο «Εκπαιδευτικός Όμιλος»[79] ως σωματείο, και με τα βιβλία που εκδίδει, καλλιεργεί την ιδέα του «Εκπαιδευτικού δημοτικισμού» με σκοπό να επηρεάσει προσωπικότητες της πολιτικής ζωής, καθώς επίσης και τους εκπαιδευτικούς[80]. Το 1910 ιδρύεται το Διδασκαλείο Μέσης Εκπ/σης με διευθυντή το συντηρητικό και αρχαϊστή Νικ.

---

[70] Νομοσχέδια Ευταξία 1899. «Περί δημοτικής εκπαιδεύσεως». Σειρά νομοσχεδίων που υποβλήθηκαν στη βουλή από τον Υπουργό Παιδείας Αθ. Ευταξία. Τα περισσότερα δεν ψηφίστηκαν.

[71] Βλ. την Αιτιολογική έκθεση «περί των νομοσχεδίων της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως στο κεφάλαιο Ιστορική ανασκάπησις των της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως. Η κατάστασις αυτής από του 1834-1892 με υπογραφή του Αθανασίου Ευταξία Υπουργού της τότε κυβερνήσεως.

[72] Φωτιάδης, Φ.: Το γλωσσικόν ζήτημα και η εκπαιδευτική μας αναγέννησις, Εστία, Αθήνα 1902,σελ. 89.

[73] Βλ. Αχιλ. Καψάλης και Δημ Χαραλάμπους, Σχολικά εγχειρίδια, Εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1995, σελ. 51.

[74] Πρώτον Ελληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον (Εν Αθήναις, 31 Μαρτίου -4 Απριλίου 1904), Εστία, Εν Αθήναις 1904.

[75] MAURICE DEBESSE –GASTON MIALARET, Οι παιδαγωγικές επιστήμες, ιστορία της εκπαίδευσης σελ. 625

[76] Βλ. Ι. Πυργιωτάκης Εισαγωγή στην Παιδαγωγική επιστήμη Ελληνικά Γράμματα Αθήνα 1999, σελ.92.

[77] Ο Ι. Πυργιωτάκης έχει την άποψη που και εμείς συμφωνούμε ότι ο η διεθνής παιδαγωγική βιβλιογραφία αδικεί τον Αλ. Δελμούζο, γιατί το δικό του σχολείο, αν δεν υπερτερούσε κατά πολύ εκείνων που συζητώνται διεθνώς ως πρωτοπόρα σχολεία, τουλάχιστον δεν υστερούσε σε τίποτα έναντι εκείνων, πέραν τούτων, ο Δελμούζος προηγήθηκε χρονικά πολλών άλλων. Βλ. Ι. Πυργιωτάκης Εισαγωγή στην Παιδαγωγική επιστήμη Ελληνικά Γράμματα Αθήνα 1999, σελ.92.

[78] Βλ. Μιράσγεζη Μ., Νεοελληνική φιλολογία, Β΄ τόμος, Αθήνα 1982, σελ. 161-162 και Δημαράς Α, ό. π. σελ 54- 85. Δημαράς Α, ό. π. σελ 93-97.

[79] Βλ. Σβορώνος Ν., Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας εκδ. ιγ΄, Θεμέλιο,1999, σελ. 133-136 και ό. π. Μιράσγεζη Μ., σελ. 163-165

[80] Βλ. Δημ Φ. Χαραλάμπους,: Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος: η ίδρυση, η δράση του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διάσπασή του, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1987.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εξαρχόπουλο[81] και στον αντίθετο πόλο έχουμε τον «Εκπαιδευτικό Όμιλο» επιτελικό όργανο του δημοτικισμού με επικεφαλής τον Αλ. Δελμούζο και συνεργάτες τον Δημ. Γληνό και το Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Γνωστός ο σκοπός του «Ομίλου» που ήταν η αλλαγή προς τις πνευματικές και ζωντανές αξίες του λαού, όπως είναι η γλώσσα, η παιδεία, η λαϊκή τέχνη και η λαϊκή παράδοση. Την ίδια χρονιά το τριτάξιο διδασκαλείο εγκαθίσταται στο Μαράσλειο διδακτήριο. Το 1911 παρέχεται με νόμο του συντάγματος «Στοιχειώδης εκπαίδευσις» χωρίς δίδακτρα[82].

Τις μεταβολές στο οικονομικό και ιδεολογικό πεδίο δυνάμεων θα εκφράζει στο πολιτικό πεδίο δύναμης ο Ελευθέριος Βενιζέλος, που θα αναλάβει μια σειρά από κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις με τη συνεργασία των δημοτικιστών φιλελεύθερων διανοούμενων της εποχής. Οι παραπάνω (οικονομικές, ιδεολογικές και πολιτικές) μεταβολές προκαλούν μια σειρά από κοινωνικούς σχηματισμούς. Διαμορφώνονται καινούριες κοινωνικές δομές που συγκρούονται με τις προσκολλημένες στο παρελθόν κάστες δημιουργώντας νέα κοινωνικά δεδομένα. Η πολιτική δράση των νέων κοινωνικά ομάδων ανοίγουν το δρόμο για μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στην εκπαίδευση[83].

Το 1913[84] υποβάλλονται στη βουλή από τον τότε υπουργό Παιδείας Ι. Τσιριμώκο τα νομοσχέδια του Δ. Γληνού που προέβλεπαν εξάχρονη ενιαία υποχρεωτική εκπαίδευση. Τα παραπάνω νομοσχέδια τελικά καταψηφίστηκαν από τη Βουλή[85].

Το φθινόπωρο του 1917[86] ο Αλ. Δελμούζος και ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης διορίζονται Ανώτεροι Επόπτες της Δημοτικής Εκπ/σης και τυπώνονται τα πρώτα αναγνωστικά στη δημοτική γλώσσα. Καθιερώνεται η

---

[81] Ο Ν. Εξαρχόπουλος είχε στενές διασυνδέσεις με την πολιτική εξουσία και κατάφερε να ιδρύσει έδρα Παιδαγωγικής το 1921 από έδρα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής. Επίσης πέτυχε πλήρες πρόγραμμα μαθημάτων, την ίδρυση Εργαστηρίου Πειραματικής Παιδαγωγικής, την ίδρυση Πειραματικού Σχολείου και ίδρυσης σχολής για την μετεκπαίδευση των δασκάλων. Βλ. Γ. Μποζώνης: Εξαρχόπουλος Νικόλαος, λήμμα στη Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 2ος, Αθήνα σελ 534.

[82] Νόμος ΓΩΚΗ΄/1911. «Περί εποπτικού συμβουλίου της δημοτικής εκπαιδεύσεως».

[83] Βλ. Μπουζάκης, Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμ. Α΄, Αθήνα 1994, εκδόσεις Gutenberg, σελ. 31.

[84] Νομοσχέδια τσιριμώκου 20 Νοεμβρίου 1913. Εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων «Περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδεύσεως». Τα νομοσχέδια του 1913 είναι γνωστά και ως νομοσχέδια Τσιριμώκου, στηρίχτηκαν στα νομοσχέδια του 1899 τα οποία βρίσκονται σε άμεση σχέση με εκείνα του 1889 οπότε φαίνεται ότι υπάρχει συγγένεια και ότι ο συντάκτης γνώριζε τα προηγούμενα. Βλ. Ι. Πυργιωτάκης, Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος, Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 22-23. Ακόμη Διάταγμα 1 Σεπτεμβρίου 1913 (Υπουργός Παιδείας Ι. Δ. Τσιριμώκος). «Ωρολόγιον Πρόγραμμα εξαταξίου δημοτικού σχολείου».

[85] Τα παιδιά μετά την εξάχρονη φοίτησή τους στο δημοτικό σχολείο μπορούσαν να ακολουθήσουν ή την ανωτέρα πρακτική σχολή ή το εξαετές γυμνάσιο χωρίς εξετάσεις. Τα νομοσχέδια έδιναν ιδιαίτερη βαρύτητα στη βελτίωση της εκπ/σης των δασκάλων, στη μόρφωση της Ελληνίδας, στην εισαγωγή της ελληνικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο και στην αύξηση των σχολικών κτιρίων. Στόχευαν στην προσαρμογή της εκπ/σης στις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, όπως είχαν διαμορφωθεί έπειτα από τους βαλκανικούς πολέμους και την κατάληψη της εξουσίας από την αστική τάξη. Σταματούν πλέον τα κατώτερα τμήματα της εκπ/σης να υπηρετούν τα ανώτερα, αφού ο ψευτοκλασικισμός, οι ελλείψεις των σχολείων, η χαμηλού επιπέδου εκπαίδευση των εκπαιδευτικών και η αυταρχική διοίκηση επισημαίνονται με την κατάθεση των νομοσχεδίων του 1913. Βλ. Ι. Πυργιωτάκης, Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος, Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 23. Και στην υποσημείωση 16 της ίδια σελίδας.

[86] Νόμος 826 /1917. «Ίδρυσις θέσεων ανωτέρων εποπτών και έργα αυτών».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

δημοτική γλώσσα ως γλώσσα των τριών πρώτων τάξεων του δημοτικού[87]. Έχουμε έτσι, την πρώτη νίκη του εκπαιδευτικού δημοτικισμού σε πολιτικό επίπεδο. Δυο χρόνια αργότερα εκδίδονται «Το αλφαβητάριο του ήλιου» και τα «Ψηλά βουνά» καθώς και τα αναγνωστικά του Ανδρέα Καρκαβίτσα: «Αναγνωστικό Γ΄», «Η Πατρίδα μας» αναγνωστικό Δ΄, και «Ο Διγενής», αναγνωστικό Ε.΄ Σύνολο δεκατρία βιβλία, σταθμός, στην ιστορία του σχολικού βιβλίου. Το 1920 με το νόμο 2125, το κράτος αναλαμβάνει τις δαπάνες της παιδείας ακόμη και τη μισθοδοσία των εκπαιδευτικών[88].

Δύο πολιτικές παρουσιάζονται για το σχολικό βιβλίο: της φιλελεύθερης και της συντηρητικής παράταξης[89]. Η ταυτότητα κάθε πολιτικής είναι ο ακολουθούμενος γλωσσικός τύπος, το περιεχόμενο, η ιδεολογία, οι αξίες τα πρότυπα που παρουσιάζουν κτλ. Οι οπαδοί της συντηρητικής παράταξης υποστηρίζουν ότι η γλώσσα είναι ιδιωματική, ότι παρέχει αρνητικά πρότυπα και υποσκάπτει τις κυρίαρχες αξίες της ελληνικής κοινωνίας για να κατευθύνει τους μαθητές προς την ιδεολογία της ρωσικής επανάστασης, προκαλώντας τους Αλ. Δελμούζο και Μ. Τριανταφυλλίδη, ν' απαντήσουν σε αυτούς τους ισχυρισμούς. Συνειδητοποιήθηκε πάντως ο σημαντικός ρόλος του σχολικού βιβλίου για την αγωγή και την εκπαίδευση των νέων. Οι κατευθύνσεις της φιλελεύθερης πολιτικής για το σχολικό βιβλίο διαφάνηκαν έμπρακτα στην περίοδο 1917-1920, με το διάταγμα 2585[90] της προσωρινής κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης και με το νόμο 1332[91].

Οι μεταρρυθμίσεις του 1913-1917 προκαλούν μεγάλες αντιδράσεις εξαιτίας των δημοκρατικών προσανατολισμών τους. Οι δημοτικιστές χαρακτηρίζονται ως αιρεσιάρχες και κατακρίνονται τα βιβλία, γιατί σ' αυτά δε γίνεται λόγος για τα ιδανικά της πατρίδας και της θρησκείας και γιατί οι μαθητές δεν προσεύχονται ούτε πρωί ούτε βράδυ ούτε πριν και μετά από το φαγητό[92]. Όμως το 1920[93] με την καταψήφιση του Βενιζέλου οι μεταρρυθμιστές απομακρύνονται από το υπουργείο. Αν και συνεχίστηκαν οι αλλεπάλληλες εκπ/κές μεταρρυθμίσεις και αντιμεταρρυθμίσεις, η δημοτική γλώσσα είχε πια ριζώσει στο δημοτικό σχολείο.

---

[87] Το 1916 συστήνεται η Εκπαιδευτική Επιτροπή από την ηγετική τριανδρία του Εκπαιδευτικού Ομίλου και συγκεκριμένα του Αλ. Δελμούζου, Δημ Γληνού και Μαν. Τριανταφυλλίδη κάτω από την παρότρυνση και στήριξη του Ε. Βενιζέλου. Βλ. Τερζής, Ν.: Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: Πρόγραμμα και πραγματικότητα – Πράγματα και πρόσωπα, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1988, σε΄107-147.

[88] Διάταγμα 2585 11 Μαΐου 1917 (Προσωρινή Κυβέρνηση Θεσσαλονίκης του Ε. Βενιζέλου. («Σύμβουλος επί της δημοσίας Εκπαιδεύσεως» ο Γ. Αβέρωφ). «Ίνα τύχη εγκρίσεως διδακτικόν βιβλίον, οφείλει:...». Το Διάταγμα αυτό κυρώθηκε αργότερα ως νόμος του κράτους 827 / 1927.

[89] Βλ. Αχιλ. Καψάλης και Δημ Χαραλάμπους, Σχολικά εγχειρίδια, Εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1995, στο κεφάλαιο Η διαμόρφωση της φιλελεύθερης πολιτικής για το σχολικό βιβλίο (1902-1920) σελ. 51-60.

[90] Βλ. Β.Δ. της 11ης Ιουλίου 1917, ΦΕΚ 138, 1917 το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου το διάταγμα τροποποιημένο κυρώνεται και προκύπτει ο νόμος 827 ΦΕΚ 1888, 1917.

[91] Βλ. Ο νόμος 1332 προήλθε αό τροποποίηση και συμπλήρωση του νόμου 827 ΦΕΚ 1888, 1917 με ΦΕΚ 89, 1918 που αργότερα κωδικοποιούνται οι διατάξεις των νόμων 827 και 1332 «περί διδακτικών βιβλίων» εις εν ενιαίον κείμενον νόμου υπό τον αριθμόν 1332 ΦΕΚ 106, 1918.

[92] Βλ. Μπουζάκης, Σ. (1991). Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985) Αθήνα: εκδόσεις Gutenberg σελ. 54

[93] Το Νοέμβριο του 1920 διορίζεται «Επιτροπεία προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων». Βλ. Α. Δημαράς, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, τόμ. Β΄, Αθήνα 1974, σελ. 130.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Το 1921 η έδρα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Αθηνών μετατρέπεται σε έδρα Παιδαγωγικής όπου ξεκινάει μάλλον η επιστημονική Παιδαγωγική στην Ελλάδα[94]. Το 1923[95], καθιερώνεται η μετεκπαίδευση των δασκάλων στο Πανεπιστήμιο σε διετείς κύκλους γενικών και ειδικών μαθημάτων. Επίσης το 1923 ιδρύεται στο πανεπιστήμιο το Εργαστήριο της Πειραματικής Παιδαγωγικής[96] και το 1929 το Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Αθηνών[97]. Το 1928 ιδρύθηκαν πέντε Διδασκαλεία γεωργικής μετεκπαίδευσης διετούς ή μονοετούς φοίτησης[98]. Το 1929 ιδρύεται το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης και ο Δελμούζος εκλέγεται καθηγητής της Παιδαγωγικής[99] και ιδρύει το Πειραματικό Σχολείο. Την ίδια χρονιά έχουμε το Νόμο 4367 «Περί διδασκαλείων των νηπιαγωγών»[100].

Το 1933 ιδρύονται από το Θ. Τουρκοβασίλη οι παιδαγωγικές ακαδημίες για την εκπαίδευση δασκάλων δημοτικού σχολείου[101]. Τέλος ακολουθεί η περίοδος 1929-1963 που με νομοθεσία, μετά το εξαετές δημοτικό ακολουθεί το εξατάξιο γυμνάσιο που οδηγεί στην ανώτατη πανεπιστημιακή εκπαίδευση ή στην ανώτερη επαγγελματική. Οι μεταρρυθμίσεις συνεχίζονται και σήμερα.

---

[94] Βλ. Πυργιωτάκης, Εισαγωγή στην Παιδαγωγική επιστήμη Ελληνικά Γράμματα Αθήνα 1999, σελ. 156 και στο κεφάλαιο η εξέλιξη της Παιδαγωγικής Επιστήμης στην Ελλάδα.

[95] Ν. Δ. 11 Οκτωβρίου 1923. Λειτουργία Μαρασλείου Διδασκαλείου.

[96] Βλ. Μποζώνης: Νικ. Εξαρχόπουλος, λήμμα στη Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 2ος, Αθήνα 1967, σελ. 534. και . Πυργιωτάκης Εισαγωγή στην Παιδαγωγική επιστήμη Ελληνικά Γράμματα Αθήνα 1999, σελ.156-157

[97] Βλ. Μποζώνης, Νικ. Εξαρχόπουλος, ό. π. σελ. 534.

[98] Βλ. τους νόμους 3600/5.7. 1928 και 4397/1929. και το σχετικό πίνακα στο Ι. Πυργιωτάκης, Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος, Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 61-62.

[99] Βλ. Πυργιωτάκης, Εισαγωγή στην Παιδαγωγική επιστήμη Ελληνικά Γράμματα Αθήνα 1999, σελ. 93.

[100] Βλ. Πυργιωτάκης, Εισαγωγή στην Παιδαγωγική επιστήμη Ελληνικά Γράμματα Αθήνα 1999, σελ. 93-95.

[101] Βλ. Με τον ιδρυτικό νόμο 5802/29.9.1933 ιδρύθηκαν έξι Παιδαγωγικές Ακαδημίες: Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Αλεξανδρούπολης, Τρίπολης και Λαμίας.. Αργότερα με το νόμο 6322/12.10. 1934 ιδρύθηκε και η Παιδαγωγική Ακαδημία Ηρακλείου στην Κρήτη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. Θεωρητικές προσεγγίσεις για την ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας.

Κοινή επιδίωξη και συνείδηση της ευρύτερης κοινωνίας αποτελεί το ενδιαφέρον για την παιδική ηλικία καθώς και η προσπάθεια και η φροντίδα για την καλύτερη βιολογική, νοητική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. Όλοι σήμερα αποδέχονται τα δικαιώματα του παιδιού και τα θεωρούν αναμφισβήτητα και δεδομένα.

Τα τελευταία μεταπολεμικά χρόνια σημειώθηκε μια επιστημονική ανθρωπιστική κίνηση που είχε ως σκοπό τη γνώση της προϊστορίας του παιδιού και τη βελτίωση της θέσης του στην κοινωνία, όπως την περίθαλψη, την εκπαίδευση, την προστασία από κακοποιήσεις και εκμεταλλεύσεις[102].

Έργο – τομή για την μελέτη της παιδικής ηλικίας αποτελεί το «Οι αιώνες της παιδικής ηλικίας» του Φιλίπ Αριές[103]. Πρόκειται για ένα βιβλίο που αποτελεί σημείο αναφοράς για πολλούς μελετητές που αφορά στην κατανόηση τριών βασικών εννοιών της κοινωνικής εξέλιξης του ευρωπαϊκού πολιτισμού: α) την «παιδική ηλικία», β) την «εκπαίδευση» και γ) την «οικογένεια».

Το βιβλίο οριοθετεί δυο εποχές και δύο αντιλήψεις για το παιδί. Στη μια έχουμε το παρελθόν που αντιμετώπιζε το παιδί ως αντικείμενο - μύθο[104] και από την άλλη το παρόν και το μέλλον του παιδιού μέσα από μια επιστημονική προσέγγιση. Στο παρελθόν, το παιδί αντιμετωπίστηκε ως αναγκαίο κακό που πρέπει να υποστεί κάθε άνθρωπος για να φτάσει έτσι στην ολοκλήρωση της ύπαρξής του.

Ο De Mause[105] παρατηρεί ότι όσο πιο πίσω πάει κανείς στην ιστορία, τόσο πιο χαμηλό είναι το επίπεδο της φροντίδας των παιδιών και βλέπει ότι τα παιδιά δολοφονούνταν, εγκαταλείπονταν, ξυλοκοπούνταν, τρομοκρατούνταν και αποπλανούνταν σεξουαλικά. Στην ιστορία δε βρίσκουμε αυτή την καταγραφή της παιδικής ηλικίας, γιατί θεωρούνταν ότι ιστορία είναι μόνο η απλή καταγραφή δημόσιων και όχι ιδιωτικών περιστατικών[106].

---

[102] Μόλις το Μάρτιο του 1970 οργανώθηκε το πρώτο συνέδριο με θέμα. Βλ. «Η παιδική ηλικία και η νεότητα δια μέσω της Ιστορίας» στο Πανεπιστήμιο Clark της Μασαχουσέτης.

[103] Βλ. Φ. Αριές, «Αιώνες Παιδικής Ηλικίας», μεταφρ. Γ. Αναστασοπούλου, Αθήνα 1990.

[104] Βλ. «μια μυθοποίηση δηλαδή της γέννησης και του προσώπου του παιδιού στην οποία συντείνει και η ενοχοποίηση της σεξουαλικής πράξης, καρπός της οποίας είναι το παιδί. Σαν αντικείμενο μύθου το παιδί όχι μόνο είναι στερημένο ιστορικότητας, αλλά η οποιαδήποτε αναφορά σ' αυτό δεν δεσμεύεται και απ' την αλήθεια μιας και ο μύθος είναι καθ' αυτός μια αξία βλ. Γ. Ληξουργιώτης, κοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί τον πρώτο αιώνα του νεοελληνικού κράτους, Αθήνα – Γιάννινα 1986, σελ. 17-18.

[105] Ο Ντεμώζ παρατηρεί ότι : «η ιστορία της παιδικής ηλικίας είναι ένας εφιάλτης από τον οποίο μόλις τώρα αρχίσαμε να ξυπνάμε» βλ. Λ. Ντεμώζ, «Εισαγωγή» στο βιβλίο: Λ. Ντεμώζ (επιμέλεια), Ιστορία της παιδικής ηλικίας, μετ. Δ. Κωστελένου, Αθήνα 1985, σελ.13.

[106] Βλ. L. De Mause «The Evolution of Childhood» στο βιβλίο: L. De Mause (έκδοση), The history of Childhood, London 1976, σ.1.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η ψυχολογία[107] είναι αυτή που ασχολήθηκε με το παιδί από τη γέννησή του ως την εφηβεία και μελέτησε την παιδική ηλικία ως ένα χώρο μετρήσιμο που αφορά τη φυσική, νοητική και ψυχική ανάπτυξη. Στις αρχές του εικοστού αιώνα ο Αμερικανός Hall και ο Γάλλος Binet έφτιαξαν ψυχομετρική κλίμακα για να επεξεργαστούν τρόπους μέτρησης και καταγραφής εμπειρικών δεδομένων[108]. Όμως η μελέτη περιορίστηκε στην εργαστηριακή διάσταση του προβλήματος και όχι στην ανάδειξη του παιδιού μέσα από τον κοινωνικό χώρο, στον οποίο φυσικά δεν προβάλλεται το παιδί. Βέβαια η ψυχολογία σημείωσε σημαντική πρόοδο και εργασίες σημαντικών ψυχολόγων έχουν μεταβάλλει το τοπίο.

Παράλληλα με την ψυχολογία έχουμε και την ψυχανάλυση. Οι ψυχαναλυτικές θεωρίες του Φρόιντ[109], ο οποίος μελέτησε τα παιδικά όνειρα, ώστε να οδηγηθεί σε συμπεράσματα σχετικά με τους μηχανισμούς παραμόρφωσης στα όνειρα των μεγάλων, έδειξαν πραγματικά ενδιαφέρον για το παιδί. Όμως η παιδική ηλικία χρησιμοποιείται για να φωτίσει την προσωπικότητα του ενήλικα και να διερευνήσει το σκιώδη χώρο του ασυνειδήτου, που ως γνωστόν, διαμορφώνεται κατά την παιδική ηλικία. Ο Φρόιντ διατύπωσε τον παράδοξο λόγο ότι «το παιδί είναι ο πατέρας του ενήλικα», εννοώντας, όπως πιστεύουμε, ότι τα παιδικά μας χρόνια προσδιορίζουν τη μετέπειτα ευτυχία ή δυσπραγία μας[110].

Και η ανθρωπολογία επίσης ασχολήθηκε με το παιδί. Οι αναφορές σ' αυτό ήταν τυχαίες και εντάχθηκαν στη συλλογή στοιχείων από διάφορα μέρη του κόσμου και στη συγκριτική μελέτη. Άλλοι πάλι ανθρωπολόγοι περιορίστηκαν σε μια εθνογραφική περιγραφή της παιδικής ηλικίας. Ο ανθρωπολόγος Malinouski[111], ο οποίος απέρριψε το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, αφιέρωσε στην παιδική ηλικία το βιβλίο του «Σεξουαλικότητα και καταπίεση στην πρωτόγονη κοινωνία», αλλά δε θεωρεί κι αυτός την παιδική ηλικία ως αυτόνομο ερευνητικό πεδίο[112].

Και οι λαογράφοι από την ίδια οπτική γωνία εξετάζουν την παιδική ηλικία. Όμως αξίζει ν' αναφέρουμε τον Γάλλο Arrold Van Gennep[113] που

---

[107] Βλ. Ι. Παρασκευόπουλος, Εξελικτική Ψυχολογία. Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση, τόμος 1, Αθήνα 1985, σελ 37 (Για τους πρωτοπόρους ψυχολόγους Hall και Binet.

[108] Για τον Hall και τον Binet βλέπε Ι. Παρασκευόπουλος, Εξελικτική ψυχολογία. Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση, τόμ. 1, Αθήνα 1985, σελ. 37.

[109] Βλ. Σ. Φρόιντ, «Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση» μετάφραση Α. Πάγκαλος, Αθήνα (Χ.Χ.), σελ. 100-9.

[110] Βλ. Ευάγγ. Γρ. Αυδίκος, «Το παιδί στην παραδοσιακή και σύγχρονη κοινωνία, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σελ.20.

[111] Βλ. B. Malinouski, Σεξουαλικότητα και καταπίεση στην πρωτόγονη κοινωνία, Αθήνα 1976, σ.σ. 33-52.

[112] Βλ. Για αναλυτικότερη παρουσίαση των ανθρωπολογικών και ιστορικών θεωριών για τη γέννηση, ιδίως, αλλά και γενικότερα της πρώιμης βρεφικής ηλικίας βλέπε. Θ. Παραδέλλης. Από τη βιολογική γέννηση στην κοινωνική. Πολιτισμικές και τελετουργικές διαστάσεις της γέννησης στον ελλαδικό χώρο του 19ου αιώνα, διδακτορική διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1995, σελ. 15 – 23 όπου υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία.

[113] A. Van Gennep, The Rites of Passage, London and Heley 1960, σ. 11.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πρωτοπόρησε όχι μόνο με την ασχολία του με την παιδική ηλικία αλλά και με την μεθοδολογική προσέγγισή της[114].

Η συμβολή των παραπάνω επιστημών είναι σημαντική. Ωστόσο δεν ανέδειξαν την ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας, γιατί, χρησιμοποίησαν την παιδική ηλικία για να φωτίσουν διάφορες συμπεριφορές των ενηλίκων.

Ο Αριές[115] πιστεύει ότι ο ορισμός της παιδικής ηλικίας είναι εφεύρεση της σύγχρονης εποχής. Την άποψή του αυτή την υποστηρίζει μελετώντας δυο βασικούς άξονες, την οικογένεια και τη σχολική ζωή. Στο παρελθόν η οικογένεια, η οποία άρχιζε να σχηματίζεται ως έννοια το 15°-18° αιώνα, ήταν περισσότερο μια ηθική και κοινωνική πραγματικότητα, παρά συναισθηματική σ' όλες τις τάξεις (πλούσιοι-φτωχοί). Πηγές της επιχειρηματολογίας του ήταν οι εξής: α) Η εικονογραφημένη θεματολογία των ζωγράφων, β) Ο θεσμός της μαθητείας ή υπηρεσίας και γ) Τα παιχνίδια κι οι γιορτές[116].

Ο δεύτερος άξονας της επιχειρηματολογίας του για την έρευνα της παιδικής ηλικίας, είναι η σχολική εκπαίδευση που λειτούργησε ως καταλυτικός παράγοντας στη διαμόρφωση του αισθήματος της παιδικής ηλικίας. Οι ηθικολόγοι και οι σχολαστικοί μεταρρυθμιστές του 15ου αιώνα υποστήριζαν τη σημασία της εκπαίδευσης για τη σωστή διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές του 18ου αιώνα καθώς και η βιομηχανική επανάσταση έστρεψαν την προσοχή στην παιδική ηλικία.

Τα μωρά πίστευαν ότι τα συνόδευε το προπατορικό αμάρτημα και θεωρούνταν ότι γεννιόταν με το θάνατο, γι' αυτό το αμάρτημα αυτό, έπρεπε να νικηθεί με τις παρακάτω ενέργειες: α) Το φάσκιωμα[117], β) την τρομοκράτηση των παιδιών με φαντάσματα[118], γ) την εγκατάλειψη των παιδιών[119] και δ) την Πειθαρχία – σεξουαλική κακοποίηση[120].

Και ο Αριές[121] και ο De Mause[122]συμφωνούν ότι πριν το 17ο αιώνα δεν υπήρχε το αίσθημα της παιδικής ηλικίας. Όμως διαφωνούν στη συναισθηματική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ οικογένειας και παιδιού. Για τον Αριές, ο μεσαίωνας δεν ήταν μια σκοτεινή περίοδος σε αντίθεση με τον De Mause που πιστεύει πως δεν υπήρχε το αίσθημα της παιδικής ηλικίας.

Με τις απόψεις του Αριές και του De Mause συμφωνούν πολλοί μελετητές, αλλά με πολλές διαφοροποιήσεις[123]. Με το επιχείρημα των παραπάνω

---

[114] Βλ. J. Da Silva, Η ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας στην πρόσφατη ιστορική παραγωγή, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου: Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας, τόμ. Α΄, Αθήνα 1986, σελ. 4.

[115] Βλ. Φ Αριές, ό.π, σ. 28. 29, 40, 300, 303, 356,

[116] Βλ. Φ. Αριές, «Αιώνες Παιδικής Ηλικίας», μετάφρ. Γ. Αναστασοπούλου, Αθήνα 1990, σελ 111 , 120, 300, 356 και Ευάγ. Γρ. Αυδίκος, ό. π. σελ.29-30.

[117]Βλ. Κ. Μπάδα – Τσομώλου, Ενδυματολογικοί κώδικες της παιδικής – νεανικής ηλικίας. Το κοινωνικό – ιστορικό τους ισοδύναμο, Ιωάννινα: Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων εκδ. Δωδώνη, παράρτημα, αριθμ. 48, 1993. σελ. 5, όπου υπάρχει και σχετική βιβλιογραφία και Λ. Ντεμώζ, ό. π. σελ.31.

[118] Βλ. Λ. Ντεμώζ, ό. π., σελ. 32.

[119]Βλ. Ό. π. σελ. 67 70 και Κ. Μπάδα – Τσομώκου, ό. π.

[120] Βλ. Λ. Ντεμώζ, ό. π. σελ. 92

[121] Βλ. Φ. Αριές, ό.π.

[122] Βλ. Λ. Ντεμώζ, «Η εξέλιξη της παιδικής ηλικίας», στο βιβλίο: Λ. Ντεμώζ (επιμέλεια) Ιστορία της παιδικής ηλικίας, Αθήνα 1985, σ. 29.

[123] Βλ. Ευάγγ.. Γρ. Αυδίκος, ό. π. σελ. 30.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συμφωνούν ο Demos[124] (1970) και ο Hoyles (1979)[125]. Από την άλλη πλευρά έχουμε όσους πρεσβεύουν ότι υπήρχε πάντοτε η παιδική ηλικία, όπως ο Shahar (1992)[126] που μελετώντας μεσαιωνικά ιατρικά κείμενα βρήκε ότι η παιδική ηλικία διαιρούνταν σε τρεις φάσεις: α) Την Infahtia, από τη γέννηση ως τα 7 έτη, β) Pueritia, 7-12 για κορίτσια και 14 για αγόρια και γ) Adolescentia (3 και 19). Υπάρχουν όμως και εκείνοι που διαφωνούν ως προς το πεδίο επιστημονικής αντιπαράθεσης. Ο Archard (1993)[127] υποστηρίζει ότι η παιδική ηλικία δεν είναι ξεχωριστή κατηγορία από την ενήλικη[128].

Η Linda Pollock[129] αντιτίθεται στις απόψεις των παραπάνω ερευνητών (Αριές και του De Mause) και υποστηρίζει ότι υπήρχε το αίσθημα της παιδικής ηλικίας στο παρελθόν και αποδεικνύει ότι υπήρχε συναισθηματικός δεσμός ανάμεσα στο γονέα και στο παιδί.[130] Τα ημερολόγια ήταν για την Pollock πηγές στις οποίες στηρίχτηκε για να διατυπώσει την παραπάνω θέση, ότι οι γονείς στο παρελθόν και αγαπούσαν και ενδιαφέρονταν για τα παιδιά τους. Όμως η Pollock παραβλέπει τη θεσμική μεταβολή που παρατηρείται από τα μέσα του 18 αι. και που αφορά την υγεία, τη διατροφή και την προστασία του παιδιού, τόσο από την οικογένεια όσο κι από την κοινωνία[131].

Στην κοινωνιολογία πιστεύεται ότι η συγκρότηση της παιδικής ηλικίας σε κοινωνική κατηγορία είναι πρόσφατη και ανάλογα με τη θεωρητική τους προσέγγιση και την επιστημονικής τους ταυτότητα, ορίζουν υπεύθυνους τους ακόλουθους παράγοντες για τη σύσταση της παιδικής ηλικίας: α) Τη θέσπιση της υποχρεωτικής φοίτησης. β) Την αλλαγή της οικογενειακής δομής. γ) Τη συναισθηματική ωριμότητα των γονέων[132]. δ) Τη φιλανθρωπική κίνηση και τη διάθεση προστασίας των παιδιών[133]. ε) Την άνοδο του Καπιταλισμού[134].

---

[124] Βλ. Demos. J. Family Life in a Plymouth Colony. Oxford: Oxford University Press. 1970 και Ευάγγ. Γρ. Αυδίκος σελ. 25-26.

[125] Βλ. Hoyles. Martin, Changing Childhood, London 1979 και στο Ευάγ. Γρ. Αυδίκος, ό. π. σελ. 31.

[126] Shahar, Shulamith, Childhood in the Middle Agew, London: and New York: Rutledge, 1992 και Ευάγγ. Γρ. Αυδίκος σελ. 31.

[127] Βλ. Archard David, Children. Rights and Childhood, London and New York: Rutledge, 1993 και Ευάγγ. Γρ. Αυδίκος σελ. 31.

[128] Βλ. Ευάγγ. Γρ. Αυδίκος, ό. π. σελ. 31.

[129] Η L. Pollock, Forgotten Children, Parent-Child Relations from 1500 to 1990, Cambridge 1983, σσ. 28-9 ομαδοποιεί σε πέντε κατηγορίες τις απόψεις των μελετητών: α) Η εμφάνιση ενός εκπ/κού συστήματος. Β) Αλλαγές στη δομή της οικογένειας, γ) Εμφάνιση του καπιταλισμού, δ) Η αυξανόμενη ωριμότητα των γονέων και ε) Η εμφάνιση ενός πνεύματος αγαθοεργίας βλ. ακόμη Ευγ. Αυδίκος, ό. π. σελ. 25-26. Η L. Pollock εξετάζει κι αναλύει τις σχέσεις παιδιών και γονέων από το 1500 ως το 1900 χρησιμοποιώντας προσωπικά ημερολόγια.

[130] Βλ. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου: Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας εκδ. Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας 1986. Άλλες πηγές που συμβουλευτήκαμε ήταν: α. Τερέζα Πεσματζόγλου: Στάσεις και αντιλήψεις των ενηλίκων για το παιδί στη Δυτική Ευρώπη από το Μεσαίωνα ως σήμερα. Περ. Σύγχρονοι Καιροί, τευχ. Απρ. 1983, σελ. 173, β. Ελένη Καλλιγά: Η πρόνοια για το παιδί στην Ελλάδα του 19ου αιώνα (προλεγόμενα) Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1990 και γ. Spuros Doxiadis: Children, Society, and Ethics, Child Abuse and Neglent. 13: 11-17, 1989.

[131] Βλ. Δήμητρα Μακρυνιώτη, «Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία, 1834-1919, Εκδόσεις Δωδώνη, σελ. 23-24.

[132] De Mause, L., (ed), The History of Childhood, London: Souvenir Press, 1976.

[133] Mitterauer & Sieder, The European Family, Oxford: Basil Blackwell, 1982, Sears , R., Your Ancients Revisited – A., History of Childhood, Development, Chicago: University of Chicago Press 1975, Thumbtack, 1978

[134] Βλ. Hoyles. Martin, Changing Childhood, London: Writes and Readers Co, 1979

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το βέβαιο είναι ότι όλοι συμφωνούν πως η παιδική ηλικία είναι «κατασκεύασμα» του 19ου αιώνα. Η ανάπτυξη και η καθιέρωση θεσμών, επιστημών και επαγγελμάτων γύρω από την ηλικία του παιδιού το διαφοροποιούν από τις άλλες ηλικιακές ομάδες[135]. Σ' αυτό συνέβαλε και η βιομηχανική επανάσταση. Έτσι, οι διαπροσωπικές σχέσεις ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά κι ο κοινωνικός περίγυρος διακρίνονται από τρυφερότητα, ανοχή και ευαισθησία απέναντι στο παιδί.[136]

Ο Κομένιος[137] (1592-1670) πιστεύει στη δύναμη της αγωγής, η οποία πρέπει να περιλαμβάνει τη διδαχή, την ηθικότητα και την ευλάβεια, τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικο-κοινωνικό επίπεδο. Η παιδαγωγική του θεμελιώνεται στην παρατήρηση και την εμπειρία των παιδιών. Στο σημαντικότερο έργο του, η «Didactica Magna[138]», τονίζει την αναγκαιότητα της αγωγής και δίνει ιδιαίτερη σημασία στην αναγκαιότητα της μόρφωσης κατά την παιδική ηλικία, την κοινή διαπαιδαγώγηση των δύο φύλων και τη μίμηση και άσκηση στην παιδευτική διαδικασία. Το 17ο αιώνα σημειώνονται αλλαγές που αφορούν την παιδική ηλικία και οφείλονται σε δυο αντιλήψεις. Η πρώτη καθιστά το παιδί αντικείμενο τρυφερότητας από τους γονείς.[139] Η δεύτερη αντίληψη αφορά τους παιδαγωγούς που ενδιαφέρονται για τις ιδιαίτερες ανάγκες και αδυναμίες του παιδιού και για την ηθική του υπόσταση. Γι' αυτό εδώ είναι σημαντική η παρουσία του Locke[140] (1632-1704), που υποστηρίζει πως το παιδί έρχεται στον κόσμο σαν άγραφο βιβλίο και οι γονείς και οι παιδαγωγοί είναι υπεύθυνοι για τη συγγραφή των άδειων σελίδων του[141].

Στα μέσα του 18ου αιώνα το παιδί θεωρείται ο κινητήριος μοχλός για την κοινωνική πρόοδο και για την υλοποίηση των στόχων και των προσδοκιών των ενηλίκων[142]. Επειδή τα ποσοστά θνησιμότητας των παιδιών αυτή την εποχή είναι μεγάλα, έχουμε την κρατική παρέμβαση στην οικογένεια και στην ανάπτυξη των επιστημών που αφορούν την υγεία του παιδιού[143].

---

[135] Jenks, Ch., (ed), The Sociology of Childhood – Essential Readings, London: Bats ford Academic and Educational Ltd, 1982.

[136] Βλ.. ό.π. σ: 24 – 25 - 26

[137] Βλ. Αντώνιος Κ. Δανασσής – Αφεντάκης, Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης, τόμ. Β΄, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985, σελ.15-25.

[138] Βλ. Δημ. Ιωαννίδης Ολύμπιος, Ιωάννου Αμώς Κομενίου, Μεγάλη Διδακτική, Εν Αθήναις 1912.

139 Ανάλογες εκδηλώσεις αφορούν τα πολύ μικρά παιδιά και ελάχιστα επηρεάζουν τις αυστηρές μεθόδους πειθαρχίας και τη διάσταση που διέπει το δεσμό των γονέων με τα παιδιά τους, υποστηρίζουν οι Ph Aries (1960) Centuries of Childhood και E. Banintia (1980) L' amour en Plus.

140 Βλ. Αντώνιος Κ. Δανασσής – Αφεντάκης, Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης, τόμ. Β΄, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985, σελ. 27 -28, Loeke, J., Some Thought Concerning Educatio, 1694. John Locke: Αντώνιος Κ. Δανασσής – Αφεντάκης, Η εξέλιξη της Παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης Β΄ Έκδοση Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985 σελ. 27-28.

[141] Loeke, J., Some Thought Concerning Educatio, 1694.

[142] Hunter, R., Poverty, New York: MacMillan 1907.Kelley, R., Some Ethical, Gains through Legislation, New York: Mac Millan 1905.

[143] Βλ. Bantinter, E., L'amour en plus – Histoire de l' amour maternel XVII-XX Siecle, Paris, Flammarion, 1980.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το 1762 ο Rousseau[144], σε αντίθεση με το Lock, αντιμετωπίζει το παιδί ως «παιδί» με την ηλικία του και τις αρετές του, και όχι ως μελλοντικό ενήλικα όπου κεντρική θέση κατέχει η «αρνητική αγωγή»[145]. Η αυτενέργεια του παιδιού, η καλλιέργεια του ενδιαφέροντος η ανάπτυξη των αισθήσεων καθώς και η αναγκαιότητα της φυσικής του δραστηριότητας αποτελούν βασικά σημεία της θεωρίας του[146]. Οι γονείς, οι παιδαγωγοί[147] προσφέρουν το κατάλληλο διαμορφωμένο περιβάλλον, ώστε το παιδί να το περιεργαστεί να το εξερευνήσει για να αποκτήσει τις γνώσεις που του χρειάζονται αυτενεργώντας και συνενεργώντας. Όμως και οι δυο, Rousseau και Lock[148], βλέπουν την παιδική ηλικία στη μελλοντική εξέλιξή της και θεωρούν απαραίτητη τη γονεϊκή προστασία[149].

Ο Freud [150]πιστεύει ότι η ένταξη του παιδιού στο κοινωνικό σύνολο χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια του ατόμου να καταπνίξει και να υποκαταστήσει τις ορμές και τα πάθη του μέσω της λογικής. Πρόσφερε ιδέες για την παιδική ηλικία, αλλά δεν ήταν όμως το παιδί αυτόνομος χώρος των επιστημονικών του ενδιαφερόντων. Οι ψυχαναλυτές υποστηρίζουν ότι ο Freud εκλαμβάνει την παιδική ηλικία ως ένα χώρο που φωτίζει την προσωπικότητα του ενήλικα[151].

---

144 Βλ. Αιμίλιος ή Περί Αγωγής όπου το έργο αυτό χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια ή βιβλία, όπως τα ονομάζει ο ίδιος. Στα πρώτα τέσσερα πραγματεύεται την αγωγή των αγοριών κατά ηλικία και στο πέμπτο την αγωγή των κοριτσιών, βεβαίως αυτό δεν γίνεται αποδεκτό από τη σύγχρονη εξελιχτική ψυχολογία. Το βιβλίο αυτό καθώς και άλλα έργα του Rousseau βλ. Εκδόσεις Δαρέμα, μετάφραση Στ. Βαρδουμπά. J. J. Rousseau: Αντώνιος Κ. Δανασσής – Αφεντάκης, Η εξέλιξη της Παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης Β΄Έκδοση Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985 σελ. 28-35.

145 Βλ. J. Chateau: Οι μεγάλοι Παιδαγωγοί, ελλην. Μετάφραση Κ. Κίτσου, 2η έκδ., Αθήνα χ.χ., σελ. 250 κ.ε.

146 Βλ. Αντώνιος Κ. Δανασσής – Αφεντάκης, Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης, τόμ. Β΄, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985, σελ. 28-35.

147 Η εξέλιξη της Παιδαγωγικής επιστήμης αρχίζει το 17ο αιώνα, το γνωσιολογικό ενδιαφέρον είναι στο στάδιο αυτό κυρίως διδακτικό Το 18ο αιώνα , περίοδο του Διαφωτισμού, διευρύνεται το γνωστικό πεδίο από τη διδακτική θεματική στο σύνολο της θεωρίας της αγωγής και γίνεται προσπάθεια η θεμελίωση της παιδαγωγικής σε εμπειρικές βάσεις Βλ. Αιμίλιος ή Περί Αγωγής του Rousseau βλ. Εκδόσεις Δαρέμα, μετάφραση Στ. Βαρδουμπά και Πρβλ. E. Chr. Trapp, Versuch eider Pedagogic 1780 στο Παναγιώτη Δ. Ξωχέλλη, Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής επιστήμης, Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 75. Το δεύτερο στάδιο εξέλιξης της Παιδαγωγικής Επιστήμης αποτελεί η παιδαγωγική και διδακτική θεωρία του Herbart και των μαθητών του στο δεύτερο μισό του 19ου και στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Στο τρίτο στάδιο εξέλιξης της Παιδαγωγικής, που καλύπτει χρονικά κυρίως το διάστημα του μεσοπολέμου. Από τη δεκαετία του 60 και μετά δόθηκε ικανοποιητική λύση στο πρόβλημα της Παιδαγωγικής. Βλ. Δανασσή – Αφεντάκη, εξέλιξις της παιδαγωγικής σκέψεως και Παναγιώτη Δ. Ξωχέλλη, Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής επιστήμης, Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 75.

148 Η συμπεριφοριστική μελέτη και ερμηνεία της ανάπτυξης έχει τις ρίζες της στις απόψεις του Locke ότι το παιδί γεννιέται tabula rasa και ότι όλη η συμπεριφορά του ατόμου, επομένως και οι αλλαγές που συμβαίνουν στις διάφορες ηλικίες, είναι αποτέλεσμα της εμπειρίας. Το αναπτυσσόμενο άτομο υφίσταται αλλαγές, γιατί μάθαίνει νέες μορφές συμπεριφοράς ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων εμπειριών. Βλ. Ι. Παρασκευόπουλος Εξελικτική ψυχολογία τόμ. 1ος σελ. 43.

149 Βλ. Δήμητρα Μακρυνιώτη, «Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία, 1834-1919, Εκδόσεις Δωδώνη, σελ. 28.

150 Ο Freud μελέτησε τα παιδικά όνειρα, ώστε να οδηγηθεί σε συμπεράσματα σχετικά με τους μηχανισμούς παραμόρφωσης στα όνειρα των μεγάλων Βλ.Σ. Φρουντ, Εισαγωγή στην ψυχανάλυση, μετάφραση Α. Πάγκαλος, Αθήνα χ.χ. σελ. 100-109 και το έργο του Freud Iinterpretation of dreams και Δημ. Μακρυνιώτη «Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία» 1834-1919, σελ. 30.

151 Βλ. Ευάγγ. Γρ. Αυδίκος, ό. π. σελ. 20.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ο Dewey[152] εξετάζει το ρόλο του εκπαιδευτικού μηχανισμού στη διαδικασία ένταξης της νέας γενιάς στην ευρύτερη κοινωνία. Αν, υποστηρίζει ο Dewey, κύριος στόχος του σχολείου είναι η ανάπτυξη δημιουργικών ατόμων, τότε το παιδί και οι ανάγκες του πρέπει να προσεγγίζονται και ικανοποιούνται με γνώμονα το παρόν[153].

Ο Πεσταλότσι (1746-1837)[154] ενδιαφέρεται για την παιδική ηλικία, αφού μετέτρεψε το αγρόκτημά του σε σχολείο για φτωχά και εγκαταλειμμένα παιδιά που τα μόρφωνε για ν' αποκτήσουν εφόδια για την παραγωγική ζωή. Εκτός από την υπεράσπιση για την αναγκαιότητα της εκπαίδευσης ο Πεσταλότσι θεωρεί ότι αναγκαία παραδοχή για κάθε εκπαίδευση είναι η αγάπη για το παιδί[155]. Το ίδιο και ο μαθητής του, Φρόμπελ(1782-1859)[156].

Η Μ. Μοντεσόρι (1870-1952)[157], ιταλίδα παιδαγωγός, στα 1907 ιδρύει τα «σπίτια των παιδιών» που αποτέλεσαν σημαντικό σταθμό στην ιστορία του εκσυγχρονισμού της παιδείας, με αυτοδιδακτική κατεύθυνση και πρωτοβουλία. Βασικό στοιχείο της μοντεσοριανής αγωγής είναι η ελευθερία. Σ' αυτό το νέου τύπου σχολείο το παιδί είχε τη δυνατότητα να κινείται, να επιλέγει τη δραστηριότητα και την απασχόληση που προτιμάει με τη βοήθεια τὸυ διδακτικού υλικού που ήταν φτιαγμένο στα μέτρα του[158].

Ο Edward Claparede θεωρεί ότι κάθε ψυχολογικό και παιδαγωγικό γεγονός θα πρέπει να εξετάζεται σε σχέση με ολόκληρο τον οργανισμό και να στοχεύει στην προσαρμογή του στο περιβάλλον. Υποστηρίζει το σεβασμό στις ιδιαιτερότητες του κάθε παιδιού και υπεραμύνεται της εξατομικευμένης διδασκαλίας και εισηγείται το σχολείο «επί μέτρω»[159]. Ο παιδαγωγός Neil

---

[152] Βλ. Το έργο του Dewey The school ahd society και στο Δημ. Μακρυνιώτη «Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία» 1834-1919, σελ. 30 και τέλος στο Κ. Δανασσής – Αφεντάκης, Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης, τόμ. Β΄, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985, στο κεφάλαιο «Ο πραγματισμός του Dewey»σελ. 119-132.

[153] Βλ. Postman, N. The Disappearance of Childhood, London: Comet, 1985, 63

[154] Στη μελέτη του «Οι σκέψεις των παιδιών σχολικής ηλικίας» παρουσιάζει το 1774 αποτελέσματα που είχε κάνει στο παιδί του για 3 ½ έτη. βλ. Ι. Παρασκευόπουλος Εξελικτική ψυχολογία τόμ. 1ος σελ. 23 και Η. Groothoff: Padagogik, in Fischer – Lexikon der Padagogik, σελ. 196 και Αντώνιος Κ. Δανασσής – Αφεντάκης, Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης, τόμ. Β΄, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985, σελ. 36-43.

[155] Ο Πεσταλότσι δίνει ιδιαίτερη σημασία στη δύναμη του φυσικού περιβάλλοντος ακόμη οι οικογενειακές σχέσεις και ιδιαίτερα η μητέρα παίζουν σπουδαίο ρόλο στην αγωγή του παιδιού. Οι αρχές που διέπουν την παιδαγωγική του είναι: 1. Η αρχή της εποπτείας, 2. Η αρχή της στοιχειώδους απλοποίησης, 3. Η αρχή της ολοκλήρωσης, 4. Η αρχή της δραστηριότητας, 5. Η αρχή της αυτενέργειας. Βλ. Houssaye, J. Le triangle pedagogike. Berne: Peter Lang, σελ. 67.

156 Βλ. Σπ. Πανταζής Η Παιδαγωγική και το παιχνίδι Αντικείμενο στο χώρο του Νηπιαγωγείου, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997, στο κεφάλαιο Frodel Η Παιδαγωγική του παιχνιδιού σελ. 60.

157 157 Βλ. Σπ. Πανταζής Η Παιδαγωγική και το παιχνίδι Αντικείμενο στο χώρο του Νηπιαγωγείου, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997, στο κεφάλαιο Το παιδαγωγικό υλικό της Μ. Montessori σελ. 78. Montessori: Αντώνιος Κ. Δανασσής – Αφεντάκης, Η εξέλιξη της Παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης Β΄ Έκδοση Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985 σελ. 200-206.

158 Η Ν.Μοντεσσόρι πιστεύει: ελευθερία στην έκφραση, ελευθερία στην επιλογή υλικών, ελευθερία στις κινήσεις. Ο δάσκαλος δεν πρέπει να επιβάλλεται με το φόβο ή την απειλή της τιμωρίας. Προτείνει μαθήματα σιωπής για να ασκούνται οι μαθητές στον αυτοέλεγχο, την αυτοσυγκράτηση και την αυτοπειθαρχία. Δίνει μεγάλη σημασία στην αγωγή των αισθήσεων και η θεωρία της χαρακτηρίζεται παιδοκεντρική. Βλ. Houssaye, J. Le triangle pedagogike. Berne: Peter Lang, σελ. 214.

[159] Ο Claparede στο πλαίσιο της λειτουργικής του παιδαγωγικής (λειτουργική παιδαγωγική είναι εκείνη που αντιλαμβάνεται την ανάγκη του παιδιού, το ενδιαφέρον του προς την επιτυχία ενός σκοπού ως μοχλό ανάπτυξης της ενεργητικότητας που επιδιώκουμε να ξυπνήσουμε σε αυτό) του διατυπώνει τους

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Alexander συνέδεσε το όνομά του με τη δημιουργία του «ελεύθερου σχολείου» γνωστού ως Σάμερχιλ όπου εφαρμόζει ένα ελεύθερο σχολικό αυτοδιοικούμενο πρόγραμμα χωρίς να πείθει απόλυτα[160].

Ο Piaget (1896-1980)[161] υπήρξε ιδρυτής της γενετικής ψυχολογίας, μιας επιστήμης που ασχολήθηκε με τη μελέτη της διανοητικής ζωής σ' όλα τα στάδια της παιδικής ηλικίας από τη γέννηση ως την εφηβεία[162].

Η οικογένεια από τα μέσα του 19ου αιώνα αρχίζει να μη θεωρείται η κύρια οικονομική παραγωγική μονάδα με την ίδρυση των εργοστασίων και έτσι οι γονείς παύουν να βρίσκονται κοντά στα παιδιά και να τα επιβλέπουν. Και, όχι μόνο αυτό, αλλά τα παιδιά τα βρίσκουμε εργάτες στα εργοστάσια με αποτέλεσμα να έχουμε μεγάλη θνησιμότητα[163]. Οι περιορισμοί για την παιδική εργασία και τη γυναικεία απασχόληση οδηγούν τον άνδρα να είναι το μόνο οικονομικά ενεργό μέλος, αλλά και το ρόλο της μητέρας και του πατέρα μέσα στην οικογένεια[164].

Η νέα κατάσταση που διαμορφώθηκε[165] επιβάλλει την υποχρεωτική φοίτηση (από 6 – 10 ετών περίπου) με αποτέλεσμα αυτή η ηλικιακή ομάδα να ενοποιείται ως προς τις υποχρεώσεις, τα καθήκοντα, τα σχήματα επικοινωνίας και τις μορφές εξουσίας, και έτσι κάθε παιδί αναγκάζεται να συμμορφώνεται

ακόλουθους νόμους: Το νόμο της ανάγκης και το νόμο του ενδιαφέροντος. Βλ. Δανασσής-Αφεντάκης, Α. , Η εξέλιξη της παιδαγωγικής σκέψης, Αθήνα 1993 και Εξέλιξη στην Παιδαγωγική. Σύγχρονες Τάσεις της Αγωγής, 1995, Εξέλιξη της Παιδαγωγικής Επιστήμης , Αθήνα 1993, Εκδ. Ιδίου.

160 Στόχος του Neil είναι η απελευθέρωση του παιδιού από οικογενειακές, σχολικές και κοινωνικές πιέσεις με απότερο σκοπό τη συναισθηματική του ισορροπία και την ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Θεωρεί ότι προωθείται η εμπιστοσύνη, εξασφαλίζεται η ευτυχία, η ισορροπία και η ομαλή ανάπτυξη του μαθητή. Οι ιδέες του δεν πείθουν γιατί στέρησε το παιδί από την πρόσβαση στην γνώση και γιατί η έλλειψη σχολικού προγράμματος και η αναγνώριση της απόλυτης ατομικής ελευθερίας του παιδιού δεν βοηθούν για τη μετέπειτα ομαλή κοινωνική του ένταξη. Βλ. Houssaye, J. Le triangle pedagogike. Berne: Peter Lang, σελ. 307-311.

161 Βλ. Αντ. Κ. Δανασσής – Αφεντάκης Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης τ. Β΄, Εκδ. Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985 σελ 169 κ.ε. J Piaget: Αντώνιος Κ. Δανασσής – Αφεντάκης, Η εξέλιξη της Παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης Β΄ Έκδοση Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985 σελ. 169-195.

162 Τα νοητικά στάδια κατά τον Piaget είναι: 1. Αισθησιοκινητικό από τη γέννηση ως δύο ετών, 2. το Προλειτουργικό από δύο ως 7 χρονών, το στάδιο αυτό χωρίζεται στο προεννοιολογικό σπό 2 ως 4 ετών και στο Ενορατικό από 4 ως 7 ετών, 3. το στάδιο των Συγκεκριμένων Συλλογισμών από 7 ως 11 ετών και 4. Το στάδιο της αφαιρετικής σκέψης. Βλ. Fontana D. Ψυχολογία για εκπαιδευτικούς, Εκδ. Σαββάλας 1996 σελ. 79-102.

163 Σύμφωνα με στοιχεία του 1835 για την Αγγλία το 15% είναι παιδιά και των δύο φύλων κάτω των 13 ετών. Βλ. Oakley, A., Housewife – High Value – Low Cost, Middlesex Q Penguin, 1977 Ο Μαρξ τονίζει τη θνησιμότητα των παιδιών διευκρινίζοντας ότι στηρίζεται σε στοιχεία ιατρικής έρευνας του 1861 στην Αγγλία και ότι οι μεγάλοι αυτοί αριθμοί θνησιμότητας οφείλονται στην απασχόληση των μητέρων έξω από το σπίτι και τις συνέπειές τους. Βλ. Μαρξ. Κεφ., τ. Α΄, 413 και στο: Δημ. Μακρυνιώτη «Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία» 1834-1919, σελ. 36 στην υποσημείωση.

164 Shorter, E., The Making of the Modern Family, London Q Fontana Q Collins, 1976 Bandinter, E., L' amour en rlus – Histoire de L' amour maternel XVII – XX siecle, Pariw, Flammarion, 1980, sel. 268, 286 -294 και στο Δημ. Μακρυνιώτη «Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία» 1834-1919, σελ. 37-38.

165 Ο νέος τρόπος ζωής, η άνοδος της αστικής τάξης και η νέα δομή εξουσίας δημιουργούν την ανάγκη για αναζήτηση ενός θεσμού για να διευθετήσει τη νέα τάξη πραγμάτων. Έτσι οργανώνεται το σχολείο με την παροχή ενδεικτικών απολυτηρίων και διπλωμάτων, αλλά και ο ρόλος του δασκάλου έρχεται να εμπλουτίσει τις γνώσεις και την ηθική διάπλαση του παιδιού από την οικογένεια. Επομένως το σχολείο με τη διδασκαλία, το πρόγραμμα, την πειθαρχία στοχεύει να δώσει γνώσεις και ηθικά μηνύματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σε ένα πλαίσιο κοινό για όλους ώστε να δικαιολογείται η παρέμβαση για διαπαιδαγώγησή τους.

Έτσι, βλέπουμε κατά το τέλος του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα, εποχή που έζησε και έγραψε ο Ανδρέας Καρκαβίτσας, πως οι αντιλήψεις που επικρατούν για την παιδική ηλικία και οι θεσμοί[166] που εφαρμόζονται, αντιμετωπίζουν το παιδί ως μελλοντικό ενήλικα[167]. Ωστόσο, ανοίγεται ο δρόμος για μια διαφορετική αντιμετώπιση του παιδιού με ιδιαίτερη σημασία στην κοινωνικοποίησή του. Η οικογένεια ασκεί αγωγή με απώτερο σκοπό στην προσαρμογή του παιδιού στην κοινωνία των ενηλίκων. Το κράτος παρεμβαίνει με τους θεσμούς του σ' αυτήν την κοινωνικοποίηση. Όμως το σχολείο δεν υπακούει στις κρατικές κατευθύνσεις λόγω αδυναμίας των παιδιών να ευθυγραμμιστούν μ' αυτές. Η θέσπιση της υποχρεωτικής φοίτησης βοήθησε στη συγκρότηση της κατηγορίας της παιδικής ηλικίας γιατί: α) Η υποχρεωτική φοίτηση[168] για όλους έρχεται να καλύψει το χώρο ανάμεσα στην οικογένεια, το χώρο εργασίας, την απρόσωπη μορφή της εξουσίας και τις απαιτήσεις της οικονομίας με την οργάνωση της γνώσης σε εκπαιδευτικές βαθμίδες με ενδεικτικά απολυτήρια και διπλώματα. β) Η υποχρεωτική φοίτηση αφορά την ηλικία 6-10 χρόνων και γ) Η απαγόρευση της παιδικής εργασίας προσδίδει στην παιδική ηλικία και ένα τρίτο διακριτικό γνώρισμα, την οικονομική τους εξάρτηση από τους γονείς. Επομένως, οι παιδικοί σταθμοί, το σχολείο (νηπιαγωγείο, δημοτικό, γυμνάσιο και λύκειο), τα παιχνίδια, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα καταναλωτικά πρότυπα, και ένα ευρύ φάσμα επιστημών γύρω από τα προβλήματα, τις δεξιότητες, τις ανάγκες, τη σωματική και ψυχολογική εξέλιξη των παιδιών έχουν ως στόχο να ετοιμάσουν «σωστό» ενήλικα.

[166] Βλ. Δημ. Μακρυνιώτη «Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία» 1834-1919, σελ. 31.
[167] Βλ. Δημ. Μακρυνιώτη «Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία» 1834-1919, σελ. 30.
[168] Ο θεσμός της υποχρεωτικής φοίτησης γνώρισε την έντονη αντίδραση των εργοστασιαρχών από τη στιγμή που ήταν υποχρεωμένοι να μην απασχολούν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4. Το παιδί στον ελληνικό χώρο

Αφού έγινε εκτενής αναφορά στην παιδική ηλικία μέσα από τις στάσεις και τις απόψεις που επικρατούσαν στην Ευρώπη, θεωρούμε σκόπιμο να δούμε τις απόψεις για το παιδί και στην Ελλάδα.

Η λέξη παιδί προέρχεται από την ινδοευρωπαϊκή ρίζα και σημαίνει το μικρό, το ασήμαντο[169]. Στην αρχαία Ελλάδα η λέξη «παις» εμπεριέχει την έννοια του πολύ μικρού ή παραπέμπει «σ' ένα αρσενικό παιδί πριν την εγγραφή του σ' ένα δήμο...».[170] Ο Ιπποκράτης[171] χωρίζει την παιδική ηλικία ως εξής:

- Παιδίον μέχρι 7 ετών
- παις από 7 » 14 ετών
- Μειράκιον από 14 » 21 ετών
- Νεανίσκος από 21 » 28 ετών.

Ο Αριστοφάνης ο Βυζάντιος[172] χωρίζει την παιδική ηλικία στις εξής κατηγορίες:

- Βρέφος = νεογέννητο
- παιδίον = νήπιο
- παιδάριον = μπορεί να περπατήσει και να μιλήσει
- παιδίσκος = μπορεί να μορφωθεί
- έφηβος
- μειράκιον — η επόμενη ηλικία
- νεανίας

Η περισσότερο παραδεκτή διαίρεση της ηλικίας σήμερα είναι η ακόλουθη:

	Αγόρια	Κορίτσια
• Βρεφική ηλικία έτος	0-1° έτος	0- 1°
• Πρώτη παιδική ηλικία έτος	1°-3° έτος	1° –3°
• Δεύτερη παιδική ή νηπιακή ηλικία έτος	3° –7° έτος	3° –7°
• Τρίτη παιδική ή μαθητική ηλικία έτος	7° –10° έτος	7° –10°
• Προεφηβεία έτος	12° –15° έτος	10° – 14°
• Εφηβεία έτος	15° – 16° έτος	14° – 15°

[169] Βλ. M. Colden, Children and Childhood in Classical Athens, Baltimore and bonbon 1993, σ. 12.
[170] Βλ. Ευαγγ. Αυδίκος ό.π. σελ. 44-45.
[171] Βλ. Γ. Πουρναρόπουλος (εισαγωγή) Ιπποκράτης Άπαντα τα έργα τ.Α΄ Αθήνα 1967 66. 174, 204, 222, 364 (Α'), 38, 220 – 238, 254 (Β')
[172].Βλ. Ευάγγ. Αυδίκος ό. π σελ. 45

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

- Νεότητα $16^{ο} - 21^{ο}$ έτος $15^{ο} - 20$ό έτος[173].

Ο Ι. Ν. Παρασκευόπουλος[174] υιοθέτησε στο τετράτομο έργο «Εξελικτική ψυχολογία» την εξής διαίρεση:

- Ενδομητρική ή προγεννητική περίοδος – Εμβρυϊκή ηλικία (από τη σύλληψη ως τη γέννηση).
- Βρεφική ηλικία (από τη γέννηση ως το $2^{ο}$ έτος).
- Πρώτη παιδική ή νηπιακή ή προσχολική ηλικία (από το $3^{ο}$ ως το $6^{ο}$ έτος).
- Δεύτερη παιδική ή σχολική ηλικία (από το $7^{ο}$ ως το $11^{ο}$ έτος).
- Εφηβική ηλικία (από το $12^{ο}$ ως το 20ό έτος).

Η παιδική ηλικία στην περίοδο της τουρκοκρατίας διαρκούσε ως τα εφτά χρόνια[175]. Ο Μακρυγιάννης γράφει στα απομνημονεύματά του: «Εγώ έγινα ως εφτά χρονών. Με βάλαν να εργάζομαι σε έναν εκατό παράδες τον χρόνον, τον άλλον χρόνον πέντε γρόσια. Αφού έκανα πολλές δουλειές, ήθελαν να κάνω κι άλλες δουλειές ταπεινές του σπιτιού και να περιποιούμαι τα παιδιά. Τότε αυτό ήταν ο θάνατός μου. Δεν ήθελα να κάμω αυτό το έργον και μ' έδερναν και οι αφεντάδες και συγγενείς»[176].

Εύκολα μπορεί κανείς στην ελληνική οικογένεια να εντοπίσει στοιχεία συναισθηματικών δεσμών ανάμεσα στα μέλη της[177].

Πολλοί πιστεύουν πως στην Ελλάδα και κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, εξακολουθεί να λειτουργεί η συναισθηματική σχέση, ο συμβιωτικός χαρακτήρας και η στοργή των γονιών προς τα παιδιά, γνωστά όλα αυτά από την ομηρική εποχή. Η οικογένεια λειτουργεί ως πολλαπλός θεσμός για την παιδική ηλικία που ενδιαφέρεται για την εκπαίδευση, περίθαλψη, ψυχαγωγία και τη διατροφή του παιδιού[178].

---

[173] Βλ. Anselme, J. –Di Haese, J.: «Enfance et Adolescence»,Bruxelles, 1962. και Χάρης Σακελλαρίου, Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας, Έκδ. Η΄ Δανιά, Αθήνα 1996, σελ. 33.

[174] Βλ. Ι. Παρασκευόπουλος Εξελικτική ψυχολογία, τόμ. $2^{ος}$, σελ.

[175] Βλ. Ευάγ. Αυδίκος, ό.π. σελ. 44.

[176] Στρατηγού Μακρυγιάννη, Απομνημονεύματα, εκδόσεις Ζαχαρόπουλος 1998, σελ. 178.

[177] Μνημονεύουμε τα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, Αθήνα 1998. Εκδ. Ζαχαρόπουλος σελ. 178. «Σε κάμποσο καιρό έγιναν τρία φονικά εις το σπίτι μας και χάθη και ο πατέρας μου. Οι Τούρκοι του Αλήπασα θέλουν να μας σκλαβώσουνε. Τότε δια νυχτός όλη η φαμελιά και όλο μας το σόι σηκώθηκαν και έφυγαν και ή θα πηγαίναν εις την Λιβαδιά να ζήσουνε εκεί. Θα πέρναγαν απο'να γιοφύρι του Λιδορικιού ονομαζόμενου Στενό δεν πέρναγε από άλλο μέρος το ποτάμι. Εκεί φύλαγαν οι Τούρκοι να περάσουν να τους πιάσουνε, και δεκαοκτώ ημέρες γκιζερούσαν εις τα δάση όλοι κ' έτρωγαν αγριοβέλανα και εγώ βύζαινα κι' έτρωγα αυτό το γάλα. Μην υποφέρνοντας πλέον την πείνα, αποφάσισαν να περάσουνε από το γιοφύρι, και ως βρέφος εγώ μικρό, να μην κλάψω και χαθούνε όλοι, αποφάσισαν και με πέταξαν εις το δάσος, εις τον Κόκκινον ονομαζόμενον και προχώρεσαν δια το γιοφύρι. Τότε μετανογάει η μητέρα μου και τους λέγει: «Η αμαρτία του βρέφου θα μας χάση, και τους είπε περνάτε εσείς και σύρτε εις το τάδε μέρος και σταθήτε... Το παίρνω κι' αν έχω τύχη και δεν κλάψη διαβαίνομε».

[178] Βλ. Μπάδα – Τσομώκου: Ενδυματολογικοί Κώδικες της παιδικής –νεανικής ηλικίας. Το κοινωνικό – ιστορικό τους ισοδύναμο. Ιωάννινα Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Δωδώνη Παράρτημα αρ. 48 1993 σ.36. Ακόμη οι περιηγητές του 19 αιώνα αναφέρουν ότι το παιδί στην Ελλάδα έχει χώρο για παιχνίδι και δεν κακομεταχειρίζεται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η μάνα αναθρέφει, μεγαλώνει το παιδί με στοργή και η νταντά των δυτικών προτύπων δεν υπάρχει[179]. Η γιαγιά λέει παραμύθια. Η μάνα νανουρίζει και ταχταρίζει το βρέφος[180].

Οι διαφωτιστές υποκινούν το ενδιαφέρον για το παιδί, γιατί παιδεία[181] και παιδί είναι προϋπόθεση για την εθνική δικαίωση, χωρίς όμως η άποψή τους να γίνεται αφετηρία για τη μελέτη της κοινωνικής πραγματικότητας.

Το πρόβλημα της παιδικής ηλικίας παρουσιάζεται έντονο με τη δημιουργία του πρώτου ανεξάρτητου ελεύθερου ελληνικού κράτους. Πολλά ορφανά παιδιά συγκεντρώθηκαν στην πρωτεύουσα[182] (Αθήνα). Έγινε τότε φανερή η απαίτηση για κοινωνική πρόνοια, όμως σοβαρή μελέτη δεν έγινε. Ο Γ. Ληξουργιώτης διατύπωσε την άποψη ότι «Το παιδί ήταν, μέχρι πρόσφατα, μια απ' τις μεγάλες σιωπές της ελληνικής ιστοριογραφίας»[183].

Η «σιωπή» όμως έπαψε με την ίδρυση του Ιδρύματος Ερευνών για το Παιδί από το Σπύρο Δοξιάδη στις αρχές του 1980 και των Πανεπιστημιακών τμημάτων Επιστημών της Αγωγής. Η ίδρυσή τους υπήρξε σπουδαία και έγινε αιτία να έρθουν στο φως μελέτες που ασχολήθηκαν με τη ζωή του παιδιού. Δημοσιεύθηκαν έρευνες που αφορούσαν το παιδί στη νεοελληνική τέχνη[184], τη θέση του παιδιού στα αναγνωστικά βιβλία[185], τη γέννηση και τη γυναίκα, την υγεία του παιδιού στην παραδοσιακή κοινωνία[186] και την εκπαίδευσή του.

Η επιστήμη όμως δεν ανακάλυψε το παιδί στη δεκαετία του 1980. Από τις αρχές του 20ου αιώνα η λαογραφία ενέταξε το παιδί και την παιδική ηλικία στα ενδιαφέροντά της[187]. Ο Ν. Πολίτης στο προγραμματικό του άρθρο για τη λαογραφία του 1909 περιλαμβάνει ειδική κατηγορία με τίτλο: «Το παιδίον» με ερευνητικούς άξονες: «Έθιμα, δοξασίαι, δεισιδαιμονίαι κατά την εγκυμοσύνην, την γέννησιν, την λοχείαν. Αι φροντίδες περί των νεογνών. Τα έκθετα. Τα κατά βάπτισιν. Τα της ανατροφής των παίδων. Σχολικά έθιμα. Τα της επαγγελματικής μαθητείας (καλφάδες, μούτσοι κ.λπ.)»[188].

Κι οι επίγονοι του Ν. Πολίτη ασχολήθηκαν με την παιδική ηλικία. Ο Σ. Κυριακίδης στα «Άσματα παιδικά»[189]. Ο Γ. Μέγας αναφέρει την παιδική ηλικία[190] ως «Κύριο Σταθμό της ανθρώπινης ζωής». Ο Δ. Λουκάτος επισημαίνει πως η παιδική ηλικία είναι η μικρογραφία της ανθρώπινης ζωής,

---

[179] Βλ. Κ. Καραπατάκης «Η μάνα και το παιδί στα παλιότερα χρόνια» Αθήνα 1983, σελ. 62.

[180] Βλ. Λουίζος, «Λαογραφικά Σύμμικτα Ταϊφυρίου – Καλλιπόλεως», Θρακικό σ, 1935, σελ. 348.

[181] Βλ. Κ. Χατζόπουλος Ελληνικά σχολεία στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας 1453-1821, Θεσσαλονίκη, 1991 σελ 360-2.

[182] Βλ. Κ. Βαβολίνης. Το χρονικόν του Παρνασσού 1865-1950; Αθήνα 1951 σ.73.

[183] Βλ. Ληξουργιώτης, Κοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί τον πρώτο αιώνα του νεοελληνικού κράτους, Αθήνα 1986 σελ. 17.

[184] Βλ. Α. Κούρια. Το παιδί στην νεοελληνική τέχνη 1833-1922. Εικόνες - αντιλήψεις, Αθήνα 1985.

[185] Βλ. Δ. Μακρυνιώτη. Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία 1834-1919, Αθήνα 1986, σ. 27-30.

[186] Βλ. Ευαγγ. Αυδίκος. «Το παιδί στην παραδοσιακή και σύγχρονη κοινωνία» εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.

[187] «Η Λαογραφία, σε όλες τις μορφές και τα πλαίσιά της [...] μπορεί να προσφέρει στις άλλες επιστήμες [...] άριστες υπηρεσίες, γιατί όχι μόνον έχει επίσης θέματα πρωτόγονα και φυσικά, αλλά τα παρακολουθεί συνεχιζόμενα, με την αιωνόβια αντοχή τους, και μέσα στις σύγχρονες εξελιγμένες κοινωνίες...». Τα παραπάνω υποστηρίζει ο Δημήτρης Λουκάτος στο Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1977, σελ. 281.

[188] Βλ. Ν. Πολίτης, «Λαογραφία», Λαογραφία Α' (1909) σ.12

[189] Βλ. Σ. Κυριακίδης, Ελληνική Λογοτεχνία, Α΄: Μνημεία του Λόγου, Εν Αθήναις 1965.

[190] Βλ. Γ. Μέγας, Εισαγωγή εις την Λαογραφία, Αθήναι σελ. 104, 1965.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

γι' αυτό η ανθρωπολογία τη χρησιμοποιεί για τη μελέτη παλαιότερων μορφών ζωής στις διάφορες φυλές και τόπους[191]. Ο Μ. Μερακλής εντάσσει την παιδική ηλικία στο δεύτερο τόμο της «Ελληνικής Λαογραφίας (Ήθη και Έθιμα)» στη γενική κατηγορία του κύκλου της ζωής[192]. Εκτός από τους επιστήμονες λαογράφους και ερασιτέχνες, ασχολήθηκαν με το παιδί και πολλοί άλλοι, όπως οι: Καραπατάκης[193], Βρόντης[194], Σκανδάλης[195], Δημητρίου[196] και Μπάδα[197].

Φυσικά στην περίοδο του μεταπολέμου το παιδί προσέχτηκε περισσότερο. Βέβαια σ' αυτό συνέβαλαν οι διεθνείς οργανισμοί, η επιστημονική πρόοδος που διέλυσε τους μύθους, η ευρωπαϊκή ανάπτυξη των επιστημών για το παιδί, η ιατρική – μαιευτική – γυναικολογία, βιολογία, παιδιατρική, φαρμακολογία και οι επιστήμες όπως η ανθρωπολογία, η κοινωνιολογία.

Στην Ελλάδα στη δεκαετία του 1980 δόθηκε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο παιδί. Ιδρύθηκαν Ινστιτούτα όπως: το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού και το Ίδρυμα Ερευνών για το Παιδί. Το 1984 διοργανώθηκε ένα σημαντικό συνέδριο από την Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού με θέμα «Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας»[198], όπου πολλοί επιστήμονες ειδικοτήτων προσέγγισαν την παιδική ηλικία προσθέτοντας νέες οπτικές. Επίσης παρουσιάστηκαν ανθρωπολογικές μελέτες με θέμα και την παιδική ηλικία.

Το παιδί στην Ελλάδα έρχεται στο προσκήνιο το 18ο αιώνα, ως έκφραση του κινήματος του Διαφωτισμού, και το 19ο αιώνα ως συνέπεια του απελευθερωτικού αγώνα. Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο το ενδιαφέρον διευρύνθηκε εξαιτίας των κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών που σημειώθηκαν στη Δύση.

Ο εικοστός αιώνας χαρακτηρίστηκε, όχι κι εντελώς άστοχα, «αιώνας του παιδιού». Αυτό γιατί αναθεωρήθηκαν οι αντιλήψεις για τη λειτουργία του ψυχικού κόσμου του παιδιού και το ενδιαφέρον γι' αυτό και τα προβλήματά του, παρουσίασαν μεγάλο ενδιαφέρον. Η διακήρυξη των «δικαιωμάτων του παιδιού» (1979) και η καθιέρωση, κατά κράτη, «ετών παιδιού», έδωσε την ευκαιρία να προβληθούν τα προβλήματά του[199].

Κάτω από αυτές τις συνθήκες άρχισαν οι προσπάθειες να δοθεί στο παιδί πνευματική τροφή τέτοια που να ανταποκρίνεται στη φύση και την ιδιότυπη ιδιοσυστασία του, που να το συγκινεί, να το συναρπάζει να το ευχαριστεί και παράλληλα να το ανεβάζει πνευματικά και ψυχικά. Έγινε κατανοητό πως ό,τι

---

[191] Βλ. Δ.Λουκάτος, Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία, Αθήνα 1978, σ.209.

[192] Βλ. Μ. Μερακλής, Ελληνική Λαογραφία, Β' Ήθη και Έθιμα, Αθήνα 1986, σ.11.

[193] Βλ. Κ. Καραπατάκης, Η μάνα και το παιδί στα παλιότερα χρόνια, Αθήναι 1983.

[194] Βλ. Βρόντης Α., Το παιδί στη Σάμο, Λαογραφία ΙΣΤ΄1956, σς. 214-244.

[195] Βλ. Σκανδάλης Χ., Ε. Κοντογιάννη, Παιδικός βίος περιοχής Κρυφοβού και Πεστών, Ηπειρωτική Εστία, 32, 1983.

[196] Βλ. Δημητρίου, Λαογραφικά της Σάμου, τόμ. 1, Αθήνα 1983.

[197] Η Μπάδα αξιοποιώντας με διεπιστημονικό τρόπο τη βιβλιογραφία, ερευνά την αντίληψη της κοινωνίας για το παιδί όσον αναφορά την ενδυμασία. Βλ. Κ. Μπάδα-Τσομώκου, Ενδυματολογικοί κώδικες της παιδικής – νεανικής ηλικίας. Το κοινωνικό – ιστορικό τους ισοδύναμο, Ιωάννινα: Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Δωδώνη, Παράρτημα, αριθμ. 48, σελ. 5, όπου παρουσιάζει και βιβλιογραφία σχετική.

[198] Το Σεπτέμβριο του 1991 οργανώθηκε ένα άλλο συνέδριο με θέμα: Κοινωνική πολιτική για την οικογένεια σε κρίση και την παιδική προστασία. Επιμέλεια Ε. Αγάθωνος Γεωργοπούλου, Οικογένεια, Παιδική προστασία, κοινωνική πολιτική, Αθήνα 1993.

[199] Βλ. Χάρης Σακελλαρίου, Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας, Έκδ. Η΄ Δανιά, Αθήνα 1996, σελ. 11.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

είναι καλό για τους μεγάλους δε σημαίνει ότι είναι κατάλληλο για τα παιδιά. Έτσι, καλλιεργήθηκε και δημιουργήθηκε με τον καιρό μια ιδιαίτερη κατηγορία λογοτεχνικών έργων, που απευθύνονται στο παιδί. Εννοούμε τα αισθητικά δικαιωμένα λογοτεχνικά κείμενα που είναι σε θέση να φέρουν το παιδί σε επαφή με το αισθητικό φαινόμενο της Τέχνης, και ιδιαίτερα της «παιδικής λογοτεχνίας»[200].

Το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα είναι διάσπαρτο από πολλά και σημαντικά ονόματα και έργα ελληνικής και παιδικής λογοτεχνίας. Μεταξύ αυτών δεσπόζει και η μορφή του Ανδρέα Καρκαβίτσα, που τροφοδότησε και τροφοδοτεί ακόμα και σήμερα με λογοτεχνικά κείμενα τ' «Αναγνωστικά» μας και τα «Νεοελληνικά αναγνώσματα»[201].

Η σημερινή εποχή θεωρείται παιδοκεντρική[202]. Αυτή όμως η κατάσταση έχει δύο όψεις: α) Τη θετική. Οι βιοτικές συνθήκες έχουν βελτιωθεί και σχεδόν έχουν εξαφανιστεί οι παιδικές αρρώστιες[203] και β) Την αρνητική. Πρόκειται για τον τεχνολογικό πολιτισμό που με την τηλεόραση[204], τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, το σπίτι με το καταπιεστικό περιβάλλον, τις αστικές περιοχές που λειτουργούν ως μια απέραντη φυλακή και τη χρησιμοθηρική παιδοκεντρικότητα με την ανάπτυξη της βιομηχανίας παιδικών ειδών[205]. Έτσι, το παιδί γίνεται εξάρτημα του καταναλωτισμού και αντιμετωπίζεται ως μια μικρογραφία του ενήλικα[206]. Συνεπώς η παιδοκεντρικότητα δεν είναι δεδομένο. Είναι ζητούμενο σε σχέση με την δύναμη της διαφήμισης στη διαπαιδαγώγηση

---

[200] . Τα λογοτεχνικά αυτά κείμενα αποτελούν, κατά κανόνα πνευματικά δημιουργήματα των μεγάλων, γιατί αυτοί κυρίως διαθέτουν την ωριμότητα ή την απαραίτητη ικανότητα να προσφέρουν στο παιδί την αισθητική συγκίνηση που χαρίζει η Τέχνη. Για τη διάκριση βλ. και Αντ. Π. Μπενέκου «Ζαχαρίας Παπαντωνίου, ένας σταθμός στα παιδικά Γράμματα», 1972, σελ. 107-108. βλ. Δημήτρης Γιάκος, Ιστορία της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας, Εκδ. Γ', Δημ. Ν. Παπαδήμα , Αθήνα 1993, σελ. 7.

[201] . Με αφετηρία τον Αλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβή και τέρμα τον Γρηγόριο Ξενόπουλο πολλά ονόματα μας έδωσαν σημαντικά έργα ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας γραμμένα με έντονο διδακτισμό στην ρηχή καθαρεύουσα και έτσι προετοίμασαν με τα έργα τους το δρόμο για να περάσει ο Αλέξανδρος Πάλλης (1851-1935), ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου (1877-1940), ο Γεώργιος Ζαλοκώστας (1805-1858), ο Δημήτριος Βικέλας (1835-1908), ο Γεώργιος Βιζυηνός (1848-1896), ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851-1911), ο Κωστής Παλαμάς (1859-1943), ο Γεώργιος Δροσίνης (1859-1951), ο Ι. Κονδυλάκης (1861-1920), ο Ιωάννης Πολέμης (1862-1922), και αρκετοί άλλοι.

[202] «Στη χώρα μας είμαστε μάρτυρες ενός παράδοξου: ενώ ο αριθμός των παιδιών μειώνεται, αυξάνεται η σημασία του; Μέσα στην κοινωνία. Αρκεί να δούμε τα διαφημιστικά σποτ, όπου τα παιδιά είναι όλο και πιο παρόντα. Ασφαλώς αυτό συμβαίνει γιατί τα παιδιά είναι μια αγορά». Βλ. Κ. Ανδριανού, Θέληση για παιδί, Παιδί και νέοι γονείς, Μάρτιος 1994, σελ. 40.

[203] Παρά την πρόοδο της σημερινής εποχής και την αναγνώριση της παιδικής ηλικίας, οι κακοποιήσεις των παιδιών συνεχίζουν να υπάρχουν. Βλ. Α. Αγάθωνος -Γεωργοπούλου, ό. π. Το κράτος ως γονιός: σύμμαχος ή αντίπαλος, Κ. Browne, σελ. 15-23, Η ανάγκη για διακοπή του κύκλου της οικογενειακής βίας και της κακής μεταχείρισης των παιδιών, Κ. Killen, σελ. 79-97, Η αξιολόγηση της γονικής ικανότητας στις βίαιες οικογένειες: μια πρόκληση για τους επαγγελματίες, Α. Criville, σελ. 98-118, Η κακοποίηση των παιδιών – σεξουαλική κακοποίηση. Ο ρόλος του σαδισμού – Ο ρόλος της σεξουαλικότητας, στο επιμέλεια Ε. Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, Οικογένεια, Παιδική προστασία, Κοινωνική πολιτική, σελ. 119-131

[204] Μ. Γουίν, Τηλεόραση. Ένας ξένος στο σπίτι, μετάφραση Π. Τσαλίκη, Αθήνα 1986

[205] Ευάγγελος Αυδίκος, Το παιδί στην παραδοσιακή και τη σύγχρονη κοινωνία, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1996, σελ. 49.

[206] Ευάγγελος Αυδίκος, Το παιδί στην παραδοσιακή και τη σύγχρονη κοινωνία, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1996, σελ. 49.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καθώς και τις συνθήκες εκείνες που οδηγούν την παιδική ηλικία σε μια πρωιμότατη ενηλικίωση[207].

Η επισήμανση της Μακρυνιώτη να γίνει η παιδική ηλικία κοινωνική κατηγορία, θα μας επιτρέψει να μη μιλάμε σήμερα για την παιδική ηλικία γενικά, αλλά για τα παιδιά σε συγκεκριμένες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες[208].

[207] Βλ. Τα παιδικά τραγούδια και η σημασία του ήχου, στο βιβλίο του: Έντεχνος λαϊκός λόγος, Αθήνα, εκδ. Καρδαμίτσα, 1993, σελ. 239-246.

[208] Βλ. Δ. Μακρυνιώτη, Η παιδική ηλικία ως κοινωνικό φαινόμενο, στο βιβλίο: Ε. Αγάθωνος – Γεωργοπούλου (επιμέλεια), Οικογένεια, παιδική προστασία, κοινωνική πολιτική, σελ. 50.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

5. ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ - ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ο όρος «αναγνωστικό» με τη σημασία που έχει σήμερα στην Ελλάδα φαίνεται να χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 19ο αιώνα. Σ' ένα διάταγμα του 1875 γίνεται λόγος περί «των διά τα δημοτικά σχολεία συνταττομένων εκάστοτε βιβλίων, προς ανάγνωσιν χρησίμων, των καλουμένων διά τούτο αναγνωστικών»[1].

Το αναγνωστικό, ένα για κάθε τάξη, ήταν το βιβλίο της ανάγνωσης, που διδασκόταν κάθε μέρα σε χωριστή ώρα. Ήταν το κυριότερο βιβλίο του σχολείου για τη γλωσσική, γνωστική και φρονηματιστική διδασκαλία, αλλά και για ευρύτερες μορφωτικές επιδιώξεις. Η σημασία του είναι μεγάλη, ώστε να λέγεται ότι αντικατοπτρίζεται σ' αυτό η ποιότητα της Παιδείας και η κατάσταση της εκπαίδευσης μιας χώρας[2]. Το αναγνωστικό της Α΄ τάξης είχε το δικό του όνομα, Αλφαβητάριο. Οι ονομασίες αυτές – Αναγνωστικό(ν), Αλφαβητάριο(ν), μαζί με την τάξη αναγραφόταν στα εξώφυλλα των βιβλίων. Το 1982 – 1985 οι ονομασίες αυτές αντικαταστάθηκαν με τον τίτλο «Η γλώσσα μου» ένδειξη ότι αναπροσανατολίζεται ο ρόλος τους στο γλωσσικό μάθημα. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση δεν υπήρχαν βιβλία αντίστοιχα των αναγνωστικών, γιατί διδασκόταν τα αρχαία. Αλλά και μετά την εισαγωγή της νεοελληνικής λογοτεχνίας, το 1884 από τον Ν. Πολίτη, τα νεοελληνικά αναγνώσματα βρέθηκαν σε υποδεέστερη μοίρα από τα αρχαία. Οι μεταρρυθμίσεις του 1964, του 1976 και 1982 – 1985 έδωσαν νέα ώθηση και βαρύτητα στο μάθημα των νέων ελληνικών με την εισαγωγή των βιβλίων: «Κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνίας» και «Νεοελληνική γλώσσα».

Το περιεχόμενο των αναγνωστικών αποτελείται από λογοτεχνικά, ιστορικά, γεωγραφικά, πραγματογνωστικά και άλλα κείμενα, γραμμένα ειδικά για τη βαθμίδα που προορίζονται.

Στη θέση των αναγνωστικών παλιότερα χρησιμοποιούσαν κείμενα από: τα Ομηρικά έπη, τον Αίσωπο, την Αγία Γραφή και άλλα εκκλησιαστικά βιβλία.

Τα αναγνωστικά στην Ευρώπη επηρεάστηκαν διαδοχικά από τον εγκυκλοπαιδισμό του 18ου αιώνα και τη νησιαρχική παιδαγωγική του Έρβαρτου, από το ρομαντικό κίνημα, σε ό,τι αφορά κυρίως στην εξάρτηση του λαογραφικού στοιχείου, από τα αισθητικά κινήματα του παρνασσισμού και του συμβολισμού που έδωσαν έμφαση στη λογοτεχνική ποιότητα των κειμένων και τελευταία από ψυχογλωσσικές θεωρίες[3].

Τα διάφορα πολιτικά καθεστώτα άφησαν τη σφραγίδα τους πάνω στο περιεχόμενο των αναγνωστικών. Τρία είδη αναγνωστικών έχουν προταθεί σε ό,τι αφορά στο ενιαίο ή μη του περιεχομένου: τα αναγνωστικά με ενιαία υπόθεση[4], αναγνωστικά με αυτοτελή

---

[1] Βλ. Α. Βουγιούκας, Αναγνωστικό – αναγνωστικά ελληνικά, λήμμα στην: Παιδαγωγική - Ψυχολογική Εγκυκλοπαιδικό λεξικό, Ελληνικά γράμματα, 1989, τόμ. 1, σελ. 309

[2] Βλ. Θ. Φωτεινόπουλος, αναγνωστικόν, αναγνωστικά δημοτικού σχολείου, Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, Ελληνικά Γράμματα – HERDER, τόμ. 4, σε΄. 197.

[3] Οι ψυχογλωσσικές θεωρίες βλέπουν την ανάγνωση μέσα στα πλαίσια της επικοινωνιακής διαδικασίας και αυτό θέλουν να υπηρετούν τα αναγνωστικά.

[4] Όπως π.χ. «Ο Γεροστάθης», Οδύσσεια» και τα «Ψηλά βουνά».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κείμενα[5] και αναγνωστικά με αυτοτελή ποικίλα κείμενα που υπηρετούν τα γραμματικοσυντακτικά φαινόμενα.

Από λειτουργική άποψη, τα αναγνωστικά περιείχαν μόνο κείμενα, χωρίς υποδείξεις και βοήθεια για την αξιοποίησή τους από το μαθητή και τον εκπαιδευτικό σε αντίθεση με τα σημερινά.

Με την πάροδο των ετών και ανάλογα με τις εκδοτικές δυνατότητες τα αναγνωστικά βιβλία παρουσίαζαν όλο και μεγαλύτερη βελτίωση στην εκτύπωση και στην εικονογράφηση.

[5] Διαρθρωμένα γύρω από θεματικούς άξονες όπως π.χ. οι τέσσερις εποχές, ασχολίες κατοίκων, με βάση τη χρήση της γλώσσας. Βλ. Α. Βουγιούκας, Αναγνωστικό – αναγνωστικά ελληνικά, λήμμα στην: Παιδαγωγική - Ψυχολογική Εγκυκλοπαιδικό λεξικό, Ελληνικά γράμματα, 1989, τόμ. 1, σελ. 310.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

6. Ιστορική αναδρομή της παρουσίας των αναγνωστικών στην ελληνική εκπαίδευση

Είναι γνωστό σε όλους πως ακόμη και στην αρχαιότητα, οι μαθητές διδάσκονταν το μάθημα της ανάγνωσης με αυτούσια κείμενα, έργα των κλασικών ποιητών και πεζογράφων. Κυρίαρχη θέση στα έργα αυτά κατείχε ο Όμηρος. Οι Ρωμαίοι ακολούθησαν το παράδειγμα των Ελλήνων και δίδασκαν μύθους του Αισώπου, τα έπη του Ομήρου και έργα Λατίνων συγγραφέων. Χρησιμοποιούσαν δίγλωσσα εγχειρίδια γραμμένα στα ελληνικά και λατινικά [6].

Το πρώτο αναγνωστικό βιβλίο με την μορφή στην οποία είναι σήμερα γνωστό, είναι το αναγνωστικό που εκδόθηκε το 1776 από το Γερμανό παιδαγωγό και φιλόσοφο Von Rochow με τον τίτλο «Φίλος των παιδιών» (Kinder freund)[7]. Περιελάμβανε αυτοτελή αναγνώσματα από την ατομική ζωή και από το φυσικό περιβάλλον με ηθικοπλαστικού χαρακτήρα περιεχόμενο, προσευχές και αποφθέγματα. Είχε ακόμη υποδείγματα διδασκαλίας με σκοπό την προαγωγή τόσο της νοητικής όσο και της γλωσσικής ανάπτυξης των μαθητών. Το βιβλίο αυτό είχε ευρεία μετάδοση ανά τον κόσμο και αποτέλεσε το πρότυπο και τη βάση της εξέλιξης του αναγνωστικού. Μεταφράστηκε σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, και στην Ελλάδα από τον Χαρ. Πούλιο[8].

Στον ελληνικό χώρο η αναζήτηση του αναγνωστικού οδηγεί πάλι στο 18ο αιώνα και πιο συγκεκριμένα στα 1771. Τότε εμφανίζονται τα πρώτα αλφαβητάρια. Ήταν είδος πολυτέλειας για τους μαθητές που συνήθως τα δανείζονταν από το δάσκαλό τους ο οποίος δεν ήταν άλλος από τον παπά του χωριού. Γίνεται λόγος για ένα τετράδιο φτιαγμένο από λεπτά φύλλα χαρτιού, ραμμένο στην εξωτερική του πλευρά με κλωστή και βελόνα. Ήταν θρησκευτικού περιεχομένου, γιατί η θρησκεία άλλωστε αποτελούσε τη δύναμη που εμψύχωνε τους υποδουλωμένους Έλληνες[9]. Ο όρος «αναγνωστικό» με τη σημασία που έχει σήμερα στην Ελλάδα φαίνεται να χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 19ο αιώνα. Το έθνος μας μετά την απελευθέρωση δεν είχε λύσει το θέμα της εθνικής γλώσσας. Ο λαός είδε τις προσδοκίες του να μένουν αδικαίωτες. Οι λαϊκοί αγωνιστές παραμερίστηκαν και την εξουσία κατέλαβαν οι τάξεις του κλήρου, των γαιοκτημόνων και των Φαναριωτών. Οι λόγιοι στράφηκαν προς το παρελθόν. Μόνο λίγοι ήταν υποστηρικτές της λαϊκής γλώσσας και παιδείας όπως οι: Ι. Βηλαράς, Δ. Καταρτζής και ο Δ. Σολωμός. Οι Ευρωπαίοι βρίσκουν ευκαιρία και αμφισβητούν την ελληνικότητα του έθνους με τις θεωρίες Φαλμεράιερ[10].

Οι πρώτες προσπάθειες, για τη θεμελίωση της εκπαίδευσης, του νεοσύστατου κράτους πραγματοποιούνται από τον Καποδίστρια και έναν κύκλο συνεργατών λογίων, στην

---

[6] Βλ. Θ. Φωτεινόπουλος, *«Νεώτερα αναγνωστικά»*, Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, τ. Α΄, σελ. 198 β.

[7] Βλ. Θ. Φωτεινόπουλος ό. π. σελ. 198β.

[8]. Βλ. Θ. Φωτεινόπουλος . ό. π σελ. 198 β.

[9] Βλ. Ολυμπία Λιάτσου, *«Η αλφαβήτα της νοσταλγίας»* «Αναγνωστικά που άφησαν εποχή», αφιέρωμα Ελευθεροτυπίας, τεύχ. 142, 8-1-2000.

[10] Βλ. Α. Βουγιούκας, Αναγνωστικό – αναγνωστικά ελληνικά, άρθρο στη Παιδαγωγική Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, σελ.310

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αίγινα[11]. Ένα από τα ουσιαστικότερα προβλήματα είναι ότι δεν υπάρχουν σχολικά βιβλία εκτός από την «Οκτώηχο» και το «Ψαλτήρι». Γι' αυτό το λόγο ο Καποδίστριας συγκροτεί το 1829 τρεις επιτροπές που θα ασχοληθούν με τη μετάφραση, σύνθεση βιβλίων και την αναθεώρηση συγγραμμάτων. Η προσπάθεια αυτή σταματά με τη δολοφονία του, το 1831[12].

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του νόμου 6/18 2 1834[13] για την οργάνωση των δημοτικών σχολείων αναφέρεται ότι θα διδάσκονται και τα μαθήματα «στοιχεία της Ελληνικής», «ανάγνωση» και «γραφή»[14]. Το διάταγμα του 1836 «Περί συστάσεως βιβλιοπωλείου εν τη Βασιλική Τυπογραφία», εκφράζει την ανάγκη για μια πιο συστηματική και ελεγχόμενη από πλευράς του κράτους, πολιτική για τα σχολικά βιβλία. Τα σχολεία είναι υποχρεωμένα να χρησιμοποιούν αποκλειστικά και μόνο τα βιβλία των κρατικών εκδόσεων[15]. Στον τομέα του σχολικού βιβλίου επικρατεί μονοπωλιακή πολιτική και οι εκδότες, τυπογράφοι, συγγραφείς και βιβλιοπώλες πλήττονται από το κρατικό μονοπώλιο[16]. Το 1838 οι διαμαρτυρίες και οι πιέσεις που άσκησαν οι επαγγελματικές κατηγορίες, οδηγούν στην κατάργηση του Βασιλικού βιβλιοπωλείου[17].

Μετά την κατάργηση του διατάγματος του 1836 ανοίγει μια νέα περίοδος (1838-1882) στην οποία οι επιλογές της εκπαιδευτικής πολιτικής κατευθύνονται σε πρακτικότερες λύσεις, όσον αφορά την παραγωγή, έγκριση και εισαγωγή των βιβλίων στα σχολεία, Τα βιβλία εγκρίνονται από επιτροπές. Η αγορά του βιβλίου αποκρατικοποιείται για να «προκύψει το αισιώτερο αποτέλεσμα»[18]. Έτσι, το σχολικό βιβλίο αναδεικνύεται σε πρόσφορο πεδίο έντονης οικονομικής δραστηριότητας. Παρ' όλα αυτά ευνοούνται συγκεκριμένοι εκδοτικοί οίκοι[19]. Με την πάροδο του χρόνου το ζήτημα των σχολικών

---

[11] Στο ορφανοτροφείο της Αίγινας συγκεντρώνονται ορφανά του πολέμου, παιδιά που εξαγοράστηκαν από τα σκλαβοπάζαρα της Αλεξάνδρειας και άλλες κατηγορίες παθόντων. Παράλληλα διατυπώνεται η πρόταση οδηγός για την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος με τη δημιουργία τριών σχολικών τύπων: στο αλληλοδιδακτικό σχολείο παρέχονται στοιχειώδης γνώσεις, ενώ στο πρότυπον και στο κεντρικόν σχολείο παρέχονται ανώτερες γνώσεις και προετοιμάζονται οι εκπαιδευτικοί της δημοτικής και της μέσης εκπαίδευσης. Βλ. Αχιλ . Γ. Καψάλης, Δημ. Φ. Χαραλάμπους, Σχολικά εγχειρίδια, εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1995, σελ. 14.

[12] Βλ. Ο Γεδεών, Μ. : «Η πνευματική κίνηση του γένους κατά τον ΙΗ΄ και ΙΘ΄ αιώνα» Ερμής, Αθήνα 1976, σελ. 16, αναφέρει ότι «Οκτώηχος και Ψαλτήριον εις ανάγνωσιν από των κατωτάτων γραμματοδιδασκαλίων εισαγόμενα ηρίθμουν απείρους εκδόσεις, ον καταμέτρησις ακριβής έσθιν έργον ουχί ανθρώπινον». Το Ψαλτήρι εκδόθηκε 138 φορές η δε Οκτώηχος 88 όπως αναφέρει ο Πρατινέλης Χ. : Το ελληνικό βιβλίο κατά την Τουρκοκρατία (1476-1820) υπηρεσία Δημοσιευμάτων ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1989 σελ. 65 και Α. Γ. Καψάλης, Δ. Φ. Χαραλάμπους, *Σχολικά εγχειρίδια*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα 1995, σελ. 13-14.

[13] ΦΕΚ 11, 1834, σελ. 28.

[14] Βλ. Λέφας Χρ.: *Ιστορία της εκπαιδεύσεως*, Αθήνα,1942, σελ. 72-73. Α. Βουγιούκας, *«Αναγνωστικά ελληνικά*, άρθρο στην Παιδαγωγική Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, σελ.310 Άρθρα και μελετήματα , Αθήνα, 1980.Του ιδίου ,Το γλωσσικό μάθημα , Αθήνα, 1981, του ιδίου, Δοκίμια εκπαιδευτικού προβληματισμού, Αθήνα,1986,Δημαράς ,Αλ.: *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τόμοι Α΄ και Β΄, Αθήνα,1973,1974, Του ιδίου; *Το Αλφαβητάρι με τον ήλιο*, Αθήνα,1972. Τριανταφυλλίδης Μ. Άπαντα, τόμ. 6ος, Θες/νίκη,1963. Φραγκουδάκη Άννα: *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημ. σχολείου*, β΄ εκδ., Αθήνα, 1978,Της ιδίας: *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι* Αθήνα,1977.Θ. Φωτεινόπουλος, *Αναγνωστικόν. Αναγνωστικά Δημ. Σχολείου*, άρθρο στη Μεγάλη Παιδαγωγική εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, Αθήνα ,1967.

[15] ΦΕΚ 13, 1836, σελ. 11. Διαφωτιστικά για το διάταγμα είναι και τα όσα αναφέρει ο Ρ(= Αλ. Ρίζος Ραγκαβής): περί εκπαιδεύσεως», στο περ. Πανδώρα τόμ. ΣΤ΄, τεύχ. 126, 1855, σελ 129 και Α. Γ. Καψάλης, Δ.Φ. Χαραλάμπους, *Σχολικά εγχειρίδια*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα 1995, σελ. 15-16.

[16] Βλ. Α. Γ. Καψάλης, Δ.Φ. Χαραλάμπους, *Σχολικά εγχειρίδια*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα 1995, σελ.17.

[17] ΦΕΚ36, 1838, σελ. 63-65.

[18] ΦΕΚ 48, 1856, σελ. 286.

[19] Για τους εκδοτικούς οίκους της εποχής βλ. Σκιαδάς, Ε. : Χρονικόν της ελληνικής τυπογραφίας, τόμ. Β΄(1833-1883), Gutenberg, Αθήνα 1981, σελ. 155-253.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βιβλίων αρχίζει να αποκτά διαστάσεις κοινωνικές και πολιτικές. Δημιουργείται ένα πολιτικό – πελατειακό σύστημα που δεν ευνοεί τη σωστή επιλογή των βιβλίων από τους εκπαιδευτικούς. Στο διάταγμα του 1856[20] γίνονται προσπάθειες για τη συγγραφή προσφορωτέρων βιβλίων για τα δημοτικά σχολεία. Όμως το διάταγμα έμεινε ανενεργό εξ' αιτίας της πολιτικής του ελεύθερου ανταγωνισμού[21]. Το 1867 η αναζήτηση καταλληλότερου θεσμικού πλαισίου, όσον αφορά την επιλογή των βιβλίων, οδηγεί στη ψήφιση του νόμου ΣΜΘ΄ «Περί διδακτικών βιβλίων»[22]. Υπάρχει όμως μια αδυναμία ή αναποτελεσματικότητα του θεσμικού πλαισίου στο επίπεδο της καθημερινής σχολικής πραγματικότητας. Διαπιστώνεται όχι μόνο η δυσμενής κατάσταση σε ότι αφορά τα βιβλία, αλλά και η μεγάλη απόσταση νόμων και πραγματικότητας στο συγκεκριμένο ζήτημα[23]. Γι' αυτό και ο υπουργός Α. Αυγερινός, σε εκτενή εγκύκλιό του (12-9-1879) προς τους δημοδιδασκάλους χρησιμοποιεί αυστηρή γλώσσα, αμφισβητώντας ταυτόχρονα την αξία της δυνατότητας που παρέχει στους εκπαιδευτικούς η πολιτική του ελεύθερου ανταγωνισμού να επιλέγουν τα βιβλία που θα χρησιμοποιήσουν. Παρατηρήθηκε «άστοχος και άλογος χρήσις αναγνωστικών βιβλίων ων η εκλογή αφέθη εις υμάς»[24]. Για άλλη μια φορά το θεσμικό πλαίσιο της πολιτικής του ελεύθερου ανταγωνισμού φτάνει σε οριακό σημείο κρίσης και γίνεται επιτακτική η ανάγκη αντικατάστασής του.

Την περίοδο (1838-1882) η πολιτική του ελεύθερου ανταγωνισμού της σχολικής βιβλιαγοράς, βασίστηκε στην άποψη ότι ο ανταγωνισμός θα οδηγήσει στο ποιοτικό σχολικό βιβλίο. Η κυβέρνηση του Τρικούπη εφαρμόζει την πολιτική του κρατικού παρεμβατισμού[25]. Ο νόμος ΑΜΒ΄/ 1882 προσπαθεί να εξουδετερώσει το εμπορικό ενδιαφέρον από την περιοχή της σχολικής βιβλιαγοράς, με την προσδοκία ότι θα «παύση οριστικώς η μέχρι τότε κρατούσα ατάσθαλος κατάστασις ως προς τα διδακτικά βιβλία[26]. Αν και τα αποτελέσματα, σ' αυτό το σύντομο διάστημα εφαρμογής του νόμου, δεν ήσαν τα αναμενόμενα εν τούτοις βλέπουμε μια ορισμένη βελτίωση των βιβλίων και μείωση της έντασης των φαινομένων του ελεύθερου ανταγωνισμού[27].

Το 1893 για πρώτη φορά προβλέπεται από προκήρυξη η αλλαγή του είδους και της διάταξης της ύλης των αναγνωστικών βιβλίων του δημοτικού σχολείου[28]. Η διάταξη της ύλης φαίνεται να σχετίζεται με την ερβαρτιανή παιδαγωγική αντίληψη για τα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου, εντούτοις υποκρύπτει διαστάσεις που άπτονται μειζόνων ζητημάτων, όπως η Μεγάλη Ιδέα και η σύγκρουση παραδοσιακών και

---

[20] ΦΕΚ 48, σελ. 286

[21] Α. Γ. Καψάλης, Δ.Φ. Χαραλάμπους, *Σχολικά εγχειρίδια*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα 1995, σελ.26.

[22] Ως ενδιάμεσος σταθμός μεταξύ του διατάγματος του 1856 και του του νόμου του 1867 μπορεί να θεωρηθεί ο νόμος ΨΝΑ΄/ 1862 «Περί συστάσεως συμβουλίου παρά τω Υπουργείω των εκκλησιαστικών και της δημόσιας εκπαιδεύσεως» Τα μέλη του συμβουλείου γνωμοδοτούσαν για την διδασκαλία εκάστου μαθήματος. ΦΕΚ, 52, 1862, σελ. 62.

[23] Μερικά στοιχεία για την επιθεώρηση, στο : περ. Πλάτων, τόμ. β΄, τεύχ. Α΄, 1879, σελ. 57-60.

[24] Περ. Πλάτων, τόμ. Β΄, τευχ. Β΄, 1879, σελ. 107.

[25] Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, και εκ του Εθνικού τυπογραφείου, εν Αθήναις 1882, σελ. 1225. Το παράθεμα ανήκει στον Δ. Τζάνε.

[26] Βλ. Λέφας Χρ.: *Ιστορία της εκπαιδεύσεως*, ΟΕΣΒ, ΕΝ Αθήναις, 1942, σελ. 332.

[27] Βλ. Α. Γ. Καψάλης, Δ.Φ. Χαραλάμπους, *Σχολικά εγχειρίδια*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα 1995, σελ.35.

[28] Η ύλη που προβλέπει η προκύρηξη είναι : «αναγνωστικά βιβλία διά τους μαθητάς αμφοτέρων των φύλων, άνευ εικόνων, περιέχοντα Αισωπείους μύθους, περιγραφάς και βίους ζώων και φυτών, περιγραφάς της φύσεως, παροιμίας, γνωμικά, ποιήματα και διηγήματα διά γλώσσης απλής και γνησίως ελληνικής [...] του πεπολιτισμένου κόσμου επικρατούντων αναγνωστικών βιβλίων». Παράρτημα της εφημερίδας της κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, αρ. 68, 25 Φεβρουαρίου 1893, σελ 307.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

εκσυγχρονιστικών αντιλήψεων για την εκπαίδευση. Αξιοποιούνται λοιπόν έργα της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας (Ιλιάδα, Οδύσσεια κ.τ.λ.) και ήρωες της ελληνικής αρχαιότητας (Μέγας Αλέξανδρος κ.τ.λ.)[29]

Έτσι, προβάλλεται το επιχείρημα από τους επικριτές της προκήρυξης ότι : «Το αναγνωστικό μεταβάλλεται εις εγκυκλοπαιδικόν λεξικόν [...]»[30].

Το διάταγμα του 1875 «Περί συστάσεως επιτροπής εξεταστικής των εν τοις δημοτικοίς σχολείοις αναγνωστικών βιβλίων» συμπληρώνει το νόμο ΣΜΘ΄/ 1867[31]. Γίνεται λόγος περί «των δια τα Δημοτικά σχολεία συνταττομένων εκάστοτε βιβλίων, προς ανάγνωσιν χρήσιμων, των καλουμένων δια τούτο αναγνωστικών»[32]. Το αναγνωστικό λοιπόν , ένα συνήθως για κάθε τάξη, ήταν το βιβλίο της «ανάγνωσης» ενός «μαθήματος» που εντασσόταν μέσα στο ευρύτερο μάθημα «Ελληνική γλώσσα» που διδασκόταν αυτονομημένο σε χωριστή ώρα κάθε μέρα. Πολύ περισσότερο όμως από ένα βοήθημα του γλωσσικού μαθήματος ήταν το κατεξοχήν βιβλίο του δημοτικού σχολείου με ευρύτερες μορφωτικές επιδιώξεις κυρίως φρονηματιστικές και γνωστικές. Ειδικά το αναγνωστικό της Α΄ τάξης είχε δική του ονομασία, «Αλφαβητάριο». Οι ονομασίες αυτές –Αναγνωστικό(ν), Αλφαβητάριο(ν)- μαζί με την τάξη, αναγραφόταν και στα εξώφυλλα των βιβλίων[33].

Με το νόμο Χ.Θ. του 1878 τη θέση του άκρατου αρχαϊσμού παίρνει η καθαρεύουσα με το μάθημα «ανάγνωσις και γραφή της νέας ελληνικής γλώσσης»[34].

Το 1882 με το νόμο ΑΜΒ΄ προβλέπεται η συγγραφή διδακτικών βιβλίων με διαγωνισμό. Έτσι κρατικοποιείται το σχολικό βιβλίο (μία ανάλογη διάταξη το 1856 δεν εφαρμόστηκε). Από τότε το κράτος ελέγχει την κυκλοφορία των αναγνωστικών (έγκριση, συγγραφή, οδηγίες, περιεχόμενο, επιτροπές κ. ά). Οι διατάξεις των νόμων 826 του 1917 και 133 του 1918 ήταν ελαστικότερες σε ό,τι αφορά το αναγνωστικό βιβλίο γενικά [35].

Στα 1855 το 50% των αναγνωστικών είναι βιβλία χρηστομάθειας, θρησκευτικού περιεχομένου και διηγήματα «ηθικά», π χ «Παιδική βιβλιοθήκη χρηστοηθείας, μαθήματα περί συμπεριφοράς», «Ο γέρων Αμβρόσιος ή περί κοινωνικών καθηκόντων», «Εξωκλήσσιον του δάσους, ηθικόν διήγημα», «Τα δύο αρνιά, διήγημα ηθικώτατον»[36].

Όαση αποτελεί «Ο Ροβινσών Κρούσος εν τη νήσω με εικονογραφίες». Το 1870 εκδόθηκαν από το «Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων» αρκετά βιβλία, όπως ο «Γερο-Στάθης» του Μελά, με θέματα παρμένα από τη μυθολογία και την ιστορία με φρονηματιστικό στόχο[37].

---

[29] Βλ. Οικονόμου, Π. : «Ολίγαι λέξεις επί του προγράμματος σχολείου αδιαιρέτου έχοντος τέσσαρας τάξεις και ένα διδάσκαλο», στο: περ. Πλάτων, τόμ. Γ΄, τεύχ. 5-6, 1881, σελ 151.

[30] Κωστόπουλος, Ι. : «Τα αναγνωστικά βιβλία των δημοτικών σχολείων (ii)» στο : περ. Δημοτική Εκπαίδευσις, τόμ. Δ΄, τευχ. 7, 1904, σελ 116.

[31] ΦΕΚ 62, 1875,σελ. 429.

[32] Βλ. Α Βουγιούκας,, *«Αναγνωστικά ελληνικά,* άρθρο στην Παιδαγωγική Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, σελ.309.

[33] Βλ. Α. Βουγιούκας, *«Αναγνωστικά ελληνικά,* άρθρο στην Παιδαγωγική Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄,σελ.309.

[34] Βλ. ό. π. σελ. 310.

[35] .Α Βουγιούκας, *«Αναγνωστικά ελληνικά,* άρθρο στην Παιδαγωγική Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, σελ. 311.

[36] Βλ. ό. π. σελ .312.

[37] Βλ. ό.π. σελ .312. και Φωτεινόπουλος, Αναγνωστικόν, Αναγνωστικά Δημ. Σχολείου, άρθρο στη Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, Αθήνα,1967.σελ.199.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το πρώτο βιβλίο με διαγωνισμό (1882) ήταν το «αλφαβητάριον» και «αναγνωσματάριον». Το 1886 ένα βιβλίο με ποιήματα, και τα αναγνωστικά των: Δρ. Κουρτίδη, «Ηρωϊκοί χρόνοι της αρχαίας Ελλάδας» Β΄ τάξη, Αρ. Κουρτίδη «Συλλογή ποιημάτων» για τις τάξεις Β΄, Γ΄, Δ΄, Κονιδάρη «Αναγνώσματα εκ της Ομήρου Οδύσσειας» Γ΄ τάξη. Θ. Αποστολόπουλου «Αναγνώσματα εκ του Ηροδότου» Δ΄ τάξη[38].

Το 1893 το «Αλφαβητάριον» του Μ. Βρατσάνου και τα «Αναγνωσματάρια» των Αρ. Κουρτίδη, Δ΄ τάξη και του Χ. Παπαμάρκου για τη Β΄ τάξη (για ένα μόνο χρόνο). Ο ίδιος ο Παπαμάρκου στο δίτομο έργο του «Τα αναγνωστικά βιβλία των μικρών Ελληνοπαίδων» κατακρίνει την απόφαση της επιτροπής[39].

Τα δύο αναλυτικά προγράμματα που ακολουθούν, του 1894 (το πρώτο αναλυτικό πρόγραμμα που δημοσιεύτηκε) και του 1913 δίνουν έμφαση στην κλασική παιδεία σε αντίθεση με την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση που βρίσκεται στο περιθώριο[40].

---

[38] Βλ. Α. Βουγιούκας, *«Αναγνωστικά ελληνικά*, άρθρο στην Παιδαγωγική Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, σελ. 312.

[39] Από την άλλη όμως πλευρά δεν μπορεί να παραγνωρίσει κανείς το γεγονός ότι η ικανοποίηση τούτου του αιτήματος, από τη Βαυαρική πολιτική, αποτελεί και ένα δείγμα της προσπάθειας που αυτή καταβάλει για να θεμελιώσει το Νεοελληνικό κράτος: ο θεσμός της εκπαίδευσης προβλέπεται ότι θα επιτρέψει τη στελέχωση του κρατικού μηχανισμού με άτομα που θα γνωρίζουν τουλάχιστον γραφή και ανάγνωση και παράλληλα ότι θα προσφέρει το ιδεολογικό υπόβαθρο για τη νομιμοποίηση της υπάρχουσας εξουσίας και της κοινωνικής δομής που αυτή στηρίζει (Τσουκαλάς, 1977, 513-16). Η πρόωρη συγκριτικά με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες οργάνωση και λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος, όπως υποστηρίζει ο Κ. Τσουκαλάς, μπορεί να θεωρηθεί και ένας από τους λόγους για τους οποίους η δομή αυτή καθεαυτή του θεσμού ούτε αμφισβητείται και ουσιαστικά ούτε μεταβάλλεται. Ακόμη και με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 η δομή παραμένει ανέπαφη. Έτσι η μέθοδος διδασκαλίας, η γλώσσα, το σχολικό πρόγραμμα, η μόρφωση του εκπαιδευτικού δυναμικού και το πνεύμα που διέπει το σχολείο, μονοπωλούν το πνεύμα και τις προσπάθειες των μεταρρυθμίσεων ενώ το θεσμικό μέρος πάνω στο οποίο όλα τα προηγούμενα εντάσσονται, παραμελείται. (Τσουκαλάς, 1977, 531).

[40] ΤΕΤΡΑΤΑΞΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΑΡΡΕΝΩΝ

Μαθήματα	Α΄	Β΄	Γ΄	Δ΄	Σύνολο
Θρησκευτικά	3	3	3	3	12
Ελληνικά	13	11	10	10	44
Αριθμητική	3	3	3	3	12
Γεωμετρία	-	-	-	2	2
Ιστορία	-	-	2	2	4
Γεωγραφία	-	2	2	2	6
Φυσική Ιστορία	-	-	2	2	4
Φυσική	-	-	-	2	2
Ωδική	3	3	3	3	12
Ιχνογραφία	-	-	2	2	4
Καλλιγραφία	-	2	2	2	6
Γυμναστική	4	4	3	3	14
Εν όλω	**26**	**28**	**32**	**36**	**122**

(Προγράμματα των Μαθημάτων παντών των ειδών των Δημοτικών Σχολείων των Αρρένων και των Γραμματείων. Υπουργείον των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως 1894).

	Α΄	Β΄	Γ΄	Δ΄	Ε΄	Στ΄	-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Με την ψήφιση του νόμου ΒΤΓ΄/1895[41] η ποσοτική παραγωγή σχολικών βιβλίων φθάνει σε ασυνήθιστα επίπεδα, χωρίς ωστόσο να μαρτυρείται ποιοτική βελτίωση, αφού επανεμφανίζονται όλα εκείνα τα φαινόμενα που παρατηρήθηκαν κατά το διάστημα της προηγούμενης εφαρμογής της (1838-1882)[42]. Ο νόμος Β.Τ.Μ.Θ. του 1895 προέβλεπε την έγκριση περισσοτέρων του ενός αναγνωστικών για κάθε τάξη και επαναφορά της διδασκαλίας της αρχαίας Ελληνικής[43].

Ο νόμος Γ. Σ. Α του 1907[44] επανέφερε το ένα βιβλίο για κάθε τάξη με τη διαφορά να περιλαμβάνει κι άλλα δύο εγκεκριμένα βιβλία. Ο παραπάνω νόμος πρωτοτυπεί ιδιαίτερα ως προς την επιβολή του αναγνωστικού ως μοναδικού διδακτικού βιβλίου για τις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Στην περίοδο αυτή εκδόθηκαν τα πρώτα κρατικά αλφαβητάρια και αναγνωστικά[45]. Την έκδοση και τη διαχείριση των βιβλίων είχαν ιδιώτες και η πολιτεία εισέπραττε το μερίδιό της με το βιβλιόσημο. Η γλώσσα των αναγνωστικών ήταν η καθαρεύουσα με εξαίρεση τα ποιήματα και τις παροιμίες που γράφονταν στη δημοτική [46].

Κατά την περίοδο 1907-1917 τα αναγνωστικά ήταν επανεκδόσεις παλαιότερων προσαρμοσμένα όμως στους νέους νόμους. Νέα αναγνωστικά που εκδόθηκαν την περίοδο αυτή μεταξύ άλλων ήταν : Σακελλαρόπουλου-Κουρτίδου και Καζαντζάκη Β΄

Θρησκευτικά	2	2	2	2	3	3
Ελληνική Γλώσσα	8	9	9	9	9	9
Ιστορία	-	-	1	2	2	2
Πατριδογνωσία κ΄ Γεωγραφία	3	3	2	2	2	2
Φυσική Ιστορία	-	-	3	3	2	2
Φυσική – Χημεία	-	-	-	-	2	2
Αριθμητική	3	3	3	3	3	3
Γεωμετρία	-	-	-	-	1	1
Ιχνογραφία	3	3	2	2		
Καλλιγραφία	-	2	2	2	2	2
Χειροτεχνία	3	3	2	2	2	2
Ωδική	4	4	4	4	4	4
Γυμναστική	4	4	4	4	4	4
Παιδιαί (κατά τάς εκδρομάς)	-	-	-	-	-	-
	30	**33**	**34**	**35**	**36**	**36**

(Προγράμματα Ωρολόγια και Αναλυτικά Παντός Είδους Πλήρων Δημοτικών Σχολείων Αρρένων και Θηλέων 1913) βλ. Μακρυνιώτη Δήμητρα Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία.1834-1919.εκδ.Δωδώνη. 1986, σελ. 55-64.

[41] ΦΕΚ 14, 1895, σελ. 50-52

[42] Βλ. Κυριακάτος, Χ. : «Τα παρ' ημίν διδακτικά βιβλία», στο:Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως (έτος Α΄, 1901-1902), Εν Αθήναις 1902, σελ.149 και Βλ. Α. Γ. Καψάλης, Δ. Φ. Χαραλάμπους, *Σχολικά εγχειρίδια*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα 1995, σελ.41-42.

[43] Βλ. Λέφας 1942, σελ. 74. Στην περίοδο 1895-1903 εγκρίθηκαν μόνο για τα δημοτικά 246 βιβλία και για τα Ελληνικά άλλα τόσα Υπόμνημα τῶν βιομηχάνων και επαγγελματιών βιβλιεμπορίας, Εν Αθήναις 1903, σελ. 6-8. Στα 1905 υπάρχουν 540 εγκεκριμένα βιβλία για τα δημοτικά σχολεία και 300 για τα Ελληνικά σχολεία. ό. π. σελ. 467-8.

[44] ΦΕΚ 60, 1907, σελ. 221-24 Στις κεντρικές ιδέες επαναλαμβάνει το νομοσχέδιο του 1904.

[45] Στοιχεία για την περίοδο στο: Λέφας, Χρ.: Ιστορία της εκπαιδεύσεως, ΟΕΣΒ, Εν Αθήναις 1942, 339-345.

[46] .Βλ. Α. Βουγιούκας, *«Αναγνωστικά ελληνικά*, άρθρο στην Παιδαγωγική Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄,σελ.310.και Μακρυνιώτη *Δήμητρα Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία.1834-1919*.εκδ.Δωδώνη. 1986, σελ.60-62 και Βλ. Α. Γ. Καψάλης, Δ. Φ. Χαραλάμπους, *Σχολικά εγχειρίδια*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα 1995, σελ. 45-48.

τάξη. Για την Γ΄ τάξη του Σκορδύλη και Χ. Παπαμάρκου και Δ΄ τάξη των Μιχαλακόπουλου και Βραχνού κ.ά.[47].

Τα αναγνωστικά της περιόδου (1834-1919) αποτελούν το κατεξοχήν βιβλίο του Δημοτικού Σχολείου, καθώς ενσωματώνουν ένα μέρος από τη θεματολογία άλλων μαθημάτων (θρησκευτικά, ιστορία, γεωγραφία), στοιχεία του ηθικού κώδικα, κανόνες συμπεριφοράς και κοινωνικά αποδεκτές αξίες και αντιλήψεις [48]. Τα αναγνωστικά στην εποχή που εξετάζουμε αποτελούν την πρώτη επαφή του παιδιού με το γραπτό λόγο. Ως το 1894 τα αναγνωστικά διδάσκονταν όπως ήξερε και όπως ήθελε ο δάσκαλος χωρίς εγκεκριμένους τρόπους διδασκαλίας. Μαζί με το ψαλτήρι και τα άλλα εκκλησιαστικά βιβλία, αποτελούσαν τους κύριους άξονες πάνω στους οποίους στηρίζονταν η μορφωτική εμπειρία. Γι αυτό η σπουδαιότητά τους υπήρξε μεγάλη και οφείλεται: α) στην κατοχή πρώτης θέσης στο σχολικό πρόγραμμα. β) στην πρώτη επαφή του παιδιού με γραπτά κείμενα και γ) στην ευρύτητα της θεματολογίας, συνδυάζοντας αρμονικά μία ποικιλία αξιών και αντιλήψεων στο περιεχόμενό τους [49].

Με το διάταγμα 2585[50] του 1917 από την προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης εισάγεται η δημοτική γλώσσα στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε με μικροπαραλλαγές μέχρι το 1964 οπότε με το Διάταγμα 4379[51] η δημοτική καθιερώθηκε ως γλώσσα του δημοτικού. Η δικτατορία (1967-1974) ανέστειλε τη μεταρρύθμιση, ενώ ο νόμος 309[52] του 1976 όρισε με συναίνεση όλων των πολιτικών παρατάξεων τη δημοτική γλώσσα σε όλες τις βαθμίδες. Για τα αναγνωστικά της μεταρρύθμισης του 1917 γίνεται παρουσίαση στην επόμενη ενότητα.

Η μεταπολίτευση του 1920 κατήργησε τα αναγνωστικά του 1917 μαζί με τη δημοτική γλώσσα στα 1921. Όρισε επιτροπεία[53], για την οποία γίνεται εκτενής αναφορά σε άλλο κεφάλαιο. Έπειτα από τα πορίσματα της παραπάνω επιτροπείας του 1921 εκδόθηκε στις 10-8-1921 ο 2678 νόμος «Περί εισαγωγής ως αναγνωστικών βιβλίων εις τα δημοτικά σχολεία των καταλληλοτέρων εκ των προ του 1917 εγκεκριμένων»[54]. Για αναγνωστικά χρησιμοποιούνται τα προ του 1917 εγκεκριμένα και ταυτόχρονα αίρεται η έγκριση των αναγνωστικών της δημοτικής[55].

Όμως η επανάσταση του 1922 δεν άφησε το νόμο να εφαρμοστεί, και επανέφερε τα νομοθετήματα του 1917 και 1918. Από το 1923 και μετά παραμένει στο δημοτικό

---

[47] Βλ. Α. Βουγιούκας, «*Αναγνωστικά Ελληνικά*, άρθρο στην Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 1, σελ.312. Στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης - Ελληνικά, Γυμνάσια, Λύκεια –για όσο διάστημα διδάσκονταν μόνο αρχαία ελληνικά, δεν υπάρχουν βιβλία αντίστοιχα των αναγνωστικών του δημοτικού. Αλλά και μετά το 1884, εισάγεται η νεοελληνική λογοτεχνία με πρωτοβουλία του Νικόλαου Πολίτη .Το μάθημα των νέων ελληνικών θα βρεθεί σε υποδεέστερη μοίρα έναντι των αρχαίων από άποψη των ωρών διδασκαλίας και της σημασίας τους.

[48] Βλ. Φραγκουδάκη Άννα, Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ.12-13.

[49] Μακρυνιώτη Δήμητρα «Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία» (1834-1919), σελ. 56.

[50] Με το αναγκαστικό διάταγμα 2585 της 11ης Μαΐου 1917 ΦΕΚ 138 της προσωρινής κυβέρνησης Βενιζέλου

[51] Βλ. Α. Βουγιούκας, Αναγνωστικό – αναγνωστικά ελληνικά, άρθρο στη Παιδαγωγική Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, σελ.310

[52] Βλ. Α. Βουγιούκας, «*Αναγνωστικά Ελληνικά*, άρθρο στην Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 1, σελ. 310.

[53] Η επιτροπή αποτελούνταν από τους: Σ. Σακελλαρόπουλο γενικό γραμματέα του ΥΠΕΠΘ, Ανδρ. Σκιά και Ν. Εξαρχόπουλο καθηγητών του Πανεπιστημίου, Θ. Μιχαλόπουλο, πρώην διευθυντή του διδασκαλείου, Ι. Μεγαρέως τμηματάρχου δημοτικής εκπαίδευσης και Χ. Οικονόμου, πρώην διευθυντού διδασκαλείου.

[54] Χ. Λέφας .*Ιστορία της εκπαίδευσης* ,ΟΕΣΒ, Αθήνα 1942,σελ.352-355.

[55] ΦΕΚ 147, 1921, σελ. 654-55.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

σχολείο το πνεύμα της μεταρρύθμισης ως το 1935, με εξαίρεση την Παγκαλική δικτατορία. Μετά το νόμο 2678 του 1921, δύο προσωρινά διατάγματα του 1923 (23-1-1923 και 29-4-1923) της κυβέρνησης Γονατά, καταργούν το νόμο αυτόν και ξαναφέρνουν σε ισχύ τους δύο βασικούς νόμους της μεταρρύθμισης, 826 και 1332[56]. Από τότε, οι διάφοροι νόμοι ορίζουν τη δημοτική κατά τάξεις. Με τη δημοκρατία του 1924, ο Νόμος 3180/1924[57] ορίζει τη δημοτική ως γλώσσα και των 6 τάξεων του δημοτικού. Ο νόμος αυτός καταργείται από Ν. Δ. της δικτατορίας της 5ης Μαΐου 1926[58], το οποίο καταργείται με τη πτώση του Παγκάλου από το κίνημα Κονδύλη, οπότε το Ν. Δ. της 2ας Σεπτεμβρίου 1926[59] ξαναφέρνει για τρίτη φορά σε ισχύ το νόμο 1332 του 1918. Στα 1927 ψηφίζεται ο Ν. 3438[60], αντίστοιχος με τη νομοθεσία του 1917: δημοτική στις τέσσερις πρώτες τάξεις και καθαρεύουσα στις δύο τελευταίες[61]. Η σημαντικότερη από τις τροποποιήσεις είναι αυτή που προβλέπει την επαναφορά των βοηθητικών βιβλίων στη δημοτική εκπαίδευση[62].

Στη συνέχεια ο Ν. 5045 του 1930 θα ορίσει την καθαρεύουσα υποχρεωτική για όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου και παράλληλη στις τρεις τελευταίες, ενώ ο Ν. 5911 του 1933[63] θα την περιορίσει στις τέσσερις πρώτες τάξεις. Τέλος το Ν.Δ. της 2ας Νοεμβρίου 1935 θα την περιορίσει στις τρεις πρώτες τάξεις[64].

Από το 1923 ως το 1934 βγήκαν τρεις σειρές αναγνωστικά, το 1927, το 1929 και το 1934. Αρκετά τα βρίσκουμε και στις τρεις ή τις δύο σειρές, μερικά μάλιστα έρχονται από προηγούμενες δεκαετίες, όπως του Ανδρεάδη, του Παπαμιχαήλ, του Συκώκη του Κουρτίδη και του Α. Καρκαβίτσα. Επανέρχεται επίσης το Αλφαβητάρι με τον ήλιο, όχι όμως και «Τα ψηλά βουνά» του Παπαντωνίου[65]. Οι συγγραφείς των παραπάνω

---

[56] Βλ. Χ. Λέφας, Ιστορία της εκπαίδευσης ,ΟΕΣΒ, Αθήνα 1942, σελ.352-353.
[57] ΦΕΚ 186, 1924, σελ. 1086-88.
[58] ΦΕΚ 290, 1926, σελ. 2145.
[59] ΦΕΚ 145, 1926, σελ. 1083 -85
[60] ΦΕΚ 307, 1927, σελ. 2393-94.
[61] Βλ. Χ. Λέφας, Ιστορία της εκπαίδευσης ,ΟΕΣΒ, Αθήνα 1942, σελ.355-355 και Άννα Φραγκουδάκη «Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου» Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 235.
[62] Βλ. Περ. Εργασία τόμ. Α΄, τεύχ. 5-, σελ. 82 και 7-8, σελ. 179-180, 1923
[63] ΦΕΚ 357, 1933, σελ. 2195-98.
[64] Βλ. Άννα Φραγκουδάκη «*Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου*» Εκδόσεις Θεμέλιο,. σελ. 235.
[65] Βλ. Βουγιούκας, Α. *Αναγνωστικό-Αναγνωστικά Ελληνικά* Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια τόμ. Α΄, σελ.313-314. Ως συγγραφείς των αναγνωστικών αυτών φέρονται οι ακόλουθοι (εδώ ομαδοποιημένοι κατά σειρά φθίνουσας συχνότητας): Δ. Ανδρεάδης, με τις περισσότερες εμφανίσεις, μόνος ή μαζί με άλλους – Δ. Ζήσης, Π. Νιρβάνας, Ε. Παπαμιχαήλ, επόμενοι με τον ίδιο αριθμό εμφανίσεως – Δ. Κοντογιάννης – Δ. Δαμασκηνός, Γ. Κονιδάρης – Δ. Βουτυράς – Δ. Δεληπέτρος, Δ. Δούκας, Α. Κουρτίδης – Ι. Συκώκης – Ρ. Ιμβριώτη, Γ. Μέγας, Γ. Ξενόπουλος, Μ. Παπαμαύρος- Χ. Αντωνάτος, Δ. Αντωνάτος, Δ. Δημητράτος, Δ. Παπαϊωάννου, Κ. Πασαγιάννης, Π. Παπαχριστοδούλου, Β. Φάβης- Σ. Δάλλας, Αλ. Δελμούζος, Ν. Έλατος, Γ. Καζαντζάκη, Γ. Καλαράς, Μ. Κλεάνθους, Ζ. Παπαντωνίου, Θ. Παπακωνσταντίνου, Κ. Στεργιόπουλος, Α. Ταμπακοπούλου, Μ. Τριανταφυλλίδης, Χ. Χριστοβασίλης-Β. Αγγελόπουλος, Γ. Βασιλείου, Η. Βουτιερίδης, Ν. Γκινόπουλος, Η. Γοντζές, Θ. Δρακοπούλου, Ξ. Καλοστύπη, Κ. Καραδήμας, Σ. Ματαλάς, Α. Μεταλλινού, Α. Μπρούστας, Σ. Μυριβήλης, Δ. Ντέλης, Β. Πετρούνιας, Σ. Σπεράντζας, Ε. Σταματέλου, Γ. Ταρσούλη .βλ. Χ. Λέφας, *Ιστορία της εκπαίδευσης* ,ΟΕΣΒ, Αθήνα 1942, σελ.358-359. Τα περισσότερα από τα εκατό περίπου αναγνωστικά των παραπάνω συγγραφέων έχουν και έναν πρόσθετο τίτλο, που είτε υποδηλώνει το περιεχόμενο ή την ατμόσφαιρα του αναγνωστικού ή είναι απλά διακοσμητικός. Ομαδοποιημένοι πάντως κατά κάποιο τρόπο οι τίτλοι αυτοί είναι αρκετά αποκαλυπτικοί: Άλφα Βήτα, Το καλό μου το βιβλίο, Το χρυσό μου το βιβλίο, Γράμματα σπουδάματα – Τα παιδιά, Τα καλά παιδιά, Παιδικά χρόνια, Η ζωή του παιδιού, Ο κόσμος του παιδιού, Ο φίλος του παιδιού, Η χαρά του παιδιού, Η ζωή μας, Η χαρά μας, Νέα ζωή, Η νέα γενιά, Η καλή καρδιά, Παιδικά αναγνώσματα – Η αυγή, Ο αυγερινός, Ο ήλιος, Λουλούδια, Κρινολούλουδα, Μέλισσα, Η κυψέλη, Στάχυα, Το Ραζακί σταφύλι, Φύση και ζωή – Τα Ελληνόπουλα, Ελληνική ζωή, Η Ελληνική ψυχή, Ελλάδα, Η Μεγάλη Ελλάς – Ιστορίες και παραμύθια, Οδύσσεια, Στα παλιά χρόνια, Τα δικά μας και τα παλιά

αναγνωστικών είναι λογοτέχνες και εκπαιδευτικοί. Πολλές φορές συναντούμε και λογοτέχνες και εκπαιδευτικούς να συνεργάζονται. Αυτό παρατηρείται και στα αναγνωστικά που εξετάζουμε και βλέπουμε τον Α. Καρκαβίτσα να συνεργάζεται με τον παιδαγωγό Ε. Παπαμιχαήλ (Ν. Έλατο).

Η Άννα Φραγκουδάκη σε έρευνά της διαπιστώνει θετικά και αρνητικά στοιχεία των αναγνωστικών της περιόδου αυτής. «Αντικειμενική περιγραφή της πραγματικότητας και εμπειρικά ορθολογική προσέγγισή της, αλλά και καταφυγή σε μυθευτικές ερμηνείες της και μετάθεση των κοινωνικών προβλημάτων σε ηθικά, αποδοχή των όρων και των αξιών για ατομική και κοινωνική προκοπή και ευτυχία που έχει αναγάγει σε βιοθεωρία και κανόνες δικαίου η κυρίαρχη αστική τάξη, στοιχεία όλα αυτά εντεύθεν της προαστικής ιδεολογίας των αναγνωστικών του 19ου αιώνα»[66].

Το 1937 ιδρύθηκε ο οργανισμός εκδόσεως σχολικών βιβλίων (ΟΕΣΒ) από τη δικτατορία του Μεταξά[67]. Στα χρόνια της κατοχής χρησιμοποιούνται τα αναγνωστικά της Μεταξικής δικτατορίας που περιέχουν κείμενα υμνητικά για το καθεστώς. Η Εθνική Αντίσταση που ίδρυσε την Προσωρινή επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης «Π.Ε.Ε.Α.», φρόντισε να εκδοθούν δύο αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου. «Τα αετόπουλα» για τη Γ΄ - Δ΄ που επιμελήθηκε η Ρόζα Ιμβριώτη διευθύντρια του παιδαγωγικού φροντιστηρίου της Τύρνας Καρδίτσας και το αναγνωστικό «Ελεύθερη Ελλάδα» για την Ε΄ - Στ΄ που την επιμέλεια είχαν ο Μιχ. Παπαμαύρος και ο Κ. Σωτηρίου του παιδαγωγικού φροντιστηρίου του Καρπενησίου. Τα παραπάνω παιδαγωγικά φροντιστήρια λειτούργησαν το καλοκαίρι του 1944[68]. Άγνωστο παραμένει η έκταση και ο χρόνος που χρησιμοποιήθηκαν στα σχολεία γιατί το φθινόπωρο εκείνο έληξε η ξενική κατοχή.

Το 1947 επανεκδίδονται τα αναγνωστικά του 1939 χωρίς τα κείμενα της περιόδου της δικτατορίας του Μεταξά[69]. Το 1949 εκδίδονται νέα[70]. Νέα πάλι το 1954 που ήταν και τα μακροβιότερα[71]. Το 1965 καθιερώθηκε η δημοτική γλώσσα και επανεκδόθηκαν τα αναγνωστικά του 1954 -1955 με τις εξής παρεμβάσεις : α) Στα βιβλία των τάξεων Δ΄, Ε΄ και Στ΄ αντικαταστάθηκαν τα κείμενα της καθαρεύουσας, με άλλα στη δημοτική,

---

χρόνια, Διγενής Ακρίτας, Η πατρίδα μας αρχαία και νέα εποχή, Για την πατρίδα, Η νέα πατρίδα, Η ζωή μας αγώνες και θυσίες για την ελευθερία, Οι ελεύθεροι, Ο Μοριάς, Ο Πύργος του Βοσπόρου, Αναγέννησις – Ο προστάτης του σπιτιού, Ο καλός σπορέας, Ο φάρος του χωριού, Στάθης Σταθάς, Ο πρόσκοπος, Ο αεροπόρος, Ο στρατιώτης, Ο καλός δρόμος, Ποικίλη Στοά, Χωριό και πολιτεία Βουγιούκας, Α.:*Αναγνωστικό-Αναγνωστικά Ελληνικά*, Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, σελ.313-314.

[66] Βλ. Φραγκουδάκη Άννα *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου*, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 7-1.

[67] ΦΕΚ 469, 1937, σελ. 3017-19. Για τον ΟΕΣΒ/ΑΟΔΒ και την εξέλιξή τους βλέπε Γεωργούτζος, Π.: «Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων», στο: Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 4, [Αθήνα 1968], σελ.241-244.

[68] Βλ. Βουγιούκας, Α.:Αναγνωστικό-Αναγνωστικά Ελληνικά, Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, σελ.314. Άγνωστο παραμένει η έκταση και ο χρόνος που χρησιμοποιήθηκαν στα σχολεία γιατί το φθινόπωρο εκείνο έληξε η ξενική κατοχή.

[69] Είναι δε τα ακόλουθα: Α. Ταμπακοπούλου – Θ. Δρακοπούλου (Μυρτιώτισσας), για τη Β΄ τάξη, Π. Νιρβάνα – Δ.Γ. Ζήση κ.ά., για την Γ΄. Μέφα κ.ά. για την Δ΄.δ. Κοτνογιάννη – Γ. Μέγα – Π. Νιρβάνα – Δ. Ζήση κ.ά. για την Ε΄. Δ. Κοντογιάννη – Γ. Μέγα – Π. Νιρβάνα – Δ. Ζήση κ.ά. για την Στ΄ ό. π. Βουγιούκας, σελ.313-314.

[70] Βλ. Ε. Γεραντώνη, Αλφαβητάριο, Κ.Ρώτα Οληγαίου – Δ. Ζήση, για την Γ΄. Δ. Ζήση – Κ. Ρωμαίου, για την Δ΄. Ν. Κοντόπουλου- Δ. Κοντογιάννη – Γ. Καλαματιανού – Θ. Γιαννόπουλου για την Ε΄. Ν. Κοντόπουλου –Δ. Κοντογιάννη – Γ. Καλαματιανού – Θ. Γιαννόπουλου – Θ. Μαρκόπουλου, για την Στ΄ ό.π. Βουγιούκας,

[71] Βλ. Β.Γ. Οικονομίδη, για την Β΄ τάξη, Β. Πετρούνια – Φ. Κολοβού – Σ. Σπεράντζα – Α. Μεταλλινού, για την Γ΄. Γ. Καλαματιανού – Θ. Γιαννόπουλου – Δ. Δούκα – Δ. Δεληπέτρου – Ν. Κοντόπουλου, για την Ε΄. Ε. Φωτιάδη – Η. Μηνιάτη – Γ. Μέγα – Δ. Οικονομίδη –Θ. Παρασκευόπουλου, για την Στ΄ και Ι.Κ. Γιαννέλη – Γ. Σακκά, Αλφαβητάριο (αυτό το 1955) ό.π. Βουγιούκας

παρμένα από προπολεμικά αναγνωστικά. β) Σε όλα η γλώσσα προσαρμόστηκε σύμφωνα με τη γραμματική Μ. Τριανταφυλλίδη[72].

Η δικτατορία του 1967 επανέφερε ακριβώς τα ίδια αναγνωστικά του 1954. Το 1973 έδωσε δικά της. Επίσης έβγαλε τα κείμενα της καθαρεύουσας από την Δ΄ τάξη και τα αντικατέστησε με άλλα της δημοτικής, μεταφερμένα από τα αναγνωστικά των τάξεων Ε΄ και Στ΄. Στη θέση των τελευταίων αυτών έβαλε νέα, τα περισσότερα από πεζογράφους της γενιάς του '30[73].

Το 1974 η μεταπολίτευση αντικατέστησε τα αναγνωστικά των Α΄- Β΄ με τα παλιά του 1954 και του 1965. Στην Γ΄ τάξη έβαλε «Τα Ψηλά Βουνά» του Ζ. Παπαντωνίου. Αλλαγές έκανε στα αναγνωστικά του 1954 και στο αναγνωστικό της Α. Βαρελλά της Γ΄ τάξης. Των τριών πρώτων τάξεων τα αναγνωστικά έγιναν σχεδόν αγνώριστα[74]. Για πρώτη φορά έχουμε ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων για παιδιά του δημοτικού σχολείου[75]. Νέα αναγνωστικά εκδίδονται το 1979 και το 1980[76]. Τη μεγαλύτερη διάρκεια ζωής είχαν τα αναγνωστικά του 1954. Για 25 χρόνια 1954-1979 διδάσκονταν στο δημοτικό σχολείο[77]. Κριτικές για τα βιβλία του 1954 έχουν κάνει ο Μ. Τριανταφυλλίδης[78], ο Ε. Παπανούτσος[79], και ο Α. Δελμούζος[80].

Τα αναγνωστικά του 1979 και 1980 βελτιώνονται αλλά έχουν ακόμη πολλές ελλείψεις, με εξαίρεση το βιβλίο της Στ΄ τάξης. Στις τέσσερις πρώτες τάξεις κυριαρχεί η νοοτροπία της καταναλωτικής κοινωνίας, και με εθνικοθρησκευτικό και εγκυκλοπαιδικό περιεχόμενο είναι το αναγνωστικό της Ε΄ τάξης. Της Στ΄ τάξης περιέχει λογοτεχνικά

---

[72] Βλ. Βουγιούκας,. ό. π. σελ.314.

[73] Βλ. Κ. Κολοβού – Α. Παπανδρέου Ι. Ανδρουτσοπούλου – Τσουρέκη, Αλφαβητάριο, α΄ τεύχος, Μ. Πορφύρη – Β. Μπαϊρακτάρη, Αλφαβητάριο, β΄ τεύχος, Ε. Μαλούκου Μουστακίδου, για την Β΄. Α. Βαρελά, για την Γ΄ βλ. Βουγιούκας, Α.:*Αναγνωστικό-Αναγνωστικά Ελληνικά*, Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, σελ.314.

[74] Βλ. Βουγιούκας, ό. π. σελ. 314.

[75] *Η συντακτική του επιτροπή είχε μέλη, τους* Α. Βουγιούκα, Α. Δημαρά, Κ. Δοξιάδη, Γ. Ιωάννου, Λ. Κάσδαγλη, Κ. Μουστάκα και επόπτες τους Μ.Δ. Στασινόπουλο και Γ.Π. Σαββίδη.

[76] Ε. Βαλαβάνη – Ι. Τσουρέκη, Αλφαβητάριο (δύο τεύχη), Α. Βαρελλά για την Γ΄ τάξη (διαφορετικό από του 1973 και 1975), Γ. Γρηγοριάδου-Σουρέλη, για την Δ΄. Θ. Γιαννόπουλου, για την Ε΄. Α. Βαρελλά – Φ. Σταθάτου, για την Β΄ και Π. Νικοδήμου – Α. Βαρελλά – Ι. Θεοχάρη – Χ. Σακελλαρίου, για την Στ΄.

[77] Χαρακτηριστική είναι η άποψη της Άννας Φραγκουδάκη. «Στην ελληνική κοινωνία, όμως, οι ιδέες όχι μόνο δεν εξελίσσονται, αλλά η πορεία είναι ανάστροφή. Από το παραπάνω ιδεολογικό οικοδόμημα βρισκόμαστε το 1954 μπροστά σε ένα συνθλιπτικά βίαιο και καταπιεστικό δογματισμό, με πλήθος στοιχεία της φεουδαρχικής ιδεολογίας.» Αφού με τρομερούς και μακροχρόνιους αγώνες κατακτήθηκαν ορισμένες αστικές αρχές στο σχολείο, το 1954 το σχολικό βιβλίο ψεύδεται ασύστολα, αποσιωπά με μεγάλη ευκολία ότι από την πραγματικότητα δεν το βολεύει, κι ακόμα υποθάλπει τη δεισιδαιμονία, καλλιεργεί επίσημα την αμάθεια, καταπολεμεί τον ορθολογισμό. Βασική αξία που το σχολείο ατελείωτα επαναλαμβάνει είναι η υποταγή, βασικό στήριγμα για την τάξη του κόσμου είναι οι υπερφυσικές δυνάμεις, το σχολείο διαμορφώνει τη νεολαία της χώρας οπλισμένο με την ιδεολογική βία, το ψεύδος και το παράλογο. Εύλογη απορία είναι όχι μόνο πως κατασκευάστηκε και πως εγκρίθηκε το περιεχόμενο αυτό, αλλά πως διατηρήθηκε τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα και πολλά βασικά στοιχεία του ισχύουν ακόμα σήμερα. Άννα Φραγκουδάκη «Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου» εκδ. Θεμέλιο, σελ. 180-181

[78] Μ. Τριανταφυλλίδης, *«Μια ασυνήθιστη προκήρυξη του Υπουργείου»* εφημ. Το Βήμα, 6 Αυγούστου 1953, αναδημ. στο περιοδικό Παιδεία και Ζωή, Β΄ 20-21, Σεπτέμβριος 1953, σελ. 262-264

[79] Βλ. Η διεύθυνση (Ε.Π. Παπανούτσος), *«Λύση αντιπαιδαγωγική και όχι εθνική»*, Παιδεία και Ζωή, 20-21, όπ. παρ. κύριο άρθρο.

[80] Βλ. Δελμούζος, *«Η γλώσσα των νέων Αναγνωστικών: Η νέα περιπέτεια της Ελληνικής Παιδείας»*, εφημ. Το βήμα, 5 Αυγούστου 1953, αναδημ. Στο περιοδικό Παιδεία και Ζωή, 20-21, ό. π. παρ., σελ. 261-262, αναδημ. στο Α. Δελμούζος, *Μελέτες και Πάρεργα*, Αθήνα 1958, σελ. 258-262. Βλ. Ε. Π. Παπανούτσος, *«Ένα επίσημο κείμενο υπόδειγμα ύφους»*, Εφ. Το Βήμα, 7 Αυγούστου 1953, αναδημ. στο περιοδικό Παιδεία και Ζωή, 20-21, ό. π. σελ. 264-266. Βλ. Α. Δελμούζος *«Τα νέα αναγνωστικά του Δημοτικού Σχολείου»*, Παιδεία και Ζωή, Δ΄, 35, Φεβρουάριος 1955, σελ. 35-42, αναδημ. Στο Α΄ Δελμούζου, *Μελέτες και Πάρεργα*, ό. π. , σελ. 263-276.

κείμενα καταξιωμένων συγγραφέων. Μία άλλη αλλαγή είναι ότι στα αναγνωστικά των τεσσάρων μεγάλων τάξεων υπάρχουν κάποιες ερωτήσεις.

Το ανθολόγιο του 1975 αποτελεί ένα βιβλίο με διαλεγμένα κομμάτια πεζού και ποιητικού λόγου που έγραψαν συγγραφείς, για μεγάλους και παιδιά, και είναι αξιόλογα λόγω της ποιότητας των κειμένων τους. Είναι μία συλλογή κειμένων : «για ελεύθερο ανάγνωσμα και δεν δόθηκε για να αντιμετωπιστούν τα κείμενά τους ως πληροφοριακό υλικό αλλά ως ευκαιρία αναψυχής και αισθητικής χαράς» και «ο διδακτισμός και η ηθικολογία αποφεύγονται και τη θέση τους παίρνει η ελεύθερη συζήτηση με στόχο την κατανόηση του κειμένου» όπως διετύπωνε η εγκύκλιος που δόθηκε στους δασκάλους για τη διδασκαλία του συγκεκριμένου βιβλίου[81]. Το ανθολόγιο παρέμεινε και μετά το 1979-1980 και στα αναγνωστικά «Η γλώσσα μου» του 1982-1985, ενσωματώθηκε και αξιοποιήθηκε συστηματικότερα[82].

Τομή επίσης αποτελούν μετά το 1917 τα βιβλία «Η γλώσσα μου». Ο ίδιος ο τίτλος παραπέμπει στο ομότιτλο βιβλίο του Μ. Οικονόμου – Θρ. Σταύρου –Μ. Τριανταφυλλίδη: «Η γλώσσα μου, κείμενα, γραμματική, ασκήσεις», που εκδόθηκε το 1955 και αντικατέστησε τον τίτλο «Αναγνωστικό»[83].

Τα βιβλία «Η γλώσσα μου», ενσωματώνουν και την ανάγνωση και τη γραμματική και τη γραπτή έκφραση με βάση επιλεγμένα κείμενα, που τα συνοδεύουν γραπτές εργασίες γλωσσικής επεξεργασίας και έκφρασης. Για πρώτη φορά στα συγκεκριμένα αναγνωστικά μπήκαν: αγγελίες, ειδοποιήσεις, οδηγίες, συνταγές, διαφημίσεις, πληροφοριακοί πίνακες (π.χ. από τηλεφωνικό κατάλογο, ευρετήριο οδών, λεξικά, από εφημερίδες και περιοδικά) δείγματα ψευδοπληροφόρησης (Καζαμίας, Ωροσκόπιο, Ονειροκρίτης) κ.ά. Έτσι με την ποικίλη ύλη προετοιμάζονται οι αναγνώστες – παιδιά και είναι σε θέση να διακρίνουν την πληροφόρηση από την παραπληροφόρηση και συγχρόνως αποκωδικοποιούν αποτελεσματικά τα διάφορα είδη πληροφόρησης[84]. Εκείνο που χαρακτηρίζει τα βιβλία «Η γλώσσα μου» είναι η ποιότητα των λογοτεχνικών κειμένων τους, που για τις μικρές τάξεις γράφτηκαν από συντακτικές ομάδες, ενώ για τις μεσαίες και τις πάνω τάξεις από καταξιωμένους Έλληνες συγγραφείς της παιδικής λογοτεχνίας και όχι μόνο.

Σε όλα τα βιβλία συναντούμε (με στρογγυλούς αριθμούς) 200 συγγραφείς με 600 κείμενά τους. Από αυτά τα 400 είναι κείμενα που έχουν γραφτεί για παιδιά (μεταξύ αυτών και 150 των συντακτικών ομάδων) ενώ τα 200 είναι κείμενα που οι συγγραφείς τους δεν τα προόριζαν ειδικά για παιδιά. Έτσι, διαπιστώνει κανείς ότι έχουν φιλοξενηθεί σε αυτά οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι της παραδοσιακής και της νεότερης λογοτεχνίας μας, μαζί και της παιδικής. Μεταξύ άλλων, λοιπόν, φιλοξενήθηκαν εκπρόσωποι: α) Από τη νεοελληνική γραμματεία, δημοτικό τραγούδι και λαογραφικά. β)Από την αρχαία ελληνική γραμματεία και γ) Από την παγκόσμια γραμματεία[85].

---

[81] Βλ. Βουγιούκας, Α.:*Αναγνωστικό-Αναγνωστικά Ελληνικά*, Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, σελ.316.

[82] Βλ. Γέρου Θεόφραστος : «Για μια ποιοτική αλλαγή στην παιδεία», στο Βήμα 22. 12. 1979. «Τα νέα αναγνωστικά του δημοτικού»,στο Βήμα 1.1.1980. «Τα νέα αναγνωστικά του δημοτικού που δεν είναι νέα, στο Βήμα 27. 1. 1980. «Προτάσεις για τα νέα αναγνωστικά του δημοτικού», στο Βήμα 2.2.1980 και «Αναγνωστικά του δημοτικού στο Βήμα11. 4. 1980.

[83] Βλ. Βουγιούκας, Α.:*Αναγνωστικό-Αναγνωστικά Ελληνικά*, Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, σελ.316.

[84] Αναλυτικά προγράμματα μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου, ΟΕΣΒ σελ. 13

[85] α) Από τη νεοελληνική γραμματεία, δημοτικό τραγούδι και άλλα λαογραφικά : Μακρυγιάννης, Κολοκοτρώνης, Σολωμός, Κάλβος, Παλαμάς, Καβάφης, Σικελιανός, Καζαντζάκης, Βάρναλης, Δροσίνης, Κρυστάλλης, Ουράνης,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η σημαντικότερη αλλαγή είναι ότι τα κείμενα αυτά προορίζονται για αληθινά παιδιά και όχι για παιδιά – μαριονέτες. Τα κείμενα όπως έχουμε αναφέρει πιο πάνω συνοδεύονται από γραπτές εργασίες που γίνονται πάνω στο ίδιο το βιβλίο και καλύπτουν τη μορφολογική, τη σημασιολογική, και τη συντακτική πλευρά της γλώσσας. Κάθε διδακτική ενότητα είναι προγραμματισμένη για ένα συνεχές δίωρο (90 λεπτά). Τα βιβλία και των έξι τάξεων εκτείνονται σε 2800 σελίδες περίπου, από τις οποίες το ένα τέταρτο είναι η εικονογράφηση. Όλη η σειρά έχει βγει σε βιβλία – τεύχη, δύο για την Α΄ τάξη και τέσσερα για τις υπόλοιπες. Σύνολο 22 βιβλία. Έπειτα από μία εικοσαετία περίπου έγινε αλλαγή στο ανθολόγιο που κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το σχολικό έτος 2001-2002 και έχει ως τίτλο «Με λογισμό και μ΄ όνειρο» για τις τάξεις Ε΄ και Στ΄[86]. Τον Ιούνιο του 2006 έγινε αλλαγή όλων των αναγνωστικών βιβλίων του δημοτικού σχολείου, με

Προφύρας, Κ. Χατζόπουλος, Αθάνας, Καρκαβίτσας, Χρηστοβασίλης, Ξενόπουλος, Π. Δέλτα, Παπαντωνίου, Άγρας, Μ. Στασινόπουλος, Ρώτας, Κοτζιούλας, Κόντογλου, Μυριβήλης, Βενέζης, Ι.Π. Παναγιωτόπουλος, Κ. Πολίτης, Καραγάτσης, Παπατσώνης, Σεφέρης, Εμπειρίκος, Εγγονόπουλος, Ελύτης, Ρίτσος, Βρεττάκος, Κ. Αθανασούλης, Δημουλάς, Λυγίζος, Μόντης, Σ. Παυλέας, Σαχτούρης, Σπάλας, Λ. Ακρίτας, Ε. Αλεξίου, Γ. Γρηγόρης, Ιορδανίδου, Γ. Ιωάννου, Κ. Ι. Καλατζής, Καμπανέλλης, Κασόλας, Κούσουλας, Μ. Λαζαρίδης, Λεβάντας, Λουντέμης, Μαγκλής, Μηλιώνης, Κ. Μητροπούλου, Τ. Μίλιεξ, Λ. Νάκου, Σαμαράκης, Σαμουηλίδης, Γ. Σαράντη, Σούκας, Δ. Σωτηρίου, Τσακνιάς, Τσίρκας, Α. Φακίνος, Χαβιαράς, Χάκκας, Κ. Χατζηαργύρης, Π. Γλέζος, Δ. Ζευγώλη, Α. Ζέη, Καλιότσος, Ρ. Καρθαίου, Φ. Παπαλουκά, Ζ. Σαρρή, Ε. Τριβιζάς, Ε. Φακίνου. Β)Από την αρχαία ελληνική γραμματεία: Αίσωπος, Όμηρος, Ηρόδοτος, Θουκυδίδης, Αισχύλος, Σοφοκλής, Λουκιανός, Ευαγγελιστής Λουκάς. γ) Από την παγκόσμια γραμματεία: Αραγκόν, Γκαίτε, Εξιπερί, Θερβάντες, Μπρεχτ, Σαίξπηρ, Λ. Τολστόι, Μαρκ Τουαίιν, Ανατόλ Φρανς, Ναζίμ Χικμέτ, Ουόλτ Χουίτμαν Η έρευνα αφορά τα σημερινά εγχειρίδια της Γλώσσας όλων των τάξεων του Δημοτικού Σχολείου.

[86] ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΩΝ 2003-2006

Τάξη	Τόμοι	Συγγραφείς	Εικονογραφήσεις
Α΄ τάξη	2 τόμοι + 1	Α. Βελαλίδης	Ε. Μωραΐτη
		Κ. Καλπανίδας	
		Ν. Κανάκης	
		Εποπτεία: Α. Βουγιούκας	
		Δ. Μελάς	
Β΄τάξη	4 τόμοι +1	Α. Βελαλίδης	Βάσω Ψαράκη
		Α. Βουγιούκας	Τζένη Δρόσου
		Ν. Καλπανίδας	Λυδία Σαρρή
		Ν. Κανάκης	Σοφία Ζαραμπούκα
Γ΄ τάξη	4 τόμοι +1	Δ. Μελάς	Άκης Αβαγιανός
		Θ. Μπλούντας	Αρτέμη Νικολαΐδου
		Χ. Σακελλαρίου	
		Κ. Χωρεάνθης	
Δ΄ Τάξη	4 τόμοι +1	Α. Λαμπρινίδης	Διατσέντα Παρίση
		Δ. Μελάς	Αντώνης Καλαμαράς
		Γ. Περπιράκης	Σπύρος Ορνεράκης
		Χ. Σακελλαρίου	Άννα Μενδρινού
		Κ. Χωρεάνθης	Τάκης Σιδέρης
		Ν. Κουμέντος	
		Δ. Ακτύπης	
Ε΄ τάξη	4 τόμοι +1	Α. Βελαλίδης	Νίκος Χουλιάρας
		Α. Βουγιούκας	Γιώργος Νικολακόπουλος
		Κ. Καλαπανίδας	Στέφανος Ανθόπουλος
		Ν. Κανάκης	Λεμονιά Αμαραντίδου
		Α. Μπλούντας	
		Χ. Παπαδημητρίου	
Στ΄ τάξη	4 τόμοι +1	Α. Βελαλίδης	Δημήτρης Μυταράς
		Α. Βουγιούκας	Μίνως Αργυράκης
		Κ. Καλαπανίδας	Ράλλης Κοψίδης
		Ν. Κανάκης	Αλέκος Φασιανός
		Α. Μπλούντας	
		Χ. Παπαδημητρίου	

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εξαίρεση το αναγνωστικό της Β΄ και Δ΄ τάξης και το ανθολόγιο που αναφέραμε παραπάνω.

Το αναγνωστικό είναι ένα μέσο διδασκαλίας που χρησιμοποιούν ο εκπαιδευτικός και οι μαθητές, στην τάξη και στο σπίτι, για να πετύχουν τους στόχους διδασκαλίας και μάθησης. Δεν είναι όμως απλώς ένα από τα πολλά, αλλά το σημαντικότερο μέσο διδασκαλίας.

Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα διάφορα πολιτικά καθεστώτα, δημοκρατικά και ολοκληρωτικά, άφησαν τη σφραγίδα τους πάνω στα αναγνωστικά βιβλία της ελληνικής εκπαίδευσης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

7. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ 1917[87].

Όπως είναι γνωστό, μετά τη δημιουργία του Ελληνικού κράτους επικράτησε η άποψη να καθιερωθεί μια γλώσσα που να ομοιάζει με την αρχαία ελληνική. Οι φωνές διαμαρτυρίας ως το 1880 για τη χρησιμοποίηση της αρχαΐζουσας στα σχολικά βιβλία ήταν λίγες. Ο Κωνσταντίνος Ξανθόπουλος στα 1862 επισημαίνει την ακαταλληλότητα των βιβλίων του δημοτικού σχολείου[88].

Το 1879 ο υπουργός Α. Αυγερινός, στην εγκύκλιό του (12- 9- 1879) προς τους δασκάλους επισημαίνει τις ολέθριες επιπτώσεις που έχει η ακατανόητη γλώσσα των σχολικών βιβλίων.

Οι κριτικές εντοπίζουν τα μεγαλύτερα προβλήματα της γλώσσας των σχολικών βιβλίων στη δημοτική εκπαίδευση[89]. Το δημοτικό σχολείο θα συγκεντρώσει αργότερα το κίνημα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού που εμφανίστηκε με τη δημοσίευση στα 1902 του βιβλίου του Φώτη Φωτιάδη «Το γλωσσικόν ζήτημα και η εκπαιδευτική μας αναγέννησις». Αξίζει να αναφέρουμε τη φράση «δεν έχουμε ανάγκη από σοφά πράγματα, αλλ' από απλά αλφαβητάρια»[90].

Το δημοτικιστικό περιοδικό «ο Νουμάς», το 1905, προκηρύσσει διαγωνισμό συγγραφής αναγνωσματαρίου στη δημοτική[91].

Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος αναπτύσσει δράση όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος παίρνει την εξουσία, και από την πείρα που αποκόμισε από το πείραμα του Βόλου[92].

Το 1916 συστήνεται Εκπαιδευτική Επιτροπή από τους Αλ. Δελμούζο, τον Δημ. Γληνό και τον Μαν. Τριανταφυλλίδη. Η αρχή της νέας πολιτικής γίνεται στη Θεσσαλονίκη έδρα της προσωρινής κυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου με το παρακάτω αναγκαστικό διάταγμα: Το διάταγμα 2585[93] ορίζει ότι τ' αναγνωστικά βιβλία των τεσσάρων πρώτων τάξεων του δημοτικού, καθώς και τα βιβλία αριθμητικής όλων των τάξεων θα είναι γραμμένα «εις την κοινήν ομιλουμένην (δημοτικήν) γλώσσαν, απηλλαγμένη παντός αρχαϊσμού και ιδιωτισμού»[94]. Το Διάταγμα αυτό της επαναστατικής κυβέρνησης Θεσσαλονίκης επικυρώνεται αργότερα με ψήφο της Βουλής, γίνεται νομοθετικό διάταγμα που επικυρώνεται και μετατρέπεται στο νόμο 827 του 1917, ο οποίος

---

[87] Τα τελευταία χρόνια πολλοί Έλληνες μελετητές έχουν ασχοληθεί με θέματα Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Με αφετηρία το έργο του Αλέξη Δημαρά «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε» ακολούθησε μία σειρά αξιόλογων εργασιών όπως: Καζαμία: 1986 και 1993, Φραγκουδάκη:1977,Χαρίτου:1986, Κασσωτάκη: 1986, Δαυίδ – Αντωνίου: 1988, Νούτσου: 1990, Τερζή: 1988, Τσουκαλά: 1977, Ανδρέου: 1992, Παπακωνσταντίνου: 1992, Ηλιού, Φ.: 1983, Μπουζάκη: 1986, 1994, Πυργιωτάκη, Ι.:1992 κ. ά. Οι παραπάνω μελετητές φώτισαν πτυχές του νεοελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος.

[88] Βλ. Ξανθόπουλος, Κ. *Περί των εν τοις δημοτικής σχολείοις διδακτικών βιβλιαρίων*, στο Φιλίστωρ, τ. Β΄, τευχ. 17, 1861, σελ. 231-235.

[89] Το πρόβλημα το εντοπίζουν και οι καθαρευουσιάνοι, Χατζηδάκης και Σκιάς. Βλ. Α. Καψάλης, Δημ. Χαραλάμπους, *Σχολικά εγχειρίδια*, εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1995, σελ.51.

[90] Βλ. Φωτιάδης, Φ. : «*Το γλωσσικόν ζήτημα και η εκπαιδευτική μας αναγέννησις*», Εστία, Αθήνα 1902, σελ.89.

[91] «να γραφεί ένα αναγνωσματάριο ανθρωπινό και Ρωμαίικο, όχι με ια, με ρις, με ους [...] το Ρωμιόπουλο παίρνοντας το πρώτο βιβλίο στα χέρια του θα πρωτοσυλλαβίσει μια ψεύτικη λέξη [...] θα πει την πρώτη του ψευτιά». Περ. Νουμάς, τευχ. 129, 1905,σελ.6.

[92] Βλ Χαραλάμπους, Δ. Φ.: *Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος*: Εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1987, σελ. 43-48.

[93] Εφημερίς της προσωρινής Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, αρ.96, Θεσσαλονίκη 30-5-1917

[94] Βλ. Μακρυνιώτη Δήμητρα, *Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία*.1834-1919, εκδ. Δωδώνη. 1986,σελ,62-63.

τροποποιείται με το νόμο 1332 του 1918: τελικά οι δύο νόμοι 827 και 1332 κωδικοποιούνται σε βασιλικό διάταγμα του 1918[95].

Οι επανειλημμένες αυτές κωδικοποιήσεις έφεραν μικρές μετατροπές, από τις οποίες οι σημαντικότερες είναι : ο νόμος 827 ορίζει τη διδασκαλία της δημοτικής στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού, χωρίς αυτή να «εγκαταλείπεται αποτόμως» στις δύο τελευταίες τάξεις, ενώ ο Νόμος 1332 ορίζει τη δημοτική ως γλώσσα όλων των τάξεων του δημοτικού με παράλληλη διδασκαλία της καθαρεύουσας στις δύο τελευταίες. Το τελευταίο Β.Δ. προβλέπει «σταδιακή» εισαγωγή της δημοτικής σε μία τάξη κάθε χρόνο από το 1917[96]. Η σημαντικότερη αλλαγή που επέβαλλε η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 ήταν: α) η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο σχολείο. Και μάλιστα στην Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού παράλληλα με τη δημοτική ορίστηκε και η διδασκαλία της καθαρεύουσας, με την πρωτότυπη Καινή Διαθήκη, β) Η δεύτερη αλλαγή αφορούσε την ελεύθερη συγγραφή βιβλίων χωρίς την δέσμευση του Υπουργείου που μόνο οδηγίες μπορούσε να δώσει, αλλά ποτέ δεν έδωσε, γ) Η έγκριση γινόταν από μόνιμο εκπαιδευτικό συμβούλιο κι επιτρεπόταν να καλείται κι ένα ειδικό πρόσωπο, δ) Ο αριθμός των εγκεκριμένων βιβλίων ήταν τώρα απεριόριστος, ε) Η έγκριση ίσχυε επ΄ αόριστον [97] ζ) Επιτρεπόταν η δυνατότητα ανάθεσης συγγραφής των αναγνωστικών σε επιτροπή από κατάλληλα πρόσωπα και στ) Για πρώτη φορά επιτρεπόταν η εισαγωγή βοηθητικών βιβλίων στις δύο ανώτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου, στην ίδια γλώσσα με τα αναγνωστικά. Την έγκριση την έδινε το εκπαιδευτικό συμβούλιο. Για κάθε εγκρινόμενο βοηθητικό βιβλίο ο συγγραφέας έπαιρνε 1600 δρχ. και ήταν κτήμα του κράτους.

Σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου 826 του 1917 εγκρίθηκαν τα παρακάτω βιβλία: Ε. Παπαμιχαήλ Αλφαβητάριο α΄ και β΄ μέρος, Ι. Συκώκη Αλφαβητάριο β΄ μέρος, Γ. Καζαντζάκη «Οι τρεις φίλοι» αναγνωστικό Β΄ δημοτικού, Α. Κουρτίδη Αναγνωστικό Β΄ τάξεως, Ε. Παπαμιχαήλ «Πέτρος Λάρας» Αναγνωστικό Β΄ τάξεως, Α. Καρκαβίτσα και Ε. Παπαμιχαήλ Αναγνωστικό Γ΄ τάξεως, Α.. Κουρτίδη, Κ. Κονιδάρη και Γ. Καλαρά «Οδύσσεια» αναγνωστικό Γ΄ τάξεως, Α. Καρκαβίτσα και Ε. Παπαμιχαήλ «Η πατρίδα μας», αναγνωστικό Δ΄τάξεως, Α. Κουρτίδη και Γ. Κονιδάρη «Στα παλιά χρόνια» αναγνωστικό Δ΄ τάξεως, Α. Καρκαβίτσα και Ε. Παπαμιχαήλ «Διγενής Ακρίτας», αναγνωστικό Ε΄ δημοτικού. Πλην αυτών ενεκρίθηκαν και το αλφαβητάριο, μέρος α΄ και τα «Ψηλά Βουνά», αναγνωστικό Γ΄ δημοτικού, συνταχθέντα υπό επιτροπής διορισθείσης υπό του Κράτους και αποτελεσθείσης εκ των Δ. Ανδρεάδη, Αλ. Δελμούζου, Π. Νιρβάνα,

---

[95] Βλ. Φραγκουδάκη Άννα, *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου*, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 233. Το Α.Δ. της προσωρινής κυβέρνησης ψηφίζεται από τη Βουλή ως Ν.Δ. «περί κυρώσεως του από 11ης Μαΐου διατάγματος...», ΦΕΚ 13, Α΄, 11-7-1917. Ο Ν. 827 δημοσιεύεται : ΦΕΚ 188, Α΄, 5-9-1917, ο Ν. 1332, ΦΕΚ, 89, Α΄, 27-4-1918, και το Β.Δ. που κωδικοποιεί τους Ν. 827 και 1332, ΦΕΚ, 106, Α΄, 15-5-1918.

[96] Βλ. ό. π. σελ. 234.

[97] Με το νόμο 1332 οριζόταν ακόμη ότι τα προτεινόμενα αναγνωστικά θα κρίνονταν από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο κι όχι από ειδικές επιτροπές, και προβλέπει τη χρήση από τους δασκάλους εγκεκριμένων βοηθητικών βιβλίων, γραμμένων στη δημοτική. Η νομοθεσία αυτή καταργεί βασικά μία κατάσταση που ισχύει από το 1893 και κυρίως το νόμο ΓΣΑ΄ του Απριλίου 1907, ο οποίος όριζε την κρατική μονοπώληση των βιβλίων, την υποχρεωτική χρήση ενός και μόνου αναγνωστικού για κάθε τάξη, που εγκρίνονταν για μία τετραετία, και απαγόρευε τη χρήση οποιουδήποτε βοηθητικού βιβλίου εκτός από την Καινή Διαθήκη, και αυτή σε έκδοση του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Σύμφωνα με το νόμο αυτόν, είχε δημοσιευτεί στις 30 Μαΐου 1907 εκτενές και λεπτομερέστατο πρόγραμμα για την ποιότητα και την ποσότητα της ύλης των αναγνωστικών, τις αρχές και τις ηθικές αξίες που πρέπει να περιέχουν και τη γλώσσα τους που ορίζει ως «ομαλή και απλή» καθαρεύουσα. Φραγκουδάκη Άννα, *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου*, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 233.

Ζ. Παπαντωνίου και Μ. Τριανταφυλλίδη, διά δε το αλφαβητάριον και εκ του ζωγράφου Κ. Μαλέα[98].

Όπως έγραφε ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης το 1926, τα αναγνωστικά αυτά ήταν σημαντικά «όχι μόνο για την απλή τους γλώσσα, παρά και για την παιδαγωγική και λογοτεχνική τους αξία, που δεν χωρίζονταν τόσο εύκολα, όσο ίσως νομίζουν μερικοί, από τη γλώσσα»[99].

Τα «νέα και ζωντανά»[100] αναγνωστικά τώρα του δημοτικού σχολείου ήταν γραμμένα από αναγνωρισμένους λογοτέχνες που ήταν συνεργάτες με παιδαγωγούς. Ήταν συγγραφείς που μπήκαν στα αναγνωστικά με λογοτεχνικές αρετές. Τα κείμενα γραμμένα πάντα με φροντίδα και ποιότητα τραβούν το ενδιαφέρον του παιδιού και το παρασύρουν στην ανάγνωση. Γι αυτό λοιπόν ήταν κείμενα που αγαπήθηκαν από τα παιδιά.

Η Άννα Φραγκουδάκη υποστηρίζει ότι έχουμε : «Νέα αντίληψη για τους γενικότερους σκοπούς του σχολείου. Πράγματι, αυτή είναι η βασική αλλαγή. Η ιδεολογία που περιέχουν τα αναγνωστικά της μεταρρύθμισης του 1917 είναι βασισμένη στον αστικό ορθολογισμό. Δε βομβαρδίζονται τα παιδάκια με στομφώδεις φράσεις για το κλέος της Ελλάδας. Καμία κενόηχη πατριωτική προπαγάνδα. Τα κείμενα δεν περιέχουν τη θεοκρατική ερμηνεία του κόσμου, αντίθετα εξαίρουν τη γνώση, την επιστήμη, τη λογική. Στη θέση του δέους προς το Θεό και της υπακοής στους άγραφους νόμους βρίσκουμε τη νομικοπολιτική αστική ιδεολογία. Ο νόμος του Κράτους παίρνει μεγάλη βαρύτητα και είναι η έννοια που κυριαρχεί. Εξαίρεται η τιμιότητα, η φιλαλήθεια, η εργατικότητα, αλλά και η κριτική σκέψη, η πρωτοβουλία, η εφευρετικότητα και κυρίως το συλλογικό πνεύμα και η κοινωνική αλληλεγγύη[101].

Η επιτροπή Δελμούζου έθεσε για τον εαυτό της αρχές που δεν είχαν ακουστεί ως τώρα: «Ο κυριότερος σκοπός των αναγνωστικών βιβλίων είναι αναγνωστικός και γλωσσικός». «Η γλώσσα οφείλει παρόλην την προσέγγισίν της προς την φυσικήν των παίδων λαλιάν, να είναι πρότυπος, κυριολεκτική, κλασσική, τοιαύτη εν γένει οίαν μόνο τα αληθή λογοτεχνήματα δύνανται να παρουσιάσουν». «Τίποτε δεν είναι τόσον ενδιαφέρον και διά μικρούς και διά μεγάλους όσον ο ζωντανός, ο δρων άνθρωπος». «Το σύστημα των ιδεών, επί του οποίου θα στηρίζονται τα αναγνωστικά πρέπει να μην προβάλλεται δογματικώς και με την μονομέρειαν και την ακαμψίαν και την εμφανή διδακτικήν τάσιν, τα συνήθη εις τα τοιαύτα βιβλία, αλλά να πηγάζη από την ποικιλίαν, ευκαμψίαν και το πολυσύνθετον της πραγματικής ζωής. Οι διάφοροι χαρακτήρες πρέπει να διαγράφονται πραγματικοί και να εμφανίζουν τας αντιθέσεις της ζωής. Ιδιαιτέρως πρέπει να επικρατεί εις τα βιβλία η ιλαρότης»[102].

Η Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 ήταν απόρροια του προοδευτικού τμήματος της κοινωνίας που εκπροσωπούσε η πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου. Κι εδώ αξίζει να αναφέρουμε πως ενώ ο Α. Καρκαβίτσας. ήταν αντιβενιζελικός, υπήρξε αντιθέτως

---

[98] Βλ. Λέφας Χρήστος, *Ιστορία της Εκπαίδευσης*, Οργανισμός Εκδόσεων Σχολικών Βιβλίων, ΟΕΣΒ Αθήνα 1942, σελ. 346-352.

[99] Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδης, *Δημοτικισμός. Ένα γράμμα στους δασκάλους μας...»*, Αθήνα 1926, σελ.4. (Το κείμενο αναδημοσιεύτηκε στα Άπαντα, τομ.5, σελ. 168-239).

[100] Βλ. Λίνου Πολίτη Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας 12η ανατύπωση Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2003, σελ. 254.

[101] Βλ. Φραγκουδάκη Άννα, Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 140-141.

[102] Βλ. Α. Βουγιούκας, «Αναγνωστικά Ελληνικά, άρθρο στην Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 1, σελ. 312-313.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

προοδευτικός συμμετέχοντας στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Είναι εκείνος, που με τα έργα του υπηρέτησε την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση το 1917 με αφοσίωση και πίστη.

Τα αναγνωστικά το 1919 δέχτηκαν και επικρίσεις από την Πηνελόπη Δέλτα αλλά και από το συντηρητικό, πνευματικό κατεστημένο (Χατζηδάκης – Εξαρχόπουλος)[103]. Όπως προκύπτει από τις ακόλουθες κρίσεις κορυφαίων εκπροσώπων της: «περί των μεγάλων ιδανικών, της πατρίδος, της θρησκείας, ουδείς γίνεται λόγος», «εμφανίζουσιν την τε θρησκείαν και τον ελληνισμόν υπό μορφή γελοίαν και βάρβαρον, ίνα εμποιήσωσιν αποστροφήν προς αμφότερα, ώστε οι παίδες να ασπάθωσιν ύστερον τας ιδέας προς άς άγουσι Τα «Ψηλά βουνά», ήτοι τον μπολσεβικισμόν», «άπας ο βόρβορος των οδών, παν ότι ξεκινόν, βάρβαρον, χυδαίον είχε ποτέ εισαχθή εις το στόμα των κατώτερων λαϊκών στρωμμάτων, περισυλλέγεται μετά στοργής και επιβάλλεται ως ο τύπος και ο υπογραμμός της γλώσσης του δημοτικού σχολείου» (το τελευταίο για τη γραμματική)[104].

---

[103] Η Πηνελόπη Δέλτα στη μελέτη της «Τα καινούργια αναγνωστικά μας», δημοσιευθείση εν των δελτίω του Εκπ. Ομίλου τω 1919, σελ.44, ψέγει δριμύτατα το περιεχόμενον των βιβλίων τούτων, το οποίον ευρίσκει χυδαίον κατά τε τη φρασεολογίαν και την σκέψιν. Αι έννοιαι της θρησκείας, της πατρίδος και της οικογενείας καλλιεργούνται κατά τον πλέον συμβατικόν τρόπον, προδίδοντα, ότι τα σχετικά τεμάχια εγράφησαν παρ΄ ανθρώπων μη πιστευόντων εις ταύτας, αλλ΄ αναγκαζόμενων να περιλαμβάνωσι και τοιούτου είδους ύλην κατ΄ επιταγήν, διά να συμμορφωσώσιν προς το επίσημον πρόγραμμα. Οι χαρακτήρες των προσώπων, τα οποία τίθενται ως πρότυπα προς μίμησιν εις τους μαθητάς είναι ποταποί, κατωτέρου ψυχικού και διανοητικού επιπέδου. Προκειμένου περί του Πέτρου Λάρα, η κ. Δέλτα γράφει: «Αν με το χαρακτήρα που περιγράφει στη 158 σελίδα του ο συγγραφέας ζητούσε να δείξη στο παιδί την ασχημία της προστυχιάς, το βιβλίο θα ήταν καλό, γιατί θα είχε πετύχει το σκοπό του». Άλλως τε και αυτός ο Μ. Τριανταφυλλίδης, εις εκ των πρωτεργατών της περί την συγγραφήν των αναγνωστικών κινήσεως κατά την περίοδον εκείνην, εδήλωσεν ότι δεν είναι ικανοποιημένος εξ αυτών. Αλλά και την γλωσσικήν επιδίωξιν κάκιστα εξυπηρέτησαν τα αναγνωστικά εκείνα. Οι συγγραφείς αυτών, αναδειχθέντες βασιλικώτεροι του βασιλέως, εγέμισαν τα βιβλία των με ιδιωματικάς, κακόηχους, εξαμβλωτικάς λέξεις και φράσεις, αίτινες προξενούν την αηδίαν, διά του τρόπου δε τούτου εσυκοφάντησαν την δημοτικήν γλώσσαν και παρέσχον εις τους αντιπάλους αυτής εύκολα επιχειρήματα. Το μόνον δικαιολογητικόν διά την τοιαύτην κατάστασιν των αναγνωστικών του 1917 είναι ότι συνετάχθησαν εν βραχυτάτω χρονικώ διαστήματι, όπερ δεν επέτρεψε την καλήν επεξεργασία αυτών.

[104] Βλ. Βουγιούκας, Α.:Αναγνωστικό-αναγνωστικά ελληνικά, Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος Α΄, σελ.313.

Β΄

ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ.

Οι παιδαγωγικές απόψεις των συγγραφέων Α. Καρκαβίτσα και Ν. Έλατου όπως αυτές προβάλλονται στα αναγνωστικά τους.

Τα αναγνωστικά είναι τα κυριότερα σχολικά εγχειρίδια τα οποία διδάσκουν την ελληνική γλώσσα, διαμορφώνουν τις ηθικές, τις κοινωνικές, τις πολιτικές, τις πνευματικές αρχές των μαθητών και συμβάλλουν αποφασιστικά στη διαμόρφωση του χαρακτήρα τους. Επηρεάζουν γνωστικά και συναισθηματικά τον κόσμο του παιδιού, θέτοντας γερές βάσεις για νέα πρότυπα και αξίες. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η συμβολή των αναγνωστικών στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού αποκτά ιδιαίτερη αξία. Τα αναγνωστικά είναι βιβλία που ταξιδεύουν τις παιδικές ψυχές σε κόσμους άγνωστους, τις ανοίγουν παράθυρα στη γνώση και τις κάνουν να γελούν, να δακρύζουν, να σκέφτονται. Μέσα από τα αναγνωστικά περνούν στο παιδί όλες οι ανθρώπινες αξίες, οι θεσμοί, η ιστορία του τόπου, ο πολιτισμός, αφού ενσωματώνονται στα περιεχόμενά τους και θέματα από άλλα μαθήματα, όπως Μυθολογία, Θρησκευτικά, Γεωγραφία, Ιστορία, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, Μουσική. Τα αναγνωστικά βιβλία της εποχής που εξετάζουμε είναι τα μοναδικά πνευματικά εργαλεία που μπαίνουν σε κάθε σπίτι[1]. Για το λόγο αυτό δε θα μπορούσαν να μη βρεθούν στο επίκεντρο των γλωσσικών, ιδεολογικών, κοινωνικών ανακατατάξεων και μεταβολών. Δίνουν το στίγμα μιας κοινωνίας, στην οποία καλείται να ενσωματωθεί ο μαθητής αν και στη θεματολογία τους δεν περιλαμβάνουν όλες τις πτυχές της κοινωνικής πραγματικότητας, εξυπηρετώντας τα συμφέροντα της εκάστοτε πολιτικής εξουσίας. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το αναγνωστικό είναι το κυριότερο μέσο διδασκαλίας και επιβάλλεται η επιστημονική του διερεύνηση.

Το αντικείμενο της συγκεκριμένης εργασίας είναι η ανακάλυψη των παιδαγωγικών απόψεων[2] των Ανδρέα Καρκαβίτσα και Ν. Έλατου όπως προβάλλονται μέσα από τα αναγνωστικά τους[3]. Επιχειρούμε με την παρούσα μελέτη να προσεγγίσουμε τις παιδαγωγικές απόψεις των συγγραφέων για την αγωγή και εκπαίδευση του παιδιού με στοιχεία που προκύπτουν μέσα από τα αναγνωστικά των συγγραφέων. Πιο συγκεκριμένα θα διερευνηθούν η εικόνα του ανθρώπου, τα πρότυπα, οι αξίες, η ιδεολογία για την αγωγή και τα μέσα αγωγής που προβάλλονται στα συγκεκριμένα αναγνωστικά. Η εστίαση είναι στην αξιοποίηση των αναγνωστικών κειμένων, για την ηθική ανάπτυξη, την καλλιέργεια της συναισθηματικής νοημοσύνης, της κριτικής σκέψης, του σεβασμού στη

---

[1] Για να προσεγγίσει κανείς καλύτερα τη σημασία των αναγνωστικών στη διαμόρφωση στάσεων, διαθέσεων και αντιλήψεων πρέπει να πάρει υπόψη του τη δομή, το κλίμα, τις περιστάσεις και τις συνθήκες διδασκαλίας μέσα στην αίθουσα. Με άλλα λόγια εξαρτάται όχι μόνο από το κείμενο που διδάσκεται, αλλά και από τις ειδικές συνθήκες διδασκαλίας. Το αναγνωστικό αποτελεί πηγή μάθησης και γνώσης για το μαθητή και για τον εκπαιδευτικό την πιο αξιόπιστη και αντικειμενική πηγή χωρίς να παραγνωρίζουμε ότι ο δάσκαλος μπορεί να προσφύγει και σε άλλες πηγές γνώσεις.

[2] Η λέξη άποψη στη μεταφορική της σημασία σημαίνει τον τρόπο αντιμετώπισης, θεώρησης των πραγμάτων, την αντίληψη, τη γνώμη. Βλ. Μείζον Ελληνικό Λεξικό, Τεγόπουλος – Φυτράκης, σελ. 174.

[3] Γνωστοί λογοτέχνες ασχολούνται με τη συγγραφή των αναγνωστικών σε γλώσσα απλή και κατανοητή όπως ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, ο Γρηγόρης Ξενόπουλος, ο Παύλος Νιρβάνας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διαφορετικότητα, την κοινωνική, την πολιτική[4], την πολιτιστική, την περιβαλλοντική, τη μουσική, τη φυσική αγωγή και την αγωγή υγείας. Τα αναγνωστικά κείμενα τα οποία εκτός από παιδαγωγικά είναι και λογοτεχνικά[5] ασκούν παιδαγωγική επίδραση στον άνθρωπο και τον βοηθούν στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του αφού προβάλλουν ποικίλα πρότυπα[6]. Η λογοτεχνία ως ένα βαθμό μπορεί να εξασφαλίσει την ανθρωπιστική αγωγή την οποία κάθε κοινωνία έχει ανάγκη[7].

Συγκεκριμένα το υλικό που αποτελεί τη βάση για την έρευνα είναι:

Α΄. 1. Αναγνωστικό Γ΄ Δημοτικού[8]. «Στον καιρό του Μεγάλου Αλεξάνδρου».

2. Αναγνωστικά Δ΄ Δημοτικού: α) «Η Πατρίδα μας» [9], β) «Το Ραζακί Σταφύλι»[10]

---

[4] Βλ. Κωνσταντίνος Μαλαφάντης, Παιδαγωγικές διαστάσεις της λογοτεχνίας, Νέα Παιδεία, Τεύχος 119, σελ. 64.

5 Ο λογοτέχνης Α. Καρκαβίτσας συνεργάζεται με τον παιδαγωγό Ν. Έλατο.

[6] Βλ. Κωνσταντίνος Μαλαφάντης, Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας, Τόμος Α΄, σελ. 23.

[7] Βλ. ό. π. σελ. 37.

[8] Εκδόσεις «Αναγνωστικού Γ΄»

1. Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και Επ. Γ. Παπαμιχαήλ, Αναγνωστικό Γ Δημοτικού. (έγκριση απόφ. - -). Έκδ. 1. Εκδότης: Ιωάννης Ν. Σιδέρης. Αθήνα. 1918. 8°-(21 Χ 14). Σελ. (4) – 160. Το εξώφυλλο εικονογραφημένο από το Ρούμπο φέρει τον τίτλο: Α. Καρκαβίτσα και Επ. Γ. Παπαμιχαήλ. Αναγνωστικό Γ Δημοτικού, εγκεκριμένο υπό του κράτους. Εκδότης- -, Στο παράφ. η υπογραφή του Καρκαβίτσα για τη γνησιότητα. Στις σελ. (3-4) οι εγκριτικές αποφάσεις του Υπουργείου (από 25.10.1918). Η έκδοση στολισμένη με 10 εικόνες του Ρούμπου εντός κειμένου και 4 εκτός. Στην σελ. (4): Τύποις «αυγής» Α. Παπασπύρου. Η δεύτερη έκδοση απαράλλαχτη την ίδια χρονιά.
2. Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και Επ. Γ. Παπαμιχαήλ, Αναγνωστικό Γ Δημοτικού. (έγκριση απόφ. - -). Έκδ.΄ Γ. Εκδότης Ιωάννης Ν. Σιδέρης. Αθήνα. 1920.

8°-(21 Χ 14). Σελ. (4) – 166. Το εξώφυλλο εικονογραφημένο και διαφορετικό (σαν της Ά). Μικρές διορθώσεις και μεταβολές. Εικονογραφίες ρούμπου. (προσθήκη άλλων 6 εικόνων.). Στις σελ. (3 - 4) εγκριτικές αποφάσεις του Υπουργείου.

[9] Εκδόσεις της «Πατρίδας μας».

1. Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και Επ. Γ. Παπαμιχαήλ. Η Πατρίδα μας. Αρχαία και νέα εποχή. Αναγνωστικό ΄Δ Δημοτικού. Έκδ. 1. (Αρ. έγκρ. Απόφ. - -). Αθήνα 1919. Εκδότης Δ. Δημητράκος. Σταδίου 56.
   8°-(18.3 Χ 13.1). Σελ. (4)- 222. Στο παράφ. η υπογραφή του Καρκαβίτσα. Στις σελ. (3-4) εγκριτικές αποφάσεις Υπουργείου. Το γαλάζιο εξώφυλλο εικονογραφημένο με παναθηναϊκή πομπή και εικόνα ψαρά. Η έκδοση φροντισμένη και στολισμένη με 11 εικόνες του ζωγράφου Ρούμπου.
2. Α .ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και Επ. Γ. Παπαμιχαήλ. Η Πατρίδα μας. Αρχαία και νέα εποχή. Αναγνωστικό ΄Δ Δημοτικού. Έκδ. 2 α (5 η). (Αρ. έγκρ. Απόφ. - -). Αθήνα 1920. Εκδότης Δ. Δημητράκος. Σταδίου 56.
   8°-(18.3 Χ 13.1). Σελ. (4)- 222. Από τη σελ. 220 τα περιεχόμενα. Όπως η πρώτη. Την ίδια χρονιά έγιναν τέσσερις εκδόσεις.
3. Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και Επ. Γ. Παπαμιχαήλ. Η Πατρίδα μας. Αρχαία και νέα εποχή. Αναγνωστικό Δ Δημοτικού. Έκδ. 6 η (7 η). (Αρ. έγκρ. Απόφ. - -). Αθήνα 1925. Εκδοτικός οίκος Δ. και Π. Δημητράκου. Σταδίου 56.
   8°-(18.4 χ 13.2). Σελ. 221. διορθωμένη έκδοση.
4. Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και Επ. Γ. Παπαμιχαήλ. Η Πατρίδα μας. Αρχαία και νέα εποχή. Αναγνωστικό Δ Δημοτικού. Έκδ. 8 η διορθωμένη.(Αρ. έγκρ. Απόφ. --). Αθήνα 1925. Εκδοτικός οίκος Δ. και Π. Δημητράκου. Σταδίου 56.
   8°-(18.4 χ 13.2). Σελ. 219. Παραλλαγμένη έκδοση.

[10] Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και-ΝΩΝΤΑ ΕΛΑΤΟΥ. Το ραζακί σταφύλι. Αναγνωστικό για τη Δ΄ Δημοτικού. Έκδοση πρώτη 1932. Εικόνες β. Γερμενή. (Εγκρ. Απόφ. -). Εν Αθήναις. Εκδόται Ιωάννης Δ. Κολλάρος και Σία. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας». 1932.

8° (19.4 Χ 14.7). Σελ. 262. Στο πίσω παράφ. Εκδ. οίκος Ελευθερουδάκης». Το εξώφυλλο εικονογραφημένο πολύχρωμα. Το βιβλίο αποτελεί σύνθεση των δύο αναγνωστικών της Πατρίδας και του αναγνωστικού της Γ (αρ. 22 και 24). Καμωμένο απ' το Νώντα Έλατο. Τον ίδιο χρόνο έγινε και δεύτερη πανομοιότυπη έκδοση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

3. Αναγνωστικό Ε΄ Δημοτικού «Διγενής Ακρίτας»[11].

Β΄. 1. «Διηγήματα Παιδικά».

2. «Διηγήματα Πραγματογνωστικά»[12].

Τα συγκεκριμένα αναγνωστικά βιβλία[13] γράφτηκαν την περίοδο 1917 – 1920 μια χρονική περίοδο σταθμός για τα εκπαιδευτικά πράγματα του τόπου. Στη συγκεκριμένη περίοδο είναι δυνατό να μελετήσει κανείς την ανάγκη παραγωγής αναγνωστικών βιβλίων σύμφωνα με τις αντιλήψεις του εκπαιδευτικού δημοτικισμού για αλλαγή της γλώσσας στη δημοτική, σε συνδυασμό με τις νεότερες αντιλήψεις για την αγωγή και την εκπαίδευση. Γιατί οι συγκρούσεις των δύο γλωσσικών τάσεων (δημοτικιστών και καθαρευουσιάνων) δε σταματούν μόνο στη γλώσσα, αλλά επεκτείνονται και σε θέματα όπως οι αξίες, τα πρότυπα, η ιδεολογία. Με τη μελέτη των συγκεκριμένων έργων θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε τις νέες παιδαγωγικές απόψεις και τάσεις, αφού τα αναγνωστικά της μεταρρύθμισης του 1917 εγκαταλείπουν τη θρησκευτική και ηθική διδασκαλία και στρέφονται προς τη νέα Αγωγή[14] υπό την καθοδήγηση των Τριανταφυλλίδη, Δελμούζου και Γληνού.

---

1. Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και-ΝΩΝΤΑ ΕΛΑΤΟΥ. Το Ραζακί Σταφύλι. Αναγνωστικό για τη Δ Δημοτικού. Έκδοση πρώτη. Αντίτυπα 10.000. Εικόνες Α. Πολυκανδριώτη. Εγκριτική απόφαση αρ. 51231-28.8.1934. Εν Αθήναις. Εκδότης Ιωάννης Δ. Κολλάρος και Σία. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας». 1934.
   8°- Σελ. 262 (-2 περιεχ.). Πανομοιότυπη με την πρώτη εκτός από μερικές μεταθέσεις κομματιών. Βιβλιοθήκη Πειραιώς.

[11] Εκδόσεις «Διγενή Ακρίτα».

1. Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και Επ. Γ. Παπαμιχαήλ. Διγενής Ακρίτας. Αναγνωστικό Ε΄ Δημοτικού. Έκδ. 1. (Αρ. έγκρ. Απόφ. - -). Αθήνα 1920. Εκδότης Δ. Δημητράκος. Σταδίου 56.
   8°-(20.1 Χ 13.2). Σελ. (4)-264. Στη σελ (3) απόφ. Υπουργ. (27.8.1920). Από τη σελ. 260 λεξιλόγιο. Από τη 262 περιεχ. Το εξώφ. Εικονογρ. Και ίδιο με το εσώφ. Από τον Α. Ρούμπο. Από τον ίδιο η εικόνα του Διγενή και οι επικεφαλίδες στην αρχή των κεφαλαίων. Απ' τη σελ. 261 μουσική κομματιών Γ. Λάμπλετ. Επιμελημένη έκδοση με χάρτη και πανομοιότυπο σελίδας Κορανιού.
2. Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και Επ. Γ. Παπαμιχαήλ. Διγενής Ακρίτας. Αναγνωστικό Ε΄ Δημοτικού. Έκδ. 2. Αθήνα 1926. Εκδοτικός οίκος Δ. και Π. Δημητράκου. Σταδίου 56.
   8°-(20.1 Χ 13.2). Σελ. 272. Όπως η πρώτη έκδοση, με μικρές μεταβολές. Στα παράφ. Υπογρ. Η Δέσποινα Σωτηρίου, κληρονόμος του Καρκαβίτσα.
3. Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και Επ. Γ. Παπαμιχαήλ. Διγενής Ακρίτας και άλλα διηγήματα. Αναγνωστικό Έ Δημοτικού. Έκδ. 1 η (3 η). Αθήνα, 1929. Εκδοτικός οίκος Δημητράκου. 4- Οδός Σταδίου 4.
   8°-(20.8 Χ 14.2). Σελ. 259. Τέλεια αλλαγμένη μορφή. Εκτός από το Διγενή Ακρίτα, διασκευασμένο από το Δ. Βουτυρά, περιέχει και 11 διηγήματα του Καρκαβίτσα Διασκευασμένα ή γραμμένα επίτηδες για παιδιά απ' τον ίδιο, κατά τη δήλωση του Έλατου στο τέλος του βιβλίου: Η μάνα, Δύο σκέλεθρα, Βιοπαλαιστής, Ναυάγια, Σφουγγαράδες, Ο κακός σύντροφος, Η θάλασσα, Το γιουρούσι, Η γοργόνα, Με το σιδηρόδρομο, Η σεισουράδα. Το εξώφυλλο με βυζαντινά γράμματα στολίζεται από πολύχρωμη εικόνα του Διγενή. Επίσης στο βιβλίο επικεφαλίδες. Στο παράφυλλο υπογράφει η Δέσποινα Σωτηρίου.

[12] Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και Επ. Γ. Παπαμιχαήλ. Βιβλία για παιδιά. 1. Διηγήματα πραγματογνωστικά. (Οι μέλισσες- Η πέρδικα- Του λιναριού τα πάθη- Κοντά στο ηλιόγερμα- Οι σαλίγκαροι- Ο δρυοκολάπτης- Το αραβικό άλογο- Το λιοντάρι- Αλλαγμένοι τόποι).Πρώτη έκδοση. Αθήνα 1920. Τυπογραφείο «Εστία».
   12° – (17.9 Χ12.8). Σελ. 96. Στο παράφ. ιδιόχειρη υπογραφή του Καρκαβίτσα. Στο πίσω εξώφ. Έργα Α. Καρκαβίτσα.
2. ΝΩΝΤΑ ΕΛΑΤΟΥ Του λιναριού τα πάθη και άλλα διηγήματα (Οι μέλισσες-Αλλαγμένοι τόποι). Τεύχος διπλό. Αθήνα. Εκδοτικός οίκος Δ. και Π. Δημητράκου.
   2° - (17.9 Χ12.8). Σελ. 96. Χωρίς χρονολ. (1925) και χωρίς εσώφυλλο. Είναι ο ίδιος τύπος κι έκδοση του αρ. 31, όπου μόνο το εξώφυλλο άλλαξε για εμπορικούς λόγους. Ακατανόητη η ένδειξη: Τεύχος διπλό (;).

[13] Τα παραπάνω θα αποτελέσουν το υλικό και ταυτόχρονα θα καθορίσουν τα όρια μέσα στα οποία κινείται και αναπτύσσεται η εργασία μας

[14] Βλ. Ι. Πυργιωτάκης, Εισαγωγή στην παιδαγωγική επιστήμη, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σελ. 91.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Επιλέξαμε το συγκεκριμένο θέμα γιατί ο Α. Καρκαβίτσας μπορεί να μην έγραψε λογοτεχνία για παιδιά, αφιερώνει όμως ένα μεγάλο μέρος του έργου του στο παιδί, σε μια εποχή που το παιδί είναι στο περιθώριο. Άλλωστε η ενασχόληση του Α. Καρκαβίτσα με το παιδί και ιδιαίτερα με τον τρόπο που ανατρέφεται και μορφώνεται αποδεικνύεται από το γεγονός ότι έγραψε και σχολικά αναγνώσματα στην τρίτη συγγραφική περίοδο της ζωής του, την παιδαγωγική, όπως τη χαρακτηρίζει η Ν. Σιδερίδου[15], σε συνεργασία με τον παιδαγωγό Ν. Έλατο. Δεν είναι τυχαίο ότι στα αναγνωστικά και τα ανθολόγια της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης περιλαμβάνονται αποσπάσματα από το έργο τους, που αναφέρονται τόσο στην παιδική όσο και στην εφηβική ηλικία του ανθρώπου. Είναι φανερές λοιπόν οι παιδαγωγικές και οι ψυχολογικές ιδέες του έργου τους καθώς και η διαχρονικότητα των συγγραφέων στις δύο πρώτες βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Η παρούσα μελέτη εστιάζει το ενδιαφέρον της και στην εικονογράφηση των αναγνωστικών για να διερευνηθεί η προσφορά της και η παιδαγωγική της διάσταση.

Η έρευνά μας πιστεύουμε ότι δεν έχει μόνο θεωρητική αξία, δεν προσπαθεί μόνον να δώσει μια εικόνα για το παιδί στο παρελθόν, αλλά η γνώση των ιστορικών εξελίξεων σε ό,τι αφορά το παιδί και την εκπαίδευσή του βοηθάει σημαντικά στην κατανόηση των σημερινών αντιλήψεων και στάσεων όλων μας. Χρειάζεται λοιπόν να κατανοήσουμε αυτές τις αντιλήψεις και στάσεις για να αντιμετωπίσουμε τα σημερινά προβλήματα, αλλά και για να σχεδιάσουμε καλύτερα τις υπηρεσίες που ασχολούνται με το παιδί και την εκπαίδευσή του.

Αναγνωρίζοντας σήμερα την έλλειψη παρόμοιων ερευνών γύρω από το θέμα μας, επιχειρούμε με τη συγκεκριμένη μελέτη να καλύψουμε το επιστημονικό κενό που υπάρχει[16]. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο θεωρούμε ότι αυτή η μελέτη μπορεί να σταθεί δίπλα στις άλλες παιδαγωγικές έρευνες.

1. 1. Η αναγκαιότητα της έρευνας

Οι λόγοι που μας οδήγησαν στη συγκεκριμένη έρευνα, είναι κατά την άποψή μας, οι ακόλουθοι:

- Δεν έχει γίνει καμιά μελέτη σχετική με τα αναγνωστικά που έγραψε ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και ο Νώντας Έλατος για τις τρεις τάξεις του δημοτικού σχολείου (Γ΄, Δ΄, Ε΄), τα γνωστά αναγνωστικά της μεταρρύθμισης του 1917, καθώς και τα παιδικά-πραγματογνωστικά διηγήματα (ανθολόγια) του Α. Καρκαβίτσα, τα οποία

---

[15] Βλ. Ανδρέα Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμέλεια Νίκη Σιδερίδου, Εκδοτ. Οίκος Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1973, σελ. 179, 184.

[16] Στη χώρα μας παρόμοιες εργασίες έχουμε από τους: 1. Ν. Άχλη, Οι γειτονικοί μας λαοί, Βούλγαροι και Τούρκοι, στα σχολικά βιβλία Ιστορίας Γυμνασίου και Λυκείου. Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης, 1983. 2. Φραγκουδάκη Α.: Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου. Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία. Αθήνα, Θεμέλιο, 1978. 3. Καζλάρη, Π., Κογκούλης, Ι., Τζουμάκας, Ν., & Τσανανάς, Γ.: Τα διδακτικά βιβλία των Θρησκευτικών του Γυμνασίου και του Λυκείου. Μια κριτική. Θεσσαλονίκη, 1979. 4. Γεωργίου Νίλσεν, Μ.: Η οικογένεια στα αναγνωστικά του Δημοτικού . Αθήνα, Κέρδος, 1980. 5. Μακρυνιώτη, Δ.: Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία 1834- 1919, Αθήνα, Δωδώνη, 1986. 6. Κανταρτζή, Ε.: Η εικόνα της γυναίκας στα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού: Διαχρονική έρευνα από το 1954 μέχρι σήμερα. Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης, 1991. 7. Σιλιγάρης, Χ.: Η διδασκαλία της γραμματικής στα διδακτικά εγχειρίδια «Η γλώσσα μου» στο Δημοτικό. Περιγραφή, ανάλυση, επισημάνσεις, συμπεράσματα (μεταπτυχιακή εργασία). Θεσσαλονίκη, 1992. 8. Πασχάλης Α.: Τα μεταπολεμικά αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, Γλωσσική και ιδεολογική προσέγγιση, Αθήνα Gutenberg 1998 Οι παραπάνω μελέτες δεν είναι οι μοναδικές, αφού υπάρχουν και εργασίες που είναι δημοσιευμένες σε διάφορα περιοδικά.

αξίζουν ιδιαίτερη μελέτη, γιατί η προσφορά τους πιστεύουμε είναι εξίσου σημαντική με τα «Ψηλά Βουνά», του Ζ. Παπαντωνίου. Τα συγκεκριμένα αναγνωστικά και ανθολόγια αξίζει να ερευνηθούν, γιατί, κατά την άποψή μας, είναι εγχειρίδια που αποτελούν γλωσσικά πρότυπα για τους μαθητές, συμβάλλουν στην ιδεολογική τους διαμόρφωση, καλλιεργούν τις ηθικές, θρησκευτικές, εθνικές, κοινωνικές, και αισθητικές αξίες, αφού πολλά από τα κείμενά τους περιλαμβάνονται και στα σημερινά σχολικά εγχειρίδια.

- Κανείς έως τώρα δεν έχει ασχοληθεί με τις παιδαγωγικές τους απόψεις και τα μέσα αγωγής που προτείνονται μέσα από τα συγκεκριμένα αναγνωστικά και παιδικά διηγήματα[17].
- Επειδή ως τώρα τα κίνητρα της έρευνας και της κριτικής των σχολικών εγχειριδίων δεν είναι παιδαγωγικά αλλά παραπαιδαγωγικά[18], δεν υπάρχουν σχετικές παιδαγωγικές μελέτες για τα σχολικά εγχειρίδια ως παιδαγωγικά μέσα και ως μέσα διδασκαλίας. Προβαίνουμε στη συγκεκριμένη μελέτη, γιατί οι αξίες και οι στάσεις

---

[17] Επίσης δεν έχει γίνει σχετική μελέτη για την παιδική ηλικία στη λογοτεχνία της γενιάς που εξετάζουμε. Εξαίρεση αποτελεί η μελέτη της Βίκης Πάτσιου για τα πρόσωπα του παιδιού στην πεζογραφία (1880-1930) και οι δυο σύντομες μελέτες του Γ. Κ. Κατσίμπαλη για τον ποιητή Παλαμά (Το παιδί στην ποίηση του Παλαμά, Ο Παλαμάς και το σπίτι – 1929).

[18] Αν θελήσει κανείς να συστηματοποιήσει τις προθέσεις και τα κίνητρα, με βάση τα οποία γίνεται η έρευνα και ανάλυση σχολικών εγχειριδίων, τότε προκύπτουν οι εξής κατηγορίες σχετικών εργασιών:

1. Τα σχολικά εγχειρίδια αναλύονται ως προς το περιεχόμενό τους με πρόθεση να διαπιστωθούν προκαταλήψεις, προπαγάνδα, εχθρικά αισθήματα απέναντι στον «εχθρό» κ. ά .π., έτσι ώστε τα συμπεράσματα να αξιοποιηθούν σε μελλοντική βελτίωσή τους κυρίως στην κατεύθυνση της αγωγής της ειρήνης, την αλληλοκατανόηση των λαών κ.τ.λ.
2. Σε άλλες έρευνες και αναλύσεις πάλι προέχει η ιδεολογική ανάλυση του περιεχομένου και τα σχολικά εγχειρίδια θεωρούνται ως δείκτες κοινωνικής ανάπτυξης, με βάση τους οποίους διερευνάται η θέση και η σημασία των συγκεκριμένων θεμάτων, θεσμών, αξιών, προτύπων και εξελίξεων σε μια κοινωνία.
3. Μία άλλη κατηγορία εργασιών τέλος εξετάζει τα σχολικά εγχειρίδια με βάση επιστημονικά και παιδαγωγικά κριτήρια, για να διαπιστωθεί η καταλληλότητά τους ως μέσων διδασκαλίας (Uhe, E.Q «Schulbuchalyse mit Hilfe eines allgemeinen Beurteilungsrasters – Intention und Gesichtspunkte». Ihr: G. Stein (Hrsg.): Schulbuchschelte als Politikum und Herausforderung wissenschaftlicher Schulbucharbeit. Stuttgart, Klett-Cotta, 1979, 158-164).

Στην Ελλάδα κυριαρχούν οι έρευνες της δεύτερης κατηγορίας, ενώ έχουμε σχετικά πολύ λιγότερες έρευνες της πρώτης και της τρίτης κατηγορίας. Έτσι στην Ελλάδα η έρευνα των σχολικών εγχειριδίων έχει την πλειοψηφία ως αφετηρία της κυρίως ιδεολογικά κίνητρα και σε ελάχιστες περιπτώσεις ασχολείται με τα περιεχόμενα και τη βελτίωσή τους. Στη χώρα μας, αλλά και στην Ευρώπη, η ιδεολογική κριτική των σχολικών εγχειριδίων αποτελεί μέρος μίας ευρύτερης κριτικής του σχολείου και του αναλυτικού προγράμματος. Η κριτική αυτή αφορά κυρίως τις λειτουργίες της πληροφόρησης και της κοινωνικοποίησης και όχι τις άλλες λειτουργίες των σχολικών εγχειριδίων. Αντίθετα, για τα χολικά εγχειρίδια ως παιδαγωγικά μέσα και ως μέσα διδασκαλίας, για τη διδακτική – μεθοδολογική τους βάση κ.ά. π. δεν γίνεται και τόσο πολύς λόγος. Αυτό σημαίνει ότι γονείς, εκπαιδευτικοί και μαθητές από τη μια αλλά και ειδικοί ερευνητές από την άλλη βλέπουν το σχολικό εγχειρίδιο κυρίως ως Informatorium και όχι Pedagogicum (Stein, G.: Schulbuchwissen, Politik und Padagogik. Kastellaun, Henn 1977). Με άλλα λόγια τα κίνητρα της έρευνας και της κριτικής των σχολικών εγχειριδίων δεν είναι παιδαγωγικά αλλά παραπαιδαγωγικά.

Είναι ευνόητο βέβαια ότι οι αξίες και οι στάσεις που μεταδίδονται στα παιδιά από το σχολείο και σχολικά εγχειρίδια ενδιαφέρουν άμεσα τόσο τους γονείς των παιδιών, όσο και την κοινωνία γενικότερα. Γι' αυτό το σκοπό εξάλλου οι κοινωνίες ίδρυσαν και συντηρούν το θεσμό των σχολείων. Κατά συνέπεια τόσο τα αναλυτικά προγράμματα όσο και τα εγχειρίδια εκφράζουν και μεταδίδουν τις στάσεις και τις αξίες που είναι γενικότερα αποδεκτές σε μία κοινωνία. Σε κάθε κοινωνία όμως υπάρχουν ομάδες ή και άτομα, οι αξίες των οποίων δεν συμπίπτουν με εκείνες που προβάλλονται επίσημα από το σχολείο και τα σχολικά εγχειρίδια. Σε τέτοιες περιπτώσεις τα άτομα αυτά και οι ομάδες παραπονούνται συνήθως ότι τα σχολικά εγχειρίδια παραβιάζουν την αρχή της πολυφωνίας και προβάλλουν εσφαλμένα στερεότυπα ή καλλιεργούν αρνητικές στάσεις και προκαταλήψεις σε βάρος τους. Βλ. Αχιλ. Γ. Καψάλης και Δημ. Φ. Χαραλάμπους, Σχολικά εγχειρίδια θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματικά, εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1995, σελ. 209-210.

που μεταδίδονται στα παιδιά από το σχολείο και τα σχολικά εγχειρίδια, ενδιαφέρουν άμεσα τόσο τους γονείς των παιδιών, όσο και την κοινωνία γενικότερα.

- Η παιδαγωγική και διδακτική καταλληλότητα, η επικαιρότητα της προσφερόμενης γνώσης, τα πρότυπα, οι κανόνες, οι στάσεις και οι αξίες που αναδεικνύουν τα αναγνωστικά δείχνουν την αξία και το ρόλο τους στη διαπαιδαγώγηση και κοινωνικοποίηση του παιδιού. Έτσι, η μελέτη των αναγνωστικών καθίσταται απαραίτητη αφενός για να επιβεβαιωθεί η προσπάθεια για βελτίωση των αναγνωστικών της μεταρρύθμισης του 1917, και να διαπιστωθεί ότι στη χώρα μας επιτέλους τα αναγνωστικά θα αποτελέσουν αντικείμενο συζήτησης από την επιστημονική κοινότητα, την πολιτεία και τους φορείς της εκπαίδευσης.

1. 2. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της εργασίας μας είναι να αναδειχτούν οι παιδαγωγικές απόψεις των Α. Καρκαβίτσα και Ν. Έλατου, όπως αυτές προβάλλονται στα αναγνωστικά τους εγχειρίδια, και στα παιδικά - πραγματογνωστικά διηγήματα του Α. Καρκαβίτσα.

1. 3. Τα ερευνητικά ερωτήματα

Προκειμένου να αναδείξουμε τις παιδαγωγικές απόψεις των συγγραφέων αξιοποιήσαμε θεματικές ενότητες που έχουν σχέση :

Α. 1. Με την **εθνική** αγωγή.
2. Με τη **θρησκευτική** αγωγή
3. Με την **οικογενειακή** αγωγή.
4. Με τη **διαπολιτισμική** αγωγή.
5. Με τη **φυσική** αγωγή.
6. Με τη **μουσική** αγωγή.
7. Με την **ειδική** αγωγή.
8. Με την **αγωγή υγείας.**
9. Με την **πολιτιστική** αγωγή.
10. Με την **κοινωνική** αγωγή.
11. Με την **περιβαλλοντική** αγωγή.

Β. Με τα **μέσα** αγωγής που προβάλλονται στα συγκεκριμένα αναγνωστικά και παιδικά-πραγματογνωστικά διηγήματα.

Ειδικότερα :

Οι **αμοιβές** (εσωτερικές αμοιβές, έπαινος, παροχή υλικών αμοιβών).

Τα **πρότυπα** (ανδρείας, επιμελούς μαθητή, αξιών ή αρνητικού προτύπου), και πώς αυτά αποτυπώνονται μέσα στα κείμενα των αναγνωστικών της εργασίας μας.

Η **αταξία – απειθαρχία** στη σχολική τάξη, και πώς παρουσιάζεται από τους συγγραφείς.

Η **τιμωρία** και η **επιβολή κυρώσεων**.

Το **παιχνίδι.**

Οι **εκδρομές.**

Γ. Με την **εικονογράφηση** των σχολικών εγχειριδίων.

Συγκεκριμένα διερευνάται η εικονογράφηση και η παιδαγωγική της σημασία δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται στα συγκεκριμένα αναγνωστικά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1. 4. Η μέθοδος της έρευνας

1.4.1. Μεθοδολογικές διευκρινήσεις

Αντικείμενο της συγκεκριμένης έρευνας αποτελεί το περιεχόμενο των αναγνωστικών Ανδρέα Καρκαβίτσα και Νώντα Έλατου καθώς και τα Παιδικά - Πραγματογνωστικά Διηγήματα του Α. Καρκαβίτσα.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη διερεύνηση του προβλήματος της συγκεκριμένης μελέτης που αφορά τις παιδαγωγικές απόψεις των συγγραφέων Ανδρέα Καρκαβίτσα – Ν. Έλατου οι οποίες απορρέουν από τα συγκεκριμένα αναγνωστικά, είναι η ανάλυση περιεχομένου, όπως καθιερώθηκε κυρίως από τον B. Berelson (1952)[19]. Ανάλυση περιεχομένου αποκαλείται ένα σύνολο από τεχνικές, που χρησιμοποιούνται στις επιστήμες του ανθρώπου με στόχο την εκμετάλλευση κειμένων[20]. Η διαδικασία της ταξινόμησης ή κωδικοποίησης είναι γνωστή ως ανάλυση περιεχομένου και αποβλέπει στην αποκατάσταση της υποκειμενικής εκτίμησης με την αντικειμενική ανάλυση και ποιοτικοποίηση[21].

Ο Berelson όριζε την ανάλυση περιεχομένου ως «τεχνική έρευνας που έχει αντικείμενο την αντικειμενική, συστηματική και ποσοτική περιγραφή του φανερού περιεχομένου της επικοινωνίας, γραπτού ή προφορικού λόγου, με τελική επιδίωξη την ερμηνεία»[22]. Αντικείμενο της ανάλυσης του περιεχομένου αποτελούν: τα βιβλία, οι εφημερίδες, τα περιοδικά, οι ηχογραφημένες συνεντεύξεις και το εικονικό υλικό[23].

Σε κάθε επικοινωνία έχουμε έναν πομπό που απευθύνει ένα μήνυμα σ' έναν ή περισσότερους αποδέκτες σύμφωνα με τον H. D. Lasswell[24]. Το περιεχόμενο και η μορφή του μηνύματος μπορεί να έχει άδηλο ή φανερό σκοπό. Μπορούμε να μελετήσουμε όλα τα στοιχεία της επικοινωνίας με την ανάλυση του περιεχομένου δηλαδή τα χαρακτηριστικά του πομπού και του αποδέκτη, τους σκοπούς του μηνύματος, τα μέσα με τα οποία το μήνυμα προκαλεί το ενδιαφέρον του αποδέκτη και τα αποτελέσματα του μηνύματος στους αποδέκτες.

Χρησιμοποιείται κυρίως η ανάλυση του περιεχομένου για : α) τον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών του περιεχομένου, β) τον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών του πομπού της επικοινωνίας, γ) τον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών του ακροατηρίου και των επιπτώσεων της επικοινωνίας σ' αυτό.

---

[19] B. BERELSON, Content Analysis in Communication Research. New York, Hafher, 1952

[20] Βλ. Άννα Φραγκουδάκη, Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου. Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία εκδ. Θεμέλιο 1978. Για τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου και Berelson, Content Analysis in Communication Research, Hafher publ. Co., Νέα Υόρκη 1971. ακόμη Marie – Christine D' Unrug, Analyse de Contenu, Encyclopédie Universitaire, J .P De large, Παρίσι 1977, Bardin, L., (2001) L;analyse de contenu (20;eme ed.). Paris : Pressew Universitairew de France. Cohen, L. & Mahion, L. (1997) Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας (μ.τ.φ.ρ. Μητσοπούλου, Χ. και Φιλοπούλου, Μ.). Αθήνα: Έκφραση. Greig, A. & Taylor, J. (1999) Doing research with children. London: Sage Publications. Καψάλης, Α. κ. ά. (επιμ.) (2000) Η εικόνα του «άλλου» / γείτονα στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών χωρών. Πρακτικά Διεθνούς συνεδρίου. Αθήνα: τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός. Μπονίδης, Κ. (2000) Ανάλυση Περιεχομένου. Εισήγηση που παρουσιάστηκε στην Ημερίδα του Κέντρου Έρευνας Σχολικού Βιβλίου και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, με θέμα: Μεθοδολογικά ζητήματα στην έρευνα των σχολικών εγχειριδίων.

[21] Βλ. Μιχάλης Ι. Βάμβουκας, Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία, Αθήνα , εκδ. Γρηγόρη, σ. 264.

[22] Ό. π. G. De La ndsheere, 1997, σ. 7.

[23] Είναι εικονογραφήσεις, αφίσες, πίνακες και κινηματογραφικές ταινίες.

[24] Μιχάλης Ι. Βάμβουκας, Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία, Αθήνα , εκδ. Γρηγόρη, σ. 265

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η ανάλυση του περιεχομένου χρησιμοποιείται στις κοινωνικές και ανθρώπινες επιστήμες, στη φιλολογική επιστήμη, στη γλωσσολογία, στην ψυχιατρική και στην ψυχολογία.

Για μερικούς η ανάλυση περιεχομένου είναι ένα εργαλείο ή καλύτερα μια σειρά ενεργειών για την κατασκευή μιας κλείδας ανάλυσης, η οποία βοηθά στη λεπτομερή παρατήρηση και καταγραφή του περιεχομένου. Για πολλούς είναι μια γενική μέθοδος έρευνας που καλύπτει όλους τους σταθμούς της ερευνητικής διαδικασίας[25].

Στην έρευνά μας χρησιμοποιήσαμε και τις δύο μορφές της ανάλυσης περιεχομένου.

α) Την ποσοτική ανάλυση: Χρησιμοποιείται η ποσοτική ανάλυση για να καταμετρηθούν θέματα ή χαρακτηριστικά προσώπων και παρουσιάζονται δεδομένα με αριθμητικά στοιχεία ή ποσοτικές αναλογίες.

β) Την ποιοτική ανάλυση: Σ' αυτή τη μορφή ανάλυσης περιγράφεται το περιεχόμενο των μηνυμάτων με ποιοτικές ενδείξεις. Η μορφή αυτή προσφέρεται περισσότερο για εμβάθυνση στα νοήματα του κειμένων[26]. Το ενδιαφέρον εστιάζεται στις άμεσες ή έμμεσες πληροφορίες, στα λανθάνοντα ή αποσιωπούμενα ονόματα του κειμένου και διερευνάται η παρουσία ή απουσία ορισμένων χαρακτηριστικών στο περιεχόμενό της. Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου ασχολείται με ονόματα που δεν περιέχονται στα κείμενα και «χρησιμοποιεί λιγότερο τυποποιημένες κατηγορίες ανάλυσης»[27].

Πάντως δεν υπάρχουν σαφείς διακρίσεις ανάμεσα στις δυο μορφές[28]. Φαίνεται λοιπόν ότι η ανάλυση περιεχομένου μπορεί να βοηθήσει αποτελεσματικά τον εκπαιδευτικό να διερευνήσει συστηματικά και να κατανοήσει τα ρητά και άρρητα μηνύματα που περιέχουν τα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας[29]. Γιατί η ανάλυση περιεχομένου είναι μια ερευνητική τεχνική που προσιδιάζει στην επεξεργασία του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων.[30]

Τα κείμενα των αναγνωστικών του Α. Καρκαβίτσα – Ν. Έλατου που αναλύονται στην εργασία μας υποβλήθηκαν σε ερωτηματολόγιο και με υποερωτήματα κάθε φορά, για να διασαφηνιστεί εννοιολογικά το ακριβές περιεχόμενο. Το ερωτηματολόγιο αποσκοπούσε βασικά στην ανεύρεση των μέσων αγωγής, της συχνότητας με την οποία αυτά εμφανίζονται, και την αγωγή – διαπαιδαγώγηση, όπως αυτή προτείνεται από τους συγγραφείς, στα αναγνωστικά εγχειρίδια.

Η ανάλυση περιεχομένου έχει λοιπόν ως αντικείμενο ένα σύνολο κειμένων τα οποία «αναδιοργανώνει», θα λέγαμε, σκοπεύοντας να βγάλει στην επιφάνεια ό,τι στο κείμενο

---

[25] Μιχάλης Ι. Βάμβουκας ό. π. σελ. 269. Έτσι, οι σκοποί της ανάλυσης περιεχομένου σύμφωνα με τον Holsti, (1968) είναι :

1. Να περιγράψει τάσεις στο περιεχόμενο της επικοινωνίας.
2. Να συσχετίσει γνωστά χαρακτηριστικά των πηγών με τα μηνύματα που παράγουν.
3. Να ελέγξει με βάση κάποιες σταθερές το περιεχόμενο της επικοινωνίας.
4. Να αναλύσει τεχνικές πειθούς.
5. Να αναλύσει το ύφος.
6. Να συσχετίσει γνωστές ιδιότητες του ακροατηρίου με τα μηνύματα που παράγονται γι' αυτό.

Να περιγράψει μοντέλα επικοινωνίας. Βλ. Louis Cohen, Lawrence Manion Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας, εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1997, σελ. 88.

[26] Βλ. Αθανάσιος Πασχάλης, Τα μεταπολεμικά αναγνωστικά της Ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας., Εκδ. GUTENBERG Αθήνα 1998, σελ. 123-124.

[27] Βλ. Berelsoh, ibidem, p. 125.

[28] Βλ. Berelsoh, ibidem, p. 116 και Αθανάσιος Πασχάλης, ό. π. σελ.124.

[29] Βλ. Γιώργος Μπαγάκης (επιμέλεια) Ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής, εκδ. Μεταίχμιο, 2002, σελ. 226.

[30] Αθανάσιος Πασχάλης, Τα μεταπολεμικά αναγνωστικά της Ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας., Εκδ. GUTENBERG Αθήνα 1998, σελ. 122

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λανθάνει έμμεσα ή λέγεται με άλλο τρόπο, κι ακόμη ό,τι επαναλαμβάνεται, σκοπεύοντας δηλαδή με την ποσοτική μέτρηση ορισμένων λέξεων ή θεμάτων, να βρει το κέντρο βάρους ή τον κεντρικό στόχο του κειμένου.[31]

Στις δυο τελευταίες δεκαετίες πολλές ελληνικές έρευνες στράφηκαν προς τη διερεύνηση του περιεχομένου γραπτών κειμένων, για να προσδιοριστεί με συστηματικό, έγκυρο και αξιόπιστο τρόπο το σύστημα αξιών τους και γενικότερα το ιδεολογικό πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος[32].

1. 4. 2. Το δείγμα της έρευνας.

Για να εξαχθούν αξιόπιστα και έγκυρα αποτελέσματα με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου πρέπει να υπάρχει επαρκές δείγμα. Έτσι :

Το δείγμα που υποβλήθηκε στην ανάλυση περιεχομένου είναι:

Α΄. 1. Αναγνωστικό Γ΄ Δημοτικού «Στον καιρό του Μεγάλου Αλεξάνδρου»

2. Αναγνωστικά Δ΄ Δημοτικού: α) «Η Πατρίδα μας», β) «Το Ραζακί σταφύλι»

3.Αναγνωστικό Ε΄ Δημοτικού «Διγενής Ακρίτας»

Β΄. 1. «Διηγήματα Παιδικά».

2. «Διηγήματα Πραγματογνωστικά».

1. 4. 3. Ο καθορισμός της μονάδας καταγραφής του υλικού

Οι στόχοι της έρευνας αλλά και το αναλυόμενο υλικό καθορίζουν την μονάδα ανάλυσης ή καταγραφής του υλικού, που μπορεί να είναι η λέξη, η πρόταση, η παράγραφος ή όλο το κείμενο[33].

Στην παρούσα μελέτη ως μονάδα καταγραφής υλικού θεωρήθηκε το θέμα της έρευνάς μας και ως μονάδα συμφραζομένων ορίστηκε η-νοηματική ενότητα η οποία μπορεί να είναι μία πρόταση, μία παράγραφος ή ολόκληρο το αναγνωστικό κείμενο[34].

1. 4. 4. Η επιλογή των κατηγοριών ανάλυσης.

Η επιτυχία της ανάλυσης περιεχομένου εξαρτάται από την κατάλληλη επιλογή των κατηγοριών ανάλυσης και την προσαρμογή τους στο ερευνητικό πρόβλημα. Ήταν επιβεβλημένο τα κείμενα να διαβαστούν δύο και τρεις φορές για να επιλεγεί ένα λειτουργικό και γόνιμο σύστημα ανάλυσης. Φυσικά για να αποφευχθεί ένα μεθοδολογικό σφάλμα, η «οικοδόμηση» των κατηγοριών ανάλυσης έγινε μετά την επεξεργασία του υλικού. Και αυτό για να μην αποκλειστεί οποιαδήποτε κατηγορία που θα προέκυπτε από τα κείμενα κατά την επεξεργασία τους. Οι εξαντλητικές και οι αποκλειστικές κατηγορίες ανάλυσης που προκύπτουν από την επεξεργασία του «ακατέργαστου» συμβολικού υλικού μπορούν να οδηγήσουν σε δεδομένα αντικειμενικά, να μπορούν να μετρηθούν και να

---

[31] Βλ. Άννα Φραγκουδάκη, Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου, εκδ. Θεμέλιο σελ. 196.

[32] Στα σχολικά βιβλία του δημοτικού σχολείου και γυμνασίου επικεντρώθηκε μια πρόσφατη συλλογική και πολυδιάστατη έρευνα με αντικείμενο τον εθνικό «εαυτό» και τον εθνικό «άλλο», που περιλαμβάνεται στο συλλογικό έργο Τι είν' η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση Φραγκουδάκη & Δραγώνα, 1997.

[33] Βλ. Μαρία Σακαλάκη, Κοινωνικές ιεραρχίες και συστήματα αξιών, Ιδεολογικές Δομές στο νεοελληνικό μυθιστόρημα 1900-1980, εκδ. Κέρδος, Αθήνα 1984, σελ. 68 και Μ. Κασσωτάκης Η εμπειρική έρευνα στις επιστήμες της αγωγής, Λύκειο Βάσκα, Αθήνα 1978.

[34] Βλ. Αθανάσιος Πασχάλης, Τα μεταπολεμικά αναγνωστικά της Ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, Εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1998, σελ. 126.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αναλυθούν ποσοτικά, να είναι σημαντικά για μια συστηματική θεωρία και να μπορούν να οδηγήσουν σε γενικεύσεις πέρα από τα συγκεκριμένα αναλυόμενα δεδομένα[35].

1.4. 5. Το σύστημα κατηγοριών ανάλυσης του κειμένου.

Μετά τη συγκέντρωση του υλικού, κατά την προεισαγωγική φάση της έρευνας έγινε μια προσεκτική ανάγνωση των κειμένων των αναγνωστικών Α. Καρκαβίτσα - Ν. Έλατου, και των παιδικών – πραγματογνωστικών διηγημάτων του Α. Καρκαβίτσα, και υπογραμμίστηκαν όλα τα θέματα που αφορούσαν το αντικείμενο της μελέτης μας. Στην επόμενη φάση διαβάστηκαν πάλι τα κείμενα και έγινε ταυτόχρονα μια αποδελτίωση του υλικού. Έπειτα ακολούθησε η ταξινόμηση του υλικού σε κατηγορίες (εξαρτημένες μεταβλητές) που παρουσίαζαν ομοιογένεια και αποτελούνταν από συγγενείς ομάδες θεμάτων. Τέλος, αφού ξαναδιαβάστηκαν τα κείμενα, έγινε ένας επανέλεγχος και επαναπροσδιορισμός των κατηγοριών όπου κρίθηκε αναγκαίο.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάλυση περιεχομένου αποτελεί ο έγκυρος τρόπος διατύπωσης των κατηγοριών. Ο στόχος της έρευνας και τα στοιχεία του υλικού που αναλύθηκε καθόρισαν το σύστημα κατηγοριών ανάλυσης. Έτσι, κάθε κατηγορία συμπεριλαμβάνει θεματικούς τομείς με κοινό σημασιολογικό περιεχόμενο.

Το αποδελτιωμένο υλικό με το περιεχόμενο των κειμένων που αφορούν τη μελέτη μας κατατάχθηκε στις εξής κατηγορίες:

1. Η αγωγή (εθνική, ηθική, θρησκευτική, περιβαλλοντική, υγείας, ειδική, διαπολιτισμική, οικογενειακή, φυσική, αισθητική, μουσική) που αναδεικνύεται μέσα από τα αναγνωστικά του Α. Καρκαβίτσα - Ν. Έλατου.
2. Τα μέσα αγωγής (αμοιβές, μίμηση προτύπων, αταξία – απειθαρχία, ενθάρρυνση, παιχνίδι, εκδρομές) που προτείνονται από τους συγγραφείς για τη σωματική, πνευματική και ψυχική ανάπτυξη των μαθητών.
3. Η εικονογράφηση των αναγνωστικών του Α. Καρκαβίτσα - Ν. Έλατου και η σημασία της στα σχολικά εγχειρίδια.

1. 5. Συγκέντρωση υλικού.

Απαραίτητη προϋπόθεση για μία έρευνα είναι η συγκέντρωση του υλικού. Έτσι λοιπόν αναζήτησα και απέκτησα τα «Άπαντα» του Ανδρέα Καρκαβίτσα, όπως τα επιμελήθηκαν η Νίκη Σιδερίδου, ο Γιώργος Βαλέτας και ο Στράτος Χωραφάς.

Σημαντική ήταν η βοήθεια και η προσφορά σε υλικό, της Ν. Σιδερίδου που παρά την προχωρημένη ηλικία της, δέχτηκε να συνεργαστούμε και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πορεία της έρευνας. Έπειτα από πολλές επισκέψεις στα Λεχαινά – γενέτειρα του συγγραφέα Α. Καρκαβίτσα – συγκέντρωσα πολλές πληροφορίες τόσο από τους απογόνους του όσο και από το υλικό που υπήρχε στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της πόλης. Στη Δημόσια Παπαχαραλάμπειο Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου αναζήτησα και βρήκα αρκετό υλικό που με βοήθησε στη μελέτη μου. Επίσης στην Δημοτική Βιβλιοθήκη Άμφισσας και συγκεκριμένα στο αρχείο Δελμούζου ανακάλυψα την ανέκδοτη επιστολή του Ανδρέα Καρκαβίτσα προς

[35] Βλ. Βασίλειος Φίλιας, Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1977, σελ. 205 και Θρ. Μπέλα, Η έρευνα στις επιστήμες της συμπεριφοράς, μεθοδολογία και όργανα, Αθήνα 1977, σελ. 188-195 και Αθανάσιος Πασχάλης ό. π.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τον Δελμούζο, η οποία δεν μου δόθηκε αυτούσια να την παρουσιάσω, αλλά το περιεχόμενό της δίνεται στην παρούσα έρευνα.

Στα εκπαιδευτήρια «Μωραΐτη», στο Παιδικό Λογοτεχνικό Αρχείο της Αθήνας, στην Εθνική Βιβλιοθήκη, στο ΕΛ.Ι.Α. (Ελληνικό Ιστορικό Αρχείο) καθώς και στην ιδιωτική συλλογή αναγνωστικών βιβλίων του Γιάννη Ταμπακάρη, στη βιβλιοθήκη της Βουλής και στη βιβλιοθήκη των Επιστημών της Αγωγής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων ερευνήθηκαν τα αναγνωστικά του Ανδρέα Καρκαβίτσα –Νώντα Έλατου και όλο το έργο του Α. Καρκαβίτσα, καθώς επίσης και όλα τα αναγνωστικά που εκδόθηκαν μέχρι σήμερα (Ιούνιος 2006) για το ελληνικό σχολείο.

Αφού συγκέντρωσα το υλικό το ταξινόμησα ανάλογα με την πορεία της εργασίας σε κατηγορίες.

- Υλικό που αφορούσε τη βιογραφία του Α. Καρκαβίτσα και Νώντα Έλατου.
- Υλικό που αφορούσε το έργο του Α. Καρκαβίτσα.
- Υλικό που αφορούσε το ιστορικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο της περιόδου 1880 – 1920.
- Υλικό που αφορούσε τη θέση του παιδιού στην ελληνική πραγματικότητα.
- Υλικό που αφορούσε την εκπαίδευση της εποχής που εξετάζουμε και τη συμβολή του Ανδρέα Καρκαβίτσα στη διαμόρφωσή της.
- Υλικό που αφορούσε τα Αναγνωστικά του Α. Καρκαβίτσα - Νώντα Έλατου και τα Παιδικά Διηγήματα του Α. Καρκαβίτσα.

Επιλέχτηκε το συγκεκριμένο υλικό, γιατί σκοπός της έρευνας είναι οι παιδαγωγικές απόψεις τω συγγραφέων, όπως αυτές αποτυπώνονται στα αναγνωστικά κείμενα οι οποίες έχουν σχέση με τα παιδαγωγικά μέσα και την αγωγή που προτείνεται από τους συγγραφείς, για την εκπαίδευση των παιδιών στην εποχή που εξετάζουμε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Εισαγωγή

Θεωρούμε σκόπιμο πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των ευρημάτων της συγκεκριμένης κατηγορίας, να παρουσιάσουμε την παιδαγωγική ιδεολογία της εποχής που εξετάζουμε. Από πολύ πιο παλιά ηθικολόγοι και σχολαστικοί μεταρρυθμιστές του 15ου αι. υποστήριζαν τη σημασία της εκπαίδευσης για τη σωστή διαπαιδαγώγηση των παιδιών[1]. Το ενδιαφέρον για το παιδί στην Ελλάδα έρχεται στο προσκήνιο το 18ο αιώνα ως έκφραση του Διαφωτισμού, και το 19ο αιώνα ως συνέπεια του απελευθερωτικού αγώνα. Στη συγκεκριμένη εποχή ο πρώτος κυβερνήτης της Ελλάδας Ι. Καποδίστριας[2] κατέβαλε συστηματικές προσπάθειες για την οργάνωση της ελληνικής εκπαίδευσης οι οποίες τερματίστηκαν με τη δολοφονία του. Αργότερα οι Βαυαροί με τον Όθωνα εγκαθίδρυσαν ένα εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο δεν είχε καμιά σχέση με την ελληνική πραγματικότητα. Αυτό που θα πρέπει ίσως να κρατήσουμε από τη συγκεκριμένη εποχή, είναι η πλήρης σχεδόν απουσία της Παιδαγωγικής από τον ελληνικό χώρο[3]. Κατά την περίοδο εκείνη ο Ιωάννης Κοκκώνης, συνεργάτης του Καποδίστρια κατόρθωσε να επιβάλει τις αντιλήψεις του για μια νέα μέθοδο διδασκαλίας[4] την «αλληλοδιδακτική μέθοδο». Σύμφωνα με αυτή τη μέθοδο κάθε σχολείο είχε έναν δάσκαλο με διάφορους βοηθούς, τους «πρωτόσχολους». Ο «γενικός πρωτόσχολος» αντικαθιστούσε το δάσκαλο ο οποίος συχνά απουσίαζε, και του έδινε πλήρη αναφορά όταν επέστρεφε. Ο δάσκαλος τότε επέβαλε τις ποινές και τις τιμωρίες. Από το πρώτο αυτό σχολείο απουσίαζε η στοιχειώδης παιδαγωγική θεώρηση των πραγμάτων. Το σχολείο είχε απόλυτη αυταρχική δομή και τα πάντα έπρεπε να τηρούνται με αυστηρότατη πειθαρχία. Οι μαθητές έπρεπε να προσαρμόζονται σε ένα αυστηρό σύστημα συμπεριφοράς στο οποίο δέσποζε η τιμωρία, ο εκφοβισμός. Με τον «ψιττακισμό», την αποστήθιση χωρίς την κατανόηση του νοήματος, οι μαθητές οδηγούνταν στη μάθηση, από δασκάλους οι οποίοι ως μόνη παιδαγωγική κατάρτιση είχαν την εκμάθηση του τρόπου εφαρμογής του «Οδηγού της Αλληλοδιδακτικής μεθόδου», ο οποίος προέβλεπε τα πάντα και έπρεπε να εφαρμόζεται επακριβώς[5]. Η κατάσταση στα ελληνικά σχολεία ήταν απαράδεκτη και η ελληνική κοινωνία αρχίζει να ευαισθητοποιείται. Έτσι, στις 17 Απριλίου 1869, ιδρύεται στην Αθήνα ο «Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων»[6] ο οποίος αφού διαπίστωσε την απουσία της Παιδαγωγικής, χορήγησε υποτροφίες σε Έλληνες νέους να σπουδάσουν «τις πιο τέλειες μεθόδους της Παιδαγωγικής και την πιο σύγχρονη διδακτική», στη Γερμανία, στη σχολή του Έρβαρτου, προκειμένου να μεταδώσουν τα εργαλεία της νέας μεθόδου στους σπουδαστές των Διδασκαλείων. Το 1897 η αλληλοδιδακτική μέθοδος αντικαθίσταται από τη συνδιδακτική και αρχίζει η επικράτηση του ερβαρτιανισμού[7] στην Ελλάδα. Η

[1] Βλ. Ιστορικό μέρος της παρούσας εργασίας, κεφ. 2°, σελ. .23-24.
[2] Βλ. Θεωρητικό μέρος της παρούσας εργασίας, κεφ. 6° σελ. 48 – 49.
[3] Βλ. Ιωάνν. Πυργιωτάκης, Εισαγωγή στην παιδαγωγική επιστήμη, εκδ. Ελληνικά Γράμματα σελ. 85.
[4] Βλ. Μαρία Αμαριώτου, Ιωάννης Κοκκώνης, ο πρώτος μας Παιδαγωγός, Αθήνα 1937, σελ. 35.
[5] Βλ. Ιωάνν. Πυργιωτάκης, Εισαγωγή στην παιδαγωγική επιστήμη, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σελ. 87.
[6] Βλ. Ιστορικό μέρος, κεφ. 2° σελ. 25.
[7] Βλ. Θεωρητικό μέρος, κεφ. 6°, σελ. 50.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παιδαγωγική κατάρτιση των δασκάλων περιορίζεται πάλι στην εκμάθηση της νέας μεθόδου, η οποία τώρα διδάσκεται και στους δασκάλους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από τον καθηγητή της ελληνικής φιλολογίας Ι. Πανταζίδη, αργότερα τον Χρ. Οικονόμου, και το 1899 τον καθηγητή Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής Δημ. Ζαγγογιάννη, καλό γνώστη της ερβαρτιανής. Στη συγκεκριμένη μέθοδο διδασκαλίας οι μαθητές περνούσαν δύσκολες ώρες, αφού εκείνο που είχε σημασία δεν ήταν οι μαθητές και τα ενδιαφέροντά τους αλλά η ίδια η μέθοδος και η αυστηρή τήρηση των σταδίων της[8]. Η έδρα του καθηγητή Ζαγγογιάννη καταργήθηκε το 1901 και επανιδρύθηκε το 1912. Στο συγκεκριμένο διάστημα η Παιδαγωγική απουσίαζε από το ελληνικό πανεπιστήμιο. Στη νέα θέση εξελέγη καθηγητής ο Νικ. Εξαρχόπουλος οπαδός του ερβαρτιανισμού που είχε διατελέσει και διευθυντής Διδασκαλείου, ο οποίος καθιερώνεται στην ελληνική σκέψη και πράξη. Ο Νικ. Εξαρχόπουλος κατάφερε να επιτύχει ορισμένα πράγματα. Η έδρα που μέχρι τότε ήταν έδρα Φιλοσοφικής και Παιδαγωγικής, γίνεται το 1921 έδρα Παιδαγωγικής. Το μεγαλύτερο όμως επίτευγμά του ήταν το πλήρες πρόγραμμα μαθημάτων, η ίδρυση Εργαστηρίου Πειραματικής, η ίδρυση Πειραματικού Σχολείου και η ίδρυση σχολής για τη μετεκπαίδευση των δασκάλων. Με δικές του ενέργειες έγινε υποχρεωτική η παρακολούθηση των παιδαγωγικών μαθημάτων από τους φοιτητές της Θεολογικής και άλλων Σχολών. Για πρώτη φορά η Παιδαγωγική Επιστήμη εδραιώνεται στο Πανεπιστήμιο[9]. Τη συγκεκριμένη εποχή στην Ευρώπη αρχίζει να εξαπλώνεται το «κίνημα του παιδιού», το οποίο στηριζόμενο στη νέα Αγωγή καταδικάζει το παλιό σχολείο και ζητά την αντικατάστασή του. Το «νέο σχολείο» αμφισβήτησε την αυταρχική αγωγή, την αυθεντία του εκπαιδευτικού, τη φορμαλιστική διδασκαλία, την ομοιομορφία της διδακτικής πράξης, καθώς και την έλλειψη συμμετοχής και τον πειθαναγκασμό των μαθητών. Το νέο κίνημα βρίσκει ένθερμους υποστηριχτές και στην Ελλάδα[10]. Ανάμεσα στους πρώτους υποστηριχτές συγκαταλέγονται και οι: Αλ. Δελμούζος, Δημ. Γληνός και Μ. Τριανταφυλλίδης. Όλοι οι οπαδοί της νέας Αγωγής[11], δημοτικιστές, οργανώνονται σε ένα φιλεκπαιδευτικό σωματείο, τον Εκπαιδευτικό Όμιλο, αγωνίζονται για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και προβάλλουν την αναγκαιότητα της ίδρυσης του «Σχολείου Εργασίας»[12] μέσα στο οποίο θα εφαρμόζονται οι παιδαγωγικές ιδέες του Pestalozzi. Στον ίδιο όμιλο ανήκουν ως μέλη και οι συγγραφείς της έρευνας, Α. Καρκαβίτσας και Ν. Έλατος[13]. Η συντηρητική κοινωνία όμως δεν είναι έτοιμη να δεχθεί ένα τέτοιο πρωτότυπο σχολείο, γι' αυτό και το «Ανώτερο Παρθεναγωγείο του Βόλου» που ιδρύει ο Αλ. Δελμούζος, κλείνει (Για την παιδαγωγική έρευνα η προσπάθεια του Α. Δελμούζου είναι ότ,ι πιο γόνιμο και δυνατό μπορούσε να προσφέρει ένας άνθρωπος στον τομέα της παιδείας)[14] εγκαινιάζοντας τον εκπαιδευτικό, διπολικό διχασμό : τη συντηρητική παράταξη από τη μια, με κύριο εκπρόσωπο το Νικ. Εξαρχόπουλο, και τους οπαδούς του Εκπαιδευτικού Ομίλου, από την άλλη, με πρωταγωνιστές κυρίως τον Αλ. Δελμούζο και τον Δημ. Γληνό[15]. Ο Νικ. Εξαρχόπουλος, αν και συντηρητικός δε φαίνεται

[8] Βλ. Ιωάν. Πυργιωτάκης, Εισαγωγή στην παιδαγωγική επιστήμη, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σελ. 90.
[9] Βλ. Γ. Μποζώνης: Εξαρχόπουλος Νικόλαος, λήμμα στη Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 2ος, Αθήνα 1968, σελ. 534.
[10] Βλ. Ιστορικό μέρος, κεφ. 1°, σελ. 18 – 19.
[11] Βλ. Ιστορικό μέρος, κεφ. 2° σελ. 27 – 28.
[12] Το σχολείο εργασίας θεωρήθηκε ο αντίποδας του ερβαρτιανού σχολείου. Από την πρώτη θεωρητική και πρακτική του διατύπωση επηρέασε σημαντικά την παιδαγωγική και μεθοδολογική εξέλιξη.
[13] Βλ. Ιστορικό μέρος, κεφ. 1°, σελ. 21.
[14] Βλ. Χρήστου Φράγκου, Βασικές παιδαγωγικές θέσεις, Εκδ. Gutenberg, σελ. 7.
[15] Βλ. Ιωάν. Πυργιωτάκης, Εισαγωγή στην παιδαγωγική επιστήμη, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σελ. 92, 93.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αδιάφορος στο πνεύμα της νέας Αγωγής και τάχθηκε υπέρ του Σχολείου Εργασίας. Όμως οι δυο πλευρές αντιλαμβάνονταν το ίδιο σχολείο διαφορετικά. Όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Αλ. Δελμούζος, το «Σχολείο Εργασίας» και η καθαρεύουσα, που μετά σθένους υποστήριζε ο Νικ. Εξαρχόπουλος, δεν συνδυάζονται[16]. Το 1929 ιδρύεται το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και ο Αλ. Δελμούζος εκλέγεται καθηγητής της Παιδαγωγικής και ιδρύει το Πειραματικό Σχολείο. Βασικές επιδιώξεις της ελληνικής παιδαγωγικής σκέψης γίνονται η νέα Αγωγή και το Σχολείο Εργασίας. Ιδρύονται νέα πανεπιστήμια. οι έδρες της Παιδαγωγικής αυξάνονται και η ελληνική σκέψη παρακολουθεί τη διεθνή παιδαγωγική κοινότητα. Έτσι ξεκινώντας από την αλληλοδιδακτική μέθοδο «τι», περάσαμε στη μέθοδο του Ερβάρτου «πώς», για να καταλήξουμε στη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα στη νέα Αγωγή που έχει ως κύριο άξονα τον ίδιο το μαθητή. Με την εισαγωγή και της Παιδαγωγικής στα πανεπιστήμια αρχίζει ο προβληματισμός και για το «σε ποιον» γεγονός που εγκαινιάζει την παιδολογική έρευνα στην Ελλάδα[17]. Οι συγγραφείς των αναγνωστικών Α. Καρκαβίτσας και Ν. Έλατος, διακατέχονται από τις ιδέες της νέας Αγωγής αφού, και οι δυο ήταν δημοτικιστές, μέλη του εκπαιδευτικού ομίλου ο οποίος υποστήριζε τη νέα Αγωγή και την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ο μεν Α. Καρκαβίτσας συγγραφέας με διάχυτη την αγάπη του για το παιδί, ο δε Ν. Έλατος, παιδαγωγός, με σπουδές στη Γερμανία πάνω στη σύγχρονη παιδαγωγική και διδακτική σκέψη, όπως αναφέρεται στη βιογραφία του, (βλ. παράρτημα της συγκεκριμένης εργασίας) πλησίασαν με τα κείμενά τους τους μαθητές και χάρισαν «σύγχρονα» αναγνωστικά στην εκπαίδευση. Το ενδιαφέρον του ερευνητή στράφηκε στις παιδαγωγικές απόψεις των συγκεκριμένων συγγραφέων διότι τα συγκεκριμένα αναγνωστικά συμπεριλαμβάνονται στα αναγνωστικά της μεταρρύθμισης του 1917[18] που πρώτη φορά αναγνωστικά, και ανάμεσα και τα συγκεκριμένα της έρευνας, έδειξαν ευαισθησία και σεβασμό όχι μόνο απέναντι στη λαϊκή γλώσσα αλλά και απέναντι στην ψυχοσύνθεση των παιδιών, τις δημοκρατικές αξίες και την αλήθεια της ζωής[19]

Επομένως όπως είναι φανερό, για τα μέσα ή μέτρα αγωγής που έχουν σχέση με τη διαπαιδαγώγηση των ελληνόπουλων επικρατούσαν τελείως διαφορετικές απόψεις οι οποίες είχαν να κάνουν με τους συντηρητικούς από τη μια και με τους προοδευτικούς από την άλλη. Έτσι οπαδοί του ερβατιανισμού οι συντηρητικοί, υποστηρίζουν πως η πρωτοβουλία δράσης και επικοινωνίας ανήκει αποκλειστικά στον εκπαιδευτικό ο οποίος με συνεχή λόγο, με υποδειγματική επίδειξη και με συστηματική επεξήγηση παρουσιάζει στο μαθητή το διδακτικό αντικείμενο. Ο μαθητής εξαντλείται στο να παρακολουθεί και να καταγράφει στη μνήμη του ό,τι του παρουσιάζεται από το δάσκαλο. Έτσι έχουμε, χωρίς τη συμμετοχή του μαθητή, την κατάκτηση της έτοιμης γνώσης. Με μονολογικό δηλαδή τρόπο ο δάσκαλος προσφέρει τη νέα γνώση στο μαθητή. Γι' αυτό και οι εκπρόσωποι της συγκεκριμένης συντηρητικής τάσης θέλουν την επικράτηση της δασκαλοκεντρικής λειτουργίας του σχολείου και της εγκυκλοπαιδικής γνώσης των μαθητών[20]. Σε όλα τα μαθήματα ακολουθούν την ίδια πορεία διδασκαλίας, όπως λ. χ. τα πέντε στάδια του Ερβάρτου, χωρίς να υπολογίζουν την προσωπικότητα του παιδιού και τις απαιτήσεις της παιδικής ψυχής, στηριζόμενοι

---

[16] Βλ. Αλ. Δελμούζου:Δημοτικισμός και παιδεία, 2η έκδοση 1971, σελ. 86.

[17] Βλ. σχετικά τις παιδολογικές έρευνες του Εξαρχόπουλου Νικ., στο κεφάλαιο για την ελληνική παιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία.

[18] Βλ. Ιστορικό μέρος, κεφ. 2°, σελ. 29.

[19] Βλ. Α. Βουγιούκας: Το γλωσσικό μάθημα στην πρώτη βαθμίδα της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 140.

[20] Βλ. Η. Γ. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 385, 387.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στις παθητικές μεθόδους μάθησης και διδασκαλίας[21]. Το παιδαγωγικό μοντέλο του Ερβάρτου επιδιώκει να μετατρέψει τη συμπεριφορά του μαθητή σε συμπεριφορά ώριμου ενήλικα, χωρίς να λαμβάνει υπόψη την παιδικότητά του και το γεγονός ότι πρόκειται για ένα ενεργητικό μέλος της κοινωνικής ομάδας και όχι ως παθητικός δέκτης γνώσεων[22].Το παραδοσιακό σχολείο μεταδίδει γνώσεις που δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες των μαθητών χρησιμοποιώντας ως μέσα αγωγής την ποινή, τις αμοιβές, τις απειλές, τις εξετάσεις. Είναι απομακρυσμένο από τη ζωή, δεδομένου ότι δεν παραλληλίζεται ικανοποιητικά με τις κοινωνικές συνθήκες, μέσα στις οποίες καλείται να ζήσει ο πολίτης[23]. Σε αντίθεση το «σχολείο εργασίας» είναι μαθητοκεντρικό και αποβλέπει πρωταρχικά στην ανάπτυξη του πνεύματος των μαθητών κατά τις ανάγκες τους και τα ενδιαφέροντά τους, στην προσαρμογή τους στην κοινωνική και δημοκρατική ζωή, στην αξιοποίηση των ικανοτήτων του νέου ανθρώπου και στη στροφή του προς την κοινή ευτυχία[24]. Μέσα σε ένα περιβάλλον αντικειμενικά οργανωμένο για τις ανάγκες του πειραματισμού, της δράσης και της εξέλιξης του πνεύματος του μαθητή πραγματοποιείται η αυτοδιδασκαλία, η οποία σημαίνει αυτοαξία, αυτοανάπτυξη και αυτοαγωγή του παιδιού[25]. Τα μέσα που χρησιμοποιούνται για τις παραπάνω λειτουργίες ανάπτυξης του μαθητή, είναι η αυτενέργεια, η ομαδοσυνεργατικότητα, η συμβολή της ελεύθερης πνευματικής εργασίας σε όλη τη σχολική ζωή, η οποία περιλαμβάνει τη ζωή στις παιδιές και τις γιορτές, την κοινωνική ζωή (ζωή της τάξης, σχέσεις μαθητών και δασκάλων κ.λ.π.), και τη ζωή στην εργασία[26], την επαφή με τη φύση και τη γνωριμία με τις ομορφιές της.

Αγωγή[27] είναι η συστηματική προσπάθεια για τη διαμόρφωση και ολοκλήρωση της προσωπικότητας του ανθρώπου και μάλιστα του ανηλίκου. Ειδικότερα σύμφωνα με τον παιδαγωγικό όρο, αγωγή είναι το σύστημα των σκόπιμων ενεργειών, με τις οποίες ο ώριμος άνθρωπος επιδρά πάνω στο παιδί με ένα ορισμένο σχέδιο, που σκοπό έχει τη σωματική και την εσωτερική του καλλιέργεια –πνευματική, ηθική, ψυχική[28]. Σε στενή έννοια αγωγή είναι η σκόπιμη βοήθεια, η οποία παρέχεται στον αναπτυσσόμενο άνθρωπο, κυρίως από τον παιδαγωγό, μέσα σε κλίμα αμοιβαίων διαπροσωπικών σχέσεων. Η βοήθεια αυτή αποβλέπει στη διευκόλυνση της ομαλής μετάβασης του αναπτυσσόμενου ανθρώπου στις επόμενες αναπτυξιακές του βαθμίδες και δεν περιορίζεται μόνο στην απόκτηση γνώσεων και ικανοτήτων αλλά και στον προσανατολισμό προς ορισμένους κανόνες ζωής[29].

Η αγωγή αρχίζει από τους πανάρχαιους χρόνους. Όλοι οι σοφοί της αρχαιότητας τονίζουν τη σημασία της και προσπαθούν να βρουν μεθόδους καλύτερης εφαρμογής της, ή δίνουν συμβουλές στους γονείς για το πώς θα ανατρέφουν πιο σωστά τα παιδιά

---

[21] Βλ. Γιάννη Χαραλαμπόπουλου, Θεωρία της παιδείας, Αθήνα 1984, σελ. 45.

[22] Βλ. Ιορδάνης Παμουκτσόγλου –Τασούλα Παμουκτσόγλου, Τα παιδαγωγικά του ΑΣΕΠ, Ελληνικά γράμματα, σελ. 12.

[23] Βλ. Αντώνιος Δανασσής – Αφεντάκης, Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης, Εκδ. Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985, σελ. 143. «Ed. Claparede, L' education fonctionnelle, 2e. ed., Neuchatel et Paris, 1946, σ. 153-155».

[24] Βλ. ό.π., σελ. 143.

[25] Βλ.. Αντώνιος Δανασσής – Αφεντάκης, Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης, Εκδ. Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985, σελ. 203.

[26] Βλ. ό. π., σελ. 137.

[27] Βλ. Λεξικό αναπτυγμένων εννοιών, Φώτης Χατζηθωμάς –Παντελής Αλέφαντος, εκδ. Φίλιππος, Θεσσαλονίκη 1993, τόμ. 1, σελ. 35.

[28] Βλ. Λεξικό αναπτυγμένων εννοιών, Φώτης Χατζηθωμάς –Παντελής Αλέφαντος, εκδ. Φίλιππος, Θεσσαλονίκη 1993, τόμ. 1, σελ. 35-43

[29] Βλ. Δημ. Τσουρέκη, Σύγχρονη παιδαγωγική, Αθήνα 1981, σελ. 92.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τους. Οι μεγάλοι Έλληνες φιλόσοφοι Σωκράτης, Πλάτων, Αριστοτέλης πίστευαν ότι μπορεί να καλυτερέψει ο άνθρωπος με την αγωγή. Το ίδιο πιστεύουν και οι σοφοί άλλων χωρών (Εβραίοι), και των άλλων εποχών μέχρι σήμερα. Υπήρχαν όμως κατά καιρούς, και μερικοί που αντιμετώπισαν κάπως επιφυλακτικά το ρόλο της αγωγής, και τόνισαν ότι δεν μπορεί να αλλάξει με αυτή ο κακός π.χ. χαρακτήρας του ανθρώπου.

Αγωγή λέγεται και η επιστήμη γενικότερα της παιδαγωγικής, που προβλέπει και αναλύει τις μεθόδους, τους σκοπούς, τα μέσα και τους παράγοντες, ώστε να επιτευχθεί σωστότερα η μόρφωση του παιδιού και γενικότερα του ανθρώπου. Η αγωγή έχει σκοπό την προαγωγή του νεαρού ατόμου σε ολοκληρωμένη προσωπικότητα και τη βελτίωσή του σύμφωνα με τους σκοπούς και τα ιδεώδη των ενηλίκων. Επομένως, η αγωγή στοχεύει στη σωστή διαπαιδαγώγηση των νέων ανθρώπων και δεν ταυτίζεται με την παιδεία, γιατί αυτή στόχο έχει το μορφωτικό αγαθό. Η αγωγή διαφέρει από την παιδεία και τη μόρφωση, γιατί η πρώτη είναι η διαδικασία που μας οδηγεί στην παιδεία και τη μόρφωση. Η διαμόρφωση δηλ, των ιδιοτήτων και ικανοτήτων μας και η ανάπτυξη και διάπλαση του χαρακτήρα και της προσωπικότητάς μας[30].

Η λέξη αγωγή παράγεται από το ρήμα άγω, που σημαίνει οδηγώ. Στο χώρο της εκπαίδευσης δε σημαίνει απλά οδηγώ (καθοδηγώ τους νέους), αλλά οδηγώ (βγάζω) κάτι προς τα έξω, φέρνω δηλ. σε φως ή στην επιφάνεια τις κρυφές ικανότητες και ιδιότητες του μαθητή.

Η αγωγή εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους, όπως την αγάπη των γονιών, τη συμβουλή, τον έπαινο, το ενδιαφέρον, τη φροντίδα, την τιμωρία, το καθήκον.
Σχετικά με τους σκοπούς της αγωγής έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες και υπάρχουν πολλές διαφορετικές απόψεις. Άλλοι δηλ. λένε ότι πρέπει η αγωγή του παιδιού να. αποβλέπει πρώτα στην ηθική διαμόρφωσή του, στο χαρακτήρα του, και λιγότερο στις γνώσεις ή την πνευματική του ανάπτυξη.

Ο Κοραής υποστήριζε ότι «σκοπός της Αγωγής είναι να δαμάσει τα πάθη μας, ώστε να νιώσουμε ότι είναι το ίδιο πράγμα, το συμφέρον της πατρίδας και το ατομικό μας συμφέρον» και να καταλάβουμε ότι βάση της προκοπής μας είναι η απόκτηση ηθικού χαρακτήρα. Οι σκοποί και τα ιδεώδη της αγωγής δεν είναι ίδια πάντοτε, αλλά αλλάζουν από εποχή σε εποχή και είναι σύμφωνα με τις ιδιαίτερες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, αλλά και την ιδεολογία μιας χώρας και τη φιλοσοφία του κοινωνικοπολιτικού της συστήματος. Έτσι στην αρχαία Αθήνα σκοπός της αγωγής ήταν η δημιουργία του καλού και αγαθού πολίτη, η ολόπλευρη δηλ. καλλιέργεια και ανάπτυξή του, του σώματος, του πνεύματος και του ήθους. Στην αρχαία Σπάρτη το εκπαιδευτικό ιδεώδες της αγωγής ήταν ο γενναίος πολεμιστής. Στο Μεσαίωνα ήταν ο πιστός χριστιανός και ο ευγενής ιππότης. Στην Αναγέννηση ο σοφός άνθρωπος και ανθρωπιστής.

Σήμερα το εκπαιδευτικό ιδεώδες έχει ευρύτερο περιεχόμενο όπως τη διαμόρφωση ολοκληρωμένων ατόμων και σπουδαίων πολιτών, δηλ. την ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου και την καλλιέργεια των κλίσεων και των ενδιαφερόντων του, την καλλιέργεια του ελεύθερου φρονήματος, τη συνεργασία, την αξιοπρέπεια, την ειρήνη. Κάθε κοινωνία εφαρμόζει το παιδαγωγικό ιδεώδες της σύμφωνα με τη θρησκεία, την τέχνη, την επιστήμη, τα ήθη και έθιμα, τους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς, τη νομοθεσία.

Η σημασία της αγωγής για τη ζωή του ανθρώπου, τη σταδιοδρομία του, και την πρόοδο των κοινωνιών είναι καθοριστική. Οι παιδαγωγοί πιστεύουν ότι ο άνθρωπος ναι μεν φέρνει κάποιες κληρονομικές ή έμφυτες προδιαθέσεις, αλλά πολύ σπουδαίο

[30] Βλ. Χαραλαμπόπουλος Ιωάννης, Γενική παιδαγωγική, Αθήνα 1980, σελ. 58-63.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρόλο στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του και της προσωπικότητάς του παίζει το περιβάλλον. Αυτό κυρίως διαμορφώνει τον άνθρωπο κι όχι τόσο η κληρονομικότητα. Ο άνθρωπος και ιδιαίτερα το παιδί με την κατάλληλη αγωγή έχει τη δυνατότητα να αναπτυχθεί ομαλά, να διαμορφώσει ηθική, και άρτια προσωπικότητα. Να αποκτήσει ηθικό χαρακτήρα, σωστές συνήθειες, να αναπτύξει τις ικανότητές του και την επιδεξιότητά του και να ενταχθεί ομαλά στο επάγγελμα και στην κοινωνική ζωή.

Έχει την ευκαιρία να αποκτήσει σωστή κοινωνική αγωγή, να καλλιεργήσει σωστές σχέσεις με τους άλλους και να ζει μια ζωή χωρίς ψυχολογικά προβλήματα, φυσιολογική και κατά δυνατόν ευτυχισμένη. Να ζήσει υγιής και να ξέρει να φροντίζει τον εαυτό του και να παραμένει πιστός στις αρχές του. Επίσης μπορεί να αναπτύξει τις ψυχοδιανοητικές του δυνατότητες, να διατηρεί και να προάγει τα ηθικά, πνευματικά και υλικά αγαθά της κοινωνίας στην οποία ζει και να συντελεί στη βελτίωσή της[31].
Διαπαιδαγώγηση[32] είναι η επίβλεψη της αγωγής του παιδιού η οποία επιτυγχάνεται με τη συστηματική εφαρμογή παιδαγωγικών αρχών και μεθόδων που έχουν ως σκοπό τη σωματική, την ηθική, την ψυχική και την πνευματική του διάπλαση.

Φορείς διαπαιδαγώγησης είναι οικογένεια πρώτα, έπειτα το σχολείο, η εκκλησία, το κοινωνικό περιβάλλον, η πολιτεία και η κοινωνία. Επίσης παράγοντες όπως οι οργανώσεις και ομάδες νέων, οι διάφοροι σύλλογοι και όμιλοι, ο στρατός, το θέατρο, τα κέντρα επιμορφώσεως ενηλίκων, οι διαλέξεις, οι ομιλίες, συμβάλλουν στη διαπαιδαγώγηση του ατόμου. Μπορεί κανείς να υπερηφανεύεται για τη σωστή διαπαιδαγώγηση του ατόμου όταν μέσα από δημοκρατικές μεθόδους το οδηγεί στην ουσιαστική αγωγή. Συγκεκριμένα αυτό επιτυγχάνεται από την έλλειψη αυταρχισμού, με την υπακοή στους νόμους του κράτους, την ανάπτυξη συνείδησης για τη διεθνή συνεργασία, την αλληλεγγύη και την ειρηνική συνύπαρξη των λαών, την ελευθερία, τη δικαιοσύνη, την ισότητα δικαιωμάτων για όλους, με την καλλιέργεια του σεβασμού στον άνθρωπο, την καλλιέργεια κοινωνικών και ψυχικών αρετών (αγάπη, φιλία, αλληλεγγύη, συνεργασία, θάρρος), θέληση, επιμονή κι επιμονή, την καλλιέργεια ιδανικών. Η διαπαιδαγώγηση η οποία στηρίζεται στις παραπάνω μεθόδους έχει θετικά

---

[31] Βλ. Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος – Λαρούς – Μπριτάνικα, τόμ., γ', σελ., 224-226.

[32] **Είδη αγωγής: Φυσιοκρατική αγωγή:** Βασική θέση έχει η «σοφία της φύσεως», σύμφωνα με την οποία πρέπει να επιδιωχθεί η αποκάλυψη των βαθύτερων σκοπών, για τους οποίους είναι από τη φύση του προορισμένο το κάθε άτομο.

Ανθρωπιστική αγωγή :Αυτή χαρακτηρίζεται από το πρωταρχικό μέλημα για την εξασφάλιση της πνευματικής ελευθερίας του ατόμου, την κοινωνική του ανύψωση και την κατοχύρωση της ηθικής αυτονομίας του.

Δημοκρατική (πολιτειακή) αγωγή: Βασικό γνώρισμα για τους πολίτες είναι η αντικειμενική έκφραση και ενσάρκωση της δικαιοσύνης, της συνεργασίας, του κοινού καθήκοντος, της ευθύνης, της πειθαρχίας κλπ. Δίνει γνώσεις που αφορούν στην οργάνωση της πολιτείας, τους κρατικούς θεσμούς, τα καθήκοντα και τα δικαιώματα του πολίτη κλπ.

Αισθητική αγωγή: Επιδιώκει τη βαθιά καλλιέργεια του ανθρώπου από την ενεργό ψυχοπνευματική συμμετοχή του, στο πνεύμα της δημιουργίας που τον περιβάλλει και από την προοδευτική υλοποίηση αυτού του πνεύματος με ένα δικό του προσωπικό τρόπο. Μόνο όμως η αισθητική αξία δεν μπορεί να αντικαταστήσει τις άλλες αξίες της ζωής

Ηθική αγωγή:Επιδιώκει την ηθική ανάπτυξη του ατόμου.

Θρησκευτική αγωγή: Επιδιώκει την καλλιέργεια του θρησκευτικού συναισθήματος.

Εθνική αγωγή: Επιδιώκει την τόνωση του εθνικού φρονήματος.

Οι μορφές αγωγής: Οικογενειακή αγωγή: Γίνεται μέσα στην οικογένεια. Σ' αυτή καλλιεργούνται από τους γονείς οι συνήθειες, οι οικογενειακές παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα, οι αρετές της αγάπης, της πειθαρχίας, της εγκράτειας, της ευσέβειας, της αλληλοβοήθειας της συνεργασίας, της φιλοπατρίας, της θρησκευτικότητας κλπ.

Κοινωνική αγωγή:Αυτή γίνεται με την επίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας των νέων ανθρώπων.

Η Δημόσια αγωγή:Είναι η βασικότερη μορφή κοινωνικής αγωγής. Αυτή γίνεται στα σχολεία, γυμναστήρια, οικοτροφεία, στα διάφορα ιδρύματα, κινηματογράφους, θέατρα. Βλ. Λεξικό αναπτυγμένων εννοιών, Φώτης Χατζηθωμάς –Παντελής Αλέφαντος, εκδ. Φίλιππος, Θεσσαλονίκη 1993, τόμ. 1, σελ. 342 – 343.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αποτελέσματα για την εξέλιξη του ανθρώπου και ιδιαίτερα του μαθητή, γεγονός που ενδιαφέρει τη συγκεκριμένη εργασία. Γιατί, δημιουργεί ελεύθερη και ηθική προσωπικότητα, καλλιεργεί τον εσωτερικό του κόσμο, βοηθά στην ομαλή κοινωνικοποίησή του, αποκτά ευρύτητα σκέψης, ωριμότητα, και κριτική ικανότητα. Επίσης αναπτύσσει τη δημοκρατική του συνείδηση και ο μαθητής διακρίνεται από υπευθυνότητα, συνέπεια, ειλικρίνεια, εμπιστοσύνη, αλληλοσεβασμό, ανιδιοτέλεια. Δημιουργεί ακόμη νέες αξίες και νέους θεσμούς προσαρμοσμένους στις σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες, οι οποίες καλλιεργούν όλες τις ψυχικές, ηθικές και πνευματικές δυνάμεις του ανθρώπου. Προστατεύει το μαθητή από φανατισμό και δογματισμό. Τελειώνοντας μπορούμε να πούμε υπεύθυνα πως η διαπαιδαγώγηση δημιουργεί ηθικές προσωπικότητες, προωθεί ανθρωπιστικά ιδανικά και οδηγεί στην πρόοδο και τον πολιτισμό[33]. Όπως αναφέρεται και στη δομή της εργασίας (βλ. εισαγωγή) το πρώτο ερώτημα που τίθεται προκειμένου αναδείξει τις παιδαγωγικές απόψεις των συγγραφέων, έχει σχέση:

2. 1. Με την Αγωγή – διαπαιδαγώγηση η οποία προβάλλεται μέσα στα κείμενα των αναγνωστικών Α. Καρκαβίτσα - Ν. Έλατου και των παιδικών – πραγματογνωστικών διηγημάτων του Α. Καρκαβίτσα.

Συγκεκριμένα παρουσιάζονται θεματικές ενότητες που έχουν σχέση με την εθνική, τη θρησκευτική, την οικογενειακή, τη διαπολιτισμική, τη φυσική, τη μουσική, την ειδική αγωγή, την αγωγή υγείας, την πολιτιστική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική αγωγή. Τα κείμενα ή αποσπάσματα των κειμένων με τη σειρά που ακολουθούν, θα δώσουν την απάντηση στο πρώτο ερώτημα της έρευνας.

2.1.1. Εθνική αγωγή - πατρίδα

Η έννοια της πατρίδας περιλαμβάνει τον πολιτισμό μας, τον τρόπο της ζωής μας, τη γλώσσα, τα ήθη και έθιμα, την ιστορία, τη θρησκεία, τις εθνικές παραδόσεις, τους πόθους, τα όνειρα, τους σκοπούς και τις επιδιώξεις για το μέλλον[34]. Γι' αυτό και η έννοια της πατρίδας συχνά προβάλλεται στο περιεχόμενο των αναγνωστικών και ιδιαίτερα στην εποχή που εξετάζουμε, αφού το αναγνωστικό είναι το μοναδικό βιβλίο του μαθητή. Η αγάπη για την πατρίδα, τα καθήκοντα του πολίτη προς αυτή και η γνώση του ιστορικού παρελθόντος συνθέτουν τις προσπάθειες κάθε νεοσύστατου κράτους προκειμένου οι πολίτες του ν' αποκτήσουν εθνική ταυτότητα. Το πρώτο βήμα της συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας είναι η διαπαιδαγώγηση της παιδικής ηλικίας που είναι και η μελλοντική γενιά η οποία θα διατηρήσει ζωντανές τις μνήμες του παρελθόντος και θα αγωνιστεί να υλοποιήσει τα εθνικά ιδεώδη. Για τον Έλληνα η έννοια της πατρίδας συγκινεί, εμπνέει και διαπαιδαγωγεί. Η φιλοπατρία είναι αρετή, που κάνει τον άνθρωπο ικανό να αντιμετωπίσει τους εχθρούς της και τον ωθεί στον ηρωισμό, τη θυσία και τη δόξα. Είναι γνήσια και λογική, όταν είναι απαλλαγμένη από φανατισμό και σοβινισμό. Τότε συσφίγγει και διευρύνει τις σχέσεις ανάμεσα στους λαούς. Αντίθετα ο σοβινισμός είναι στείρος πατριωτισμός που συνοδεύεται από αισθήματα περιφρόνησης προς τους άλλους λαούς, προκαλεί μίση, τυφλώνει και οδηγεί στον τυχοδιωκτισμό και εξαφανίζει ανθρωπιστικές αξίες, όπως το δικαίωμα που έχουν όλοι οι λαοί για ελεύθερη ζωή και πρόοδο[35].

[33] Βλ. Λεξικό, αναπτυγμένων εννοιών, Φώτη Χαντζηθωμά – Παντελ. Αλέφαντου, σελ. 345-346.
[34] Βλ. Λεξικό, αναπτυγμένων εννοιών, Φώτη Χαντζηθωμά – Παντελ. Αλέφαντου, σελ. 45-46.
[35] Βλ. ό. π. σελ. 48-49.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ένας από τους σκοπούς συγγραφής των αναγνωστικών είναι η προβολή των ιδεών του Α. Καρκαβίτσα για την πατρίδα οι οποίες στηρίζονται στην απέραντη αγάπη του γι' αυτή, με θέματα τα οποία είναι παρμένα από την αρχαία ελληνική μυθολογία, την ιστορία, τις βυζαντινές και νεοελληνικές παραδόσεις και την ελληνική φύση και ζωή.

Τα κείμενα που ακολουθούν επιβεβαιώνουν όσα αναφέρονται παραπάνω :

2.1.1.1 Αγάπη για την πατρίδα

Ο Περσέας και η Ανδρομέδα [36]

[...] Ο Ποσειδώνας έστειλε ένα θηρίο της θάλασσας [...] ρώτησε τους μάντεις ο πατέρας μου, τι να κάμει για να γλιτώσει τη χώρα, και κείνοι του αποκρίθηκαν, πως έπρεπε να δώσει στο θηρίο τη μονάκριβη θυγατέρα του

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[37]

[...] ο βασιλιάς πρέπει να θυσιάζει τον εαυτό του και όλα τα αγαθά του για την πατρίδα του [...] είδε τους καρπερούς κάμπους της πατρίδας του [...] Η καρδιά του άρχισε να χτυπά δυνατά [...]

Ο Φιλοκτήτης[38]

Το συγκεκριμένο κείμενο, «ο Φιλοκτήτης», μας διδάσκει πως πρέπει ν' αφήνουμε στην άκρη το θυμό, το πείσμα και το μίσος για να καταφέρουμε αυτό που επιθυμούμε.

Μπορεί ο Φιλοκτήτης να είχε δίκιο, αφού δεν του φέρθηκαν καλά οι σύντροφοί του στο ταξίδι για την Τροία και ήταν θυμωμένος με τον «πανούργο» Οδυσσέα, όμως για χάρη της πατρίδας, της νίκης και της δόξας και για την πίστη και υπακοή στους θεούς, έπρεπε να παραμερίσει το θυμό του, όπως κι έκανε. Ακολούθησε τον Νεοπτόλεμο στην Τροία, με σκοπό την άλωσή της.

[...] Δέκα χρόνια πολεμούσαν στην Τροία οι Έλληνες. [...] ρωτώντας το μάντη Κάλχα τους [...] αποκρίθηκε. «Δε θα πέσει το κάστρο, αν δε φέρετε το παιδί του Αχιλλέα και το Φιλοκτήτη, που έχει τα βέλη του Ηρακλή». [...] δύσκολο να φέρουν το Φιλοκτήτη. Γιατί οι Έλληνες είχαν φερθεί άσχημα στον ήρωα [...] «Μη φίλοι μου!» φωνάζει δυνατά ο Ηρακλής. Πρέπει να ξέρετε πως με τις φιλονικίες σας φέρνετε μεγάλη καταστροφή στην πατρίδα σας. Είναι θέλημα των θεών, Φιλοκτήτη, να πας στην Τροία, και πρέπει να πας!»[...] «Εμπρός! Πάμε στο καράβι. Καιρός να πάρωμε την Τροία!» [...][39].

Η Γυναικόπετρα[40]

Ένα κείμενο με πατριδολατρικά στοιχεία, είναι ο θρύλος της μαρμαρωμένης γυναίκας που ζήτησε απ' το Θεό να τη μαρμαρώσει για να γλιτώσει απ' τους Τούρκους και να μην αλλάξει την πίστη της.

Θρησκεία – πατρίδα δυο στοιχεία πολύ συνδεδεμένα εκείνη την εποχή, που δυναμώνουν την ελληνική ψυχή και συνάμα την ψυχή των μαθητών.

[...] «Θεέ μου! Γλίτωσέ με! Δε θέλω μήτε να ξενιτευτώ μήτε την πίστη μου να αλλάξω. Ας γίνω ένα κομμάτι πέτρα για να μην μπορεί κανείς να με σαλέψει». [...]

---

36 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 604 – 609. Αναγνωστικό Γ΄.
37 Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
38 Βλ. ό. π. σελ. 649 – 652. Αναγνωστικό Γ΄.
39 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 652.
40 Βλ. ό. π., σελ. 657 – 658. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εκείνο το χώμα από τη ρίζα της πέτρας δεν αφήνει κανένα ν' αρνηθεί την πατρίδα του[41] [...].

Οι απελάτες[42]

Στο πρόσωπο του νάνου τα παιδιά βλέπουν το πρότυπο της αγωνιστικότητας, της αξιοσύνης, του ηρωισμού και της αγάπης για την πατρίδα.

Ο συγγραφέας διδάσκει στους μαθητές πως οι ηθικές και πνευματικές αξίες είναι μεγαλύτερες από τις υλικές και τα πιο απλά πράγματα της ζωής έχουν μεγαλύτερη αξία. Διακρίνεται ακόμη η προσπάθειά του να οδηγήσει τους μαθητές σε μια εθνική ιδεολογική προσέγγιση της περιόδου αυτής.

[...] Ο Διγενής δε δέχεται αμοιβή για τις υπηρεσίες του στην πατρίδα, αλλά απαντά αμέσως. [...] «Καλά να είσαι δέσποτα, με όλον το στρατό σου. Τις δωρεές σου και τις τιμές που θέλεις να μου δώσης, δώσε τα στους φτωχούς στρατιώτες σου. Εγώ με τη χάρη του Θεού έχω ό,τι μου χρειάζεται την όμορφη γυναίκα μου, τ' άξιο μου άλογο και τα τιμημένα τα' άρματά μου. [...][43]

2.1.1.2 Στρατός –στρατιωτική θητεία

Δίνω τον όρκο του εφήβου[44]

Ο Πρόας κι οι συμμαθητές του πηγαίνουν σε ένα είδος στρατιωτικού σχολείου για δυο χρόνια, όπου εκπαιδεύονται στις πολεμικές τέχνες. Στέκονται μπροστά στον άρχοντα της πολιτείας και δίνουν τον όρκο του εφήβου.

[...] «Ορκίζομαι να μην ντροπιάσω τα όπλα τα ιερά και τα όσια, και μόνος και με πολλούς. Και την πατρίδα μου να μην την παραδώσω μικρότερη, αλλά μεγαλύτερη και δυνατότερη απ' όση την παρέλαβα.[...] Το μήνυμα της φιλοπατρίας είναι έντονο στο κείμενο αυτό, σε μια εποχή μάλιστα που η χώρα μας ήθελε να μεγαλώσει τα σύνορά της.

Η γέννηση του αντρειωμένου[45]

Με υπερβολές και λαϊκό λόγο που θυμίζει παραμύθι, περιγράφεται η γέννηση του Διγενή [46]. Γενέτειρά του η Καισαρεία και πατέρας του ο Αμιράς[47] Ιωάννης που ήταν

---

41 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 657 – 658.

42 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄. Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ΄ αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος , Αθήνα 1978 σελ. 94.

43 Βλ. ό. π., σελ. 937.

44 Βλ. ό. π. σελ. 749 – 750.

45 Βλ. ό. π., σελ. 836 – 844.

46 . Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω νανούρισμα :

«Αν μου το πάρης, ύπνε μου, τρεις βίγλες θα του βάλω,

τρεις βίγλες, τρεις βιγλάτορες κι οι τρεις αντρειωμένοι.

Βάζω τον ήλιο στα βουνά και τον αιτό στους κάμπους,

τον κύρ βοριά το δροσερό ανάμεσα πελάγου».

Ο ήλιος εβασίλεψε κι αιτός αποκοιμήθη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πριν Σαρακηνός κι έγινε Χριστιανός προκειμένου να πάρει γυναίκα του την Ειρήνη, κόρη του στρατηγού της Χαρσιανής Ανδρόνικου.

Έτσι, από το γάμο τους γεννήθηκε ο Διγενής, παιδί του Θεού, προστάτης της Χριστιανοσύνης[48].

Το παιδί βαφτίστηκε και ονομάστηκε Βασίλειος. Στο τραπέζι της βάφτισης παρουσιάστηκε κάποιος Σαρακηνός φέρνοντας στον Αμιρά, δυο παιδιά ορφανά για να τα πάρει στην προστασία του. Αυτός, μεγαλόκαρδος και μη ξεχνώντας το καλό που του είχε κάνει ο πατέρας των παιδιών, τα δέχτηκε και ορκίστηκε να τ' αναθρέψει όπως πρέπει σε αρχηγούς Αραβίτες και να τα στείλει στη φυλή τους μια μέρα.

Ο συγγραφέας προσδιορίζει γεωγραφικά, ιστορικά και χρονικά την Καισάρεια. [...] Η Καισάρεια η αρχαία πρωτεύουσα της Καππαδοκίας, [...] κλεισμένη μέσα στο δυνατό κάστρο της, κοιμόταν στη ρίζα του Αργαίου, του ψηλότερου βουνού της Μικρασίας.[...]

Αναφέρει τη συνεχή πάλη βυζαντινών και αράβων στις ακριτικές περιοχές της Βυζαντινή αυτοκρατορίας. [...] Μα ούτε τούτοι ούτε εκείνοι ρίζωναν εκεί. Γρήγορα γύριζαν στους τόπους των και η Ευφρατησία καταντούσε παντοτινή παλαίστρα των δύο λαών. [...]

Πατρίδα και θρησκεία θα βρουν τον προστάτη τους. [...] ακούστηκαν τότε να ανοίγουν πόρτες και παράθυρα, και χαρούμενες φωνές να φωνάζουν δοξαστικά: «Πολλά τα έτη της στρατήγισσας Ειρήνης!... Προστάτη στους χριστιανούς! Τρόμος στους Αγαρηνούς!... Του νεογέννητου αντρειωμένου πολλά τα έτη!». [...] Στόχος της ενότητας είναι να δημιουργήσει τις συνθήκες εκείνες, ώστε τα παιδιά να γαλουγηθούν με τις ηθικές αξίες της πατρίδας, της θρησκείας και της οικογένειας.

Το έργο γράφτηκε σε μια περίοδο έντονων πολεμικών συγκρούσεων και ανακατατάξεων στα Βαλκάνια.

Επίσης οι μαθητές γνωρίζουν το ρόλο των μόνιμων φρουρών των συνόρων και το στρατιωτικό επάγγελμα των ακριτών που ήταν προσοδοφόρο. Είχαν επομένως και προσωπικό συμφέρον οι ακρίτες να φυλάνε με ασφάλεια τα σύνορα. Στους φρουρούς

κι ο κύρ βοριάς ο δροσερός στη μάνα του πηγαίνει.

«Γιε μ', που ήσουν χτες, που ήσουν προχτές, που ήσουν την άλλη νύχτα;

Μήνα μη τ' άστρι μάλωνες, μήνα με το φεγγάρι,

μήνα με τον αυγερινό, που είμαστε αγαπημένοι;»

«Μήτε με τ' άστρι μάλωνα, μήτε με το φεγγάρι,

μήτε με τον αυγερινό που είμαστε αγαπημένοι·

χρυσόν υγιόν εβίγλιζα στην αργυρή του κούνια».

Εδώ με τη γλώσσα της μητρικής στοργής, ο λαός εκφράζει την ελπίδα του για το ασυννέφιαστο μέλλον του βρέφους.

47 Λέξη αραβικής ρίζας (αμίρ) που σημαίνει στρατηγός, διοικητής και σατράπης. Οι Έλληνες του Βυζαντίου τους ονόμαζαν και εμίρηδες. Στο ακριτικό τραγούδι του κάστρου της Ωργιάς έχουμε τους στίχους : «Αφέντη μ', αμιρά μου, και σουλτάνε μου αν πάρω' γω το κάστρο τι' ναι η ρόγα μου». Ο τίτλος διατηρείται και σήμερα σε αραβικές χώρες.

48 Ο Διγενής είναι γιος ενός Αγαρηνού Εμίρη της Συρίας, που παντρεύτηκε την κόρη του χριστιανού βασιλιά της Συρίας Ανδρόνικου. Από τη μέρα που γεννήθηκε άρχισε άθλους και κατορθώματα. Θαυμαστές ήταν οι επιτυχίες του όταν, δώδεκα χρονών, έλαβε μέρος σ' ένα κυνήγι άγριων θηρίων. Καταπληκτικές οι νίκες του όταν άρχισε μάχες και κονταροχτυπήματα με ξακουστούς παλικαράδες Σαρακηνούς, με τρομερούς εχθρούς των συνόρων και άγριους Απελάτες ληστές. Όταν ανδρώθηκε, έκλεψε και παντρεύτηκε την κόρη του στρατηγού Δούκα Ευδοκία. Τόσες και τέτοιες είναι ύστερα οι συνεχείς νίκες του και η καταπληκτική του ηρωισμοί, που ο ίδιος ο αυτοκράτορας Ρωμανός πήγε να τον βρει και να τον τιμήσει. Περί το τέλος, έχτισε στις όχθες του Ευφράτη λαμπρό ανάκτορο όπου θέλησε να αποσυρθεί, χωρίς να φοβάται εχθρό και χάρο.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

των συνόρων δινόταν και μισθός. [...] Θα του τα δίνη όλα ο βασιλέας και θα του πληρώνη και μισθό. [...]

Μοναστήρι και σχολείο [49]

Ο Αμιράς γράφει το Διγενή στο σχολείο. [...] τώρα θα σπουδάση γραμματική, φιλοσοφία, ποίηση, ρητορική!...». «Όχι ρητορική!» τον έκοψε ο Αμιράς. « δε θέλω λόγια, έργα θέλω. Ο γιος μου θα γίνη στρατιωτικός. [...]

Οι μαθητές διδάσκονται Όμηρο και υποδύονται ρόλους. Οι Άραβες τον Έκτορα και οι Έλληνες τον Αχιλλέα. Έτσι καλλιεργείται ο πατριωτισμός. Από τον Όμηρο θυμούνται τη μονομαχία του Έκτορα με τον Αχιλλέα, γιατί έχουν σχέση με πόλεμο.

Τα παιδιά επηρεασμένα από τα πρότυπά τους επιλέγουν την κοινωνική τους θέση λέγοντας το καθένα τι θα γίνει και τι θα κάνει, όταν μεγαλώσει. Οι Άραβες θα γίνουν κατακτητές και ο Διγενής υπερασπιστής της πατρίδας. Αυτό φαίνεται και από το χαρακτήρα και τη συμπεριφορά καθενός χωριστά. Η ανωτερότητα της ελληνικής φυλής είναι εμφανής.

Επίσης γίνεται αναφορά στην αξία των αρχαίων συγγραμμάτων. Ιδιαίτερα στους μύθους που κρύβουν αξίες με τις οποίες θα γαλουγηθούν οι μαθητές. Τονίζεται το αρχαίο ελληνικό πνεύμα

Ο ακοντισμός[50]

[...] «Εύγε!» φωνάζει ο γυμναστής, θα γίνεις καλός στρατιώτης. Εκείνος που ρίχνει καλύτερα το ακόντιο στην παλαίστρα, θα κάμη τη μεγαλύτερη καταστροφή στους εχθρούς της πατρίδας».[...]

Το κυνήγι [51]

Το δημοτικό τραγούδι (παρουσιάζεται στην πολιτιστική αγωγή) που συμπεριλαμβάνεται στο κείμενο και η μουσική καλλιεργούν την αγάπη για τους ήρωες και την πατρίδα και δημιουργούν πρότυπα [...] Αυτό ήθελε κι ο Διγενής., για κείνο ποθούσε να γίνη ακρίτας. Να φανή ήρωας και να τον τραγουδήσουν όπως εκείνους.[...]

[...] Κάθισε ήσυχα παιδί μου, δε θέλω να κυνηγηθούν οι ξένοι μου. Έκαμα το θέλημα του Χαμδά όπως μπόρεσα. Τα φύλαξα, τ' ανάστησα και τα μόρφωσα. Θέλουν να γυρίσουν στην πατρίδα τους; ας γυρίσουν. Δεν έχω το δικαίωμα να τα εμποδίσω» [...]

[...] «Παιδί μου Βασίλειε, είπε ο Αμιράς, σήμερα είναι η δεύτερη ημέρα της ευτυχίας μου. Πρώτη ήταν όταν γνώρισα τη μητέρα σου, την αγαπημένη μου Ειρήνη. Σήμερα μου έδειξες πως μπορώ πια να είμαι ήσυχος για το μέλλον. «Έχω παιδί στρατιώτη».[...]

49 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄

50 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄.

51 Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.1.3. Πρότυπο καλού στρατιώτη:

Οι απελάτες[52]

Η ενότητα αυτή μεταφέρει τους μαθητές στα σύνορα της αυτοκρατορίας. Οι Ακρίτες ήταν στρατιώτες μισθοφόροι, άγρυπνοι φρουροί, γενναίοι, διπλωμάτες και προνοητικοί. [...] «Ο στρατιώτης, είπε στους αξιωματικούς, πρέπει να τρέφεται καλά και να πληρώνεται ταχτικά. Αυτός με το αίμα του και με τον κόπο του δοξάζει την πατρίδα. Όποιος αδικεί στρατιώτη αδικεί τον εαυτό του και την πατρίδα». [...][53]

Η εκστρατεία της Κρήτης[54]

Την εποχή που γράφονται τα αναγνωστικά, η Κρήτη είναι ακόμα σκλαβωμένη. Ο ίδιος ο Α. Καρκαβίτσας πήρε μέρος στην απελευθέρωσή της, που είχε αποτύχει. Θέλοντας να δείξει στα παιδιά ότι η Κρήτη είναι ελληνική και πρέπει κάποια στιγμή ν' απελευθερωθεί, τους εξάρει τον πατριωτισμό και καλλιεργεί τη φιλοπατρία, έντονα φιλόπατρις κι ο ίδιος.

Το 1825 η Κρήτη υποδουλώνεται στη μουσουλμανική ναυτική δύναμη με αποτέλεσμα να θεωρείται περισσότερο δυσάρεστο γεγονός από ότι ήταν η απώλεια της Σικελίας, γιατί το Αιγαίο τώρα ήταν ανοικτό στις αιφνίδιες και καταστροφικές επιδρομές από τους κουρσάρους[55].

Θέλοντας το όνειρο της απελευθέρωσης της Κρήτης να είχε γίνει πραγματικότητα, γράφεται το παραπάνω κείμενο. Ο Διγενής στέλνει γράμματα στους δικούς του και αναφέρει για νίκες, για καταστροφές, για πάρσιμο των κάστρων και για ατέλειωτες μάχες και συγκρούσεις, που όλες κατέληγαν υπέρ των Ελλήνων.

Περιγράφεται με λεπτομερή τρόπο η αγωνία της οικογένειας του Διγενή που περιμένει να μάθει νέα του.

[...]«Είχαμε γράμμα;»

«Τίποτα, δέσποινα» απαντούσε η Βάγια.

«Ακόμα τίποτα !» έλεγε νευρική η στρατήγισσα[56].

Ο Αμιράς, ως άνδρας, πέρναγε πολύ πιο εύκολα την έλλειψη του γιου του. «Για τον Αμιρά οι μέρες περνούσαν ευκολότερα. Όχι πως δεν πονούσε κι αυτός για το χωρισμό του Διγενή, μα τα καθήκοντά του δεν τον άφηναν να το συλλογίζεται»[...][57]. Εικόνες κι ανθρώπινα συναισθήματα που είναι διαχρονικά.

Ένα γράμμα του Τσιμισκή που στέλνει στον θείο του Διγενή – Κωνσταντή, επιβεβαιώνει: [...]«Αγαπητέ μου γαμπρέ ! Μέσα στις τόσες φροντίδες της εκστρατείας δεν έχω καιρό να σου γράψω λεπτομέρειες. Τρέξε να συγχαρείς το θείο Αμιρά για τα κατορθώματα του γιου του. Όλοι εδώ τον λένε Αχιλλέα, και να σου πω,

---

52 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄ Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ' αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος, Αθήνα 1978 σελ. 94.

53 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 913.

54 Βλ. ό. π. σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄

55 Βλ. N. H. BAYNES και H. ST. L. B.MOSS, Βυζάντιο - Εισαγωγή στο βυζαντινό πολιτισμό, Εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, σελ. 61.

56 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 881.

57 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 881.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

το αξίζει. Με τα παιδιά της Λυκανδού και της Χαρσιανής πάτησε ως τώρα απάνω από δέκα κάστρα, χωρίς να λογαριάσω τους αρχοντικούς πύργους. Μα το τελευταίο είναι που μπήκε στα καράβια και βούλιαξε όλο το στόλο του Καραμούντη ούτε βαρκούλα δε γλίτωσε. Ο ίδιος ο αρχιστράτηγος τον φίλησε και του είπε: «Εσύ μας δίνεις το Χάντακα». «Και να ξέρεις πως ο Νικηφόρος δεν τα έχει εύκολα τα παινέματα»[...][58].

Έπειτα λοιπόν από τόσες νίκες και χαρμόσυνα νέα, έρχεται η ώρα της χαράς και της γιορτής κι όπως μόνο η ανθρώπινη ψυχή ξέρει να γιορτάζει.

[...]Την άλλη μέρα το πρωί όλες οι καμπάνες της Καισάρειας σήμαιναν χαρούμενα [...] Έκλεισαν τα μαγαζιά, οι πολίτες άφησαν τις δουλειές τους και γέμισαν τις εκκλησίες. Το τροπάρι της οδηγήτριας «Τη υπερμάχω...» ψάλθηκε μελωδικά και ο Αμιράς με το ολόχρυσο επιτελείο του άκουσε γονατιστός[...].

Οι μαθητές αντιλαμβάνονται πως η ανάγκη υπεράσπισης της πατρίδας αναγκάζει τους πολίτες ν' αφήσουν τις εργασίες τους και να επιστρατευτούν. Σύμφωνα με τη λαϊκή δοξασία ο στρατιώτης συνοδεύεται κι από ένα φυλαχτό – δώρο συνήθως της μάνας – γεγονός που παρατηρείται ακόμη και σήμερα. Οι γονείς και οι συγγενείς που μένουν πίσω λυπούνται, αγωνιούν και συνάμα αισθάνονται υπερηφάνεια για το παλικάρι που θα υπερασπισθεί την πατρίδα.

[...] Ένα πρωί το στρατόπεδο της Καισαρείας βρέθηκε άδειο. [...] Μα δεν άργησαν να το γεμίσουν πάλι οι επίστρατοι, που κατέβαιναν από τις επαρχίες με τους αξιωματικούς, με τα' άλογά τους, με τα όπλα και με τα μεταγωγικά τους, καμήλες και μουλάρια και αμάξια κάθε λογής. [...] Τοξότες, σφεντονίτες, πυροβολητές, θωρακοφόροι ελαφροί καβαλάρηδες [...] Οι χτεσινοί χωρικοί φαίνονταν τώρα παλιοί στρατιώτες. Με την ίδια ευκολία που έπαιζαν χτες το δρεπάνι ή το τσαπί, έπαιζαν τώρα το κοντάρι και την ασπίδα. [...] Όταν την αποχαιρετούσε, του έδωσε ένα διαβασμένο τετραβάγγελο και του κρέμασε στο λαιμό ένα φυλαχτό. Του είπε πως θα τον φυλάγει από όλους τους κινδύνους. [...] με τη ζώνη στο χέρι της, τον έζωσε και του είπε: το διάβασα σε τρεις ολονυχτίες. «Θα σε βοηθά από κάθε κίνδυνο». [...]

Τα παιδιά γνωρίζουν πως σε καιρό πολέμου όσοι μένουν πίσω είναι πιστοί στα καθήκοντά τους και υπερασπίζονται την πατρίδα τους που τώρα είναι πιο ευάλωτη στους επιδρομείς. Επίσης μαθαίνουν για το πέρασμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου και τα σύνορα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. [...] Για τον Αμιρά οι μέρες περνούσαν ευκολότερα. Όχι πως δεν πονούσε κι αυτός για το χωρισμό του Διγενή, μα τα καθήκοντά του δεν τον άφηναν να το συλλογίζεται. Πολλές φορές έλειπε μέρες από την Καισάρεια. Συχνά πήγαινε στο κάστρο [...] Ο Ταύρος ήταν τόσο κλειστός και οι λίγες κλεισούρες του τόσο καλά ωχυρωμένες, που έπρεπε να γίνη κανείς μέγας Αλέξανδρος για να τις περάση.[...]

Στόχος του κειμένου είναι να γνωρίσουν οι μαθητές τους Απελάτες, γειτονικούς εχθρούς του Βυζαντίου. Αντιλαμβάνονται την απειλή της απέραντης ακμάζουσας αυτοκρατορίας που αλλάζει αυτοκράτορες συχνά, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι των ακριτικών περιοχών να μην γνωρίζουν τις εξελίξεις στην πρωτεύουσα.

[...] ήταν κι οι απελάτες. Άνθρωποι κάθε λογής, λιποτάχτες του στρατού, Σαρακηνοί, Μορδαΐτες από το Λίβανο, κατατρεγμένα εμιρόπουλα, άνθρωποι χωρίς πατρίδα. [...] Κατέβαιναν ξαφνικά στους κάμπους, κι αλίμονο στα καραβάνια και στα χωριά. [...]

Επίσης παρουσιάζεται η κηδεία του αυτοκράτορα και η ταφή του, καθώς και οι πολιτικές αλλαγές που συμβαίνουν από την εναλλαγή της εξουσίας, η οποία δεν επηρεάζει την εθνική στρατηγική και την εκστρατεία της Κρήτης.

---

58 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 891.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

[...] ο Ιωάννης Κουρκούας έχασε τους βαθμούς του. Εικοσιδύο χρόνια αρχιστράτηγος, νικητής και τροπαιούχος, σήμερα, είναι πολίτης. Ο νέος βασιλιάς έπαψε όλους τους μεγιστάνες του πατέρα του και στη θέση τους έβαλε άλλους. [...]
Η στρατηγική και ο εξοπλισμός του πολέμου για την πολιορκία και την άλωση του κάστρου και οι πολεμικές σκηνές συναρπάζουν τα παιδιά αυτής της ηλικίας[59].
Οι μαθητές πληροφορούνται για το ξεκίνημα της εκστρατείας με τη συμμετοχή του λαμπρού στόλου και τη σημασία της εφεύρεσης του υγρού πυρ ως νέου όπλου για να αντιμετώπιση των Αράβων[60].
[...] Καταλαβαίνετε τι έστελναν στους εχθρούς αυτά τα στόματα την ώρα της συμπλοκής; Το φοβερό υγρό πυρ. [...] –«Ο καημένος ο καλλίνικος, ν' αγιάση η ψυχή του» [...] Επίσης «ταξιδεύουν» από την Κων/πολη στην Κρήτη μαζί με τον πολεμικό στόλο, γνωρίζοντας το Αιγαίο πέλαγος με τις ομορφιές του[61].

Το κάστρο της Κυράς [62]
Οι μαθητές συμμετέχουν νοερά στη θριαμβευτική υποδοχή του στρατού και ζουν τις μεγαλόπρεπες στιγμές όπου η δόξα κι ο πλούτος είναι εμφανής. Οι διάφορες φάσεις της υποδοχής των νικητών στην Καισάρεια δίνονται με παραστατικό τρόπο και οι μαθητές γνωρίζουν τις παρατάξεις των Πρασίνων και των Βένετων προκαλώντας πρόσθετο ιστορικό ενδιαφέρον.
[...] Την αυγή ένας μεγάλος αυλικός τον εδέχτηκε στην στη Χρυσόπορτα και του φόρεσε στο κεφάλι ένα χρυσό στεφάνι. [...] του έδειξε ν' ανεβή στο θριαμβικό άρμα, ένα ασημένιο αμάξι με τέσσερα χιονάτα άλογα. [...] Ένας λαός τρελός από χαρά ήταν στοιβαγμένος στους δρόμους και στις πλατείες [...] δάκρυζε και χειροκροτούσε [...][63]
Χιλιάδες λαός γιορτινά ντυμένος καθόταν στα καθίσματα και φώναζε, χωράτευε και γελούσε [...] Πρώτος πέρασε ο Νικηφόρος, με το χρυσό στεφάνι στο κεφάλι, έπειτα οι στρατιώτες του κι έπειτα οι αιχμάλωτοι. [...][64]
Η πάλη του Διγενή με το ληστή Μασούρη και η υποταγή του δεύτερου καλλιεργεί στα παιδιά την αγάπη για την πατρίδα και την υπεράσπιση των ιδανικών που καπηλεύονται άλλοι άδικα. Ο Διγενής – Έλληνας δεν ανέχεται την αδικία, δεν τα βάζει κάτω και οδηγείται στο στόχο του στο «κάστρο της κυράς». Ο Μανσούρης – ένα μυρμήγκι μπροστά στο γίγαντα Διγενή μπορεί καμιά φορά να φανεί χρήσιμο και απαραίτητο. Όπως τελικά και έγινε, ο Μανσούρης οδήγησε το Διγενή στο «κάστρο της κυράς». [...] Πήδησε από το άλογό του και ρίχτηκε απάνω στο ληστή παίζοντας το ραβδί του.[...] « Μη με σκοτώσεις, παρακάλεσε ο Μανσούρης, και θα μάθης πράμα, που θάδινες γι' αυτό και τη ζωή σου».[...] Ο ληστής [...] έδειξε μακριά μέσα στην κλεισούρα. « Είναι το κάστρο της κυράς».[...] « για να βάλη μέσα την κόρη του Δούκα [...]» Τι λες! ...» φώναξε ο Διγενής .» «Την Ευδοκία;».[...]
Το κείμενο περιγράφει τη μονομαχία του Διγενή με τον Εμίρ Αλή. Το άλογο είναι σύντροφος στις μάχες και ο Ακρίτας το σέβεται και λογαριάζει τις δυνατότητές του. Το σπαθί το ονομάζει Δαμασκί, γιατί η Δαμασκός κατασκεύαζε περίφημα σπαθιά. Γίνεται, δηλαδή, λόγος για την περιοχή της Συρίας που ήταν επαρχία της βυζαντινής αυτοκρατορίας και με την οποία γίνονταν εμπορικές συναλλαγές. Γίνεται έμμεση αναφορά στις μάχες που δινόταν στις άκρες της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

59 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 887-888.
60 Βλ. ό. π., σελ. 888-889.
61 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 889.
62 Βλ. ό. π., σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
63 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 894.
64 βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 895.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] –«Αφέντη, είπε ο ληστής, το καταλαβαίνω καλά. Όσο θα ζης, ψωμί δεν είναι για μας στους τόπους σας. Άφησέ με στο δικό μου. Το δρόμο τον ξέρεις να γυρίσης, [...] Άφησε να μείνω κι εγώ με τους δικούς μου».
Τη διαχρονικότητα των πολέμων με τους γειτονικούς λαούς έρχεται εδώ να ζωντανέψει η Μαξιμώ που παλεύει με το Διγενή. Θυμίζει στα παιδιά τις αμαζόνες της μυθολογίας. Ο Διγενής σέβεται την αντίπαλό του. Η Μαξιμώ προτιμά να πεθάνει παρά να πέσει στα χέρια του εχθρού. Οι μαθητές γνωρίζουν πως η θρησκεία και η πατρίδα ήταν για τους Βυζαντινούς δύο στοιχεία άρρηκτα συνδεδεμένα τα οποία τους κρατούσαν πιστούς στους αγώνες τους.
[...] «Καθώς έχω ακουστά, είναι από τον καιρό που οι Πέρσες κατέβαιναν ως εδώ για ν' αρπάξουν και να σκοτώσουν. Οι κάτοικοι τα είχαν για κρυψώνες. Πολλές φορές τα έκαμαν κάστρα απάτητα. Χύθηκε κι εδώ αίμα για την ελευθερία!... Χύθηκε αίμα!...». [...][65]
Η συγκεκριμένη σκηνή είναι αντιπαιδαγωγική και θα μπορούσε να αποφευχθεί.
[...] Και κατέβασε το σπαθί του στα νεφρά του αλόγου της ελαφρά. Το άλογο χωρίστηκε στα δυο. Η Μαξιμώ πήδησε τρομαγμένη κάτω. [...] [66]

2.1.1.4. Απειλή - εχθροί της πατρίδας

Το Άγιο μαντήλι [67]

Οι μαθητές γνωρίζουν πως το ανατολικό μέρος της αυτοκρατορίας αντιμετώπιζε βαρβαρικές επιδρομές και κατανοούν πως ένα κράτος πρέπει να είναι καλά προετοιμασμένο και οργανωμένο με στρατό, για να αντιμετωπίσει τις όποιες επιθέσεις.[...] «Βρήκαν τον Κουρκούα στο σαλονάκι της στρατήγισσας Ειρήνης[...] Εκείνη τη στιγμή μπήκε ο Αμιράς. «Στρατηγέ μου, είπε, έρχομαι να σου ζητήσω μια χάρη !...» «Ελεύθερα, φίλε μου». «...θέλω ο γιος μου να διδαχτή τη μεγάλη ταχτική». «Πολύ σωστά». «Γι' αυτό αποφασίσαμε να τον εμπιστευτούμε στα χέρια σου». «Τον παίρνω», είπε πρόθυμα ο Κουρκούας. «Από τώρα τον διορίζω αρχηγό στο τάγμα της Χαρσιανής». «Μεγάλη μας χάρη, στρατηγέ μου». Ο Διγενής [...] πλησίασε κατακόκκινος και φίλησε το χέρι του Κουρκούα. «Παρακαλώ να πιστέψεις, στρατηγέ μου, πως θα φανώ άξιος της εμπιστοσύνης σου»[68][...]

Σαρακηνοί κουρσεύουν[69]

Τα παιδιά γνωρίζουν τους Σαρακηνούς και αντιλαμβάνονται τις αδυναμίες του Βυζαντίου και την εξασθένιση της άμυνάς του.
Οι μαθητές διαπιστώνουν ότι οι Σαρακηνοί δημιουργούσαν πολλά προβλήματα στους Βυζαντινούς.
[...] Ο στρατηγός ο Δούκας μπορεί να ήταν από μεγάλο και αρχαίο γένος [...] μα ούτε στρατιώτες άξιους είχε, ούτε πολλούς. Γιατί ήταν φιλοχρήματος και η στρατιωτική δύναμη της επαρχίας του βρισκόταν μόνο στα χαρτιά. [...] Τα χωράφια που του έδινε ο βασιλιάς για να μοιράζη στους στρατιώτες, τα καλλιεργούσε με τους δούλους του κι έπαιρνε αυτός τα εισοδήματα. [...] Μα κι από κείνους τους λίγους, που φύλαγαν τα

65 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 921.
66 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 920.
67 Βλ. ό. π., σελ. 869 – 879. Αναγνωστικό Ε΄.
68 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 879.
69 Βλ. ό. π., σελ. 926 – 937. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κάστρα και τις κλεισούρες, τους έκλεβε το φαγί και το μισθό τους. [...] Έπαιζαν στο τάβλι ό,τι είχαν και τη νύχτα έγδυναν τους χωρικούς ή τους οδοιπόρους [...]
Επίσης μαθαίνουν τον τρόπο ζωής των Βυζαντινών και επιβεβαιώνουν την άρρηκτη συνέχεια της φυλής μας, που στην ιστορία ονομάζεται «ομότροπον» (κοινός τρόπος ζωής). Ακόμη διαπιστώνουν την αρχή της παρακμής, αφού η συγκέντρωση της γης σε δυνατούς και ο έλεγχος των αγροτικών πληθυσμών απειλεί τη συνοχή της αυτοκρατορίας και την εδαφική της ακεραιότητα.
Ο Διγενής που αντιπροσωπεύει τον απλό Έλληνα στρατιώτη, παίρνει μόνος την απόφαση να υπερασπιστεί την πατρίδα, αφού το Βυζάντιο παίρνει το δρόμο της παρακμής.
Οι μαθητές αντιλαμβάνονται πόσο απαραίτητη είναι η εμπειρία των παλαίμαχων στρατιωτικών στις δύσκολες στιγμές της πατρίδας.
[...] Μπροστά ένας στρατηγός ντυμένος την πολεμική, μα φαινόταν τόσο γέρος, που απορούσε κανείς πως κρατιόταν απάνω στο πολεμικό του άλογο. Ήταν ολοφάνερο, πως η θέληση κι όχι η δύναμή του τον κρατούσε. Πίσω του ακολουθούσαν, αρματωμένοι με ό,τι πολεμικό όπλο βρήκαν, καμιά τριανταριά καλόγεροι. [...] «Στρατηγέ μου, και συ εδώ;» ρώτησε ο Ακρίτας, σκύβοντας να του φιλήσει το χέρι. – «Τι να γίνη, παιδί μου» [...] «Όταν η πατρίδα κινδυνεύη, όχι μόνο το κορμί, μα και την ψυχή του πρέπει να λησμονή κανείς.[...][70]
Επίσης γνωρίζουν τους Άραβες και τον πολιτισμό τους, σε εποχή ακμής. Ακόμη τις επιδρομές, τις λεηλασίες και τη βία που αποτελούσε στοιχείο του Μωαμεθανισμού. Μάλιστα το ίδιο το Κοράνι τους παρακινούσε με τη φράση «Πολεμήστε τους εχθρούς σας στον πόλεμο για τη θρησκεία». [...] «Στην ακολουθία του βρίσκονται όπως πάντα πολλοί ποιητές και σοφοί. Κάθε βράδυ στον καταυλισμό του κάνει ποιητικούς αγώνες για το καλύτερο ποίημα. [...]
Η περιγραφή των αιχμαλώτων, των λαφύρων και των λεηλατημένων περιοχών δημιουργεί στους μαθητές το αίσθημα της εκδίκησης. Και ο Διγενής – Έλληνας είναι αυτός που αναλαμβάνει αυτό το έργο.
Οι εμφύλιες διαμάχες για θέσεις και αξιώματα δείχνουν στους μαθητές τα ελαττώματα της φυλής μας.
[...] Ο Ακρίτας [...] έμαθε πως ο Ρωμανός ο Β΄ πέθανε κι άφησε τη βασιλεία στα δυο παιδιά του. Μα παιδιά ήταν ανήλικα και η βασίλισσα Θεοφανώ μαζί με το Βρίγκα θα τα επιτρόπευαν. «Καταλαβαίνεις πως δεν μπορούσαν να το δεχτούν αυτό οι στρατιωτικοί» [...] –Να κυβερνά το κράτος μια γυναίκα και ο Βρίγκας!»
[...] –«Το είπα και άλλοτε» είπε ο Διγενής. «Απ' όλα τα αξιώματα της αυτοκρατορίας προτιμώ να λέγομαι ακρίτας. Εγώ δε δουλεύω πρόσωπα, δουλεύω την πατρίδα μου.

2.1.1.5. Θυσία για την πατρίδα

Η θυσία της Ιφιγένειας[71]

Γνωρίζουμε, πως είχε ευρύτερη διάδοση, η δοξασία στον ελληνικό λαό και σ' άλλους λαούς, ότι για τη στερέωση και ασφάλεια οποιουδήποτε κτίσματος ή την επιτυχία κάθε σπουδαίας επιχείρησης απαιτείται θυσία και μάλιστα θυσία κάποιου ανθρώπου για να είναι το κτίσμα στέρεο και «στοιχειωμένο».

Στο συγκεκριμένο κείμενο παρουσιάζεται η θυσία της Ιφιγένειας ρεαλιστική και λιγότερο διδακτική. Η Ιφιγένεια βρίσκει στην αρχή φοβερή την είδηση, δε θέλει να

70 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 929 Αναγνωστικό Ε΄.
71 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 646 – 647. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πεθάνει, τέλος υποτάσσεται στην ανάγκη και προσπαθώντας να ελαφρώσει τη λύπη του πατέρα της λέει ότι πεθαίνει με τη θέλησή της. Οι διάλογοι, οι περιγραφές η συμπεριφορά εκσυγχρονίζουν τελείως τα παραδείγματα[72].

Όπως σε κάθε τραγωδία, έτσι και στη συγκεκριμένη, οι μαθητές γίνονται ένα με τον ήρωα. Τον συμπαθούν, τον συμμερίζονται, συμπάσχουν και όταν η ηρωίδα δέχεται και προσφέρει τον εαυτό της για το συμφέρον της πατρίδας και προχωρεί η ίδια στολισμένη στο θάνατο, το δέχονται και συμφωνούν μαζί της.

Όμως το ελάφι που παρουσιάζεται με τη βοήθεια της Άρτεμης στο βωμό, ανακουφίζει όλους, αφού περνά μέχρι εδώ τα μηνύματα: Υπακοή και πίστη στους θεούς, υπακοή και σεβασμό στη γνώμη του πατέρα, αγάπη και θυσία για την πατρίδα.
[...] «Είναι γλυκιά πατερούλη η ζωή» [...] Ο Αγαμέμνονας έστεκε μπροστά τους κρύος κι ασυγκίνητος σα μάρμαρο. Δεν ήταν πατέρας εκείνη τη στιγμή, ήταν ο αρχηγός του στρατού, που πήγαινε να πολεμήσει για την τιμή της Ελλάδας. [...] «Πάμε» του είπε βιαστικά. «Θα ιδήτε πώς πεθαίνει μια κόρη των Ατρειδών. Για την πατρίδα ο θάνατος, θάνατος δεν είναι μάθετέ το από μένα» «Α! βγαίνει από τα στόματα όλων. Απάνω στο βωμό ένα μεγάλο και πανώριο λάφι σπαράζει και χύνεται το αίμα του». «Ατρείδες και σεις οι άλλοι, χαρήτε !» φωνάζει ο μάντης. «Η θεά δε θέλησε τη θυσία της βασιλοπούλας και μας έστειλε το λάφι. Μας υπόσχεται καλό ταξίδι. Σήμερα ο στόλος μπορεί ν' αφήση την Αυλίδα !»[73].[...]

Ο Πρόας τελειώνει την ιστορία του[74]

Ο Πρόας τελειώνοντας την ιστορία του, αναφέρει το τι απόγιναν τα υπόλοιπα πρόσωπα της ιστορίας του: [...] Ο πατέρας του σκοτώθηκε για την πατρίδα [...].

2.1.1.6. Ιστορία της πατρίδας

Η Γοργόνα[75]

Μας φέρνει στη θύμηση το λαϊκό θρύλο με τη Γοργόνα, την αδελφή του Μέγα Αλέξανδρου.

Η Γοργόνα που έχυσε κατά λάθος τη γυάλα με το αθάνατο νερό, που θα έπινε ο βασιλιάς Αλέξανδρος, ζήτησε από το Θεό αν ποτέ πεθάνει ο αδερφός της, να ζει με την ελπίδα ότι Εκείνος θα τον ξαναφέρει πίσω. Έτσι, μεταμορφωμένη σε μισή ψάρι μισή γυναίκα γυρίζει στις θάλασσες και ρωτά τους ναυτικούς : «Ζει ο βασιλιάς Αλέξανδρος;»
Αλίμονο σε όποιον πει όχι. Όποιος ναυτικός πει ναι, ταξιδεύει ήρεμα και μαζί με τους ναύτες του ακούει απ' το κατάστρωμα την κοπέλα να τους μαγεύει με τη φωνή της:

« Ζη ο βασιλιάς Αλέξανδρος,
ζη και βασιλεύει
και τον κόσμο κυριεύει!...»

Στόχος του κειμένου να κάνει γνωστό στα παιδιά το θρύλο της Γοργόνας που μεταδίδεται ακόμα και σήμερα από γενιά σε γενιά. Προσωποποιημένος ο Ελληνισμός σε γοργόνα ανησυχεί για την τύχη της πατρίδας του. «[...] Άφησέ με να ζω πάντα με

72 Βλ. Φραγκουδάκη Α.: Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου, Θεμέλιο, σελ. 157.
73 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 648 – 649.
74 Βλ. ό. π., σελ. 755 – 756.Αναγνωστικό Δ΄.
75 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 659-660. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

την ελπίδα πως κι αν πεθάνη, πάλι θα τον ξαναφέρεις στον κόσμο. Ποιος ξέρει αν δεν έρθουν δύσκολα χρόνια για την πατρίδα μου;»[...].

Το στοιχειωμένο λάφι[76]
Ο συγγραφέας διδάσκει στους νεότερους την Ελληνική μυθολογία και την Παλαιά Διαθήκη, στολίζοντας το κείμενο με εικόνες κατάλληλες για την ηλικία των μαθητών της Ε΄ τάξης.
[...]Ιστόρησαν το Σαμψώνα, δεμένο στην κολόνα του ναού. Το Δαβίδ, που με τη σφεντόνα να σκοτώνει το Γολιάθ. Αλλού τον Ηρακλή να πνίγει το λιοντάρι της Νεμέας, τον Αχιλλέα να μονομαχεί με τον Έκτορα, και το Μέγαν Αλέξανδρο να πολεμά τις αμαζόνες...[...]

2.1.1.7. Πόλεμος

Η Ροδαυγή [77]
Η Ροδαυγή, με συμβολικό όνομα, μες στη δίνη του πολέμου, 1912 – 1913, βρέθηκε ντυμένη στα στρατιωτικά, προστατευόμενη από το Μήτρο τον Κοκκινόβραχο, ορφανή κι έρημη. Έμεινε για λίγο με το στράτευμα, αλλά ο καθένας έπρεπε να πάρει το δρόμο του όσο οδυνηρός κι αν ήταν. Η Ροδαυγή έπρεπε να πάει με τη γριά πλύστρα και ο Μήτρος ο Κοκκινόβραχος για τον πόλεμο.
[...]«Τι να κάμωμε παιδιά; Δεν πάμε σε γάμο, πάμε σε πόλεμο...Να πάρεις, κυρούλα, τη Ροδαυγή...»[78].[...]
Τα παιδιά του πολέμου είναι δυστυχισμένα και μόνα τους προσπαθούν να επιβιώσουν. Τυχερά είναι εκείνα που θα βρεθεί κάποιος να τα προστατέψει, όπως έπραξε ένας απλός στρατιώτης, ο Μήτρος ο Κοκκινόβραχος.

Η εικόνα του Αλεξάνδρου[79]
[...] « Και προπάντων μάχες! Μάχες! Θέλω ν' ακούσω από την αυγή ως το βράδυ!» φώναξε ο Περδίκκας.

Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι[80]
[...] Γιατί αν κατάντησε δούλος και σακάτης, το έπαθε στον πόλεμο για την πατρίδα του. [...]

76 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.
77 Βλ. ό. π., σελ. 663 Αναγνωστικό Γ΄.
78 Βλ. ό. π., σελ. 664.
79 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 699 – 700. Αναγνωστικό Δ΄.
80 Βλ. ό. π., σελ. 756 – 757. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας 1.

Πατρίδα	
Αγάπη για την πατρίδα	5
Στρατός	7
Πρότυπο καλού στρατιώτη	11
Απειλή - Εχθροί	5
Θυσία για την πατρίδα	2
Ιστορία της πατρίδας	2
Πόλεμος	3

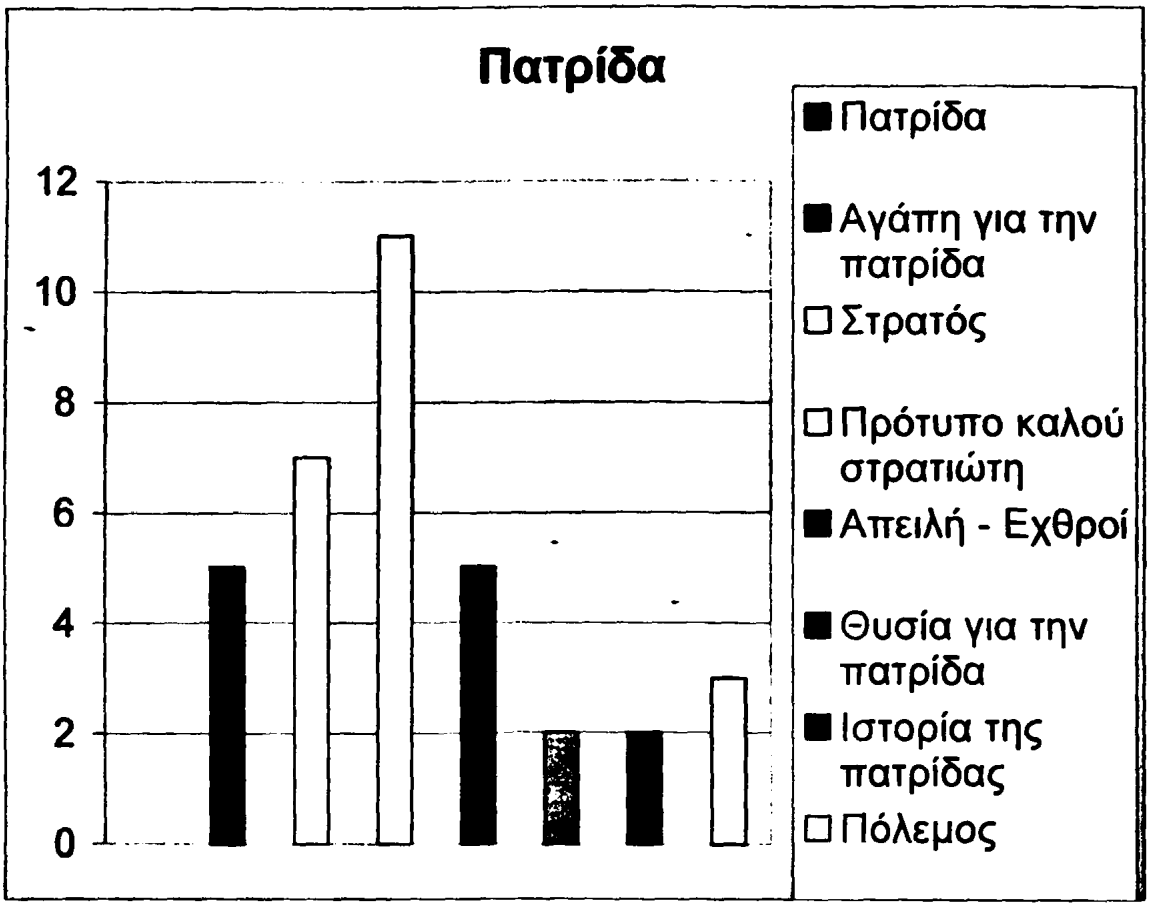

Γράφημα 1.

Είναι εμφανής η ανάδειξη του προτύπου του καλού στρατιώτη αφού στη συνείδηση όλων είναι η πραγματοποίηση της μεγάλης ιδέας. Ο ίδιος ο Α. Καρκαβίτσας υπηρέτησε αρκετό καιρό στο στρατό και είναι επηρεασμένος από τη στρατιωτική ζωή. Όμως όλα απορρέουν από την αγάπη του για την πατρίδα γι' αυτό δίνει μεγάλη σημασία στην ετοιμότητα για την υπεράσπιση της. Η ιστορία της πατρίδας και οι συνέπειες του πολέμου δεν αγνοήθηκαν.

Από την παρουσίαση και ανάλυση των ευρημάτων, η εθνική αγωγή η οποία ασκήθηκε από τα κείμενα των αναγνωστικών έχει σχέση με την ανάδειξη του προτύπου του καλού στρατιώτη και τη στρατιωτική θητεία, αφού την εποχή που εξετάζουμε είναι έντονη η επιθυμία όλων για την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας. Βλ. «**Οι απελάτες**»[81] [...] «Ο στρατιώτης, είπε στους αξιωματικούς, πρέπει να

81 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄ Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του

τρέφεται καλά και να πληρώνεται ταχτικά. Αυτός με το αίμα του και με τον κόπο του δοξάζει την πατρίδα. [...], «**Το κυνήγι**»[82] [...] «Παιδί μου Βασίλειε, είπε ο Αμιράς, σήμερα είναι η δεύτερη ημέρα της ευτυχίας μου. Πρώτη ήταν όταν γνώρισα τη μητέρα σου, την αγαπημένη μου Ειρήνη. Σήμερα μου έδειξες πως μπορώ πια να είμαι ήσυχος για το μέλλον. «Έχω παιδί στρατιώτη».[...], «**Μοναστήρι και σχολείο**» [83] [...] τώρα θα σπουδάση γραμματική, φιλοσοφία, ποίηση, ρητορική!...». «Όχι ρητορική!» τον έκοψε ο Αμιράς. « δε θέλω λόγια, έργα θέλω. Ο γιος μου θα γίνη στρατιωτικός. [...]. Κυρίαρχο στοιχείο είναι η αγάπη για την πατρίδα βλ. «**Η Γυναικόπετρα**»[84] [...] «Θεέ μου! Γλίτωσέ με! Δε θέλω μήτε να ξενιτευτώ μήτε την πίστη μου να αλλάξω. Ας γίνω ένα κομμάτι πέτρα για να μην μπορεί κανείς να με σαλέψει». [...] Εκείνο το χώμα από τη ρίζα της πέτρας δεν αφήνει κανένα ν' αρνηθεί την πατρίδα του[85] [...], και η αυτοθυσία για την υπεράσπισή της, βλ. «**Ο Περσέας και η Ανδρομέδα**»[86], [...] ρώτησε τους μάντεις ο πατέρας μου, τι να κάμει για να γλιτώσει τη χώρα, και κείνοι του αποκρίθηκαν, πως έπρεπε να δώσει στο θηρίο τη μονάκριβη θυγατέρα του.[...], «**Ο Πρόας τελειώνει την ιστορία του**[87]», [...] Ο πατέρας του σκοτώθηκε για την πατρίδα [...] και «**Η θυσία της Ιφιγένειας**»[88] [...] «Πάμε» του είπε βιαστικά. «Θα ιδήτε πώς πεθαίνει μια κόρη των Ατρειδών. Για την πατρίδα ο θάνατος, θάνατος δεν είναι·μάθετέ το από μένα» [...].

Ακόμη γίνεται αναφορά στην ιστορία της πατρίδας, βλ. «**Η Γοργόνα**[89]»,[...] Ζει ο βασιλιάς Αλέξανδρος ;.. Ζει και βασιλεύει και τον κόσμο κυριεύει [...], χωρίς παράλληλα να αγνοείται το γεγονός των συνεπειών του πολέμου, βλ. «**Η Ροδαυγή** [90]» [...] «Τι να κάμωμε παιδιά; Δεν πάμε σε γάμο, πάμε σε πόλεμο...Να πάρεις, κυρούλα, την (ορφανή) Ροδαυγή...»[91].[...] και «**Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι**[92]»[...] Γιατί αν κατάντησε δούλος και σακάτης, το έπαθε στον πόλεμο για την πατρίδα του [...].

Βασική επιδίωξη των συγγραφέων η διαμόρφωση από τη μεριά των παιδιών εθνικής συνείδησης και εθνικής ταυτότητας για την πρόοδο και ευημερία της χώρας στην οποία ζουν.

Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ' αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος, Αθήνα 1978 σελ. 94.

82 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.

83 Βλ. ό. π., σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄

84 Βλ. ό. π., 657 – 658. Αναγνωστικό Γ΄.

85 Βλ ό. π., σελ. 657 – 658.

86 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 604 – 609. Αναγνωστικό Γ΄.

87 Βλ. ό. π., σελ. 755 – 756.Αναγνωστικό Δ΄.

88 Βλ. ό. π., σελ. 646 – 647. Αναγνωστικό Γ΄.

89 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 659-660. Αναγνωστικό Γ΄.

90 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ.663 Αναγνωστικό Γ΄.

91 Βλ. ό. π., σελ. 664.

92 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 756 – 757. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2. 1. 2. Θρησκευτική αγωγή.

Η θρησκευτική αγωγή διαμορφώνει τη θρησκευτική διάθεση του ανθρώπου ώστε να αποκτήσει θρησκευτικές γνώσεις και ηθικές αρχές όπως το σεβασμό προς τους συνανθρώπους, την υπακοή και την πειθαρχία, την αγάπη προς το συνάνθρωπο και να ρυθμίσει τη διαγωγή του σύμφωνα με ηθικούς κανόνες, ώστε να αποβαίνει επωφελής για το σύνολο στο οποίο ζει. Με την ενδυνάμωση της πίστης προς το Θεό ο άνθρωπος αποκτά θάρρος και αισιοδοξία, βρίσκει παρηγοριά στις δύσκολες στιγμές της ζωής του και αποβάλλει τον εγωισμό.

Σκοπός της θρησκευτικής αγωγής είναι ο ηθικός και θρησκευτικός φρονηματισμός του ανθρώπου για μια θεληματική συμμετοχή του στη θρησκευτική ζωή.

2.1.2.1 Όρκος

Ο Φαέθοντας[93]

Ο πατέρας του Φαέθοντα προσπαθεί να αλλάξει την γνώμη του γιου του, αλλά εκείνος του θυμίζει ότι ορκίστηκε και δεν μπορεί να παραβεί τον όρκο.

[...] «Ορκίζομαι στα μαύρα νερά της Στύγας, ένας όρκος που ήταν φοβερός και για τους θεούς ακόμη»[94].[...]

Περσέας Ανδρομέδα [95]

[...] εκείνος ορκίστηκε πρόθυμα. Έτσι πήρε τη Δανάη γυναίκα του. [...]

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[96]

[...] Πήγαινε κοντά του, βάλε τα χέρια σου στα γόνατά του και πες του: «για το όνομα του μεγάλου Δία, αφιερώνω σε σένα τον εαυτό μου»[...]

[...] Μα για τ' όνομα του Δία, πάρε το παιδί μου να το αναθρέψεις [...]

Δίνω τον όρκο του εφήβου[97]

Υπεράσπιση της θρησκείας: [...] Και θα σεβαστώ τη θρησκεία των προγόνων μου. Μάρτυρές μου ας είναι οι θεοί».[...]

Η θυσία της Ιφιγένειας[98]

[...] Ορκίζομαι στο Δία, πως δε σου κρατώ κακία. Πεθαίνω με τη θέλησή μου [...]

Παλεύω με τον Ευφορίωνα [99]

[...] Μα τον Ηρακλή, δεν περίμενα τόση δύναμη από το αρχοντόπουλο, δεν είχε μόνο δύναμη, μα και τέχνη. [...]

Ο ακοντισμός[100]

[...] Μα τους θεούς, μακάρισα κι αυτόν και τη γενιά του και την πατρίδα του.[...]

---

93 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 599,600.Αναγνωστικό Γ΄.
94 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 601
95 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 604. Αναγνωστικό Γ΄.
96 Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
97 Βλ. ό. π., σελ. 749 – 750. Αναγνωστικό Δ΄.
98 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 646 – 647. Αναγνωστικό Γ΄.
99 Βλ ό. π., σελ. 721. Αναγνωστικό Δ΄.
100 Βλ. ό. π., σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Νικούμε και οι τρεις μας[101]

[...] Όσοι θ' αγωνιζόμαστε πήγαμε πρώτα και ορκιστήκαμε στον Όρκιο Δία. Ωρκιστήκαμε πως είμαστε αγνοί, πως κανέναν δεν αδικήσαμε και πως θ' αγωνιστούμε χωρίς δόλο και απάτη. Οι γονείς μας και οι δάσκαλοί μας ξανάλεγαν δυνατά τον όρκο μας. [...]

Τα Μεγάλα Παναθήναια [102]

[...] Μα του θεούς! Δεν είναι πράματα αυτά. [...]

2.1.2.2. Προσευχή

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[103]

[...] Λούστηκε καλά, έκαμε την προσευχή του στους θεούς [...] ύστερα σήκωσαν τα χέρια τους στον ουρανό και είπαν: «βοηθήστε μας, θεοί, να γίνωμε όμοιοι και καλύτεροι από τους προγόνους μας» [...] οι θεοί βοηθούν πάντα τους τολμηρούς[...] είδαν τότε στην κορφή τον Κένταυρο, με σηκωμένα τα χέρια στον ουρανό, να κάνει την προσευχή του [...] Να μου έστελνε κανένα (ταύρο) ο θεός της θάλασσας, του τον εθυσίαζα αμέσως [...]

Τα παιδικά χρόνια του Θησέα[104]

[...] έκαμαν την προσευχή τους στο ναό του Ποσειδώνα κι ύστερα πήγαν και κάθισαν στο δάσος[...]

Η Γυναικόπετρα[105]

[...] Θεέ μου! γλίτωσέ με! Δε θέλω μήτε να ξενιτευτώ μήτε την πίστη μου ν' αλλάξω. [...]

Η Θάλασσα[106]

Οι ναυτικοί και οι συγγενείς τους συχνά επικαλούνται τον άγιο Νικόλαο, το Θεό ή τη Μεγαλόχαρη να τους βοηθήσει.

Έκαμε το σταυρό του [...] «Καλά, παιδί μου» είπε, «κάμε ό,τι σε φωτίσει ο Θεός[...] Μια Κυριακή κατέβηκα με τη γυναίκα μου στον Αι- Νικόλα.[...] στο νησί μας με τη βοήθεια του Αι- Νικόλα[...] Τώρα δεν έχεις τίποτα παρά το χαμόσπιτο, εμένα και το Θεό.[...]Ο παπάς ντυμένος τ' άμφια διάβαζε την ευχή στο καράβι.[...] η γυναίκα μου η Μαριώ μ' έβλεπε κι έκανε το σταυρό της. « Παναγία μου, τρελάθηκε ο άντρας μου!» έλεγε. Και έταζε λαμπάδες στη Μεγαλόχαρη, πήγαινε ξυπόλυτη στα ξωκλήσια, διάβαζε τα ρούχα μου και στηθοκοπιόταν μέρα νύχτα για να πείση τους αγίους να με φέρουν στα λογικά μου.[...]

---

101 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 751 – 753. Αναγνωστικό Δ΄.
102 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
103 Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
104 Βλ. ό. π. σελ. 628 – 632. Αναγνωστικό Γ΄.
105 Βλ. ό. π., σελ. 657 – 658. Αναγνωστικό Γ΄.
106 Βλ. ό. π., σελ. 946 – 953.Παιδικά Διηγήματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η εκστρατεία της Κρήτης[107]

Ο λαός που είναι στα μετόπισθεν προσεύχεται. [...] –«Δοξασμένος ο κύριος!...» είπε κάνοντας το σταυρό της η στρατήγισσα. –«Καλό είναι να διατάξη ο επίσκοπος να γίνη δοξολογία στις εκκλησιές» [...][108]

[...] –Δοξασμένο τ' όνομα του Θεού!» είπε ο αμιράς. –«Παναγιά μου, φύλαγέ μου τον από κάθε κακό!» ευχήθηκε και η δέσποινα Ειρήνη, κάνοντας το σταυρό της. Η Ευδοκία έκαμε σιωπηλά το ίδιο. [...]

Το κυνήγι [109]

[...] – «Θεέ μου, ήμαρτον!» ψιθύρισε τρομαγμένος ο αμιράς κι έκαμε το σταυρό του. Το ίδιο έκαμε κι ο Διγενής με φανερή ανατριχίλα. [...]

Το κυνήγι [110]

[...] κατέβηκε ο Αμιράς με το γιο του, και αφού έκαμαν στην εκκλησία το σταυρό τους, ετοιμάστηκαν να καβαλικέψουν. [...]

Ένα ξαφνικό[111]

Στην απόγνωσή του ο Πρόας επικαλείται το θεό: [...] στάθηκα μπροστά στον Ποσειδώνα και σηκώνοντας τα χέρια μου του λέω με τρεμουλιαστή φωνή: «Μίλησε λοιπόν, θεέ! Φανέρωσε τον κλέφτη και βγάλε με από το μαρτύριο αυτό!». [...]

Λίγο έλειψε να χάσωμε το Μενεκράτη[112]

[...] Ω θεοί εκδικηθείτε με, είμαι μόνος, θα πεθάνω αν με αφήσετε και σεις.[...]

Παλεύω με το Θεαγένη [113]

[...] Σήκωσα τα μάτια στ' αγάλματα του Ηρακλή και του Ερμή, που στέκονταν με τάξη σε διπλή γραμμή γύρω στην κονίστρα και μέσα μου παρακάλεσα: «Βοηθήστε με, θεοί, στο πρώτο μου πάλεμα».

Οι Απελάτες[114]

Ληστές λένε την προσευχή: [...] Είπε να βάλουν για να φάμε και να έρθουν και οι άλλοι αρχηγοί. Ήρθαν ο Κίνναμος, ο Ξάνθινος, ο Αλημαλάς και οι άλλοι. Όλοι σωστά θηρία. Σε μένα ούτε έδωσαν προσοχή. Ο Αλημαλάς είπε το «πάτερ ημών», σταυροκοπήθηκαν όλοι και άρχισαν να τρώνε. [...] [115]

---

107 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 879 – 893.Αναγνωστικό Ε΄

108 Βλ. ό. π., σελ. 890.

109 Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868 Αναγνωστικό Ε΄.

110 Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.

111 Βλ. ό. π., σελ. 744 – 745. Αναγνωστικό Δ΄.

112 Βλ. ό. π., σελ. 747 – 748. Αναγνωστικό Δ΄.

113 Βλ. ό. π., σελ. 717 – 719. Αναγνωστικό Δ΄.

114 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄.

115 Βλ. ό. π., σελ. 916.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.2.3. Φόβος Θεού

Το ιερό λάφι της Αρτέμιδας[116]
[...] Πίστεψε πια πως το λάφι είναι άπιαστο, ή θεά το προστατεύει ή θεός κρύβεται μέσα του [...] Έξαφνα του παρουσιάζεται [...] η Αρτέμιδα η θεά του κυνηγιού [...] να γυρίσει στα βοσκοτόπια του [...]

Το στοιχειωμένο λάφι[117]
Ο Διγενής μπροστά στο ιερό ζώο τρομάζει:
[...] «Φτάνει!» ακούστηκε την ίδια στιγμή μια φωνή δυνατή. Ο Ακρίτας πάγωσε, κατάλαβε πως δεν ήταν ανθρώπινη φωνή. «Κύριε ημών Ιησού Χριστέ!» ψιθύρισε κάνοντας το σταυρό του. Κοιτάζει πάλι στο ξέφωτο, και βλέπει το λάφι ξαπλωμένο με τη σαΐτα στο πλευρό.[...]

2.1.2.4. Αγαπημένος στους Θεούς

Η Άλκηστη [118]
[...] Ήταν αγαπημένος στους θεούς και όλα του πρόκοβαν, χωράφια, δέντρα, ζώα και άνθρωποι. [...]

Ο Μίδας[119]
[...] Εγώ είμαι ένας από τους θεούς, που πολύ τον έχεις ευχαριστήσει με το φέρσιμό σου [...]

Ο Οδυσσέας και ο Ευρύαλος [120]
[...] Η θεά Αθηνά ξέρομε πως αγαπούσε πολύ τον Οδυσσέα.[...] οι θεοί μαζί σου [...]

2.1.2.5. Θυσίες - τάματα χρέος

Το κάστρο της Κυράς [121]
Οι προσωπικές διαμάχες για εξουσία πολλές φορές είναι κατώτερες του χρέους για την πατρίδα και τη θρησκεία. Ο στρατηγός [...] έκαμε την περιουσία του τρία μοιράδια» [...] «Τα δυο τα έδωσε στα παιδιά του, και το τρίτο μαζί με τον εαυτό του το αφιέρωσε στο μοναστήρι» [...] Έκαμε το χρέος του σα στρατιώτης, τώρα το κάνει και σα χριστιανός».

Η Άλκηστη [122]
[...] πάει στο βωμό του Απόλλωνα κάνει ευλαβητικές θυσίες [...]

Ο Θησέας παρουσιάζεται στον πατέρα του τον Αιγέα.[123]
[...] ο λαός πρόσφερε θυσία στη θεά Αθηνά. [...]

---

116 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 619 – 622. Αναγνωστικό Γ΄.
117 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.
118 Βλ. ό. π., σελ. 623 – 626. Αναγνωστικό Γ΄.
119 Βλ. ό. π., σελ. 641 – 643. Αναγνωστικό Γ΄.
120 Βλ. ό. π., σελ. 653 – 654. Αναγνωστικό Γ΄.
121 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 91 Αναγνωστικό Ε΄.
122 Βλ. ό. π., σελ. 623 – 626. Αναγνωστικό Γ΄.
123 Βλ. ό. π., σελ. 632 – 637. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο Ερυσίχθονας[124]

[...] Ούτε τους θεούς ούτε τους ανθρώπους σεβόταν, και σε κανένα βωμό δε θυσίαζε.[...]

Τα Μεγάλα Παναθήναια [125]

Στην αρχή, αναφέρεται στο χορό που τον αποτελούν εξακόσια (600) καλλίφωνα παιδιά που απαγγέλλουν τον ύμνο στη θεά Αθηνά. Ακόμη, κάνει λόγο για τα ζώα που φέρνουν οι κάτοικοι των περιχώρων για τη θυσία..

[...] Ανατρίχιασα όταν είδα τον άρχοντα της πολιτείας να παίρνη τον πέπλο από τα χέρια των παρθένων και να τον προσφέρη στη θεά»[126].[...]

Τα παιδικά μου χρόνια [127]

[...] έβαλαν τ' ανθοστέφανα στο κεφάλι, έκαναν σπονδές στο Δία το σωτήρα και άρχισαν να πίνουν. [...] Εμπρός στο σπίτι μας ήταν ο βωμός του Απόλλωνα. Η φωτιά έκαιγε απάνω μέρα νύχτα.

2.1.2.6. Θεός τιμωρός

Η Άλκηστη [128]

[...] και γιατί αντιμίλησα του Δία, ο πατέρας των θεών μ' έδιωξε απ' τον Όλυμπο και με πρόσταξε να δουλέψω για ένα χρόνο στους ανθρώπους [...]

Η Γυναικόπετρα[129]

[...]Την άκουσε ο Θεός και τη μαρμάρωσε. [...]

Οι Απελάτες[130]

[...] Η χριστιανοσύνη εκδικήθηκε. [...] χιλιάδες αιχμάλωτοι γύρισαν ελεύθεροι στα σπίτια τους. Τα λάφυρα ήταν πολλά και οι αιχμάλωτοι [...] όλη η χριστιανοσύνη ως τη βασιλεύουσα δόξαζε το Θεό και το Διγενή Ακρίτα. [...][131]

Ένα ξαφνικό[132]

[...] ΝΑ ΦΟΒΑΣΑΙ ΤΟΝ ΠΟΣΕΙΔΩΝΑ ΠΡΟΑ ΘΑ ΤΙΜΩΡΗΣΗ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ ΣΟΥ [...]

---

124 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 638 – 641. Αναγνωστικό Γ΄.
125 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
126 Βλ. ό. π., σελ. 735 – 736.
127 Βλ. ό. π., σελ. 702 – 703. Αναγνωστικό Δ΄.
128 Βλ. ό. π., σελ. 623 – 626. Αναγνωστικό Γ΄.
129 Βλ. ό. π., σελ. 657 – 658. Αναγνωστικό Γ΄.
130 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 910 – 926.Αναγνωστικό Ε΄.
131 Βλ ό. π.,. σελ. 934-935.
132 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 744 – 745.Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ιστορία μιας λίμνης[133]

Το κείμενο στοχεύει να κρατήσει ζωντανή την πίστη των ανθρώπων στο Θεό. Έτσι οι καλοί, φτωχοί και καταδεκτικοί άνθρωποι κάποτε απολαμβάνουν τα πλούτη του Θεού. Το ψωμί – πέτρα έγινε πραγματικό καρβέλι, το άδειο ξύλινο βαρέλι γέμισε κρασί και ο ζητιάνος που γύρεψε απ' τη φτωχή και πεινασμένη γυναίκα φαγητό, ήταν ο άγγελος Κυρίου.

Όλοι οι κακοί χωριανοί και η αδερφή της φτωχής γυναίκας χάθηκαν στη λίμνη που απλώθηκε και σκέπασε το χωριό. Η γυναίκα όμως δεν ήθελε την τιμωρία αυτή, και μέρα νύχτα παρακαλούσε το Θεό να συγχωρέσει την αδερφή της και τους συγχωριανούς της.

Ο Θεός - τιμωρός ξεχώρισε τους καλούς απ' τους κακούς. [...] Μια λίμνη πλατιά απλωνόταν εκεί που έστεκε πριν το χωριό. Σπίτια, αμπέλια και χωράφια, άνθρωποι και ζωντανά, όλα βούλιαξαν δεν έμεινε παρά το μικρό σπιτάκι της καλής γυναίκας στην άκρη.[...]

Το συγκεκριμένο κείμενο είναι μάθημα καλοσύνης, ανθρωπιάς και υπακοής στο Θεό. Είναι ηθικού διδακτικού χαρακτήρα σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής.

2.1.2.7. Θρησκοληψία

Με το σιδηρόδρομο [134]

Πολλοί άνθρωποι, συνήθως μεγάλοι στην ηλικία, πιστεύουν στις λαϊκές δοξασίες και προλήψεις που δυσκολεύουν και τη δική τους ζωή και τη ζωή των άλλων και στέκονται αρνητικοί σε οτιδήποτε νέο. [...] πίστευε όλα τα παράξενα. Πως το κοκαλάκι της νυχτερίδας του φέρνει καλή τύχη, πως μπορεί να πετύχει με το σιδερόχορτο, ν' ανοίξει σιδερόπορτες και να βρει κρυμμένους θησαυρούς πίστευε τις νεράιδες και το μάτιασμα μα τον τηλέγραφο και το σιδηρόδρομο, τα νόμιζε έργα του σατανά, που ήθελαν να χαλάσουν τον όμορφο κόσμο του Θεού [...]

2.1.2.8. Θρησκευτική Πίστη

Το κάστρο της Κυράς [135]

Παρά τις δυσκολίες και τα διλήμματα ο Διγενής θέλει να κάνει το χρέος του απέναντι στη χριστιανή Ευδοκία. Οι αρετές του και η ανδρεία του δεν του επιτρέπουν να αρνηθεί. Γίνεται στα μάτια των μαθητών πρότυπο θρησκευτικής πίστης.

[...] «Είναι συγγένισσά μας και χριστιανή!» [...] «Θα την αφήσωμε λοιπόν στα χέρια του Σαρακηνού την Ευδοκία;». [...] «ο αγαπημένος μου Χαμδάς ετοιμάζεται να μας χαιρετήση». «Καλώς νάρθη!» είπε ο Διγενής . «Αύριο βγαίνω στις άκρες. Απ' όλους τους βαθμούς που μου έδωσε ο βασιλιάς, προτιμώ να λέγωμαι ακρίτας».[...]

Οι Απελάτες[136]

Ο Μέγας Βασίλειος απαντά στον στρατηγό Μόδεστο: [...] «Πώς τολμάς, τον ερώτησε, ν' αντιστέκεσαι στὸν παντοδύναμο αυτοκράτορα; Δε φοβάσαι τη δύναμή μου; -«Τι μπορείς να μου κάνεις; -«Ένα από τα πολλά που είναι στα χέρια μου: εξορία, βασανιστήρια, θάνατο». –«Με άλλο τίποτα φοβέρισέ με» [...] Να το ξέρεις

133 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 655 – 657. Αναγνωστικό Γ΄.
134 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 953 – 958.Διηγήματα παιδικά.
135 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910.
136 Βλ. ό. π., σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στρατηγέ εμείς είμαστε πράοι και ταπεινοί, όχι μόνο στο βασιλέα, μα και στο παραμικρό άνθρωπο. Όταν είναι για την πίστη της, φωτιά, σπαθί, θηρία της ευχαριστούν, δε της τρομάζουν. [...] Εγώ –βέβαια, πρόσθεσε ο Ακρίτας, δεν είμαι πράος και ταπεινός σαν τον άγιο, μα και δε φοβούμαι τον αυτοκράτορα. [...] θα πάρω τη γυναίκα μου
και θα τραβήξω της άκρες μου. [...][137]

Γνωρίζουν οι μαθητές την αρχή της παρακμής της αυτοκρατορίας, αφού οι κάτοικοι της επαρχίας εγκαταλελειμμένοι έχουν ως τελευταία τους ελπίδα την πίστη στο Χριστό, αλλά και στην εξυπνάδα και πονηριά που τους χαρακτηρίζει ως λαός. [...] «Αν αγαπάτε το Χριστό, παιδιά, βοηθήστε να σώσουμε της χριστιανούς». [...] Να συνάξετε ξύλα και να κάμετε σωρούς κοντά κοντά. Άμα δείτε τη φωτιά μου ν' ανάψετε τις με μιας τις φωτιές». [...] «Άμα ακούσετε τη σάλπιγγά μου, ν' αρχίσετε και σεις ν' αλαλάζετε, να φωνάζετε δυνατά, συγκρατητά, και να κυλάτε κάτω ό,τι τύχη, πέτρες, κοτρόνια, δέντρα, βράχους, και ό,τι μπορείτε. Και με τη βοήθεια του Χριστού, του αληθινού Θεού, θα της καταστρέψωμε»[138].[...]
Τα σύμβολα της θρησκείας είναι τόσο ιερά όσο η οικογένεια και η υπεράσπιση της πατρίδας [...] Σε λίγες μέρες ο Διγενής αποχαιρέτησε της δικούς του κι έφυγε από την Καισάρεια. Έξω από τη γυναίκα του και τη σωματοφυλακή του δεν πήρε παρά τη σκηνή, τα εικονίσματα και του Χοσρόη το σπαθί. [...][139] [...] –«Μη φοβάσαι» την ησύχασε ο Διγενής. «Μόνον ο πανάγαθος Θεός μπορεί να της χωρίση»[140].[...] «Μεγάλη χάρη της από το Θεό, Διγενή» είπε με θαυμασμό. [...]

Το κάστρο της Κυράς [141]

Η πίστη στο θέλημα του Θεού υπεράνω όλων. [...] «Με νίκησες, νέε» φώναξε ο Αλή Χαμδάς, «θα προτιμούσα να δώσω τη ζωή μου παρά την Ευδοκία, μα ο Αλλάχ έτσι το θέλησε, ας γίνη το θέλημά του. [...]

Η εκστρατεία της Κρήτης[142]

Η θεατρική παράσταση, «Θυσία του Ισαάκ», γίνεται αφορμή η μητέρα που έχει το γιο της στρατιώτη να παρηγορείται. [...] Ο πόνος της Σάρας ελαφρώνει τον πόνο το δικό της, κι η αγύριστη θέληση του Αβραάμ της στομώνει το αίσθημα και της στερεώνει το καθήκον στο Θεό και στην πατρίδα.[143]

2.1.2.9. Αναφορά σε αγίους

Οι Απελάτες[144]

Οι μαθητές κατανοούν πως η θρησκεία στήριζε τους Έλληνες και ότι στις δύσκολες στιγμές του πολέμου, επικαλούνταν τη βοήθεια των αγίων: [...] –«Δεν είναι φωνή ανθρώπου, ούτε θηρίου. Βέβαια θα είναι το στοιχειό της σπηλιάς. Κάπου εδώ κοντά είναι το χωριό του Αι-Γιώργη. Τάχα να είναι το θηρίο που σκότωσε ο άγιος [...] – «Εκκλησία μια φορά! Ο άγιος Μηνάς, προσκυνώ τη χάρη του» [...] «Όλο μωσαϊκό!»

137 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 935-937.
138 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 932.
139 Βλ. ό. π., σελ. 912.
140 Βλ. ό. π., σελ. 918.
141 Βλ. ό. π., σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄
142 Βλ. ό. π., σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.
143 Βλ. ό. π., σελ. 886.
144 Βλ. ό. π., σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] Μα τούτο είναι θαύμα!» είπε η Ευδοκία κάνοντας το σταυρό της. «Τέτοια εκκλησία μέσα στο βράχο σκαμμένη!... Αχ και να είχαμε λίγο λάδι για τα καντήλια! Ποιος ξέρει από πότε έχουν ν' αναφτούν για χάρη του». [...]

Οι περιοχές της Μικρά Ασίας είναι γεμάτες χριστιανικά μνημεία και οι μαθητές γνωρίζουν το γεωγραφικό χώρο που κάποτε ήταν ελληνικός και ο πληθυσμός χριστιανοί.

2.1.2.10. Αναφορά στην Παναγία.

Το κάστρο της Κυράς [145]

[...] Ο αρχιστράτηγος όμως πήρε την εικόνα της Παναγίας, που φέρνει πάντα μαζί του, και την έβαλε στο αμάξι[...] Κίνησε το άρμα με την εικόνα [...] Έτσι έφτασε στην Αγια-Σοφιά. Εκεί τον περίμενε ο βασιλιάς με τον πατριάρχη[146].

Η εκστρατεία της Κρήτης[147]

Οι μαθητές κατανοούν το ρόλο που έπαιξε η πίστη του λαού στη βοήθεια της Παναγίας, με την αναφορά στο «Τη Υπερμάχω»[148].

2.1.2.11. Λατρεία - Σύμβολα[149]

Η εκστρατεία της Κρήτης[150]

Στο άκουσμα ότι ήρθε γράμμα από το μέτωπο η μητέρα επικαλείται το Θεό: [...] – «Ευλογητός ο Θεός!» φώναξε εκείνη κάνοντας το σταυρό της. [...] Άρχισε να κάνει λειτουργίες στα μοναστήρια, να μοιράζη βοηθήματα στους φτωχούς, ν' ανάβη πότε της μιας και πότε της άλλης εκκλησίας τον πολυέλαιο, και κάθε βράδυ να προσεύχεται ώρες για το γιο της. [...]

Συνδυάζεται η Πόλη με το χριστιανισμό [...]την ψηλή πύλη [...] κι έχει απάνω το Χριστό μας σε λαμπρό ψηφιδωτό. [...].

Επίσης από την τελετή της κηδείας αναφέρονται φράσεις [...] Γη ει και εις γην απελεύσει!... [...] «Έξελθε, βασιλεύ! Καλεί σε ο βασιλεύς των βασιλευόντων και κύριος των κυριευόντων!». [...]

Η είδηση της νίκης δίνει χαρά στο λαό που μην μπορώντας να συμμετάσχει στη μάχη, κάνει δοξολογίες, λιτανείες και παρακλήσεις βοηθώντας με αυτό τον τρόπο στους αγώνες. [...] οι καμπάνες της Καισαρείας σήμαιναν χαρούμενα. Το ίδιο και τα σήμαντρα των μοναστηριών και τα οικογενειακά παρεκκλήσια, [...] Το τροπάρι της οδηγήτριας ψάλθηκε μελωδικά [...] φάνηκε στη μεγάλη πύλη [...] μια λιτανεία [...] όλες κρατούσαν από μια λαμπάδα αναμμένη. [...].

Το κυνήγι [151]

Απαντάται και ο μαθητής κλέφτης. που θέλει να κλέψει την Αγία Γραφή – τη θρησκεία - του Διγενή, γιατί τον ενδιαφέρει το χρυσάφι με το οποίο είναι στολισμένη.

---

145 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910.Αναγνωστικό Ε΄.
146 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 894.
147 Βλ. ό. π., σελ. 879 – 893, Αναγνωστικό Ε΄.
148 Βλ. ό. π., σελ. 889, Αναγνωστικό Ε΄.
149 Στη λατρεία περιγράφονται: λιτανείες. δοξολογίες, τροπάρια, φράσεις από ψαλμούς, και τα σύμβολα: η Αγία Γραφή, εικόνες, καμπάνες, πολυέλαιος κλπ.
150 Βλ. ό. π. σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.
151 Βλ. ό. π. σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο Διγενής (Έλληνας) προστατεύει τη θρησκεία του με κάθε τρόπο. Γίνεται πρότυπο στους άλλους, αφού υπερασπίζεται την Αγία Γραφή, νικώντας με ευκολία τους κλέφτες. Δείχνει στους μικρούς μαθητές να αγαπούν τη θρησκεία τους. Επίσης, οι αναγνώστες βλέπουν πως τα παιδιά παίζουν και μεγαλώνουν με άλλα παιδιά. παρά τις διαφορές της ηλικίας τους, της φυλής τους, της θρησκείας τους και της καταγωγής τους.

[...] Ο Διγενής έπαιρνε πάντα μέσα στη σάκα του το καλλιτεχνικό χειρόγραφο (Αγία Γραφή). Μα ο Κίνναμος, ο Αλή - Μαλάς και ο Ξάνθινος θέλησαν να του το πάρουν. Όχι πως ζήλευαν το γράψιμο και τις εικόνες του, όσο το χρυσάφι και τα μαργαριτάρια που είχε το ξώφυλλό του. [...]

Μοναστήρι και σχολείο [152]

Σε ηλικία δέκα ετών ο Διγενής διδάσκεται στο σπίτι ψαλτήρι, Οκτώηχο και Αγία Γραφή. [...] Ο πάτερ Συμεών τον έμαθε ό,τι μπόρεσε στο σπίτι. [...] τον Οκτάηχο και το ψαλτήρι τα ξέρει απ' έξω...[...] «Κύριε ημών Ιησού Χριστέ !» είπε ο Αμιράς κάνοντας τον σταυρό του [153].

Η Αγία Γραφή φυλάσσεται καλοδιατηρημένη δείχνοντας στους μαθητές τη δέουσα προσοχή που πρέπει να έχουν απέναντι σε ιερά βιβλία. Η καλλιγραφία και οι εικόνες της Αγίας Γραφής αναπτύσσουν το θρησκευτικό συναίσθημα των μαθητών. [...] «Ο Δαβίδ παίζει τη λύρα του και βόσκει τα πρόβατά του» [...] «Εδώ είναι ο Δαβίδ, που ετοιμάζεται να σφεντονίση το λιθάρι του στο Γολιάθ. [...] Να και μια γυναίκα που φεύγει μακριά από το Γολιάθ. Είναι η Αλαζονεία. [...] Το «Πιστεύω» πρέπει να το μαθαίνουν από μικρά παιδιά και το σχολείο οφείλει να το διδάσκει.[...]

Ο Διγενής γνωρίζει το «Πιστεύω». [...] – Πες μας το σύμβολο της πίστεως». «Πιστεύω εις ένα Θεόν, πατέρα, παντοκράτορα...» άρχισε δυνατά και γρήγορα να λέη ο μαθητής. [...]

Καλλιεργείται η αγάπη προς τη θρησκεία και την πατρίδα κάνοντας έμμεσα αναφορά στην Αγία Σοφία και στον Αμιρά που με περηφάνια νιώθει χριστιανός αφού αλλαξοπίστησε χάρη στη γυναίκα του Ειρήνη. Η παιδική ηλικία είναι εύκολο να ζυμωθεί με τα ιδανικά της θρησκείας και της πατρίδας, έτσι ώστε οι μαθητές να αποκτήσουν εθνική ταυτότητα και συνείδηση.

2.1.2.12. Μυστήρια – Γέννηση

Η γέννηση του αντρειωμένου[154]

Τα ήθη και τα έθιμα της βάπτισης είναι στα άμεσα ενδιαφέροντα των παιδιών: [...] σε λίγους μήνες έγινε η βάφτιση, στην ίδια εκκλησία που βαφτίστηκε ο μέγας Βασίλειος. [...] «Σου παραδίνω, αρχόντισσά μου, το παιδί βαφτισμένο, μυρωμένο, του Θεού παραδομένο» [...] –« Μέγας ο Θεός! Κρατώ σε, γιε μ', στα χέρια μου και πάλι αποζητώ σε!» ψιθύρισε ο στρατηγός με λαχτάρα. [...] Σε τρεις ημέρες ο επίσκοπος της Καισάρειας με πολλούς κληρικούς ήρθε και διάβασε την ευχή στην κυρά Ειρήνη και στο νεογέννητο. [...]

152 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
153 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855.
154 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.2.13. Κλήρος

Η εκστρατεία της Κρήτης[155]

Σημαντική είναι η θέση του κλήρου στις πολεμικές μάχες. Με κάθε μέσο – όπλο –και κάθε τρόπο προσπαθούσαν οι ναυτικοί πολεμιστές να αντιμετωπίσουν τον εχθρό. [...] σε κάθε σώμα μπροστά μπήκε ένας επίσκοπος. Φορούσε τα χρυσά του άμφια και τη μίτρα, και κρατούσε ψηλά ένα σταυρό με το τίμιο ξύλο [...]

2.1.2.14. Ανεξιθρησκία

Μοναστήρι και σχολείο [156]

Έλληνες και Άραβες μαθητές πήγαιναν μαζί σχολείο: [...] ο πάτερ Αβακούμ, [...] δίδασκαν στο σχολείο της μονής ιστορία, γεωγραφία, θρησκευτικά, αριθμητική, γεωμετρία και αρχαία ελληνικά.[...].

Η διαφορετική θρησκεία χωρίζει τα παιδιά σε κοινωνικές τάξεις ενώ το σχολείο μοναστήρι περνά το μήνυμα της ανεξιθρησκίας. [...] «Οι Χαμδάδες δεν είναι υποχρεωμένοι» είπε ο δάσκαλος «η θρησκεία τους είναι άλλη. Εδώ έρχονται να μάθουν ελληνικά, να φωτιστούν από τη σοφία των προγόνων μας»[157].

2.1.2.15. Αλλαγή θρησκείας

Η γέννηση του αντρειωμένου[158]

Το κείμενο αμβλύνει τις θρησκευτικές διαφορές και φέρνει τους ανθρώπους πιο κοντά και ειδικότερα σε καιρό πολέμου. [...] «Ο Σαρακηνός που θέλει Ελληνοπούλα αλλάζει πρώτα τη θρησκεία του.» «Να αρνηθώ τον προφήτη και το κοράνι του!» «Εγώ ν' αρνηθώ το Χριστό μας και το Ευαγγέλιό του!». «Τα λόγια σου και η πίστη μου παλεύουν στην ψυχή μου!» [...]

Στην ενότητα αυτή ο Αμιράς γίνεται χριστιανός. Αποκτά τα ίδια δικαιώματα που είχε και στην πατρίδα του. Παίρνει την προίκα και τα αξιώματά του. Τα παιδιά γνωρίζουν ότι οι εχθροί της αυτοκρατορίας βαφτίζονται χριστιανοί και απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα. [...] Έτσι ο εμίρης βαφτίστηκε χριστιανός, ωνομάστηκε Ιωάννης, [...] Η μητέρα του βαφτίστηκε και ωνομάστηκε Σοφία, βαφτίστηκε και όλη του η πατριά. [...] Έτσι με τις καμπάνες και με τους αγγελιοφόρους, ακόμη και με τις φωτιές που άναψαν τη νύχτα οι βίγλες, το έμαθαν την ίδια μέρα σε όλη την Καππαδοκία. Από κει το έμαθαν και στα εμιράτα, πως ο Θεός έστειλε προστάτη στη χριστιανοσύνη. [...]

2.1.2.16. Θρησκεία και περιβάλλον

Ο Ερυσίχθονας[159]

[...] Στον καιρό του Ερυσίχθονα ήταν στη Θεσσαλία ένα δάσος, αφιερωμένο στη θεά Δήμητρα. [...]

---

155 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.
156 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
157 Βλ. ό. π., σελ. 846.
158 Μα όταν είδε [...] αγαθό και γλυκό| βλ. Α. Καρκαβίτσα Άπαντα, επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ, Β΄, σελ. 838. Αναγνωστικό Ε΄.
159 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,σελ. 638 – 641. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το κυνήγι [160]

Ο σεβασμός του Διγενή στο ελάφι ως ιερό ζώο καλλιεργεί στο μαθητή το σεβασμό στους θρύλους και τις παραδόσεις που έχουν σχέση με τη θρησκεία.

[...] Είναι χωρίς άλλο στοιχειωμένο ελάφι. Το γνωρίζω από τα σημάδια του [...] Έχει σταυρό στα κέρατα κι αστέρι στο κεφάλι κι ανάμεσα στα δίπλατα έχει την Παναγιά.[...]

Η θυσία της Ιφιγένειας[161]

[...] Η θεά το ζητεί, είναι θυμωμένη γιατί ο βασιλιάς της σκότωσε στο κυνήγι το ιερό της λάφι». [...]

2.1.2.17. Προστάτης των χριστιανών

Η γέννηση του αντρειωμένου[162]

[...] «Ακούστε όρη και λαγκάδια! Η στρατήγισσά μας γέννησε τον αντρειωμένο. Χαρά στη χριστιανοσύνη! Τρέμουν, τρίζουν τα βουνά!» [...] Προστάτη στους χριστιανούς! [...]

Όλοι περιμένουν με χαρά και ελπίδα τον ελευθερωτή των Αγίων Τόπων. [...] Αληθινός ο Θεός [...] «Γιατί όχι και στα Ιεροσόλυμα; Να ελευθερωθούν και εκείνα από τους Αγαρηνούς;». «Ο Θεός να δώση!» ευχήθηκαν όλοι.[...]

2.1.2.18. Κακοί χριστιανοί

Το κυνήγι [163]

[...] –«Πήραν μαζί τους και χριστιανούς! «είπε με πείσμα ο Διγενής. –«Τέτοιοι χριστιανοί καλύτερα να λείπουν» απάντησε ήσυχα ο Αμιράς. «Δεν τους έχει ανάγκη η χριστιανοσύνη. [...]

2.1.2.19. Θεός

Τα παιδικά χρόνια του Θησέα[164]

[...] «Καημένη Αίθρα! Καιρός να χωριστούμε έτσι προστάζουν οι θεοί [...]

Ο Θησέας παρουσιάζεται στον πατέρα του τον Αιγέα.[165]

[...] Αν οι θεοί μου χάριζαν ένα γιο, τέτοιο τον ήθελα [...]

Ο θρίαμβος[166]

[...] «Οι θεοί σου έδωσαν μια δοκιμασία και την πέρασες ηρωικά. Εύγε σου!»[...]

---

160 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
161 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 646 – 647. Αναγνωστικό Γ΄.
162 Βλ. ό. π., σελ. 838. Αναγνωστικό Ε΄.
163 Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
164 Βλ. ό. π., σελ. 628 – 632. Αναγνωστικό Γ΄.
165 Βλ. ό. π., σελ. 632 – 637. Αναγνωστικό Γ΄.
166 Βλ ό. π., σελ. 748 – 749 Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το κυνήγι [167]

[...] Στο μοναστήρι όχι μονάχα ο δάσκαλος, μα κι ο ηγούμενος και όλοι οι καλόγεροι, μόνο που δεν προσηκωνόταν όταν περνούσε. Τον είχαν για κάτι σταλμένο από το Θεό. [...]

167 Βλ. Α. Καρκαβίτσα Άπαντα, επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ, Β΄, σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας 2.

Θρησκευτική αγωγή	
Όρκος	9
Προσευχή	11
Φόβος Θεού	2
Αγαπημένος στους Θεούς	3
Θυσίες - Τάματα	6
Θεός τιμωρός	5
Θρησκοληψία	1
Θρησκευτική πίστη	5
Αναφορά σε Αγίους	3
Αναφορά στην Παναγία	2
Λατρεία - Σύμβολα	5
Μυστήρια	2
Κλήρος	1
Ανεξιθρησκία	1
Αλλαγή θρησκείας	1
Θρησκεία και Περιβάλλον	3
Προστάτης των Χριστιανών	2
Κακοί χριστιανοί	1
Θεός	4

Γράφημα 2.

Από τα παραπάνω ευρήματα προκύπτει πως οι συγγραφείς δίνουν μεγαλύτερη σημασία στην προσευχή και στον όρκο. Ακολουθούν οι θυσίες και τα τάματα που ενισχύουν τη θρησκευτική πίστη. Επίσης παρουσιάζεται και ο θεός τιμωρός. Εντύπωση κάνει η αναφορά στην ανεξιθρησκία και στην προστασία του περιβάλλοντος από το θεό, ο οποίος γίνεται τιμωρός όταν αυτό καταστρέφεται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Χωρίς δογματισμούς και θρησκοληψία οι συγγραφείς αναφέρθηκαν σε θρησκευτικές γιορτές και εκδηλώσεις και σε ιερά σύμβολα. Βλ **«Μοναστήρι και σχολείο**[168]**»** [...] – Πες μας το σύμβολο της πίστεως». «Πιστεύω εις ένα Θεόν, πατέρα, παντοκράτορα...» άρχισε δυνατά και γρήγορα να λέη ο μαθητής. [...]. [...] Ο πάτερ Συμεών τον έμαθε ό,τι μπόρεσε στο σπίτι. [...]ψαλτήρι, Οκτώηχο και Αγία Γραφή[169].[...] τον Οκτάηχο και το ψαλτήρι τα ξέρει απ' έξω...[...] «Κύριε ημών Ιησού Χριστέ !» είπε ο Αμιράς κάνοντας τον σταυρό του

Επίσης εντύπωση κάνει η αναφορά σε διαφορετικές θρησκείες, στο θρησκευτικό συναίσθημα των ανθρώπων που εκφράζεται το ίδιο, ανεξάρτητα από τη θρησκεία που πιστεύει κάποιος. Αξίζει να σημειωθεί το πνεύμα ανεξιθρησκίας, βλ. **«Μοναστήρι και σχολείο»** [170] [...] «Οι Χαμδάδες δεν είναι υποχρεωμένοι» είπε ο δάσκαλος «η θρησκεία τους είναι άλλη. Εδώ έρχονται να μάθουν ελληνικά, να φωτιστούν από τη σοφία των προγόνων [...], και ο σεβασμός σε ξένα σύμβολα όπως το κοράνι, που με τόλμη οι συγγραφείς παρουσίασαν στα κείμενά τους και το οποίο μάλιστα απεικονίζεται στο αναγνωστικό «Διγενής Ακρίτας»[171]. Επίσης εντύπωση έκαναν οι συχνές επικλήσεις στο θεό για τη βοήθειά του σε δύσκολες στιγμές, συνοδευόμενες από προσευχές και τάματα. Βλ. **«Η Θάλασσα**[172]**»** [...] Έκαμε το σταυρό του [...] «Καλά, παιδί μου» είπε, «κάμε ό,τι σε φωτίσει ο Θεός [...] Μια Κυριακή κατέβηκα με τη γυναίκα μου στον Αι- Νικόλα.[...] στο νησί μας με τη βοήθεια του Αι- Νικόλα [...] **«Η εκστρατεία της Κρήτης**[173]**»**[...] –Δοξασμένο τ' όνομα του Θεού!» είπε ο αμιράς. –«Παναγιά μου, φύλαγέ μου τον από κάθε κακό!» ευχήθηκε και η δέσποινα Ειρήνη, κάνοντας το σταυρό της. Η Ευδοκία έκαμε σιωπηλά το ίδιο. [...]

Οι συγγραφείς αναφερόμενοι στην αρχαία εποχή κάνουν λόγο για τον όρκο στους θεούς που δύσκολα παραβιάζεται από τους ορκιζόμενους. Βλ. **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[174] [...] Πήγαινε κοντά του, βάλε τα χέρια σου στα γόνατά του και πες του: «για το όνομα του μεγάλου Δία, αφιερώνω σε σένα τον εαυτό μου»[...] [...] Μα για τ' όνομα του Δία, πάρε το παιδί μου να το αναθρέψεις [...], **«Δίνω τον όρκο του εφήβου**[175]**»** [...] Και θα σεβαστώ τη θρησκεία των προγόνων μου. Μάρτυρές μου ας είναι οι θεοί».[...] **«Η θυσία της Ιφιγένειας**[176]**»**, [...] Ορκίζομαι στο Δία, πως δε σου κρατώ κακία. Πεθαίνω με τη θέλησή μου [...] και **«Παλεύω με τον Ευφορίωνα** [177]**»** [...] Μα τον Ηρακλή, δεν περίμενα τόση δύναμη από το αρχοντόπουλο, δεν είχε μόνο δύναμη, μα και τέχνη. [...]

Οι τίμιοι και καλοκάγαθοι άνθρωποι εισπράττουν την αγάπη του Θεού ενώ αντίθετα οι κακοί και ανέντιμοι τιμωρούνται. βλ. **«Η Άλκηστη** [178]**»**[...] και γιατί αντιμίλησα του Δία, ο πατέρας των θεών μ' έδιωξε απ' τον Όλυμπο και με πρόσταξε να δουλέψω για ένα χρόνο στους ανθρώπους [...] **«Η Γυναικόπετρα**[179]**»**[...] Την άκουσε ο Θεός και

168 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
169 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855.
170 Βλ. ό. π., σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
171 Βλ. Αναγνωστικό Ε΄Δημ. «Διγενής Ακρίτας», Α. Καρκαβίτσα – Ν. Έλατου.
172 Βλ. ό. π., σελ. 946 – 953.Παιδικά Διηγήματα.
173 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 879 – 893.Αναγνωστικό Ε΄
174 Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
175 Βλ. ό. π., σελ. 749 – 750. Αναγνωστικό Δ΄.
176 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 646 – 647. Αναγνωστικό Γ΄.
177 Βλ ό. π., σελ. 721. Αναγνωστικό Δ΄.
178 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 623 – 626. Αναγνωστικό Γ΄.
179 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 657 – 658. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τη μαρμάρωσε. [...], «**Οι Απελάτες**[180]» και «**Ένα ξαφνικό**[181]» [...] ΝΑ ΦΟΒΑΣΑΙ ΤΟΝ ΠΟΣΕΙΔΩΝΑ ΠΡΟΑ ΘΑ ΤΙΜΩΡΗΣΗ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ ΣΟΥ [...]

Κάποιες λεπτομερείς αναφορές σε ενδυμασίες ιερέων ή σε άλλες θρησκευτικές εκδηλώσεις μπορούσαν να αποφευχθούν. Βλ. «**Η εκστρατεία της Κρήτης**[182]». [...] σε κάθε σώμα μπροστά μπήκε ένας επίσκοπος. Φορούσε τα χρυσά του άμφια και τη μίτρα, και κρατούσε ψηλά ένα σταυρό με το τίμιο ξύλο [...]. Βέβαια οι αναφορές αφορούσαν τη βυζαντινή εποχή η οποία διακρινόταν από μεγαλοπρέπεια και πολυτέλεια - που συνεχίζει μέχρι σήμερα να διακρίνει την ενδυμασία ιερέων, μητροπολιτών και αρχιερέων της ορθόδοξης εκκλησίας – και οι συγγραφείς φαίνεται ήθελαν να παρουσιάσουν πιστά τη συγκεκριμένη πραγματικότητα. Τέλος ο θεός γίνεται τιμωρός όταν το περιβάλλον καταστρέφεται. Βλ. «**Ο Ερυσίχθονας**[183]» [...] Στον καιρό του Ερυσίχθονα ήταν στη Θεσσαλία ένα δάσος, αφιερωμένο στη θεά Δήμητρα. [...] «**Το κυνήγι** [184]» [...] Είναι χωρίς άλλο στοιχειωμένο ελάφι. Το γνωρίζω από τα σημάδια του [...] Έχει σταυρό στα κέρατα κι αστέρι στο κεφάλι κι ανάμεσα στα δίπλατα έχει την Παναγιά. [...] «**Η θυσία της Ιφιγένειας**[185]» [...] Η θεά το ζητεί, είναι θυμωμένη γιατί ο βασιλιάς της σκότωσε στο κυνήγι το ιερό της λάφι». [...]

180 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 910 – 926.Αναγνωστικό Ε΄.
181 Βλ. ό. π., σελ. 744 – 745.Αναγνωστικό Δ΄.
182 Βλ. ό. π., σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.
183 Βλ. ό. π., σελ. 638 – 641. Αναγνωστικό Γ΄.
184 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
185 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 646 – 647. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.3. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ – ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΑΓΩΓΗ

Το πρώτο φυσικό περιβάλλον που ασκεί αγωγή και επιδρά σωματικά και ψυχοπνευματικά στην ανάπτυξη του παιδιού είναι η οικογένεια. Το συγκεκριμένο περιβάλλον αποτελεί αναμφισβήτητα πρωταρχικό παράγοντα ανάπτυξης αφού ο εύπλαστος ψυχισμός του παιδιού για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα παραμένει κάτω από την άμεση επίδρασή του. Όμως κάθε οικογένεια δεν παύει να διαφέρει από την άλλη λόγω της κοινωνικής προέλευσής της, του μορφωτικού της επιπέδου, της οικονομικής της κατάστασης, της σύνθεσής της, των σχέσεων των μελών της, του τρόπου που διοικείται.

Ο παιδαγωγικός ρόλος της οικογένειας είναι αποφασιστικός γιατί ανάμεσα στα μέλη της υπάρχουν φυσικοί δεσμοί που οπλίζουν τους γονείς με δύναμη για να φροντίζουν για τη διατροφή των παιδιών, την ανατροφή, και τη διαπαιδαγώγησή τους[186]. Γι' αυτό η μέθοδος με την οποία ασκείται η παιδαγωγική επίδραση της οικογένειας είναι φυσική, αβίαστη, εποπτική χρησιμοποιώντας συχνά ως μέσο αγωγής το παράδειγμα, μέσα σε μια ευχάριστη ατμόσφαιρα γεμάτη αγάπη, στοργή και καλοσύνη.

Τη σημασία και το ρόλο της ελληνικής οικογένειας θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε μέσα από τα αποσπάσματα των κειμένων που παραθέτουμε:

2.1.3.1. Πατρική –μητρική αγάπη, θυσία και προστασία.

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[187]

Η πατρική αγάπη είναι αυτή που πολλές φορές σώζει το παιδί από κινδύνους:

[...] Ο Αίσονας κατώρθωσε να ξεφύγει με το παιδί του [...]

Ο Θησέας παρουσιάζεται στον πατέρα του τον Αιγέα.[188]

Ο πατέρας όταν μετά από καιρό βλέπει το γιο του νιώθει απέραντη αγάπη που την εκδηλώνει με αγκαλιές και φιλιά:

[...] Ρίχτηκε ο γεροβασιλιάς κι έσφιξε στην αγκαλιά του το Θησέα και τον εφίλησε σταυρωτά. [...]

Η θυσία της Ιφιγένειας[189]

Η μητέρα και ο αδελφός της Ιφιγένειας αγωνιούν για την τύχη της και γονατιστοί παρακαλούν τον πατέρα της:

[...] Η Κλυταιμνήστρα παραπονιόταν στον άντρα της, πως τη γέλασε και έφερε την κόρη της στο στρατόπεδο, η Ιφιγένεια αγκάλιασε τα γόνατά του και τον παρακαλούσε να μην της κόψη τη ζωή απάνω στον ανθό της. [...] Ο μικρός Ορέστης, που δεν έπαυε να κλαίει την αδελφούλα του, έτρεξε κι αγκάλιασε τα γόνατά του. [...]

Ο τυφλοπόντικας και οι φίλοι του[190].

Οι γονείς συχνά συμβουλεύουν τα παιδιά τους για να τα προστατέψουν από κινδύνους: [...] «Αν και [...] πρόσθεσε η τυφλοποντικίνα»[...]

---

[186] Βλ. Παπαδιώτη – Αθανασίου, Τα «Όρια» και η σημασία τους στη λειτουργία της οικογένειας και την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1999.

187 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 609 – 616.Αναγνωστικό Γ΄.

188 Βλ. ό. π., σελ. 632 – 637. Αναγνωστικό Γ΄.

189 Βλ. ό. π., σελ. 646 – 647. Αναγνωστικό Γ΄.

190 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 680 – 681 Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τα Μεγάλα Παναθήναια [191]

Ο μικρός μαθητής στεναχωριέται όταν αποχωρίζεται την οικογένειά του: [...] Ο πατέρας μου κι η μητέρα μου έμειναν ακόμη δυο ημέρες, ήρθε η ώρα του χωρισμού. [...] Ανεβαίνουν στην άμαξα και φεύγουν!... Αχ, να μην είχα μαθήματα!

Το μνήμα της μάνας[192]

Η θυσία της μάνας ακόμα και στο βασίλειο των ζώων είναι φανερή μέσα απ' αυτό το διήγημα. Η γαϊδουρίτσα του Τσιρίμπαση έσωσε το πουλαράκι της οδηγώντας το μέσα στην κουφάλα ενός δέντρου, αφού πάλεψε με το λύκο ως το τέλος [...] τα αίματα έτρεχαν από τα πλευρά της γαϊδουρίτσας· μα δεν έτρεχαν λιγώτερα από το κεφάλι του λύκου. Η άμοιρη μάνα προστάτευε και με το αίμα της το παιδί της»[193].[...]

Δίκαια λοιπόν κάποιος απ' τους χωρικούς που μαζεύτηκαν στο σημείο της πάλης είπε με συγκίνηση : [...]«Τέτοια μάνα δεν πρέπει να τη φάνε τα κοράκια κι οι αλεπούδες. Λέω να τη θάψωμε». Γι' αυτό, αυτό το μέρος ονομάστηκε «το μνήμα της μάνας»[194].[...]

Η γέννηση του αντρειωμένου[195]

Ο πατέρας καμαρώνει ιδιαίτερα όταν το αγόρι ανδρωθεί και υπηρετεί τη στρατιωτική του θητεία:

[...] «Παιδί μου Βασίλειε, είπε ο Αμιράς, σήμερα είναι η δεύτερη ημέρα της ευτυχίας μου. Πρώτη ήταν όταν γνώρισα τη μητέρα σου, την αγαπημένη μου Ειρήνη. Σήμερα μου έδειξες πως μπορώ πια να είμαι ήσυχος για το μέλλον. «Έχω παιδί στρατιώτη». [...]

Η εκστρατεία της Κρήτης[196]

Οι γονείς με αγωνία περιμένουν νέα από τα παιδιά τους πολύ περισσότερο μάλιστα όταν είναι στον πόλεμο.

[...] όταν γύριζε στο παλάτι, πριν ακόμη καθήση, ρωτούσε: «Είχαμε γράμμα;»

«Τίποτα, δέσποινα» απαντούσε η Βάγια. «Ακόμα τίποτα !» έλεγε νευρική η στρατήγισσα197. [...] «Ειρήνη! Ειρήνη! Γράμμα από το παιδί μας». Η Ευδοκία σηκώθηκε από τη θέση της χλωμή. Ο αμιράς άρχισε να διαβάζη [...]

Η επιστολή του Διγενή είναι ιερή και προκαλεί συγκίνηση στους συγγενείς, ιδιαίτερα στη μητέρα του και στη μέλλουσα σύζυγό του:

[...] Οι ψαλμοί, τα ευαγγέλια και τα συναξάρια, που ήταν πριν η χαρά τους, τώρα έμεναν τυλιγμένα στην κεντητή θήκη τους.[...]

Η Ειρήνη και η Ευδοκία έσκυβαν [...] σαν περιστέρια που σκύβουν στην ίδια βρύση να ξεδιψάσουν, κι όλο κάτι είχαν να ειπούν, κάτι να εξηγήσουν.[...]

---

191 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
192 Βλ. ό. π., σελ. 761 – 765. Αναγνωστικό Δ΄.
193 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 764.
194 Βλ. ό. π., σελ. 765.
195 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.
196 Βλ. ό. π., σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.
197 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 881.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.3.2. Μητέρα- πατέρας

Τα παιδικά μου χρόνια [198]
Η μητέρα κι η γιαγιά ανατρέφουν, και μεγαλώνουν το μικρό παιδί.
[...]Η μητέρα μου και η γιαγιά μου έκαναν πρόθυμα όλες μου τις παραξενιές, όσο ήμουν βρέφος [...] Όταν μπόρεσα και στάθηκα στα πόδια μου, μ' έμαθαν να περπατώ. Από το ένα μέρος η μάνα μου, από το άλλο η γιαγιά μου.[...]

Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας.[199]
Οι συμβουλές του πατέρα παιδαγωγούν το παιδί:
[...] Ο πατέρας μου έλεγε πως το μόνο που αγαπούν οι γάτοι είναι ο εαυτός τους. [...] Ο γάτος είναι το πιο ανυπάκουο ζώο έλεγε ο πατέρας. [...]

Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα [200]
Ο μαθητής ζητά την άδεια του πατέρα για να επισκεφτεί το φίλο του:
[...] Παραξενεύτηκε όταν του είπα πως πρέπει να ζητήσω άδεια του πατέρα μου. [...] Αυτός, μου είπε, μπορεί να προσκαλή τους φίλους του χωρίς να ρωτά κανένα κι έχει ολόκληρο διαμέρισμα στη διάθεσή του». Ωστόσο για μένα ρώτησε τους γονείς του. [...] Με παρακάλεσε λοιπόν να του κάμω τη χάρη να γράψω στον πατέρα μου.[...]

Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι[201]
Ο πατέρας των παιδιών όταν γύρισε σώος αισθάνθηκε υπερήφανος για την απόφαση των παιδιών του:
[...] Πολύ ευχαριστήθηκε με την απόφαση των παιδιών του και τους έκαμε τη χάρη που ζητούσαν. [...]

Το πρώτο μου βραβείο [202]
Ο δάσκαλος συγχαίρει το μαθητή για την ανατροφή που του έδωσαν οι γονείς του:
[...] «Συ, Πρόα, να ευλογής τους γονείς σου, που σ' έκαμαν να αγαπάς τα ποιήματα»[...].

Η Θάλασσα[203]
Ο πατέρας ναυτικός συμβουλεύει το γιο του να μην ακολουθήσει τη ζωή του ναυτικού.
[...] « Παιδί μου, τι έπαθες;» μου λέει. «Το συλλογίστηκες καλά τι θα κάμης;».Πρώτη φορά γνώριζα τη γλύκα της φωνής του. Δε σάστισα. «Πατέρα, του είπα, το σκέφτηκα, δεν μπορώ να ζήσω αλλιώτικα. Με κράζει η θάλασσα. Μη θέλεις να μ' εμποδίσεις».[...]

198 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 702 – 703.Αναγνωστικό Δ'.
199 Βλ. ό. π., σελ. 713 – 715. Η αγάπη των παιδιών για τα ζώα, φανερώνεται εδώ περίτρανα. Αναγνωστικό Δ'.
200 Βλ. ό. π., σελ. 725 – 729. Αναγνωστικό Δ'.
201 Βλ. ό. π., σελ. 756 – 757. Αναγνωστικό Δ'.
202 Βλ. ό. π., σελ. 709 – 711. Αναγνωστικό Δ'.
203 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 946 – 953.Παιδικά Διηγήματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.3.3. Αδέρφια – Αγόρι - Κορίτσι

Η γέννηση του αντρειωμένου[204]

Τα αδέρφια της Ειρήνης, με την ευχή και την κατάρα της μάνας, προσπαθούν να φέρουν πίσω την αδερφή τους. Μπροστά στην υπερβολική αγάπη για την αδερφή, τίποτα δεν θα τους σταθεί εμπόδιο ούτε ο ίδιος ο θάνατος. Μέσα από την ενότητα αυτή το παιδί γνωρίζει την αγάπη της μάνας, την αγάπη για τα αδέρφια, το ρόλο του πρωτότοκου γιου στην οικογένεια και την αγάπη των αδερφών προς τον «αδερφό» γαμπρό τους.

[...] «Είμαστε παιδιά του στρατηγού Ανδρόνικου κι αδέρφια της σκλάβας σου Ειρήνης. [...] εμείς λείπαμε μακριά. Αν ήμαστε εκεί, σήμερα δε θα χαιρόσουν το φως. [...] Η μητέρα μας [...] Ευχή και κατάρα μας έδωσε, ή να πάμε πίσω την κόρη της ή να μη γυρίσουμε κι εμείς. Να, εδώ την έχουμε την ξαγορά» [...] – «Δεν τα θέλω!» [...] – «Τότε σκότωσέ μας ή δώσε μας την αδερφή μας». – «Δεν είμαι δολοφόνος». [...] «έλα να πολεμήσουμε». [...] «Δεν το κάνω, γιατί σας θέλω γι' αδερφούς!» [...] αγκάλιασαν και φίλησαν το Σαρακηνό. [...]

Οι μαθητές μαθαίνουν για το ρόλο του αγοριού στην οικογένεια, τα δικαιώματα της περιουσίας, αλλά και την υποχρέωση της στράτευσης.

[...] Το κτήμα [...] θα πηγαίνη από πατέρα σε παιδί αρσενικό πάντα. Αν κανένας πεθάνη χωρίς ν' αφήση αρσενικό, θα το παίρνη εκείνο το κορίτσι που θα στεφανωθή γερό και δυνατό παλικάρι, άξιο να γίνη στρατιώτης. Αν δεν αφήση κανένα παιδί, θα το παίρνουν οι συγγενείς του, με την υποχρέωση να δίνουν ένα στρατιώτη στο βασιλέα, όταν τον ζητήση. [...][205].

Γνωρίζουν την ευτυχία και χαρά που φέρνει ένα παιδί στην οικογένεια και ειδικά το πρωτότοκο.

Το κυνήγι [206]

Τα κορίτσια από μικρή ηλικία μαθαίνουν τους βίους των αγίων, τα συναξάρια και τους ψαλμούς του Δαυίδ. Σε μεγαλύτερη ηλικία εργόχειρο, τραγούδι, χορό και καλούς τρόπους. [...] Από γράμματα είχε μάθει η Ευδοκία όσα της χρειάζονταν να διαβάζη τους βίους των αγίων, τα συναξάρια και τους ψαλμούς του Δαβίδ. Τώρα έπρεπε να μάθη εργόχειρα, τραγούδι, χορό και τους καλούς τρόπους που ταίριαζαν στη θέση της. [...] Όπου πήγαινε την έπαιρνε μαζί της, στις επισκέψεις, στην εκκλησία, ακόμη και στα φιλανθρωπικά καταστήματα της επισκοπής. [...]

Σχέσεις αδελφών:

Ο Μάρτης[207]

Ο Μάρτης φέρεται πονηρά στα αδέρφια του:

[...] Μα για να μη φερθεί τίμια στα αδέρφια του [...] κατάλαβαν την πονηριά του Μάρτη και θύμωσαν [...] ο Μάρτης όταν θυμηθεί πως γέλασε τ' αδέρφια του, και τους έπιε το κρασί [...]

---

204 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.
205 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 840.
206 Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
207 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 660. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.3.4. Παππούς- γιαγιά

Τα παιδικά χρόνια του Θησέα[208]

[...] Ο παππούς του και η μητέρα του τον ανέθρεψαν (Θησέα) τον έμαθαν να παλεύη, να πηδά, να τρέχη, να ρίχνει το λιθάρι και το κοντάρι [...] τον έπαιρνε ο παππούς του στα γόνατα και του έλεγε παλιές ιστορίες [...]

Τα παιδικά μου χρόνια [209]

Εκτός από τη μητέρα στην ανατροφή του βρέφους βοηθά και η γιαγιά:

[...] Η μητέρα μου και η γιαγιά μου έκαναν πρόθυμα όλες μου τις παραξενιές, όσο ήμουν βρέφος[...]. Όταν μπόρεσα και στάθηκα στα πόδια μου, μ' έμαθαν να περπατώ. Από το ένα μέρος η μάνα μου, από το άλλο η γιαγιά μου[...]Τα πέντε πρώτα χρόνια μου δεν έκανα τίποτ' άλλο παρά να παίζω και ν' ακούω τις συμβουλές του παππού: να μη δειλιάζω σε τίποτα, να μη φοβούμαι τα στοιχειά, ν' ακούω το μεγαλύτερό μου και να μη βασανίζω τα ζώα[...][210].

Επίσης οι μαθητές μαθαίνουν τον τρόπο διδασκαλίας της αλφαβήτας που διδάσκεται στο σπίτι από τον παππού, τον σοφότερο και γεροντότερο της οικογένειας. Ο παππούς ακόμη διδάσκει την αριθμητική, τη μουσική και το τραγούδι. [...] Όταν έγινα έξι χρονών ο παππούς [...] και μ' έμαθε να τραγουδώ.[...][211].

Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση [212]

Παρών ο παππούς σε όλες τις εκδηλώσεις της οικογένειας, δείχνει στους μαθητές το σημαντικό ρόλο που παίζει μέσα στην οικογένεια, αλλά και την ιδιαίτερη θέση που κατέχει μαζί με τη γιαγιά στην ανατροφή των παιδιών:

[...]είπε στον παππού να καθίση να φροντίση τα βόδια, μα ο παππούς ήθελε να έρθη κι εκείνος στο σχολείο.

Ακόμη ο παππούς ανατρέφει το εγγόνι μαθαίνοντάς το «καλούς» τρόπους συμπεριφοράς.

[...] περπατούσα στο δρόμο με τα μάτια χαμηλωμένα, καθώς με είχε μαθημένο ο παππούς. Αν απαντούσα κανέναν ηλικιωμένο του έκανα τόπο να περάση. Και μιλούσα χωρίς ξεφωνητά και χωρίς χειρονομίες. [...]

Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας.[213]

Οι συμβουλές του παππού και του πατέρα παιδαγωγούν το παιδί:

[...] - «Μη φοβάσαι γι' αυτό, ο παππούς μ' έμαθε ν' αγαπώ όλα τα ζώα»

Τα Μεγάλα Παναθήναια [214]

Ο πατέρας και ιδιαίτερα ο παππούς ικανοποιούνται όταν ακούνε τα επαινετικά λόγια των δασκάλων :

[...] Με τον πατέρα μου και τον παππού πήγαμε στου Λύση και στου Ερμογένη. Χάρηκαν κι οι δυο, και πιο πολύ ο παππούς, για όσα καλά άκουσαν για μένα.[...]

---

208 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 628 – 632. Αναγνωστικό Γ΄.

209 Βλ. ό. π., σελ. 702 – 703. Αναγνωστικό Δ΄.

210 Βλ. ό. π., σελ. 702 – 703. Τα πρώτα γράμματα τα μαθαίνουν στην ηλικία των έξι χρονών, όπως γίνεται και σήμερα.

211 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ.703

212 Βλ ό. π., σελ. 705 – 706. Αναγνωστικό Δ΄.

213 Βλ. ό. π., σελ. 713 – 715. Η αγάπη των παιδιών για τα ζώα, φανερώνεται εδώ περίτρανα. Αναγνωστικό Δ΄.

214 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η ζωή μας στην εξοχή [215]

Η παρουσία του παππού σε κάθε στιγμή της οικογενειακής ζωής είναι φανερή: [...]Τα βράδια συναζόμαστε όλοι γύρω στον παππού και κείνος ολόχαρος μας λέει θαυμαστά παραμύθια» [...] «Να χαλάσης πουλιού φωλιά, είναι το ίδιο σα να γκρεμίσης σπίτι!» μας λέει συχνά ο παππούς.[...][216].

Ο πατέρας μου διώχνει το Μενεκράτη[217]

Όπως στο απόσπασμα της προηγούμενης ενότητας έτσι κι εδώ έχουμε την παρουσία του παππού:

[...] Μια βραδιά καθόμαστε όλοι γύρω στον παππού, κάτω από το μεγάλο κέδρο που ίσκιωνε το σπίτι μας, μας μιλούσε για τον Περικλή και ακούαμε με προσοχή. [...] τελείωσε ο παππούς το ανέκδοτο κι εμείς μέναμε ακόμη αμίλητοι [...]

Νικούμε και οι τρεις μας[218]

Όλη η οικογένεια καμαρώνει και ιδιαίτερα ο παππούς από τις επιτυχίες του παιδιού: [...] «Ας πεθάνω τώρα» είπε στον πατέρα μου. «Αλήθεια σε λίγους μήνες ο πατέρας μου του έκλεισε τα μάτια»[219]. Τα τελευταία του λόγια ήταν η ευχή σε μένα και ευχαριστίες στους θεούς για την ευτυχισμένη του ζωή. Έπρεπε να τους ευχαριστήση και για το ευτυχισμένο τέλος του. [...]

2.1.3.5. Οικογενειακή ζωή - διασκέδαση

Ο Πρόας λέει την ιστορία του[220]

Επίσης τα παιδιά μαθαίνουν για τις ανθρώπινες σχέσεις, πώς μαζεύονταν όλοι μαζί και διασκέδαζαν χαρούμενοι στη χαρά των φίλων τους και για τις εκδηλώσεις της οικογενειακής ζωής όπως τη γέννηση ενός παιδιού και τη βάπτισή του. «Χόρευαν οι νέοι, τραγουδούσαν οι μεσόκοποι, κι οι γέροι καμάρωναν, συχνά έπιναν και χάιδευαν τα μακριά, χιονάτα γένια τους. Έτσι διασκέδαζαν ως το πρωί»[221].

Τα Μεγάλα Παναθήναια [222]

Η παρουσία της οικογένειας σε πολιτιστικές εκδηλώσεις είναι φανερή και το παιδί χαίρεται που τα μέλη της είναι κοντά του. Αντίθετα ο φίλος του στέκεται μόνος του, μελαγχολικός:

[...] Τρέχω αγκαλιάζω τη μάνα μου, τον πατέρα μου και τον παππού και φιλώ τ' αδερφάκια μου και τη μικρή αδερφή, που ήταν στην αγκαλιά της

215 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 737 – 738. Αναγνωστικό Δ΄.
216 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 738.
217 Βλ. ό. π., σελ. 740 – 743. Αναγνωστικό Δ΄.
218 Βλ. ό. π., σελ. 751 – 753. Αναγνωστικό Δ΄.
219 Βλ. ό. π., σελ. 753.
220 Βλ. ό. π., σελ. 700 – 702. Αναγνωστικό Δ΄.
221 Βλ. ό. π., σελ. 701 – 702.
222 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.3.6. Πατριός -μητριά

Ο Περσέας και η Ανδρομέδα [223]

Πολλά παιδιά από την κακή μεταχείριση του πατριού ή της μητριάς υποφέρουν. Όπως συνέβη και με το μικρό Περσέα που σκεφτόταν συνεχώς πώς θα ξεφύγει από τον πατριό του:

[...] Μια μέρα ο Περσέας [...] συλλογιζόταν πώς θα τα καταφέρει να ξεφύγει από το μητριό του [...][224]

Η Άλκηστη [225]

Επίσης η μητέρα αγωνιά για την τύχη των παιδιών της όταν εκείνη πεθάνει και δε θέλει ο άντρας της να παντρευτεί άλλη γυναίκα και αποκτήσουν τα παιδιά της μητριά:

[...] να μην πάρεις άλλη γυναίκα κι αποχτήσουν τα παιδιά μας μητριά[...]

2.1.3.7. Κηδεμόνας- σπιτονοικοκυρά- παραμάνα -δάσκαλος

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[226]

Πολλές φορές όταν οι συνθήκες δεν το επιτρέπουν και οι γονείς δεν μπορούν οι ίδιοι να μεγαλώσουν τα παιδιά τους, τα παραδίδουν σε πρόσωπα της εμπιστοσύνης τους για να τα αναθρέψουν και να τα παιδαγωγήσουν:

[...] πήγαινε να πης του πατέρα σου να έρθει κι αυτός εδώ [...] Γιατί δεν ήρθες και συ μαζί, μόνο έστειλες το γιο σου; Θέλησα να τον δοκιμάσω [...] αν είναι άφοβος [...] να πας στην ευχή μου και να κάμης υπομονή [...] με δάκρυα στα μάτια φίλησε ο Αίσονας το παιδί του, αποχαιρέτησε τον Κένταυρο κι έφυγε. [...]

Η Σπιτονοικοκυρά μου [227]

Μέσα από το συγκεκριμένο κείμενο οι μαθητές γνωρίζουν το σημαντικό ρόλο της σπιτονοικοκυράς που φρόντιζε τους μαθητές που σπούδαζαν μακριά από τα σπίτια τους. Ήταν συνήθως φτωχή κι ανήμπορη [...] η Αγαρίστη φτωχή χήρα [...]. Ζούσε με την εγγονή της, τη Γλυκέρα.» και είχε να αναθρέψει κι άλλα στόματα. .[...] Οι ζωγράφοι που έκαναν αυτή την τέχνη ήταν πολλοί, και δύσκολα η Γλυκέρα κέρδιζε όσα τους χρειάζονταν για να ζήσουν. Γι' αυτό η Αγαρίστη (η σπιτονοικοκυρά) με χαρά της δέχτηκε να με πάρη οικότροφο[...][228].

Ο πρώτος μου φίλος [229]

Το ορφανό παιδί ζει στο σπίτι, του κηδεμόνα του και δεν είναι καθόλου ευχαριστημένο:

[...] «και πού ζης;». «Στο γιατρό Διόδωρο, τον κηδεμόνα μου, μα δεν τον αγαπώ. [...] «Μόλις μεγαλώσω θα φύγω με τα πολεμικά καράβια» [...]

---

223 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 604 – 609. Αναγνωστικό Γ΄.
224 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 605
225 Βλ. ό. π., σελ. 623 – 626. Αναγνωστικό Γ΄.
226 Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
227 Βλ. ό. π., σελ. 705. Αναγνωστικό Δ΄.
228 Βλ. ό. π., σελ. 705. Το πρόβλημα της ανεργίας ήταν έντονο και την εποχή εκείνη.
229 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 711 – 712. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο Ποσειδώνας γίνεται άφαντος[230]

Οι μαθητές μαθαίνουν για το ρόλο της παραμάνας που συνήθιζαν να έχουν στα σπίτια τους πλούσιοι Αθηναίοι:

[...] Στο σπίτι του Λεωκράτη είχαν μια Σπαρτιάτισσα παραμάνα. Έτσι συνήθιζαν τότε [...] να παίρνουν παραμάνες Σπαρτιάτισσες, για να βυζαίνουν τα παιδιά μαζί με το γάλα και τις αρετές των Σπαρτιατών. [...]

2.1.3.8. Συζυγική πίστη- σχέσεις- πατριαρχική οικογένεια

Η Άλκηστη [231]

Η Άλκηστη, η βασίλισσα και γυναίκα του Άδμητου, βασιλιά των Φερρών της Θεσσαλίας, παρουσιάζεται ως μια πιστή και αφοσιωμένη σύζυγος που φτάνει στο σημείο να θελήσει να πεθάνει η ίδια, για να σωθεί ο άντρας της. Ακούγοντας ο Ηρακλής, ο φίλος του Άδμητου, το θλιβερό και συνάμα σπουδαίο νέο, κατορθώνει να πάρει από το θάνατο την νεαρή γυναίκα και να τη φέρει στον άντρα της.

[...] Γρήγορα κατεβαίνει στον Άδη [...] ώρες πολλές πάλευαν [...] Δυνατός ο ένας, δυνατός κι ο άλλος. Τέλος κατώρθωσε ο Ηρακλής να ρίξη το θάνατο και να κερδίση τη βασίλισσα [...]

Η εικόνα της γυναίκας που θυσιάζεται για τον άνδρα της δείχνει στο μικρό μαθητή την αξία της συζυγικής πίστης. Η ζωή είναι πάντα μια αξία, αλλά υπάρχουν πάνω απ' αυτήν αξίες ηθικές που γι αυτές έχει χρέος να θυσιάσει κανείς τη ζωή του, όταν χρειαστεί.

[...] «Άκουσε καλέ μου» [...] θα ήταν αληθινή ευτυχία να πεθάνουμε μαζί [...] μα τα παιδιά μας είναι μικρά και θέλουν ακόμη προστάτη. Η μητέρα δεν μπορεί να τα προστατέψη όπως ο πατέρας [...]

Ο Πρόας λέει την ιστορία του[232]

Το κείμενο μεταφέρει τους μικρούς μαθητές στην αρχαία εποχή, στη ζωή μιας πατριαρχικής οικογένειας.

[...] Ο πατέρας [...]καλλιεργούσε τα χωράφια μας [...] ο παππούς μου ήταν πολύ γέρος και τον σέβονταν όλοι.[...]

Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι[233]

Η μητέρα προσεύχεται και αγωνιά για τον σύζυγό της:

[...] Η Άδμητη θυσίαζε εκείνη την ώρα στους θεούς για να νικήσουν τα μακεδονικά όπλα και να γυρίση γερός στο σπίτι του ο πατέρας τους. [...]

Δεν μπορεί να πάρει απόφαση για την απελευθέρωση του Πρόα χωρίς την έγκριση του συζύγου της:

[...] Μόλις τελείωσε τη θυσία ο Περδίκας της είπε: [...] «Να ελευθερώσουμε τον Πρόα» [...] «Είναι καλό αυτό που ζητάτε, είπε, μα δεν μπορώ ν' αποφασίσω χωρίς την άδεια του πατέρα σας». [...]

230 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 730.Αναγνωστικό Δ΄.
231 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 623 – 626. Αναγνωστικό Γ΄.
232 Βλ. ό. π., σελ. 700 – 702.
233 Βλ. ό. π., σελ. 756 – 757. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η εκστρατεία της Κρήτης[234]

Επίσης τα όμορφα λόγια της αγάπης συγκινούν τη μέλλουσα σύζυγο του Διγενή:

[...] να μου τραγουδάει η Ευδοκία και να παίζω την κιθάρα μου.

[...] η κόρη πήρε το γράμμα και [...] έσυρε απάνω φωτερά τα μάτια της και κοκκίνισε. Έξαφνα άφησε το γράμμα στα γόνατα της στρατήγισσας και χάθηκε πίσω από το παραπέτασμα. [...]

Οι Απελάτες[235]

Η συγκίνηση, η ικανοποίηση, η χαρά και η ευχαρίστηση κορυφώνονται με τη τελετή του μυστηρίου του γάμου. Γίνεται αναφορά στην προίκα που έπρεπε να έχει μια γυναίκα για να καλοπαντρευτεί και να ευτυχήσει:

[...] Μα εκείνο που έκαμε σε όλους κατάπληξη, ήταν η προίκα που έδωσε ο στρατηγός στην κόρη του. Την πέρασαν όλη μια Κυριακή μέσα από τον ιππόδρομο. [...]

Επίσης φαίνεται καθαρά η συζυγική πίστη και η αγάπη. Μαζί με τον άνδρα - Διγενή είναι και η Ευδοκία - γυναίκα η οποία διακατέχεται από εθνική συνείδηση δείχνοντας πως η γυναικεία μορφή ήταν παρούσα στις δύσκολες στιγμές τους Έθνους.

[...] –«Ποιος το λέει;» φώναξε η Ευδοκία. «Και στον ουρανό ν' ανέβης, εγώ θα σε ακολουθήσω». [...]

Το στοιχειωμένο λάφι[236]

Ο Χάρος νικάει το Διγενή και τη γυναίκα του και οι μαθητές αντιλαμβάνονται την αφοσίωση, την πίστη και την αγάπη των δυο συζύγων ως το τέλος της ζωής τους.

[...]Μεμιάς πετάχτηκε από τη θέση του ένας χρυσός αετός, βρόντηξε τα μεγάλα του φτερά, ζυγιάστηκε απάνω από τον Ακρίτα και τον χτύπησε στο κεφάλι με τα νύχια του. Ένα «ό!» ακούστηκε, βαθύ και βαρύ, σα να στέναξε η πλάση.[...] Τότε τον έπιασε τέτοιο ρίγος που έκανε το κρεβάτι να τρίζει και να σείεται ολόκληρο το σπίτι.«Μα τι έχεις !» τον ερώτησε ανήσυχη η γυναίκα του.«Θα χωρίσωμε !...» της είπε με θλιμμένη φωνή»[...]

Παρά τα παρακάλια της Ευδοκίας στον «πολυεύσπλαχνο Θεό» να σώσει τον άντρα της, έγινε εντελώς το αντίθετο και μαζί μ' αυτόν πέθανε κι εκείνη:

[...]. Έβαλε μια φωνή, αγκάλιασε τον άντρα της και οι βάγιες που έτρεξαν στη φωνή της τους βρήκαν και τους δυο νεκρούς[...]

2.1.3.9. Θάνατος παιδιού

Δαίδαλος και Ίκαρος[237]

Ο χαμός του παιδιού φέρνει δυστυχία στον πατέρα που ξεσπά σε κλάματα και μοιρολόγια:

---

234 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.

235 Βλ. ό. π., σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄ Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ' αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος , Αθήνα 1978 σελ. 94.

236 Βλ. ό. π., σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.

237 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, 626 – 628. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

[...] «Πατέρα μου!... πατέρα μου!...» φώναξε σπαραχτικά. [...] «Παιδί μου!... Ίκαρε, παιδί μου...» φώναξε θρηνώντας ο δυστυχισμένος πατέρας [...] Εκεί έκλαψε με κλάματα και μοιρολόγια ο Δαίδαλος τον Ίκαρο [...]

Χάνομε το φίλο μας[238]

Ο θάνατος του Ευφορίωνα προκαλεί θλίψη και θρήνο στους δικούς του:

[...] Η δυστυχισμένη η μητέρα του κι ο πατέρας του κάθονταν στο προσκέφαλό του άφωνοι. [...] Άμα ο Ευφορίωνας ξεψύχησε, το σπίτι σείστηκε από θρήνους [...] Στο Λεωκράτη για να τον παρηγορήσουν οι φίλοι του έλεγαν: «Θυμήσου πως τα δάκρυά σου δε θα τον αναστήσουν». «μα γι' αυτό κι εγώ κλαίω!» απαντούσε απελπισμένος.[...]

2.1.3.10. Άκληροι γονείς

Τα παιδικά χρόνια του Θησέα[239]

Ο πατέρας του Θησέα είχε καημό που δεν είχε αποκτήσει παιδί:

[...] Γέρασε και δεν απόχτησε ένα παιδί να το αφήσει στο θρόνο του [...]

Η γέννηση του αντρειωμένου[240]

[...] Έτσι ο νεοφώτιστος Σαρακηνός ζούσε ευτυχισμένος στην Καισάρεια μαζί με τη γυναίκα του.[...] Μα με όλα του τα πλούτη και τη δόξα δεν ήταν ευτυχισμένος, γιατί δεν είχε αποκτήσει παιδί.[...]

Το στοιχειωμένο λάφι[241]

Ο καημός που νιώθουν τα ζευγάρια που δεν αποχτούν παιδί συχνά τους βασανίζει:

[...] Καμιά λύπη δεν είχε ο Διγενής, μόνο που δεν απόχτησε παιδί ν' αφήση στην πατρίδα.[...].

2.1.3.11. Ορφανό παιδί

Η Ροδαυγή [242]

Πολλά παιδιά σε καιρό πολέμου χάνουν τους γονείς τους και μένουν ορφανά: [...] είδε τη μικρούλα που γύριζε εδώ κι εκεί μονάχη [...] πού είναι ο πατέρας σου, η μάνα σου; Τους έσφαξαν...[...]

Η Σπιτονοικοκυρά μου [243]

Εδώ η εγγονή της, η μικρή Γλυκέρα, ορφανή, [...] ο γιος της .....όταν πέθανε, άφησε στην κόρη του τη Γλυκέρα [...] έχοντας τα εργαλεία του πατέρα της που ήταν επιτήδειος γλύπτης, ζωγράφιζε με το πινέλο μόνο αγάλματα. Έτσι ζούσε την ίδια και την γιαγιά της.[...]

238 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 753-754 Αναγνωστικό Δ'.
239 Βλ. ό. π., σελ. 628 – 632. Αναγνωστικό Γ'.
240 Βλ. ό. π., σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε'.
241 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε'.
242 Βλ. ό. π., σελ. 663 Αναγνωστικό Γ'.
243 Βλ. ό. π., σελ. 705. Αναγνωστικό Δ'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο πρώτος μου φίλος [244]

Ο πρώτος φίλος του Πρόα είναι ένα ορφανό παιδί και από τους δυο γονείς, που ζει με τον κηδεμόνα του ο οποίος δεν του συμπεριφέρεται σωστά και το οδηγεί στη φυγή:

[...] Ευτυχισμένος είσαι που τους έχεις και τους δυο (παππού και πατέρα). Εγώ δεν έχω γονείς.[...]

Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα [245]

Η ορφανή η Γλυκέρα προστατεύει την ανήμπορη γιαγιά της:

[...] «Γιατί δουλεύεις τόσο πολύ, Γλυκέρα;» τη ρώτησα κάποτε. – «Είμαι αναγκασμένη να το κάμω. Μπορεί να λείψω από δω, και τότε τι θα γίνει η γιαγιά μου;». – «Θα παντρευτής;». – «Κάθε άλλο, μπορεί να πεθάνω νωρίς, όπως ο πατέρας μου κι η μητέρα μου». [...]

Τα Μεγάλα Παναθήναια [246]

Το ορφανό παιδί στέκεται μόνο του και μελαγχολικό στη γιορτή:

[...] θυμήθηκα πως άφησα το Θεαγένη στο δρόμο. Βγαίνω και τον βρίσκω να στέκεται στο ίδιο μέρος μελαγχολικός. Χωρίς άλλο συλλογιζόταν την ορφάνια του. Τον πήρα με την βία. Η μητέρα μου τον εφίλησε μόλις άκουσε πως είναι φίλος μου. [...]

Ο πατέρας μου διώχνει το Μενεκράτη[247]

Τα ορφανά παιδιά έχουν ανάγκη από τη ζεστασιά του οικογενειακού περιβάλλοντος, γι' αυτό όταν βρεθούν σε ξένες και ζεστές οικογενειακές στιγμές τις απολαμβάνουν ιδιαίτερα:

[...]ο Θεαγένης ήταν τόσο δυνατός και τολμηρός, που πολλές φορές φαινόταν απότομος. Ωστόσο στα παιδιά ήταν γλυκομίλητος και κείνα δεν ξεκολλούσαν από κοντά του. Τον παρακαλούσαν να παίζει μαζί τους το κρυφτούλι, να τρέχη με τα τέσσερα, και κείνος με ευχαρίστησή του έκανε ό,τι του ζητούσαν σα να ήταν συνομήλικος. «Ο καημένος ο Θεαγένης! Τι καλός αδερφός θα ήταν αν είχε αδέρφια!» έλεγε η μητέρα μου. [...]

Η γέννηση του αντρειωμένου[248]

Στο τραπέζι της βάφτισης του Διγενή παρουσιάστηκε κάποιος Σαρακηνός φέρνοντας στον Αμιρά, δυο παιδιά ορφανά για να τα πάρει στην προστασία του. Αυτός, μεγαλόκαρδος και μη ξεχνώντας το καλό που του είχε κάνει ο πατέρας των παιδιών, τα δέχτηκε και ορκίστηκε να τ' αναθρέψει όπως πρέπει σε αρχηγούς Αραβίτες και να τα στείλει στη φυλή τους μια μέρα.

[...] «Ορκίζομαι να τ' αναθρέψω όπως πρέπει σε αρχηγούς Αραβίτες και να τα στείλω πάλι στη φυλή τους μια μέρα...».[...] «Κάποτε , λέει, πέρασες και συ, αμιρά ορφανός και κατατρεγμένος από κει.[...] Πεινασμένο σε χόρτασε, διψασμένο σε πότισε, γυμνό σ' έντυσε, ξυπόλυτο σε πόδεσε, κατατρεγμένο σε προστάτεψε!».[...]

244 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 711 – 712. Αναγνωστικό Δ΄.
245 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 730 – 732. Αναγνωστικό Δ΄.
246 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
247 Βλ. ό. π., σελ. 740 – 743. Αναγνωστικό Δ΄.
248 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η Θάλασσα[249]

Το ναυτόπουλο μένει ορφανό και από τους δυο γονείς:

[...] «Παιδί, μου Γιάννη μου» έγραφε η μητέρα μου. Όταν γυρίσης πάλι στο νησί μας με τη βοήθεια του Αι- Νικόλα και την ευχή μου, δε θα είσαι πια καπετάνιου παιδί. Πάει ο πατέρας σου[...] Απάνω στο χρόνο πέθανε και η μάνα μου κι έτσι έμεινα μοναχός στον κόσμο.[...]

2.1.3.12. Χρέος προς τους γονείς

Η εκστρατεία της Κρήτης[250]

Η φυγή της Ευδοκίας για να βρεθεί κοντά στον άρρωστο πατέρα διδάσκει το χρέος απέναντι στους άρρωστους και ανήμπορους γονείς:

[...] «Α, κατάλαβα. Ο πατέρας είναι άρρωστος. Να φύγωμε αμέσως»[251].

Το κάστρο της Κυράς[252]

Οι μαθητές κατανοούν το ρόλο του Διγενή που αναλαμβάνει την αρχηγία της οικογένειας και τις υποχρεώσεις. Είναι ο προστάτης της οικογένειας. Συνειδητοποιούν την ιερότητα της οικογένειας και συναισθάνονται την υποχρέωση της συμμετοχής στην υπεράσπιση της πατρίδας.

[...] Μόλις έκαμε να καβαλικέψη, σήκωσε τα μάτια του στο παράθυρο. Ο ήλιος που έβγαινε εκείνη τη στιγμή, χρύσωσε δύο ασπρόμαλλα κεφάλια, που τον κοίταζαν τρυφερά. Χαμογέλασε πήδησε στο άλογό του, χαιρέτησε τους γονείς του και πρόσταξε: «Εμπρός!»[...]

Η συναισθηματική σύνδεση και ο σεβασμός του Ακρίτα με το θεσμό της οικογένειας είναι έκδηλη.

[...]Στην Καισάρεια έγραψε: «Σεβαστοί μου γονείς. Με το θέλημα του Θεού σας φέρνω την Ευδοκία και με την ευχή σας τη νύφη σας. [...][253]

Το στοιχειωμένο λάφι[254]

Ο Διγενής ενταφιάζοντας τον πατέρα του και προστατεύοντας τη χήρα μητέρα του δείχνει στους μαθητές το χρέος απέναντι στους γονείς:

[...] Μέσα στην ευτυχία του ο Διγενής έμαθε πως ο πατέρας του είναι άρρωστος. Έτρεξε αμέσως στην Καισάρεια, μα τον ήβρε νεκρό.[...] Εκεί τον έθαψε με τιμές και δόξες, και μοίρασε χρήματα, στους φτωχούς και στα μοναστήρια για την ψυχή του .[...]

Χαρακτηριστικό πρόσωπο και σημαντική μορφή της οικογένειας είναι η μάνα. Μετά το θάνατο του πατέρα του ο Διγενής πήρε τη μητέρα κοντά του.

[...] Έτσι ευφραίνονταν αληθινά η μητέρα με τα παιδιά της. [...].

Όταν πεθαίνει όμως η μάνα η λύπη και η στενοχώρια των παιδιών είναι μεγάλη. Η απώλειά της δημιουργεί άσχημα συναισθήματα και αλλαγή συμπεριφοράς. Ακόμη και ο Διγενής μπροστά στο θάνατο της μητέρας του λυγίζει.

---

249 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 946 – 953. Παιδικά Διηγήματα.
250 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.
251 Βλ. ό. π., σελ. 893.
252 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
253 Βλ. ό. π., σελ. 909.
254 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] Στο μεταξύ πέθανε και η μητέρα του και την έθαψε κι εκείνη δίπλα στον πατέρα του. Τότε δα ήταν που λυπήθηκε για καλά. Για να ξεχάσει γύρευε αφορμή να τρέξη σε κινδύνους.[...]

Η Θάλασσα[255]

Το ναυτόπουλο επιστρέφει στο νησί και κάνει το χρέος του απέναντι στους νεκρούς γονείς του

[...]Πήγα και βρήκα το σπίτι ερείπιο και τον τάφο της μητέρας μου χορταριασμένο. Έκαμα τρισάγιο της μάνας μου και άναψα κερί στην ψυχή του πατέρα μου.[...]

Ο Πρόας τελειώνει την ιστορία του[256]

Ο Πρόας τελειώνοντας, αναφέρει το τι απόγιναν τα υπόλοιπα πρόσωπα της ιστορίας του:

[...] Η μητέρα του ζει με την Γλυκέρα που τη βοηθά στα γηρατειά της [...].

255 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 946 – 953.Παιδικά Διηγήματα.
256 Βλ. ό. π., σελ. 755 – 756. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΤΡΩΝ

Πίνακας 3

Οικογένεια	
Πατρική-μητρική αγάπη-θυσία...	8
Μητέρα -πατέρας	6
Αδέρφια	4
Παππούς-γιαγιά	8
Οικογενειακή ζωή	2
Πατριός-μητριά	2
κηδεμόνας	5
Συζυγική πίστη	7
Θάνατος παιδιού	2
Σκληροί γονείς	3
Ορφανό παιδί	8
Χρέος προς τους γονείς	5

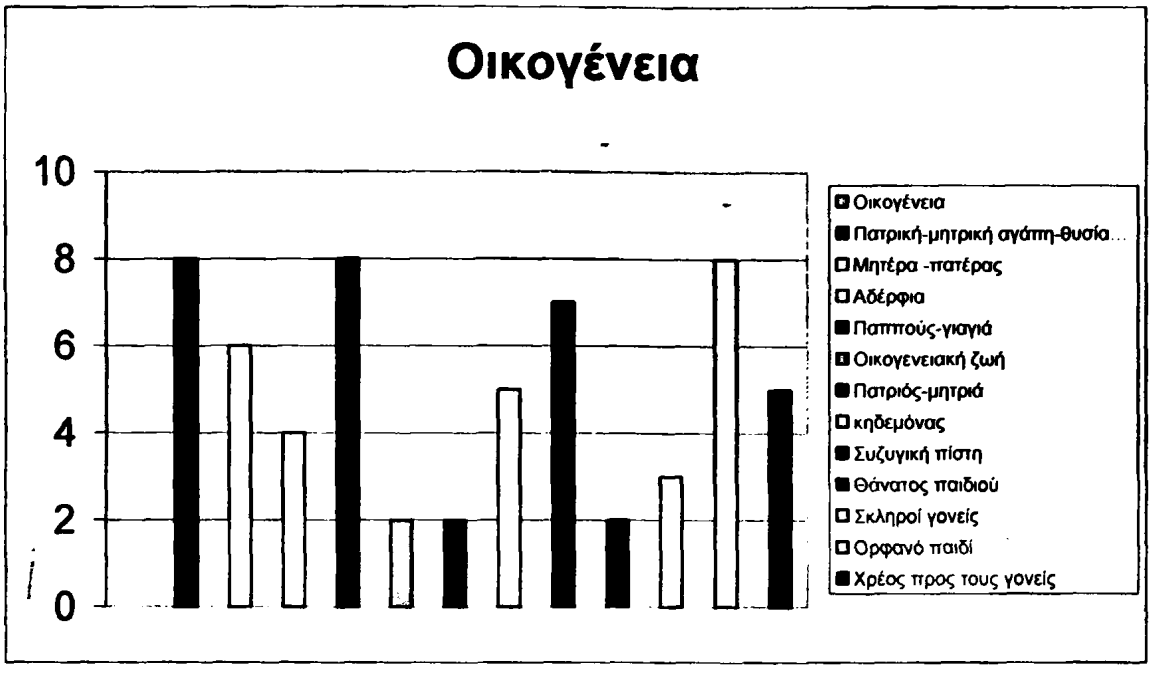

Γράφημα 3.

Είναι φανερό πως μεγάλη βαρύτητα δίνεται στην αγάπη και των δύο γονέων, ακόμη και στη θυσία τους προκειμένου να υπερασπιστούν τα παιδιά τους. Σημαντική θέση στην οικογένεια κατέχει ο παππούς και η γιαγιά για την ανατροφή των παιδιών. Με μεγάλη συχνότητα αναφέρεται και το ορφανό παιδί. Φαίνεται πως τη συγκεκριμένη εποχή αυτό το κοινωνικό πρόβλημα ήταν αρκετά αισθητό.

Από την ανάλυση των κειμένων προκύπτει πως έχουμε μια σαφή εικόνα της ελληνικής οικογένειας. Οι συγγραφείς αναδεικνύουν τις σχέσεις των μελών της οικογένειας και το ρόλο που παίζει αυτή στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και της συμπεριφοράς τους. Όπως τεκμηριώθηκε από τη συγκεκριμένη έρευνα, η

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οικογενειακή αγωγή είναι αυτή που προετοιμάζει τα άτομα και τα οπλίζει με εφόδια, ώστε να δεχτούν οποιαδήποτε αγωγή στην περαιτέρω πορεία της ζωής τους. Τα παιδιά μαθαίνουν για τις ανθρώπινες σχέσεις, πώς μαζεύονταν όλοι μαζί και διασκέδαζαν στη χαρά των φίλων τους και για τις εκδηλώσεις της οικογενειακής ζωής. Βλ. «**Ο Πρόας λέει την ιστορία του**[257]». [...] Χόρευαν οι νέοι, τραγουδούσαν οι μεσόκοποι, κι οι γέροι καμάρωναν, συχνά έπιναν και χάιδευαν τα μακριά, χιονάτα γένια τους. Έτσι διασκέδαζαν ως το πρωί[258][...].όπως τη γέννηση ενός παιδιού και τη βάπτισή του «**Τα Μεγάλα Παναθήναια** [259]» [...] Τρέχω αγκαλιάζω τη μάνα μου, τον πατέρα μου και τον παππού και φιλώ τ' αδερφάκια μου και τη μικρή αδερφή, που ήταν στην αγκαλιά της[...].

Οι γονείς πρώτα πρώτα είναι αυτοί που βρίσκονται στο πλευρό του παιδιού οι οποίοι δε διστάζουν να θυσιάσουν και τη ζωή τους ακόμη όταν το επιβάλλουν οι συνθήκες. Βλ. «**Η Άλκηστη** [260]» [...] «Άκουσε καλέ μου» [...] θα ήταν αληθινή ευτυχία να πεθάνουμε μαζί [...] μα τα παιδιά μας είναι μικρά και θέλουν ακόμη προστάτη. Η μητέρα δεν μπορεί να τα προστατέψη όπως ο πατέρας [...]

Επίσης σημαντική θέση στην οικογένεια κατέχει ο παππούς και η γιαγιά για την ανατροφή των παιδιών. Βλ. «**Τα παιδικά χρόνια του Θησέα**[261]»[...] Ο παππούς του και η μητέρα του τον ανέθρεψαν (Θησέα) τον έμαθαν να παλεύη, να πηδά, να τρέχη, να ρίχνει το λιθάρι και το κοντάρι [...] τον έπαιρνε ο παππούς του στα γόνατα και του έλεγε παλιές ιστορίες [...], «**Τα παιδικά μου χρόνια** [262]» [...] Η μητέρα μου και η γιαγιά μου έκαναν πρόθυμα όλες μου τις παραξενιές, όσο ήμουν βρέφος[...]. Όταν μπόρεσα και στάθηκα στα πόδια μου, μ' έμαθαν να περπατώ. Από το ένα μέρος η μάνα μου, από το άλλο η γιαγιά μου[...]Τα πέντε πρώτα χρόνια μου δεν έκανα τίποτ' άλλο παρά να παίζω και ν' ακούω τις συμβουλές του παππού: να μη δειλιάζω σε τίποτα, να μη φοβούμαι τα στοιχειά, ν' ακούω το μεγαλύτερό μου και να μη βασανίζω τα ζώα[...] [...][263] «Να χαλάσης πουλιού φωλιά, είναι το ίδιο σα να γκρεμίσης σπίτι!» μας λέει συχνά ο παππούς.[...][264]. [...] Όταν έγινα έξι χρονών ο παππούς [...] και μ' έμαθε να τραγουδώ.[...][265], «**Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση** [266]»[...] περπατούσα στο δρόμο με τα μάτια χαμηλωμένα, καθώς με είχε μαθημένο ο παππούς. Αν απαντούσα κανέναν ηλικιωμένο του έκανα τόπο να περάση. Και μιλούσα χωρίς ξεφωνητά και χωρίς χειρονομίες. [...] «**Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας.**[267]» [...] - «Μη φοβάσαι γι' αυτό, ο παππούς μ' έμαθε ν' αγαπώ όλα τα ζώα» «**Τα Μεγάλα Παναθήναια** [268]»[...] Με τον πατέρα μου και τον παππού πήγαμε στου Λύση και στου Ερμογένη. Χάρηκαν κι οι δυο, και πιο πολύ ο παππούς, για όσα καλά άκουσαν για μένα.[...] «**Ο πατέρας μου διώχνει το Μενεκράτη**[269]» [...] Μια βραδιά καθόμαστε όλοι γύρω στον παππού, κάτω από το

257 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 700 – 702. Αναγνωστικό Δ΄.
258 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 701 – 702.
259 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
260 Βλ. ό. π., σελ. 623 – 626. Αναγνωστικό Γ΄.
261 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 628 – 632. Αναγνωστικό Γ΄.
262 Βλ. . ό. π., σελ. 702 – 703. Αναγνωστικό Δ΄.
263 Βλ. ό. π., σελ. 702 – 703. Τα πρώτα γράμματα τα μαθαίνουν στην ηλικία των έξι χρονών, όπως γίνεται και σήμερα.
264 Βλ. ό. π., σελ. 738.
265 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ.703
266 Βλ ό. π., σελ. 705 – 706. Αναγνωστικό Δ΄.
267 Βλ. ό. π., σελ. 713 – 715. Η αγάπη των παιδιών για τα ζώα, φανερώνεται εδώ περίτρανα. Αναγνωστικό Δ΄.
268 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
269 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 740 – 743. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

μεγάλο κέδρο που ίσκιωνε το σπίτι μας, μας μιλούσε για τον Περικλή και ακούαμε με προσοχή. [...] τελείωσε ο παππούς το ανέκδοτο κι εμείς μέναμε ακόμη αμίλητοι [...] «**Νικούμε και οι τρεις μας**[270]»[...] «Ας πεθάνω τώρα» είπε στον πατέρα μου. «Αλήθεια σε λίγους μήνες ο πατέρας μου του έκλεισε τα μάτια»[271]. Τα τελευταία του λόγια ήταν η ευχή σε μένα και ευχαριστίες στους θεούς για την ευτυχισμένη του ζωή. Έπρεπε να τους ευχαριστήση και για το ευτυχισμένο τέλος του. [...]

Συχνά αναφέρεται το ορφανό παιδί αναδεικνύοντας το κοινωνικό πρόβλημα στη συγκεκριμένη εποχή. Βλ. «**Η Ροδαυγή** [272]»[...] πού είναι ο πατέρας σου, η μάνα σου; Τους έσφαξαν...[...], «**Η Σπιτονοικοκυρά μου** [273]»,[...] ο γιος της .....όταν πέθανε, άφησε στην κόρη του τη Γλυκέρα [...] «**Ο πρώτος μου φίλος** [274]»[...] Ευτυχισμένος είσαι που τους έχεις και τους δυο (παππού και πατέρα). Εγώ δεν έχω γονείς.[...] «**Τα Μεγάλα Παναθήναια** [275]» [...] θυμήθηκα πως άφησα το Θεαγένη στο δρόμο. Βγαίνω και τον βρίσκω να στέκεται στο ίδιο μέρος μελαγχολικός. Χωρίς άλλο συλλογιζόταν την ορφάνια του [...], «**Η γέννηση του αντρειωμένου**[276]» [...] «Κάποτε , λέει, πέρασες και συ, αμιρά ορφανός και κατατρεγμένος από κει.[...] «**Η Θάλασσα**[277]» [...] Πάει ο πατέρας σου [...]. Απάνω στο χρόνο πέθανε και η μάνα μου κι έτσι έμεινα μοναχός στον κόσμο [...].

Επίσης οι συγγραφείς θεωρούν σημαντικό το χρέος και το σεβασμό προς τους γονείς. Βλ. «**Η εκστρατεία της Κρήτης**[278]»[...] «Α, κατάλαβα. Ο πατέρας είναι άρρωστος. Να φύγωμε αμέσως»[279]. «**Το κάστρο της Κυράς** [280]»[...] Μόλις έκαμε να καβαλικέψη, σήκωσε τα μάτια του στο παράθυρο. Ο ήλιος που έβγαινε εκείνη τη στιγμή, χρύσωσε δύο ασπρόμαλλα κεφάλια, που τον κοίταζαν τρυφερά. Χαμογέλασε πήδησε στο άλογό του, χαιρέτησε τους γονείς του και πρόσταξε: «Εμπρός!»[...] [...]Στην Καισάρεια έγραψε: «Σεβαστοί μου γονείς. Με το θέλημα του Θεού σας φέρνω την Ευδοκία και με την ευχή σας τη νύφη σας. [...][281] «**Το στοιχειωμένο λάφι**[282]»[...] Μέσα στην ευτυχία του ο Διγενής έμαθε πως ο πατέρας του είναι άρρωστος. Έτρεξε αμέσως στην Καισάρεια, μα τον ήβρε νεκρό.[...] Εκεί τον έθαψε με τιμές και δόξες, και μοίρασε χρήματα, στους φτωχούς και στα μοναστήρια για την ψυχή του .[...] [...] Στο μεταξύ πέθανε και η μητέρα του και την έθαψε κι εκείνη δίπλα στον πατέρα του. Τότε δα ήταν που λυπήθηκε για καλά. Για να ξεχάσει γύρευε αφορμή να τρέξη σε κινδύνους.[...] «**Η Θάλασσα**[283]» [...] Πήγα και βρήκα το σπίτι ερείπιο και τον τάφο της μητέρας μου χορταριασμένο. Έκαμα τρισάγιο της μάνας μου και άναψα κερί στην ψυχή του πατέρα μου.[...]

---

270 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 751 – 753. Αναγνωστικό Δ΄.
271 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 753.
272 Βλ. ό. π., σελ. 663 Αναγνωστικό Γ΄.
273 Βλ. ό. π., σελ. 705. Αναγνωστικό Δ΄.
274 Βλ. ό. π., σελ. 711 – 712. Αναγνωστικό Δ΄.
275 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
276 Βλ. ό. π., σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.
277 Βλ. ό. π., σελ. 946 – 953.Παιδικά Διηγήματα.
278 Βλ. ό. π., σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.
279 Βλ. ό. π., σελ. 893.
280 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
281 Βλ. ό. π., σελ. 909.
282 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.
283 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 946 – 953.Παιδικά Διηγήματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.4. ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Ο διαπολιτισμός συνίσταται στη διαθεσιμότητα εξόδου από τα σύνορα του οικείου πολιτισμού και εισόδου στα εδάφη άλλων, όσον αφορά την εκμάθηση, τη γνωριμία, την αντιμετώπιση της πραγματικότητας βάσει σχεδίων και διαφορετικών πολλαπλών συστημάτων. Ο διαπολιτισμός δε γίνεται αντιληπτός με τον ίδιο τρόπο σε κάθε τόπο[284].

Δέχτηκε συγκρούσεις και δοκιμάστηκε στη συνείδηση απλών ανθρώπων και κυβερνήσεων. Πάλεψε με τον πατριωτισμό, τον εθνικισμό, τον διεθνισμό και την παγκοσμιοποίηση.

Η διαπολιτισμικότητα ξεκινάει από μια ιδεαλιστική και ανθρωπιστική βάση στο κέντρο της οποίας είναι ο άνθρωπος. Ο χάρτης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί το θεματοφύλακα του διαπολιτισμού ο οποίος προϋποθέτει την αναίρεση στερεοτύπων και προκαταλήψεων την αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών και την απόκτηση επικοινωνιακών δεξιοτήτων, σε ένα πλαίσιο ανεκτικότητας, αποδοχής της ετερότητας διάθεσης για διάλογο και συνεργασία[285].

Γνωρίζοντας οι συγγραφείς πως η εκπαίδευση αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και στην ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των ελευθεριών, παρουσίασαν κείμενα που είχαν στόχο να προάγουν την κατανόηση, την ανεκτικότητα και τη φιλία ανάμεσα σε ανθρώπους διαφορετικών εθνοτήτων. Γιατί με το σεβασμό στη διαφορετικότητα και στους πολιτισμούς άλλων λαών, επιτυγχάνεται η διατήρηση της παγκόσμια ειρήνης.

Το διαπολιτισμικό στοιχείο προβάλλεται μέσα από τα αποσπάσματα των κειμένων που ακολουθούν :

2.1.4.1. Δ΄ Τάξη

«Ο ακοντισμός[286]»

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα γίνεται αναφορά στην ενδυμασία και στα μουσικά όργανα της ανατολής.

[...] Στο πλευρό του Ερμογένη ήρθαν και στάθηκαν μουσικοί Ασιάτες, με φορέματα ελαφρά. Κρατούσαν αυλούς έτοιμοι να παίξουν.[...]

2.1.4.2. Ε΄ Τάξη

Η γέννηση του αντρειωμένου[287]

Είναι φανερά τα διαπολιτισμικά στοιχεία της ενότητας. Δεν υπάρχει διάκριση προσώπων στην πρόσληψη εργασίας, αφού Αγαρηνός εργάζεται σε ελληνικό φούρνο.

[...] «Ωχ; Σαρακηνέ μου, τώρα να ιδής!...» είπε ο Στρατής απειλητικά σ' ένα μελαχρινό ζυμωτή. «Εμένα φοβερίζεις;» είπε εκείνος με χαμόγελο. «Εγώ Σαρακηνός είμαι, μα ζω, βλέπεις, εδώ. Με προστατεύει ο νόμος ο βασιλικός». [...]

---

[284] Πέτρος Μπερερής, Για μια διαπολιτισμική εκπαίδευση σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία, Αθήνα 2001, σελ. 42.

285 Πέτρος Μπερερής, Για μια διαπολιτισμική εκπαίδευση σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία, Αθήνα 2001, σελ. 44, 45.

286 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄.

287 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τα αδέρφια της Ειρήνης, δέχονται για γαμπρό τους έναν Σαρακηνό, αφού πρώτα αυτός δεν θέλει να μονομαχήσουν και τους αποκαλεί αδερφούς.
[...] Πρώτος ο Κωσταντής, έπειτα οι άλλοι, αγκάλιασαν και φίλησαν το Σαρακηνό σαν αδερφό τους. [...]

Ο Σαρακηνός Αμιράς βαφτίζεται χριστιανός. Αποκτά τα ίδια δικαιώματα που είχε και στην πατρίδα του. Οι μαθητές γνωρίζουν την πολιτισμικότητα και αποδέχονται την ειρηνική συνύπαρξη των λαών.

[...] Έτσι ο εμίρης βαφτίστηκε χριστιανός, ωνομάστηκε Ιωάννης, [...] Η μητέρα του βαφτίστηκε και ωνομάστηκε Σοφία, βαφτίστηκε και όλη του η πατριά. [...] Όλα τα δέχτηκαν οι Σαρακηνοί, γιατί έτσι ζούσαν και στην πατρίδα τους. Κι εκεί ήταν στρατιώτες και γεωργοί μαζί. [...]

[...]Η εμίρισσα Σοφία του κρέμασε στο λαιμό ένα μαργαριταρένιο φυλαχτό, πλεγμένο γύρω σε μια γαλαζοπράσινη χάντρα. «Ο παππούς μου ο μεγάλος σεΐχης, ο αρχηγός της φυλής μας, το έφερε από τη Μέκκα».[...]

Μοναστήρι και σχολείο [288]

Οι μαθητές συγκρίνουν την Αγία Γραφή και το Κοράνι και κατ' επέκταση προχωρούν στη σύγκριση των δύο θρησκειών. Η συμπεριφορά του δασκάλου απέναντι στον Χασάν που υποστηρίζει με θέρμη το Κοράνι, δείχνει να μη σέβεται την παιδική ηλικία, αλλά και το ιερό βιβλίο μιας άλλης θρησκείας.

[...] η Αγία γραφή. Απ' έξω ήταν στολισμένη με φύλλα χρυσά, με μαργαριτάρια και πολύτιμα πετράδια. [...] «είναι αριστούργημα στρατηγέ!» [...] «το δικό μου το κοράνι είναι καλύτερα στολισμένο». [...] Κάθε σελίδα του ήταν στολισμένη με τετράγωνα χρυσά και χρυσές κοκκίδες, και στο έξω περιθώριο από ένα στολίδι παράξενο. [...]

Δύο μαθητές Άραβες μαθαίνουν και την ελληνική γλώσσα συγχρόνως με τη γλώσσα και τη θρησκεία τους, και διδάσκονται Όμηρο. Ο έπαινος του δασκάλου προς τους Άραβες μαθητές δείχνει την ίση αντιμετώπιση σε μαθητές διαφορετικών λαών και ταυτόχρονα φαίνεται η έφεση που είχαν οι Άραβες στα μαθηματικά και στη γεωγραφία.

[...] έχεις εδώ και δύο Σαρακηνούς που φροντίζω πολύ για την προκοπή τους. Θέλω όμως, μια που είναι στον τόπο μας να ωφεληθούν κι αυτοί από τα ελληνικά». «Πηγαίνουν καλά, [...] προπάντων στην αριθμητική και στη γεωγραφία είναι πρώτοι»[...].

Παρατηρείται ο σεβασμός στη θρησκεία του καθενός και η ελευθερία της πίστης, αφού οι αλλόθρησκοι μαθητές δε συμμετέχουν στην προσευχή και στον εκκλησιασμό του σχολείου.

[...] Σηκώθηκαν να πάνε στην εκκλησία. Τους ακολούθησε ο δάσκαλος με όλους τους μαθητές του. Έμειναν μόνοι στην τραπεζαρία οι Χαμδάδες, με μερικούς άλλους αλλόθρησκους. [...]

Το κυνήγι [289]

Επίσης οι αναγνώστες βλέπουν πως τα παιδιά παίζουν και μεγαλώνουν με άλλα παιδιά παρά τις διαφορές της ηλικίας τους, της φυλής τους, της θρησκείας τους και της καταγωγής τους.

---

288 Βλ. Α.. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
289 Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] Εκεί ανατράφηκε ο Διγενής με τα' άλλα αρχοντόπουλα και τους Χαμδάδες, που έρχονταν συχνά να παίζουν μαζί του. Έπαιζαν χαρούμενα και γελαστά, χωρίς να θυμούνται τη διαφορά της ηλικίας, της φυλής και της θρησκείας τους. [...]

Το Άγιο μαντήλι [290]

Ο συνδυασμός σαρακηνής φορεσιάς και ιερού συμβόλου, όπως είναι ο σταυρός, δείχνουν το δικαίωμα της ελευθερίας της εμφάνισης, και της πίστης.

[...] Στο αμάξι καθόταν η εμίρισσα Σοφία με τη σαρακηνή φορεσιά της [...] « Για το Θεό!» φώναξε ο Βούρτσης. «Σαρακηνά φορέματα και σταυρό μαζί δεν το είχα ιδωμένο ως τώρα!»[...]

Η εκστρατεία της Κρήτης[291]

Εντύπωση προξενεί ότι δεν αποφεύγεται η αναφορά σε αραβικά ονόματα καθώς και η ερμηνεία τους.

[...] τον Χασάν τον ωνόμασε Νάσερ Αβδουλάχ, που θα ειπή «βοηθός των πιστών», και τον Αλή, Σεϊφ Αβδουλάχ, δηλαδή «σπαθί του κράτους».

Το κάστρο της Κυράς [292]

Οι μαθητές πληροφορούνται ότι ο Χότζας είναι ιεροδιδάσκαλος μιας άλλης θρησκείας.

[...] Ο Διγενής ακροάστηκε. Έπειτα είπε: «Κάποιος χόντζας λέει την προσευχή του» - «Δεν είναι προσευχή, είναι τραγούδι»[293].

Η αναφορά στην πίστη ενός άλλου θεού, του Αλλάχ, αποκαλύπτει ότι οι συγγραφείς δεν διακατέχονται από ρατσιστικές αντιλήψεις, αν και η εποχή που γράφτηκαν τα αναγνωστικά η κατάσταση ήταν ρευστή με την Τουρκία.

[...] Πήδησε απάνω ο εμίρης, φόρεσε τα χοντρά χειρόκτια του και στο δεξί έπαιζε κοντάρι πράσινο με χρυσά γράμματα. Και τα γράμματα έλεγαν:

Ο Αλλάχ δίνη τη δόξα. Ο Αλλάχ δίνη τα πλούτη. Ο Αλλάχ δίνη τη νίκη[294].[...]

Η φράση του νάνου «όλοι είμαστε πλάσματα του Θεού και το χρυσάφι ακόμη» τονίζει την ισότητα που μπορεί να προσφέρει η πολυπολιτισμική παιδεία. Οι μαθητές αναπτύσσουν την ικανότητα να σέβονται τα δικαιώματα των άλλων και να μπορούν να εξουδετερώνουν με επιτυχία το ρατσισμό.

[...] – «Τα παίρνω εγώ, αρχοντοπούλα μου» είπε ο νάνος. «Εμένα δε με μέλει, αν είναι από Σαρακηνό ή από χριστιανό. Όλοι είμαστε πλάσματα του Θεού, και το χρυσάφι ακόμη»[295].[...]

Το στοιχειωμένο λάφι[296]

Διαπιστώνεται ότι οι συγγραφείς αναφέρονται αφενός στην τέχνη των Αράβων για τα εγγειοβελτιωτικά έργα και αφετέρου στην αρχιτεκτονική τους.

[...] Με Σαρακηνούς τεχνίτες, που ήταν τότε οι καλύτεροι στα ποτιστικά έργα, έφερε το νερό του ποταμού κι έκαμε έναν κήπο καλύτερο κι από τον κήπο της Εδέμ [...]

290 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 869 – 879. Αναγνωστικό Ε΄.
291 Βλ. ό. π., σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.
292 Βλ. ό. π., σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
293 Βλ. ό. π., σελ. 893, 897, 899, 904, 905, 906, 907.
294 Βλ. ό. π., σελ. 908.
295 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, Σελ. 909.
296 Βλ. ό. π., σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] Σε άλλο μέρος του κήπου έχτισε ο Διγενής ένα παλατάκι με ρυθμό αραβικό, που ήταν αληθινό καλλιτέχνημα.[...]

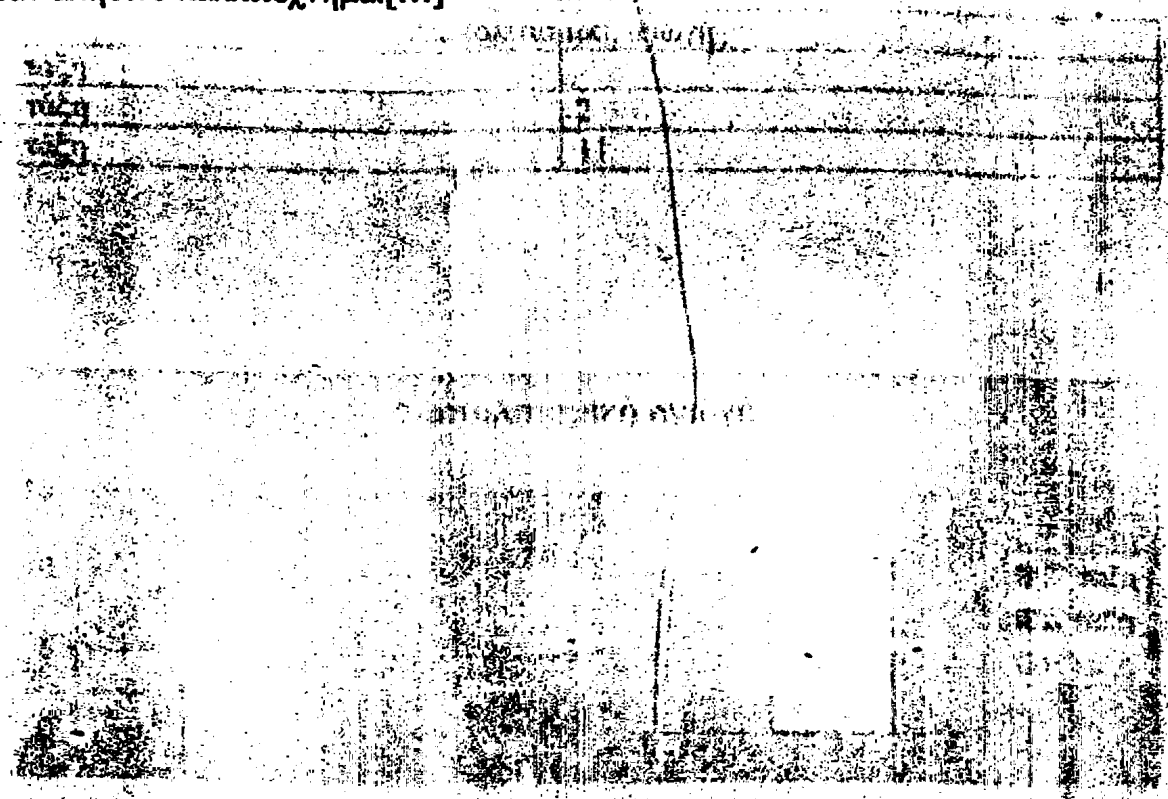

Πίνακας 4.

Διαπολιτισμική αγωγή	
Γ΄ τάξη	
Δ΄ τάξη	2
Ε΄ τάξη	11

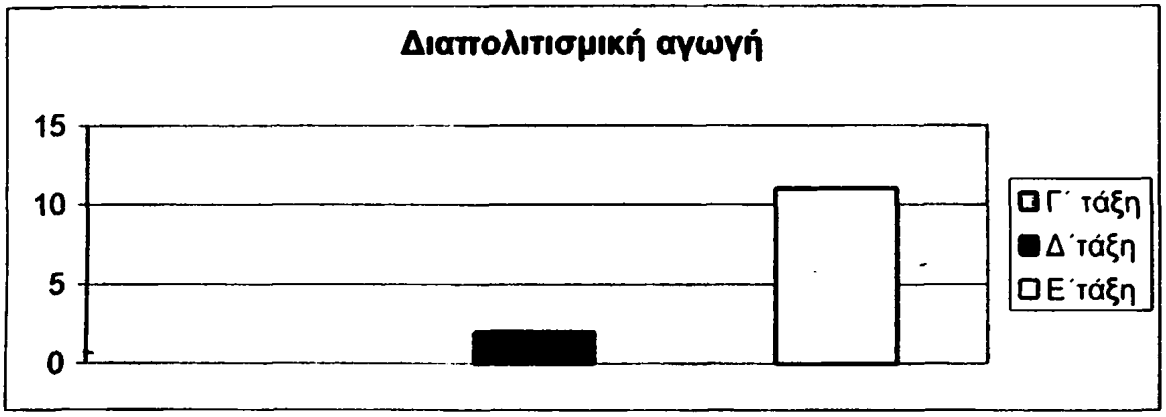

Γράφημα 4.

Η διαπολιτισμική αγωγή απασχόλησε τους συγγραφείς ιδιαίτερα στο αναγνωστικό της Ε΄ τάξης. Οι συγγραφείς θεωρούν σωστό να διδάσκονται οι μαθητές της ηλικίας των 11 ετών τον τρόπο ζωής, συμπεριφοράς, σκέψης, άλλων λαών, γι' αυτό και οι αναφορές στο συγκεκριμένο είδος αγωγής είναι και οι περισσότερες στο αναγνωστικό της Ε΄ τάξης.

Με βάση την ανάλυση των θεμάτων των αναγνωστικών η διαπολιτισμική αγωγή, προωθείται αβίαστα και δημοκρατικά. Οι μαθητές επιδιώκεται να αναπτύσσουν μια διαφορετική στάση απέναντι στη διαφορετικότητα ώστε να μπορούν να εξουδετερώνουν την οποιαδήποτε μορφή ρατσισμού και να αναπτύσσουν δραστηριότητες για τη διατήρηση της ειρήνης. Βλ. **«Το κάστρο της Κυράς**[297]»[...] – «Τα παίρνω εγώ, αρχοντοπούλα μου» είπε ο νάνος. «Εμένα δε με μέλει, αν είναι από Σαρακηνό ή από χριστιανό. Όλοι είμαστε πλάσματα του Θεού, και το χρυσάφι ακόμη»[298].[...] Οι μαθητές πληροφορούνται ότι ο Χότζας είναι ιεροδιδάσκαλος μιας άλλης θρησκείας. [...] Ο Διγενής ακροάστηκε. Έπειτα είπε: «Κάποιος χόντζας λέει την προσευχή του» - «Δεν είναι προσευχή, είναι τραγούδι»[299]. Η αναφορά στην πίστη ενός άλλου θεού, του Αλλάχ. αναδεικνύει ότι οι συγγραφείς δεν διακατέχονται από ρατσιστικές αντιλήψεις, και, **«Ο ακοντισμός**[300]**».** Στο συγκεκριμένο απόσπασμα γίνεται αναφορά στην ενδυμασία και στα μουσικά όργανα της ανατολής.
[...] Στο πλευρό του Ερμογένη ήρθαν και στάθηκαν μουσικοί Ασιάτες, με φορέματα ελαφρά. Κρατούσαν αυλούς έτοιμοι να παίξουν.[...].

297 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
298 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, Σελ. 909.
299 Βλ. ό. π., σελ. 893, 897, 899, 904, 905, 906, 907.
300 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 720 – 721.Ανγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Επίσης οι αναφορές στη διαπολιτισμικότητα ανέδειξαν ότι όλοι ως άνθρωποι έχουμε τις ίδιες ανάγκες και τα ίδια δικαιώματα στη ζωή και στη δημιουργία. Δεν υπάρχει διάκριση προσώπων στην πρόσληψη εργασίας, αφού Αγαρηνός εργάζεται σε ελληνικό φούρνο. Βλ. «**Η γέννηση του αντρειωμένου**[301]» [...] «Ωχ; Σαρακηνέ μου, τώρα να ιδής!...» είπε ο Στρατής απειλητικά σ' ένα μελαχρινό ζυμωτή. «Εμένα φοβερίζεις ; » είπε εκείνος με χαμόγελο. «Εγώ Σαρακηνός είμαι, μα ζω, βλέπεις, εδώ. Με προστατεύει ο νόμος ο βασιλικός» [...].

301 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844.Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.5. ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Η Φυσική Αγωγή έχει ως σκοπό να ενισχύσει την ψυχοσωματική διάπλαση του ανθρώπου, ν' αφυπνίσει τις κλίσεις του, να αναπτύξει τις φυσικές του ικανότητες, να τονώσει την ψυχική του υγεία και να βοηθήσει τον άνθρωπο να γίνει μια ελεύθερη και δημιουργική προσωπικότητα. Τα αγωνίσματα, τα σπορ, όπως το κολύμπι, τα παιχνίδια, οι χοροί, η φυσική αγωγή, και προπάντων η γυμναστική συνθέτουν τη Φυσική Αγωγή.

Όπως προέκυψε από την παρούσα εργασία τα κείμενα που αναφέρονται στη Φυσική Αγωγή είναι λιγοστά. Συγκεκριμένα :

2.1.5.1. Γ΄ Τάξη

Ξεκινώντας από την **Γ΄ τάξη** μπορούμε να πούμε ότι:

Σε αναφορές που γίνονται μέσα σε τρία κείμενα γίνεται λόγος για την άθληση του σώματος σε συγκεκριμένα αθλήματα όπως το πήδημα, το τρέξιμο, το πάλεμα, το λιθάρι και το κοντάρι. Ακόμη σε μια φράση γίνεται αναφορά στο χορό ως μέσο άθλησης.

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[302]

[...] έβγαλαν τα ρούχα τους και γυμνάστηκαν στο τρέξιμο, στο πάλεμα, στο πήδημα και στο λιθάρι [...] πιάστηκαν όλοι από τα χέρια και έστησαν χορό[...]

Δαίδαλος και Ίκαρος[303]

[...] Αφού γυμνάστηκε κάμποσο καιρό και γύμνασε και τον Ίκαρο, αποφάσισε να φύγουν. [...]

Τα παιδικά χρόνια του Θησέα[304]

[...] τον έμαθαν να παλεύη, να πηδά, να τρέχη, να ρίχνει το λιθάρι και το κοντάρι [...]

2.1.5.2. Δ΄ Τάξη

Συνεχίζοντας με τα ευρήματα που προέκυψαν από το αναγνωστικό της **Δ΄ τάξης** μπορούμε να πούμε:

Στο αναγνωστικό της Δ΄ τάξης έχουμε εφτά θεματικές ενότητες με αναφορά στη Φυσική Αγωγή στην αρχαία Ελλάδα.

Στην παλαίστρα[305]

Στην παλαίστρα ο Πρόας μαθαίνει και βλέπει τους συμμαθητές του και τους γονείς τους χωρισμένους σε τάξεις. Εκείνος, παρέα με το Θεαγένη, κοιτάζοντας από μακριά «τρίβεται» στις συνήθειες των Αθηναίων και ξυπνά ο νους του.

Η παλαίστρα ήταν το μέρος όπου οι Αθηναίοι, άνδρες και αγόρια, μαζεύονταν και περνούσαν την ώρα τους παλεύοντας και πηδώντας. Τα παιδιά έπαιζαν πεντόβολα και οι μεγάλοι συζητούσαν.

[...] παιδιά, έφηβοι, μεσόκοποι και γέροι είχαν μαζευτεί εκεί. Άλλοι πάλευαν, άλλοι πηδούσαν, ποιος έριχνε το δίσκο, ποιος το ακόντιο.[...]

---

302 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
303 Βλ. ό. π., σελ. 626 – 628. Αναγνωστικό Γ΄.
304 Βλ. ό. π., σελ. 628 – 632. Αναγνωστικό Γ΄.
305 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 716 – 717. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φαίνεται όμως πως η παλαίστρα είναι μέσα στην αγωγή των παιδιών. Γιατί λέει στη Γλυκέρα ο μικρός Πρόας όταν εκείνη τη ρωτά:

[...]«Γιατί δε μελέτησες το μάθημά σου;»

«Θα μελετήσω το βράδυ. Τώρα έχουμε παλαίστρα» [306].

Παρουσιάζομαι στον Ερμογένη[307]

Με σεβασμό ο Πρόας παρουσιάζεται μπροστά στο δάσκαλο της πάλης, Ερμογένη. Ο μικρός Πρόας υπακούει στο δάσκαλό του και κάνει ό,τι του λέει. Ντροπαλός, σαν παιδί του χωριού, γυρίζει μπροστά του σαν κούκλα, γυμνός. Κι ο δάσκαλος προσέχει τη σωματική του διάπλαση.

Αναφέροντας τα αγωνίσματα της παλαίστρας, τα παιδιά του δημοτικού πληροφορούνται γι' αυτά, και θαυμάζουν τα αρχαία Ελληνόπουλα για το γύμνασμα του σώματός τους. Είναι γνωστό ότι οι αρχαίοι Έλληνες ασκούνταν με ποικιλία κινητικών δραστηριοτήτων και αθλημάτων. Οι μαθητές πληροφορούνται ότι οι αρχαίοι Αθηναίοι έδιναν μεγάλη σημασία στην υγεία και άσκηση του σώματος. Κάτι αντίστοιχο είναι για το σημερινό σχολείο, το μάθημα της φυσικής αγωγής. Είναι φανερή λοιπόν η προγονική αθλητική μας παράδοση. Επίσης το κείμενο αφήνει να αντιληφθεί κανείς πως, ό,τι μαθαίνει κάποιος πρέπει να το μαθαίνει σωστά κι από ειδικούς. Αλλιώς ο κόπος είναι χαμένος. Με σύντομο και ζωντανό διάλογο περνάει τα μηνύματα που θέλει στα παιδιά.

[...]«Σε τι γυμναζόσουν ως τώρα;» «Γνωρίζω το πάλεμα και το τρέξιμο».

«Το πήδημα; «Λίγο» «Το δίσκο;» «Διόλου» «Το ακόντιο;» «Και αυτό δεν το ξέρω». «Καλύτερα που δεν τα ξέρεις παρά να ήξερες άσχημα. Πώς σε λένε μικρέ;» «Πρόας του Νικία» [308].[...]

Επίσης το κείμενο μας δίνει πληροφορίες για το όνομα και το επώνυμο των ανθρώπων της αρχαίας εποχής. Ως μικρό όνομα έχουμε το Πρόας και ως επώνυμο το όνομα του πατέρα, Νικίας.

Παλεύω με το Θεαγένη [309]

Αναφέροντας την πάλη του Πρόα με το Θεαγένη ο συγγραφέας στοχεύει να ευαισθητοποιήσει τα παιδιά στην ευγενή άμιλλα, στην υπομονή, στον αγώνα και στην προσπάθεια μέχρι τέλος.

Ο Πρόας πρώτη φορά πάλευε με ένα συμμαθητή του πολύ δυνατό. Όμως δεν έκανε πίσω, δεν εγκατέλειψε τον αγώνα και μάλιστα, αν και δεύτερος, πήρε τα συγχαρητήρια από το δάσκαλό του. Περιγράφονται ακριβώς η διαδικασία της ετοιμασίας, οι δούλοι που φρόντιζαν τους παλαιστές και τα αποδυτήρια με κάθε λεπτομέρεια.

[...]«Η κονίστρα στρωμένη με ψιλό – ψιλό άμμο, επίτηδες φερμένο από την Αίγυπτο, απλωνόταν εμπρός μας σαν ξανθό βελουδένιο χαλί ! σταθήκαμε στη μέση με τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος. Λάμπαμε από το λάδι σαν ατσαλένια αγάλματα». «Πιανόμαστε στα χέρια. Σμίγουμε μέτωπο με μέτωπο και φέρνομε αργά γύρω, σα δυο τραγιά που χτυπιούνται...» «Όταν τελείωσε το πάλεμα ο Θεαγένης ήταν νικητής. Και

306 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 716.
307 Βλ ό. π., σελ. 717. Αναγνωστικό Δ΄.
308 Βλ. ό. π., σελ. 717.
309 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 717 – 719. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τις τρεις φορές οι πλάτες μου έφαγαν χώμα». «Εύγε !» μου λέει ο Ερμογένης, πάλεψες πολύ καλά» «Αλήθεια ! δεν περίμενα να είσαι τόσο δυνατός» [310].[...]

Η άθληση παρέχει πλήθος ευκαιριών μέσω των οποίων καλλιεργείται το ηθικό στοιχείο στους μαθητές. Με τον αθλητισμό επιτυγχάνεται η ανάπτυξη αρετών, όπως η τιμιότητα, η αξιοκρατία, η δικαιοσύνη, ο σεβασμός των αντιπάλων, η μετριοφροσύνη, η σωστή αντιμετώπιση της νίκης και της ήττας.

Πήδημα και δισκοβολία [311]

Το κείμενο περιγράφει και άλλα αγωνίσματα που περιελάμβανε το μάθημα της γυμναστικής : όπως το άλμα σε μήκος και σε ύψος και τη δισκοβολία.

Ο Πρόας εντυπωσιάζεται από το άθλημα της δισκοβολίας: [...] Δεν ήξερα τι πράμα είναι ο δίσκος, εμείς στην εξοχή ρίχναμε λιθάρι. «Το δίσκο τώρα !» προστάζει ο Ερμογένης. «Βλέπω και μου βάζει στα χέρια ένα στρογγυλό κομμάτι χάλκωμα, φουσκωτό στο κέντρο, που έλαμπε σα χρυσάφι». [...] «Εγώ θέλω να δοκιμάσω ακόμη. Παίρνω το δίσκο και με πολύ κόπο κατορθώνω να τον κρατήσω στα χέρια μου»[312].[...]

Βλέπουμε το «χωριατόπουλο» να καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια για να τα καταφέρει και να φτάσει τους συμμαθητές του. Έτσι αναπτύσσεται ο ευγενής συναγωνισμός και η πειθαρχία.

Ο ακοντισμός[313]

Τα παιδιά συνεχίζουν να αγωνίζονται στον ακοντισμό. Παράλληλα οι Ασιάτες μουσικοί παίζουν τη λύρα και τα παιδιά κανονίζουν το βήμα τους με τον παλμό της μουσικής.

Ο Λυκίδας, ως Σπαρτιάτης, αγωνίζεται ώσπου να πετύχει τη βολή του. Ο Ευφορίωνας ως αριστοκρατόπουλο κακομαθημένο, εκνευρίζει τον γυμναστή. Δυσανασχετεί όταν εκείνος του λέει να προσπαθήσει ξανά:

[...] «Ντροπή! λέει ο γυμναστής, ρίξε πάλι !»

«Ουφ κάνει πολλή ζέστη !» λέει το αρχοντόπουλο[...].

Ο Πρόας τόσο πολύ εντυπωσιάζεται ώστε θέλει να συμμετάσχει κι ο ίδιος παρ' όλο που ο γυμναστής, του είπε: [...] «Εσύ, Πρόα, να βλέπης μόνο δεν μπορείς ν' αγωνιστής σ' αυτό το αγώνισμα».[...]

Ρίχνει το ακόντιο, αποτυχαίνει στην αρχή, και ο Μενεκράτης τον κοροϊδεύει. Όμως ο δάσκαλος τον βάζει στη θέση του :

[...] «Φρόντισε, καημένε, να μου λες πότε σημαδεύεις δεξιά, για να μη στέκομαι αριστερά». «Και όμως δε σκοπεύεις καλύτερά του, κι έχεις δυο χρόνια στην παλαίστρα» λέει ο Ερμογένης. «Δοκίμασε πάλι, Πρόα. Όλοι στην αρχή αποτύχαμε» [314].[...]

Βλέπουμε εδώ και τη στάση του παιδαγωγού που προστατεύει τον πρωτάρη Πρόα στα μάτια των συμμαθητών του, και του δίνει θάρρος να ξαναπροσπαθήσει. Η ενθάρρυνση του δασκάλου στις δυσκολίες και στις προσπάθειες των μαθητών είναι σημαντική.

---

310 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 718.

311 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 719. Αναγνωστικό Δ΄.

312 Βλ. ό. π., σελ. 719.

313 Βλ. ό. π., σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄.

314 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 720 – 721.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παλεύω με τον Ευφορίωνα [315]

Ο συγγραφέας μέσα απ' το κείμενο ανεβάζει τον Πρόα στα μάτια των συμμαθητών του. Ο Πρόας γρήγορα γίνεται συμπαθής στους συμμαθητές του κι εξελίσσεται σε έναν πολύ καλό αθλητή. Έτσι παλεύει με τον Ευφορίωνα με επιτυχία, και δέχεται να αντιμετωπίσει και το Μενεκράτη που τον αποφεύγει βρίσκοντας διάφορες δικαιολογίες . [...] «δεν μπορώ να παλέψω σήμερα, στραγγούλισα το πόδι μου, ειδεμή...». [...]. «Ο καημένος!» λέει ο Ευφορίωνας. «Πρέπει να τον συμπαθήσης. Πάντα κάτι παθαίνει, όταν έχη να τα βάλη με καλύτερό του !»[316].[...]

Οι μαθητές διαβάζοντας την ιστορία του Πρόα που ανεβαίνει στα μάτια των συμμαθητών του, παίρνουν το μέρος του και ικανοποιούνται από τις επιτυχίες του. Ο Ευφορίωνας είναι για τον Πρόα, πρότυπο που καταφέρνει να του μοιάσει και μάλιστα να τον νικήσει όπως έγινε στο συγκεκριμένο πάλεμα.

Στο στάδιο[317]

Το χωριατόπουλο μαθαίνει και «παλεύει» στη ζωή της Αθήνας. Η Αθήνα, η παρέα του, η ζωή στο σχολείο, το στάδιο, η παλαίστρα είναι γι' αυτό ένα σχολείο στο οποίο καθημερινά μαθαίνει καινούρια πράγματα διαμορφώνοντας τον χαρακτήρα του.

[...] «Χωριάτη!» κάνω με θυμό. «Μη θυμώνης δα και συ !» λέει ο Πάναινος·«η σκούφια σου, που είναι από τομάρι σκυλιού, δείχνει και σένα την καταγωγή σου». «Καλά να πάθω !» συλλογίζομαι. «Τι θέλω και τη φορώ, αφού όλα τα παιδιά περπατούν ξεσκούφωτα.» [...]

Γνωρίζει και άλλα παιδιά εκτός από τους συμμαθητές του, αγωνίζεται μαζί τους στο στάδιο και μαθαίνει το σωστό και το λάθος και τις συνέπειες της παραβίασης των κανόνων.

[...] «Δόλος! Δόλος! τον έκαμε να πέση!» φωνάζουν οι σύντροφοί μου. – «Όχι! Όχι! Νίκησε» αντιφωνάζουν οι άλλοι. – «Απάτη! Ψευτιά!» οι δικοί μου. – «Νίκη! Νίκη! Επιμένει η ομάδα του Γυλίπου. – «Τίποτα βέβαιο! Ας αρχίσωμε πάλι» λέει ο Πάναινος. Το βέβαιο είναι, πως ο Καφισίας θέλοντας και μη έκαμε τον Πρόα να πέση».[...] Κάθε συντροφιά δεν αναγνώριζε τη νίκη της άλλης. Έτσι πέρασε η ώρα με φωνές και φιλονικίες ώσπου χωριστήκαμε. «Κάθε συντροφιά δεν αναγνώριζε τη νίκη της άλλης. Έτσι πέρασε η ώρα με φωνές και φιλονικίες ώσπου χωριστήκαμε» [318].[...]

Πέρα από τον αθλητισμό στους μαθητές καλλιεργείται και η ψυχική ανάπτυξη που επιτυγχάνεται με την καλλιέργεια των κοινωνικών και ηθικών στοιχείων.

Τα Μεγάλα Παναθήναια [319]

Εδώ αναφέρονται και οι αγώνες που περιελάμβανε η γιορτή:

[...] Ύστερα από τους ιππικούς αγώνες παραβγήκαν στο πάλεμα και στο τρέξιμο τα παιδιά με τους εφήβους. Έπειτα μοναχοί τους οι έφηβοι αγωνίστηκαν στο πένταθλο, δηλαδή στο πάλεμα, τρέξιμο, πήδημα, δίσκο και ακόντιο. [...] το βράδυ πήγαμε στη λαμπαδοδρομία. [...]

315 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 721. Αναγνωστικό Δ΄.
316 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 721.
317 Βλ. ό. π., σελ. 722 – 723. Αναγνωστικό Δ΄.
318 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 723.
319 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στην Ολυμπία[320]

Το κείμενο μεταφέρει τους μαθητές στην αρχαία Ολυμπία, μνημείο ιερό της εποχής εκείνης. Δείχνει στα παιδιά ότι με τον κότινο οι Έλληνες έδειχναν πως ο αγώνας γινόταν όχι για υλική βράβευση, αλλά για τη διάκριση, τη νίκη και την τιμή της επικράτησης.

[...] «Το βραβείο είναι ένα απλό στεφάνι από αγριελιά. Μα έχει τόση αξία που αγωνίζονται και βασιλιάδες για να το κερδίσουν» [321]. [...]

Ο συγγραφέας μας θυμίζει όσα είπε ένας Πέρσης πολεμιστής στον Μαρδόνιο: [...] «Αλίμονο Μαρδόνιε, σε ποιους μας φέρνεις να πολεμήσουμε, αφού δεν αγωνίζονται για χρήματα παρά για δόξα !» [322].[...]

Ακόμη κάνει λόγο για τη μεγαλοπρέπεια που είχε ο ναός του Δία και το άγαλμα της Νίκης: [...] Τότε κατάλαβα γιατί οι Αθηναίοι το είχαν μεγάλο δυστύχημα να πεθάνουν χωρίς να δουν το αθάνατο έργο του Φειδία[323][...].

Οι Ολυμπιακοί αγώνες είναι μια ευκαιρία και ένα παράδειγμα για μια αληθινή παγκόσμια συνεργασία, συναδέλφωση και ειρήνη, σε όλους τους τομείς της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Με το κατάλληλο λεξιλόγιο και τις εικόνες της εποχής εκείνης, τα παιδιά έρχονται πιο κοντά στο πνεύμα των Ολυμπιακών αγώνων.

Νικούμε και οι τρεις μας[324]

Συνεχίζοντας την επίσκεψη στην Ολυμπία, ο Πρόας μας κάνει λόγο για τις μέρες των αγώνων που βάσταξαν τέσσερις ημέρες. Σ' αυτούς τους αγώνες πήραν μέρος και οι τρεις φίλοι και νίκησαν. Ο Πρόας στους ιππικούς αγώνες. Ο Θεαγένης στο τρέξιμο. Κι ο Ευφορίωνας στην αρματοδρομία.

Εντύπωση κάνει στα παιδιά η χαρά των δύο φίλων, όταν νικάει ο τρίτος. [...]Ο Ευφορίωνας χαίρεται περισσότερο απ' όλους. Ο καλός μου ο Θεαγένης υπερηφανεύεται περισσότερο για την ευτυχία μου παρά για τη δική μου»[325].[...]

Το κείμενο κάνει λόγο για ευγενή συναγωνισμό και για την υπερηφάνεια των γονιών και ιδιαίτερα του παππού του Πρόα, που συγκινείται με τη νίκη του εγγονού του λέγοντας: [...] «Ας πεθάνω τώρα» είπε στον πατέρα μου. «Αλήθεια σε λίγους μήνες ο πατέρας μου του έκλεισε τα μάτια»[326].[...]

Η τιμή και η δόξα ήταν μεγάλη σ' αυτόν που θα κέρδιζε στους Ολυμπιακούς αγώνες.

320 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 750 – 751. Αναγνωστικό Δ΄.
321 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 751.
322 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,, σελ. 751.
323 Βλ. ό. π., σελ. 751.
324 Βλ. ό. π., σελ. 751 – 753. Αναγνωστικό Δ΄.
325 Βλ. ό. π., σελ. 752.
326 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 753.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας 5

Φυσική αγωγή	
Γ΄ τάξη	3
Δ΄ τάξη	7
Ε΄ τάξη	0

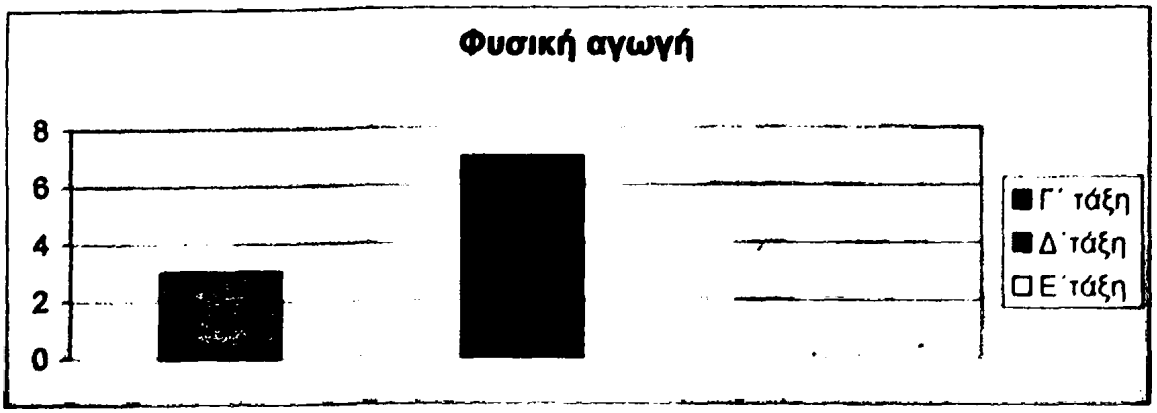

Ι ράφημα 5.

Από τις αναφορές στη φυσική αγωγή προκύπτει ότι το συγκεκριμένο είδος αγωγής ελάχιστα αναφέρεται στα κείμενα των αναγνωστικών. Βέβαια οι έξι αναφορές είναι ολόκληρες θεματικές ενότητες που έχουν ως θέμα τους τον αθλητισμό. Από αυτές τις αναφορές φάνηκε η σημασία που δίνουν οι συγγραφείς στην άθληση του σώματος και στην καλλιέργεια της ευγενούς άμιλλας.

Τα αθλήματα τα οποία πραγματεύονται οι συγγραφείς στα κείμενα των αναγνωστικών, είναι το «**Πήδημα και δισκοβολία** [327]», «**Ο ακοντισμός**[328]» και οι αθλητικοί αγώνες που πραγματοποιούνται «**Στο στάδιο**[329]» στο άθλημα της πάλης. Επίσης γίνονται ιππικοί αγώνες Βλ. «**Τα Μεγάλα Παναθήναια** [330]». [...] Ύστερα από τους ιππικούς αγώνες παραβγήκαν στο πάλεμα και στο τρέξιμο τα παιδιά με τους εφήβους. Έπειτα μοναχοί τους οι έφηβοι αγωνίστηκαν στο πένταθλο, δηλαδή στο πάλεμα, τρέξιμο, πήδημα, δίσκο και ακόντιο. [...] το βράδυ πήγαμε στη λαμπαδοδρομία. [...], αγώνες αρματοδρομίας, και αγώνες δρόμου στην αρχαία Ολυμπία. Είναι φανερή η αγάπη των συγγραφέων για το αρχαίο αθάνατο πνεύμα που μέσα από τα κείμενά τους προσπαθούν να μεταδώσουν στους μαθητές της εποχής Βλ. «**Στην Ολυμπία**[331]» [...] «Το βραβείο είναι ένα απλό στεφάνι από αγριελιά. Μα έχει τόση αξία που αγωνίζονται και βασιλάδες για να το κερδίσουν» [332]. [...] Το κείμενο δείχνει στα παιδιά ότι με τον κότινο οι Έλληνες έδειχναν πως ο αγώνας γινόταν όχι για υλική βράβευση, αλλά για τη διάκριση, τη νίκη και την τιμή της επικράτησης. Οι Ολυμπιακοί αγώνες είναι μια ευκαιρία και ένα παράδειγμα για μια αληθινή παγκόσμια συνεργασία, συναδέλφωση και ειρήνη, σε όλους τους τομείς της κοινωνικής και πολιτικής ζωής.

---

327 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 719. Αναγνωστικό Δ΄.
328 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄.
329 Βλ. ό. π., σελ. 722 – 723. Αναγνωστικό Δ΄.
330 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
331 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 750 – 751. Αναγνωστικό Δ΄.
332 Βλ. ό. π., σελ. 751.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ακόμη γίνεται γνωστό ότι η γυμναστική γίνεται από ειδικούς δασκάλους όπως συμβαίνει στο κείμενο «**Παρουσιάζομαι στον Ερμογένη**[333]»[...] «Σε τι γυμναζόσουν ως τώρα;» «Γνωρίζω το πάλεμα και το τρέξιμο». «Το πήδημα; «Λίγο» «Το δίσκο;» «Διόλου» «Το ακόντιο;» «Και αυτό δεν το ξέρω». «Καλύτερα που δεν τα ξέρεις παρά να ήξερες άσχημα. Πώς σε λένε μικρέ ;»[...]

Αναφέροντας τα αγωνίσματα της παλαίστρας, τα παιδιά του δημοτικού πληροφορούνται γι' αυτά, και θαυμάζουν τα αρχαία Ελληνόπουλα για το γύμνασμα του σώματός τους. Είναι γνωστό ότι οι αρχαίοι Έλληνες ασκούνταν με ποικιλία κινητικών δραστηριοτήτων και αθλημάτων. Οι μαθητές πληροφορούνται ότι οι αρχαίοι Αθηναίοι έδιναν μεγάλη σημασία στην υγεία και άσκηση του σώματος. Είναι φανερή λοιπόν η προγονική αθλητική μας παράδοση. Βλ. «**Στην παλαίστρα**[334]» [...] παιδιά, έφηβοι, μεσόκοποι και γέροι είχαν μαζευτεί εκεί. Άλλοι πάλευαν, άλλοι πηδούσαν, ποιος έριχνε το δίσκο, ποιος το ακόντιο.[...].

Αναφέροντας την πάλη του Πρόα με το Θεαγένη οι συγγραφείς στοχεύουν να ευαισθητοποιήσει τα παιδιά στην ευγενή άμιλλα, στην υπομονή, στον αγώνα και στην προσπάθεια μέχρι τέλος. Βλ. «**Παλεύω με το Θεαγένη** [335]» [...] «Η κονίστρα στρωμένη με ψιλό – ψιλό άμμο, επίτηδες φερμένο από την Αίγυπτο, απλωνόταν εμπρός μας σαν ξανθό βελουδένιο χαλί ! σταθήκαμε στη μέση με τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος. Λάμπαμε από το λάδι σαν ατσαλένια αγάλματα». «Πιανόμαστε στα χέρια. Σμίγουμε μέτωπο με μέτωπο και φέρνομε αργά γύρω, σα δυο τραγιά που χτυπιούνται...» «Όταν τελείωσε το πάλεμα ο Θεαγένης ήταν νικητής. Και τις τρεις φορές οι πλάτες μου έφαγαν χώμα». «Εύγε !» μου λέει ο Ερμογένης, πάλεψες πολύ καλά» «Αλήθεια ! δεν περίμενα να είσαι τόσο δυνατός» [336].[...]

Ειδικότερα οι αναφορές στη φυσική αγωγή έχουν ως στόχο: τη δυνάμωση της βούλησης, την καλλιέργεια και την ανάπτυξη της αποφασιστικότητας, της πρωτοβουλίας, της ενεργητικότητας και της μεγαλοψυχίας. Βλ. «**Νικούμε και οι τρεις μας**[337]» [...] Ο Ευφορίωνας χαίρεται περισσότερο απ' όλους. Ο καλός μου ο Θεαγένης υπερηφανεύεται περισσότερο για την ευτυχία μου παρά για τη δική μου»[338].[...].

Η άθληση παρέχει πλήθος ευκαιριών μέσω των οποίων καλλιεργείται το ηθικό στοιχείο στους μαθητές. Με τον αθλητισμό επιτυγχάνεται η ανάπτυξη αρετών, όπως η τιμιότητα, η αξιοκρατία, η δικαιοσύνη, ο σεβασμός των αντιπάλων, η μετριοφροσύνη, η σωστή αντιμετώπιση της νίκης και της ήττας.

333 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 717. Αναγνωστικό Δ΄.
334 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 716 – 717. Αναγνωστικό Δ΄.
335 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 717 – 719. Αναγνωστικό Δ΄.
336 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 718.
337 Βλ. ό. π., σελ. 751 – 753. Αναγνωστικό Δ΄.
338 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 752.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.6. Μουσική Αγωγή

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο πως η μουσική καλλιεργεί τον εσωτερικό ψυχικό κόσμο του μαθητή και εξευγενίζει τα συναισθήματά του, προάγει την καλαισθητική αντίληψη, συντελεί στην ηθική μόρφωση και ανάπτυξη του παιδιού, στην καλλιέργεια της μνήμης, της φαντασίας, της προσοχής, καλλιεργεί τη γλώσσα και πλουτίζει το λεξιλόγιο των μαθητών[339].

Στόχος της Μουσικής Αγωγής η ανάπτυξη της μουσικής αντίληψης των παιδιών, της μουσικής καλλιέργειας της ακοής, της μουσικής όρασης, της αφής και της γενικής σωματικής αίσθησης. Ο ρυθμός του ήχου, της κίνησης, και του λόγου είναι τα τρία στοιχεία στην ένωση των οποίων οι αρχαίοι έδωσαν τον ορισμό της μουσικής.

Για το θέμα της μουσικής αγωγής τα κείμενα είναι ελάχιστα. Ίσως οι στόχοι του γλωσσικού μαθήματος είχαν να καλύψουν άλλους τομείς ανάπτυξης των μαθητών. Άλλωστε, ανέκαθεν διδασκόταν η Μουσική Αγωγή στο ελληνικό σχολείο ως ξεχωριστό μάθημα, οπότε δινόταν η ευκαιρία στους παιδαγωγούς να καλύψουν τους στόχους της.

Συγκεκριμένα :

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[340]

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα η λύρα, η σάλπιγγα και το τραγούδι δημιουργούν στους μαθητές ευχάριστη ψυχική διάθεση:

[...] έπαιζε τη χρυσή του λύρα και τραγουδούσε γλυκά. [...] κι άρχισε να παίζει τη λύρα του και να τραγουδή τη νύχτα με τα λαμπρά της άστρα [...] ο Ορφέας σηκώθηκε από το τραπέζι κι ανέβηκε σε μια ψηλή πέτρα. Από κει άρχισε να τραγουδή για τη θάλασσα [...] όσο τραγουδούσε ο Ορφέας, η φωνή του ανέβαινε απάνω από τους γκρεμούς και χυνόταν μαλακή και γλυκιά γύρω. Τα δένδρα έσκυβαν τις κορυφές τους να τη δεχτούν, [...] Σταμάτησαν ξαφνιασμένα τα' αγρίμια και άρχισαν να σέρνωνται ημερωμένα [...] Και τα πουλιά κράτησαν το δρόμο τους [...] ο Κένταυρος αγκάλισε τον Ορφέα τον εφίλησε και του είπε: «Με μάγεψες, παιδί μου.[...] Η πιο μεγάλη ευτυχία είπε ο σοφός Κένταυρος, είναι να μπορή κανείς να κάνει τους άλλους ευτυχισμένους [...]

[...] πήρε τη σάλπιγγά του, που ήταν καμωμένη από κέρατο ταύρου [...]

Ο Γρύλος[341]

Τα παιδιά έρχονται σε επαφή με ήχους που προέρχονται από το περιβάλλον και συγκεκριμένα από το νυχτερινό τραγουδιστή του καλοκαιριού, το γρύλο, και μαθαίνουν ότι η παραγωγή του ήχου τριλ τριλ τριλ οφείλεται στην ανατομία του σώματός του.

[...] πολλές φορές είχα ακούσει το αδιάκοπο τριλ τριλ τριλ, μα ως τότε δεν είχα δει τον τραγουδιστή. [...] εξακολουθούσα να κοιτάζω για να δω το βιολί του. Και σας βεβαιώνω πως έχει σωστό βιολί. Τα πίσω πόδια του είναι η σαΐτα του βιολιού. [...] Το βιολί του είναι οι δυο σκληρές θήκες όπου κρύβει τις φτερούγες του. Έτσι άμα σέρνει τη σαΐτα του στο βιολί ακούεται το τριλ τριλ τριλ.[...].

339 Βλ. Μουσική αγωγή 1, παιχνίδια με ρυθμούς, ήχους, μελωδίες, βιβλίο για το δάσκαλο, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1994, Εισαγωγή.

340 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.

341 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 694. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στο μεγάλο δρόμο της Πέλλας[342]

Το πρόγραμμα του σχολείου από την αρχαιότητα περιελάμβανε και τη μουσική αγωγή θεωρώντας την ως κύριο μέσο αγωγής των μαθητών.

[...] φορτωμένος βιβλία και όργανα μουσικής [...]

Ο ακοντισμός[343]

Είναι φανερό ότι στους μαθητές αρέσει η μουσική και μάλιστα όταν αυτή συνδυάζεται με κίνηση και ρυθμό.

[...] Στο πλευρό του Ερμογένη ήρθαν και στάθηκαν μουσικοί Ασιάτες, με φορέματα ελαφρά. Κρατούσαν αυλούς έτοιμοι να παίξουν.[...] Αρχίζουν οι μουσικοί το πολεμικό εμβατήριο. Ο Λυκίδας κανονίζει το βήμα του με το ρυθμό των αυλών [...]

Τα Μεγάλα Παναθήναια [344]

Δε χωρεί αμφιβολία πως οι Αθηναίοι έδιναν ιδιαίτερη σημασία στην καλλιφωνία των παιδιών, ώστε αυτά να μπορούν να πάρουν μέρος σε χορωδίες και σε μουσικούς αγώνες. Μάλιστα στους νικητές απονέμονταν και έπαινοι.

[...] Από καιρό κάθε σχολείο διάλεξε τα πιο καλλίφωνα παιδιά και τα γύμναζε σ' έναν ύμνο που θα τραγουδούσαν. [...] ποτέ παιδιά μου δεν άκουσα πιο ιερή και επιβλητική αρμονία. [...] ο Ευφορίωνας νίκησε στους μουσικούς αγώνες κι εγώ πήρα έπαινο. [...]

Το κυνήγι [345]

Τα ακριτικά δημοτικά τραγούδια και η μουσική καλλιεργούν την αγάπη για τους ήρωες και την πατρίδα και δημιουργούν πρότυπα. Η κιθάρα συνοδεύει την κόρη που τραγουδεί:

[...] Μόλις γύριζε από τα γυμνάσια έπαιρνε την κιθάρα του [...] και παρακαλούσε την κόρη: «Έλα, λέγε μου για τον Πανθήριο». Εκείνη άρχιζε πρόθυμα να τραγουδή τους πολέμους που έκαναν οι ακρίτες με τους Σαρακηνούς. [...] Τραγουδούσε τους αρχηγούς, που έστηναν κάστρο τα κορμιά τους εμπρός στους στρατούς των Αγαρηνών, τα φοβερά τους κατορθώματα και τους φριχτούς όρκους των [...]

Το κάστρο της Κυράς [346]

Τα μουσικά όργανα και ο τραγουδιστής με τη φωνή του αηδονιού συνοδεύουν τον Αλή Χαμδά στην έξοδό του για να δει την κόρη που θέλει να παντρευτεί.

[...] μπροστά απ' όλους πήγαινε ο Αλή – Χαμδάς. Βιολιά, σαντούρια, λαγούτα, έπαιζαν από πίσω του[347]. [...] «Τραγουδεί ο Μουταναβής, είναι ο γλυκότερος ποιητής που έβγαλε η Αραβία. Και η φωνή του αηδόνι. [...][348]

---

342 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 698. Την Πέλλα την έκανε πρωτεύουσα των Μακεδόνων ο Αρχέλαος (413 – 399 π.Χ.) υπήρξε έδρα του Φιλίππου και γενέτειρα του Αλεξάνδρου. Αναγνωστικό Δ'.

343 Βλ. ό. π., σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ'.

344 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ'.

345 Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε'.

346 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε'.

347 Βλ. ό. π., σελ 906.

348 Βλ. ό. π., σελ. 907.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας 6.

Μουσική αγωγή	
Γ΄ τάξη	2
Δ΄ τάξη	3
Ε΄ τάξη	2

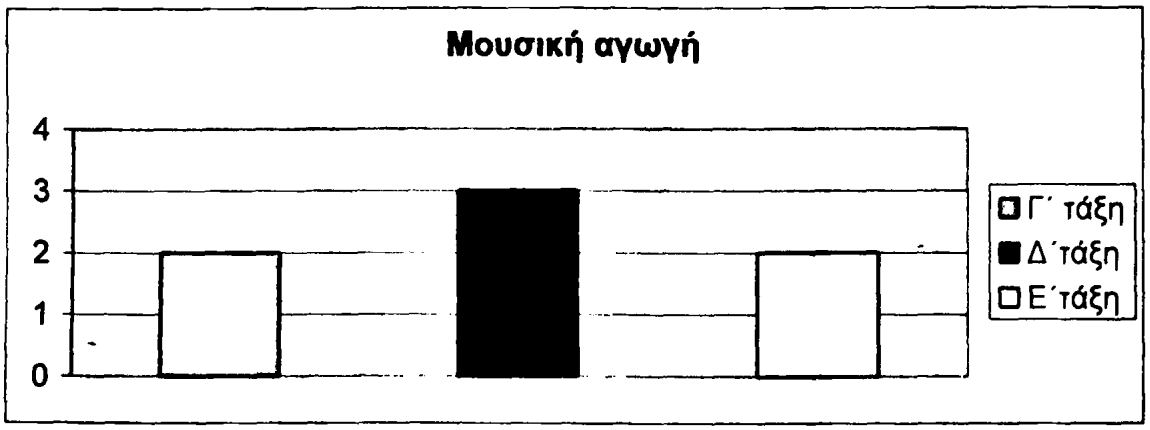

Γράφημα 6.

Αν και ελάχιστες οι αναφορές στη μουσική αγωγή, εντούτοις θεωρείται από τους συγγραφείς σημαντική η προσφορά της για τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών όπως αναφέρουμε και παραπάνω.

Από τα λιγοστά όμως ευρήματα που αναδείχτηκαν από την παρούσα εργασία μπορούμε να πούμε ότι:

Οι μαθητές γνωρίζουν μουσικά όργανα όπως τη λύρα, τη σάλπιγγα και την κιθάρα που συνοδεύουν το τραγούδι και του δίνουν ζωντάνια. Βλ. **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[349]»** [...] έπαιζε τη χρυσή του λύρα και τραγουδούσε γλυκά. [...] [...] πήρε τη σάλπιγγά του, που ήταν καμωμένη από κέρατο ταύρου και «**Το κυνήγι [350]**»[...] Μόλις γύριζε από τα γυμνάσια έπαιρνε την κιθάρα του [...].

Επίσης ήχους από τον κόσμο των εντόμων όπως το γριλ, γριλ, γριλ του γρύλου. Βλ. «**Ο Γρύλος[351]**» [...] πολλές φορές είχα ακούσει το αδιάκοπο τριλ τριλ τριλ, μα ως τότε δεν είχα δει τον τραγουδιστή. [...]. Γίνεται γνωστό στους μαθητές πως στην αρχαιότητα η μουσική αποτελούσε κύριο μέσο αγωγής και οι μαθητές ένιωθαν ψυχική ευχαρίστηση και συμμετείχαν δημιουργικά στο μάθημά τους όταν η μουσική συνοδευόταν από κίνηση και ρυθμό. Βλ. **«Ο ακοντισμός[352]»** [...] Στο πλευρό του Ερμογένη ήρθαν και στάθηκαν μουσικοί Ασιάτες, με φορέματα ελαφρά. Κρατούσαν αυλούς έτοιμοι να παίξουν.[...] Αρχίζουν οι μουσικοί το πολεμικό εμβατήριο. Ο Λυκίδας κανονίζει το βήμα του με το ρυθμό των αυλών [...]

349 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
350 Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
351 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 694. Αναγνωστικό Γ΄.
352 Βλ. ό. π., σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Απαραίτητο στοιχείο για να μπορεί κάποιο παιδί να συμμετέχει σε χορωδίες και μουσικούς αγώνες στην αρχαιότητα, ήταν η καλλιφωνία. Έμμεσα εδώ οι συγγραφείς λένε στα παιδιά πως με το ταλέντο που έχει κάποιος και με την εξάσκηση μπορούν να γίνουν και καλοί τραγουδιστές και καλοί μουσικοί. Βλ. «**Τα Μεγάλα Παναθήναια** [353]» [...]. Από καιρό κάθε σχολείο διάλεξε τα πιο καλλίφωνα παιδιά και τα γύμναζε σ' έναν ύμνο που θα τραγουδούσαν. [...] ποτέ παιδιά μου δεν άκουσα πιο ιερή και επιβλητική αρμονία.

Επίσης η αναφορά στα ακριτικά δημοτικά τραγούδια καλλιεργεί την αγάπη των μαθητών για την πατρίδα και τους ήρωες των συνόρων οι οποίοι γίνονται πρότυπά τους. Βλ «**Το κυνήγι** [354]»[...] Μόλις γύριζε από τα γυμνάσια έπαιρνε την κιθάρα του [...]. και παρακαλούσε την κόρη: «Έλα, λέγε μου για τον Πανθήριο». Εκείνη άρχιζε πρόθυμα να τραγουδή τους πολέμους που έκαναν οι ακρίτες με τους Σαρακηνούς. [...] Τραγουδούσε τους αρχηγούς, που έστηναν κάστρο τα κορμιά τους εμπρός στους στρατούς των Αγαρηνών, τα φοβερά τους κατορθώματα και τους φριχτούς όρκους των [...]

Ακόμη τα παιδιά ενημερώνονται για τους Άραβες που έχουν έφεση στη μουσική και την αγαπούν ιδιαίτερα. Βλ. «**Το κάστρο της Κυράς** [355]» [...] μπροστά απ' όλους πήγαινε ο Αλή – Χαμδάς. Βιολιά, σαντούρια, λαγούτα, έπαιζαν από πίσω του[356]. [...] «Τραγουδεί ο Μουταναβής, είναι ο γλυκότερος ποιητής που έβγαλε η Αραβία. Και η φωνή του αηδόνι. [...][357]

Είναι φανερό πως οι λαοί μέσα από τη μουσική μπορούν να επικοινωνήσουν.

353 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
354 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
355 Βλ. σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
356 Βλ. ό. π., σελ 906.
357 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 907.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.7. Ειδική αγωγή

Το περιεχόμενο των κειμένων των αναγνωστικών διαμορφώνει την προσωπικότητα του παιδιού, δημιουργεί τους πρώτους του προβληματισμούς και του δίνει πρότυπα και αξίες. Στα πλαίσια της ανάλυσης των κειμένων θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε την ανθρώπινη αναπηρία μέσα από τα συγκεκριμένα αναγνωστικά βιβλία Α. Καρκαβίτσα – Ε. Παπαμιχαήλ. Να διερευνήσουμε την παρουσία του νάνου στο αναγνωστικό «Διγενής Ακρίτας» και τους παιδαγωγικούς στόχους που αναδεικνύονται από τα συγκεκριμένα κείμενα του παραπάνω αναγνωστικού.

2.1.7.1. Σωματική αναπηρία - Διαφορά

Στα παρακάτω αποσπάσματα γίνονται αναφορές σε πρόσωπα με σωματική αναπηρία.

Ο Περσέας και η Ανδρομέδα[358]

[...] Να βρεις τις τρεις σιχαμένες αδερφές, που τις λένε Γριές, γιατί τέτοιες γεννήθηκαν. Για να βλέπουν έχουν και οι τρεις ένα μόνο μάτι, και για να τρων ένα μόνο δόντι [...] Μη ξεχάσεις να τους γυρέψεις τα φτερωτά σαντάλια, τον πέτσινο σάκο και τη μαγεμένη σκούφια [...]

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[359]

[...] Ήταν αλήθεια παράξενο πλάσμα ο Κένταυρος. Από το κεφάλι ως τη μέση άνθρωπος, κι από τη μέση και κάτω άλογο δυνατό. [...]

Στο στάδιο[360]

Σωματική διαφορά: [...] Από την άλλη ομάδα έλαχε σ' ένα χοντροκαμωμένο παιδί.

Το ιερό λάφι της Αρτέμιδας[361]

[...] Έσκυβε και καθρεφτιζόταν [...] να καμαρώσει τα χρυσά του κέρατα κι έξαφνα τίναζε ψηλά το κεφάλι κι ανάδευε τα τριανταφυλλένια χείλη του ευχαριστημένο για την ομορφιά του. Μα όταν έσκυβε κάτω στο νερό και έβλεπε τα λιγνά ποδάρια του, γύριζε αμέσως το κεφάλι σα να έλεγε; «Δε θέλω να σας βλέπω ασχημόποδα» [...]

Στο μεγάλο δρόμο της Πέλλας[362]

[...] Πίσω τους ακολουθούσε ο παιδαγωγός, κουτσός και φορτωμένος βιβλία και όργανα μουσικής.[...] Ο Πρόας έσυρε με κόπο το βλαμμένο του πόδι του και ακολούθησε τα παιδιά.[...]

2.1.7.2. Νάνος

Η γέννηση του αντρειωμένου[363]

Στο νεογέννητο Διγενή έφεραν δώρα κούκλες – νάνους για παιχνίδι.

[...] άλλη πάλι μικρούς νάνους, απαράλλαχτους με τους αληθινούς, [...]

---

358 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 605. Αναγνωστικό Γ΄.

359 Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.

360 Βλ. ό. π., σελ. 722 – 723. Αναγνωστικό Δ΄.

361 Βλ. ό. π., σελ. 619 – 622. Αναγνωστικό Γ΄.

362 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 698. Την Πέλλα την έκανε πρωτεύουσα των Μακεδόνων ο Αρχέλαος (413 – 399 π.Χ.) υπήρξε έδρα του Φιλίππου και γενέτειρα του Αλεξάνδρου. Αναγνωστικό Δ΄.

363 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μοναστήρι και σχολείο[364]

Το παιδί αναγνώστης μέσα από το κείμενο έρχεται σε επαφή με παιδιά – ανθρώπους που παρουσιάζουν ιδιαίτερα προβλήματα και συγκεκριμένα με έναν νάνο. Μαθαίνει να σέβεται τους ανθρώπους αυτούς και αναγνωρίζει τις ιδιαίτερες ικανότητές τους. Οι συγγραφείς διαλέγουν το παιδί νάνο να γίνει φίλος του Διγενή για να καλλιεργήσουν την ισότητα, την αλληλεγγύη και τη φιλία στους μικρούς μαθητές, όπως είναι φανερό στο απόσπασμα που ακολουθεί.

[...] Προχώρησε σε άλλο θρανίο και στάθηκε σ' ένα παιδί. Είχε καμπούρα στην πλάτη και το πρόσωπό του ήταν μακρουλό, σαν ουραγκοτάγκου. Τα μάτια του ήταν πεταχτά και μεγάλα, με γύρους κόκκινους. Ο Αμιράς όμως συλλογίστηκε πως η θρησκεία μας θέλει τη συμπάθεια στους δυστυχισμένους και γύρισε πίσω. Χάιδεψε το παιδί και το ρώτησε, κάνοντας όσο μπορούσε τρυφερώτερη τη φωνή του: «Εσένα πως σε λένε, μικρέ;». – «Κουκής, δούλος σας!». Δεν πρόφτασε να τελειώση τ' όνομά του ο μαθητής και βγήκε από την τάξη ένα γέλιο δυνατό, που σκέπασε τη φωνή του. «Λέγεται Κουκής και είναι αληθινά κουκί» εξήγησε ο δάσκαλος. «Είναι το ζιζάνιο μέσα στην τάξη, διασκεδάζει τα παιδιά με τις γριμάτσες του. Είναι όμως ο καλύτερος μαθητής μου, έξυπνος, προκομμένος όσα παίρνει. Σας τον συσταίνω, στρατηγέ μου». – Είναι πολίτης;». – «Ο πατέρας του είναι δουλοπάροικος στα κτήματά σας». – Θα γίνης λοιπόν σύντροφος του γιου μου... Μικρέ, από σήμερα ασφάλισες τη θέση σου». – Και ο χαϊδεμένος σου ασφάλισε το γέλιο του» απάντησε αμέσως ο μικρός κάνοντας δυνατή γριμάτσα.

[...] –«Ναι, ξέχασα, θα έχης συντροφιά και το κουκί» είπε χαμογελώντας ο Αμιράς. [...] φάνηκε να κυλά απάνω στο χαλί ένα μεγάλο κουβάρι από χρωματιστά νήματα και να κρύβεται πίσω από τα πόδια του Αμιρά. Ήταν ο Κουκής, ο νάνος του Διγενή. [...] μεγάλωσε και εκείνος, μα μόνο στα χρόνια. Το κορμί του έμεινε το ίδιο, μικρό, καμπούρικο και άσχημο όσο παίρνει, τ' αυτιά του μεγάλωσαν πολύ, τα μήλα του προσώπου του χόντρυναν, η μύτη και το σαγόνι του έγιναν πιο σουβλερά και τα μάτια του έλαμπαν πεταχτά, σα μεγάλες κατάμαυρες χάντρες. Από κει μέσα όμως πηδούσε η εξυπνάδα. Για τούτο φόρεσε ολομέταξα παρδαλά φορέματα, το σκούφο με τα κουδουνάκια στο κεφάλι. Κι έγινε με τον καιρό μίμος αμίμητος. [...] «η μάνα μου άρχισε να με κάνη θηρίο» είπε ο Κουκής, έπειτα φαίνεται, μετάνιωσε και μ' έκανε άνθρωπο. Μα εγώ καταλαβαίνω πως είμαι περισσότερο θηρίο παρά άνθρωπος. [...]

Ο αδύναμος και πιστός φίλος του Διγενή, ο Κουκής, τον σώζει από βέβαιο θάνατο δείχνοντας στα παιδιά την αξία και τη δύναμη της φιλίας.[365] (Καρκαβίτσας, Παπαμιχαήλ, 1918).

[...] την ώρα που προσπαθούσα να διώξω κάτι Σουδανέζους, [...] ένας εχθρός από πίσω ετοιμαζόταν από πίσω να με χτυπήση με τον μπαλτά. Ο Κουκής παραμόνευε, [...] καθώς τον είδε, χώθηκε άφοβα στα πόδια του και τον έσπρωξε χάμω. Ο φοβερός μπαλτάς χώθηκε στο κατάστρωμα. Θα τον τελείωναν οι άλλοι τον Κουκή, αν δεν έσπαζε ένα σταμνί με φίδια εμπρός στα γυμνά πόδια τους.[366] [...] (Καρκαβίτσας, Παπαμιχαήλ, 1918)

Το κάστρο της Κυράς[367]

Ο διάλογος με τον Κουκή θυμίζει τον πεινασμένο καραγκιόζη που ονειρεύεται,

364 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
365 Βλ. ό. π., σελ. 891
366 Βλ. ό. π., σελ. 891.
367 Βλ. ό. π., σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

προκαλώντας στα παιδιά χιούμορ.
[...] Έξαφνα πετάχτηκε από τα πόδια του Διγενή ο νάνος, κοίταξε όλους γύρω με μάτια ξαφνιασμένα και άρχισε τα κλάματα. Έκλαιγε και νιαούριζε σα γατί. –«Τι έχεις και κλαις, μικρέ; [...] «είδα στον ύπνο μου το μάγειρα, που μου' δινε ένα πιάτο τραχανά». – Δε μου τον ζεσταίνης να ρίξης και λίγο λαρδί;» του λέω. Έγλειφα τα χείλη μου και περίμενα για να ζεσταθή να τον φάω. Μα χτύπησες το πόδι σου και ξύπνησα». –«Και για τούτο κλαις;». – «Βεβαίως κλαίω. Δεν τον έτρωγα, ο κουτός, κι ας ήταν κρύος!...».

Ο νάνος συνεχίζει τη διήγηση της υποδοχής στην Πόλη.
[...] να σε ρωτήσω ποιο είναι το χρησιμώτερο στη ζωή, το γέλιο ή το κλάμα;»[368]

Επίσης δείχνει ανδρεία και ότι δεν φοβάται τους Σαρακηνούς:
[...] –«Μη φοβάσαι μάνα, θα είμαι κοντά του» [...] –«Στη φωλιά του δράκου; [...] Ο νάνος φούσκωσε σαν πετεινός, την ώρα που φωνάζει το κικιρίκου. [...]
Οι συγγραφείς παρουσιάζουν τον Κουκή, το νάνο, δείχνοντας την ικανότητά του να απαγγέλλει ποιήματα, και ψυχαγωγούν για λίγο τα παιδιά με το ποίημα της συγκεκριμένης ενότητας που, ως πνευματικό παιχνίδι, διδάσκει και καλλιεργεί τις νοητικές ικανότητες των παιδιών.

Το κουκί ! το κουκί
κρύφτηκε μες στο σακί,
πέρασε βουνά και όρη
για μια ζηλεμένη κόρη !...

Το κουκί ! το κουκί
θα το βγάλω απ' το σακί,
να το ρίξω στο ποτάμι
για να μην το ξανακάμη !...

Το κουκί θέλει νερό
για να γίνει βλαστερό,
να μεστώση, να φυτρώση
και πολλά κουκιά να δώση.

Το κουκί ! το κουκί
θα το βάλω στο καφκί
να το κοπανίσω φάβα,
να το φάμε τ' άγιου Σάββα.

[...] καμπούρα εγώ, καμπούρα εκείνη, συγγενεύομε βλέπεις. [...]
Όμως ο Διγενής κακομεταχειρίζεται το νάνο πότε χτυπώντας τον με το χέρι πότε με το ραβδί του.
[...] Τη δική μου την καμπούρα, σκέφτηκα, πότε με το χεράκι του, που είναι ελαφρό σαν το σίδερο, κάποτε και με το ραβδί του, καταδέχεται να μου τη χαϊδεύει ο αφέντης μου ο Διγενής.[...] «θα βρέξη ξυλιές και θα κατεβάση δάκρυα» είπε, τάχα θυμωμένος, ο Διγενής.[...]

Η φράση του νάνου «όλοι είμαστε πλάσματα του Θεού και το χρυσάφι ακόμη» τονίζει την ισότητα μεταξύ των ανθρώπων. Οι μαθητές αναπτύσσουν την ικανότητα

368 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 895.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

να σέβονται τα δικαιώματα των άλλων και να μπορούν να εξουδετερώνουν με επιτυχία την προκατάληψη.

[...] – «Τα παίρνω εγώ, αρχοντοπούλα μου» είπε ο νάνος. «Εμένα δε με μέλει, αν είναι από Σαρακηνό ή από χριστιανό. Όλοι είμαστε πλάσματα του Θεού, και το χρυσάφι ακόμη»[369].

Οι Απελάτες – ληστές κλέβουν τη γυναίκα του Διγενή και ο νάνος φαντάζει στα μάτια των παιδιών ως γίγαντας. Η ψυχική δύναμη που κρύβει μέσα του φανερώνεται στα λόγια του:

[...] «όσο η καμήλα νιώθει στις πλάτες την καμπούρα της δε φοβάται την πείνα».[...] «Κοίταξε καλά, μικρέ, τα μάτια σου και τη γυναίκα μου». –«Η καμπούρα μου θα χαθή, μα η γυναίκα σου όχι» είπε ο νάνος στα σοβαρά. «Μη σε μέλει...»[370] [...] Έχει άντρα ξακουσμένο κι ένα νάνο αντρειωμένο[371]!

Ο νάνος με τα αστεία του δίνει θάρρος στους γύρω του:

[...] –«Αυτό το σπαθί, αρχόντισσά μου!... Χαχαχα!... αυτό σπαθί! Μια φέτα πεπόνι, και το λέτε σπαθί!... Μιλάτε και σεις, κορίτσια, πέτε την αλήθεια. Χαχα!... Ακούς, το πεπόνι να το λέη σπαθί...». [...] –«Όσο για πουλί δεν μπορώ, σ' το λέω! Δεν μπορώ αρχόντισσα!» είπε ο Κουκής. «Αν θέλεις βαθρακός, ναι». Έπεσε μπρούμυτα κάτω, άπλωσε τα χέρια και τα πόδια του, ξερόβηξε, τέντωσε το κεφάλι και άρχισε να φωνάζη: βρεκεκεκέξ, βρεκεκεκέξ, τόσο φυσικά, που καθώς αντιλαλούσε η σπηλιά, νόμιζες πως ήσουν σε λίμνη την άνοιξη[372]. [...]

Επίσης δε χάνει χρόνο να παρηγορεί τους συνανθρώπους του:

[...] –«Εγώ θα σε κάμω να γελάσης!» είπε με πείσμα ο Κουκής.

-«Δε θα γελάσω!».

-«Θα γελάσης!... στοίχημα».

-«Να μου δίνης μια πιατέλα τηγανίτες».

-«Κι αν χάσης;».

-«Να μου δίνης ξυλιές».

-«Να μη φτάσω να δώσω ξυλιές σε άνθρωπο. Άμα όμως θέλω, σου τις δίνω και χωρίς στοίχημα».

-«Αλήθεια, ξέχασα πως γεννήθηκα για να δοκιμάζη ο καθένας στη ράχη μου τη δύναμή του».

-«Να μείνης μια μέρα νηστικός!» είπε η πρώτη βάγια.

Ο νάνος την κοίταξε καλά και της είπε με παράπονο:

«Βάγια, βάγια που βαγεύεις,
τι καλό μας μαγειρεύεις;
Αν νηστέψω μιάν ημέρα,
χάνεις γιο και θυγατέρα.
Αν νηστέψω μια βδομάδα
χάνεις τόσην εξυπνάδα,
κι αν νηστέψω δυό και τρεις
θα με βρης δε θα με βρης...

«Ας είναι» είπε τέλος. «Θα δεχτώ το στοίχημα, τι να κάμω;». Φούσκωσε τα μάγουλα, έβαλε τα χέρια του στις τσέπες του, κι έριξε πίσω τη σκούφια του. «οι σπανοί» είπε, και άρχισε:

---

369 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ 909. Αναγνωστικό Ε΄.
370 Βλ. ό. π., σελ. 914.
371 Βλ. ό. π., σελ. 922.
372 Βλ. ό. π., σελ. 924-925.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εκατό οι Μοραΐτες
κι άλλοι τόσοι Αρβανίτες,
πέντε τρίχες είχαν όλοι.
Κι ένας πούρθεν απ' την Πόλη,
πέντε τρίχες μοναχός του.
«Βρε ! καλώς τον πολυγένη !
κι από πούθε κατεβαίνει;»
«Απ' την Πόλη κατεβαίνω
και στη Βενετιά πηγαίνω
νάβρω χτένι, να χτενίσω
τη μεγάλη μου γενειάδα,
την τιμή του πιγουνιού μου !...» [373]

Το χιούμορ του νάνου τις δύσκολες στιγμές ανακουφίζει τους ήρωες και τους αναγνώστες του κειμένου:

[...] –Έχουμε και τις κολοκύθες, που φοβίζουμε τους λύκους» είπε κάποιος. Ο Ακρίτας γέλασε[374]. [...]

Στο πρόσωπο του νάνου τα παιδιά βλέπουν το πρότυπο της αγωνιστικότητας και της αφοσίωσης.

[...] Έξαφνα άκουσε μια φωνή κοντά του: «Πετούμενα πετούμενα, της γης κατοικούμενα». [...] Τι; Πήρες από τους Σαρακηνούς και άλογο; Εύγε σου!» είπε ο Διγενής. «Μα δε μου λες, τα είδες τα παλικάρια μου;» -«Τι τα θελεις τα παλικάρια σου, αφού έχεις εμένα; Δε σου γεμίζω το μάτι...» είπε ό Κουκής και άρχισε τα κλάματα. –«Καλά, καλά» είπε ο Διγενής γελώντας, έτσι το ρώτησα[375]. [...] -«Ως τώρα έκαμα τον κόσμο να γελάη, ας τον κάνω, και μια φορά να κλαίη» μουρμούρισε ο νάνος. «Φρίξον ήλιε και στέναξον γη! Το κουκί αρματώνεται!...» [376] [...] Ο Κουκής ούτε άλλο όπλο είχε, ούτε ασπίδα για να φυλαχτή. Έτρεχε όμως πίσω από τον εμίρη και του φώναζε:»Στάσου, Χαμδά, να σου μιλήση ο νάνος.». Ο εμίρης [...] του έδωσε μια σπαθιά. «Συχώρα με, αφέντη Διγενή. Τώρα το κουκί θα σου βγάλη κουκάκια» είπε ο νάνος πέφτοντας από το άλογό του. [...] «Καημένε μου μικρέ! Είπε ο Ακρίτας με θλίψη, γυρίζοντας στο νεκρό νάνο του. «Ο πλάστης μας αδίκησε το κορμί σου, μα στόλισε τη ψυχή σου με σπάνια χαρίσματα. Αν δεν ήμουν χριστιανός, θα πλημμύριζα τον τάφο σου με σαρακηνό αίμα. Έσκυψε και φίλησε το άσχημο κεφάλι, που τώρα ο θάνατος το έκανε ήρεμο και συμπαθητικό. Έπειτα άνοιξε με τη σπάθα του ένα λάκκο, όσο μια κούνια παιδιού, [...] πρόσταξε τους Σαρακηνούς αιχμαλώτους να περάσουν και να ρίξουν από μια πέτρα απάνω του. [...] και ως σήμερα λέγεται εκεί: του νάνου το μνήμα.[...]

Η αυτοθυσία του νάνου, καλλιεργεί στους μαθητές την εθνική συνείδηση. Περνά το μήνυμα στα παιδιά πως οι ήρωες πρέπει να τιμούνται για τα κατορθώματά τους, άσχετα από το ανάστημά τους και την κορμοστασιά τους. Ο ηρωισμός βγαίνει από την ψυχή. Όταν το λέει η ψυχή, το σώμα υπακούει, όπως ακριβώς έγινε και με το νάνο υπηρέτη.

373 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 925, 926.
374 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 932.
375 Βλ. ό. π., σελ. 933.
376 Βλ. ό. π., σελ. 933.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας 7.

Ειδική αγωγή	
Γ΄ τάξη (σωματική αναπηρία)	3
Δ΄ τάξη (σωματική αναπηρία)	2
Ε΄ τάξη (νάνος)	1

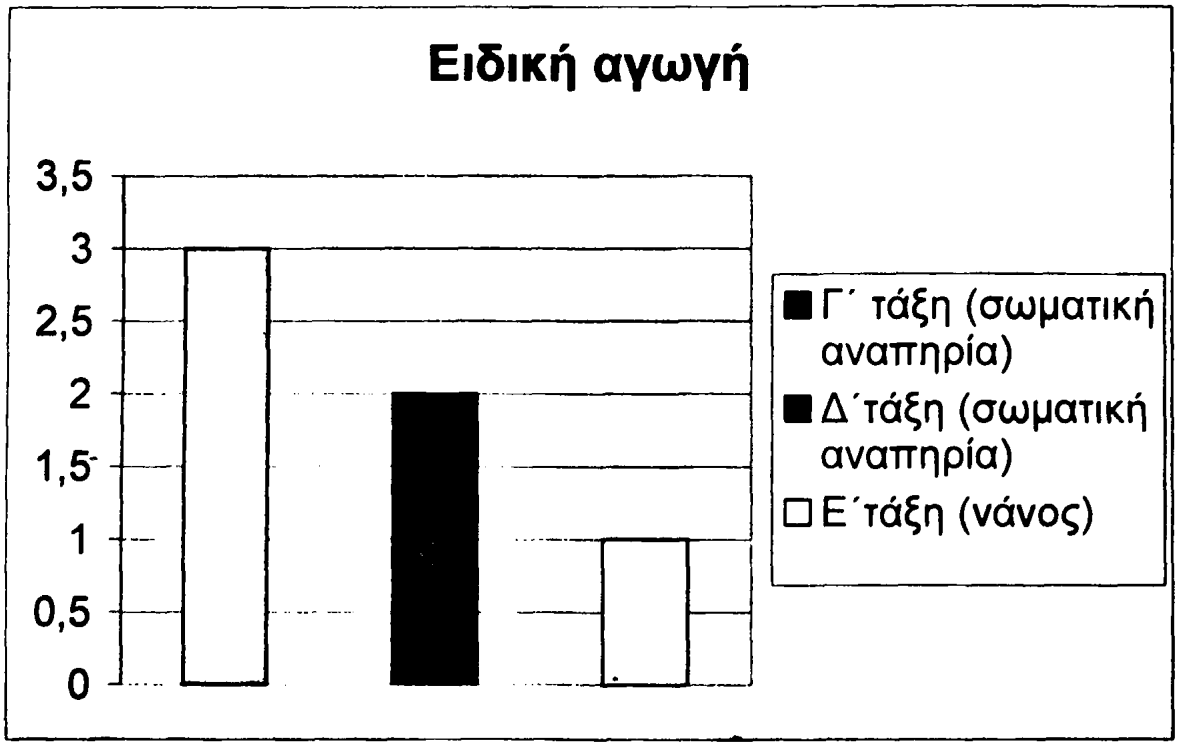

Γράφημα 7.

Αν και στη συγκεκριμένη κατηγορία οι αναφορές είναι ελάχιστες εντούτοις τολμούν οι συγγραφείς να ασκήσουν το συγκεκριμένο είδος αγωγής που απορρέει από την αγάπη τους για το παιδί, σε μια εποχή που όπως αναφέρεται και στο θεωρητικό μέρος ελάχιστα ασχολούνται μ' αυτό.

Συγκεκριμένα δόθηκε βαρύτητα στη σωματική αναπηρία η οποία δεν εμποδίζει τα άτομα να φανούν ικανά και άξια. Βλ. «**Ο Περσέας και η Ανδρομέδα**[377]**»,** [...] Να βρεις τις τρεις σιχαμένες αδερφές, που τις λένε Γριές, γιατί τέτοιες γεννήθηκαν. Για να βλέπουν έχουν και οι τρεις ένα μόνο μάτι, και για να τρων ένα μόνο δόντι [...] **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[378]**»**, [...] Ήταν αλήθεια παράξενο πλάσμα ο Κένταυρος. Από το κεφάλι ως τη μέση άνθρωπος, κι από τη μέση και κάτω άλογο δυνατό. [...] «**Στο στάδιο**[379]**»,** [...] Από την άλλη ομάδα έλαχε σ' ένα χοντροκαμωμένο παιδί. «**Το ιερό λάφι της Αρτέμιδας**[380]**»** [...] Έσκυβε και καθρεφτιζόταν [...] να καμαρώσει τα χρυσά του κέρατα κι έξαφνα τίναζε ψηλά το κεφάλι κι ανάδευε τα τριανταφυλλένια χείλη του ευχαριστημένο για την ομορφιά του. Μα όταν έσκυβε κάτω στο νερό και έβλεπε τα λιγνά ποδάρια του, γύριζε αμέσως το κεφάλι σα να έλεγε; «Δε θέλω να σας βλέπω ασχημόποδα» [...] και «**Στο μεγάλο**

377 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 605. Αναγνωστικό Γ΄.
378 Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
379 Βλ. ό. π., σελ. 722 – 723. Αναγνωστικό Δ΄.
380 Βλ. ό. π., σελ. 619 – 622. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δρόμο της Πέλλας[381]» [...] Πίσω τους ακολουθούσε ο παιδαγωγός, κουτσός και φορτωμένος βιβλία και όργανα μουσικής.[...] Ο Πρόας έσυρε με κόπο το βλαμμένο του πόδι του και ακολούθησε τα παιδιά. [...].

Στο αναγνωστικό «Διγενής Ακρίτας» το παιδί αναγνώστης μέσα από τα κείμενα έρχεται σε επαφή με παιδιά – ανθρώπους που παρουσιάζουν ιδιαίτερα προβλήματα και συγκεκριμένα με έναν νάνο. Ο νάνος όπως παρουσιάστηκε στα συγκεκριμένα κείμενα χρησιμοποιήθηκε από τους συγγραφείς αφενός μεν να ψυχαγωγήσει τους μαθητές και αφετέρου να δείξει τη σωματική και την ψυχική του δύναμη ανεξάρτητα από τη σωματική του αναπηρία. Βλ. «**Μοναστήρι και σχολείο**[382]» [...] Προχώρησε σε άλλο θρανίο και στάθηκε σ' ένα παιδί. Είχε καμπούρα στην πλάτη και το πρόσωπό του ήταν μακρουλό, σαν ουραγκοτάγκου. Τα μάτια του ήταν πεταχτά και μεγάλα, με γύρους κόκκινους.

Ο ίδιος ο νάνος αναγνωρίζει τη σωματική του αναπηρία και τη δέχεται. Μάλιστα μιλάει συχνά για την αναπηρία του και κρίνει αυστηρά τη σωματική του ανικανότητα. Βλ. «**Μοναστήρι και σχολείο**[383]» [...] «η μάνα μου άρχισε να με κάνη θηρίο» είπε ο Κουκής, έπειτα φαίνεται, μετάνιωσε και μ' έκανε άνθρωπο. Μα εγώ καταλαβαίνω πως είμαι περισσότερο θηρίο παρά άνθρωπος. [...]

Ο αδύναμος και πιστός φίλος του Διγενή, ο Κουκής, τον σώζει από βέβαιο θάνατο δείχνοντας στα παιδιά την αξία και τη δύναμη της φιλίας[384], όπως είναι φανερό στο απόσπασμα που ακολουθεί. **Βλ «Το κάστρο της Κυράς**[385]» [...] την ώρα που προσπαθούσα να διώξω κάτι Σουδανέζους, [...] ένας εχθρός από πίσω ετοιμαζόταν από πίσω να με χτυπήση με τον μπαλτά. Ο Κουκής παραμόνευε, [...] καθώς τον είδε, χώθηκε άφοβα στα πόδια του και τον έσπρωξε χάμω. Ο φοβερός μπαλτάς χώθηκε στο κατάστρωμα. Θα τον τελείωναν οι άλλοι τον Κουκή, αν δεν έσπαζε ένα σταμνί με φίδια εμπρός στα γυμνά πόδια τους.[386] [...]

Είναι φανερό πως ο ηρωισμός βγαίνει από την ψυχή. Όταν το λέει η ψυχή, το σώμα υπακούει, είτε είναι ρωμαλέο είτε είναι ανήμπορο. **Βλ «Το κάστρο της Κυράς**[387]» [...] Ο Κουκής ούτε άλλο όπλο είχε, ούτε ασπίδα για να φυλαχτή. Έτρεχε όμως πίσω από τον εμίρη και του φώναζε:»Στάσου, Χαμδά, να σου μιλήση ο νάνος.». Ο εμίρης [...] του έδωσε μια σπαθιά. «Συχώρα με, αφέντη Διγενή. Τώρα το κουκί θα σου βγάλη κουκάκια» είπε ο νάνος πέφτοντας από το άλογό του. «Καημένε μου μικρέ! Είπε ο Ακρίτας με θλίψη, γυρίζοντας στο νεκρό νάνο του. «Ο πλάστης μας αδίκησε το κορμί σου, μα στόλισε τη ψυχή σου με σπάνια χαρίσματα. [...] Με την αυτοθυσία του νάνου, καλλιεργήθηκε στους μαθητές η εθνική συνείδηση. Ένα άτομο με ιδιαιτερότητες έδειξε το δρόμο της ζωής που είναι γεμάτος με αξίες και ιδανικά.

Επίσης φάνηκε καθαρά πως η σωματική αναπηρία δεν εμποδίζει τους ανθρώπους να φανούν ικανοί σωματικά και ψυχικά για να προσφέρουν στο συνάνθρωπό τους. » Βλ. «**Το κάστρο της Κυράς**[388]».[...] «Κοίταξε καλά, μικρέ, τα μάτια σου και τη γυναίκα μου». –«Η καμπούρα μου θα χαθή, μα η γυναίκα σου όχι» είπε ο νάνος στα

---

381 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 698. Την Πέλλα την έκανε πρωτεύουσα των Μακεδόνων ο Αρχέλαος (413 – 399 π.Χ.) υπήρξε έδρα του Φιλίππου και γενέτειρα του Αλεξάνδρου. Αναγνωστικό Δ΄.

382 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

383 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

384 Βλ. ό. π., σελ. 891

385 Βλ. ό. π., σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.

386 Βλ. ό. π., σελ. 891.

387 Βλ. ό. π., σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.

388 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σοβαρά. «Μη σε μέλει...»[389] [...] Έχει άντρα ξακουσμένο κι ένα νάνο αντρειωμένο[390]!

Ακόμη είδαμε πως ο νάνος πηγαίνει σχολείο και είναι άριστος μαθητής όπως επιβεβαιώνει ο δάσκαλος – μοναχός. Βλ.«**Μοναστήρι και σχολείο**[391]» [...] Είναι το ζιζάνιο μέσα στην τάξη, διασκεδάζει τα παιδιά με τις γκριμάτσες του. Είναι όμως ο καλύτερος μαθητής μου, έξυπνος, προκομμένος όσα παίρνει. Σας τον συσταίνω, στρατηγέ μου»[...]. Οι συγγραφείς μέσα από τις αναφορές σε ανθρώπους με αναπηρία ανέδειξαν τις ικανότητες που έχουν οι συγκεκριμένοι άνθρωποι για να κερδίσουν την εκτίμηση μικρών και μεγάλων. Τα άτομα με ιδιαιτερότητες διαθέτουν τεράστια αποθέματα σωματικής και ψυχικής δύναμης που αρκεί να τα δει κάποιος και να τα αξιοποιήσει[392].

389 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄σελ. 914.
390 Βλ. ό. π., σελ. 922.
391 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
392 Οι υπεύθυνοι του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου θα πρέπει να εντάξουν περισσότερα κείμενα με άτομα με αναπηρία στα σχολικά εγχειρίδια, ώστε να ευαισθητοποιούν οι μαθητές όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης για να γίνει πράξη «ένα σχολείο για όλους».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΘΗΝΩΝ

2.1.8. Αγωγή υγείας

Με τον όρο αγωγή υγείας εννοούμε μια μορφωτική διαδικασία που εμπλέκει, για την επίτευξη των στόχων της, τέσσερις βασικές δραστηριότητες: αυτές που έχουν ιατρικό χαρακτήρα, αυτές που έχουν παιδαγωγικό – μορφωτικό τύπο και αυτές που αφορούν δράσεις στο κοινοτικό – κοινωνικό και κοινωνικό – πολιτικό επίπεδο.

Το σχολείο από την πρώτη του εμφάνιση ήταν χώρος αγωγής της υγείας, άλλοτε φανερά και άλλοτε σιωπηρά μέσα από το σχολικό ήθος, τη συμπεριφορά, το πρόγραμμα, το παραπρόγραμμα, τις γιορτές, την ύλη των μαθημάτων και από το περιεχόμενο των αναγνωστικών εγχειριδίων[393].

Η Αγωγή Υγείας στα συγκεκριμένα αναγνωστικά βιβλία εκφράζεται με την προσέγγιση της διατροφής μέσα από υγιεινές συμβουλές, της καθαριότητας, της πρακτικής ιατρικής (βότανα, αλοιφές), του υγιούς περιβάλλοντος και των πρώτων βοηθειών.

2.1.8.1. Διατροφή

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[394]

Οι μαθητές ενημερώνονται και έμμεσα ασκούνται στην υγιεινή διατροφή. Επίσης γνωρίζουν τον Ασκληπιό ως γιατρό που πρόσφερε τις υπηρεσίες του περιοδεύοντας.

[...] έφαγαν ψωμί, μέλι και φρέσκο βούτυρο, και ήπιαν γάλα [...] Ο Ασκληπιός πήγε στην Πελοπόννησο και γιάτρευε τους αρρώστους [...]

Ο Πρόας λέει την ιστορία του[395]

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα οι μαθητές παιδαγωγούνται σε θέματα υγιεινής διατροφής και γνωρίζουν συγχρόνως τις διατροφικές συνήθειες των αρχαίων Ελλήνων, όπως το μέλι που μακραίνει τη ζωή, τα πουλερικά (κότες και παγόνια), τα λαχανικά – σπαράγγια, τα νόστιμα γλυκίσματα, φτιαγμένα με παραδοσιακά υλικά. Ακόμη μαθαίνουν για τα ξακουστά κρασιά της Νάξου και της Χίου, και το κρασί της Αττικής, που θεωρούνταν δεύτερης κατηγορίας.

[...]Στο μέλι χρωστούσε τα καλά του γηρατειά, την υγεία του, την αλάθευτη κρίση και το μνημονικό του[...].

[...] Έφεραν στρείδια... Μαζί έφεραν αυγά της ώρας από τις κότες και τα παγόνια μας. Έπειτα ήρθαν τα λουκάνικα και τα χοιρομέρια. Βάλε τώρα τα λαχανικά και τα σπαράγγια... Βάλε τα οπωρικά και τα γλυκά τα καμωμένα με σουσάμι και λάδι, ή με γάλα και μέλι ή με λάδι και τυρί[...].

[...] Δε λέω πως είχαμε κρασί της Νάξου, ή από το νέκταρ της Κορίνθου ή της Χίου. Μα τι κακό που έπαθαν τα δικά μας τα πιθάρια ![396][...]

Δίνω τον όρκο του εφήβου[397]

[...] Τη Γλυκέρα γεμάτη υγεία. «Το χρωστώ, μου έλεγε, στη συμβουλή του παππού να τρώω πολύ μέλι». [...]

393 Βλ. Κ. Αθανασίου, Αγωγή υγείας για παιδαγωγούς, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 14, 15.
394 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616.Αναγνωστικό Γ΄.
395 Βλ. ό. π., σελ. 700 – 702. Αναγνωστικό Δ΄.
396 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ.701-702.
397 Βλ. ό. π., σελ. 749 – 750. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.8.2. Βότανα – φάρμακα – πρακτική ιατρική

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[398]
Οι συγγραφείς κάνουν αναφορά σε βότανα που θεραπεύουν:
[...] περπατούσε αργά με σκυμμένο το κεφάλι, σα να συλλογιζόταν κάτι σπουδαίο, και κρατούσε στα χέρια του διάφορα βοτάνια. [...] «Γιατρεύει του φιδιού το δάγκωμα [...] γιατρεύει τις αρρώστιες των ανθρώπων [...] Εσύ γυρεύεις τα γιατρικά, που θα γλιτώνης όλους τους ανθρώπους από το θάνατο[...]

Ο Φιλοκτήτης[399]
[...] Εκεί ένα φίδι φαρμακερό τον εδάγκασε στο πόδι. [...] πονούσε τόσο πολύ που δεν έπαυε να βογγά μέρα και νύχτα [...] η πληγή του έβγαζε τόσο άσχημη μυρουδιά, που κανείς δεν μπορούσε να τον πλησιάσει. Αποφάσισαν να τον βγάλουν από το καράβι και να τον αφήσουν σε καμιά ακρογιαλιά. [...] τον έβαλε σιγά σιγά και έβγαλε στη Λήμνο. Του άφησε κάμποσα ρούχα, ξύλα για ν' ανάβη ωτιά, όπλα του και λίγες τροφές. Η Λήμνος ήταν παντέρημος [...] Μα η πληγή του ήταν αγιάτρευτη και κανένα βοτάνι δε βρισκόταν να του μαλακώσει τους πόνους. Μέρα με την μέρα σάπιζε το πόδι του, [...] και κάμποσα ξερά φύλλα, από κείνα που βάζουν στις πληγές [...]

Η τιμωρία [400]
Στη συγκεκριμένη πρόταση τα παιδιά γνωρίζουν τη θεραπεία με φάρμακα – αλοιφές
[...] υπομένει το ξύλο και προσπαθεί να καλύψει τις μελανιές με αλοιφή [...]

Παλεύω με το Θεαγένη [401]
Η πρακτική ιατρική θέλει την επάλειψη με άμμο για την προστασία από το κρυολόγημα.
[...] με συμβούλεψε να κυλιστώ στον άμμο και να τον αφήσω να ξεραθή απάνω μου. Φράζει, λέει, του πόρους της επιδερμίδας και εμποδίζει τα κρυολογήματα.

2.1.8.3. Υγεία και περιβάλλον
Στα παρακάτω αποσπάσματα δίνεται έμφαση από τους συγγραφείς στην άμεση σχέση της υγείας και του περιβάλλοντος:

Αλλαγμένοι τόποι[402]
[...] Κι εκεί που ήταν ο Βάλτος άλλα δέντρα, χωράφια και αμπέλια...αντί το βρωμερό χάνι ένα σπιτάκι ολοκάθαρο...θεόρατοι ευκάλυπτοι και καλάμια σκέπαζαν την λίμνη».[...]

Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα [403]
[...] και για να ξεκουράζεται και να παίρνη καθαρόν αέρα έβρισκα συχνά αφορμή να κάνωμε μικρές εκδρομές στα περίχωρα. [...]

398 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
399 Βλ. ό. π., σελ. 649 – 652. Αναγνωστικό Γ.
400 Βλ. ό. π., σελ. 708 – 709. Αναγνωστικό Δ.΄
401 Βλ. ό. π., σελ. 717 – 719. Αναγνωστικό Δ΄.
402 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1010 – 1014.Διηγήματα Παιδικά.
403 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 730 – 732. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η ζωή μας στην εξοχή [404]

[...] Η Γλυκέρα φαίνεται πως ξαναγεννιέται. Κάθεται στη σκιά γέρικης καστανιάς και κεντά πέπλα για τη μητέρα μου. Κάποτε αφήνει τη βελόνα και κοιτάζει ώρα πολλή το γαλάζιο χρώμα τ' ουρανού και της θάλασσας και την πρασινάδα του κάμπου. [...]

2.1.8.4. Πρώτες βοήθειες

Λίγο έλειψε να χάσωμε το Μενεκράτη[405]

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα προσφέρονται οι πρώτες βοήθειες σε κάποιο παιδί που κινδυνεύει να πνιγεί:

[...] Βλέπω το Μενεκράτη να χαροπαλεύη. [...] Ωστόσο τον αρπάζω από τα μαλλιά [...] κατόρθωσα να φτάσω στην όχθη και να τον ξαπλώσω στην χλόη. [...] Τον γδύνω λοιπόν και αρχίζω να τον τρίβω με όλη μου τη δύναμη. Συνέρχεται επιτέλους και τραυλίζει. [...]

2.1.8.5. Ασθένεια

Το αποτέλεσμα της εκδρομής [406]

Η απερισκεψία των παιδιών να τρέξουν μέσα στη βροχή, είχε ως αποτέλεσμα να κρυώσει και να αρρωστήσει η Γλυκέρα. Ίσως εδώ ο συγγραφέας θέλει να δείξει στα παιδιά ότι το «πάθημα, γίνεται μάθημα» ή «στερνή μου γνώση να σ' είχα πρώτα».

Ένας από τους στόχους του κειμένου είναι και η αγωγή υγείας:

[...] Έπρεπε να είμαι προσεκτικότερος, συλλογίζομαι. Μόλις ξημέρωσε έτρεξα κι έφερα το γιατρό. Την εξέτασε και κούνησε το κεφάλι[...] [407].

2.1.8.6. Ατομική καθαριότητα

Η Γλυκέρα με μαθαίνει να φορώ το χιτώνα σαν Αθηναίος[408]

Η οικογένεια και ιδιαίτερα η μητέρα ήθελε τα παιδιά να περιποιούνται τον εαυτό τους και να εμφανίζονται καθαρά:

[...] Πλύθηκα, χτενίστηκα, καθάρισα το χιτώνα μου και τα σαντάλια μου [...] Ποτέ η μητέρα μου δε με άφηνε να παρουσιάζωμαι μπροστά της ακάθαρτος ή ακατάστατος.

---

404 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 737 – 738 Αναγνωστικό Δ΄.
405 Βλ. ό. π., σελ. 747 – 748. Αναγνωστικό Δ΄.
406 Βλ. ό. π., σελ. 732. Το κείμενο αυτό είναι πολύ μικρό (11 σειρές).
407 Βλ. ό. π., σελ. 732.
408 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 712 – 713. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας 8

Αγωγή Υγείας	
Διατροφή	9
Βότανα	4
Υγεία και περιβάλλον	3
Πρώτες βοήθειες	1
Ασθένεια	1
Ατομική καθαριότητα	1

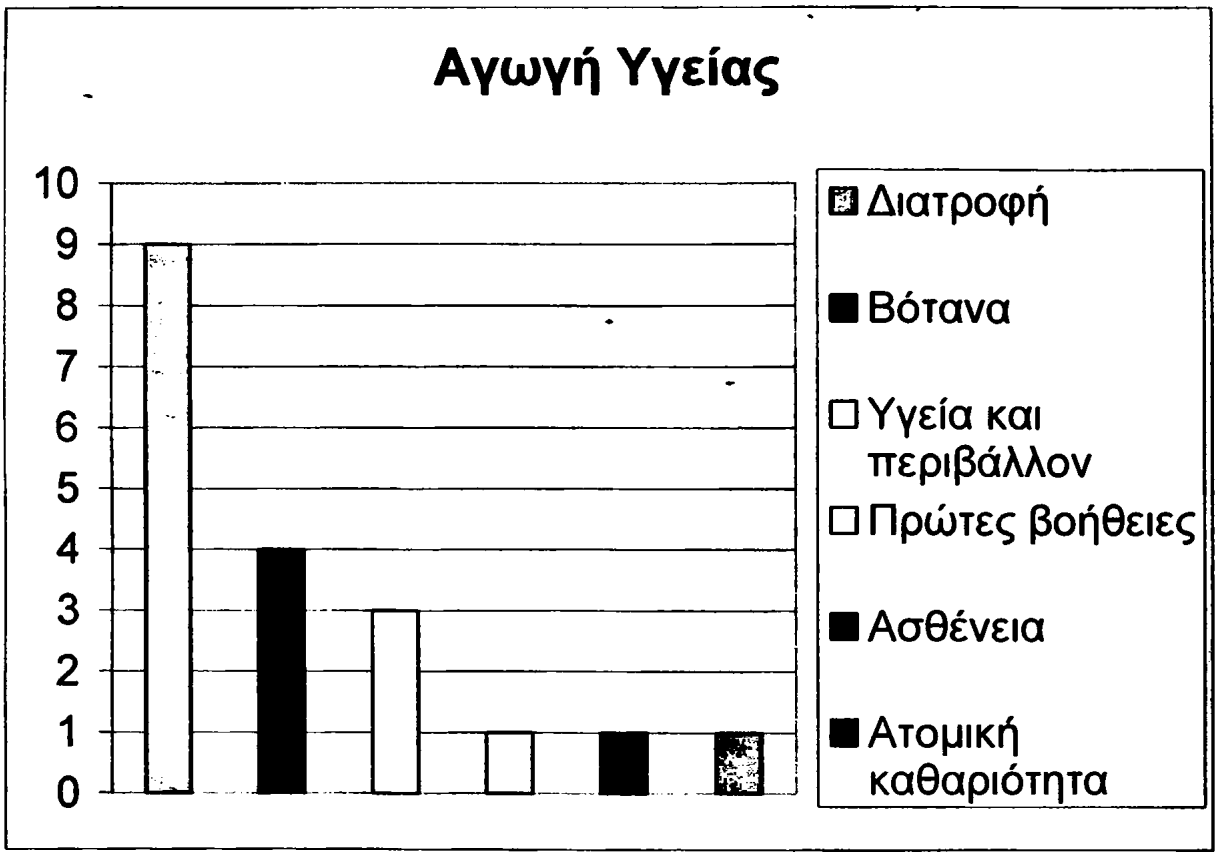

Γράφημα 8.

Όπως δείχνει ο παραπάνω πίνακας σημαντικό ρόλο στη σωστή υγεία παίζει η καλή διατροφή. Ακολουθούν τα βότανα πράγμα που δείχνει πως φάρμακα δεν χρησιμοποιούνταν για την αποκατάσταση της υγείας. Επίσης αναδεικνύεται η σχέση υγείας και περιβάλλοντος. Τέλος οι πρώτες βοήθειες και η ατομική καθαριότητα θεωρούνται στοιχεία που συμβάλλουν στη διατήρηση της υγείας του ανθρώπου. Ακόμη γίνεται μία αναφορά σε ασθένεια.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε πως μέσα από τα ελάχιστα ευρήματα που αφορούν την αγωγή υγείας, οι συγγραφείς αναδεικνύουν στοιχεία αγωγής υγείας που έχουν σχέση με τη διατροφή. Βλ. «**Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ήρωες[409]» [...] έφαγαν ψωμί, μέλι και φρέσκο βούτυρο, και ήπιαν γάλα «**Ο Πρόας λέει την ιστορία του**[410]», [...] Στο μέλι χρωστούσε τα καλά του γηρατειά, την υγεία του, την αλάθευτη κρίση και το μνημονικό του [...]. Έφεραν στρείδια... Μαζί έφεραν αυγά της ώρας από τις κότες και τα παγόνια μας. Έπειτα ήρθαν τα λουκάνικα και τα χοιρομέρια. Βάλε τώρα τα λαχανικά και τα σπαράγγια... Βάλε τα οπωρικά και τα γλυκά τα καμωμένα με σουσάμι και λάδι, ή με γάλα και μέλι ή με λάδι και τυρί[...].Δε λέω πως είχαμε κρασί της Νάξου, ή από το νέκταρ της Κορίνθου ή της Χίου. Μα τι κακό που έπαθαν τα δικά μας τα πιθάρια ![411][...] και «**Δίνω τον όρκο του εφήβου**[412]» [...] Τη Γλυκέρα γεμάτη υγεία. «Το χρωστώ, μου έλεγε, στη συμβουλή του παππού να τρώω πολύ μέλι». [...].

Επίσης γίνεται λόγος:

Για την ευπρεπή εμφάνιση στο σχολείο ή στη δημόσια έξοδο και την ατομική καθαριότητα. Η οικογένεια και ιδιαίτερα η μητέρα ήθελε τα παιδιά να περιποιούνται τον εαυτό τους και να εμφανίζονται καθαρά. Βλ. «**Η Γλυκέρα με μαθαίνει να φορώ το χιτώνα σαν Αθηναίος**[413]» [...] Πλύθηκα, χτενίστηκα, καθάρισα το χιτώνα μου και τα σαντάλια μου [...] Ποτέ η μητέρα μου δε με άφηνε να παρουσιάζωμαι μπροστά της ακάθαρτος ή ακατάστατος.

Για την πρακτική ιατρική με τη χρησιμοποίηση βοτάνων, φαρμάκων. Βλ. «**Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[414]» [...] περπατούσε αργά με σκυμμένο το κεφάλι, σα να συλλογιζόταν κάτι σπουδαίο, και κρατούσε στα χέρια του διάφορα βοτάνια. [...] «Γιατρεύει του φιδιού το δάγκωμα [...] γιατρεύει τις αρρώστιες των ανθρώπων [...] Εσύ γυρεύεις τα γιατρικά, που θα γλιτώνης όλους τους ανθρώπους από το θάνατο [...], «**Ο Φιλοκτήτης**[415]»

[...] Εκεί ένα φίδι φαρμακερό τον εδάγκασε στο πόδι. [...] πονούσε τόσο πολύ που δεν έπαυε να βογγά μέρα και νύχτα [...] η πληγή του έβγαζε τόσο άσχημη μυρουδιά, που κανείς δεν μπορούσε να τον πλησιάσει. Αποφάσισαν να τον βγάλουν από το καράβι και να τον αφήσουν σε καμιά ακρογιαλιά. [...] τον έβαλε σιγά σιγά και έβγαλε στη Λήμνο. Του άφησε κάμποσα ρούχα, ξύλα για ν' ανάβη ωτιά, όπλα του και λίγες τροφές. Η Λήμνος ήταν παντέρημος [...] Μα η πληγή του ήταν αγιάτρευτη και κανένα βοτάνι δε βρισκόταν να του μαλακώσει τους πόνους. Μέρα με την μέρα σάπιζε το πόδι του, [...] και κάμποσα ξερά φύλλα, από κείνα που βάζουν στις πληγές [...], «**Η τιμωρία** [416]» [...] υπομένει το ξύλο και προσπαθεί να καλύψει τις μελανιές με αλοιφή [...] και «**Παλεύω με το Θεαγένη** [417]» [...] με συμβούλεψε να κυλιστώ στον άμμο και να τον αφήσω να ξεραθή απάνω μου. Φράζει, λέει, του πόρους της επιδερμίδας και εμποδίζει τα κρυολογήματα.[...]

Για το υγιές φυσικό περιβάλλον. Βλ. «**Αλλαγμένοι τόποι**[418]» [...] Κι εκεί που ήταν ο Βάλτος άλλα δέντρα, χωράφια και αμπέλια...αντί το βρωμερό χάνι ένα σπιτάκι ολοκάθαρο...θεόρατοι ευκάλυπτοι και καλάμια σκέπαζαν την λίμνη».[...], «**Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα** [419]» [...] και για να ξεκουράζεται και να παίρνη καθαρόν

---

409 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616.Αναγνωστικό Γ΄.
410 Βλ. ό. π., σελ. 700 – 702. Αναγνωστικό Δ΄.
411 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ.701-702.
412 Βλ. ό. π., σελ. 749 – 750. Αναγνωστικό Δ΄.
413 Βλ. ό. π., σελ. 712 – 713. Αναγνωστικό Δ΄.
414 Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
415 Βλ. ό. π., σελ. 649 – 652. Αναγνωστικό Γ.
416 Βλ. ό. π., σελ. 708 – 709. Αναγνωστικό Δ.΄
417 Βλ. ό. π., σελ. 717 – 719. Αναγνωστικό Δ΄.
418 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1010 – 1014.Διηγήματα Παιδικά.
419 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 730 – 732. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αέρα έβρισκα συχνά αφορμή να κάνωμε μικρές εκδρομές στα περίχωρα. [...] και «**Η ζωή μας στην εξοχή** [420]» [...] Η Γλυκέρα φαίνεται πως ξαναγεννιέται. Κάθεται στη σκιά γέρικης καστανιάς και κεντά πέπλα για τη μητέρα μου. Κάποτε αφήνει τη βελόνα και κοιτάζει ώρα πολλή το γαλάζιο χρώμα τ' ουρανού και της θάλασσας και την πρασινάδα του κάμπου.[...]

Επίσης είναι σημαντική η παρουσία του γιατρού ως προσώπου ειδικού να προσφέρει τις ιατρικές υπηρεσίες όταν δεν μπορούν να αποδώσουν οι πρώτες βοήθειες. Οι μαθητές γνωρίζουν τον Ασκληπιό ως γιατρό που προσφέρει τις υπηρεσίες του περιοδεύοντας. Βλ. «**Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[421]» [...] Ο Ασκληπιός πήγε στην Πελοπόννησο και γιάτρευε τους αρρώστους [...] και «**Το αποτέλεσμα της εκδρομής** [422]» [...] Έπρεπε να είμαι προσεκτικότερος, συλλογίζομαι. Μόλις ξημέρωσε έτρεξα κι έφερα το γιατρό. Την εξέτασε και κούνησε το κεφάλι[...] [423].

Γνωρίζοντας οι συγγραφείς πως τα παιδιά της σχολικής ηλικίας δεν μπορούν να προστατεύσουν τον εαυτό τους και ανά πάσα στιγμή βρίσκονται σε κίνδυνο, προτείνουν τρόπους και μέσα, ώστε οι μαθητές να προλάβουν τυχόν προβλήματα υγείας ή να προσφέρουν οι ίδιοι τις βοήθειές τους σε συνανθρώπους τους. Στη συγκεκριμένη αγωγή θεωρούν σημαντική την παρουσία και τις νουθεσίες των μεγαλυτέρων.

420 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 737 – 738 Αναγνωστικό Δ΄.
421 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616.Αναγνωστικό Γ΄.
422 Βλ. ό. π., σελ. 732. Το κείμενο αυτό είναι πολύ μικρό (11 σειρές).
423 Βλ. ό. π., σελ. 732.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.9. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Πολιτιστική αγωγή ασκείται μέσα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον όπου η οικογένεια, το σχολείο, η κοινωνία ανατρέφουν και διαπαιδαγωγούν το άτομο με τις παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα, τις γιορτές, τα οποία απαρτίζουν την εθνική ταυτότητα.

Το πολιτιστικό περιβάλλον συμβάλλει στη διαμόρφωση ολοκληρωμένης προσωπικότητας η οποία μέσα από το σεβασμό στο παρελθόν, αναγνωρίζει σέβεται και βελτιώνει το παρόν, και εξασφαλίζει ένα αισιόδοξο μέλλον.

Οι μαθητές μέσα από την πολιτιστική αγωγή γνωρίζουν στοιχεία του πνευματικού περιβάλλοντος[424] μέσα στο οποίο ζουν, τα βιώνουν και έτσι τους γίνονται αναπόσπαστα στοιχεία του είναι τους, και τους βοηθούν να αποκτήσουν όλες τις απαραίτητες για το περιβάλλον γνώσεις.

2.1.9.1. Γλωσσοδέτης

Ο Αμπελουργός[425].

«Τσιτ... τσιτ... τίρι λίρι τιριλί !, τσιτ... τσιτ... τίρι λίρι τιριλί !»

Το τραγούδι του «αμπελουργού», είναι ένας πολύ καλός γλωσσοδέτης.

2.1.9.2. Ενδυμασία γιορτές

Η Γλυκέρα με μαθαίνει να φορώ το χιτώνα σαν Αθηναίος[426]

Η Γλυκέρα αντικαθιστώντας τη μητέρα του Πρόα, του δείχνει πώς να βάζει το χιτώνα του.

[...] «Δεν είναι πολύ κακός ο χιτώνας σου, λέει, αλλά τον φορείς κάπως ασυνήθιστα για τον τόπο μας». «Ασυνήθιστα !... Δε βλέπω τη διαφορά». «Ω! μικρά πράματα! Σήκωσέ τον έτσι, κάμε τον να φουσκώνη στη μέση... Να τώρα ήρθε καλά! Ακόμη κι ο Ευφορίωνας δε θα του βρη ψεγάδι!» «Και το ιμάτιο;» ρώτησα ανήσυχα. «Α! αυτό θέλει περισσότερη τέχνη» είπε η κόρη. «Έλα να σε μάθω να το ρίχνης στην πλάτη σου όπως οι Αθηναίοι μας»[427].[...]

Οι μαθητές γνωρίζουν την ενδυμασία των αρχαίων Αθηναίων καθώς και τον τρόπο με τον οποίο φοριέται αυτή. Με αυτό τον τρόπο αντιλαμβάνονται κι ίδιοι πως πρέπει να προσέχουν το ντύσιμό τους, να φορούν σωστά τα ρούχα τους και να είναι περιποιημένοι.

Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας.[428]

Οι συγγραφείς σεβόμενοι την παράδοση, γνωρίζουν στους μαθητές μια συνταγή γλυκού:

[...] – Ξέρεις να κάνεις γλυκά σαν τη μάνα μου;». [...] Η Γλυκέρα κοσκίνισε το αλεύρι, έσπασε τ' αυγά, ανακάτωσε και μέλι και χτύπησε το χυλό. Έβαλε στην αρχή

---

424 Στο πνευματικό περιβάλλον περιλαμβάνονται: Οι διάφορες τέχνες, οι διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις στο σχολείο ή στην περιοχή που ζουν οι μαθητές, η λαϊκή παράδοση, η ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας, οι τοπικές γιορτές και τα πανηγύρια.

425 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 778, 780, 781. Αναγνωστικό Γ΄.

426 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 712 – 713. Αναγνωστικό Δ΄.

427 Βλ. ό. π., σελ. 713.

428 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 713 – 715. Η αγάπη των παιδιών για τα ζώα, φανερώνεται εδώ περίτρανα. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σταφίδες, έπειτα κοπανιστά αμύγδαλα, και ζύμωσε το ζυμάρι της με τέχνη. Έπειτα το έβαλε στο τραπέζι, πήρε τον πλάστη και το έβγαλε [...]

Τ' Ανθεστήρια [429]

Το κείμενο αναφέρεται στ' ανθεστήρια, γιορτή της άνοιξης που θυμίζει σημερινό πανηγύρι. Το έθιμο συνεχίζεται και στις μέρες μας με διασκέδαση, χορό και υπαίθριο παζάρι. Θυμίζει τη γιορτή της πρωτομαγιάς αφιερωμένη στη γιορτή της φύσης.

Ο Πρόας βοήθησε τη Γλυκέρα να πουλήσει τα αντικείμενα που ζωγράφισε. Μαζί με την Αγαρίστη διέθεταν τα προϊόντα της για εμπορικούς λόγους: [...] Δεν είναι μονάχα γιορτή για διασκέδαση, αλλά και για εμπόριο[...] Η Γλυκέρα δούλευε από καιρό. Ζωγράφιζε απ' όλα και λογάριαζε να κάμη χρυσές δουλειές[...][430].

Οι μαθητές γνωρίζουν ότι τα παιδιά πλήρωναν το δάσκαλό τους και μάλιστα την πρώτη μέρα των ανθεστηρίων. Εκείνος πιστός στο έθιμο, τους έκανε το τραπέζι. Μάλιστα συνηθιζόταν μόνο για κείνη τη μέρα να πίνουν κι ένα ποτήρι κρασί.

[...] Είναι συνήθεια την πρώτη μέρα της γιορτής να πληρώνουν τα παιδιά το μισθό στους δασκάλους τους, κι εκείνοι να τους κάνουν τραπέζι[...] Τις άλλες ημέρες δεν επιτρέπεται στα παιδιά να πίνουν κρασί. Σήμερα όμως αδειάσαμε όλοι από ένα ποτήρι, γιατί το καλούσε η μέρα[...][431].

Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα [432]

Ο μικρός Πρόας πηγαίνει στο σπίτι του αριστοκράτη Ευφορίωνα και μένει έκθαμβος από την πολυτέλεια και από τον τρόπο ζωής τους.

Οι μαθητές πληροφορούνται για τον καλλιτέχνη Φειδία και κατανοούν την αξία των επώνυμων εικαστικών έργων.

[...] Τι έχει να κάμη το υλικό, αφού η εργασία είναι ωραία;» [...] «Ο πατέρας μου λέει πως και ξύλινο να ήταν θα είχε την ίδια αξία. Φτάνει που βγήκε από τα χέρια του Φειδία». [...]

Τα Μεγάλα Παναθήναια [433]

Το κείμενο αναφέρεται στις διάφορες φάσεις της μεγάλης γιορτής των Παναθηναίων και αποκτά πρόσθετο ενδιαφέρον γιατί οι εικόνες δίνονται με ζωντανό τρόπο.

Στην αρχή, αναφέρεται στο χορό που τον αποτελούν εξακόσια (600) καλλίφωνα παιδιά που απαγγέλλουν τον ύμνο στη θεά Αθηνά. Ακόμη, κάνει λόγο για τα ζώα που φέρνουν οι κάτοικοι των περιχώρων για τη θυσία.

Επίσης, σ' αυτή τη γιορτή συμμετέχει και η πατριαρχική οικογένεια του παιδιού. Όλοι καμαρώνουν για τον Πρόα, και περισσότερο ο παππούς, όταν μαθαίνουν για την πρόοδό του από τον Λύση και τον Ερμογένη.[...] βλέπω από μακριά τα μεγάλα κόκκινα βόδια και την άμαξά μας. Τρέχω, αγκαλιάζω τη μάνα μου, τον πατέρα μου και τον παππού και φιλώ τ' αδερφάκια μου. Χάρηκαν κι οι δυο, και πιο πολύ ο παππούς, για όσα καλά άκουσαν για μένα[434].[...]

Έπειτα αναφέρονται τα αγωνίσματα και η πομπή, αναλυτικά και με μεγαλοπρέπεια. Έτσι, οι μαθητές μαθαίνουν ακριβώς τις εορταστικές εκδηλώσεις των Παναθηναίων.

---

429 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 724 – 725. Αναγνωστικό Δ΄.
430 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 724.
431 Βλ., ό. π., σελ. 725.
432 Βλ. ό. π., σελ. 725 – 729. Αναγνωστικό Δ΄.
433 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
434 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 734.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] Ανατρίχιασα όταν είδα τον άρχοντα της πολιτείας να παίρνη τον πέπλο από τα χέρια των παρθένων και να τον προσφέρη στη θεά[435][...].

Η λαμπαδηδρομία ενθουσιάζει τον Πρόα και σίγουρα τους μικρούς μαθητές που διαβάζουν το κείμενο.

Έφτασε η ώρα της λήξης της γιορτής και του αποχωρισμού του Πρόα από τους δικούς του.

[...] «Ανεβαίνουν στην άμαξα και φεύγουν !... Αχ, να μην είχα μαθήματα!»[...][436].

Τα μεγάλα Παναθήναια ήταν η λαμπρότερη γιορτή της αθηναϊκής δημοκρατίας και η λαμπρότητά τους στάθηκε η αφορμή να καταλάβουν ως ανάγλυφες παραστάσεις το χώρο της παλιάς ζωφόρου στον Παρθενώνα.

Ο μαθητής γνωρίζει στοιχεία του πνευματικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζει, τα βιώνει και έτσι αποκτά όλες τις απαραίτητες γνώσεις για τον κόσμο που τον περιβάλλει.

Στην Ολυμπία[437]

Στην «Ολυμπία» γίνεται αναφορά στη μεγαλοπρέπεια που είχε ο ναός του Δία και το άγαλμα της Νίκης:

[...] «Τότε κατάλαβα γιατί οι Αθηναίοι το είχαν μεγάλο δυστύχημα να πεθάνουν χωρίς να δουν το αθάνατο έργο του Φειδία»[...][438].

2.1.9.3. Ποιήματα

Ο τρύγος[439]

Το πανηγύρι του «τρύγου» συνεχίζεται στο αμπέλι με το μάζεμα των σταφυλιών και τελειώνει με το δείπνο. Όλοι τότε ικανοποιημένοι και χαρούμενοι κουβεντιάζουν και ακούν τους σοφούς γέροντες να λένε παραμύθια και ιστορίες.

Αμπέλι μου πλατύφυλλο και καλοκλαδεμένο,
με τα πολλά σταφύλια σου που στάζουνε το μέλι,
τα μαύρα και τα κόκκινα και σαν το κεχριμπάρι,
που είναι δροσάτα, τραγανά, μοσκοβολιά γεμάτα.
Ήρθ' ο καιρός να τρυγηθούν, γλυκό κρασί να γίνουν,
να βράση στα βαρέλια μας μες στα βαθιά κατώγια,
να πιούνε οι γέροι να χαρούν, οι νιοί να τραγουδήσουν,
να πιούνε και οι λυγερές και το χορό να σύρουν.
Αμπέλι μου πλατύφυλλο, πάλι θα σε κλαδέψω,
να δέσης πάλι ζουμερά κι ολόχρυσα σταφύλια,
πάλι να τα τρυγήσουμε και πάλι να χαρούμε [440].

Ο τρύγος, μια ομαδική εργασία, καλλιεργεί στα παιδιά την αξία της εργασίας, τη χαρά της δημιουργίας, τη συνεργασία και το συναίσθημα της ευθύνης.

---

435 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 735 – 736.
436 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμέλεια Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 736.
437 Βλ. ό. π., σελ. 750 – 751. Αναγνωστικό Δ΄.
438 Βλ. ό. π., σελ. 751.
439 Βλ. ό. π., σελ. 598 – 599. Αναγνωστικό Γ΄.
440 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 599.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο τυφλοπόντικας και οι φίλοι του[441]
Όπως γνωρίζουμε, ο λαός κάθε ζώο το συνδυάζει με τη ζωή του. Έτσι η παράδοση με τα ξόρκια της είναι φανερή στο παρακάτω δίστιχο και ποίημα:

Παντρεύω τη νυφίτσα, παντρεύω την κυρά.
Της δίνω πέντε ρόκες και φόρτωμα προικιά!
Κόπιασε, κυρά νυφίτσα,
Για να φας τις τηγανίτες...
Ο τυφλοπόντικας τραγουδούσε:
«Μην πειράζεις τα προικιά.
Θα σου κάμωμε χρυσά,
Ολόχρυσα κι ολάργυρα».
Θα σου δώσουμε γαμπρό,
Να παντρευτής, να σπιτωθής,
Να γινείς νοικοκυρούλα,
Να μην τρέχεις πια στη ρούγα

Όπως είναι φανερό τα δίστιχα και τα λαϊκά τραγουδάκια κάνουν το κείμενο ευχάριστο.

Το πρώτο μου βραβείο [442]
Ο συγγραφέας επιβραβεύει το μαθητή και με το παρακάτω ποίημα:

Τι τιμή στο παλληκάρι, όταν πρώτο στη φωτιά
σκοτωθή για την πατρίδα με τη σπάθα στη δεξιά.
Πόσο λυπηρό ν' αφήνη την πατρίδα τη γλυκειά,
τα καλά του τα χωράφια, και να ζη με διακονιά !
Με γονιά να παραδέρνη, με γυναίκα ομορφονιά,
με γερόντισσα μητέρα και μ' ανήλικα παιδιά.
Κι απ' τη στέρηση και φτώχεια όπου πάει, όπου σταθή
να γνωρίζη ότι είναι σ' όλους η ζωή του μισητή.
Να ντροπιάζη τη γενιά του, να ντροπιάζεται κι αυτός,
και ποτέ να μην του λείπη απ' τα στήθη ο στεναγμός.
Τέτοιον άνθρωπο καθένας ζωντανόν καταφρονά
μηδ' αφού στον τάφο πέση τ' όνομά του μελετά.
Μες στη μάχη ας χυθούμε όλοι μ' άφοβη καρδιά·
στη φωτιά, παλληκαράδες, γίνετ' όλοι ένα κορμί,
στη φωτιά μην ντροπιαστήτε σα φυγάδες, σα δειλοί.
Λεοντόκαρδο το στήθος καθενός σας ας φανή,
τους εχθρούς σας πολεμώντας μην ψηφάτε τη ζωή.
Τι ντροπή ! ντροπή μεγάλη ! από πίσω νάναι ο νιος
κι ο αδύνατος ο γέρος να πεθάνη μπροστινός,

πόχει κάτασπρα τα γένια, κάτασπρη την κεφαλή,
και στα χώματα ν' αφήση την αδούλωτη ψυχή.
Όλ' οι κίνδυνοι, πολέμοι, όλοι πρέπουνε στο νιό,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

441 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 673-676. Αναγνωστικό Γ΄.
442 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 709 – 711. Αναγνωστικό Δ΄.

ναι, στο νιό πολέμοι πρέπουν, που το σώμα έχει ανθηρό.
Άς ριχτή μπροστά στο γέρο κι άσειστος ας στυλωθή
και τα δόντια του ας σφίξη, μες στο αίμα ας κυλιστή.

Η γέννηση του αντρειωμένου[443]

Οι μαθητές μαθαίνουν για τα ήθη και έθιμα της εποχής και για τη διαχρονικότητά τους.

[...] Αμέσως έδωσε διαταγή να κινήσουν οι αγγελιοφόροι.[...]πρόσταξε να σημάνουν χαρούμενα οι καμπάνες. [...] βγήκε η αρχόντισσα Θεοδώρα [...] Απάνω σε ολοπράσινο μεταξωτό, που είχε κεντημένο στη μέση το δικέφαλο αετό και στις άκρες του καταστόλιστα παγόνια,[...] του πέρασε στο λαιμό ένα χρυσό κωσταντινάτο, στολισμένο γύρω με διαμάντια. [...] η εμίρισσα του κρέμασε στο λαιμό ένα μαργαριταρένιο φυλαχτό, πλεγμένο γύρω σε μια γαλαζοπράσινη χάντρα. [...] Μια βάγια κύλησε κοντά στη ψηλή κούνια από κυπαρισσόξυλο, στολισμένη με πολύτιμα πετράδια, κι έβαλε το βρέφος, απάνω σε απαλόμαλλο δέρμα λιονταριού. Έπειτα η γιαγιά του [...] άρχισε και να το νανουρίζη σιγαλά.[...].

Επίσης τα παιδιά γνωρίζουν και νανουρίσματα που αναφέρονται στο βρέφος. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω νανούρισμα που με τη γλώσσα της μητρικής στοργής, ο λαός εκφράζει την ελπίδα του για το ασυννέφιαστο μέλλον του βρέφους:

«Αν μου το πάρης, ύπνε μου, τρεις βίγλες θα του βάλω,
τρεις βίγλες, τρεις βιγλάτορες κι οι τρεις αντρειωμένοι.
Βάζω τον ήλιο στα βουνά και τον αϊτό στους κάμπους,
τον κύρ βοριά το δροσερό ανάμεσα πελάγου».
Ο ήλιος εβασίλεψε κι αϊτός αποκοιμήθη
κι ο κυρ βοριάς ο δροσερός στη μάνα του πηγαίνει.
«Γιε μ', που ήσουν χτες, που ήσουν προχτές, που ήσουν την άλλη νύχτα;
Μήνα μη τ' άστρι μάλωνες, μήνα με το φεγγάρι,
μήνα με τον αυγερινό, που είμαστε αγαπημένοι;»
«Μήτε με τ' άστρι μάλωνα, μήτε με το φεγγάρι,
μήτε με τον αυγερινό που είμαστε αγαπημένοι·
χρυσόν υγιόν εβίγλιζα στην αργυρή του κούνια».

Μοναστήρι και σχολείο [444]

Ο Βασίλειος λέει απέξω το σύμβολο της πίστεως, αλλά και ποιήματα με ρυθμό όπως :

Ο πεύκος μέγα είναι δεντρί, αλλά καρπό δεν κάνει,
το στάχυ είναι μικρούτσικο, μα κάνει το σιτάρι.
Πάλι το κλήμα το μικρό βλέπεις καρπό που κάνει;
Το καλοκαίρι τόνε τρών γλυκόχυμο σταφύλι
και το χειμώνα το κρασί πίνουμε στο ποτήρι.
Βάλε τα φελλοπέδιλα κι έμπα στο περιβόλι
να ιδής και τις μικρές μηλιές να ιδής και τις μεγάλες.
Το πώς ανθούνε οι μικρές κάλλιο απ' τις μεγάλες.

Επίσης οι Άραβες μαθητές απαγγέλλουν αποσπάσματα από τον Όμηρο.

[...] Από τον Όμηρο θυμούνται καλά τη μονομαχία του Έκτορα με τον Αχιλλέα γιατί έχει σχέση με πόλεμο και μιμούμενος τον Έκτορα άρχισε να απαγγέλλει:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

443 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.
444 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

«Τώρα που ο χάρος πλάκωσε και πια δεν έχω ελπίδα,
έτσι ας μην πέσω σα ραγιάς δίχως τιμή, μα ας δείξω
την άξια πριν παλληκαριά, που να βουίξη ο κόσμος».
Είπε και όξω το σπαθί τραβάει τ' ακονισμένο
κι αφού μαζεύτηκε, χυμά σαν κυνηγάρικο όρνιο,
που μαύρα νέφη σκίζοντας κατάκαμπα πλακώνει
ν' αρπάξη ανήσυχο λαγό ή τρυφερό ένα αρνάκι.
Έτσι ώρμησε, ανεμίζοντας το κοφτερό λεπίδι.

Εκείνη τη στιγμή πετάχτηκε ο Νικηφόρος Φωκάς και άρχισε να λέει:
Χυμάει και του Πυλέα ο γιος, κι άγριο θυμό η ψυχή του
Γεμίζει, και στα στήθια εμπρός κρατούσε την ασπίδα
Π' αχτιδοβόλαε, κι έπαιζαν χρυσά τα κρόσια γύρω...

Κοιτώντας στα μάτια τους Χαμδάδες εξακολούθησε να λέει :

Μα αυτό, η χαλκένια αρματωσιά του τόκρυβε όλο τ' άλλο,
πανώρια, που απ' τον Πάτροκλο την πήρε σφάζοντάς τον.
Μα έδειχνε κει που τα κλειδιά χωρίζουν στήθος κι ώμους,
στη γούβα κει, που η κονταριά πιο γλήγορα σκοτώνει.
Εκεί τον κάρφωσε, καθώς του ρίχνονταν, κι ως πέρα
βγήκε ο χαλκός, διαβαίνοντας τον τρυφερό λαιμό του.[...]

Το κυνήγι [445]

Χαρακτηριστικό είναι το διασκευασμένο λαϊκό ποίημα που υμνεί τα κατορθώματα του κυνηγού-Διγενή.

Κανείς δεν ήταν σαν κι αυτόν στης αντρειάς τη χάρη,
στο πάλεμα, στο τρέξιμο, στο πήδος, στο κοντάρι.

Μα τον κυρ Ήλιο το λαμπρό, μα την κυρά Σελήνη,
τα στενορύμια της Συριάς κορμιά θα τα γεμίσω.

Παρακαλώ, πατέρα μου, άφες με να κινήσω
και στα βουνά, στην έρημο, θεριά να κυνηγήσω.
Αγάπη έχω περισσή να πάω να θανατώσω
λιοντάρια, πάρδους, δράκοντες, ατός μου να σκοτώσω.

Ένας άγουρος, ένας καλός στρατιώτης
κάστρο γύρευε, χωριό να πάη να μείνη.
Μήτε κάστρο ήβρε – κοντή,
νεραντζούλα φουντωτή !...

Μήτε κάστρο ήβρε, χωριό να πάη να μείνη,
μόνο ένα δεντρί, δεντρί ψηλό κι απόσκιο.
Δέξου με δεντρί – καλέ
τρίκλωνε βασιλικέ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

445 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.

Δέξου με δεντρί, καλοκαρτέρεσέ με
για να κοιμηθώ, λίγον ύπνο να πάρω,
γιατί απόστασα στον πόλεμο όλη μέρα.

Να η ρίζα μου και δέσε τ' άλογό σου,
να οι κλώνοι μου και κρέμασ' τ' άρματά σου,
να κι ο ίσκιος μου, πέσε γλυκά κοιμήσου.
Και σα σηκωθής το νοίκι να πληρώσης,
μια σταλιά νερό στη ρίζα μου να ρίξης.
Έχει σταυρό στα κέρατα κι αστέρι στο κεφάλι
κι ανάμεσα στα δίπλατα έχει την Παναγία.

Άρχοντες και γραμματικοί
και τόσοι υποταχτικοί,
να χαιρετάτε τον Κουκή,
της φακής το παλληκάρι,
που δαμάζει το λιοντάρι.

εγώ σε ρίχνω, λόγχη μου
και συ τρύπα και πέρνα [446].

Το Άγιο μαντήλι [447]

Η λιτάνευση του Άγιου μαντηλιού συνοδεύεται κι από το δημοτικό τραγούδι:

Από το βασιλιά ήρθε χαρτί
- δράκοι και δρακοντόπουλα ! -
στον πόλεμο να πάμε
- ρωμαίικα παλληκάρια !

Αφήνω γειά στις όμορφες
- δράκοι και δρακοντόπουλα -
στη μάνα και στον κύρη
- ρωμαίικα παλληκάρια .

Πάω να παίξω το σπαθί
- δράκοι και δρακοντόπουλα -
το ελληνικό κοντάρι
με Τούρκους κι Αραβίτες !

Κι έχω ελπίδα στο Χριστό
- δράκοι και δρακοντόπουλα -
όλους να τους νικήσω
- ρωμαίικα παλληκάρια [448].

446 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 856 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
447 Βλ. ό. π., σελ. 869 – 879.
448 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 877.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η εκστρατεία της Κρήτης[449]

Το παρακάτω ακριτικό τραγούδι θυμίζει το τραγούδι του νεκρού αδερφού.

Τα τέσσερα, τα πέντε, τα εννιάδερφα,
τα δεκοχτώ ξαδέρφια, τα λιγόημερα,
τους ήρθ' ένα φερμάνι απ' το βασιλιά,
να παν να πολεμήσουν χρόνου; δώδεκα.
Σελώνουν τ' άλογά τους, τρέμ' η μαύρη γης·
τροχούνε τα σπαθιά τους, λάμπ' η θάλασσα·
βροντοχτυπούν κοντάρια, τρέμουν τα βουνά.
Σαράντα μέρες πάνε δίχως ψωμί,
κι άλλες σαρανταπέντε δίχως το νερό.
Βρίσκουν ένα πηγάδι σε μιαν έρημο,
πενήντα οργιές το βάθος κι εκατό πλατύ.
Λαχανιάζουν, ξελαχανιάζουν ποιος να κατεβή,
πέφτει ο λαχνός του Κώστα του μικρότερου.
Τον δένουν, σφιχτοδένουν, τον κατέβασαν·
σαράντα οργιές επήγε, τότε σκιάχτηκε.
«Τραβάτε με, αδέρφια, δεν ήβρα νερό».
«Εμείς τραβούμε, Κώστα, και δεν έρχεσαι».
«Για βάλτε και το γρίβα μ', να τραβάη κι αυτός».
«Τραβάει κι ο γρίβας, Κώστα, μα δεν έρχεσαι».
«Αφήστε με, αδέρφια, σύρτε στο καλό,
κι αν σας ρωτήση η μάνα μου τι γίνηκα
πέτε της πώς στα ξένα επαντρεύτηκα
και πήρα για γυναίκα κόρη βασιλιά»[450].

Επίσης στην «**Εκστρατεία της Κρήτης**» οι μαθητές έρχονται σε επαφή με το θέατρο που έχει ως θέμα τη θυσία του Αβραάμ.

ΙΣΑΑΚ
Μάνα, τα τόσα σου φιλιά σ' έγνοιαν πολλήν με βάνουν.
ΣΑΡΑ
Δεν έχω, γιε μου, τίποτα, μη γνοιάζεσαι, να ζήσης,
Καλόκαρδος εις το βουνό άμε να προσκυνήσης.
ΙΣΑΑΚ
Μάνα μου, στην ξεφάντωση πάω να σου φέρω μήλα,
Και κλωναράκια των δεντρών με μυρισμένα φύλλα.
Κι αν λάχη κι άλλο τίποτα όμορφο, σου του φέρνω,
Κι αν με γυρέψη ο δάσκαλος, πες του ταχιά γιαγέρνω.
ΣΑΡΑ
Τούτα τα μήλα μου είχανε από τα ψες δομένα,
Κι επίτηδες τα φύλαγα, παιδάκι μου, για σένα.
Και βάλε τα στο στήθος σου, φάτα όταν διψάσης,
Που σαν το μέλι είναι γλυκά, πιάσε να δοκιμάσης[451].

449 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.
450 Βλ. ό. π., σελ. 880.
451 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 886.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οι μαθητές ταυτίζονται με την υπόθεση του θεατρικού έργου, συγκινούνται και αγωνιούν για τη ζωή του Διγενή.

[...] «Ο Θεός να τους φέρει πίσω».«Ο Παντοδύναμος να βάλει το χέρι του».«Τιμημένα, δοξασμένα ! ». Έτσι εύχονταν η μια στην άλλη με πικραμένο χαμόγελο, οι μανάδες, οι αδερφές κι οι γυναίκες που πολεμούσαν στην Κρήτη»[...][452].

Το κάστρο της Κυράς [453]

Οι συγγραφείς υμνούν το Μάρτη και θυμίζουν στους μαθητές συνήθειες και δημοτικά τραγούδια που εφαρμόζονται και τραγουδιούνται έως τις μέρες μας:

[...] Τα κορίτσια έβαλαν το Μάρτη, να μην τα μαυρίση ο ήλιος, και τα παιδιά γυρίζουν από σπίτι σε σπίτι και τραγουδούν τα κάλαντα της χελιδόνας:

«Χελιδόνι μου γοργό,
πούρθες απ' την έρημο,
τι καλά μας έφερες;»
«Την υγειά και τη χαρά
και τα κόκκινα τ' αυγά».

Μάρτη, Μάρτη, χιονερέ
και Απρίλη βροχερέ,
τα πουλάκια κελαηδούν,
τα δεντράκια φύλλα ανθούν,
τα πουλάκι' αυγά γεννούν
κι αρχινούν να τα κλωσούν ![...]

«Τάχατες πόσοι ποντικοί να θέλανε να σμίξουν,
στη μέση τους να βάλουνε γάτο για να τον πνίξουν;
Ή πόσες πάλι δύναται να σμίξουν αλεπούδες,
λιοντάρι να σκοτώσουνε ή μια από τις αρκούδες;»[454]

Μην είναι πέτρα να ραγή, γεφύρι να χαλάση,
μην είναι κάν παλιόκαστρο, να ρθή τ' απάνω κάτω;
Βαθιά μες στα ρουθούνια του άλογα και σταβλίζουν,
ποκάτω στις μασκάλες του περδίκια καρκαρίζουν,
απάνω στη ραχούλα του ζευγολατιά κι οργώνουν.
Κρατεί και η πατούσα του εννιά μοδιών χωράφι !...

Επίσης το κείμενο είναι πλούσιο σε ακριτικά τραγούδια και ποιήματα των συγγραφέων:

Ούτε το Βάρδα το Φωκά, ούτε το Νικηφόρο,
ούτε τον Τρεμαντάχειλο, που τρέμ' η γη κι ο κόσμος...»

Άλλο τι δεν εζήλεψα μες στον απάνω κόσμο
μόν τ' άλογο το γρήγορο, το άξιο το κοντάρι
και τη γυναίκα την καλή, που να τιμάη τον άντρα»[455].

---

452 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 892.
453 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
454 Βλ. ό. π., σελ. 897.
455 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 932, 933, 936, 937.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το παρακάτω ποίημα το αφιερώνουν οι συγγραφείς στο νάνο που συνοδεύει τον Διγενή Ακρίτα.

Το κουκί ! το κουκί
κρύφτηκε μες στο σακί,
πέρασε βουνά και όρη
για μια ζηλεμένη κόρη !...

Το κουκί ! το κουκί
θα το βγάλω απ' το σακί,
να το ρίξω στο ποτάμι
για να μην το ξανακάμη !...

Το κουκί θέλει νερό
για να γίνει βλαστερό,
να μεστώση, να φυτρώση
και πολλά κουκιά να δώση.

Το κουκί ! το κουκί
θα το βάλω στο καφκί
να το κοπανίσω φάβα,
να το φάμε τ' άγιου Σάββα.

Το ποίημα που ακολουθεί έχει διαπολιτισμικό χαρακτήρα, γιατί υμνεί τα κατορθώματα των Αράβων. Έτσι οι μαθητές μαθαίνουν ότι και οι άλλοι λαοί έχουν ήρωες και ιστορία.

«Σεΐφ Αβδουλάχ, σπαθί του κράτους !
Οι στίχοι που διαλαλούν τα κατορθώματά σου
είναι περισσότεροι από τ' αστέρια τ' ουρανού...
Τα παλάτια σου, Σεΐφ, τα παλάτια σου
λάμπουν στους κήπους του Χαλεπιού,
στου ποταμού τις δροσερές αγκάλες,
λάμπουν και δείχνουν στους οδοιπόρους την ανάπαψη,
στους φτωχούς την ελπίδα...»

Σε ακολουθούνε, οι ποιητές, Σεΐφ,
όπως το γερανό τα χελιδόνια,
για να τα περάση από την πλατειά θάλασσα
στα διάφανα νερά και στα πράσινα περιβόλια·

έτσι σε ακολουθούν να τους περάσης
στα φτερά της δόξας σου
στην αθανασία ! στην αθανασία !

Έχεις το μέλι στα χείλη σου, Σεΐφ,
έχεις την ευγένεια στο πρόσωπό σου,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

και τη γενναιοδωρία στο χέρι σου.
Μα έχεις για τους εχθρούς το σπαθί,
και στο βαρύ κοντάρι σου έχεις το χάρο.
Ώ Σεΐφ! Ποια γλώσσα θα διαλαλήση τη δόξα σου !» [456].

Το δροσερό τραγούδι της αγάπης ευφραίνει τους μαθητές:

Τρέχουν τα νερά, τρέχουν οι βρύσες,
τρέχ' η αρχοντιά να ιδή το Ρήγα,
οι αρχόντισσες να τον παινέψουν,
τ' αρχοντόπουλα να τον ζηλέψουν.
Τρέχει το χωριό κι η χώρα όλη,
τρέχει για να ιδή το χρυσό ταίρι,
νύφην όμορφη, καμαρωμένη
κι όμορφο γαμπρό και παλληκάρι[457].

Οι Απελάτες[458]

Στο συγκεκριμένο κείμενο υμνείται η φύση, η άνοιξη, και η πρωτομαγιά με το δημοτικό τραγούδι του Μάη :

Εμπήκε ο Μάης, εμπήκε ο Μάης, εμπήκε ο Μάης ο μήνας
ο Μάης με τα τριαντάφυλλα κι ο Απρίλης με τα ρόδα.
Μάη μου, Μάη δροσερέ κι Απρίλη λουλουδάτε,
Απρίλη ροδοφόρετε, Μάη μου κανακάρη.
όλον τον κόσμο γέμισες μ' άνθη και με λουλούδια[459].

Η αναφορά στο νάνο, ένα πρόσωπο με αναπηρία από τη μια συγκινεί και από την άλλη ευφραίνει τους μαθητές:

Έχει άντρα ξακουσμένο
Κι ένα νάνο αντρειωμένο

«Βάγια, βάγια που βαγεύεις,
τι καλό μας μαγειρεύεις;
Αν νηστέψω μιάν ημέρα,
χάνεις γιο και θυγατέρα.
Αν νηστέψω μια βδομάδα
χάνεις τόσην εξυπνάδα,
κι αν νηστέψω δυό και τρεις
θα με βρης δε θα με βρης...
Εκατό οι Μοραΐτες
κι άλλοι τόσοι Αρβανίτες,
πέντε τρίχες είχαν όλοι.
Κι ένας πούρθεν απ' την Πόλη,

456 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893, 897, 899, 904, 905, 906, 907.
457 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 910.
458 Βλ. ό. π., σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄.
459 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,. σελ. 914.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πέντε τρίχες μοναχός του.
«Βρε ! καλώς τον πολυγένη !
κι από πούθε κατεβαίνει;»
«Απ' την Πόλη κατεβαίνω
και στη Βενετιά πηγαίνω
νάβρω χτένι, να χτενίσω
τη μεγάλη μου γενειάδα,
την τιμή του πιγουνιού μου !...» [460]

Σαρακηνοί κουρσεύουν[461]

Οι συγγραφείς στο συγκεκριμένο κείμενο τολμούν και υμνούν τα κατορθώματα των εχθρών:

Σεΐφ λεβέντη ! Σεΐφ αφέντη !
Τρέχεις με το πολεμόχαρο άτι σου
και ζερβόδεξα αναταράζεται το ιππικό σου,
στο ανήμερο κυνήγι του.

Τ' άλογα δε θέλουν άλλη τροφή
από τον άνεμο που φυσά στην έρημο,
και δεν σβήνουν τη δίψα τους
παρά με τον αχνό του ηλιόκαυτου κάμπου.

Ω Σεΐφ !
Εσκέπασες τους λόφους με τα κορμιά του εχθρού,
όπως τ' αργυρά νομίσματα το κεφάλι της νιόνυφης...

Ούτε το Βάρδα το Φωκά, ούτε το Νικηφόρο,
ούτε τον Τρεμαντάχειλο, που τρέμ' η γη κι ο κόσμος...»

Άλλο τι δεν εζήλεψα μες στον απάνω κόσμο
μόν τ' άλογο το γρήγορο, το άξιο το κοντάρι
και τη γυναίκα την καλή, που να τιμάη τον άντρα»[462].

Το στοιχειωμένο λάφι[463]

Ποιητικά στοιχεία συναντούμε και στο συγκεκριμένο κείμενο.

Εκεί που πέντε δεν περνούν και δέκα δε διαβαίνουν,
περνούν πενήντα κι εκατό, και κείνοι αρματωμένοι[464].

Είχε σταυρό στα κέρατα κι αστέρι στο κεφάλι
Κι ανάμεσα στα δίπλατα είχε την Παναγία[465].

460 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 925, 926.
461 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 926 – 937. Αναγνωστικό Ε΄.
462 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 932, 933, 936, 937.
463 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.
464 Βλ. ό. π., σελ. 940.
465 Βλ. ό. π., σελ. 941.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γίνεται γνωστή στους μαθητές η λαϊκή έκφραση για το χάρο:
[...]Τότε φανερώθηκε μπροστά του ένας ξεκάλτσωτος και αναμαλλιάρης.
Είχε του ρίσου τα πλουμιά, της αστραπής τα μάτια[...][466].

Ανοίξτε, πόρτες μου χρυσές, να λάμψη το παλάτι,
βάλτε με τάξη τα θρονιά για να χαρή ο αφέντης[467]...

«Δεν ήξερα, και σκότωσα το στοιχειωμένο λάφι.
Κείνο τα κρίμα μ' έσωσε και θέλω να πεθάνω»[468].

Η Θάλασσα[469]
Είναι φανερό το ταλέντο του συγγραφέα να διασκευάζει γνωστά δημοτικά τραγούδια:

Θάλασσα πικροθάλασσα και πικροκυματούσα,
Όλοι σε λένε θάλασσα κι εγώ σε λέω ανθούσα

Η ζωή των παρακάτω ζώων περιγράφεται με τα συγκεκριμένα ποιήματα:

Το κουνάβι[470]
Νύχτα βγαίνει το κουνάβι.
Δεν μπορεί να καταλάβη
γιατί κρύβονται σκιαχτά
ποντικοί και σερπετά !

Την ουρά του τη φουντώνει,
τις μουστάκες του απλώνει,
δόντια, νύχια στη δουλειά·
οχ! Κακόμοιρα πουλιά·

Λαγουδάκια, ζαρκαδάκια,
άχολα περιστεράκια,
φωνακλάδες βατραχοί,
βερβερίτσα πεταχτή,
συφορά σας ! Το κουνάβι
άλλα τρώει κι άλλα θάβει ! [471].

Η σουπιά[472]

Με το χάραμα τ' αφήνω
το θαλάμι μου το φίνο
για να βγαίνω στο κυνήγι·
τι μπορεί να μου ξεφύγη;

---

466 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 942.
467 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 942.
468 Βλ. ό. π., σελ. 944.
469 Βλ. ό. π., σελ. 946 – 953.Παιδικά Διηγήματα.
470 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 787 – 791.Αναγνωστικό Δ΄.
471 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 791.
472 βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 796 – 799.Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στρείδια, μύδια, καβουράκια
και λογής λογής ψαράκια
τα πλοκάμια μου τ' αρπάζουν
και στο στόμα μου τα βάζουν.

Μπρος πατώ και πίσω πάω :
φάγε με, τι θα σε φάω.

Κεφαλόποδο με λένε
κι αν με χάσης γύρευέ με

Χάνος, είμαι, χάνομαι,
πέρκα είμαι, πιάνομαι,
γύλος είμαι, σε γελώ
και το δόλωμα χαλώ.

«γύλος είμαι, σε γελώ
και το δόλωμα χαλώ.»[473].

Ο Κήπος την άνοιξη[474]

Κάτω σε δρομάκια
και σε πρασινάδες
δέντρα φυτεμένα
κι άνθη γεμισμένα.
Κι ο ψιλός αγέρας

μέσα τριγυρίζει
και τινάζει τ' άνθια
και τη γης πλουμίζει,
μ' άνθια τη γεμίζει
και τη νοστιμίζει[475].

Η σουσουράδα[476]

Σουσουράδα μακρυνούρα,
που πετάς στα κεραμίδια
και φωνάζεις τα παιδιά σου,
γεια σου, σουσουράδα, γεια σου !

Δως μου, γριά, την ουρά μου
για να πάω στα παιδιά μου ![477]

---

473 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 796, 798, 799.
474 Βλ ό. π., σελ. 802 – 804. Αναγνωστικό Δ'.
475 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 804.
476 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 817 – 820. Αναγνωστικό Δ'.
477 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 817 - 818.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Οι μέλισσες[478]

Η εργατικότητα της μέλισσας υμνείται στο λαϊκό ποίημα που ακολουθεί.

Πετά, πετά η μέλισσα
με τα μελισσόπουλα
τα χρυσά παιδόπουλα!
Πάει πέρα στα κλαδιά
στη μηλιά, στην αχλαδιά
παίρνει το κερί, το μέλι
και γυρίζει στην κυψέλη[479].

Η πέρδικα [480]

Με τα παρακάτω ποιήματα υμνείται η ομορφιά και η μεγαλοπρέπεια της πέρδικας. Τα παιδιά γνωρίζουν τα γνωστά σε όλους δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται στο συγκεκριμένο πουλί.

Απάνω στην τριανταφυλλιά
Έχτισ' η πέρδικα φωλιά
Με σύρματα και με φλωριά
Και με σαρανταπέντε αυγά.
Κι αναταράχτη η πέρδικα
Και πέσαν τα τριαντάφυλλα.
Το μάθαν οι αρχόντισες
Και πάν να τα μαζέψουνε
Να φτιάσουνε ανθόνερο
Να λούσουν νύφη και γαμπρό[481].

Πού ήσουν πέρδικα γραμμένη,
κι ήρθες την αυγή βρεμένη;
Ήμουνα πέρα στα πλάγια,
στις δροσιές και στα χορτάρια.
Τ' έτρωγες πέρα στα πλάγια,
στις δροσιές και στα χορτάρια;
Έτρωγα το Μάη τριφύλλι
και τον Αύγουστο σταφύλι[482].

Ο δρυοκολάπτης [483]

Με το λαϊκό ποίημα ο συγγραφέας περιγράφει το δρυοκολάπτη, γνωστό στη γλώσσα του λαού ως τσικλιτάρα.

Τσιγλιτάρα ! Τσιγκλιτάρα!
με την κόκκινη φεσάρα.

---

478 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 972 – 984. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
479 Βλ. ό. π., σελ. 975.
480 Βλ. ό. π., σελ. 984 – 991. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
481 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 984.
482 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 989.
483 Βλ. ό. π., σελ. 999 – 1006. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

με τα μαύρα τα φτερά
και τη μακριά ουρά,
χτύπα – χτύπα τη μυτάρα,
τσιγκλιδάρα, τσιγκλιδάρα,
να μας φτιάσης τη φωλιά
για να βγάλουμε πουλιά ![484].

Του λιναριού τα πάθη[485]

Το συγκεκριμένο ποιηματάκι είναι γνωστό στα παιδιά ως αρχή παραμυθιού. Ο συγγραφέας το συνεχίζει διασκευασμένο, με τους δικούς του τελευταίους δυο στίχους

«κόκκινη κλωστή δεμένη
στην ανέμη τυλιγμένη
δως της μπάτσο να γυρίσει
και την καλή μας συντροφιά
να την καλησπερίση!»[486].

Ο κότσυφας[487]

Το συγκεκριμένο δίστιχο λέγεται από το λαό και σήμερα.

Κάνει κρύο, κάνει τσίφι
για το δόλιο το κοτσύφι[488].

Ποιήματα της ξενιτιάς:

Το Ραζακί Σταφύλι[489]

Παρακαλώ σε, κύριε μου, και προσκυνώ σε, Θέ μου,
αρρώστια κει στην ξενιτιά του ξένου μην του δώσης !
Η αρρώστια θέλει στρώματα, θέλει μεγάλη πάστρα,
θέλει μανούλα στο πλευρό, γυναίκα στο κεφάλι,
θέλει αδερφές ολόγυρα να τον καλοτηράνε...
Μα τι είδαν τα ματάκια μου, μα τι είδαν τα καημένα ;
πως θάφτουνε στην ξενιτιά τον ξένο όντας πεθάνη !
Δίχως θυμιάμα και κερί, δίχως παπά και ψάλτη,
δίχως μανούλα κλάματα, γυναίκας μοιρολόγια.
Να είχα μηλιά απ' τον τόπο μου, και μήλο απ' τη μηλιά μου,
να είχα και μοσκοστάφυλο απ' την κληματαριά μου...[490]

484 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1000.
485 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 991 – 995. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
486 Βλ. ό. π., σελ. 994.
487 Βλ. ό. π., σελ. 767 – 768. Αναγνωστικό Δ΄.
488 Βλ. ό. π., σελ. 770.
489 Βλ. ό. π., σελ. 756. Αναγνωστικό Δ΄.
490 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 759 - 760.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πηγαίνω στην Αθήνα[491]

Το παρακάτω εξάστιχο αναφέρεται στη δόξα και τη λαμπρότητα της αρχαίας Αθήνας.
Μωρός είν' εκείνος,
Που δεν θέλει να ιδή την Αθήνα.
Πιο μωρός είν' εκείνος,
Που τη βλέπει και δεν ευχαριστιέται !
Μα ακόμη πιο μωρός είναι εκείνος,
Που τη βλέπει, ευχαριστιέται και φεύγει ![492]

2. 1. 9. 4. Παροιμίες:
Επίσης οι μαθητές μαθαίνουν τις παροιμίες:

«Κάλλιο να πεθάνω παρά να ξενιτευτώ»[493]

«Όποιος φυλάει τα ρούχα του έχει τα μισά» [494]

«Όσο η καμήλα νιώθει στις πλάτες την καμπούρα της δε φοβάται την πείνα»[495]

491 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 703. Αναγνωστικό Δ΄.
492 Βλ. ό. π., σελ. 704. Το άκουγε από τον παππού αυτό το ποίημα, τραγουδιστό.
493 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 767.
494 Βλ. ό. π., σελ. 687.
495 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 918.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Πίνακας 9.

Πολιτιστική Αγωγή	
Ποιήματα	22
Γλωσσοδέτες	1
Γιορτές - Ενδυμασία	7
Παροιμίες	4
Ποιήματα ξενιτιάς	2

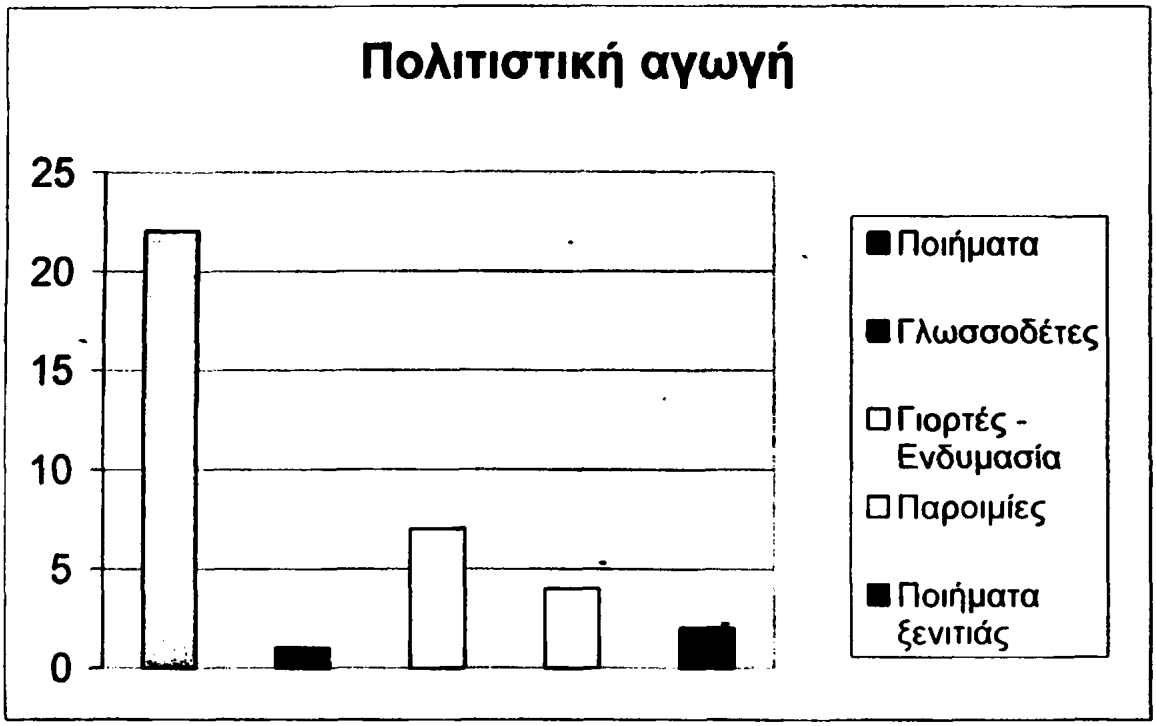

Γράφημα 9.

Οι παραπάνω αναφορές δείχνουν την αγάπη των συγγραφέων για την ελληνική παράδοση και την πολιτιστική κληρονομιά. Με τα ποιήματα που παρουσιάζονται στα κείμενα των αναγνωστικών αναδεικνύονται στοιχεία της λαϊκής παράδοσης και του πολιτισμού. Δεν αγνοούνται οι γλωσσοδέτες, οι παροιμίες, οι λαϊκές ενδυμασίες και οι γιορτές που συνθέτουν την ταυτότητα κάθε λαού.

Συγκεκριμένα μέσα από δημοτικά τραγούδια, γνωστά ή διασκευασμένα από τους συγγραφείς, (βλ. «**Η Θάλασσα**[496]», «**Η πέρδικα** [497]», «**Του λιναριού τα πάθη**[498]», «**Ο τρύγ**[499]», «**Οι Απελάτες**[500]» και «**Σαρακηνοί κουρσεύουν**[501]»), και ποιήματα, (βλ. «**Ο τυφλοπόντικας και οι φίλοι του**[502]», «**Το πρώτο μου βραβείο** [503]», «**Η γέννηση του αντρειωμένου**[504]», «**Μοναστήρι και σχολείο** [505]», «**Το κυνήγι** [506]», «**Το**

[496] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμέλεια Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 946 – 953.Παιδικά Διηγήματα.
[497] Βλ. ό. π., σελ. 984 – 991. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
[498] Βλ. ό. π., σελ. 991 – 995. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
[499] Βλ. ό. π., σελ. 598 – 599. Αναγνωστικό Γ΄.
[500] Βλ. ό. π., σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄.
[501] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 926 – 937. Αναγνωστικό Ε΄.
[502] Βλ. ό. π., σελ. 673-676. Αναγνωστικό Γ΄.
[503] Βλ. ό. π., σελ. 709 – 711. Αναγνωστικό Δ΄.
[504] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Άγιο μαντήλι[507]**»**, **και «Η εκστρατεία της Κρήτης**[508]**»**, υμνείται η φύση, η καθημερινή ζωή, η ανδρεία Ελλήνων και ξένων, και η συνέχεια του ελληνικού έθνους. Ακόμη στα κείμενα των αναγνωστικών δεν αγνοήθηκαν οι γλωσσοδέτες,(βλ. «**Ο Αμπελουργός**[509]**»**), οι παροιμίες (βλ. **6. 10. 5**), οι λαϊκές ενδυμασίες, (βλ. «**Η Γλυκέρα με μαθαίνει να φορώ το χιτώνα σαν Αθηναίος**[510]**»** και οι γιορτές, (βλ. «**Τ' Ανθεστήρια** [511]**»** και «**Τα Μεγάλα Παναθήναια** [512]**»**), που συνθέτουν την ταυτότητα κάθε λαού. Επίσης εντύπωση προξενεί το γεγονός ότι παρουσιάζεται από τους συγγραφείς και θεατρικό κείμενο, και οι μαθητές έρχονται έτσι σε επαφή με το θέατρο που έχει ως θέμα τη θυσία του Αβραάμ, (βλ. «**Η εκστρατεία της Κρήτης**[513]**»**), ασκώντας με τη συγκεκριμένη αναφορά και θεατρική αγωγή. Γίνεται ακόμη αναφορά και στην ξενιτιά, με το ποίημα του κειμένου «**Το Ραζακί Σταφύλι**[514]**»**.

Μέσα λοιπόν από την πολιτιστική αγωγή οι μαθητές ήρθαν σε επαφή με την παράδοση, τις ελληνικές συνήθειες, τα ήθη και έθιμα, τον παραδοσιακό τρόπο ζωής και έμαθαν λαϊκά δημοτικά τραγούδια, ποιήματα και έγιναν συνεχιστές της παράδοσης.

---

[505] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
[506] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
[507] Βλ. ό. π., σελ. 869 – 879.
[508] Βλ. ό. π., σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.
[509] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 778, 780, 781. Αναγνωστικό Γ΄.
[510] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 712 – 713. Αναγνωστικό Δ΄.
[511] Βλ. ό. π., σελ. 724 – 725. Αναγνωστικό Δ΄.
[512] Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
[513] Βλ. ό. π., σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.
[514] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 756. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.10. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Σκοπός της κοινωνικής αγωγής είναι να γνωρίσουν οι πολίτες την οργάνωση και λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας και τις αρχές και αξίες στις οποίες στηρίζεται. Επίσης να κατανοήσουν τη σημασία που έχουν οι κοινωνικοί θεσμοί για το άτομο και το σύνολο, να αναπτύξουν την κριτική σκέψη πάνω σε κοινωνικά προβλήματα και να αποκτήσουν την ευαισθησία στο δημοκρατικό τρόπο ζωής και να συμμετέχουν ως μέλη μιας δημοκρατικής κοινωνίας ενεργά και υπεύθυνα σ' αυτή[515].

Γι' αυτό και οι συγγραφείς θέλοντας να ενημερώσουν τους μαθητές πάνω σε κοινωνικά ζητήματα και να τους προετοιμάσουν για τη σωστή και δημοκρατική στάση που πρέπει να κρατούν πάνω σ΄ αυτά, θίγουν θέματα που αφορούν την ελληνική οικογενειακή κατάσταση, τις ταξικές διαφορές μεταξύ των μελών της κοινωνίας, την εσωτερική μετανάστευση για μόρφωση, τη μετανάστευση σε ξένες χώρες για εύρεση εργασίας, τον αλκοολισμό, το θάνατο, την παιδική εργασία και εκμετάλλευση και τη σωστή επιλογή του επαγγέλματος που καθορίζει την όλη πορεία του ανθρώπου.

2.1.10.1. Κοινωνικές τάξεις – διαφορές

Μοναστήρι και σχολείο [516]

Η ενότητα δείχνει τα διαχρονικά στοιχεία για τη δημοκρατία αφού δικαίωμα στη μόρφωση είχαν όλα τα παιδιά ανεξάρτητα από την κοινωνική τους τάξη.

[...] παιδιά στρατιωτικών, [...] παιδιά πλουσίων,[...] και φτωχόπαιδα δουλοπαροίκων ή χωρικών, ξυπόλυτα και φτωχοντυμένα.[...] Ο πάτερ – Γαβριήλ ο θυρωρός, [...] άνοιγε πρόθυμος και τα καλημέριζε πρώτος: «καλημέρα στ' αρχοντόπουλα».[...]

Στο μεγάλο δρόμο της Πέλλας[517]

Είμαστε στην εποχή που ο Μ. Αλέξανδρος βρίσκεται στο δρόμο προς την Ασία. Δύο αδέρφια, ο Αμύντας κι ο Περδίκας, με τον κουτσό Θηβαίο δάσκαλό τους Πρόα, περπατούν στην πρωτεύουσα της αρχαίας Μακεδονίας και θέλουν να φτάσουν να δουν την εικόνα του ξάδερφού τους Μ. Αλεξάνδρου.

Τα παιδιά, από αριστοκρατική οικογένεια, με το δάσκαλό τους, να κουβαλάει τα βιβλία και τα όργανα μουσικής, προχωρούν δείχνοντας την καταγωγή τους συμπεριφερόμενα στο δάσκαλο ως αριστοκράτες. Συχνά του θυμίζουν το ρόλο του και την κοινωνική του θέση.

[...]«Νομίζω, Πρόα, πως είμαι ελεύθερος να διαλέξω τον περίπατό μου! Ξεχνάς πως είμαστε ξαδέρφια του βασιλιά; Πρέπει πάντα να σου θυμίζω πως είσαι δούλος;». Ο Πρόας έσυρε με κόπο το βλαμμένο πόδι του και ακολούθησε τα παιδιά.[...]

Έτσι έχουμε μια εικόνα της οικογενειακής κατάστασης και της ταξικής διαφοράς των ανθρώπων.

Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα [518]

Ο μικρός Πρόας πηγαίνει στο σπίτι του αριστοκράτη Ευφορίωνα και μένει έκθαμβος από την πολυτέλεια και από τον τρόπο ζωής τους. Η μητέρα του Ευφορίωνα προστάζει τους δούλους και τις δούλες. Ο καθένας και η καθεμιά κάνουν τη δουλειά

---

[515] Βλ. Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, βιβλίο για το δάσκαλο, Στ΄ Δημοτικού, σελ. 5.

516 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

517 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 698. Την Πέλλα την έκανε πρωτεύουσα των Μακεδόνων ο Αρχέλαος (413 – 399 π.Χ.) υπήρξε έδρα του Φιλίππου και γενέτειρα του Αλεξάνδρου. Αναγνωστικό Δ΄.

518 Βλ. ό. π., σελ. 725 – 729. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τους. Το σπίτι, ένα τεράστιο και πολυτελές οικοδόμημα, έκανε τον Πρόα να σκεφτεί το δικό του φτωχικό σπιτάκι.

Ο Μενεκράτης δε διστάζει να θυμίσει στον Πρόα την καταγωγή του και του λέει: [...] «Πώς φαίνεσαι, καημένε, πως είσαι χωριάτης!» - «Καλύτερα χωριάτης παρά ανόητος» του απαντώ αμέσως. [...][519]..

Δίνω τον όρκο του εφήβου[520]

Στην παρέα του Πρόα και του Θεαγένη είναι και ο Ευφορίωνας. Όμως από την παρέα των τριών ο Ευφορίωνας ξεχωρίζει λόγω της καταγωγής του, κι όλοι όπου κι αν τον δουν τρέχουν κοντά του και τον θαυμάζουν. Μάλιστα, τον ονομάζουν νέο Αλκιβιάδη.

Τα δυο φτωχόπαιδα ζουν περιορισμένα γιατί η μέτρια περιουσία και η κοινωνική τάξη τους, καθόριζε και τη μοίρα τους. [...] «Ο Θεαγένης κι εγώ, αν και πηγαίναμε σε όλες τις γιορτές, ζούσαμε περιορισμένα, σύμφωνα με τη μέτρια περιουσία μας. Φυσικά, δε γινότανε το ίδιο και για τον Ευφορίωνα. Εκείνος ήταν πλούσιος, ήταν όμορφος και από σπίτι μεγάλο.[521].[...]

2.1.10.2. Εσωτερική μετανάστευση για εκπαίδευση

Πηγαίνω στην Αθήνα [522]

Το κείμενο αναφέρεται στη μετανάστευση του Πρόα ο οποίος φτάνει στην Αθήνα για να σπουδάσει. Η μάνα διστακτική πάντα. Ο παππούς κι ο πατέρας αγέρωχοι κοιτάζοντας «μακριά» οδηγούν το παιδί στην Αθήνα. Τα μικρότερα αδέρφια κι η γιαγιά στέκουν κουνώντας μαντίλια ώσπου χάνονται. Εντύπωση κάνει στο παιδί η κίνηση στους δρόμου και η μεταφορά των προϊόντων.

Μέσα σ' ένα σύντομο κείμενο- επιγραφή, γίνεται λόγος για τις ηθικές αξίες της φιλίας, της δικαιοσύνης και περνούν μηνύματα φιλανθρωπίας.

«Πάντα να έχετε οδηγό τη δικαιοσύνη»
«Να κρατάτε τους νόμους της φιλίας»
«Να συμπονήτε τους αρρώστους»
«Να ελεήτε τους δυστυχισμένους»[523].

Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση [524]

Πολλά παιδιά και ιδιαίτερα σε παλιότερες εποχές, που ήταν δύσκολη η μετακίνηση, αναγκάζονταν να μεταναστεύσουν για να σπουδάσουν μακριά από τις οικογένειές τους.

[...] χωρίστηκα από τους αγαπημένους μου.[...] σε λίγο αποκοιμήθηκα αφού έβρεξα το προσκέφαλό μου με δάκρυα. Πρώτη φορά κοιμόμουν σε ξένο σπίτι.

519 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 725.
520 Βλ. ό. π., σελ. 749 – 750. Αναγνωστικό Δ΄.
521 Βλ. ό. π., σελ. 750.
522 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 703 – 704. Αναγνωστικό Δ΄.
523 Βλ. ό. π., σελ. 704. Τα σοφά αυτά λόγια που σκάλισε πάνω στις τετράγωνες κολώνες με το κεφάλι του Ερμή δίμορφο πάνω, ο σοφός Ίππαρχος.
524 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 705 – 706 Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μοναστήρι και σχολείο [525]

Στην ενότητα αυτή το παιδί μαθαίνει να ανεξαρτοποιείται, να έχει εμπιστοσύνη στον εαυτό του και να έχει φίλους. Ενσωματώνεται εύκολα και στο σχολείο και στην παρέα. [...] «Τι λες, παιδί μου Βασίλειε, του είπε, θα έρθης μαζί μου στο κάστρο ή θα μείνης στο σχολείο;». – «Θα μείνω» είπε το παιδί. –«Να σου αφήσω τον πατερ-Συμεών, να γυρίσετε μαζί το βράδυ;» -όχι, πατέρα, δεν είναι ανάγκη. Είναι και άλλα παιδιά για το κάστρο και θα έρθω μαζί τους»[...].

Επίσης γνωρίζει πως για να φοιτήσει στο σχολείο θα πρέπει να πληρώσει το δάσκαλο. [...] –Τα δίδακτρά σου, δάσκαλε, μαζί με την αγάπη μου» είπε ευγενικά. «Και να είσαι βέβαιος πως δε θα είναι τα τελευταία...». Επίσης τα δίδακτρα του σχολείου. [...] Πήρε από τη ζώνη του μια πλεχτή σακούλα με χρυσά νομίσματα και την έδωσε στον ηγούμενο φιλώντας το χέρι του. «Για τη μονή» ψιθύρισε με ταπείνωση. [...]

2.1.10.3. Εξωτερική μετανάστευση - ξενιτιά

Το Ραζακί Σταφύλι[526]

Το κείμενο αναφέρεται στις δυσκολίες της ξενιτιάς που κάνει τους ανθρώπους λυπημένους. Νοσταλγούν την πατρίδα και κάνουν οτιδήποτε για να τους τη θυμίζει. Ο ξενιτεμένος έχει φτιάξει μια καμαρούλα ίδια με το πατρικό του δωμάτιο στην πατρίδα. Γνωρίζει πολύ καλά πως δε θα γυρίσει ποτέ πίσω και τον βασανίζει πολύ η ιδέα πως θα πεθάνει μόνος και θα θαφτεί σε ξένο χώμα. Το ελληνικό χώμα και τα φύλλα βασιλικού που έχει φυλάξει απ' την πατρίδα πέφτουν στον τάφο του κάνοντας ελαφρύτερο το χώμα που τον σκεπάζει.

Η δυνατή νοσταλγία από τη μια και η ασθένεια από την άλλη έκαναν τα ξινά σταφύλια «ραζακί σταφύλι» φερμένο απ' την πατρίδα.

[...] Τι γλυκό το ραζακί σταφύλι !... Από την κληματαριά μας τόκοψα ... κοίτα πόσα έχει! Γιώργο, έλα να κόψωμε σταφύλια...»[527].[...]

2.1.10.4. Επαγγελματικός προσανατολισμός

Το Άγιο μαντήλι[528]

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα οι φίλοι θυμούνται τα παιδικά τους χρόνια και συζητούν για την επαγγελματική τους αποκατάσταση.[...] Ο Λαρομάτης [...] σπούδασε ιατρική και τώρα είναι μεγάλος χειρούργος[...] Ο Καλομοίρης [...] καλόγερος[...] ο Βρίγκας, που μας έκλεβε το ψωμί κάθε μεσημέρι[...] πρωθυπουργός![...] ο Τσιμισκής [...] στρατιωτικός[...] «Άλλοι έγιναν τρανοί και μεγάλοι και άλλοι λιποτάκτες και χαρτοπαίχτες»[...].

Ο συγγραφέας στοχεύει να δείξει στους μαθητές τη σημασία του επαγγέλματος και τη σωστή επιλογή του που τόσο απασχολεί τους νέους. Από παιδιά όλοι κάνουν όνειρα για το μέλλον.

Οι μαθητές καταλαβαίνουν την αξία του σωστού επαγγελματικού προσανατολισμού σύμφωνα με τις επικρατούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες.

---

525 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
526 Βλ. ό. π., σελ. 758 – 761. Αναγνωστικό Δ΄.
527 Βλ. ό. π., σελ. 760.
528 Βλ. ό. π., σελ. 869 – 879. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

2.1.10.5. Αλκοολισμός

Στο στάδιο[529]

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα θίγεται το πρόβλημα του αλκοολισμού. Με χιούμορ αναφέρεται στα μεθυσμένα αγαλματάκια που φτιάχνει η Γλυκέρα: [...] Εκεί που ήταν αληθινά αμίμητη η Γλυκέρα ήταν στους κρατήρες Αδύνατον να τους δης και να μη γελάσης. Ζωγράφιζε μεθυσμένους με φουσκωμένα μάγουλα, σα μεγάλα παιδιά που μόλις βγήκαν από τα σπάργανα και δεν μπορούν να κρατηθούν στα ποδαράκια τους. Στο ένα αγγείο τους έκαμε να χορεύουν με φοβερές ή γελαστές προσωπίδες, στο άλλο να σέρνουν με κόπο ένα αμάξι στολισμένο με κλαδιά, που μέσα καθόταν η μητέρα τους, η Μέθη [...] Και στο άλλο έβλεπες με τι θυμό ο μεθυσμένος κλωτσούσε το σκυλάκι που πήγε να πιη το κρασί. [...] Τις άλλες ημέρες δεν επιτρέπεται στα παιδιά να πίνουν κρασί. Σήμερα όμως αδειάσαμε όλοι ένα ποτήρι, γιατί το καλούσε η μέρα.

Η συμπεριφοριστική στάση της Σπάρτης απέναντι στον αλκοολισμό παρουσιάζεται στο παρακάτω απόσπασμα: [...] «Στη Σπάρτη, λέει, (ο Λυκίδας) την πατρίδα μου μεθούν τους είλωτες για να βλέπουν τα παιδιά τα χάλια του και να σιχαίνονται το μεθύσι»[...]

2.1.10.6. Θάνατος

Χάνομε το φίλο μας[530]

Μέσα στα θέματα που ανέπτυξε ο συγγραφέας κεντρίζοντας το ενδιαφέρον των παιδιών, αναφέρει και ένα δυσάρεστο γεγονός.

Ίσως εσκεμμένα για να δείξει στα παιδιά και τις χαρές και τις λύπες της ζωής, που συμβαίνουν καθημερινά σ' όλες τις γενιές των ανθρώπων. [...] Ως τώρα παιδιά μου, δεν ακούσατε παρά παιγνίδια, χαρές και θριάμβους. Από δω κι εμπρός θα σας μιλήσω για συμφορές. Έτσι όρισαν οι θεοί τη ζωή των ανθρώπων. Το γέλιο και το κλάμα να κάνουν συντροφιά[...][531].

Έτσι παρουσιάζει τον Ευφορίωνα που πεθαίνει από κάποιο ατύχημα που έπαθε, όταν πήγε για κυνήγι. Μ' αυτό τον τρόπο δείχνει στα παιδιά πως σ' όλους μπορεί να συμβεί κάποιο ατύχημα που θα του στοιχίσει ακόμη και την ίδια του τη ζωή. [...] Ο νέος κυρία πεθαίνει· τώρα τον έφεραν από το κυνήγι. Ο Απόλλωνας ζήλεψε τη ζωντανή του εικόνα εδώ κάτω και του έστειλε φιλική σαΐτα στην καρδιά [...][532].

Πληροφορεί επίσης τα παιδιά ότι τους νεκρούς τους έκαιγαν και τη στάχτη, αφού την έβαζαν σε αγγείο, την έθαβαν. Μ' αυτόν τον τρόπο οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τα ήθη και έθιμα του πολιτισμού της εποχής εκείνης. [...] Εκεί περίμενε σωρός από κέδρινα ξύλα. Βάλαμε πάνω το νεκρό, άναψαν τα ξύλα μια με την άλλη δυνάμωσαν οι φλόγες και σε λίγο έχασα το φίλο μου από τα μάτια μου[...][533].

529 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 722 – 723. Αναγνωστικό Δ΄.
530 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,σελ. 753 – 755. Αναγνωστικό Δ΄.
531 Βλ. ό. π., σελ. 753.
532 Βλ ό. π., σελ. 754.
533 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 754.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.10.7. Παιδική εργασία - εκμετάλλευση

Η γέννηση του αντρειωμένου[534]
Στη συγκεκριμένη φράση γίνεται αναφορά στην παιδική εκμετάλλευση:
[...] Εκεί αμούστακοι δούλοι ντυμένοι στ' άσπρα, πλησίαζαν τους καλεσμένους[...]

2.1.10.8. Ληστεία

Το κάστρο της Κυράς [535]

Γίνεται γνωστό στα παιδιά ότι την εποχή αυτή οι άνθρωποι αντιμετώπιζαν δυσκολίες από τους ληστές που δε σέβονταν τις περιουσίες και την ίδια τη ζωή των ανθρώπων. Ήταν δύσκολο κανείς να κυκλοφορήσει και να ταξιδέψει μόνος του.
[...] Ποιοι καλοπόδηδες; Εγώ έναν Καλοπόδη ξέρω από την ιστορία, τον αξιωματικό του Ιουστινιανού, που βύζαινε το αίμα του λαού.[...]

534 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.
535 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πίνακας 10.

Κοινωνική αγωγή	
Κοινωνικές τάξεις	4
Εσωτερική μετανάστευση	3
Εξωτερική μετανάστευση	1
Επαγγελματικός προσανατολισμός	1
Αλκοολισμός	1
Θάνατος	1
Παιδική εργασία	1
Ληστεία	1

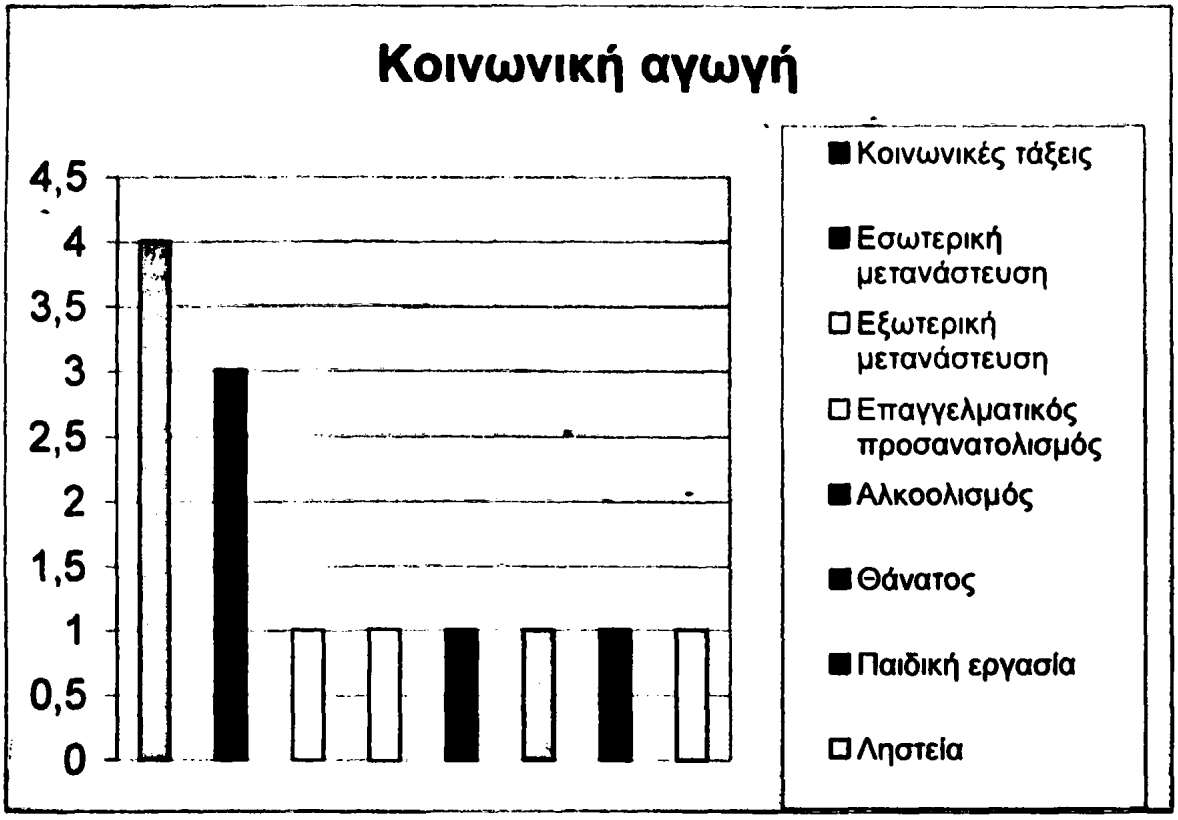

Γράφημα 10.

Η αναφορά στις κοινωνικές τάξεις των ανθρώπων φαίνεται να προβληματίζει τους ίδιους τους συγγραφείς γι' αυτό και αναφέρονται στη συγκεκριμένη κατηγορία περισσότερο. Ακολουθεί η εσωτερική και η εξωτερική μετανάστευση που όπως δείχνει ο πίνακας στη συγκεκριμένη εποχή είναι έντονη. Ωστόσο θέματα όπως ο επαγγελματικός προσανατολισμός, ο αλκοολισμός, ο θάνατος, η παιδική εργασία και η ληστεία δεν αγνοούνται.

Συγκεκριμένα, οι συγγραφείς αναδεικνύουν κοινωνικά προβλήματα όπως την εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση. Βλ. **«Πηγαίνω στην Αθήνα [536]»**, **«Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση [537]»** [...] χωρίστηκα από τους αγαπημένους μου. [...] σε λίγο αποκοιμήθηκα αφού έβρεξα το προσκέφαλό μου με

536 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 703 – 704. Αναγνωστικό Δ΄.
537 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 705 – 706 Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δάκρυα. Πρώτη φορά κοιμόμουν σε ξένο σπίτι.[...] και «**Το Ραζακί Σταφύλι**[538]»[...] Τι γλυκό το ραζακί σταφύλι !... Από την κληματαριά μας τόκοψα ... κοίτα πόσα έχει! Γιώργο, έλα να κόψωμε σταφύλια...»[539].[...].

Επίσης γίνεται αναφορά στις ταξικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων της ίδιας κοινωνίας. Βλ. «**Μοναστήρι και σχολείο**» [540] [...] παιδιά στρατιωτικών, [...] παιδιά πλουσίων,[...] και φτωχόπαιδα δουλοπαροίκων ή χωρικών, ξυπόλυτα και φτωχοντυμένα. [...] Ο πάτερ – Γαβριήλ ο θυρωρός, [...] άνοιγε πρόθυμος και τα καλημέριζε πρώτος: «καλημέρα στ' αρχοντόπουλα».[...], «**Στο μεγάλο δρόμο της Πέλλας**[541]» [...] «Νομίζω, Πρόα, πως είμαι ελεύθερος να διαλέξω τον περίπατό μου! Ξεχνάς πως είμαστε ξαδέρφια του βασιλιά; Πρέπει πάντα να σου θυμίζω πως είσαι δούλος;».[...] «**Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα**»[542] [...] «Πώς φαίνεσαι, καημένε, πως είσαι χωριάτης!» - «Καλύτερα χωριάτης παρά ανόητος» του απαντώ αμέσως. [...][543] και «**Δίνω τον όρκο του εφήβου**»[544] [...] «Ο Θεαγένης κι εγώ, αν και πηγαίναμε σε όλες τις γιορτές, ζούσαμε περιορισμένα, σύμφωνα με τη μέτρια περιουσία μας. Φυσικά, δε γινότανε το ίδιο και για τον Ευφορίωνα. Εκείνος ήταν πλούσιος, ήταν όμορφος και από σπίτι μεγάλο.[545].[...]

Φέρνουν στην επιφάνεια το θέμα του επαγγελματικού προσανατολισμού σύμφωνα πάντα με τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της εποχής κατά την οποία γράφτηκαν τα αναγνωστικά. Βλ. «**Το Άγιο μαντήλι**[546]» .[...] Ο Λαρομάτης [...] σπούδασε ιατρική και τώρα είναι μεγάλος χειρούργος[...] Ο Καλομοίρης [...] καλόγερος[...] ο Βρίγκας, που μας έκλεβε το ψωμί κάθε μεσημέρι[...] πρωθυπουργός![...] ο Τσιμισκής [...] στρατιωτικός [...] «Άλλοι έγιναν τρανοί και μεγάλοι και άλλοι λιποτάκτες και χαρτοπαίχτες»[...].

Ακόμη θίγεται το πρόβλημα της παιδικής εκμετάλλευσης και του αλκοολισμού. Βλ. «**Η γέννηση του αντρειωμένου**[547]»[...] Εκεί αμούστακοι δούλοι ντυμένοι στ' άσπρα, πλησίαζαν τους καλεσμένους[...] και «**Στο στάδιο**[548]» [...] Και στο άλλο έβλεπες με τι θυμό ο μεθυσμένος κλωτσούσε το σκυλάκι που πήγε να πιη το κρασί. [...] Τις άλλες ημέρες δεν επιτρέπεται στα παιδιά να πίνουν κρασί. Σήμερα όμως αδειάσαμε όλοι ένα ποτήρι, γιατί το καλούσε η μέρα.

Η παρουσία ανθρώπων που δε σέβονται τις περιουσίες και τη ζωή των συνανθρώπων τους, δεν αγνοείται από τους συγγραφείς. Βλ. «**Το κάστρο της Κυράς** [549]» [...] Ποιοι καλοπόδηδες; Εγώ έναν Καλοπόδη ξέρω από την ιστορία, τον αξιωματικό του Ιουστινιανού, που βύζαινε το αίμα του λαού.[...]

Γίνεται γνωστό στα παιδιά ότι τη συγκεκριμένη εποχή οι άνθρωποι αντιμετώπιζαν δυσκολίες από τους ληστές που δε σέβονταν τις περιουσίες και την ίδια τη ζωή των ανθρώπων. Ήταν δύσκολο κανείς να κυκλοφορήσει και να ταξιδέψει μόνος του. Επίσης γίνεται αναφορά στην απώλεια αγαπημένων ανθρώπων που αποκλείει

538 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,σελ. 758 – 761. Αναγνωστικό Δ΄.
539 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 760.
540 Βλ. ό. π., σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
541 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 698. Την Πέλλα την έκανε πρωτεύουσα των Μακεδόνων ο Αρχέλαος (413 – 399 π.Χ.) υπήρξε έδρα του Φιλίππου και γενέτειρα του Αλεξάνδρου. Αναγνωστικό Δ΄.
542 Βλ. ό. π., σελ. 725 – 729. Αναγνωστικό Δ΄.
543 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 725.
544 Βλ. ό. π., σελ. 749 – 750. Αναγνωστικό Δ΄.
545 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 750.
546 Βλ. ό. π., σελ. 869 – 879. Αναγνωστικό Ε΄.
547 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.
548 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 722 – 723. Αναγνωστικό Δ΄.
549 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κοινωνικά για αρκετό διάστημα τις οικογένειές τους. Βλ. «**Χάνομε το φίλο μας**[550]» [...] Ως τώρα παιδιά μου, δεν ακούσατε παρά παιγνίδια, χαρές και θριάμβους. Από δω κι εμπρός θα σας μιλήσω για συμφορές. Έτσι όρισαν οι θεοί τη ζωή των ανθρώπων. Το γέλιο και το κλάμα να κάνουν συντροφιά[...][551].

Στόχος της κοινωνικής αγωγής η ανάπτυξη κριτικής σκέψης των μαθητών σε κοινωνικά προβλήματα, ώστε μεγαλώνοντας να αποκτήσουν υπεύθυνη και ενεργή στάση πάνω σ' αυτά, ως δημοκρατικοί και υπεύθυνοι πολίτες, και η εισαγωγή της κοινωνικής πραγματικότητας στη ζωή του σχολείου.

550 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,σελ. 753 – 755. Αναγνωστικό Δ΄.
551 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 753.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.11. Περιβαλλοντική αγωγή

Στη συγκεκριμένη κατηγορία δίνονται εγκυκλοπαιδικές γνώσεις και πληροφορίες που αφορούν τον κόσμο των πουλιών, των ζώων της ελληνικής και ξένης πανίδας, των φυτών, καθώς και πληροφορίες που αναφέρονται σε επαγγέλματα, σε στιγμές της καθημερινής ζωής και σε θέματα της Φυσικής Επιστήμης. Επειδή την εποχή που εξετάζουμε οι παραστάσεις των μαθητών είναι περιορισμένες και οι πληροφορίες ελάχιστες, τα φυσιογνωστικά κείμενα έρχονται να καλύψουν αυτό ακριβώς το κενό. Έτσι το αναγνωστικό βιβλίο εκτός από γλωσσικό εγχειρίδιο είναι για τους μαθητές και εγκυκλοπαιδικό εργαλείο.

Είναι αξιοσημείωτη η αγάπη των συγγραφέων για τον κόσμο που περιβάλλει το παιδί, αφού στα κείμενα που παραθέτουμε δίνονται παραστατικά εικόνες της φύσης, των επαγγελμάτων, της καθημερινής ζωής και απασχόλησης των ανθρώπων και της φυσικής επιστήμης.

Συγκεκριμένα :

2.1.11. 1. Γνωριμία με την πανίδα και τη χλωρίδα

Το φθινόπωρο[552]

Το κείμενο δίνει την εικόνα του φθινοπώρου. Το φθινόπωρο προσωποποιημένο ως ένας άριστος ζωγράφος αλλάζει το πράσινο χρώμα του καλοκαιριού. Δίνει χίλια δυο χρώματα στα δέντρα και στα φρούτα. Τα κάνει πιο γλυκά, ζουμερά και μοσχοβολημένα. Σίγουρα μπορεί να πει κανείς πως έχει καλύτερο γούστο από το καλοκαίρι.

Ακόμη και σήμερα μπορεί άνετα να διδαχθεί στο δημοτικό σχολείο, δίνοντας μια ολοκληρωμένη εικόνα για τη συγκεκριμένη εποχή, βοηθώντας τα παιδιά στη γραπτή έκφραση.

[...] Δέτε τι όμορφα χρωματισμένα είναι τώρα τα περιβόλια και τ' αμπέλια! Δοκιμάσετε τους καρπούς μου και πέστε την αλήθεια : Ποιος έχει καλύτερο γούστο; Το Καλοκαίρι ή το Φθινόπωρο;[...][553].

Ο τρύγος[554]

Στο συγκεκριμένο κείμενο αναφέρονται βότανα και καρποί που είναι άφθονα στην ελληνική φύση, όπως σκίνα, βάγια, μυρτιές και κυδώνια.

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[555]

Η πληθώρα φυτών και ζώων καθώς και οι ομορφιές του Πηλίου κεντρίζουν το ενδιαφέρον των μαθητών και γνωρίζουν την πανίδα και χλωρίδα της περιοχής.

[...] καταπράσινο κι όμορφο βουνό που το λένε Πήλιο [...] Τράβηξε μέσα από τις ελιές [...] ζαρκάδια [...] αγριόγατους [...] βοτάνια [..] ψηλού βράχου [...] ασημένια η θάλασσα [...] τον ουρανό [...] τα λαμπρά της άστρα και το αργυρό φεγγάρι [...] μεγάλο όστρακο [...] μέσα στην σπηλιά [...] κατέβηκε στην πηγή[...]

552 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 596 – 597. Αναγνωστικό Γ΄.
553 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 597.
554 Βλ. ό. π., σελ. 598 – 599. Αναγνωστικό Γ΄.
555 Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο Φιλήμονας και η Βαυκίδα[556]

Ο Φιλήμονας και η Βαυκίδα φίλεψαν τους ξένους: [...] λάχανα, χορταρικά, ραπανάκια, κάρδαμο, τυρί, αυγά, κρασί, κρέας, λάχανα, καρύδια, δαμάσκηνα, γλυκά μήλα, χήνα

Η αλεπού και ο σκαντζόχοιρος [557].

Ο συγγραφέας ξεκινάει το κείμενο με μια περιγραφή της άφιξης του χειμώνα στη γη. Γνωρίζοντας πως το αναγνωστικό είναι το μοναδικό βιβλίο των μαθητών στοχεύει με το συγκεκριμένο κείμενο να βοηθήσει τα παιδιά στη γραπτή έκφραση και να τους μεταδώσει την αγάπη του για τη φύση. [...] Κοντεύει να φύγει το Φθινόπωρο κι ο γερο – Χειμώνας φορεί την άσπρη σκούφια του κι ετοιμάζεται να κατεβεί στη γη. Κάθε αυγή η ομίχλη απλώνει πυκνά γαλάζια πέπλα στα βουνά, στους κάμπους και στις κοιλάδες. Έπειτα βγαίνει ο ήλιος, ένας ήλιος θαμπός σαν άρρωστος, και το πράσινο χορτάρι φαίνεται πασπαλισμένο με τριμμένο διαμάντι. Από τα κλαδιά των δέντρων πέφτει σταλαματιές το νερό που άφησε στα φύλλα τους η καταχνιά. Μαζί πέφτουν και τα φύλλα, τα τελευταία φύλλα που κρατιόνταν ακόμη στα
δέντρα. Είναι κατακίτρινα, ξερά και ξεσκισμένα, κι ο παραμικρός άνεμος τα παίρνει μακριά και τα κάνει να ηχούν σαν άδεια όστρακα.[...]

Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα [558]

Ο Πρόας και η Γλυκέρα απολαμβάνουν την εξοχή:

[...] έπλεξα ένα στεφάνι από λουλούδια, μυρτιές και αγριόροδα [...] Καθόμαστε στον ίσκιο ενός πλατάνου και τρώμε με όρεξη. [...] Καθώς έκαιγε ο ήλιος, μοσκοβολούσε ο τόπος από τη ρίγανη και το θυμάρι. Δεξιά μας κάτω άσπριζε η θάλασσα, σαν απλωμένο σεντόνι χωρισμένο με πλατιές μενεξεδένιες ούγιες. [...] Μεμιάς μαύρα σύννεφα μαζεύονται μακριά, η θάλασσα γίνεται· μολυβένια. Αστραπές μαζί και βροντές μας τυφλώνουν. Έξαφνα ανοίγουν οι καταρράχτες του ουρανού. [...]

Η ζωή μας στην εξοχή [559]

Το ίδιο συμβαίνει και στο συγκεκριμένο κείμενο:

[...] Τρέχουμε στα χωράφια και στα δάση. Ψάχνομε για φωλιές, ... Βουτούμε στα γαλανά νερά της θάλασσας και κολυμπούμε σαν ψάρια. Συχνά γυρίζαμε τη Γλυκέρα με τη βαρκούλα ώρες ολόκληρες» ...

Επίσης καλλιεργείται η προστασία της πανίδας: [...] «Να χαλάσης πουλιού φωλιά, είναι το ίδιο σα να γκρεμίσης σπίτι!» μας λέει συχνά ο παππούς.[...][560].

Το κυνήγι [561]

Στο συγκεκριμένο κείμενο επιδιώκεται η διεύρυνση του παραστατικού κύκλου των παιδιών, αναφορικά με την ποικιλία των ζώων και των φυτών. Υμνείται η ελληνική φύση.

---

556 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 643 – 646. Αναγνωστικό Γ'. Ο Φιλήμων ήταν γέρος από τη Φρυγία που με τη γυναίκα του Βαυκίδα φιλοξένησε τους θεούς και γι' αυτό ανταμείφθηκε γενναιόδωρα. Επίσης δύο πίνακες κατέχουν σπουδαία θέση στην ευρωπαϊκή τέχνη: α) του Ρέμπρουτ, Εθνική πινακοθήκη της Ουάσιγκτον και β) του Ρούμπες στο Μουσείο Ιστορίας και Τέχνης στη Βιέννη. Και η όπερα που έγραψε ο Γκουνώ.

557 Βλ. ό. π., σελ. 687. Αναγνωστικό Γ'.

558 Βλ. ό. π., σελ. 730 – 732. Αναγνωστικό Δ'.

559 Βλ. ό. π., σελ. 737 – 738 Αναγνωστικό Δ'.

560 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 738.

561 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...]Ψηλά και φουντωτά πλατάνια στόλιζαν τις όχθες . Κισσοί, αγριοτριανταφυλλιές, αγριάμπελες[...].Από μακριά έφταναν τα λαλήματα των πουλιών, τα γέλια των πιθήκων, και των παπαγάλων το τραχύ σκούξιμο.[...] το τρανταχτό μούγκρισμα λιονταριού[...]

Οι Απελάτες[562]

Οι μαθητές γνωρίζουν ζώα που ζουν σε ξένους και μακρινούς τόπους:

[...] Μίαν άλλη μέρα ο Δούκας έδειξε στο λαό ένα σπάνιο τετράποδο και δυο μεγάλα πουλιά. [...] Το τετράποδο είχε τρίχα ασπροκίτρινη, με ζωνάρια μαύρα από το κεφάλι ως τις οπλές. Έμοιαζε με μέτριο άλογο και τα μάτια του ήταν ζωηρά. [...] Τα πουλιά ήταν μεγάλα και είχαν πόδια και λαιμό ψηλά και γυμνά. [...] Το τετράποδο είναι ο ζέβρας και τα πουλιά στρουθοκάμηλες. Αυτές γεννούν κάπου τριάντα αυγά, μεγάλα ως το κεφάλι μικρού παιδιού. [...] Επίσης τα παιδιά διδάσκονται πως οι άνθρωποι έχουν ανάγκη την ομορφιά και την ξεκούραση που προσφέρει η φύση και ιδιαίτερα την πρωτομαγιά.

Ο άγριος ταύρος της Κρήτης[563]

[...] Οι αγελάδες του έδιναν άφθονο γάλα [...] σα να του έλεγε: «ήρθα!» [...] έκανε πολύ ζέστη εκείνη την ημέρα [...] οι κυνηγοί έφυγαν τρομαγμένοι. [...]

Στη στάνη[564]

Το συγκεκριμένο κείμενο αποτελεί χαρακτηριστική εικόνα της ελληνικής κτηνοτροφικής ζωής. Η στάνη με τους τσοπάνους, τα άγρια τσοπανόσκυλα που είναι πιστοί φρουροί στην είσοδο του μαντριού, οι τσοπάνηδες απλοϊκοί, καταδεκτικοί και άπειρα φιλόξενοι που όχι μόνο φιλεύουν τους επισκέπτες μέχρι και ψητό σφαχτάρι, αλλά τους δείχνουν πώς παρασκευάζονται τα- γαλακτοκομικά προϊόντα [...] αφρόγαλα, γιαούρτι, μυζήθρα, φρέσκο τυρί[...].

Ο συγγραφέας στοχεύει να γνωρίσει στους μαθητές τη βουκολική ζωή με εκπαιδευτικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα. Την εποχή εκείνη η κτηνοτροφία ήταν ένα χαρακτηριστικό επάγγελμα της ζωής της υπαίθρου και το κείμενο είναι κοντά στα ενδιαφέροντα των παιδιών αφού τα περισσότερα παιδιά ζουν στην ύπαιθρο και μάλιστα είναι παιδιά κτηνοτρόφων.

Ο τυφλοπόντικας και οι φίλοι του[565]

Μέσα σε έξι ενότητες, ο συγγραφέας, περιγράφει την κοινωνία των ζώων του δάσους, που πέφτουν σε χειμερία νάρκη. Ο τυφλοπόντικας, ο ασβός, η νυφίτσα, ο σκαντζόχοιρος παίρνουν μορφή και λαλιά ανθρώπου. Μας παρουσιάζουν τη ζωή στο δάσος και τις σχέσεις τους μεταξύ τους.

---

562 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄. Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ' αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος , Αθήνα 1978 σελ. 94.

563 Βλ. ό. π., σελ. 617 – 619. Αναγνωστικό Γ΄.

564 Βλ. ό. π., σελ. 668.Αναγνωστικό Γ΄.

565 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 669. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Επίσης θίγεται ακόμη ένα από τα μεγάλα προβλήματα της εποχής μας, η οικολογική ισορροπία που έχει σε μεγάλο βαθμό διαταραχθεί, τόσο από την κατασκευή τεχνικών έργων και την ασυλλόγιστη εκμετάλλευση των οικονομικών πηγών της φύσης, όσο και από την ασύδοτη τάση του ανθρώπου να εξολοθρεύει τα θεωρούμενα ως «βλαβερά» ζώα και φυτά.

Το ίδιο το κείμενο γίνεται ενδιαφέρον, χαριτωμένο, ρεαλιστικό και αφήνει με ευχάριστο τρόπο στους μαθητές γνώσεις για τη ζωή των ζώων, αλλά και διδάσκει τρόπους συμπεριφοράς, σεβασμό στους άγραφους νόμους που αρμόζουν σε κάθε πολιτισμένη κοινωνία. [...] Ο χειμώνας πλάκωσε. Ο βοριάς όσο πάει και δυναμώνει και γίνεται πιο κρύος. Ούτε ασβοί, ούτε φρύνοι, ούτε σκαντζόχοιροι, ούτε τυφλοπόντικες φαίνονται στους κήπους και στα χωράφια. Άλλοι τρύπωσαν βαθιά, στο χώμα κι άλλοι έπεσαν στον ύπνο και περιμένουν να ξαναγυρίσει η άνοιξη[...]

Το φίδι και ο σπίνος[566]

Στο συγκεκριμένο κείμενο περιγράφεται με καταπληκτική λεπτομέρεια η προσπάθεια του φιδιού να εξασφαλίσει την τροφή του που δεν είναι άλλη από ένα σπίνο. Με μεγάλη μαεστρία καταφέρνει να το φτάσει στην καλύτερη στιγμή, την ώρα που ευχαριστιόταν την ύπαρξή του, με το κελάηδημά του. Ο ίδιος, ο συγγραφέας, λυπάται που δε γλίτωσε το πουλί. Έμεινε άπραγος θέλοντας να δει την «επιχείρηση» σ' όλο της το μεγαλείο. [...]συλλογίστηκα να σηκωθώ να σκοτώσω το φίδι για να σωθεί το πουλάκι. Μα δεν το έκαμα, δε με άφησε η περιέργεια [...].

Όλα στη φύση αποτελούν μια αλυσίδα και η εξασφάλιση της τροφής κάθε ζώου κάνει υπαρκτή την παρουσία της.

Ο Γρύλος[567]

Ο συγγραφέας συνδυάζει τη μυθολογία και τη φυσική ιστορία για να μας παρουσιάσει το Γρύλο, τον τραγουδιστή του καλοκαιριού. Ο ίδιος συνομιλεί με το έντομο λέγοντας: [...]«Άκουσε γεροντάκο, μου αρέσεις πολύ. Δε μοιάζεις με την ξαδέρφη σου την ακρίδα, που ρημάζει τα χωράφια.»[...][568].

Η αγάπη του συγγραφέα για κάθε πλάσμα της φύσης δεν τον αφήνει αδιάφορο όπως έγινε και με το γρύλο. Τα παιδιά – οι αναγνώστες των αναγνωστικών, φάνηκαν τυχερά που οι συγγραφείς τους ασχολήθηκαν με τη φύση και τον όμορφο, φτιαγμένο με σοφία κόσμο της και τους μετέδωσαν με ρεαλισμό και λογοτεχνική μαεστρία ό,τι πολυτιμότερο έχει αυτός ο κόσμος.

Το μνήμα της μάνας[569]

Τα παιδιά γνωρίζουν την πάλη των άγριων και ήμερων ζώων για επιβίωση.

Ο κότσυφας[570]

Μια περιγραφή της φύσης, του χειμώνα, της άνοιξης και της ζωής του κότσυφα που δεν αποδημεί για τις ζεστές χώρες, αποτελεί το συγκεκριμένο κείμενο. Μια πετά στα ψηλώματα μια πιο χαμηλά. Πότε στα βουνά, πότε στις ρεματιές κι έτσι κυλά η ζωή του.

566 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,σελ. 685-686. Αναγνωστικό Γ΄.
567 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 693. Αναγνωστικό Γ΄.
568 Βλ. ό. π., σελ. 694.
569 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 761 – 765. Αναγνωστικό Δ΄.
570 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 767 – 768. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...]Έτσι πότε πετώντας και πότε ησυχάζοντας σε δέντρο, σε πέτρα ή χαμόκλαδο. Έφτασε ο κότσυφας στις χαμηλές ρεματιές[...][571].

[...]Από τον κότσυφα και τ' αηδόνια κανένα άλλο πουλί, δεν κελαηδεί στην πατρίδα μας τόσο μελωδικά [...] και όταν έρθη ο χειμώνας αρχίζει πάλι την ίδια ζωή[...][572].

Η άσπρη πεταλούδα[573]

Στη συγκεκριμένη ενότητα περιγράφεται με κάθε λεπτομέρεια η ζωή της άσπρης πεταλούδας. Από τη γέννησή της, από τη διατήρησή της μέσα στο αραχνοΰφαντο δίχτυ, ως το θάνατό της. Με δεξιοτεχνία ο συγγραφέας βάζει τη χελιδόνα σα μια στοργική και έξυπνη μητέρα να εξηγεί στο παιδί της και σε μας ειδικότερα το μυστήριο της διατήρησης στη γη, της άσπρης πεταλούδας.

[...] «Ποιο μωρό;» «Το μωρό της κάμπιας, που γλίτωσε από τη σφηκούλα. Κάθε κάμπια ύφανε την κούνια της κι ύστερα έγινε χρυσαλλίδα. Απ' αυτή θα γίνει η άσπρη πεταλούδα και σε λίγες μέρες θα σκίση την κούνια και θα βγή»[...][574].

Ο Αμπελουργός[575]

Είναι φανερή η φυσιολατρία των συγγραφέων όταν περιγράφουν τη ζωή του αμπελουργού. Χρησιμοποιώντας και το μύθο του αμπελουργού θέλουν να διδάξουν στα παιδιά την απληστία μερικών ανθρώπων να κερδίσουν όσο το δυνατό περισσότερα χρήματα, που στο τέλος χάνουν κι αυτά που έχουν.

Το κουνάβι[576]

Ο αναγνώστης μαθαίνει τη ζωή του κουναβιού, την ομορφιά της φύσης και την κοινωνία του δάσους με τα έντομα και τα ερπετά του. Μια περιγραφή γεμάτη ζωντάνια και φυσιολατρία.

Η σουπιά[577]

Με ρεαλιστικό και λεπτομερειακό τρόπο ο συγγραφέας παρουσιάζει τη ζωή της σουπιάς κάνοντας μάθημα φυσικής ιστορίας. Οι προσωποποιήσεις της σουπιάς και των άλλων θαλασσινών, κάνουν την περιγραφή ζωντανή και μεταφέρουν το παιδί κοντά στον πραγματικό κόσμο του βυθού και της θάλασσας.

[...] «Να ένα μύδι !» «Η σουπιά !» φώναξαν τ' άλλα καβούρια, κι έτρεξαν σπρώχνοντας .....» «Ένα δυο απ' αυτά τσακώθηκαν από τα πλοκάμια του χταποδιού». «Μη μου παίρνεις το κυνήγι, ξάδερφε !» είπε με παράπονο η σουπιά. «Να μην κυνηγάς έξω από το θαλάμι μου» είπε το χταπόδι με φοβέρα[578].

Ο Κήπος την άνοιξη[579]

Το συγκεκριμένο κείμενο δίνει την εικόνα του κήπου την άνοιξη. Μέσα από παραγράφους όπου το θεματικό στοιχείο απομονώνεται στην καθεμιά, περιγράφεται η κίνηση και η ζωή στον κήπο. Μέσα από εκφραστικά στοιχεία περιγράφεται η κίνηση

571 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 768.
572 Κάνει κρύο, κάνει τσίφι / για το δόλιο το κοτσύφι. Βλ. ό. π., σελ. 770.
573 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 773 – 776. Αναγνωστικό Δ΄.
574 Βλ. ό. π., σελ. 775 – 776.
575 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 778 – 781. Αναγνωστικό Δ΄.
576 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 787 – 791. Αναγνωστικό Δ΄.
577 Βλ. ό. π., σελ. 796 – 799. Αναγνωστικό Δ΄.
578 Βλ ό. π., σελ. 797.
579 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 802 – 804. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

των εντόμων, η ερμηνεία της συμπεριφοράς τους που στόχο έχουν να εξοικειώσουν το παιδί με την όλη πραγματικότητα, κάνοντας το κείμενο ενδιαφέρον και χαριτωμένο.
[...]πρασινίζουν βραγιές – βραγιές τα λαχανικά και οι φράουλες[...], [...]μοσχοβολά το δεντρολίβανο, η φασκομηλιά, το καρυοφύλλι, ο δυόσμος και μέσα στα τετράγωνα ψηλώνουν οι μηλιές, οι ροδακινιές, οι κιτριές κι οι αχλαδιές φορτωμένες με λουλούδια», «... η τζιτζιφιά, η μυγδαλιά, η συκιά, η λεμονιά, η κερασιά κι η βυσσινιά, κι η μουριά ... Αχ Θεέ μου, τι όμορφος που είναι τώρα ο κήπος !» [...] [580].

Η σουσουράδα[581]

Ο συγγραφέας περιγράφει τη ζωή της σουσουράδας. Ο ίδιος συνομιλεί μαζί της κι από το ζωντανό διάλογο μαθαίνουμε γι' αυτό το χαριτωμένο πουλί: Πού ζει, πώς τρέφεται, πού χτίζει τη φωλιά του και γιατί αποφεύγει τους ανθρώπους.

Μάλιστα στις ερωτήσεις και στις απαντήσεις υπάρχει μια ομοιοκαταληξία που κάνει τον διάλογο ποιητικό.

[...] «Πού πας, σουσουράδα, κι είσαι τόσο βιαστική;»

«Πάω στις ερημιές, εκεί που γέρνουν οι ιτιές..... Εκεί πάω να χτίσω τη φωλιά μου και να κάμω τ' αυγά μου»[...][582].

Παράλληλα με τη ζωή της σουσουράδας μεταφέρει τους μαθητές σε αλλοτινές εποχές, σε περασμένα χρόνια, σε έρημα μοναστήρια, σε παλιά κάστρα, χρησιμοποιώντας συχνά τη φράση – απάντηση: «Πάω στις ερημιές.....» [583].

Η ιστορία της δαχτυλήθρας[584]

Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί την άνοιξη με τη ζέστη, την κοπέλα με το όνομα Ρόδω, τον όμορφο λουλουδιασμένο κήπο, για να μας οδηγήσει στην ιστορία της δαχτυλήθρας και την εξόρυξη του σιδήρου. Η δαχτυλήθρα παραστατικά, παίρνει ανθρώπινη μορφή και διηγείται την ιστορία της.

Παράλληλα με το μάθημα της γλώσσας, κάνει και μάθημα Φυσικής. Τα μικρά παιδιά χαριτωμένα, μαθαίνουν για τα μέταλλα, λες και βρίσκονται εκείνη τη στιγμή εκεί. Χώνονται στο ορυχείο μαζί με τους εργάτες. Τους βλέπουν να δουλεύουν στο καμίνι, στη στράντζα, στο κόψιμο, στο αμόνι.

Το κείμενο τελειώνει χαριτωμένα, ξυπνώντας τη μικρή κοπέλα μ' ένα κέντημα του βελονισού, στο χέρι της. Έτσι βελόνι, ψαλίδι και δαχτυλήθρα ταξιδεύουν τη Ρόδω και τους μαθητές, στην επεξεργασία των μετάλλων. [...]«Τα χέρια μου, δε δούλεψαν, μα το μυαλό μου την έφτιασε όμορφα την ιστορία» [...][585].

Το κάστρο της Κυράς [586]

Οι μαθητές γνωρίζουν τους τρόπους επικοινωνίας, όπως τη φωτιά που μετέδιδε μηνύματα από βουνό σε βουνό και ήταν ο τηλέγραφος της εποχής.
[...] Άμα έβλεπαν φωτιά, άναβαν τη δική τους, από κει την έπαιρνε το παλάτι, την έδινε στην Ψηλή ράχη, και πήγαινε από κορφοβούνι ως τη βασιλεύουσα. Αυτός ήταν ο τηλέγραφος της εποχής.[...]

580 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 803.
581 Βλ. 6. π., σελ. 817 – 820. Αναγνωστικό Δ'.
582 Βλ. 6. π., σελ. 819.
583 Βλ. 6. π., σελ. 819.
584 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 827 – 831. Αναγνωστικό Δ'.
585 Βλ. 6. π., σελ. 823.
586 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οι μέλισσες[587]

Περιγράφεται η ζωή της μέλισσας, και συγχρόνως με τη λογοτεχνία διδάσκεται και φυσική ιστορία. Περιγράφεται με λεπτομέρειες το θαυμαστό έντομο, από την ώρα της γέννησής του ως το τέλος του. Το κείμενο συνάμα αποτελεί κι έναν ύμνο προς τη φύση και τις ομορφιές της, ιδιαίτερα από το τέλος του χειμώνα ως και την άνοιξη.

Η κοινωνία του μελισσιού αποτελεί ένα θαυμαστό και αξιοπερίεργο πράγμα που κάνει και τον πιο άπιστο να σταθεί και να απορήσει με δέος. Καμιά ανθρώπινη κοινότητα δεν καταφέρνει να λειτουργήσει έτσι όπως λειτουργεί το μελίσσι. Το κείμενο ξεχωρίζει για τους διαλόγους του.

[...]«Τι όμορφος που είναι μάνα ο κόσμος! Σαν είναι όμορφος γιατί γύρισες; Φοβήθηκα [...] Πες μου, καλέ μητέρα, τον είδες εσύ τον κόσμο;

[...] Μια φορά τον είδα σ' όλη μου τη ζωή, είπε μελαγχολικά η βασίλισσα·τον καιρό που παντρεύτηκα. Πέταξα με τον άντρα μου ψηλά στον αιθέρα μα σε λίγο εκείνος έπεσε νεκρός. Νύφη ανέβηκα και κατέβηκα χήρα. Από τότε δεν ξαναβγήκα στον κόσμο. Κλείστηκα στο σπίτι μου κι αφιερώθηκα στη λάτρα των παιδιών μου. Μα τι μου τα θύμησες αυτά ! πρόσθεσε πικραμένη. Πηγαίνετ' έξω πηγαίνετε ! Για σας είναι ο κόσμος!...»[...][588]

Μέσα από το κείμενο αυτό, το παιδί μαθαίνει να γίνεται εργατικό, να συνεργάζεται, να παίζει και να παίρνει απ' τη ζωή ό,τι η μέλισσα από τα λουλούδια. Η ζωή και η εργατικότητα της μέλισσας χρησιμοποιούνται από το συγγραφέα ως παράδειγμα προς μίμηση από τους μαθητές.

Η πέρδικα [589]

Στο συγκεκριμένο κείμενο ο Α. Καρκαβίτσας παρουσιάζει τις πλουμιστές πέρδικες, σύμβολα της ομορφιάς, της χάρης και της αξιοπρέπειας, που προσπαθούν να επιβιώσουν και να προφυλαχτούν από τους εχθρούς τους με διάφορους τρόπους και τεχνάσματα. Η προσωποποίηση των πτηνών κάνει το κείμενο ζωντανό και άμεσο. Ο πατέρας «πέρδικος» με τα λόγια του μαθαίνει στα παιδιά πώς να ξεφύγουν από τον κυνηγό. Εκείνα μ' ανοιχτό το στόμα τον παρακολουθούν και κάνουν ό,τι ακριβώς τους λέει. Τα λόγια του, με το τέλος του κειμένου, βλέπουμε πως πιάνουν τόπο και η σωτηρία είναι πραγματικότητα. Ο συγγραφέας θέλοντας να δείξει τη χαρά τελειώνει μ' ένα γνωστό δημοτικό τραγούδι εξυμνώντας τη χαρά της φύσης και της ζωής, που έγινε πιο γλυκιά έπειτα από τη σωτηρία.

Μέσα από το κείμενο το παιδί μαθαίνει πώς να αντιμετωπίζει τις δυσκολίες της ζωής και να δίνει λύσεις στα προβλήματα που του παρουσιάζονται.

Του λιναριού τα πάθη[590]

«Από μικρός την άκουσα και τη θυμούμαι αυτή τη φράση. Για καθένα που υποφέρει πολλά στη ζωή του έλεγαν: Έπαθε του λιναριού τα πάθη ! Μα ποτέ δεν κατόρθωσα να μάθω ποια είναι τα πάθη του λιναριού»[591].

---

587 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,σελ. 972 – 984. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.

588 Βλ. ό. π., σελ. 976.

589 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 984 – 991. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.

590 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 991 – 995. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.

591 Βλ. ό. π., σελ. 991.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Με λεπτομερή περιγραφή ο συγγραφέας διηγείται την ιστορία του λιναριού. Πώς καλλιεργείται, πώς μεγαλώνει, πώς είναι τα άνθη του και ο σπόρος του, τις ευεργετικές ικανότητές του και τις χρήσεις του στην καθημερινή ζωή.

Βάζοντας τον ίδιο το λιναρόσπορο να διηγείται την ιστορία του και να μιλάει ολονυχτίς με τον άρρωστο που έβαλε τους στουμπισμένους λιναρόσπορους ως γιατρικό στο στομάχι του, κάνει το κείμενο αντικειμενικό και άνετο. Παρ' όλη τη λεπτομερή περιγραφή όχι μόνο δεν κουράζει τον αναγνώστη, αλλά με αγωνία ζητάει να διαβάζει τη συνέχεια να δει τελικά τι άλλο μπορεί να παραχθεί από το λινάρι. Το χειμώνα, κορίτσια και γριές, κάθονται στη φωτογωνιά και η προεστή αρχίζει το παραμύθι.

[...] Κατεργάρη, με κοροϊδεύεις ! Όχι αφεντικό. Καλά, παρακάτω».«Έτσι μας ξέσκλιζαν και μας κοτσομαδούσαν. Και γιατί όλα αυτά; Για να χωρίσουν, λέει, τις ψιλές τρίχες από τις χοντρές. Ακούς εσύ ! Ακούω, είπα [...]. Πάρα κάτω. Ώσπου να γίνουν όλα αυτά.....»[...][592].

Όλο το κείμενο αποτελεί οδηγία καλλιέργειας του λιναριού. Τα παιδιά εθίζονται στην συστηματική παρακολούθηση και έρευνα της φύσης μιας και την εποχή εκείνη τα παιδιά βρίσκονταν πολύ κοντά σ' αυτή και μπορούσαν να τη χαρούν και να την εξερευνήσουν. Γι' αυτό η φύση χρησιμοποιείται από το συγγραφέα ως μέσο αγωγής για την άσκηση της παρατηρητικότητας των μαθητών, για το σεβασμό και την πειθαρχία στους νόμους της.

Κοντά το ηλιόγερμα [593]

Μετά από μια ξαφνική μπόρα όλα λάμπουν και προσπαθούν να βρουν το ρυθμό τους.

[...] Η βροχή έπαψε τα δέντρα σειούνται να ελευθερωθούν από το πολύ νερό·στα ρείκια και τα θυμάρια περνά το δροσερό αεράκι και γεμίζει μοσκοβολιές. Τα κουνούπια αρχινούν στον αέρα τον χορό. Τα μυρμήγκια βγαίνουν από τις φωλιές τους να ξαναφτιάσουν τους δρόμους που τους χάλασε η βροχή·ο σπίνος κελαηδεί στα κλαριά·ο λαγός πηδά χαρούμενος κι αυτή η κυρά Μάρω, η αλεπού χωμένη ανάμεσα στις ρίζες ενός πεύκου, ακροάζεται με προσοχή. [...][594]

Απ' όλες τις ζωές του δάσους ο συγγραφέας ξεχωρίζει την αλεπού και μέσα σ' ένα σύντομο κείμενο, παρουσιάζει την οικογένεια της Κυρα – Μάρως: τα μικρά αλεπουδάκια, πώς τα δασκαλεύει η μάνα να βρίσκουν την τροφή τους, πώς η ίδια εξασφαλίζει την τροφή της και ακόμη και τις αντιδράσεις των άλλων ζώων που κινδυνεύουν από κείνη.

[...]Το μικρό αλεπόπουλο είναι λίγο αδέξιο. Πιάνει ακρίδες και σκαθάρια [...]. Η μάνα του ούτε που το προσέχει. Καμαρώνει τα δυο άλλα της παιδιά που οσμίστηκαν ένα ποντίκι...» [595]. Κάποιος θόρυβος ακούεται στα κλαριά. Η αλεπού σηκώνει τ' αυτιά της κι ακροάζεται. Ένα σφύριγμα τώρα κι ένα ζαρκάδι προβάλλει. Άλλο σφύριγμα [...] πάει κοντά του ένα χαριτωμένο ζαρκαδάκι [...] πιάνει βιαστικά το μαστάρι της μάνας του. [...] Κάνει το πήδημα·αντί να δαγκάσει βρίσκει τα κέρατα της μάνας μπροστά. Το ζαρκαδάκι γλίτωσε. Η κυρά Μάρω γυρίζει στη φωλιά της κουτσαίνοντας και θυμωμένη»[...][596].

592 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 993.
593 Βλ. ό. π., σελ. 995 – 997. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
594 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 995.
595 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 995.
596 Βλ. ό. π., σελ. 996, 997.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η ζωή των ζώων του δάσους, χρησιμοποιείται από το συγγραφέα ως παράδειγμα προς μίμηση για τους μαθητές. Το παιδί της ηλικίας αυτής εκδηλώνει ζωηρό ενδιαφέρον να μάθει όσα συμβαίνουν στη φύση. Χρησιμοποιεί τις αισθήσεις του για να κατανοήσει και να αγαπήσει τον κόσμο στον οποίο ζει και αναπτύσσεται. Ταυτίζει τη δική του ζωή με τη ζωή του μυρμηγκιού, του σπίνου, της αλεπούς και μεταφέρει τους κανόνες και τις συνήθειες στη δική του κοινωνία. Όλοι γνωρίζουμε πως κανείς δε διδάσκει καλύτερα από το άφωνο μυρμήγκι.

Οι σαλίγκαροι[597]

Εδώ, ο συγγραφέας, παρουσιάζει τον κόσμο των σαλιγκαριών, ξεκινώντας με το μύθο του γερο-σαλίγκαρου που καταράστηκε τα παιδιά του, επειδή δεν τον πρόσεχαν. Το ένα, το καταράστηκε να μην έχει σπίτι, και είναι ο γνωστός γυμνοσάλιαγκας, και το άλλο, να κουβαλάει το σπίτι του στην πλάτη του.

Με ευλάβεια ο συγγραφέας παρατηρεί στον κήπο του το σαλίγκαρο, από την αρχή κιόλας της ζωής του.

[...] Έβαλα σημάδι στο μέρος κι αποφάσισα να ιδώ τι θ' απογίνει. Περνούσα σχεδόν κάθε μέρα από κει. Ώσπου στο τέλος της τρίτης εβδομάδας είδα το χώμα ανακατεμένο και γύρω, σκόρπια εδώ κι εκεί ένα σωρό σταχτιά σαλιγκάρια [...][598].

Το παραμύθι ευαισθητοποιεί τους μαθητές και τους διδάσκει την αγάπη και το σεβασμό προς τους μεγαλύτερους.

Ο δρυοκολάπτης[599]

Το κείμενο παρουσιάζει τη ζωή της οικογένειας του δρυοκολάπτη, τη γνωστή στη γλώσσα του λαού, τσικλιτάρα.

Όλο το κείμενο θα λέγαμε είναι ένας διάλογος. Παίρνοντας στόμα και μιλιά οι δρυοκολάπτες μας παρουσιάζουν τη ζωή τους και το θαυμαστό κόσμο τους, δίνοντας στο κείμενο ζωντάνια.

« - Τσιγκλιτάρα ! Τσιγκλιτάρα ! του φώναξαν χαϊδευτικά. Την έφτιαξες καλά τη φωλιά μας;

Όχι και καλύτερα ! Όχι και καλύτερα !»[600].

[...] Ένα κακόπαιδο ήρθε και έβαλε το χέρι του στη φωλιά μας, είπε το ένα πουλί. Μα του δώσαμε τέτοιες τσιμπιές και νυχιές που τώρα, αν ξανάρθει, δε θα μπορέσει να το βάλει μέσα, θα είναι πρησμένο [...][601].

Το κείμενο ανταποκρίνεται στους στόχους του Αναλυτικού Προγράμματος και μπορεί να συνδυαστεί με πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Ο μαθητής ευαισθητοποιείται απέναντι στο περιβάλλον και μαθαίνει την αλληλεξάρτηση του ανθρώπου με τη φύση. Διδάσκεται ο σεβασμός προς αυτή και χρησιμοποιείται ο διάλογος ως μέσο σωστής έκφρασης και επικοινωνίας.

---

597 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 997 – 999. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.

598 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 998.

599 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 999 – 1006. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.

600 Βλ. ό. π., σελ. 1002.

601 Βλ. ό. π. σελ. 1003.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το αραβικό άλογο[602]

Ο συγγραφέας παρουσιάζει το αραβικό άλογο και την αξία που έχει αυτό στη ζωή του ανθρώπου. Ένας βεδουίνος το πουλά στον πασά κι εκείνος για να το αγοράσει του δίνει τριάντα χιλιάδες γρόσια. Πριν όμως ο βεδουίνος φύγει, χαιρετά το άλογό του κάνοντας μαζί του μια βόλτα στην αυλή. Ο πασάς που κατάλαβε πως θα το έπαιρνε μαζί του, έβαλε καβαλάρηδες να το κυνηγήσουν. Εκείνοι το κυνήγησαν μα πού να το πιάσουν. Γυρίζουν στον πασά και λένε πως τέτοιο άλογο έπρεπε να πληρωθεί πιο πολλά χρήματα.

Όμως ο βεδουίνος το επιστρέφει την άλλη μέρα και λέει στον πασά :

[...]«Τι θέλεις τώρα, πασά μου, τα χρήματά σου ή το άλογό μου;»[...] [603].

Πέρα από τη λογοτεχνική αξία του κειμένου τα παιδιά γνωρίζουν το αραβικό άλογο, σύμβολο ελευθερίας και δύναμης, βλέπουν την προσφορά του στον άνθρωπο και την εξέλιξη της ιστορίας του ως βοηθητικό και μεταφορικό μέσο. Καλλιεργείται η συμπάθεια και η αγάπη προς τα ζώα.

Το λιοντάρι[604]

Ο συγγραφέας παρουσιάζει τη ζωή του λιονταριού, του βασιλιά των ζώων. Η τρομάρα που αισθάνονται στη θέα του άγριου ζώου, τ' αγρίμια και οι άνθρωποι της ερήμου - οι βεδουίνοι και τα κοπάδια τους –είναι μεγάλη.

[...] Δεν μπορεί κανείς να παραστήσει με λόγια την τρομάρα που αισθάνονται τα ζώα όταν ακούνε τη φωνή του βασιλιά τους! Κι αυτή ακόμα η ύαινα παύει το ούρλιασμά της. Η λεοπάρδαλη βουβαίνεται ολωσδιόλου. Οι πίθηκοι σκαρφαλώνουν με φωνές στα πιο ψηλά κλωνάρια. Οι αντιλόπες τρέχουν ανάμεσα στα χαμόκλαδα σαν τρελές. Η καμήλα χωρίς να δίνει πια προσοχή στη φωνή του οδηγού της, ρίχνει το φόρτωμα και καβαλάρη και τρέχει να σωθεί. Το άλογο μαζεύεται, ανοιγοκλείνει γοργά τα ρουθούνια του και βλέπει πίσω του τρομαγμένο.[...][605].

Κι ο βεδουίνος [...] Κι αυτός όμως απελπισμένος τρέμει μέσα στη σκηνή του και δεν τολμά να βγη με το μοναδικό του όπλο, ένα απλό ρόπαλο, μπροστά σ' ένα τέτοιο φοβερό εχθρό.[...][606].

Το κείμενο παρουσιάζει το βασιλιά των ζώων σε μια περιοχή πλούσια σε πανίδα. Οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τόπους μακρινούς και τους δίνεται η δυνατότητα για σύγκριση με την πανίδα της πατρίδας τους.

2.1.11. 2. Προστασία του περιβάλλοντος

Ο άγριος ταύρος της Κρήτης[607]

Ο συγγραφέας κάνει λόγο για τον άγριο ταύρο που έστειλε ο Ποσειδώνας στον Μίνωα για να τον θυσιάσει. Ήταν τόσο ωραίος όμως, που ο βασιλιάς νικήθηκε από την ομορφιά του και τον κράτησε. Αυτό εξόργισε τον Ποσειδώνα και έκαμε τον ταύρο θηρίο.

602 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1006 – 1008. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
603 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1008.
604 Βλ. ό. π., σελ. 1008 – 1010. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
605 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1009.
606 Βλ. ό. π., σελ. 1008.
607 Βλ. ό. π., σελ. 617 – 619. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] Από τότε κανείς, σε όλη την Κρήτη, δεν τολμούσε να βγει στη δουλειά του. Τότε ο Ηρακλής έφτασε ως το νησί και το απάλλαξε από το άγριο ζώο, μεταφέροντάς το στην Πελοπόννησο, στις Μυκήνες, στον Βασιλιά Ευρυσθέα. Γυρνώντας στην Πελοπόννησο αφού έκανε πολλές καταστροφές, πέρασε τον Ισθμό και έφτασε στον Μαραθώνα, όπου τελικά το σκότωσε ο Θησέας [...].

Σκοπός του κειμένου είναι να δείξει την κυριαρχία των ανθρώπων στην πανίδα και στη χλωρίδα του τόπου τους.

Ο Βοριάς[608]

Ο Βοριάς, ως άνθρωπος άγριος, ασυλλόγιστος, μην μπορώντας να ελέγξει τη δύναμή του, δεν αφήνει τίποτα στη θέση του. [...] Μάδησε στους κήπους τα τριαντάφυλλα και τα γαρίφαλα. Έκοψε τις βιολέτες, λύγισε τους κρίνους και τους έριξε στο χώμα. Στα χωράφια έκαμε πολύ χειρότερα. Σώριασε στάχυα το ένα πάνω στο άλλο και τα πασπάλισε με σκόνη τίναξε από τα δέντρα τους καρπούς και τα φύλλα, και πολλά δεντράκια τα ξερίζωσε [...][609].

Η δύναμη της ομορφιάς της άνοιξης, τον τράβηξε κοντά της, γι' αυτό δικαιολογώντας την πράξη του, πως θέλει να παίξει με τα τριαντάφυλλα, τιμωρήθηκε με κλείσιμο στην σπηλιά του, από το θεό Αίολο, που του είπε:
[...] «Με τα χιόνια πρέπει συ να παίζης». Κι αμέσως τον πρόσταξε να κλειστή στη σπηλιά του[...].

Οι μαθητές συλλαμβάνουν τη σημασία των λέξεων με όλους τους δυνατούς τρόπους (κυριολεκτική και μεταφορική χρήση, προσωποποίηση), με αποτέλεσμα να εμπλουτίζεται το λεξιλόγιό τους με λέξεις και εκφράσεις εννοιολογικά απαραίτητες για τις ανάγκες της καθημερινής επικοινωνίας.

Ο τυφλοπόντικας και οι φίλοι του[610]

[...] Πλησίασαν το φράχτη του κήπου. Μουριές ήταν ολόγυρα [...] Εδώ μαρούλια, εκεί κοκκινογούλια, παραπέρα φράουλες, αλλού ήταν μπάμιες και μελιτζάνες, αλλού φασολάκια, αλλού κολοκυθιές και κάπου λουλούδια λογής λογής.[...] Όλος ο κάμπος ήταν πράσινος και λουλουδιασμένος. Τα κοτσύφια, οι κορυδαλλοί, τ' αηδόνια, όλα τα πουλιά φτερούγιζαν στα κλαριά και κελαηδούσαν χαρούμενα. [...]
[...] «Ο χειμώνας πλάκωσε. Ο βοριάς όσο πάει και δυναμώνει και γίνεται πιο κρύος. Ούτε ασβοί, ούτε φρύνοι, ούτε σκαντζόχοιροι, ούτε τυφλοπόντικες φαίνονται στους κήπους και στα χωράφια. Άλλοι τρύπωσαν βαθιά, στο χώμα κι άλλοι έπεσαν στον ύπνο και περιμένουν να ξαναγυρίσει η άνοιξη»[...][611].

2.1.11. 3. Καταστροφή του περιβάλλοντος

Ο Ερυσίχθονας[612]

Με παραδειγματικό τρόπο ο συγγραφέας παρουσιάζει το μύθο του Ερυσίχθονα ο οποίος έκοψε τα δέντρα όλου του δάσους και μαζί τους την ιερή βελανιδιά. Με το συγκεκριμένο μύθο στοχεύει να περάσει στα παιδιά, το μήνυμα της καταστροφής του περιβάλλοντος. Η φύση εκδικείται και τιμωρεί αυτούς που την καταστρέφουν. Χωρίς τα δέντρα, τα δάση, τα νερά και το οξυγόνο, δεν υπάρχει ζωή.

608 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 654 – 655. Αναγνωστικό Γ΄.
609 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 655.
610 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 654. Αναγνωστικό Γ΄.
611 Βλ ό. π., σελ. 685.
612 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 638 – 641. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] Έτσι τιμωρήθηκε ο Ερυσίχθονας, που δε σεβάστηκε το δάσος.

Κι ακόμα τώρα στους τόπους που τους γυμνώνουν οι άνθρωποι με τη φωτιά ή με το τσεκούρι, πάει και κάθεται η πείνα κι οι άνθρωποι δουλεύουν, μα δεν χορταίνουν ποτέ τους [...][613].

Στο σημερινό αναγνωστικό της Δ΄ τάξης υπάρχει το κείμενο «Αμαδρυάδες»[614]. με το ίδιο νόημα και το ίδιο μήνυμα για τα παιδιά. Έτσι βλέπουμε τη διαχρονικότητα του κειμένου.

Ακόμη η περιβαλλοντική εκπαίδευση, μέσα από τα κείμενα της λογοτεχνίας μπορεί να οικοδομήσει νέες σχέσεις μεταξύ φύσης και ανθρώπων.

[...] Εκεί πάντα βασιλεύει ο Τρόμος, η Δυστυχία κι η Πείνα.[...] Βρήκε την Πείνα σ' έναν κάμπο ξερό και γεμάτο πέτρες, να ξεριζώνη τα λιγοστά αγριόχορτα με τα νύχια της και να τα τραγανίζη με τα σάπια δόντια της. Σαν αγκάθια ήταν τα' αχτένιστα μαλλιά της, που χυνόταν στις κοκκαλιάρικες πλάτες της. Τα μάτια ήταν βαθουλά κι άφωτα και τα χείλη της κίτρινα. Το πετσί της κατάξερο κολλούσε στα κόκκαλά της, και μπορούσε κανείς να μετρήσει τους αρμούς. Ήταν η κοιλιά της βαθουλή και τα πόδια της μακριά, με φουσκωμένους κάτω τους αστραγάλους κι αλύγιστα τα γόνατα. [...]

Το κυνήγι [615]

Ο υπερβολικός ζήλος του Διγενή την ώρα του κυνηγιού οδηγεί στο σκοτωμό πολλών άγριων ζώων. Η αγάπη για τα ζώα δεν υπάρχει. Έμμεσα ο συγγραφέας δείχνει την καταστροφή της πανίδας από το ανεξέλεγκτο κυνήγι.

[...] Έξαφνα, σα να τον κράτησε σιδερένιο χέρι στον τόπο. Ξεπέζεψε κι έκανε το σταυρό του. [...]

Μας θυμίζει πως πρέπει να προστατεύουμε τη φύση.

[...] –«Ναι, μα δεν ξέρετε και τι έπαθα σήμερα» είπε ο Διγενής κουνώντας ελαφρά το κεφάλι. [...] –«Άκουσες φωνή;» [...] –«Ναι, σώνη!» [...] Είπα πως παράκουσα και κέντησα το άλογό μου. «Σώνει!» ακούω δυνατώτερα. Γυρίζω... πάλι τίποτα...». [...] Σταυρέ, βοήθα με» είπα κι έπαψα το κυνήγι. [...] –«Ήταν η φωνή του λόγκου. Τα θέλει τα ζωντανά του» [...] «Όταν την ακούς να παύης αμέσως το κυνήγι. Είναι κακό να παρακούς τον άρχοντα των αγριμιών». [...]

Ο μαθητής πρέπει να μαθαίνει να προστατεύει και να αγαπά τα ζώα και όχι να τα σκοτώνει.

Το τελευταίο λείψανο[616]

Ο συγγραφέας κάνει λόγο για ένα ερημωμένο χωριό, που το επισκέφτηκε Ιούλιο μήνα μέσα σε φοβερή ζέστη. Οι μοναδικοί κάτοικοι αυτού του χωριού, ο παπάς – το τελευταίο λείψανο - ψηλός, λιγνός με κάτασπρα μακριά γένια, κι ο παραγιός του, ένα δεκαπεντάχρονο παλικάρι, ηλιοκαμένο και πρόθυμο.

Το χωριό ερήμωσε από την ανεξέλεγκτη υλοτομία, το κυνήγι, το εύκολο κέρδος από το κόψιμο των δέντρων για παρασκευή κάρβουνου. Μάταια προσπαθούσαν ο δάσκαλος, ο παπάς και μερικοί ευσυνείδητοι κάτοικοι να τους πείσουν για την προστασία του τόπου τους. Η φύση όμως τους εκδικήθηκε και χωρίς να το καταλάβουν βρέθηκαν μακριά από τον τόπο τους.

---

613 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 641.

614 Βλ. «Η γλώσσα μου», Δ΄ τάξη, ΟΕΔΒ, τεύχος 1ο, σελ. 57, 58.

615 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.

616 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 820 – 823. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] Ύστερα άρχισε ο χαλασμός ! Μπήκε το τσεκούρι και ξάπλωσε κάτω τους ευεργέτες μας, τα δέντρα, για να τα κάμουν κάρβουνα. Του κάκου, φώναζε ο μακαρίτης ο πατέρας μου : «Παιδιά, τι κάνετε; Θα μας πνίξουν τα ποτάμια ! Θα μας φάη η ζέστη ! Θα μας παγώση το κρύο το χειμώνα !» Ποιος έπαιρνε από λόγια, μπροστά στα εκατοστάρικα που πλήρωναν οι καρβουνιάρηδες;» [...] [617].

Η καταστροφή του περιβάλλοντος είναι πάντα ένα διαχρονικό πρόβλημα και ο συγγραφέας αισθανόμενος τον κίνδυνο αυτό στοχεύει με το κείμενο να ευαισθητοποιήσει τους μικρούς μαθητές. Το κείμενο αποτυπώνει την οδύνη για την εγκατάλειψη και το ρήμαγμα των χωριών, ένα από τα θλιβερά παρακολουθήματα της αστικοποίησης και της βιομηχανοποίησης της οικονομίας. Το φαινόμενο αυτό έπληξε ιδιαίτερα τα ορεινά χωριά της πατρίδας μας, όπου η άγονη γη, ο φτωχός κλήρος και η αδιαφορία, ακόμα η εξεύρεση τρόπων εύκολου πλουτισμού έσπρωξαν τους κατοίκους τους στην αναζήτηση «καλύτερης ζωής» στα αστικά κέντρα και στο εξωτερικό.

Στο κείμενο αυτό το παιδί βιώνει την εγκατάλειψη της επαρχίας και την έξαρση της αστυφιλίας. Κατανοεί τους λόγους που ωθούν τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν τα χωριά τους και προβληματίζεται, όταν δεν μπορεί να βοηθήσει στην αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου. Συνειδητοποιεί πλέον ότι στο χωριό δεν υπάρχει μέλλον.

Αλλαγμένοι τόποι[618]

Η αλλαγή του φυσικού περιβάλλοντος από τον άνθρωπο είναι το θέμα που διαπραγματεύεται το συγκεκριμένο κείμενο. Το φυσικό περιβάλλον άλλαξε προς όφελος των κατοίκων. Ο βάλτος αποξηράνθηκε και η δεντροφύτευση πάνω από το χωριό το έσωσε από κατολισθήσεις.

Ο συγγραφέας, μιλάει για έναν τόπο που είχε επισκεφτεί κάποτε και του έκανε πολύ άσχημη εντύπωση. Όμως αναγκάζεται να τον επισκεφτεί και πάλι. Είναι όλο δισταγμό και απογοήτευση. Πώς θα μπορέσει ν' αντικρίσει πάλι αυτό το χωριό; «[...] θα προτιμούσα να πάω στην άκρη του κόσμου παρά να κάμω πάλι αυτό το ταξίδι. Η ανάγκη όμως τι δεν κάνει;[...][619].

Φτάνοντας όμως στο ίδιο μέρος μένει έκθαμβος. Το χωριό αντί για χειρότερο γίνεται καλύτερο. Ο δάσκαλος, που άλλαξε την εικόνα του χωριού και το έκανε πιο όμορφο, διώχτηκε από τους κατοίκους επειδή έγραψε στο υπουργείο να σταματήσει η βοσκή στο βουνό πάνω από το χωριό. Ο τόπος άλλαξε και ο δάσκαλος, αν και τιμωρήθηκε, έσωσε το χωριό από βέβαιο χαμό.

[...] Κι εκεί που ήταν ο Βάλτος άλλα δέντρα, χωράφια και αμπέλια...αντί το βρωμερό χάνι ένα σπιτάκι ολοκάθαρο...θεόρατοι ευκάλυπτοι και καλάμια σκέπαζαν την λίμνη». Έτσι είναι αλλού αλλάζει στο χειρότερο κι αλλού στο καλύτερο[...].

Περνάει πολύ όμορφα και τούτος ο αλλαγμένος τόπος του σβήνει τις κακές εντυπώσεις του παρελθόντος.

[...] «Δε θα την ξεχάσω εκείνη τη νυχτιά! Ακόμη και τώρα δεν μπορώ να ειπώ αν έζησα εκείνες τις λίγες ώρες στ' αληθινά ή σε παραμύθι.»[...][620]

Ο ρόλος των δασκάλων δεν περιοριζόταν μόνο στο εκπαιδευτικό έργο[621]. Με τις ιδέες τους επηρέαζαν την τοπική κοινωνία, ώστε να δει θετικά το νέο, το καινούριο.

---

617 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 822.

618Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1010 – 1014. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.

619 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1011.

620 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1014.

621 Οι δάσκαλοι δεν περιορίζονταν μόνο στο εκπαιδευτικό τους έργο, αλλά βλέποντας μακριά, προσπαθούσαν να παρέμβουν στη ζωή του χωριού παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το κύρος του δασκάλου την εποχή αυτή ήταν αρκετά υψηλό. Πολλές φορές όμως αντιμετώπιζε μεγάλες δυσκολίες και διώξεις από τους στενόμυαλους χωρικούς.

Ο συγκεκριμένος δάσκαλος χρησιμοποιείται από το συγγραφέα ως παράδειγμα προς μίμηση για τους μαθητές, γιατί τους δείχνει την αγάπη για το περιβάλλον επιδρώντας άμεσα πάνω στον ψυχικό τους κόσμο. Η δύναμη του παραδείγματος στην αγωγή των παιδιών συμβάλλει στην ηθική τους μόρφωση.

2.1.11. 4. Ύμνος στις ομορφιές της θάλασσας

Η Θάλασσα[622]

Η αγάπη για τη θάλασσα είναι εμφανής στο συγκεκριμένο απόσπασμα.

[...] Ναι, την αγαπούσα τη θάλασσα ! Την έβλεπα ν' απλώνεται σα ζαφειρένια πλάκα, από το ακρωτήριο ως πέρα στον ορίζοντα και προσπαθούσα να μάθω το μυστικό της. Την έβλεπα ωργισμένη, άλλοτε να δέρνη με αφρούς το ακρογιάλι, να καβαλικεύει βράχους, να βροντά και να ηχάη, κι έτρεξα να παίξω μαζί της, να τη θυμώσω και να την αναγκάσω να με κυνηγήση, να νιώσω τον αφρό της απάνω μου [...]

622 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 946 – 953. Παιδικά Διηγήματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πίνακας 11.

Περιβαλλοντική αγωγή	
Γνωριμία με την πανίδα και την χλωρίδα	33
Προστασία του περιβάλλοντος	3
Καταστροφή	4
Ύμνος της ομορφιάς της θάλασσας	1

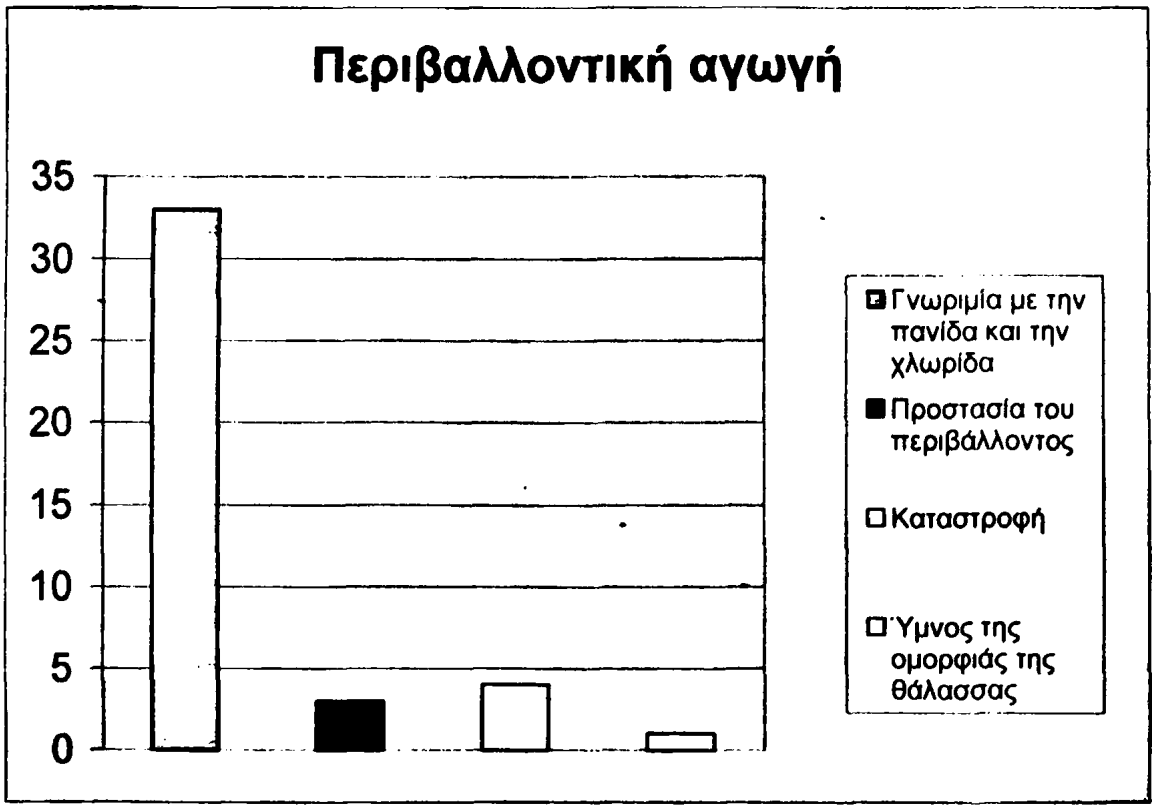

Γράφημα 11.

Στο συγκεκριμένο γράφημα φαίνεται καθαρά το ενδιαφέρον των συγγραφέων για την ελληνική και ξένη πανίδα και χλωρίδα. Επίσης γίνεται αναφορά στην προστασία και στην καταστροφή του περιβάλλοντος και υμνείται η ομορφιά της θάλασσας.

Οι συγγραφείς μέσα από την περιβαλλοντική αγωγή κάνουν γνωστό στα παιδιά την ελληνική και ξένη πανίδα και χλωρίδα μέσα από πληθώρα πεζών και ποιημάτων. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα κείμενα : **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[623]**»** [...] καταπράσινο κι όμορφο βουνό που το λένε Πήλιο [...] Τράβηξε μέσα από τις ελιές [...] ζαρκάδια [...] αγριόγατους [...] βοτάνια [..] ψηλού βράχου [...] ασημένια η θάλασσα [...] τον ουρανό [...] τα λαμπρά της άστρα και το αργυρό φεγγάρι [...] μεγάλο όστρακο [...] μέσα στην σπηλιά [...] κατέβηκε στην πηγή [...] **«Ο Φιλήμονας και η Βαυκίδα»**[624] [...] λάχανα, χορταρικά, ραπανάκια, κάρδαμο,

623 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
624 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 643 – 646. Αναγνωστικό Γ΄. Ο Φιλήμων ήταν γέρος από τη Φρογία που με τη γυναίκα του Βαυκίδα φιλοξένησε τους θεούς και γι' αυτό ανταμείφθηκε

τυρί, αυγά, κρασί, κρέας, λάχανα, καρύδια, δαμάσκηνα, γλυκά μήλα, χήνα[...],«**Η σουπιά**[625]» [...] «Να ένα μύδι !» «Η σουπιά !» φώναξαν τ' άλλα καβούρια, κι έτρεξαν σπρώχνοντας .....» «Ένα δυο απ' αυτά τσακώθηκαν από τα πλοκάμια του χταποδιού». «Μη μου παίρνεις το κυνήγι, ξάδερφε !» είπε με παράπονο η σουπιά. «Να μην κυνηγάς έξω από το θαλάμι μου» είπε το χταπόδι με φοβέρα[626][...] «**Ο Κήπος την άνοιξη**[627]» [...]πρασινίζουν βραγιές – βραγιές τα λαχανικά και οι φράουλες[...], [...]μοσχοβολά το δεντρολίβανο, η φασκομηλιά, το καρυοφύλλι, ο δυόσμος και μέσα στα τετράγωνα ψηλώνουν οι μηλιές, οι ροδακινιές, οι κιτριές κι οι αχλαδιές φορτωμένες με λουλούδια», «... η τζιτζιφιά, η μυγδαλιά, η συκιά, η λεμονιά, η κερασιά κι η βυσσινιά, κι η μουριά ... Αχ Θεέ μου, τι όμορφος που είναι τώρα ο κήπος !» [...] [628], «**Κοντά το ηλιόγερμα** [629]» [...] Η βροχή έπαψε τα δέντρα σειούνται να ελευθερωθούν από το πολύ νερό·στα ρείκια και τα θυμάρια περνά το δροσερό αεράκι και γεμίζει μοσκοβολιές. Τα κουνούπια αρχινούν στον αέρα το χορό. Τα μυρμήγκια βγαίνουν από τις φωλιές τους να ξαναφτιάσουν τους δρόμους που τους χάλασε η βροχή·ο σπίνος κελαηδεί στα κλαριά·ο λαγός πηδά χαρούμενος κι αυτή η κυρά Μάρω, η αλεπού χωμένη ανάμεσα στις ρίζες ενός πεύκου, ακροάζεται με προσοχή. [...][630]. Το μικρό αλεπόπουλο είναι λίγο αδέξιο. Πιάνει ακρίδες και σκαθάρια [...]. Η μάνα του ούτε που το προσέχει. Καμαρώνει τα δυο άλλα της παιδιά που οσμίστηκαν ένα ποντίκι...» [631]. Κάποιος θόρυβος ακούεται στα κλαριά. Η αλεπού σηκώνει τ' αυτιά της κι ακροάζεται. Ένα σφύριγμα τώρα κι ένα ζαρκάδι προβάλλει. Άλλο σφύριγμα [...] πάει κοντά του ένα χαριτωμένο ζαρκαδάκι [...] πιάνει βιαστικά το μαστάρι της μάνας του. [...] Κάνει το πήδημα·αντί να δαγκάσει βρίσκει τα κέρατα της μάνας μπροστά. Το ζαρκαδάκι γλίτωσε. Η κυρά Μάρω γυρίζει στη φωλιά της κουτσαίνοντας και θυμωμένη»[...][632], «**Το αραβικό άλογο**[633]» και «**Το λιοντάρι**[634]» [...] Δεν μπορεί κανείς να παραστήσει με λόγια την τρομάρα που αισθάνονται τα ζώα όταν ακούνε τη φωνή του βασιλιά τους! Κι αυτή ακόμα η ύαινα παύει το ούρλιασμά της. Η λεοπάρδαλη βουβαίνεται ολωσδιόλου. Οι πίθηκοι σκαρφαλώνουν με φωνές στα πιο ψηλά κλωνάρια. Οι αντιλόπες τρέχουν ανάμεσα στα χαμόκλαδα σαν τρελές. Η καμήλα χωρίς να δίνει πια προσοχή στη φωνή του οδηγού της, ρίχνει το φόρτωμα και καβαλάρη και τρέχει να σωθεί. Το άλογο μαζεύεται, ανοιγοκλείνει γοργά τα ρουθούνια του και βλέπει πίσω του τρομαγμένο.[...][635]. Κι ο βεδουίνος [...] Κι αυτός όμως απελπισμένος τρέμει μέσα στη σκηνή του και δεν τολμά να βγη με το μοναδικό του όπλο, ένα απλό ρόπαλο, μπροστά σ' ένα τέτοιο φοβερό εχθρό.[...][636].

Επίσης αναδεικνύουν τη σπουδαιότητα της προστασίας του περιβάλλοντος και τις επιπτώσεις της καταστροφής του στη ζωή του ανθρώπου. (βλ. «**Ο άγριος ταύρος της**

γενναιόδωρα. Επίσης δύο πίνακες κατέχουν σπουδαία θέση στην ευρωπαϊκή τέχνη: α) του Ρέμπρουτ, Εθνική πινακοθήκη της Ουάσιγκτον και β) του Ρούμπες στο Μουσείο Ιστορίας και Τέχνης στη Βιέννη. Και η όπερα που έγραψε ο Γκουνώ.

625 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 796 – 799. Αναγνωστικό Δ΄.

626 Βλ ό. π., σελ. 797.

627 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 802 – 804. Αναγνωστικό Δ΄.

628 Βλ. ό. π., σελ. 803.

629 Βλ. ό. π., σελ. 995 – 997. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.

630 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 995.

631 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 995.

632 Βλ. ό. π., σελ. 996, 997.

633 Βλ. ό. π. σελ. 1006 – 1008. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.

634 Βλ. ό. π., σελ. 1008 – 1010. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.

635 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1009.

636 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1008.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κρήτης[637]» [...] Από τότε κανείς, σε όλη την Κρήτη, δεν τολμούσε να βγει στη δουλειά του. Τότε ο Ηρακλής έφτασε ως το νησί και το απάλλαξε από το άγριο ζώο, μεταφέροντάς το στην Πελοπόννησο, στις Μυκήνες, στον Βασιλιά Ευρυσθέα. Γυρνώντας στην Πελοπόννησο αφού έκανε πολλές καταστροφές, πέρασε τον Ισθμό και έφτασε στον Μαραθώνα, όπου τελικά το σκότωσε ο Θησέας [...], «**Το τελευταίο λείψανο**[638]» [...] Ύστερα άρχισε ο χαλασμός ! Μπήκε το τσεκούρι και ξάπλωσε κάτω τους ευεργέτες μας, τα δέντρα, για να τα κάμουν κάρβουνα. Του κάκου, φώναζε ο μακαρίτης ο πατέρας μου : «Παιδιά, τι κάνετε; Θα μας πνίξουν τα ποτάμια ! Θα μας φάη η ζέστη ! Θα μας παγώση το κρύο το χειμώνα !» Ποιος έπαιρνε από λόγια, μπροστά στα εκατοστάρικα που πλήρωναν οι καρβουνιάρηδες;» [...] [639].

Τέλος αναφέρονται στις ομορφιές του υγρού στοιχείου. Βλ. «**Η Θάλασσα**[640]» [...] Ναι, την αγαπούσα τη θάλασσα ! Την έβλεπα ν' απλώνεται σα ζαφειρένια πλάκα, από το ακρωτήριο ως πέρα στον ορίζοντα και προσπαθούσα να μάθω το μυστικό της. Την έβλεπα ωργισμένη, άλλοτε να δέρνη με αφρούς το ακρογιάλι, να καβαλικεύει βράχους, να βροντά και να ηχάη, κι έτρεξα να παίξω μαζί της, να τη θυμώσω και να την αναγκάσω να με κυνηγήση, να νιώσω τον αφρό της απάνω μου [...]

637 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 617 – 619. Αναγνωστικό Γ΄.
638 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 820 – 823. Αναγνωστικό Δ΄.
639 Βλ. ό. π., σελ. 822.
640 Βλ. ό. π., σελ. 946 – 953. Παιδικά Διηγήματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.1.12. 5. Γεωγραφία - Ταξιδιωτικά

Η γνωριμία και η επαφή των παιδιών με τους τόπους, κοντινούς και μακρινούς τους καλλιεργεί την αγάπη για την πατρίδα τους και τις ομορφιές της φύσης, το σεβασμό στην ιστορία και την παράδοση και αναπτύσσει τη φαντασία τους. Τα παιδιά επισκεπτόμενα τόπους ή διαβάζοντας γι' αυτούς πλουτίζουν τις γνώσεις τους, συγκρίνουν το παρελθόν με το παρόν, συγκρίνουν τον τόπο που κατοικούν με τον ξένο κοντινό ή μακρινό, και βελτιώνουν τη στάση τους και τη συμπεριφορά τους σε ό,τι έχει σχέση με το δικό τους τόπο[641].

Πηγαίνω στην Αθήνα [642]

Ο Πρόας εντυπωσιάζεται αντικρίζοντας την αρχαία Αθήνα:

[...] Πρόα να η Ακρόπολη!...θάμπωνε η λόγχη της [643] [...]ναοί εδώ, αγάλματα εκεί, στοές παρέκει και κόσμος, κόσμος πολύς.[...] είναι η Πνύκα [...] η βασιλική στοά όπου συνεδριάζει ο Άρειος Πάγος. [...]

Αυτό δε μου το είπε κανένας[644].

Το απόσπασμα του κειμένου ταξιδεύει νοερά τους μαθητές στη Σύρο περιγράφοντας τα νησιά των Κυκλάδων που φαίνονται από αυτή.

[...] «Τα μισά νησιά των Κυκλάδων τα βλέπεις μπροστά σου. Αριστερά, μιαν άκρη την Τήνο με το μοναστήρι της Μεγαλόχαρης. Έπειτα τη χαμηλή Μύκονο και τα νησάκια της Δήλου·πίσω τη Νάξο, εδώθε τη Μήλο, τη Φολέγανδρο, τη Σίκινο, τη Σέριφο με το ψηλό βουνό και τη γλυκειά και ωραία Σίφνο. Θαρρείς πως ονειρεύεσαι από κείνο το ψήλωμα»[...][645].

Το καραβάνι [646]

Με λεπτομερή περιγραφή ο συγγραφέας μεταφέρει τα παιδιά στη ζωή της ερήμου. Εκεί που δεν υπάρχουν μόνιμες κατοικίες, που οι άνθρωποι συνέχεια ταξιδεύουν και μετακινούνται ακούραστα. Εκεί που δεν κυκλοφορούν αυτοκίνητα, παρά καμήλες. Ένας ολόκληρος κόσμος ζει ακούραστα και ρυθμικά.

Τα παιδιά μαθαίνουν τη ζωή των Βεδουίνων, το επάγγελμά τους που δεν είναι άλλο από το εμπόριο και ταξιδεύουν μαζί με το συγγραφέα σε μέρη άγνωστα.

Γνωρίζουν την έρημο με τις ιδιομορφίες της, τις οάσεις και τις παραισθήσεις που παθαίνουν οι άνθρωποι, όταν ταξιδεύουν διψασμένοι και κουρασμένοι. Τα ζώα όμως διαισθάνονται την όαση και τότε ορμούν στο νερό τινάζοντας κάτω εμπόρευμα και ανθρώπους. Η συμπαθητική συμπεριφορά των ζώων πολλές φορές αποτυπώνει πολύ λεπτές και ανθρώπινες στιγμές.

[...] Και προχωρεί, προχωρεί το καραβάνι και δε φτάνει στην όαση. Τη βλέπει αντίκρυ του, μα δεν τη φτάνει·σα να έχει πόδια κι εκείνη και να τραβιέται πίσω [...]. Και το πιο παράξενο που οι καμήλες δε δείχνουν καμιά χαρά, σα να μην πήραν μυρωδιά το νερό που λάμπει αντίκρυ τους»[647].[...]

---

641 Βλ. Αναλυτικά Προγράμματα Μαθημάτων Του Δημοτικού Σχολείου, Μελέτη Περιβάλλοντος, ΟΕΔΒ, Αθήνα, Έκδοση Α΄, 1987, σελ.151-218 και ΔΕΠΣ Προγραμμάτων Σπουδών και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών για την Υποχρεωτική Εκπαίδευση, τόμ. Β΄, Φ.Ε.Κ. τεύχος Β΄ αρ. 304/13-03-03, 4200, 4213.

642 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 703 – 704. Αναγνωστικό Δ΄.

643 Βλ. ό. π., σελ. 704

644 Βλ. ό. π., σελ. 784 – 787. Αναγνωστικό Ε΄.

645 Βλ. ό. π., σελ. 786.

646 .Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 958 – 962. Παιδικά Διηγήματα.

647 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 761.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το νοερό ταξίδι φτάνει στο Νείλο. Πραγματικά και τα παιδιά και κάθε αναγνώστης διαβάζοντας το κείμενο ταξιδεύουν σε τόπους μακρινούς λες κι είναι παραμυθένιοι:

[...] Έτσι περνούν οι μέρες κι οι βδομάδες στη ζωή του Καραβανιού [...] η ταλαιπωρία και η ευτυχία του.[...] Ώσπου τέλος φαίνονται μπροστά τους τα πράσινα λιβάδια των φελάχων. Λίγο ακόμη προβάλλουν οι πυραμίδες. Ύστερα λάμπει ο πλατύς Νείλος κι έπειτα το Κάιρο...»[648].[...]

Το παιδί μαθαίνει για τη ζωή των ανθρώπων άλλων χωρών και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους ζωή. Μαθαίνει για τα μέσα συγκοινωνίας και μεταφοράς που χρησιμοποιούσαν στο παρελθόν. Κατανοεί ότι ο άνθρωπος από τα παλιά χρόνια μέχρι σήμερα, στην προσπάθειά του να λύσει διάφορα προβλήματα, βελτίωνε συνεχώς τα μέσα συγκοινωνίας και μεταφοράς του.

Το Μέγα Σπήλαιο [649]

Ξεκινώντας την επίσκεψή του στο Μέγα Σπήλαιο, ο συγγραφέας αρχίζει την περιγραφή όλης του της διαδρομής, χρησιμοποιώντας ταιριαστά επίθετα, πετυχημένες μεταφορές και προσωποποιήσεις που κάνουν το κείμενο μια ολοζώντανη εικόνα.

Μαζί του παίρνει και τους μαθητές, που με τη φαντασία τους ταξιδεύουν στην Ελλάδα, λες και βρίσκονται αληθινά δίπλα του, στο τρένο, στον οδοντωτό σιδηρόδρομο έπειτα και στο μουλαράκι, που αγκομαχώντας φτάνει στο Μ. Σπήλαιο.

Αναφέρουμε μερικές φράσεις από το κείμενο που επιβεβαιώνουν τις παραπάνω εντυπώσεις μας.

[...] στον κάμπο της Ελευσίνας η θάλασσα της Σαλαμίνας απλώθηκε σα ζαφειρένια πλάκα μπροστά μας». «Ανατριχιάζω όταν η αμαξοστοιχία περνά την Κακή σκάλα». «Την ίδια ανατριχίλα ένιωσα και όταν περνούσαμε το γεφύρι του Ισθμού. Φανταστείτε: ένα πλατύ θεόρατο χαντάκι [...]. Κάποιο βαπόρι έβλεπα μέσα στη διώρυγα εκείνη τη στιγμή και μου φάνηκε σαν πιατέλα σκούρα απάνω σε γαλάζιο τραπεζομάντιλο [...] Και κάτι εργάτες που διόρθωναν τα πλευρά της διώρυγας έμοιαζαν με χελιδόνια καθισμένα στον τοίχο»[650].[...]

Κάθε αναγνώστης, διαβάζοντας το κείμενο, νιώθει πραγματικά πως έχει το χάρτη της Ελλάδας μπροστά του κι όλα, βουνά, ποτάμια, θάλασσα, άνθρωποι, δέντρα παίρνουν ζωή και λειτουργούν με αρμονία.

Η προσωποποίηση του οδοντωτού με σκαθάρι, που κάνει τον συγγραφέα να το λυπάται, όταν δυσκολεύεται να ανέβει, και να χαίρεται μαζί του, όταν παίρνει τον κατήφορο και ξεκουράζεται, δίνει στο κείμενο ζωντάνια και προκαλεί το ενδιαφέρον των μαθητών.

[...] Κι ο δυστυχισμένος ο σκάθαρος ίδρωνε και ξεΐδρωνε σπρώχνοντας από πίσω τα βαγόνια...». «ήρθε στιγμή που τον ελυπήθηκα. Άκουα το βαρύ αγκομαχητό του και μου ράγιζε την καρδιά [...]. Δεν ήταν δουλειά εκείνη, ήταν χαροπάλεμα. Ο άμοιρος ο σκάθαρος που σπρώχνει το μεγάλο βώλο να τον πάει στη φωλιά, χωρίς να λογαριάζει πως ο βώλος είναι δέκα φορές μεγαλύτερος από τη δύναμή του !»651.[...]

Η μηχανή του τρένου «Ιδρώνει, φυσά, σταματά, μα δεν κυλά πίσω. Με την υπομονή και την επιμονή της, σαν τίμιος εργάτης, κάνει το χρέος της και φέρνει κάθε μέρα τα βαγόνια παραγεμάτα ή άδεια ως το ψηλότερο σταθμό τη Ζαχλορού.»652.[...]

---

648 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 962.

649 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 963 – 968. Παιδικά Διηγήματα.

650 Βλ. ό. π., σελ. 963 – 968.

651 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμέλεια Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 966.

652 Βλ., Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 766-767.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φυσικά ο προορισμός του ταξιδιώτη μας, είναι το Μ. Σπήλαιο. Γι' αυτό δεν παραλείπει να αναφέρει την ιστορία του Μοναστηριού παρμένη μέσα από την παράδοση, τη μυθολογία και τους θρύλους.

[...] Γυρίζω ανατριχιασμένη και βλέπω μέσα από τα φύλλα του κισσού ψηλά, την εικόνα της Παναγίας. Μ' έπιασε φόβος.... «Μη φοβάσαι, τρέξε κοντά στην πατρίδα σου να απαντήσεις τους μοναχούς Συμεών και Θεόδωρο. [...] πήραν την εικόνα κι έβαλαν φωτιά στο δάσος. [...] Στη σπηλιά φώλιαζε από καιρό πελώριος δράκοντας που καθώς ένιωσε την πύρα της φωτιάς έκαμε φτερά και πήδησε να πεταχτεί έξω [...]. Εκεί τον ήβρε η φωτιά και τον έκαψε ολόκληρο εκτός από τα μεγάλα του κόκκαλα που τα πήραν οι καλόγεροι και τα έκαμαν στηρίγματα στα βαρέλια τους»653.[...]

Κλείνοντας με μια χαρακτηριστική εικόνα ολοκληρώνεται το νοερό ταξίδι των μαθητών στο Μ. Σπήλαιο: [...] Σήκωσα τα μάτια μου και είδα στα παράθυρα και στα κάγκελα τα κεφάλια των καλογέρων που κλείστηκαν εκεί «σαν τρυγόνες μέσα στο κλουβί», όπως λέγει και το κτητορικό της μονής»[654].[...]

Το κείμενο φέρνει σε επαφή το παιδί με τις ομορφιές της φύσης, την ιστορία της πατρίδας του, τα γεγονότα και τα πρόσωπα τα οποία συνδέθηκαν μαζί της.

653 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 965.
654 Βλ. ό. π., σελ. 968.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πίνακας 12.

Γεωγραφία - Ταξιδιωτικά	
Γ΄ τάξη	0
Δ΄ τάξη	2
Ε΄ τάξη	0
Παιδικά Διηγήματα	2

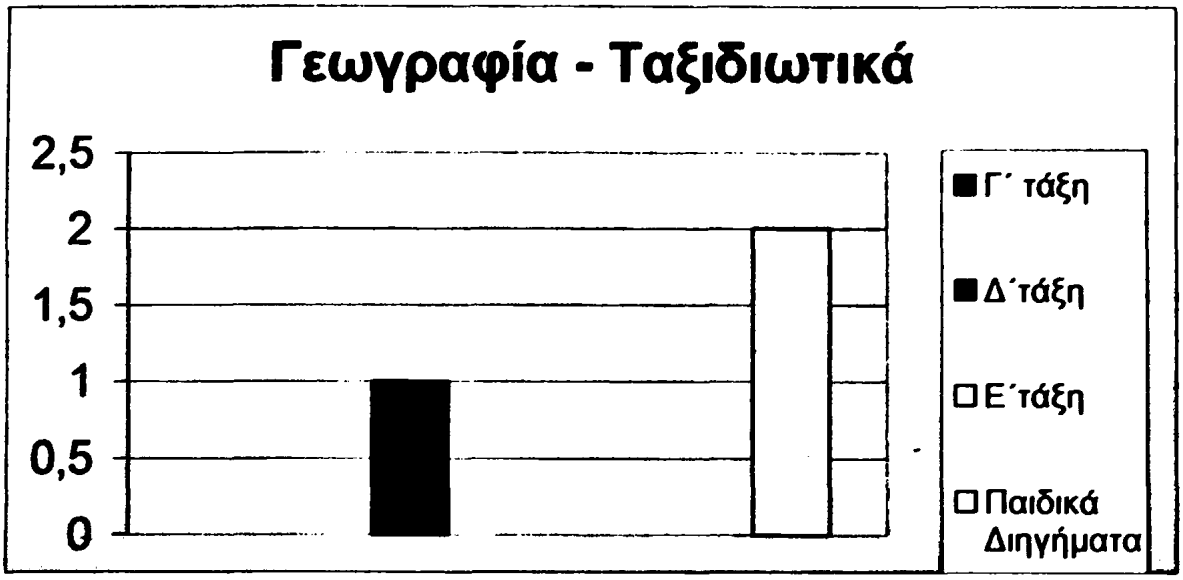

Γράφημα 12.

Η αναφορά στη συγκεκριμένη κατηγορία είναι ελάχιστη, για τους λόγους που αναφέρουμε και στο συμπέρασμα που ακολουθεί. Υπάρχουν δυο θεματικές ενότητες στα παιδικά πραγματογνωστικά διηγήματα του Α. Καρκαβίτσα, και δυο αποσπάσματα στο αναγνωστικό της Τετάρτης τάξης.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε πως η γεωγραφική αγωγή λειτούργησε ως πηγή γνώσεων και ενημέρωσης. Βλ. «**Πηγαίνω στην Αθήνα** [655]» [...] Πρόα να η Ακρόπολη!...θάμπωνε η λόγχη της [656] [...] ναοί εδώ, αγάλματα εκεί, στοές παρέκει και κόσμος, κόσμος πολύς.[...] είναι η Πνύκα [...] η βασιλική στοά όπου συνεδριάζει ο Άρειος Πάγος. [...], «**Αυτό δε μου το είπε κανένας**[657]» [...] «Τα μισά νησιά των Κυκλάδων τα βλέπεις μπροστά σου. Αριστερά, μιαν άκρη την Τήνο με το μοναστήρι της Μεγαλόχαρης. Έπειτα τη χαμηλή Μύκονο και τα νησάκια της Δήλου·πίσω τη Νάξο, εδώθε τη Μήλο, τη Φολέγανδρο, τη Σίκινο, τη Σέριφο με το ψηλό βουνό και τη γλυκειά και ωραία Σίφνο. Θαρρείς πως ονειρεύεσαι από κείνο το ψήλωμα»[...][658]. Στο κείμενο «**Το καραβάνι** [659]» το παιδί μαθαίνει για τη ζωή των ανθρώπων άλλων χωρών και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους ζωή. Μαθαίνει για τα μέσα συγκοινωνίας και μεταφοράς που χρησιμοποιούσαν στο παρελθόν και ότι αυτά είναι διαφορετικά από τόπο σε τόπο. Κατανοεί ότι ο άνθρωπος από τα παλιά χρόνια μέχρι σήμερα, στην προσπάθειά του να λύσει διάφορα προβλήματα, βελτίωνε συνεχώς τα μέσα συγκοινωνίας και μεταφοράς του. Το κείμενο αναφέρεται στη ζωή της ερήμου, ενός τόπου πολύ μακρινού για τους μαθητές. [...] Και προχωρεί, προχωρεί το

655 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 703 – 704. Αναγνωστικό Δ΄.
656 Βλ. ό. π., σελ. 704
657 Βλ. ό. π., σελ. 784 – 787. Αναγνωστικό Ε΄.
658 Βλ. ό. π., σελ. 786.
659 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 958 – 962. Παιδικά Διηγήματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καραβάνι και δε φτάνει στην όαση. Τη βλέπει αντίκρυ του, μα δεν τη φτάνει·σα να έχει πόδια κι εκείνη και να τραβιέται πίσω [...]. Και το πιο παράξενο που οι καμήλες δε δείχνουν καμιά χαρά, σα να μην πήραν μυρωδιά το νερό που λάμπει αντίκρυ τους»[660]. [...] Έτσι περνούν οι μέρες κι οι βδομάδες στη ζωή του καραβανιού [...]. Στο κείμενο «**Το Μέγα Σπήλαιο** [661]» οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τις ομορφιές της φύσης, την ιστορία της πατρίδας τους, τα γεγονότα και τα πρόσωπα τα οποία συνδέθηκαν μαζί της. [...] στον κάμπο της Ελευσίνας η θάλασσα της Σαλαμίνας απλώθηκε σα ζαφειρένια πλάκα μπροστά μας. Ανατριχιάζω όταν η αμαξοστοιχία περνά την Κακή σκάλα. Την ίδια ανατριχίλα ένιωσα και όταν περνούσαμε το γεφύρι του Ισθμού. Φανταστείτε: ένα πλατύ θεόρατο χαντάκι [...]. Κάποιο βαπόρι έβλεπα μέσα στη διώρυγα εκείνη τη στιγμή και μου φάνηκε σαν πιατέλα σκούρα απάνω σε γαλάζιο τραπεζομάντιλο [...] Και κάτι εργάτες που διόρθωναν τα πλευρά της διώρυγας έμοιαζαν με χελιδόνια καθισμένα στον τοίχο[662].[...]

Βέβαια καλό θα ήταν να υπήρχαν περισσότερα κείμενα με γεωγραφικό περιεχόμενο. Όμως το συγκεκριμένο κενό καλύπτεται από τις αναφορές του συγγραφέα στη φύση (πανίδα και χλωρίδα), στο περιβάλλον και στην πατρίδα, αφού σχεδόν όλα τα κείμενα είναι ένας ύμνος στη φύση πρώτα της ελληνικής και έπειτα της ξένης υπαίθρου.

660 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 761.
661 Βλ. ό. π., σελ. 963 – 968. Παιδικά Διηγήματα.
662 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 963 – 968.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας 13.

Συνολική κατανομή	
Περιβαλλοντική αγωγή	41
Κοινωνική αγωγή	13
Πολιτιστική Αγωγή	36
Γεωγραφία - Ταξιδιωτικά	3
Αγωγή Υγείας	19
Ειδική αγωγή	6
Μουσική αγωγή	7
Φυσική αγωγή	10
Διαπολιτισμική αγωγή	13
Οικογένεια	60
Θρησκευτική αγωγή	67
Πατρίδα	35

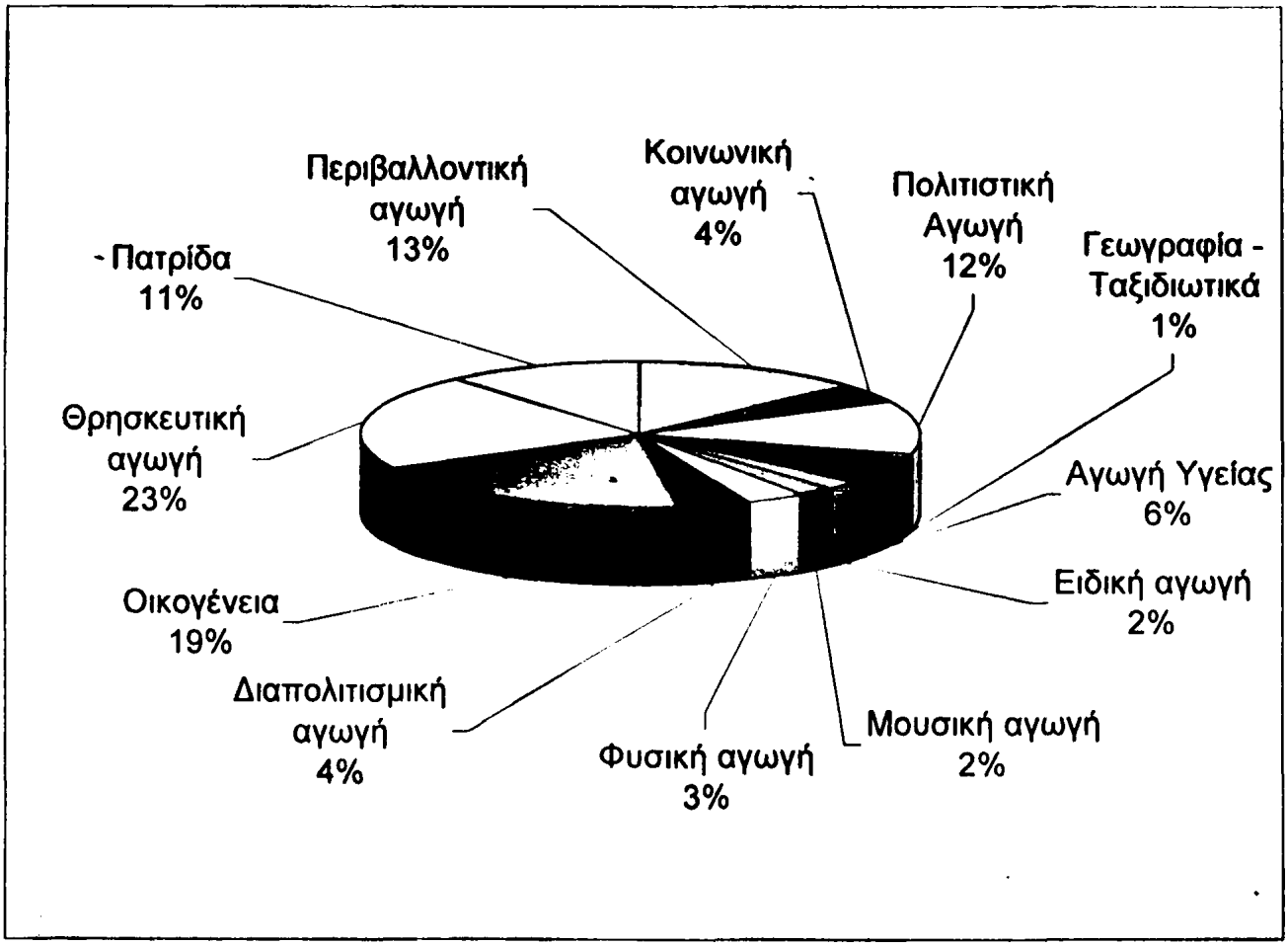

Γράφημα 13.

Από τα παραπάνω είναι φανερό πως η θρησκευτική αγωγή αποτελεί το 23% της συνολικής κατανομής και είναι στην πρώτη θέση. Εδώ πρέπει να σημειωθεί πως λήφθηκαν υπόψη όλες οι αναφορές, οι οποίες στα περισσότερα κείμενα ήταν λέξεις ή φράσεις χωρίς να είναι θεματικές ενότητες, ανεβάζοντας το ποσοστό του συγκεκριμένου είδους αγωγής. Ακολουθεί η αναφορά στην οικογένεια πράγμα που δείχνει και το ενδιαφέρον των συγγραφέων για την αξία της οικογενειακής αγωγής. Αξίζει να σημειωθεί η αναφορά στην περιβαλλοντική αγωγή η οποία βρίσκεται στην τρίτη θέση και προηγείται της εθνικής αγωγής, με τα περισσότερα κείμενα να είναι θεματικές ενότητες. Φαίνεται έτσι η αγάπη των συγγραφέων για τη φύση και τις ομορφιές της. Έκδηλη επίσης είναι και η αγάπη των συγγραφέων για τον πολιτισμό και την παράδοση, αφού η πολιτιστική αγωγή συγκεντρώνει το 12% και βρίσκεται στην τέταρτη θέση. Στη συνέχεια ενδιαφέρον προκαλούν οι αναφορές στην αγωγή υγείας που συγκεντρώνει ποσοστό 6%, στην κοινωνική αγωγή που έχει ίδιο ποσοστό με τη διαπολιτισμική αγωγή 4%, στην αγωγή που αναφέρεται στη φυσική κατάσταση του σώματος 3%, στην ειδική και στη μουσική αγωγή με ποσοστό 2%.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

2.2. ΜΕΣΑ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΕΠΙΘΥΜΗΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ[1] ΣΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΩΝ Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ – Ε. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Εισαγωγή

Μέτρα ή μέσα αγωγής είναι η συγκεκριμένη βοήθεια που χρησιμοποιεί ο παιδαγωγός ή ο εκπαιδευτικός προκειμένου να αλλάξει ή να τροποποιήσει τη συμπεριφορά του παιδιού[2]. Από επιστημονική άποψη στα μέτρα ή μέσα αγωγής συγκαταλέγονται όλες οι παιδαγωγικά θεμελιωμένες και υπεύθυνες επιδράσεις και επιρροές των παιδαγωγών πάνω στους νέους[3]. Επειδή η παιδαγωγική σχέση είναι ποικιλόμορφη, διέπεται από μια ποικιλία παιδαγωγικών μέτρων που συχνά μεταβάλλονται ανάλογα με την παιδαγωγική περίσταση. Έτσι αποφεύγεται η ισχύς των ίδιων μέτρων και η συστηματικοποίησή τους και μέσα από μια σωστή επικοινωνία οι μαθητές οδηγούνται σε τέτοιο σημείο ώστε οι ίδιοι να προκαλούν και να διαμορφώνουν τα παιδαγωγικά μέσα.

Συνήθως στα μέσα στήριξης επιθυμητής συμπεριφοράς συμπεριλαμβάνονται οι αμοιβές, το προσωπικό παράδειγμα, η ενθάρρυνση, η προοδευτική μορφοποίηση της συμπεριφοράς, η σύναψη συμφωνίας και η αρνητική αμοιβή[4]. Τα παιδαγωγικά μέσα χωρίζονται σε ενεργά, με υποστήριξη θετικών ή αρνητικών ενισχυτών, και αντενεργά.

Στη σχολική εκπαίδευση η επιβολή κατάλληλων παιδαγωγικών μέσων εξαρτάται από ορισμένους παράγοντες τους οποίους οι δάσκαλοι εξετάζουν και ανάλογα επιβάλλουν τα μέτρα που πρέπει. Αυτοί οι παράγοντες είναι:-

- Η συμπεριφορά του παιδιού (συστάσεις)
- Η προηγούμενη προειδοποίηση ή ενημέρωση του μαθητή. Αν είχαμε ενημερώσει και αυτός συνεχίζει, τότε η αγωγή είναι αυστηρότερη.
- Η πρόθεση του παιδιού. Η αντίδραση είναι ανάλογη με την πρόθεση που έχει το παιδί. (δηλαδή αν το θέλει ή όχι).
- Η ηλικία του μαθητή
- Ο σκοπός ή οι σκοποί (απόψεις) του δασκάλου. Ανάλογη με τους σκοπούς που βάζει ο παιδαγωγός είναι η αντίδραση και ποιο μέτρο θα εφαρμοστεί.
- Οι επιδράσεις κάθε μέσου αγωγής που επηρεάζονται από την προσωπικότητα και τη σχέση με το δάσκαλο
- Στιγμιαίες προϋποθέσεις. Όπως για παράδειγμα τη διάθεση.

Μέσα στήριξης της επιθυμητής συμπεριφοράς στη συγκεκριμένη έρευνα, εννοούμε τα μέσα ή μέτρα αγωγής που προτείνουν οι συγγραφείς, με σκοπό να παιδαγωγήσουν τους μαθητές του δημοτικού σχολείου. Συγκεκριμένα εννοούμε όλες εκείνες τις στάσεις, ενέργειες ή παραλείψεις που είναι συνδεδεμένες με την εκάστοτε παιδαγωγική περίσταση και οι οποίες χρησιμοποιούνται ως κίνητρα ή ως ρυθμιστικοί παράγοντες για την

---

[1] Βλ. Η. Γ. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 221.
[2] Βλ. Η. Γ. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 221.
[3] Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, Παιδαγωγικά μέτρα, τόμ. 1, Ελληνικά Γράμματα, σελ. 559.
[4] Βλ. Η. Γ. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 221.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πραγμάτωση της παιδείας του ατόμου μέσα σε μια σωστή επικοινωνιακή σχέση παιδαγωγού – παιδαγωγούμενου. Σκοπός της διερεύνησης των συγκεκριμένων μέσων είναι η αποτύπωση των παιδαγωγικών απόψεων, αντιλήψεων των συγγραφέων, στα κείμενα των αναγνωστικών και η διεξαγωγή συμπερασμάτων για την παιδαγωγική στάση και τις απόψεις των συγγραφέων, αφού τα συγκεκριμένα αναγνωστικά ήταν αναγνωστικά της Μεταρρύθμισης η οποία άλλαξε την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα στην εποχή που εξετάζουμε και η οποία έφερε νέο πνεύμα στο περιεχόμενο και τη μορφή των αναγνωστικών[5] (βλ. κεφ. 2.2).
Συγκεκριμένα στην ανάλυση των ευρημάτων που παραθέτουμε αναζητούμε μέσα αγωγής όπως : οι αμοιβές, η μίμηση προτύπων, η σχολική αταξία – απειθαρχία, οι σοβαρές αντικοινωνικές συμπεριφορές, το παιχνίδι και οι εκδρομές.

2.2.1 Αμοιβές

Οι σύγχρονοι ψυχοπαιδαγωγοί όλων των κατευθύνσεων, αναγνωρίζουν τη σπουδαιότητα των αμοιβών για τη διαδικασία της μάθησης[6]. Οι αμοιβές ανήκουν στις αντιδράσεις του εκπαιδευτικού οι οποίες έχουν ως σκοπό την ενθάρρυνση και την επιβεβαίωση των ενεργειών του μαθητή, στη σχολική συμπεριφορά. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να αμείβει το μαθησιακό ενδιαφέρον του μαθητή και τις προσπάθειες που καταβάλλει. Δεν πρέπει να έχει ως αντικείμενο αμοιβής μόνο τις ακαδημαϊκές επιδόσεις του μαθητή, γιατί έτσι έχουμε αρνητικές επιπτώσεις στην ενεργοποίηση των αδύνατων μαθητών[7]. Στο σημερινό σχολείο όπου εφαρμόζεται η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία αμείβεται η προσπάθεια όλης της ομάδας στην οποία ανήκουν και καλοί και αδύνατοι μαθητές με αποτέλεσμα οι δεύτεροι να μην στιγματίζονται και να μην αισθάνονται άβολα σε περίπτωση επιβολής ποινών. Όταν ο εκπαιδευτικός αμείβει την πρόοδο που σημειώνει ο μαθητής με στόχο την αυτοβελτίωσή του σε σχέση με παλιότερες επιδόσεις του, τότε μόνο οι αμοιβές βοηθούν το μαθητή στη σχολική του επιτυχία. Οι αμοιβές συνήθως για να οδηγήσουν στα επιθυμητά αποτελέσματα δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται κατά κόρον από τους εκπαιδευτικούς γιατί έτσι χάνουν τη δύναμή τους.
Οι αμοιβές διακρίνονται σε εσωτερικές και εξωτερικές.

2.2.1.1.Οι εσωτερικές αμοιβές:

Οι εσωτερικές αμοιβές αποτελούν μέρος της μαθησιακής διαδικασίας και εκδηλώνονται ως ικανοποίηση από την ολοκλήρωση ή το επίπεδο εκτέλεσης έργου, ως συναίσθημα επιτυχίας ή ως αυτοεπιβεβαίωση και εξαρτώνται από εσωτερικούς ψυχολογικούς παράγοντες του μαθητή, τους οποίους μόνο ο εκπαιδευτικός έμμεσα μπορεί να επηρεάσει[8].
Οι συγγραφείς προτείνουν τις εσωτερικές αμοιβές ως μέσο αγωγής το οποίο αυξάνει την αυτοεκτίμηση των μαθητών και τους βοηθά στην σχολική επίδοση, όπως φαίνεται και στο

---

[5] Βλ. Μακρυνιώτη Δήμητρα, Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία, 1834 - 1919, Εκδ. Δωδώνη, σελ. 61 - 62.
[6] Βλ. Δανασσής Αφεντάκης, 1992, σελ. 255.
[7] Βλ. Η. Γ. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 226.
[8] Οι σύγχρονοι ψυχοπαιδαγωγοί όλων των κατευθύνσεων αναγνωρίζουν τη σπουδαιότητα που έχουν οι αμοιβές για τη διαδικασία της μάθησης, αλλά διαφοροποιούνται στο ερώτημα αν η μάθηση πρέπει να βασίζεται μόνο στις εσωτερικές αμοιβές ή αν πρέπει, και σε ποιο βαθμό, να χρησιμοποιούνται και εξωτερικές αμοιβές. Βλ. Η. Γ. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 221.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

απόσπασμα από το **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες»** [9] το οποίο ανήκει στις εσωτερικές αμοιβές.
Η ολοκλήρωση του έργου (κυνήγι) αποφέρει εσωτερική ικανοποίηση στους μαθητές του Κενταύρου.
[...] Ήταν τα ηρωόπουλα που γύριζαν από το κυνήγι. [...] Εγώ σκότωσα με το δοξάρι μου τα δυο λάφια [...] κι εγώ τα δυο ζαρκάδια [...] εγώ έπιασα ζωντανούς εκείνους τους δύο αγριόγατους [...] Ο Ορφέας είχε φέρει ζωντανό έναν άγριο τράγο [...] και άλλος μαθητής [...] κρατούσε στα χέρια του διάφορα βοτάνια [...]

Επίσης ο Κένταυρος συνεχίζει να αμείβει τους μαθητές του με ειλικρίνεια και διάχυτη καλοσύνη:[...] Ο Απόλλωνας κι η μητέρα σου, η Καλλιόπη σου χάρισαν τα πιο πλούσια δώρα. Άμποτε να σου χαρίσει ο Δίας όλες τις ευτυχίες [...] Η πιο μεγάλη ευτυχία είπε ο σοφός Κένταυρος, είναι να μπορή κανείς να κάνει τους άλλους ευτυχισμένους [...].

Όπως είναι φανερό στο συγκεκριμένο κείμενο, η ψυχική ευχαρίστηση και η εσωτερική ικανοποίηση που νιώθει κάθε μαθητής οδηγούν στην επίτευξη των στόχων του δασκάλου και στην κατάκτηση της γνώσης από τον ίδιο. Από τα τρία τεύχη των αναγνωστικών που διερευνήθηκαν, υπάρχει μόνο η συγκεκριμένη ενότητα η οποία αναφέρεται στις εσωτερικές αμοιβές. Θα έπρεπε να υπάρχουν περισσότερες αναφορές με εσωτερικές αμοιβές γιατί θεωρούμε πως είναι σημαντικές για την εσωτερική παρώθηση του ατόμου ώστε να ανακαλύψει τον κόσμο που το περιβάλλει.

2.2.1.2. Οι εξωτερικές αμοιβές:
Οι εξωτερικές αμοιβές είναι μορφές ικανοποίησης που είναι άσχετες με το έργο το οποίο αμείβεται και χορηγούνται από τον εκπαιδευτικό. Αυτές είναι η χορήγηση υλικών αντικειμένων, η κοινωνική αναγνώριση και πρόκριση, και η παροχή προνομίων.

2.2.1.2.1. Ο έπαινος.
Στις κοινωνικές αμοιβές ανήκει και **ο έπαινος** που θεωρείται η κυριότερη μορφή αγωγής και χρησιμοποιείται στο σχολείο από τα αρχαιότατα χρόνια[10]. Όταν ο έπαινος χρησιμοποιείται ορθά, επιδρά ευεργετικά σε τρεις τομείς: Α) στη διάθεση του επαινούμενου, Β) στη διαπροσωπική σχέση επαινούμενου – επαινούντος, και Γ) στη διαπροσωπική σχέση επαινούμενου – μαθητικής ομάδας[11]. Ο μαθητής προκειμένου να προχωρήσει στο έργο του χρειάζεται την επιβεβαίωση των προσπαθειών του, αρκεί ο έπαινος να μην αποβεί βλαπτικός για την πορεία του μαθητή και οι απαιτήσεις του εκπαιδευτικού να μην είναι πέρα από τις δυνατότητες του εκπαιδευόμενου. Πολλές φορές η υπερβολική χρήση του επαίνου σε κάποιον μαθητή μπορεί να διαταράξει τις σχέσεις μεταξύ των συμμαθητών και να προκαλέσει αντιπάθειες ή απομόνωση του επαινούμενου μαθητή, όταν μάλιστα δεν είναι αληθινός. Όπως επισημαίνουν οι έρευνες ο έπαινος είναι αποτελεσματικός όταν είναι αυθόρμητος, ειλικρινής, ακριβής, απευθύνεται στην πράξη και όχι στο πρόσωπο, και καθορίζει τι ακριβώς επαινεί[12]. Αξιέπαινα στοιχεία στη σχολική συμπεριφορά είναι εκείνα που έχουν να κάνουν με την επιμέλεια του μαθητή, το

[9] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ'.
[10] Βλ. Η. Γ. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 222.
[11] Βλ. ό. π. σελ. 222
[12] Βλ. Η. Γ. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 223.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ενδιαφέρον του, την επιμονή του, τη συμμετοχή του στην εργασία της τάξης, όπως και με τη λύση προβλημάτων με τρόπους κοινωνικά αποδεκτούς.

Ο **έπαινος** έχει σκοπό τη βελτίωση της επίδοσής του μαθητή, την τόνωση του ηθικού του και αποτελεί κίνητρο για μάθηση όπως είναι φανερό στα κείμενα που ακολουθούν. Τα επαινετικά λόγια του δασκάλου τονώνουν το ηθικό του μαθητή με αποτέλεσμα να βελτιώνεται η σχολική του επίδοση όπως φαίνεται:

Στο **«Πρώτο μου βραβείο»**, [...] Συ, Πρόα, να ευλογής τους γονείς σου, που σ' έκαμαν ν' αγαπάς τα ποιήματα. Πάρε αυτό το αγαλματάκι της Αθηνάς. Θα έχης την τιμή να το φορής όλη την ημέρα, γιατί σου αξίζει· συ μόνος έδειξες πως και μόνος σου καταγίνεσαι στα γράμματα [...][13]. [...] «Πολύ καλά Λυκίδα, πολύ καλά, παιδί μου. Τιμάς την τάξη σου»[...] [...] «Εμπρός! Θάρρος!», «Εύγε!» φώναξε ο Λύσης. [...] Εγώ πήρα πιο πολύ θάρρος και το είπα (το ποίημα) ως το τέλος, χωρίς να σκοντάψω πουθενά [...]

Στο **«Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση»** [...] Όσο πλησίαζα στο σχολείο, τόσο η καρδιά μου χτυπούσε δυνατά και τόσο έσφιγγα το χέρι του πατέρα μου [...] Την ώρα που αντίκρισα το δάσκαλο, λίγο έλειψε να φύγω. Φαινόταν άγριος, πολύ άγριος ο Λύσης. Είχε μέτωπο πλατύ, αυστηρό τα μάτια του βαθουλά τα γένια του μακριά κατέβαιναν ως τη μέση στο στήθος [...] μας δέχτηκε (ο Λύσης) με χαμόγελο και με χάιδεψε [...] ο Λύσης είπε πως γρήγορα θα γίνω πολύ καλός μαθητής. Έτσι πήρα θάρρος, και μάλιστα όταν είδα να έρχωνται τ' άλλα παιδιά [...][14].

και στο «**Μοναστήρι και σχολείο** [15].

[...] «Μπράβο, Βασίλειε! Είπε ο ηγούμενος. «Λαμπρά, παιδί μου!» είπε και ο δάσκαλος. [...] Ο στρατηγός συμβουλεύει τους μαθητές να σέβονται το δάσκαλό τους και να μελετούν. [...] Κοίταξε τα βιβλία τους, τους χάιδευε και τους συμβούλευε να μελετούν και να σέβονται το δάσκαλό τους. [...].

Επίσης οι συγγραφείς σκοπεύουν στη δημιουργία θετικής στάσης του μαθητή προς τον εαυτό του και τη σχολική ζωή με αποτέλεσμα ο μαθητής να εντάσσεται σ' αυτή ευκολότερα όπως φαίνεται στο **«Πηγαίνω στο σχολείο».** [...] Νόμιζα πως όλοι θα πρόσεχαν τα φερσίματά μου και τα φορέματά του. Γρήγορα όμως κατάλαβα πως κανένας δεν πρόσεχε εμένα. Όλοι κοίταζαν το μάθημά τους[...][16].

Επίσης, ενδιαφέρον προκαλεί η φιλική και ισότιμη παιδαγωγική στάση του δασκάλου, στο **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες»**[17]

Ο Κένταυρος –δάσκαλος- αγκάλιασε τον Ορφέα τον φίλησε και του είπε: [...] «Με μάγεψες, παιδί μου. [...] Ο Κένταυρος χάιδεψε κι επαίνεσε τον καθένα για τη δύναμή του και την παληκαριά του [...]. Εδώ ο έπαινος απευθύνεται σε όλους χωρίς να εξαιρείται κανείς και επαινούνται οι προσπάθειες όλων. Δεν επαινείται το μέγεθος της προσπάθειας αλλά η ίδια η προσπάθεια που έγκειται στη δυνατότητα κάθε παιδιού.

Στο κείμενο **«Ο θρίαμβος»** ο δάσκαλος χρησιμοποιώντας τεχνικές ενίσχυσης, επαινεί το μαθητή χωρίς να έρθει ο επαινούμενος μαθητής σε αντίθεση με τη μαθητική ομάδα. Εντύπωση κάνει η συμπεριφορά των άλλων των παιδιών που δείχνουν πραγματικά τη χαρά τους για τη λύση του μυστηρίου, του κλεμμένου αγαλματιδίου.

---

[13] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, , σελ. 711.

[14] Βλ. ό. π., σελ. 705. Αναγνωστικό Δ΄.

[15] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

[16] Βλ. ό. π., σελ. 706. Η αλλαγή του Σχολείου επηρεάζει τους μαθητές.

[17] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] «Πρόα φίλε μου, σε συγχαίρω» είπε ο Λύσης σφίγγοντάς μου νευρικά το χέρι. [...] Το σχολείο αντηχούσε από τα ζήτω. Έπειτα χύνεται κατακόκκινος ο Λυκίδας, με σηκώνει στον ώμο του πριν προφτάσω ν' αντισταθώ, και μπροστά αυτός, πίσω τ' άλλα παιδιά με φέρνουν γύρω στο σχολείο κι έπειτα με βγάζουν στους δρόμους. Άλλοι πετούν ψηλά τα σακίδια, άλλοι τα βιβλία τους κι άλλοι τα πινακίδια. «Και κάθε τόσο βάζουν μια δυνατή φωνή, που και τώρα ακόμη μου ευφραίνει την ψυχή.» [...] «Ζήτω ο τίμιος Πρόας! ο γιος του Νικία, ζήτωωω !!!...»[18] [...]

Οι συγγραφείς προτείνουν τον έπαινο ως μέσο αγωγής για την ενίσχυση του συναισθήματος της αυτοαξίας των μαθητών, την ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων δασκάλου – μαθητών, την ψυχική ισορροπία των μαθητών η οποία συμβάλλει στη δημιουργία κλίματος συνεργατικότητας, ισοτιμίας στη μαθησιακή διαδικασία. Ο έπαινος προορίζεται για τις δυνατότητες όλων των μαθητών ανεξάρτητα από το μέγεθος της κάθε προσπάθειας όπως αρμόζει σε μια ισότιμη εκπαιδευτική επικοινωνία.

2.2.1.2.2. Παροχή υλικών αμοιβών

Η παροχή υλικών αμοιβών είναι ένας ακόμη ενισχυτής επιθυμητής συμπεριφοράς που ανήκει στις εξωτερικές αμοιβές, ο οποίος μαζί με τον έπαινο εφαρμόζεται από τα αρχαιότατα χρόνια. Δάσκαλοι συνήθιζαν να δίνουν στους μικρούς μαθητές ως αμοιβή για την επίδοσή τους, παιχνίδια και γλυκίσματα (πλακούντια) στο σχήμα των γραμμάτων που είχαν διδαχθεί με επιτυχία[19]. Ο τρόπος αυτός της αμοιβής της σχολικής επίδοσης θυμίζει τις μπιχεβιοριστικές τεχνικές. Μια τακτική που μπορεί να συνδυάζει μια δύσκολη εργασία με μια ευχάριστη μπορεί να έχει στη συγκεκριμένη αμοιβή, καλύτερα αποτελέσματα.

Συγκεκριμένα τα γλυκά που συνήθως αρέσουν στα παιδιά, χρησιμοποιούνται από τους συγγραφείς ως κίνητρο μάθησης μόνο σε δυο κείμενα. Η παροχή υλικών αμοιβών και συγκεκριμένα τα γλυκίσματα, είναι φανερή σε δυο κείμενα του αναγνωστικού της Δ΄ τάξης :

στο **«Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας»**[20]

[...] «Τι; Έτοιμα τα γλυκά;» ρώτησα. «περίμενε» είπε. «Θα ψηθούν πρώτα». Μα μου φαίνεται, καημένε Πρόα, θα σου φανούν ξινά». «Γιατί;» «Γιατί δε μελέτησες το μάθημά σου». «Θα μελετήσω το βράδυ τώρα έχομε παλαίστρα». «Πήγαινε λοιπόν και να κάμης γρήγορα. Μην έχης το νου σου στα γλυκά»[...] και

στο κείμενο:

«Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά»[21] [...] **Μα** δε θα φας, (γλυκά) αν δε μου ειπής πρώτα, τι έγινε στην παλαίστρα».

Φαίνεται πως οι συγγραφείς από την αναφορά σε δυο μόλις κείμενα, δε συμφωνούν ιδιαίτερα με αυτό τον τρόπο αγωγής. Η παροχή υλικών αμοιβών άλλωστε, είναι μια τεχνική αντιοικονομική η οποία κυρίως, ενέχει το στοιχείο της εξαγοράς του μαθητή[22].

---

[18] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β, σελ. 749.

[19] Οι δάσκαλοι, από τα αρχαία χρόνια, συνήθιζαν να δίνουν στους μαθητές ως αμοιβή γλυκίσματα. Η τεχνική αυτή χρησιμοποιείται στην ειδική αγωγή, στα υπόλοιπα σχολεία εγκαταλείφθηκε, Βλ. Η. Γ. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 223.

[20] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β, σελ. 713 – 715. Η αγάπη των παιδιών για τα ζώα, φανερώνεται εδώ περίτρανα. Αναγνωστικό Δ΄.

[21] Βλ. ό. π., σελ. 721 – 722. Αναγνωστικό Δ΄.

[22] Βλ. Η. Γ. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 223.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Από την εμπειρία μας όμως μπορούμε να αναφέρουμε ότι και σήμερα χρησιμοποιούνται αυτές οι αμοιβές (καραμέλες, σοκολατάκια, μολύβια), από ορισμένους εκπαιδευτικούς σε μαθητές της Α΄ τάξης, συνήθως στην αρχή της σχολικής χρονιάς και για ένα μικρό χρονικό διάστημα ώσπου το παιδί να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις του σχολείου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πίνακας 14.

ΑΜΟΙΒΕΣ	
Εσωτερικές αμοιβές	2
Εξωτερικές αμοιβές (Έπαινος)	8
Εξωτερικές αμοιβές (παροχή υλικών αγαθών)	3

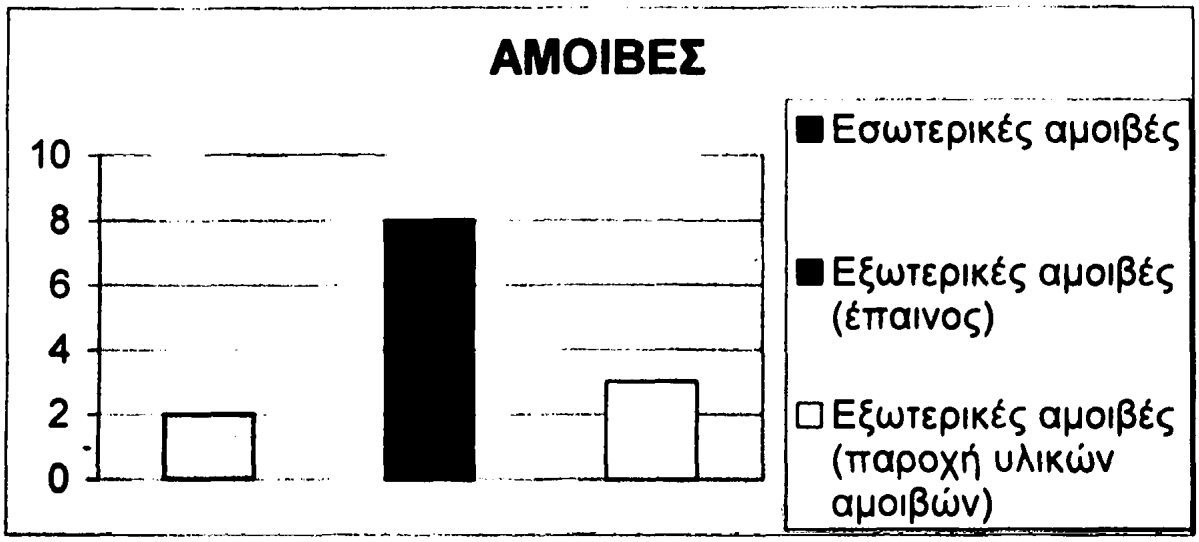

Γράφημα 14

Από τις τρεις κατηγορίες αμοιβών, οι εξωτερικές αμοιβές και συγκεκριμένα ο έπαινος, ενδιαφέρει περισσότερο τους συγγραφείς. Φαίνεται πως έπαινος αν και ανήκει στις εξωτερικές αμοιβές δημιουργεί και εσωτερική ικανοποίηση στον επαινούμενο, γι' αυτό δίνεται μεγαλύτερη βαρύτητα στο συγκεκριμένο είδος αμοιβών.

Ειδικότερα οι συγγραφείς προτείνουν τις εσωτερικές αμοιβές ως μέσο αγωγής το οποίο αυξάνει την αυτοεκτίμηση των μαθητών και τους βοηθά στην σχολική επίδοση. Βλ. **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες»**[23] [...] Ήταν τα ηρωόπουλα που γύριζαν από το κυνήγι. [...] Εγώ σκότωσα με το δοξάρι μου τα δυο λάφια [...] κι εγώ τα δυο ζαρκάδια [...] εγώ έπιασα ζωντανούς εκείνους τους δύο αγριόγατους [...] Ο Ορφέας είχε φέρει ζωντανό έναν άγριο τράγο [...] και άλλος μαθητής [...] κρατούσε στα χέρια του διάφορα βοτάνια [...]. Από τις εξωτερικές αμοιβές προτείνεται ο έπαινος ως μέσο αγωγής για την ενίσχυση του συναισθήματος της αυτοαξίας των μαθητών, βλ. **«Το πρώτο μου βραβείο** [...] «Πολύ καλά Λυκίδα, πολύ καλά, παιδί μου. Τιμάς την τάξη σου»|...| |...| «Εμπρός! Θάρρος!», «Εύγε!» φώναξε ο Λύσης. [...] Εγώ πήρα πιο πολύ θάρρος και το είπα (το ποίημα) ως το τέλος, χωρίς να σκοντάψω πουθενά [...]», την ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων δασκάλου – μαθητών, την ψυχική ισορροπία των μαθητών. Βλ. **«Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση»**, [...] μας δέχτηκε (ο Λύσης) με χαμόγελο και με χάιδεψε [...] ο Λύσης είπε πως γρήγορα θα γίνω πολύ καλός μαθητής. Έτσι πήρα θάρρος, και μάλιστα όταν είδα να έρχωνται τ' άλλα παιδιά [...][24], και στο **«Μοναστήρι και σχολείο** [25].[...] «Μπράβο, Βασίλειε! Είπε ο ηγούμενος. «Λαμπρά, παιδί

[23] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[24] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 705. Αναγνωστικό Δ΄.
[25] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μου!» είπε και ο δάσκαλος. [...]. Επίσης συμβάλλει στη δημιουργία κλίματος συνεργατικότητας, ισοτιμίας στη μαθησιακή διαδικασία. Ο έπαινος προτείνεται για τις δυνατότητες όλων των μαθητών ανεξάρτητα από το μέγεθος της κάθε προσπάθειας όπως αρμόζει σε μια ισότιμη εκπαιδευτική κοινωνία όπως είναι φανερό στο κείμενο **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες»**[26] [...] Ο Κένταυρος χάιδεψε κι επαίνεσε τον καθένα για τη δύναμή του και την παληκαριά του [...].. Στο κείμενο **«Ο θρίαμβος»** ο δάσκαλος χρησιμοποιώντας τεχνικές ενίσχυσης, επαινεί το μαθητή χωρίς να έρθει ο επαινούμενος μαθητής σε αντίθεση με τη μαθητική ομάδα. [...] «Πρόα φίλε μου, σε συγχαίρω» είπε ο Λύσης σφίγγοντάς μου νευρικά το χέρι. [...]
Βέβαια οι αναφορές στον έπαινο ανάλογα με το αριθμό των κειμένων είναι λιγοστές και αυτό δείχνει την παιδαγωγική άποψη των συγγραφέων ότι ο συνεχής έπαινος δεν οδηγεί στα αναμενόμενα αποτελέσματα, η σύνδεση της επιτυχίας με τον έπαινο μπορεί να αποπροσανατολίσει το μαθητή και τέλος μπορεί να δημιουργήσει εξαρτήσεις από τους ανθρώπους που τον παρέχουν και να εμποδίσει την αυτοτέλεια αυτού που δέχεται τους επαίνους.

Η παροχή υλικών αμοιβών και συγκεκριμένα τα γλυκίσματα, είναι φανερή σε δυο κείμενα του αναγνωστικού της Δ΄ τάξης : στο **«Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας»**[27] [...] «Τι; Έτοιμα τα γλυκά;» ρώτησα. «περίμενε» είπε. «Θα ψηθούν πρώτα». Μα μου φαίνεται, καημένε Πρόα, θα σου φανούν ξινά». «Γιατί;» «Γιατί δε μελέτησες το μάθημά σου». «Θα μελετήσω το βράδυ τώρα έχομε παλαίστρα». «Πήγαινε λοιπόν και να κάμης γρήγορα. Μην έχης το νου σου στα γλυκά»[...] και στο κείμενο : **«Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά»**[28] [...] Μα δε θα φας, (γλυκά) αν δε μου ειπής πρώτα, τι έγινε στην παλαίστρα». Φαίνεται πως οι συγγραφείς δε συμφωνούν ιδιαίτερα με το συγκεκριμένο μέσο αγωγής.

[26] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[27] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β, σελ. 713 – 715. Η αγάπη των παιδιών για τα ζώα, φανερώνεται εδώ περίτρανα. Αναγνωστικό Δ΄.
[28] Βλ. ό. π., σελ. 721 – 722. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.2.2. Μίμηση προτύπων

Η μίμηση προτύπων είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος μάθησης γνωστικής και κοινωνικής συμπεριφοράς, και πρέπει να τον χρησιμοποιεί συστηματικά και προγραμματισμένα ο εκπαιδευτικός[29]. Οι συγκεκριμένοι συγγραφείς μέσα στα αναγνωστικά, προτείνουν αρκετά αυτό το είδος της αγωγής. Χωρίς τιμωρίες και ακρότητες, πολύ συχνά, υποδεικνύουν θετικά πρότυπα, για τη σωστή διαπαιδαγώγηση των μαθητών. Έτσι τα κείμενα όπως φάνηκε και από την εργασία μας εξασκούν ένα είδος συμβουλευτικής αγωγής αφού η αναφορά σε πρότυπα συγκεντρώνει ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό όπως δείχνει και ο συγκεκριμένος πίνακας στο τέλος της κατηγορίας των προτύπων. Θα λέγαμε πως το περιεχόμενο των κειμένων έχει ηθικοδιδακτικό χαρακτήρα. Στις παιδαγωγικές αντιλήψεις των συγγραφέων περιλαμβάνεται αυτό το είδος της αγωγής με στοιχεία του ηθικού κώδικα, κανόνες συμπεριφοράς και κοινωνικά αποδεκτές αξίες και αντιλήψεις[30]. Ίσως, γνωρίζοντας οι συγγραφείς ότι το αναγνωστικό είναι το μοναδικό βιβλίο που έχουν στα χέρια τους οι μαθητές, θέλουν να καλύψουν μέσα από τα κείμενά τους και τους σκοπούς του μαθήματος των θρησκευτικών, της ιστορίας ή της μυθολογίας. Γι' αυτό, όπως αναφέρεται και στη συγκεκριμένη εργασία στην ιστορική αναδρομή των αναγνωστικών (βλ. θεωρητικό πλαίσιο, κεφ. 6.), συχνά καταφεύγουν σε μυθευτικές ερμηνείες της πραγματικότητας εξυπηρετώντας τους παραπάνω σκοπούς.

Συγκεκριμένα τα πρότυπα που προτείνουν οι συγγραφείς είναι : το πρότυπο ανδρείας, το πρότυπο επιμελή μαθητή, τα πρότυπα αξιών και το αρνητικό πρότυπο.

2.2.2.1 Πρότυπα ανδρείας.

Ως πρότυπα ανδρείας χρησιμοποιούνται ήρωες της μυθολογίας και της ιστορίας όπως φαίνεται στα κείμενα:

Η γέννηση του αντρειωμένου[31] [...] – «Εκεί που τον είχαν στα σπάργανα, μπήκε ο πειρασμός σαν αρκούδα να πειράξη τη στρατήγισσα. Μα τον είδε ο δράκος, σήκωσε το γρόθο του, της έδωσε μια και της άνοιξε το κεφάλι... Φεύγω. Αληθινός ο Θεός...». [...]

στο **Μοναστήρι και σχολείο** [32]

[...] «Τι μπορείς να μας πεις από τον Όμηρο, Αλή; [...] «Τη μονομαχία του Έκτορα με τον Αχιλλέα».[...]

στο «**Το κυνήγι**»[33] που το πάλεμα του Διγενή με το λιοντάρι παρουσιάζεται ως παιχνίδι. Θυμίζει το μύθο του Ηρακλή, και τους αγώνες των Ελλήνων.

[...] βάδισε ήσυχος κατά το λιοντάρι, σα να είχε εμπρός του κανένα σκυλί. Εκείνο κάθισε στα πίσω πόδια του και τον κοίταζε κατάματα, χτυπώντας τη φουντωτή ουρά του καταγής. Έξαφνα έκαμε ένα πήδημα τεράστιο, που θα καταπλάκωνε το Βασίλειο αν δεν παραμέριζε. Μα εκείνος γοργά βρέθηκε δεξιά. Και την ώρα που μανιωμένο γύριζε να ζητήση τον εχθρό του, ο νέος βρέθηκε καβάλα στις πλάτες του. Με το δεξί χέρι κρατούσε την ουρά του θηρίου και με το αριστερό κρατιόταν από τη χαίτη. Εκείνο φρένιασε, πηδούσε, μούγκριζε, έκανε να αρπάξει τα πόδια και τέλος άρχισε να γυρίζει

---

[29] Βλ. Η. Γ. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 227-228.

[30] Βλ. Φραγκουδάκη Άννα, Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 12-13.

[31] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.

[32] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

[33] Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σαν σβούρα, όπως το γατί που θέλει να πιάση την ουρά του. Ο Διγενής γελούσε με το παιχνίδι. [...],

στο **Το «στοιχειωμένο λάφι»**[34]

[...] Αν είσαι αληθινά ο Χάρος, έλα να παλέψωμε κι όποιος νικήση. Αν με νικήσης, πάρε μου την ψυχή, αν σε νικήσω, να μου χαρίζης τη ζωή. [...] Εκεί που χτυπούσε ο Χάρος πηδούσαν αίματα, μα κι εκεί που έσφιγγε ο Ακρίτας έτριζαν κι έλιωναν τα κόκαλα. Εκεί που πατούσε ο πρώτος ράιζε το μάρμαρο, κι εκεί που πατούσε ο δεύτερος βούλιαζε ο πηλός. Ανάσαινε ο Χάρος κι έτρεμαν χιλιόχρονα κορμόδεντρα, ανάσαινε ο Ακρίτας και ξεριζώνονταν κοτρόνια θεόρατα.[...] και

στο **«Το ιερό λάφι της Αρτέμιδας»**[35].

[...] «Θύμωσε ο Ηρακλής και χύθηκε κατόπι του. Τρέχει εμπρός το ελάφι σαν άνεμος μα τρέχει από πίσω κι ο ήρωας ανεμόφτερος. Τρέχα - τρέχα, φτάνουν οι δυο τους στη βορειότερη άκρη της γης. Εκεί που μια φορά το χρόνο βασίλευε ο ήλιος·το μισό χρόνο ήταν μέρα και το μισό νύχτα». [...] «Και την ώρα που περνούσε σα σαΐτα το αγρίμι επάνω από το κεφάλι του, του αρπάζει το πόδι. Έτσι το έπιασε.» [...][36]

Σύμφωνα με τα παραπάνω οι συγγραφείς δε δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στο συγκεκριμένο τρόπο αμοιβών. Το πρότυπο ανδρείας περιορίζεται μόλις σε τέσσερις μορφές της μυθολογίας και της ιστορίας. Στο Διγενή, τον Ηρακλή, τον Έκτορα και τον Αχιλλέα. Είναι φανερό πως δε θεωρούν πρωταρχικό ρόλο στη διάπλαση του χαρακτήρα των μαθητών την αναφορά σε πρότυπα ανδρείας.

2.2.2.2. Πρότυπο επιμελή μαθητή

Ιδιαίτερο βάρος δόθηκε από τους συγγραφείς στα πρότυπα αξιών για τους λόγους που αναφέραμε πιο πάνω και μόνο δύο φορές παρουσιάζεται ο επιμελής μαθητής.

Στο κείμενο «**Η εικόνα του Αλεξάνδρου**»[37], το οποίο αναφέρεται στην εικόνα του Μ. Αλεξάνδρου που κοσμούσε την αρχαία Πέλλα. Τα παιδιά, ο Αμύντας και ο Περδίκας, τον έχουν πρότυπό τους και θέλουν να του μοιάσουν.

Ο Πρόας, ήρεμος παιδαγωγός και δούλος, τους συμβουλεύει να γίνουν καλοί μαθητές, διαβάζοντας και πειθαρχώντας σαν το Μ. Αλέξανδρο. Παρ' όλη την πίκρα του, που από γενναίος πολεμιστής της μάχης της Χαιρώνειας βρέθηκε δούλος στην Μακεδονία, παιδαγωγεί τα παιδιά και τιμά το πικρό ψωμί της δουλείας.

Τα αριστοκρατόπουλα πολλές φορές αυθαδιάζουν και μιλούν με θράσος στο γέρο δάσκαλό τους.

[...] «Τώρα, Περδίκα, θα κάμης καλά να φροντίσης να γίνης καλός μαθητής».

«Ουφ» έκανε βαριεστημένος ο Περδίκας·.

«Θαρρείς, πως ο Αλέξανδρος δεν έκανε τίποτ' άλλο παρά να διαβάζη;»

«Και όμως έτσι είναι! Ο Αλέξανδρος ήταν ο καλύτερος μαθητής του Αριστοτέλη» απάντησε ο Πρόας.

«Άσπρισες πολύ για να τα μάθης αυτά που μας λες» του είπε πειραγμένος ο Περδίκκας.[...]

---

[34] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.
[35] Βλ. ό. π., σελ. 619 – 622. Αναγνωστικό Γ΄.
[36] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 621 – 622.
[37] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 699 – 700. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Πόσων χρονών με κάνεις;» τον ρώτησε με πικρό χαμόγελο ο Πρόας[38].

Και στο κείμενο **«Μοναστήρι και σχολείο[39]»**

Τα βιβλία του σχολείου, που είναι τα σύμβολα της χριστιανοσύνης (Αγία Γραφή, Οκτώηχος, Ψαλτήρι), ο Διγενής τα έχει καλοδιατηρημένα. Έμμεσα ο συγγραφέας προτρέπει τους μαθητές να ακολουθήσουν το παράδειγμά του και για τα δικά τους βιβλία.

2.2.2.3. Πρότυπα αξιών

Στα πρότυπα αξιών έδωσαν μεγάλη βαρύτητα οι συγγραφείς όπως φάνηκε και από την ποσοτική αναφορά έναντι των άλλων προτύπων. Οι αξίες που αναδεικνύονται είναι της τιμιότητας, της δικαιοσύνης, της ελευθερίας, της αλληλεγγύης, της δημοκρατίας, της φιλίας, του σεβασμού της φιλανθρωπίας, της ζωοφιλίας, της φιλοξενίας, της ευγένειας και της εργασίας.

2.2.2.3.1 Στην αξία της **τιμιότητας** αναφέρονται τα παρακάτω κείμενα:
«Αυτό δε μου το είπε κανένας»[40], στο οποίο ο καπετάν Βαγγέλης συμβουλεύει το μικρό ναυτόπουλο και του μαθαίνει την τιμιότητα και την ντομπροσύνη, παίρνοντας αφορμή από τα λόγια του δεύτερου, ενώ ο καπετάνιος διηγιόταν μια ιστορία.
[...] «Έτσι παιδί μου, είπε ο καπετάν Βαγγέλης τελειώνοντας την ιστορία του, έζησα με την αλήθεια και με την αλήθεια θέλω να πεθάνω ...»[...][41],
Στο **«Το ναυτόπουλο»[42]** το οποίο είναι παρμένο από τα βιώματα του Α. Καρκαβίτσα στη θάλασσα και από τη νησιώτικη πραγματικότητα, και αναφέρεται στο τίμιο, φτωχό και εργατικό ναυτόπουλο που ως προστάτης τῆς οικογένειάς του, εργάζεται στον καπετάν Παλιούρα, αδιάκοπα. Ο καπετάνιος καμαρώνει για το άξιο παλικάρι που τον βοηθά παραμονές του Πάσχα, να οδηγήσει τη γολέτα του παλεύοντας με τα κύματα στο λιμάνι του νησιού. Τέλος καλό κι επιθυμητό στον αναγνώστη, ο οποίος μαζί με τους ήρωες της ιστορίας χαίρεται το Πάσχα και το γάμο της αδερφής του ναυτόπουλου.
[...] «Μάινα πανιά !» Ίδρωσαν οι ναύτες για να κάμουν το θέλημα του καπετάνιου. Ίδρωσε κι ο καπετάνιος [...] Το ναυτόπουλο στο ψηλό κατάρτι νιώθει τον άνεμο να του βελονιάζη τα χέρια, και πολλές φορές το κύμα του μπατσίζει το πρόσωπο [...] Η γολέτα, σαν πουλάρι απολυμένο στον κάμπο, γυρίζει αδιάκοπα στη σκοτεινή και αγριεμένη θάλασσα. Οι ώρες φαίνονται χρόνος! [...] Την νύχτα στην Ανάσταση πήγε το ναυτόπουλο με τους δικούς του στην εκκλησία.[...] Έπειτα ήρθε ο γαμπρός, πήγαν στην εκκλησία, κι ο καπετάν Παλιούρας άλλαξε τα στέφανα[...].«Και στα δικά σου, Στάμο» ευχήθηκε στο ναυτόπουλο ο καπετάνιος».«Ευχαριστώ, μα τα δικά μου αργούν ακόμη !» Ήθελε να ειπή: «Να μεγαλώση κι ο αδερφός μου, να χτίσωμε δικό μας καράβι, να γίνω καπετάνιος και τότε...» [...] [43], και στο **«Το κάστρο της Κυράς»[44]**, στο οποίο η ήττα του Κίναμου από το Διγενή δείχνει στα παιδιά ότι, όποιος είναι τίμιος δικαιώνεται.

---

[38] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 698.
[39] Βλ. ό. π., σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
[40] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 784 – 787. Αναγνωστικό Ε΄.
[41] Βλ. ό. π., σελ. 787. Αναγνωστικό Δ΄.
[42] Βλ. ό. π., σελ. 814 – 817.
[43] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 816 – 817.
[44] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τίμιος για τους συγγραφείς είναι όποιος φέρνει σε πέρας το έργο που έχει αναλάβει δουλεύοντας ασταμάτητα, ο οποίος αμείβεται στο τέλος και δικαιώνεται. Συνήθως ο τίμιος είναι και εργατικός.

2.2.2.3.2 Στην αξία της **δικαιοσύνης** έχουμε το κείμενο **«Μια δίκη»**[45], το οποίο αναφέρεται στην απλοϊκή ζωή του χωριού με τις χαρές, τις λύπες και τις γκρίνιες μεταξύ των ανθρώπων της, περιγράφοντας τις σχέσεις δυο γειτόνων του Μπελοδήμου και του Λυκούδη, όταν μια αχλαδιά, που ήταν στα σύνορα του περιβολιού τους, τους έφτασε στα δικαστήρια. Ο Λυκούδης, που δεν το 'βαζε κάτω, έφτασε στα ανώτερα δικαστήρια, ώσπου έχασε και το σπίτι και το περιβόλι. Ο Μπελοδήμος, δείχνοντας την ανωτερότητά του και την καλοσύνη του, αγόρασε το σπίτι και το περιβόλι και του τα χάρισε για να είναι για πάντα γείτονες, όπως ήταν στην αρχή.

Σκηνές απ' την ελληνική πραγματικότητα της υπαίθρου που συμβαίνουν ακόμη και σήμερα, όπου βλέπουμε ακόμη και γείτονες να σκοτώνονται μεταξύ τους. Έχουμε εδώ τον καλό Μπελοδήμο, τον κακό Λυκούδη και τον από μηχανής θεό – παπά του χωριού να λύνει τις διαφορές. Ο Μπελοδήμος [...] Πάει στον παπά του χωριού και του τα λέει όλα. «Δεν είναι καλά πράματα, παπά μου, νάχωμε την ευχή σου. Μίλησέ του, ό,τι θέλει να γίνη με το καλό. Είμαστε εμείς, φτωχοί άνθρωποι, για τα δικαστήρια;» [...] Ο παπάς, ένας σεβάσμιος γέροντας, πήγε και μίλησε του Λυκούδη [...] Ο Λυκούδης που να δεχτή! .....κι ό,τι έχουν οι δυό τους θα το ξεδιαλύνη το δικαστήριο.[...] Ο Λυκούδης του άρπαξε το χέρι και το έσφιξε δυνατά. «Σ' ευχαριστώ. Ο Θεός να σου το πληρώση !» [...][46].

2.2.2.3.3. Στην αξία της **Ελευθερίας** αναφέρονται τα κείμενα : **«Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι»**[47] στο οποίο οι μικροί, πλούσιοι άρχοντες Περδίκκας και Αμύντας συγκινημένοι από την ιστορία του Πρόα και συμπαθώντας τον περισσότερο τώρα για τα πάθη του, παρακαλούν τη μητέρα και τον πατέρα τους να αφεθούν οι δυο δούλοι, που κάποτε ήταν ήρωες, ελεύθεροι. Επίσης, με την απελευθέρωση των δυο δούλων ικανοποιούνται και οι μαθητές και χαράσσεται στη μνήμη τους το αίσιο τέλος της ιστορίας του αναγνωστικού βιβλίου τους. [...] Έπιασε από το χέρι τον αδερφό του και τον έσυρε γρήγορα εμπρός στη μητέρα του. Θέλεις να κάμεις ένα καλό που να ευχαριστήσει αληθινά τους θεούς, μητέρα; Και ρωτάς, είπε ξαφνιασμένη η Άδμητη.

«Να ελευθερώσουμε τον Πρόα!»

«Και το Θεαγένη!»

Η Άδμητη [...] αγκάλιασε τα παιδιά της ευχαριστημένη που τα έβλεπε τόσο φιλάνθρωπα [...]. Ο πατέρας των παιδιών [...] πολύ ευχαριστήθηκε από την απόφαση των παιδιών του και τους έκαμε τη χάρη που ζητούσαν» [48].

[...] «Πολύ λίγο», είπε ο Πρόας. «Η όψη των αιχμαλώτων. Είτε εχθροί είτε φίλοι είναι πάντοτε θλιβερή» [...].

[45] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 812 – 814. Αναγνωστικό Δ΄.
[46] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 813, 814.
[47] Βλ. ό. π., σελ. 756 – 757. Αναγνωστικό Δ΄.
[48] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 756 – 757.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.2.2.3.4.: Με τις συγκεκριμένες αξίες της **Αλληλεγγύης – του Αλτρουισμού – και της Φιλανθρωπίας,** οι συγγραφείς παροτρύνουν τους μαθητές για φιλανθρωπικές δραστηριότητες που έχουν σχέση με τα ορφανά και απροστάτευτα παιδιά, όπως συμβαίνει στα κείμενα:

«**Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά** [49] στο οποίο ο μικρός Πρόας αφού δοκιμάζει τις νόστιμες δίπλες, σκέφτεται και τον ορφανό Θεαγένη που δεν του είπε να περάσει να δοκιμάσει κι εκείνος.[...] «Δεν τον προσκάλεσα να φάη γλυκά κι εκείνος. Τάχα του φτιάχνει γλυκά ο κηδεμόνας του;» [50][...]. και

«**Η Ροδαυγή**»[51] στο οποίο [...] Ο Μήτσος ο Κοκκινόβραχος παρουσιάστηκε μια μέρα στο λόχο με μια μικρούλα ξυπόλητη και τυλιγμένη σ' ένα τσουβάλι.[...] είχε αγάπη στα παιδιά [...] είδε τη μικρούλα που γύριζε εδώ κι εκεί μονάχη.

Επίσης καλλιεργούν την καλοσύνη και την αλληλεγγύη με την προσφορά βοήθειας σε ανήμπορους ηλικιωμένους όπως δείχνουν τα κείμενα

«**Ο Μπαρμπαγιώργης**»[52] που ενώ βοηθούσε τους συγχωριανούς του σ' οποιαδήποτε δυσκολία, όταν βρέθηκε ο ίδιος σε δύσκολη στιγμή, κανείς δεν έτρεξε κοντά του. Ένα μικρό αγόρι που ένιωθε ότι έπρεπε να βοηθήσει, έτρεξε όλη τη νύχτα κι έφερε το γιατρό και έτσι σώθηκε ο Μπαρμπαγιώργης. [...] «Εγώ θα πάω να φέρω το γιατρό ! Θα πάω από την απάνω γειτονιά να πάρω και το φίλο μου τον Αντώνη»[53].[...] "Η χάρη θέλει αντίχαρη και πάλι χάρη να είναι".

«**Στην Κατερινιώ μου, που είναι στην κυρά Σμαράγδα**»[54] που το συνετό παιδί με το μαθητικό πηλίκιο βοήθησε και προστάτεψε την άμοιρη γριούλα, που ερχόταν από τις βλάχικες καλύβες για να στείλει με τον ταχυδρόμο δέμα στην κόρη της. Δε γνώριζε πως έπρεπε στο δέμα να γράψει τη σύσταση. Όμως ούτε κανένας απ' τους συγχωριανούς που γελούσαν, ούτε κι ο ταχυδρόμος μπήκε στον κόπο να της εξηγήσει και να τη βοηθήσει.

Το παιδί της εξήγησε, συμπλήρωσε μάλιστα και τα χρήματα που απαιτούνταν και άφησε άφωνους όλους με την πράξη του. Το γυμνασιόπαιδο παρουσιάζεται ως πρότυπο στα παιδιά, που πρέπει να βοηθούν τους μεγαλύτερους και ανήμπορους.

[...] Τώρα γέλασαν όλοι περισσότερο. Έξαφνα παραμερίζει μερικούς ένα παιδί με πηλίκιο μαθητικό, που έχει για κορόνα χρυσή κουκουβάγια, παίρνει παράμερα τη γριούλα και τη ρωτά. [...] πήρε το εικοσαράκι από τη γριούλα, πρόσθεσε και αυτό τριάντα λεπτά κι έδωσε το δέμα στον αγροτικό ταχυδρόμο. [...] «Μείνε ήσυχη κυρούλα. Το δέμα θα πάη στην Κατερινιώ σου χωρίς άλλο». Τα γέλια είχαν πάψει. «Μπράβο του» είπαν μερικοί γέροι και κούνησαν το κεφάλι. Το παιδί έδωσε το χέρι στη γριά κι έγινε άφαντο»[...] [55].

Στο κείμενο «**Λίγο έλειψε να χάσωμε το Μενεκράτη**»[56], ο συγγραφέας στοχεύει να παραδειγματίσει τα παιδιά με τις πράξεις των ηρώων του, κάνοντας μάθημα αλτρουισμού. αφού βάζει τον Πρόα να σώζει τον Μενεκράτη από βέβαιο πνιγμό, στον Ιλισό ποταμό. [...] Λίγο πριν, εκεί που περπάταγε είδε στην ιτιά γραμμένη τη φράση

---

[49] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 721 – 722. Αναγνωστικό Δ΄.
[50] Βλ. ό. π., σελ. 722.
[51] Βλ. ό. π., σελ. 663.
[52] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 824 – 827. Αναγνωστικό Δ΄.
[53] Βλ. ό. π., σελ. 824.
[54] Βλ. ό. π., σελ. 765 – 767. Αναγνωστικό Δ΄.
[55] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 767.
[56] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 747 – 748.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Πρόας ο κλέφτης». Παρ' όλο που κατάλαβε ποιος το έγραψε και ποιος τον συκοφαντούσε, έσωσε τον Μενεκράτη την ώρα που πνιγόταν. Κάτι ψαράδες που ήταν εκεί κοντά τον περιμάζεψαν. [...] Δε χάνω καιρό πετώ το χιτώνα μου και βουτώ στο ποτάμι. Βλέπω το Μενεκράτη να χαροπαλεύη» [...] «Εσύ....; Εσύ.... είσαι, Πρόα, που μου έσωσες τη ζωή!» [57]. Ο Μενεκράτης μετανιώνει και του λέει: [...] «Ύστερα από όσα έκαμες για μένα είμαι φίλος σου αιώνια!». Ο Πρόας όμως δεν τον συγχωρεί και του απαντά: [...] «Σου απαγορεύω να λέγεσαι φίλος μου» [...]
Από τα παραπάνω κείμενα φάνηκε πως αλληλεγγύη – αλτρουισμός – φιλανθρωπία για τους συγγραφείς είναι η παροχή βοήθειας και προστασίας σε ορφανά, και απροστάτευτα παιδιά και ηλικιωμένους, ανήμπορους γέρους. Επίσης το κείμενο «**Λίγο έλειψε να χάσωμε το Μενεκράτη**» θυμίζει τη φράση του Χριστού «Αγαπάτε και τους εχθρούς υμών», αφού το παιδί σώζει το συμμαθητή του, ο οποίος παλαιότερα του είχε φερθεί πολύ άσχημα. Την εποχή που γράφτηκαν τα αναγνωστικά, αλλά και αργότερα χρησιμοποιούνταν αυτό το είδος της αγωγής για να αποκτήσουν οι μαθητές αισθήματα αλτρουισμού και φιλανθρωπίας.

2.2.2.3.5. Δημοκρατίας:
Η αναφορά στην αξία της δημοκρατίας γίνεται αποσπασματικά και μόνο στο κείμενο «**Δίνω τον όρκο του εφήβου**»[58] το οποίο εμπνέει σεβασμό στη δημοκρατία. [...] «Και θα υπακούσω στους νόμους που έχουμε ως τώρα και σε κείνους που θα ψηφίση νόμιμα ο λαός. [...] «Και αν κανείς θελήση να χαλάση τους νόμους ή να μην υπακούση σ' αυτούς, δε θα το επιτρέψω. Και θα πολεμήσω γι' αυτούς και μόνος και με όλους.
Αν και τους συγγραφείς διακρίνει πνεύμα δημοκρατίας και ελευθερίας πνεύματος, αφού ήταν οπαδοί της νέας Αγωγής και μέλη προοδευτικών συλλόγων – «Εκπαιδευτικός Όμιλος» κ. ά. (βλ. παράρτημα), εντούτοις δε γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην αξία της δημοκρατίας μέσα στα κείμενά τους ούτε υπάρχει θεματική ενότητα με την συγκεκριμένη αξία. Βέβαια δεν ξεχνούμε πως Λ. Καρκαβίτσας στις πολιτικές του πεποιθήσεις ήταν συντηρητικός και εδώ είναι το παράδοξο πως αν και πολιτικά συντηρητικός, υπήρξε ένας προοδευτικός λογοτέχνης. Φυσικά θα έπρεπε να υπάρχουν περισσότερες αναφορές στην αξία της δημοκρατίας.

2.2.2.3.6. Η αξία της **Φιλίας** στα συγκεκριμένα αναγνωστικά παρουσιάζεται ως αυθόρμητη εκδήλωση συναισθημάτων και δεν υπακούει σε απόλυτα «πρέπει» προκειμένου να επιβιώσει. Στις παιδαγωγικές αντιλήψεις των συγγραφέων η φιλία προβάλλει ως ένας ειλικρινής δεσμός ανάμεσα στους συνομήλικους που για να εξασφαλιστεί δε χρειάζεται έμπρακτες προσπάθειες. Έτσι στο «**Ένα ξαφνικό**»[59], ο Θεαγένης σβήνει τις συκοφαντίες που είναι γραμμένες στον τοίχο οι οποίες ονομάζουν τον Πρόα (φίλο του) ψεύτη, γιατί πραγματικά αγαπά το φίλο του και του συμπαραστέκεται στη δύσκολη στιγμή. [...] Ο Θεαγένης και ο Ευφορίωνας δεν το πίστευαν, και φρόντιζαν με κάθε τρόπο να μου δείχνουν την αγάπη τους και να με παρηγορούν. «Μην κλαίς κι η αθωότητά σου θα λάμψη γρήγορα σαν τον ήλιο» μου έλεγε ο Θεαγένης. [...]«Καλύτερα να υποφέρης αθώος παρά ένοχος» μου έλεγε ο

[57] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 747 – 748.
[58] Βλ. ό. π., σελ. 749 – 750. Αναγνωστικό Δ΄.
[59] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 744 – 745. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ευφορίωνας. [...] «Το σβήσιμο κατάντησε για το φίλο μου ένας άθλος του Ηρακλή. Πού να πρωτοσβήση;» [...]
Επίσης οι συγγραφείς θέλουν τους φίλους να ταιριάζουν στα «χνώτα», όπως λέει κι ο λαός, ώστε να μπορούν να συναναστρέφονται καλύτερα και να συναισθάνονται ο ένας τον άλλο, όπως συμβαίνει στο κείμενο **«Ο πρώτος μου φίλος»**[60], στο οποίο επιλέγεται για φίλος του Πρόα, ένα ορφανό παιδί, το οποίο σε σχέση με τους συμμαθητές του βρίσκεται σε μειονεκτική θέση λόγω της ορφάνιας του. Έτσι, μπορεί να μην είναι σωστά μεγαλωμένος ο Θεαγένης με τους ίδιους τρόπους και αρχές όπως ο Πρόας – κι αυτό είναι φυσικό, γιατί του λείπουν οι γονείς κι η οικογένεια – όμως γρήγορα γίνεται ο καλύτερος φίλος του Πρόα. [...] Όσο πηγαίναμε τόσο έβλεπα πως δεν είχαμε την ίδια ανατροφή. Εγώ περπατούσα στο δρόμο με τα μάτια χαμηλωμένα, καθώς με είχε μαθημένο ο παππούς. Αν απαντούσα κανέναν ηλικιωμένο του έκανα τόπο να περάση. Και μιλούσα χωρίς ξεφωνητά και χειρονομίες. Όλο το αντίθετο εκείνος. Άρχισα όμως να το συμπαθώ για τη μεγάλη του δυστυχία. Κατάλαβα πως θα γινόταν ο καλύτερος φίλος μου[61].[...]

2.2.2.3.7. Στην αξία του **Σεβασμού** οι συγγραφείς προβάλλουν το σεβασμό των μαθητών προς στους δασκάλους, και μάλιστα με υποταγή και τυφλή υπακοή στη γνώση και στη θέση που κατέχουν οι δεύτεροι. Ο υποχρεωτικός χαιρετισμός και το φίλημα των χεριών του δασκάλου, όπως φάνηκε στα κείμενα
«Παρουσιάζομαι στον Ερμογένη»[62], στο οποίο ο Πρόας με σεβασμό παρουσιάζεται μπροστά στο δάσκαλο της πάλης, Ερμογένη και τον χαιρετά υπακούοντας στις αρχές του αθλήματος. [...] «Θα σε μαλώσει ο γυμναστής, αν αρχίσεις τα γυμνάσια πριν τον χαιρετήσης. Νάτος:[...] και
«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες»[63]. [...] έτρεξαν και του φίλησαν τα χέρια [...] δε βγαίνομε [...] να ιδούμε το δάσκαλό μας και να πάρουμε την ευχή του; [...] Μπροστά πήγαινε ο δάσκαλος και πίσω ακολουθούσαν τα παιδιά [...], δε συμβαδίζει με τη σύγχρονη παιδαγωγική. Όμως συνήθως σε αθλήματα όπως αυτό της πάλης ή στις πολεμικές τέχνες που και στην εποχή μας ασκούνται πολλά παιδιά (καράτε μποξ), τηρούνται αυστηρά οι κανόνες και οι αρχές τους και υπάρχει ο υποχρεωτικός χαιρετισμός προς το «δάσκαλο» όπως συχνά αποκαλείται ο υπεύθυνος εκπαίδευσης των συγκεκριμένων αθλημάτων ή πολεμικών τεχνών.
Επίσης σεβασμό στο δάσκαλο έπειτα από αναγνώριση της άσχημης συμπεριφοράς του μαθητή προς το δάσκαλο, έχουμε στο κείμενο:
«Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι»[64] [...] Ο Αμύντας και ο Περδίκας συμπάθησαν πολύ περισσότερο από τότε τον παιδαγωγό τους. Ο Περδίκας μάλιστα άμα τον έβλεπε, χαμήλωνε τα μάτια του και στο πρόσωπό του χυνόταν το χρώμα της ντροπής. Δεν μπορούσε να ξεχάση πως τότε που ήθελαν να δουν την εικόνα του Αλέξανδρου μίλησε πολύ άσχημα στον παιδαγωγό του. [...].

[60] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 711 – 712. Αναγνωστικό Δ΄.
[61] Βλ. ό. π., σελ. 712.
[62] Βλ ό. π., σελ. 717. Αναγνωστικό Δ΄.
[63] Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[64] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 756 – 757. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στο κείμενο **«Η Γλυκέρα με μαθαίνει να φορώ το χιτώνα σαν Αθηναίος»**[65], φαίνεται ο σεβασμός στους γέρους: [...] «Να ζήσης, παιδί μου, που τιμάς τα γερατειά» ευχήθηκε η γριά. «Φέρθηκες σα Σπαρτιάτης» [...]
Εντύπωση κάνει το γεγονός ότι οι συγγραφείς αναφέρουν το σεβασμό στη γυναίκα σε μια εποχή μάλιστα που η γυναίκα βρισκόταν στο περιθώριο, όπως επιβεβαιώνει το απόσπασμα από το κείμενο:
«Οι απελάτες»[66]. [...] Εκείνος της πρότεινε να κατεβούν στο ποτάμι για να της πλύνη την πληγή [...] «Μην περάσεις Μαξιμώ. Στους άνδρες ταιριάζει να πηγαίνουν στις γυναίκες». [...] Έτρεξε να την απαντήση ο Διγενής και χαιρετήθηκαν ευγενικά. [...] Ήξερε πως στους άνδρες είναι ντροπή να πολεμούν με γυναίκες. [...] Μα δεν ήθελε να τη χτυπήση και φρόντιζε μόνο να φυλάγεται, την άφηνε να κουραστή μονάχη της. [...] Τέλος ο Διγενής τη λυπήθηκε, της έκαμε μια ελαφρή πληγή στο χέρι κι αμέσως η Μαξιμώ έμεινε χωρίς σπαθί. [...][67], και το απόσπασμα από το κείμενο
«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες»[68]. [...] όποιον κι αν απαντήσεις στο δρόμο σου, άντρα ή γυναίκα, να του φερθείς ευγενικά. Στη συγκεκριμένη φράση η γυναίκα υπολογίζεται το ίδιο με τον άντρα.

Όσο αφορά την αξία του σεβασμού, αυτή, σύμφωνα με τα κείμενα των αναγνωστικών έχει να κάνει με την υποταγή και την τυφλή υπακοή στη γνώμη του δασκάλου, με το σεβασμό στο πρόσωπό του, έπειτα από την άσχημη συμπεριφορά των μαθητών προς αυτόν, το σεβασμό στους ηλικιωμένους και ακόμη το σεβασμό στη γυναίκα και την ισότιμη αντιμετώπισή της με τον άνδρα. Η υποταγή και η τυφλή υπακοή των μαθητών στις απαιτήσεις των εκπαιδευτικών δε χαρακτηρίζει το σημερινό σχολείο, όπου εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενοι συνδέονται με μια ισότιμη δημοκρατική σχέση.

2.2.2.3.8. Ζωοφιλία: Όπως έδειξε και η περιβαλλοντική αγωγή (βλ. κεφ. 6), η αγάπη των συγγραφέων για τα ζώα είναι διάχυτη στα αναγνωστικά κείμενα της έρευνας. Οι συγγραφείς στοχεύουν να καλλιεργήσουν την αγάπη των παιδιών για τα ζώα. Γι' αυτό παρουσιάζουν κείμενα που μιλούν για παιδικές εμπειρίες με ζώα και πουλιά, τα οποία γίνονται ενδιαφέροντα κι ευχάριστα στα παιδιά.
Στα κείμενα **«Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας»**[69] και **«Στο χωριό μου»**[70], έχουμε τη φιλική σχέση ενός κοριτσιού με μια γατούλα η οποία αναπληρώνει τους γονείς, τα αδέλφια του κοριτσιού, και δίνει νόημα στη μοναξιά του.

---

[65] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 712 – 713. Αναγνωστικό Δ΄.
[66] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄. Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ' αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος, Αθήνα 1978 σελ. 94.
[67] Βλ. ό. π., σελ. 920.
[68] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[69] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 713 – 715. Η αγάπη των παιδιών για τα ζώα, φανερώνεται εδώ περίτρανα. Αναγνωστικό Δ΄.
[70] Βλ. ό. π., σελ. 736 – 737. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] «Έχει φοβερά δόντια» είπα. «Δόντια !... είναι τα νύχια του» είπε εκείνη με γέλια. «... Ο πατέρας μου έλεγε πως το μόνο που αγαπούν οι γάτοι είναι ο εαυτός τους....» «Ο γάτος είναι το πιο ανυπάκουο ζώο, έλεγε ο πατέρας. Κυνηγά για τον εαυτό του. Δε συλλογίζεται τίποτα άλλο παρά να τρώη και να κοιμάται» [...] [71]. [...] «Αν είναι έτσι αγαπώ περισσότερο τους σκύλους». «Ο σκύλος βέβαια είναι πιστό ζώο. Φυλάγει το σπίτι, τα κοπάδια, τα παιδιά. Μπορεί να οδηγήση τυφλό, κυνηγά και φέρνει το κυνήγι στον αφέντη του».[...] και [...] φυσικά πήρε μαζί της (η Γλυκέρα) και το Μελάνιο. [...] «Μα τι είναι η μικρή εκείνη τριχωτή κόκκινη τουλούπα, που πηδά και κλαίει από χαρά και μου γλείφει τα χέρια και τρέχει στη μητέρα μου και ξαναγυρίζει σε μένα; Είναι ο Πυρρός, ο σκύλος μου. Τον σφίγγω στην αγκαλιά μου...» [72].

Ο συγγραφέας περνά την αγάπη του για τα ζώα στα παιδιά, βάζοντας την Γλυκέρα και τον Πρόα να φροντίζουν και να συζητούν για τον γάτο.

Στο κείμενο «**Η ζωή μας στην εξοχή**»[73] γίνεται αναφορά στην ιδιαίτερη σχέση του αλόγου με τον άνθρωπο, γνωστή και από την αρχαιότητα. Π. χ. (Μ. Αλέξανδρος – Βουκεφάλας). [...] Η πιο μεγάλη μου χαρά ήταν να καβαλικεύω το θεσσαλικό μας πουλαράκι. [...] Όποιος το καβαλίκευε νόμιζε πως καβαλίκευε τον άνεμο και γι' αυτό τον ονόμασα Αίολο.[...]

Στο κείμενο «**Κάτι που δεν περίμενα**»[74] έχουμε τη στενοχώρια του κοριτσιού από την εξαφάνιση της γάτας και την άσχημη συμπεριφορά ενός άλλου παιδιού στο συγκεκριμένο ζωάκι. Επίσης τα ζώα ονομάζονται «αδέλφια» των ανθρώπων δείχνοντας έτσι τη σπουδαιότητα μιας τέτοιας σχέσης. [...] η Γλυκέρα μέσα στα παραμιλητά της ζητά το αγαπημένο της ζωάκι. Ο Πρόας, πρόθυμος να βοηθήσει την κατάσταση, βγαίνει στους δρόμους και ψάχνει για το Μελάνιο. Στο δρόμο συναντά το Μενεκράτη που κρατά κάτω απ' το πανωφόρι του ένα δέμα που «νιαουρίζει». Μένει έκπληκτος, γιατί ποτέ δεν περίμενε κάτι ανάλογο από το φίλο του. [...] – «Τα ζώα είναι αδέλφια μας» του λέω. «Ο Πυθαγόρας που το είπε κάτι ήξερε».[...][75]

Επίσης στο κείμενο «**Τα παιδικά μου χρόνια**»[76] παρουσιάζεται ο σκύλος, πιστός φίλος του ανθρώπου από την αρχαιότητα (Οδυσσέας - Άργος) : [...] Ο Πυρρός το σκυλάκι μας, [...] ήθελε να παίζη κι εκείνος μαζί μου [...] Ο Πυρρός πάντα σύντροφός μου, νύχτα και μέρα. Τρέχαμε, πηδούσαμε στους σωρούς το χόρτο, ανεβαίναμε στους φράχτες, κυλιόμαστε μέσα στη σκόνη κι έπειτα μπλούμ! Στο νερό.[...]

Στα παιδιά αρέσει πολύ η συναναστροφή με διάφορα ζώα και πουλιά, η οποία συμβάλλει σ' ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης και δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις, για να νιώθουν τα παιδιά πιο ασφαλή και πιο δυνατά, ώστε να αντιμετωπίζουν τις δυσκολίες της ζωής. Έτσι, οι συγγραφείς παρουσιάζουν στα συγκεκριμένα κείμενα σχέσεις φιλίας ζώων – παιδιών, οι οποίες αναπτύσσουν και οργανώνουν συναισθηματικά το άτομο. Στην εποχή μας οι ειδικοί συστήνουν στους γονείς, όπου είναι εφικτό, να έχουν κάποιο

[71] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 715.
[72] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 737.
[73] Βλ. ό. π., σελ. 737 – 738. Αναγνωστικό Δ'.
[74] Βλ. ό. π., σελ. 732 – 733. Αναγνωστικό Δ'.
[75] Βλ. ό. π., σελ. 733. Αναγνωστικό Δ'.
[76] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β' σελ. 702 – 703. Αναγνωστικό Δ'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ζώο ή πουλί στο σπίτι τους και να το φροντίζουν. Ιδιαίτερα στην ειδική αγωγή κάτι τέτοιο βοηθά ιδιαίτερα.

2.2.2.3.9. Μεγάλη σημασία δίνεται από τους συγγραφείς στην αξία της **Φιλοξενίας** η οποία χαρακτήριζε και συνεχίζει σε μικρότερο βέβαια βαθμό, να χαρακτηρίζει το λαό μας ακόμη και σήμερα. Οι συγγραφείς γνωρίζουν και προσπαθούν να το μεταδώσουν και στους μαθητές πως με τη φιλοξενία οι άνθρωποι έρχονται σε επαφή και επικοινωνία με συνανθρώπους τους, ανταλλάσσουν απόψεις, επικοινωνούν, και «μαθαίνουν» από τη συμπεριφορά των άλλων και αποκτούν θετική ή αρνητική στάση απέναντι τόσο στους συνανθρώπους τους όσο και στον τρόπο ζωής τους. Γίνονται καταδεκτικοί, σέβονται την προσωπικότητα των άλλων και τις ιδιαιτερότητες του. Δεν κλείνονται στον εαυτό τους και αποφεύγουν τη μοναξιά. Βέβαια στις μέρες μας τα πράγματα έχουν αλλάξει και οι άνθρωποι λόγω της εργασίας τους, λόγω των υποχρεώσεών τους δεν προλαβαίνουν να «ανοίξουν» το σπίτι τους ούτε στους πιο κοντινούς τους φίλους. Ο φόβος επίσης που υπάρχει από τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν με την πολυπολιτισμικότητα των πόλεων κάνει τους ανθρώπους να μην «ανοίγουν» εύκολα τα σπίτια τους. Μπορεί οι στέγες των σπιτιών τους να είναι πολύ κοντά όμως οι καρδιές τους βρίσκονται μακριά. Την εποχή που γράφτηκαν τα αναγνωστικά δεν υπήρχαν οι κίνδυνοι που υπάρχουν σήμερα, γι' αυτό οι συγγραφείς καλλιεργούν με τα κείμενά τους τη συγκεκριμένη αξία Τα κείμενα που αναφέρονται στη φιλοξενία είναι τα παρακάτω:

Ο Οδυσσέας και ο Ευρύαλος [77] Το συγκεκριμένο κείμενο κάνει λόγο για τον Οδυσσέα που ταλαιπωρημένος από την Τροία, στην επιστροφή προς στην Ιθάκη, βρέθηκε στο νησί των Φαιάκων. [...]«Τα λόγια που σου είπα, ξένε, ας ξεχαστούν. Δέξου τούτο το δώρο, για να με θυμάσαι παντοτινά. Οι θεοί μαζί σου ! Γρήγορα να σε φέρουν στην πατρίδα σου, κοντά στη γυναίκα σου και στο παιδί σου» [78].[...] ο βασιλιάς [...] τον φιλοξενούσε στο παλάτι του, έδινε για χάρη του συμπόσια κι έκανε αγώνες.[...] ας χαρίσωμε τώρα πλούσια δώρα στον ξένο. Εσύ Ευρύαλε, με λόγια και με έργα πρέπει να τον τιμήσης [...] δέξου τούτο το δώρο για να με θυμάσαι παντοτινά.

Ο Φιλήμονας και η Βαυκίδα[79] [...] Οι θεοί κοίταζαν σιωπηλοί τις ετοιμασίες και την προθυμία που έδειχνε το γεροντικό ζευγάρι, για να περιποιηθή τους ξένους του. Ο Δίας μάλιστα, που ήταν προστάτης της φιλοξενίας, φαινόταν πολύ ευχαριστημένος».[...] «Το καλυβάκι που δέχτηκε τους θεούς έπρεπε να γίνη ναός. [...]

[...] Έτσι τ' αγαθά γεροντάκια έζησαν στο ναό ως το τέλος της ζωής τους. [...] Ο Φιλήμονας έγινε μεγάλη, ψηλή βελανιδιά κι η Βαυκίδα χαριτωμένη φλαμουριά»[80].

[...] μια καλύβα, χτισμένη από ξύλα και σκεπασμένη με καλαμιές [...] εκεί μέσα ζούσε ένα αντρόγυνο [...] Παιδιά δεν είχαν , ωστόσο ζούσαν ευτυχισμένοι πως ήταν φτωχοί δε το λογάριαζαν και πολύ [...] εξαίρεται η φτώχεια μπροστά στη φιλοξενία

Να κι ο Μενεκράτης[81]

---

[77] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 653 – 654. Αναγνωστικό Γ΄.

[78] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 654.

[79] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 643 – 646. Αναγνωστικό Γ΄. Ο Φιλήμων ήταν γέρος από τη Φρογία που με τη γυναίκα του Βαυκίδα φιλοξένησε τους θεούς και γι' αυτό ανταμείφθηκε γενναιόδωρα. Επίσης δύο πίνακες κατέχουν σπουδαία θέση στην ευρωπαϊκή τέχνη : α) του Ρέμπρουτ, Εθνική πινακοθήκη της Ουάσιγκτον και β) του Ρούμπες στο Μουσείο Ιστορίας και Τέχνης στη Βιέννη. Και η όπερα που έγραψε ο Γκουνώ.

[80] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 644 – 646.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] Ο πατέρας μου συλλογίστηκε πως για το Νικία δε θα ήταν ενόχληση να μου παραχωρήσει μια γωνιά». – « Πολύ ευχαρίστως» λέει ι πατέρας μου. Νόμιζε πως είναι φίλος μου , αλλά και την αλήθεια να ήξερε, όχι δε θα έλεγε. Τον ξένιο Δία τον εσεβόταν πολύ ο πατέρας μου. [...]

Στη στάνη[82]

[...] Μας δέχτηκαν χαρούμενοι και γελαστοί [...] Μας φίλεψαν αφρόγαλα, γιαούρτι, μυζήθρα και φρέσκο τυρί. Ο γεροτσοπάνης έκαμε νόημα στο μεγαλύτερο γιο του, και κείνος έσφαξε το πιο παχύ αρνί, το έγδαρε, το πέρασε στη σούβλα και το έβαλε στη φωτιά. [...] Αφού φάγαμε καλά [...] τυλιχτήκαμε στις παχιές φλοκωτές βελέντζες και πλαγιάσαμε κοντά στη φωτιά.

Μοναστήρι και σχολείο [83]

Ο Βασίλειος [...] του είπε αργά και σοβαρά : «Είσαι ξένος του πατέρα μου και δε σε συνερίζομαι!... Άμα μεγαλώσωμε θα μετρηθούμε...». – Εύγε σου, παιδί μου Βασίλειε, εύγε σου!» είπε ο ηγούμενος. «Μίλησες όπως πρέπει στη γενιά σου»

Στην αξία της **φιλοξενίας,** οι συγγραφείς δίνουν μεγάλη βαρύτητα αφού η αναφορά σ' αυτή, είναι η τρίτη στη σειρά, όπως δείχνει και ο συγκεκριμένος πίνακας αξιών. Τα κείμενα καλλιεργούν την αξία της φιλοξενίας η οποία προστατεύεται ακόμη και από τους ίδιους τους θεούς (ξένιος Δίας) οι οποίοι χαίρονται όταν βλέπουν τους ανθρώπους να είναι φιλόξενοι. Φυσικά πρέπει να είμαστε φιλόξενοι και σωστά οι συγγραφείς αναδεικνύουν τη συγκεκριμένη αξία. Όμως όπως είπαμε πιο πάνω στις μέρες μας είναι λίγο δύσκολο οι άνθρωποι να δείξουν τη φιλοξενία τους γιατί δεν μπορούν να αντεπεξέλθουν στις τυχόν οικονομικές απαιτήσεις, προκειμένου να προσφέρουν με απλοχεριά τα αγαθά τους σε καλεσμένους ή σε περαστικούς, με κίνδυνο να χαρακτηρίζονται αφιλόξενοι.

2.2.2.3.10. Με την αξία της **Εργασίας,** οι συγγραφείς έχουν στόχο να καλλιεργήσουν τη συνεργασία, το συναίσθημα της ευθύνης και η χαρά της δημιουργίας των μαθητών. Οι μαθητές αντλούν γνώσεις για συγκεκριμένα επαγγέλματα και για δυο υλικά που είναι πηγή ενέργειας. Αποκτούν θετική στάση απέναντι στην αξία της εργασίας και γνωρίζουν το μόχθο των εργαζομένων. Επίσης η μισθοδοσία των δασκάλων δίνει την ευκαιρία στα παιδιά να κατανοήσουν πως με την εργασία οι άνθρωποι έχουν και οικονομικές απολαβές. Με την ομαδική εργασία καλλιεργείται ο αλληλοσεβασμός και η συνεργασία αφού γίνεται αναφορά σε εργασίες ή σε δραστηριότητες της βουκολικής ζωής, αφού την εποχή εκείνη η κτηνοτροφία ήταν ένα χαρακτηριστικό επάγγελμα της ζωής της υπαίθρου το οποίο είναι κοντά στα ενδιαφέροντα των παιδιών, αφού τα περισσότερα παιδιά ζουν στην ύπαιθρο και μάλιστα είναι παιδιά κτηνοτρόφων Τα κείμενα που αναφέρονται στην αξία της εργασίας και που επιβεβαιώνουν τα παραπάνω, είναι τα ακόλουθα:

[81] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 738 – 739. Αναγνωστικό Δ΄.
[82] Βλ. ό. π., σελ. 668-669. Αναγνωστικό Γ΄.
[83] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο τρύγος[84]

Η ιεροτελεστία του τρύγου περιγράφεται μέσα σε λίγες σειρές με μεστό και παραστατικό τρόπο .Ο τρύγος ήταν και είναι μια σημαντική στιγμή κάθε οικογένειας και κοινωνίας και δίκαια ακόμη και σήμερα γίνεται αναφορά στα βιβλία του δημοτικού σχολείου.

Το κείμενο ξεκινάει με το καθάρισμα των βαρελιών με τον παλιό φυσικό τρόπο χρησιμοποιώντας βότανα και καρπούς που είναι άφθονα στην ελληνική φύση, όπως σκίνα, βάγια, μυρτιές και κυδώνια.

Έπειτα συνεχίζει με το πανηγύρι στο αμπέλι με το μάζεμα των σταφυλιών και τελειώνει με το δείπνο. Όλοι τότε ικανοποιημένοι και χαρούμενοι κουβεντιάζουν και ακούν τους σοφούς γέροντες να λένε παραμύθια και ιστορίες.

Ο συγγραφέας μας περιγράφει τον τρύγο, όπως γινόταν στα αρχαία χρόνια. Ως λάτρης της ζωής της υπαίθρου και των ηθών και εθίμων της, αναφέρεται σ' αυτό το λαϊκό πανηγύρι. Χωρίς βασικές διαφορές στη διαδικασία του, ο τρύγος υπήρξε μια απ' τις μεγαλύτερες χαρές της αγροτικής οικογένειας. Όλη τη μέρα στο αμπέλι όλοι τρυγούν και το βράδυ γλεντούν και χορεύουν, αμειβόμενοι τους κόπους τους.

[...] Οι τρυγητάδες έκοβαν τα γινωμένα σταφύλια, γέμιζαν τις κόφες και τ' αμάξια και τις πήγαιναν στο πατητήρι. Εκεί έριχναν το γλυκόχυμο καρπό και άλλοι τον πατούσαν με τα γυμνά πόδια. «...και το τραγούδι του τρύγου αντηχούσε σε όλο τον κάμπο.

Το βράδυ στρώθηκε έξω μακρύ τραπέζι για τους εργάτες κι εκείνοι κάθισαν στεφανωμένοι με κληματόβεργες[85].[...]

Τ' Ανθεστήρια [86]

Το παιδί βοηθάει την Αγαρίστη να πουλήσουν το εμπόρευμα στήνοντας ένα πρόχειρο μαγαζί στο πανηγύρι της αγοράς, [...] Άμα χάραξε, πήγαμε και οι τρεις και πιάσαμε θέση στη μέση του πανηγυριού. Η Αγαρίστη άπλωσε χάμω ένα χαλί και κάθισε. Εγώ και η Γλυκέρα τοποθετήσαμε το εμπορεύματα.[...]

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[87]

[...] τα ηρωόπουλα πήραν τα τσεκούρια κι άρχισαν να σχίζουν ξύλα [...] άναψαν τη φωτιά [...] έβαλαν να ψήσουν [...]

Η Σπιτονοικοκυρά μου [88]

[...] ο γιος της ο Καλλίας ήταν επιτήδειος γλύπτης.[...] οι ζωγράφοι που έκαναν αυτή την τέχνη ήταν πολλοί [...]

Η *Θάλασσα*[89]

Η ναυτική εργασία είναι πολύ σκληρή κι επικίνδυνη και ιδιαίτερα στα παλαιότερα χρόνια. [...] Αληθινά ρίχτηκα στη δουλειά με όρεξη. Έκανα παιχνίδι τις ανεμόσκαλες.

---

[84] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 598 – 599. Αναγνωστικό Δ΄.
[85] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 739 – 740.
[86] Βλ. ό. π., σελ. 724 – 725. Αναγνωστικό Δ΄.
[87] Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[88] Βλ. ό. π., σελ. 705. Αναγνωστικό Δ΄.
[89] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 946 – 953. Διηγήματα Παιδικά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Όσο πιο ψηλότερα η δουλειά, τόσο πιο πρόθυμος εγώ. Από το πλύσιμο της κουβέρτας στο ξύσιμο, από το ράψιμο των πανιών στων σχοινιών το πλέξιμο, από το λύσιμο των αρμένων στο δέσιμο. Τώρα στην τρόμπα, τώρα φόρτωμα, ξεφόρτωμα καλαφάτισμα, χρωμάτισμα- πρώτος εγώ[...]

[...] Τρία χρόνια έζησα με τη γυναίκα μου στο χωριό του πεθερού μου. Έμαθα την αξίνα και δούλευα με τη γυναίκα μου στο περιβόλι, το αμπέλι, το χωράφι[90].[...]

Καλλιεργώντας τη γη, είδε τη διαφορά ανάμεσα στα δυο στοιχεία – θάλασσα και στεριά – ξεσπώντας σ' έναν ύμνο για τη δεύτερη.

[...] Πρώτη φορά είδα ζωντανή στα χέρια μου την πληρωμή. Το άλαλο χώμα έκανε χίλιους τρόπους, χρώματα, σχήματα, μυρωδιές, καρπούς και άνθη για να λαλήσει, να ειπεί ευχαριστώ που το δούλευα [...].[...] Καθάριζα την κιτριά [...] μου χάριζε ίσκιο τα μεσημέρια και ύπνο αρωματισμένο τις νύχτες· με δρόσιζε με το χρυσόξανθο καρπό της».

[...] ξαπλωμένη ανάμεσα στο γιασεμί που σκάλωνε στους τοίχους, δίπλα στους βασιλικούς, στους δυόσμους, τις μαντζουράνες, που δε ζητούσαν παρά λίγο σκάλισμα, κόμπο νεράκι, για να μας λούσουν με μόσκους [...][91].

Είδες άσπρο κόρακα;[92]

Σ' αυτή την ιστορία που είναι παρμένη από την καθημερινή ζωή παρουσιάζονται δυο χωρικοί. Ο ένας φτωχός και άπορος, ο Προκόπης, που εργάστηκε τίμια και έφτιαξε περιουσία και πολλά κτήματα. Ο άλλος, ο Κάβουρας, παρ' όλο που κληρονόμησε πολλά πλούτη απ' τον πατέρα του δεν έφτιαξε τίποτα και μάλιστα απ' την τεμπελιά του κινδύνεψε να τα χάσει όλα.

Ο Προκόπης χρησιμοποιείται από τον συγγραφέα σαν από μηχανής θεός και δείχνει τον τρόπο στον Κάβουρα να επανορθώσει και να σώσει την περιουσία του.

«Ε, πως πάμε; Τον είδες τον άσπρο κόρακα;»

«Τον είδα, και τα γοργόνια δουλεύουν» είπε ο Κάβουρας. «Ο Θεός να σου το πληρώση το καλό που έκαμες. Τώρα νιώθω και τα λόγια του μακαρίτη του πατέρα μου πως το μάτι του νοικοκύρη κάνει το χωράφι και προκόβει»[93].

Στη στάνη[94] .

Το συγκεκριμένο κείμενο αποτελεί χαρακτηριστική εικόνα της ελληνικής κτηνοτροφικής ζωής. Η στάνη με τους τσοπάνους, τα άγρια τσοπανόσκυλα που είναι πιστοί φρουροί στην είσοδο του μαντριού, οι τσοπάνηδες απλοϊκοί, καταδεκτικοί και άπειρα φιλόξενοι που όχι μόνο φιλεύουν τους επισκέπτες μέχρι και ψητό σφαχτάρι, αλλά τους δείχνουν πώς παρασκευάζονται τα γαλακτοκομικά προϊόντα «αφρόγαλα, γιαούρτι, μυζήθρα, φρέσκο τυρί» [...]πήρε πιτυά, την έριξε μέσα σ' ένα δοχείο.....να στραγγίσουν [...].

Στόχος του κειμένου να γνωρίσει στους μαθητές τη βουκολική ζωή με εκπαιδευτικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα.

---

[90] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 950.
[91] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 950.
[92] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 800 – 802. Αναγνωστικό Δ΄.
[93] Βλ. ό. π., σελ. 802.
[94] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 668-669 Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το τέλος ενός καραβιού[95]

Ο Α. Καρκαβίτσας, επηρεασμένος από τα ταξίδια του στη θάλασσα, περιγράφει συγκλονιστικές στιγμές από τη ζωή των ναυτικών. Μας κάνει λόγο για κινδύνους, για πνιγμούς, για ναυάγια στους ίδιους ή στους συναδέλφους τους που μας πλημμυρίζουν με αγωνία και με αίσθημα λύπης. Άλλωστε δε θα μπορούσε να μην κάνει αναφορά στη θάλασσα, αφού και ο ίδιος δοκιμάστηκε σ' αυτήν και η Ελλάδα αποτελεί μια παραδοσιακή ναυτική χώρα. Τα παιδιά γνωρίζουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ναυτικοί ταξιδεύοντας μέρα νύχτα στην πότε γαλήνια και ήρεμη θάλασσα και πότε αφιλόξενη και φουρτουνιασμένη.

Έτσι κι η ιστορία του γερο – Καλούδη – ναυτικού – αναφέρεται σε μια δύσκολη στιγμή που λίγο έλειψε να τους στοιχίσει τη ζωή, στη Μαύρη θάλασσα. Ένα καράβι, ο «Σωτήρας», που έπλεε κοντά τους δεν τους βοήθησε και μάλιστα τους κορόιδευαν οι ναυτικοί κι ο καπετάνιος του. Όμως οι ίδιοι σώθηκαν από ένα γαλλιξιδιώτικο καράβι, ενώ είδαν αργότερα σε μια μεγάλη θύελλα το «Σωτήρα» πεταμένο έξω στις πέτρες και τους ναύτες και τον καπετάνιο να στέκονται γύρω από τη φωτιά αναμαλλιασμένοι και να το κοιτάζουν. Ο καπετάνιος, γέρο – Καλούδης πολύ λυπήθηκε για το καπετάνιο του «Σωτήρα» λέγοντας:

«Τον κακομοίρη, φτωχός άνθρωπος ! Δεν ήθελα να τον δω έτσι...». «Αλήθεια, λυπήθηκα κι εγώ το καράβι» είπε ο γέρο – Καλούδης και σώπασε. Κι οι ναύτες έμειναν πολλή ώρα χωρίς να μιλήσουν»[96].

Τα κάρβουνα και ο ασβέστης[97]

Α΄ ΜΕΡΟΣ

Με λεπτομερή περιγραφή, παρουσιάζεται η διαδικασία παραγωγής του κάρβουνου. Οι καρβουνιάρηδες βιοπαλαιστές δουλεύουν σκληρά και αδιάκοπα για να δώσουν το κάρβουνο, το τόσο απαραίτητο για τα κρύα του χειμώνα στην εποχή που εξετάζουμε. [...] Να μας δώσουν το χειμώνα φωτιά. Κάρβουνα θα μας δώσουν, να τα βάλουμε στο μαγκάλι, κάρβουνα κόκκινα, χρυσοκόκκινα»[98].[...]

Β΄ ΜΕΡΟΣ

Στο Β΄ μέρος περιγράφεται πώς παράγεται ο ασβέστης και παρουσιάζονται οι βιοπαλαιστές ασβεστάδες που δουλεύουν μέρα νύχτα. Ο ασβέστης είναι υλικό απαραίτητο στο χτίσιμο των σπιτιών και στο άσπρισμα, ιδίως τις μέρες της Λαμπρής. Συμβολίζει την καθαριότητα, την πάστρα και την προκοπή.

[...] Όλη μέρα δουλεύουν οι καρβουνιάρηδες στη λαγκαδιά [...] Όλη μέρα ακούγεται το τσεκούρι. Γκάπ! Γκούπ! Γκάπ! Γκούπ! [...] Οι ασβεστάδες δουλεύουν όλη μέρα, όλη μέρα ακούεται το πελέκι. Ντίν! ντίν! ντίν! Ακούεται το σφυρί στον πέτρινο λάκκο. Μπάμ! και Μπούμ! Κάθε τόσο το φουρνέλο.[...]

---

[95] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 770 – 773. Αναγνωστικό Δ΄.
[96] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 773.
[97] Βλ. ό. π., σελ. 666. Αναγνωστικό Γ΄.
[98] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 666.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το μετάξι[99]

Το κείμενο μας γνωρίζει την παραγωγή και την επεξεργασία του μεταξιού. Η σηροτροφία, που τόσο απασχόλησε την ελληνική οικογένεια, κάνει πραγματικά ένα συστηματικό εργοτάξιο κάθε σπιτικό που ασχολείται μ' αυτή. Μικροί, μεγάλοι, εργάζονται και απολαμβάνουν τα καλά του μεταξιού. Καλλιεργείται η ομαδική εργασία και οι μαθητές αντιλαμβάνονται τη σπουδαιότητά της.

[...] Πλησιάζω και βλέπω σε μια εφημερίδα κάτι μικρούτσικες κάμπιες απάνω σε φυλλαράκια μουριάς[...] Είναι το μετάξι [...] Κατά τον Ιούνιο ήρθαν οι έμποροι κι αγόρασαν το κουκούλι. Μερικές οικογένειες, πήραν και χίλιες δραχμές, οι περισσότερες από διακόσιες ως πεντακόσιες[...] «Καλή ψυχή η κυρία εκείνη» είπα. «Ν' αγιάσουν τα κόκκαλά της. Πάνε χρόνια που πέθανε, μα εμείς εδώ δε θα την ξεχάσωμε ποτέ !...» [100].

Όπως προκύπτει από τη διερεύνηση των παραπάνω κειμένων οι συγγραφείς έχουν ως στόχο την κατανόηση από τους μαθητές της αξίας της **εργασίας** και την προσφορά της στον άνθρωπο. Οι αναφορές σε κοινές δραστηριότητες σκοπό έχουν να ενισχύουν το αίσθημα της προσωπικής ελευθερίας των μαθητών, να δώσουν νόημα και περιεχόμενο στη ζωή, να καλλιεργήσουν όλες τις πνευματικές δυνάμεις (κρίση, αντίληψη, φαντασία, μνήμη, παρατηρητικότητα) και να προσφέρουν τη χαρά της δημιουργίας και της ικανοποίησης από την εκτέλεση των προσπαθειών τους.

Με την ανάδειξη προτύπων εργατικών και τίμιων ανθρώπων, τα παιδιά καλλιεργούνται στην αρετή της φιλοπονίας και της εργατικότητας, γίνονται ικανοί και δραστήριοι πολίτες και έτσι μπορούν και συμμετέχουν στην κοινή προσπάθεια για την πρόοδο και τον πολιτισμό.

2.2.2.4. Αρνητικό πρότυπο

Τα κείμενα που ακολουθούν, παρουσιάζουν αρνητικά παραδείγματα ανθρώπων. Στόχος των συγγραφέων η αποφυγή τους από τους μαθητές και η αυτοπροστασία τους.

Ατομικό συμφέρον.

Το κάστρο της Κυράς [101]

Ο Διγενής δεν εμπιστεύεται το Μανσούρη. Δείχνει στα παιδιά πως τον έχει μαζί του μόνο και μόνο για να τον οδηγήσει στην Ευδοκία, όταν του λέει:

[...] «φυσικά και δεν σε εμπιστεύομαι, αλλά ούτε και σε φοβάμαι»[...], γιατί κανείς δεν εμπιστεύεται έναν ληστή που πολλές φορές για να ικανοποιήσει τους στόχους του, πηγαίνει και με τους Έλληνες και με τους Σαρακηνούς.[...]

Οι μαθητές κατανοούν πως δεν πρέπει να εμπιστεύονται ανθρώπους που δεν πιστεύουν σε αξίες και ιδανικά. και κοιτάζουν μόνο και μόνο το συμφέρον τους.

[99] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 804 – 808. Αναγνωστικό Δ΄.
[100] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 805, 806, 808.
[101] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Απληστία

Ο Μίδας[102]

Το κείμενο αυτό αποτελεί διασκευή της γνωστής ιστορίας του βασιλιά της Φρυγίας, Μίδα.

Διδάσκει την απληστία που κυριεύει μερικούς ανθρώπους, ώστε δε λογαριάζουν τίποτα. Δε «χορταίνουν» ποτέ, όσα πλούτη και υπάρχοντα κι αν έχουν. Όσο και αν τους συμβουλεύουν οι άλλοι για το πάθος τους, εκείνοι τους αγνοούν. Μόνο όταν πάθουν, καταλαβαίνουν το λάθος τους.

Έτσι κι ο Μίδας, μόλις έγινε κι η κόρη του χρυσαφένιο άγαλμα, κατάλαβε τι έχασε και πού οδηγήθηκε από την απληστία του. Και ευτυχώς που μετάνιωσε νωρίς και με τη βοήθεια των θεών έγιναν όλα όπως ήταν πριν. Τα παιδιά βλέπουν τη μετάπτωση του πατέρα, απ' τη μεγάλη χαρά στην απελπισία.

Ο μύθος θυμίζει την παραβολή του «άφρονα πλουσίου».

[...]«Αχ και να ήταν όλα εκείνα τα σύννεφα χρυσάφι, και το χρυσάφι να ήταν όλο δικό μου! [...] θέλω ό,τι πιάνω στα χέρια μου να γίνεται χρυσάφι!»[...] Τι πλούσια και χρυσοστόλιστη σάλα! Κι αυτός ο Δίας θα μπορούσε να καθίσει εδώ μέσα! Ευτυχισμένε βασιλιά, που τίποτα δε σου λείπει[...]. «Έχεις λάθος. Εκείνο που λαχταρά η καρδιά μου δεν το έχω».[...] «Ακριβή μου θυγατέρα, εγώ με την αχορταγιά μου σε σκότωσα. Ας ήταν δυνατό να σε ιδώ πάλι ζωντανή, ν' ακούσω τη γλυκιά φωνή σου, κι ας γίνω ο πιο φτωχός άνθρωπος του κόσμου». Έλεγε [...] ο φιλάργυρος βασιλιάς. [...]Ο Μίδας διηγιόταν το πάθημά του στα μικρά εγγονάκια του και τους έλεγε: «Τα ξανθά σας τα μαλλιά, παιδάκια μου, αξίζουν περισσότερο κι από το λαμπρότερο χρυσάφι» [...][103].

Ο Αμπελουργός[104]

Εδώ περιγράφεται με κάθε λεπτομέρεια η ζωή του αμπελουργού. Χρησιμοποιώντας το μύθο του αμπελουργού το κείμενο θέλει να διδάξει στα παιδιά την απληστία μερικών ανθρώπων να κερδίσουν όσο το δυνατό περισσότερα χρήματα, που στο τέλος χάνουν κι αυτά που έχουν.

Ο παραβολικός μύθος δίνει μαθήματα κοινωνικής αγωγής και συμπεριφοράς.

Οι απελάτες[105]

Οι μαθητές μεταφέρονται στο λημέρι των Απελατών που μοιάζει με τα λημέρια των κλεφτών της επανάστασης του 1821. Οι Απελάτες – οι τρεις συμμαθητές του Διγενή από τα σχολικά χρόνια ήταν παιδιά ατίθασα. [...] «Αυτά τα τρία χαλνούν όλη την τάξη. Είναι ανήσυχα, αμελέτητα πάντα. Αδύνατο να γίνουν καλοί άνθρωποι, αδύνατο...» [...].

Τα παιδιά από τη σχολική ηλικία προετοιμάζονται για τη μετέπειτα πορεία τους στη ζωή. Πολλές φορές ο χαρακτήρας τους προδιαγράφεται από τη σχολική συμπεριφορά. Το σχολείο διαπλάθει τους αυριανούς πολίτες.

[102] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 641 – 643. Αναγνωστικό Γ΄.
[103] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 641, 642, 643.
[104] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 778 – 781. Αναγνωστικό Δ΄.
[105] Βλ. ό. π., σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πρότυπο συντηρητικού ανθρώπου

Με το σιδηρόδρομο[106]

Στο συγκεκριμένο κείμενο ο συγγραφέας παρουσιάζει την αντίδραση του απλού ανθρώπου του χωριού και την αντίστασή του, σε κάθε τι καινούριο που έχει σχέση με την τεχνολογία.

Ο γερο – Πουρνάρας – ο νουνός του ήρωα της ιστορίας - πανικοβλήθηκε όταν άκουσε για το σιδηρόδρομο που θα ένωνε τη Λαμία με τη Λάρισα και θα έφτανε ως την Ευρώπη, την εποχή που η Μακεδονία ήταν ακόμη σκλαβωμένη στους Τούρκους. Μάλιστα πιστός στους θρύλους, στις προλήψεις και στις δεισιδαιμονίες του τόπου του και θρησκόληπτος, θα λέγαμε, - παρά θρησκευόμενος, ονόμαζε τα έργα του σιδηρόδρομου σατανικά.

[...] πίστευε όλα τα παράξενα. Πως το κοκαλάκι της νυχτερίδας του φέρνει καλή τύχη πως μπορεί να πετύχει με το σιδερόχορτο, ν' ανοίξει σιδερόπορτες και να βρει κρυμμένους θησαυρούς πίστευε τις νεράιδες και το μάτιασμα μα τον τηλέγραφο και το σιδηρόδρομο, τα νόμιζε έργα του σατανά, που ήθελαν να χαλάσουν τον όμορφο κόσμο του Θεού[...][107].

Όμως σιγά σιγά μαλακώνει. Ξεπερνά κατά κάποιο τρόπο τα ταμπού και όταν ανεβαίνει στο τρένο, αντιδρώντας αυθόρμητα κάνοντας τους άλλους να γελούν μαζί του, δεν θέλει να κατέβει. Και αφού φαίνεται πως πλήρωσε αρκετά χρήματα, πηγαίνει χωρίς εισιτήριο ως τη Λαμία και το μοναστήρι, που άλλοτε πήγαινε με τα πόδια.

Παλεύει μέσα στη συνείδησή του αν έπραξε σωστά ή όχι και φτάνει να εξομολογηθεί στον ηγούμενο για την «αμαρτία» του.

«Άγιε ηγούμενε, του είπε, ήρθα να εξομολογηθώ».

«Όταν βγήκε από την εκκλησία, φαινόταν πολύ ευχαριστημένος».

«Κι εγώ τόσα χρόνια έλεγα ανοησίες», ψιθύρισε.

«Του Αι – Γεωργιού θα πουλήσω τ' αρνιά και θα έχω χρήματα. Σου το τάζω από τώρα, βαφτιστικέ. Με το σιδηρόδρομο θα έλθουμε στο πανηγύρι και με το σιδηρόδρομο θα φύγουμε»[108]

Το παιδί διδάσκεται για την εξέλιξη της τεχνολογίας. Συγκρίνει την παλιά εποχή με την καινούρια και μαθαίνει πως ο παλιός άνθρωπος με τις συντηρητικές ιδέες δέχεται τη νέα τεχνολογία ως κάτι διαβολικό, ενώ ο νέος τη θεοποιεί.

Ας αφήσωμε τους γέρους[109]

Εδώ οι κάτοικοι του χωριού δεν καταφέρνουν να έχουν τα απαραίτητα αγαθά και πολλές φορές αναγκάζονται να φέρνουν πράγματα και τρόφιμα από τα γειτονικά μέρη πληρώνοντας αρκετά χρήματα και κινδυνεύοντας σε κακοτράχαλα μονοπάτια, σε ποτάμια χωρίς γεφύρια και σε γκρεμούς. Το Χαλασοχώρι μεταμορφώνεται, όταν ένας νέος πρόεδρος της κοινότητας καταφέρνει να πείσει τους άλλους νέους να φτιάξουν δρόμους και γεφύρια, προσφέροντας εθελοντική εργασία.

---

[106] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 953 – 958. Αναγνωστικό Ε΄. Διηγήματα Παιδικά.

[107] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 952.

[108] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 958.

[109] Βλ. ό. π., σελ. 808 – 811. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οι γέροι, πάντα βλέποντας το ατομικό συμφέρον και όχι το κοινό συμφέρον όλων, στέκονται αρνητικοί σε κάθε τι καινούριο και παίζοντας τους «κακούς», δεν προσφέρουν ούτε χρήματα, ούτε εθελοντική εργασία. Το «αγύριστο, χωριάτικο» κεφάλι, πρέπει να πάθει για να φτάσει στο σημείο να καταλάβει την πρόοδο και τον εκσυγχρονισμό και να ξεπεράσει τον ατομικισμό του.

[...] Οι νέοι πρόθυμοι, με γέλια, με χαρές και τραγούδια άρχισαν να φτιάνουν το δρόμο [...] Τώρα να φτιάσωμε και το γεφυράκι, να μην πνιγόμαστε όταν κατεβάζει ο ξεριάς [...].«Να πάμε, κυρ Αργύρη μου. Και θα σε πάω τραγουδώντας από το δρόμο μας. Το δικό σου ας τον αφήσωμε να ρημάξη. Το βλέπω που είσαι δίβουλος ακόμη, μα πιστεύω πως με τον καιρό θ' αλλάξεις γνώμη. Το σωστό και το καλό φωνάζουν μοναχά τους...»[...][110].

Κόλακας μοναχικό παιδί

Χωριζόμαστε σε κόμματα [111]

[...] Ο Λυκίδας αντί να ταπεινωθή από τα παθήματα της πατρίδας του, γινόταν όλο και πιο καυχησιάρης. Άρχισαν όλα τα παιδιά να τον αποφεύγουν, και δεν είχε σύντροφο παρά μόνο το Μενεκράτη. [...]

[...] Το παιδί του παράσιτου όλες τις κολακείες που έκανε στον Ευφορίωνα, τώρα τις γύριζε στο Λυκίδα. [...]

[...] Ο Αρχίας ήταν παιδί μεγαλόσωμο, ποτέ δε γελούσε, ποτέ δε θύμωνε, ποτέ δε βιαζόταν. Έβλεπε πάντα καταγής και αδιαφορούσε για το καθετί που γινόταν γύρω του. Αλοίμονο όμως σε κείνον που θα νόμιζε πως μπορούσε να τον προσβάλη χωρίς κίνδυνο. Ο Αρχίας έξαφνα σήκωνε τα μάτια, έδειχνε τα δόντια του και με μια λέξη τον κοκκάλωνε. Η γλώσσα του έκοβε σαν ξυράφι. Κι αν δεν έφτανε η γλώσσα σήκωνε το χέρι του κι έδειχνε πως είχε δύναμη θηρίου. [...]

Ζήλιας

Κάτι που δεν περίμενα [112]

Ο Μενεκράτης ομολογεί πως μισεί τον Πρόα γιατί έγινε φίλος του Ευφορίωνα κι εκείνος μένει έξω απ' την παρέα. [...]«Γιατί σε μισώ. Θέλεις τη θέση μου κοντά στον Ευφορίωνα. Μα ξέρω τον τρόπο να σε βγάλω από εκεί χοντροχωριάτη»[113] [...]

Οι μαθητές αντιλαμβάνονται πως, όταν κάποιος είναι μόνος και παραμελημένος, φέρεται άσχημα και κάνει οτιδήποτε για να τον προσέξουν. Έτσι, αποφεύγουν και οι ίδιοι να συμπεριφέρονται το ίδιο άσχημα στους συμμαθητές τους.

[110] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 810-811.
[111] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 729. Αναγνωστικό Δ΄.
[112] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β, σελ. 732 – 733. Αναγνωστικό Δ΄.
[113] Βλ. ό. π., σελ. 735.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αλαζονείας

Στο παλιό το κάστρο[114]

Το κείμενο παρμένο από τη λαϊκή παράδοση θυμίζει το παραμύθι του Αισώπου, «ο λαγός και η χελώνα».

Ανάμεσα λοιπόν στα δυο βασιλόπουλα που διεκδικούσαν τη βασιλοπούλα, την κέρδισε εκείνο που δούλεψε μέχρι την τελευταία στιγμή για να φέρει το νερό στο κάστρο. Το καυχησιάρικο βασιλόπουλο που σταμάτησε να ξεκουραστεί, έχασε για πάντα τη βασιλική ζωή. Γεμάτο κακία και θυμό έφυγε αφήνοντας στη μέση το έργο του.

Στόχος του κειμένου είναι να δείξει στα παιδιά ότι μπορούν να καταφέρουν πολλά, αρκεί να προσπαθούν και να εργάζονται με υπομονή και θέληση.

Ο Λαγός και η χελώνα[115]

Ο συγγραφέας διασκευάζει το γνωστό μύθο του Αισώπου με απλό και ζωντανό λόγο για να δείξει στα παιδιά ότι όποιος υπερβάλλει εαυτόν, μπορεί κάποια φορά να βρεθεί εκτεθειμένος στα μάτια των άλλων.

Έτσι και ο λαγός έχοντας εμπιστοσύνη στα γρήγορα πόδια του, πίστεψε πως θα είναι ο νικητής: Κοιμήθηκε, και όταν ξύπνησε, είδε τη χελώνα να φτάνει πρώτη στο τέρμα, χωρίς να επηρεαστεί από τους πειρασμούς που συνάντησε στο δρόμο.

Και του λέει: [...] «Ε! λοιπόν; Ποιος τρέχει πιο πολύ; Εκείνος που έχει μακριά πόδια ή εκείνος που έχει μυαλό; Πήγαινε τώρα να μου φέρεις τα σαλιγκάρια.»[116]. [...]

Η χελώνα πίστεψε στη δύναμή της και με επιμονή αναδείχτηκε νικήτρια.

Δειλίας

Οι απελάτες[117]

[...] «Μπα! Τον φοβάσαι το Διγενή;» ρώτησε ο καπετάνιος με θυμό. «Τότε είσαι δειλός και δεν μπορείς να μείνης μαζί μας». Θύμωσα. – «Λοιπόν εγώ είμαι ο Διγενής!» [...] [118]

Αγένειας:

Να κι ο Μενεκράτης[119]

Ο καλεσμένος συμμαθητής του Πρόα φέρεται άσχημα στο σπίτι που τον φιλοξενεί: [...] Ο Μενεκράτης τις πρώτες ημέρες φέρθηκε υποφερτά, αλλά σε λίγο άρχισε να μας μιλή σα νοικοκύρης στους δούλους του. Μόνο τον πατέρα μου λογάριαζε. [...]

---

[114] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 658-659. Αναγνωστικό Γ΄.

[115] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 661-662. Αναγνωστικό Γ΄.

[116] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 662.

[117] Βλ. ό. π., σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄. Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ΄ αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος, Αθήνα 1978 σελ. 94.

[118] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 916.

[119] Βλ. ό. π., σελ. 738 – 739. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πίνακας 15.

ΠΡΟΤΥΠΑ	
Πρότυπο ανδρείας	4
Πρότυπο επιμελή μαθητή	2
Πρότυπο αξιών	48
Αρνητικό πρότυπο	12

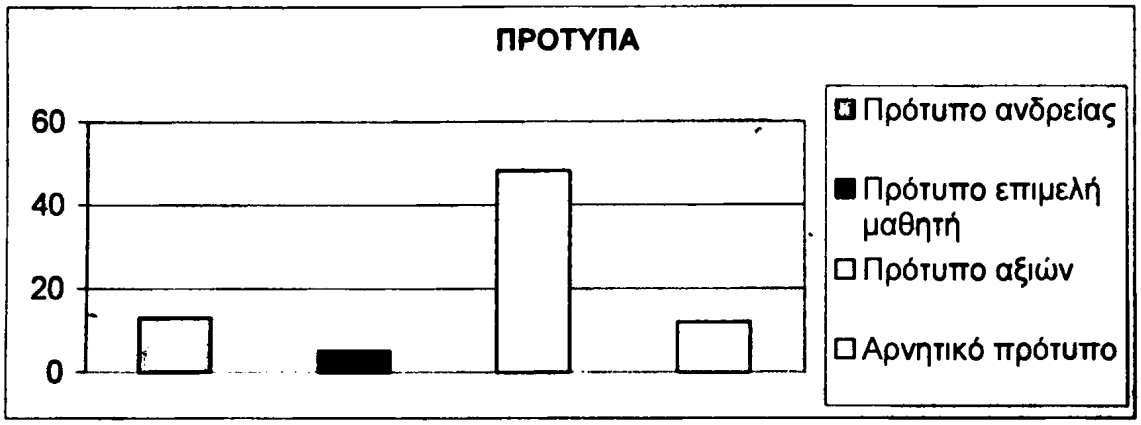

Γράφημα 15

Από τα πρότυπα ανδρείας, επιμελή μαθητή, αξιών και αρνητικό πρότυπο στα πρότυπα αξιών γίνεται η μεγαλύτερη αναφορά μάλιστα 48 φορές έναντι των άλλων προτύπων. (παρουσιάζονται σε ξεχωριστό πίνακα και γράφημα)

Η **μίμηση προτύπων** όπως έδειξε η έρευνα είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος μάθησης γνωστικής και κοινωνικής συμπεριφοράς, που πρέπει να τον χρησιμοποιεί συστηματικά και προγραμματισμένα ο εκπαιδευτικός. Στόχος των μύθων που αναφέρονται είναι η ανάδειξη προτύπων ανδρείας, επιμονής και σεβασμού στα ιερά σύμβολα. Το πρότυπο ανδρείας περιορίζεται μόλις σε τέσσερις μορφές της μυθολογίας και της ιστορίας. Στο Διγενή, τον Ηρακλή, τον Έκτορα και τον Αχιλλέα. Είναι φανερό πως οι συγγραφείς δε θεωρούν πρωταρχικό ρόλο στη διάπλαση του χαρακτήρα των μαθητών την αναφορά σε πρότυπα ανδρείας. (βλ. «**Η γέννηση του αντρειωμένου**[120]», «**Μοναστήρι και σχολείο**[121]»[...] «Τι μπορείς να μας πεις από τον Όμηρο, Αλή; [...] «Τη μονομαχία του Έκτορα με τον Αχιλλέα».[...], «**Το κυνήγι**»[122] [...] βάδισε ήσυχος κατά το λιοντάρι, σα να είχε εμπρός του κανένα σκυλί. Εκείνο κάθισε στα πίσω πόδια του και τον κοίταζε κατάματα, χτυπώντας τη φουντωτή ουρά του καταγής. Έξαφνα έκαμε ένα πήδημα τεράστιο, που θα καταπλάκωνε το Βασίλειο αν δεν παραμέριζε. Μα εκείνος γοργά βρέθηκε δεξιά. Και την ώρα που μανιωμένο γύριζε να ζητήση τον εχθρό του, ο νέος βρέθηκε καβάλα στις πλάτες του. Με το δεξί χέρι κρατούσε την ουρά του θηρίου και με το αριστερό κρατιόταν από τη χαίτη[...], «**Το «στοιχειωμένο λάφι**[123]» και

[120] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.
[121] Βλ. ό. π., σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
[122] Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
[123] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«**Το ιερό λάφι της Αρτέμιδας**[124]» [...] Θύμωσε ο Ηρακλής και χύθηκε κατόπι του. Τρέχει εμπρός το ελάφι σαν άνεμος μα τρέχει από πίσω κι ο ήρωας ανεμόφτερος. [...] «Και την ώρα που περνούσε σα σαΐτα το αγρίμι επάνω από το κεφάλι του, του αρπάζει το πόδι. Έτσι το έπιασε.» [...][125]

Όσο αφορά το **πρότυπο επιμελή μαθητή** παρουσιάζεται δύο φορές : α) στο κείμενο «**Η εικόνα του Αλεξάνδρου**»[126] **[...]** «Θαρρείς, πως ο Αλέξανδρος δεν έκανε τίποτ' άλλο παρά να διαβάζη;» «Και όμως έτσι είναι! Ο Αλέξανδρος ήταν ο καλύτερος μαθητής του Αριστοτέλη» απάντησε ο Πρόας [...] και στο κείμενο «**Μοναστήρι και σχολείο**[127]» [...] Τα βιβλία του σχολείου, που είναι τα σύμβολα της χριστιανοσύνης (Αγία Γραφή, Οκτώηχος, Ψαλτήρι), ο Διγενής τα έχει καλοδιατηρημένα[...]

Ως αρνητικά παραδείγματα οι συγγραφείς αναφέρουν το πρότυπο:

Της απληστίας, βλ.«**Ο Μίδας**[128]», [...]«Αχ και να ήταν όλα εκείνα τα σύννεφα χρυσάφι, και το χρυσάφι να ήταν όλο δικό μου! [...] θέλω ό,τι πιάνω στα χέρια μου να γίνεται χρυσάφι!»[...],

Της δειλίας, βλ. «**Οι απελάτες**[129]» [...] «Μπα! Τον φοβάσαι το Διγενή;» ρώτησε ο καπετάνιος με θυμό. «Τότε είσαι δειλός και δεν μπορείς να μείνης μαζί μας». Θύμωσα. – «Λοιπόν εγώ είμαι ο Διγενής!» [...] [130]

Της αγένειας βλ. «Να κι ο Μενεκράτης[131]» [...] Ο Μενεκράτης τις πρώτες ημέρες φέρθηκε υποφερτά, αλλά σε λίγο άρχισε να μας μιλή σα νοικοκύρης στους δούλους του. Μόνο τον πατέρα μου λογάριαζε. [...]

Της ζήλιας βλ. «**Κάτι που δεν περίμενα** [132]», [...] «Γιατί σε μισώ. Θέλεις τη θέση μου κοντά στον Ευφορίωνα. Μα ξέρω τον τρόπο να σε βγάλω από εκεί χοντροχωριάτη»[133][...]

Της αλαζονείας «Ο Λαγός και η χελώνα[134]» [...] «Ε! λοιπόν; Ποιος τρέχει πιο πολύ; Εκείνος που έχει μακριά πόδια ή εκείνος που έχει μυαλό; Πήγαινε τώρα να μου φέρεις τα σαλιγκάρια.»[135]. [...]

Το πρότυπο του συντηρητικού ανθρώπου που αντιδρά σε οτιδήποτε καινούριο, βλ. «**Με το σιδηρόδρομο**[136]» [...] πίστευε όλα τα παράξενα. Πως το κοκαλάκι της

---

[124] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 619 – 622. Αναγνωστικό Γ΄.

[125] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 621 – 622.

[126] Βλ. ό. π., σελ. 699 – 700. Αναγνωστικό Δ΄.

[127] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

[128] Βλ. ό. π., σελ. 641 – 643. Αναγνωστικό Γ΄.

[129] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄. Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ' αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος, Αθήνα 1978 σελ. 94.

[130] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 916.

[131] Βλ. ό. π., σελ. 738 – 739. Αναγνωστικό Δ΄.

[132] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β, σελ. 732 – 733. Αναγνωστικό Δ΄.

[133] Βλ. ό. π., σελ. 735.

[134] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 661-662. Αναγνωστικό Γ΄.

[135] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 662.

[136] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 953 – 958. Αναγνωστικό Ε΄. Διηγήματα Παιδικά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νυχτερίδας του φέρνει καλή τύχη πως μπορεί να πετύχει με το σιδερόχορτο, ν' ανοίξει σιδερόπορτες και να βρει κρυμμένους θησαυρούς πίστευε τις νεράιδες και το μάτιασμα μα τον τηλέγραφο και το σιδηρόδρομο, τα νόμιζε έργα του σατανά, που ήθελαν να χαλάσουν τον όμορφο κόσμο του Θεού[...][137], «**Ας αφήσωμε τους γέρους**[138]» [...] Οι νέοι πρόθυμοι, με γέλια, με χαρές και τραγούδια άρχισαν να φτιάνουν το δρόμο[...] Τώρα να φτιάσωμε και το γεφυράκι, να μην πνιγόμαστε όταν κατεβάζει ο ξεριάς[...].«Να πάμε, κυρ Αργύρη μου. Και θα σε πάω τραγουδώντας από το δρόμο μας. Το δικό σου ας τον αφήσωμε να ρημάξη. Το βλέπω που είσαι δίβουλος ακόμη, μα πιστεύω πως με τον καιρό θ' αλλάξεις γνώμη. Το σωστό και το καλό φωνάζουν μοναχά τους...»[...][139].

Του κόλακα, του μοναχικού παιδιού, βλ. «**Χωριζόμαστε σε κόμματα** [140]» [...] Ο Λυκίδας αντί να ταπεινωθή από τα παθήματα της πατρίδας του, γινόταν όλο και πιο καυχησιάρης. Άρχισαν όλα τα παιδιά να τον αποφεύγουν, και δεν είχε σύντροφο παρά μόνο το Μενεκράτη. [...] και,

Του ανθρώπου που κοιτάζει μόνο το ατομικό του συμφέρον βλ. «**Το κάστρο της Κυράς**[141]» [...] «φυσικά και δεν σε εμπιστεύομαι, αλλά ούτε και σε φοβάμαι»[...], γιατί κανείς δεν εμπιστεύεται έναν ληστή που πολλές φορές για να ικανοποιήσει τους στόχους του, πηγαίνει και με τους Έλληνες και με τους Σαρακηνούς.[...]

[137] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 952.
[138] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 808 – 811. Αναγνωστικό Δ΄.
[139] Βλ. ό. π., σελ. 810-811.
[140] Βλ. ό. π., σελ. 729. Αναγνωστικό Δ΄.
[141] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας 16.

ΠΡΟΤΥΠΑ ΑΞΙΩΝ	
Τιμιότητας	4
Δικαιοσύνης	2
Ελευθερίας	2
Αλληλεγγύης	6
Δημοκρατίας	1
Φιλίας	2
Σεβασμού	3
Φιλανθρωπίας	1
Ζωοφιλίας	7
Φιλοξενίας	6
Ευγένειας	1
Εργασίας	13

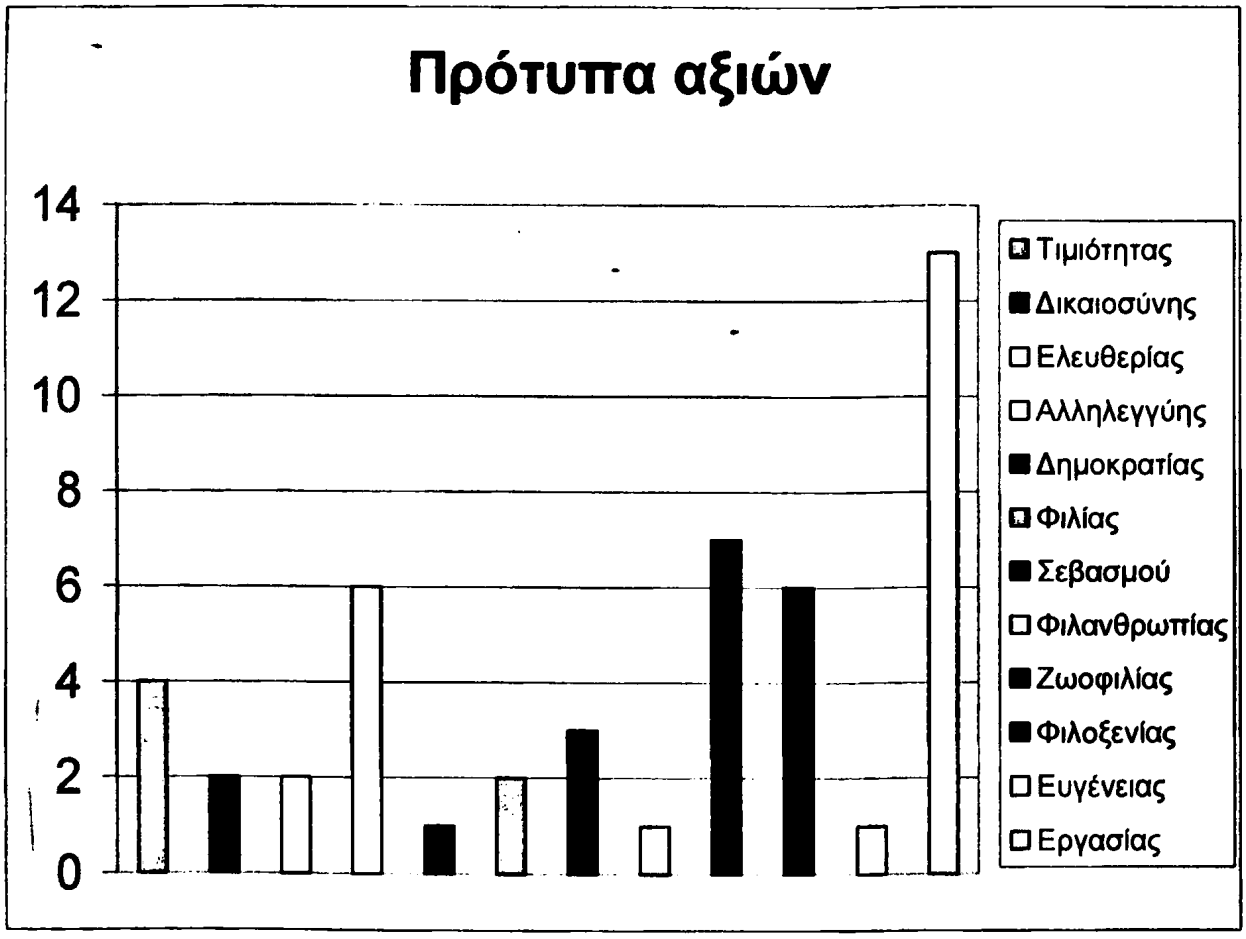

Γράφημα 16.

Όπως είναι φανερό από τις παραπάνω αξίες σημαντική θέση κατέχει η εργασία, ακολουθεί η ζωοφιλία, η φιλοξενία και η αλληλεγγύη. Αναδεικνύεται η αξία της εργασίας γιατί η εργασία καλλιεργεί όλες τις πνευματικές δυνάμεις του ανθρώπου οι οποίες τον βοηθούν να αποκτήσει και όλες τις υπόλοιπες αξίες που αναφέρονται στον πίνακα. Οι αξίες θεωρούνται από τους συγγραφείς ως το ασφαλέστερο μέσο διαπαιδαγώγησης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Όπως είπαμε και παραπάνω οι συγγραφείς από την κατηγορία μίμηση προτύπων, δίνουν μεγάλη βαρύτητα στα πρότυπα αξιών. Οι αξίες για τις οποίες γίνεται λόγος στα κείμενα των αναγνωστικών είναι

Της τιμιότητας, βλ. **«Το ναυτόπουλο»**[142] [...] «Μάινα πανιά !» Ίδρωσαν οι ναύτες για να κάμουν το θέλημα του καπετάνιου. Ίδρωσε κι ο καπετάνιος [...] Το ναυτόπουλο στο ψηλό κατάρτι νιώθει τον άνεμο να του βελονιάζη τα χέρια, και πολλές φορές το κύμα του μπατσίζει το πρόσωπο [...] Η γολέτα, σαν πουλάρι απολυμένο στον κάμπο, γυρίζει αδιάκοπα στη σκοτεινή και αγριεμένη θάλασσα. Οι ώρες φαίνονται χρόνος! [...] Την νύχτα στην Ανάσταση πήγε το ναυτόπουλο με τους δικούς του στην εκκλησία.[...] Έπειτα ήρθε ο γαμπρός, πήγαν στην εκκλησία, κι ο καπετάν Παλιούρας άλλαξε τα στέφανα[...],

Της δικαιοσύνης, βλ. **«Μια δίκη**[143]**»**[...] Ο Λυκούδης που να δεχτή! .....κι ό,τι έχουν οι δυό τους θα το ξεδιαλύνη το δικαστήριο.[...] Ο Λυκούδης του άρπαξε το χέρι και το έσφιξε δυνατά. «Σ' ευχαριστώ. Ο Θεός να σου το πληρώση !» [...][144], **Της ελευθερίας**, βλ. **«Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι**[145]**»**, Θέλεις να κάμεις ένα καλό που να ευχαριστήσει αληθινά τους θεούς, μητέρα; Και ρωτάς, είπε ξαφνιασμένη η Άδμητη.«Να ελευθερώσουμε τον Πρόα!» «Και το Θεαγένη!»[...], **Της αλληλεγγύης – της φιλανθρωπίας** με την παροχή βοήθειας και προστασίας σε ορφανά και απροστάτευτα παιδιά, (βλ. **«Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά** [146]**» Ροδαυγή**[147]**»** [...] Ο Μήτσος ο Κοκκινόβραχος παρουσιάστηκε μια μέρα στο λόχο με μια μικρούλα ξυπόλητη και τυλιγμένη σ' ένα τσουβάλι.[...] είχε αγάπη στα παιδιά [...] είδε τη μικρούλα που γύριζε εδώ κι εκεί μονάχη[...],

Της δημοκρατίας, βλ. **«Δίνω τον όρκο του εφήβου**[148]**»** [...] «Και θα υπακούσω στους νόμους που έχουμε ως τώρα και σε κείνους που θα ψηφίση νόμιμα ο λαός. [...],

Της φιλίας, βλ. **«Ο πρώτος μου φίλος**[149]**»** [...] Ο Θεαγένης και ο Ευφορίωνας δεν το πίστευαν, και φρόντιζαν με κάθε τρόπο να μου δείχνουν την αγάπη τους και να με παρηγορούν. «Μην κλαίς κι η αθωότητά σου θα λάμψη γρήγορα σαν τον ήλιο» μου έλεγε ο Θεαγένης. [...] «Το σβήσιμο κατάντησε για το φίλο μου ένας άθλος του Ηρακλή. Πού να πρωτοσβήση;» [...]

Του σεβασμού ιδιαίτερα στη γυναίκα και την ισότιμη αντιμετώπισή της με τον άνδρα, βλ. **«Οι απελάτες»**[150], [...] Έτρεξε να την απαντήση ο Διγενής και χαιρετήθηκαν

---

[142] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 814 – 817.

[143] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 812 – 814. Αναγνωστικό Δ΄.

[144] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 813, 814.

[145] Βλ. ό. π., σελ. 756 – 757. Αναγνωστικό Δ΄.

[146] Βλ. ό. π., σελ. 721 – 722. Αναγνωστικό Δ΄.

[147] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, ό. π., σελ. 663.

[148] Βλ. ό. π., σελ. 749 – 750. Αναγνωστικό Δ΄.

[149] Βλ. ό. π., σελ. 711 – 712. Αναγνωστικό Δ΄.

[150] Βλ. ό. π., σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄. Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ' αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος, Αθήνα 1978 σελ. 94.

ευγενικά. [...] Ήξερε πως στους άνδρες είναι ντροπή να πολεμούν με γυναίκες. [...] Μα δεν ήθελε να τη χτυπήση και φρόντιζε μόνο να φυλάγεται, την άφηνε να κουραστή μονάχη της. [...], **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες»**[151], [...] όποιον κι αν απαντήσεις στο δρόμο σου, άντρα ή γυναίκα, να του φερθείς ευγενικά.

Της ζωοφιλίας, βλ. **«Τα παιδικά μου χρόνια**[152]**»**, **«Η ζωή μας στην εξοχή»**[153] [...] Η πιο μεγάλη μου χαρά ήταν να καβαλικεύω το θεσσαλικό μας πουλαράκι. [...] Όποιος το καβαλίκευε νόμιζε πως καβαλίκευε τον άνεμο και γι' αυτό τον ονόμασα Αίολο.[...], **«Κάτι που δεν περίμενα»**[154] [...] η Γλυκέρα μέσα στα παραμιλητά της ζητά το αγαπημένο της ζωάκι. [...] – «Τα ζώα είναι αδέλφια μας» του λέω. «Ο Πυθαγόρας που το είπε κάτι ήξερε».[...][155], **«Τα παιδικά μου χρόνια»**[156] [...] Ο Πυρρός το σκυλάκι μας, [...] ήθελε να παίζη κι εκείνος μαζί μου [...] Ο Πυρρός πάντα σύντροφός μου, νύχτα και μέρα. Τρέχαμε, πηδούσαμε στους σωρούς το χόρτο, ανεβαίναμε στους φράχτες, κυλιόμαστε μέσα στη σκόνη κι έπειτα μπλούμ! Στο νερό.[...]

Της φιλοξενίας, βλ. **«Ο Φιλήμονας και η Βαυκίδα**[157]**»** [...] Οι θεοί κοίταζαν σιωπηλοί τις ετοιμασίες και την προθυμία που έδειχνε το γεροντικό ζευγάρι, για να περιποιηθή τους ξένους του. Ο Δίας μάλιστα, που ήταν προστάτης της φιλοξενίας, φαινόταν πολύ ευχαριστημένος».[...] «Το καλυβάκι που δέχτηκε τους θεούς έπρεπε να γίνη ναός. [...] και τέλος,

Της εργασίας, βλ. **«Ο τρύγος**[158]**»** [...] Οι τρυγητάδες έκοβαν τα γινωμένα σταφύλια, γέμιζαν τις κόφες και τ' αμάξια και τις πήγαιναν στο πατητήρι. Εκεί έριχναν το γλυκόχυμο καρπό και άλλοι τον πατούσαν με τα γυμνά πόδια. «...και το τραγούδι του τρύγου αντηχούσε σε όλο τον κάμπο. Το βράδυ στρώθηκε έξω μακρύ τραπέζι για τους εργάτες κι εκείνοι κάθισαν στεφανωμένοι με κληματόβεργες[159].[...], **«Η Θάλασσα**[160]**»** [...] Αληθινά ρίχτηκα στη δουλειά με όρεξη. Έκανα παιχνίδι τις ανεμόσκαλες. Όσο πιο ψηλότερα η δουλειά, τόσο πιο πρόθυμος εγώ. Από το πλύσιμο της κουβέρτας στο ξύσιμο, από το ράψιμο των πανιών στων σχοινιών το πλέξιμο, από το λύσιμο των αρμένων στο δέσιμο. Τώρα στην τρόμπα, τώρα φόρτωμα, ξεφόρτωμα καλαφάτισμα, χρωμάτισμα- πρώτος εγώ[...]

[...] Τρία χρόνια έζησα με τη γυναίκα μου στο χωριό του πεθερού μου. Έμαθα την αξίνα και δούλευα με τη γυναίκα μου στο περιβόλι, το αμπέλι, το χωράφι[161] [...], **«Τα κάρβουνα και ο ασβέστης**[162]**»** [...] Να μας δώσουν το χειμώνα φωτιά. Κάρβουνα θα μας

---

[151] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[152] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 702 – 703. Αναγνωστικό Δ΄.
[153] Βλ. ό. π., σελ. 737 – 738. Αναγνωστικό Δ΄.
[154] Βλ. ό. π., σελ. 732 – 733. Αναγνωστικό Δ΄.
[155] Βλ. ό. π., σελ. 733. Αναγνωστικό Δ΄.
[156] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 702 – 703. Αναγνωστικό Δ΄.
[157] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 643 – 646. Αναγνωστικό Γ΄. Ο Φιλήμων ήταν γέρος από τη Φρογία που με τη γυναίκα του Βαυκίδα φιλοξένησε τους θεούς και γι' αυτό ανταμείφθηκε γενναιόδωρα. Επίσης δύο πίνακες κατέχουν σπουδαία θέση στην ευρωπαϊκή τέχνη : α) του Ρέμπρουτ, Εθνική πινακοθήκη της Ουάσιγκτον και β) του Ρούμπες στο Μουσείο Ιστορίας και Τέχνης στη Βιέννη. Και η όπερα που έγραψε ο Γκουνώ.
[158] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β, σελ. 598 – 599. Αναγνωστικό Δ΄.
[159] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 739 – 740.
[160] Βλ. ό. π., σελ. 946 – 953. Διηγήματα Παιδικά.
[161] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 950.
[162] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 666. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δώσουν, να τα βάλουμε στο μαγκάλι, κάρβουνα κόκκινα, χρυσοκόκκινα»[163]. [...] Όλη μέρα δουλεύουν οι καρβουνιάρηδες στη λαγκαδιά [...] Όλη μέρα ακούγεται το τσεκούρι. Γκάπ! Γκούπ! Γκάπ! Γκούπ! [...] Οι ασβεστάδες δουλεύουν όλη μέρα, όλη μέρα ακούεται το πελέκι. Ντίν! ντίν! ντίν! Ακούεται το σφυρί στον πέτρινο λόφο. Μπάμ! και Μπούμ! Κάθε τόσο το φουρνέλο.[...]

[163] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 666.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

2.2.3. Αταξία[164] - Απειθαρχία

Με τον όρο αταξία εννοούμε την απόκλιση από τον κανόνα της αναμενόμενης τάξης η οποία αποτελεί έκφραση αταξίας ή απειθαρχίας. Οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν τον όρο αταξία συχνότερα από κάθε άλλο συνώνυμο όρο, για να δηλώσουν κάθε μορφή μαθητικής συμπεριφοράς που αναιρεί τις συνθήκες, τη διαδικασία και το ήθος της εκπαιδευτικής λειτουργίας[165].

Τέτοιες μορφές συμπεριφοράς είναι αυτές που δηλώνουν «απροσεξία» στο μάθημα, «αντίδραση» προς τον διδάσκοντα και τους διδασκόμενους», «υπερκινητικότητα» κατά την ώρα του μαθήματος, «επιθετικότητα» προς τα μέλη της σχολικής κοινότητας και «βανδαλισμούς» στο χώρο του σχολείου.

Η αταξία είναι συχνά αποτέλεσμα της χαμηλής ποιότητας της διδασκαλίας και της κοινωνικής ανωριμότητας του μαθητή. Γι' αυτό, λύση δεν αποτελεί η επιβολή ποινών, αλλά η αναζήτηση και η επίλυση των βαθύτερων αιτιών που τις προκαλούν. Για τις πιο επιπόλαιες μορφές αταξίας, που είναι και οι περισσότερες, ο εκπαιδευτικός πρέπει έγκαιρα και αποφασιστικά να χρησιμοποιεί έμμεσες και άμεσες μορφές παρέμβασης.

2.2.3.1. Ήπιες αντικοινωνικές συμπεριφορές – μικροαταξίες – μικροπροβλήματα[166]:

Οι αρχές αντιμετώπισης των προβλημάτων συμπεριφοράς είναι: η αρχή της ελάχιστης παρέμβασης όπως για παράδειγμα μια ματιά του εκπαιδευτικού για την επαναφορά στην τάξη και η αρχή της Παιδοκεντρικής Παρέμβασης. Σύμφωνα με την αρχή αυτή όταν ο δάσκαλος δεν κατορθώνει να επαναφέρει στην τάξη τον ατακτούντα μαθητή με την επιτιμητική του ματιά, τότε του ζητάει να συνεχίσει την εργασία του σε ένα από τα άδεια θρανία.

Λεκτική επίπληξη και μεταμέλεια έχουμε στα κείμενα που ακολουθούν:

Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά [167]

Ο Πρόας μιλά άσχημα στο συμμαθητή του:[...] – «Πάρ' το!» (το τόπι) λέω έξαφνα, και πετώ το τόπι στο Μενεκράτη. – Δεν έχω σκοπό να γίνω θαυματοποιός» μου λέει εκείνος. – «Προτιμάς, φαίνεται, να μείνεις παράσιτος» είπα αστόχαστα. Γρήγορα όμως κατάλαβα το λόγο που είπα κι έτρεξα να τον παρακαλέσω να με συμπαθήση. [...]

---

[164] Αταξία – ποινή (τιμωρία) - κυρώσεις

[165] Κατηγορίες μαθητικής αταξίας:

- Προβλήματα σχετικά με το μάθημα
- Προβλήματα συμπεριφοράς μέσα στην τάξη
- Προβλήματα διαπροσωπικά ή διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ συμμαθητών μέσα και έξω από τη σχολική αίθουσα
- Προβλήματα σχετικά με την παραβίαση του σχολικού ήθους
- Προβλήματα ομαδικής απειθαρχίας.

Βλ. Η. Γ. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 235.

[166] Απροσεξίες, Μικροκουβεντούλες, Χασκογελάματα, Ψίθυροι, Ενασχόληση με μικροαντικείμενα, Σκουντήματα, Φιλονικίες, Κλπ.

[167] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β, σελ. 721 – 722. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στο στάδιο[168]

[...] το βλέπουμε από την ωραία σου προφορά, λέει ο Ευφορίωνας και βάζει τα γέλια. «Μη σε μέλει και δεν τρέχει κανείς με τη γλώσσα» λέει ο Πάναινος. [...]

Η διαφορετική εμφάνιση προκαλεί συγκρούσεις: [...] «η σκούφια σου , που είναι από τομάρι σκυλιού, δείχνει και σένα την καταγωγή σου». Αρπάζω τη σκούφια μου και την κρύβω στο χιτώνα μου. «Καλά να πάθω!» συλλογίζομαι, τι θέλω και τη φορώ, αφού όλα τα παιδιά περπατούν ξεσκούφωτα;». [...]

Μικροαταξίες – ζημιές είναι φανερές στο παρακάτω κείμενο :

Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα [169]

Η τρίαινα και το στεφάνι του χρυσού αγαλματιδίου του Ποσειδώνα γίνονται παιχνίδι στα χέρια των παιδιών και καταστρέφονται. Πολλές φορές τα παιδιά για να αστειευτούν, αλλά και να δείξουν στους συνομήλικους ότι είναι δυνατοί, προβαίνουν σε πράξεις απαράδεκτες, προξενώντας ζημιές, που δεν είναι σκόπιμες. [...] Ο Μενεκράτης για να μου δείξει ότι μπορεί να κάνει ό,τι θέλει στο σπίτι του Λεωκράτη [...] άρχισε να βγάζει από τον Ποσειδώνα την τρίαινα και το στεφάνι. [...] κάποτε φεύγει το στεφάνι από τα χέρια του και κυλιέται στις πλάκες [...][170].

2.2.3.2. Λεκτικές παρεμβάσεις για την αποκατάσταση της τάξης[171]**:**

Οι λεκτικές παρεμβάσεις για την αποκατάσταση της τάξης είναι άμεσης φύσης και περιλαμβάνουν διάφορες μορφές επιπλήξεων, επιτιμήσεων και υποδείξεων για επαναφορά στην τάξη[172], όπως δείχνουν τα παρακάτω κείμενα:

Το πρώτο μου βραβείο [173]

Στη συγκεκριμένη πρόταση χρησιμοποιείται η επίπληξη:

[...] Όταν τελείωσα ο Λύσης είπε: «Ντροπή σας, να φανή ανώτερός σας ένας νεοφερμένος αγρότης. [...]

---

[168] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 722 – 723. Αναγνωστικό Δ΄.

[169] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 725 – 729. Αναγνωστικό Δ΄.

[170] Βλ. ό. π., σελ. 728.

171 Έχουμε και τις μη λεκτικές παρεμβάσεις για την αποκατάσταση της τάξης: Οι μη λεκτικές παρεμβάσεις για την αποκατάσταση της τάξης είναι έμμεσης φύσης παρεμβάσεις και περιλαμβάνουν τις εξής: προγραμματισμένη αγνόηση, παραγλωσσική επιτίμηση, έλεγχος διά της εγγύτητας, έλεγχος διά του αγγίγματος.

[172] Η σύγχρονη βιβλιογραφία ιεραρχεί ως εξής τις λεκτικές παρεμβάσεις:

- ✓ Έμμεση υπόδειξη του αναμενόμενου
- ✓ Αναφορά ονόματος ατακτούντος
- ✓ Υποβολή ερώτησης σε ατακτούντα μαθητή
- ✓ Χιούμορ
- ✓ Ανάδειξη επιπτώσεων αταξίας σε συμμαθητές
- ✓ Ανάδειξη επιπτώσεων αταξίας στον εκπαιδευτικό
- ✓ Προβολή θετικών επιπτώσεων αποδεκτής συμπεριφοράς
- ✓ Ευγενής απαίτηση για τερματισμό παρεκτροπής
- ✓ Επισήμανση κακής χρήσεως υλικών
- ✓ Υπενθύμιση κανόνων
- ✓ Επίπληξη και διαταγή για επαναφορά στην τάξη

[173] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 709 – 711. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η πρώτη μου αταξία [174]

Στη σχολική παρέα του κειμένου, οι μαθητές ξέφυγαν από το μάθημα κι άρχισαν, γράφοντας σε πλάκες, να ανταλλάσσουν τα μηνύματα. Πες ο ένας και γράφοντας ο άλλος, η τάξη αναστατώθηκε. Στο παιχνίδι κι ο Πρόας, μη δεχόμενος την προσβολή κάποιου συμμαθητή του που του είπε:[...] «Γράψε μου σε παρακαλώ, ποιος είναι ο ράφτης σου. Θέλω να κάμω ένα χιτώνα όμοιο με το δικό σου». [...]«Ντροπή σας, Αθηναίοι ! Πάντα συλλογίζεστε τα φορέματα και ποτέ το καθήκον»[...][175].Κάποιος μαθητής που δεν γνώριζε καλά το μάθημα έδωσε αφορμή σε άλλο μαθητή να τον περιγελάσει. [...] Μαρτυρήσει στο δάσκαλο αλλά η περιγελαστική ματιά του συμμαθητή τον απέτρεψε [...].

Επίσης υπάρχει και ο καλός μαθητής που υπενθυμίζει το καθήκον στους άλλους:

[...] «Ντροπή σας, Αθηναίοι! Πάντα συλλογίζεστε τα φορέματα και ποτέ το καθήκον»[...]

Άλλος μαθητής πάλι πειράζει κοροϊδευτικά και εξαγριώνει τους συμμαθητές του οι οποίοι του επιτίθενται λεκτικά:[...] θύμωσα τόσο, που από ένα λάθος έπεσα στο άλλο. [...] «Πρόα, φίλε μου, δεν είσαι δυνατός. Μάθε να κοροϊδεύεις, αν θέλεις να τα βγάλης πέρα μὲ τον Ευφορίωνα. [...] εκεί που άναβα από θυμό, άλλος πήρε την πλάκα κι έγραψε»[...]

Να κι ο Μενεκράτης[176]

Ο συγγραφέας συχνά αναφέρει το Μενεκράτη στα κείμενά του, εξυπηρετώντας τους στόχους του γλωσσικού μαθήματος από κοινωνιολογική και αισθητική άποψη. Θέλει να δείξει στα παιδιά πως πρέπει κάποια στιγμή να τον βοηθήσουν ώστε να μάθει να φέρεται σωστά, να μην είναι καχύποπτος και απαιτητικός. Τα παιδιά που είναι πάντα δίκαιοι και σκληροί κριτές, βάζουν τον καθένα στη θέση του. Ο «καημενούλης» ο Μενεκράτης δεν μπορεί ν' αντέξει μακριά τους και φτάνει κι αυτός στο χωριό.

Ο Πρόας προσπαθεί να τον βοηθήσει, άσχετα αν ο Μενεκράτης είναι μονίμως θυμωμένος. Όμως συχνά τα παιδιά τον πειράζουν: [...] έφερα το Μενεκράτη όσο μπορούσα κοντά στις αγελάδες. Εκείνες μόλις μυρίστηκαν το αλάτι χύνονται απάνω του [...] Ο Μενεκράτης όμως μόλις φτάσαμε στο σπίτι έτρεξε και το είπε της μητέρας μου και η αντίδραση ήταν λεκτική.[...]

Η μητέρα του Πρόα τον επιπλήττει για την πράξη του: [...] Οι αγελάδες είναι πολύ ήμερες του λέει, (στο Μενεκράτη) και δεν πρέπει να τις φοβάσαι ... Ωστόσο, παιδί μου, μου είπε, έκαμες άσχημα»[...] [...] Και ο Μενεκράτης που δεν ικανοποιείται από αυτή την παρατήρηση λέει στον Πρόα: [...] Πώς φαίνεσαι πως ανατράφηκες μέσα στους στάβλους» [...][177].

Ο ακοντισμός[178].

Ο δάσκαλος της γυμναστικής επιπλήττει το μαθητή:

[...] «Ντροπή! λέει ο γυμναστής, ρίξε πάλι!».[...]

---

[174] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 707 – 708. Αναγνωστικό Δ΄.
[175] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 708.
[176] Βλ. ό. π., σελ. 738 – 739. Αναγνωστικό Δ΄.
[177] Βλ ό. π., σελ. 739.
[178] Βλ. ό. π., σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μοναστήρι και σχολείο [179]

Η συμπεριφορά του δασκάλου απέναντι στον Χασάν που υποστηρίζει με θέρμη το Κοράνι, δείχνει να μη σέβεται την παιδική ηλικία, αλλά και το ιερό βιβλίο μιας άλλης θρησκείας.

[...] «Ωραίο είναι μα εικόνες δεν έχει». Είπε ο δάσκαλος δίνοντάς το πίσω στο Σαρακηνό. [...] «Σιωπή!» φώναξε ο δάσκαλος. [...]

Συνεχίζοντας ο δάσκαλος με την παρέμβασή του, αποτρέπει τη σύγκρουση των μαθητών του. Ο Φωκάς [...] βρέθηκε ορθός στο τραπέζι, έσφιξε τις γροθιές του κι ήταν έτοιμος να ριχτή στους Σαρακηνούς. «Ήσυχα!» είπε ο δάσκαλος αυστηρά. «Μεγαλώστε πρώτα κι έπειτα γενήτε ό,τι θέλει ο Θεός. Τώρα να κοιτάξετε τα μαθήματά σας και να είστε αγαπημένοι».[...]

Παρά λίγο να πνίξω τον Λυκίδα [180]

Το κλεμμένο αγαλματάκι γίνεται η αιτία να μη θέλει ο Λυκίδας να αγωνιστεί στην παλαίστρα με τον Πρόα και τον ονομάζει κλέφτη. Ο Πρόας εκνευρίζεται και ορμάει απάνω του και, αν δεν επενέβαινε ο Ερμογένης, θα τον έπνιγε. Οι συμμαθητές του, του συμπαραστέκονται κι αρνούνται να πάρουν μέρος στους αγώνες. Όμως ο δάσκαλος τους βάζει όλους στη θέση τους.

[...] «Αν ο Πρόας δε θ' αγωνιστή, εγώ αποσύρομαι» λέει ο Θεαγένης.

«Κι εγώ το ίδιο, αφού ο λύκος ο Σπαρτιάτης είναι εναντίον τους» λέει ο Αρχίας σοβαρός.[...] «Θα γίνει ό,τι θέλω εγώ !» φωνάζει θυμωμένος ο Ερμογένης. «Μα τους θεούς ! δεν είναι πράματα αυτά ! Εμπρός !»[...][181].

Τα παιδιά, όταν αισθάνονται ότι αδικούνται, αντιδρούν σπασμωδικά, άκριτα, νιώθοντας μειονεκτικά, ανασφαλή και διοχετεύουν την ενεργητικότητά τους με έντονη μορφή επιθετικότητας. Ο χειρισμός του δασκάλου είναι σημαντικός για να δώσει την απαιτούμενη ψυχική ενίσχυση και ανάταση.

Ένα ξαφνικό[182]

Το μικρό χωριατόπουλο βάλλεται από παντού και θίγεται. Ευτυχώς που οι φίλοι του είναι με το μέρος του και το βοηθούν. Ο Θεαγένης σβήνει τις συκοφαντίες που είναι γραμμένες στον τοίχο και ονομάζουν τον Πρόα ψεύτη.

[...] ΠΡΟΑΣ ΚΛΕΦΤΗΣ

ΠΡΟΑΣ Ο ΓΙΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΙΑ ΕΚΛΕΨΕ

ΝΑ ΦΟΒΑΣΑΙ ΤΟΝ ΠΟΣΕΙΔΩΝΑ ΠΡΟΑ ΘΑ ΤΙΜΩΡΗΣΗ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ ΣΟΥ[...]

Κι ο ίδιος ο δάσκαλος κλονίζεται. Βέβαια δείχνει να μην το πιστεύει, όμως δεν μπορεί να βοηθήσει. Ούτε κι ο Πρόας θέλει να τιμωρηθούν άδικα οι συμμαθητές του, γι' αυτό απαντά στο δάσκαλο όταν εκείνος τον ρωτά:

[...] «Τι θέλεις να κάμω; Δεν πιστεύω βέβαια να θέλης να τιμωρήσω τους συμμαθητές σου». «Όχι !!!» φώναξα με φρίκη. «Αυτό φτάνει να με αποτελειώση» [...][183].

---

[179] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
[180] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 745 – 747. Αναγνωστικό Δ΄.
[181] Βλ. ό. π., σελ. 747.
[182] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 744 – 745. Αναγνωστικό Δ΄.
[183] Βλ, ό. π., σελ. 745.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στόχος του κειμένου είναι η ηθική εκπαίδευση, ώστε να βοηθήσει τους μαθητές να περάσουν από τα κατώτερα στάδια ηθικής ανάπτυξης στα ανώτερα, τα οποία οδηγούν το άτομο στην αυτόνομη ηθική σκέψη και πράξη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πίνακας 17

Αταξίες	
Λεκτική επίπληξη	2
Μικροαταξίες	4
Λεκτικές παρεμβάσεις	8

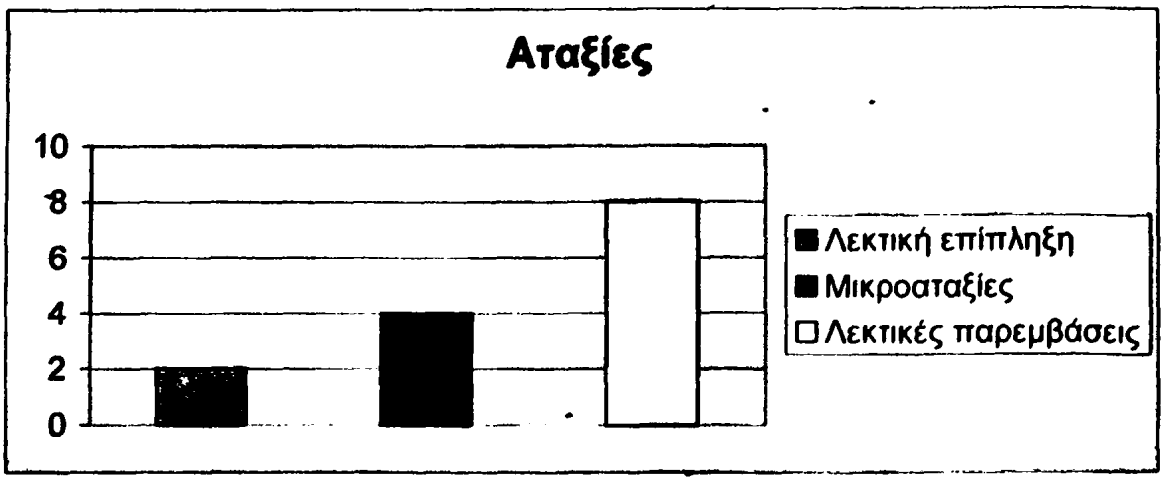

Γράφημα 17.

Από την κατηγορία «αταξία», οι λεκτικές παρεμβάσεις εμφανίζονται περισσότερο. Φαίνεται πως οι συγγραφείς επιθυμούν το συγκεκριμένο μέσο για την αποκατάσταση της τάξης σε σχέση με τις άλλες δύο παρεμβάσεις.

Είναι φανερό πως οι συγγραφείς επιθυμούν την αποκατάσταση της τάξης με λεκτικές παρεμβάσεις. Βλ «**Στο στάδιο**[184]» [...] το βλέπουμε από την ωραία σου προφορά, λέει ο Ευφορίωνας και βάζει τα γέλια. «Μη σε μέλει και δεν τρέχει κανείς με τη γλώσσα» λέει ο Πάναινος. [...], «**Ένα ξαφνικό**[185]» [...] ΠΡΟΑΣ ΚΛΕΦΤΗΣ ΠΡΟΑΣ Ο ΓΙΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΙΑ ΕΚΛΕΨΕ «**Ο ακοντισμός**[186]». [...] «Ντροπή! λέει ο γυμναστής, ρίξε πάλι!».[...] Επίσης προτείνουν τη διαλογική συζήτηση δασκάλου - μαθητή και την παρέμβασή του με σωστό χειρισμό για την επαναφορά στην τάξη των συγκρουόμενων μαθητών δείχνοντας αρνητική στάση απέναντι στην τιμωρία. Βλ. «**Ένα ξαφνικό**[187] [...] «Τι θέλεις να κάμω; Δεν πιστεύω βέβαια να θέλης να τιμωρήσω τους συμμαθητές σου». «Όχι !!!» φώναξα με φρίκη. «Αυτό φτάνει να με αποτελειώση» [...],[188] «**Μοναστήρι και σχολείο**

[184] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 722 – 723. Αναγνωστικό Δ΄.
[185] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 744 – 745. Αναγνωστικό Δ΄.
[186] Βλ. ό. π., σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄.
[187] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 744 – 745. Αναγνωστικό Δ΄.
[188] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 745.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΤΡΩΝ

[189]»[...] «Ωραίο είναι μα εικόνες δεν έχει». Είπε ο δάσκαλος δίνοντάς το πίσω στο Σαρακηνό. [...] «Σιωπή!» φώναξε ο δάσκαλος. [...] Ο Φωκάς [...] βρέθηκε ορθός στο τραπέζι, έσφιξε τις γροθιές του κι ήταν έτοιμος να ριχτή στους Σαρακηνούς. «Ήσυχα!» είπε ο δάσκαλος αυστηρά. «Μεγαλώστε πρώτα κι έπειτα γενήτε ό,τι θέλει ο Θεός. Τώρα να κοιτάξετε τα μαθήματά σας και να είστε αγαπημένοι ».[...]

Εκτός από το δάσκαλο είδαμε και τη μητέρα να παρεμβαίνει λεκτικά στη συμμόρφωση του παιδιού. Βλ. «**Να κι ο Μενεκράτης**[190]» [...] έφερα το Μενεκράτη όσο μπορούσα κοντά στις αγελάδες. Εκείνες μόλις μυρίστηκαν το αλάτι χύνονται απάνω του [...] Ο Μενεκράτης όμως μόλις φτάσαμε στο σπίτι έτρεξε και το είπε της μητέρας μου και η αντίδραση ήταν λεκτική.[...] Οι αγελάδες είναι πολύ ήμερες του λέει, (στο Μενεκράτη) και δεν πρέπει να τις φοβάσαι ... Ωστόσο, παιδί μου, μου είπε, έκαμες άσχημα»[...] [...] Και ο Μενεκράτης που δεν ικανοποιείται από αυτή την παρατήρηση λέει στον Πρόα: [...] Πώς φαίνεσαι πως ανατράφηκες μέσα στους στάβλους» [...][191].

[189] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
[190] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 738 – 739. Αναγνωστικό Δ΄.
[191] Βλ ό. π., σελ. 739.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.2.3.3. Σοβαρές αντικοινωνικές συμπεριφορές σοβαρές αταξίες

Υπάρχουν συχνά μαθητές που εμμένουν στην παρεκτροπή. Τα προβλήματα αυτής της κατηγορίας τα καλούμε «επίμονα» και πρέπει να αντιμετωπιστούν, διότι εμποδίζουν τη διεξαγωγή της διδασκαλίας. Η αντιμετώπιση μπορεί να γίνει είτε με κατασταλτικό τρόπο όπου χρησιμοποιούνται όλες οι τιμωρητικές τεχνικές χωρίς να θεραπεύουν το σύμπτωμα, είτε με αναπτυξιακό όπου ο μαθητής συνειδητοποιεί την προβληματική του συμπεριφορά.

Για την αντιμετώπιση επίμονων προβλημάτων συμπεριφοράς που ξεπερνούν την ένταση και τη διάρκεια της μικροαταξίας, ο εκπαιδευτικός προβαίνει στην επιβολή κυρώσεων. Με τον όρο κυρώσεις εννοούμε τα δυσμενή μέτρα που επιβάλλονται από πρόσωπα εξουσίας στους παραβάτες νόμων και κανονισμών και είναι οι εξής[192]:

Α΄. Κυρώσεις μέσω φυσικών συνεπειών

Β΄. Κυρώσεις μέσω λογικών συνεπειών

Γ΄. Κυρώσεις μέσω ψυχολογικών και σωματικών ποινών (κοινωνική απομόνωση, συναισθηματική αποστέρηση). Οι κυρώσεις της κατηγορίας αυτής είναι γνωστές ως ποινές και συνίστανται σε παρεμβάσεις του εκπαιδευτικού που προκαλούν σωματική ή ψυχική οδύνη και αποβλέπουν στην αποθάρρυνση της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς των μαθητών.

2.2.3.3.1. Κυρώσεις μέσω φυσικών συνεπειών

2.2.3.3.1.1 Κλοπή: Η σοβαρή αντικοινωνική συμπεριφορά, μπορεί να είναι η κλοπή, οι βανδαλισμοί, η βιοπραγία κλπ, και αποτελεί ένα σαφή προάγγελο πως το άτομο θα έχει ελλειμματική προσαρμογή στην ενήλικη ζωή. Η κλοπή, ένα από τα παιδικά ελαττώματα, αναφέρεται στα κείμενα των αναγνωστικών Α. Καρκαβίτσα – Ν. Έλατου.

Στο ξένο αμπέλι[193]

Ο Φώτης και η Διαμάντω με τον παππού τους, φτάνοντας στο αμπέλι τους βλέπουν πως κάποιο παιδί, κλέβει σταφύλια. Ο παππούς θέλοντας να του δείξει ότι αυτό που κάνει δεν είναι σωστό, λέει στο εγγόνι του να μπει στο δικό του αμπέλι και να κάνει το ίδιο. Εκείνη τη στιγμή ο μικρός κλέφτης θυμώνει, παρεξηγείται κι τρέχει αμέσως να ζητήσει εξηγήσεις. Ο παππούς όμως μιλώντας του με τρόπο παραδειγματικό και συμβουλευτικό του δείχνει το λάθος του.

[...]« Καλά μου το λες παλικάρι μου ! Μα δε μου λες, τι καλές δουλειές έκανες εσύ στο ξένο αμπέλι;»[194].[...]

Αφού αντάλλαξαν τα καλάθια τους το ένα με τα κλεμμένα σταφύλια και τ' άλλο με πέτρες γεμάτο, το ξένο παιδί έφυγε κατακόκκινο από ντροπή χωρίς να κοιτάξει πίσω του.

Ο συγγραφέας χρησιμοποιώντας την παραβολική ιστορία δείχνει στα παιδιά πως δεν πρέπει να αφαιρούν από τον άλλο ό,τι του ανήκει. Οι μαθητές διδάσκονται πως η κλοπή είναι μια πράξη απαγορευμένη και φυσικά πρέπει να αποφεύγεται Από μικροί μαθαίνουν να ζουν με κανόνες. Ο παραδειγματικός τρόπος που χρησιμοποίησε ο παππούς είχε ως αποτέλεσμα το παιδί να συνειδητοποιήσει το λάθος του.

---

[192] Βλ. Η. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 261.

[193] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 597 – 598. Αναγνωστικό Γ΄.

[194] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 598.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο Ποσειδώνας γίνεται άφαντος[195]

«Ο Ποσειδώνας», το ακριβό μικρό αγαλματάκι, χάθηκε μια μέρα από το σπίτι του Ευφορίωνα. Το 'μαθαν τα παιδιά κι άρχισαν να αναρωτιούνται ποιος θα μπορούσε να το κλέψει. Ο Γλαύκος κατηγόρησε τη Σπαρτιάτισσα παραμάνα. Ο Λυκίδας όμως θίχτηκε και αμέσως πιάστηκαν στα χέρια. Όλοι έλεγαν την άποψή τους, όλοι σχολίαζαν και μόνο ο Μενεκράτης δε μιλούσε.

[...]«Και συ Μενεκράτη, δε λες τίποτα;» ρώτησε κάποιος μαθητής. «Δεν ξέρω τι γίνεται στου Λεωκράτη» απήντησε εκείνος. «Έχω οχτώ μέρες να καθίσω στο τραπέζι του!»[196][...].

Συνήθως η κλοπή οδηγεί σε αντικοινωνική συμπεριφορά. Τα κίνητρα μπορεί να είναι πολλά: μπορεί να προέρχονται από νευρωτική ανάγκη του παιδιού για τιμωρία, ταυτισμό με αντικοινωνικούς γονείς, εσωτερική ανασφάλεια, κλεπτομανία, εχθρικότητα ή και εκδικητικότητα [197].

Βρίσκω τον Ποσειδώνα στο σάκο μου [198]

Όταν επέστρεψαν από τις διακοπές μια περίεργη έκπληξη περίμενε τον Πρόα. Βρέθηκε στο σάκο του το άγαλμα του Ποσειδώνα που είχε κλαπεί απ' το σπίτι του Ευφορίωνα. Ο Πρόας που φυσικά δεν το είχε κλέψει, χάρηκε τόσο πολύ παρά πειράχτηκε. Οι άλλοι όμως τον κοίταζαν περίεργα. Οι φίλοι του, έψαχναν να βρουν ποιος του 'στησε τέτοια παγίδα.

«[...] χώνω το χέρι μου και αντί διαβήτη βγάζω, τι νομίζετε; Τον Ποσειδώνα του Λεωκράτη !» «Δεν μπορώ να σας πω πόσο χάρηκα» «Πώς βρέθηκε το άγαλμα στο σάκο μου; Κανείς δεν μπορούσε να το εξηγήσει»[199]. [...]

Ο θρίαμβος[200]

Ο Μενεκράτης αν και έφτασε στην κλοπή για να εκδικηθεί τον Πρόα, τιμωρείται: [...] Τον Πρόα τον εμισούσα γιατί μου πήρε την Εύνοια του Ευφορίωνα και γιατί ο πατέρας του μ' έδιωξε από το σπίτι του. Ήθελα να εκδικηθώ[...] Την ίδια μέρα ο Λυκίδας έδιωξε από κοντά του το Μενεκράτη, ούτε και του ξαναμίλησε πια.[...]

---

[195] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 730. Αναγνωστικό Δ΄.
[196] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 730.
[197] Βλ. Ι. Δ. Ιωαννίδης, Παιδαγωγική ψυχολογία, εκδ. Δρυμός ,1980, σελ. 231-232.
[198] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 743 – 744. Αναγνωστικό Δ΄.
[199] Βλ. ό. π., σελ. 744.
[200] Βλ ό. π., σελ. 748 – 749. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Οι απελάτες[201]

Επισημαίνεται ότι δεν πρέπει να αφαιρούμε ό,τι ανήκει στους άλλους:[...] –«Δε θέλω να κλέβω τον κόσμο, γέροντά μου» του είπα, «ούτε το φτωχό ούτε τον πλούσιο: Θέλω καθένας να χαίρεται εκείνο που του έδωσε ο Θεός» [...][202].

2.2.3.3.1.2. Τιμωρία με μορφή θανάτου.

Για να καταδικαστεί μια παρεκτροπή του παιδιού ή ένα ελάττωμα χρησιμοποιείται ο θάνατος ως τιμωρία, με αποτέλεσμα το παιδί να μην έχει την ευκαιρία μελλοντικής συμμόρφωσης. Ο στόχος της θανατικής ποινής είναι να παραδειγματίσει τα παιδιά, ώστε να φοβηθούν και να μην παρεκτρέπονται.

Τα κείμενα που αναφέρονται σ' αυτή τη μορφή τιμωρίας είναι:

Ο Φαέθοντας[203]

Ο μύθος αναφέρεται στο τέλος του Φαέθοντα, του γιου της Κλυμένης και του Ήλιου.

Οι φίλοι του συχνά τον περιέπαιζαν και του έλεγαν να τους δείξει ένα σημάδι ότι είναι γιος του ήλιου και κείνος τους απαντούσε: [...]«Τι καλύτερο σημάδι θέλετε από μένα; Δε βλέπετε που λάμπω σαν ακτίνα του;»[...][204].

Όμως για να πείσει τους φίλους του, παίρνει από τον πατέρα του, την άμαξα και τα άλογά του. Μην μπορώντας να τα κυβερνήσει, εξαγριώνει τη θεά Γαία που με τη σειρά της, παρακαλεί το Δία να κάνει κάτι. Εκείνος ρίχνοντας ένα αστροπελέκι, σκοτώνει το Φαέθοντα και πέφτει στο ποτάμι. [...] Έπεσε αστραποκαμένος ο φαντασμένος αμαξηλάτης. Τρέχουν οι νεράιδες με την όμορφη Κλυμένη στη μέση, σκίζουν τα πέπλα τους και αρχίζουν τα μοιρολόγια. Οι τρεις αδερφές του τόσο ήταν απαρηγόρητες, που οι θεοί τις λυπήθηκαν και τις έκαναν αργυρόφυλλες λεύκες. Τα δάκρυά τους τα έκαμαν καθαρό κεχριμπάρι.[...][205]

Όλοι έκλαψαν, όλοι λυπήθηκαν και ο φίλος του ο κύκνος, μεταμορφωμένος σε πουλί, ψάχνει ακόμα τα απομεινάρια του φίλου του, χώνοντας το κεφάλι του στο νερό.

Προκειμένου να καταδικαστεί η παρεκτροπή του Φαέθοντα τιμωρείται με θάνατο. Η ποινή αυτή δε δίνει την ευκαιρία στον παραβάτη να συμμορφωθεί μελλοντικά. Στόχος είναι να παραδειγματίσει τους υποψήφιους δράστες και να τους αποτρέψει με κάτι ανάλογο. Επομένως δίνεται έμφαση μόνο στην πρόληψη. Η μη συμμόρφωση στις νουθεσίες των μεγάλων, γίνεται αφετηρία μιας σειράς γεγονότων με κατάληξη στο θάνατο. Την παραβατική συμπεριφορά του Φαέθοντα οι μαθητές την εισπράττουν ως φυσική συνέπεια της συμπεριφοράς του[206]. Η ποινή του θανάτου λειτουργεί ως μέσο

---

[201] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β, σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄. Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ΄ αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος, Αθήνα 1978 σελ. 94.

[202] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 917.

[203] Βλ. ό. π., σελ. 599-600. Αναγνωστικό Γ΄.

[204] Βλ. ό. π., σελ. 600.

[205] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 603 – 604.

[206] Βλ. Ματσαγγούρας Η., Η σχολική τάξη, χώρος. Ομάδα, Πειθαρχεία, μέθοδος, Αθήνα, 1999, σελ. 261-262.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αποθάρρυνσης τέτοιων συμπεριφορών. Ο πατέρας του Φαέθοντα παρουσιάζεται αντιαυταρχικός, υποκύπτει μπροστά στο έντονο ενδιαφέρον του γιου του να πετάξει και δεν χρησιμοποιεί βία να τον σταματήσει.

Δαίδαλος και Ίκαρος[207]

Ο συγγραφέας παρουσιάζει το μύθο με διδακτικό σκοπό, θέλοντας να δείξει την υπακοή που πρέπει να έχουν τα παιδιά στη γνώμη του πατέρα και την εμπιστοσύνη στην εμπειρία του.

Έτσι, ο Ίκαρος ξέχασε ως νέος και επιπόλαιος τη συμβουλή του πατέρα του με αποτέλεσμα να χάσει την ίδια του τη ζωή. Πάλι εδώ έχουμε την ποινή του θανάτου ως μέσου συμμόρφωσης του παραβάτη Ίκαρου.

[...] Ο ήλιος έλιωσε το κερί και τα φτερά ξεκόλλησαν και σκορπίστηκαν στον αέρα. Ο Ίκαρος άρχισε να πέφτει γρήγορα σαν πέτρα. [...] κι από τότε το νησί το λένε Ικαρία. Η γύρω θάλασσα είναι το Ικάριο Πέλαγος[...][208].

Αν και ο πατέρας του Ίκαρου πολύ σωστά προσπαθεί με νουθεσίες να τον αποτρέψει, εκείνος τελικά τιμωρείται χάνοντας την ίδια του τη ζωή

[...] Πρόσεχε, Ίκαρέ μου, να πετάς πάντα κοντά μου. Μην αναβαίνεις πολύ ψηλά, γιατί ο ήλιος θα λιώσει το κερί, και τα φτερά θα σου πέσουν [...] Θα πέσης και θα σκοτωθείς [...] άρχισε ν' ανεβαίνει πιο ψηλά. [...] ο ήλιος έλιωσε το κερί και τα φτερά ξεκόλλησαν [...] άρχισε να πέφτει σαν πέτρα [...]

Επίσης οι μαθητές αποκτούν γεωγραφικές γνώσεις για το νησί της Ικαρίας και το Ικάριο Πέλαγος.

Ο Αργοναύτης Αγκαίος[209]

Ο Αργοναύτης Αγκαίος φερόταν πολύ σκληρά στους δούλους που καλλιεργούσαν τα αμπέλια του. Ένας σοφός, γερο - σκλάβος, του λέει κάποια μέρα πως ο Θεός δεν προστατεύει τις άδικες δουλειές και πως έτσι που φέρεται δεν θα προφτάσει να πιει κρασί απ' τα αμπέλια του.

Έτσι κι έγινε ο Αγκαίος δεν πρόλαβε να δοκιμάσει το κρασί του. Οι μαθητές αντιλαμβάνονται πως πρέπει να φέρονται σωστά στους άλλους, να είναι δίκαιοι, να σέβονται και ν' ακούνε τη γνώμη των γεροντότερων που η εμπειρία, τους έχει κάνει σοφούς. [...] «Θα σου ειπώ κάτι αφεντικό, και να με συμπαθάς. Πολύ φοβούμαι πως με τον τρόπο που φέρεσαι στους σκλάβους σου, δε θα προφτάσης να πιης κρασί από τ' αμπέλια σου. Ο Θεός, αφεντικό, δεν προστατεύει τις άδικες δουλειές» [...]

[...]«Αφεντικό ένα αγριογούρουνο μπήκε στ' αμπέλια σου και κάνει μεγάλες ζημιές !»[...] [...]έσκισε την κοιλιά. Σε λίγο ο Αγκαίος πέθανε με βογκητά μέσα στο αμπέλι του, εκεί που βασάνιζε τους δούλους του. Κι έτσι δεν πρόφτασε να δοκιμάσει το κρασί του[...][210].

Η περίπτωση του Αγκαίου έδωσε αφορμή στους αρχαίους Έλληνες να δημιουργήσουν την παροιμία «Πολλά μεταξύ πέλει κύλικος και χείλεος άκρου». Η τιμωρία ήρθε ως

---

[207] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, 626 – 628. Αναγνωστικό Γ΄.
[208] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 628.
[209] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, 637 – 638. Αναγνωστικό Γ΄.
[210] Βλ. ό. π., σελ. 638.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

κάθαρση για τον απάνθρωπο τρόπο με τον οποίο ο Αγκαίος συμπεριφερόταν στους δούλους του.
[...] Ο θεός αφεντικό, δεν προστατεύει τις άδικες δουλειές» [...] όταν έφτασε στ' αμπέλια και είδε το τρομερό αγρίμι, χίμηξε ασυλλόγιστα απάνω του. [...] και με τα μεγάλα του σπαθωτά δόντια του έσκισε την κοιλιά [...]

Ο Θησέας παρουσιάζεται στον πατέρα του τον Αιγέα.[211]
Ο Θησέας σκοτώνει τον Περιφήτη, γιατί παραβιάζει τους κανόνες του δικαίου.

2.2.3.3.2. Κυρώσεις μέσω ψυχολογικών και σωματικών ποινών

2.2.3.3.2.1. Σωματική ποινή

Στο ξένο αμπέλι[212]
[...] - «Θέλω να πιάσω εκείνο το παλιόπαιδο που μπήκε στο ξένο αμπέλι, να το τσακίσω στο ξύλο!» [...].

Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση [213]
[...] Την ώρα που αντίκρυσα το δάσκαλο λίγο έλειψε να φύγω. Φαινόταν άγριος, πολύ άγριος ο Λύσης. Είχε μέτωπο πλατύ, αυστηρό, τα μάτια του βαθουλά, τα γένεια του μακριά ως τη μέση στο στήθος. Απάνω από την έδρα του είδα να κρέμεται στον τοίχο η μάστιγα, τέτοια μάστιγα που άρχισε να με τρώει η παλάμη μου.

Η τιμωρία [214]
Το κείμενο όπως μαρτυρεί και ο τίτλος του αναφέρεται στην τιμωρία με σωματική ποινή. [...] Όλοι δέχτηκαν τις ξυλιές με τη μάστιγα του Λύση. Την ώρα της τιμωρίας κανείς δεν τολμούσε να μιλήσει. Άλλος με κλάματα, άλλος με στριφογυρίσματα, άλλος αγέρωχος και ο Λυκίδας σαν αληθινός Σπαρτιάτης. [...] Έτσι ένας με τον άλλον όσοι γράψαμε στην πλάκα γευτήκαμε τα καλά της μάστιγας, και τελευταίος ο Λυκίδας. Αυτός υπόφερε τα χτυπήματα σαν αληθινός Σπαρτιάτης [...][215].

Παρατηρούμε πως ακόμα και στη δημοκρατική Αθήνα οι παιδαγωγοί εφαρμόζουν τη μάστιγα ως μέτρο σύνεσης και τιμωρίας. Βέβαια και στην εποχή των συγγραφέων υπήρχε η τιμωρία, και στα μετέπειτα χρόνια το ξύλο επιτρεπόταν από τους δασκάλους .Ο εκπ/κός μπορεί να χρησιμοποιεί ως μορφή κύρωσης, μόνο τις φυσικές και λογικές συνέπειες της παραβατικής συμπεριφοράς. Ο δάσκαλος οφείλει να είναι αντικειμενικός, να κάνει διάλογο, να ζητάει τη γνώμη για τις μεθόδους πειθαρχίας και να αναγνωρίζει τις ανάγκες των μαθητών του. Η τιμωρία και μάλιστα η σωματική μεγαλώνει τον παιδικό εγωισμό χωρίς να προσφέρει καμιά πιθανότητα συμμόρφωσης, αντίθετα οξύνει την κατάσταση και δημιουργεί προβλήματα και στη συμπεριφορά των μαθητών μεταξύ τους:

---

[211] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 632 – 637. Αναγνωστικό Γ΄.
[212] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 598. Αναγνωστικό Γ΄.
[213] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 705 – 706. Αναγνωστικό Δ΄.
[214] Βλ. ό. π., σελ. 708 – 709. Αναγνωστικό Δ΄.
[215] Βλ. ό. π., σελ. 709.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

[...] χωρίς να βγάλη μιλιά» υπομένει το ξύλο και προσπαθεί να καλύψει τις μελανιές με αλοιφή [...] άλλος μαθητής [...] δεν έχυσα δάκρυ. Γυρίζω στη θέση μου υπερήφανα σα νικητής» [...] άλλος κλαίει πριν τον χτυπήσει [...] Η τιμωρία δημιουργεί στους μαθητές διχόνοια και γίνονται και αυτοί τιμωροί ακολουθώντας τη συμπεριφορά του δασκάλου τους. Ο Μενεκράτης [...] γύρισε στη θέση του [...]. Ο Ευφορίωνας με περιφρόνηση γυρίζει και του λέει: «για δέκα μέρες δεν θέλω να σε ξέρω. Φέρθηκες σαν είλωτας»[...].

Μοναστήρι και σχολείο [216]

[...] – Ας δουλέψη ο φάλαγγας» συμβούλεψε ο στρατηγός. – Ο φάλαγγας;... Και κάνει άλλο παρά να δουλεύη γι' αυτούς κάθε μέρα; Του κάκου όμως!... Και το χειρότερο, που τώρα κλέβουν τ' άλλα παιδιά, ζητούν κάτι, και άμα δεν τους το δίνουν το παίρνουν με το χέρι τους [...].

Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα [217]

Εδώ γίνεται λόγος για τη χειροδικία μεταξύ των παιδιών: [...] Έτσι, για να βρουν το δίκιο τους χειροδικούν μεταξύ τους. «Δειλέ! Ψεύτη! Φώναξα στον Μενεκράτη άμα βγήκαμε, και του έδωσα γερό χτύπημα στα πλευρά.» [...] Τον ξαναχτύπησα κι εκείνος άρχισε να κλαίη σα μωρό παιδί. [...]

Κάτι που δεν περίμενα [218]

Το ίδιο και στο συγκεκριμένο απόσπασμα χρησιμοποιείται η χειροδικία:[...] Πετώ το Μενεκράτη καταγής, αρπάζω το σάκο, τον λύνω και τινάζεται έξω ο Μελάνιος. Καθώς βλέπω το ζώο, θυμώνω και τον αρχίζω στις κλωτσιές [...].

2.2.3.3.2.2. Ψυχολογικές ποινές

Ο πατέρας μου διώχνει το Μενεκράτη[219]

Στην εξοχή ο Μενεκράτης δε σταματά τις ζαβολιές του και εκνευρίζει τον πατέρα του Πρόα. Η μητέρα τον δικαιολογεί. Τα παιδιά αγανακτούν. Τα μικρά φοβούνται. Έτσι, ένα βράδυ που ο παππούς τους έλεγε ιστορίες, η μικρή αδερφή του Πρόα ξύπνησε με ουρλιαχτά. Ο Μενεκράτης ντυμένος φάντασμα στεκόταν μπροστά της. Ο πατέρας νευρίασε και του είπε : [...] « Ως τώρα ποτέ δεν έκλεισα την πόρτα μου σε ξένο», λέει τρέμοντας από θυμό·«Τώρα πρέπει να το κάμω. Κοίταξε να μην ξαναφανής στα μάτια μου». [...] «Δεν είπε ευχαριστώ, ούτε ζήτησε συγχώρεση. Και σα να μην έφτανε αυτό, αφού προχώρησε εκατό βήματα γυρίζει και μας δείχνει τη γροθιά του»[220]. Ο Μενεκράτης όχι μόνο δε συμμορφώθηκε αλλά αντέδρασε στην επίπληξη και το διωγμό του πατέρα του Πρόα από εγωισμό. Με συμβουλές και νουθεσίες ο οικοδεσπότης έπρεπε να του δείξει το λάθος του όπως έκανε η μητέρα του Πρόα που τον δικαιολογεί, λέγοντας πως είναι παιδί.

---

[216] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
[217] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 725 – 729. Αναγνωστικό Δ΄.
[218] Βλ. ό. π., σελ. 732 – 733. Αναγνωστικό Δ΄.
[219] Βλ. ό. π., σελ. 740 – 743. Αναγνωστικό Δ΄.
[220] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 743.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο πατέρας του Πρόα τιμωρεί το Μενεκράτη διώχνοντάς τον από το σπίτι με σκοπό να τον συνετίσει. Άλλωστε, και οι παιδαγωγοί εκείνης της εποχής θεωρούν αποδεκτή την ποινή. Ο Μενεκράτης συχνά δείχνει επιθετική συμπεριφορά: [...] Όσο για το Μενεκράτη μπορώ να σας πω πως όλοι του έδειχναν αντιπάθεια. Και κείνος όμως ένιωθε μεγάλη ευχαρίστηση να βασανίζη όσους δε μπορούσαν να του αντισταθούν, τους δούλους, τα παιδιά και τα ζώα. [...] να χασμουριέται στις διηγήσεις του παππού και να λέει [...] «οι γέροι είναι φλύαροι» [...] Ο πατέρας μου όμως ορμά κατά το φάντασμα, το πιάνει, του βγάζει το άσπρο σεντόνι και βλέπουμε το Μενεκράτη πάνω σε ξυλοπόδαρα. Με την παρακάτω φράση δείχνεται σεβασμός στις γυναίκες: [...] «Είναι πολύ άπρεπο να καθόμαστε, όταν εμπρός μας στέκωνται γυναίκες».

Η αταξία δεν είναι εκδήλωση μιας εγγενούς παθογένειας του παιδιού, ηθικής φύσης, αλλά είναι άλλοτε αποτέλεσμα της παιδικής αδυναμίας και άλλοτε έκφραση διαμαρτυρίας[221].

[221] Βλ. Η. Ματσαγγούρας, Η σχολική τάξη, Αθήνα 1999, σελ. 271.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πίνακας 18.

Σοβαρές αντικοινωνικές συμπεριφορές	
κλοπή	6
Τιμωρία με μορφή θανάτου	4
Σωματική ποινή	7
Ψυχολογικές ποινές	1

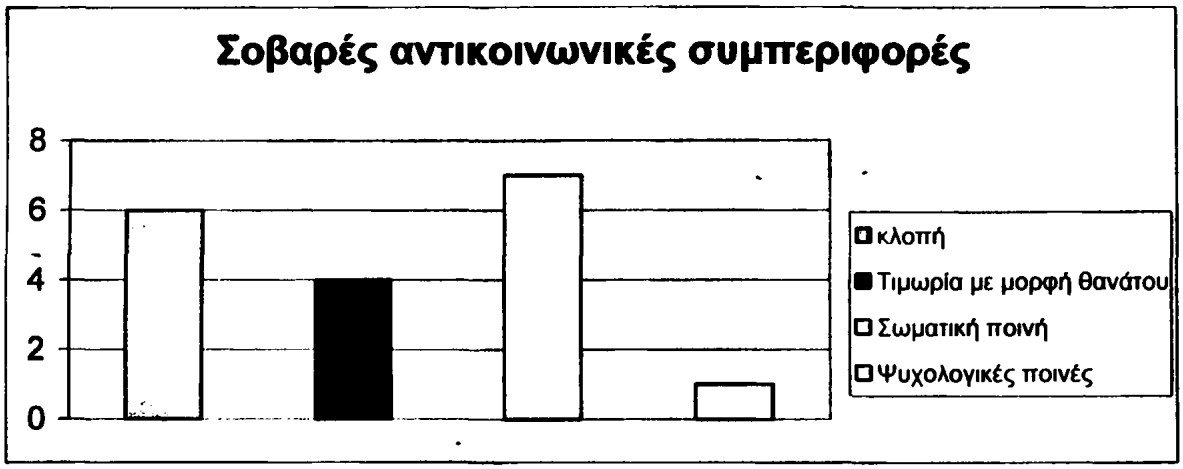

Γράφημα 18.

Από τον παραπάνω πίνακα φαίνεται πως οι συγγραφείς θεωρούν τις σωματικές ποινές ως μέσο συμμόρφωσης του παραβάτη, αφού αυτές συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο αριθμό Ακολουθεί η κλοπή, η τιμωρία με θάνατο και τέλος οι ψυχολογικές ποινές.

Συνοψίζοντας αναφέρουμε πως στην κατηγορία σοβαρές αντικοινωνικές συμπεριφορές – σοβαρές αταξίες έχουμε :
Τις κυρώσεις μέσω φυσικών συνεπειών που επιβάλλονται στην κλοπή. Βλ. **«Ο Ποσειδώνας γίνεται άφαντος[222]», «Βρίσκω τον Ποσειδώνα στο σάκο μου[223]»** «[...] χώνω το χέρι μου και αντί διαβήτη βγάζω, τι νομίζετε; Τον Ποσειδώνα του Λεωκράτη !» «Δεν μπορώ να σας πω πόσο χάρηκα» «Πώς βρέθηκε το άγαλμα στο σάκο μου; Κανείς δεν μπορούσε να το εξηγήσει»[224] και **«Ο θρίαμβος[225]»** [...] Ήθελα να εκδικηθώ [...] Την ίδια μέρα ο Λυκίδας έδιωξε από κοντά του το Μενεκράτη, ούτε και του ξαναμίλησε πια.[...]. Έτσι στην παραδειγματική τιμωρία «**Του ξένου αμπελιού[226]**» έχουμε την αναγνώριση του λάθους από το αγόρι που έφτασε στην κλοπή και τέλος τιμωρήθηκε.

[222] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 730. Αναγνωστικό Δ΄.
[223] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 743 – 744. Αναγνωστικό Δ΄.
[224] Βλ. ό. π., σελ. 744.
[225] Βλ ό. π., σελ. 748 – 749. Αναγνωστικό Δ΄.
[226] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 597 – 598. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Την επιβολή τιμωρίας με θάνατο ως παρακοή στις νουθεσίες των μεγαλυτέρων έχουμε στα κείμενα «**Ο Φαέθοντας**[227]» [...] Έπεσε αστραποκαμένος ο φαντασμένος αμαξηλάτης. Τρέχουν οι νεράιδες με την όμορφη Κλυμένη στη μέση, σκίζουν τα πέπλα τους και αρχίζουν τα μοιρολόγια. Οι τρεις αδερφές του τόσο ήταν απαρηγόρητες, που οι θεοί τις λυπήθηκαν και τις έκαναν αργυρόφυλλες λεύκες. Τα δάκρυά τους τα έκαμαν καθαρό κεχριμπάρι.[...] [228], «**Λαίδαλος και Ίκαρος**[229]» [...] Πρόσεχε, Ίκαρέ μου, να πετάς πάντα κοντά μου. Μην αναβαίνεις πολύ ψηλά, γιατί ο ήλιος θα λιώσει το κερί, και τα φτερά θα σου πέσουν [...] Θα πέσης και θα σκοτωθείς [...] άρχισε ν' ανεβαίνει πιο ψηλά. [...] ο ήλιος έλιωσε το κερί και τα φτερά ξεκόλλησαν [...] άρχισε να πέφτει σαν πέτρα [...], «**Ο Αργοναύτης Αγκαίος**[230]» [...]«Αφεντικό ένα αγριογούρουνο μπήκε στ' αμπέλια σου και κάνει μεγάλες ζημιές !»[...] [...]έσκισε την κοιλιά. Σε λίγο ο Αγκαίος πέθανε με βογκητά μέσα στο αμπέλι του, εκεί που βασάνιζε τους δούλους του. Κι έτσι δεν πρόφτασε να δοκιμάσει το κρασί του[...] [231].

Οι μεγάλοι αν και παρουσιάζονται ως έμπειροι και γνώστες των πάντων δεν καταφέρνουν τελικά να πείσουν τους παραβάτες. Το θάνατο του Περιφήτη επειδή παραβίασε τους κανόνες του δικαίου έχουμε στο κείμενο «**Ο Θησέας παρουσιάζεται στον πατέρα του τον Αιγέα.**[232]».

Κυρώσεις μέσω ψυχολογικών ποινών έχουμε στο κείμενο, «**Ο πατέρας μου διώχνει το Μενεκράτη**[233]», [...] « Ως τώρα ποτέ δεν έκλεισα την πόρτα μου σε ξένο», λέει τρέμοντας από θυμό·«Τώρα πρέπει να το κάμω. Κοίταξε να μην ξαναφανής στα μάτια μου». [...] όπου γίνεται λόγος για το διωγμό του Μενεκράτη από το σπίτι που τον φιλοξενεί, αφού αυτός δε συμμορφώνεται στις αρχές της φιλοξενίας.

Επίσης φάνηκε καθαρά ότι την εποχή που γράφτηκαν τα αναγνωστικά υπήρχαν ακόμη εκπαιδευτικοί που εφάρμοζαν τη σωματική ποινή, αφού γίνεται αναφορά στη συγκεκριμένη μορφή κυρώσεων σε τρία κείμενα, «**Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση**[234]» [...] Την ώρα που αντίκρυσα το δάσκαλο λίγο έλειψε να φύγω. Φαινόταν άγριος, πολύ άγριος ο Λύσης. Είχε μέτωπο πλατύ, αυστηρό, τα μάτια του βαθουλά, τα γένεια του μακριά ως τη μέση στο στήθος. Απάνω από την έδρα του είδα να κρέμεται στον τοίχο η μάστιγα, τέτοια μάστιγα που άρχισε να με τρώει η παλάμη μου[...], «**Η τιμωρία**[235]» και «**Μοναστήρι και σχολείο** [236]» [...] Ας δουλέψη ο φάλαγγας» συμβούλεψε ο στρατηγός. – Ο φάλαγγας;... Και κάνει άλλο παρά να δουλεύη γι' αυτούς κάθε μέρα; Του κάκου όμως!... Και το χειρότερο, που τώρα κλέβουν τ' άλλα παιδιά, ζητούν κάτι, και άμα δεν τους το δίνουν το παίρνουν με το χέρι τους [...]. Από τα συγκεκριμένα κείμενα μόνο «**Η τιμωρία**» αποτελεί θεματική ενότητα. Οι άλλες δύο αναφορές είναι αποσπάσματα των κειμένων. Δεν μπορεί όμως να αποτελέσει και δείγμα συντηρητικής αγωγής η μία και μόνη αναφορά στο συγκεκριμένο μέσο αγωγής,

---

[227] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 599-600. Αναγνωστικό Γ΄.
[228] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 603 – 604.
[229] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 626 – 628. Αναγνωστικό Γ΄.
[230] Βλ. ό. π., σελ. 637 – 638. Αναγνωστικό Γ΄.
[231] Βλ. ό. π., σελ. 638.
[232] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 632 – 637. Αναγνωστικό Γ΄.
[233] Βλ. ό. π., σελ. 740 – 743. Αναγνωστικό Δ΄.
[234] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 705 – 706. Αναγνωστικό Δ΄.
[235] Βλ. ό. π., σελ. 708 – 709. Αναγνωστικό Δ΄.
[236] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μπροστά στην πληθώρα των κειμένων των συγκεκριμένων αναγνωστικών. Επίσης σωματική ποινή έχουμε μεταξύ των συμμαθητών στα κείμενα «**Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα**[237]» και «**Κάτι που δεν περίμενα** [238]» [...] Έτσι, για να βρουν το δίκιο τους χειροδικούν μεταξύ τους. «Δειλέ! Ψεύτη! Φώναξα στον Μενεκράτη άμα βγήκαμε, και του έδωσα γερό χτύπημα στα πλευρά.» [...] Τον ξαναχτύπησα κι εκείνος άρχισε να κλαίη σα μωρό παιδί. [...]. Ενώ επιθυμία για χειροδικία έχουμε στο «**Ξένο Αμπέλι**» [239] [...] - «Θέλω να πιάσω εκείνο το παλιόπαιδο που μπήκε στο ξένο αμπέλι, να το τσακίσω στο ξύλο!» [...].

[237] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 725 – 729. Αναγνωστικό Δ΄.
[238] Βλ. ό. π., σελ. 732 – 733. Αναγνωστικό Δ΄.
[239] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 597 – 598. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

2.2.4. Παιχνίδι

Από τους πρώτους μήνες της ζωής του, το παιδί επιδιώκει να γνωρίσει τον κόσμο που το περιβάλλει και να ανακαλύψει έτσι τον εαυτό του. Αυτό το κατορθώνει με την ενασχόλησή του με τα αντικείμενα του κοντινού περιβάλλοντός του. Αυτή η ενασχόληση του παιδιού με τα γύρω του αντικείμενα ονομάζεται παιχνίδι[240]. Τα παιδιά πότε μοναχικά πότε ομαδικά μέσα από το παιχνίδι χωρίς καταπίεση, με ελευθερία και άνεση χρόνου γνωρίζουν τον κόσμο που τα περιβάλλει και παιδαγωγούνται[241].

2.2.4.1. Ομαδικό παιχνίδι

Στην παλαίστρα [242]

Στο συγκεκριμένο κείμενο τα παιδιά παίζουν ελεύθερα και κατά ομάδες, πεντόβολα και αστραγάλους, ενώ οι μεγάλοι χωρίς να τα επιβλέπουν συζητούν.

[...] κοντά στο αποδυτήριο ένας όμιλος από παιδιά έπαιζαν τα πεντόβολα. Άλλα παρέκει έπαιζαν μονά ζυγά, με αστράγαλους που τους έπαιρναν από κοφινάκια. [...]

Ο τρύγος[243]

Ενδιαφέρον προκάλεσε η συμμετοχή των ενηλίκων στα παιχνίδια που ακολούθησαν την εργασία του τρύγου, όπου μικροί και μεγάλοι απολάμβαναν τη χαρά του παιχνιδιού. Γέμιζαν μούστο, ασκιά τα οποία ήταν αλειμμένα με λάδι και έπαιζαν πηδώντας πάνω σ' αυτά.

[...] έβαλαν ασκιά γεμάτα μούστο αλειμμένα με λάδι για να τα πηδήσωμε. [...] σε κάθε κατρακύλισμα χαλούσε ο κόσμος από τα γέλια και τις φωνές. Ένα άλλο παιχνίδι είναι ο «λύκος και η χήνα». [...] Ο λύκος προσπαθούσε να πιάσει κάποιον από την ουρά της χήνας [...] ήταν δύσκολο παιχνίδι [...] ο πατέρας μου έπαιζε το λύκο και ήταν αδύνατο να γλυτώση η χήνα την ουρά της [...][244].

2.2.4.2. Ατομικό παιχνίδι

Στο ατομικό παιχνίδι το παιδί παίζει με τη σβούρα, το στεφάνι, το τόπι και αντικείμενα από το περιβάλλον, όπως δείχνουν τα παρακάτω κείμενα:

Τα παιδικά μου χρόνια[245]

[...] Τα παιχνίδια μου ήταν η σβούρα και το στεφάνι [...]

---

[240] Βλ. Σ. Πανταζής, Η παιδαγωγική και το παιχνίδι – Αντικείμενο στο χώρο του Νηπιαγωγείου, Gutenberg, 1997, σελ. 28.
[241] Βλ. ό. π., σελ. 34.
[242] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 716 – 717. Αναγνωστικό Δ΄.
[243] Βλ. ό. π., σελ. 739 – 740. Αναγνωστικό Δ΄.
[244] Βλ. ό. π. ,σελ. 740.
[245] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 702 – 703. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά[246]

[...] Ο Λυκίδας μου πετά τώρα ένα μεγάλο τόπι. Το πιάνω, στέκομαι στο ένα πόδι κι αρχίζω να το πετώ ψηλά σα χρυσόμηλο, το δέχομαι πότε στη χούφτα, πότε στην πλάτη, άλλοτε στο γόνατο κι άλλοτε στον αγκώνα. Ο Ερμογένης με διορθώνει. «Ίσιο το κορμί,... οι ώμοι μαζεμένοι, [...] όλα αρμονικά». [...]

2.2.4.3. Το συμβολικό παιχνίδι είναι φανερό σε αποσπάσματα από δυο κείμενα :

Η Θάλασσα[247]

[...]Το πρώτο μου παιχνίδι ήταν ένα κουτί από λουμίνια, μ' ένα ξυλάκι ορθό στη μέση για κατάρτι, κι ένα φύλλο χαρτί για πανάκι. Για μένα δεν ήταν παιχνίδι, ήταν μεγάλο καράβι [...][248]

Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[249]

Η πολεμική στολή του πατέρα του Αχιλλέα συναρπάζει το μικρό Αχιλλέα ο οποίος αρχίζει να παίζει μαζί της.

[...] Ο Αχιλλέας έτρεξε στην αγκαλιά του πατέρα του και αφού τον εφίλησε, άρχισε να παίζη με την πλούσια πανοπλία του [...]

2.2.4.4. Παιχνίδι με αντικείμενα

Τα παιδιά γνωρίζουν το παιχνίδι αντικείμενο στα χρόνια του βυζαντίου.

Η γέννηση του αντρειωμένου[250]

[...] Άλλη άφηνε ένα κομψό ολόχρυσο παγώνι, πού άμα κουρδιζόταν έβγαζε φυσική φωνή και άπλωνε την πλουμιστή ουρά του, άλλη ένα ζευγάρι ασημένια περιστέρια, με τα πόδια τους από κοράλλι τριανταφυλλί, άλλη πάλι μικρούς νάνους, απαράλλαχτους με τους αληθινούς [...]

---

[246] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β',, σελ. 721 – 722, Αναγνωστικό Δ'.
[247] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 946 – 953,
[248] Βλ. ό. π., σελ. 946.
[249] Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616, Αναγνωστικό Γ'.
[250] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 836 – 844, Αναγνωστικό Ε'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πίνακας 19.

Παιχνίδι	
Ομαδικό παιχνίδι	2
Ατομικό παιχνίδι	2
Συμβολικό παιχνίδι	2
Παιχνίδι αντικείμενο	1

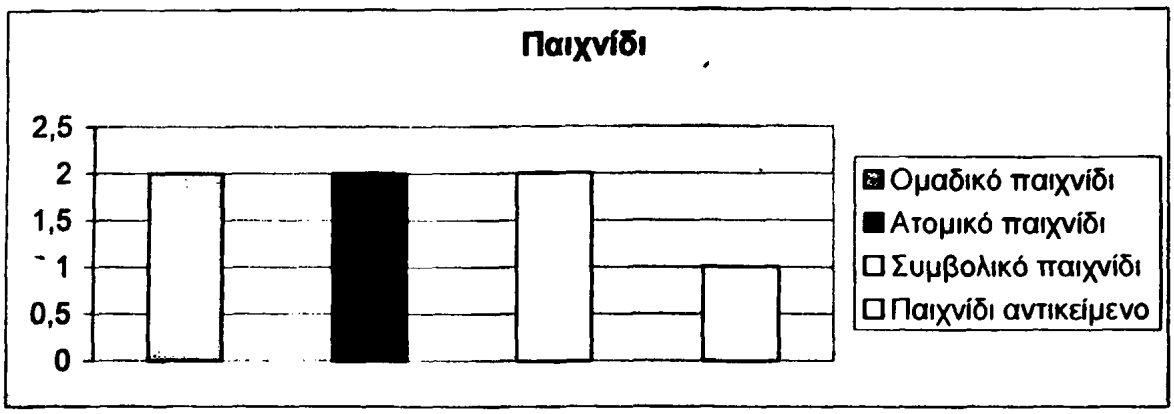

Γράφημα 19.

Όπως δείχνει ο πίνακας το παιχνίδι ελάχιστα φαίνεται να ενδιαφέρει τους ενηλίκους, ως μέσο αγωγής. Ωστόσο αναφέρεται το ομαδικό, το ατομικό, το συμβολικό και το παιχνίδι με αντικείμενα.

Όπως έδειξε η ανάλυση των ευρημάτων το παιχνίδι ελάχιστα παρουσιάζεται. Μόλις σε οκτώ κείμενα και χωρίς να είναι θεματική ενότητα το παιχνίδι δεν περιορίζεται από τους ενήλικες, αλλά και δεν ενδιαφέρει τους συγγραφείς ως παιδαγωγικό μέσο, εξυπηρετώντας την άποψη ότι το παιχνίδι για το παιδί του σχολείου αποτελεί χάσιμο χρόνου. Αργότερα, οι παιδαγωγικές μεταρρυθμίσεις που έγιναν σε όλη την Ευρώπη, από τη δεκαετία του '30 και μετά, έδωσαν στο παιχνίδι πολύ μεγάλη βαρύτητα[251].

Συγκεκριμένα διαπιστώθηκε πως σε ομαδικά παιχνίδια παίρνουν μέρος και οι ενήλικες τις βραδινές ώρες, αφού πρώτα ολοκληρώνουν την εργασία τους, αφήνοντας έτσι να εννοηθεί ότι το παιχνίδι επιτρέπεται όταν το παιδί έχει τελειώσει τις ασχολίες του. Βλ. **«Στην παλαίστρα[252]»** [...] κοντά στο αποδυτήριο ένας όμιλος από παιδιά έπαιζαν τα πεντόβολα. Άλλα παρέκει έπαιζαν μονά ζυγά, με αστράγαλους που τους έπαιρναν από κοφινάκια. [...], «**Ο τρύγος[253]**» [...] έβαλαν ασκιά γεμάτα μούστο αλειμμένα με λάδι για να τα πηδήσωμε. [...] σε κάθε κατρακύλισμα χαλούσε ο κόσμος από τα γέλια και τις

[251] Βλ. Σ. Πανταζής, Η παιδαγωγική και το παιχνίδι – Αντικείμενο στο χώρο του Νηπιαγωγείου, Gutenberg, 1997, σελ. 32.
[252] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 716 – 717. Αναγνωστικό Δ΄.
[253] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 739 – 740. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φωνές. Ένα άλλο παιχνίδι είναι ο «λύκος και η χήνα». [...] Ο λύκος προσπαθούσε να πιάσει κάποιον από την ουρά της χήνας [...] ήταν δύσκολο παιχνίδι [...] ο πατέρας μου έπαιζε το λύκο και ήταν αδύνατο να γλυτώση η χήνα την ουρά της [...][254].
Επίσης έχουμε το ατομικό παιχνίδι, βλ. **«Τα παιδικά μου χρόνια[255]»**, [...] Τα παιχνίδια μου ήταν η σβούρα και το στεφάνι [...], **Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά[256]** [...] Ο Λυκίδας μου πετά τώρα ένα μεγάλο τόπι. Το πιάνω, στέκομαι στο ένα πόδι κι αρχίζω να το πετώ ψηλά σα χρυσόμηλο, το δέχομαι πότε στη χούφτα, πότε στην πλάτη, άλλοτε στο γόνατο κι άλλοτε στον αγκώνα. Ο Ερμογένης με διορθώνει. «Ίσιο το κορμί,... οι ώμοι μαζεμένοι, [...] όλα αρμονικά». [...].
Παρατηρήθηκε ακόμη πως τα παιδιά αυτενεργούν και κάνουν παιχνίδι τους ό,τι βρίσκεται στο κοντινό τους περιβάλλον (συμβολικό παιχνίδι). Βλ. **«Η Θάλασσα[257]»** [...] Το πρώτο μου παιχνίδι ήταν ένα κουτί από λουμίνια, μ' ένα ξυλάκι ορθό στη μέση για κατάρτι, κι ένα φύλλο χαρτί για πανάκι. Για μένα δεν ήταν παιχνίδι, ήταν μεγάλο καράβι [...][258], **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[259]»** [...] Ο Αχιλλέας έτρεξε στην αγκαλιά του πατέρα του και αφού τον εφίλησε, άρχισε να παίζη με την πλούσια πανοπλία του [...].

Τέλος γίνεται αναφορά και στο παιχνίδι αντικείμενο. Βλ. **«Η γέννηση του αντρειωμένου[260]»**[...] Άλλη άφηνε ένα κομψό ολόχρυσο παγώνι, που άμα κουρδιζόταν έβγαζε φυσική φωνή και άπλωνε την πλουμιστή ουρά του, άλλη ένα ζευγάρι ασημένια περιστέρια, με τα πόδια τους από κοράλλι τριανταφυλλί, άλλη πάλι μικρούς νάνους, απαράλλαχτους με τους αληθινούς [...].

---

[254] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 740.
[255] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 702 – 703. Αναγνωστικό Δ'.
[256] Βλ. ό. π., σελ. 721 – 722. Αναγνωστικό Δ'.
[257] Βλ. ό. π., σελ. 946 – 953.
[258] Βλ. ό. π., σελ. 946.
[259] Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ'.
[260] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.2.5. Εκδρομές

Οι εκδρομές και οι διδακτικές επισκέψεις αποτελούν ενιαίο και αναπόσπαστο κομμάτι της όλης σχολικής ζωής και ένα από τα μέσα της ορθής αγωγής και μόρφωσης του παιδιού, γιατί :α) προσκτώνται στους μαθητές πολύτιμες και έγκυρες γνώσεις, β) αναπτύσσεται η κοινωνικότητα, γ) ενισχύεται η βούληση, δ) ασκείται η παρατηρητικότητα, ε) καλλιεργείται η φιλοπατρία και το συναίσθημα του ωραίου, ζ) ασκείται η πειθαρχία, στ) εξυπηρετούνται πολλά μαθήματα όπως της Γεωγραφίας, της ιστορίας, των φυσιογνωστικών, και ιδιαίτερα της φυσικής αγωγής, με τις πορείες, την ορειβασία, το παιχνίδι την κίνηση τον καθαρό αέρα, τον ήλιο και το φως[261].

Στη συγκεκριμένη κατηγορία των παιδαγωγικών μέσων ελάχιστες αναφορές έχουμε στις εκδρομές, όπως βεβαιώνουν τα κείμενα που ακολουθούν. Εδώ είναι σημαντικό να αναφέρουμε τις πολυάριθμες αναφορές των αναγνωστικών και παιδικών – πραγματογνωστικών διηγημάτων στη φύση, σε επαγγέλματα που σχετίζονται μ' αυτή, στην ελληνική και ξένη πανίδα και χλωρίδα σε ταξίδια, σε περιγραφές μνημείων και ιστορικών πόλεων, οι οποίες εξυπηρετούν τους σκοπούς που προαναφέρουμε.

Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα [262]

Η «εκδρομή με τη Γλυκέρα» γίνεται στον «αθάνατο Κηφισό». Από ένα λόφο αγναντεύουν οι ήρωες της ιστορίας, τη Σαλαμίνα, και απολαμβάνουν τη μοσκοβολιά της αττικής φύσης. Βλέπουν από ψηλά, τους κήπους της Αθήνας που ντύνουν στο πράσινο τα λευκά μαρμάρινα αγάλματα και μνημεία. Ξάφνου ο καταγάλανος αττικός ουρανός γεμίζει σύννεφα και ξεσπά μπόρα. Η Γλυκέρα και ο Πρόας τρέχουν να προφυλαχτούν. Ο Μελάνιος, ο γάτος που τους ακολουθεί χάνεται και γυρίζουν σπίτι μόνοι τους βρεγμένοι.

[...] «Έπλεξα ένα στεφάνι από λουλούδια, μυρτιές και αγριόροδα και μ' αυτά στόλισα το λαιμό της».«Άμα φτάσαμε στην κορυφή του λόφου, πληρωθήκαμε για τον κόπο μας. Καθώς έκαιγε ο ήλιος, μοσκοβολούσε ο τόπος από τη ρίγανη και το θυμάρι. Δεξιά μας κάτω άσπριζε η θάλασσα σαν απλωμένο σεντόνι χωρισμένο με πλατιές μενεξεδένιες ούγιες. Ήταν η θάλασσα της Σαλαμίνας, που πήρε αγύριστα στο βυθό της, χιλιάδες από το στρατό του Ξέρξη και τα χρυσοστολισμένα καράβια του»[...][263].

Στόχος του κειμένου να ψυχαγωγήσει τους μαθητές με την εκδρομή στην αττική φύση. Οι εκδρομές, αν είναι προγραμματισμένες και σωστά μελετημένες από τους εκπ/κούς, προσφέρουν στους μαθητές ψυχαγωγία, μόρφωση και γνωριμία με τον τόπο τους. Είναι απαραίτητες, γιατί αναπτύσσεται στη σχολική κοινότητα, μια ξεχωριστή σχέση φιλίας και επικοινωνίας.

Στο χωριό μου [264]

Το συγκεκριμένο κείμενο αποκτά ζωντάνια από τις εικόνες του και οδηγεί τους μαθητές σε παλιότερες εποχές.

Όμορφες σκηνές που περιγράφονται εδώ θυμίζουν την ελληνική ύπαιθρο. [...] Άμα πήρε η δροσιά ξεκινούμε. Τα βόδια μας, στολισμένα με στεφάνια από στάχυα και αγριολούλουδα, σέρνουν αργά το βαρύ αμάξι στο σκονισμένο δρόμο της εξοχής. Το

---

[261] Βλ. Γιάννης Χαραλαμπόπουλος, Θεωρία της παιδείας, Αθήνα 1984, σελ. 287.
[262] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 730 – 732. Αναγνωστικό Δ΄.
[263] Βλ. ό. π., σελ. 730 – 732.
[264] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 736 – 737. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φεγγάρι φωτίζει σαν ημέρα. Εμείς, καθισμένοι απάνω στο άχυρο, φλυαρούμε και γελούμε αδιάκοπα [...].

Η ζωή μας στην εξοχή [265]

Ο Πρόας και οι φιλοξενούμενοί του,- ο Θεαγένης, ο Ευφορίωνας, η Γλυκέρα κι ο γάτος Μελάνιος – περνούν τις πιο όμορφες στιγμές στο χωριό, κάνοντας περιπάτους, μπάνιο και βαρκάδα και ακούνε τα βράδια τα θαυμαστά παραμύθια του παππού. Αν εξαιρέσουμε τον ύπνο στο πάτωμα, όλα τ' άλλα θυμίζουν και σημερινές διακοπές, γι' αυτό το συγκεκριμένο κείμενο έχει ακουμπήσει, τις ψυχές των παιδιών.

[...] Τρέχουμε στα χωράφια και στα δάση. Ψάχνομε για φωλιές [...] Βουτούμε στα γαλανά νερά της θάλασσας και κολυμπούμε σαν ψάρια. Συχνά γυρίζαμε τη Γλυκέρα με τη βαρκούλα ώρες ολόκληρες [...] Τα βράδια συναζόμαστε όλοι γύρω στον παππού και κείνος ολόχαρος μας λέει [...] θαυμαστά παραμύθια»[266].

Οι τελευταίες ημέρες των διακοπών[267]

Μετά την αποχώρηση του Μενεκράτη η ατμόσφαιρα ηρεμεί πάλι, κι όλοι βρίσκουν το ρυθμό τους, στις λίγες μέρες που απομένουν στην εξοχή. Όμως οι διακοπές τελειώνουν, γεμίζοντας όλους λύπη, και η επιστροφή στην καθημερινότητα ενοχλεί και απογοητεύει τα παιδιά

[...] Έτσι πέρασαν οι διακοπές κι έπρεπε να γυρίσωμε πίσω. «Μα πότε πέρασαν κιόλας!» λέγαμε όλοι με λύπη. «Εμείς προχτές βγήκαμε στην εξοχή!»[268].

Οι μαθητές χαλαρώνουν από την ηρεμία των διακοπών και αντιλαμβάνονται την αξία που έχουν αυτές για τα παιδιά και τους μεγάλους.

---

[265] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 737 – 738. Αναγνωστικό Δ΄.
[266] Βλ. ό. π., σελ. 738. Αναγνωστικό Δ΄.
[267] Βλ. ό. π., σελ. 743. Αναγνωστικό Δ΄.
[268] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 743.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πίνακας 20.

Εκδρομές	
Εκδρομές	4

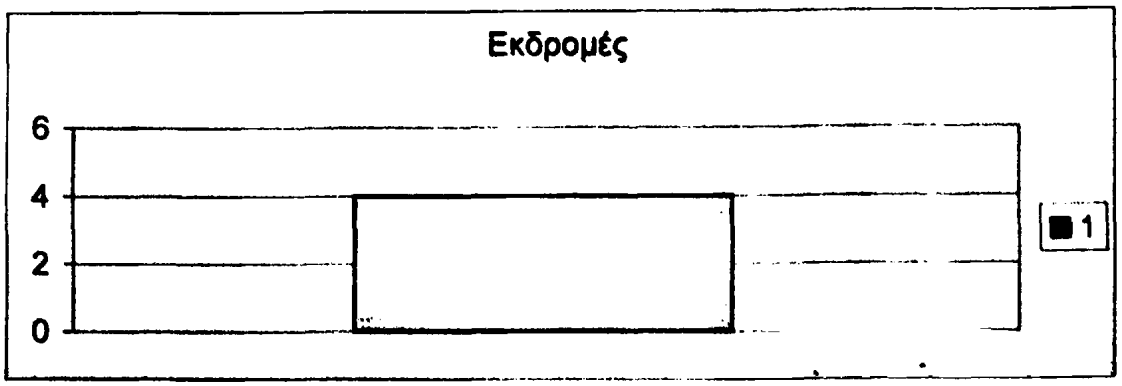

Γράφημα 20.

Ο συγκεκριμένος πίνακας δείχνει πως οι εκδρομές δεν προτείνονται από τους συγγραφείς ως μέσο αγωγής για τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών. Όμως για τους λόγους που αναφέρουμε στην εισαγωγή των «εκδρομών» δικαιολογούνται οι ελάχιστες αναφορές.

Όπως προκύπτει από την παρούσα έρευνα οι εκδρομές αν είναι προγραμματισμένες και σωστά μελετημένες προσφέρουν ψυχαγωγία, μόρφωση και γνωριμία των παιδιών με το περιβάλλον και τη φύση γενικότερα, και συμβάλλουν στη βελτίωση της υγείας. Βλ. «**Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα** [269]**»** [...] «Έπλεξα ένα στεφάνι από λουλούδια, μυρτιές και αγριόροδα και μ' αυτά στόλισα το λαιμό της».«Άμα φτάσαμε στην κορυφή του λόφου, πληρωθήκαμε για τον κόπο μας. Καθώς έκαιγε ο ήλιος, μοσκοβολούσε ο τόπος από τη ρίγανη και το θυμάρι. Δεξιά μας κάτω άσπριζε η θάλασσα σαν απλωμένο σεντόνι χωρισμένο με πλατιές μενεξεδένιες ούγιες. Ήταν η θάλασσα της Σαλαμίνας, που πήρε αγύριστα στο βυθό της, χιλιάδες από το στρατό του Ξέρξη και τα χρυσοστολισμένα καράβια του»[...][270]. **«Στο χωριό μου** [271]**»** [...] Άμα πήρε η δροσιά ξεκινούμε. Τα βόδια μας, στολισμένα με στεφάνια από στάχυα και αγριολούλουδα, σέρνουν αργά το βαρύ αμάξι στο σκονισμένο δρόμο της εξοχής. Το φεγγάρι φωτίζει σαν ημέρα. Εμείς, καθισμένοι απάνω στο άχυρο, φλυαρούμε και γελούμε αδιάκοπα [...]
Οι εκδρομές είναι απαραίτητες, για μικρούς και μεγάλους γιατί μ' αυτές αναπτύσσεται μια ξεχωριστή σχέση φιλίας και επικοινωνίας. Τα παιδιά νιώθουν μεγάλη χαρά, όταν κλείνουν τα σχολεία. Ιδιαίτερα τα παιδιά που ζουν μακριά από την οικογένειά τους και επιστρέφουν στο πατρικό σπίτι να περάσουν τις θερινές διακοπές. Βλ. **«Η ζωή μας στην εξοχή** [272]**»** [...] Τρέχουμε στα χωράφια και στα δάση. Ψάχνομε για φωλιές [...] Βουτούμε στα γαλανά νερά της θάλασσας και κολυμπούμε σαν ψάρια. Συχνά γυρίζαμε τη Γλυκέρα με τη βαρκούλα ώρες ολόκληρες [...] Τα βράδια συναζόμαστε όλοι γύρω

[269] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 730 – 732. Αναγνωστικό Δ'.
[270] Βλ. ό. π., σελ. 730 – 732.
[271] Βλ. ό. π., σελ. 736 – 737. Αναγνωστικό Δ'.
[272] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 737 – 738. Αναγνωστικό Δ'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στον παππού και κείνος ολόχαρος μας λέει [...] θαυμαστά παραμύθια»[273], «Οι τελευταίες ημέρες των διακοπών[274]» [...] Έτσι πέρασαν οι διακοπές κι έπρεπε να γυρίσωμε πίσω. «Μα πότε πέρασαν κιόλας!» λέγαμε όλοι με λύπη. «Εμείς προχτές βγήκαμε στην εξοχή!»[275].

[273] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 738. Αναγνωστικό Δ΄.
[274] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 743. Αναγνωστικό Δ΄.
[275] Βλ. σελ. 743.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πίνακας 21.

Συνολική κατανομή	
Πρότυπα	78
Σοβαρές αντικοινωνικές συμπεριφορές	18
Αταξίες	14
Αμοιβές	13
Παιχνίδι	7
Εκδρομές	4

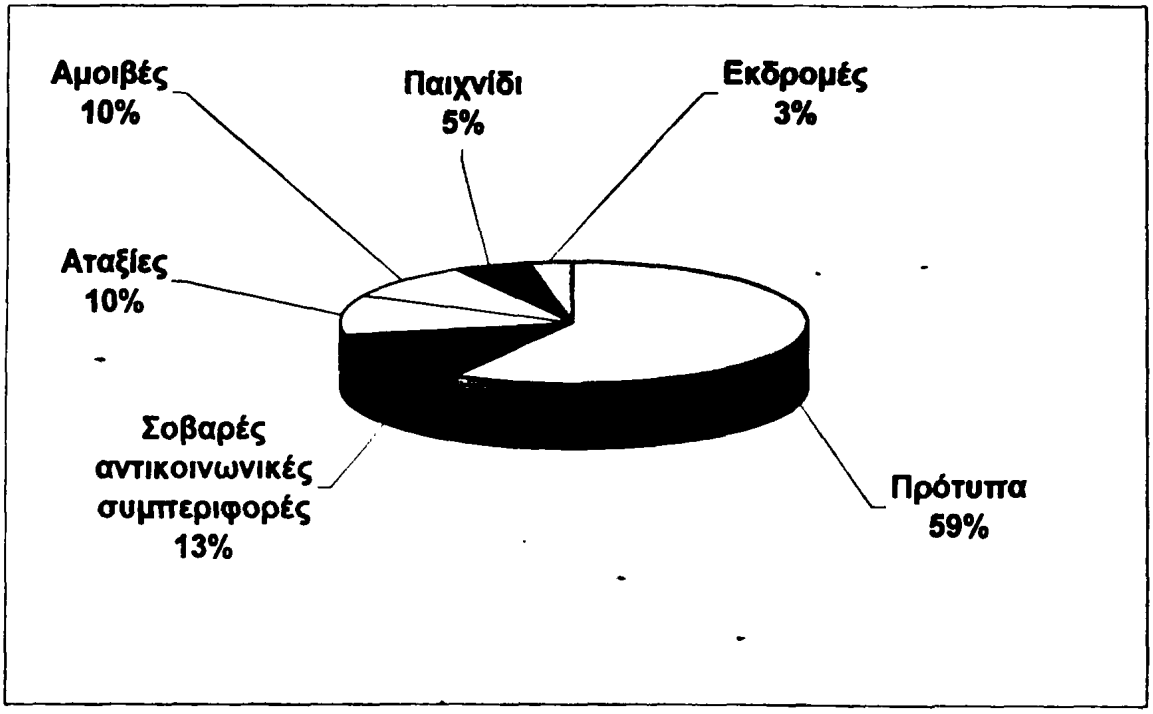

Γράφημα 21.

Από το συνολικό πίνακα των μέσων αγωγής που προτείνονται από τους συγγραφείς των αναγνωστικών της έρευνας, προκύπτει ότι : Μεγάλη βαρύτητα δίνεται στα πρότυπα, αφού αυτά συγκεντρώνουν το 59% των αναφορών. Στα συγκεκριμένα πρότυπα οι αξίες και οι αρετές είναι εκείνες που ανεβάζουν το ποσοστό, όπως φάνηκε στον πίνακα των συγκεκριμένων προτύπων. Φαίνεται πως οι συγγραφείς πιστεύουν στην ηθική και συναισθηματική ανάπτυξη των μαθητών, με ένα σύνολο αξιών και αρετών που μόνο θετικά αποτελέσματα μπορεί να προσφέρει. Ακολουθούν οι σοβαρές αντικοινωνικές συμπεριφορές οι οποίες θα λέγαμε ότι χρησιμοποιούνται ως αρνητικά παραδείγματα, όπου οι παραβάτες τιμωρούνται από τους μεγαλύτερους, οι οποίοι φαίνονται να είναι πιο σώφρονες και πιο έμπειροι. Ακολουθούν οι αμοιβές και οι αταξίες οι οποίες συγκεντρώνουν τις ίδιες αναφορές και φαίνεται να ενδιαφέρουν το ίδιο τους συγγραφείς. Τελευταία θέση κατέχουν το παιχνίδι και οι εκδρομές που όπως είναι φανερό ελάχιστα απασχολούν τους συγγραφείς και την κοινωνία γενικότερα, ως μέσα ανάπτυξης του παιδιού.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.3. Η εικονογράφηση των αναγνωστικών.

Η εικονογράφηση των εγχειριδίων των σχολικών βιβλίων, αλλά και των βιβλίων γενικότερα παίζει ένα σημαντικότατο ρόλο για τις μεγάλες ωφέλειες που προσφέρει στο παιδί. Το παιδί εξοικειώνεται με το βιβλίο και μπορεί να μαντέψει την υπόθεση που διαπραγματεύεται το κείμενο. Ενεργοποιεί τις περισσότερες αισθήσεις και ευνοεί την αντιληπτική ικανότητα των μαθητών. Οι εικόνες παρακινούν το παιδί να προσεγγίσει, να μιλήσει, να διηγηθεί το κείμενο και να ασκηθεί στην παρατήρηση[1]. Ιδιαίτερη σημασία έχει η σχέση της εικόνας με το κείμενο. Για να εκπληρώνεται η παιδαγωγική διάσταση των εικονογραφικών χειρισμών, η εικονογράφηση θα πρέπει να αφυπνίζει το ενδιαφέρον και να εμπλουτίζει τα αντιληπτικά σχήματα του παιδιού, κυρίως μέσ' από την διαφοροποίηση – αντίθεση των ερεθισμάτων, την ποικιλία και « τη δύναμη των εντυπώσεων»[2].

Δε χωρεί αμφιβολία πως η εικονογράφηση των αναγνωστικών είναι απαραίτητη. Διότι το εικονογραφημένο βιβλίο πλουτίζει τα βιώματα του παιδιού, καλλιεργεί τις αισθήσεις του, το βοηθά να κατανοήσει το κείμενο και το διδάσκει. Η προσφορά της εικονογράφησης είναι ισότιμη με το γραπτό κείμενο. «Μία εικόνα είναι ίση με χίλιες λέξεις» λέει μια κινέζικη παροιμία. Η εικόνα είναι αυτή που θα βοηθήσει το παιδί να προσεγγίσει το κείμενο που θα το συνδέσει μαζί του και θα το θυμάται για αρκετό διάστημα. Η Μάρθα Καρπόζηλου υποστηρίζει ότι: «...οι εικόνες πρέπει να είναι ακριβείς να ανταποκρίνονται στο κείμενο[...] Οι αναλογίες στα μεγέθη των εικονιζόμενων θα πρέπει να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα»[3]. Όταν η εικόνα είναι κατάλληλη για το επίπεδο των μαθητών, αποτελεί κίνητρο για μάθηση και το παιδί με χαρά προχωρά στην ανάγνωση και επεξεργασία του κειμένου. Δεν είναι τυχαίο ότι παραμύθια της προσχολικής[4] και της πρώτης σχολικής περιόδου χρησιμοποιούν την εικόνα στο μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου και μάλιστα οι εικόνες καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος της σελίδας ή και ολόκληρη τη σελίδα με ελάχιστες φράσεις, γραμμένες με μεγάλα γράμματα. Το μικρό παιδί με λαχτάρα γυρίζει τις σελίδες και από τις εικόνες κατανοεί την ιστορία του παραμυθιού αφού δεν ξέρει ακόμη να διαβάζει.

Η εικόνα, όταν είναι κοντά στα ενδιαφέροντα του παιδιού και είναι μια αναπαράσταση της πραγματικότητας, προσελκύει το παιδί, γιατί μέσα από αυτή βλέπει την ίδια του την ζωή. Μάλιστα πολλοί εικονογράφοι μιμούνται τις εικόνες και τις αποδίδουν όπως τις σχεδιάζουν και τις αποδίδουν τα παιδιά (σπιτάκια, ήλιους, δέντρα, παιδάκια κ.ά.) στις ζωγραφιές τους, για να είναι πιο κοντά στα ενδιαφέροντά τους. Όμως η εικονογράφηση, ως μια μορφή τέχνης με εξυπηρετικό χαρακτήρα, αποτελεί μια διαδικασία κατάθεσης προσωπικών αντιλήψεων και συναισθημάτων[5]. Έτσι τα παιδιά πιστεύουν ότι η εικόνα έγινε από χέρι παιδικό και όχι από το έμπειρο χέρι του ενήλικα ζωγράφου. Όπως όμως κι αν παρουσιαστεί, η εικονογράφηση είναι αναγκαία και πολύτιμη όσον αφορά την προσφορά της στο αναγνωστικό σχολικό βιβλίο.

---

[1] Βλ. Κων/νος Κώτσης – Πολυδεύκης Ασωνίτης: Η εικονογράφηση στο εγχειρίδιο «Ερευνώ το φυσικό κόσμο» της Ε΄ Δημοτικού. περ. Το σχολείο και το σπίτι, τχ. 425, σελ.273.

[2] Βλ. Ε. Παπανούτσος, Ψυχολογία, Αθήνα, Δωδώνη, 1972, σελ. 170.

[3] Βλ. Μάρθα Καρπόζηλου, Το παιδί στη χώρα των βιβλίων, Αθήνα, Καστανιώτης, 1994, σελ.135-136.

[4] Βλ. Γεώργιος Κιτσαράς, Το εικονογραφημένο βιβλίο στη νηπιακή και πρωτοσχολική ηλικία, Αθήνα, Παπαζήσης, 1993.

[5] Βλ. Ε. Παπανούτσος, Αισθητική, Αθήνα, Ίκαρος, 1976, σελ. 391.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Η σπουδαιότητα των εικονογραφήσεων, γράφει η Regina Yolanda Werneck[6], έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι η γλώσσα της εικόνας ή η γραφική και πλαστική οπτική γλώσσα είναι άμεση, ενώ η γραφική οπτική και ρηματική γλώσσα είναι έμμεση». Η εικόνα όμως λειτουργεί πάντα σε οργανική σχέση με το λόγο κι όχι εις βάρος του. Η υπερβολική εικονογράφηση εξαφανίζει τη λειτουργικότητα του κειμένου και η ρομαντική ή η σουρεαλιστική δημιουργεί απαρέσκεια. Πρέπει δηλαδή και αυτή να ανταποκρίνεται στα ψυχολογικά αιτήματα του σύγχρονου παιδιού. Η πλούσια εικονογράφηση αρέσει στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας και των πρώτων τάξεων του Δημοτικού. Στα μεγαλύτερα παιδιά παίζει δευτερεύοντα ρόλο. Γενικά όμως η εικονογράφηση συνδέεται με την καλαίσθητη ή μη εμφάνιση του βιβλίου, που αποτελεί ισχυρό πόλο έλξης για τα παιδιά.

Οι εικόνες είναι τα πολυτιμότερα μέσα για να μορφώσουμε την παρατηρητικότητα και την καλαισθησία του παιδιού. Επομένως η εικονογράφηση των βιβλίων πρέπει να αποτελεί εξίσου σημαντικό μέλημα από τους υπεύθυνους όσο η επιλογή και η σύνταξη των κειμένων τους.

Η εικονογράφηση των αναγνωστικών του Α. Καρκαβίτσα είναι του Ρούμπου. Στην εργασία μας και συγκεκριμένα στο παράρτημα παρουσιάζουμε τις εικόνες των αναγνωστικών του Α. Καρκαβίτσα και των τριών τάξεων (Γ΄, Δ΄ και Ε΄).

2.3.1.-Εικονογράφηση Αναγνωστικού Γ΄ Δημοτικού

Οι εικόνες του συγκεκριμένου αναγνωστικού είναι μια σαφής απεικόνιση της πραγματικότητας της εποχής, στην οποία αναφέρονται. Ό,τι περιγράφεται στο κείμενο φαίνεται στην εικόνα. Υπάρχει κίνηση και εκφραστικότητα. Χρησιμοποιείται η καμπύλη γραμμή που προσδίδει ζωντάνια και αποτυπώνεται έτσι η έκφραση των προσώπων με σαφήνεια. Φαίνεται καθαρά δηλ. το χαρούμενο, το λυπημένο, το γεμάτο απορία πρόσωπο ή το πρόσωπο που σκέπτεται. Επίσης οι εικόνες πληροφορούν τους μαθητές για την ενδυμασία, για την τεχνική των σπιτιών (δωρικός ή ιωνικός ρυθμός) για το παρουσιαστικό του αντρικού ή γυναικείου σώματος. Π χ. γεροδεμένο και στιβαρό το αντρικό σώμα, λεπτοκαμωμένο και κομψό το γυναικείο. Βέβαια η ακριβής φωτογράφηση της πραγματικότητας μπορεί να διευκολύνει την επαναφορά των πληροφοριών στη μνήμη, δε δημιουργεί όμως προβληματισμό στους μαθητές. Όμως, αν σκεφτεί κανείς ότι το παιδί της εποχής εκείνης είχε μόνο το αναγνωστικό βιβλίο, ως ένα παράθυρο στον κόσμο, η συγκεκριμένη εικονογράφηση ωφελεί παρά περιττεύει.

2.3.2. Εικονογράφηση Αναγνωστικού Δ΄ τάξης

Οι εικόνες του αναγνωστικού της Δ΄ τάξης αναφέρονται στην αρχαία και νέα εποχή. Ξεκινώντας από το εξώφυλλο μπορεί εύκολα ο αναγνώστης να διαπιστώσει ότι το περιεχόμενο του αναγνωστικού αναφέρεται στις δύο εποχές. Η λαμπαδοδρομία των «Παναθηναίων» απεικονίζεται στο πάνω μέρος του εξωφύλλου και η θαλασσινή ζωή (με «Το ναυτόπουλο») στο υπόλοιπο μέρος. Και στις δύο παραστάσεις υπάρχει κίνηση και αποτυπώνεται πιστά η πραγματικότητα. Χρησιμοποιείται η καμπύλη γραμμή (ανοιχτή καμπύλη στον ήλιο) και η τεθλασμένη (στα κύματα της θάλασσας). Στις εικόνες των κειμένων έχουμε πάλι πιστή φωτογράφηση της πραγματικότητας. Ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται αμέσως την αναφορά στην αρχαία εποχή. Πληροφορείται

[6] Παιδαγωγός από τη Βραζιλία, που ασχολείται με την έρευνα γύρω από το παιδικό βιβλίο. Βλ. Κύκλος του Ελληνικού παιδικού Βιβλίου" «Συνοπτικά Πρακτικά», 1976, σελ. 26.

για την ενδυμασία των αρχαίων Ελλήνων, για την τεχνική των κτιρίων (ιωνικός και δωρικός ρυθμός), για τους δρόμους, για τα οχήματα της εποχής (άμαξες), για το χώρο του σχολείου με τις στοές. Παρουσιάζεται ο δάσκαλος που κάθεται στην έδρα πιο ψηλά από τους μαθητές. Έμμεσα δείχνει την «από καθέδρας διδασκαλία» και τους μαθητές καθισμένους πιο χαμηλά να παρακολουθούν προσεκτικά. Υπάρχει έκφραση των προσώπων και ανάλογα με το περιεχόμενο του κειμένου, διακρίνεται ο θαυμασμός, η αγωνία, η απορία, η χαρά. Η εικόνα χρησιμοποιείται ως πληροφορία περισσότερο παρά ως καλλιτεχνική ενίσχυση του κειμένου. Οι μαθητές «βλέπουν» την Ακρόπολη, μακρινούς άγνωστους τόπους και ταξιδεύουν νοερά, αφού για τους περισσότερους το ταξίδι και η μετακίνηση εκείνη την εποχή ήταν αρκετά δύσκολο. Στις εικόνες που αναφέρονται στο κείμενο «Τα μεγάλα Παναθήναια» η κίνηση είναι χαρακτηριστική. Εντύπωση κάνει η απόδοση της αντίδρασης των ζώων, όταν τα τραβούν τα αφεντικά τους για να τα οδηγήσουν στη θυσία. Αν και η αποτύπωση της πραγματικότητας, όπως αυτή παρουσιάζεται στις εικόνες του συγκεκριμένου αναγνωστικού, δεν καλλιεργεί τη φαντασία και την κριτική σκέψη των μαθητών, εντούτοις για την εποχή εκείνη η εικονογράφηση ήταν θα λέγαμε ένα σημαντικό εργαλείο-μέσο για τη διαπαιδαγώγηση του Ελληνόπουλου.

2.3.3. Εικονογράφηση Αναγνωστικού Ε΄ τάξης «Διγενής Ακρίτα»

Οι εικόνες του «Διγενή Ακρίτα» διακρίνονται για τη βυζαντινή μεγαλοπρέπεια και τη θρησκευτική αγωγή που θέλουν να μεταδώσουν. Αν και έφερε ελάχιστες στο φως η παρούσα έρευνα, είναι όμως αρκετές για να αντιληφθεί ο αναγνώστης το περιεχόμενο των κειμένων. Έτσι η εικόνα του «Διγενή Ακρίτα» είναι ιδεολογικά φορτισμένη. Παρουσιάζεται ο ηγέτης του Βυζαντίου, ακίνητος και επιβλητικός. Η πανοπλία και το κοντάρι συγκεντρώνουν όλη την προσοχή του αναγνώστη. Φαίνεται έτσι καθαρά το πατριωτικό πνεύμα του αναγνωστικού που θέλει το Διγενή στρατηγό - υπερασπιστή του Ελληνισμού.

Επίσης παράλληλα με την πολιτική έχουμε και τη θρησκευτική επιβολή μέσα από τις εικόνες του αναγνωστικού. Το ίδιο μεγαλόπρεπα παρουσιάζεται η Αγια- Σοφιά, η εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων και το παλάτι της Ευδοκίας. Υπάρχει αυστηρότητα στη μορφή του Διγενή και στην τεχνική μορφή των κτιρίων. Στο άμφιο του επισκόπου παρουσιάζεται πιστά, με θρησκευτικές παραστάσεις η βυζαντινή τέχνη (χειροποίητο κέντημα). Εντύπωση και καινοτομία για την εποχή αποτελεί η εικόνα που έχει ως θέμα μια σελίδα από το κοράνι. Φαίνεται καθαρά το προοδευτικό πνεύμα της εποχής και το πνεύμα της ανεξιθρησκείας που διακατείχε την εκπαιδευτική πολιτική και τους υπεύθυνους (εικονογράφο-συγγραφέα) του συγκεκριμένου αναγνωστικού. Ακόμα και στα βιβλία του σημερινού σχολείου δύσκολα συναντά κανείς εικόνες που αναφέρονται σε άλλες θρησκείες και ιδιαίτερα στην οθωμανική. Επίσης μέσα από την εικόνα οι μαθητές πληροφορούνται την οθωμανική γραφή και μαθαίνουν να σέβονται τις άλλες θρησκείες.

Συμπερασματικά οι συγκεκριμένες εικόνες του «Διγενή Ακρίτα» έχουν έντονη ρεαλιστικότητα, αυστηρή γραμμή και φωτογραφίζουν καθαρά το περιεχόμενο των κειμένων.

2.3.4. Εικονογράφηση Αναγνωστικού «Ραζακί Σταφύλι»

Οι εικόνες του συγκεκριμένου αναγνωστικού αναπαριστούν τη φύση, την καθημερινή ζωή, στιγμές και πρόσωπα από τη μυθολογία, χωρίς να προβληματίζουν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ιδιαίτερα τους μαθητές. Δεν έχουν αυστηρότητα και επιβλητικότητα. Είναι ευχάριστες και γλαφυρές αφού χρησιμοποιείται η καμπύλη και η τεθλασμένη γραμμή.

Τα κύματα της θάλασσας - ως τεθλασμένες - αποκτούν ζωντάνια και ταξιδεύουν νοερά τον αναγνώστη. Έχουμε κι εδώ πιστή απεικόνιση των όσων γράφονται στα κείμενα και ενισχύεται έτσι η κατανόηση του κειμένου από το μαθητή. Είναι σαφής η έκφραση των προσώπων των ανθρώπων και των κινήσεων των ζώων. Φαίνεται καθαρά το παιδικό ή το γέρικο πρόσωπο, το ζώο που γαβγίζει ή λαλεί, το πουλί που πετάει ή η γαϊδουρίτσα που προστατεύει το πουλαράκι της. Οι ανθρώπινες φιγούρες είναι ντυμένες με παραδοσιακές στολές - τσολιάδες, βλαχοπούλες, νησιώτες - και μεταφέρουν τους μαθητές σε παλιότερες εποχές.

Οι συγκεκριμένες εικόνες πλουτίζουν τα βιώματα των μαθητών και καλλιεργούν τις αισθήσεις τους. Προκαλούν το ενδιαφέρον των παιδιών και ανατροφοδοτούν τη μνήμη τους αφού το αναγνωστικό ήταν για τα περισσότερα Ελληνόπουλα το μοναδικό έντυπο εργαλείο για την καλλιέργεια των αισθήσεων και της γνώσης γενικότερα.

Οι εικόνες των συγκεκριμένων αναγνωστικών παρουσιάζονται στο παράρτημα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.4. Συμπεράσματα

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο πως τα κείμενα των αναγνωστικών προβάλλουν ιδανικά, εκφράζουν τις ελπίδες και τα όνειρα καλλιεργούν τις σκέψεις και τη φαντασία και συμβάλλουν στην πνευματική και συναισθηματική ανάπτυξη των μαθητών[1]. Αναπτύσσουν το πνεύμα, οξύνουν την κρίση, ημερώνουν, εξευγενίζουν και εξανθρωπίζουν. Ευαισθητοποιούν τους μαθητές απέναντι στο λογοτεχνικό βιβλίο και καλλιεργούν τον προφορικό και γραπτό λόγο τους[2]. Προβάλλουν πρότυπα, καλλιεργούν ιδέες, διδάσκουν και μορφώνουν τα παιδιά. Επίσης τα αναγνωστικά κείμενα παρουσιάζουν τις στάσεις, και τις αντιλήψεις της εποχής που γράφονται[3], περιγράφουν, αναλύουν και ερμηνεύουν ό,τι συμβαίνει στην καθημερινή ζωή[4]. Συμβάλλουν στην πολιτισμική επικοινωνία και προσέγγιση των λαών. Η ανάγνωση ποιοτικών λογοτεχνικών κειμένων δεν εγκλωβίζει τον άνθρωπο στον εαυτό του, στον τόπο και στο χρόνο του. Τον κάνει «κοσμοπολίτη» καθώς του γνωρίζει ανθρώπους, κοινωνίες και εποχές. Του γνωρίζει εναλλακτικούς τρόπους ζωής και μελλοντικές δυνατότητες[5].

Από τα παραπάνω είναι έκδηλο πως τα αναγνωστικά είναι σημαντική πηγή πληροφοριών για τη διερεύνηση της ανθρώπινης ύπαρξης και του παιδιού ειδικότερα.

Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας, λογοτέχνης και δημοτικιστής, προσφέρει τα παιδαγωγικά αναγνώσματα, παίρνοντας μέρος σε κάθε κίνηση ή σύλλογο, ο οποίος παρουσιάζει προοδευτικό χαρακτήρα με σκοπό την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και την αναγέννηση της Ελληνικής Παιδείας. Ο Νώντας Έλατος, παιδαγωγός με σπουδές στη Γερμανία και επηρεασμένος από την σύγχρονη παιδαγωγική και διδακτική σκέψη, συμβάλλει ουσιαστικά στη διαπαιδαγώγηση των Ελληνόπουλων μέσα από τα κείμενα των αναγνωστικών.

Το αναγνωστικό, ήταν το μοναδικό εργαλείο του τότε σχολείου, γι' αυτό και οι συγγραφείς στοχεύουν να διαπαιδαγωγήσουν τα Ελληνόπουλα κάνοντας συγχρόνως με την ανάγνωση – γλώσσα – και όλα τα υπόλοιπα μαθήματα. Γι' αυτό και ο στόχος τους πολλαπλός. Με την ανάγνωση – γραφή, οι μαθητές εξασκούνται στην προφορική και γραπτή έκφραση της δημοτικής γλώσσας. Έχοντας στα χέρια τους ένα κατάλληλο αναγνωστικό εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό τους με λέξεις και εκφράσεις ώστε να μπορούν να εκφράζονται στη μητρική τους γλώσσα με σαφήνεια, ευχέρεια, πληρότητα και δημιουργικότητα. Οι συγγραφείς στοχεύουν ώστε τα κείμενά τους να είναι πειστικά, ενδιαφέροντα και παιδοκεντρικά. Αντλούν υλικό από τον κόσμο που περιβάλλει το παιδί για να καλύπτονται έτσι οι περισσότεροι από τους τομείς της γλωσσικής επικοινωνίας οι οποίοι έχουν προτεραιότητα στη ζωή.

Για τη συγκεκριμένη μελέτη λοιπόν επιλέξαμε το έργο των Ανδρέα Καρκαβίτσα και Ν. Έλατου και αναδείξαμε μέσα από αυτό τις παιδαγωγικές απόψεις των συγγραφέων όπως αποτυπώθηκαν στα κείμενα των αναγνωστικών τους για τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών.

Για τη διερεύνηση της συγκεκριμένης μελέτης χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της

---

[1] Βλ. Πασχάλης Αθ., Τα μεταπολεμικά αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, Εκδ. Gutenberg, σελ. 13.

[2] Βλ. Νεοελληνική Γλώσσα Γ΄ Δημοτ., βιβλίο του δασκάλου, σελ. 6, 7.

[3] Βλ. Θεωρητικό μέρος, κεφ. 6° Ιστορική αναδρομή της παρουσίας των αναγνωστικών στην ελληνική εκπαίδευση.

[4] Βλ. ό. π. θεωρητικό μέρος κεφ. 6°.

[5] Βλ. Κωνστ. Μαλαφάντης, Το παιδί και η ανάγνωση, Εκδόσεις Γρηγόρη, σελ. 19.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ανάλυσης περιεχομένου. Το αποδελτιωμένο υλικό κατατάχτηκε με αντικειμενικό, έγκυρο και αξιόπιστο τρόπο σε κατηγορίες, που είναι οι εξής:

1. Η αγωγή (εθνική, θρησκευτική, οικογενειακή, διαπολιτισμική, φυσική, μουσική, ειδική, αγωγή υγείας, πολιτιστική, κοινωνική, περιβαλλοντική αγωγή) όπως αναδεικνύεται μέσα στα αναγνωστικά του Λ. Καρκαβίτσα-Ν. Έλατου και τα παιδικά – πραγματογνωστικά διηγήματα του Λ. Καρκαβίτσα.
2. Τα μέσα αγωγής (αμοιβές, έπαινος, μίμηση προτύπων, αταξία – απειθαρχία, ποινές – κυρώσεις, παιχνίδι, εκδρομές) που προτείνονται από τους συγγραφείς, και έχουν στόχο τη σωματική, πνευματική και ψυχική ανάπτυξη των μαθητών.
3. Η εικονογράφηση των αναγνωστικών του Λ. Καρκαβίτσα-Ν. Έλατου και η σημασία της στα σχολικά εγχειρίδια.

Η ολοκλήρωση της έρευνας, μας οδήγησε στη διεξαγωγή των συμπερασμάτων που αφορούν την κάθε κατηγορία. Συγκεκριμένα:

Από τις αναφορές οι οποίες έχουν σχέση με την **εθνική αγωγή** είναι φανερό πως δίνεται μεγάλη βαρύτητα στο πρότυπο του καλού στρατιώτη - στη στρατιωτική θητεία, (βλ. **«Δίνω τον όρκο του εφήβου[6]», «Η γέννηση του αντρειωμένου[7]», «Μοναστήρι και σχολείο[8]» και «Ο ακοντισμός[9]»**) και στην ετοιμότητα για την υπεράσπιση της πατρίδας σε καιρό πολέμου, (βλ **«Το κυνήγι[10]», «Οι απελάτες[11]», «Η εκστρατεία της Κρήτης[12]», «Το κάστρο της Κυράς[13]», «Το Άγιο μαντήλι[14]»** και **«Σαρακηνοί κουρσεύουν[15]»**. Επίσης γίνεται αναφορά στην υπεράσπιση της πατρίδας μέχρι αυτοθυσίας όπως φαίνεται στα κείμενα **«Η θυσία της Ιφιγένειας[16]»** και **«Ο Πρόας τελειώνει την ιστορία του[17]»**. Δεν αγνοείται ακόμη η ιστορία της πατρίδας όπως αποδεικνύουν τα κείμενα **«Η Γοργόνα[18]»** και το **«Το στοιχειωμένο λάφι[19]»**. Οι συνέπειες του πολέμου είναι εμφανείς στο κείμενο **«Η Ροδαυγή[20]»** και στο κείμενο **«Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι[21]»**.

---

[6] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 749 – 750.
[7] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844.
[8] Βλ. ό. π. σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄
[9] Βλ. ό. π., σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄
[10] Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄
[11] Βλ. ό. π., σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄ Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ΄ αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. Ιος, Αθήνα 1978 σελ. 94.
[12] Βλ. ό. π. σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄
[13] Βλ. ό. π., σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
[14] Βλ. ό. π., σελ. 869 – 879. Αναγνωστικό Ε΄.
[15] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 926 – 937. Αναγνωστικό Ε΄.
[16] Βλ. ό. π. , σελ. 646 – 647. Αναγνωστικό Γ΄.
[17] Βλ. ό. π., σελ. 755 – 756.Αναγνωστικό Δ΄.
[18] Βλ. ό. π., σελ. 659-660. Αναγνωστικό Γ΄.
[19] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.
[20] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ.663 Αναγνωστικό Γ΄.
[21] Βλ. ό. π., σελ. 756 – 757. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Θρησκευτική αγωγή : Όπως είναι φανερό χωρίς δογματισμούς και θρησκοληψία οι συγγραφείς αναφέρονται σε θρησκευτικές γιορτές και εκδηλώσεις, σε ιερά σύμβολα, σε διαφορετικές θρησκείες, στο θρησκευτικό συναίσθημα των ανθρώπων που εκφράζεται το ίδιο, ανεξάρτητα από τη θρησκεία που πιστεύει κάποιος. Αξίζει να σημειωθεί το πνεύμα ανεξιθρησκείας όπως φανερώνει το κείμενο «**Μοναστήρι και σχολείο**[22]» και ο σεβασμός σε ξένα σύμβολα όπως το κοράνι, που με τόλμη οι συγγραφείς παρουσιάζουν στα κείμενά τους. Μάλιστα εντύπωση κάνει και η εικόνα του κορανίου που υπάρχει στο «Διγενή Ακρίτα» (βλ. παράρτημα εικόνες αναγνωστικών). Επίσης εντύπωση κάνουν οι συχνές επικλήσεις στο θεό για τη βοήθειά του σε δύσκολες στιγμές, συνοδευόμενες από προσευχές και τάματα όπως δείχνουν τα κείμενα «**Το κάστρο της Κυράς**[23]», «**Η Άλκηστη**[24]», «**Τα Μεγάλα Παναθήναια**[25]», «**Τα παιδικά μου χρόνια**[26]», «**Ο Ερυσίχθονας**[27]», και «**Ο Θησέας παρουσιάζεται στον πατέρα του τον Αιγέα**[28]». Οι συγγραφείς αναφερόμενοι στην αρχαία εποχή κάνουν λόγο για τον όρκο στους θεούς που δύσκολα παραβιάζεται από τους ορκιζόμενους, (βλ. **Ο Φαέθοντας**[29], «**Περσέας Ανδρομέδα**[30]» «**Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[31]» «**Δίνω τον όρκο του εφήβου**[32]» «**Παλεύω με τον Ευφορίωνα**[33]» «**Ο ακοντισμός**[34]» «**Νικούμε και οι τρεις μας**[35]» και «**Τα Μεγάλα Παναθήναια**[36]». Ακόμη παρουσιάστηκε και ο θεός τιμωρός όπως μαρτυρούν τα αποσπάσματα από τις ενότητες «**Η Άλκηστη**[37]», «**Η Γυναικόπετρα**[38]», «**Οι Απελάτες**[39]», «**Ένα ξαφνικό**[40]» και «**Ιστορία μιας λίμνης**[41]», δείχνοντας ότι οι τίμιοι και καλοκάγαθοι άνθρωποι εισπράττουν την αγάπη του Θεού ενώ αντίθετα οι κακοί και ανέντιμοι τιμωρούνται. Βέβαια κάποιες λεπτομερείς αναφορές σε ενδυμασίες ιερέων ή σε άλλες θρησκευτικές εκδηλώσεις μπορούσαν να αποφευχθούν. Οι αναφορές αφορούν τη βυζαντινή εποχή η οποία διακρινόταν από μεγαλοπρέπεια και πολυτέλεια - που συνεχίζει μέχρι σήμερα να διακρίνει την ενδυμασία ιερέων, μητροπολιτών και αρχιερέων της ορθόδοξης εκκλησίας. Επίσης αναφορά γίνεται και στην προστασία του περιβάλλοντος από το θεό ο οποίος γίνεται τιμωρός όταν αυτό καταστρέφεται, (βλ. «**Η θυσία της Ιφιγένειας**[42]» «**Ο Ερυσίχθονας**[43]» «**Το κυνήγι**[44]»).

---

[22] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, ό. π., σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
[23] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 91 Αναγνωστικό Ε΄.
[24] Βλ. ό. π., σελ. 623 – 626. Αναγνωστικό Γ΄.
[25] Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
[26] Βλ. ό. π., σελ. 702 – 703. Αναγνωστικό Δ΄.
[27] Βλ. ό. π., σελ. 638 – 641. Αναγνωστικό Γ΄.
[28] Βλ. ό. π., σελ. 632 – 637. Αναγνωστικό Γ΄.
[29] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 599,600.Αναγνωστικό Γ΄.
[30] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 604. Αναγνωστικό Γ΄.
[31] Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[32] Βλ. ό. π., σελ. 749 – 750. Αναγνωστικό Δ΄.
[33] Βλ ό. π., σελ. 721. Αναγνωστικό Δ΄.
[34] Βλ. ό. π., σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄.
[35] Βλ. ό. π., σελ. 751 – 753. Αναγνωστικό Δ΄.
[36] Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
[37] Βλ. ό. π., σελ. 623 – 626. Αναγνωστικό Γ΄.
[38] Βλ. ό. π., σελ. 657 – 658. Αναγνωστικό Γ΄.
[39] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 910 – 926.Αναγνωστικό Ε΄.
[40] Βλ. ό. π., σελ. 744 – 745.Αναγνωστικό Δ΄.
[41] Βλ. .ό. π. σελ. 655 – 657. Αναγνωστικό Γ΄.
[42] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 646 – 647. Αναγνωστικό Γ΄.
[43] Βλ. ό. π., σελ. 638 – 641. Αναγνωστικό Γ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οικογενειακή αγωγή: Οι συγγραφείς παρουσιάζουν την οικογενειακή πραγματικότητα δίνοντας μεγάλη βαρύτητα στην υγιή οικογένεια όπως αυτή διέπεται από τις αξίες που μεταδίδει στα μέλη της, τον σωστό τρόπο ζωής της, τις σχέσεις των μελών της μεταξύ τους, τη συμμετοχή της στις κοινωνικοπολιτικές και θρησκευτικές εκδηλώσεις οι οποίες συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση και στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των μελών της, (βλ. **«Ο Πρόας λέει την ιστορία του[45]», «Τα Μεγάλα Παναθήναια[46]»**. Επίσης φωτογραφίζεται η παραδοσιακή πατριαρχική οικογένεια στην οποία σημαντικό ρόλο παίζει ο παππούς που αναλαμβάνει την διαπαιδαγώγηση του παιδιού ως τα έξι του χρόνια, αφού λόγω της ηλικίας του δεν μπορεί να εργαστεί, (βλ. **«Τα παιδικά χρόνια του Θησέα[47]», «Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση[48]», «Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας[49]», «Τα Μεγάλα Παναθήναια[50]», «Η ζωή μας στην εξοχή[51]», «Ο πατέρας μου διώχνει το Μενεκράτη[52]»**, και **«Νικούμε και οι τρεις μας[53]»**. Ο πατέρας εργάζεται και φροντίζει για την εξασφάλιση της τροφής. Είναι όμως παρών σε όλες τις εκδηλώσεις και η γνώμη του μετράει. Μαζί με τη μητέρα και τον παππού συμβουλεύει τα παιδιά και εκείνα ζητούν την άδειά του για κάθε τους βήμα, (βλ. **«Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα [54]» και «Η Θάλασσα[55]»)**. Αντίθετα η μητέρα ασχολείται με τις δουλειές του σπιτιού και ανατρέφει με μεγάλη αγάπη τα παιδιά της. Μάλιστα δε διστάζει να θυσιαστεί για τα παιδιά της και για το σύζυγό της, ή μαζί με το σύζυγό της δείχνοντας από τη μια τη μεγαλοσύνη της μάνας και από την άλλη την πίστη της συζύγου, (βλ. **«Το μνήμα της μάνας[56]», «Η Άλκηστη[57]»** και **«Το στοιχειωμένο λάφι[58]»**. Στην έλλειψη του πατέρα αναλαμβάνει εκείνη τα ηνία της οικογένειας και ο λόγος της έχει βαρύτητα. Στην απουσία των δυο γονιών, τις ευθύνες της οικογένειας αναλαμβάνει ο γιος ή ο μεγαλύτερος αδερφός ο οποίος εργάζεται και συχνά κάνει το χρέος του στους γονείς που έχουν πεθάνει (ταφή, άναμμα του καντηλιού), (βλ. **«Η εκστρατεία της Κρήτης[59]», «Το κάστρο της Κυράς [60]», «Το στοιχειωμένο λάφι[61]» και «Η Θάλασσα[62]»)**. Αναφορά γίνεται και στη γιαγιά η οποία μαζί με τη μητέρα φροντίζει στην ανατροφή του βρέφους και επιβλέπει τα παιδιά όταν η μητέρα εργάζεται, (βλ. **«Τα παιδικά μου χρόνια[63]»**). Επίσης όπως έδειξαν τα ευρήματα της έρευνας στην έλλειψη των γονιών από θάνατο, η γιαγιά ξενοδουλεύει,

---

[44] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
[45] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 700 – 702. Αναγνωστικό Δ΄.
[46] Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
[47] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 628 – 632. Αναγνωστικό Γ΄.
[48] Βλ ό. π., σελ. 705 – 706. Αναγνωστικό Δ΄.
[49] Βλ. ό. π., σελ. 713 – 715. Η αγάπη των παιδιών για τα ζώα, φανερώνεται εδώ περίτρανα. Αναγνωστικό Δ΄.
[50] Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
[51] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 737 – 738. Αναγνωστικό Δ΄.
[52] Βλ. ό. π., σελ. 740 – 743. Αναγνωστικό Δ΄.
[53] Βλ. ό. π., σελ. 751 – 753. Αναγνωστικό Δ΄.
[54] Βλ. ό. π., σελ. 725 – 729. Αναγνωστικό Δ΄.
[55] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 946 – 953.Παιδικά Διηγήματα.
[56] Βλ. ό. π., σελ. 761 – 765. Αναγνωστικό Δ΄.
[57] Βλ. ό. π., σελ. 623 – 626. Αναγνωστικό Γ΄.
[58] Βλ. ό. π., σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.
[59] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 879 – 893. Αναγνωστικό Ε΄.
[60] Βλ. ό. π., σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
[61] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.
[62] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 946 – 953.Παιδικά Διηγήματα.
[63] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 702 – 703. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αν και άρρωστη, για να μεγαλώσει το εγγόνι της όπως φανερώνει το κείμενο «**Η Σπιτονοικοκυρά μου**[64]». Επίσης τα ορφανά παιδιά που παρουσιάζονται στη συγκεκριμένη εργασία είναι παιδιά που οι γονείς τους ήταν θύματα πολέμου, ή πέθαναν από φυσικό θάνατο που την ανατροφή τους αναλαμβάνουν κηδεμόνες οι οποίοι άλλοτε είναι καλοσυνάτοι και αγαπούν πραγματικά τα ορφανά, άλλοτε σκληρόκαρδοι που τα κάνουν να υποφέρουν, (βλ. «**Ο πρώτος μου φίλος** [65]», «**Η Ροδαυγή**[66]», «**Η Σπιτονοικοκυρά μου**[67]», «**Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα**[68]», «**Τα Μεγάλα Παναθήναια**[69]», «**Η γέννηση του αντρειωμένου**[70]» και «**Η Θάλασσα**[71]»). Όσο αφορά τις σχέσεις των αδελφών συναντήσαμε πνεύμα ισότητας, αγάπης, αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας, εφόδια για τη συγκρότηση της προσωπικότητάς τους και την ένταξή τους στην κοινωνία, (βλ. «**Η γέννηση του αντρειωμένου**[72]»). Εξαίρεση αποτέλεσε η συμπεριφορά του Μάρτη ο οποίος κορόιδεψε τα αδέρφια του. Σκοπός του συγγραφέα είναι να διδάξει τη σωστή σχέση μέσα από το συγκεκριμένο αρνητικό παράδειγμα, (βλ. «**Ο Μάρτης**[73]»). Επίσης γίνεται λόγος για τα άκληρα ζευγάρια τα οποία έχουν μεγάλο καημό να αποκτήσουν απόγονο και μάλιστα γιο, δείχνοντας έτσι την αντίληψη που επικρατούσε για τη γέννηση αρσενικού παιδιού. Ακόμη ιδιαίτερη ανατροφή και φροντίδα δέχεται το πρωτότοκο παιδί και μάλιστα όταν αυτό είναι αγόρι. Μορφώνεται πηγαίνοντας σχολείο, γυμνάζεται για να αποκτήσει γερό σώμα, για να γίνει γενναίος στρατιώτης που θα υπερασπιστεί την πατρίδα του, (βλ. «**Τα παιδικά χρόνια του Θησέα**[74]», «**Η γέννηση του αντρειωμένου**», «**Το στοιχειωμένο λάφι**[75]»). Αντίθετα το κορίτσι ασχολείται με δουλειές του σπιτιού και σε μεγαλύτερη ηλικία μαθαίνει εργόχειρο, τραγούδι, χορό και καλούς τρόπους. (Βλ. «**Το κυνήγι** [76]»). Επίσης η έρευνα αναδεικνύει τη διαχρονική προβληματική σχέση πατριού και ορφανών παιδιών, ή μητριάς και ορφανών. (βλ. «**Ο Περσέας και η Ανδρομέδα**[77]», «**Η Άλκηστη**[78]»). Τελειώνοντας, εκείνο που κάνει εντύπωση είναι η αναφορά στο θάνατο παιδιού, που προξενεί δυστυχία στην οικογένεια και δοκιμάζει τις σχέσεις των μελών της, (βλ. «**Δαίδαλος και Ίκαρος**[79]» και «**Χάνομε το φίλο μας**[80]»).

Από τις αναφορές που διερευνήθηκαν και αφορούν τη **διαπολιτισμική αγωγή** είναι φανερό πως τους συγγραφείς διακατέχει πνεύμα σεβασμού στις ιδιαιτερότητες και στα πολιτιστικά στοιχεία άλλων λαών. Ο σεβασμός αυτός έχει να κάνει με τη θρησκεία ,τη γλώσσα, την ενδυμασία, τα δικαιώματα και τα συναισθήματα των άλλων, τη μόρφωση,

---

[64] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 705. Αναγνωστικό Δ΄.
[65] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 711 – 712. Αναγνωστικό Δ΄.
[66] Βλ. ό. π., σελ. 663 Αναγνωστικό Γ΄.
[67] Βλ. ό. π., σελ. 705. Αναγνωστικό Δ΄.
[68] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 730 – 732. Αναγνωστικό Δ΄.
[69] Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
[70] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.
[71] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 946 – 953.Παιδικά Διηγήματα.
[72] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.
[73] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 660. Αναγνωστικό Γ΄.
[74] Βλ. ό. π., σελ. 628 – 632. Αναγνωστικό Γ΄.
[75] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.
[76] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
[77] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 604 – 609. Αναγνωστικό Γ΄.
[78] Βλ. ό. π., σελ. 623 – 626. Αναγνωστικό Γ΄.
[79] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, 626 – 628. Αναγνωστικό Γ΄.
[80] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 753-754 Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων διαφορετικών φυλών και θρησκευτικών αντιλήψεων, (βλ. **«Ο ακοντισμός**[81]**»**, **«Το Άγιο μαντήλι** [82]**»** και **«Το κυνήγι** [83]**»**). Είναι φανερό και συνάμα τολμηρό το ότι οι συγγραφείς διακατέχονται από δημοκρατικές αντιλήψεις μακριά από εθνικισμούς, πατριωτισμούς, και κοσμοπολιτισμούς, όπως αποτυπώνεται στα κείμενα **«Το Άγιο μαντήλι** [84]**»** και **«Το στοιχειωμένο λάφι**[85]**»**. Παρατηρείται ο σεβασμός στη θρησκεία του καθενός και η ελευθερία της πίστης, αφού οι αλλόθρησκοι μαθητές δε συμμετέχουν στην προσευχή και στον εκκλησιασμό του σχολείου, (βλ. **«Μοναστήρι και σχολείο** [86]**»**). Επίσης δεν υπάρχει διάκριση προσώπων στην πρόσληψη εργασίας, αφού Αγαρηνός εργάζεται σε ελληνικό φούρνο, (βλ. **«Η γέννηση του αντρειωμένου**[87]**»**).

Όπως είναι φανερό από τις αναφορές των αναγνωστικών κειμένων στη **φυσική αγωγή,** γίνεται λόγος για την άθληση του σώματος σε συγκεκριμένα αθλήματα όπως το πήδημα, το τρέξιμο, το πάλεμα, το λιθάρι και το κοντάρι. Ακόμη σε μια φράση γίνεται αναφορά στο χορό ως μέσο άθλησης, (βλ. **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[88]**»**, **«Δαίδαλος και Ίκαρος**[89]**»** και **«Τα παιδικά χρόνια του Θησέα**[90]**»**. Είναι φανερή η αγάπη των συγγραφέων για το αρχαίο αθάνατο πνεύμα αφού οι περισσότερες ενότητες που αφορούν τη φυσική αγωγή αναφέρονται στην αρχαία Ελλάδα., (βλ. **«Στην παλαίστρα**[91]**»**, **«Παρουσιάζομαι στον Ερμογένη**[92]**»**, **«Παλεύω με το Θεαγένη**[93]**»**, **«Πήδημα και δισκοβολία**[94]**»**, **«Ο ακοντισμός**[95]**»**, **«Παλεύω με τον Ευφορίωνα** [96]**»**, **«Στο στάδιο**[97]**»**, **«Τα Μεγάλα Παναθήναια** [98]**»**, **«Στην Ολυμπία**[99]**»** και **«Νικούμε και οι τρεις μας**[100]**»**. Οι συγγραφείς με τις παραπάνω αναφορές στοχεύουν να ευαισθητοποιήσουν τα παιδιά στην ευγενή άμιλλα, στην υπομονή, στον αγώνα και στην προσπάθεια μέχρι τέλος. Επίσης σκοπό έχουν την ανάπτυξη αρετών, όπως την τιμιότητα, την αξιοκρατία, τη δικαιοσύνη, το σεβασμό στους αντιπάλους, τη μετριοφροσύνη και τη σωστή αντιμετώπιση της νίκης και της ήττας.

Η έρευνα έδειξε πως οι αναφορές στη **μουσική αγωγή** μέσα στα κείμενα των αναγνωστικών είναι ελάχιστες. Συγκεκριμένα γίνεται λόγος για την καλλιφωνία (βλ. **«Τα Μεγάλα Παναθήναια** [101]**»**), για μουσικά όργανα όχι μόνο της Ελλάδας αλλά και άλλων

---

[81] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 720 – 721.Ανγνωστικό Δ΄.
[82] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 869 – 879. Αναγνωστικό Ε΄.
[83] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
[84] Βλ. ό. π., σελ. 869 – 879. Αναγνωστικό Ε΄.
[85] Βλ. ό. π., σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.
[86] Βλ. ό. π., σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
[87] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844.Αναγνωστικό Ε΄.
[88] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[89] Βλ. ό. π., σελ. 626 – 628. Αναγνωστικό Γ΄.
[90] Βλ. ό. π., σελ. 628 – 632. Αναγνωστικό Γ΄.
[91] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 716 – 717. Αναγνωστικό Δ΄.
[92] Βλ ό. π., σελ. 717. Αναγνωστικό Δ΄.
[93] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 717 – 719. Αναγνωστικό Δ΄.
[94] Βλ. ό. π. σελ. 719. Αναγνωστικό Δ΄.
[95] Βλ. ό. π., σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄.
[96] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 721. Αναγνωστικό Δ΄.
[97] Βλ. ό. π., σελ. 722 – 723. Αναγνωστικό Δ΄.
[98] Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.
[99] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 750 – 751. Αναγνωστικό Δ΄.
[100] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 751 – 753. Αναγνωστικό Δ΄.
[101] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 733 – 736. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λαών, (βλ. «**Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[102]», «**Το κυνήγι** [103]» και «**Το κάστρο της Κυράς** [104]»). Επίσης τα παιδιά έρχονται σε επαφή με ήχους που προέρχονται από το περιβάλλον και συγκεκριμένα από το νυχτερινό τραγουδιστή του καλοκαιριού, το γρύλο, και μαθαίνουν ότι η παραγωγή του ήχου τριλ τριλ τριλ οφείλεται στην ανατομία του σώματός του, (βλ. «**Ο Γρύλος**[105]»). Γίνεται γνωστό στα παιδιά πως στην αρχαιότητα η μουσική αποτελούσε κύριο μέσο αγωγής και οι μαθητές ένιωθαν ψυχική ευχαρίστηση και συμμετείχαν δημιουργικά στο μάθημά τους όταν η μουσική συνοδευόταν από κίνηση και ρυθμό, (βλ. «**Ο ακοντισμός**[106]»).

Ειδική αγωγή: Χωρίς προκαταλήψεις και φοβίες ως προς τη διαφορετικότητα και την απόκλιση από το «κανονικό», οι συγκεκριμένοι συγγραφείς τολμούν και παρουσιάζουν τον κουτσό δάσκαλο Πρόα (βλ. **αναγνωστικό Δ΄ τάξης «Στο μεγάλο δρόμο της Πέλλας**[107]») δείχνοντας στους μαθητές τις αρχές της ισοτιμίας και της αλληλοαποδοχής. Παρομοίως ο νάνος, ένα πρόσωπο αστείο και έξυπνο, χρησιμοποιείται στο Αναγνωστικό «**Διγενής Ακρίτας**», (βλ. «**Μοναστήρι και σχολείο**[108]» «**Το κάστρο της Κυράς**[109]») για να ψυχαγωγήσει τους αναγνώστες - παιδιά και όχι για να αναδειχθεί το ίδιο του το σωματικό πρόβλημα. Αν και άτομο με αναπηρία, ο νάνος είναι συμπαθής στους ανθρώπους και συγχρόνως αγαπητός. Δεν περιθωριοποιείται και η παρουσία του δεν ενοχλεί ιδιαίτερα. Ίσως γιατί η αρτιμέλεια του σώματός του και ο κανονικός δείκτης νοημοσύνης του, του επιτρέπουν να εργαστεί, να αυτοεξυπηρετηθεί και να ζήσει άνετα μόνος του, χωρίς τη βοήθεια κανενός. Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις της παρουσίασης ανθρώπων με ειδικές ανάγκες θίγεται η συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα. Οι ελάχιστες αναφορές στους ανθρώπους με αναπηρία δείχνει και τη στάση της κοινωνίας και της πολιτείας απέναντι σ΄ αυτούς. Σπάνια η οικογένεια βγάζει έξω το παιδί με το πρόβλημα, γιατί εισπράττει και η ίδια την απόρριψη της κοινωνίας. Ο άνθρωπος με αναπηρία βρίσκεται στο περιθώριο, αφημένος στην τύχη του.

Η **αγωγή υγείας** στα συγκεκριμένα αναγνωστικά έχει ως σκοπό να αναδείξει τη σημασία που έχει για την υγεία, η σωστή διατροφή, (βλ. «**Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[110]», «**Ο Πρόας λέει την ιστορία του**[111] και «**Δίνω τον όρκο του εφήβου**[112]»). Επίσης έχει σχέση με την ευπρεπή εμφάνιση στο σχολείο ή στη δημόσια έξοδο και την ατομική καθαριότητα, (βλ. «**Η Γλυκέρα με μαθαίνει να φορώ το χιτώνα σαν Αθηναίος**[113]»), την πρακτική ιατρική με τη χρησιμοποίηση βοτάνων, φαρμάκων, (βλ. «**Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[114]», «**Ο Φιλοκτήτης**[115]», «**Η**

---

[102] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[103] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
[104] Βλ. ό. π. σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
[105] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 694. Αναγνωστικό Γ΄.
[106] Βλ. ό. π., σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄.
[107] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 698. Την Πέλλα την έκανε πρωτεύουσα των Μακεδόνων ο Αρχέλαος (413 – 399 π.Χ.) υπήρξε έδρα του Φιλίππου και γενέτειρα του Αλεξάνδρου. Αναγνωστικό Δ΄.
[108] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
[109] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
[110] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616.Αναγνωστικό Γ΄.
[111] Βλ. ό. π., σελ. 700 – 702. Αναγνωστικό Δ΄.
[112] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 749 – 750. Αναγνωστικό Δ΄.
[113] Βλ. ό. π., σελ. 712 – 713. Αναγνωστικό Δ΄.
[114] Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[115] Βλ. ό. π., σελ. 649 – 652. Αναγνωστικό Γ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τιμωρία [116] και **«Παλεύω με το Θεαγένη** [117]**»**), και την παρουσία του γιατρού ως προσώπου ειδικού να προσφέρει τις ιατρικές υπηρεσίες όταν δεν μπορούν να αποδώσουν οι πρώτες βοήθειες. (βλ. **«Το αποτέλεσμα της εκδρομής** [118]**»**). Γνωρίζοντας οι συγγραφείς πως τα παιδιά της σχολικής ηλικίας δεν μπορούν να προστατεύσουν τον εαυτό τους και ανά πάσα στιγμή βρίσκονται σε κίνδυνο, μέσα από συγκεκριμένες αναφορές προσπαθούν να ασκήσουν αγωγή υγείας, ώστε οι μαθητές να προλάβουν τυχόν προβλήματα υγείας ή να προσφέρουν οι ίδιοι τις βοήθειές τους σε συνανθρώπους τους. (βλ. **«Λίγο έλειψε να χάσωμε το Μενεκράτη**[119]**»**). Επίσης δίνεται έμφαση από τους συγγραφείς στην άμεση σχέση της υγείας και του περιβάλλοντος. (βλ. **«Αλλαγμένοι τόποι**[120]**», «Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα** [121]**» και «Η ζωή μας στην εξοχή** [122]**»**).

Γίνεται φανερό από τη συγκεκριμένη ανάλυση που αφορά την **πολιτιστική αγωγή**, οι μαθητές έρχονται σε επαφή με την παράδοση, τις ελληνικές συνήθειες, τα ήθη και έθιμα και τον παραδοσιακό τρόπο ζωής. Με λαϊκά δίστιχα ή τρίστιχα ή τετράστιχα και ολόκληρα ακόμη ποιήματα, παροιμιώδεις φράσεις που κάνουν τα κείμενα ευχάριστα, οι συγγραφείς έχουν ως στόχο την αισθητική και πολιτιστική διαπαιδαγώγηση των μαθητών, αφού τα κείμενα με την παρουσία λαϊκών φράσεων ή τραγουδιών ή παροιμιών γίνονται πιο προσιτά στα παιδιά και λιγότερο κουραστικά[123]. Όπως δίκαια αναφέρει η Ν. Σιδερίδου, οι παραδόσεις που έχει συγκεντρώσει ο Α. Καρκαβίτσας, για ζώα, για πουλιά, για έντομα και για την πολύμορφη φύση, κάνουν εύκολη την πραγματογνωσία στα παιδιά. Η καλλιτεχνική δύναμη του συγγραφέα «σα μάγισσα» μεταμορφώνει και την πιο ανιαρή θεματογραφία σε δροσερό, ευχάριστο ανάγνωσμα, στολίζοντας και φωτίζοντας τις γνώσεις που πρέπει να δεχτεί το παιδί με την λεπτή του ποιητική διάθεση. Είναι απαράμιλλος στην εκλογή των θεμάτων του και στη θερμή τους λυρική έκφραση[124].

Οι συγγραφείς μέσα από τα κείμενα που αναφέρονται στην **κοινωνική αγωγή** αναδεικνύουν κοινωνικά προβλήματα όπως την εσωτερική μετανάστευση με σκοπό την εκπαίδευση. (βλ. **«Πηγαίνω στην Αθήνα** [125]**», «Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση** [126]**», και «Μοναστήρι και σχολείο** [127]**»**, την εξωτερική μετανάστευση. (βλ. **«Το Ραζακί Σταφύλι»**[128]**»**) και τις ταξικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων της ίδιας κοινωνίας. (βλ. **«Μοναστήρι και σχολείο** [129]**», «Στο μεγάλο δρόμο της Πέλλας**[130]**»**,

---

[116] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 708 – 709. Αναγνωστικό Δ.΄

[117] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 717 – 719. Αναγνωστικό Δ΄.

[118] Βλ. ό. π., σελ. 732. Το κείμενο αυτό είναι πολύ μικρό (11 σειρές).

[119] Βλ. ό. π., σελ. 747 – 748. Αναγνωστικό Δ΄.

[120] Βλ. ό. π., σελ. 1010 – 1014.Διηγήματα Παιδικά.

[121] Βλ. ό. π., σελ. 730 – 732. Αναγνωστικό Δ΄.

[122] Βλ. ό. π., σελ. 737 – 738 Αναγνωστικό Δ΄.

[123] Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας ως παιδαγωγός. Γραπτά θυμήματα του Νώντα Έλατου (Επαμεινώνδα Παπαμιχαήλ) για τα αναγνωστικά. Βλ. Ανδρέα Καρκαβίτσα Άπαντα, επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ.Ε΄, σελ. 357-365.

[124] Βλ. Ανδρέα Καρκαβίτσα Άπαντα, επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Α΄, σελ. 185.

[125] Βλ. ό. π., σελ. 703 – 704. Αναγνωστικό Δ΄.

[126] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ.Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 705 – 706 Αναγνωστικό Δ΄.

[127] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

[128] Βλ. ό. π., σελ. 758 – 761. Αναγνωστικό Δ΄.

[129] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

[130] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 698. Την Πέλλα έκανε πρωτεύουσα των Μακεδόνων ο Αρχέλαος (413 – 399 π.Χ.). Υπήρξε έδρα του Φιλίππου και γενέτειρα του Μ Αλεξάνδρου. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα [131]» και «Δίνω τον όρκο του εφήβου[132]»). Επίσης φέρνουν στην επιφάνεια το θέμα του επαγγελματικού προσανατολισμού σύμφωνα πάντα με τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της εποχής, (βλ. «**Το Άγιο μαντήλι[133]**»).
Ακόμη θίγεται το πρόβλημα της παιδικής εκμετάλλευσης, (βλ. «**Η γέννηση του αντρειωμένου[134]**») και του αλκοολισμού, (βλ. «**Στο στάδιο[135]**»). Η παρουσία ανθρώπων που δε σέβονται τις περιουσίες και τη ζωή των συνανθρώπων τους, δεν αγνοείται από τους συγγραφείς, (βλ. «**Το κάστρο της Κυράς [136]**»). Επίσης γίνεται αναφορά στο θάνατο και στην απώλεια αγαπημένων ανθρώπων, γεγονότα, που αποκλείουν κοινωνικά για αρκετό διάστημα τις οικογένειές τους, (βλ. «**Χάνομε το φίλο μας[137]**»).

Οι συγγραφείς δίνουν μεγάλη βαρύτητα στην **περιβαλλοντική αγωγή**. Σε όλα τα κείμενα που αναφέρονται στη συγκεκριμένη αγωγή είναι φανερή η αγάπη των συγγραφέων για το περιβάλλον. (πανίδα, χλωρίδα, προστασία, καταστροφή, ομορφιές) Συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στην ελληνική και ξένη πανίδα και χλωρίδα, δίνοντας αμέτρητες πληροφορίες, αφού τα παιδιά της εποχής που εξετάζουμε δεν έχουν την πληθώρα των παραστάσεων και την ενημέρωση που έχουν τα σημερινά παιδιά. Στόχος λοιπόν των συγγραφέων να καλύψουν αυτό το κενό που υπάρχει και να εμπλουτίσουν τις γνώσεις των μαθητών. Απαντούν λοιπόν στα ερωτήματα των παιδιών που έχουν σχέση με τη ζωή των ζώων, την τροφή τους, τη δύναμή τους τη σχέση τους με τον άνθρωπο. (βλ. «**Το φθινόπωρο[138]**», «**Ο τρύγος[139]**», «**Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[140]**», «**Ο Φιλήμονας και η Βαυκίδα[141]**», «**Η αλεπού και ο σκαντζόχοιρος [142]**», «**Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα[143]**», «**Η ζωή μας στην εξοχή [144]**», «**Το κυνήγι [145]**», «**Οι Απελάτες[146]**», «**Ο άγριος ταύρος της Κρήτης[147]**», «**Στη στάνη[148]**», «**Ο τυφλοπόντικας**

---

[131] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,σελ. 725 – 729. Αναγνωστικό Δ΄.
[132] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 749 – 750. Αναγνωστικό Δ΄.
[133] Βλ. ό. π., σελ. 869 – 879. Αναγνωστικό Ε΄.
[134] Βλ. ό. π., σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.
[135] Βλ. ό. π., σελ. 722 – 723. Αναγνωστικό Δ΄.
[136] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
[137] Βλ. ό. π., σελ. 753 – 755. Αναγνωστικό Δ΄.
[138] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 596 – 597. Αναγνωστικό Γ΄.
[139] Βλ. ό. π., σελ. 598 – 599. Αναγνωστικό Γ΄.
[140] Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[141] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 643 – 646. Αναγνωστικό Γ΄. Ο Φιλήμων ήταν γέρος από τη Φρογία που με τη γυναίκα του Βαυκίδα φιλοξένησε τους θεούς και γι' αυτό ανταμείφθηκε γενναιόδωρα. Επίσης δύο πίνακες κατέχουν σπουδαία θέση στην ευρωπαϊκή τέχνη: α) του Ρέμπρουτ, Εθνική πινακοθήκη της Ουάσιγκτον και β) του Ρούμπες στο Μουσείο Ιστορίας και Τέχνης στη Βιέννη. Και η όπερα που έγραψε ο Γκουνώ.
[142] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 687. Αναγνωστικό Γ΄.
[143] Βλ. ό. π., σελ. 730 – 732. Αναγνωστικό Δ΄.
[144] Βλ. ό. π., σελ. 737 – 738. Αναγνωστικό Δ΄.
[145] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
[146] Βλ. ό. π., σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄. Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ΄ αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος , Αθήνα 1978 σελ. 94.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

και οι φίλοι του[149]**»**, **«Το φίδι και ο σπίνος**[150]**»**, **«Ο Γρύλος**[151]**»**, **«Το μνήμα της μάνας**[152]**»**, **«Ο κότσυφας**[153]**»**, **«Η άσπρη πεταλούδα**[154]**»**, **«Ο Αμπελουργός**[155]**»**, **«Το κουνάβι**[156]**»**, **«Η σουπιά**[157]**»**, **«Ο Κήπος την άνοιξη**[158]**»**, **«Η σουσουράδα**[159]**»**, **«Οι μέλισσες**[160]**»**, **«Η πέρδικα**[161]**»**, **«Του λιναριού τα πάθη**[162]**»**, **«Κοντά το ηλιόγερμα** [163]**»**, **«Οι σαλίγκαροι**[164]**»**, **«Ο δρυοκολάπτης**[165]**»**, **«Το αραβικό άλογο**[166]**»** και **«Το λιοντάρι**[167]**»**. Επίσης αναφέρονται σε επαγγέλματα που έχουν σχέση με την πανίδα και τη χλωρίδα, καθώς και με τον ορυκτό πλούτο της ελληνικής γης, αφού τα συγκεκριμένα επαγγέλματα είναι κοντά στα βιώματα των παιδιών και προσεγγίζουν το ενδιαφέρον τους. (βλ. **«Στη στάνη**[168]**»**, **«Του λιναριού τα πάθη**[169]**»**, **«Τα κάρβουνα και ο ασβέστης»**)
Τολμούν ακόμη οι συγγραφείς να αναδείξουν και την καταστροφή του περιβάλλοντος (βλ. **«Ο Ερυσίχθονας**[170]**»**, **«Το κυνήγι**[171]**»**, **«Το τελευταίο λείψανο**[172]**»** και **«Αλλαγμένοι τόποι**[173]**»**), με σκοπό να καλλιεργήσουν στους μαθητές την αξία της προστασίας του, όπως γίνεται φανερό στα κείμενα, **«Ο άγριος ταύρος της Κρήτης**[174]**»**, **«Ο Βοριάς**[175]**»** και **«Ο τυφλοπόντικας και οι φίλοι του**[176]**»**. Τέλος το κείμενο **«Η Θάλασσα**[177]**»**, είναι ένας ύμνος στις ομορφιές του συγκεκριμένου στοιχείου, το οποίο κατέχει το μεγαλύτερο μέρος της πατρίδας μας.

Στην κατηγορία **« Γεωγραφία – Ταξιδιωτικά »** έχουμε δυο θεματικές ενότητες με γεωγραφικό περιεχόμενο : **«Το καραβάνι** [178]**»**, το οποίο αναφέρεται στη ζωή της ερήμου, ενός τόπου πολύ μακρινού για τους μαθητές, με σκοπό να κάνει γνωστά στα παιδιά τα

---

[147] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 617 – 619. Αναγνωστικό Γ΄.
[148] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 668.Αναγνωστικό Γ΄.
[149] Βλ. ό. π., σελ. 669. Αναγνωστικό Γ΄.
[150] Βλ. ό. π., σελ. 685-686. Αναγνωστικό Γ΄.
[151] Βλ ό. π., σελ. 693. Αναγνωστικό Γ΄.
[152] Βλ. ό. π., σελ. 761 – 765. Αναγνωστικό Δ΄.
[153] Βλ. ό. π., σελ. 767 – 768. Αναγνωστικό Δ΄.
[154] Βλ. ό. π., σελ. 773 – 776. Αναγνωστικό Δ΄.
[155] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 778 – 781. Αναγνωστικό Δ΄.
[156] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 787 – 791. Αναγνωστικό Δ΄.
[157] Βλ. ό. π., σελ. 796 – 799. Αναγνωστικό Δ΄.
[158] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 802 – 804. Αναγνωστικό Δ΄.
[159] Βλ. ό. π., σελ. 817 – 820. Αναγνωστικό Δ΄.
[160] Βλ. ό. π., σελ. 972 – 984. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
[161] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 984 – 991. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
[162] Βλ. ό. π., σελ. 991 – 995. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
[163] Βλ. ό. π., σελ. 995 – 997. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
[164] Βλ. ό. π., σελ. 997 – 999. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
[165] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 999 – 1006. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
[166] Βλ. ό. π. σελ. 1006 – 1008. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
[167] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1008 – 1010. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
[168] Βλ. ό. π., σελ. 668.Αναγνωστικό Γ΄.
[169] Βλ. ό. π., σελ. 991 – 995. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
[170] Βλ. ό. π., σελ. 638 – 641. Αναγνωστικό Γ΄.
[171] Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
[172] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 820 – 823. Αναγνωστικό Δ΄.
[173] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1010 – 1014. Διηγήματα Πραγματογνωστικά.
[174] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 617 – 619. Αναγνωστικό Γ΄.
[175] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 654 – 655. Αναγνωστικό Γ΄.
[176] Βλ ό. π. σελ. 654. Αναγνωστικό Γ΄.
[177] Βλ. ό. π., σελ. 946 – 953. Παιδικά Διηγήματα.
[178] .Βλ. ό. π., σελ. 958 – 962. Παιδικά Διηγήματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μέσα συγκοινωνίας και μεταφοράς που χρησιμοποιούνταν στο παρελθόν, και ότι αυτά είναι διαφορετικά από τόπο σε τόπο. Επίσης στόχος του κειμένου να κατανοήσουν οι μαθητές ότι ο άνθρωπος από τα παλιά χρόνια μέχρι σήμερα, στην προσπάθειά του να λύσει διάφορα προβλήματα, βελτιώνει συνεχώς τα μέσα συγκοινωνίας και μεταφοράς του, και **«Το Μέγα Σπήλαιο**[179]**»**, στο οποίο οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τις ομορφιές της φύσης, την ιστορία της πατρίδας τους, τα γεγονότα και τα πρόσωπα τα οποία συνδέονται μαζί της. Επίσης στο απόσπασμα από το κείμενο **«Πηγαίνω στην Αθήνα** [180]**»**, γίνεται αναφορά στις ομορφιές και το κλέος της Αθήνας, και στο κείμενο **«Αυτό δε μου το είπε κανένας**[181]**»**, περιγράφονται οι Κυκλάδες.

Συνοψίζοντας, η θρησκευτική αγωγή αποτελεί το 23% της συνολικής κατανομής και είναι στην πρώτη θέση. Εδώ πρέπει να σημειωθεί πως λήφθηκαν υπόψη όλες οι αναφορές, οι οποίες στα περισσότερα κείμενα ήταν λέξεις ή φράσεις χωρίς να είναι θεματικές ενότητες, ανεβάζοντας το ποσοστό του συγκεκριμένου είδους αγωγής. Ακολουθεί η αναφορά στην οικογένεια πράγμα που δείχνει και το ενδιαφέρον των συγγραφέων για την αξία της οικογενειακής αγωγής. Αξίζει να σημειωθεί η αναφορά στην περιβαλλοντική αγωγή η οποία βρίσκεται στην τρίτη θέση και προηγείται της εθνικής αγωγής, με τα περισσότερα κείμενα να είναι θεματικές ενότητες. Φαίνεται έτσι η αγάπη των συγγραφέων για τη φύση και τις ομορφιές της. Έκδηλη επίσης είναι και η αγάπη των συγγραφέων για τον πολιτισμό και την παράδοση, αφού η πολιτιστική αγωγή συγκεντρώνει το 12% και βρίσκεται στην τέταρτη θέση. Στη συνέχεια ενδιαφέρον προκαλούν οι αναφορές στην αγωγή υγείας που συγκεντρώνει ποσοστό 6%, στην κοινωνική αγωγή που έχει ίδιο ποσοστό με τη διαπολιτισμική αγωγή, 4%, στην αγωγή που αναφέρεται στη φυσική κατάσταση του σώματος 3%, στην ειδική και στη μουσική αγωγή με ποσοστό 2%. (βλ. πίνακας 13-γράφημα 13 σελ. 207)

2. Μέσα αγωγής

Αμοιβές:

Οι συγγραφείς προτείνουν τις **εσωτερικές αμοιβές** ως μέσο αγωγής το οποίο αυξάνει την αυτοεκτίμηση των μαθητών και τους βοηθά στην σχολική επίδοση, (βλ. **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε** τους ήρωες[182]»). Η ολοκλήρωση του έργου (κυνήγι) αποφέρει εσωτερική ικανοποίηση στους μαθητές του Κενταύρου.

Οι συγγραφείς επιλέγουν **τον έπαινο** ως μέσο αγωγής με σκοπό την ενίσχυση του συναισθήματος της αυτοαξίας των μαθητών, την ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων δασκάλου – μαθητών, για την ψυχική ισορροπία των μαθητών και συμβάλλουν στη δημιουργία κλίματος συνεργατικότητας, ισοτιμίας στη μαθησιακή διαδικασία. (βλ. **«Το πρώτο μου βραβείο», «Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση», «Μοναστήρι και σχολείο** [183] και **«Πηγαίνω στο σχολείο»).** Ο έπαινος προτείνεται για τις δυνατότητες όλων των μαθητών ανεξάρτητα από το μέγεθος της κάθε προσπάθειας όπως αρμόζει σε μια ισότιμη εκπαιδευτική επικοινωνία όπως είναι φανερό στο κείμενο **«Πώς ο σοφός**

[179] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 963 – 968. Παιδικά Διηγήματα.
[180] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 703 – 704. Αναγνωστικό Δ΄.
[181] Βλ. ό. π., σελ. 784 – 787. Αναγνωστικό Ε΄.
[182] Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[183] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες»[184]. Στο κείμενο **«Ο θρίαμβος»** ο δάσκαλος χρησιμοποιώντας τεχνικές ενίσχυσης, επαινεί το μαθητή χωρίς να έρθει ο επαινούμενος μαθητής σε αντίθεση με τη μαθητική ομάδα. Βέβαια οι αναφορές στον έπαινο ανάλογα με το αριθμό των κειμένων είναι λιγοστές και αυτό δείχνει την παιδαγωγική άποψη των συγγραφέων ότι ο συνεχής έπαινος δεν οδηγεί στα αναμενόμενα αποτελέσματα, η σύνδεση της επιτυχίας με τον έπαινο μπορεί να αποπροσανατολίσει τον μαθητή και τέλος μπορεί να δημιουργήσει εξαρτήσεις από τους ανθρώπους που τον παρέχουν και να εμποδίσει την αυτοτέλεια αυτού που δέχεται τους επαίνους. Οι παραπάνω αντιλήψεις συμφωνούν και με τις σημερινές παιδαγωγικές απόψεις.

Οι λιγοστές αναφορές στην παροχή **υλικών αμοιβών** δείχνει πως οι συγγραφείς δε συμφωνούν ιδιαίτερα με αυτό τον τρόπο αγωγής. Οι παιδαγωγικές τους απόψεις συμφωνούν με τη νέα αγωγή η οποία δεν ασπάζεται τέτοιου είδους τεχνικές οι οποίες είναι αντιοικονομικές και κυρίως, ενέχουν το στοιχείο της εξαγοράς του μαθητή. Η παροχή υλικών αμοιβών και συγκεκριμένα τα γλυκίσματα, είναι φανερή σε δυο κείμενα του αναγνωστικού της Δ΄ τάξης : **«Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας»**[185] και **«Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά»**[186].

Η **μίμηση προτύπων** όπως έδειξε η έρευνα είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος μάθησης γνωστικής και κοινωνικής συμπεριφοράς, και πρέπει να τον χρησιμοποιεί συστηματικά και προγραμματισμένα ο εκπαιδευτικός. Στόχος των μύθων που αναφέρονται είναι η ανάδειξη προτύπων ανδρείας, επιμονής και σεβασμού στα ιερά σύμβολα, (βλ. **«Η γέννηση του αντρειωμένου**[187]**»**, **«Μοναστήρι και σχολείο**[188]**» «Το κυνήγι**[189]**»**, **«Το «στοιχειωμένο λάφι**[190]**»** και **«Το ιερό λάφι της Αρτέμιδας**[191]**»**).

Το πρότυπο ανδρείας περιορίζεται μόλις σε τέσσερις μορφές της μυθολογίας και της ιστορίας. Στο Διγενή, τον Ηρακλή, τον Έκτορα και τον Αχιλλέα. Είναι φανερό έτσι πως οι συγγραφείς δε θεωρούν πρωταρχικό ρόλο στη διάπλαση του χαρακτήρα των μαθητών την αναφορά σε πρότυπα ανδρείας. Όσο αφορά το **πρότυπο επιμελή μαθητή** παρουσιάζεται δύο φορές : στο κείμενο **«Η εικόνα του Αλεξάνδρου»**[192] και στο κείμενο **«Μοναστήρι και σχολείο**[193]**»**.

Οι συγγραφείς από την κατηγορία **μίμηση προτύπων,** δίνουν μεγάλη βαρύτητα στα **πρότυπα αξιών**. Οι αξίες για τις οποίες γίνεται λόγος στα κείμενα των αναγνωστικών είναι :

Της τιμιότητας : Τίμιος για τους συγγραφείς είναι όποιος φέρνει σε πέρας το έργο που έχει αναλάβει δουλεύοντας ασταμάτητα, ο οποίος στο τέλος αμείβεται και δικαιώνεται. Συνήθως ο τίμιος είναι και εργατικός. (βλ. **«Αυτό δε μου το είπε κανένας»**[194], **«Το ναυτόπουλο»**[195] **«Το κάστρο της Κυράς»**[196]»).

---

[184] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[185] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 713 – 715. Η αγάπη των παιδιών για τα ζώα, φανερώνεται εδώ περίτρανα. Αναγνωστικό Δ΄.
[186] Βλ. ό. π., σελ. 721 – 722. Αναγνωστικό Δ΄.
[187] Βλ. ό. π., σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.
[188] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
[189] Βλ. ό. π., σελ. 855 – 868. Αναγνωστικό Ε΄.
[190] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 937 – 945. Αναγνωστικό Ε΄.
[191] Βλ. ό. π., σελ. 619 – 622. Αναγνωστικό Γ΄.
[192] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 699 – 700. Αναγνωστικό Δ΄.
[193] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
[194] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 784 – 787. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Της δικαιοσύνης, μόνο σε μια θεματική ενότητα, (βλ. **«Μια δίκη**[197]**»**), στην οποία τις διαφορές δυο γειτόνων λύνει το δικαστήριο.

Της ελευθερίας, και μόνο σε απόσπασμα της ενότητας, **«Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι**[198]**»**.

Της αλληλεγγύης – της φιλανθρωπίας: Αλληλεγγύη – αλτρουισμός – φιλανθρωπία για τους συγγραφείς είναι η παροχή βοήθειας και προστασίας σε ορφανά και απροστάτευτα παιδιά, (βλ. **«Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά** [199]» και, **«Η Ροδαυγή**[200]**»**) και σε ηλικιωμένους, ανήμπορους γέρους, (βλ. **«Ο Μπαρμπαγιώργης**[201]**»**, **«Στην Κατερινιώ μου, που είναι στην κυρά Σμαράγδα**[202]**»**). Επίσης το κείμενο **«Λίγο έλειψε να χάσωμε το Μενεκράτη**[203]**»**, θυμίζει τη φράση του Χριστού «Αγαπάτε και τους εχθρούς υμών», αφού το παιδί σώζει συμμαθητή του, ο οποίος παλαιότερα του είχε φερθεί πολύ άσχημα.

Της δημοκρατίας : Αν και τους συγγραφείς διακρίνει πνεύμα δημοκρατίας και ελευθερίας πνεύματος, αφού ήταν οπαδοί της νέας Αγωγής και μέλη προοδευτικών συλλόγων – «Εκπαιδευτικός Όμιλος» κ. ά., (βλ. παράρτημα), εντούτοις δε γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην αξία της δημοκρατίας. Μόνο σε απόσπασμα του κειμένου **«Δίνω τον όρκο του εφήβου**[204]**»**.

Της φιλίας, η οποία στα συγκεκριμένα αναγνωστικά παρουσιάζεται ως αυθόρμητη εκδήλωση συναισθημάτων και δεν υπακούει σε απόλυτα «πρέπει» προκειμένου να επιβιώσει. Στις παιδαγωγικές αντιλήψεις των συγγραφέων η φιλία προβάλλει ως ένας ειλικρινής δεσμός ανάμεσα στους συνομήλικους που για να εξασφαλιστεί δε χρειάζεται έμπρακτες προσπάθειες, (βλ. **«Ο πρώτος μου φίλος**[205]**»**, και **«Ένα ξαφνικό**[206]**»**).

Του σεβασμού: Οι συγγραφείς προβάλλουν το σεβασμό των μαθητών προς στους δασκάλους, και μάλιστα με υποταγή και τυφλή υπακοή στη γνώση και στη θέση που κατέχουν οι δεύτεροι. Ο υποχρεωτικός χαιρετισμός και το φίλημα των χεριών του δασκάλου, όπως φαίνεται στα κείμενα **«Παρουσιάζομαι στον Ερμογένη**[207]**»** και **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[208]**»**, δε συμβαδίζει με τη σύγχρονη παιδαγωγική. Σεβασμό στο δάσκαλο έπειτα από αναγνώριση της άσχημης συμπεριφοράς του μαθητή προς αυτόν, έχουμε στο κείμενο **«Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι**[209]**»**. Επίσης αναφέρεται ο σεβασμός στους γέρους, (βλ. **«Η Γλυκέρα με μαθαίνει να φορώ το χιτώνα σαν Αθηναίος**[210]**»**). Εντύπωση κάνει στο κείμενο **«Οι απελάτες»**[211], ο

---

[195] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 814 – 817.
[196] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
[197] Βλ. ό. π., σελ. 812 – 814. Αναγνωστικό Δ΄.
[198] Βλ. ό. π., σελ. 756 – 757. Αναγνωστικό Δ΄.
[199] Βλ. ό. π., σελ. 721 – 722. Αναγνωστικό Δ΄.
[200] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, ό. π., σελ. 663.
[201] Βλ. σελ. 824 – 827. Αναγνωστικό Δ΄.
[202] Βλ. ό. π., σελ. 765 – 767. Αναγνωστικό Δ΄.
[203] Βλ. ό. π., σελ. 747 – 748.
[204] Βλ. ό. π., σελ. 749 – 750. Αναγνωστικό Δ΄.
[205] Βλ. ό. π., σελ. 711 – 712. Αναγνωστικό Δ΄.
[206] Βλ. ό. π., σελ. 744 – 745. Αναγνωστικό Δ΄.
[207] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 717. Αναγνωστικό Δ΄.
[208] Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[209] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 756 – 757. Αναγνωστικό Δ΄.
[210] Βλ. ό. π., σελ. 712 – 713. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σεβασμός απέναντι στη γυναίκα, και στο κείμενο **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες»**[212], η ισότιμη αντιμετώπισή της με τον άνδρα.

Την αξία της ζωοφιλίας : Οι συγγραφείς παρουσιάζουν κείμενα με σχέσεις φιλίας ζώων – παιδιών, με στόχο τη συναισθηματική οργάνωση και ανάπτυξη του παιδιού, η οποία προκύπτει από τέτοιου είδους σχέσεις, (βλ. **«Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας**[213]**»**, **«Στο χωριό μου**[214]**»**, **«Η ζωή μας στην εξοχή**[215]**»**, **«Κάτι που δεν περίμενα**[216]**»** και **«Τα παιδικά μου χρόνια**[217]**»**).

Της φιλοξενίας: Στη συγκεκριμένη αξία οι συγγραφείς δίνουν μεγάλη βαρύτητα αφού, αυτή είναι η τρίτη στη σειρά, όπως δείχνει και ο συγκεκριμένος πίνακας αξιών (βλ. 2.2.2.3.10.). Τα κείμενα που προβάλλουν την αξία της φιλοξενίας, **«Ο Οδυσσέας και ο Ευρύαλος**[218]**»**, **«Στη στάνη**[219]**»** και **«Μοναστήρι και σχολείο**[220]**»** έχουν ως στόχο την επικοινωνία των ανθρώπων, την ανταλλαγή απόψεων και την αποφυγή της μοναξιάς. Η φιλοξενία προστατεύεται ακόμη και από τους ίδιους τους θεούς (ξένιος Δίας) οι οποίοι χαίρονται όταν βλέπουν τους ανθρώπους να είναι φιλόξενοι, όπως δείχνουν τα κείμενα, **«Ο Φιλήμονας και η Βαυκίδα**[221]**»** και **«Να κι ο Μενεκράτης**[222]**»**.

Της εργασίας: Με την αξία της εργασίας καλλιεργείται στα παιδιά η συνεργασία, το συναίσθημα της ευθύνης και η χαρά της δημιουργίας, (βλ. **«Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[223]**» και «Τ' Ανθεστήρια** [224]**»**). Επίσης οι μαθητές αντλούν γνώσεις για συγκεκριμένα επαγγέλματα και για δυο υλικά που είναι πηγή ενέργειας όπως **«τα κάρβουνα και ο ασβέστης**[225]**»**. Αποκτούν θετική στάση απέναντι στην αξία της εργασίας και γνωρίζουν το μόχθο των εργαζομένων, (βλ. **Είδες άσπρο κόρακα**[226]**» και «Η Σπιτονοικοκυρά μου** [227]**»**). Επίσης η μισθοδοσία των δασκάλων δίνει την ευκαιρία

---

[211] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄. Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ΄ αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος, Αθήνα 1978 σελ. 94.

[212] Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.

[213] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 713 – 715. Η αγάπη των παιδιών για τα ζώα, φανερώνεται εδώ περίτρανα. Αναγνωστικό Δ΄.

[214] Βλ. ό. π., σελ. 736 – 737. Αναγνωστικό Δ΄.

[215] Βλ. ό. π., σελ. 737 – 738. Αναγνωστικό Δ΄.

[216] Βλ. ό. π., σελ. 732 – 733. Αναγνωστικό Δ΄.

[217] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 702 – 703. Αναγνωστικό Δ΄.

[218] Βλ. ό. π., σελ. 653 – 654. Αναγνωστικό Γ΄.

[219] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 668-669. Αναγνωστικό Γ΄.

[220] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

[221] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 643 – 646. Αναγνωστικό Γ΄. Ο Φιλήμων ήταν γέρος από τη Φρογία που με τη γυναίκα του Βαυκίδα φιλοξένησε τους θεούς και γι' αυτό ανταμείφθηκε γενναιόδωρα. Επίσης δύο πίνακες κατέχουν σπουδαία θέση στην ευρωπαϊκή τέχνη : α) του Ρέμπρουτ, Εθνική πινακοθήκη της Ουάσιγκτον και β) του Ρούμπες στο Μουσείο Ιστορίας και Τέχνης στη Βιέννη. Και η όπερα που έγραψε ο Γκουνώ.

[222] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 738 – 739. Αναγνωστικό Δ΄.

[223] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.

[224] Βλ. ό. π., σελ. 724 – 725. Αναγνωστικό Δ΄.

[225] Βλ. ό. π., σελ. 666. Αναγνωστικό Γ΄.

[226] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 800 – 802. Αναγνωστικό Δ΄.

[227] Βλ. ό. π., σελ. 705. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στα παιδιά να κατανοήσουν πως με την εργασία οι άνθρωποι έχουν και οικονομικές απολαβές. (βλ. «**Τ' Ανθεστήρια** [228]») Με την αναφορά στην ομαδική εργασία ή σε δραστηριότητες της βουκολικής ζωής, καλλιεργείται ο αλληλοσεβασμός και η συνεργασία, (βλ. «**Ο τρύγος**[229]», «**Το μετάξι**[230]» και «**Στη στάνη**[231]»). Ακόμη γίνεται αναφορά στη ναυτική εργασία η οποία είναι πολύ σκληρή κι επικίνδυνη, ιδιαίτερα στα παλαιότερα χρόνια, (βλ. «**Η Θάλασσα**[232]» και «**Το τέλος ενός καραβιού**[233]»).

Με τις αναφορές στα **αρνητικά πρότυπα** οι συγγραφείς έχουν ως στόχο να δείξουν στους μαθητές πώς να προστατεύουν τον εαυτό τους και να αυτοβελτιώνονται. Ως αρνητικά παραδείγματα αναφέρουν το πρότυπο της απληστίας, (βλ. «**Ο Μίδας**[234]», «**Ο Αμπελουργός**[235]» και «**Οι απελάτες**[236]»), της ζήλιας, (βλ. «**Κάτι που δεν περίμενα** [237]), της αλαζονείας, (βλ. «**Στο παλιό το κάστρο**[238]» και «**Ο Λαγός και η χελώνα**[239]»), της δειλίας, (βλ. «**Οι απελάτες**[240]»), το πρότυπο του συντηρητικού ανθρώπου που αντιδρά σε οτιδήποτε καινούριο (βλ. «**Με το σιδηρόδρομο**[241]» και «**Ας αφήσωμε τους γέρους**[242]»), του κόλακα - μοναχικού παιδιού (βλ. «**Χωριζόμαστε σε κόμματα**[243]»), της αγένειας (βλ. «**Να κι ο Μενεκράτης**[244]») και του ανθρώπου που κοιτάζει μόνο το ατομικό του συμφέρον (βλ. «**Το κάστρο της Κυράς** [245]»).

Από την κατηγορία **αταξία – ήπιες μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς**, γίνεται φανερό πως οι συγγραφείς επιθυμούν την αποκατάσταση της τάξης με λεκτικές παρεμβάσεις όπως αποδεικνύουν τα κείμενα «**Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά** [246]», «**Στο στάδιο**[247]», «**Το πρώτο μου βραβείο**[248]», «**Η πρώτη μου αταξία**[249]», «**Ο**

---

[228] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 724 – 725. Αναγνωστικό Δ΄.
[229] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β, σελ. 598 – 599. Αναγνωστικό Δ΄.
[230] Βλ. ό. π., σελ. 804 – 808. Αναγνωστικό Δ΄.
[231] Βλ. ό. π., 668-669 Αναγνωστικό Γ΄.
[232] Βλ. ό. π., σελ. 946 – 953. Διηγήματα Παιδικά.
[233] Βλ. ό. π., σελ. 770 – 773. Αναγνωστικό Δ΄.
[234] Βλ. ό. π., σελ. 641 – 643. Αναγνωστικό Γ΄.
[235] Βλ ό. π., σελ. 778 – 781. Αναγνωστικό Δ΄.
[236] Βλ. ό. π., σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄.
[237] Βλ. ό. π., σελ. 732 – 733. Αναγνωστικό Δ΄.
[238] Βλ. ό. π., σελ. 658-659. Αναγνωστικό Γ΄.
[239] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 661-662. Αναγνωστικό Γ΄.
[240] Βλ. ό. π., σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄. Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ΄ αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος , Αθήνα 1978 σελ. 94.
[241] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 953 – 958. Αναγνωστικό Ε΄. Διηγήματα Παιδικά.
[242] Βλ ό. π., σελ. 808 – 811. Αναγνωστικό Δ΄.
[243] Βλ. ό. π., σελ. 729. Αναγνωστικό Δ΄.
[244] Βλ. ό. π., σελ. 738 – 739. Αναγνωστικό Δ΄.
[245] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910. Αναγνωστικό Ε΄.
[246] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β, σελ. 721 – 722. Αναγνωστικό Δ΄.
[247] Βλ. ό. π., σελ. 722 – 723. Αναγνωστικό Δ΄.
[248] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 709 – 711. Αναγνωστικό Δ΄.
[249] Βλ. ό. π., σελ. 707 – 708. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ακοντισμός[250]**»**, **«Μοναστήρι και σχολείο**[251]**»** και **«Παρά λίγο να πνίξω τον Λυκίδα**[252]**»**. Επίσης εντύπωση κάνει η διαλογική συζήτηση δασκάλου – μαθητή και η παρέμβασή του με σωστό χειρισμό για την επαναφορά στην τάξη των συγκρουόμενων μαθητών, δείχνοντας αρνητική στάση απέναντι στην τιμωρία όπως αποδεικνύει το κείμενο **«Ένα ξαφνικό**[253]**»**. Επίσης εκτός από το δάσκαλο βλέπουμε και τη μητέρα να παρεμβαίνει για τη συμμόρφωση του παιδιού. (βλ. **«Η πρώτη μου αταξία**[254]**»** και **«Να κι ο Μενεκράτης**[255]**»**.

Από την κατηγορία **κυρώσεις μέσω φυσικών συνεπειών** παρατηρούμε πως αυτές επιβάλλονται στην κλοπή, (βλ. **«Ο Ποσειδώνας γίνεται άφαντος**[256]**»**, **«Βρίσκω τον Ποσειδώνα στο σάκο μου**[257]**»** και **«Ο θρίαμβος**[258]**»**. Στην παραδειγματική τιμωρία **«Του ξένου αμπελιού**[259]**»** έχουμε την αναγνώριση του λάθους από το αγόρι που έφταιξε στην κλοπή και τέλος τιμωρήθηκε. Επίσης την επιβολή τιμωρίας με θάνατο ως παρακοή στις νουθεσίες των μεγαλυτέρων έχουμε στο κείμενο **«Ο Φαέθοντας**[260]**»** και **«Δαίδαλος και Ίκαρος**[261]**»**. Οι μεγάλοι όπως είναι φανερό στα δυο αυτά κείμενα αν και παρουσιάζονται ως έμπειροι και γνώστες των πάντων δεν καταφέρνουν τελικά να πείσουν τους παραβάτες. **«Ο Αργοναύτης Αγκαίος**[262]**»** τιμωρείται κι αυτός με θάνατο για τον απάνθρωπο τρόπο με τον οποίο συμπεριφερόταν στους δούλους του. Τέλος αναφορά γίνεται στο θάνατο του Περιφήτη επειδή παραβιάζει τους κανόνες του δικαίου, (βλ. **«Ο Θησέας παρουσιάζεται στον πατέρα του τον Αιγέα.**[263]**»**). Ακόμη επισημαίνεται ότι δεν πρέπει να αφαιρούμε ό,τι ανήκει στους άλλους, (βλ. **«Οι απελάτες**[264]**»**).

Επίσης γίνεται αναφορά στη σωματική ποινή σε τρία κείμενα, **«Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση**[265]**»**, **«Η τιμωρία**[266]**»** και **«Μοναστήρι και σχολείο** [267]**»**. Από τα συγκεκριμένα κείμενα μόνο **«Η τιμωρία»** αποτελεί θεματική ενότητα. Οι άλλες δύο αναφορές είναι αποσπάσματα των κειμένων. Βέβαια δεν μπορεί να αποτελέσει δείγμα συντηρητικής αγωγής η μία και μόνη αναφορά στο συγκεκριμένο μέσο αγωγής, μπροστά

---

[250] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 720 – 721. Αναγνωστικό Δ΄.
[251] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.
[252] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 745 – 747. Αναγνωστικό Δ΄.
[253] Βλ. ό. π., σελ. 744 – 745. Αναγνωστικό Δ΄.
[254] Βλ. ό. π., σελ. 707 – 708. Αναγνωστικό Δ΄.
[255] Βλ. ό. π., σελ. 738 – 739. Αναγνωστικό Δ΄.
[256] Βλ. ό. π., σελ. 730. Αναγνωστικό Δ΄.
[257] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 743 – 744. Αναγνωστικό Δ΄.
[258] Βλ. ό. π., σελ. 748 – 749. Αναγνωστικό Δ΄.
[259] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 597 – 598. Αναγνωστικό Γ΄.
[260] Βλ. ό. π., σελ. 599-600. Αναγνωστικό Γ΄.
[261] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, 626 – 628. Αναγνωστικό Γ΄.
[262] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, 637 – 638. Αναγνωστικό Γ΄.
[263] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 632 – 637. Αναγνωστικό Γ΄.
[264] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β, σελ. 910 – 926. Αναγνωστικό Ε΄. Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ' αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος, Αθήνα 1978 σελ. 94.
[265] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 705 – 706. Αναγνωστικό Δ΄.
[266] Βλ. ό. π., σελ. 708 – 709. Αναγνωστικό Δ΄.
[267] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855. Αναγνωστικό Ε΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στην πληθώρα των κειμένων των συγκεκριμένων αναγνωστικών. Σωστό όμως είναι να είχε αποφευχθεί. Επίσης σωματική ποινή έχουμε μεταξύ των μαθητών, όπως φανερώνουν τα κείμενα «**Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα**[268]» και «**Κάτι που δεν περίμενα** [269]». Ενώ επιθυμία για χειροδικία έχουμε στο «**Ξένο Αμπέλι**» [270].

Κυρώσεις μέσω ψυχολογικών ποινών έχουμε στο κείμενο «**Ο πατέρας μου διώχνει το Μενεκράτη**[271]», στο οποίο γίνεται λόγος για το διωγμό του Μενεκράτη από το σπίτι που τον φιλοξενεί, αφού αυτός δε συμμορφώνεται στις αρχές της φιλοξενίας.

Το παιχνίδι ως μέσο αγωγής ελάχιστα παρουσιάζεται. Μόλις σε οκτώ κείμενα και χωρίς να είναι θεματική ενότητα το παιχνίδι δεν περιορίζεται από τους ενήλικες, αλλά και δεν ενδιαφέρει τους συγγραφείς ως παιδαγωγικό μέσο, εξυπηρετώντας την άποψη ότι το παιχνίδι για το παιδί του σχολείου αποτελεί χάσιμο χρόνου. Ωστόσο τα παιδιά αυτενεργούν και κάνουν παιχνίδι τους ό,τι βρίσκεται στο κοντινό τους περιβάλλον, (συμβολικό παιχνίδι), (βλ. «**Η Θάλασσα**[272]» και «**Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες**[273]»). Από τα λιγοστά ευρήματα διαπιστώθηκε πως το παιχνίδι είναι ομαδικό, (βλ. «**Στην παλαίστρα**[274]» και «**Ο τρύγος**[275]»). Αξίζει να σημειωθεί πως σε ομαδικά παιχνίδια παίρνουν μέρος και οι ενήλικες τις βραδινές ώρες, αφού πρώτα ολοκληρώνουν την εργασία τους, αφήνοντας έτσι να εννοηθεί ότι το παιχνίδι επιτρέπεται όταν το παιδί έχει τελειώσει τις ασχολίες του. Επίσης έχουμε το ατομικό παιχνίδι, (βλ. «**Τα παιδικά μου χρόνια**[276]» και «**Γ υρίζω στο σπίτι για τα γλυκά**[277]») και το παιχνίδι αντικείμενο, βλ. «**Η γέννηση του αντρειωμένου**[278]».

Όπως προκύπτει από την παρούσα εργασία οι αναφορές **στις εκδρομές** είναι ελάχιστες. Όμως όταν οι εκδρομές είναι προγραμματισμένες και σωστά μελετημένες, προσφέρουν ψυχαγωγία, μόρφωση και γνώριμία των παιδιών με το περιβάλλον και τη φύση γενικότερα, (βλ. «**Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα** [279]», «**Στο χωριό μου** [280]», «**Η ζωή μας στην εξοχή** [281]» και «**Οι τελευταίες ημέρες των διακοπών**[282]». Επίσης ο καθαρός αέρας της εξοχής βοηθά στη βελτίωση της υγείας του κοριτσιού, όπως δείχνει το κείμενο «**Η ζωή μας στην εξοχή** [283]».

Ως γενικό συμπέρασμα για την κατηγορία «**Μέσα Αγωγής**», μπορούμε να πούμε ότι : Μεγάλη βαρύτητα δίνουν οι συγγραφείς στα πρότυπα, αφού αυτά συγκεντρώνουν το 59% των αναφορών. Στα συγκεκριμένα πρότυπα, οι αξίες και οι αρετές είναι εκείνες που ανεβάζουν το ποσοστό, όπως φάνηκε στον πίνακα των συγκεκριμένων προτύπων.

---

[268] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 725 – 729. Αναγνωστικό Δ΄.
[269] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 732 – 733. Αναγνωστικό Δ΄.
[270] Βλ. ό. π., σελ. 597 – 598. Αναγνωστικό Γ΄.
[271] Βλ. ό. π., σελ. 740 – 743. Αναγνωστικό Δ΄.
[272] Βλ. ό. π., σελ. 946 – 953.
[273] Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616. Αναγνωστικό Γ΄.
[274] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 716 – 717. Αναγνωστικό Δ΄.
[275] Βλ. ό. π., σελ. 739 – 740. Αναγνωστικό Δ΄.
[276] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 702 – 703. Αναγνωστικό Δ΄.
[277] Βλ. ό. π., σελ. 721 – 722. Αναγνωστικό Δ΄.
[278] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844. Αναγνωστικό Ε΄.
[279] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 730 – 732. Αναγνωστικό Δ΄.
[280] Βλ. ό. π., σελ. 736 – 737. Αναγνωστικό Δ΄.
[281] Βλ. ό. π., σελ. 737 – 738. Αναγνωστικό Δ΄.
[282] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 743. Αναγνωστικό Δ΄.
[283] Βλ. ό. π., σελ. 737 – 738. Αναγνωστικό Δ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φαίνεται πως οι συγγραφείς πιστεύουν στην ηθική και συναισθηματική ανάπτυξη των μαθητών, με ένα σύνολο αξιών και αρετών που μόνο θετικά αποτελέσματα μπορεί να προσφέρει. Ακολουθούν οι σοβαρές αντικοινωνικές συμπεριφορές οι οποίες θα λέγαμε ότι προτείνονται ως αρνητικά παραδείγματα, όπου οι παραβάτες τιμωρούνται από τους μεγαλύτερους, οι οποίοι φαίνονται να είναι πιο σώφρονες και πιο έμπειροι. Ακολουθούν οι αμοιβές και οι αταξίες οι οποίες φαίνεται να ενδιαφέρουν το ίδιο και έχουν την ίδια αξία για τους συγγραφείς. Τελευταία θέση κατέχουν το παιχνίδι και οι εκδρομές που όπως είναι φανερό ελάχιστα απασχολούν τους συγγραφείς και την κοινωνία γενικότερα, ως μέσα ανάπτυξης του παιδιού.(βλ. πίνακας 21- γράφημα 21 σελ. 267)

Όσο αφορά την κατηγορία ανάλυσης **«Η εικονογράφηση των αναγνωστικών Ανδρέα Καρκαβίτσα- Ν. Έλατου»**, διαπιστώθηκε ότι:

Οι εικόνες των συγκεκριμένων αναγνωστικών, τις οποίες ζωγράφισε ο ζωγράφος Α. Ρούμπος, δείχνουν μια σαφή απεικόνιση της πραγματικότητας της εποχής, στην οποία αναφέρονται. Στις εικόνες των εξώφυλλων υπάρχει κίνηση και αποτυπώνεται πιστά η πραγματικότητα. Στις εικόνες των κειμένων και των τριών αναγνωστικών έχουμε πάλι πιστή φωτογράφηση της πραγματικότητας. Έχουν έντονη ρεαλιστικότητα, αυστηρή γραμμή και πιστή φωτογράφηση του περιεχόμενου των κειμένων. Χρησιμοποιείται η καμπύλη γραμμή και η τεθλασμένη. Οι συγκεκριμένες εικόνες πλουτίζουν τα βιώματα των μαθητών και καλλιεργούν τις αισθήσεις τους. Η αισθητική ανάλυση των εικόνων βοηθάει τους μαθητές να εκφράσουν σκέψεις και ιδέες, ώστε να εμπεδώσουν καλύτερα το μάθημα. Επίσης εντύπωση κάνει η απεικόνιση του κορανίου στο αναγνωστικό της Ε΄ τάξης «**Διγενής Ακρίτας**», δείχνοντας έτσι το σεβασμό σε ξένα ιερά σύμβολα και την ελευθερία της γνώσης, απόψεις τις οποίες ασπάζονται οι υποστηριχτές της νέας αγωγής, όπως έγινε φανερό στο θεωρητικό μέρος της έρευνας.

Συμπερασματικά, ο Ανδρέας Καρκαβίτσας από τη μια και ο Ν. Έλατος από την άλλη επηρέασαν σημαντικά, από το χώρο του μαθήματος των Νέων Ελληνικών, την εκπαίδευση των μαθητών, γιατί το έργο τους είναι καρπός συνεργασίας λογοτέχνη και παιδαγωγού, με πρώτο λόγο στο λογοτέχνη, για τη δημιουργία ενός πολύ καλού παιδικού βιβλίου, όπως επιβάλλει η ιδιομορφία της παιδικής λογοτεχνίας[284]. Η διερεύνηση των απόψεών τους αποκαλύπτει την παιδαγωγική και σε κάποιο βαθμό τη διδακτική πρακτική στο συγκεκριμένο μάθημα. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας αν και συντηρητικός στις πολιτικές του πεποιθήσεις διακρίνεται για τις παιδαγωγικές του απόψεις που είναι σύμφωνες με το πνεύμα της νέας αγωγής γιατί πάνω απ' όλα βάζει την αγάπη του για το παιδί. Δηλαδή εκτός από παιδευτικό χαρακτήρα που έχει για το λαό μας το έργο του, «θέλησε αμεσώτατα να φτάσει, παιδαγωγικότατα, στην απαλή πρώτη ηλικία, παρέχοντας στους νεοσσούς του γένους το πρώτο φως. Τόσο πίστευε στην αποστολή του»[285]. Είναι αξιοσημείωτο να αναφέρουμε ότι τα αναγνωστικά γράφονται στα τελευταία χρόνια της συγγραφικής του καριέρας και παρόλα αυτά βλέπουμε ότι τα διακρίνει η αγάπη και η τρυφερότητα προς τα παιδιά και τον εσωτερικό τους κόσμο γενικότερα. Μάλιστα

---

[284] Βλ. Πέτρου Χάρη : «Η παιδική λογοτεχνία και τα σημερινά παιδιά».(Κύκλος του Ελλ. Παιδ. Βιβλίου, δελτίο 1976, σελ. 21): Και ούτε μπορούσε να γίνει διαφορετικά. Παιδαγωγός δεν είναι λογοτέχνης. Αντίθετα, ο λογοτέχνης που γράφει για παιδιά έχει μέσα του, μέσα στη σκέψη του, χωρίς να το ξέρει και χωρίς να το προσπαθεί, έχει και τον παιδαγωγό χάρη στην ικανότητά του να αισθάνεται γρηγορότερα και ταχύτερα εκείνο που ψάχνει και βρίσκει με αργή μέθοδο η επιστήμη».

[285] Βλ. Α. Καρκαβίτσα *Άπαντα*, επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Α΄, σελ. 74.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αισθανόταν μία απέραντη ευτυχία με την ενασχόλησή του με τα αναγνωστικά, πράγμα που δηλώνει την αγάπη του προς την πρώτη απαλή ηλικία και την πίστη του στη διαμόρφωση του παιδικού χαρακτήρα. Έτσι διακρίνουμε τον ευαίσθητο και τον ασύγκριτο παιδαγωγό[286]. Όλα τα έργα του, βλέπει κανείς, πως είναι τόσο μεστά και περιεκτικά και σου δίνει την εντύπωση πως δεν πλεονάζει ούτε μία λέξη. Δίκαια λοιπόν ο Η. Βουτιερίδης θα πει για το έργο του : «Είναι το νεοελληνικό εθνικό έπος σε πεζό λόγο...»[287].

Ο Ε. Παπαμιχαήλ (Ν. Έλατος) σπούδασε στη Γερμανία (1912-1914) παιδαγωγικά. Υποστηριχτής της δημοτικής γλώσσας, όπως άλλωστε και ο Α. Καρκαβίτσας, χάρισαν στην ελληνική εκπαίδευση αναγνωστικά με προοδευτική και αντιαυταρχική αγωγή[288].

Μέσα λοιπόν από τη διερεύνηση των κειμένων των αναγνωστικών μπορούμε να πούμε πως αναδείχτηκαν οι παιδαγωγικές απόψεις των συγγραφέων, αφού τα ίδια τα αναγνωστικά και τα πραγματογνωστικά διηγήματα ανήκουν στην παιδαγωγική κατηγορία, στην οποία με κάθε επιφύλαξη, κατατάσσει η Ν. Σιδερίδου[289].

Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να πούμε ότι η μεταρρύθμιση του 1917 δεν απέβλεπε μόνο στην αλλαγή της γλώσσας των αναγνωστικών, αλλά και στην αλλαγή του περιεχομένου, στην προβολή των αξιών και των προτύπων. Επίσης διαπιστώνεται η αντίθεση των συντηρητικών και προοδευτικών δυνάμεων ως προς τη γλώσσα, το περιεχόμενο, τα κοινωνικοπολιτικά πρότυπα και την πολιτική ιδεολογία των αναγνωστικών.

---

[286] Βλ. Νίκη Σιδερίδου, Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και η εποχή του, Αθήνα 1959, σελ. 182.

[287] Βλ .Τάσος Βόλτης, Αναγνωστικά δύο αιώνων στο Δημοτικό σχολείο, εκδ. Σμυρνιωτάκη, σελ. 369.

[288] Για τη συνεργασία με τον Καρκαβίτσα ο Νώντας Έλατος αναφέρει σχετικά:

[289] Βλ. Ν. Σιδερίδου, Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και η εποχή του, Αθήνα 1959,σελ.39.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.5. Προτάσεις.

Επειδή το αναγνωστικό είναι το κυρίαρχο βιβλίο στα χέρια του μαθητή, θα πρέπει να προσεχθεί περισσότερο απ' όλα τα υπόλοιπα βιβλία. Γιατί οι μαθητές μέσα από το συγκεκριμένο γλωσσικό μάθημα οικειοποιούνται σύμφωνα με τις δυνατότητές τους τον εκφραστικό πλούτο, για να οδηγηθούν στην πνευματική συγκρότηση και στην αποτελεσματική επικοινωνία με τον περιβάλλοντα χώρο. Μέσα από τη γλώσσα προάγεται η συνεργασία και η συνεννόηση των ανθρώπων δημιουργώντας πολιτισμό. Το αναγνωστικό ήταν και θα είναι το κατεξοχήν βιβλίο του ελληνικού σχολείου. Αποτελεί το βιβλίο που περιλαμβάνει θέματα που έχουν σχέση με το περιβάλλον του παιδιού (σχολείο, οικογένεια), με τη λογοτεχνία, με τη φύση, και αναπαριστούν την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα.

Όσοι εμπλέκονται με τη βελτίωση και την ποιότητα των αναγνωστικών, μαθητές, εκπαιδευτικοί, γονείς, συγγραφείς και υπεύθυνοι της εκπαιδευτικής πολιτικής, δεν χρησιμοποιούν ενιαία κριτήρια και κατανοούν εντελώς διαφορετικά πράγματα, όταν μιλούν για «σωστά» αναγνωστικά. Επομένως είναι φανερό ότι απαιτείται να χρησιμοποιούνται ενιαία κριτήρια με βάση την επιστημονική έρευνα.

Τα κριτήρια αυτά μπορεί να είναι :

Η επιστημονική και κοινωνική εγκυρότητα, η διαφάνεια αφετηρίας και προθέσεων[290], η παιδαγωγική και διδακτική εγκυρότητα, η συμφωνία με το αναλυτικό πρόγραμμα, η καλλιέργεια της αυτενέργειας και της κριτικής σκέψης, η καλαίσθητη εμφάνιση, η έγκαιρη διανομή συγχρόνως όλων των μερών-τευχών, βιβλίου ασκήσεων, βιβλίου δασκάλου, τεστ αξιολόγησης, η αξιολόγηση σε τακτά χρονικά διαστήματα, η δέουσα προσοχή σε ορισμένα τεχνικά χαρακτηριστικά: γραφή, μέγεθος γραμμάτων, το μήκος των σειρών, η δόμηση των κειμένων (υπογραμμίσεις, πλαίσια, γραμμές κλπ), τα χρώματα, η βιβλιοδεσία.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι για να εκδοθεί ένα αναγνωστικό που να διαπαιδαγωγεί τους μαθητές με επιστημονική εγκυρότητα πρέπει να συνεργαστούν πολλές ειδικότητες, χρειάζεται δηλαδή συλλογική προσπάθεια.

Είναι ανάγκη ο εκπαιδευτικός ή ο σύλλογος κάθε σχολείου να επιλέγει το αναγνωστικό που ανταποκρίνεται στις αρχές της επιστήμης της αγωγής. Για να γίνει αυτό χρειάζεται ο εκπαιδευτικός να επιμορφώνεται, ώστε να αξιολογεί σωστά τα αναγνωστικά[291]. Με τα παραπάνω θίγουμε την καθιέρωση του πολλαπλού βιβλίου, γιατί έτσι νομίζουμε ότι θα συμβάλλει στην αναβάθμιση της ποιότητας του σχολικού αναγνωστικού.

Η εκάστοτε συντακτική επιτροπή θα πρέπει να έχει υπόψη της τα ενδιαφέροντα και του μαθητή της πόλης και της επαρχίας και του χωριού ιδιαίτερα. Το αναγνωστικό θα πρέπει να συμπεριλάβει στη θεματογραφία του σύγχρονα επαγγέλματα, κάνοντας έτσι ένα είδος σχολικού επαγγελματισμού. Από την παρούσα μελέτη προέκυψε πως ελάχιστη αναφορά έγινε στα γυναικεία επαγγέλματα. Γι' αυτό προτείνουμε στα νέα αναγνωστικά να τυπωθεί ο επαγγελματικός ρόλος και του άνδρα και της γυναίκας σύμφωνα με τα δεδομένα της πραγματικότητας. Επίσης σύγχρονα κοινωνικά, διαπολιτισμικά και

---

[290] Εννοούμε εδώ ότι ο εκπαιδευτικός πρέπει να ενημερώνεται για τις επιστημονικές, θεωρητικές ή άλλες αφετηριακές θέσεις του συγγραφέα, γι' αυτό και το βιβλίο του δασκάλου πρέπει να έχει κύρος επιστημονικό.

[291] Σε άλλες χώρες δεν επιμορφώνονται μόνο οι εκπαιδευτικοί, αλλά όλοι όσοι εμπλέκονται με τη συγγραφή και παραγωγή του σχολικού βιβλίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περιβαλλοντικά προβλήματα, θέματα ειδικής αγωγής, υγείας, περιβαλλοντικής και κυκλοφοριακής αγωγής δεν πρέπει να αγνοηθούν. Ακόμη θέματα που αφορούν τις σχέσεις των ανθρώπων ως μελών της οικογένειας, του σχολείου, της κοινωνίας και της πολιτείας γενικότερα είναι αρκετά ενδιαφέροντα και θα λέγαμε πως επιβάλλεται να θίγονται μέσα από τα αναγνωστικά βιβλία.

Επιπλέον τα αναγνωστικά εγχειρίδια πρέπει να είναι καλαίσθητα, να οδηγούν στην κριτική σκέψη και να εξάρουν τη φαντασία των μαθητών. Με απλά κατανοητά βήματα-σύμφωνα με τα πορίσματα της επιστήμης της αγωγής - να οδηγούν τα παιδιά στους στόχους των κειμένων τους. Εδώ σημαντικό ρόλο παίζει και η εικονογράφηση που όπως επισημάνθηκε από την παρούσα μελέτη, συμβάλλει ουσιαστικά στην κατανόηση του κειμένου, εξάρει τη φαντασία των παιδιών (όταν δεν είναι βέβαια πιστή απεικόνιση της πραγματικότητας) και προκαλεί το ενδιαφέρον για δημιουργική μάθηση.

Τέλος για να καλλιεργηθεί ο γραπτός και προφορικός λόγος, η διδασκαλία της γραμματικής και του συντακτικού και τα μηνύματα του περιεχομένου, πρέπει να επιλέγονται κείμενα (πεζά, ποιήματα) με βάση τις σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις.

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο, ότι τα αναγνωστικά βιβλία συντελούν στην πνευματική και τη συναισθηματική ανάπτυξη των μαθητών. Συμβάλλουν επίσης στην καλλιέργεια της ανάγνωστικής δεξιότητας, ψυχαγωγούν το παιδί και το βοηθούν να αγαπήσει τον έντεχνο λόγο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΤΡΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

1.1. ΒΙΟΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ

ΒΙΟΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ	ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ	ΕΛΛΗΝΙΚΗ - ΞΕΝΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ-ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
18[illegible] Γεννιέται στα Λεχαινά της Ηλείας ο Ανδρέας Καρκαβίτσας παί του Δημητρίου Ανδρέου Καρκαβίτσα και της Λαινιώτισσας Άννας Βασ. Σ[illegible]τσά. Από το γάμο των γονιών τ[illegible] το 1864, γεννήθηκαν έντεκα παιά. Επέζησαν πέντε αγόρια και τέσερα κορίτσια.	1866: Ολοκαύτωμα Αρκαδίου Η Κρήτη κηρύσσει την ένωση με την Ελλάδα – Πόλεμος Αυστρίας – Πρωσσίας	1866: Ε. Ροΐδη «Πάπισσα Ιωάννα»
	1867: Θάνατος Όθωνος	1867: Δ. Παπαρρηγόπουλος, Ποιήσεις. Βαλαωρίτης, Αθανάσιος Διάκος, Αστραπόγιαννος 1868:Βλάχος,ΛοχαγόςΕθνοφυλακής, Εφημερίς των παίδων.
	1869: (6 Φεβρ.)Η Ελλάδα υποχρεώνεται να εγκαταλείψει την Κρήτη. Εγκαίνια διώρυγας Σουέζ	1869:Α. Κατακουζινός, Μύθοι.
18[illegible]:Γράφεται στη πρώτη τάξη του Δημοτικού Σχολείου Λεχαινών της Ηλείας.	1870: Σφαγή του Δήλεσι	1870: Δ. Παπαρρηγόπουλος, Χαρακτήρες.- Προβελέγγιος, Θησεύς.-Πολίτης, Μελέτη περί του βίου των νεώτερων Ελλήνων.
18[illegible].Γενιέται ο αδερφός του Νικος (Κώστας(1871-1959, ο κωμικός διηγηματογράφος.	1871: Κομμούνα Παρισσίων	
18[illegible]:Γενιέται ο αδερφός του Βασίλης 1873-1937.	1872: Το Πατριαρχείο κηρύσσει τους Βούλγαρους σχηματικούς	
	1873: «Λαυρεωτικά»	1873:Βιζυηνός, «Ποιητικά πρωτόλεια, Βράβευση του έργου του Δ. Καμπούρογλου, Η φωνή της καρδιάς μου. Κονεμένος, Το ζήτημα της γλώσσας.
	1875: Κυβέρνηση Τρικούπη – Θάνατος Αμαλίας	1871-1874: Ν. Πολίτη «Νεοελληνική Μυθολογία», Μ. Twain « Τομ Σόγιερ» 1875: Τολστόι: «Παιδικά Αναγνώσιμα» Πολυλάς, Μετάφραση Οδύσσειας 1876: Κυκλοφορία Εστίας
18[illegible]: Αποφοιτά από το Σχολαρχείο Λεχαινών και γράφεται στην πρώτη τάξη του Γυμνασίου Πατρών.	1877: Εφεύρεση φωνογράφου	1877: Ίψεν «Πέερ Γκυντ», Ο Γαβριηλίδης στην Αθήνα
	1878: Η Κύπρος στους Άγγλους. (19 Φεβρουαρίου/3 Μαρτίου) Συνθήκη Αγίου Στεφάνου. (23 Μαίου/4 Ιουνίου) Η Κύπρος περιέρχεται στους Άγγλους. (1/13 Ιουλίου) Συνέδριο Βερολίνου.	1878: Κυκλοφορεί ο Ραμπαγιάς Η.Malot: «Χωρίς Οικογένεια»
		1879: Έκδοση «Διαπλάσεως των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

18[illegible]: Αρρωσταίνει και διακόπτει γι[illegible] ένα εξάμηνο την π[illegible]κολούθηση των μαθημάτων σ[illegible] Γυμνάσιο της Πάτρας. 18[illegible]: Γεννιέται η αδερφή του Χ[illegible]κλεια 1880-1941, παντρεμένη σ[illegible] Λεχαινά		Παίδων» Βιζυηνός Άραψ και η κάμηλος αυτού 1880: Emile Zola: «Νανά», Δ. Βικέλα: «Λουκής Λάρας»,Δροσίνης, Ιστοί αράχνης, Καμπάς,Στίχοι.
	1881: Προσάρτηση μέρους Θεσσαλίας και Ηπείρου	1881: Δ. Καμπούρογλου «Μύθοι και διάλογοι»
18[illegible]: Αποφοιτά τον Ιούλιο μήνα α[illegible] το Γυμνάσιο της Πάτρας. Π[illegible]τη ενασχόληση του με την Π[illegible]ση. Γεννιέται η αδερφή του Ε[illegible]νη,	1882: Χαρ. Τρικούπης – Αρχή κατασκευής σιδηροδρόμου-Απομόνωση του βακίλου φυματίωσης από τον Ρ. Κοχ.	1882: Ίδρυση Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας.-Κυκλοφορία του Ρωμηού.-Κόντος, Γλωσσικαί παρατηρήσεις.-Παπαδιαμάντης, Οι έμποροι των εθνών. Άννινος, Το οκνηρόν γατάκι. 1883: Βιζυηνός, Ατθίδες αύραι, Το αμάρτημα της μητρός μου. Πανάς, Έργα αργίας. Πολέμης, Ποιήματα, Lorenzini «Πινόκιο»-Pyle «Ρομπέν των δασών», Κουρτίδης, παιδικοί διάλογοι, παιδικά διηγήματα.
18[illegible]: Γράφει στις 28 Οκτωβρίου το π[illegible]το του διήγημα την «Ασήμω», π[illegible] δημοσιεύεται στην «[illegible]δομάδα» τον Μάρτιο του 1885. Τ[illegible] Δεκέμβριο αναγγέλλει την έ[illegible]ση της πρώτης του ποιητικής σ[illegible]λογής «Απαρχαί», που τελικά δ[illegible]κυκλοφορεί. Δημοσιεύει επίσης τ[illegible]ρώτα του λαογραφικά κείμενα.	1884: Πολιτική κυριαρχία Τρικούπη – Σιδηρόδρομοι ΑΠΠ	1884: Χατζιδάκις, Μελέτη επί της Νέας Ελληνικής.-Δ. Βερναδάκης, Ψευδαττικισμού έλεγχος.-Γ. Δροσίνης, Ειδύλλια.R. Stevenson: Δοκίμιο για το μυθιστόρημα. Κονδυλάκης, ο αδερφοδιώχτης. Κατακουζηνός, Μούσα των παίδων.
	1885: Pasteur, αντιλυσσικό εμβόλιο	1885:Α. Παπαδιαμάντης, Χρήστος Μηλιώνης.-Αρχίζει η έκδοση του Ημερολογίου του Σκόκου.
18[illegible]6: Στην επέτειο της 25ης Μ[illegible]ρτίου στα Λεχαινά απαγγέλει π[illegible]ριωτικό ποίημά του. Από τις 21 Ο[illegible]τωβρίου ως τις 11 Νοεμβρίου π[illegible]αίνει, ταξιδιώτης στη Ζάκυνθο. Δ[illegible]μοσιεύει Το παιδί του χωριού. 18[illegible]7: Από τον Ιούλιο μήνα με το [illegible]δώνυμο Πέτρος Αβράμης σ[illegible]λνει ανταποκρίσεις από τα Λ[illegible]χαινά στη «Νέα Εφημερίδα» Δ[illegible]ηνών. Στις 12 Οκτωβρίου [illegible]ειώνει και στέλνει τον «[illegible]ωρεσμένο» να δημοσιευτεί.	1886: Ναυτικός αποκλεισμός της Ελλάδας από τις Μ. Δυνάμεις. Επιστράτευση. Νίκη Γκριτζόβαλι-Κούτρας	1886:Δροσίνης, Αμαρυλλίς.-Λασκαράτος, Ιδού ο άνθρωπος.-Παλαμάς, Τραγούδια της πατρίδας μου.-Ψυχάρης.
18[illegible]8: Στις 23 Απριλίου (Μεγάλο [illegible]βατο)ταξιδεύει, για ένα μήνα, [illegible] Δωρίδα και Παρνασσίδα όπου [illegible] αρρωσταίνει. Τα Χριστούγεννα [illegible]ρνει το πτυχίο του από την	1888: Το πρώτο αυτοκίνητο με βενζινομηχανή	1888: Γ. Ψυχάρης «Το ταξίδι μου»,Κ. Παλαμάς, Το σκολειό και το σπίτι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΤΡΩΝ

ατική Σχολή Αθηνών με βαθμό λίς καλώς». 18 Από τις 8 Φεβρουαρίου ως τις 23 Ιουνίου 1891 υπηρετεί, στρατευμένος, στη Διοχία Νοσοκόμων Αττικής. Προέρχεται σε έφεδρο Ανθυπίατρο στις αρχές του Απριλίου και μετατίθεται στο Στρατιωτικό Φαρμακείο Αθηνών. Στις 3 Ιουνίου παίρνει μετάθεση για την Κέρκυρα. Τέλη Ιουλίου, αδειούχος, φιλοξενείται στο Αγρίνιο από τον Κ. Χατζόπουλο. Από το Αγρίνιο πηγαίνει στα Λεχαινά και κάθεται ως τις 21 Αυγούστου, αρχίζοντας τη γραφή της «Λυγερής». Ξαναγυρίζει στην Κέρκυρα και μένει εκεί ως το Μάιο του	1889: Πύργος του Άιφελ	1889: Αλ. Πάλλη: «Τραγουδάκια για παιδιά» Κόκκος - Κορομηλάς, Η τύχη της Μαρούλας.- Πάλλης, Τραγουδάκια για παιδιά.- Πολυλάς, μετάφραση του Άμλετ, Μητσάκης Δυο μικροί, Παπαδιαμάντης, Σταχομαζώχτρα, Χριστοβασίλης, Η καλύτερή μου Αρχιχρονιά, Πάλλης, Τραγουδάκια για παιδιά, Παιδικόν περιοδικόν.
18: Στις 8 Απριλίου η εφημερίδα τα Αθηνών «Εστία» αρχίζει τη δημοσίευση της «Λυγερής». Στις 20 Μαΐου παίρνει μετάθεση στη Φρουρά του Μεσολογγίου	1890: Σύσταση του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου στην Αθήνα.	1890: Καλοσγούρος, Κριτικαί παρατηρήσεις περί της μεταφράσεως του Αμλέτου, του Ιακώβου Πολυλά.- Μαρκοράς Ποιητικά έργα.- Μητσάκης, Εις Αθηναίος χρυσοθήρας.-Πολυλάς, μετάφραση Ιλιάδας
1 υπηρετεί, στρατευμένος, στη Διοχία Νοσοκόμων Αττικής. Προέρχεται σε Έφεδρο Ανθυπίατρο στις αρχές του Απριλίου και μετατίθεται στο Στρατιωτικό Φαρμακείο Αθηνών. Στις 3 Ιουνίου παίρνει μετάθεση για την Κέρκυρα. Τέλη Ιουλίου, αδειούχος, φιλοξενείται στο Αγρίνιο από τον Κ. Χατζόπουλο. Από το Αγρίνιο πηγαίνει στα Λεχαινά και κάθεται ως τις 21 Αυγούστου, αρχίζοντας τη γραφή της «Λυγερής». Ξαναγυρίζει στην Κέρκυρα και μένει εκεί ως το Στις 20 Ιανουαρίου, ύστερα από επιτυχείς εξετάσεις, παίρνει την άδεια άσκησης του ιατρικού λειτουργήματος. Τον Μάιο μετατίθεται στη Λάρισα. Στις 23 Ιουνίου απολύεται από το Στρατό. 1892. Στις 18 Μαΐου επιβιβάζεται από την «Πανελλήνιο Ατμοπλοΐα» ως γιατρό στο πλοίο «Αθήναι». Τον	1891: Ίδρυση Γεωργικής Εταιρίας-Γαλλορωσική Συμμαχία. Ανακάλυψη του πλασμωδίου της ελονοσίας από τον Κ. Λαβεράν	1891: Καβάφης, «Κτίσται».- Κρυστάλλης, Αγροτικά.-Παλαμάς, Θάνατος παλληκαριού. Εφταλιώτης, Πρώτη αγάπη, Ξενόπουλος, Άμα μεγαλώσω, Παπαδιαμάντης, Στο Χριστό στο κάστρο, Ξενόπουλος, Η αδελφούλα μου. 1892: Κορομηλάς, Ο αγαπητικός της Βοσκοπούλας.-Πολυλάς, Η φιλολογική μας γλώσσα.-Στεφάνου, Σονάτες. Κονδυλάκης , Ο Πατούχας.

Δε μβριο δημοσιεύει το πρώτο το βιβλίο, τα «Διηγήματα». Και, μο νότι τα «Διηγήματα» είναι γρ μένα στην καθαρεύουσα, ω σο στον πρόλογό τους ο Κ καβίτσας υποστηρίζει αν ιφύλακτα τη δημοτική γλ σα.	1893: Ανοίγει η διώρυγα της Κορίνθου	1893: Δ. Βερναδάκης, Φαύστα.- Βλαχογιάννης, Ιστορίες του Γιάννη Επαχτίτη.- Ροΐδης, Τα είδωλα. Ιστορία μιας γάτας, Κρυστάλλης, Ο τραγουδιστής του χωριού και της στάνης.-Γρ. Ξενόπουλος, Μαργαρίτα Στέφα, πρώτη δημοσίευση. Παπαδιαμάντης, Της Κοκκώνας το σπίτι, Μ. Χατζόπουλος, Το ποδήλατον.
1 4.Η «Πανελλήνιος Ατμοπλοϊκή Ε ρία» διαλύεται και ο Κ καβίτσας απολύεται στις 29 Δ εμβρίου από το ατμόπλοιο « ήναι».		1894: R. Kiplin: «Το βιβλίο της ζούγκλας». Α. Εφταλιώτη «Νησιώτικες ιστορίες».Α. Ρίζος Ραγκαβής, Απομνημονεύματα, Κονδυλάκης Οι άθλιοι των Αθηνών, Παπαδιαμάντης, Πατέρα στο σπίτι.
1 5:Κατεβαίνει στα Λεχαινά στις α ές του χρόνου. Σκέπτεται να ε ασθεί ως γιατρός στα Λεχαινά κ να πολιτευθεί. Από τις 18 Μ ίου ως τις 15 Νοεμβρίου στην Ά πλιανη της Ευρυτανίας, ως γ τρός. Υπογράφει το καταστατικό τ «Εθνικής Εταιρείας».	1895: Τα πρώτα τηλέφωνα στην Ελλάδα-Εφεύρεση κινηματογράφου	1895: Πρώτη παράσταση Ψυχοπατέρα του Γρ. Ξενόπουλου. Ροΐδης, Η μηλιά, Η εορτή του πατρός μου.
1 6: Στις 9 Απριλίου η εφημερίδα τ Αθηνών «Εστία» δημοσιεύει σ είκοσι έξι συνέχειες το « ητιάνο». Στις 19 Αυγούστου ο μάζεται Ανθυπίατρος. Κ κλοφορεί τον Σεπτέμβριο σε β λίο «Η Λυγερή». Στις 15 Δ εμβρίου υπηρετεί στην Αποθήκη Υ ειονομικών Υπηρεσιών Βόλου.	1896: Οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες. (25 Μαρτίου/6 Απριλίου) Ολυμπιακοί αγώνες στην Αθήνα. - Θάνατος Τρικούπη	1896: Τσέχοφ: Ο γλάρος, Προβελέγγιιος, Ποιήματα, Ξενόπουλος, Παιδικόν Θέατρον.
97: Από τις 2 Φεβρουαρίου ως 11 Μαΐου εθελοντής στο στρατευτικό Σώμα της Κρήτης. ν Οκτώβριο κυκλοφορεί σε λίο ο «Ζητιάνος». Στις 31 κεμβρίου υπηρετεί στο ραπευτήριο Πύργου.	1897: Επανάσταση στην Κρήτη- Ήττα στο Δομοκό	1897: Καβάφης, «Τείχη».- Μελισσιώτης, Θέατρον.- Παλαμάς, Ίαμβοι και ανάπαιστοι.- Ψυχάρης, Τ΄ όνειρο του Γιαννίρη
98: Πηγαίνει στην Ύδρα. Από τις Απριλίου υπηρετεί στη ρυμπόμπη. Παίρνει μέρος στις		1898: Ίδρυση του Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων. Παλαμάς, Τάφος .Κ. Χατζόπουλος Τραγούδια της ερημιάς, Τα ελεγεία

μάχες για την ανακατάληψη της Θεσσαλίας. Ταξιδεύει στη Λαμία , Καλαμπάκα, Τρίκαλα. Το διήγημά του «Πάσχα στα Πέλαγα» βραβεύεται από την εφημ. «Εστία» στο διαγωνισμό της 1.4.1898, όπου πήρε μέρος με το ψευδώνυμο Π.Α. (Πέτρος Αβράμης)		και τα ειδύλλια. - Δαμβέργης, Οι Κρήτες μου.
1899: Οι «Μανδαρίνοι» του περιοδικού «Τέχνη» (Παλαμάς, Ξενόπουλος, Καμπύσης κλπ.) τον ενοχλούν και συγκρούεται μαζί τους, ιδίως με τον Παλαμά και τον Ξενόπουλο για τις λαϊκές τοποθετήσεις τους. Θυμωμένος, παύει να συνεργάζεται με το περιοδικό. Στις 20 Απριλίου κυκλοφορούν σε βιβλίο τα «Λόγια της Πλώρης».	1899: Πόλεμος των Μπόερ (-1902).-(18 Μαΐου) Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης.	1899: Μαλακάσης, Συντρίμια, - Μαρκοράς, Μικρά ταξίδια.- Μεταξάς Βοσπορίτης, Σκηναί της ερήμου, Α. Καρκαβίτσα «Λόγια της πλώρης»Ι. Καμπούρογλου, Διά τα παιδικά ποιημάτια1899-1902: Ν. Πολίτη «Παροιμία»
1900: Στις 30 Νοεμβρίου υπηρετεί στο θεραπευτήριο Λευκάδας. Τον Δεκέμβριο δημοσιεύει σε βιβλίο τις «Παλιές Αγάπες».	1900: Ο Evans αρχίζει ανασκαφές στην Κρήτη	1900:Παπαδιαμάντης , Τα δαιμόνια στο ρέμα. 1901: Ευαγγελικά, Στρατήγης, Τραγούδια του σπιτιού.
1902: Παίρνει απόσπαση για τα σύνορα της Θεσσαλίας. Δουλεύει τον «Αρματωλό» του.	1901: Ίδρυση της Βρετανικής Ακαδημίας	1903:Κυκλοφορεί ο «Νουμάς», Παπαδιαμάντης, Η φόνισσα.
1903: Στις 5 Φεβρουαρίου υπηρετεί στην Αποθήκη Υγειονομικών Υπηρεσιών Αθηνών. Βασικός συνεργάτης του «Νουμά» με το ψευδώνυμο Πέτρος Αβράμης, υπερμαχεί για τη δημοτική γλώσσα. Κατοικεί στην οδό Μαντζάρου στην Αθήνα.	1903: Πρώτη πτήση αδερφῶν Ράιτ.	1904: R. Rolland «Ζαν Κριστόφ», Ι. Πολέμη «Τα πρώτα βήματα», Καβάφης, ποιήματα, Παλαμάς, Ασάλευτη ζωή, Βλαχογιάννης, Δυο δρόμοι, Δ. Καμπούρογλου, Στίχοι και μύθοι για τα παιδιά.
1904: Ιδρυτικό μέλος της «Εθνικής Γλώσσας». Με απόσπαση στα Πράμαντα της Άρτας. Πεθαίνει στα χέρια του ο εικοσάχρονος αδερφός του Μπάμπης. Στις 4 Νοεμβρίου υπηρετεί στο 6ο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών. Τα Χριστούγεννα κυκλοφορεί σε βιβλίο «Ο Αρχαιολόγος». Στις 31 Δεκεμβρίου προάγεται σε Υπίατρο.		1905: Χαιρέτης, Εθνολογισμοί.- Ίδρυση Εταιρείας «Η Εθνική Γλώσσα».
1905: Πάλι με απόσπαση στη Θεσσαλία. Στις 13 Ιανουαρίου υπηρετεί στη Β΄ Αποθήκη Υγειονομικών Υπηρεσιών Αθηνών.	1905: Επανάσταση στη Ρωσία, το πρώτο σύνταγμα-Στη Γαλλία χωρίζεται η Εκκλησία από το κράτος	1906: Lagerlof «Νις Χόλγκερσον», Γιαννόπουλος, Νέον πνεύμα, Παρορίτης, Από τη ζωή του δειλινού.
1907: Με το Στρατολογικό Γραφείο		1907: Γιαννόπουλος, Έκκλησις προς

πηγαίνει στις Κυκλάδες. Περιηγείται τα νησιά και ιδίως τη Σύρο.		το πανελλήνιον κοινόν.- Δραγούμης, Μαρτύρων και ηρώων αίμα.- Νιρβάνας, Παγά λαλέουσα - Παλαμάς, Ο δωδεκάλογος του Γύφτου. - Χρηστομάνος, Το βιβλίο της αυτοκράτειρας Ελισάβετ.- Σικελιανός, Αλαφροΐσκιωτος. - Μ. Φιλήνας, Γραμματική. Σκληρός, Το κοινωνικόν μας ζήτημα. Βλαχογιάννης, έκδοση αρχείου Μακρυγιάννη, Παρορίτης , Παγωνιά.
1908: Ταξιδεύει στην Πελοπόννησο. Γίνεται ιδρυτικό μέλος της «Λαογραφικής Εταιρίας» του Νικολάου Πολίτη.	1908: (24 Ιουλίου) Επανάσταση των Νεότουρκων. (12/25 Οκτωβρίου) Η Κρήτη διακηρύσσει την ένωσή της με την Ελλάδα	1908: Γιαννίδης, Γλώσσα και ζωή, .
1909: Με το Στρατολογικό Γραφείο περιοδεύει τη Θεσσαλία από 24 Απριλίου για ένα μήνα. Περιηγείται το Πήλιο και τα χωριά του, πηγαίνει στη Σκόπελο και στις 14 Μαΐου βρίσκεται στη Σκιάθο. Συνάντηση με τον Παπαδιαμάντη. Μέλος του «Στρατιωτικού Συνδέσμου», παίρνει μέρος στην Επανάσταση του Γουδί. Υποστηρίζει την Επανάσταση με μαχητική αρθρογραφία.	1909: Επανάσταση στο Γουδί	1909: Π. Δέλτα, Για την πατρίδα.- Εφταλιώτης, Παλιοί σκοποί.- Ξενόπουλος, Στέλλα Βιολλάντη, σκηνική διασκευή, Σικελιανός, Αλαφροΐσκιωτος.
1910: Ιδρυτικό μέλος του «Εκπαιδευτικού Ομίλου» μαζί με τους Ίωνα Δραγούμη, Λορέντζο Μαβίλη, Μάρκο Τσιριμώκο κ.ά.	1910: Η πρώτη Εργατική νομοθεσία (Κοινωνικές ασφαλίσεις)	1910: Ίδρυση Εκπαιδευτικού Ομίλου. - Παλαμάς, Η φλογέρα του βασιλιά. - Φοιτητική Συντροφιά. - Καβάφης, Ποιήματα (το 2° τεύχ.), Π. Δέλτα, Παραμύθι χωρίς όνομα.
1911 : Του απονέμεται ο αργυρός Σταυρός, μαζί με άλλους συναδέλφους του συγγραφείς (1.1.1911). Στις 20 Ιανουαρίου προάγεται σε Ιατρό Β΄ Τάξης.	1911: Ο ιστορικός συμβιβασμός του Βενιζέλου στο γλωσσικό, Κατάργηση του veto της Βουλής των Λόρδων , Κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου.-(1/14 Ιουνίου) Ψήφιση νέου Συντάγματος	1911: Χρηστομάνος, Κερένια κούκλα, Ο ιστορικός συμβιβασμός του Ε. Βενιζέλου στο γλωσσικό, Χρηστομάνος, Κερένια κούκλα, Παιδικός Αστήρ, Π. Δέλτα, Τον καιρό του Βουλγαροκτόνου.
1912: Βαλκανικοί Πόλεμοι: Τοποθετείται στη Θεσσαλονίκη (8.10-9.11.1912). Γυρίζει όλη τη Μακεδονία. Από τις 15 Νοεμβρίου ως τις 22 Ιουνίου υπηρετεί στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης.	1912:(22 Απριλίου / 4 Μαΐου) Οι Ιταλοί καταλαμβάνουν την Ρόδο.- (5/18 Οκτωβρίου) Έναρξη πρώτου Βαλκανικού πολέμου.- (26 Οκτωβ. /8 Νοεμβ.)Απελευθέρωση Θεσσαλονίκης	1912: Bonsels: «Μάγια η μέλισσα», Ο Καβάφης κυκλοφορεί τη πρώτη χρονολογική συλλογή του.- (Νοέμβριος) Θάνατος Μαβίλη.
1913: Στις 17 Φεβρουαρίου προάγεται σε Ιατρό α΄ τάξης. Στις 19 Μαΐου πεθαίνει στα Λεχαινά της Ηλείας η μητέρα του. Από τον Σεπτέμβριο και πάλι στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης. Στις 13 Δεκεμβρίου μετατίθεται στη Φρουρά Θεσσαλονίκης. Πηγαίνει με το	1913: Απελευθέρωση Ιωαννίνων	1913: Ψυχάρης, Αγνή, S. Freud «Τοτέμ και ταμπού»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στρατολογικό Συμβούλιο στη Μυτιλήνη και τη Χίο. 1914: Στις 15 Ιουλίου προάγεται σε Επίατρο. 1915: Απρ. 2, με όριο ηλικίας απολύεται ο πατέρας του από το Μονοπώλιο Λεχαινών. 1916: Αντιτίθεται στο Κίνημα της Θεσσαλονίκης. Φυλακίζεται και εξορίζεται. Άρρωστος από φυματίωση στο σανατόριο της Αγίας Τριάδας. 1917: Στις 25 Μαρτίου προάγεται σε Αρχίατρο. Συνεχίζεται η νοσηλεία του στο Σανατόριο Πεντέλης και στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών. Στις 21 Σεπτεμβρίου τίθεται σε αυτεπάγγελτο διαθεσιμότητα. Στις 5 Δεκεμβρίου αποστρατεύεται αυτεπαγγέλτως. 1918: Γνωρίζεται με τη Δέσποινα Σωτηρίου και συγκατοικεί μαζί της στο Μαρούσι Αττικής. 1919: Άρρωστος στο Μαρούσι. Συγγράφει τρία Αναγνωστικά για την Γ΄, Δ΄ και Ε΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου με τη συνεργασία του Νώντα Έλατου (Επ. Παπαμιχαήλ). 1920: Στις 29 Σεπτεμβρίου προάγεται σε Γενικό Αρχίατρο και στις 12 Νοεμβρίου επανέρχεται στο Στρατό. 1922: Στις 15 Μαΐου αποστρατεύεται με αίτησή του. Επανεκδίδονται τα βιβλία του, εξόν από τον «Αρχαιολόγο», και δημοσιεύονται τα «Διηγήματα για τα παλληκάρια μας» (Ιούνιος) και τα «Διηγήματα του γυλιού» (Ιούλιος). Στις 9 Οκτωβρίου πεθαίνει ο πατέρας του στα Λεχαινά. Στις 24 Οκτωβρίου, δεκαπέντε μέρες ύστερα από το θάνατο του πατέρα του, πεθαίνει ο Ανδρέας Καρκαβίτσας στο Μαρούσι Αττικής από φυματίωση του λάρυγγα. Στην κηδεία του λίγοι φίλοι, ο Βλαχογιάννης, ο	1914: Κήρυξη Α΄ παγκοσμίου Πολέμου 1915: Ο Εθνικός Διχασμός 1916: Κυβέρνηση Θεσσαλονίκης 1917: Οκτωβριανή Επανάσταση. Γενική επιστράτευση Βενιζέλου.- Έκπτωση Κωνσταντίνου. Ο Βενιζέλος κυριαρχεί στην Αθήνα και σε όλη την Ελλάδα, που μπαίνει στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο 1918: Το πρώτο Σοσιαλιστικό Συνέδριο στην Ελλάδα – Ίδρυση του Κ.Κ.Ε 1919: Η Ελλάδα πολεμά στην Ουκρανία κατά των Μπολσεβίκων. Κατάληψη Σμύρνης. Παλιννόστηση προσφύγων. Θάνατος Σουρή. 1920: Ίδρυση της «Κοινωνίας των Εθνών»-Συνθήκη των Σεβρών-Επιστροφή Κωνσταντίνου. 1922: Κυβέρνηση Μουσολίνι-Μικρασιατική Καταστροφή 1923: Συνθήκη Λωζάννης για την ανταλλαγή των πληθυσμών. Αναγκαστική απαλλοτρίωση γαιών	1914:Θεοτόκης, Η τιμή και το χρήμα. 1915: Πάλλης, Κούφια καρύδια.- Σικελιανός, Πρόλογος στη ζωή, Δροσίνης, Φωτερά σκοτάδια. 1916: Κονδυλάκης, Όταν ήμουν δάσκαλος, Ο Πατούχας, Περγιαλίτη: «Παιδαγωγικοί μύθοι», Παρορίτης, Το μεγάλο παιδί. Κ. Χατζόπουλος, Στο σκοτάδι. 1917: Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. - Ο Καβάφης κυκλοφορεί την πρώτη θεματική συλλογή του. - Σικελιανού, Μήτηρ Θεού Κ. Χατζόπουλος, Φθινόπωρο. 1918: Σικελιανού «Το Πάσχα των Ελλήνων» 1919: Γρυπάρη «Σκαραβαίοι και τερακότες» , Ρωσία, περιοδ. «Βορινή Λάμψη» 1920: Κ. Θεοτόκης «Η ζωή και ο θάνατος του Καράβελα»,- Καρυωτάκης, Νηπενθή. - Πορφύρας, Σκιές. Ζ. Παπαντωνίου «Χελιδόνια» 1921: Βλαστός, Αργώ, Παιδική Χαρά. 1922: Eliot «Η έρημη χώρα»-Joyce «Οδυσσέας»-Κ., Βάρναλης, Το φως που καίει. - Δροσίνης, Έρση. 1924: Μανιφέστο σουρεαλισμού

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καμπούρογλου, ο αδερφός του Ντίνος. 1925: Βγαίνει στη σειρά των έργων του στις εκδόσεις «Εστίας» ο «Αρχαιολόγος». 1927: Μετακομίζονται τα οστά του από το Μαρούσι στα Λεχαινά. 1935:Στις 3 Ιουνίου η «Εταιρία Ελλήνων Λογοτεχνών» κάνει φιλολογικό μνημόσυνο στον Καρκαβίτσα στον «Παρνασσό» (Αθήνα) με ομιλητή τον Αντώνη Τραυλαντώνη και εισηγητή τον Γρ. Ξενόπουλο. 1936: Στις 29 Απριλίου αποκαλύπτεται η προτομή του στα Λεχαινά, έργο του Μιχ. Τόμπρου. Ομιλίες του Τάκη Δόξα κ.ά. 1937: Ο Νίκος Α. Βέης δίνει διάλεξη στην Πάτρα στις 19 Δεκεμβρίου για τον Καρκαβίτσα. 1939: Η Ακαδημία Αθηνών προκηρύσσει το Ροΐδειο Βραβείο για τη βιβλιογραφία του Καρκαβίτσα. 1940: Κυκλοφορεί η «Βιβλιογραφία Καρκαβίτσα» του Γ. Βαλέτα. Σεπτέμβρης. Γίνεται προσπάθεια στην έρευνα το αρχείο Καρκαβίτσα, που κρατούσε από το θάνατό του έγκλειστο ο Γιάννης Βλαχογιάννης. 1944: Κυκλοφορούν σε βιβλίο τα «Ανέκδοτα Διηγήματα» του Καρκαβίτσα με την επιμέλεια της Νίκης Creczynka(Σιδερίδου) 1951: Το περιοδικό «Ελληνική Δημιουργία» βγαίνει αφιερωμένο στον Ανδρέα Καρκαβίτσα (τεύχος αριθ. 82, 1 Ιουλίου 1951). 1955: Ο 28ος τόμος της «Βασικής Βιβλιοθήκης Αετού» αφιερώνεται, μεταξύ άλλων, και στον Καρκαβίτσα. 1959: Δημοσιεύεται σε βιβλίο η μελέτη της Νίκης Σιδερίδου-Θωμοπούλου «Ο Αντρέας Καρκαβίτσας και η εποχή του»	υπέρ των ακτημόνων και προσφύγων 1924: Ανακήρυξη Ελληνικής Δημοκρατίας 1925: Δικτατορία Πάγκαλου 1939: Κήρυξη Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου 1940: Επίθεση Ιταλίας ενάντια στη Ελλάδα 1941: Κατάληψη της Ελλάδας από τις Δυνάμεις του Άξονα 1944: Απελευθέρωση της Ελλάδας 1945: Βομβαρδισμός της Χιροσίμα με ατομική βόμβα 1946: Τέλος Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου-Ίδρυση Ο.Η.Ε. Εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα	1925: Τραυλαντώνης, Ο μποναμάς της Ομφάλης, Π. Χάρης ,Παιδικοί διάλογοι. 1945: Θ. Κορνάρου: «Το στρατόπεδο του Χαϊδαρίου»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών το 1956). 1962: Ο «Σύλλογος Ηλειών Σπουδαστών» οργανώνει στις 12 Νοεμβρίου στο «Ελληνοαμερικανικό Επιμορφωτικό Ινστιτούτο» Αθηνών φιλολογική εκδήλωση για τα σαράντα χρόνια από το θάνατο του Καρκαβίτσα και έκθεση έργων του με ομιλητή τον Νίκο Α. Τσούρα, απαγγελίες διηγημάτων του, κλπ. Η ομιλία δημοσιεύτηκε στο βιβλίο δοκιμίων του Νίκου Α. Τσούρα «Η δεσποτεία του λόγου», εκδόσεις Τ. Πιτσιλού, Αθήνα 1984, σελ. 15, με τίτλο: «Ανδρέας Καρκαβίτσας: Λυρική προσωπογραφία». 1966: Η «Εταιρία Ηλειακών Σπουδών» διοργανώνει εορταστική εκδήλωση στον «Παρνασσό» στην Αθήνα, Πύργο και Λεχαινά για τα εκατόχρονα από τη γέννηση του Καρκαβίτσα με ομιλητές τον Γ. Ζώρα, Θ. Ξύδη και Τάκη Δόξα. 1971:Στα Λεχαινά κυκλοφορεί το περιοδικό «Ανδρέας Καρκαβίτσας». 1972: Έκδοση «Απάντων Καρκαβίτσα» στις εκδόσεις Καπόπουλου με επιμέλεια Στράτου Κωραφά (Νοέμβρης 1972). 1973: Στις εκδόσεις Ζαχαρόπουλου κυκλοφορούν στην Αθήνα τα «Άπαντα του Καρκαβίτσα» σε έξι τόμους με παρουσίαση και πρόλογο του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου («Ο Ελλαδικός, ο Ελληνικός και ο ενδεχόμενος Ευρωπαίος») και με εισαγωγή και επιμέλεια της Νίκης Σιδερίδου. Την ίδια χρονιά και σε πέντε τόμους δημοσιεύονται στην Αθήνα και τα «Άπαντα του Καρκαβίτσα» που αναστήλωσε και έκρινε ο Γ. Βαλέτας, από τον εκδοτικό οίκο «Χρήστος Γιοβάννης».	1 1967-1974: Δικτατορία στρατιωτικής χούντας 1974: Κατάληψη τμήματος της Κύπρου από τουρκικά στρατεύματα	1963: Βραβείο Νόμπελ στο Γ. Σεφέρη 1974: Θάνατος Κώστα Βάρναλη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παπαμιχαήλ Επαμεινώνδας (Νώντας Έλατος)

Γεννήθηκε στη Βούρβουρα Κυνουρίας το 1871. Εκπαιδευτικός παιδαγωγός, και συγγραφέας. Διορίστηκε δάσκαλος και τα έτη 1912 – 1914 σπούδασε παιδαγωγικά και φιλοσοφία στο Μόναχο και Ιέννη της Γερμανίας. Οι σπουδές τον βοήθησαν να έρθει σε επαφή με τη σύγχρονη παιδαγωγική και διδακτική σκέψη.

Όταν γύρισε στην Ελλάδα διορίστηκε επιθεωρητής δημοτικών σχολείων. Το 1922 παραιτήθηκε από τη θέση αυτή, μάλλον με την αλλαγή της κυβέρνησης, και επαναδιορίστηκε δάσκαλος. Διακρίθηκε κυρίως ως συγγραφέας σχολικών βιβλίων, χρησιμοποιώντας το ψευδώνυμο «Νώντας Έλατος».

Δημοτικιστής και μέλος του «Εκπαιδευτικού Ομίλου». Ήταν ο πρώτος συγγραφέας σχολικών βιβλίων γραμμένα στη δημοτική στη μεταρρύθμιση του 1917 και συγκεκριμένα: Αλφαβητάρια του Ε. Παπαμιχαήλ και του Συκώτη, τα αναγνωστικά «Πέτρος Λάρας» για τη Β΄ τάξη μαζί με τον Α. Κουρτίδη και τα αναγνωστικά Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ για την Γ΄, τη Δ΄ τάξη. Επίσης από την καταστροφή της Μικράς Ασίας ως τη δικτατορία του Μεταξά βγήκαν τρεις σειρές αναγνωστικά, το 1927, το1929 και το 1934. Μετά τον Δ. Ανδρεάδη κατά φθίνουσα συχνότητα σε εμφανίσεις είναι και ο Ε. Παπαμιχαήλ.

Έγραψε πολλά άρθρα και μελέτες σε διάφορα περιοδικά. Το 1937 εκδίδει τη συλλογή ποιημάτων του «Ο Κορυδαλλός» και το 1941 πατριωτικά ποιήματα με τον τίτλο «Στα παλικάρια μας», αναφερόμενα στους μαχητές του 1940 – 1941. Επίσης συλλογή ποιημάτων. «Ταξίδια σε όλη την Ελλάδα» σε συνεργασία με το Φώτο Γιοφύλλη.

Βρήκε τραγικό θάνατο στην Αθήνα το 1951 όταν πήρε φωτιά η οικία του εξ αιτίας εκρήξεως και αποτεφρώθηκε μαζί της[1].

[1] Βλ. Εγκυκλοπαιδικό λεξικό, Εκδόσεις Ήλιος, Αθήνα, τόμ. ΙΚ΄, σελ. 453.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1.3. ΘΥΜΗΜΑΤΑ ΝΩΝΤΑ ΕΛΑΤΟΥ[1]

Ο Καρκαβίτσας ως παιδαγωγός: Εκείνο που επηρεάζει γενικά τη ζωή και φυσικά και τα παιδιά είναι η Τέχνη. Γιατί η Τέχνη μας δίνει φτερά να πετούμε, να μένουμε για λίγες στιγμές εκστατικοί. Έτσι παιδαγωγός είναι ο ποιητής και **την πρώτη θέση κατέχει ο Λαός, με τα τραγούδια του, το χορό, τις παροιμίες, τις παραδόσεις, τη λαϊκή τέχνη γενικά.** Από τη βρεφική του ηλικία ο καθένας παίρνει από τον εξωτερικό κόσμο εντυπώσεις : χρώματα, ήχους κ.λ.π. και τας προβάλλει σε έργο τέχνης που έχει συνθέσει μέσα του. Όταν το παιδάκι τοποθετεί για παράδειγμα τις λέξεις όχι φωτογραφικά και εκφράζει κάτι, είναι έργο τέχνης. Το ίδιο όταν τραγουδάει και χορεύει σύμφωνα με το ρυθμό, όταν ζωγραφίζει, συνδυάζει παιγνίδια κ.λ.π., και του αρέσουν τα έργα των άλλων όταν τα βρίσκει όμοια ή παρόμοια με τα δικά του. [...] Ο Καρκαβίτσας εμελέτησε τα πνευματικά προϊόντα του λαού και τ' απέδωσε με τη δική του τέχνη, μα έτσι, που, όπως μου έλεγε πολλές φορές, είχε ακούσει απλοϊκούς ανθρώπους να λένε : «σαν κι εμάς τα λέει, μα πιο όμορφα». Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια πρέπει να κριθούν οι σύγχρονοι συγγραφείς της εποχής του Καρκαβίτσα. Ήταν το πρώτο στάδιο να κοιτάξουν τι είχαμε και των διαδόχων τους να προχωρήσουν. Η γλώσσα της εποχής εκείνης ήταν ο Δροσίνης, που στον καθένα όριζε τι πρέπει να γράψει, όπως μου είπε ο Καρκαβίτσας. Κάποτε ο Καρκαβίτσας φαίνεται πως λιγοψύχησε για το έργο που είχαν αναλάβει, όπως μαθαίνουμε από ένα σχετικό ποίημα του Παλαμά. Ο Καρκαβίτσας του έγραφε : Γυρίζω – γυρίζω / Και κάνω τον άνεμο κουβάρι. Ο Παλαμάς προφητεύει πως θα έρθει καιρός που οι νέοι και οι νέες θα είναι σκυμμένοι διαβάζοντας τα έργα του. Αυτός είναι ο λόγος που τα περισσότερα κομμάτια στα «Νεοελληνικά Αναγνώσματα» είναι του Καρκαβίτσα. Η κριτική των έργων του Καρκαβίτσα ως το 1918 θα είναι λειψή, αν δεν παραβληθούν προς όσα έγραψε στα 1918 – 1920 με τη συνεργασία μου για παιδιά. Με την εισαγωγή της Δημοτικής στα σκολεία το πρώτο «Αλφαβητάριο» και της Β΄ Δημοτικού «Ο Πέτρος Λάρας» εγκριθήκανε τα δικά μου. Στη διόρθωση η αρμόδιοι με ανάγκασαν να πάρω διορθωτή τον Ποριώτη και αυτός τους είπε χωρίς ν' αλλάξει μήτε μια λέξη : Αν θέλετε να μάθετε τη γνήσια δημοτική, να πάρετε δάσκαλο τον Έλατο. Ήταν όμως ανάγκη να παρουσιάσουμε και πιο γνωστά ονόματα. Ανάλαβα το πολύ δύσκολο έργο να πείσω τον Καρκαβίτσα. Γιατί ήταν απροσπέλαστος από φυσικό του και τότε πολύ πονεμένος, γιατί φυλακίστηκε από φίλτατό του (το Ρεπούλη) και είχε αρρωστήσει στις φυλακές της Θεσσαλονίκης πρώτα κι ύστερα της Μυτιλήνης. Έπαθε από φθίση του λάρυγγα και απ' αυτή πέθανε. Τόνε βρήκα στο Πάγγειο ξενοδοχείο και όταν του είπα το σκοπό μου να κοιτάξει ένα αναγνωστικό της Γ΄ Δημοτικού μου είπε : Δεν μου λες εσύ που με ξετρύπωσες την ώρα που είχα σκοπό ν' αυτοκτονήσω, και τώρα με κρατάς, γιατί δε θέλω νάρθεις να δεις τα μυαλά μου σκόρπια; Χρειάστηκα πολλά να τον πείσω, πως αν έπαθε από την πολιτική, η Δημοτική είναι δικό μας έργο και δεν πρέπει να ξεσπάσουμε στ' αθώα παιδιά, προδίδοντας τη θρησκεία μας. Δέχτηκε τα χειρόγραφα, να πάω να τον ξαναδώ μετά μια βδομάδα. Πήγα και μούπε : Δεν έχεις ανάγκη από συνεργάτη. Και το δικό σου ύφος το στρωτό και απέριττο στέκει πολύ καλά κι όποιος κόψει κι ένα Ν πρέπει να του κόβεται το χέρι. Εγώ ό,τι είχα τόδωσα...Τότες του είπα, πως σ' ένα υστερούμε οι Έλληνες λογοτέχνες, στο ότι δεν προσέχουμε – από την καθυστερημένη σε πολλά μόρφωση – στη ζωή των ζώων και φυτών. Μου ζήτησε να του πάω τέτοια φυσιογνωστικά αναγνώσματα κι ύστερα από προσεχτικό διάβασμα δέχτηκε. Πήγε στα Λεχαινά, την πατρίδα του, και το βιβλίο υποβλήθηκε και εγκρίθηκε μαζί με τα «Ψηλά βουνά» του Παπαντωνίου. Ο «Νουμάς» γι' αντίδραση παραπαίνεψε το αναγνωστικό Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ και τον έλεγε νέο Κνούτ Χάμσουν της παιδικής φιλολογίας. Ο Καρκαβίτσας, ευχαριστώντας τον Ταγκόπουλο, πρόσθεσε

[1] Βλ. Ανδρέα Καρκαβίτσα «Άπαντα», επιμέλεια Γ. Βαλέτα, τόμ. Ε΄, σελ. 357-365. Ανέκδοτα θυμήματα του Νώντα Έλατου (Επαμεινώνδα Παπαμιχαήλ) για τα αναγνωστικά, Ο Καρκαβίτσας ως παιδαγωγός, η συνεργασία μου με τον Καρκαβίτσα, προφορικά θυμήματα του Έλατου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

:Κάματε και μια μεγάλη αδικία, γιατί το βιβλίο είναι του Παπαμιχαήλ κι εγώ ήμουν ένας απλός διορθωτής. Έκδοση του «Αναγνωστικού Γ΄ Δημοτικού» 1918 (Ι. Σιδέρης). Στα 1918 – 19 «Η πατρίδα μας». Εκδότης Δημητράκος. Το χειμώνα 1919 ετυπώσαμε στην «Εστία» τα Φυσιογνωστικά διηγήματα» από τα υπόλοιπα του αναγνωστικού «Η πατρίδα μας». Μετά το θάνατό του αυτά πουλήθηκαν στο Δημητράκο – άλλαξε το ξώφυλλο και τους έβαλε τον τίτλο «Του λιναριού τα πάθη» από τον τίτλο ενός διηγήματος. Ως εδώ η συνεργασία έγινε έτσι : Είχα διαβάσει καλά τα έργα του Καρκαβίτσα και είχα διαλέξει από τις «παλιές Αγάπες» και από τα «Λόγια της πλώρης» τα διηγήματα που διασκευασμένα από μένα μπορούσαν να διαβαστούν από παιδιά δέκα χρόνων. Με την αφαίρεση των περιττών και των πλατυασμών γίνανε γοργότερα και πιο μεστά. Αυτά παίρναν και την τελική μορφή από τον Καρκαβίτσα. Η διασκευή του «Πρόα», του «Νικία» και των άλλων διηγημάτων στην «Πατρίδα μας» και το «Αναγνωστικό της Γ΄», γράφτηκαν από μένα. Α' αυτά άλλα μείνανε τα ίδια, άλλα πήραν μορφή με το αναπλασμό του Καρκαβίτσα και άλλα γράφτηκαν εξ αρχής από αυτόν. Το καλοκαίρι του '20 τον έφεραν χωροφύλακες Κρητικοί από τα Λεχαινά ως αντιδραστικό. Με εισήγηση του Παπαναστάση δόθηκε από το Βενιζέλο ρητή διαταγή να μείνει ανενόχλητος στην Αθήνα. Την ίδια βραδιά τα όργανα της εσωτερικής ασφαλείας τονε φυλάκισαν. Αποφυλακίστηκε με την επέμβαση του Παπαναστάση. Στο μεταξύ γράφτηκε από τον ίδιο τον Καρκαβίτσα ο «Διγενής Ακρίτας» και πήρε έγκριση. Εγώ είχα ορίσει τα κεφάλαια. Τυπώθηκε από το Δημητράκο και κυκλοφόρησε σε λίγα αντίτυπα. Αναγκάστηκα να του παρουσιάσω κέρδη, για να μην παρουσιαστώ εκμεταλλευτής. Στο μεταξύ που καθότανε στο Μαρούσι τον είχε πολύ πειράξει π Κ. Χατζόπουλος. Τότε είχε κάμει και αυτό το δίστιχο :Τι κι αν βαρούν καμπάνες και μέσα κλαίει η καρδιά μας, κι ο Κωνσταντίνος Παλαβιάς κρατεί τα μυστικά μας; Το Γενάρη του '21 τον αποχαιρέτησα, πηγαίνοντας με το Βοζίκη στη Θράκη με τη συμφωνία να γράψει, όπως έγραψε το «Διγενή Ακρίτα», τον «Αρματολό». Είχε γυρίσει τα μέρη της Ρούμελης, όπου είχε ζήσει ο ήρωας. Τον στήριζε πάνω σ' ένα δημοτικό τραγούδι, που παινιόταν για τα πλούτια του, το γυιό του το παλικάρι και τον μικρότερο που καταγινότανε στα γράμματα. Ένα πουλάκι του λέει : Καλά για τα πρώτα. Μα για το γραμματισμένο να πάψει τις παινιές, γιατί πήγε ,ε τους Κλέφτες. Ο ήρωας σφάζει το γυιό του. Του είχα πεί πως το τελευταίο δεν κάνει για τα παιδιά και να βρει άλλη λύση. Και το ανάδευε στο μυαλό του να κάνει ο γυιός του κάποια μεγάλη ηρωική πράξη και να τόνε συγχωρήσει. Στη Θράκη μου έγραψε ένα γράμμα, που δυστυχώς δεν τόχω και μου έγραφε τα αίσχη του Υπουργείου, που ξανάφερε την καθαρεύουσα. Προτού φύγω για τη Θράκη μίλησα στο προϊστάμενό μου Μεγαρέα, πως ήταν η μόνη περίσταση να δείξει η καθαρεύουσα όλη της τη δύναμη – να παίξει το τελευταίο της ατού – αν δεν ξανάφερε τα παλιά αναγνωστικά, αλλά αναθέτανε σε λογοτέχνες να γράφουνε νέα. Η απάντησή του : - Πάσα ώρα παρερχόμενη είναι εθνική απώλεια!...Όταν γύρισα από τη Θράκη, με την Επανάσταση του Πλαστήρα δεν ξανάδα τον Καρκαβίτσα να τον ρωτήσω τι είχε κάνει για τον «Αρματολό». Στα '25 διάλεξα τα καλύτερα από το «Αναγνωστικό της Γ΄ Δημοτικού» και την «Πατρίδα μας», πρόσθεσα κι άλλα κι έκανα το «Ραζακί σταφύλι» και διασκεύασα και το «Διγενή Ακρίτα». Στα δύο αυτά έβαλα το ψευδώνυμο μου στα δικά μου και τ' όνομα του Καρκαβίτσα στα διασκευασμένα δικά του, σ' όσα πήραν άλλη μορφή με τον αναπλασμό του και όσα γράφτηκαν εξαρχής απ΄ αυτόν. Όλ' αυτά τυπωθήκανε στη «Δημοκρατία» από τις αφορμές που αναφέρονται κει. Εκεί βρίσκεται πιο αναλυτικά πως έγινε η συνεργασία και γιατί φυλακίστηκε στη Θεσσαλονίκη. Λείπει να τονιστή η θρησκευτική του ευλάβεια για την επεξεργασία και της πιο παραμικρής φράσης και η προσαρμογή του με τα διαφέροντα των παιδιών, για τα οποία γράψαμε. Για το πρώτο δούλευε μέρα και νύχτα και σημείωνε, και σε κάθε συνάντησή μας με ρωτούσε : Στο δείνα διήγημα λέω ν' αλλάξουμε τούτο, τι λες κι εσύ...». Για το δεύτερο έπιανε κουβέντα με τα παιδιά. Διηγότανε με χαρά του όταν του λέγανε όλο το περιεχόμενο της «Καρκαβίτσας», όπως λέγανε το πρώτο μας Αναγνωστικό. Το «Διγενή Ακρίτα» τον διάβαζε και τον ξαναδιάβαζε στη φιλενάδα του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ: Στη γλωσσική μεταρρύθμιση από το 1917-1920 εγκριθήκανε μοναδικό το «Αλφαβητάριο» μου με την πρώτη λέξη «μάνα», ο «Πέτρος Λάρας» Λευτέρας (1917), το «Αναγνωστικό Γ' Δημοτικού» ρετουσαρισμένο από τον Καρκαβίτσα (1918), το «Η Πατρίδα μας» Καρκαβίτσα-Παπαμιχαήλ (1919) και ο «Διγενής Ακρίτας» Καρκαβίτσα-Παπαμιχαήλ (1920)...Τώρα είναι αστείο και να το φανταστεί κανείς, πως στα δύο χρόνια και στις λίγες στιγμές που έβλεπα τον Καρκαβίτσα, γράψαμε τρία βιβλία !!!Μήτε να τα ρετουσάρουμε δεν προφταίναμε, αν δεν ήταν έτοιμα. Και ακριβώς γι' αυτό το δέχτηκε ο Καρκαβίτσας, γιατί του πήγα την εργασία μου και πρώτο το πολυθρύλητο «Ραζακί σταφύλι», που γράφτηκε στη Γερμανία από μια τραγική ιστορία δική μου, και όταν έμαθα από τον καπνοπώλη του Μονάχου Παπαστάθη, πως ο Γκόζης πεθαίνοντας του ζήτησε ροζακί σταφύλι. Δέχτηκε ακόμα (ο Καρκαβίτσας), γιατί είδε πως οι δυο μας έχουμε την ίδια αστέρευτη πηγή, του λαού τη γλώσσα και τα προϊόντα της, πως είμαστε και οι δυο ζωγράφοι της ελληνικής ζωής, χωρίς να παίρνουμε θέση, και πως είχε υποχρέωση να μην αφήσει το έργο του, γιατί τον καταδιώξανε οι Βενιζελικοί, κι όχι ο Βενιζέλος, άδικα. Ακόμη δέχτηκε, γιατί έμαθε, πως κι οι δυο μας είχαμε την ίδια τραγική τύχη. Δεν είμαστε ασκητές, όπως μπορεί να νομίσει κανείς. Θέλαμε και μεις να χαρούμε τη ζωή και μας άξιζε. Γιατί όχι; Όμως υποτάξαμε τον εαυτό μας στον κλήρο που μας έλαχε. Να γιατί τα διεξεδίκησε τα έτοιμα έργα μου σα να ήτανε δικά του, και δεν άφησε τον Τριανταφυλλίδη να του αλλάξει ούτε την άνω τελεία. Τι νέο γράψαμε; Εκείνος το πρώτο μέρος του «Λιγενή Ακρίτα» κι εγώ το δεύτερο. Και τον έγραψε γιατί τον εδούλευε στο μυαλό του όλη του τη ζωή το Λιγενή. Ήθελε να μπορούσε να πει στα μέρη που λέει το βυζαντινό έπος πως έζησε (ο Λιγενής). Και πάλι σαν παιδαγωγός, εγώ όρισα τα κεφάλαια και διασκεύασα από τα έργα του όσα μπορούν να διαβαστούν από τα παιδιά. Τα ξανακοίταξε, βέβαια, πολλές φορές, όσπου να είπει: «Βάζω υπογραφή, Ελάτε!». Ο εκδότης Δημητράκος μου είπε τότε πως δεν εκάλυψε μήτε τα έξοδά του από το «Λιγενή»! Και όμως αυτό δεν μπορούσα να το είπώ στον Καρκαβίτσα. Και πλήρωσα όπως γράφει η απόδειξη της εποχής εκείνης, δέκα χιλιάδες μεταλλικές δραχμές!... Οι ανταγωνιστές μου ζητάνε να βρούνε λογοτέχνες. Νομίζουν πως η επιτυχία μου χρωστιέται στους συνεργάτες μου, πως αυτοί βγάζουν τα βιβλία απανωτά και γρήγορα. Δεν πιστεύουν πως εικοσιπέντε τώρα χρόνια εργάζομαι από τη μια μετά τα μεσάνυχτα ως τις πέντε το πρωί. Μήτε ξέρουνε να κατατοπίσουνε τους λογοτέχνες, τι ζητάνε από αυτούς. Και αυτοί το βρίσκουνε φυσικό να λαβαίνουνε μέρος στο πλούσιο τραπέζι ρετουσάροντας, αλλά μη τολμώντας και να διεκδικήσουνε ως δικά τους λογοτεχνικά βιβλία, όπως ο Παπαντωνίου τα»Ψηλά Βουνά» (εφημ. «Δημοκρατία» 27.11.1932, σελ. 4η-β)... Μα τι είναι επί τέλους το «Ραζακί σταφύλι». Το ετοίμασα βαριά άρρωστος πέρσι και συνταιριάζοντας μεθοδικά τα ιστορικά κομμάτια από την «Πατρίδα» μας και του «Αναγνωστικού Γ' Δημοτικού» Καρκαβίτσα-Παπαμιχαήλ, και προσθέτοντας και άλλα κομμάτια άλλων συγγραφέων, τυπωμένα σ' άλλα μου βιβλία. Είχα δικαίωμα να το κάμω, γιατί πέρασε από τότε που πρωτοδημοσιευθήκανε δεκαετία, σύμφωνα με τι νόμο περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Και κατά τον τελευταίο νόμο σε μένα θα δινότανε η άδεια εκτυπώσεως και κυκλοφορίας που είχα υποβάλλει αίτηση. Και όμως βρήκανε μια υπηρέτρια του Καρκαβίτσα, που για την περιποίηση που του έκανε της άφησε τα φιλολογικά του έργα ο μακαρίτης, και άλλοι διαπραγματευθήκανε την αγορά και ο Δημητράκος το αγόρασε! Και... το τύπωσε. Λγόρασε δηλαδή ολόφρεσκον αέρα. Η απόφαση (η δικαστική) βγήκε σύμφωνα με το δίκαιο, όμως αυτός δεν ησύχασε. Εγώ βρήκα το ψυχικό σθένος να στέκουμαι ακόμα στα πόδια μου. Τα αποτελέσματα της ελευθερίας μου έγιναν ευθύς πρόδηλα. Το «Ραζακί σταφύλι» στου Κολλάρου το βιβλιοπωλείο βγήκε όσο κανένα βιβλίο ως τώρα. Του χρόνου δε θα έχει έγκριση η νέα έκδοση με τη φετινή. Και μόνο που ανέλαβε την έκδοση ο Κολλάρος, ένας εκδότης, που δεν ζήτησε ποτέ να βλάψει τους συναδέλφους του, έπρεπε να κάμει τους άλλους εκδότες να σταθούνε με σεβασμό. Δεν θα το

έπαιρνε, αν υπήρχε και η ελάχιστη αμφιβολία, ότι δεν είμαι εγώ ο μόνος κύριος και κάτοχος του βιβλίου μου : «Το ραζακί σταφύλι»... («Δημοκρατία» 4.12.1932, σελ. 3 α).

ΠΡΟΦΟΡΙΚΑ ΘΥΜΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΛΑΤΟΥ: Γνώρισα τον Καρκαβίτσα στο Πάγκειο, το γνωστό καφενείο της Ομόνοιας, στα 1917, όταν γύρισε από την εξορία, νομίζω από την πατρίδα του τα Λεχαινά. Ήταν τότε ξυρισμένος, με μουστάκι ψαλιδισμένο και σεμνά κατεβασμένο προς τα κάτω. Ο πατέρας του είχε μεγάλο ενδιαφέρον για τη φιλολογία. Διάβαζε με συγκίνηση τα έργα του γιου του και ως υπάλληλος του Μονοπωλίου στα Λεχαινά περνούσε τον καιρό του με τις εφημερίδες και τα βιβλία. Θυμάμαι είχε έρθει ένα διάστημα στην Αθήνα και ο Καρκαβίτσας έλεγε πως στα νιάτα του πρωτοστατούσε στα Λεχαινά με άλλους νέους, δίνοντας ερασιτεχνικές παραστάσεις με την «Γκόλφω» του Περεσιάδη, το Μάρκο Μπότσαρη» του Αλκαίου, τη «Μερόπη» του Βερναρδάκη και τη Γαλάτεια του Βασιλειάδη. Ο αρχικός πόθος του Καρκαβίτσα- μου έλεγε ο ίδιος – ήταν να σπουδάσει φιλολογία και να γράφει βιβλία με λαογραφικό υλικό απ' τη ζωή του λαού. Ο πατέρας του επέμενε να σπουδάσει γιατρός. Τη σιχαινότανε αυτή την επιστήμη. Δεν τον τραβούσε. Όταν ήρθε στην Αθήνα έχασε κάθε ιδέα για τη ζωή των τότε φοιτητών, που δεν είχαν πνευματικές ανησυχίες και περνούσαν τις περισσότερες ώρες τους στα καφενεία με την πολιτικολογία και τα τάβλια, ενώ εκείνος είχε μοναδική ασχολία του το διάβασμα και το γράψιμο, κλέβοντας πολλές ώρες απ ' την επιστημονική του μελέτη. Τότε γνωρίστηκε με τον Δημητράκη Καμπούρογλου και άρχισε να δημοσιεύει στην «Εβδομάδα». «Όταν βγαίναμε περίπατο καμάρωνα που πήγαινα παρέα με τον Καμπούρογλου», έλεγε. Ο Καρκ. Πίστευε την εθνική μας γλώσσα, στο λαό. Μου διηγιόταν ένα επεισόδιο με το φανατικό γλωσσομύντορα Γ. Γαρδίκα στο Μαρούσι. Ο Καρκαβίτσας κρατούσε μια συλλογή δημοτικών τραγουδιών. –Τι κρατάς εκεί μπαρμπ' Ανδρέα», του λέγει ο Γαρδίκας. – Κάτι που έχει γράψει ο δικός μας λαός», του απαντά. – Δος μου να το δω. Είναι δημοτικά τραγούδια;» - Ναι, του απαντά ο Καρκαβίτσας, αλλά δεν σου το δίνω, για να μη σε μολύνω!!!».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2.5. Η συμμετοχή του Ανδρέα Καρκαβίτσα στα εκπαιδευτικά, πολιτισμικά και πολιτικά δρώμενα της εποχής του.

Η προσπάθεια που καταβάλλει ο Ανδρέας Καρκαβίτσας για την προκοπή και την πρόοδο της Ελλάδας, αλλά και η αγάπη του γι' αυτή, φαίνεται και από το γεγονός ότι ο Ανδρέας Καρκαβίτσας βρίσκεται πάντοτε μεταξύ των πρωτεργατών κάθε προσπάθειας και κάθε εκδήλωσης, η οποία θεωρούσε ότι μπορεί να συμβάλει στην ανόρθωση της πολιτικής εκπαιδευτικής και κοινωνικής ζωής της πατρίδας μας. Πιστεύει στην αναγκαιότητα της παρέμβασης. Παίρνει μέρος σε κάθε κίνηση ή σύλλογο, ο οποίος παρουσιάζει προοδευτικό χαρακτήρα, όπως στην «Εθνική γλώσσα», στο «Κίνημα του 1909», στην «Εθνική Εταιρεία», στον «Εκπαιδευτικό Όμιλο» και στην «Λαογραφική Εταιρεία».

2.5.1. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και η Λαογραφική Εταιρεία.

Στα 1908 ο Ν. Πολίτης για να ενισχύσει τα λαογραφικά ενδιαφέροντα και τη σχετική κίνηση στην Ελλάδα, ίδρυσε την «Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία». Κάλεσε λοιπόν όλους τους πνευματικούς ανθρώπους της προτεύουσας να πλαισιώσουν και να στηρίξουν το λαογραφικό του έργο. Και μάλιστα έσπευσαν στο κάλεσμά του και έγιναν και συνιδρυτές του πολλοί από τους γνωστούς λογοτέχνες της εποχής. Μεταξύ αυτών και ο Α. Καρκαβίτσας[1].

Η λογοτεχνία της εποχής αυτής δεχόταν τους αντίχτυπους των ευρύτερων πολιτικών και εθνικών ζυμώσεων και ανασχηματισμών και έτεινε προς μια ανανέωση. Πρώτο σημάδι της ανανέωσης αυτής ήταν η γλώσσα. Έτσι, η καθαρεύουσα αρχίζει να δίνει τη θέση της στην δημοτική, τη γλώσσα που είχε ανακαλύψει ο Ν. Πολίτης από τις λαογραφικές του έρευνες και μελέτες. Έτσι, η γλώσσα του χωριού ή καλύτερα η γλώσσα ολόκληρου του κόσμου, αποτέλεσε τη συνάντηση της λαογραφίας και της λογοτεχνίας. «Η Λαογραφία του Πολίτη» αναφέρει ο Παλαμάς, «έπαιρνε στο χέρι της, κρατούσε στη σκέπη την ποίησή μας. Το δημοτικό τραγούδι, η δημοτική παράδοση, η δημοτική γλώσσα, ο δημοτικός βίος μας άνοιγε θύρες, μας φανέρωνε απόψεις»[2]. Λαογραφία και Λογοτεχνία μαζί αντιμετοπίζουν την πορεία της ζωής και της ιστορίας του ανθρώπου μέσα από τις καθημερινές και επίσημες στάσεις και σκέψεις τους.

Το 1883 το περιοδικό «Εστία» προκήρυξε τον διαγωνισμό «Προς συγγραφήν ελληνικού διηγήματος» όπου: [...] σκηναί είτε της ιστορίας είτε του κοινωνικού βίου διαπλασσόμεναι καταλλήλως εν τη αφηγήσει, κοινούσι πλειότερον τα αισθήματα του αναγνώστου και ου μόνον τέρπουσι και λεληθότως διδάσκουσιν, αλλά και εξεγείρωσιν εν αυτώ το αίσθημα της προς τα πάτρια αγάπης [...][3].

Ο Α. Καρκαβίτσας φρέσκος ακόμη μπροστά στην ανακάλυψη του πλούτου των λαϊκών παραδόσεων ενθουσιάζεται ασυγκράτητα και ξεσπά σ' έναν πληθωρικό ύμνο προλογίζοντας «Τα Διηγήματά του» το 1892[4]. «Ο σημερινός Έλλην καλλιτέχνης, σε όποιον κλάδο και αν ανήκει, βρίσκεται πάντα μέσα σε θησαυρό ατελείωτο και δεν χρειάζεται παρά να σκύψει για να γεμίσει τους κόρφους του. Είναι λοιπόν δίκαιο αντί ν' αδράχνει διαμάντια και μπριλάντια να προσέχει στα ψοροχάλικα; Είναι δίκαιο αφού και ιστορία και θρησκεία και ηρωισμοί απίστευτοι, αφού πρωτόπλαστοι ακόμη παραδόσεις κι εθίμων πολύμορφοι σωροί και τύποι

---

[1] Όπως : οι λογοτέχνες: Γ. Δροσίνης, Μ. Μαλακάσης, Γρ. Ξενόπουλος, Κ. Παλαμάς, Α. Πάλλης, Α. Προβελέγγιος, Α. Σικελιανός, Λ. Πορφύρας, Κ. Βάρναλης, Ι. Γρυπάρης, Ι. Πολέμης, Κ. Θεοτόκης, Λ. Μαβίλης, Λ. Τραυλαντώνης, Κ. Παπαγιάννης, Μ. Φιλήντας, Πηνελόπη Δέλτα, Κ. Χατζόπουλος, Π. Βλαστός, Β. Ρώτας κ. α βλ. Δημητρίου Λουκάτου «Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία», Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1978, Β΄ έκδοση, σελ. 286

[2] *Βλ* Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ελληνική Λαογραφία, τευχ. Δ΄, Εν Αθήναις, 1972, σελ. 43 – 44.

[3] Βλ. Δελτίον της Εστίας, αριθμ. 333, 15. 5. 1883, σελ. 1

[4] Βλ. Μάριο Βίττι, Ιδεολογική λειτουργία της Ελληνικής ηθογραφίας, 3η έκδ. συμπληρωμένη, εκδ. Κέδρος, σελ 73.

και όψεις σκληρωκάμωτοι κι εκφράσεις σχεδόν πέτρινοι και φερσίματα χιλιάδες και φύση από τον Παράδεισο παρμένη, όλα κατά σωρούς σε περιτριγυρίζουν, σε προκαλούν, πετούν σχεδόν σαν χιλιόπλουμες πεταλούδες ολόγυρά σου και φωτοβολούν στο νου και στην καρδιά και στα νεύρα σου και σου γλυκοτραγουδούν με ασύγκριτο τραγούδι Σειρήνων «πάρε μας, φωτογράφησέ μας πριν σβήσουμε η άλλη γενεά δεν θα μας εύρη», είναι δίκαιο εμείς να γυρίζουμε πίσω στ' άσκοπα γραψίματα του παρελθόντος και μ' εκείνα να προβάλλουμε στους αναγνώστας; Όχι, χίλιες φορές όχι!...[5]. Το παραπάνω απόσπασμα εκφράζει τη στάση του Α. Καρκαβίτσα απέναντι στην ελληνική παράδοση.

Ο Α. Καρκαβίτσας, επηρεασμένος από τον Ν. πολίτη, έδωσε στο έργο του ηθογραφικό και λαογραφικό χαρακτήρα, και δίκαια ο Παλαμάς, μαζί με τον Παπαδιαμάντη και το Βιζυηνό, τους ξεχωρίζει ως καταξιωμένους ηθογράφους λογοτέχνες.

Ο συγγραφέας, από τα πρώτα μέλη της λαογραφικής εταιρείας και ο ίδιος - ήταν γύρω στα 750 απ' όλη την Ελλάδα - έστελνε τις ανταποκρίσεις του από την ελληνική ύπαιθρο όπως την κατέγραφε και την έβλεπε ο ίδιος στα ταξίδια του.

Τα μέλη της λαογραφικής εταιρείας, κυρίως εκπαιδευτικοί, ήταν ανταποκριτές σ' όλο τον ελληνικό χώρο. Είχαν έναν οδηγό για την έρευνα και τη συλλογή των στοιχείων τους όπως δόθηκε από το Ν. Πολίτη στο περιοδικό «Λαογραφία» που άρχισε να εκδίδεται ένα χρόνο μετά τη «Λαογραφική Εταιρεία» 1909[6].

Στα 1918 ο Ν. Πολίτης ιδρύει το «Λαογραφικό Αρχείο» με σκοπό την καταγραφή, την περιγραφή και τη δημοσίευση των λαογραφικών μνημείων του λόγου και της εθιμικής παράδοσης. Ο σκοπός και το έργο της Λαογραφικής Εταιρείας καθορίστηκαν τότε στον Κανονισμό της[7].

Οι σκοποί της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας άρχισαν να πραγματοποιούνται αμέσως με την έκδοση του περιοδικού «Λαογραφία»[8], με την ίδρυση της «Εθνικής Μουσικής Συλλογής» στα 1914 και του «Λαογραφικού Αρχείου», που αναφέραμε παραπάνω[9].

Ο Καρκαβίτσας όπως και ο Σολωμός πρωτύτερα, μια και δεν βρήκαν λογοτεχνική παράδοση, τη δημιούργησαν ανατρέχοντας στη λαϊκή δημιουργία[10]. Πρώτος ο Καρκαβίτσας αναζητά και αποκαλύπτει τις λαϊκές πηγές του 21. Τον ενδιαφέρει ό,τι σχετίζεται με το λαϊκό βίο και τη λαϊκή παράδοση: βρύσες, πύργοι, κάστρα, μοναστήρια, τζαμιά, έργα λαϊκής τέχνης, εικόνες, έγγραφα, παροιμίες, δημοτικά τραγούδια, βουνά και ένα σωρό άλλα που τ' αφήνει στα Γενικά Αρχεία του Κράτους και ένα μέρος του υλικού αυτού το έδωσε ο ίδιος στο Ν. Πολίτη για να δημοσιευθεί στα βιβλία του: «Παροιμίαι και Παραδόσεις». Πολύ λαογραφική ύλη υπάρχει στα δημοσιευμένα άρθρα του, ενώ, επίσης, στο αρχείο του υπήρχαν πολλά σχετικά χειρόγραφα. Θέματα λαογραφικά που τον απασχολούν είναι :

---

[5] Βλ. Α. Καρκαβίτσα. Άπαντα, επιμ. Γ.Βαλέτας, τόμ. Α΄, σελ. ι-ία και Μάριο Βίττι, «Ιδεολογική Λειτουργία της Ελληνικής ηθογραφίας», 3η έκδοση συμπληρωμένη, Κέρδος, σελ. 73.

[6] Ν. Πολίτης, Λαογραφία, Λαογραφία Α΄-ΣΤ΄, 1909...

[7] Ο κανονισμός καθορίστηκε με τα εξής περίπου λόγια : *«Έργον της Εταιρείας είναι η καλλιέργεια και παραγωγή των λαογραφικών ερευνών και σπουδών, ιδίως δε των αναφερομένων εις την γνώσιν του ελληνικού και των άλλων λαών της Ελληνικής Χερσονήσου» (δηλ. προγραμματίστηκε συγκριτική μελέτη της λαογραφίας όλης της Βαλκανικής). Και έπειτα : «Το έργον της Εταιρείας συντελείται α) δια της εκδόσεως περιοδικού και δημοσιεύματος συλλογών και μονογραφιών, β) δι' αποστόλων προς έρευνα της λαογραφίας ελληνικών τόπων, γ) δια διαγωνισμών προς συναγωγήν λαογραφικής ύλης, δ) δια διαλέξεων, ανακοινώσεων και μουσικών ακροαμάτων, ε) δι' εκθέσεων και συλλογών ενδυμάτων, σκευών, εργαλείων, μουσικών οργάνων και παντίων πραγμάτων, χρησίμων προς διαφώτισιν του βίου του λαού...* Λαογραφία 1 (1909) 163 [= Δημητρίου Σ. Λουκάτου, Εισαγωγή στην ελληνική Λαογραφία, Β΄ έκδοση, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1978, σελ. 70 – 71.

[8] Δημητρίου Σ. Λουκάτου, Εισαγωγή στην ελληνική Λαογραφία, Β΄ έκδοση, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1978, σελ. 71,

[9] Βλ. όπ. π. σελ 71.

[10] Ό.π. σελ.ξ- ξα΄.

παραμύθια, δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, μαντική, μαγεία, δεισιδαιμονίες, παροιμίες, ευχές, προλήψεις και κατάρες που είναι διάχυτα στο έργο του.

Μέσα από το λόγο του ενδιαφέρεται να αναδείξει το λαϊκό πολιτισμό. Αφθονούν οι παροιμιώδεις εκφράσεις, η λαϊκή σοφία, οι παραδόσεις. Μιμήθηκε τους τρόπους του δημοτικού τραγουδιού και της προφορικής παράδοσης. Ο Καρκαβίτσας είναι πρότυπο ηθογράφου συγγραφέα όπως φαίνεται μέσα από την οργάνωση του έργου του και τη συγγραφική του πορεία. Η σχέση του με την λαογραφία και τα προβλήματά της είναι πολύπλευρη και τον επηρέασε στη διαμόρφωση των γλωσσικών του απόψεων και του έντονου πατριωτισμού του[11].

2.5.2. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος.

Με την λήξη της πρώτης δεκαετίας του 20ου αιώνα η κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα ήταν συνώνυμη του χάους. «Οι συνεχείς χρεοκοπίες, οι αποτυχίες της Εθνικής Πολιτικής και προπάντων η ήττα του 1897 έκαναν έκδηλη την ανάγκη μιας γενικής μεταρρύθμισης της πολιτικής ζωής και αποδέσμευσής της από τη βασιλική Αυλή, που θεωρούνταν ως ο κύριος υπεύθυνος για τις συμφορές του Έθνους»[12].

«Η εξέγερση που έγινε στην Κρήτη το 1905 και που οργανώθηκε από τον Ελ. Βενιζέλο ο οποίος ήταν υπουργός Δικαιοσύνης και Εξωτερικών της αυτόνομης κυβέρνησης, έδωσε το σύνθημα. Το πανελλήνιο αίτημα για ανανέωση της πολιτικής ζωής εκφράστηκε από μια σμάδα κατώτερων αξιωματικών, οι οποίοι το Μάιο του 1909 σχημάτισαν το «Στρατιωτικό Σύνδεσμο». Σκοπός του «Συνδέσμου ήταν η αναδιοργάνωση του στρατού και του στόλου, η απομάκρυνση του διαδόχου του θρόνου και των πριγκήπων από στρατιωτικές θέσεις, η εισαγωγή μεταρρυθμίσεων στη διοίκηση, στην οικονομία, στη δικαιοσύνη και στην εκπαίδευση»[13]. Η ηγεσία του κινήματος αφού δεν είχε πείρα σε πολιτικά θέματα, κάλεσε τον Ελ. Βενιζέλο που είχε διακριθεί προηγουμένως στους εθνικούς και τους πολιτικούς αγώνες του κρητικού λαού. Η άφιξη του Ελευθέριου Βενιζέλου ανοίγει νέα περίοδο στην Ελληνική Ιστορία.

Ο Α. Καρκαβίτσας την επανάσταση του Στρατιωτικού Συνδέσμου τη βλέπει ως κίνημα λυτρωμού για το λαό που «...ο λαός τον ανακήρυξε μεγάλον. Τόλμησε να τον βάλει δίπλα στην 25 Μαρτίου [...]. Είδε το άστραμα και πρόσμενε τη βροντή του. Μα η βροντή – τι να το κρύψουμε; - δεν έρχεται. Κι αν έρχεται δεν είν' εκείνη που έπρεπε. Δεν είναι το γοργό, το θεόσταλτο σύννεφο, που φέρνει καβάλα τη βροχή, ξεπλένει δρόμους, παρασέρνει βρωμιές, γκρεμίζει σαθρά χτίσματα, αφανίζει λοιμικές κι ετοιμάζει δροσιά στο νιόβγαλτο χορτάρι...»[14]. Όμως γρήγορα δυσαρεστείται από την αδράνεια του Συνδέσμου και από την πρόσκληση σ' αυτόν του Ελ. Βενιζέλου που τον αντιπαθεί[15]για τις ταραχές και τη διάσπαση που έφερε στο λαό σε μια εποχή που ο δεύτερος χρειαζόταν ενότητα και πειθαρχεία.

Ο Α. Καρκαβίτσας μάλιστα δημοσίευσε τα εξής χαρακτηριστικά άρθρα αναφερόμενα στο Στρατιωτικό Σύνδεσμο όπου παινεύει τον Σύνδεσμο για το κίνημα αλλά και τον κατηγορεί που τα παράτησε στη μέση.

---

[11] Βλ. Γεωργίου Σπυριδάκη, Ο Καρκαβίτσας ως λαογράφος, περ. Ελληνική Δημιουργία, τόμ. 8, 1951, σελ. 45-49.

[12] Βλ. Νίκος Γ. Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, Βιβλιογραφικός οδηγός Σπύρου Ι. Ασχδραχά, ιστορική Βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, ζ΄ έκδοση, σελ. 110.

[13] Μετά την απροθυμία της κυβέρνησης του Δ. Ράλλη και του βασιλιά να αποδεχτούν το πρόγραμμα αυτό, οι αξιωματικοί με επικεφαλής το συνταγματάρχη Νικόλαο Ζορμπά συγκεντρώθηκαν στους στρατώνες στο Γουδί, τη νύχτα της 14ης προς τη 15η Αυγούστου 1909 και απείλησαν ότι θα βαδίσουν εναντίον της κυβέρνησης αν δεν γίνουν δεκτές οι προτάσεις τους. Η κυβέρνηση παραιτήθηκε και ο νέος πρωθυπουργός Κυριακούλης Μαυρομιχάλης δέχτηκε τα αιτήματα του Συνδέσμου. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Νεότερος Ελληνισμός από 1881 ως 1913 Εκδοτική Αθηνών τόμος Ι Δ΄, σελ. 258 – 266.

[14] *Βλ.* Α . Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτα, τόμος Ε, σελ.176, «Οι Ελεύθεροι Σκλάβοι»

[15] Βλ. Νίκη Σιδερίδου-Θωμοπούλου, Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και η εποχή του, Αθήνα, 1959, σελ. 262.

«Οι ελεύθεροι σκλάβοι, εφ. Ακρόπολις, 23 Σεπτεμ. 1909.
«Η επανάστασις του 1909» περιοδ. «Καλλιτέχνης» Α΄6, Μάρτης 1910, σελ. 2β – 3α.
«Ο ίσκιος της συκιάς» εφημ. «Χρόνος» 28/9/1909 1α΄ - δ΄.
«Γιατί πρέπει να φύγουν» εφημ. «Ακρόπολις» 3/10/1909, σελ. 1γ΄- ε΄.
«Πως τους θέλουμε» εφημ. «Ακρόπολις» 5/10/1909 σελ. 1γ΄- ε΄.
«Από την άλλη όψη» εφημ. «Ακρόπολις» 7/10/1909, σελ. 1γ΄- δ΄.
«Το ανελεύθερον» εφημ. «Χρόνος» 10/10/1909 σελ. 1α΄- β΄.
«Επί τριακονταετίαν κ.λ.π.» εφημ. Χρόνος 12/10/1909 σελ. 1α΄- β΄[16].

Το 1909 ήταν μια αξιοσημείωτη χρονολογία για τη νεοελληνική ιστορία. Για πρώτη φορά ο λαός ύψωσε τόσο αποφασιστικά το ανάστημά του εναντίον μιας κοινωνικής και πολιτικής δουλείας ογδόντα χρόνων και για πρώτη φορά ζήτησε με τόση επιμονή τα δικαιώματά του. Ένας γνήσιος λοιπόν δημοτικιστής και ηθογράφος, ο Α. Καρκαβίτσας, στήριξε αυτό το λαό με τα άρθρα που δημοσίευε στον τύπο της πρωτεύουσας[17]. Ήθελε να ανατρέψει τον αρρωστημένο παλαιοκομματισμό. Στο τέλος όμως διαφώνησε, γιατί πίστεψε ότι η εξέγερση δεν ολοκλήρωσε, είτε από ανικανότητα είτε από ενδοτικότητα, το σκοπό της.

2.5.3. Ο αντιβενιζελισμός του Ανδρέα Καρκαβίτσα

Ο αντιβενιζελισμός του Καρκαβίτσα ξεκινά από τα γεγονότα του Θέρισου (1906), για τα οποία ο Καρκαβίτσας, κρίνοντας την επαναστατική κατά του πρίγκηπα Γεωργίου και των συμβούλων του, στάση του Βενιζέλου, γράφει στο Χατζόπουλο : «Φαίνεται πως αυτός ο Βενιζέλος έχει μέσα του όλα τα κακά στοιχεία του Ρωμιού και του Έλληνα. Πνεύμα όλο να στραπατσάρει και να χαλάει και να μην αφήνει τίποτα στη θέση του. Από το ένα μέρος βασιλιάς, κυβέρνηση, πρίγκηπας, όλο το έθνος και από τ' άλλο ο Βενιζέλος. Και ο Βενιζέλος νικάει...»[18]. Με τους θριάμβους του Βενιζέλου η προκατάληψη αυτή κουφόβραζε, χωρίς να διαλυθεί.

Με το διχασμό όμως του 1916, ὁ Καρκαβίτσας, τοποθετημένος τότε στη φρουρά Θεσσαλονίκης, δεν προσχώρησε στο κίνημα της Άμυνας κατά του βασιλιά Κωνσταντίνου, (ο Καρκαβίτσας τον λάτρευε ως στρατηλάτη των θριάμβων), που θα πραγματοποιούσε την ολοκλήρωση της Μεγάλης Ιδέας. Πιάστηκε και «ετέθη υπό περιορισμόν» στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης. Οι φανατικοί αντιβενιζελικοί δημοσιογράφοι έγραψαν τότε πως κλείστηκε στα «μπουντρούμια» και ότι έπαθε από την υγρασία φθίση. Τις διαδόσεις αυτές τις υιοθετήσανε και τις παραδώσανε, ως πραγματικές, σε λεξικά και βιβλία αντιβενιζελικοί κριτικοί και ιστορικοί της λογοτεχνίας, όπως ο Μποέμ, ο Καμπάνης, κ.ά.[19]. Άλλα στοιχεία που επιβεβαιώνουν τις διαπιστώσεις αυτές είναι τα ανέκδοτα αυθεντικότατα θυμήματα του Κώστα Πασαγιάννη[20], και τρία άρθρα των Γαβριηλίδη, Παλαμά και Ξενόπουλου, που υψώνουν φωνή διαμαρτυρίας για τη φυλάκιση του μεγάλου λογοτέχνη και ζητούν την απόλυσή του[21]. Οι πληροφορίες που έχουν και οι τρεις είναι συγκεχυμένες και εξογκωμένες, είναι όμως χαρακτηριστική η διαμαρτυρία του Ξενόπουλου : ότι ο Διχασμός έφερε πολλούς συγγραφείς στην αποθέωση από τους ομόφρονές τους. Και διερωτάται: «Ηθέλαμεν να

---

[16] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Νίκη Σιδερίδου-Θωμοπούλου, 3ος, Πολιτικοκοινωνικά άρθρα, σελ. 1463 – 1517.
[17] Βλ. Τάσος Βουρνάς, «Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας», 1821 – 1909, σελ. 608.
[18] Επιστολή από Αθήνα 28/7/1906, περ. «πνευματική ζωή», σελ. 134β – 135α
[19] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, τόμ. Α΄, σελ. ξε΄.Το πραγματικό ιστορικό της περιπέτειας αυτής του Καρκαβίτσα σε μια ειδική μελέτη, με τίτλο «Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας στη Μυτιλήνη», που δημοσιεύτηκε στον «Ταχυδρόμο» της Μυτιλήνης (26/7/1936), και στα «Ηλειακά Χρονικά» του Πύργου Α΄3, Σεπτ. 1936, και σχετική περίληψη έδωσε στο βιβλίο ο Γ. Βαλέτας «Φιλολογικά στον Καρκαβίτσα», Μυτιλήνη 1937.
[20] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, τόμ. Ε΄, σελ. 386
[21] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας τόμ. Ε΄, σελ. 427 έως 430

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ηξεύρωμεν τι θα έλεγαν οι ίδιοι αυτοί οι άνθρωποι, εάν τυχόν συνέβαινε το ενάντιον; Εάν δηλαδή ο Καρκαβίτσας ήθελε προσχωρήσει εις το κίνημα;»[22].

Αφήνει να εννοηθεί ότι τότε θ' αποθεωνόταν και πάλι, όχι ως κινηματίας, αλλά ως συγγραφέας. Τα θυμήματα του Πασαγιάννη είναι κατηγορηματικά και αδιάψευστα. Επίσης ένα ανέκδοτο γράμμα[23]προς τον Βαλέτα του αντιβενιζελικού τότε λογίου και δημοσιογράφου Χρ. Μολίνου, καθώς και η δημοσιευμένη στην εφημερίδα[24] «Αθηναϊκά Νέα», «Διαψεύσεις», του λογίου και πολιτευομένου Μυτιληνιού Χρ. Βασιλακάκη, σε όσες ανακρίβειες για τη φυλάκιση και κακομεταχείριση του Καρκαβίτσα απ' τους Βενιζελικούς στα «μπουντρούμια» της Θεσσαλονίκης, έγραψε ο Στ. Στεφάνου στην ίδια εφημερίδα[25], σκιαγραφώντας τον Καρκαβίτσα[26].

Απ' όλα αυτά τα στοιχεία καθώς και από τα ανέκδοτα θυμήματα των Λυρίτσα, Μακρυδήμα και Έλατου[27], βγαίνουν τα ακόλουθα αδιάψευστα στοιχεία: α) ότι ο Καρκαβίτσας, παλιός αντιβενιζελικός, επειδή δεν προσχώρησε στο Κίνημα και το κατέκρινε, «ετέθη υπο περιορισμόν» στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης αρχές του Σεπτέμβρη 1916. Μόλις το έμαθε ο Βενιζέλος, κάτω από την κατακραυγή των εφημερίδων, που μεγαλοποιήσανε τα πράγματα, πήγε ο ίδιος και τον άφησε ελεύθερο και αυτή η πράξη του συγκίνησε βαθύτατα τον Καρκαβίτσα[28]. Έρχεται στην Αθήνα και συνεχίζει ανοιχτά με άλλους αξιωματικούς την αντίδρασή του κατά του Βενιζέλου και της Εθνικής Άμυνας. Πιάνεται και εκτοπίζεται με όλους τους συνιδεάτες και συστασιώτες του συναδέλφους στο χωριό Γέρα της Μυτιλήνης, όπου ζει ελεύθερος υπό επιτήρηση και τον επισκέπτονται θαυμαστές του, λόγιοι της Μυτιλήνης «κατά πάντα καλώς έχοντα και κάλλιστα διαιτώμενον εις εξοχήν μοναδικήν»[29].

Ύστερα από τρεις μήνες ο Βενιζέλος τον αφήνει, χωρίς να τον αποστρατεύσει, να κάνει τον «εκτοπισμό» του στην πατρίδα του, τα Λεχαινά. Ο αδερφός του Βασίλης φρόντισε για τον τόπο εξορίας του, τα Λεχαινά[30]. Εκεί κάνει παρέα και φατριάζει ανοιχτά κατά του Βενιζέλου με τον συνεξόριστο συμπατριώτη του αρχίατρο Διονύσιο Λυρίτσα και Κατρακόζο. Έτσι πιάνεται και οδηγείται στη Θεσσαλονίκη και φυλακίζεται. Εκεί κάνει την πρώτη αιμόπτυσή του. (Γενάρης 1917). Ο μεγάλος πολιτικός Ανδρέας Μιχαλακόπουλος το μαθαίνει και ειδοποιεί το Βενιζέλο και έτσι τον ξαναβγάζει από τη φυλακή και οδηγείται στην Αθήνα. Ο Καρκαβίτσας συνεχίζει ανένδοτος τον αντιβενιζελικό του αγώνα και φυλακίζεται στις φυλακές «Αβέρωφ» για λίγες μέρες. Νοσηλεύεται στο Νοσοκομείο Μακρυγιάννη μέχρι το Σεπτέμβριο του 1917, οπότε «τίθεται εις αυτεπάγγελτον διαθεσιμότητα» στις 21-9-1917. Τέλος το Δεκέμβρη του ίδιου χρόνου αποστρατεύεται «αυτεπαγγέλτως» και αποσύρεται στο Μαρούσι άρρωστος[31].

Η Ν. Σιδερίδου αναφέρει με διαφορετική σειρά τις περιπέτειες και τους τόπους εξορίας και φυλάκισής του. Όμως και η ίδια μιλά για τις ίδιες περιπέτειες της φυλάκισης και της εξορίας του.

Θαυμάζει κανείς τη στάση του Βενιζέλου, που στάθηκε αναγεννητής των γραμμάτων και της παιδείας και σεβόταν και θαύμαζε, πολιτικός με ευρύτερη μόρφωση, τους λογίους, και όλους τους έβαλε σε θέσεις, και για το Βλαχογιάννη ίδρυσε τα Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αλλά και μετά την αποστράτευσή του ο Βενιζέλος ενίσχυσε τον Καρκαβίτσα και δεν

---

[22] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα, ό. π. τόμ. Α΄, σελ. Ξστ΄.
[23] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτα, τόμ. Ε΄, σελ. ξστ
[24] Βλ. «Αθηναϊκά Νέα» (18/3/1936)
[25] Βλ.«Αθηναϊκά Νέα» 14/3/1936
[26] Βλ. ό. π..
[27] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, τόμ Ε΄, σελ. 384
[28] Βλ. Θυμήματα του Πασαγιάννη στα Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, τόμ. Ε΄, σελ. 387
[29] Βλ. Βασιλακάκης, εφημ. «Αθηναικά Νέα»18-3-1936
[30] .Βλ. Ο Α. Καρκαβίτσας, και η εποχή του, Αθήνα, 1959, σελ.176.
[31] .Βλ. Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, τόμ. Α΄, σελ. ξε΄-ξστ΄.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εμπόδισε το Γληνό και τον Τριανταφυλλίδη να του αναθέσουν την σύνταξη των Αναγνωστικών – μεγάλη δουλειά και μοναδική διάκριση. Παρ' όλα αυτά ο Καρκαβίτσας εξακολούθησε και στο Μαρούσι, άρρωστος, απόμαχος, τόσο ευεργετημένος και τιμημένος, τον αντιβενιζελικό του αγώνα, γράφοντας τα Σατυρικά κατά της τυραννίας[32].

«Έμεινε αγνός πατριώτης ως τις τελευταίες στιγμές. Τα πολιτικά του φρονήματα δεν τον επηρεάζανε τόσο, που να μην το αγγίζει στην καρδιά ό,τι καλό για το Έθνος έδινε η αντίθετη πολιτική μερίδα. Έκλεινε το παλιό αρματολίκι εντός του, και τον φαντάζομαι σαν αλυσοδεμένο Προμηθέα στο Μαρούσι – εκεί που του ήτανε μοιραίο να πέση μια μέρα μαζί με τα πρώτα φθινοπωρινά φύλλα»[33]

Είναι γεγονός αξιοπρόσεκτο ότι οι προοδευτικές, κοινωνικές και ανθρωπιστικές θέσεις του Ανδρέα Καρκαβίτσα θα ταίριαζαν σε έναν καθαρόαιμο σοσιαλιστή[34] παρά σε έναν εθνικιστή και αντιβενιζελικό[35].

2.5.4. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και η Εθνική Εταιρεία.

Ο Α. Καρκαβίτσας ανταποκρίθηκε αμέσως στην πρόταση να γίνει μέλος της νεοσύστατης Εθνικής Εταιρείας.

Η Εθνική Εταιρεία ιδρύθηκε την Άνοιξη του 1894 από νεαρούς μορφωμένους αξιωματικούς. Αξίζει ν' αναφέρουμε την αρχή της προκήρυξής της. «ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΓΕΝΟΣ ΕΛΛΗΝΕΣ!». Και στο τέλος αναφέρουμε ότι αντί υπογραφής έχει τεθεί η σφραγίδα της Εθνικής Εταιρείας η οποία φέρει μέσα σε κύκλο το σημείο του Σταυρού, δύο ξίφη διασταυρωμένα, τα αρχικά Ε Ε και τις λέξεις «ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ»[36].

Μετά το 1895 άρχισε να δέχεται στους κόλπους της και πολίτες. Στα μέλη της, συγκαταλέγονταν σημαντικοί παράγοντες της δημόσιας ζωής, διανοούμενοι, λογοτέχνες καλλιτέχνες, πανεπιστημιακοί, ανώτατοι κρατικοί λειτουργοί. Μεταξύ αυτών και ο Ανδρέας Καρκαβίτσας[37]. Σημαντικότερο αίτημα των ιδρυτών της ήταν η ανασυγκρότηση του στρατού. Η δράση της ήταν πολυσχιδής και η εξάπλωσή της ραγδαία, τόσο στο εσωτερικό όσο και στις ελληνικές κοινότητες του εξωτερικού.

Τρεις ήταν οι κύκλοι του ενδιαφέροντός της : Η Μακεδονία,(δημιούργησε ένοπλο αγώνα 7/19.4.1897), η Ήπειρος και η Κρήτη. Οι πρωτοβουλίες της προκάλεσαν τη δυσφορία της κυβέρνησης και εν τέλει θεωρήθηκε υπεύθυνη τόσο για την κήρυξη του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 όσο και για την ατυχή έκβασή του. Μετά τον πόλεμο επέζησε, με διάφορες μορφές, ως το 1900, οπότε και διαλύθηκε από την κυβέρνηση Θεοτόκη[38].

Η εφημερίδα «Εστία» είναι αυτή που δημοσίευε κάθε φορά ακόμα και πρωτοσέλιδα κάθε ανακοίνωσή τους, όπως όταν κάνει έκκληση προς τον κρητικό λαό, για να κηρυχθεί η ένωση

---

[32] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα επιμ. Γ. Βαλέτα, τόμ. Ε΄, σελ. 264-268 και Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, τόμ. ,Α΄, σελ. ξστ΄.

[33] Βλ. Π.Δ. Ταγκόπουλος, Ανδρέας Καρκαβίτσας, μελέτη, περ. «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια», 20/5/1928, αρ. 131.

[34] Για το σοσιαλισμό ο ίδιος αναφέρει. «Εγώ τον σοσιαλισμόν, ποιος είναι ακριβώς δεν τον γνωρίζω, [...] και πιστεύω ότι το μέλλον της ανθρωπότητος θα είναι σοσιαλιστικόν [...] φρονώ, ότι δεν επιτρέπεται να σπείρωνται τοιαύται ιδέαι αι οποίαι τείνουν να καταστρέψουν την Ιδέαν της Πατρίδος. Η Ελλάς έχει υποχρεώσεις να οργανωθή ως κράτος ισχυρόν [...].Βλ. Α. Καρκαβίτσα .Άπαντα, επιμ. Γ .Βαλέτα, τόμ. Ε΄, σελ. 111-112.

[35] Αυτή τη φαινομενική αντινομία ερμηνεύει ωραία ο Κώστας Στεριόπουλος. Διαίρεση και χαρακτηριστικά της πεζογραφίας του Καρκαβίτσα, Περιδιαβάζοντας, τόμ. Β΄.Στο χώρο της παλιάς πεζογραφίας μας, εκδ. Κέδρος, 1986, σελ. 131.

[36] Βλ. Εφημερίδα Εστία, 31 Οκτωβρίου 1896 σελ. 1 – 2

[37] Ενδεικτικά αναφέρουμε τους : Γρ. Ξενόπουλο,. Ν. Λύτρα, Ν. πολίτη, Δ. Βικέλα, Κωστή Παλαμά, Ν. Σβορώνο.

[38] Για την Εθνική Εταιρεία υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία. Αρκούμεθα να αναφέρουμε, ως αρκετά κατατοπιστικό, το οικείο κεφάλαιο της Ιστορίας του ελληνικού Έθνους, τομ. Ι Δ΄, σελ. 93 – 100, 127, 234.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

με την Ελλάδα[39]. Ένα από τα πολλά επαναστατικά κινήματα της Κρήτης, είναι αυτό του 1895, το οποίο ενισχυόταν από την Εθνική Εταιρεία[40]. Εδώ αναφέρουμε ότι στην εκστρατεία της Κρήτης (1897) έλαβε μέρος και ο Α. Καρκαβίτσας ο οποίος μας άφησε «Λεπτομερειακό ημερολόγιο των όσων έκαμε και όσων έπαθε και είδε»[41].

Η «Εστία» πάλι κατά τη διάρκεια των γεγονότων στην Κρήτη, διενεργεί εράνους[42] ή απευθύνεται προς τα κατά τόπους τμήματά της[43] ή ακόμη προς το βασιλιά και την κυβέρνηση με υπόμνημα[44].

Και τέλος, μετά τη λήξη του πολέμου, η «Εστία» δημοσιεύει πρωτοσέλιδη τη λογοδοσία της Εθνικής Εταιρείας, η οποία συνοδεύεται από ανυπόγραφη κριτική της εφημερίδας, άκρως ευνοϊκή για το έργο της Εταιρείας, μολονότι τα γεγονότα είχαν δείξει ότι τη βάραινε μεγάλο μέρος ευθύνης για την ατυχή επιχείρηση και έκβαση του πολέμου[45]. Διαπιστώνουμε εν τέλει ότι παρά την αποτυχία της πολιτικής και της τακτικής που ακολούθησε η Εθνική Εταιρεία, η εφημερίδα εξακολουθούσε να τη στηρίζει. Και ο Δροσίνης έχει μόνο λόγια εκτίμησης και σεβασμού για το έργο της και την προσφορά της : «Με το οικτρό τέλος του πολέμου και την διάψευση των εθνικών ελπίδων σωριάστηκε κ' η Εθνική Εταιρεία σαν αστραποκαμένη βελανιδιά. Αλλά τα σκόρπια βελανίδια της δεν επήγαν χαμένα. Απ' αυτά εφύτρωσε το κίνημα των αξιωματικών στο Γουδί, ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος, ο ερχομός του Βενιζέλου από την Κρήτη και οι νικηφόροι Βαλκανικοί πόλεμοι. Ευλογημένη η μνήμη εκείνων, που την ίδρυσαν»[46]

Ο Καρκαβίτσας, ήταν ένας γνήσιος εθνικιστής, ένας Μεγαλοϊδεάτης πατριώτης[47]. Πίστευε στην αναγκαιότητα της ίδρυσης της Εθνικής Εταιρείας, για την αφύπνιση του έθνους, ωστόσο, στο τέλος, θα διαφωνήσει γιατί παρεξέκλινε από τις καταστατικές αρχές, από ελεγχόμενη σπουδή αδημονίας. Ο χρόνος δικαίωσε τις αρχικές ενστάσεις και τις τελικές καταγγελίες του.

---

[39] Βλ. Εφημ. Εστία 26 Ιανουαρίου 1897 σελ. 1. Βλέπε Ιστορία ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΔ΄, σελ. 100 – 125.

[40] Παρά τη Λαϊκή ποίηση ο Δεληγιάννης αρνιόταν να στηρίξει την Επανάσταση. Τέλος όμως κάτω από την πίεση των γεγονότων αναγκάστηκε τον Ιανουάριο του 1897 να στείλει στόλο και στρατό. Το γεγονός προκάλεσε την αντίδραση της Τουρκίας και επέσπευσε την κήρυξη του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897.

[41] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, τόμ. Ε, σελ. 308-311. Καταγράφει το αρχείο Α. Καρκαβίτσα όπως βρέθηκε στο σπίτι του Γ. Βλαχογιάννη στα 1940.

[42] Βλ. Εφ. Εστία, 29 Ιαν. 1897, σελ.1 Ο τίτλος του κειμένου της ανακοίνωσης είναι» Η Εθνική Εταιρία. Φανερά κέντρα. Έρανοι»

[43] Βλ. Εφ. Εστία, 27 Φεβρ.1897,σελ.1. Ο τίτλος του κειμένου είναι. «Το θέλημα του Έθνους. Η Εθνική Εταιρία προς τα τμήματα αυτής».

[44] Ο τίτλος είναι: *«Η Εθνική Εταιρεία προς τον βασιλέα και την κυβέρνησιν. Υποτάσσεται τη πολιτεία. Είτε έτοιμη ν' ανάψη γενικήν πυρκαϊάν. – Εξαρτάται από τας αποφάσεις της Ευρώπης. – Ποιος έχει εις χείρας του την ειρήνην της Ευρώπης. – Η βεβαίωσις Κρητικής αυτονομίας. Σπουδαιότατος κίνδυνος της ειρήνης.» Του υπομνήματος μάλιστα προτάσσεται και το εξής σημείωμα προς τη διεύθυνση της εφημερίδας : «Γνωρίζω υμίν ότι απεστάλη σήμερον προς την Α. Μ. τον Βασιλέα ως και προς τον Πρόεδρον της Κυβερνήσεως το εξής υπόμνημα εκ μέρους της Εθνικής Εταιρίας, και παρακαλώ όπως καταχωρήσετε αυτό».*Βλ. Εφ. Εστία, 7 Φεβρ 1897, σελ.1

[45] Βλ. Εφ. Εστία,14 Δεκεμ. 1897,σελ.1

[46] Βλ .Δροσίνη (Σκόρπια Φύλλα της Ζωής μου) Άπαντα, τόμ. Ζ΄, σελ. 606.

[47] Βλ. Π.Δ. Μαστροδημήτρη, Ηθογραφία και κοινωνική συνείδηση – Η ζωή και το έργο του Α. Καρκαβίτσα: στην Νέα Εστία, αφιέρωμα στον Α. Καρκαβίτσα, Αθήνα , 15 Σεπτεμβρίου 1990, σελ. 1210.

2.5.5. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και η Εθνική Γλώσσα

Στα 1904 στο σπίτι του Μάρκου Τσιριμώκου ιδρύεται η Εταιρεία «Εθνική Γλώσσα» με το ακόλουθο άρθρο της υπ΄ αριθμόν 1 του καταστατικού της:«Συσταίνεται, Εταιρία με σκοπό να βοηθήση τη μελέτη, το ξάπλωμα και το μεταχείρισμα της ζωντανής ελληνικής γλώσσας σε όλους τους κύκλους της κοινωνικής μας ζωής και σε όλα τα είδη του γραφτού λόγου»[48]. Την ιδέα της ίδρυσής της την είχε ο καθηγητής Σωτηριάδης και η διοικητική επιτροπή αποτελούνταν από τους : Κ. Στασινόπουλο, Κ. Χατζόπουλο, Λ. Πορφύρα, Ξ. Μάτσα και Μ. Μαλακάση ο οποίος ήταν γραμματέας. Ιδρυτικά μέλη ήταν ο Καρκαβίτσας, ο Παλαμάς, ο Ξενόπουλος, ο Παπαντωνίου, ο Τσιριμώκος, ο Γιαννίδης, ο Δραγούμης και ο Μάνος.[49].

Η ολιγόζωη Εταιρεία γνώρισε δύο περιόδους. Στην πρώτη όπου θα τη λέγαμε και άκαρπη, επικρατούσαν συχνά φιλονικίες ανάμεσα στους απόλυτους και δογματικούς και στους εξελικτικούς για την ψυχαρική διδ/λία. Οι πρώτοι, οι δογματικοί δεν άντεξαν τους ψυχαρικούς υποστηρικτές και αποχώρησαν από την Εταιρεία.

Έτσι, η «Εθνική Γλώσσα» απέμεινε με ελάχιστους οπαδούς, μετρημένους στα δάχτυλα των δύο χεριών. Ο Μ. Τσιριμώκος γράφει: «Από τους λόγιους που απέμειναν θυμάμαι τον Ανδρέα Καρκαβίτσα, τον Κώστα Χατζόπουλο, το Ι. Κονδυλάκη, τον Ι. Δραγούμη, τον Φ. Μάτσα (που σκοτώθηκε στο Σαραντάπορο) τον ποιητή Λάμπρο Πορφύρα, τον Γ. Σωτηριάδη και τον Δημ. Πετροκόκκινο.»[50].

Στη δεύτερη τώρα περίοδο επικράτησε ανάμεσα στα μέλη συμφωνία. Έγιναν δύο τρεις διαλέξεις και δόθηκε βαρύτητα στο διαφωτισμό της κοινωνίας για τις άμεσες ωφέλειες που υπόσχεται η αποδοχή της Δημοτικής. Μάλιστα συντάχθηκε ένα μανιφέστο (1905) που γράφτηκε από το λογοτέχνη Ζαχ. Παπαντωνίου, τυπώθηκε σε καλό χαρτί και διανεμήθηκε σε χιλιάδες αντίτυπα. Έτσι, η Εταιρεία εξηγεί το γιατί και «προσκαλεί τους φωτισμένους να την ακολουθήσουν»[51]. Επίσης αναλύονται τα αρνητικά της καθαρεύουσας και ζητείται η εισαγωγή της δημοτικής στο Δημοτικό Σχολείο. Η Εθνική Γλώσσα ανέδειξε το πρόβλημα της γλώσσας και της εκπαίδευσης στη χώρα μας.

Η εταιρεία γρήγορα διαλύθηκε, γιατί χρησιμοποίησε ανέκδοτα γράμματα του Ψυχάρη προς τον Πάλλη που έδειχναν την αμφιβολία του για τον γνήσιο ψυχαρισμό μερικών προσώπων. Ο Τσιριμώκος ζήτησε απ΄ τον Παλαμά να γίνει Πρόεδρος. Όμως αυτός δε δέχτηκε γιατί δεν ήθελε να χάσει τη θέση του, στο Πανεπιστήμιο[52].

Ο Καρκαβίτσας γνώρισε καλά τη γλώσσα του λαού στα διάφορα ταξίδια του και δέχτηκε θετικά «Το Ταξίδι μου» (1888) του Ψυχάρη με αποτέλεσμα να επηρεαστεί από το θόρυβο που προκάλεσε. Είναι χαρακτηριστικά τα λόγια με τα οποία αποκήρυξε την καθαρεύουσα: [...] Τέτοια γλώσσα, που σαν στρίγγλα φοβερή έφαγε ως τα τώρα, έθαψε μεσ΄ στα βρωμερά κουρέλια της κάθε καλλιτεχνικό και θηλυκό νου που ηθέλησε να την λατρέψει. Γιατί είναι γλώσσα που σου παγώνει τον ενθουσιασμό, σου πλαστογραφεί την ιδέα, σου κόβει την δύναμη, σου αλλάζει το αίσθημα. Είναι καλούπι που η κακή του πάστα αλλάζει και κάθε τι που θα χύσεις μέσα του της ρίχνεις χρυσάφι και σου βγάζει κάρβουνο, της ρίχνεις φωτιά και σου βγάζει στάχτη, της ρίχνεις αίμα και σου βγάζει λαχανόζουμο. Και αν καμιά φορά έβγαλε και λαμπρό μέταλλο πρέπει να φανταστείς πως σε καλύτερο καλούπι το μέταλλο αυτό θα ήταν ακόμη λαμπρότερο.[...][53]. Δεν αποδέχθηκε βέβαια τις ακρότητες του Ψυχάρη

---

[48] Βλ. Μάρκος Τσιριμώκος. Ιστρρία του εκπ/κού ομίλου. 15 Ιουλίου 1927, Ν. Εστία τεύχος 7, σελ. 402

[49] Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, «Νεοελληνική Λογοτεχνία», τόμ. Β΄, σελ. 161 – 162.

[50] Βλ. Μ. Τσιριμώκος, Ιστορία του Εκπαιδευτικού Ομίλου, 15 Ιουλίου 1927, Ν. Εστία, τεύχος 7, σελ.407.

[51] Λέει πως φέρνει «φάρμακο κι αυτή για την αρρώστια του έθνους, την Εθνική Γλώσσα» και εξακολουθεί: «Η Εταιρεία έχει την ιδέα, πως η αρρώστια βρίσκεται σε ορισμένο σημείο στην κούνια των Ελλήνων, στην Εκπαίδευση», «Έχει την ιδέα πως η ρίζα της αρρώστιας είναι μία». «Ο Δασκαλισμός».

[52] Βλ. Μαρία Μιρασγέζη, ό. π., σελ. 161 – 162.

[53] Βλ . Α. Καρκαβίτσας : Διηγήματα. Εν Αθήναις. Εκ του τυπογραφείου της «Εστίας», 1892 σελ. ια΄- ιβ΄ [=Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, τόμ. Α΄, σελ. 128

και πολλές φορές τις καταδίκασε[54]. Ο Καρκαβίτσας χρησιμοποίησε τη δημοτική γλώσσα με πλήρη συνείδηση των δυνατοτήτων, αλλά και των αδυναμιών της. Μετά τον «έπαινο» της δημοτικής[55] προσπάθησε να συμβιβάσει τις δύο αντίθετες τάσεις σε μια γλώσσα που θα αξιοποιούσε το θησαυρό της ελληνικής[56].

Την εποχή που η διαμάχη για το θέμα της γλώσσας γινόταν ολοένα οξύτερη και οι οπαδοί της δημοτικής και της καθαρεύουσας χωρίζονταν από αγεφύρωτες διαφορές, το έργο του Καρκαβίτσα προβλήθηκε σαν ένα ακόμη ισχυρό επιχείρημα για την καλλιτεχνική υπεροχή της δημοτικής. Ας μην ξεχνάμε βέβαια, ότι η περίπτωσή του αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των έντονων γλωσσικών προβληματισμών των λογοτεχνών μιας ολόκληρης εποχής[57].

Η συνέντευξη του Α. Καρκαβίτσα στον Άδωνη Κύρου για την «Εθνική Γλώσσα» δείχνει τη θέση του γι' αυτή[58]. Σε μια άλλη συνέντευξη που έδωσε ο Ανδρέας Καρκαβίτσας στον

---

[54] Βλ. τη σχετική γνώμη του σε συνέντευξη με τον Δ. Χατζόπουλο (Μποέμ) εφημ. «Το Άστυ», 9. 10. 4. 1893.

[55] .Βλ. υποσημείωση 259.

[56] [...] Εγώ όμως δεν χωρίζω ούτε την καθαρεύουσα, ούτε την δημοτικήν. Νομίζω,ότι μια είναι η γλώσσα και κακώς την χωρίζουν. [...] Η δημώδης είναι γλώσσα λαμπρά, αλλά είναι ατελής διά την εποχήν μας [...]. Πιστώς αυτήν την γλώσσαν δεν ημπορούμεν να την μεταχειισθώμεν σήμερα. [Πρέπει να γράφουμε] κράμα, διότι και η καθαρεύουσα έχει κάμει την επιδρασίν της. Διότι, δεν θα αποτεινώμεθα μόνον προς τσοπαναραίους και γαλατάδες, διότι η καθαρεύουσα έχει επιδράσει και οι αναπτυγμένοι τάξεις αυτήν μόνον εγνώρισαν. Λοιπόν, από την δημοτικήν θα μεταχειισθώμεν τας λέξεις, όσας εννοούν όλοι, και του σαλονιού και του βουνού άνθρωποι. Θ'αναπληρώνωμεν δε αυτήν από τας λέξεις της καθαρευούσης, αι οποίαι θα υπάρχουν στην δημοτικήν. Εγώ που είμαι τέλειος χωριάτης πολλάς λέξεις από του Κρυστάλλη και του Βαλαωρίτου δεν τας εννοώ, πόσον μάλλον ένας άλλος, που δεν εβγήκεν έξω από τας Αθήνας. Βλ. Α. Καρκαβίτσα Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, τόμ. Ε΄, σελ. 101-102. Για τις γλωσσικές του απόψεις βλ. επίσης Άπαντα επιμ. Ν. Σιδερίδου. Τόμ. Ι΄, σελ. 252-260, και Ν. Ε. Παπαδογιαννάκης: «Η γλώσσα του Ανδρέα Καρκαβίτσα» περ. Διαβάζω, τεύχ. 306, 3.3. 1993, σελ. 61-66.

[57] Βλ. Ερης Σταυροπούλου, «Ανδρέας Καρκαβίτσας», παρουσίαση – ανθολόγηση, Η πεζογραφία μας, Εκδ. Σοκκόλη, τόμ. Η΄, σελ.189.

[58] *«Μιας ώρας ιδιαιτέρα κουβέντα με τον Καρκαβίτσαν, τον υπέρ πάντα Έλληνα περιγραφικώτατον, του αντλούντος ουχί εκ ξένων αναγνώσεων, αλλ' από της δικαιούμενον επί του τίτλου συγγραφέως, του κατ' εξοχήν δημιουργικού, του ψυχής τα βάθη και από παν ό,τι ελληνικόν, επί του περίφημου γλωσσικού ζητήματος. Θα ήξιζε τον κόπον να παραδοθή εν τοις κυριωτέροις εις την δημοσιότητα. Θα κατεδεικνύετο, αν μη τι άλλο, εκ της όλης φιλικής αυτής συνομιλίας, ότι μεταξύ των από πεποιθήσεως και επί ζημία των ιδιαιτέρων των υλικών συμφερόντων, φρονούντων, ότι πρέπει να επικρατήση από των σχολικών θρανίων ουχί η σήμερον εν χρήσει γλώσσα, υπάρχουν και οι μη έχοντες τας ιδέας των άκρων, τας οποίας πρεσβεύουν οι πιστοί οπαδοί των κ.κ. Ψυχάρη και Πάλλη, οι καταστήσαντες τον αγώνα των τόσον αντιδημοτικών, τόσον αντιπαθή, τόσον άσκοπον οι εν τη κυριολεξία ζημιώσαντες, θάψαντες, θα ετόλμων να είπω, επί σειράν ετών, την ιδέαν υπέρ ης αγωνίζονται. Η συζήτησις ήρχισεν εκ του τελευταίου του βιβλίου, του «Αρχαιολόγου», του μέχρι σκληρότητος πιστού κατόπτρου της σημερινής καταστάσεως.*

-Πολλοί με κατηγόρησαν ως «μισάρχαιον», παρετήρησε γελών ο Καρκαβίτσας, μ' αυτό το βιβλίον.

- Σημαίνει απλούστατα, ότι πολλοί αυτοί ή δεν το εδιάβασαν ή δεν το ενόησαν.

- Αυτό λέγω και εγώ. Διότι μέσα εις το βιβλίον μου κατηγορώ όχι την αρχαιότητα – θα ήμουν τρελλός – αλλά την αντίληψιν που έχομεν περί των προς το μνημεία της αρχαίας τέχνης υποχρεώσεών μας.

-Πόσον θα ήθελα, έσπευσε να είπη τότε ο γράφων, να ήτο δυνατό ο «Αρχαιολόγος» σου να εδιαβάζετο από πολλές, παρά πολλές χιλιάδες Έλληνές. Και πρώτ' απ' όλους, από τον Διάδοχον του Θρόνου, τον οποίον κάπου υπαινίττεσθε.

-Φαντάζεσαι, ότι ημπορούσε να προέλθει τίποτε καλόν; ηρώτησε περιέργως ο συγγραφεύς.

-Αν όχι εις τα πράγματα, τουλάχιστον κάποια απόπειρα επαναστάσεως εις τον τρόπον του σκέπτεσθαι, του εθνικώς σκέπτεσθαι.

-Θα ήτο όνειρον δι' ένα βιβλιαράκι να φέρη τέτοιο μεγάλο αποτέλεσμα.

Ως να επανέβη δε αμέσως κατόπιν την συνήθη του αισιοδοξίαν, επρόσθεσε :

-Ποιοί θα το διαβάσουν;

-Και όμως θα υπήρχε τρόπος. Πολλαί εφημερίδες, και πρώτη η «Εστία» θ' ανελάμβανε να το ανυψώση εις περιωπήν ζητήματος και να υποχρεώση τους αναγνώστας της να το διαβάσουν κατά δόσεις. Δυστυχώς όμως είναι η γλώσσα...

-Και τι έχει να κάμη η γλώσσα, όταν αι ιδέαι είναι σωσταί – αν είναι σωσταί, όπως λέγεις;

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μποέμ (Δημήτρη Χατζόπουλο)[59], όπου μίλησε για τη φιλολογία μας και για το γλωσσικό ζήτημα και όπου διατύπωσε κρίσεις για τους σύγχρονούς του συγγραφείς φανερώνεται η γενικότερη στάση που παίρνει ο Καρκαβίτσας στη γλωσσική διαμάχη της εποχής του. Στο κείμενο αυτό, για τη φιλολογία διατυπώνει την άποψη ότι δεν υπήρχαν τότε τέλεια έργα «δι' εθνικήν φιλολογίαν» και ότι οι λογοτέχνες περιμένουν τον Παράκλητο, «όστις θα θέση τας βάσεις και της εθνικής γλώσσης και της εθνικής φιλολογίας». Για το γλωσσικό ζήτημα μεταξύ των άλλων παρατηρεί: « [...] «δεν χωρίζω ούτε την καθαρεύουσαν ούτε την δημώδη. Νομίζω ότι μία είναι η γλώσσα και κακώς την χωρίζουν», ότι « η δημώδης είναι γλώσσα λαμπρά, αλλά είναι ατελής διά την εποχήν μας» και ότι «θα επικρατήση το κράμα»

-Σωσταί μεν, αλλ' όχι και ευχάριστοι εις την γεύσιν. Καθώς δε πολύ καλά ξεύρεις από την ιατρικήν, τα πικρά χάπια τα βάζουν μέσα σε γλυκό για τα μικρά παιδιά και όχι σε κινίνο, ούτε σε ρετσινόλαδο. Και μου φαίνεται, πως δεν μπορείς ν' αρνηθής, ότι πριν σκεφτούμε για τη γλώσσα, είχαμε να πούμε εις τον κόσμον πάρα πολλά πράγματα, σαν κι αυτά που λέγεις εις τον «Αρχαιολόγον» σου και να τον κάμουμε να τα χωνέψει εις την γλώσσαν που εσυνήθισε να διαβάζη.

-Ίσως να μην έχης άδικο. Και βέβαια δεν έχεις εις αυτήν σου την σκέψιν. Αλλ' εγώ δεν έγραψα τον «Αρχαιολόγο» με τέτοια ιδέα.

Και η γλωσσική συζήτησις εξηκολούθησε.

-Παραδέχομαι και το πιστεύω, ότι κάθε άλλο παρά καλά εβάλθηκε το ζήτημα της γλώσσης. Αυτοί οι χριστιανοί – και ηννόει τους αρχηγούς της αιρέσεως – ίσως από υπερβολικήν πεποίθησιν προς τον εαυτόν τους, ίσως και από αντίδρασιν του λογιωτατισμού, εφαντάσθηκαν, ότι εκείνα που γράφουνε και όπως τα γράφουνε πρέπει σώνει και καλά να θεσπισθούν ως δοκουμέντα και ως θεσπίσματα γλωσσικά. Ίσως ακόμη και να προχωρούν μέχρι του να νομίζουν, ότι τέτοια ζητήματα λύονται εύκολα και σε χρόνια μέσα.

-Ώστε η δική σου ιδέα;

-Βέβαια, δεν συμφωνώ καθόλου μαζί τους, αν παραδεχθούμε, ότι αληθινά τέτοια σκέπτονται. Αλλά σ' ερωτώ πρωτύτερα : Νομίζεις ότι η γλώσσα, που μαθαίνουν σήμερον τα παιδιά μας γράμματα, είναι η καλλίτερη; Είναι εκείνη που θα τους γεννήση και θα τους καλλιεργήση την αγάπη εις τα γράμματα; Ότι οι κανόνες της γραμματικής και αυτοί ακόμη οι αρχαίοι συγγραφείς, όπως τους διδάσκουν οι δασκάλοι μας, ημπορούν ποτέ να προσελκύσουν το παιδί; Είναι το γλυκό, μέσα εις το οποίον, όπως είπες πρωτύτερα, πρέπει να βάζουμε το πικρό χάπι;

-Βέβαια όχι, αν κρίνω από τον εαυτό μου. Αλλ' η μεταβολή θα έλθη σιγά σιγά. Ούτε ημπορούν να την φέρουν πενήντα έως εκατόν άνθρωποι.

-Είμεθα συμφωνότατοι, αφού παραδέχεσαι ορθήν την βάσιν. Ακριβώς δε αυτός είναι και ο σκοπός του Συλλόγου («Εθνική Γλώσσα») που εσυστήθηκε τελευταία.

-Του Συλλόγου της «ξάπλωσης»; Ηρώτησα γελών. Μα αν είναι σωστά όσα άκουσα, του συλλόγου σκοπός είναι να επιβάλη ως γλώσσαν εθνικήν το περίεργον αγγλογαλλικόν ιδίωμα των κ.κ. Ψυχάρη και Πάλλη. Και εν τοιαύτη περιπτώσει, μόνον χάριν αστειότητος ημπορεί κανείς να ομιλή για τέτοιον σύλλογο.

-Να μου συγχωρέσης να σου πώ, ότι αι πληροφορίαι σου δεν είναι σωσταί. Αν ενικούσαν αυτές οι ιδέες, σε βεβαιώ ότι κι εγώ θα έφευγα μακρυά. Και για να πεισθής, πως δεν είναι τέτοιος ο σκοπός, ρώτησε να μάθης, ότι είναι μέλη και άνθρωποι κάθε άλλο παρά ψυχαρισταί, ούτε καν δσημοτικισταί. Αρκεί μόνο να παραδέχωνται ότι μια κάποια μεταβολή είναι αναγκαία.

Και συνοψίζων εν συμπεράσματι τας ιδέας του ο συγγραφεύς του «Ζητιάνου» και την «Λυγερής», είπεν :

-Ότι, προς το παρόν θεματογραφούμεν όλοι μας καμιά αμφιβολία δεν υπάρχει. Αν θέλης μάλιστα, προχωρώ ακόμη περισσότερον. Παραδέχομαι, ότι αυτή η γλώσσα, που γράφομεν οι λεγόμενοι δημοτικισταί σήμερον δεν έχει πιθανώτατα καμμίαν σχεδόν σχέσιν με την γλώσσαν του μέλλοντος, την αληθινήν εθνικήν γλώσσαν, εκείνη που πράγματι σιγά – σιγά θα φτιασθή με την εξέλιξιν. Ότι το ζήτημα δεν λύεται με δέκα και είκοσι χρόνια, αλλά με διακόσια και ίσως περισσότερα μόνον παλαβοί μπορούν να το αρνηθούν. Αλλ' επιτέλους είναι μια αρχή, έστω και μια απόπειρα αρχής. Και απεχωρίσθημεν. Όχι όμως και με κάποιαν κρυφή ελπίδα ή φόβον – όπως προτιμάτε – εκ μέρους του υποσημειουμένου, ότι είναι ενδεχόμενον, αύριον – μεθ 'αύριον, ο Καρκαβίτσας και όσοι εκ των δημοτικιστών συμφωνούν με τον Καρκαβίτσαν ν' αποκηρυχθούν από τους Λουθήρους και τους Καλβίνους των Αθηνών, των Παρισιών και του Μάντσεστερ ως αποστάται. Αλλ' αυτό θα μας το ειπή ο «Νουμάς». (1905) Πρωτοδημοσιεύτηκε στην εφημ. «Εστία» 5/2/1905, σελ. 1. Β – ως συνέντευξη. Βλ. Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, τόμ. Ε', σελ. 108, 109.

[59] Η συνέντευξη δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Το Άστυ της 9-10.4.1893, σελ.2, στ. β'- δ'. βλ. «Βιβλιογραφία Καρκαβίτσα», αριθ. 224 και στα Άπαντα , επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. IV, σελ. 2044-2048 με τίτλο «Σύγχρονοι Έλληνες συγγραφείς». Όταν ο Καρκαβίτσας εργαζόταν στο πλοίο «Αθήναι» σταματούσε στα λιμάνια και ανάμεσα σ' αυτά ήταν και ο Πειραιάς. Έτσι, έβρισκε την ευκαιρία να ανεβαίνει στην Αθήνα και να ενημερώνεται από τους άλλους λογοτέχνες. (Κ. Χατζόπουλο, Κ. Κρυστάλλη, Μιχ. Μητσάκη, Γιάννη Βλαχογιάννη, κ. ά.)

[...] από την δημοτικήν θα μεταχειρισθώμεν τας λέξεις όσας εννοούν όλοι, και του σαλονιού και του βουνού άνθρωποι. Θ'αναπληρώνεμεν δε αυτήν από τας λέξεις της καθαρευούσης, αι οποίαι θα υπάρχουν εις την δημοτικήν» [...][60].

Από τα παραπάνω βλέπουμε το μεγάλο ενδιαφέρον του Α. Καρκαβίτσα για τη γλώσσα μας και ιδιαίτερα για τη δημοτική που τη δείχνει στο λογοτεχνικό του έργο αλλά και σε άρθρα του[61].

2.5.6. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και ο Εκπαιδευτικός Όμιλος

Ο «Εκπαιδευτικός όμιλος» ιδρύθηκε στα 1910 λίγους μήνες έπειτα από την επανάσταση στο Γουδί και ενώ κυβερνούσε ακόμη ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος, που υποσχόταν «ν' ανορθώσει τα πράγματα της χώρας». Όλος ο κόσμος ζήτησε μια φιλική αλλαγή ώστε ν' αντιμετωπιστεί το πρόβλημα με τους γειτόνους της. Όλη τη δεκαετία 1900 – 1910 από παντού και με χίλιους τρόπους όλοι συντέλεσαν ώστε να επιτευχθεί αυτή η αλλαγή[62].

Παραθέτουμε εδώ τα λόγια του ίδιου του Μ. Τριανταφυλλίδη όπως διαβάστηκαν στην ταχτική γενική συνέλευση των μελών του Ομίλου στις 15 Φεβρουαρίου του 1916. «Ο «Εκπαιδευτικός Όμιλος» ιδρύθηκε τον Αύγουστο του 1910 με το σκοπό να συστήσει ένα πρότυπο δημοτικό σχολείο, και να βοηθήση την αναγέννηση της παιδείας στην Ελλάδα. Έπειτα όμως από τις γλωσσικές ταραχές του 1911, κι αφού ψηφίστηκε το γλωσσικό άρθρο στο σύνταγμα, το σχολείο δεν ήταν πια δυνατό για την ώρα να ιδρυθή, κι έτσι έμεινε έργο του Ομίλου : α) να διαφωτίση τους δασκάλους και την κοινωνία για την ανάγκη που είναι να γίνη η εκπαιδευτική αναμόρφωση, σε επιστημονικές και στις αληθινά εθνικές απάνω βάσεις και β) να ετοιμάση τα βιβλία, τα παιδικά και τα σχολικά, που θα χρησιμοποιηθούν από το ελληνόπουλο για τη μόρφωσή του, στο σχολείο και στο σπίτι».

Κοντά σ' αυτά το Δελτίο του Ομίλου θα παρουσίαζε συγκεντρωμένες τις προσπάθειες αυτές, θα δημοσίευε παιδαγωγικές μελέτες για τους δασκάλους, και ακόμη, μέσα στις επιστημονικές μονογραφίες που θα φιλοξενούσε θα έδινε ευκαιρία να καλλιεργηθεί πλατύτερα η νέα μας γλώσσα και να δοκιμασθεί η χρήση της καθαρεύουσας»[63]. Έπειτα λοιπόν από δύο μήνες ίδρυσαν τον «Εκπαιδευτικό Όμιλο» και ψήφισαν το Καταστατικό του 36 ιδρυτές από τους οποίους οι δώδεκα ήταν οι γνωστοί της εφορίας του «Σχολείου»[64] και οι εικοσιτέσσερις άλλοι διαλεγμένοι από τους ίδιους είτε από τους λογοτεχνικούς δημοτικιστικούς κύκλους, είτε από φίλους του δημοτικισμού και μεταξύ αυτών και ο Καρκαβίτσας [65].

---

[60] Για το ρόλο που έπαιξε ο Καρκαβίτσας στα πλαίσια της Εταιρείας αυτής βλ. Εμμ. Κριαρά, «Ο συλλογικός δημοτικισμός στις αρχές του αιώνα μας»,Το Βήμα, 4.11.1980, σελ. 1και 6, του ίδιου Πρόσωπα και θέματα από την ιστορία του δημοτικισμού, τόμ. Α΄, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1986, σε΄103-109.

[61] Τόσα χρόνια πίσω, περ. Κριτική, 1903, αρ. 2, σελ. 752 και Γύρω τριγύρω στα σαράβαλα, περ. ο Νουμάς, Β΄, 1904, αρ. 77.

[62] *Αξίζει ν' αναφέρουμε την περιγραφή αυτής της δεκαετίας από το Μάρκο Τσιριμώκο έναν από τους ιδρυτές του «Εκπ/κού ομίλου»:* «Όλη τη δεκαετία 1900 – 1910 πότε ανεξάρτητοι πολιτευόμενοι με τα προγράμματά τους, πότε άνθρωποι αξίας με το αίτημά τους να δράσει η Βασιλεία και πότε με τη διατύπωση της γνώμης να κληθεί Εθνοσυνέλευση, πότε η Ιαπωνική ομάδα με τις προσπάθειές της, πότε με τις διαμαρτυρίες των επαγγελματικών οργανώσεων, πότε με τις αυστηρές αυτοκριτικές δημόσιων υπηρεσιών, από παντού και με χίλιους τρόπους όλοι συντέλεσαν, ώστε να σχηματισθεί μια γενική θέληση μεταβολής ριζικής.»Βλ. Μάρκου Τσιριμώκου «Ιστορία του Εκπαιδευτικού Ομίλου» Βλ. και Νέα Εστία, Α΄ τόμος, 1927.

[63] *Ο «Εκπαιδευτικός Όμιλος» τη λειτουργία του Σχολείου τη θεωρούσε ένα πείραμα. Σε γράμμα που βρίσκεται τυπωμένο στον αριθμό 10 του Δελτίου του «Εκπαιδευτικού Ομίλου» αναγγέλλουν την ίδρυση του Πρότυπου Δημοτικού Σχολείου και την ίδρυση ενός εκπαιδευτικού ομίλου που θα βοηθάει το σκοπό της Εφορίας του Σχολείου. Βλ .Άπαντα, Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Τόμος 8, σελ. 3.*

[64] Οι τρεις θεωρητικοί του Ομίλου ήταν : ο Αλέξανδρος Δελμούζος (1880-1956), ο Δημήτριος Γληνός (1882-1943), και ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης (1883-1959).

[65] *Οι 24 αυτοί ήταν: ο Διευθυντής της «Ακρόπολης» Γαβριηλίδης, το ελευθερότερο μυαλό κι ο άνθρωπος που συντέλεσε περισσότερο από κάθε άλλον στην εξάπλωση του δημοτικισμού. Ήταν ο ποιητής Λ. Μαβίλης Λ. Νιρβάνας, Κ. Πασαγιάννης και Ν. Καζαντζάκης, οι αξιωματικοί Χρ. Ράγκος, Κλ. Λάκων, Δημ. Φωκάς, ο*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο «Εκπαιδευτικός Όμιλος», που παρουσιάστηκε ως οργανωμένη έκφραση του δημοτικιστικού κινήματος στην εκπαίδευση, ήταν φυσικό να 'ρθει αντιμέτωπος με τους καθαρευουσιάνους εκπαιδευτικούς. Όσο όμως υπήρχαν αντιθέσεις και αντιδράσεις με τον «Εκπαιδευτικό Όμιλο», που έπαιρναν και επίσημο χαρακτήρα με τη δημοσίευσή τους στη Βουλή, τόσο τα μέλη του ομίλου πλήθαιναν και έφτασαν στα τέλη του 1911 να είναι περισσότερα από 650. Οι δημοτικιστές ονομάζονταν «χυδαϊσταί», «μητραλοίαι», «ολετήρες του έθνους», «μίσθαρνα όργανα του πανσλαυισμού» κ.λ.π. από τους καθαρευουσιάνους. Όταν μάλιστα μερικοί από τα μέλη είδαν πως το σχολείο δεν μπορούσε να «αναγεννηθεί», λόγου της απροετοιμασίας του Ομίλου, αποχώρησαν[66].

Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας με τη συμμετοχή του στον «Εκπαιδευτικό Όμιλο» στοχεύει στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και την αναγέννηση της Ελληνικής Παιδείας. Γι' αυτό τα θέματα που συλλέγει και ο τρόπος που τα διαπραγματεύεται φανερώνουν τη συνείδηση του σκοπού του. Τα μέσα που χρησιμοποιεί δείχνουν έναν άνθρωπο που στέκει πολύ κοντά στην ψυχή του παιδιού. Είναι ένας παιδαγωγός που παίρνει στα χέρια του την ελληνική ψυχή και τη διαπλάθει με ηθικές αρχές και αισιοδοξία και τη φωτίζει ώστε να είναι ελεύθερη από αδυναμίες και προλήψεις. Θέλει να είναι κοντά στα παιδιά και στους νέους που θα πραγματοποιήσουν τα ιδανικά του[67].

Ο «Εκπαιδευτικός Όμιλος» κατορθώνει με την κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου να καθιερωθεί η δημοτική στο σχολείο για να καταργηθεί και πάλι στα 1920 με την καινούρια κυβέρνηση[68]. «Έμπα, έβγα, κόψε από δω, ράβε από κει η δημοτική έγινε αγνώριστη»[69].

2.5.7. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας ως συνεργάτης στον Τύπο της εποχής του.

Ο τύπος είναι ο μεγάλος τροχός διακίνησης των ιδεών και ο άξονας της συνεχούς ζύμωσης που συντελείται και πρέπει να συντελείται σε μια κοινωνία[70]. Ο έντυπος λόγος παίζει για τα έθνη και τα άτομα πολυσύνθετο ρόλο. Είναι «το παντού και πάντοτε ανοιχτό μάτι του λαϊκού πνεύματος [...] είναι ο πνευματικός καθρέφτης, όπου ένας λαός βλέπει τον ίδιο του τον εαυτό και η αυτογνωσία είναι η κυριότερη προϋπόθεση για τη σοφία[71]».

Ο Τύπος είναι μια ανεξάντλητη πηγή πληροφοριών και γι' αυτό κρίνεται αναγκαία, σε κάθε έρευνα, η προσφυγή σ' αυτόν.

Ο λόγος που οδήγησε και μας σ' αυτήν την αναδίφηση, ήταν ακριβώς η συγκέντρωση πληροφοριών της πνευματικής ζωής, της εποχής εκείνης και της λογοτεχνίας ειδικότερα. Γιατί ο Τύπος ήταν το μόνο μέσο με το οποίο διακρινόταν οι λογοτέχνες. Εκεί δημοσίευαν τα διηγήματά τους, τις κριτικές τους, τα άρθρα τους και τις απαντήσεις τους σ' ό,τι τους ενοχλούσε και τους ενδιέφερε. Ταυτόχρονα βλέπουμε και την λογοτεχνική διαδρομή και εξέλιξη του Α. Καρκαβίτσα.

Ο Αθηναϊκός Τύπος βρισκόμενος σε στάδιο γοργής εξέλιξης και με επί κεφαλής προσωπικότητες όπως ο Γαβριηλίδης, ο Π. Κανελλίδης, ο Κύρου, ο Σίμος, ο Χαιρόπουλος,

---

συνεγάτης του Δελμούζου, γιατρός του Βόλου, Σαράτσης και οι πολιτευόμενοι επιστήμονες Κ. Καφαντάρης, Απ. Αλεξανδρής, Ν. Μαυρουδής, Περικλής Αργυρόπουλος, Χρ. Γκύφας, Αλ. Πανταζής, Λουκάς Δελμούζος, Ι. Θεοδωρίδης, Μιχ. Στελάκης, Περ. Καραπάνος, Κ. *Κατσίμπαλης, Α. Ν. Κεφαλληνός* Μάρκος Τσιριμώκος, «Ιστορία του Εκπ/κού Ομίλου», σελ. 404 – 405.

[66] *Έτσι, «ο Νουμάς» με σατυρικές δημοσιεύσεις των ορθόδοξων δημοτικιστών μαζί μ' αυτόν και ο Ψυχάρης και ο Αργ. Εφταλιώτης, αναφέρει στα επικριτικά άρθρα «Πάμε Σκολείο» και «Η καινούργια πολιτική της μισορωμαϊκής». Ο «Εκπαιδευτικός Όμιλος», απαντώντας πάντα με σεβασμό προς τους αρθρογράφους του «Νουμά» τους παρακάλεσε να σταματήσουν γιατί δεν έχουν σκοπό να ανακατεύονται σε γλωσσικούς καβγάδες βλ.* Μάρκου Τσιριμώκου, «Ιστορία Εκπ/κού Ομίλου», σελ. 407.

[67] Βλ. Νίκη Σιδερίδου – Θωμοπούλου, Ο Αντρέας Καρκαβίτσας και η εποχή του, Αθήνα, 1959, σελ. 263.

[68] Βλ. «Νουμάς» 1920, Νέα Εστία, τόμος ΙΣΤ΄, σελ. 755. και το άρθρο που έχει αφιερώσει στο Φιλήντα ο Κ. Βάρναλης στο βιβλίο του «Ζωντανοί άνθρωποι» σελ.. 33

[69] Κ. Βάρναλη, Ζωντανοί άνθρωποι σελ. 81.

[70] Βασίλης Φίλιας, εφημ. Ελευθεροτυπία, 5.6.1982.

[71] Βλ. Carl Marx, 149, τόμ. Α΄, 275.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ο Καμπούρογλου φτάνει να είναι εφάμιλλος του ευρωπαϊκού τύπου και πρώτος στα Βαλκάνια, παρουσιάζοντας αξιοζήλευτη δραστηριότητα. Γίνεται δε ο απαραίτητος σύντροφος του λαού.

Ανάμεσα στους πεζογράφους της γενιάς του '80 ο Καρκαβίτσας είχε την ταχύτερη άνοδο. Από το 1885, άρχισε να συνεργάζεται με τα αθηναϊκά έντυπα. Στην αρχή με το περιοδικό «Εβδομάς» (1885-1888) μετά με τα «Εκλεκτά Μυθιστορήματα» (1885-1886), «Εστία»(1888-1895), «Η Τέχνη» (1898), «Εθνική Αγωγή» (1899), «Παναθήναια» (1900, 1906), «Ο Διόνυσος» (1901), Κριτική» (1903), «Ακρίτας» (1904), «Ο Νουμάς» (1903-1909), «Ο Καλλιτέχνης» (1910-1911), με τη «Νέα Ζωή» της Αλεξάνδρειας.

Επίσης συνεργάστηκε με τις εφημερίδες «Ακρόπολις» (1887-1911), «Καθημερινή» (1887-1888), «Νέα Εφημερίς» (1887), «Εφημερίς» (1888-1892), «Το Άστυ» (σποραδικά από το 1887-1900), «Εστία»(1894-1901), «Νεολόγος» της Κων/πολης (1898-1901), «Χρόνος» (1909), και με τα Ημερολόγια «Σκόκου» (1889, 1893, 1908, 1909), «Ποικίλη Στοά» (1889), «Νέα Ελλάς» (1894), «Μακεδονικόν» (1897), «Πανελλήνιον Λέσβου» (1914) και «Μεγάλης Ελλάδας» (1922).

Από το 1886 τα έργα του μεταφράζονται και σε ξένα περιοδικά[72]. Το 1898 βραβεύτηκε σε λογοτεχνικό διαγωνισμό της εφημερίδας «Εστία» για το διήγημά του «Πάσχα στα πέλαγα» και το 1911 τιμήθηκε με τον αργυρό Σταυρό μαζί με άλλους συγγραφείς.

[72]Βλ. Έρη Σταυροπούλου, Α. Καρκ. παρουσίαση – ανθολόγηση, «Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας, τόμ. Η΄,1880-1900, εκδ. Σοκόλη, 1997, σελ. 175-251.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

9. Η θέση της Επιτροπείας για τα αναγνωστικά Ανδρέα Καρκαβίτσα Ε. Παπαμιχαήλ (Νώντα Έλατου), η απάντηση Τριανταφυλλίδη και η απάντηση της έρευνας στις κατηγορίες της Επιτροπείας.

9.1. Οι κατηγορίες

9.1.1. Αναγνωστικό Γ΄ Δημοτικού

Και το βιβλίο τούτο νομίζει τις, ότι εγράφη, ίνα αναγιγνώσκηται εις καταγώγια, ουχί δ' εις μορφωτικά ιδρύματα. Αντί πάσης άλλης κρίσεως περί αυτού θα περιορισθώμεν την αναγραφήν χωρίων εξ αυτού.

Εν ενί κεφαλαίω του βιβλίου υπό τύπον συνδιαλέξεως τριών ζώων, του «ασβού, της νυφίτσας και του τυφλοπόντικα »παρέχεται εις τους παίδας προς εκμάθησιν όλη η φρασεολογία των λωποδυτών και των φαυλοβίων. Ιδού φράσεις τινές:

« Το χειμώνα δεν πέρασα άσχημα συγύρισα τα κοτέτσια, που δε θα λαλήσει του χρόνου πετεινός ». « Λαγουμιτζής εσύ, λαγουμιτζής εγώ, ταιριάζομε ». « Λίγο ακόμη κι η αξίνα σου θα μ' έκοβε σα ραπάνι ». « Θα της πω ρημάζω κάποτε τις φωλιές των πουλιών και ξεκάνω τα λαγουδάκια ». « Εκείνος ήξερε τα κατατόπια, και πότε χωνόταν στο κατώγι, πότε σκαρφάλωνε στ' ανώγια, πότε κατέβαινε στο μεσαίο ». « Καλά που με πήρε ξώδερμα και πρόφτασα να τρυπώσω ». « δεν κρατήθηκα γυναίκα του ρίχνομαι κι αρχίζομε τις δαγκωσιές. Μια εκείνος δέκα εγώ. Κάποτε τον πετυχαίνω στο λαιμό και παρ' τον κάτω». « Τώρα ;.....Ξύπνα τα παιδιά και δρόμο». « Που είναι η μάνα σου ; «Να ήταν κι άλλη». Μου λέει, χωρίς να δείξη την παραμικρή λύπη. «Τι, πέθανε»; ξαναρωτώ. «Όχι» μου λέει, «μπήκε μια βραδιά στο κοτέτσι, σκαρφάλωσε στο ξύλο που κοιμόνταν οι κότες, και μια με την άλλη τους άνοιξε τη φλέβα όλων, κάπου εφτά οχτώ κότες! Έπειτα μεθυσμένη από το αίμα έπεσε και κοιμήθηκε. Την αυγή, που μπήκε στο κοτέτσι ο κυρ Μηνάς, την έκαμε να μη ξαναξυπνήση ». « Χύθηκε πίσω του, μα βρέθηκε σε βαθύ σκοτάδι. Ούτε τη μύτη της δεν έβλεπε ». « Αν και δεν έχεις ακόμη δύναμη να κουνηθής από τον τόπο σου, καλύτερα να βλεπόμαστε από μακρυά ». « Βλέπω τη χήρα ν' ανοίγη το στόμα της σαν πηγάδι». « Που θα μου πας! λίγο και θα σ' έχω στα νύχια μου ». « Για να σου πω γυναίκα.....Το κυνήγι λιγόστεψε εδώ πέρα ». « Εδώ είναι πιο βολικά να τρυπώσωμε». « Καλώς τα χαίρεσαι.....θέλω κι εγώ μερδικό». [...]

Το δε περιεχόμενον του βιβλίου τούτου είναι υλιστικώτατον. Υποθάλπει όλα τα ταπεινά του ανθρώπου ένστικτα και άγει τον αναγινώσκοντα μαθητήν ευθύς προς τον υλισμόν. Κλοπαί, αρπαγαί, έριδες, φόνοι, ξεφαντώματα, καλοπέραση, ατοπώτατοι και ανηθικώτατοι διαλογισμοί εκδηλούμενοι κατά τον μάλλον ωμόν και χυδαίον τρόπον εν μακροτάτοις διαλόγοις ανθρώπων και ζώων, είναι τα προσφιλή τοις συγγραφεύσι θέματα, άτινα πληρούσι σχεδόν το όλον του βιβλίου. Περί δε εξάρσεως χαρακτήρων, αρετών, ηθικών αρχών, περί εγέρσεως των υψηλοτέρων συναισθημάτων, περί εξυψώσεως των μαθητών προς τα μεγάλα ιδανικά της Πατρίδος, τής Θρησκείας, περί ενισχύσεως εν ταις καρδίαις των παίδων της φιλαλληλίας, του συναισθήματος του καθήκοντος, της αυταπαρνήσεως κτλ., ου φροντίς τοις συγγραφεύσιν.

Παραθέτομεν περικοπάς τινάς του βιβλίου τούτου, αίτινες σημειωθήτω δεν είναι εκλελεγμέναι μεταξύ των χειρίστων. Εξ αυτών δύναταί τις να μορφώση ιδέαν ου μόνον περί της γλώσσης, αλλά και περί του υλιστικού και χυδαίου περιεχομένου του βιβλίου. (Σελ. 124). « Μια φορά κι έναν καιρό ο τυφλοπόντικας κάθισε στην τρύπα του συλλογισμένος » «Πλάκωσαν δύσκολοι καιροί» είπε «μήτε κάμπια, μήτε σκουλήκι βρίσκεται στα κατώγια μου. Ως τώρα καλά πήγαμε χάρη στο χειμώνα καθώς ήταν τα ζωντανά αποκαρωμένα, χάπ! Και τα' άρπαζα χωρίς κόπο». «Μα σαν πολλά λέω» πρόσθεσε έπειτα από λίγο. «Είμαι νηστικός από την αυγή και πάει μεσημέρι δυο ώρες ακόμη και πεθαίνω». Βγήκε από τα κατώγια του, ανέβηκε στο απάνω

πάτωμα, που είχε την καθαυτό φωλιά του. Από κει μ' ένα λοξό δρομάκι ανέβηκε στ' ανώγια του. « Ω τις νυφούλες μου!» είπε καθώς είδε μερικές κάμπιες και δύο τρία σκουλήκια. Και μ' ένα χάπ! Ούτε ήταν ούτε φάνηκαν τις έφαγε όλες μονομιάς. «Καλό φαγί, μα λίγο», συλλογίστηκε, «Τι να γίνη; Φαίνεται πως μυρίστηκαν την άνοιξη και πήραν δρόμο στα ψηλά. Ας πάνε ας πάνε «γρήγορα θα πέσουν στις μύτες των πουλιών. Μα τι με μέλει»; Σελ. 132 – 133. « Να. Όταν πάω στη φωλιά μου, θα σε φάω και θα γίνης και συ όρνιο » μου λέει. Πάγωσα όλη καθώς άκουσα «θα σε φάω.» « Χί, χί, χί, γέλασε πονηρά ο τυφλοπόντικας ». « Έλεγες πως σε πήγαινε να σε παντρέψη;». « Χά, χά, χά » έκαμε κι ο ασβός δυνατά. «Τι να σου πω ξαδέρφη, τόσο ανόητη, δε σε περίμενα», είπε. « Λέτε ;» ρώτησε πονηρά η νυφίτσα. «Καθώς άκουσα, θα σε φάω, τα χρειάστηκα». «Πρέπει δίχως άλλο να βρω τρόπο να γλιτώσω»,συλλογίστηκα. « Για να σου ειπώ» του λέω ξαφνικά. « Τι θέλεις ;» κάνει το όρνιο. Και μου φέρνει το αυτί του κοντά στο μουσούδι μου. «Δε χάνω καιρό, του δίνω μια δαγκωσιά στο λαιμό πήδησε το αίμα. Νιώθω αμέσως να παραλύουν τα φτερά και τα νύχια του. Μ' αφήνει τώρα, μα δεν τα' αφήνω εγώ αν έπεφτα από τόσο ύψος θα γινόμουν κομμάτια. Καρφώνω τα δοντάκια μου στο λαιμό του και πέφτομε, εγώ από πάνω και το όρνιο από κάτω ψόφιο».

Παραθέτομεν και την εξής φρικιαστικήν περιγραφήν του θανάτου ενός αθώου πτηνού. Σελ. 148 κ.ε. «Το πουλάκι εξακολουθούσε να κελαηδή και το δάσος αντηχούσε το χαρούμενο κελάηδημά του. Έξαφνα το φίδι σκαρφάλωσε στη φουντουκιά σαν αστραπή και άρπαξε το πουλάκι. Δεν πρόφτασε να το πιάση παρά μόνον από το ποδαράκι. Το πουλάκι έβαλε τις φωνές και άρχισε το φτεράκισμα εδώ και κει, για να γλιτώση από το στόμα του θηρίου. Το φίδι τράβηξε κάτω το σπίνο και τώρα ήμουν περίεργος να ιδώ τι θα τον κάμη. Και τι είδα; Το φίδι ξαπολύθηκε κι έπεσε κάτω κουλουριάστηκε ύστερα και προσπαθούσε να βάλη στο στόμα ολόκληρο το πουλί. Μα δεν το κατώρθωνε γιατί το πουλί φτεράκιζε τόσο δυνατά, που ξέφευγε από τις γυαλιστερές δίπλες του φιδιού. Έτσι πάλευε το φίδι πολύν καιρό. Τέλος κατάλαβε πώς έπρεπε να βρη άλλο τρόπο. Τράβηξε το κυνήγι του σ' ένα δεντράκι, το κόλλησε επάνω στον κορμόν του, κουλουριάστηκε ύστερα σφίγγοντας στο ξύλο το πουλί. Λίγα σπαραχτικά «τσίου, τσίου! » ακούστηκαν ακόμη, και το πουλάκι σώπασε. Όταν βεβαιώθηκε πως ήταν νεκρό, το άφησε κάτω το φίδι, γύρισε κάμποσες φορές γύρω το κεφάλι του και ύστερα το άλειψε όλο με σάλιο από το κεφάλι ως τα πόδια. Αφού έτσι το ετοίμασε, ξαπλώθηκε όσο μπορούσε ίσα εμπρός στο πουλί. Πήρε με το στόμα το κεφαλάκι του σιγά σιγά, παίζοντας τα σαγόνια, το κατάπινε. Σε λίγο δε φαινόταν τίποτε ούτε τα ποδαράκια του. Την ίδια στιγμή φούσκωνε η κοιλία του φιδιού κι έβλεπε κανείς καθαρά πως σιγά σιγά κατέβηκε εκεί το πουλί».

Δια τοιούτων σκηνών, οίαι αι μνημονευθείσαι, ων γέμει το βιβλίον και τοιούτων περιγραφών, αίτινες αποτελούσι τα προσφιλή τοις συγγραφεύσι θέματα, αποσκληρύνονται αι των παίδων ψυχαί, υποθάλπονται τα ταπεινότατα των ενστίκτων και μορφούνται ουχί άνθρωποι, αλλά άγρια θηρία, έτοιμα να κατασπαράξωσι τους ομοίους των».

9.1.2. Αναγνωστικόν Δ΄ τάξεως « Η πατρίδα μας »

Το βιβλίον τούτο θέλομεν κρίνει από απόψεως α) γλωσσικής και β) κυρίως παιδευτικής.

Από γλωσσικής απόψεως[1].

Από δε της μεθοδικής και της κυρίως παιδευτικής απόψεως εξετάζοντας το εν λόγω Αναγνωσματάριον της Δ΄ τάξεως, παρατηρούμεν τα εξής :

α) Οι χρόνοι, εις ους αναφέρεται η ύλη της διηγήσεως, κείνται ακόμη εκτός του πνευματικού ορίζοντος του μαθητού της Δ΄ τάξεως. Ενώ δηλ. το Αναγνωσματάριον ομιλεί περί εποχής της ακμής των Αθηνών και μάχης της Χαιρωνείας και Μεγάλου Αλεξάνδρου, οι μαθηταί, εις ων τας χείρας δίδεται το βιβλίον, δεν έχουσιν ακόμη διδαχθή ούτε τους προ των Περσικών χρόνους. Εκ

[1] Βλ. Υπουργείον Εκκλησιαστικών και Δημοτικής Εκπαίδευσεως, Έκθεσις της Επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας, Εν Αθήναις 1921, σελ. 82-93.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τούτου δε προκύπτει ο κίνδυνος να γεννηθή εν τη κεφαλή αυτών σύγχυσις χρόνων και γεγονότων.

β) Όποιος τις υπό των συντακτών του Αναγνωσματαρίου παρίσταται προ των οφθαλμών των μαθητών εν τη πρώτη παραγράφω του Αναγνωσματαρίου ο Πρόας; Παρίσταται πρώτον μεν ως αξιοκαταφρόνητος τις δούλος, άξιος ίσως της ασεβούς και υβριστικής προς αυτόν συμπεριφοράς του ετέρου των παίδων, επιπλέον δε και κακοπλασμένος και ελεεινός ένεκα σωματικής βλάβης, της χωλότητος. Τούτο καταφαίνεται εκ των επομένων χωρίων του Αναγνωσματαρίου:

«Πίσω τους ακολουθούσε ο παιδαγωγός, κουτσός και φορτωμένος βιβλία και όργανα μουσικής» (σελ. 6 στιχ. 6 κ.ε.) « Από δω, Πρόα » είπε ο Περδίκας και τράβηξε τον παιδαγωγό από τον χιτώνα.....ξεχνάς πως είμαστε ξαδέρφια του βασιλιά; Πρέπει πάντα να σου θυμίζω πώς είσαι δούλος ;» πρόσθεσε με απότομο τρόπο ο Περδίκας» (σελ. 6, στ. 6 κ.ε.). Και εν τέλει της παραγράφου: « Ο Πρόας έσυρε με κόπο το βλαμμένο πόδι του και ακολούθησε τα παιδιά».

Και όμως πόσον διαφόρως παρουσιάζει τον Πρόαντα εις τους αναγνώστας αυτού το γαλλικόν πρωτότυπον και η αξιόλογος τούτου εις την ελληνικήν μετάφρασις του κ. Παλαμά! Εν ταύτη αντί του τελευταίου ανωτέρω χωρίου αναγινώσκομεν, ότι ο Πρόας « σύρων ως ηδύνατο καλλίτερον την αριστεράν του κνήμην, από την οποίαν υπέφερεν, αφ' ότου λόγχη μακεδονική τον επλήγωσεν εις την μάχην της Χαιρωνείας, ηκολούθησε τους δύο του μαθητάς μετ' εγκαρτερήσεως». Εμφανίζει δηλ. ο συγγραφεύς του πρωτοτύπου τον Πρόαντα, οίος πράγματι ούτος ήτο, άξιος τιμής και σεβασμού και επιτρέπει ούτω εις τους νεαρούς αναγνώστας του να αισθανθώσι βαθύτερον και κρίνωσιν αυστηρότερον και αποδοκιμάσωσιν εντονώτερον την ασεβή και απρεπή προς τοιούτον άνδρα συμπεριφοράν του ετέρου των μακεδονοπαίδων. Αλλά τοιαύτα όμως συναισθήματα παραλείπουσι να διεγείρωσιν εν τη ψυχή των νεαρών μαθητών οι συντάκται του παρόντος Αναγνωσματαρίου, αποδεικνύοντες διά τούτου, ότι ουδεμίαν έχουσιν ιδέαν παιδαγωγικής.

γ) Αλλ' εκτός της σπουδαίας ταύτης παραλείψεως υποπίπτουσιν οι του Αναγνωσματαρίου συντάκται και εις άλλην πολλώ βαρυτέραν. Περατούντες δηλ. την πρώτην του βιβλίου αυτών παράγραφον διά του χωρίου « ο Πρόας έσυρε με κόπο το βλαμμένο πόδι του και ακολούθησε τα παιδιά», μεταβαίνουσιν εις άλλο θέμα. Αλλ' ούτως όμως καταλείπουσι τους νεαρούς αυτών αναγνώστας με το αξιοθρήνητον παράδειγμα της προηγηθείσης αγροίκου προς τον Πρόαντα συμπεριφοράς του μαθητού και των προς αυτόν ασεβών και υβριστικών λόγων:

« Από δω Πρόα » είπε ο Περδίκας και τράβηξε τον παιδαγωγό από το χιτώνα. Ξεχνάς πως είμαστε ξαδέρφια του Βασιλιά; Πρέπει να σου θυμίζω πως είσαι δούλος ;» πρόσθεσε με απότομο τρόπο ο Περδίκας. Αι απρεπείς πράξεις και οι υβριστικοί ούτοι λόγοι, ους τόσον αυθαδώς εκστομίζει εν αρχοντόπουλον, οίον ο Περδίκας, πράξεις και λόγοι, οίτινες ούτε μεταμέλειαν επιφέρουσιν, ούτε έλεγχον και τιμωρίαν προκαλούσι, μέλλουσι ψυχολογικώς να επιδράσωσιν ολεθρίως επί το πνεύμα των αναγινωσκόντων το εν λόγω βιβλίον νεαρών παίδων, φύσει όντων μιμητικών πάσης προσπιπτούσης εις την αντίληψην αυτών πράξεως, μάλιστα δε όταν αύτη προέρχηται εξ ανωτέρων (είτε πράγματι, είτε απλώς φαινομένων ανωτέρων) προσώπων και δεν παρακολουθήται υπό μηδεμιάς δυσαρέστου συνέπειας.

δ) Από του ασυγχωρήτου δε τούτου παιδαγωγικού σφάλματος δεν ηδυνήθη να σώση τους συντάκτας του Αναγνωσματαρίου ουδ' αυτή η προσεκτική ανάγνωσις του πρωτοτύπου, εξ ού ήντλησαν την ύλην αυτών. Πόσον τωόντι παιδαγωγικότερον εκτίθεται η διήγησις εν τω γαλλικώ πρωτοτύπω και εν τη ελληνική τούτου μεταφράσει! Εν ταύτη η εν τη πρώτη παραγράφω του Αναγνωσματαρίου εκτιθεμένη διήγησις δεν κόπτεται εκεί, ένθα η παράγραφος αυτή σταματά (« Ο Πρόας έσυρε με κόπο το βλαμμένο πόδι του και ακολούθησε τα παιδιά »), αλλά συνεχίζεται ως εξής : «Αλλ' ήδη ο Περδίκας, του οποίου η καρδία ήτο τόσον γενναία, όσον ταχεία η γλώσσα, μετεννόει διά τους σκληρούς λόγους του». « Συγχώρησέ με, Πρόα, είπε στρεφόμενος προς τον παιδαγωγόν, σου ωμίλησα ασυλόγιστα. Δεν είναι πταίσμα σου, πως είσαι δούλος. Έτσι το ηθέλησεν ο πόλεμος. Και θα ήμουν τόσον ποταπός να υβρίσω έναν καλόν στρατιώτην, εγώ, που μόνη μου φιλοδοξία είναι να διακριθώ μίαν ημέραν εις τα πεδία των μαχών...Ποιός ξεύρει!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ίσως μου συμβή κ' εμέ να πέσω εις τα χέρια του εχθρού...Αλλά το ξεύρεις εσύ πως πολύ συχνά ομιλώ αστόχαστα και πως είμαι περισσότερον ορμητικός παρά συνετός. Η μητέρα μου λέγει πως πταίει δι' αυτό το αίμα των Ηρακλειδών, προσέθηκεν ο παις μετ' αφελούς υπερηφανείας».

Αλλ' αποκόπτοντες οι του Αναγνωσματαρίου συντάκται και απορρίπτοντες ως τάχα περιττήν και ανωφελή ολόκληρον την συνέχειαν ταύτην, απορρίπτουσι την από ηθοπλαστικής απόψεως σπουδαιοτάτην ταύτην περικοπήν της διηγήσεως, αποδεικνύοντες και δια τούτου ακόμη, ότι ουδεμίαν ιδέαν παιδαγωγικής έχουσιν, αλλ' ότι και οι εγκρίναντες τοιούτον βιβλίον παρείδον τα ορθά και πρέποντα.

ε) Εν σελ. 17 παρατίθενται οι εξής στίχοι ! Μωρός είν' εκείνος, που δεν θέλει να ιδή την Αθήνα. Πιο μωρός είν' εκείνος, που τη βλέπει και δεν ευχαριστιέται! Μα ακόμη πιο μωρός είναι εκείνος, που την βλέπει, ευχαριστιέται και φεύγει! Κατά τους στίχους λοιπόν τούτους πας όστις έρχεται εις τας Αθήνας, βλέπει ταύτας και ευχαριστιέται, πρέπει εξ άπαντος να μένη εις αυτάς άλλως είναι μωρός. Το γελοίον τούτο νόημα προέρχεται εκ των παρά Δικαιάρχω αρχαίων στίχων, οίτινες έχουσιν όλως διάφορον έννοιαν, ήτοι: «όστις απέρχεται ευχαρίστως (δηλ. άνευ λύπης) εξ Αθηνών είναι κτήνος ». (« Ει δ' ευαρέστων αποτρέχεις, κανθήλιος ει »).

στ) Εν παραγράφω 10η σελ. 22 οι του Αναγνωσματαρίου συντάκται περιγράφουσι τας ενώπιον του διδασκάλου Λύσιδος γενομένας κατά το πρώτον μάθημα αταξίας: «Σιγά σιγά η τάξη χάλασε, τα παιδιά άρχισαν να κάνουν αταξίες. Δυο μάλιστα αριστερά μου κοίταζαν στα μάτια το δάσκαλο κι από κάτω άλλαζαν κλοτσιές. Καθώς το είδα, έφριξα. Τόσο ιερό μου φαινόταν το σχολείο και τόσο άπρεπο το φέρσιμό τους που συλλογίστηκα να τους μαρτυρήσω στο δάσκαλο. Μα δεν το έκαμα, γιατί είδα έναν άλλο συμμαθητή μου αντίκρυ, να με κοιτάζει περιγελαστικά». Εν πρώτοις παρατηρούμεν, ότι η φράσις «κοίταξαν στα μάτια το δάσκαλο», μη περιεχομένη εν τω πρωτοτύπω, είναι προσθήκη των συγγραφέων. Η ελληνική μετάφρασις αναφέρει «λακτίσματα αθορύβως ανταλλασσόμενα υπό δύο συμμαθητών....». Αλλ' οι συντάκται του Αναγνωσματαρίου, προσθέτοντες ότι οι αλληλολακτιζόμενοι ούτοι μαθηταί συγχρόνως «κοίταζαν στα μάτια το δάσκαλο», επιτείνουσιν άνευ λόγου το κακόν, προσθέτοντες εις την αξιόμεμπτον αταξίαν των δύο τούτων μαθητών και την έτι αξιομεμπτοτέραν πονηρίαν και υποκρισίαν. Πράττουσι δε τούτο άνευ ουδεμίας ανάγκης και προφανώς ουχί προς ηθικήν ωφέλειαν των νεαρών αναγνωστών, τουναντίον δε προς μεγίστην αυτών ηθικήν ζημίαν διότι ταις ελεεινάς ταύτας κακίας αφήνουσιν οι αυτοί συντάκται, -αντιθέτως προ το πρωτότυπον- όλως ατιμωρήτους. Ούτω δε οι υπ' αυτών υποδεικνυόμενοι ως έχοντες τας κακίας ταύτας δύο παίδες αποβαίνουσι προς τους αναγινώσκοντας ελληνοπαίδας ολέθριον παράδειγμα προς μίμησιν.

Αλλά πλην του παιδαγωγικού τούτου αμαρτήματος παριστώσι τον Πρόαντα λέγοντα: « συλλογίστηκα να τους μαρτυρήσω στο δάσκαλο. Μα δεν το έκαμα, γιατί είδα έναν άλλο συμμαθητή μου αντίκρυ, να με κοιτάζη περιγελαστικά». Πολύ υπέρτερον χαρακτήρα μαθητού προσφέρει εις τους νεαρούς αναγνώστας του το πρωτότυπον. Εν αυτώ δηλ. ο περί ου πρόκειται νέηλυς μαθητής παρίσταται λέγων: « εξηκόντιζα βλέμματα μομφής και οργής εναντίον των δύο γειτόνων μου παλαιστών, ήκιστα ευαρεστούμενος εκ της διαγωγής των. Εις εξ αυτών ενόησεν, αναγνώσας επί της φυσιογνωμίας μου, ότι τον απεδοκίμαζα και διέκοψεν αίφνης τους αγώνας του και ήρχισε να με περιεργάζεται...με ητένισε προς στιγμήν δια περιγελαστικού βλέμματος». Και όμως τον γενναίον τούτον χαρακτήρα του μαθητού Πρόαντος, οίον περιγράφει αυτόν το εξαίρετον πρωτότυπον, παραμορφούσιν οι του Αναγνωσματαρίου συντάκται, ίνα προσφέρωσιν εις τους ελληνοπαίδας προς μίμησιν χαρακτήρα μαθητού πολύ ταπεινότερον. Και ερωτώμεν : Προς τίνα λόγον προσφέρονται εις τους νεαρούς ελληνοπαίδας όσα ανωτέρω παρεθέσαμεν ταπεινά και χυδαία παραδείγματα; Δια τοιούτων ηθικών προτύπων θα διαπλάσωμεν την νέαν γενεάν της μεγαλυνθείσης Ελλάδος; Και δι' αυτών θα επιδιώξωμεν το μεγαλείον και την ευδαιμονίαν του ελληνικού λαού; Αλλ' είναι μόρφωσις αυτή του ελληνικού λαού η δια τοιούτων αναγνωσμάτων γινομένη; Είναι προφανές, ότι τα εν λόγω αναγνώσματα δια τε της χυδαίας αυτών γλώσσης και δια του χυδαίως διεσκευασμένου περιεχομένου αυτών ουδέν άλλο αποτέλεσμα δύνανται να έχωσιν τον εκχυδαϊσμόν και της ψυχής.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Λυπούμεθα δ' ότι ένεκα της αυθαιρέτου και βιαίας καταπατήσεως του συντάγματος (άρθρον 107) το Έθνος, αγωνιζόμενον να επανορθώση τα εκ της καταπατήσεως εκείνης επελθόντα εις αυτό κακά, είναι σήμερον υποχρεωμένον και να συζητή περί τοιούτων αναγνωστικών εξαμβλωμάτων, περί ων άλλοτε ουδέ καν ν' ακούη κατεδέχετο.

Το δεύτερον μέρος του Αναγνωσματαρίου περιέχει ποικίλης ύλης τεμάχια, ως είναι « το μνήμα της μάνας » (μάνα είναι μία «γαϊδουρίτσα»), « Στην Κατερινιώ μου, που είναι στην κυρά Σμαράγδα» κλπ., περί ων, μεθ' όσα ήδη περί του βιβλίου τούτου ανωτέρω εξετέθησαν, θεωρούμεν περιττόν να διαλάβωμεν ειδικώτερον.

9.1.3. Αναγνωστικό Ε΄ τάξης «Διγενής Ακρίτας»

Το εις διδασκαλίαν των μαθητών της Ε΄ τάξεως ωρισμένον αναγνωστικόν τούτο βιβλίον είναι το χείριστον πάντων των άλλων και από απόψεως τόσον άθλιον, ώστε λαός ανδραπόδων θα ηδύνατο να ανεχθή αυτό διδασκόμενον εις τα ίδια τέκνα. Εκτός του μυθιστορήματος ΔΙΓΕΝΗΣ ΑΚΡΙΤΑΣ περιέχονται εν αυτώ προσέτι δέκα εννέα σελίδες ποιημάτων δημωδών τε και μη δημωδών και τινές αφηγήσεις εκδρομών, οποίαι πολλάκις δημοσιεύονται εν ταις εφημερίσι προς διασκέδασιν της ανίας των αργοσχόλων, λεγόμεναι συνήθως χρονογραφήματα. Άπαν το περιεχόμενον του βιβλίου είναι τελείως απροσάρμοστον προς την φύσιν και την πνευματικήν ανάπτυξιν ενδεκαετών παίδων, δι' ους προορίζεται, ώστε δεν φαίνεται βιβλίον παιδικόν, αλλά μάλλον ανάγνωσμα ενηλίκων, λίαν περιορισμένην εχόντων την τε μόρφωσιν και την διάνοιαν.

Η γλώσσα αυτού ουδένα σεβασμόν δεικνύει προς την χρήσιν ούτε της γραφομένης διαλέκτου, ούτε της ομιλουμένης, αλλά συμφύρει στοιχεία παντοειδή, ων άλλα μεν ανήκουσιν εις την σημερινήν δημώδη, την τε κοινήν και την διαλεκτικήν , αλλά εις την σημερινήν καθαρεύουσαν, οτέ μεν αυθαιρέτως μεταβεβλημένην εις ψευδοδημώδη, οτέ δε όλως αμετάβλητον, αλλά είναι δημώδη μεν αλλ' από αιώνων ηφανισμένα και μόνον εις ολιγίστους λογίους γνωστά. Ευρίσκονται δ' ενιαχού και φράσεις ανήκουσαι εις την αρχαίαν ελληνικήν. Πάντα δε ταύτα αποτελούσι πολυμιγή κυκεώνα άνευ ουδεμιάς λελογισμένης αρχής ουδέ κανόνος οιουδήποτε.

Τόσον δε μέγα είναι το πλήθος των απανταχού εγκατεσπαρμένων αρχαϊκών στοιχείων καὶ τοσαύτη η εξ αυτών παραμόρφωσις του δημώδους χαρακτήρος της διαλέκτου, ώστε αυτή μόνον ως γελοιογραφία της δημώδους πρέπει να χαρακτηρισθή και όχι ως δημώδης.

Εν γένει μεν δηλαδή το λεκτικόν του βιβλίου φαίνεται χυδαΐζον και πολλάκις παραγκωνίζονται λέξεις και τύποι της καθαρευούσης κοινότατοι και ευχρηστότατοι, ίνα τεθώσιν αντ' αυτών δημώδεις ολιγώτερον συχναί η και απηρχαιωμέναι οίον. καβαλάρηδες αντί ιππείς (σελ.9), σκλάβους αντί αιχμαλώτους, βάγιες αντί υπηρέτριαι (σελ.9), πίστη αντί θρησκεία (σελ.10), ξαγορά αντί λύτρα και άλλα πάμπολλα. Απανταχού έχει εξορισθή το μόριον αλλά αντικαθιστώμενον δια του μα, αν και το αλλά απαντά εν δημώδει άσματι παρατιθεμένω εν σελ. 28 ώστε ο συγγραφεύς επιδιώκει να είναι δημοτικώτερος των δημωδών ασμάτων. Δια τον αυτόν λόγον εν σελ. 131 γράφει «όχι αυτός, μα η γυναίκα του», εν ω τοιαύτη χρήσις δεν υπάρχει εν τη δημώδει. Άλλοτε τουναντίον ενώ υπάρχουσι δημώδεις λέξεις, προτιμά αντ' αυτών λέξεις της καθαρευούσης, οίον κήρυκας, σκηνή, παραπέτασμα, πατριά, εργαλεία, βρέφος, θάλαμοι, αίθουσα, νομίσματα, περιουσία, αγορά, ταινία, λουτρά κλπ., ενώ κατά την δημώδη ταύτα ηδύναντο να λεχθώσι: ντελάλης, τσαντίρι[...] κλπ. Άλλοτε δε πάλιν αυτό αυτό πράγμα λέγεται κατ' αμφοτέρας τας διαλέκτους και μάλιστα ενίοτε και εν τη αυτή σελίδι. Ούτω το αυτό πράγμα λέγεται θρησκεία και πίστη (σελ. 10), αγγελιοφόρος και μαντατοφόρος (σελ.7), σκοπιά και βίγλα, σκοποί και βιγλάτορες (σελ. 6) και 14-15), όπλα και άρματα (σελ. 36), πάγκοι και θρανία (σελ. 22-23), πίθηκος και μαϊμού, δάσος και λόγγος, αφέντης και κύριος και άλλα τοιαύτα πολλά. Πλην των λέξεων δε απαντώσι πλειστάκις και φράσεις και συντάξεις ίδιαι μόνον της καθαρευούσης, αλλότριαι της δημώδους, οίον, παλαίστρα των δύο λαών φύλακες γρηγορείτε (σελ. 6), θρησκευτικά βιβλία, προπάντων (σελ. 29), εκεί αγάλματα θεών και ηρώων της αρχαίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

εποχής (σελ. 60), σώμα στρατού (σελ. 79), νικητής και τροπαιούχος, αποβατικός στρατός(σελ. 87), μετά χαράς (σελ. 122) και άλλα πολλά. Αυτός ο μυριάκις απαντών άκλιτος μετοχικός τύπος οίον κάνοντας, βλέποντας, κοιτάζοντας κτλ., δεν είναι γνήσιος δημοτικός αλλά ψευδοδημοτικός, διότι εν τη πραγματική δημώδει η χρήσις αυτού είναι ασυγκρίτως σπανιωτέρα, ενιαχού δε όλως άγνωστος. Η πλαστή όμως ψευδοδημώδης επεξέτεινε την χρήσιν αυτού κατά κόρον, διότι ζητεί να αποφύγει την μετοχήν της καθαρευούσης ην αναγκάζεται να μεταφράζη.

Ομοίως ακατάστατος και ανακόλουθος είναι και η φθογγολογία του βιβλίου, διότι ο συγγραφεύς συνήθως μεν προκρίνει την χρήσιν της χυδαιοτάτης διαλέκτου, μη αποστέργων μάλιστα και τα των τοπικών ιδιωμάτων οίον, φλουριά (σελ. 26), βίτσιμα (σελ. 183) γαίμα (σελ. 185), [...][2].

Άλλ' εκτός των φθόγγων ευρίσκονται προσέτι εις μέγα πλήθος και τύποι της καθαρευούσης όλως αμετάβλητοι, οίον πάτερ σ. 25, [...]3

Ο Διγενής λέγεται αρχαϊκώς Βασίλειος και κατά την κλητικήν Βασίλειε και ο πατήρ αυτού Ιωάννης, ενώ άλλα πρόσωπα φέρουσιν ονομασίας δημώδεις, οίον στρατοίς, Κωσταντής, οι δε Άραβες λέγονται ιδιοτρόπους Αραβίτες (σελ. 19). {...}[4]

Δικαιολογία τις της αλλοπροσάλλου ταύτης ανακολουθίας βεβαίως δεν δύναται να ευρεθή, εξηγήσεις όμως αυτής επιτρέπονται μόνον δύο, δηλαδή ή ότι ο συγγραφεύς έχει ως αρχήν το μη ακολουθείν μηδένα κανόνα, ή ότι τα αρχαϊκά στοιχεία διέφυγον αυτόν κατά παραδρομήν και εξ αμελείας. Εάν όμως συμβαίνη το δεύτερον, τότε αποδεικνύεται ψευδέστατος ο συχνάκις επαναλαμβανόμενος διισχυρισμός ότι δήθεν η καθαρεύουσα δεν είναι «ζωντανή».

Παρατρέχοντες δε κατά την ορθογραφίαν του βιβλίου, ήτις ωσαύτως ουδεμίαν λογικήν ακολουθίαν έχει, παρατηρούμεν προσέτι ότι ενιαχού παρατίθενται ρύσεις εν τη αρχαία ελληνική γλώσση, οίον εν σελ. 25, 28, 51, 64, 85, 86, 94, 104. Τούτο δε είναι τα μάλιστα αξιοσημείωτον, επειδή οι τέως διοικούντες τα της εκπαιδεύσεως αυστηρότατα κατεδίκασαν την διδασκαλίαν της αρχαίας ελληνικής εν της δημοτικοίς σχολείοις. Η παράθεσις όμως ρύσεων της αυτής ταύτης γλώσσης εν τω αναγνωστικώ τούτω βιβλίω, όπερ και ενεκρίθη υπ' αυτών, αποδεικνύει, ότι ούτοι δεν πιστεύουσι πράγματι τας υπ' αυτών κηρυττομένας θεωρίας, ουδ' ομιλούσιν ειλικρινώς.

Πολύ χειρότερον της γλώσσης είναι το περιεχόμενον του βιβλίου, είτε από παιδαγωγικής απόψεως ήθελε κριθή, είτε από λογοτεχνικής. Εν πρώτοις οι συγγραφείς του Ακρίτα ουδεμίαν γνώσιν έχουσι των υπό της παιδαγωγικής επιστήμης διδασκόμενων περί εκλογής και διατυπώσεως των εις τους παίδας προσφορόμενων μύθων, ουδέ λαμβάνουσιν υπ' όψιν παντάπασι την πνευματικήν ανάπτυξιν ουδέ τας γνώσεις των παίδων, αλλά συνέταξαν το μυθιστόρημα τούτο ωσεί προόριζον αυτό ως ανάγνωσμα ενηλίκων φιλιστόρων, και μάλιστα φιλιστόρων περιεργαζομένων τα μικρά, βαρυνομένων δε τα σπουδαία. Διά ταύτα παρέλαβον εκ προχείρων τινών βιβλίων και βιβλιαρίων μέγιστον πλήθος αρχαιολογικών ειδήσεων περί διοικήσεως, στρατιωτικής οργανώσεως, γεωγραφίας, θρησκευτικών και λαϊκών παραδόσεων, ηθών, εθίμων, όπλων, ενδυμασιών, καλλιτεχνημάτων και άλλων πραγμάτων των τε Βυζαντινών και των ισότιμον σχεδόν θέσιν προς αυτούς κατεχόντων Αράβων, ενίοτε δε και των αρχαίων Ελλήνων. Επειδή δε πάντα ταύτα είναι άγνωστα εις τους παίδας και συνήθως δεν εξηγούνται εν τω βιβλίω, η δε εξήγησις αυτών υπό των διδασκάλου, και αν ούτος δεν ήθελεν αγνοεί πολλά, θα ήτο όλως αδύνατος δι' έλλειψιν χρόνου, εννοείται, ότι κατ' ανάγκην θα καταλείπωνται ανεξήγητα, οι δε μαθηταί θα αναγινώσκωσι μηδέν εννοούντες. Εκτός όμως των αρχαιολογικών τούτων ειδήσεων, αίτινες και εσφαλμέναι είναι ενίοτε, υπάρχουσι και τινές άλλαι, αίτινες ουδέ να εξηγηθώσιν είναι δυνατόν, ως πού υπερβαίνουσαι τα όρια της πνευματικής αναπτύξεως των παίδων, οίον τα εν σελ. 21 και 25 λεγόμενα, ότι εν τω σχολείω της Καισαρείας εδιδάσκοντο ιστορία, γεωγραφία, θρησκευτικά, αριθμητική, γεωμετρία, γραμματική φιλοσοφία, ποίηση, ρητορική.

---

[2] Για τις υπόλοιπες παρατηρήσεις βλέπε σελίδα 40-41 της έκθεσης της Επιτροπείας.

[3] Βλέπε σελίδα 40 – 41, για τα υπόλοιπα παραδείγματα που αναφέρει η Επιτροπεία.

[4] Βλ. ό π., σελ. 41.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[...] Ως λογοτεχνικόν δ' έργον εξεταζόμενος ο Διγενής Ακρίτας αποδεικνύεται εις άκρον κακότεχνον κατά τε την έκθεσιν της υποθέσεως και την ηθοποιΐαν και τα καθ' έκαστα του περιεχομένου. Η υπόθεσις δηλαδή εκτίθεται χρονογραφικώς, αρχομένη από της γεννήσεως του Διγενούς και λήγουσα εις τον θάνατον αυτού. Εξιστορείται δε μετά τοσούτον νηπιώδους απλότητος, ώστε το έργον αμιλλάται προς τινα των άλλοτε εν Βενετία εκτυπωμένων λαϊκών αναγνωσμάτων, οία: ο Χρονογράφος και η Φυλλάδα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, κατώτερον ον του Μπερτόλδου. Η συνάφεια των μερών του βιβλίου προς άλληλα είναι λίαν χαλαρά, διότι ο συγγραφεύς μη έχων την ικανότητα να αναπτύξει εσωτερικώς την έκτασιν του παραδεδομένου δημώδους μύθου του Διγενούς, αναγκάζεται οτέ μεν να υπερπηδήση μακρόν χρονικόν διάστημα, ως εν σελ. 38, διότι δεν έχει να ειπή τι περί του χρόνου τούτου, συνηθέστερον δε να καταφύγη εις πρόσθετα παραγεμίσματα, παρεμβάλλων αφθόνως και μετ' απειροκάλου λεπτολογίας περιγραφάς αυλικών τελετών, θεατρικών παραστάσεων, στρατιωτικών παρατάξεων, εκστρατειών, στολών, περιέργων τεχνουργημάτων και των τοιούτων, ώστε αυτός ο Διγενής και αι πράξεις αυτού καταντώσιν επουσιώδες μέρος του όλου έργου. Τοιουτοτρόπως η υπόθεσις παραμένει πάντοτε λίαν ισχνή, καίπερ εξογκωμένη δια των παραγεμισμάτων.

Τα δε πρόσωπα του μυθιστορήματος δεν έχουσι σαφώς διαγεγραμμένον ίδιον χαρακτήρα, ώστε οι λόγοι και αι πράξεις αυτών να φαίνονται συνεπείς ή σύμφωνοι προς την προσωπικήν αυτών υπόστασιν, αλλά λέγουσι μεν και πράττουσιν ό,τι θέλει ο συγγραφεύς, αλλ' οι λόγοι και αι πράξεις αυτών ουδεμίαν έχουσι συνάφειαν και ακολουθίαν, τουναντίον δ' ενίοτε φαίνονται ασυνάρτητοι και ασυμβίβαστοι. Ούτω ο Διγενής ευθύς μεν μετά την γέννησιν αυτού, ενώ «ο πειρασμός» εν μορφή «αρκούδας» ηθέλησε να πειράξη τη λεχώ, «σήκωσε το γρόθο του της έδωκε μια και της άνοιξε το κεφάλι», επί τούτω δε όχι μόνον οι άνθρωποι θαυμάζουσι και προεικάζουσιν ότι θα εξολοθρεύση τους Αγαρηνούς, αλλά και «τρέμουν, τρίζουν τα βουνά». Κατόπιν δε εν παιδική ηλικία κατά την πρώτην αυτού θηρευτικήν εκδρομήν φονεύει δύο μεγάλας άρκτους, σχίζων μάλιστα τη μίαν εξ αυτών διά των χειρών εκ του στόματος εις δύο μέρη, αποκεφαλίζει δια μόνης της χειρὸς «ένα ζαρκάδι» και φονεύει πλείστα άλλα φοβερά θηρία, ώστε «ούτε ο Σαμψώνας δεν έκαμε τέτοιο κατόρθωμα» (σελ. 53).

Άλλ' όμως ο υπεράνθρωπος ούτος γίγας κατά την βάπτισιν παραδίδεται εις την μητέρα αυτού υπό του αναδόχου επιλέγοντος: «να το φυλάγης από φωτιά, από γκρεμό και από κάθε κακό» (σελ.17), έπειτα δ' εκτελεί ευπειθώς τας διαταγάς των καλογήρων διδασκάλων αυτού, έχει χρείαν συνοδού, ίνα επιστρέφη εκ του σχολείου (σελ. 36), ερωτεύεται και παρωδεί ερωτικόν άσμα εν παιδική ηλικία (σελ. 42) και 47), φορεί ένα λινό πουκάμισο, τόσο ψιλό, που μπορούσε να χωρέση μέσα σε καρύδι». (σελ.55), διστάζει να υπάγη εις τον πόλεμον πριν ενηλικιωθή τελείως (σελ. 69), και εν τω πολέμω ζη τρυφηλότατα εν πολυτελεστάτη σκηνή (σελ. 132). Εν σελ. 168 – 169 αποποιείται τας δωρεάς του αυτοκράτορος αρκούμενος να έχη μόνον «την όμορφη γυναίκα του, το άξιο άλογο και τα τιμημένα άρματά του». Άλλ' ευθύς κατωτέρω παρίσταται κατασκευάζων ανάκτορα μυθώδους πολυτελείας και δέχεται δώρα πανταχόθεν (σελ.174). Τοσούτον αντίθετοι ιδιότητες δεν δύνανται να νοηθώσιν ως συνυπάρχουσαι εν τω αυτώ προσώπω, ώστε φαίνονται ως πρόσθετα στολίσματα αψύχου ανδρεικέλου.

Τα δε λοιπά πρόσωπα του μυθιστορήματος είναι σχεδόν όλως αχαρακτήριστα, όπως τα παραπληρωματικά πρόσωπα των δραμάτων, οίον δορυφόροι τινές και υπηρέται και οι τοιούτοι. Το έργον αυτών περιορίζεται μόνον εις τούτο, ότι θαυμάζουσι πάντοτε τον Διγενήν και παρέχουσιν εις αυτόν αφορμήν επιδείξεως των προτερημάτων αυτού. Πράττουσι δε τούτο συντομώτατα και απλούστατα κατά τον τρόπον των εν τοις θεάτροις «επιθεωρήσεων», οίον, «σου φέρνω, πάτερ, το μοναχογιό μου» (σελ. 25), «από όσα έμαθες, ξέρεις να πης τίποτα απ' έξω;» σελ. 28), «τέλος μίλησε με τον Κωσταντή ο Αμιράς κι αποφάσισαν να πάρουν το Διγενή στο κυνήγι» (σελ. 44) «εσύ δεν κυνηγάς, Βασίλειε;» και ούτω καθεξής. Ενίοτε μάλιστα αι υπηρεσίαι αυτών καθίστανται περιτταί, διότι αναλαμβάνει το έργον τούτο αυτός ο Διγενής, οίον «καιρός να κυτάξωμε και τις δουλειές μας».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Έχει δε και άλλως το μυθιστόρημα τούτο πολλήν ομοιότητα προς τας λεγομένας επιθεωρήσεις, διότι όχι μόνον η συνοχή των μερών αυτού είναι εις άκρον χαλαρά ώστε δύνανται να αφαιρεθώσιν ή να προστεθώσι πολλά άνευ διακοπής της συνεχείας της αφηγήσεως, αλλά και συχνάκις παρεμβάλλονται άσματα ο συγγραφεύς φαίνεται ότι εκλαμβάνει πάντοτε ως καλά, διότι ουδέποτε φαίνεται εξετάσας, αν αρμόζουσιν εις εκάστην περίπτωσιν, ουδέ γινώσκων ότι τα δημώδη άσματα, φερόμενα από στόματος εις στόμα, ευκόλως παραφθείρονται και πολλάκις καταντώσιν αδιανόητα ή ανόητα. Διά τούτο παριστά στρατιώτας απερχομένους εις πόλεμον και άδοντας άσμα πένθιμον όλως ανάρμοστον προς την περίστασιν (σελ. 80). Άλλοτε παραθέτει περί του θανάτου του Διγενούς άσμα αντιφάσκον προς την περί θανάτου αυτού αφήγησιν του συγγραφέως (σελ. 138). Άλλοτε δε παραλαμβάνει ανυπόπτως και στίχους παρεφθαρμένους και αυτόχρημα μωρούς, οποίος είναι εις του πενθίμου άσματος των στρατιωτών, αναφέρων «πηγάδι» έχον πλάτος εκατόν οργυιάς, ως ει ήτο χαράδρα, και έτερος εν σελ. 50, καθ' ον «το στοιχειωμένο λάφι».

Έχει σταυρό στα κέρατα κι αστέρι στο κεφάλι
Κι ανάμεσα στα δίπλατα έχει την Παναγία!!

Άλλο ανόητον άσμα σελ. 150 εν αρχή.

Βάγια, βάγια που βαγεύεις
Τι καλό μας μαγειρεύεις;
Κλπ

Κατά το περιεχόμενον το βιβλίον τούτο φαίνεται όλως αντίθετον προς το αναγνωστικόν της Γ΄ τάξεως, τουτέστι τα «Ψηλά Βουνά», διότι εκείνο μεν δεν αναφέρει την θρησκείαν ειμή ελάχιστα και εν παρόδω ως κτήμα δεισιδαιμόνων γερόντων και καλογήρων, αγνοεί την πατρίδα, σχεδόν δε και την οικογένειαν, τούτο δε έχει πλησμονήν θρησκευτικών πραγμάτων, δεν αγνοεί την πατρίδα και ενίοτε κατά σπανίας τινάς περιστάσεις αναφέρει και πρόσωπα έχοντα συναίσθησιν καθήκοντος και οικογενειακής στοργής, οίον (σελ. 89, 106, 156-157, 167 κ.ε.) Ενίοτε προσέτι εκδηλούται και θαυμασμός τις προς τον αρχαίον Ελληνισμόν (σελ. 25, 94 και αλλαχού). Πάντα ταύτα όμως είναι απλή επίφασις ή μάλλον φενάκη προς παραπλάνησιν της κοινής γνώμης, συνταραχθείσης κατά την έκδοσιν των «Ψηλών Βουνών» Πράγματι δε και τούτο το βιβλίον άγει δι' άλλης οδού εις το αυτό τέρμα, ως εκείνο, τουτέστι την αποξένωσιν από παντός εθνικού ιδεώδους και επομένως τον μπολσεβικισμόν. Η μεν θρησκεία δηλαδή ουδαμού εμφανίζεται, ως πίστις προς τα δόγματα αυτής ουδέ ως ενδόμυχον συναίσθημα κινούν τον άνθρωπον προς το αγαθόν, αλλά πάντοτε αναφέρεται ως καθιερωμένη συνήθεια ή εθιμοτυπία, εξ ης οι άνθρωποι ασυνειδήτως παρακινούνται εις εκτέλεσιν τυπικών τινών εξωτερικών πράξεων, οίον συχνών σταυροκοπημάτων, επισκέψεως εκκλησιών, αφιερωμάτων κ.τ.τ. (ίδε προ πάντων σελ. 22), παρακολουθείται δε πάντοτε υπό δεισιδαιμονίας χυδαιοτάτης. Αναφέρεται μάλιστα ότι δύο Χριστιανοί και εις Μωαμεθανός, συμμαθηταί του Διγενούς, απεπειράθησαν ν' αρπάσωσι το εις αυτόν ανήκον πολύτιμον χειρόγραφον της Αγίας Γραφής «όχι πως ζηλεύαν το γράψιμο και τις εικόνες του, όσο το χρυσάφι και τα μαργαριτάρια που είχε στο ξώφυλλό του». Και δέρονται μεν πάντες γενναίως υπό του Διγενούς και οι διδάσκαλοι θαυμάζουσι το κατόρθωμα τούτο, αλλ' η αρπαγή και η βεβήλωσις του ιερού βιβλίου ουδαμώς αποδοκιμάζονται (σελ. 39-40). Όθεν αν ήθελον δείρει αυτοί τον Διγενήν, θα ήσαν επίσης αξιοθαύμαστοι.

Τα κινούντα εις πράξεις τους ήρωας του μυθιστορήματος ελατήρια δεν είναι ούτε το θρησκευτικόν συναίσθημα ούτε η φιλοπατρία, ούτε άλλη τις αρετή, αλλ' αισθήματα και πάθη ταπεινά. Η φιλοδοξία του Διγενούς χαρακτηρίζεται ως «λόξα» ήτοι φρενοπάθεια (σελ. 44).

Ότε δ' ούτος εκδηλοί την φιλοκίνδυνον διάθεσιν αυτού, ο παριστάμενος γελωτοποιός αναφωνεί «Ποποποπό! Πιάστε τον και θα μας φάει όλους» (σελ. 43), επιφώνημα αρμόζον εις Τούρκον «μπεχλιβάνην», όχι εις ιδεώδη ήρωα έθνους ευγενούς. Περί των ακριτών του Διογενούς λέγεται προς έπαινον ότι «έμοιαζαν λυκόπουλα». Ότε δε ο Διγενής ανέλαβε την αρχηγίαν αυτών, «πρώτα τους ρώτησε, αν παίρνουν ταχτικά το μισθό τους, αν τρέφωνται καλά και αν ντύνωνται καλύτερα» (σελ. 130). Ο πενθερός του Διγενούς Δούκας καταλείπει

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αφρούρητα τα μεθόρια, «γιατί ήταν φιλοχρήματος και η στρατιωτική δύναμη της επαρχίας του βρισκόταν μόνο στα χαρτιά». Επιφέρονται δε κατόπιν και τα εξής: «Τα χωράφια που του έδινε ο βασιλιάς για να μοιράζη στους στρατιώτες, τα καλλιεργούσε με τους δούλους του και έπαιρνε αυτός τα εισοδήματα. Έκοβε και το μισθό πολλών από τους αξιωματικούς του. Φυσικά λοιπόν οι στρατιώτες κι οι αξιωματικοί κοίταζαν να κάνουν άλλες δουλειές για να ζήσουν, και ούτε άλογα του πολέμου έτρεφαν ούτε άρματα είχαν ούτε στολή. Και άμα ερχόταν η ώρα της στρατολογίας, δωροδοκούσαν το στρατηγό και κάθονταν στα σπίτια τους. Μα κι από κείνους τους λίγους, που φύλαγαν τα κάστρα και τις κλεισούρες, τους έκλεβε το φαγί και το μισθό τους. Οι ακρίτες κλείνονταν νωρίς στα φυλακεία τους και οι κλεισουράρχες στους σταθμούς. Έπαιζαν τάβλι ό,τι είχαν τη νύχτα έγδυναν τους χωρικούς ή τους οδοιπόρους για να παίξουν την άλλη μέρα. Και τους κατασκόπους ακόμη που ήταν υποχρεωμένος να έχη στα εμιράτα, κι εκείνους τους είχε καταργήση για να παίρνη το μισθό τους, ή τους έδινε τόσο λίγα που έπαψαν κι εκείνοι να τον λογαριάζουν. Δεν είναι λοιπόν παράξενο, γιατί η επαρχία δε φυλαγόταν καθόλου» (σελ. 152). Αλλ' όμως τον ούτω κτηθέντα πλούτον του Δούκα και την εξ αυτού μεγάλην προίκα της γυναικός του Διγενούς εξυμνεί ο συγγραφεύς του βιβλίου (σελ. 127-128).

Ο Νικηφόρος Φωκάς καταστρέφει τους εν Κρήτη Άραβας, διότι απειλείται υπό του βασιλέως ότι άλλως «δεν θα γυρίση πίσω» (σελ. 69). Ο Άραψ πατήρ του Διγενούς βαπτίζεται χριστιανός ακουσίως ένεκα έρωτος, μετ' αυτού δε βαπτίζονται ανεξετάστως η μήτηρ αυτού και άπασα η πατριά (σελ. 11-12, 15, 26). Καίπερ όμως βαπτισθέντες, διατηρούσι φιλοστόργως τα αραβικά αξιώματα και τας παραδόσεις του πρότερου βίου, μεριμνώσι περί εκπαιδεύσεως παίδων Αράβων «στη γλώσσα τους και στη θρησκεία τους» και δωρούνται εις αυτούς κοράνια (σελ. 29 και 26). Περί των Αράβων τούτων παίδων αναφέρεται ότι «κλέβουν τ' άλλα παιδιά», ο δε κηδεμών αυτών πατήρ του Διγενούς παραδέχεται τούτο εις φυσικόν, διότι τοιούτοι είναι οι Άραβες (σελ. 33). Οι αυτοί Άραβες λέγουσιν ότι ενηλικιωθέντες θα γίνωσιν ηγεμόνες Μωαμεθανοί και απειλούσι το Βυζαντινόν κράτος, ο δε διδάσκαλος ακούσας ταύτα λέγει «μεγαλώσατε πρώτα κι έπειτα γενήτε ό,τι θέλει ο Θεός. Τώρα να κοιτάξετε τα μαθήματά σας και να είσθε αγαπημένοι» (σελ. 32). Ο αυτός διδάσκαλος επιπλήττει μαθητήν, διότι κατήγγειλεν Άραβα συμμαθητήν ως υποκρινόμενον δολίως ότι ήτο χριστιανός (σελ. 23-24). Ο Διγενής μανθάνει ότι δυο παλαιοί συμμαθηταί αυτού ηυτομόλησαν προς τους Σαρακηνούς, διότι εβαρύνθησαν την πειθαρχίαν, ο εις δε και επώλησε τον ίππον αυτού «για να παίξη στο τάβλι», άλλος δε συμμαθητής κλέπτων άλλοτε τον άρτον άλλων ευνοείται υπό του αυτοκράτορος και έγινε πρωθυπουργός, ουδείς δε σκανδαλίζεται διά πάντα ταύτα (σελ. 67-68). Τουναντίον ο Διγενής δεν διστάζει να καλέση τους φαυλοβίους τούτους και ληστάς ως βοηθούς και υπόσχεται να τους δώση βαθμούς και τιμές (σελ. 156). Ο πατήρ του Διγενούς βλέπων αυτόν μαχόμενον προς δύο φοβεράς άρκτους, παρακολουθεί τον αγώνα ως θεατής, μη σπεύδων εις βοήθειαν (σελ. 48).

Τοιουτοτρόπως η θρησκεία φαίνεται όλως τυπική άνευ ουδενός εσωτερικού βάθους, οι δε συχνότατα σταυροκοπούμενοι ήρωες του μυθιστορήματος ουδαμώς αισθάνονται αποστροφήν προς το κακόν και είναι πλήρεις δεισιδαιμονιών ελληνικών τε και αραβικών, τα δε ήθη του περιβάλλοντος αυτούς κόσμου είναι ταπεινά και πλήρη βαρβαρικής χυδαιότητος. Αυτός ο Διγενής φορεί ως «φυλαχτό κατά της βασκανίας τεμάχιον του εν Μέκκα Κρεμαστού λιθαρίου, αποκοπέν υπό του Μωαμεθανού πάππου αυτού (σελ. 15). Πάντες φαίνονται έχοντες εμπαθή λατρείαν προς τον χρυσόν και τους πολυτίμους λίθους και πάσαν άλλην πολυτέλειαν. Και αυτός έτι ο διδάσκαλος του Διγενούς, καίπερ μοναχός, λαμβάνει παρά του πατρός αυτού «σακκούλαν» πλήρη χρυσών νομισμάτων, ενώ εκείνος λέγει προς αυτόν, «τα δίδακτρά σου, δάσκαλε, μαζί με την αγάπη μου. Και να είσαι βέβαιος πως θα είναι τα τελευταία» (σελ. 37). Αχώριστος σύντροφος του Διγενούς είναι νάνος γελωτοποιός εκλεχθείς υπό του πατρός αυτού εν τω σχολείω (σελ. 34). Πλην δε του όχι σπανίως μωρολογούντος γελωτοποιού τούτου, παρελαύνουσι και άλλοι ρύποι των μεσαιωνικών και των τουρκικών χρόνων, οίον τύφλωσις τροπαιούχου στρατηγού κατά διαταγήν μωρού αυτοκράτορος (σελ. 65), άδικος καθαίρεσις άλλου ενδόξου στρατηγού υποσκελισθέντος υπό κλέπτου πολιτικού (σελ. 87), δούλοι και δουλοπάροικοι, ο εν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τω σχολείω «φάλλαγγας» (σελ. 33) και αυτή έτι η πολυγαμία των Αράβων (σελ. 18). Ουδείς δε σκανδαλίζεται επί τούτοις. Σπουδαίαν συμβολήν εις την εξέλιξην της υποθέσεως παρέχει και ο έρως, καίτοι ούτος, εξαιρουμένων μόνον παθολογικών περιπτώσεων, είναι εισέτι άγνωστος εις τους ενδεκαετείς παίδας, δι' ους προορίζεται το βιβλίον. Ούτως ερωτεύεται όχι μόνον ο Διγενής και ο πατήρ αυτού και άλλα πρόσωπα, αλλά και αυτός ο γέρων στρατηγός Κουρκούας εκφράζει πόθους ερωτικούς (σελ. 76-77). Την Αγίαν Γραφήν αναγινώσκει ο λήσταρχος Φιλοπαππούς, ενώ ευθύς κατόπιν παραγγέλλει την εκτέλεσιν ληστείας, άλλοι δε λησταί πρώην συμμαθηταί του Διγενούς δειπνούσι μετά την απαγγελίαν του «Πάτερ ημών» και σταυροκοπούμενοι, έπειτα δε συσκέπτονται περί ληστρικών επιχειρήσεων (σελ. 134-137).

Παρά πάντα λοιπόν τα άφθονα σταυροκοπήματα και την λοιπή θρησκευτικήν σκηνοθεσίαν το βιβλίον τούτο όχι μόνον θρησκευτικόν συναίσθημα να αναπτύξη παρά τοις μαθηταίς δεν είναι κατάλληλον, αλλ' ουδέ ηθικά πρότυπα παρέχει αξιομίμητα ουδ' αξιοζήλωτα. Αυτός ο Διγενής παρίσταται τοσούτον υπέρτερος της ανθρωπίνης φύσεως και τοσούτον τεράστια και παράδοξα διαπράττει, ώστε μόνον έκπληξιν δύναται να προκαλέση, όχι δε να εμπνεύση ζήλον και φιλοτιμίαν προς μίμησιν. Ιδίως δ' εστερημένος πάσης παιδαγωγικής αξίας είναι ο θάνατος του Διγενούς, διότι ούτος παρίσταται αποθνήσκων άνευ ευλόγου τινός αιτίας κατά τρόπον όλως υπερφυσικόν και φαντασιώδη, ώστε αποβαίνει τελείως ξένος προς τα συναισθήματα του αναγνώστου.

Και είναι μεν αληθώς επιδεκτικαί εξευγενισμού και καλλιτεχνικής διαμορφώσεως αι περί του Διγενούς και των ακριτικών δημώδεις παραδόσεις, όπερ και ευκταίον είναι να γίνη, αλλά προς τούτο απαιτείται ποιητικός νους υπέροχος και ενθουσιώδης αφοσίωσις προς ιδεώδη πολύ διάφορα της ταπεινής υλοφροσύνης του μυθιστοριογράφου τούτου. Ούτος όχι μόνον υπερτέρων προσόντων στερείται, αλλ' ουδέ να συρράψη δεξιώς τας δημώδεις παραδόσεις είναι ικανός, ιδίως δ' εν τω θανάτω του Διγενούς καταφαίνεται απλούς ρακοσυλλέκτης μυθευμάτων. Αφού δηλαδή περί του θανάτου του Διγενούς η δημώδης παράδοσις απαντά υπό διαφόρους παραλλαγάς, ο μυθιστοριογράφος μη γινώσκων τίνα παραλλαγήν να προτιμήση, παρατάσσει αλλεπαλλήλους τρεις αντιφασκούσας παραλλαγάς, ώστε ο Διγενής παρίσταται μονονουχί τρεις φοράς αποθνήσκων. Πρώτον μεν δηλαδή παρίσταται παρών αιφνιδίως εντός δάσους τελείαν εξάντλησιν δυνάμεων, διότι εφόνευσε το στοιχειωμένο λάφι, και απορρίπτει τα όπλα επιλέγων «Σύρε, αντρειά μου, στο καλό, στους άλλους αντρειωμένους», ωσεί έμελε να αποθάνη (σελ. 178). Έπειτα όμως εμφανίζεται εις αυτόν ο Χάρος «χωρίς ανάγκη και αρρώστια», ο δε Διγενής αντιπαλαίει ευδοκίμως προς αυτόν επί τρία ημερονύκτια και δεν καταβάλλεται ειμή μόνον αφού χρυσούς αετός αιφνιδίως επιφανείς έπληξεν αυτόν διά των ονύχων στο κεφάλι (σελ. 181). Επί τέλους παρατίθεται άσμα τι, καθ' ο, ο Χάρος ένεκα φθόνου εφόνευσε τον Διγενήν εξ ενέδρας πλήξας αυτόν μακρόθεν εις την καρδίαν (σελ. 183).

Ομοίως κίβδηλος και επίβουλος είναι και η κατά προσποίησιν επιδεικνυομένη αγάπη προς τον αρχαίον ελληνισμόν, ως καταφαίνεται αριδήλως εκ της εν σελ. 29-31 περιγραφμένης διδασκαλίας του Ομήρου. Τον Όμηρον απαγγέλει μετ' ενθουσιασμού παις Σαρακηνός έκτοτε διακρινόμενος ως «χριαστιανομάχος» έπειτα δ' αποδειχθείς και αγνωμονέστατος προς ευεργέτας αυτού και κακουργότατος. Εν ω δ' αυτός εκλέγει προς απαγγελίαν την μονομαχίαν Αχιλλέως και Έκτορος, ο διδάσκαλος «εμουρμούρισε με αποστροφή, όλο για πολέμους και για αίματα». Τοιουτοτρόπως ο θείος Όμηρος παρίσταται ως τέρπων αιμοχαρείς και κακούργους βαρβάρους και ως μόνον περί πολέμων και αιμάτων πραγματευόμενος, ο δε συγγραφεύς δεν έλαβεν υπ' όψιν ούτε τα τοσαύτα παρ' Ομήρω απέχθειαν δηλούντα επίθετα του τε πολέμου και του άρεως, ούτε την μυριάκις εκδηλουμένην αγάπην του ποιητού προς την ευνομίαν και την ειρήνην, ούτε αυτούς τους περίφημους στίχους της Ιλιάδος.

«αφρήτωρ, αθέμιστος, ανέστιος εστιν εκείνος,
ος πολέμου έραται επιδημίου οκρυόεντος».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εκφέρει δε την συκοφαντικήν κατά του Ομήρου μομφήν ταύτην αυτός ο διδάσκαλος, και μάλιστα μουρμουρίζων, ίνα μη ακουσθή. Και ούτω παρέχει ο συγγραφεύς ως υπόδειγμα διδασκάλου άνανδρον και δόλιον υποκριτήν άλλα διδάσκοντα και άλλα φρονούντα.

Εννοείται λοιπόν ότι όπως εμφανίζεται η θρησκευτική ευλαβεία και η προς τον αρχαίον ελληνισμόν τιμή, ούτε ευσεβείς δύναται να καταστήση τους μαθητάς ούτε φιλέλληνας, αλλ' απ' εναντίας μόνον απέχθειαν και περιφρόνησιν μέλλουσιν ούτοι να πορισθώσι προς αμφότερα ταύτα. Όπως δηλαδή τα πάλαι οι Λακεδαιμόνιοι εμέθυσκον τους Είλωτας, ίνα οι παίδες βλέποντες την ασχημοσύνην αυτών αποτρέπωνται από της μέθης, ούτω και οι διαφθορείς της ημετέρας εκπαιδεύσεως εμφανίζουσι την τε θρησκείαν και τον Ελληνισμόν υπό μορφή γελοίαν και βάρβαρον, ίνα εμποιήσωσιν αποστροφήν προς αμφότερα, ώστε οι παίδες να ασπασθώσιν ύστερον τας ιδέας, προς ας άγουσι τα «Ψηλά Βουνά», ήτοι τον μπολσεβικισμόν.

Τα δε μυθεύματα, όσα εξιστορούνται, και όπως εξιστορούνται, είναι κατάλληλα να προξενήσωσιν όχι ανάπτυξιν της φαντασίας, αλλ' εκφυλισμόν αυτής και εκβαρβάρωσιν του συναισθήματος αντί εξευγενισμού. Ο συγγραφεύς δηλαδή έχει μεγίστην αγάπην και θαυμασμόν προς τας παραδόξους και τεραστίας διηγήσεις, οποίαι λικνίζουσι την υπονυστάζουσαν φαντασίαν χαύνων Ανατολιτών, και ούτως η αφήγησις αυτού συχνότατα αμιλλάται προς την Χαλιμάν. Ενίοτε όμως παραλαμβάνει και φραγκικά ιστορήματα μηδαμώς εξετάζων, αν ταύτα συμβιβάζονται προς εκείνα ή είναι ασυμβίβαστα. Ούτω π. χ. ο Διγενής τον μεν υπερκυκλώπειον ληστήν Μανσούρ ευκόλως νικά διά μόνου του ροπάλου, καίτου ούτος παρίσταται έχων ρωθώνας, εν οις σταβλίζονται ίπποι, μασχάλας, εν αις φωλεύουσι πέρδικες, νώτα, εφ' ων αροτριώσι γεωργικά ζεύγη, και πέλμα καλύπτον «εννιά μοδιών χωράφι», αλλά τον Αληχαμδάν. Όστις είναι κοινός άνθρωπος, καταβάλλει μόνον μετά μεγάλης δυσκολίας και κινδύνου, καίπερ φέρων πλήρη σιδεράν πανοπλίαν (σελ. 110 και 123-124). Ο γελωτοποιός, καίπερ νάνος και παραμεμορφωμένος εκ της ραχίτιδος και άοπλος, διαπράττει κατορθώματα μέγιστα, αφοπλίζει ληστήν επιτεθέντα κατά του Διγενούς, αναρριχάται επί της ουράς καλπάζοντος ίππου, και απάγχει τον επιβαίνοντα ληστήν, και άλλα ωσαύτως (σελ. 134-139, 162 κ. ε.). Βρίθει λοιπόν το μυθιστόρημα τερατολογιών εκτροπωτάτων εκφραζομένων μετ' αληθώς βαρβάρου απειροκαλίας και μεγίστης ασαφείας και ασυναρτησίας, δεν λείπουσι δε ενιαχού και μωρολογήματα. Ως δείγματα της ασαφείας και ασυναρτησίας αρκούσι τα επόμενα: σελ. 163 «Κυλούσε δέντρα ξεριζωμένα και εκείνα [...] τη Χαλκογούρνα ν' αντιλαλή», σελ 164 ο νάνος φονευόμενος υπό Άραβος δια σπαθισμού αναφωνεί «συχώρα με αφέντη Διγενή, τώρα το κουκί θα σου βγάλη κουκάκια» Αυτόθι σελ. 164 ο Διγενής αναφωνεί προς τον φονέα του νάνου «κάμε την προσευχή σου, εμίρ Αλή!» και πριν προφθάση ούτος να γυρίση «ένιωσε πως σηκώνεται μαζί με το άλογο, πως τινάζεται στον αέρα κι έπειτα δεν ένιωσε τίποτα. Τα αφρισμένα νερά του στενού τον τύλιξαν σε λευκό σάβανο». Η μάχη όμως γίνεται εντός στενωπού ορεινής, περί ης δεν ελέχθη ότι είχε νερά.

Προς χαρακτηρισμόν του βιβλίου τούτου προσθέτομεν προσέτι και τα ακόλουθα δείγματα: «Ο παππούς μου ο μεγάλος σεΐχης, ο αρχηγός της φυλής μας, το έφερε από τη Μέκκα. Το έκοψε από το Κρεμαστό λιθάρι, που δεν αγγίζει τη γη και είναι θεμέλιο του κόσμου» (σελ. 15).

Εν σελ. 86 «οι σαρκοφάγοι των αυτοκρατόρων μας στημένοι στη γραμμή. Μεγάλα μάρμαρα πολύχρωμα γυαλιστερά, τυλιγμένα σε ψιλοδουλεμένο χρυσάφι, που έσφιγγε διαμάντια και τοπάζια τόσο δα, σαν αυγά περιστεριού». Εν σελ. 60. «οι στοές που έχουν από κάτω πλούσια εμπορικά και απάνω λιθόστρωτο για να περπατή ο κόσμος» Εν σελ. 140. «Η Μαξιμώ φορούσε χρυσομέταξο φόρεμα που καθώς έλαμπε στον ήλιο, φαινόταν σα μεγάλη ακρίδα». [...] «Η μάνα αρκούδα, που ένιωθε από πίσω της τον κυνηγό[...] [...] σελ. 49). [...] «Έξαφνα με μια φτερνιστηριά του αλόγου [...]σαν ασκί φουσκωμένο [...] [...] «Ξεπέζεψε κι έκαμε το σταυρό του. [...] μα βαρέθηκε να τα δέση. (Σελ. 52) [...] Τριακόσια αρκούδα σκότωσε [...] βλέπει μπροστά του ένα μεγάλο λάφι [...] (σελ. 176).

Η χαρακτηρίζουσα λοιπόν το αναγνωστικόν τούτο βιβλίον μεγίστη ακαταστασία και ατάσθαλος ασχημοσύνη της γλώσσης δεν αποτελεί το κυριώτατον των αμαρτημάτων αυτού,

διότι το περιεχόμενον αυτού είναι χειρότερον της γλώσσης. Δηλαδή εάν μεν κριθή έως έργον λογοτεχνικόν, αποδεικνύεται εις άκρον κακότεχνον και απειρόκαλον, αμιλλώμενον προς τα χείριστα των λαϊκών βιβλίων των χρόνων της δουλείας, ως παιδικόν δε ανάγνωσμα είναι τελείως ασύμμετρον προς την πνευματικήν ανάπτυξιν των ενδεκαετών παίδων, δι' ους προορίζεται, ως μορφωτικόν δε βιβλίον είναι αίσχιστον ως γέμον υλοφροσύνης, πλεονεξίας, ηθικής εξαχρειώσεως και εσχάτης διανοητικής χυδαιότητος. Όθεν αντί να διαπλάττη πολίτας ηθικούς και ευπαιδεύτους, φαίνεται ως προωρισμένον να ανατρέφη λυκανθρώπους ελαυνομένους μόνον υπό αγρίων παθών και ουδένα χαλινόν ηθικής αισθανομένους.

Ίσως τα φυλλάδια τα εξιστορούντα τον βίον και τα κατορθώματα διασήμων ληστών και δολοφόνων είναι σχετικώς ηθικώτερα του συγγραφικού τούτου τερατουργήματος. Η έγκρισις τοιούτου βιβλίου αποτελεί καταισχύνην μεν της πολιτείας, εσχάτην δε ύβριν κατά του Έθνους.

9.2. Η απάντηση Τριανταφυλλίδη

Ο προβληματισμός κατά την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα για τη μορφή, το περιεχόμενο και τη γλώσσα του αναγνωστικού παρουσιάζεται ιδιαίτερα έντονος και εκφράζεται μέσα από το «Νουμά» και το «Δελτίον του Εκπαιδευτικού Ομίλου». Και τα δύο περιοδικά προσπαθούν με συντονισμένες προσπάθειες για την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας στην Εκπαίδευση, που με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 η επικράτηση της δημοτικής και το νέο πνεύμα στο περιεχόμενο και τη μορφή των αναγνωστικών, γίνεται πραγματικότητα[5]. Ο Φωτιάδης υποστηρίζει πως η ψυχή του παιδιού για να μορφωθεί, ένας τρόπος υπάρχει, η δημοτική γλώσσα[6]. Βέβαια, με την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο, και με το περιεχόμενο των αναγνωστικών, προκλήθηκαν μεγάλες αντιδράσεις, με αποτέλεσμα η κυβέρνηση του 1920 να καταργήσει τη γλωσσική μεταρρύθμιση.

Μετά τις εκλογές του Νοέμβρη του 1920 ο υπουργός παιδείας της κυβέρνησης του λαϊκού κόμματος έδωσε εντολή, σε «Επιτροπείά»[7], από καθηγητές Πανεπιστημίου με επικεφαλής τον Ν. Εξαρχόπουλο που αποφάνθηκε[8] (1921): «να εκβληθώσι πάραυτα εκ των σχολείων και καώσι

---

[5] Βλ. Μακρυνιώτη Δήμητρα, *Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία. 1834-1919*, Εκδόσεις Δωδώνη, σελ. 61-62.

[6] Αν ο νους μπορεί να μορφωθεί με μία ή άλλη ξένη γλώσσα, η καρδιά όμως, η ψυχή του παιδιού να μορφωθεί για το έθνος, δεν μπορεί παρά κατά ένα μονάχα τρόπο, δηλαδή με τη γλώσσα, με τη μουσική, με την ποίηση, με τις άλλες σπιτικές κι ομαδικές συνήθειες που διατήρησε ζωντανές ο λαός και τις παραδίνει ζωντανές με τη γλώσσα του. Από αυτά θα παρ΄ η εθνική μόρφωση να καλλιεργήσει ότι χρειάζεται για το παιδί...Εθνική ζωή και εθνική μόρφωση από μίας ρίζας δύναμη βλασταίνουν, κι αυτής της ρίζας το σκουλήκι είναι η καθαρεύουσα - και να γιατί ξεραίνονται εκείνα που 'πρεπε ολοένα να βλασταίνουν» (Φωτιάδης 1902), βλ. *Άπαντα* Μανώλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1963, Τόμος 4ος, σελ. 492.

[7] Η επιτροπή αποτελούνταν από τους: Σ. Σακελλαρόπουλο γενικό γραμματέα του ΥΠΕΠΘ, Ανδρ. Σκιά και Ν. Εξαρχόπουλο καθηγητών του Πανεπιστημίου, Θ. Μιχαλόπουλο, πρώην διευθυντή του διδασκαλείου, Ι. Μεγαρέως τμηματάρχου δημοτικής εκπαίδευσης και Χ. Οικονόμου, πρώην διευθυντού διδασκαλείου. Βλ. Αθαν Γκότοβος, Παράδοση και γλώσσα στο σχολείο, - προβλήματα νομιμότητας των γλωσσικών μεταρρυθμίσεων στην νεοελληνική εκπαίδευση-, εκδ. Δωδώνη, 1991, σελ. 51-58.

[8] Η Επιτροπή υπέβαλε στο Υπουργείο στις 10 Φεβρουαρίου 1921 μακροσκελέστατη και λεπτομερή έκθεση, τυπωθείσα σε ξεχωριστό φυλλάδιο. Στην έκθεση αυτή η επιτροπή πρώτα αναπτύσσει τς αντιλήψεις της για τούς σκοπούς των αναγνωστικών και του γλωσσικού ζητήματος, κατόπιν δε εισέρχεται στην ανάλυση κάθε αναγνωστικού και υποδεικνύει τα τρωτά τους, καταλήγοντας στα ακόλουθα πορίσματα: «1) Να κηρυχθώσιν αυτοδικαίως άκυροι, ως αντισυνταγματικοί, οι νόμοι, καθ΄ ους εγένετο η αλλαγή της γλώσσης των αναγνωστικών βιβλίων της δημοτικής εκπαιδεύσεως μετά πάντων των εις εκτέλεσιν αυτών αφορώντων Βασιλικών Διαταγμάτων, εγκυκλίων και επισήμων οδηγιών των διδασκάλων.2) Να εκβληθώσι πάραυτα εκ των σχολείων και καώσι τα συμφώνως προς τους νόμους εκείνους συνταχθέντα και σήμερον εν χρήσει υπάρχοντα αναγνωστικά βιβλία, ως έργα ψεύδους και κακόβουλου προθέσεως. 3) Να αναθεωρηθή το πρόγραμμα των δημοτικών σχολείων και μετά τούτο να προκηρυχθή διαγωνισμός προς συγγραφήν νέων αναγνωστικών βιβλίων δι αυτά, εν γλώσση συμφώνω προς τας εν τη εκθέσει διατυπωθείσας αρχάς. 4) Προς το παρόν και προ της παρασκευής των νέων βιβλίων να αφεθώσιν ελεύθεροι οι διδάσκαλοι να εισαγάγωσι προς καιρόν εκ των εγκεκριμένων προ του 1917 βιβλίων όσα κρίνουσι μάλλον σύμφωνα προς τα εν τη παρούση εκθέσει διαλαμβανόμενα, επανερχόμενοι ως προς την γλωσσικήν και γραμματικήν διδασκαλίαν εις το πρόγραμμα του 1913. 5) Να μελετηθή προσηκόντως γενικότερα μεταρρύθμισις της

τα συμφώνως προς τους νόμους εκείνους συνταχθέντα (...) αναγνωστικά βιβλία, ως έργα ψεύδους και κακοβούλου προθέσεως»[9]. Η έκθεση της επιτροπής δεν ήταν μια απλή υπηρεσιακή έκθεση. Σκοπό είχε, αφ' ενός μεν να καλύψει επιστημονικά την απόφαση για την απομάκρυνση των αναγνωστικών της μεταρρύθμισης, αφ' ετέρου δε τη θεωρητική απόκρουση της μεταρρύθμισης του 1917, τόσο στη γλωσσική όσο και στην ιδεολογική της διάσταση (αξίες του αστικού σχολείου στα περιεχόμενα των αναγνωστικών και γενικά στους στόχους της γλωσσικής διδασκαλίας)[10].

Όταν στα 1920 ο Μ. Τριανταφυλλίδης αποχωρεί από το Υπουργείο Παιδείας στο οποίο μαζί με τον Δελμούζο είχε συνεργαστεί για τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση επειδή η «Έκθεσις της Επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων» (1921)[11] τον κατηγορεί, απαντά ο ίδιος διεξοδικά με ξεχωριστό βιβλίο που

τε δημοτικής και της μέσης εκπαιδεύσεως κατά τε τον οργανισμόν και ρην διοίκησιν αυτής. 6) Να καταδιχθώσιν ποινικώς οι υπαίτιοι των προς διαφθοράν της ελληνικής γλώσσης και παιδείας τελεσθέντων πραξικοπημάτων. 7) Ίνα μη νομισθή ότι η επιτροπεία προβαίνει αυθαιρέτως εις την διατύπωσιν των προτασεών της, εκφράζει ούτω την ευχήν τω Σ. Υπουργείω να δημοσιευθή η παρούσα έκθεσις αυτής. 8) Να δημοσιευθώσιν ωσαύτως και διαδοθώσιν όσον το δυνατόν ευρύτατα και άλλαι μελέται αποβλέπουσαι εις την εξέλεγξιν των επιβούλως εις τους δημοδιδάσκαλους και τους αδαείς μεταδοθέντων ψευδεπιστημονικών διδαγμάτων. Βλ. Υπουργείον Εκκλησιαστικών και Δημοτικής Εκπαίδευσεως, Έκθεσις της Επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας, Εν Αθήναις 1921, σελ. 157-158.

[9] Η πρώτη σελίδα της έκθεσης (1920) γράφει τα παρακάτω: ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΟΡΙΣΘΕΙΣΗΣ ΠΡΟΣ ΕΞΕΤΑΣΙΝ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ **Τίνα γλώσσαν πρέπει να διδαχθή ο μαθητής εν τω Δημοτικό σχολείω και κατά τίνα τρόπον.** Η διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος εν τω Δημοτικώ Σχολείο κύριον σκοπόν έχει να καταστήσει κτήμα των μαθητών την γλώσσαν των μεμορφομένων τάξεων του έθνους αυτών. Ειδικότερον δ' επιζητεί να καταστήσει αυτούς ικανούς το μεν να κατανοώσι τας ιδέας των άλλων, τας εν τη γλώσση ταύτη εκδηξωμένας προφορικώς και γραπτώς, τω δε να ποιώνται αυτοί χρήσιν αυτής άπταιστον, ομιλούντες και γράφοντες τω δε αναγινώσκωσι και κατανοώσι τα εν τη γλώσση ταύτη γεγραμμένα λογοτεχνικά έργα. Η γλώσσα δε αύτη, εις την συστηματικήν διδασκαλίαν αναλαμβάνει το σχολείον διαφέρει εν πολλοίς από της κοινώτερον ομιλουμένης εων τη καθ' ημέραν αναστροφή. Η τελευταία αύτη χρησιμεύουσα προς προφορικήν έκφρασιν νοημάτων κοινών και απλουστάτων, αναφερομένων εις τα συνηθέστατα συμβεβηκότα του ανθρώπινου βίου, είναι ατημέλητος[...] Την έκθεση υπογράφουν οι: Σωτ. Σακελλαρόπουλος, Ανδρέας Σκιάς, Νικόλαος Εξαρχόπουλος, Ιωάννης Μεγαρεύς, Θεμιστοκλής Μιχαλόπουλος και Χρίστος Οικονόμου. Οι δυο τελευταίοι δεν προσυπέγραψαν την πρόταση για την ποινική δίωξη των συγγραφέων των αναγνωστικών της δημοτικής. Βλ. Έκθεσις της Επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των Δημοτικών Σχολείων, Αθήνα 1921, που προτείνει (σελ. 157 – 158), ούτε λίγο ούτε πολύ, «Να καώσι» τα αναγνωστικά της μεταρρύθμισης.

[10] Βλ. Αθαν. Γκότοβος, ό. π. σελ. 51.

[11] . Η έκθεση της επιτροπείας δημοσιεύτηκε την άνοιξη και κυκλοφόρησε σε 20 χιλιάδες αντίτυπα από 160 σελίδες. Η έκθεση αυτή λέει τα ακόλουθα (Βλ. «Πολιτεία» 15 Ιανουαρίου 1921). «Η επιτροπεία, κληθείσα να εκφράση γνώμας περί ζητήματος ούτω σπουδαίου και ούτω σφοδρώς συνταράσσοντος την κοινήν γνώμην, οίον το της εθνικής γλώσσης, ην πρέπει να εκμανθώσιν οι Ελληνόπαιδες εν τοις σχολείοις ημών, ενόμισεν ότι επεβάλλετο εις αυτήν να μη περιορισθή εις απλήν υποβολήν προτάσεων περί του πρακτέου, αλλά να προβή εις επιστημονικήν ανάλυσιν των συναφών ζητημάτων. Προς τούτο κατήρτισεν έκθεσιν μακράν. Εν ταύτη δ΄ εξετάζει πρώτον, ποία η γλώσσα, ην πρέπει να διδάσκωνται οι παίδες εν τω σχολείω. Αποδυκνύει δε: α) Ότι διγλωσσία δεν υπάρχει μόνον παρ΄ ημίν, αλλά παρά πάσι τοις πεπολιτισμένοις λαοίς. Πανταχού συνυπάρχουσι δύο σπουδαίως διαφέρουσι γλωσσικαί παραλλαγαί, μεν συνήθως ομιλούμενη η χρησιμεύουσα εις πρόχειρον συννενόησιν περί κοινών υποθέσεων, η δε διερμηνεύουσα τα σπουδαιότερα διανοήματα και τεχνικώς διαμεμορφωμένη ήτις και γράφεται. β) Πανταχού θεωρείται ως η κυρίως και η κατ΄ εξοχήν γλώσσα του έθνους ουχί η γλώσσα των απαίδευτων , αλλά η των πεπαιδευμένων τάξεων. Πανταχού θεραπεύεται αυτή φιλοτιμότατα. Αυτή δε είναι και η εν τοις σχολείοις συστηματικώς διδασκόμενη. Εξετάζονται είτα οι λόγοι, δι ους παρ΄ ημίν η καθαρεύουσα γλώσσα πρέπει να διδάσκηται εν τοις σχολείοις. Και υποδεικνύονται οι τρόποι, καθ΄ ους πρέπει να προάγηται ο μαθητής βαθμιαίως, άνευ αλμάτων από της διαλεκτικής μητρικής γλώσσης εις την γλώσσαν των πεπαιδευμένων. Ούτω διαγράφονται και αι αρχαί, επί τη βάσει των οποίων πρέπει να ρυθμίζεται η γλώσσα των αναγνωστικών βιβλίων εκάστου σχολικού έτους. Μετά τούτο εξετάζει η Επιτροπεία τα σήμερον ισχύοντα εν τοις σχολείοις. Αποδεικνύει ότι οι νομοθέται της σημερινής σχολικής γλώσσης ουδέν εκ των πορισμάτων της επιστήμης, ούτε των διδαγμάτων της πείρας των άλλων κρατών έλαβον υπ΄ όψιν. Αλλ΄ η όλη αυτών προσπάθεια απέβλεψεν εις το να επιβάλωσιν εις το σχολείον αυτού εις το έθνος γλώσσαν, ην αυτοί ως δημοτικήν και ζωντανήν χαρακτηρίζουσιν, αλλ΄ ήτις πράγματι είναι τραγελαφικόν και ανύπαρκτον γλωσσικόν κατασκεύασμα, υπ΄ ουδενός ομιλούμενον και εις ουδεμίαν επαφήν

κυκλοφόρησε τον Ιούλιο του 1921, το «Πριν καούν» - «Η αλήθεια για τα αναγνωστικά της δημοτικής»[12].

Μέσα σε 146 πυκνοτυπωμένες σελίδες ο Μ. Τριανταφυλλίδης απαντά με απόλυτη ευσυνειδησία σε όσα είχαν ειπωθεί χωρίς να παραλείψει καμιά από τις κατηγορίες και αποδεικνύει ότι η έκθεση της επιτροπείας περιέχει «άγνοια των προβλημάτων», «διαστροφή», «διαβολή», «αδικία»», «άκριτες καταδίκες» και «φαιδρολογίες».

Ο Μ. Τριανταφυλλίδης δίνει μερικές αναγκαίες εξηγήσεις ύστερα από όσα γράφτηκαν για τη μεταρρύθμιση στην έκθεση της επιτροπείας. Είναι απίστευτο γεγονός πως η επιτροπή: α) αγνοεί τα γλωσσοεκπαιδευτικά προβλήματα και άλλα σχετικά ζητήματα, β) διαστρέφει το κείμενο των κρινόμενων αναγνωστικών (για τη μορφή και το περιεχόμενο), γ) διαβάλλει με τα συμπεράσματά της την εργασία που έγινε, δ) αδικεί τα αναγνωστικά για την εμφάνισή τους και ε) καταδικάζει άκριτα με ελάχιστα στοιχεία. Εξετάζει όλες τις «φαιδρολογίες» της Επιτροπής και ιδιαίτερα για τη διδασκαλία της σχολικής γλώσσας και για τα ανήθικα μέσα που τάχα μεταχειρίσθηκε η μεταρρύθμιση για να πετύχει και, τέλος εξετάζει τους στόχους της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και τι κατάφερε αυτή στα τρία χρόνια.

Ξεκινώντας από το πρώτο κεφάλαιο «Άγνοια» και συγκεκριμένα από την ενότητα «Η νέα μας γλώσσα» ο Μ. Τριανταφυλλίδης απαντά στην επιτροπή. Αγνοεί η επιτροπή πως υπάρχει η γλώσσα μας η σημερινή, όπως εξελίχθηκε μέσα σε δύο χιλιάδες χρόνια. Τη γραμματική διατύπωση της σημερινής γλώσσας η επιτροπή τη νομίζει τόλμημα, αφού καταργούνται οι συνηθισμένες κλήσεις των ονομάτων π.χ. ο περιβολάρης οι περιβολάρηδες κ.ά. (σελ. 21). Χαρακτηρίζει τους τύπους αυτούς και όλες τις κοινές λέξεις με υβριστικές και ασεβέστατες ονομασίες. Αγνοεί όμως η έκθεση απόλυτα και το έργο της νεοελληνικής λογοτεχνίας που διαμόρφωσε τύπο νέας γλώσσας φιλολογικής και πιστεύει πως με την καθαρεύουσα «εκδηλούται ολόκληρος η πνευματική του έθνους ζωή». (σ. 83) Στη γλώσσα των αναγνωστικών, δεν βλέπει παρά «γλώσσα όλως τεχνική, ιδιόρρυθμον αυτών [των νέων γλωσσικών νομοθετών] δημιούργημα, υπ΄ ουδενός ομιλούμενον και τοις μαθηταίς ακατανόητον».

Αγνοεί ακόμη η έκθεση πως υπήρχε στην Ελλάδα ζήτημα γλωσσικό και οι μεγάλες δυσκολίες και βλάβες που προξένησε στην πατρίδα μας το παλιό γλωσσικό καθεστώς, φόρτωνε στις ράχες των μαθητών και των δασκάλων γραμματική αμάθητη και ορθογραφία δυσκολότατη.

Αγνοεί η έκθεση το νόμο περί διδακτικών, που θέσπισε τη δημοτική γλώσσα κατά τα πρότυπα των μεγάλων ποιητών της Ελλάδας και που διατηρεί όμως την καθαρεύουσα στις δύο ανώτερες τάξεις. Διαβεβαιώνει πως το αναγνωστικό «Η πατρίδα μας (και όλα τ' άλλα) «σκοπεί να καταστήση αυτόν [τον ελληνόπαιδα] μετά εξαετή εις το δημοτικόν σχολείον φοίτησιν παντελώς ανίκανον να εννοεί την γλώσσαν ην ολόκληρον το ελληνικόν έθνος ασπάζεται».

Όπως προαναφέραμε ο νόμος του 1332[13] διατηρεί την καθαρεύουσα στις δύο ανώτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου και γι' αυτό δημοσιεύεται προκήρυξη για τη συγγραφή δύο

προς τον βίον του έθνους ευρισκόμενον. Με άλλας λέξεις επεζήτησαν ούτοι να επιβάλωσιν την απαίσιαν μαλλιαρήν γλώσσαν. Προς απόδειξις τούτου εξετάζη η Επιτροπεία διεξοδικώς την νεότευκτον και παράδοξον σχολική γλώσσαν. Αναλύει την εκδοθείσαν γραμματικήν αυτής και την γλώσσαν των εγκεκριμένων αναγνωστικών βιβλίων. Προσθέτει προσέτι παρατηρήσεις μακράς περί του τρόπου, καθ΄ ον εν τω παρελθόντι προπαρασκευάσαν οι μαλλιαροί το έδαφος προς αλλαγήν της σχολικής γλώσσης και περί των μέσων άτινα προς τούτο μετήλθον όταν κατώρθωσαν να εισπηδήσωσιν εις την διοίκησιν της εκπαιδεύσεως επί του καταλυθέντος καθεστώτος. Εν τέλει η Επιτροπή διατυποί τας γνώμας της περί του πρακτέου. Μεταξύ δε των προτάσεων αυτής προέχει αύτη: «Να κηρυχθώσιν άκυροι ως αντισυνταγματικοί οι νόμοι, καθ΄ ους εγένετο η αλλαγή της γλώσσης των αναγνωστικών βιβλίων της δημοτικής εκπαιδεύσεως μετά πάντων των εις εκτέλεσιν αυτών αφορώντων Β. Διαταγμάτων, Εγκυκλίων και Οδηγιών. Και να εκβληθώσι πάραυτα εκ των σχολείων και καώσι τα συμφώνως προς τους νόμους εκείνους συνταχθέντα και σήμερον εν χρήσει υπάρχοντα αναγνωστικά βιβλία, ως έργα ψεύδους και κακοβούλου προθέσεως».

[12] Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδης «Δελτίο του Εκπ/κού Ομίλου» (1921) 177-322 [= Ανάτυπον 1921 = Άπαντα Μ. Τριανταφυλλίδη, τόμ. Ε΄, σελ. 36-167.

[13] Η Επιτροπεία υποστηρίζει ότι: [...] Η οδός Βλ. Δελτίον Υπουργείου Εκκλησιαστικών και δημόσιας εκπαίδευσης. Παράρτημα αριθμ. 3, Αθήναι, 1919. Η γραμματική διδασκαλία των τριών πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου

αναγνωστικών της καθαρεύουσας[14]. Έτσι, κυκλοφόρησε και το αναγνωστικό για την Ε΄ τάξη, «Ο Διγενής Ακρίτας» του Καρκαβίτσα. Ο Δελμούζος και ο Τριανταφυλλίδης τονίζουν πως θα μείνει η καθαρεύουσα στους γλωσσικούς σκοπούς του δημοτικού σχολείου.

Αγνοεί ακόμη τα επίσημα κείμενα και τα δημοσιεύματα της κεντρικής υπηρεσίας του Υπουργείου[15] που θα διαφώτιζαν την επιτροπή για τους σκοπούς της μεταρρύθμισης και τα μέσα με τα οποία θα πραγματοποιούνταν. Ακόμη αγνοεί όσα γράφτηκαν από τον Μ. Τριανταφυλλίδη για τη σχολική γλώσσα και ειδικότερα για τη γλώσσα των νέων αναγνωστικών[16]. Η έκθεση υποστηρίζει πως το λεξιλόγιο των αναγνωστικών χρησιμοποιεί λέξεις ξένες[17], ιδιωματικές[18] στις σελίδες 14,15,38,39,88,137,148, γίνεται λόγος για τη φωνητική τους σ.40,138, για το τυπικό τους σ. 40 και για την ορθογραφία τους σ. 92[19].

Κατηγορεί η επιτροπή τα αναγνωστικά του 1917 «για την τερατώδη» γραμματική τους και ζητάει να πάρουν τη θέση τους τα παλιά, αγνοώντας πως και σε εκείνα υπάρχουν πολλά από τα στοιχεία που καταδικάζει[20]. Για τη γλώσσα τους δόθηκε απάντηση στον κορυφαίο από τους εχθρούς της δημοτικής, τον Χατζηδάκη[21].

---

[14] Η Επιτροπεία αναδημοσιεύει από το περιοδικό Νουμά τα εξής για τη δημοτική γλώσσα στο δημοτικό και στο γυμνάσιο: «Έβαλα τη δημοτική στις έξη τάξεις του Δημοτικού σχολείου. Η επιτυχία είναι ανώτερη από τις προσδοκίες μου. Τα παιδιά σήμερα μαθαίνοντας τη δημοτική, μόνα θα σιχαθούν την καθαρεύουσα, εάν υποχρεωτικά την συναντήσουνε στο γυμνάσιο [...] πριν εφαρμόσω το σύστημά μου οι δημοτικιστές δημοδιδάσκαλοι ΄σαν δέκα προς εκατό. Σήμερα μέσα τα' όσο λίγο σχετικό καιρό δέκα προς εκατό είναι αντιδραστικοί. Ύστερα από πέντε χρόνια είμαι παραβέβαιος πως το ζήτημα θα έχει ωριμάσει τόσο, ώστε ο διάδοχός μου θα μπορέσει να μπάσει τη δημοτική και στο γυμνάσιο. Βλ. έκθεση της Επιτροπείας σελ.17-18.

[15] Περισσότερες πληροφορίες βλ. Μανώλης Τριανταφυλλίδης, Γλωσσικό ζήτημα και γλωσσοεκπαιδειτικά Β΄, Άπαντα, Θεσσαλονίκη 1963,τομ.Ε΄, σελ. 44-45.

[16] Η Επιτροπεία στη σελ. 12 της Εκθέσεως υποστηρίζει τα εξής για τη διδασκόμενη γλώσσα στο δημοτικό σχολείο: [...] Ότι τελείως ηθέτησαν ούτοι τας θεμελιώδεις γλωσσικάς, ψυχολογικάς και παιδαγωγικάς αρχάς με τη νέα γραμματική και τα εγκριθέντα αναγνωστικά. [...] εισάγουσι δόγμα παιδαγωγικόν κοινωφανές περί της γλωσσικής διδασκαλίας. [...] ο μαθητής δεν πρέπει να μένει καθηλωμένος εν τη διαλεκτική γλώσση, ην εν τω οίκω, εξέμαθεν, άλλ' οφείλει βαθμιαίως να ανέρχηται εις την γλώσσαν των πεπαιδευμένων του έθνους αυτού (βλ. ακόμη σελ. 7.8.και 10 της Εκθέσεως. [...] ισχυρίζεται ότι καταπολεμούν την καθαρεύουσα και θέλουν να τη βγάλουν από το σχολείο και [...] δεν εισάγουσι προς διδασκαλίαν την μητρικήν του μαθητού γλώσσαν, αλλ' άλλην τινά, ην αυτοί μεν ως ζωντανήν και μητρικήν χαρακτηρίζουσιν, ήτις όμως πράγματι είναι γλώσσα όλως τεχνητή, ιδιόρρυθμον αυτών δημιούργημα, υπ' ουδενός ομιλούμενον και τοις μαθηταίς ακατανόητον. [...] πάντες οι αδόκιμοι τύποι, αι ξενικαί λέξεις, οι ιδιωματισμοί της γλώσσης του οίκου περί συλλέγονται, ταξινομούνται και συστηματικώς διδάσκονται. [...] και ο διδάσκαλος αντί να αναβιβάζει τον μαθητήν εις το γλωσσικόν επίπεδον των μεμορφωμένων, εξαναγκάζεται διδάσκων να κατέρχηται αυτός μέχρι του γλωσσικού επιπέδου των εχόντων απαιδεύτοις γονείς παίδων, των φοιτώντων το πρώτον εις το σχολείον και να παραμένει διαρκώς εν αυτώ. [...] Βλ. Έκθεση της Επιτροπείας σελ. 12,13,14.

[17] Συγκεκριμένα υποστηρίζει [...] Εν πρώτοις εισάγουσι κατά κόρον λέξεις ξενικάς καίτοι αντ' αυτών γνωστόταται και εν χρήσει είναι γνήσιαι ελληνικαί (π.χ. τσοπάνος, βάρδια, καραβάνι, καλφάδες, βέργα κ.λ.π. (βλ. σελ. 14. της έκθεσης) [...] περισυλλέγονται ούτω και χρησιμοποιείται παν ό,τι ξενικόν, βάρβαρον, [...] σκοπός της εισαγωγής ταύτης πρόδηλος: να λησμονηθώσιν αι γνήσιαι ελληνικαί λέξεις, αντ' αυτών δε διά της εν τω σχολείω συστηματικής διδασκαλίας και χρήσεως να επικρατήσωσιν αι ξέναι, ούτω δε να αλλοιωθεί η μορφή της νέας ελληνικής [...]. Βλ. έκθεση της Επιτροπείας σελ. 14, 15.

[18] [...] εισάγωσιν οι νέοι γλωσσικοί νομοθέται μέγα πλήθος ιδωματικών λέξεων και φράσεων, αίτινες λέγονται μεν ενιαχού, αγνοούνται δ' εν ταις πλείσταις χώραις του Ελληνισμού [...] π.χ. αναφυλητά, όνειρο πλανερό, σγάρλιζε, φωτογωνιά, στέριωσαν, κλωσταίνοντας, η βάβω, φυλλωσιές άστραψαν πέντε χρυσές οχιές, αποτραβήχτηκαν κ.τ.λ. [...] βλ. έκθεση της Επιτροπείας σελ. 15.

[19] Ο Μ. Τριανταφυλλίδης έδωσε απάντηση και σε άλλες κριτικές σε διάφορα άρθρα στο Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τόμ.6,7,8, και στον Εκπαιδευτικό Ερευνητή, στα πρακτικά του φροντιστηρίου Πειραιώς και του συνεδρίου των επιθεωρητών.

[20] [...] Η νέα γραμματική είναι ατελής. Και τούτο αναγκάζει τους νομοθέτας να προσφύγουσιν άκοντες εις την καθαρεύουσαν προς συμπλήρωσιν των κενών. [...] αποκόπτουσιν εκ των εν χρήσει λέξεων αρχικάς συλλαβάς, αυξήσεις, αναδιπλασιασμούς, τελικά γράμματα, καταλήξεις προσθέτουσι γράμματα εν τη αρχή, εν τέλει, εν τω μέσω πολλών λέξεων, μεταβάλλουσι φθόγγους, αλλάσουσι τον τονισμόν κ.τ.λ. Συνεχίζοντας χαρακτηρίζει τους μεταρρυθμιστές «γλωσσικούς αυτοκράτορες» και [...] ην ως ζωντανήν και μητρικήν γλώσσαν των Ελλήνων παριστώσιν, ούτε δημώδης είναι, ούτε διαλεκτική του παιδός, αλλ' ως ήδη είπομεν, γλώσσα τεχνητή, κράμα

Στο δεύτερο κεφάλαιο «Διαστροφή» του «Πριν καούν», περιλαμβάνει τις ενότητες: το περιεχόμενο των νέων αναγνωστικών, τη γραμματική τους και τη γλώσσα τους. Αφήνει να παρουσιαστεί το περιεχόμενο των αναγνωστικών διαφορετικό από ό,τι είναι για να το «παραστήσει αντιπαιδαγωγικό, ανήθικο [...] ή βεβαιώνει πως υπάρχουν τάχα σ΄ αυτά τύποι που δεν υπάρχουν[22].

Μιλάει η έκθεση για διπλοτυπία που παρουσιάζει η γραμματική της σχολικής γλώσσας, τύποι που ούτε σε κανένα από τα αναγνωστικά υπάρχουν ούτε στη σχολική γραμματική αναφέρονται. Οι ψεύτικες βεβαιώσεις που δίνει η επιτροπή για διάφορους γλωσσικούς τύπους ή λέξεις των αναγνωστικών, δείχνει επιπολαιότητα και μη αντικειμενικότητα στον τρόπο εργασίας της. Έτσι, παρατηρεί για το αναγνωστικό «Η πατρίδα μας»: «οι συντάκται δεν αρέσκονται ουδέ να λέγωσι να ιδώ ή να ίδω, προτιμώντες και [;] αντί τούτων τον διαλεκτικόν [;] τύπον να δω» (σελ. 91). Και όμως από τις πρώτες σελίδες βλέπει ο κάθε αναγνώστης τον τύπο να ιδώ, κοντά στο να δω, κοινότατο και αυτόν και καθόλου διαλεχτικό, καθώς φαντάστηκε η επιτροπή.

Στο πρώτο κεφάλαιο του «Πριν καούν», «Άγνοια»[23], ο Μ. Τριανταφυλλίδης επισημαίνει ότι η επιτροπή αγνοεί απολύτως «το έργο της ελληνικής δημιουργικής λογοτεχνίας»[24].

Επειδή η έκθεση κατηγορεί τα αναγνωστικά για φράσεις «πως το να ιδώ κτλ.»[25], ο Μ. Τριανταφυλλίδης απαντά, ότι το κάθε αναγνωστικό φέρνει, τη σφραγίδα των συγγραφέων του. Τα μορφολογικά όμως και γενικά φωνητικά ζητήματα κι ακόμη σε μεγάλο βαθμό και τα λεξιλογικά, κανονίστηκαν από την υπηρεσία του υπουργείου και σε αυτήν ανήκει η ευθύνη. Έτσι, στο παράδειγμα που μας δίνει, μια και η σχολική γλώσσα δέχτηκε τους κοινούς τύπους δω και (κυρίως ύστερα από φωνήεν) ιδώ, στο να ιδώ, δεν ήταν βέβαια δυνατό να διατηρηθεί ο ιδιωματισμός σε κείμενο αναγνωστικού[26].

Βεβαιώνει αλλού η έκθεση πως οι συγγραφείς του αναγνωστικού «Η πατρίδα μας» γράφουν τσοπάνης, «μη ανεχόμενοι» το ποιμήν [πολύ σωστά], «αλλ΄ ουδέ καν την κοινοτάτην ελληνικήν λέξιν βοσκός» (σ.89). Και όμως και στο ίδιο αναγνωστικό διαβάζουμε, λίγο παρακάτω, «στο μεταξύ ξύπνησε ο βοσκός» (σ.111), και το βοσκός το ξαναβρίσκουμε σχεδόν αποκλειστικά και σε όλα τ΄ άλλα αναγνωστικά. Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ, Αναγνωστικό Γ΄ σ.29 : «ένα βοσκό που ήταν άρρωστος βαριά».

Η έκθεση της Επιτροπείας κατηγόρησε «Τα ψηλά βουνά» ότι δεν χρησιμοποιούν τη λέξη σχολείο ,αλλά σχολειό, σκολειό. Η αλήθεια είναι, λέει ο Τριανταφυλλίδης, ότι χρησιμοποιείται η λέξη αυτή από όλα τα αναγνωστικά και αναφέρει μεταξύ άλλων και τα: Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ «Η Πατρίδα μας», 19, 19, 20, 20,20, 51, 52, 65, 81, 83, 84, 88, 220. Καρκαβίτσα - Παπαμιχαήλ, «Διγενής Ακρίτας», σελ. 20, 21, 22, 22, 36, 38, 38, 66, 136.

ιδιόρρυθμον, σύμφυρμα ανομοίων γλωσσικών στοιχείων, δημιούργημα απαίσιον, υπ' ουδενός ομιλούμενον και εις ουδεμίαν επαφήν προς τον βίον του έθνους ευρισκόμενον. Είναι η απαίσια μαλλιαρή γλώσσα, ης οι κακή μοίρα γενόμενοι νομοθέται της σχολικής γλώσσης τυγχάνουσι πάτρωνες και κήρυκες. βλ. έκθεση της Επιτροπείας σελ. 15-16.

[21] Βλ. ό. π., σελ. 46.

[22] Βλ. ό. π., σελ. 50 – 51 – 52.

[23] Τα περιεχόμενα του μέρους Ι. Α΄. «Άγνοια» είναι: Η νέα μας γλώσσα, Η δημιουργική λογοτεχνία, Το γλωσσικό ζήτημα, Το γλωσσοεκπαιδευτικό πρόβλημα, Ο νόμος περί διδακτικών, Τα επίσημα κείμενα, Άλλα σχετικά δημοσιεύματα και Η γλώσσα των παλιότερων αναγνωστικών. Μανώλης Τριανταφυλλίδης, Γλωσσικό ζήτημα και γλωσσοεκπαιδειτικά Β΄, Άπαντα, Θεσσαλονίκη 1963, τόμ. Ε΄, σελ. 38.

[24] Βλ. Άπαντα, Μ. Τριανταφυλλίδη, τόμος 6ος, σελ. 5-6.

[25] Αναλυτικά έχουμε: Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ, «Η πατρίδα μας» : θέλομε να ιδούμε (σ.6), ήθελαν να ιδούν (σ.6), είχε ιδεί (σ.11), να δη (σ.14), να ιδή (σ.17), έχω ιδεί (σ. 34). Ο τύπος με ι βρίσκεται και στις σελ. 109,114,115,134,166,207,216. Το ίδιο και να ειπή (σ. 11) κοντά στο να πήτε πολλά (σ.13) κτλ. κτλ. Τον τύπο να ιδώ τον βρίσκουμε συχνά και στ΄ άλλα τ΄ αναγνωστικά.

Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ, Αναγνωστικό Γ΄ δημοτικού: όταν τα ιδή (σ.5), αν με ιδή (σ.7), για να σε ιδή (σ.7), θα ιδής (σ.12), τι να ιδή (σ.12), να το δουν (σ.13).

Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ, «Διγενής Ακρίτας»: να τον ιδώ (σ.8), που να τον ιδώ (σ.8) κτλ. κτλ.

[26] Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Άπαντα, τόμ. Ε΄, σελ. 53-54.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Άλλος ψευτοϊσχυρισμός είναι ότι δεν υπάρχει πουθενά ο σύνδεσμος αλλά: Στη σελίδα 87 της επιτροπείας ισχυρίζονται: «απηνέστατον όμως διωγμόν υφίσταται υπό των συγγραφέων [του «Η πατρίδα μας»] η λέξις αλλά[27]. Η αλήθεια όμως είναι διαφορετική αφού έχει χρησιμοποιηθεί στο αναγνωστικό Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ, «Η πατρίδα μας»[28].

Κρίνοντας το «Διγενή» αναφέρει η έκθεση, για παράδειγμα τάχα της γλωσσικής του ανακολουθίας, τύπους διατηρημένους μόνο στα μνημονευόμενα εκεί δημοτικά τραγούδια ή λέξεις απαρχαιωμένες πια σήμερα, μα που για ορισμένο λόγο κι εξαιρετικά, χρησιμοποιήθηκαν στο κείμενο του αναγνωστικού. Κι αυτό ενώ τονίζεται στο «Διγενή» ξάστερα, στο «Μικρό λεξιλόγιο» που ακολουθεί, πως «κάποτε οι συγγραφείς προτίμησαν να διατηρήσουν τις μεσαιωνικές λέξεις για έννοιες γνωστές και σήμερα (μα που τις εκφράζομε με άλλες λέξεις), για να έχει η διήγηση κάποιο ιστορικό χρωματισμό. Είναι ακόμη κι άλλες λίγες στα διηγήματα ή στα δημοτικά τραγούδια και άλλα ποιήματα, που δεν συνηθίζονται παντού [...]» (σ.260). Η έκθεση όμως, χωρίς να αναφερθεί στην αρχή αυτή, καθώς έπρεπε, κατακρίνει μερικές λέξεις ή τύπους (σ.39-40).

Από τις ιστορικές λέξεις κατακρίνει το βιγλάτορας που έγραψε ο συγγραφέας κοντά στο σκοπός, με τη συγκατάθεση της κεντρικής υπηρεσίας που δέχτηκε να διατηρηθεί έτσι κάποιος ιστορικός χρωματισμός. Στα ποιητικά στοιχεία, παρμένα από δύο δημοτικά τραγούδια, ανήκουν το βίτσιμα (τίναγμα) και το γαίμα (αντίς αίμα). Και τα δύο τους βρίσκονται και στις «Εκλογές» του Πολίτη, στα τραγούδια του ακριτικού κύκλου: - «Δύνεσαι, μαύρε μ΄, δύνεσαι στο γαίμα για να πλέξης;» (σ.83), «στο βίτσιμα πιάσε πουλιά, στο πέταγμα γεράκια» (σ.105), κι ενώ συνήθως έγινε κάποια προσαρμογή των δημοτικών τραγουδιών στην κοινή γλώσσα, εδώ διατηρήθηκαν, σωστά κατά τη γνώμη του Τριανταφυλλίδη, οι λέξεις αυτές.

Η έκθεση όμως, αντί να υποστηρίξει τουλάχιστο πως ο ιστορικός χρωματισμός δεν χρειάζεται και πως και η γλώσσα των δημοτικών μας τραγουδιών πρέπει και στις ανώτερες ακόμη τάξεις να δίνεται κανονισμένη απόλυτα κατά τον κοινό τύπο, πράματα συζητήσιμα επιτέλους, κάνει άτοπα τον αναγνώστη να πιστέψει πως το γαΐμα και τα άλλα ανήκουν στη σχολική γλώσσα των αναγνωστικών, και με την ευκαιρία αυτή «ξαγατραβά ένα βρισίδι» στη γλώσσα μας την

---

[27] Η ου μόνον εν τη κοινή λαλούμενην γλώσση των πόλεων και κωμοπόλεων, αλλά και παρ΄ αυτοίς τοις όλως απαιδεύτοις αγρόταις ευχρηστούσα ελληνική αύτη λέξις ουδαμού [υπογραμμίζει τη λέξη αυτήν η επιτροπή] του Αναγνωσματαρίου τούτου, καθώς και πάντων των λοιπών, ευρίσκει τόπον, ίνα σταθή [...] Πανταχόθεν εκδιώκεται υπό των συγγραφέων. Τόσον μέγα δε είναι το κατά της ευχρηστοτάτης ταύτης όσον και ωραίας ελληνικής λέξεως αλλά μίσος των ανθρώπων, οίτινες ανέλαβον το έργον της αλλαξογλωσσίας του σύγχρονου Ελληνικού έθνους, ώστε εκδότης αναγνωστικού βιβλίου, εν ω περιείχετο η λέξις αλλά, υπεχρεώθη υπ΄ αυτώ να ανατυπώση αυτό ολόκληρον επί μόνω τω σκοπώ της αντικαταστάσεως παντός αλλά διά του μα» Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Άπαντα, τόμ. Ε΄, σελ. 55-56.

[28] «το είδε η γριά Αγαρίστη και με πήγε στην κάμαρά μου. Μα που να κοιμηθώ! Όχι μόνο η κάμαρά μου, αλλά και όλο το σπίτι μου φαινόταν στενόχωρο» (σ.20), «ο δάσκαλος άρχισε να τραγουδή μόνος του το τραγούδι, αλλά καθώς προχωρούσε» (σ.26), «δεν είναι πολύ κακός ο χιτώνας σου, λέει, αλλά τον φορείς...(σ.33), «τον εφοβόμουν αλλά τον άρπαξα» (σ.36), «ακούεται συχνά η φωνή του πατέρα μου, αλλά τα βόδια δεν αλλάζουν το βήμα του» (σ.71), «νόμιζε πως είναι φίλος μου, αλλά και την αλήθεια να ήξερε...» (σ.73), «αλλά σε μένα δεν ήταν παράπονο» (σ.87), «και την πατρίδα μου να μην την παραδώσω μικρότερη, αλλά μεγαλύτερη και δυνατώτερη [...]» (σ.91), «αλλά μόλις ξεκινήσαμε» (σ.94), « αλλά πες μας τώρα και για τους άλλους» (σ.99), «αλλά ποιος μπορούσε να κινηθή» (σ.125), «αλλά και τα σκαθαράκια» (σ.175).- Είναι το βιβλίο που δεν έχει «ουδαμού» το αλλά Ακόμη στο αναγνωστικό: Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ, «Διγενής Ακρίτας» : «αλλά καλύτερος δάσκαλος ήταν ο ίδιος ο Αμιράς» (σ.40), «όχι μόνο δεν τους άφησαν ποτέ αυτό άνοιγμα, αλλά και...» (σ.83), «...θέλησα να κρυφτώ, αλλά[...]» (σ.194).- Είναι το βιβλίο που έχει εξορίσει το αλλά «ά – πανταχού».
Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ, Αναγνωστικό Γ΄: «αλλά το φθινόπωρο τα θέλει όλα γλυκά» (σ.3), «αλλά εκείνοι τον περιγελούν» (σ.11), «τα έθαψε, αλλά τόση ήταν η αγάπη του...» (σ.16), «αλλά και ο θεός της θάλασσας...» (σ.37), «αλλά ο Ηρακλής...» (σ.38), «αλλά την ώρα που απλώνει τα χέρια του...» (σ.41), «αλλά και δω βγήκε γελασμένος» (σ.42), «αλλά ο παράξενος πατέρας της...» (σ.44), «αλλά κανένας δεν αποφάσιζε...» (σ.45), «αλλά πριν ξεκινήσουν, είπε στο παιδί του» (σ.50), «αλλά κανείς από αυτούς δεν ήταν άξιος» (σ.52), «αλλά πριν φύγη πήρε τη γυναίκα του» (σ.52). Το αλλά βρίσκεται και στις σελίδες: 70,82,85,85,128,147 Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Άπαντα, τόμ. Ε΄, σελ. 57-58.

ποιητική[29]. Το να παριστάνει η έκθεση πως ανήκουν στη σχολική γλώσσα λέξεις ή τύποι που βρίσκονται σε ποιήματα και μάλιστα δημοτικά, φανερώνεται ακόμη πιο αδικαιολόγητο όταν δούμε πως και τα παλιά αναγνωστικά της καθαρεύουσας συχνά έδιναν ποιήματα σε δημοτική με το λαϊκό τους τύπο, και μάλιστα αναγνωστικά προορισμένα για πολύ κατώτερες τάξεις από το «Διγενή»[30].

Άλλη κατηγορία της επιτροπής είναι ότι τάχα καταστράφηκε η λαϊκή μόρφωση, και πως τα αναγνωστικά της δημοτικής αναγκάζονται να αποκλείσουν άφθονα μορφωτικά στοιχεία[31]. Για να καταλάβει κανείς την προχειρότητα της έκθεσης δεν έχει παρά να κοιτάξει με προσοχή τη γλώσσα των 13 αναγνωστικών για να πειστεί πόσο αβάσιμη είναι αυτή η κατηγορία για την οποία η έκθεση ελάχιστα παραδείγματα παρουσιάζει και επιχειρεί με ερασιτεχνική αφέλεια ή να μιλά για λέξεις που δεν αποκλείστηκαν από τα αναγνωστικά ή που με τον αποκλεισμό τους δεν χάνεται κανένα μορφωτικό στοιχείο.

Ο Μ. Τριανταφυλλίδης αναφέρει ότι το μοναδικό παράδειγμα ως επιχείρημα της επιτροπής που «στηρίζει αληθινά όλον το θόρυβο για τη μόρφωση των ελληνοπαίδων που καταστρέφεται, μένει η λέξη σκολιός», που οι συγγραφείς Ανδρέας Καρκαβίτσας – Νώντας Έλατος του αναγνωστικού της Δ΄ «Η Πατρίδα μας» δεν έκριναν σωστό ή αναγκαίο να τη χρησιμοποιήσουν, ίσως γιατί έβρισκαν πρόωρη την έννοια αυτή για τα παιδιά της τάξης αυτής. Η επιτροπή όμως νομίζει κατάλληλη την ευκαιρία να διαμαρτυρηθεί για το λάθος αυτό[32]. Ο Τριανταφυλλίδης χαρακτηρίζει «παιδαριωδίες» αυτούς τους χαρακτηρισμούς γιατί όπως ο ίδιος υποστηρίζει σε δική του μελέτη πως «η νέα σχολική γλώσσα δεν έχει αποκλείσει από το σχολείο κανένα αληθινά μορφωτικό (λεξιλογικό) στοιχείο»[33]. Φέρνει δε σχετικά παραδείγματα από τα δύο αναγνωστικά Γ΄ και Δ΄ τάξης, των παραπάνω συγγραφέων που κατηγορήθηκαν και για την εσκεμμένη παράλειψη να διδάξουν τη «σκολίωση» της σπονδυλικής στήλης και το «σκολιός»[34].

---

[29] «ομοίως ακατάστατος και ανακόλουθος είναι και η φθογγολογία του βιβλίου, διότι ο συγγραφεύς συνήθως μεν προκρίνει την χρήσιν της χυδαιοτάτης διαλέκτου, μη αποστεργών μάλιστα και τα των τοπικών ιδιωμάτων, οίον φλουριά (σ.26), βίτσιμα (σ.183), γαίμα (σ.185)». (Εκθεσις σ.40) Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Άπαντα, τόμ. Ε΄, σελ.58-59.

[30]. Σε ένα από τ΄ αναγνωστικά του 1914, της δ΄, σε ένα μόνο του ποίημα στη σ.236, βρίσκονται οι ακόλουθες λέξεις και τύποι: γιορτάνια, φριμάζουν, πολεμόχαρα άτια, αργασμένοι στη φωτιά, τον άραχνο άδη, κορασιές, νιόνυμφες, γιορτερά, γιορτινά, παινέμαρα. Ανοίγοντας στην τύχη το αναγνωστικό της Γ΄ του Παπαμάρκου, καθαρευουσιάνου δα με τα όλα του, βλέπω σε τρία δημοτικά τραγούδια στη σ.113α (έκδ. 1909) σε μόλις δύο σελίδες τύπους φωνητικούς καθώς σταυραϊτός (μόνο στην επικεφαλίδα σταυραετός), αιτός, αιτέ, εκλαίγανε, κλαίγοντας, ψιλοτρώγω, το ιταίρι, ταλάφια, μία λαφίνα, τ΄ άλλ΄ αλάφια, νύχτα, χτυπάς, μοσκάρι, φτερά, φκιάνω, γρήγορις, γραφές καθώς ριζιμνιό, λέξεις καθώς λαβωμένο, βίγλιζεν, φωλούλα, όντας (= όταν), τύπους καθώς δεκατέσσερους, τα πάθια τους. Όλα αυτά μπορούσαν, χωρίς να πειραχτεί καθόλου ο στίχος, να γραφτούν αρχαϊκότερα, κάποτε και συμφωνότερα προς τον κοινό δημοτικό τύπο. Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Άπαντα, τόμ. Ε΄, σελ. 58-59.

[31] Θυσιάζοντας σε καθαρά γλωσσικούς λόγους και σκοπούς τη λαϊκή μόρφωση κατηγορεί: σ.88 «ο επιχειρούμενος ούτος διωγμός και εξοστρακισμός εκ της γλώσσης του Ελληνικού λαού μεγάλου πλήθους ευχρηστοτάτων και αναγκαιοτάτων ελληνικών λέξεων, μετά τούτων δε, ως είδομεν, και όλου του θησαυρού των εκ τούτων παραγώγων και συνθέτων, αποτέλεσμα προφανώς θα έχει να πλήξη τον πλούτον, την σαφήνειαν, την ακρίβειαν και την χάριν της συγχρόνου ελληνικής γλώσσης».

[32] Διακηρύσσει πως «ώφειλον δε τοσούτω μάλλον οι συγγραφείς να μη παραλείπωσι την ευκαιρίαν να διδάξωσι τους μαθητάς της Δ΄ τάξεως και την χρησιμωτάτην ταύτην έννοιαν, επομένως δε και την λέξιν σκολιός, όσω συχνάκις οι μαθηταί ούτοι ακούουσιν είτε παρά του γυμναστού αυτών, είτε παρά του σχολικού ιατρού την λέξιν σκολίωσις (σκολίωσις της σπονδυλικής στήλης), ταύτην δε θα συμβή να ακούωσιν επίσης ή να αναγνώσωσι και μετά την εκ του σχολείου έξοδον αυτών» σ. 84 της Έκθεσης.

[33] Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Το λεξιλόγιο των νέων αναγνωστικών. Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου, τόμ.8, σελ. 124, 118.

[34]. Σχετικά παραδείγματα από τα δυο αναγνωστικά παραθέτουμε εδώ.:Από την αρχή του αναγνωστικού της Γ΄: «πύρινος, τροχοί, πύλη, αμαξηλάτης, αργυρόφυλλες, γαλήνη, κλαγγή, βοσκός, αργυρός, σχεδίαζε, όστρακο, αδιάβροχα, αγέλες, λαβύρινθος, θυσιάζω, βάδισμα, μέτωπο, βουκόλος, τόξο, ανάστημα, φαρέτρα, βωμός, τετράγωνες, ακρωτήριο, αφιλόξενοι, επίσημος, προσωπίδα, πανούργος, φιλονικία, λάφυρα, λόφος, καταιγίδα, κόμη, ρευματισμοί, ασφάλεια, περικεφαλαίες, ομίχλη, κοιλάδες, σφαίρα, αναπνοή, διαθήκη, επίτροπος,...αμφιβολία, εθελοντής, αθανασία, σιτιστής, συσσίτιο, βρέφος, λοχαγός, βρέφος, κτλ. κτλ.».

Κατηγορήθηκαν τα Αναγνωστικά για χρήση ιδιωματισμών[35], ξένων λέξεων[36], για τις οποίες ο Καρκαβίτσας διαμαρτυρήθηκε όταν του ζητήθηκε να αντικαταστήσει με άλλη έκφραση το «πισωπατώ». Αναγνωρίζοντας ο ίδιος τη σημασία που θα έπρεπε να δοθεί στο γλωσσική έκφραση των αναγνωστικών δεν μπορούσε να κατανοήσει για πιο λόγο να φτωχύνει η έκφραση όταν αντί για το «πισωπατώ» να βάλει το «περπατώντας» ή «πηγαίνοντας πίσω» ή

Από την αρχή του αναγνωστικού της Δ΄: «πρωτεύουσα, παιδαγωγός, όργανα, χιτώνας, θόλος, αριστοκρατική, εντύπωση, βωμός, σπονδές, αετώματα, κομψά, δίμορφο, γλύπτης, άπειρη, καλλιτέχνημα, επιδερμίδα, οικότροφος, έδρα, ελεφάντινος, πλήκτρο, πάπυρος, αναλόγιο, ημικύκλιο, χειρονομίες, αφωσιωμένος, χιτωνίσκος, ιμάτιο, δίσκοι, ιδιότροπα, παλαίστρα, ακόντιο, αποδυτήριο, όμιλος, έφηβος, χειρονομούσε, παράσιτος, αριστοκρατία, κονίστρα, κέντρο, δισκοβόλος, ακοντισμός, διαβήτης, περιφέρεια, εμβατήριο, ρυθμός, καλλιτεχνικός, θαυματοποιός, παράσιτος, στάδιο, ιππικό, δίαυλος, λαχνός, αφετηρία, καταγωγή, ισορροπία, συμπόσιο, διαμέρισμα, μέγαρο, πρόθυρο, μωσαϊκό, βιβλιοθήκη, βιβλιοθηκάριος, κομψοτεχνήματα, εξαιρετική, τρίαινα, χλαμύδα, τάλαντο, κατάσκοπος, απάθεια, μνημεία, ναός, αποτέλεσμα, επιβλητική, αρμονία, τείχη, ιππικοί, ζωοφόρος, πένταθλο, πομπή, ύμνος, φλύαρος, γαλήνη, γεωμετρία, συκοφάντης, δημόσιος κατήγορος, εύνοια, ευφραίνει, δόρυ, περίπολοι, φιλότεχνοι, θέατρο, διευθυντής, αρματοδρομία, βραβείο, αγνός, δόλος, ελλανοδίκης, ιπποδρόμιο, άρμα, αργυρότροχος, πέδιλο, τορνευτός, σύνθημα, όριο κτλ.».

Ο Τριανταφυλλίδης αναφέρει μερικά ακόμη παραδείγματα από την αρχή του Διγενή Ακρίτα του αναγνωστικού της Ε΄ των ίδιων συγγραφέων: στοά, κλαγγή, κήρυκας, σκοπιά, αγγελειοφόρος, αυγή, απειλητικά, προστατεύω, νόμος, χρυσός, νόμισμα, παραπέτασμα, θρησκεία, κοράνι, στρατόπεδο, δολοφόνος, πατριά, αναφορά, τίτλος, πρωτοσπαθάριος, οικογένεια, φόρος, ταμίας, επαρχία, στρατηγία, πατρίκιος, αναπληρωτής, νεοφώτιστος, πολύτιμος, κληρικός, θάλαμος, προθάλαμος, κομψός, επιτελείο, πολίτης, συνοδεία, αίθουσα, χρυσοσκάλιστος, ποδήματα, ενδοξότατος, προδότης, φυλή, επισκοπή, επίσκοπος, νοσοκομείο, φτωχοκομείο, ξενώνας, πατρικός, περιουσία, δωρεά, θαυματουργός, αφιέρωμα, αντιγράφω, σύγγραμμα, γεωγραφία, θρησκευτικά, γεωμετρία, φορεία, δουλοπάροικοι, σύνορα, ισόγεια αίθουσα, αρχιστράτηγος, οπαδός, καλπασμός, ανάστημα, χιτώνας, ηγουμενείο, μεγαλόφωνα, φιλοσοφία, ποίηση, ρητορική, αυτοκρατορία, ειδωλολατρεία, φιλάνθρωπος (σ.1-25) – καλλιγράφος, περγαμηνή, αριστούργημα, πολυτέλεια, περιθώριο, ολοσέλιδος, καλλιτεχνικός, χλαμύδα, απαγγελία, χριστιανομάχος, συνέχεια, πατρικά (επιρρ.), θέμα (όρος στρατιωτ.), θόλος, ημιθόλια, νεανικός, πολύχρωμος, αρχάγγελος, ευλάβεια, χειρόγραφο, γυμνάσιο, οβελίσκος, κέντρο, φυλάκειο, ασπίδα, κράμα, θώρακες, περικεφαλαίες, διοικητήριο, οχτάπλευρος, ρυθμός, βυζαντινός, φιλανθρωπικός, πολεμικός, αμίμητος, σωματοφυλακή, οπλοθήκη, δικαίωμα, στρατιωτικός, ακίνητος, επικίνδυνος, βασίζομαι, συμφορά (εκλεκτικότερα από τις σ.25-50) – (Και λίγα ακόμη παραδείγματα από τις σ. 51-100): θύματα, ερπετά, βάραθρο, οπλή, στρεβλός, τεράστιος, φίμωτρο, ειρηνικός, ράθυμα, τετράδες, λάβαρα, λιθόστρωτο, προτομή, πύλη, συντεχνία, τελετή, πρωτοσπαθάριος, πανεπιστήμιο, πρωθυπουργός, ευνοούμενος, εθελοντής, αρχιναύαρχος, θριαμβευτικά εμβατήρια, ρυθμικά, τροπικοί, τάγμα, κυβερνητικά, εργοστάσια, ιππόδρομος, μισθοφόροι, θεαματικοί στρατιώτες, ρωμαλέος, χρωματισμός, στρατολογία, πατροπαράδοτος, βιομήχανος, ανακωχή, εκστρατεία, επίστρατοι, μεταγωγικά, πυροβολητής, βοήθημα, καθήκοντα, επίσημη αλληλογραφία, βασιλεύουσα, στέψη, ευγνωμονώ, ψηφιδωτό, άφησε τις φιλοσοφίες, γαλήνη, μεγιστάνες, αυλάρχης, σαρκοφάγος, τροπαιούχος, ματαιώνων, πολιορκητικός, πλήρωμα, θίασος, δράμα, αντίγραφο, θυσιάζεται για μία ιδέα, κατάλευκος, εχθρικός, ναυαρχίδα, μυριόσχημα σήματα, η ώρα της συμπλοκής, πατριάρχης, τόξα, ερείπια, λευκά νερά του Ευφράτη, θεόμορφος, ναύσταθμος, αλίμενος, στρατηγική, πανοπλία, μεγαλόσωμος, συνδρομή (βοήθεια), ακρωτήριο, χειροβομβίδες, εφεύρεση, εξαιρετικός, λεπτομέρεια, οικογενειακός, μελωδικά, οι κεντρικότεροι δρόμοι. Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου, Τόμος 8, σελ. 124,118 [= «Άπαντα» Μ. Τριανταφυλλίδη, τόμ. 5, σελ. 10-13].

[35] Κατηγορούνται τα αναγνωστικά ότι χρησιμοποιούν λέξεις που οι έννοιές τους δεν είναι αρκετά πανελλήνιες και γνωστές σε όλους π. χ. οι λέξεις «ασβός» (ο μητροπολίτης Αθηνών παραξενεύτηκε όταν την άκουσε), «ζούληξε» (ο διευθυντής του Διδασκαλείου Αθηνών τη νόμισε ιδιωματισμό» και τη λέξη «ρόβη» (ο καθηγητής της γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών τη χρησιμοποίησε για να στηρίξει την κατηγορία. Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Άπαντα, τόμ. 5, σελ. 10.

[36] Ο Τριανταφυλλίδης θεωρεί αστήριχτη την κατηγορία, πως τα αναγνωστικά ξενίζουν συστηματικά, γιατί στη θέση ξένων λέξεων χρησιμοποιήθηκαν οι ελληνικές και οι λόγιες. Π. χ. στο αναγνωστικό της Δ΄ «Η πατρίδα μας» βρίσκουμε οικογένεια και όχι φαμίλια, μέτωπο και όχι κούτελο, αλυχτώ αντί του γαβγίζω κλπ. Υποστηρίχτηκε ακόμη πως πρέπει τάχα όταν έχουμε σε μια διάλεκτο κάποια λέξη ελληνικής καταγωγής να προτιμούμε αυτήν στη θέση μιας κοινής νεοελληνικής μα ξένης. Αυτό γίνεται στα αναγνωστικά, αλλά σε περιορισμένα όρια όπως π.χ. «καζάνι, λεβέτι (ένα μεγάλο καζάνι ζεστό και σωστό λεβέτι αναποδογυρισμένο στο αναγνωστικό της Γ΄ τάξης Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ) Στο ζήτημα αυτό ο Τριανταφυλλίδης έχει την άποψη ότι ο κανονισμός της σχολικής γλώσσας να σέβεται και τη χρήση που δίνουν δόκιμοι συγγραφείς των αναγνωστικών. Μερικές λέξεις διαγράφηκαν ή αντικαταστάθηκαν μόνο και μόνο γιατί θα μπορούσαν να θεωρηθούν χυδαίες όπως για παράδειγμα: «Τα πλοία ετοιμάζονταν για φευγιό» έγινε «να φύγουν» Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Άπαντα, τόμ. 5, σελ. 11 και 12.

«υποχωρώντας»[37]. Για το λεξιλόγιο των αναγνωστικών του Α. Καρκαβίτσα, γράφει σχετικά ο Μ. Τριανταφυλλίδης, «Τι πλούτος και σ' ένα μόνο από τα' αναγνωστικά του Καρκαβίτσα, αφάνταστος για ελληνικό αναγνωστικό!»[38]

Οι λέξεις που παραθέτουμε στις υποσημειώσεις αλλά και άλλες δείχνουν την αναληθή και αστήριχτη θέση της Επιτροπείας που υποστηρίζει πως τα αναγνωστικά των συγκεκριμένων συγγραφέων καθηλώνουν τα ελληνόπαιδα διαρκώς στην ίδια γλωσσική βαθμίδα. Αντίθετα, διαβάζοντας τις λέξεις αυτές παρατηρούμε πως όσο προχωρούμε στις μεγαλύτερες τάξεις τόσο εμπλουτίζεται το λεξιλόγιο του παιδιού από τις έννοιες που δίνουν τα αναγνωστικά, καθώς και τις γραμματικές κατηγορίες[39] όπως συμβαίνει με το «Διγενή»[40].

Τα επιχειρήματα της Επιτροπείας που αναφέρονται στη γλώσσα με την οποία γράφτηκαν τα αναγνωστικά είναι αντίθετα από την αλήθεια, γιατί η δημοτική γλώσσα και ομιλείται από τα παιδιά αλλά και έχει θεσπισθεί με νόμο. Στην κατηγορία ότι τα αναγνωστικά περιέχουν μόνο μύθους και παραμύθια και απευθύνονται σε αγράμματους, απαντά ο Τριανταφυλλίδης ως εξής: «δεν είναι αλήθεια, καθώς πείθει πρόχειρο ξεφύλλισμα» [...] αλλά και επειδή «τα αναγνωστικά του δημοτικού κατά 90%» απευθύνονται σε παιδιά του λαού και στο δικό τους γνωστικό κόσμο.

Υποστηρίζει ακόμη η επιτροπή πως η γλωσσική μεταρρύθμιση περιορίστηκε επίτηδες στα αναγνωστικά. Με την μεταρρύθμιση όμως επιδιώχτηκε: α) να μορφώνεται ο μαθητής του δημοτικού σχολείου με τη μητρική γλώσσα και β) να μπορεί ο μαθητής να καταλαβαίνει όσα γράφηκαν στην καθαρεύουσα[41].

Συνεχίζοντας την απάντησή του στην επιτροπεία, ο Μ. Τριανταφυλλίδης, και στην κατηγορία «Πώς κρίνει το Εκπαιδευτικό συμβούλιο – Η εξωτερική θρησκευτικότητα των ελληνικών αναγνωστικών» απαντά με παραδείγματα από το Διγενή Ακρίτα[42]. «Η κρίση της επιτροπής για το βιβλίο αυτό είναι κατά τη γνώμη του Μανόλη Τριανταφυλλίδη η μόνη που λέει διάφορα σωστά κι ένα από αυτά είναι το σχετικό με τη θρησκεία. Είναι σωστό πως η θρησκεία του δε φανερώνεται με εσωτερικό βάθος, καθώς είναι σωστότερο πως τ' «άφθονα σταυροκοπήματα και η λοιπή θρησκευτική σκηνοθεσία» δεν θα αναπτύξουν στο μαθητή το θρησκευτικό συναίσθημα (σ.50) και τη φιλοπατρία. Το φαινόμενο αυτό της εξωτερικής θρησκευτικότητας παρουσιάστηκε, δύο χρόνια πριν σε μεγαλύτερο μάλιστα βαθμό, σε άλλο αναγνωστικό παρά στο Διγενή, και

---

[37] Βλ. Αναγνωστικό Γ΄ [...] Ο Περσέας πλησίασε (τις Γοργόνες) πισωπατώντας και πάντα βλέποντας στην ασπίδα [...] και Μ. Τριανταφυλλίδη, Άπαντα, τόμ. 5, σελ. 11.

[38] Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Άπαντα, τόμ. 5, σελ. 12-13.

[39] Στο «Διγενή» ολόκληρο σημειώνει ο Τριανταφυλλίδης «αφηρημένα θηλυκά σε –η διαφορετικά (πρόσοψη κτλ) πενήντα κι απάνω, άφθονα επίθετα κι επιρρήματα, ουδέτερα σε –ος (μίσος, πλήθος) και σε –μα (σύστημα) –μα και ακόμη του δίνονται λέξεις από την καθαρεύουσα για γνωστές ήδη έννοιες, που βοηθούν και κείνης την κατανόηση από τη λεξιλογική της μεριά». Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, *Άπαντα*, τόμ. Ε΄, σελ. 63.

[40] Στο Διγενή ολόκληρο σημειώνω αφηρημένα θηλυκά σε –η διαφορετικά (πρόσοψη κτλ.) πενήντα κι απάνω, άφθονα επίθετα κι επιρρήματα, ουδέτερα σε –ος (μίσος, πλήθος) και σε –μα (σύστημα) – μα και ακόμη του δίνονται λέξεις από την καθαρεύουσα για γνωστές ήδη έννοιες, που βοηθούν και κείνης την κατανόηση από τη λεξιλογική της μεριά. Ούτε φωνητικοί ούτε μορφολογικοί λόγοι εμποδίζουν την πολιτογράφησή τους, καθώς σε άλλο μέρος αναγκάστηκε με απορία της να ομολογήση και η έκθεση, και χρειάζεται εξαπλάσιο αληθινά θάρρος – που μόνο η ομαδική ψυχολογία με το ανεύθυνό της μπορεί να το εξηγήσει – να παρουσιάζεται επίσημη επιτροπή, και ακόμη χειρότερα, «επιτροπεία» καθαρεύουσα, από ανώτερους υπαλλήλους κι επιστήμονες, και να διαβεβαιώνει τον υπουργό που τη διόρισε για να πληροφορηθεί την αλήθεια, πως «ο σκοπός των σχολείων κατήντησε να μη είναι πλέον μορφωτικός αλά προπαγάνδικός, εξυπηρετών μόνον τας επιθυμίας των πολεμούντων την καθαρεύουσαν». Και αυτό σε εποχή που πείθονται πια όλο και πλατύτεροι κύκλοι, πως ίσια ίσια με την καθαρεύουσα για σχολική γλώσσα είναι η λαϊκή παιδεία και μόρφωση ακατόρθωτη. βλ. ό. π. Μ. Τριανταφυλλίδης σελ. 13.

[41] Βλέπε αναλυτικά, Μ. Τριανταφυλλίδη, *Άπαντα*, τόμ. Ε΄, σελ.66 –67- 68.

[42] *Αφού πρώτα συστήνει στην επιτροπεία* « έχει την υποχρέωση την ώρα που προτείνει να καούν τα σημερινά για να δώσουν τη θέση τους στα τόσο καλύτερα τάχα παλιότερα, να αποδείξει πως όσα θα τα αντικαταστήσουν είναι αληθινά ανώτερά τους. Αυτό όμως ούτε το έκαμε η επιτροπή ούτε μπορούσε να το κατορθώσει».ό. π. Μ. Τριανταφυλλίδης σελ 63.

κατακρίθηκε ανεπιφύλακτα από την κ. Δέλτα[43]. «Είναι πολύ σωστά όσα λέει για το αληθινό θρησκευτικό αίσθημα και την αληθινή φιλοπατρία[44]. Τα κούφια λόγια δεν κάνουν τον αληθινό φιλόθρησκο και φιλόπατρι»[45]. Ο Αλέξανδρος Δελμούζος απάντησε στην κριτική που εκδηλώθηκε τόσο από οπαδούς της συντηρητικής όσο και από τους οπαδούς της φιλελεύθερης πολιτικής: «η γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση, ως προς το ζήτημα της θρησκείας και της πατρίδας μπορούσε να σηκώσει αντίδραση μόνο σε κύκλο καθαρά επαναστατικό. Γιατί σ' αυτά τα ζητήματα ακολουθούσε πιστά τη νεοελληνική παράδοση, και μόνο την πατριδοκαπηλεία και τη θρησκειοκαπηλεία, όπως και την καπηλεία κάθε συναισθήματος, τη χτύπησε και τη χτυπά κατακέφαλα. Τέτοια όμως στοιχεία επαναστατικά στον τόπο μας δεν υπάρχουν και αν υπάρχουν δεν κινήθηκαν καθόλου[46].

Η κρίση των αναγνωστικών είναι συνοπτικότατη, υποστηρίζει ο Μ. Τριανταφυλλίδης, και η επιτροπή στηρίζεται σε ελάχιστα στοιχεία που και σωστά να ήταν δε θα μπορούσαν να αποδείξουν το πέταγμα των βιβλίων, ή το κάψιμό τους.

Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελούν και τα αναγνωστικά του Α. Καρκαβίτσα «Η πατρίδα μας» για τη Δ΄ τάξη και το «Αναγνωστικό» της Γ΄ τάξης του δημοτικού σχολείου. Ο συγγραφέας αυτός, (Α. Καρκαβίτσας) σε συνεργασία με τον Ε. Παπαμιχαήλ, χάρισε στο αναγνωστικό των ελληνοπαίδων, σελίδες μοναδικές για την ομορφιά τους, την περιγραφικότητα, την πλαστικότητα και τον ελληνισμό τους. Φτάνει να ξεφυλλίσει κανείς τα δύο αυτά βιβλία για να το δη. Η έκθεση όμως δε βλέπει, και δεν μπορεί να βρει, καμία απολύτως αρετή. Καταδικάζει το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης, εξετάζει όμως μονάχα το πρώτο του μέρος, την «Αρχαία εποχή» με τη γνωστή διασκευή της ιστορίας του Πρόα. Μόνο για το μέρος αυτό μιλεί και το βρίσκει κακό και άσχημο. Για όλο το υπόλοιπο βιβλίο, τη «Νέα εποχή» δεν κάνει κανένα λόγο, γιατί «περί ων μεθ΄ όσα ήδη περί του βιβλίου τούτου ανωτέρω εξετέθησαν [για το α΄ μέρος] θεωρούμεν περιττόν [πολύ σοφά] να διαλάβωμεν» (σ.99)[47].

Το άλλο αναγνωστικό της Γ΄ τάξης των ίδιων συγγραφέων, το «ξεκάνει» η έκθεση. Στηριγμένη σε τρία του κομμάτια, περικοπές που καθώς μας βεβαιώνει τουλάχιστο «δεν είναι εκλελεγμέναι μεταξύ των χειρίστων» (σ.75), φέρνει για κρίση ολόκληρου του βιβλίου, την άδικη

---

[43] Στο εκπαιδευτικό δελτίο τ.7, σ.60 , δέχτηκε την κρίση αμέσως ο ίδιος ο συγγραφέας που είναι κι ο ένας από τους δύο συγγραφείς του Διγενή. Βλ. Ν. Έλατου [Ε. Παπαμιχαήλ], Για τ' αναγνωστικά του 1917 και την κριτική της Κας Δέλτα, Μια απάντηση, Ι. Που έχει δίκαιο:». Η Πηνελόπη Δέλτα ασκεί δριμεία κριτική κατά των νέων αναγνωστικών, υποστηρίζοντας ότι τα περιεχόμενά τους, σε όχι λίγες περιπτώσεις, είναι πρόστυχα και ελεεινά, παραμελούν «τον ηθοπλαστικό ρόλο του παιδικού βιβλίου» διαπνέονται από την «ατμόσφαιρα της δειλίας του ποταπού σαρκικού πόθου» και ότι ακόμα σε ορισμένες περιπτώσεις «η θρησκεία όσο και ο πατριωτισμός [...] είναι κάτι εξωτερικό. Βλ. Δέλτα, Π.: Τα καινούργια αναγνωστικά μας, στο :ΔΕΟ, τόμ. Ζ΄, 1919, σελ. 44-73.

[44] Βλ. Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου, τ.8,σ.140

[45] Ο Τριανταφυλλίδης αναφέρει αποσπάσματα από παλιότερα αναγνωστικά που εικονίζουν πώς αυτά διδάσκουν την ευσέβεια και την θρησκευτικότητα και την απάντηση που έδωσε στον ίδιο ένας συγγραφέας της καθαρεύουσας στην παρατήρηση ότι το αναγνωστικό του μιλούσε για την πατρίδα με δογματικό και εξωτερικό τρόπο «σκηνοθετημένο» δηλ. κατά την έκθεση που είναι η εξής: «χρειάζεται και λίγη πατριδοκαπηλεία». Χαρακτηριστική είναι η απάντηση του Τριανταφυλλίδη πως «όσο όμως δεν αναλαβαίνει η ίδια η επιτροπή, ο κ. γενικός γραμματέας του υπουργείου και συνάδερφοί του, να υποβάλλουν στο Εκπαιδευτικό συμβούλιο το αναγνωστικό που θα κάμη τους μαθητές πραγματικά «ευσεβείς», όπως αξιώνει (σ.52), πρέπει να μας πη αν έχει τη γνώμη πως το κατόρθωσαν αυτό τα παλαιότερα αναγνωστικά, βλ. . Μ. Τριανταφυλλίδη, Άπαντα, τόμ. Ε΄, σελ.72-73-74-75-76-77.

[46] Βλ. Δελμούζος, Αλ. Η αντίδραση, στο ΔΕΟ, τόμ. Ζ΄, σελ. 228 και στο Αχ. Καψάλης, Δημ. Χαραλάμπους, Σχολικά εγχειρίδια, εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1995, σελ. 59.

[47] Αναγνωστικό «Η Πατρίδα μας» Είναι κατά το ήμισυ συρραφαί ακαλαισθήτως διεσκευαμένων και αντυπαιδαγωγικώς, ως θα αποδείξωμεν, περικεκομμένων αποσπασμάτων εκ βιβλίου, όπερ υπό τον τίτλον «Πρόας ο Νικίου» έχει εκδόσει εν έτει 1898 η Διάπλασις των παίδων» μεταπεφρασμένον εκ του γαλλικού πρωτοτύπου του Pascal Grauw-set, γράψαντος υπό το ψευδώνυμον Andre Laurie. Η ελληνική μετάφρασις εις κομψήν καθαρεύουσαν γλώσσαν εγένετο υπό του κ. Κωστή Παλαμά. Βλ. Έκθεσις της Επιτροπείας, Υπουργείον Εκκλησιαστικών και Δημ. Εκπαιδεύσεως, εν Αθήναις, 1921, σελ.82.

ετυμηγορία, ότι «παρέχεται εις τους παίδας προς εκμάθησιν όλη η φρασεολογία των λοποδυτών και των φαυλοβίων» (σελ. 74) παραβλέποντας τις ξεχωριστές του αρετές[48].

Συνεχίζοντας ο Μ. Τριανταφυλλίδης χαρακτηρίζει «Φαιδρές όσο και απροσδόκητες τις κατηγορίες της επιτροπείας[49] για τον «Διγενή Ακρίτα. Επίσης η επιτροπή παραπονιέται για την προπαγάνδα που έκαναν «οι τέως διοικούντες τα της εκπαιδεύσεως» με τα δημοσιεύματα του υπουργείου ενώ δεν έριξαν «μία τουλάχιστο ματιά να δουν τι έγραφε η συνταχτική επιτροπή των αναγνωστικών»[50].

Τις κατηγορίες της επιτροπής για το «Διγενή Ακρίτα», το μοναδικό αναγνωστικό της δημοτικής για την Ε΄ τάξη που εγκρίθηκε εκείνο το καλοκαίρι, ο Μ. Τριανταφυλλίδης απαντά[51]. «Έχουμε και για το βιβλίο αυτό στην έκθεση, διάφορες φαιδρές επικρίσεις πολεμικής, αποφασισμένης να βρει όλα τα στραβά και ανάποδα[52]. Αναφέρω, από τις πιο απροσδόκητες, τους «ερωτικούς πόθους» του γεροστρατηγού Κουρκούα και την ψευτοαγάπη για τον αρχαίο ελληνισμό, που τον εκμεταλλεύονται τάχα επιδέξια οι συγγραφείς του αναγνωστικού – οι ίδιοι που έγραψαν και το «Η πατρίδα μας» - για να τον σιχαθούν τα παιδιά που θα το διαβάσουν και να γίνουν μπολσεβίκοι, σύμφωνα με «τας ιδέας προς ας άγουσι τα «Ψηλά βουνά».

Κοντά σε παρατηρήσεις όμως τέτοιου είδους έχομε και αρκετές άλλες, σωστές, για τις υπερβολικά πολλές αρχαιολογικές γνώσεις του βιβλίου, τις κάποτε δυσκολοεξήγητες στους μικρούς αναγνώστες, για τη χαλαρή συνάφεια μερικών κεφαλαίων, για τις συχνά λεπτόλογες περιγραφές χωρίς ενδιαφέρον, για τη διαγραφή των χαρακτήρων του Διγενή και των άλλων πρόσωπων του βιβλίου (σ.42-44) και άλλα.

Καθώς είπε και παραπάνω, η κρίση για το βιβλίο αυτό ξεχωρίζει σε ολόκληρη την έκθεση με τις συχνότερα σχετικώς σωστές ή συζητήσιμες παρατηρήσεις της, όσο δε μιλεί για γλώσσα. Πολλές τους όμως, ιδίως οι σημαντικότερες, κορυφώνονται σε ένα βασικό ζήτημα αρχής, αν δηλαδή πρέπει κι αν μπορεί να γίνει θέμα αναγνωστικού για το δημοτικό σχολείο ενιαίας ύλης, ο

---

[48] Τα περιεχόμενα των αναγνωστικών τα παρουσιάζουμε στην παρούσα εργασία. βλ. «Άπαντα» Μ. Τριανταφυλλίδη, τόμ. 5, σελ. 95.

[49] Βλ. Ό. π. τόμ. 5΄, σελ. 110-111.

[50] α) Θεωρούσαν σημαντικό σκοπό του αναγνωστικού την εθνική αγωγή, την καλλιέργεια της φιλοπατρίας, και της θυσίας ακόμη για την πατρίδα,

β) το σκοπό αυτό ζήτησαν να τον πραγματοποιήσουν καθώς και τους άλλους, σιγά σιγά, με τη σειρά των αναγνωστικών, κατά την ηλικία των μαθητών κάθε τάξης, την ψυχολογική τους εξέλιξη, την αντιληπτικότητά τους και τις γνώσεις που θα είχαν,

γ) η γνώση κι η αγάπη της πατρίδας είχε οριστεί κεντρική ιδέα του αναγνωστικού της Δ΄ - που είχε αρχίσει και να γράφεται – ενώ στο αναγνωστικό της Γ΄ δίνονταν ακόμη μόνο η γνώση και η αγάπη της ελληνικής φύσης, σαν θεμέλιο εκείνων που θα διδάσκονταν σε μεγαλύτερη ηλικία. Η επιτροπή ωστόσο έχει την αφέλεια να απορεί πως ο Διγενής, το αναγνωστικό της Γ΄ τάξεως, τουτέστι τα «Ψηλά βουνά», αφού εκείνο «...αγνοεί την πατρίδα...», ενώ ο Διγενής «...δεν αγνοεί την πατρίδα...». Ας σημειωθεί όμως και τούτο, πως μόνο για τα βιβλία τα συνταγμένα από την επιτροπή μπορούσε κανείς να αξιώσει να ακολουθήσουν το πρόγραμμα που είχε αυτή διατυπώσει. Όχι μόνο το Εκπαιδευτικό συμβούλιο μπορούσε να κρίνει με άλλες αρχές, μα είχε και την υποχρέωση να διαλέξει μεταξύ των αναγνωστικών που θα του υποβάλλονταν.

δ) αφού τόση σημασία δόθηκε στη λογοτεχνική μορφή του αναγνωστικού που θα τραβήξει το παιδί και θα το συγκινήσει, καθώς και στην απουσία κάθε δογματικής ξερής διδασκαλίας, ήταν δύσκολο να χρησιμοποιηθούν τα Ψηλά βουνά για να παραχωθούν, με κάποια οργανική όμως ενότητα, στις αφελείς και απέριττες βουνίσιες σκηνές διηγήσεις ιστορικές ή υπαινιγμοί σχετικοί με την αρχαία μυθολογία που διδάσκεται μέσα στο σχολικό χρόνο ο μαθητής της τάξης αυτής. (Ηρακλής, Θησέας, Άλκηστη, Αργοναυτική εκστρατεία κτλ., βλ. Ό. π. τ. 5. σελ. 126-127..

[51] Βλ. Ό. π., τόμ. 5, σελ. 137-139.

[52] **Αναγνωστικό «Διγενής Ακρίτας».** Πολύ χειρότερον της γλώσσης είναι το περιεχόμενον του βιβλίου, είτε από παιδαγωγικής απόψεως ήθελε κριθή, είτε από λογοτεχνικής. [...] λεγόμενα, ότι εν τω σχολείω της Καισάρειας εδιδάσκοντο ιστορία, γεωγραφία, θρησκευτικά, αριθμητική, γεωμετρία, γραμματική φιλοσοφία, ποίηση, ρητορική. [...] Ως λογοτεχνικόν έργον. Η χαρακτηρίζουσα λοιπόν το αναγνωστικόν τούτο βιβλίον μεγίστη ακαταστασία και ατάσθαλος ασχημοσύνη της γλώσσης δεν αποτελεί το κυριώτατον των αμαρτημάτων αυτού, διότι το περιεχόμενον αυτού είναι χειρότερον της γλώσσης. Βλ.Έκθεσις της Επιτροπείας, Υπουργείον Εκκλησιαστικών και Δημ. Εκπαιδεύσεως, εν Αθήναις, 1921, σελ.55.

θρυλικός ήρωας του δημοτικού τραγουδιού. Ας μην ξεχνούμε πως στην Πέμπτη τάξη διδάσκεται η βυζαντινή ιστορία[53].

Στο καινούργιο αναγνωστικό της Ε΄ έχουμε την πρώτη προσπάθεια, σύμφωνα με τη συγκεντρωτική αρχή και τις παραπάνω ιδέες, περισσότερο τονωμένες σήμερα στην επιστημονική συνείδηση με την επικράτηση του δημοτικισμού, να δοθεί στο λαϊκό σχολείο ξαναζωντανεμένος για τον ελληνικό λαό ο μεσαιωνικός του ήρωας με τα ιδανικά που ενσάρκωσε. «Ο ήρωας που κοντεύει να σβήσει και στων τραγουδιών του τη θύμηση»[54].

Η πατρίδα, στη βυζαντινή εποχή δεν είχε το βάθος της έννοιας αυτής. Ο Τριανταφυλλίδης υποστηρίζει, ότι δεν πρόκειται να τη γνωρίσουν για πρώτη φορά τα παιδιά της Ε΄ με το αναγνωστικό «Διγενής» », που ήδη από την Δ΄ τάξη την έχουν διδαχτεί. Θα ήταν δύσκολο να αξιώσουμε από αναγνωστικό που μας φέρνει κατευθείαν μέσα στη ζωή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, να αγνοήσει τη φυλετική σύσταση της πατρίδας και να μη δώσει στους αναγνώστες του την εντύπωση της βυζαντινής πατρίδας.

Από τα παραπάνω φαίνεται η άρνηση της Επιτροπής να βρει θετικά στοιχεία στο αναγνωστικό «Διγενής» «χωρίς η ίδια να ξεσκεπάζει τη δική της θετική άποψη και να είναι γνωστή η ιδεολογική της βάση».

Σ' έναν παιδαγωγό κριτή το αναγνωστικό «Διγενής», δείχνει τρεις δρόμους: α) να συνηγορήσει για να χρησιμοποιηθεί το μεσαιωνικό έπος, ακόμη και με τον κίνδυνο να μην ξεφύγουμε έτσι την αναπαράσταση εθίμων και χρόνων με ιστορική πια μόνο και όχι άμεσα παιδαγωγική αξία, β) να συμβουλέψει να παραχαράξουμε την ιστορία για να προσαρμόσουμε καλύτερα στους σκοπούς του λαϊκού σχολείου τη μορφωτική ύλη που θα μας χρειαστεί και γ) με λιγότερο ίσως εθνικιστικό ρομαντισμό και περισσότερη νηφαλιότητα να αποκλείσει ένα τέτοιο αναγνωστικό ως ακατάλληλο. Το Εκπαιδευτικό συμβούλιο ακολούθησε στην κρίση του την πρώτη άποψη. Όποια όμως λύση κι αν είχε προκρίνει, ο κλεφτοπόλεμος της πολεμικής, που έγινε εξαρχής στο όνομα των αναγνωστικών, πάντοτε θα είχε πρόχειρα «τα όπλα» που θα χτυπούσαν ό,τι ήταν πια αποφασισμένο[55]. Η Επιτροπή δεν κατηγορεί μόνο το αναγνωστικό, αλλά και τον Α. Καρκαβίτσα[56].

Η γλώσσα των αναγνωστικών στη φωνητική, ιδίως στα συμφωνικά συμπλέγματα, και οι λόγιες λέξεις δεν κανονίστηκαν κατά την φωνητική της δημοτικής, όταν προφέρονται συνήθως αναφομοίωτες, ενώ οι λαϊκές κράτησαν τη φωνηματική τους. Το παράδειγμα από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ δείχνει πώς κανονίστηκε η φωνηματική: λεπτό, γεύση, επικίντυνα, φθινόπωρο, ανθρώπους, πρόσθεσε, ακτίνα, καταχνιά κοφτερό κτλ.[57].

---

[53] Ας μην ξεχνούμε πως στο εθνικό αυτό έπος του μεσαιωνικού ελληνισμού, έχομε ένα ποίημα κατά τον κυριότερο Έλληνα μελετητή του, «εν ω παρακολουθούμεν την ιστορικήν ανάπτυξιν της ελληνικής ψυχής, και όπερ πραγματευόμενον περί της συγκρούσεως του ελληνικού προς τον μουσουλμανικόν κόσμον και την υπεροχήν του ελληνικού επιδεικνύον και προοιωνιζόμενον την οριστικήν τούτου καθυπερτέρησιν περικλείει τα ιδεώδη και τους πόθους του ελληνικού γένους» βλ. Πολίτη, Περί του εθνικού έπους των νεοτέρων Ελλήνων.

[54] Βλ. «Άπαντα» Μ. Τριανταφυλλίδη, τόμ. 5, σελ137-138.

[55] Ο Τριανταφυλλίδης μας λέει σχετικά : *«φαντάζομαι τις ατελείωτες ιερεμιάδες, αν είχε κατ΄ αρχήν αποκλειστεί ο Διγενής από τα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου. Αν το Εκπαιδευτικό συμβούλιο είχε αφαιρέσει από το Διγενή τα «σταυροκοπήματα» και όλους τους άλλους «θρησκευτικούς τύπους» της βυζαντινής εποχής που αναπαριστάνει το βιβλίο, τολμώντας να υποστηρίξει τη σημερινή γνώμη της επιτροπής πως όλη αυτή η «πλησμονή θρησκευτικών πραγμάτων» μαζί με όσα άλλα λέγονται για πατρίδα ή οικογένεια είναι «απλή επίφασις ή μάλλον φενάκη προς παραπλάνησιν της κοινής γνώμης» (σ.46)*

[56] *«μιλεί σκαιότατα και χωρίς τον παραμικρό σεβασμό για τον ξεχωριστό λογοτέχνη, που το όνομά του έχει χαραχτεί πια στο νεοελληνικό Παρνασσό, εξασφαλίζοντας σε αυτόν αθανασία πολύ περισσότερο δυσκολοαπόχτητη από κείνη που μπορούν να χαρούν ακόμη και στην Ελλάδα τα μέλη μιας όποιας και να είναι επιτροπής – ή επιτροπείας. Είναι αληθινά απίστευτο να ονομάζεται ένας Καρκαβίτσας σε επίσημο έγγραφο προς τον υπουργό της παιδείας από ανώτερους υπαλλήλους του ίδιου υπουργείου «απλούς ρακοσυλλέκτης μυθευμάτων» (σ.51), με έργο «κατώτερον ον του Μπερτόλδου» (σ.43) και «εις άκρον κακότεχνον και απειρόκαλλον, αμιλλώμενον προς τα χείριστα των λαϊκών βιβλίων των χρόνων της δουλείας» (σ.55). Di meliora!»* Βλ. «Άπαντα» Μ. Τριανταφυλλίδη, τόμ. 5, σελ.137-139.

[57] Βλ. Άπαντα Μ. Τριανταφυλλίδη, τόμ. Δ΄, σελ. 545.

Ο Μ. Τριανταφυλλίδης απαντά στον Ε. Κουλουμβάκη «Επί του εκπαιδευτικού» ότι «καμία από τας λέξεις τας οποίας προς διασυρμόν της εις τα σχολεία εισαχθείσης από του 1917 δημοτική γλώσσα ανέφερε ότι ο Καρκαβίτσας δεν υπάρχει εις τα εγκεκριμένα αναγνωστικά του Δημοτικού σχολείου. [...] η δημοτική αυτού του είδους διδάσκεται και εις την μέσην εκπαίδευσιν και συνεχίζοντας απαντά ως εξής: «αι [...] μνημονευθείσαι λέξεις δεν ανήκουν εις αυτά (αναγνωστικά δημοτικού σχολείου) αλλά καθώς ο ίδιος αρθρογράφος ομολογεί εις τόμον Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων της μέσης εκπαίδευσης. [...]. Αλλά τέλος ευρίσκονται εις τα πεζά λαογράφων κάθε άλλων παρά μαλλιαρών [...] ο Καρκαβίτσας που περιγράφει την Ανάσταση μεταξύ Βλάχων : «Χριστός ανέστη! Αδέρφια...Αληθώς ανέστη...αληθώς ανέστη!... Ζει και βασιλεύει ωρέ μπράτιμοι, ζη και βασιλεύει:»[58].

Τα αναγνωστικά του 1917 υποστηρίζει ο Μ. Τριανταφυλλίδης[59] «επηρεάστηκαν και καθορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τους συγγραφείς τους[60]. Τα περισσότερα είναι καλύτερα από τα καλύτερα περασμένα, ενώ τα χειρότερά τους είναι κι αυτά καλύτερα από τα συνηθισμένα της καθαρεύουσας.

Τα μέλη της επιτροπείας που ζήτησαν να τα κάψουν και αναγράφονται στο εξώφυλλο ήταν οι κ.κ. Σ. Σακελλαρόπουλος, Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου, Α. Σκιάς, Καθηγητής του Πανεπιστημίου, Ν. Εξαρχόπουλος, καθηγητής Πανεπιστημίου, Θ. Μιχαλόπουλος, Διευθυντής Διδασκαλείου, Ι. Μεγαρεύς, Τμηματάρχης της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως, Χρ. Οικονόμου, Εκπαιδευτικός Σύμβουλος.

Η επιτροπή τα έκρινε «αναγνωστικά εξαμβλώματα», «εκχυδαϊστικά της ψυχής». Τη γλώσσα τους με την γραμματική της, την εθνική, την ονόμασε βόρβορο των οδών και γλώσσα των φαυλοβίων. Όπως είναι γνωστό τον Απρίλιο του 1923 το νέο υπουργείο αναθεώρησε την καταδίκη και ξαναενέκρινε πάλι τα αναγνωστικά των σχολείων μαζί με άλλα νέα[61].

Για τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 ο Βενιζέλος είπε: «Εθέσαμε σήμερα τα θεμέλια ενός μεγάλου έργου. Εύχομαι να έλθει εις αίσιον πέρας για το καλό του έθνους»[62].

---

[58] Βλ. Εφημ. Εμπρός και Ελεύθερον Βήμα 21.8. 1925 [=*Άπαντα* Μ. Τριανταφυλλίδη, τ. 8, σ.190-192.

[59] Βλ. ό. π. τόμ. 5, σελ. 153-154.

[60] Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδης στο Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου, τόμ.9, σελ. 13.

[61] Βλ. «Άπαντα» Μ. Τριανταφυλλίδη, τόμ. 5, σελ. 170 στο: *Τι έγινε το 1921 και τι θα γίνει τώρα.*

[62] Το Διάταγμα «περί διδακτικών βιβλίων» της Θεσσαλονίκης

1. Περί διδακτικών βιβλίων Διάταγμα 2585 Βασίλειον της Ελλάδος, Προσωρινή κυβέρνησις (Θεσσαλονίκη, Προσωρινή Κυβέρνησις, 11 Μαίου 1917, Εφημερίς της Προσωρ. Κυβ. του Βασιλείου της Ελλάδος, αρ. 96, Θεσσαλονίκη, 30 Μαΐου 1917). Προτάσσει του Ημετέρου επί της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και των Θρησκευμάτων Συμβούλου απεφασίσαμεν και διατάσσομεν...Άρθρον 5. Ίνα τύχη εγκρίσεως διδακτικόν βιβλίον, οφείλει:...Γ΄) Να είναι όσον το δυνατόν απλούν και σαφές κατά την γλώσσαν και το ύφος. Τα δια τας τέσσερας πρώτας τάξεις των δημοτικών σχολείων προοριζόμενα αναγνωστικά, ως και βιβλία των αριθμητικών ασκήσεων δια την γ΄, δ΄, ε΄ και ζ΄ τάξιν των αυτών σχολείων, οφείλουσι να είναι γεγραμμένα εις την κοινήν ομιλουμένην (δημοτικήν) γλώσσαν, απηλλαγμένην παντός αρχαϊσμού ή ιδιωτισμού. Εφόσον δια το προσεχές σχολικόν έτος δεν ήθελον εγκριθεί τοιαύτα αναγνωστικά δια την γ΄ και δ΄ τάξιν των δημοτικών σχολείων, δυνατόν να εγκριθώσιν εξαιρετικώς και βιβλία γεγραμμένα εις την καθαρεύουσαν γλώσσαν.

2. Αιτιολογική έκθεσις του Ν. Δ περί διδακτικών βιβλίων Άρθ. μόνον Κυρούται το από 11 Ιουλίου αναγκαστικόν Β. Δ. «Περί κυρώσεως κτλ.» έχον ως έπεται : ...Εκτός όμως των γενικών τούτων λόγων, νομίζομεν ότι επέστη η στιγμή, όπως ληφθή πρόνοια περί διαρρυθμίσεως των αναγνωστικών βιβλίων, των προωρισμένων δια τάς τέσσαρας τουλάχιστον κατωτέρας τάξεις του δημοτικού σχολείου κατά τοιούτον τρόπον, ώστε να επιλύεται ικανοποιητικώς το μέγα και θεμελιώδες παιδαγωγικόν πρόβλημα της διδασκαλίας της μητρικής γλώσσης, το οποίον οι μόνον διά το έθνος ολόκληρον ανυπολόγιστον έχει σημασίαν, αλλά και ιδιαίτατα χάριν των Ελλήνων, οι οποίοι έχουν ως μητρικήν γλώσσαν ξένην, ταχείαν και οριστικήν λύσιν απαιτεί...Τέλος δε επιδιώκομεν την επίλυσιν του γλωσσικού προβλήματος δια της διατάξεως του 2ου άρθρου καθ΄ ήν «τα δια τας τέσσαρας τάξεις των δημοτικών σχολείων προοριζόμενα βιβλία οφείλουσι να είναι γεγραμμένα εις την κοινήν ομιλουμένην γλώσσαν απηλλαγμένην παντός αρχαϊσμού και ιδιωτισμού». Διά του τοιούτου δε καθορισμού της γλώσσης φρονούμεν ότι προδιαγράφονται λίαν σαφώς τα όρια εντός των οποίων πρέπει να κινήται αύτη, ούτως ώστε συμφώνως ούσα προς το πανελλήνιον γλωσσικόν αίσθημα του προφορικού λόγου και προς τα διά των δημοτικών ασμάτων και των έργων των μεγάλων ποιητών της νεωτέρας Ελλάδος προβαλλόμενα πρότυπα να αποφεύγη πάσαν τάσιν είτε προς καθορισμόν ή αρχαϊσμόν είτε προς τον καλούμενον μαλλιαρισμόν. Πληρεστέρα προδιαγραφή της γλώσσης ταύτης δεν είναι

δυνατή εκ των προτέρων εν τω νόμω. Αι λεπτομέριαι αυτής θα καθορίζωνται εκάστοτε υπό του εκπαιδευτικού συμβουλίου κατά την κρίσιν των βιβλίων. Περιορίζοντες δε εις τας τέσσερας πρώτας τάξεις την υποχρεωτικήν συγγραφήν των αναγνωστικών βιβλίων εις την μητρικήν γλώσσαν δεν εννοούμεν, ότι ταύτη αποτόμως θα εγκαταλείπεται εις τας δύο ανωτέρας τάξεις των δημοτικών σχολείων, αλλά ότι επί της μητρικής γλώσσης θα εποικοδομήται κατά δύο τελευταία έτη και η διδασκαλία του επισήμου καθαρεύοντος λόγου εφόσον κρίνεται αναγκαία. Σημειούμεν δε, ότι εν συνεχεία των μέτρων τούτων, άτινα αποτελούσιν απαρχήν συστηματικής μεταρρυθμιστικής εργασίας ήν μέλλομεν να εισηγηθώμεν, θέλομεν προνοήσει δι οδηγιών, εγκυκλίων και μαθημάτων γινομένων προς τους επιθεωρητάς και διδασκάλους όπως ούτοι αντιληφθώσι την σημασίαν της εισαγομένης μεταρρυθμίσεως και εργασθώσι συμφώνως προς το πνεύμα αυτής. Συγκεφαλαιούντες δε την εν πάση συντομία εκτεθείσαν ενταύθα ανάγκην του επισυνημμένου νομοθετήματος τονίζομεν, ότι μόνον δια της κατά τοιούτον τρόπον διαρρυθμίσεως των πραγμάτων ελπίζομεν ότι θέλει καταστή δυνατόν και εκ των μέχρι τούδε εγκεκριμένων, όσα προσαρμόζονται εις τα καθ΄ ημάς καθεστώτα και νέα να έχωμεν βιβλία ήδη από του προσεχούς σχολικού έτους εις τα σχολεία του κράτους, δίδοντες συνάμα λύσιν ως προς τα κύρια τουλάχιστον σημεία οριστικήν και συμφώνως προς τας γενικάς αρχάς της φιλελευθέρας ιδεολογίας, εις το σπουδαίον και μέχρι τούδε άλυτον ζήτημα των διδακτικών βιβλίων. Της Υμετέρας Μεγαλειότητος πιστοί υπήκοοι. Το Υπουργικόν Συμβούλιον κτλ.

Λίγο αργότερα ψηφίστηκε από τη Βουλή και ο νόμος 827 (5), που κύρωνε το Νομοθετικό Διάταγμα, κωδικοποιημένος αργότερα, σε τροποποιημένη μορφή, ύστερα από πράξη του Εκπαιδευτικού συμβουλίου και το υπόμνημα των Ανωτέρων εποπτών για τη βαθμιαία εισαγωγή της δημοτικής, στο νόμο 1332 (6). Με τον τροποποιημένο νόμο «περί διοικήσεως κτλ.», ιδρύθηκε ο θεσμός των Ανωτέρων εποπτών (7,8), ενώ τέλος με ιδιαίτερη πράξη του Εκπαιδευτικού συμβουλίου αποφασίστηκε η εισαγωγή της δημοτικής και στην Δ΄ τάξη του δημοτικού (9).Το Διάταγμα κι η Αιτιολογική έκθεση Θεσσαλονίκης, το Ν. Δ. κι η αιτιολογική έκθεση Αθηνών, καθώς και ο νόμος 827, καθορίζουν την εισαγωγή της δημοτικής στις 4 πρώτες τάξεις, χωρίς να «εγκαταλείπεται αύτη αποτόμως» κατά τις αιτιολογικές εκθέσεις στις δύο ανώτερες, όπου θα «εποικοδομηθή» κι η καθαρεύουσα, «εφόσον κρίνεται αναγκαία», ενώ ο νόμος 1332 ορίζει αναλυτικότερα ότι από τις δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού (1917-18) και 3η (1918-19), θα ανεβαίνει η δημοτική κάθε χρόνο κι από μία τάξη του δημοτικού σχολείου, «διδασκόμενης παραλλήλως προς αυτήν και της καθαρευούσης γλώσσης εν τη Πέμπτη και έκτη τάξει».

1. Ν. Δ. «Περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 1917 νομοθετικού διατάγματος της Προσωρινής κυβερνήσεως» (Εφημ. κυβερν. αρ.138, τευχ. ά, 11 Ιουλ. 1917)

Αλέξανδρος βασιλεύς των Ελλήνων. Προτάσει του Ημέτερου Υπουργικού Συμβουλίου, αποφασίζομεν και διατάσσομεν... Άρθρ. μόνον... Άρθρ.2. Εις τας τέσσερας κατώτερας τάξεις του δημοτικού σχολείου ουδενός άλλου βιβλίου γίνεται χρήσις, πλην του αναγνωστικού, όπερ οφείλει να είναι γεγραμμένον εις την κοινήν ομιλούμενην (δημοτικήν) γλώσσαν, απηλλαγμένην παντός αρχαϊσμού και ιδιωτισμού. Εις δε τας ανωτέρας τάξεις δύνανται να εισαχθώσι κατ΄ απόφασιν του εκπαιδευτικού συμβουλίου και βοηθητικά τινά βιβλία προς το εμπέδωσιν της διδασκαλίας, και το κείμενον της Καινής Διαθήκης εν πρωτοτύπω...Άρθρ. 6. Ίνα τυχώσιν εγκρίσεως διδακτικά βιβλία οφείλουσι :...Γ΄ Να είναι απλά και σαφή κατά την γλώσσαν και το ύφος.

2. Αιτιολογική έκθεσις του σχεδίου νόμου

«Περί κυρώσεως και τροποποιήσεως του από 11 Ιουλίου 1917 αναγκαστικού Β.Δ. περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 117 νομοθετικού διατάγματος της Προσωρινής Κυβερνήσεως» «περί διδακτικών βιβλίων». Προς την Βουλήν :

...Εν τη προς την Α.Μ. εκθέσει διατυπούνται οι λόγοι οι επιβάλλοντες την μεταβολήν των υφισταμένων περί διδακτικών βιβλίων νόμων. Ελπίζομεν δ΄ ότι και η Βουλή ευρίσκουσα επαρκείς τους λόγους τούτους θέλει προβή εις κύρωσιν του ειρημένου διατάγματος, δι΄ ου θεμελιωδώς και επί τη βάσει φιλελευθέρων αρχών κανονίζονται τα του σημαντικοτάτου τούτου δια την εκπαίδευσιν ζητήματος. Εν Αθήναις τη 5 Αυγούστου 1917. Ο επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Υπουργός, βουλευτής Σερρών Δ. Δίγκας.

3. Νόμος 827 «Περί κυρώσεως του από 11 Ιουλίου 1917 αναγκαστικού Β.Δ. περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 1917 νομοθετικού διατάγματος της Προσωρινής Κυβερνήσεως» (Εφημ. κυβερν. αρ. 188, τευχ. α΄, 5 Σεπτ. 1917). Αλέξανδρος βασιλεύς των Ελλήνων. Ψηφισάμενοι ομοφώνως μετά της Βουλής, απεφασίσαμεν και διατάσσομεν. Αρθρ. Μόνον. Κυρούται το από 11 Ιουλίου 1917 αναγκαστικόν Βασιλικόν διάταγμα «περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 1917 νομοθετικού διατάγματος της Προσωρινής Κυβερνήσεως περί διδακτικών βιβλίων και επεκτάσεως της ισχύος αυτού καθ΄ άπαν το κράτος», τροποποιούμενον...ως έπεται...Άρθρ.2. Εις τας τέσσαρας κατωτέρας τάξεις του δημοτικού σχολείου ουδενός άλλου βιβλίου γίνεται χρήσις, πλην του αναγνωστικού, όπερ οφείλει να είναι γεγραμμένον εις την κοινήν ομιλούμενην (δημοτικήν) γλώσσαν, απηλλαγμένην παντός αρχαϊσμού και ιδιωτισμού. Εις δε τα ανωτέρας τάξεις δύνανται να εισαχθώσι κατ΄ απόφασιν του εκπαιδευτικού συμβουλίου και βοηθητικά τινά βιβλία προς εμπέδωσιν της διδασκαλίας, και το κείμενον της Καινής Διαθήκης εν πρωτοτύπω. Περί δε της γλώσσης εις την οποίαν θα είναι γεγραμμένα τα αναγνωστικά των δύο ανωτέρων τάξεων του δημοτικού σχολείου από του σχολικού έτους 1918-1919, αποφασίζει το εκπαιδευτικόν συμβούλιον...Άρθρ. 6. Ίνα τυχώσιν εγκρίσεως διδακτικά βιβλία δέον...γ΄ να είναι απλά και σαφή κατά την γλώσσαν και το ύφος.

4. Β.Δ. «περί κωδικοποιήσεως των διατάξεων των νόμων 827 και 1332 εις εν ενιαίον κείμενον νόμο υπ΄ αρ. 1332» (Εφημ. κυβρν. αρ. 106, 15 Μαΐου 1918)

Αι θεμελιώδεις διατάξεις του νόμου 1332...έχουσιν ούτω:... Άρθρ.2. Εις τα τέσσερας κατωτέρας τάξεις του δημοτικού σχολείου, ουδενός άλλου βιβλίου γίνεται χρήσις, πλην του αναγνωστικού. Τα αναγνωστικά της πρώτης και δευτέρας τάξεως του δημοτικού σχολείου από του σχολικού έτους 1917-1918 και εφεξής και τα της τρίτης από του σχολικού έτους 1918-1919 και εφεξής, οφείλουσι να είναι γεγραμμένα εις την κοινήν ομιλουμένην (δημοτικήν) γλώσσαν, απηλλαγμένα παντός αρχαϊσμού και ιδιωτισμού, ήτις θα εισαχθή βαθμιαίως και εις τα αναγνωστικά των τριών ανωτέρων τάξεων του δημοτικού σχολείου, διδασκόμενης εκ παραλλήλου προς αυτήν και της καθαρευούσης γλώσσης εν τη Πέμπτη και έκτη τάξει. Περί του χρόνου της εισαγωγής της κοινής ομιλουμένης εις τα αναγνωστικά των τριών ανωτέρων τάξεων αι περί της γλώσσης, εις τη οποία θα είναι γεγραμμένα ταύτα μέχρι του χρόνου τούτου, αποφασίζει το εκπαιδευτικόν συμβούλιον διά πράξεων αυτού εκδιδομένων εν καιρώ και δημοσιευομένων εν τη Εφημερίδι της Κυβερνήσεως. Εις την Ε΄ και Στ΄ τάξιν του δημοτικού σχολείου δύνανται να εισαχθώσιν κατ΄ απόφασιν του εκπαιδευτικού συμβουλίου και βοηθητικά τινά βιβλία προς εμπέδωσιν της διδασκαλίας γεγραμμένα εις οίαν και τα αναγνωστικά των τάξεων τούτων γλώσσαν, και το κείμενον της Καινής Διαθηκής εν προτωτύπω.

Ο θεσμός των Ανωτέρων εποπτών

5. Εισηγητική έκθεσις εις το σχέδιον νόμου «Περί κυρώσεως και τροποποιήσεως του αναγκαστικού διατάγματος της 29 Ιουνίου 1917 περί συμπληρώσεως κτλ. του νόμου 567 περί διοικήσεως της Μέσης και Δημοτικής Εκπαιδεύσεως»

Προς την Βουλήν... Ακριβώς δ΄ εις τούτο αποσκοπεί το υπό την κρίσιν της Βουλής υποβαλλόμενων νομοσχέδιον, δι ου πρώτον μεν κατόπιν της εισαγωγής της δημοτικής γλώσσης εις τα σχολεία εθεωρήσαμεν αναγκαίον να ιδρύσωμεν Ανωτέραν εποπτείαν της δημοτικής εκπαιδεύσεως προς μελέτην και εισήγησιν πάντων των συναφών προς την μεταρρύθμισην ταύτην ζητημάτων και προπαρασκευήν του διδακτικού προσωπικού, ούτως ώστε να καταστή τούτο από πάσης απόψεως ικανόν προς επιτυχή εφαρμογήν και πραγματοποίησιν της σημαντικώτατης διά το έθνος καινοτομίας ταύτης, είτα δε πλην άλλων λαμβάνεται μέριμνα περί της απροσκόπτου πορείας των εργασιών του τε εκπαιδευτικού συμβουλίου και των επιθεωρητών...

6. Νόμος 1439 «Περί τροποποιήσεως του νόμου 567 διοικήσεως της Δημοτικής και Μέσης Εκπαιδεύσεως ως ετροποποιήθη δια του νόμου 826» (κεφ. Δ΄ αρθρ.15, Εφημ. κυβερν., τευχ. α΄, αρ. 188, 5 Σεπτ. 1918)

Προς ανωτέραν παιδαγωγικήν και καθόλου επιστημονικήν εποπτείαν του έργου του προσωπικού των διδασκαλείων της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως και των νηπιαγωγών, των δημοτικών σχολείων και νηπιαγωγείων και των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων, έτι δε προς ομοίαν καθοδήγησιν αυτών συντελεστικήν εις την βελτίωσιν της Δημοτικής εκπαιδεύσεως, διορίζονται δύο Ανώτεροι επόπται της Δημοτικής εκπαιδεύσεως, έχοντες βαθμόν, αποδοχάς και δοσιδικίαν Εκπαιδευτικού συμβούλου, εδρεύοντες δε εν Αθήναις και παρά τω Εκπαιδευτικώ συμβούλιω...Την εκτέλεσιν των ειδικών αυτών έργων επιδιώκουσιν οι Ανώτεροι επόπται της Δημοτικής εκπαιδεύσεως, το μεν δια περιοδειών εις διάφορα τμήματα του κράτους, κατά τα οριζόμενα εκάστοτε τη εισηγήσει αυτών ή και άνευ ταύτης υπό του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου εν γενική συνεδρία, το δε διά συγκεντρώσεων των λειτουργών της Δημοτικής εκπαιδεύσεως, διαλέξεων, διδασκαλιών και μαθημάτων γιγνομένων προς αυτούς και δι΄ εκπαιδευτικών συνεδρίων συγκαλουμένων κατά χρόνους και τόπους οριζόμενους υπό του Εκπαιδευτικού συμβουλίου, τη εισηγήσει των Ανωτέρων εποπτών ή και άνευ ταύτης. Των συγκεντρώσεων και συνεδρίων τούτων μετέχει, καλούμενον διά διαταγής του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας εκπαιδεύσεως, το προσωπικόν των διδασκαλείων της Δημοτικής εκπαιδεύσεως και των νηπιαγωγών, οι επιθεωρηταί της Δημοτικής εκπαιδεύσεως, οι δημοδιδάσκαλοι παντός βαθμού και αι νηπιαγωγοί, προεδρεύει δε αυτών ο υπό του Εκπαιδευτικού συμβουλίου οριζόμενος εκάστοτε Ανώτερος επόπτης...Οι ανώτεροι επόπται ευρισκόμενοι εν Αθήναις μετέχουσι των γενικών συνεδρίων του Εκπαιδευτικού συμβουλίου μετά δικαιώματος ψήφου επί ζητημάτων σχετιζόμενων προς την Δημοτικήν εκπαίδευσιν και το έργον καθόλου, εισηγούμενοι παν μέτρον είτε γενικόν είτε αφορών ωρισμένους λειτουργούς της Δημοτικής εκπαιδεύσεως, συντελεστικόν σε προς βελτίωσιν αυτής και υποβάλλουσιν εκθέσεις προς το συμβούλιον περί των εκ της υπ΄ αυτών ασκούμενης εποπτείας και των εκάστοτε επιθεωρήσεων συναγομένων πορισμάτων...

7. Απόσπασμα εκ της υπ΄ αριθ. 242 πράξεως των γενικών συνεδρίων του εκπαιδευτικού συμβουλίου (Εφημερ. Κυβερν. 31 ίαν. 1919, τευχ. β΄).

Το εκπαιδευτικόν συμβούλιον. Εν Αθήναις σήμερον τη 18 Ιανουαρίου 1919, συνελθόν το εκπαιδευτικόν συμβούλιον εις έκτακτον γενικήν συνεδρίαν, συνεσκέφθη και απεφάσισε τα εξής: Λαβόν προ οφθαλμών το β΄ εδάφιον του μόνου άρθρου του νόμου 1332 και την ιδίαν εαυτού πράξιν της 12 Μαΐου 1918 υπ΄ αριθ. 182, αποφασίζει όπως η γλώσσα εις την οποίαν θα είναι γεγραμμένα τα αναγνωστικά βιβλία της τετάρτης τάξεως των δημοτικών σχολείων από του έτους 1919-20 και εφεξής, είναι η κοινή ομιλουμένη (δημοτική) γλώσσα, απηλλαγμένη παντός αρχαϊσμού και ιδιωτισμού.

Τα νέα βιβλία γραμμένα στη δημοτική, που κυκλοφόρησαν από τον Οκτώβριο του 1917 είναι: Για την Α΄ Δημοτικού, Αλφαβητάριο Παπαμιχαήλ, α΄ και β΄ μέρος και Αλφαβητάριο Συκώκη, β΄ μέρος. – Για την Β΄ τάξη: Αναγνωστικό Κουρτίδη – Παπαμιχαήλ, Πέτρος Λάρας. – Καζαντζάκη, οι τρεις φίλοι.- Αργότερα, το Δεκέμβριο του 1918 κυκλοφόρησαν και τα νέα αναγνωστικά της Γ΄, η Οδύσσεια Κουρτίδη – Κονιδάρη – Καλλαρά – το Αναγνωστικό Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ και τα Ψηλά βουνά της συντακτικής επιτροπής που όρισε το υπουργείο. –

Επιγραμματικά η Επιτροπεία κατά τον Τριανταφυλλίδη δεν γνώριζε καλά τη γλώσσα που κατέκρινε, δεν ήξερε καλά το γλωσσικό ζήτημα, η παιδαγωγική της ήταν στενή και επιπόλαιη, δεν είχε καλλιτεχνικό και φιλολογικό αίσθημα και δεν ζούσε μέσα στην εποχή της[63]. Στοχεύει στη θεωρητική θεμελίωση της άμυνας υπέρ της νέας σχολικής γλώσσας και του νέου περιεχομένου των αναγνωστικών. Ενώ ο Τριανταφυλλίδης ισχυρίζεται ότι τα αναγνωστικά είναι πατριωτικά, θρησκευτικά και προβάλλουν την αξία της οικογένειας, η επιτροπεία ισχυρίζεται ακριβώς το αντίθετο. Η έκθεσις δεν είναι προϊόν άγνοιας, διαστροφής, διαβολής, αδικίας, ακρισίας και φαιδρολογίας, αλλά είναι μια σύγκρουση προγραμμάτων για την κοινωνική εξέλιξη.

Από τις κριτικές που δέχτηκαν τα αναγνωστικά γονιμότερη στις σκέψεις φαίνεται η κριτική της Πηνελόπης Δέλτα. «Οδηγημένη από την κρίση του κοινού νου και από τη διαίσθηση ως μητέρα, είπε αλήθειες στοχαστικές και βοήθησε το ελληνικό αναγνωστικό»[64].

Ο Γάλλος γλωσσολόγος Roussel, σε μια σύντομη απάντηση στον Σκιά με αφορμή τις γλωσσικές του θεωρίες, λέει πως η έκθεση «σαν να γράφτηκε τώρα και σαράντα χρόνια» και πως ύστερα από την καθιέρωση της νέας σχολικής γλώσσας «ο γυρισμός στην καθαρεύουσα είναι ένα στοιχείο του ξεπεσμού της Ελλάδας»[65]. Επίσης γράφει ότι η Επιτροπή δεν απάντησε στο αποστομοτικό δημοσίευμα του Τριανταφυλλίδη.

Ο Εμμ. Κριαράς σ' ένα άρθρο του στο Βήμα γράφει τα παρακάτω χαρακτηριστικά λόγια: «Η εκπαιδευτική κατάσταση που έφερε η μεταπολίτευση του Νοεμβρίου 1920 θα διατηρηθεί έως το Σεπτέμβριο του 1922, οπότε μετά την Μικρασιατική καταστροφή το κράτος θα ακολουθήσει βασικά την εκπαιδευτική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου για να έρθει μια νέα δοκιμασία για την εκπαίδευση του τόπου μας στα χρόνια της δικτατορίας Πάγκαλου με την απομάκρυνση και πάλι από τις κορυφαίες θέσεις τους των κορυφαίων της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1917 και με τα άλλα μέτρα κατά της δημοτικιστικής ιδεολογίας»[66].

Τέλος το καλοκαίρι του 1919 θα κυκλοφορήση και το Αλφαβητάριο, μέρος α΄, της ίδιας τάξης συντακτικής επιτροπής.

Η γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση ήταν καρπός όλης της εργασίας που είχε προηγηθή, κι έτσι κατορθώθηκε – αν και αποφασίστηκε τόσο έξαφνα με υπερβολικά μικρές προθεσμίες για να γραφούν τα νέα αναγνωστικά, να κριθούν, να διορθωθούν και να τυπωθούν – να κυκλοφορήσουν τα νέα βιβλία. Καλύτερο και ανώτερο περιεχόμενο, σύμφωνα με την αξίωση του δημοτικισμού, θα ήταν δύσκολο και άδικο να το ζητήση κανείς από τα βιβλία αυτά, ετοιμασμένα – ή και μεταφρασμένα – με τον τρόπο που είπα. Αυτό παραμένει ο σκοπός και το ιδανικό ηρεμώτερης εργασίας Μένει όμως το γεγονός, ως όλη τη βία, τα νέα αναγνωστικά έδωσαν εξαρχής τον τύπο της νέας σχολικής γλώσσας, με ενότητα γραμματική και με σύστημα ορθογραφικό, με τρόπο που να γεννήσουν ομόθυμη την επιδοκιμασία των ενδιαφερομένων, όσοι είναι σε θέση να έχουν γνώμη. Και να μην ξεχνούμε πως με τα αναγνωστικά αυτά εφαρμόστηκαν πρώτη φορά πλατύτατα στην πράξη της ζωής αιτήματα που ως τώρα είχαν μόνο αξιωθεί θεωρητικά, ή που δοκιμάστηκαν σε πολύ περιορισμένο κύκλο (σχολείο Βόλου, Εκπαιδευτικός Όμιλος). Σχεδόν όλες οι αντιρρήσεις που ακούστηκαν ή που φάνηκαν στον τύπο ήταν από τις συνηθισμένες αοριστολογίες των αρχαϊστών και των θυμόσοφων γλωσσολόγων, που δεν παρακολούθησαν ή δεν κατάλαβαν τίποτε από το γλωσσικό ζήτημα, ή είχαν εντελώς δευτερεύουσα σημασία, καθώς λ.χ.- η συχνότερή τους – γιατί να γράφεται το αβγό με β, ή γιατί να χρησιμοποιηθούν και λέξεις που δεν είναι γνωστές στο ένα ή στο άλλο μέρος της Ελλάδας. Ακόμη και δάσκαλοι με αντίθετες γλωσσικές ιδέες και με πολύχρονη διδακτική τριβή στην καθαρεύουσα, αφού χρησιμοποίησαν λίγους μήνες τα νέα βιβλία αναγνώρισαν ανεπιφύλακτα πως με την νέα σχολική γλώσσα διαβάζουν τώρα τα παιδιά καλύτερα, ευκολότερα και με περισσότερη ευχαρίστηση και προκόβουν περισσότερο. Δυσκολεύτηκαν μόνο με μερικές λέξεις δημοτικές άγνωστες κατά την πατρίδα των μαθητών ή λέξεις άγνωστες από την καθαρεύουσα, καθώς και με μερικές φωνητικές ή ορθογραφικές ιδιορρυθμίες, καθώς λ.χ. οι τύποι μηλιά, φωλιά, κι όμως όταν δεν είχε γίνει με το παλιό γλωσσικό καθεστώς η σχετική διδασκαλία στο αλφαβητάριο, και τα παιδιά διάβαζαν τώρα μηλϊά ή μηλέα, κι όμως κτλ. αντί μηλιά, φωλιά [...].

[63] Βλ. Άπαντα Μ. Τριανταφυλλίδη, τόμ. Ε΄, σελ. 159.

[64] Βλ. Άπαντα Μ. Τριανταφυλλίδη, τόμ. Ε΄, σελ. 157-158. Για την κριτική της Δέλτα βλέπε Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου, τόμ. 7-8.

[65] Βλ. L. Roussel, Η γλωσσική διδασκαλία στα δημοτικά σχολεία και η έκθεση της επιτροπής. Ανατύπωση από το περιοδικό «Αδελφωσύνη» 1921, σελ. 8 [=Βλ. Άπαντα Μ. Τριανταφυλλίδη, τόμ. Ε΄, σελ. 159.

[66] Βλ. Εμμ. Κριαρά, Ανορθωτικές προσπάθειες και αντίδραση 1917 - 1921, εφημ. Βήμα 19 Νοεμβρίου 1980.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το κείμενο της Έκθεσης το συζήτησαν και το έλεγξαν ο Ελισαίος Γιαννίδης (Στ. Σταματιάδης) στην Πόλη με το χαρακτηριστικό και επιτυχημένο τίτλο «Οικοδόμοι και εμπρηστές» (Πόλη 1921), καθώς και ο Δ. Γληνός με το ψευδώνυμο Αντώνιος Γαβριήλ δημοσιεύοντας το:«Οι χοίροι υίζουσιν, τα χοιρίδια κοΐζουσιν, οι όφεις ιύζουσιν»[67].

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι η επιτροπεία ασκεί εξαντλητική κριτική σε τέσσερα κυρίως σημεία: στη γλώσσα, στο περιεχόμενο, στα κοινωνικοποιητικά πρότυπα και στην πολιτική τους ιδεολογία.

Για τη γλώσσα και τη γλωσσική διδασκαλία η παραδοχή της επιτροπείας νομοποιεί τη θέση της συντηρητικής πολιτικής και καταδικάζει τη θέση της φιλελεύθερης: Η δημοτική γλώσσα μας χρησιμεύει « προς προφορικήν έκφρασιν νοημάτων κοινών και απλουστάτων, αναφερομένων εις τα συνηθέστατα συμβεβηκότα του ανθρωπίνου βίου, είναι ατημέλητος και εις εικός, πολύ ατελεστέρα της εκφραζούσης τα σπουδαιότερα διανοημάτων πεπαιδευμένων τάξεων. Δεν παρίσταται δι' ανάγκη ιδιαιτέρας συστηματικής διδασκαλίας προς εκμάθησιν αυτής»[68]. Κανένα βιβλίο δεν εξαιρείται από το χαρακτηρισμό παραφθαρμένη, χυδαία και ακαλαίσθητος». Η επιτροπή συμπεραίνει ότι ούτε δημώδης ούτε διαλεκτική είναι η γλώσσα των αναγνωστικών, αλλά «τεχνητή, κράμα ιδιόρρυθμον, σύμφυρμα ανομοίων γλωσσικών στοιχείων, δημιούργημα απαίσιον [...] είναι η απαίσια μαλλιαρή γλώσσα, ης οι κακή μοίρα γινόμενοι νομοθέται της σχολικής γλώσσης τυγχάνουσι πάτρωνες και κήρυκες»[69].

Για το περιεχόμενο και τα κοινωνικοποιητικά πρότυπα που δίνουν τα αναγνωστικά υποστηρίζεται ότι δεν συμβάλλουν θετικά: α) στο δυνάμωμα των αξιών της πατρίδας, της θρησκείας και της οικογένειας, β) στην ηθική των μαθητών και γ) στο να παίρνουν παραδείγματα προς μίμηση από τη ζωή των «πεπαιδευμένων τάξεων».

Τέλος όσον αφορά την ιδεολογία δείχνουν τη φιλελεύθερη πολιτική που είναι επηρεασμένη από τις πολιτικοϊδεολογικές εξελίξεις στη Ρωσία. Έτσι, δείχνει να υποσκάπτεται η ιδέα της πατρίδας, της θρησκείας και της οικογένειας. Στο αναγνωστικό «Διγενής Ακρίτας» «και τούτο το βιβλίον άγει δι' άλλης οδού εις το αυτό τέρμα [...] την αποξένωσιν από παντός εθνικού ιδεώδους και επομένως τον μπολσεβικισμόν» και στο αναγνωστικό της Γ΄ τάξης «το βιβλίον τούτου είναι υλιστικώτατον. Υποθάλπει όλα τα ταπεινά του ανθρώπου ένστικτα και άγει τον αναγιγνώσκοντα μαθητήν ευθύς προς τον υλισμόν[70].

Δεν ήταν μια έκθεση, όπως πολλές άλλες υπηρεσιακές εκθέσεις, αλλά είχε σκοπό να καλύψει από τη μία πλευρά την απόφαση για την απομάκρυνση των αναγνωστικών της μεταρρύθμισης και από την άλλη είχε μια σαφή ιδεολογική αποστολή. Ήθελε επομένως να αποκρούσει θεωρητικά, τη γλώσσα της μεταρρύθμισης και την ιδεολογική της διάσταση. Οι συντάκτες της έκθεσης με την επιστημονική τους γνώση συνέταξαν ένα κείμενο που περιείχε τις βασικές ιδεολογικές παραδοχές για τον ορισμό της γλώσσας και της ιδεολογίας των αναγνωστικών της μεταρρύθμισης του 1917.

Η επιτροπή έχει την άποψη ότι η σχολική γλώσσα οργανώνεται με βάση τις παρακάτω αρχές: α) Τα πολιτισμένα έθνη έχουν την «υψηλή» γλώσσα που εκφράζει τα σημαντικά διανοήματα και τη «χαμηλή» που εκφράζει τα απλά, β) Οι μαθητές πρέπει να αποβάλλουν τη «μητρική» γλώσσα αφού κατακτήσουν την καθαρεύουσα για να περάσουν έτσι στην «υψηλή» γλώσσα ,γ) Τη γλώσσα των συγκεκριμένων αναγνωστικών τη χαρακτηρίζει «τεχνική», «ιδιόρρυθμο και απαίσιο δημιούργημα», και η γραμματική της είναι εξαιρέσεις παρά κανόνες, δ) οι μαθητές θα αποκοπούν από την γλώσσα των μορφωμένων όσο και από την καθαρεύουσα με τη διδασκαλία

---

[67] Βλ. Βουγιούκας, Α.:Αναγνωστικό-αναγνωστικά, Ελληνική Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Α΄, σελ.313.

[68] Βλ. Έκθεσις της Επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των Δημοτικών Σχολείων, Αθήνα 1921, σελ. 3-4.

[69] Βλ. Έκθεσις της Επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των Δημοτικών Σχολείων, Αθήνα 1921, σελ. 16.

[70] Βλ. ό. π., σελ. 46 και 75.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

των συγκεκριμένων αναγνωστικών, ε) χωρίς τη διδασκαλία της δημοτικής οι μαθητές θα περιοριστούν γλωσσικά και επομένως θα σταματήσει η πνευματική και ηθική τους εξέλιξη και στ) η γλώσσα των βιβλίων προέρχεται από τα κατώτερα λαϊκά στρώματα και όχι από τα μορφωμένα.

Σύμφωνα με την επιτροπεία όλοι πρέπει να μορφωθούν. Η μόρφωση είναι αποστολή και ευθύνη του σχολείου και επομένως σχολείο χωρίς καθαρεύουσα σημαίνει σχολείο που δεν προσφέρει μόρφωση, ούτε καν τη δυνατότητα στις πηγές μόρφωσης. Για την επιτροπεία υπάρχει μόνο ένας τύπος μορφωμένου, αυτός που χρησιμοποιεί την καθαρεύουσα. Για τους μεταρρυθμιστές αυτός ο τύπος υπάρχει, αλλά αντιπροσωπεύει τον παλιό κόσμο. Επομένως καθαρεύουσα ίσον μόρφωση. Ως προς το γλωσσικό επιχείρημα μόνο η επικοινωνία με τους μορφωμένους μπορεί να μορφώσει, γιατί κατέχουν τα «υψηλά και σπουδαία διανοήματα».

Συγκεντρώνει η έκθεση εκείνες τις βασικές ιδεολογικές παραδοχές που επανεμφανίζονται από τότε μέχρι σήμερα, όταν η συζήτηση για το γλωσσικό αναθερμαίνεται. Όσοι διδάσκουν στην εκπαίδευση είναι απαραίτητο να γνωρίζουν τα επιχειρήματα αυτών που δεν συμφωνούν για την ποιότητα της γλωσσικής έκφρασης μετά την καθιέρωση της δημοτικής. Υπερασπίστηκε η έκθεση την υπάρχουσα κοινωνική ιεραρχία μπροστά στο ενδεχόμενο να ανατραπεί ή να διαφοροποιηθεί σημαντικά. Είναι επομένως μια πράξη καθαρά πολιτικής υπεράσπισης απέναντι στο μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα των αστικών (φιλελευθέρων) δυνάμεων.

9.3. Η απάντηση της έρευνας στην Επιτροπεία

9.3.1.Αναγνωστικό Γ΄ τάξης

Όπως αποδείχτηκε από τη συγκεκριμένη έρευνα οι συγγραφείς απευθυνόμενοι σε παιδιά του λαού και στο δικό τους γνωστικό κόσμο, τους χάρισαν μέσα από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης μύθους και παραμύθια γραμμένα με άριστη περιγραφικότητα πλαστικότητα και ελληνισμό. Η επιτροπεία στέκεται σε τέσσερα σημεία που και η ίδια αναφέρει ότι δεν είναι και τα χειρότερα, και προσπαθεί να καταδικάσει ολόκληρο το αναγνωστικό. Κατηγορεί ότι το βιβλίο διδάσκει μύθους και παραμύθια. Η μυθολογία όμως διδάσκεται στην Γ΄ τάξη του δημοτικού και προορίζεται για εννεαετείς μαθητές. Βέβαια κάποιες λεπτομερείς περιγραφές, φράσεις ή λέξεις θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί, αλλά μπροστά στα θετικά στοιχεία του αναγνωστικού δεν αξίζει τον κόπο να σταθεί κανείς στις λεπτομέρειες της επιτροπείας. Μέσα από μύθους και ιστορίες παρμένες από την καθημερινή ζωή οι συγγραφείς ανέδειξαν παιδαγωγικά μέσα, αξίες και πρότυπα για τη σωστή και ασφαλή διαπαιδαγώγηση των μαθητών.

9.3.2.Αναγνωστικό Δ΄ τάξης

Η έρευνα έδειξε πως το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης αποτελούσε ένα μορφωτικό και παιδαγωγικό εργαλείο στα χέρια των μαθητών. Γιατί ήταν κοντά στα ενδιαφέροντα του μαθητή, διαπραγματευόταν με ειλικρίνεια τα θέματά του, και ιδιαίτερα το α΄ μέρος που αναφερόταν στη σχολική πραγματικότητα. Όσο αφορά τις κατηγορίες της επιτροπείας μπορούμε να πούμε πως: α) κατηγορεί ότι οι χρόνοι του βιβλίου είναι «εκτός του πνευματικού ορίζοντος» και προκαλείται σύγχυση χρόνων και γεγονότων αγνοώντας ότι η ηλικία των παιδιών της Δ΄ τάξης είναι κατάλληλη για τη διδασκαλία της ιστορίας της αρχαίας Ελλάδος β) καταδικάζει την ανάρμοστη συμπεριφορά των μαθητών προς το δάσκαλο-Ηρόα, ζητώντας την τιμωρία τους και σιωπά όταν οι μαθητές ζητούν συγγνώμη στο τέλος της ιστορίας γ) κατηγορεί τους στίχους που αναφέρονται στο κλέος της Αθήνας, όταν στέκονται στην κυριολεξία του όρου «μωρός» και όχι στη μεταφορική σημασία τόσο της συγκεκριμένης λέξης όσο και των στίχων του ποιήματος. δ) βλέπει «χυδαία τα παραδείγματα» - αποσπάσματα που αναφέρονται στη σχολική πραγματικότητα και συγκεκριμένα στην αταξία των μαθητών, τη συμπεριφορά τους και τη

στάση του δασκάλου. Φαίνεται η απεικόνιση της πραγματικότητας ενοχλεί την επιτροπεία η οποία θέλει όλα να λειτουργούν ή να φαίνεται πως λειτουργούν άψογα, μέσα σε ηθικοδιδακτικό κλίμα χωρίς περιθώρια ελευθερίας και δημοκρατίας. Όσο αφορά το β΄ μέρος του αναγνωστικού η επιτροπεία αναφέρει μόνο τους τίτλους δυο κειμένων, « Το μνήμα της μάνας » και «Στην Κατερινιώ μου, που είναι στην κυρά Σμαράγδα» χωρίς κανένα σχόλιο. Δεν τολμά να επαινέσει τους συγγραφείς για την αυτοθυσία της μάνας όταν μάλιστα ειρωνεύεται πως (μάνα είναι μία «γαϊδουρίτσα»), ξεχνώντας πως η συμπεριφορά της μάνας απέναντι στο παιδί της είναι η ίδια ακόμη και στην κοινωνία των ζώων, ούτε τολμά να εξάρει την καλοσύνη του παλικαριού που βοήθησε τη γριούλα στο δεύτερο κείμενο, «Στην Κατερινιώ μου, που είναι στην κυρά Σμαράγδα». Οι συγγραφείς όμως με τόλμη παρουσίασαν την πραγματικότητα ζώντας μέσα στην εποχή τους και ήρθαν κοντά στα ενδιαφέροντα του παιδιού, διακρινόμενοι από φιλολογικό, καλλιτεχνικό και παιδαγωγικό αίσθημα, επηρεασμένοι από τη νέα αγωγή που επικρατούσε στην Ευρώπη.

9.3.3.Αναγνωστικό Ε΄ τάξης «Διγενής Ακρίτας»

Όπως έδειξε η συγκεκριμένη έρευνα οι συγγραφείς του αναγνωστικού «Διγενής Ακρίτας»γνωρίζοντας πως το αναγνωστικό είναι το μοναδικό βιβλίο στα χέρια του μαθητή επέτυχαν να συνδυάσουν τη διδασκαλία της γλώσσας, της ιστορίας, της γεωγραφίας, της αισθητικής αγωγής, της διαπολιτισμικής αγωγής σε ένα μόνο εγχειρίδιο. Το συγκεκριμένο αναγνωστικό «Διγενής Ακρίτας» ανταποκρίνεται μάλιστα στους εντεκάχρονους μαθητές αφού στην ηλικία αυτή ακόμη και σήμερα διδάσκεται η βυζαντινή ιστορία στο μάθημα της ιστορίας, σε κείμενα της γλώσσας που αναφέρονται στο βυζάντιο, ή σε κείμενα των θρησκευτικών, μέσα δηλαδή από μια διαθεματική προσέγγιση. Αυτή τη διαθεματική προσέγγιση κατάφεραν οι συγγραφείς μέσα σε ένα και μόνο βιβλίο. Οδήγησαν τους μαθητές σε νέες γνώσεις τους έφεραν σε επαφή με τους πολιτισμούς άλλων λαών, ανέπτυξαν τη φαντασία τους και καλλιέργησαν το σεβασμό στην ελληνική παράδοση με το πλήθος των λαϊκών ποιημάτων ακριτικών τραγουδιών, ηθών και εθίμων. Οι συγγραφείς τόλμησαν και παρουσίασαν με ειλικρίνεια τη βυζαντινή πραγματικότητα περιγράφοντας και τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία. Οι μαθητές κατανόησαν πως ο Διγενής ήταν ο ίδιος ο ελληνισμός της Βυζαντινής εποχής, που πότε ως υπεράνθρωπος πότε ως απλός άνθρωπος έδωσε πάλη για την επιβίωσή του και τη διατήρηση των συνόρων της αυτοκρατορίας. Η αγάπη λοιπόν για την πατρίδα είναι έκδηλη και είναι αυτή που κάνει τον Έλληνα - Διγενή να θυσιαστεί για την υπεράσπισή της. Από τη συγκεκριμένη μελέτη φάνηκε πως το αναγνωστικό «Διγενής Ακρίτας», μακριά από θρησκοληψίες και δογματισμούς, αναπτύσσει το θρησκευτικό συναίσθημα, δείχνει σεβασμό στη χριστιανική θρησκεία και μέσα σε πνεύμα ανεξιθρησκείας γνωρίζει στους μαθητές τη θρησκεία και τη θρησκευτική συμπεριφορά ξένων λαών. Τολμά να κάνει λόγο για το κοράνι, το ιερό βιβλίο των μωαμεθανών. Η επιτροπή κατακρίνει την παρουσία του νάνου ο οποίος πράττει μέγιστα κατορθώματα, όμως οι συγγραφείς τολμούν και δείχνουν τη διαφορετικότητα. Οι συγγραφείς θέλοντας να παρουσιάσουν το Διγενή ως το γνωστό θρυλικό ήρωα καταφεύγουν σε υπερβολές. Γι' αυτό περιγραφές όπως το κυνήγι της αρκούδας και η θανάτωσή της με το συγκεκριμένο τρόπο, οι λεπτομερείς περιγραφές αυλικών τελετών, θεατρικών παραστάσεων, στρατιωτικών παρατάξεων, εκστρατειών, στολών –και εδώ θα συμφωνήσουμε με την επιτροπεία - θα μπορούσαν να αποφευχθούν. Όμως δεν ξεχνάμε πως ο Α. Καρκαβίτσας ήταν λογοτέχνης και όπως κάθε λογοτεχνικό έργο φέρει τη σφραγίδα του λογοτέχνη, ο οποίος συνήθιζε τέτοιου είδους περιγραφές, χωρίς να γίνεται επουσιώδης η παρουσία του Διγενή όπως κατηγορεί η επιτροπεία. Έπειτα από την ολοκλήρωση της εργασίας και όπως αποδείχτηκε από την κατηγορία ανάλυσης των μέσων και των ειδών της αγωγής, μπορούμε να πούμε πως μπροστά στην παιδαγωγική προσφορά του αναγνωστικού, οι συγκεκριμένες κατηγορίες της επιτροπείας περιττεύουν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΩΝ

4.1. Αναγνωστικό Γ΄ Τάξης

Η μυθολογία, και κυρίως η ελληνική, αποτελεί ένα από τα πιο γοητευτικά αλλά και ψυχοπαιδαγωγικά κεφάλαια της πνευματικής εθνικής μας κληρονομιάς και κανένας νέος ή ενήλικας δε θα έπρεπε να την αγνοεί. Αποτελεί μία ανεξάντλητη πηγή παραδόσεων και θρύλων, μια κολυμπήθρα πνευματική απ' την οποία θα πρέπει να περάσει. ο καθένας μας. Δεν είναι τυχαίο πως τους σεισμούς τους αποδίδουμε ακόμα, έστω και φραστικά, στο ξύπνημα του «Εγκέλαδου», την έντονη θαλασσοταραχή στο «θυμό του Ποσειδώνα», όπως στην επαναλαμβανόμενη και μάταιη προσπάθεια βλέπουμε την «προσπάθεια του Σίσυφου» ν' ανεβάσει το βράχο στην κορυφή του βουνού ή στην άντληση τον «πίθο των Δαναΐδων», τις μεγάλες μάχες τις λέμε «ομηρικές» κλπ[1]. Πολλοί συγγραφείς παίρνουν μύθους από το πλουσιότατο θησαυροφυλάκιο της ελληνικής μυθολογίας και τους αναπτύσσουν ή τους αναπλάθουν αφηγηματικά.

4.1.1. Ο Φαέθοντας[2]

Το κείμενο κάνει λόγο για το γνωστό σ' όλους μύθο του Φαέθοντα, του γιου της Κλιμένης και του Ήλιου. Οι φίλοι του συχνά τον περιέπαιζαν και του έλεγαν να τους δείξει ένα σημάδι ότι είναι γιος του ήλιου και κείνος τους απαντούσε: «Τι καλύτερο σημάδι θέλετε από μένα; Δε βλέπετε που λάμπω σαν ακτίνα του;»[3]. Όμως για να πείσει τους φίλους του, παίρνει από τον πατέρα του, την άμαξα και τα άλογά του. Μη μπορώντας να τα κυβερνήσει, εξαγριώνει τη θεά Γαία που με τη σειρά της, παρακαλεί το Δία να κάνει κάτι. Εκείνος ρίχνοντας ένα αστροπελέκι, σκοτώνει το Φαέθοντα και πέφτει στο ποτάμι. Όλοι έκλαψαν, όλοι λυπήθηκαν και ο φίλος του ο κύκνος, μεταμορφωμένος σε πουλί, ψάχνει ακόμα τα απομεινάρια του φίλου του, χώνοντας το κεφάλι του στο νερό[4].

---

[1] Βλ. Χάρης Σακελλαρίου, Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας, Η΄ έκδοση, εκδ. Δανιά, Αθηνα1996, σελ. 257. Περισσότερα για τους μύθους, αλλά και σχετική βιβλιογραφία βλ. Χάρης Σακελλαρίου, ό. π. σελ. 246-276. Ακόμη μπορεί κανένας να βρει στην ετήσια έκδοση «Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας», Αφιέρωμα στο μύθο και στους Μυθοποιούς, έκδ. «Καστανιώτη», Αθήνα 1987 και Καραφύλλης Γρηγόρης, Από το μύθο στο λόγο, Πρακτικά Συνεδρίου. Από το Παραμύθι στα Κόμικς, Αλεξανδρούπολη, Νοέμβρης 1974.

[2] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 599,600.

[3] Βλ. Α. Καρκαβίτσα. «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 600.

4 «Έπεσε αστραποκαμένος ο φαντασμένος αμαξηλάτης. Τρέχουν οι νεράιδες με την όμορφη Κλυμένη στη μέση, σκίζουν τα πέπλα τους και αρχίζουν τα μοιρολόγια. Οι τρεις αδερφές του τόσο ήταν απαρηγόρητες, που οι θεοί τις λυπήθηκαν και τις έκαναν αργυρόφυλλες λεύκες. Τα δάκρυά τους τα έκαμαν καθαρό κεχριμπάρι.» Βλ. ό. π. σελ. 603 – 604. Γνωρίζοντας ο συγγραφέας ότι η ηλικία των εννέα (9) χρόνων είναι κατάλληλη για τη διδασκαλία της μυθολογίας, παρουσιάζει το μύθο με δεξιοτεχνία. Σε μια εποχή μάλιστα όπου δε διδάσκεται ελληνική μυθολογία, το μάθημα της γλώσσας καλύπτει και το δευτερεύον μάθημα. Προκειμένου να καταδικαστεί η παρεκτροπή του Φαέθοντα τιμωρείται με θάνατο. Η ποινή αυτή δεν δίνει την ευκαιρία στον παραβάτη να συμμορφωθεί μελλοντικά. Στόχος είναι να παραδειγματίσει τους υποψήφιους δράστες και να τους αποτρέψει με κάτι ανάλογο. Επομένως δίνεται έμφαση μόνο στην πρόληψη. Η μη συμμόρφωση στις νουθεσίες των μεγάλων, γίνονται αφετηρία μιας σειράς γεγονότων με κατάληξη στο θάνατο. Η παραβατική συμπεριφορά του Φαέθοντα οι μαθητές την εισπράττουν ως φυσική συνέπεια της συμπεριφοράς του. Βλ. Ματσαγγούρας Η., Η σχολική τάξη, χώρος. Ομάδα, Πειθαρχεία,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

4.1.2. Ο Περσέας και η Ανδρομέδα [5]

Γίνεται λόγος για το μύθο του Περσέα και της Ανδρομέδας. Παράλληλα, με την αναφορά σε πραγματικά γεγονότα έρχεται κι ο μύθος με στόχο να πλουτίσει τη φαντασία των παιδιών αυτής της ηλικίας[6]. Συγχρόνως από το συγκεκριμένο μύθο γίνεται γνωστό στα παιδιά ότι από το γένος του Περσέα καταγόταν κι ο Ηρακλής.

4.1.3. Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες[7]

Το κείμενο αναφέρεται στο σοφό Κένταυρο με τους μαθητές του – ηρωόπουλα[8] - που ζουν, γυμνάζονται, υπακούουν, σέβονται και «μορφώνονται» κοντά στο σοφό δάσκαλο, στο βουνό Πήλιο. Η παιδαγωγική συνεργασία του Κενταύρου Χείρωνα με τα ηρωόπουλα δείχνει τα γνωρίσματα συμπεριφοράς του δασκάλου και τις αντιδράσεις των μαθητών. Σέβεται την προσωπικότητα των μαθητών με αποτέλεσμα να έχουμε δραστηριοποίηση και θέληση για απόδοση, δημιουργεί χώρο για παιγνιώδη συμπεριφορά και τα παιδιά αναπτύσσουν πρωτοβουλίες, δείχνει δεκτικότητα για να αποκτήσουν κοινωνικές αρετές και ο έπαινος, η αναγνώριση και η παρόρμηση δίνουν κίνητρα στο μαθητή για απόδοση. Καθοδηγώντας ελάχιστα τους μαθητές του ο Χείρωνας εξασφαλίζει προσωπική ελευθερία, δεν δίνει διαταγές δεν διακόπτει με αποτέλεσμα να τον αποδέχονται οι μαθητές του. Με δημιουργική κριτική γίνεται αποδεκτός ως αυθεντία[9].

μέθοδος, Αθήνα, 1999, σελ. 261-262. Η ποινή του θανάτου λειτουργεί ως μέσο αποθάρρυνσης τέτοιων συμπεριφορών. Ο πατέρας παρουσιάζεται αντιαυταρχικός και υποκύπτει μπροστά στο έντονο ενδιαφέρον του γιου του να πετάξει και δεν χρησιμοποιεί βία να τον σταματήσει.

5 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 604 – 609.

6 Οι δυσκολίες, οι αγώνες, η πάλη δυνατών και αδυνάτων, θνητών και αθανάτων, θεών και ανθρώπων και το αίσιο τέλος που υπάρχει σ' όλους τους μύθους και τα παραμύθια, δίνδυν στα παιδιά μια βαθιά ικανοποίηση. «ακούστηκε δυνατή βοή στο πέλαγος. Τα κύματα φούσκωναν και άφριζαν και σπούσαν με μανία, λες κι η θάλασσα έβραζε. Σε λίγο φάνηκε το τρομερό θηρίο, με τις μαύρες φτερούγες και τη σπαθωτή ουρά του» [...] «κατέβαινε ο Περσέας με ορμή το χτυπούσε με το σπαθί του και πάλι ανέβαινε» [...] «ώσπου το σκότωσε τέλος ο ήρωας το θηρίο» [...] «και παντρεύτηκε την Ανδρομέδα». Βλ. ό. π., σελ. 607 – 608.

7 Βλ. ό. π., σελ. 609 – 616.

8 Οι μαθητές του Κενταύρου (ηρωόπουλα) είναι : Ο Πηλέας, ο Ηρακλής, ο Ορφέας, ο Αγκαίος, ο Καινέας, ο Ιάσονας, ο Ασκληπιός και ο Αχιλλέας.

9 – «Η πιο μεγάλη ευτυχία» είπε ο σοφός Κένταυρος, «είναι να μπορεί κανείς να κάνει τους άλλους ευτυχισμένους» Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 616. Παρατηρούμε μια νέα μορφή αγωγής. Η παιδοκεντρική παιδαγωγική δημιουργήθηκε κυρίως στα τέλη του 19ου αιώνα και συνδέεται με την κίνηση του νέου σχολείου ή του σχολείου δράσης. Τις τάσεις αυτές τις υποστήριξαν οι μεγάλοι παιδαγωγοί σαν τον E. Claparede, J. Dewey κ. ά. Βλ. Φράγκου Χ., Επίκαιρα θέματα παιδείας, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2000. Μια στροφή στην παιδαγωγική σχέση όπου το κέντρο είναι ο μαθητής και όχι ο δάσκαλος από δασκαλοκεντρικό το εκπαιδευτικό σύστημα που ήταν για αιώνες γίνεται μαθητοκεντρικό Η παιδοκεντρική παιδαγωγική δημιουργήθηκε κυρίως στα τέλη του 19ου αιώνα και συνδέεται με την κίνηση του νέου σχολείου ή του σχολείου δράσης. Τις τάσεις αυτές τις υποστήριξαν οι μεγάλοι παιδαγωγοί σαν τον E. Claparede, J. Dewey κ. ά. Βλ. Φράγκου Χ., Επίκαιρα θέματα παιδείας, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2000. Για την ατμόσφαιρα που ήθελε να επικρατεί μέσα στο σχολείο του ο Αλ. Δελμούζος γράφει: Στις σχέσεις δασκάλων και παιδιών και σ' όλη γενικά την ατμόσφαιρα της σχολικής εργασίας και ζωής να είναι διάχυτη η καλοσύνη, η αγάπη και η αμοιβαία εκτίμηση και εμπιστοσύνη. Να μη βρίσκει έδαφος για να ριζώσει ο φόβος με τις συνέπειές του: την ψευτιά και την υποκρισία. Η παιδική ψυχή ν' αναπνέει ελεύθερα και να ζει τη δική της ζωή. Αλ. Δελμούζου, Το κρυφό σχολειό (1908-1911) 1950, σελ. 35. Μια μυθική, σχολική κοινωνία που στοχεύει στην άσκηση, στη γνώση, στη σωστή συμπεριφορά, στο σεβασμό της ανθρώπινης ύπαρξης, στην υπακοή και εφαρμογή των άγραφων νόμων. Για τις μορφές διδασκαλίας βλέπε: Ματσαγγούρας Η., Η σχολική τάξη, χώρος. Ομάδα, Πειθαρχεία, μέθοδος, Αθήνα, 1999, σελ. 38 και 383-422. Ως μέσο αγωγής χρησιμοποιεί τη μουσική που η σημασία της είναι μεγάλη, γιατί καλλιεργεί τον εσωτερικό ψυχικό κόσμο του μαθητή και εξευγενίζει τα συναισθήματά του, προάγει την καλαισθητική αντίληψη, συντελεί στην ηθική μόρφωση και ανάπτυξη του παιδιού, στην καλλιέργεια της μνήμης, της φαντασίας, της προσοχής, καλλιεργεί τη γλώσσα και πλουτίζει το

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

4.1.4. Ο άγριος ταύρος της Κρήτης[10]

Ο άγριος ταύρος που έστειλε ο Ποσειδώνας στο Μίνωα για να τον θυσιάσει, ήταν τόσο ωραίος που ο βασιλιάς νικήθηκε από την ομορφιά του και τον κράτησε. Αυτό εξόργισε τον Ποσειδώνα και έκαμε τον ταύρο θηρίο. «Από τότε κανείς, σε όλη την Κρήτη, δεν τολμούσε να βγει στη δουλειά του». Τότε ο Ηρακλής έφτασε ως το νησί και το απάλλαξε από το άγριο ζώο, μεταφέροντάς το στην Πελοπόννησο, στις Μυκήνες, στον Βασιλιά Ευρυσθέα. Γυρνώντας στην Πελοπόννησο αφού έκανε πολλές καταστροφές, πέρασε τον Ισθμό και έφτασε στον Μαραθώνα, όπου τελικά το σκότωσε ο Θησέας.

4.1.5. Το ιερό λάφι της Αρτέμιδας[11]

Ο μύθος παρουσιάζει τον άθλο του Ηρακλή που πιάνει το ελάφι της Άρτεμης.

4.1.6. Η Άλκηστη [12]

Η Άλκηστη, η βασίλισσα και γυναίκα του Άδμητου, Βασιλιά των Φερών της Θεσσαλίας, παρουσιάζεται ως μια πιστή και αφοσιωμένη σύζυγος που φτάνει στο σημείο να θελήσει να πεθάνει η ίδια, για να σωθεί ο άντρας της. Ακούγοντας ο Ηρακλής, ο φίλος του Άδμητου, το θλιβερό και συνάμα σπουδαίο νέο, κατορθώνει να πάρει από το Θάνατο την νεαρή γυναίκα και να τη φέρει στον άντρα της[13].

4.1.7. Δαίδαλος και Ίκαρος[14]

Παρουσιάζεται ο μύθος με διδακτικό σκοπό, θέλοντας να δείξει την υπακοή που πρέπει να έχουν τα παιδιά στη γνώμη του πατέρα και την εμπιστοσύνη στην εμπειρία του. Έτσι, ο Ίκαρος ξέχασε ως νέος και επιπόλαιος τη συμβουλή του πατέρα του με αποτέλεσμα να χάσει την ίδια του τη ζωή[15].

4.1.8. Τα παιδικά χρόνια του Θησέα[16]

Μια αναδρομή στα παιδικά χρόνια του Θησέα και συνάμα ένα πλήθος πληροφοριών για την Αττική και την πόλη της Αθήνας δίνονται στο συγκεκριμένο κείμενο. Ξεκινά με τη γέννηση του Θησέα, τον πατέρα του Αιγέα, τη μητέρα Αίθρα, τα μυστικά του «όπλα», που έκρυβε ο πατέρας του κάτω από το μεγάλο λιθάρι. Ακόμη μιλά για τον Ηρακλή που τον είχε ο Θησέας ως πρότυπο. Με ζωντανό διάλογο, βρίσκει ευκαιρία και κάνει γνωστούς στα παιδιά τους άθλους του Ηρακλή. Ακόμη μας δίνει πλήθος πληροφοριών για την Αττική και την πόλη της Αθήνας[17].

λεξιλόγιο των μαθητών. Βλ. Μουσική αγωγή 1, παιχνίδια με ρυθμούς, ήχους, μελωδίες, βιβλίο για το δάσκαλο, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1994.

10 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 617 – 619.

11 Βλ. ό. π., σελ. 619 – 622.

12 Βλ. ό. π., σελ. 623 – 626.

13 Ο Α. Καρκαβίτσας φαίνεται ότι είδε θετικά το κίνημα του φεμινισμού στη χώρα μας, μάλιστα γράφει και ένα άρθρο με τίτλο «Το ισχυρόν φύλον». Βλ. Εφημ. Εστία, 24 Ιανουαρίου 1897.

14 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, 626 – 628.

15 Επίσης οι μαθητές αποκτούν γεωγραφικές γνώσεις για το νησί της Ικαρίας και το Ικάριο Πέλαγος. « Ο ήλιος έλιωσε το κερί και τα φτερά ξεκόλλησαν και σκορπίστηκαν στον αέρα. Ο Ίκαρος άρχισε να πέφτει γρήγορα σαν πέτρα». [...] κι από τότε το νησί το λένε Ικαρία. Η γύρω θάλασσα είναι το Ικάριο Πέλαγος» Βλ. ό. π. σελ. 628.

16 Βλ. ό. π., σελ. 628 – 632.

17 Μας δίνει εικόνες για το κλίμα, για τον πολιτισμό και για την μόρφωση της Αθήνας. Παράλληλα με τη γλώσσα και τη μυθολογία καλύπτει και το μάθημα της γεωγραφίας, περιγράφοντας την Αττική. « Η Αττική είναι μεγάλη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

4.1.9. Ο Θησέας παρουσιάζεται στον πατέρα του τον Αιγέα.[18]

Ο Θησέας παρουσιάζεται στον πατέρα του. Παλεύει με τους Παλλαντίδες[19] και στέφεται βασιλιάς της Αθήνας. Περήφανος ο γερο – Αιγέας για το γιο του οργανώνει μεγάλο πανηγύρι στο παλάτι. Οι διάλογοι, η ζωντανή γλώσσα, τα ταιριαστά επίθετα κι ο αυθορμητισμός στο κείμενο καλλιεργούν τη γλώσσα και τη φαντασία των παιδιών που γίνονται ένα με αυτό[20].

4.1.10. Ο Αργοναύτης Αγκαίος[21]

Ο Αργοναύτης Αγκαίος φερόταν πολύ σκληρά στους δούλους που καλλιεργούσαν τα αμπέλια του. Ένας σοφός, γερο - σκλάβος, του λέει κάποια μέρα πως ο Θεός δεν προστατεύει τις άδικες δουλειές και πως έτσι που φέρεται δεν θα προφτάσει να πιει κρασί απ' τα αμπέλια του. Έτσι κι έγινε· ο Αγκαίος δεν πρόλαβε να δοκιμάσει το κρασί του[22].

4.1.11. Ο Ερυσίχθονας[23]

Ο Ερυσίχθονας έκοψε τα δέντρα όλου του δάσους και μαζί τους την ιερή βελανιδιά. Αυτή του η πράξη είχε ως αποτέλεσμα να τιμωρηθεί[24].

4.1.12. Ο Μίδας[25]

Το κείμενο αυτό αποτελεί διασκευή της γνωστής ιστορίας του βασιλιά της Φρυγίας, Μίδα.

χώρα. Έχει ψηλά βουνά ολόγυρά της, που μέσα τους κρύβουν ασήμι και μάρμαρο άσπρο σα χιόνι. Στους κάμπους μοσκοβολά το θυμάρι, που με τον ανθό του κάνουν οι μέλισσες το ξακουσμένο μέλι. Στα λιβάδια της ανθούν μυρωμένοι μενεξέδες. Στις πλαγιές σκαρφαλώνουν δάση από πεύκα κι έλατα, και μέσα τους φωλιάζουν λογιών – λογιών γλυκόλαλα πουλάκια. Δυο ποτάμια την ποτίζουν, ο Ιλισός και ο Κηφισός, που το νερό τους κελαηδεί σαν αηδόνι, και στολίζουν τις όχθες τους δάφνες και μυρτιές. Ο λαός που κατοικεί εκεί ξέρει να χαίρεται τη ζωή και τρελαίνεται για χορό, για τραγούδια και για τη μουσική. » [...] « Θα ήθελες παιδί μου σ' αυτή τη χώρα να ήσουν βασιλιάς; » [...] « Πόσο το ήθελα! » λέει ο μικρός Θησέας. Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 632.

18 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 632 – 637.

19 Οι Παλλαντίδες είναι «του Βασιλιά τ' ανίψια. Έρχονται κάθε μέρα στο παλάτι και μεθοκοπούν. Ο Βασιλιάς (Αιγέας) είναι πια γέρος και δεν μπορεί να τους περιορίσει».

20 «Παλάβωσε ο βασιλιάς και κάνει παιδί του και διάδοχο έναν ξένο". «Ποιος είναι αυτός ο ξένος;» «Ένας ξένος κι απόξενος!» «Αν είναι το παλληκάρι που μας ήρθε σήμερα, καλά κάνει ο βασιλιάς ! Έξω εσείς ! Έξω!» «Αυτός θα είναι δίχως άλλο !» «Ζήτω το γενναίο παλληκάρι ! Ζήτω ο νέος ήρωας» Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 633, 637.

21 Βλ. ό. π., σελ. 637 – 638.

22 Όμως στα παιδιά ο συγγραφέας περνά το μήνυμα ότι πρέπει να φέρονται σωστά στους άλλους, να είναι δίκαια, να σέβονται και ν' ακούνε την γνώμη των γεροντότερων που η εμπειρία, τους έχει κάνει σοφούς. «Θα σου ειπώ κάτι αφεντικό, και να με συμπαθάς. Πολύ φοβούμαι πως με τον τρόπο που φέρεσαι στους σκλάβους σου, δε θα προφτάσης να πιης κρασί από τ' αμπέλια σου. Ο Θεός, αφεντικό, δεν προστατεύει τις άδικες δουλειές». «Αφεντικό ένα αγριογούρουνο μπήκε στ' αμπέλια σου και κάνει μεγάλες ζημιές !» «...έσκισε την κοιλιά. Σε λίγο ο Αγκαίος πέθανε με βογκητά μέσα στο αμπέλι του, εκεί που βασάνιζε τους δούλους του. Κι έτσι δεν πρόφτασε να δοκιμάσει το κρασί του». Η περίπτωση του Αγκαίου έδωσε αφορμή στους αρχαίους Έλληνες να δημιουργήσουν την παροιμία «Πολλά μεταξύ πέλει κύλικος και χείλεος άκρου». Η τιμωρία ήρθε ως κάθαρση για τον απάνθρωπο τρόπο με τον οποίο ο Αγκαίος συμπεριφερόταν στους δούλους του. Το κείμενο αποτελεί ένα ουσιαστικό μάθημα ανθρωπιάς.
Βλ. ό. π., σελ. 638.

23 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 638 – 641.

24 «Έτσι τιμωρήθηκε ο Ερυσίχθονας, που δε σεβάστηκε το δάσος. Κι ακόμα τώρα στους τόπους που τους γυμνώνουν οι άνθρωποι με τη φωτιά ή με το τσεκούρι, πάει και κάθεται η πείνα κι οι άνθρωποι δουλεύουν, μα δεν χορταίνουν ποτέ τους» Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 641.

25 Βλ. ό. π., σελ. 641 – 643.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.1.13. Ο Φιλήμονας και η Βαυκίδα[26]

Ο Αντρέας Καρκαβίτσας, υπήρξε ένας ακούραστος ταξιδευτής που γύριζε όλη την Ελλάδα και όχι μόνο, και ζούσε από κοντά και ερμήνευε την ελληνική ψυχή και φύση[27]. Φαίνεται πως συνάντησε μέσα στους φιλόξενους και καλοκάγαθους Έλληνες, και ανθρώπους άσπλαχνους, άστοργους, και αφιλόξενους.

Έτσι, θέλοντας να κάνει λόγο για τη φιλοξενία που χαρακτήριζε το λαό από τα αρχαία χρόνια, παρουσιάζει τη μυθική ιστορία του Φιλήμονα και της Βαυκίδας, που όντας οι μόνοι φιλόξενοι σ' όλο το χωριό, απόλαυσαν ως το τέλος την αγάπη και τα πλούτη των θεών[28].

4.1.14. Η θυσία της Ιφιγένειας[29]

Παρουσιάζεται η θυσία της Ιφιγένειας.

4.1.15. Ο Φιλοκτήτης[30]

Ο Φιλοκτήτης αν και δεν του φέρθηκαν καλά οι σύντροφοί του στο ταξίδι για την Τροία, αφού τον άφησαν μόνο σε μια παραλία όταν τον δάγκωσε ένα φίδι, δέχτηκε να βοηθήσει τους συμπατριώτες του στην άλωση της Τροίας.

4.1.16. Ο Οδυσσέας και ο Ευρύαλος [31]

Ο Οδυσσέας, ταλαιπωρημένος από τον τρωικό πόλεμο, στην επιστροφή προς στην Ιθάκη, βρέθηκε στο νησί των Φαιάκων και φιλοξενήθηκε από τον βασιλιά Αλκίνοο. Όμως ο Ευρύαλος αμφισβητεί το γενναίο άνδρα και τον παρεξηγεί[32].

---

26 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 643 – 646. Ο Φιλήμων ήταν γέρος από τη Φρογία που με τη γυναίκα του Βαυκίδα φιλοξένησε τους θεούς και γι' αυτό ανταμείφθηκε γενναιόδωρα. Επίσης δύο πίνακες κατέχουν σπουδαία θέση στην ευρωπαϊκή τέχνη : α) του Ρέμπρουτ, Εθνική πινακοθήκη της Ουάσιγκτον και β) του Ρούμπενς στο Μουσείο Ιστορίας και Τέχνης στη Βιέννη. Και η όπερα που έγραψε ο Γκουνώ.

27 Από την παρούσα έρευνα έγινε φανερό πως ο Α. Καρκαβίτσας γράφει ταξιδιωτικά και λαογραφικά άρθρα που οφείλονται στα πολλά ταξίδια του: «Μικρόν ημερολόγιον», « Τα Κράβαρα», «Σ' ανατολή και δύση» Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Α΄, σελ. 211.

28 Μας κάνει λόγο για το Δία, τον πατέρα της φιλοξενίας, και δίνει αφορμή στον δάσκαλο να μιλήσει για τον ξένιο Δία. «Οι θεοί κοίταζαν σιωπηλοί τις ετοιμασίες και την προθυμία που έδειχνε το γεροντικό ζευγάρι, για να περιποιηθή τους ξένους του. Ο Δίας μάλιστα, που ήταν προστάτης της φιλοξενίας, φαινόταν πολύ ευχαριστημένος».[...] «Το καλυβάκι που δέχτηκε τους θεούς έπρεπε να γίνη ναός... Έτσι τ' αγαθά γεροντάκια έζησαν στο ναό ως το τέλος της ζωής τους. [...] Ο Φιλήμονας έγινε μεγάλη, ψηλή βελανιδιά κι η Βαυκίδα χαριτωμένη φλαμουριά» Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 644 – 646.

29 Βλ. ό. π., σελ. 646 – 647.

30 Βλ. ό. π., σελ. 649 – 652.

31 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 653 – 654.

32 Πολλές φορές μη γνωρίζοντας καλά κάποιους ανθρώπους παρασυρόμαστε και εκφράζουμε τη γνώμη μας γι' αυτούς με κίνδυνο να τους προσβάλλουμε, όπως ο Ευρύαλος που απάντησε στον Οδυσσέα όταν εκείνος του είπε: «Πέρασα τόσα βάσανα, παλικάρι μου, που η ψυχή μου τίποτ' άλλο δεν ποθεί, παρά, πώς να γυρίσω στην πατρίδα μου».-«Δίκιο έχεις, καλέ ξένε». «Φαίνεται δα, πως το λιθάρι δεν είναι για τα χέρια σου. Δε σου το κρύβω πως φαίνεσαι σαν πραματευτής, που όλο λογαριάζει πόσα θα κερδίσει». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 653. Ο συγγραφέας θέλει να δείξει στους μαθητές πως δεν πρέπει να βιάζονται να ερμηνεύουν τους άλλους. Πρέπει πρώτα να μαθαίνουν γι΄ αυτούς κι έπειτα να εκφέρουν γνώμη. Γι' αυτό κι ο Ευρύαλος όταν μαθαίνει ποιος είναι ο ξένος μετανιωμένος του απαντά: «Τα λόγια που σου είπα, ξένε, ας ξεχαστούν. Δέξου τούτο το δώρο, για να με θυμάσαι παντοτινά. Οι θεοί μαζί σου ! Γρήγορα να σε φέρουν στην πατρίδα σου, κοντά στη γυναίκα σου και στο παιδί σου». Κι ο Οδυσσέας απαντά: «Περασμένα ξεχασμένα, παλληκάρι μου», δείχνοντας τη σοφία του. Πολιτιστικά «Κρίμα στην τόση ομορφιά, στη λεβεντιά την τόση! Νάχη τα λόγια περισσά και νάχη λίγη γνώση !» Βλ. ό. π., σελ. 654.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

4.1.17. Ο Βοριάς[33]

Οι μαθητές συνεπαίρνονται από την προσωποποίηση του Βοριά, που ως άνθρωπος άγριος, ασυλλόγιστος, μη μπορώντας να ελέγξει τη δύναμή του, δεν αφήνει τίποτα στη θέση του[34].

4.1.18. Ιστορία μιας λίμνης[35]

Μ' αυτό το λαϊκό θρύλο, ο Α. Καρκαβίτσας, επηρεασμένος από την παράδοση, θέλει να κρατήσει ζωντανή την πίστη των ανθρώπων στο Θεό. Έτσι οι καλοί, φτωχοί και καταδεκτικοί άνθρωποι κάποτε απολαμβάνουν τα πλούτη του Θεού. Το ψωμί – πέτρα έγινε πραγματικό καρβέλι, το άδειο ξύλινο βαρέλι γέμισε κρασί και ο ζητιάνος που γύρεψε απ' τη φτωχή και πεινασμένη γυναίκα φαγητό, ήταν ο άγγελος Κυρίου. Όλοι οι κακοί χωριανοί και η αδερφή της φτωχής γυναίκας χάθηκαν στη λίμνη που απλώθηκε και σκέπασε το χωριό.

4.1.19. Η Γυναικόπετρα[36]

Ένα κείμενο, γεμάτο με πατριδολατρικά στοιχεία, είναι ο θρύλος της μαρμαρωμένης γυναίκας που ζήτησε απ' το Θεό να τη μαρμαρώσει για να γλιτώσει απ' τους Τούρκους και να μην αλλάξει την πίστη της[37].

4.1.20. Στο παλιό το κάστρο[38]

Το κείμενο παρμένο από τη λαϊκή παράδοση θυμίζει το παραμύθι του Αισώπου, «ο λαγός και η χελώνα». Ανάμεσα λοιπόν στα δυο βασιλόπουλα που διεκδικούσαν τη βασιλοπούλα, την κέρδισε εκείνο που δούλεψε μέχρι την τελευταία στιγμή για να φέρει το νερό στο κάστρο. Το καυχησιάρικο βασιλόπουλο που σταμάτησε να ξεκουραστεί, έχασε για πάντα τη βασιλική ζωή. Γεμάτο κακία και θυμό έφυγε αφήνοντας στη μέση το έργο του.

4.1.21. Η Γοργόνα[39]

Μας φέρνει στη θύμηση το λαϊκό θρύλο με τη Γοργόνα, την αδελφή του Μέγα Αλέξανδρου.

Η Γοργόνα που έχυσε κατά λάθος τη γυάλα με το αθάνατο νερό, που θα έπινε ο βασιλιάς Αλέξανδρος, ζήτησε από το Θεό αν ποτέ πεθάνει ο αδερφός της, να ζει με την ελπίδα ότι

---

33 Βλ. ό. π., σελ. 654 – 655.

34 «Μάδησε στους κήπους τα τριαντάφυλλα και τα γαρίφαλα. Έκοψε τις βιολέτες, λύγισε τους κρίνους και τους έριξε στο χώμα. Στα χωράφια έκαμε πολύ χειρότερα. Σώριασε στάχυα το ένα πάνω στο άλλο και τα πασπάλισε με σκόνη τίναξε από τα δέντρα τους καρπούς και τα φύλλα, και πολλά δεντράκια τα ξερίζωσε» Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 655.

35 «Μια λίμνη πλατιά απλωνόταν εκεί που έστεκε πριν το χωριό. Σπίτια, αμπέλια και χωράφια, άνθρωποι και ζωντανά, όλα βούλιαξαν δεν έμεινε παρά το μικρό σπιτάκι της καλής γυναίκας στην άκρη.». Βλ. .ό. π. σελ. 655 – 657.

36 Βλ. ό. π., 657 – 658.

37 «Θεέ μου! Γλίτωσέ με! Δε θέλω μήτε να ξενιτευτώ μήτε την πίστη μου να αλλάξω. Ας γίνω ένα κομμάτι πέτρα για να μη μπορεί κανείς να με σαλέψει». «[...] Εκείνο το χώμα από τη ρίζα της πέτρας δεν αφήνει κανένα ν' αρνηθεί την πατρίδα του». Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 657 – 658.

38 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 658-659.

39 « Ζη ο βασιλιάς Αλέξανδρος, ζη και βασιλεύει και τον κόσμο κυριεύει!...» Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 659-660.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εκείνος θα τον ξαναφέρει πίσω. Έτσι, μεταμορφωμένη σε μισή ψάρι μισή γυναίκα γυρίζει στις θάλασσες και ρωτά τους ναυτικούς αν ζει ο Μέγας Αλέξανδρος.

4.1.22. Ο Μάρτης[40]

Ο μύθος με τους δώδεκα μήνες και το ζαβολιάρη Μάρτη που κορόιδεψε τ' αδέρφια του πίνοντας όλο τα κρασί. Με παραβολικό τρόπο μας λέει πως ο Μάρτης είναι ένας ασταθής καιρικά μήνας και διαβάζοντάς τον, θυμόμαστε την παροιμία: «Μάρτης γδάρτης και κακός παλουκοκάφτης».

4.1.23. Ο Λαγός και η χελώνα [41]

Ο συγγραφέας διασκευάζει το γνωστό μύθο του Αισώπου όπου ο λαγός έχοντας εμπιστοσύνη στα γρήγορα πόδια του, πίστεψε πως θα είναι ο νικητής. Κοιμήθηκε, και όταν ξύπνησε, είδε τη χελώνα να φτάνει πρώτη στο τέρμα, χωρίς να επηρεαστεί από τους πειρασμούς που συνάντησε στο δρόμο[42].

4.1.24. Η Ροδαυγή[43]

Η Ροδαυγή, με συμβολικό όνομα, μες στη δίνη του πολέμου, 1912 – 1913, βρέθηκε ντυμένη στα στρατιωτικά, προστατευόμενη από το Μήτρο τον Κοκκινόβραχο, ορφανή κι έρημη. Έμεινε για λίγο με το στράτευμα, αλλά ο καθένας έπρεπε να πάρει το δρόμο του όσο οδυνηρός κι αν ήταν. Η Ροδαυγή έπρεπε να πάει με τη γριά πλύστρα και ο Μήτρος ο Κοκκινόβραχος για τον πόλεμο[44].

4.1.25. Ο Δήμος ο Λεβέντης

Ο Δήμος τηρεί την υπόσχεσή του και παίρνει για γυναίκα του, την αδερφή του συμπολεμιστή του, στο Μπιζάνι. Χωρίς να γνωρίζει τη φτωχή κοπέλα, την παντρεύεται και δε δέχεται να παντρευτεί την αρχοντοπούλα που του τάζει ο πατέρας του. Ο παππούς του, μαθαίνοντας τη γενναία υπόσχεση δακρύζει από υπερηφάνεια[45].

4.1.26. Τα κάρβουνα και ο ασβέστης

Α΄ ΜΕΡΟΣ

Περιγράφεται με λεπτομέρεια η διαδικασία παραγωγής του κάρβουνου. Οι καρβουνιάρηδες βιοπαλαιστές δουλεύουν σκληρά και αδιάκοπα για να δώσουν το κάρβουνο, το τόσο απαραίτητο για τα κρύα του χειμώνα στην εποχή που εξετάζουμε[46].

Β΄ ΜΕΡΟΣ

---

[40] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 660

41 Βλ. ό. π., σελ. 661-662.

42 Και του λέει : «Ε! λοιπόν; Ποιος τρέχει πιο πολύ; Εκείνος που έχει μακριά πόδια ή εκείνος που έχει μυαλό; Πήγαινε τώρα να μου φέρεις τα σαλιγκάρια.». Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 662.

[43] Βλ. ό. π., σελ. 663

44 «Τι να κάμωμε παιδιά; Δεν πάμε σε γάμο, πάμε σε πόλεμο...Να πάρεις, κυρούλα, τη Ροδαυγή...». Βλ. ό. π., σελ. 664.

45 «Μπράβο σου, Δήμο μου! Έτσι σε φανταζόμουν, όταν σε κρατούσα μικρό στα γόνατά μου» Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 664-665.

46 «... Να μας δώσουν το χειμώνα φωτιά. Κάρβουνα θα μας δώσουν, να τα βάλουμε στο μαγκάλι, κάρβουνα κόκκινα, χρυσοκόκκινα». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 666.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στο Β΄ μέρος περιγράφεται πώς παράγεται ο ασβέστης και τους βιοπαλαιστές ασβεστάδες που δουλεύουν μέρα νύχτα. Ο ασβέστης είναι υλικό απαραίτητο στο χτίσιμο των σπιτιών και στο άσπρισμα, ιδίως τις μέρες της Λαμπρής.

4.1.27. Στη στάνη

Το συγκεκριμένο κείμενο αποτελεί χαρακτηριστική εικόνα της ελληνικής κτηνοτροφικής ζωής. Η στάνη με τους τσοπάνους, τα άγρια τσοπανόσκυλα που είναι πιστοί φρουροί στην είσοδο του μαντριού, οι τσοπάνηδες απλοϊκοί, καταδεκτικοί και άπειρα φιλόξενοι που όχι μόνο φιλεύουν τους επισκέπτες μέχρι και ψητό σφαχτάρι, αλλά τους δείχνουν πώς παρασκευάζονται τα γαλακτοκομικά προϊόντα «αφρόγαλα, γιαούρτι, μυζήθρα, φρέσκο τυρί».

4.1.28. Ο τυφλοπόντικας και οι φίλοι του

Μέσα σε έξι ενότητες, ο συγγραφέας, μας περιγράφει την κοινωνία των ζώων του δάσους, που πέφτουν σε χειμερία νάρκη. Ο τυφλοπόντικας, ο ασβός, η νυφίτσα, ο σκαντζόχοιρος παίρνουν μορφή και λαλιά ανθρώπου. Μας παρουσιάζουν τη ζωή στο δάσος και τις σχέσεις τους μεταξύ τους[47].

4.1.29. Το φίδι και ο σπίνος

Στο συγκεκριμένο κείμενο περιγράφεται με λεπτομέρεια η προσπάθεια του φιδιού να εξασφαλίσει την τροφή του που δεν είναι άλλη από ένα σπίνο. Με μαεστρία καταφέρνει να το φτάσει στην καλύτερη στιγμή., την ώρα που ευχαριστιόταν την ύπαρξή του, με το κελάηδημά του. Ο ίδιος ο συγγραφέας, λυπάται που δε γλίτωσε το πουλί. Έμεινε άπραγος θέλοντας να δει την «επιχείρηση» σ' όλο της το μεγαλείο. «...συλλογίστηκα να σηκωθώ να σκοτώσω το φίδι για να σωθεί το πουλάκι. Μα δεν το έκαμα, δε με άφησε η περιέργεια»[48].

4.1.30. Η αλεπού και ο σκαντζόχοιρος

Ο συγγραφέας ξεκινάει το κείμενο με μια περιγραφή της άφιξης του χειμώνα στη γη και στη συνέχεια δίνεται η πάλη της αλεπούς με το σκαντζόχοιρου[49].

4.1.31. Ο Γρύλος[50]

Το κείμενο συνδυάζει τη μυθολογία και τη φυσική ιστορία για να μας παρουσιάσει το Γρύλο, τον τραγουδιστή του καλοκαιριού.

---

47 «Ο χειμώνας πλάκωσε. Ο βοριάς όσο πάει και δυναμώνει και γίνεται πιο κρύος. Ούτε ασβοί, ούτε φρύνοι, ούτε σκαντζόχοιροι, ούτε τυφλοπόντικες φαίνονται στους κήπους και στα χωράφια. Άλλοι τρύπωσαν βαθιά, στο χώμα κι άλλοι έπεσαν στον ύπνο και περιμένουν να ξαναγυρίσει η άνοιξη». Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 685.

48 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 686.

49 « Κοντεύει να φύγει το Φθινόπωρο κι ο γερο – Χειμώνας φορεί την άσπρη σκούφια του κι ετοιμάζεται να κατεβεί στη γη. Κάθε αυγή η ομίχλη απλώνει πυκνά γαλάζια πέπλα στα βουνά, στους κάμπους και στις κοιλάδες, Έπειτα βγαίνει ο ήλιος, ένας ήλιος θαμπός σαν άρρωστος, και το πράσινο χορτάρι φαίνεται πασπαλισμένο με τριμμένο διαμάντι. Από τα κλαδιά των δέντρων πέφτει σταλαματιές το νερό που άφησε στα φύλλα τους η καταχνιά. Μαζί πέφτουν και τα φύλλα, τα τελευταία φύλλα που κρατιόνταν ακόμη στα δέντρα. Είναι κατακίτρινα, ξερά και ξεσκισμένα, κι ο παραμικρός άνεμος τα παίρνει μακριά και τα κάνει να ηχούν σαν άδεια όστρακα.». Βλ. ό. π., σελ. 687.

50 Βλ. ό. π., σελ. 694.

4.1.32. Το φθινόπωρο[51]

Δίνεται η εικόνα του φθινοπώρου το οποίο προσωποποιημένο ως άριστος ζωγράφος αλλάζει το πράσινο χρώμα του καλοκαιριού. Δίνει χίλια δυο χρώματα στα δέντρα και στα φρούτα. Τα κάνει πιο γλυκά, ζουμερά και μοσχοβολημένα[52].

4.1.33. Στο ξένο αμπέλι[53]

Ο Φώτης και η Διαμάντω με τον παππού τους, φτάνοντας στο αμπέλι, βλέπουν πως κάποιο παιδί, τους κλέβει σταφύλια. Ο παππούς θέλοντας να του δείξει ότι αυτό που κάνει δεν είναι σωστό, λέει στο εγγόνι του να μπει στο δικό του αμπέλι και να κάνει το ίδιο. Εκείνη τη στιγμή ο μικρός κλέφτης θυμώνει, παρεξηγείται κι τρέχει αμέσως να ζητήσει εξηγήσεις. Ο παππούς όμως μιλώντας του με τρόπο παραδειγματικό και συμβουλευτικό του δείχνει το λάθος του.

4.1.34. Ο τρύγος[54]

Η ιεροτελεστία του τρύγου περιγράφεται μέσα σε λίγες σειρές με μεστό και παραστατικό τρόπο. Το κείμενο ξεκινάει με το καθάρισμα των βαρελιών με τον παλιό φυσικό τρόπο χρησιμοποιώντας βότανα και καρπούς που είναι άφθονα στην ελληνική φύση, όπως σκίνα, βάγια, μυρτιές και κυδώνια.

Έπειτα συνεχίζει με το πανηγύρι στο αμπέλι με το μάζεμα των σταφυλιών και τελειώνει με το δείπνο. Όλοι τότε ικανοποιημένοι και χαρούμενοι κουβεντιάζουν και ακούν τους σοφούς γέροντες να λένε παραμύθια και ιστορίες.

---

51 Βλ. ό. π., σελ. 596 – 597.

52 «Δέτε τι όμορφα χρωματισμένα είναι τώρα τα περιβόλια και τ' αμπέλια! Δοκιμάσετε τους καρπούς μου και πέστε την αλήθεια: Ποιος έχει καλύτερο γούστο; Το Καλοκαίρι ή το Φθινόπωρο;». Βλ. ό. π., σελ. 597.

53 Βλ. ό. π., σελ. 597 – 598.

54 Βλ. ό. π., σελ. 598 – 599.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟ Γ΄ΤΑΞΗΣ	
1	Ο Φαέθοντας
2	Ο Περσέας και η Ανδρομέδα
3	Πώς ο σοφός Κένταυρος ανάθρεψε τους ήρωες
4	Ο άγριος ταύρος της Κρήτης
5	Το ιερό λάφι της Αρτέμιδας
6	Η Άλκηστη
7	Δαίδαλος και Ίκαρος
8	Τα παιδικά χρόνια του Θησέα
9	Ο Θησέας παρουσιάζεται στον πατέρα του τον Αιγέα
10	Ο Αργοναύτης Αγκαίος
11	Ο Ευρυσίχθονας
12	Ο Μίδας
13	Ο Φιλήμονας και η Βαυκίδα
14	Η θυσία της Ιφιγένειας
15	Ο Φιλοκτήτης
16	Ο Οδυσσέας και ο Ευρύαλος
17	Ο Βοριάς
18	Ιστορία μιας λίμνης
19	Η Γυναικόπετρα
20	Στο παλιό το κάστρο
21	Η Γοργόνα
22	Ο Μάρτης
23	Ο Λαγός και η χελώνα
24	Η Ροδαυγή
25	Ο Δήμος ο Λεβέντης
26	Τα κάρβουνα και ο ασβέστης
27	Στη στάνη
28	Ο τυφλοπόντικας και οι φίλοι του
29	Το φίδι και ο σπίνος
30	Η αλεπού και ο σκαντζόχοιρος
31	Ο Γρύλος
32	Το φθινόπωρο
33	Στο ξένο αμπέλι
34	Ο τρύγος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.2. Αναγνωστικό Δ΄ Δημοτικού «Η Πατρίδα μας»

Το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης χωρίζεται σε δύο μέρη: α) Στην αρχαία εποχή και β) Στη νέα εποχή. Στο α΄ μέρος γίνεται αναφορά στην αρχαία Ελλάδα και συγκεκριμένα περιγράφεται η καθημερινή ζωή του Πρόα[55], στο σχολείο, στην οικογένεια, οι σχέσεις του με τους φίλους και συμμαθητές του καθώς και η παραπέρα πορεία του ως ενήλικας. Πρώτα ως στρατιώτης που πολεμά και μένει ανάπηρος, έπειτα ως δούλος και παιδαγωγός που εκπαιδεύει στην αρχαία Πέλλα δύο παιδιά – αρχοντόπουλα, ξαδέρφια του Μ. Αλεξάνδρου. Στο β΄ μέρος περιλαμβάνονται κείμενα που αναφέρονται στην καθημερινή ζωή στις εποχές του έτους, σε επαγγέλματα, σε πρόσωπα, σε ζώα καθώς και κείμενα με διδακτικό περιεχόμενο.

Α΄ Αρχαία Εποχή.

4.2.1. Στο μεγάλο δρόμο της Πέλλας[56]

Είμαστε στην εποχή που ο Μ. Αλέξανδρος βρίσκεται στο δρόμο προς την Ασία. Δύο αδέρφια, ο Αμύντας κι ο Περδίκας, με τον κουτσό Θηβαίο δάσκαλό τους Πρόα, περπατούν στην πρωτεύουσα της αρχαίας Μακεδονίας και θέλουν να φτάσουν να δουν τηνῦ εικόνα του ξάδερφού τους Μ. Αλεξάνδρου.

4.2.2. Η εικόνα του Αλεξάνδρου[57]

Η εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου αποτελεί πρότυπο για τα παιδιά - Αμύντα και Περδίκα. Τα παιδιά θαυμάζουν το Μέγα Αλέξανδρο και θέλουν να του μοιάσουν[58].

4.2.3. Ο Πρόας λέει την ιστορία του[59]

Εδώ ο ίδιος ο συγγραφέας μεταμορφώνεται σε Πρόα και αφηγείται με ρεαλιστικό τρόπο[60] στα παιδιά, την δική του ιστορία αρχίζοντας από τη γέννησή του. Μεταφέρει τους μικρούς μαθητές στην αρχαία εποχή. Τους διδάσκει τα ήθη και έθιμα. Τους κάνει μάθημα Αγωγής Υγείας, λέγοντας ότι το μέλι μακραίνει τη ζωή. Μαθαίνουν τι έτρωγαν αφού κάνει λόγο για πουλερικά (κότες και παγόνια) για λαχανικά – σπαράγγια, για νόστιμα γλυκίσματα, φτιαγμένα με παραδοσιακά υλικά. Ακόμη μαθαίνουν για τα ξακουστά κρασιά της Νάξου και της Χίου, και το κρασί της Αττικής, που θεωρούνταν δεύτερης κατηγορίας. Επίσης τα παιδιά μαθαίνουν για τις ανθρώπινες σχέσεις, πώς μαζεύονταν

---

55 Θηβαίος, κουτσός δούλος και δάσκαλος δύο παιδιών στην αρχαία Πέλλα.

56 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 698. Την Πέλλα την έκανε πρωτεύουσα των Μακεδόνων ο Αρχέλαος (413 – 399 π.Χ.) υπήρξε έδρα του Φιλίππου και γενέτειρα του Αλεξάνδρου.

57 Βλ. ό. π., σελ. 699 – 700.

58 «Τώρα, Περδίκα, θα κάμης καλά να φροντίσης να γίνης καλός μαθητής».
«Ουφ» έκανε βαριεστημένος ο Περδίκας·.
«Θαρρείς, πως ο Αλέξανδρος δεν έκανε τίποτ' άλλο παρά να διαβάζη;»
«Και όμως έτσι είναι ! Ο Αλέξανδρος ήταν ο καλύτερος μαθητής του Αριστοτέλη» απάντησε ο Πρόας.
«Άσπρισες πολύ για να τα μάθης αυτά που μας λες» του είπε πειραγμένος ο Περδίκκας.
«Πόσων χρονών με κάνεις;» των ρώτησε με πικρό χαμόγελο ο Πρόας. Βλ. ό. π., σελ. 698.

59 Βλ. ό. π., σελ. 700 – 702.

60 Ο Α. Καρκαβίτσας αφηγείται σε πρώτο πρόσωπο (ο πατέρας μου, η γιαγιά μου).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

όλοι μαζί και διασκέδαζαν χαρούμενοι στη χαρά των φίλων τους και για τις εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής όπως τη γέννηση ενός παιδιού[61].

4.2.4. Τα παιδικά μου χρόνια [62]

Στο συγκεκριμένο κείμενο με ευθύ και ρεαλιστικό τρόπο περιγράφονται τα παιδικά χρόνια του Πρόα. Μας κάνει γνωστό ότι η ανατροφή του αρχαίου Αθηναίου αρχίζει από τη γέννησή του και τελειώνει στα είκοσί του χρόνια. Η μητέρα κι η γιαγιά πρώτα, κι ο παππούς έπειτα ως τα έξι χρόνια ανατρέφουν, μεγαλώνουν και παιδαγωγούν το μικρό παιδί[63].

4.2.5. Πηγαίνω στην Αθήνα [64]

Ο Πρόας φτάνει στην Αθήνα για να σπουδάσει. Η μάνα διστακτική πάντα. Ο παππούς κι ο πατέρας κοιτάζοντας «μακριά» οδηγούν το παιδί στην Αθήνα. Τα μικρότερα αδέρφια κι η γιαγιά στέκουν κουνώντας μαντίλια ώσπου χάνονται. Τέλος περιγράφεται η Ακρόπολη.

4.2.6. Η Σπιτονοικοκυρά μου [65]

Μέσα από το συγκεκριμένο κείμενο οι μαθητές γνωρίζουν το σημαντικό ρόλο της σπιτονοικοκυράς που φρόντιζε τους μαθητές που σπούδαζαν μακριά από τα σπίτια τους.

4.2.7. Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση [66]

Στο συγκεκριμένο κείμενο περιγράφεται η αγωνία, ο πόνος, η στενοχώρια και η αβεβαιότητα του μικρού παιδιού για το πρωτόγνωρο περιβάλλον του σχολείου. Η πρώτη νύχτα ενός δωδεκάχρονου παιδιού μακριά από τους δικούς του, ξένο μέσα στους ξένους δεν είναι κι από τις πιο ευχάριστες. Είναι στιγμές και αναμνήσεις που μένουν για πάντα χαραγμένες στη μνήμη[67].

4.2.8. Πηγαίνω στο σχολείο [68]

Δίνεται η εικόνα του σχολείου με τα πανύψηλα δέντρα και τις στοές, όπου γινόταν το μάθημα, όταν είχε κακοκαιρία. Όλοι καθόντουσαν σε ημικύκλιο κι ο δάσκαλος πάνω

---

61 «Στο μέλι χρωστούσε τα καλά του γηρατειά, την υγεία του, την αλάθευτη κρίση και το μνημονικό του». «... Έφεραν στρείδια... Μαζί έφεραν αυγά της ώρας από τις κότες και τα παγόνια μας. Έπειτα ήρθαν τα λουκάνικα και τα χοιρομέρια. Βάλε τώρα τα λαχανικά και τα σπαράγγια... Βάλε τα οπωρικά και τα γλυκά τα καμωμένα με σουσάμι και λάδι, ή με γάλα και μέλι ή με λάδι και τυρί». «Δε λέω πως είχαμε κρασί της Νάξου, ή από το νέκταρ της Κορίνθου ή της Χίου. Μα τι κακό που έπαθαν τα δικά μας τα πιθάρια !...». «Χόρευαν οι νέοι, τραγουδούσαν οι μεσόκοποι, κι οι γέροι καμάρωναν· συχνά έπιναν και χάιδευαν τα μακριά, χιονάτα γένια τους. Έτσι διασκέδαζαν ως το πρωί». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 701 – 702.

62 Βλ. ό. π., σελ. 702 – 703.

63 «Η μητέρα μου και η γιαγιά μου έκαναν πρόθυμα όλες μου τις παραξενιές, όσο ήμουν βρέφος....Όταν μπόρεσα και στάθηκα στα πόδια μου, μ' έμαθαν να περπατώ. Από το ένα μέρος η μάνα μου, από το άλλο η γιαγιά μου...». «Τα πέντε πρώτα χρόνια μου δεν έκανα τίποτ' άλλο παρά να παίζω και ν' ακούω τις συμβουλές του παππού : να μη δειλιάζω σε τίποτα, να μη φοβούμαι τα στοιχειά, ν' ακούω το μεγαλύτερό μου και να μη βασανίζω τα ζώα» Βλ. ό. π., σελ. 702 – 703. Τα πρώτα γράμματα τα μαθαίνουν στην ηλικία των έξι χρονών, όπως γίνεται και σήμερα.

64 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 703 – 704.

65 Βλ. ό. π., σελ. 705.

66 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,σελ. 705 – 706.

67 «Ωστόσο σε λίγο αποκοιμήθηκα, αφού έβρεξα το προσκέφαλό μου με δάκρυα. Πρώτη φορά κοιμόμουν σε ξένο σπίτι...». Βλ. ό. π., σελ. 706.

68 Βλ. ό. π., σελ. 706.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στην έδρα. Ένας μαθητής διάβαζε καθισμένος μπροστά απ' τους άλλους, κι ο δάσκαλος τον διόρθωνε κρούοντας την λύρα. Κανείς δεν τον κορόιδευε και δεν τον περιγελούσε. Ο καθένας κοίταζε το μάθημά του. Έτσι ο μικρός Πρόας από την επαρχία αισθανόταν πολύ άνετα[69].

4.2.9. Η πρώτη μου αταξία [70]

Στη σχολική παρέα του κειμένου, οι μαθητές ξέφυγαν από το μάθημα κι άρχισαν, γράφοντας σε πλάκες, να ανταλλάσσουν τα μηνύματά τους. Πες ο ένας και γράφοντας ο άλλος, η τάξη αναστατώθηκε.

4.2.10. Η τιμωρία [71]

Το κείμενο κάνει φανερό πως μετά τις αταξίες έρχεται η τιμωρία. Έτσι κι έγινε. Όλοι δέχτηκαν τις ξυλιές με τη μάστιγα του Λύση. Την ώρα της τιμωρίας κανείς δεν τολμούσε να μιλήσει. Άλλος με κλάματα, άλλος με στριφογυρίσματα, άλλος αγέρωχος και ο Λυκίδας σαν αληθινός Σπαρτιάτης[72].

4.2.11. Το πρώτο μου βραβείο [73]

Περιγράφεται με άνεση η σκηνή της απονομής του βραβείου. Ο Πρόας, ένα φτωχό αγροτόπαιδο, ξεχώρισε ανάμεσα στα άλλα φτωχά αλλά και αριστοκρατικά στην καταγωγή παιδιά, μόνο και μόνο με τη μελέτη[74].

4.2.12. Ο πρώτος μου φίλος [75]

Στο κείμενο αυτό επιλέγεται για φίλος του Πρόα, ένα ορφανό παιδί, ο Θεαγένης.

4.2.13. Η Γλυκέρα με μαθαίνει να φορώ το χιτώνα σαν Αθηναίος[76]

Τα πρόσωπα που αντικαθιστούν τη μητέρα, τον πατέρα, τα αδέρφια, είναι για τον μικρό Πρόα η γερόντισσα σπιτονοικοκυρά, η Αγαρίστη, και η εγγονή της, η Γλυκέρα[77].

---

69 «Νόμιζα πως όλοι θα πρόσεχαν τα φερσίματά μου και τα φορέματά του. Γρήγορα όμως κατάλαβα πως κανένας δεν πρόσεχε εμένα. Όλοι κοίταζαν το μάθημά τους». Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄ σελ. 706. Η αλλαγή του Σχολείου επηρεάζει τους μαθητές.

70 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 707 – 708.

71 Βλ. ό. π., σελ. 708 – 709.

72 «Έτσι ένας με τον άλλον όσοι γράψαμε στην πλάκα γευτήκαμε τα καλά της μάστιγας, και τελευταίος ο Λυκίδας. Αυτός υπόφερε τα χτυπήματα σαν αληθινός Σπαρτιάτης». Βλ. ό. π., σελ. 709.

73 Βλ. ό. π., σελ. 709 – 711.

74 «Ντροπή σας, να φανή ανώτερός σας ένας νεοφερμένος αγρότης. Συ , Πρόα, να ευλογής τους γονείς σου, που σ' έκαμαν ν' αγαπάς τα ποιήματα. Πάρε αυτό το αγαλματάκι της Αθηνάς. Θα έχης την τιμή να το φορής όλη την ημέρα, γιατί σου αξίζει· συ μόνος έδειξες πως και μόνος σου καταγίνεσαι στα γράμματα» Βλ. ό. π., σελ. 711.

75 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 711 – 712.

76 Βλ. ό. π., σελ. 712 – 713.

77 «Η Αγαρίστη, έβγαλε νερό, γέμισε την πήλινη στάμνα, μα όταν θέλησε να τη σηκώση, τα χέρια της έτρεμαν. Τρέχω κοντά της.»
«Άφησε να το πάω εγώ»
«Να ζήσης, παιδί μου, που τιμάς τα γερατειά»
Η Γλυκέρα αντικαθιστώντας τη μητέρα του, του δείχνει πώς να βάζει το χιτώνα του.
«Δεν είναι πολύ κακός ο χιτώνας σου, λέει, αλλά τον φορείς κάπως ασυνήθιστα για τον τόπο μας».
«Ασυνήθιστα !... Δε βλέπω τη διαφορά».
«Ω! μικρά πράματα! Σήκωσέ τον έτσι, κάμε τον να φουσκώνη στη μέση... Να τώρα ήρθε καλά! Ακόμη κι ο Ευφορίωνας δε θα του βρη ψεγάδι !»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.2.14. Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας.[78]

Στην νέα οικογένεια του Πρόα μπαίνει και ο γάτος, ο Μελάνιος, όπως τον λέει η Γλυκέρα[79].

4.2.15. Στην παλαίστρα [80]

Στην παλαίστρα ο Πρόας μαθαίνει και βλέπει τους συμμαθητές του και τους γονείς τους χωρισμένους σε τάξεις. Εκείνος, παρέα με το Θεαγένη, κοιτάζοντας από μακριά «τρίβεται» στις συνήθειες των Αθηναίων. Η παλαίστρα ήταν το μέρος όπου οι Αθηναίοι, άνδρες και αγόρια, μαζεύονταν και περνούσαν την ώρα τους παλεύοντας και πηδώντας. Τα παιδιά έπαιζαν πεντόβολα και οι μεγάλοι συζητούσαν.

4.2.16. Παρουσιάζομαι στον Ερμογένη [81]

Με σεβασμό ο Πρόας παρουσιάζεται μπροστά στο δάσκαλο της πάλης, Ερμογένη. Ο μικρός Πρόας υπακούει στο δάσκαλό του και κάνει ό,τι του λέει. Ντροπαλός, σαν παιδί του χωριού, γυρίζει μπροστά του σαν κούκλα, γυμνός. Κι ο δάσκαλος προσέχει τη σωματική του διάπλαση[82].

4.2.17. Παλεύω με το Θεαγένη [83]

Ο Πρόας πρώτη φορά παλεύει με ένα συμμαθητή του πολύ δυνατό, το Θεαγένη. Όμως δεν εγκαταλείπει τον αγώνα και μάλιστα, αν και δεύτερος, δέχεται τα συγχαρητήρια του δασκάλου του[84].

«Και το ιμάτιο;» ρώτησα ανήσυχα.
«Α! αυτό θέλει περισσότερη τέχνη» είπε η κόρη. «Έλα να σε μάθω να το ρίχνης στην πλάτη σου όπως οι Αθηναίοι μας». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 713.

78 Βλ. ό. π., σελ. 713 – 715. Η αγάπη των παιδιών για τα ζώα, φανερώνεται εδώ περίτρανα.

79 «Έχει φοβερά δόντια» είπα.
«Δόντια!... είναι τα νύχια του» είπε εκείνη με γέλια.
«...Ο πατέρας μου έλεγε πως το μόνο που αγαπούν οι γάτοι είναι ο εαυτός τους....»
«Ο γάτος είναι το πιο ανυπάκουο ζώο, έλεγε ο πατέρας. Κυνηγά για τον εαυτό του. Δε συλλογίζεται τίποτα άλλο παρά να τρώη και να κοιμάται» Βλ. ό. π., σελ. 715.

80 Βλ. ό. π., σελ. 716 – 717.

81 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 717.

82 «Σε τι γυμναζόσουν ως τώρα;»
«Γνωρίζω το πάλεμα και το τρέξιμο».
«Το πήδημα;»
«Λίγο»
«Το δίσκο;»
«Διόλου»
«Το ακόντιο;»
«Και αυτό δεν το ξέρω».
«Καλύτερα που δεν τα ξέρεις παρά να ήξερες άσχημα. Πως σε λένε μικρέ;»
«Πρόας του Νικία» Βλ. ό. π., σελ. 717.

83 Βλ. ό. π., σελ. 717 – 719.

84 «Η κονίστρα στρωμένη με ψιλό – ψιλό άμμο, επίτηδες φερμένο από την Αίγυπτο, απλωνόταν εμπρός μας σαν ξανθό βελουδένιο χαλί! σταθήκαμε στη μέση με τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος. Λάμπαμε από το λάδι σαν ατσαλένια αγάλματα».
«Πιανόμαστε στα χέρια. Σμίγουμε μέτωπο με μέτωπο και φέρνομε αργά γύρω, σα δυο τραγιά που χτυπισύνται...»
«Όταν τελείωσε το πάλεμα ο Θεαγένης ήταν νικητής. Και τις τρεις φορές οι πλάτες μου έφαγαν χώμα».
«Εύγε !» μου λέει ο Ερμογένης, πάλεψες πολύ καλά»
«Αλήθεια! δεν περίμενα να είσαι τόσο δυνατός». Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 718.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.2.18. Πήδημα και δισκοβολία [85]

Περιγράφονται και άλλα αγωνίσματα που περιελάμβανε το μάθημα της γυμναστικής : όπως το πήδημα και η δισκοβολία[86].

4.2.19. Ο ακοντισμός[87]

Τα παιδιά αγωνίζονται στον ακοντισμό. Παράλληλα οι Ασιάτες μουσικοί παίζουν τη λύρα και τα παιδιά κανονίζουν το βήμα τους με τον παλμό της μουσικής. Ο Λυκίδας, ως Σπαρτιάτης, αγωνίζεται ώσπου να πετύχει τη βολή του. Ο Πρόας τόσο πολύ εντυπωσιάζεται ώστε θέλει να συμμετάσχει κι ο ίδιος. Ρίχνει το ακόντιο, αποτυχαίνει στην αρχή, και ο Μενεκράτης τον κοροϊδεύει[88].

4.2.20. Παλεύω με τον Ευφορίωνα [89]

Ο Πρόας γίνεται συμπαθής στους συμμαθητές του κι εξελίσσεται σε ένα πολύ καλό μαθητή. Έτσι, παλεύει με τον Ευφορίωνα με επιτυχία και δέχεται να αντιμετωπίσει και το Μενεκράτη που συνέχεια τον σνομπάρει.

4.2.21. Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά [90]

Στο σχολείο ένας συνεχής ευγενής αγώνας με τους συμμαθητές του και στο ξένο σπίτι η αγάπη της Γλυκέρας και της Αγαρίστης ενισχύουν την επιτυχία του Πρόα.

4.2.22. Στο στάδιο[91]

Το χωριατόπουλο μαθαίνει και «παλεύει» στη ζωή της Αθήνας. Η Αθήνα, η παρέα του, η ζωή στο σχολείο, το στάδιο, η παλαίστρα είναι γι' αυτό ένα σχολείο στο οποίο καθημερινά μαθαίνει καινούρια πράγματα διαμορφώνοντας τον χαρακτήρα του[92].

4.2.23. Τ' Ανθεστήρια [93]

Γίνεται λόγος για τ' ανθεστήρια, γιορτή της άνοιξης, η οποία θυμίζει σημερινό πανηγύρι. Ο Πρόας βοήθησε τη Γλυκέρα να πουλήσει τα αντικείμενα που ζωγράφισε. Μαζί με την Αγαρίστη διέθεταν τα προϊόντα της για εμπορικούς λόγους[94].

---

85 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 719.

86 «Το δίσκο τώρα !» προστάζει ο Ερμογένης.
«Βλέπω και μου βάζει στα χέρια ένα στρογγυλό κομμάτι χάλκωμα, φουσκωτό στο κέντρο, που έλαμπε σα χρυσάφι». «Εγώ θέλω να δοκιμάσω ακόμη. Παίρνω το δίσκο και με πολύ κόπο κατορθώνω να τον κρατήσω στα χέρια μου» Βλ. ό. π., σελ. 719.

87 Βλ. ό. π., σελ. 720 – 721.

88 . Όμως ο δάσκαλος τον βάζει στη θέση του : «Φρόντισε, καημένε, να μου λες πότε σημαδεύεις δεξιά, για να μη στέκομαι αριστερά». «Και όμως δε σκοπεύεις καλύτερά του, κι έχεις δυο χρόνια στην παλαίστρα» λέει ο Ερμογένης. «Δοκίμασε πάλι, Πρόα. Όλοι στην αρχή αποτύχαμε» Βλ. ό. π., σελ. 720 – 721.

89 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 721.

90 Βλ. ό. π., σελ. 721 – 722.

91 Βλ. ό. π., σελ. 722 – 723.

92 «Χωριάτη !» κάνω με θυμό. Βλ. ό. π., σελ. 722 – 723.
«Μη θυμώνης δα και συ!» λέει ο Πάναινος· «η σκούφια σου, που είναι από τομάρι σκυλιού, δείχνει και σένα την καταγωγή σου». «Καλά να πάθω !» συλλογίζομαι. «Τι θέλω και τη φορώ, αφού όλα τα παιδιά περπατούν ξεσκούφωτα.». Γνωρίζει και άλλα παιδιά εκτός από τους συμμαθητές, αγωνίζεται μαζί τους στο στάδιο και μαθαίνει το σωστό και το λάθος. «Κάθε συντροφιά δεν αναγνώριζε την νίκη της άλλης. Έτσι πέρασε η ώρα με φωνές και φιλονικίες ώσπου χωριστήκαμε». Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 723.

93 Βλ. ό. π., σελ. 724 – 725.

4.2.24. Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα [95]

Ο μικρός Πρόας πηγαίνει στο σπίτι του αριστοκράτη Ευφορίωνα και μένει έκθαμβος από την πολυτέλεια και από τον τρόπο ζωής τους. Η μητέρα του Ευφορίωνα προστάζει τους δούλους και τις δούλες. Ο καθένας και η καθεμιά κάνουν τη δουλειά τους. Το σπίτι, ένα τεράστιο και πολυτελές οικοδόμημα, έκανε τον Πρόα να σκεφτεί το δικό του φτωχικό σπιτάκι. Η τρίαινα και το στεφάνι του χρυσού αγαλματιδίου του Ποσειδώνα γίνονται παιχνίδι στα χέρια των παιδιών και καταστρέφονται.

4.2.25. Χωριζόμαστε σε κόμματα [96]

Τα παιδιά είναι χωρισμένα σε παρέες και σε τάξεις. Άλλα επηρεασμένα από το σπίτι τους, άλλα πιο πονηρεμένα και έχοντας πάντα σκόπιμη φιλία για το ατομικό τους συμφέρον έχουν χωριστεί σε ομάδες, κόμματα όπως λέει ο συγγραφέας[97].

4.2.26. Ο Ποσειδώνας γίνεται άφαντος[98]

«Ο Ποσειδώνας», το ακριβό μικρό αγαλματάκι, χάθηκε μια μέρα από το σπίτι του Ευφορίωνα. Το 'μαθαν τα παιδιά κι άρχισαν να αναρωτιούνται ποιος θα μπορούσε να το κλέψει. Ο Γλαύκος κατηγόρησε τη Σπαρτιάτισσα παραμάνα. Ο Λυκίδας όμως θίχτηκε και αμέσως πιάστηκαν στα χέρια. Όλοι έλεγαν την άποψή τους, όλοι σχολίαζαν και μόνο ο Μενεκράτης δε μιλούσε.

4.2.27. Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα [99]

Η «εκδρομή με τη Γλυκέρα» γίνεται στον «αθάνατο Κηφισό». Από ένα λόφο αγναντεύουν οι ήρωες της ιστορίας τη Σαλαμίνα και απολαμβάνουν τη μοσκοβολιά της αττικής φύσης. Βλέπουν από ψηλά , τους κήπους της Αθήνας που ντύνουν στο πράσινο τα λευκά μαρμάρινα αγάλματα και μνημεία. Ξάφνου ο καταγάλανος αττικός ουρανός γεμίζει σύννεφα και ξεσπά μπόρα. Η Γλυκέρα και ο Πρόας τρέχουν να προφυλαχτούν. Ο Μελάνιος, ο γάτος που τους ακολουθεί χάνεται και γυρίζουν σπίτι μόνοι τους βρεγμένοι[100].

---

94 «Δεν είναι μονάχα γιορτή για διασκέδαση, αλλά και για εμπόριο»... Η Γλυκέρα δούλευε από καιρό. Ζωγράφιζε απ' όλα και λογάριαζε να κάμη χρυσές δουλειές». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 724.

95 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 725 – 729.

96 Βλ. ό. π., σελ. 729.

97 «Ο γιος δασκαλεμένος ακολουθούσε τον πατέρα του και σε λίγες ημέρες τα κατάφεραν».
«Ο Θηβαίος Αρχίας και ο Γλαύκος ήταν το κόμμα που δε χώνευε με κανέναν τρόπο τον Λυκίδα».
«Ο Ευφορίωνας, ο Θεαγένης κι εγώ ήμαστε αχώριστοι. Μα και γι' αυτό ο Λυκίδας μας μισούσε περισσότερο»
Βλ. ό. π., σελ. 729.

98 Βλ. ό. π., σελ. 730.

99 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 730 – 732.

100 «Έπλεξα ένα στεφάνι από λουλούδια, μυρτιές και αγριόροδα και μ' αυτά στόλισα το λαιμό της».«Άμα φτάσαμε στην κορυφή του λόφου, πληρωθήκαμε για τον κόπο μας. Καθώς έκαιγε ο ήλιος, μοσκοβολούσε ο τόπος από τη ρίγανη και το θυμάρι. Δεξιά μας κάτω άσπριζε η θάλασσα σαν απλωμένο σεντόνι χωρισμένο με πλατιές μενεξεδένιες ούγιες. Ήταν η θάλασσα της Σαλαμίνας, που πήρε αγύριστα στο βυθό της, χιλιάδες από το στρατό του Ξέρξη και τα χρυσοστολισμένα καράβια του». Βλ. ό. π., σελ. 730 – 732.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.2.28. Το αποτέλεσμα της εκδρομής [101]

Η απερισκεψία των παιδιών να τρέξουν μέσα στη βροχή, είχε ως αποτέλεσμα να κρυώσει και να αρρωστήσει η Γλυκέρα.

4.2.29. Κάτι που δεν περίμενα [102]

Έπειτα από δυο μέρες, κι ενώ η Γλυκέρα βρίσκεται στην ίδια κατάσταση, μέσα στα παραμιλητά της ζητά το αγαπημένο της ζωάκι. Ο Πρόας, πρόθυμος να βοηθήσει την κατάσταση, βγαίνει στους δρόμους και ψάχνει για το Μελάνιο.

Στο δρόμο συναντά το Μενεκράτη που κρατά κάτω απ' το πανωφόρι του ένα δέμα που «νιαουρίζει». Μένει έκπληκτος, γιατί ποτέ δεν περίμενε κάτι ανάλογο από το φίλο του. Ο Μενεκράτης ομολογεί πως τον μισεί, γιατί έγινε φίλος του Ευφορίωνα κι εκείνος μένει έξω απ' την παρέα[103].

4.2.30. Τα Μεγάλα Παναθήναια [104]

Το κείμενο αναφέρεται στις διάφορες φάσεις της μεγάλης γιορτής των Παναθηναίων. Το κείμενο αποκτά πρόσθετο ενδιαφέρον γιατί οι εικόνες δίνονται με ζωντανό τρόπο. Στην αρχή, αναφέρεται στο χορό που τον αποτελούν εξακόσια (600) καλλίφωνα παιδιά που απαγγέλλουν τον ύμνο στη θεά Αθηνά. Ακόμη, κάνει λόγο για τα ζώα που φέρνουν οι κάτοικοι των περιχώρων για τη θυσία.

Επίσης, σ' αυτή τη γιορτή συμμετέχει και η πατριαρχική οικογένεια του παιδιού. Όλοι καμαρώνουν για τον Πρόα, και περισσότερο ο παππούς, όταν μαθαίνουν για την πρόοδό του από τον Λύση και τον Ερμογένη[105]. Ο συγγραφέας συνεχίζει με τους ιππικούς αγώνες, τα άλλα αγωνίσματα και την πομπή. Η λαμπαδηδρομία ενθουσιάζει τον Πρόα και τους μικρούς μαθητές που διαβάζουν το κείμενο.

4.2.31. Στο χωριό μου [106]

Το συγκεκριμένο κείμενο αποκτά ζωντάνια από τις εικόνες του και οδηγεί τους μαθητές σε παλιότερες εποχές με σκηνές από την ελληνική ύπαιθρο. Τα παιδιά νιώθουν μεγάλη χαρά, όταν κλείνουν τα σχολεία. Ιδιαίτερα τα παιδιά που ζουν μακριά από την οικογένειά τους και επιστρέφουν στο πατρικό σπίτι να περάσουν τις θερινές διακοπές.

4.2.32. Η ζωή μας στην εξοχή [107]

Ο Πρόας και οι φιλοξενούμενοί του,- ο Θεαγένης, ο Ευφορίωνας, η Γλυκέρα κι ο γάτος Μελάνιος – περνούν τις πιο όμορφες στιγμές στο χωριό, κάνοντας περιπάτους, μπάνιο και βαρκάδα και ακούνε τα βράδια παραμύθια του παππού[108].

---

101 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 732. Το κείμενο αυτό είναι πολύ μικρό (11 σειρές).

102 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 732 – 733.

103 «Γιατί σε μισώ. Θέλεις τη θέση μου κοντά στον Ευφορίωνα. Μα ξέρω τον τρόπο να σε βγάλω από εκεί χοντροχωριάτη». Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 735.

104 Βλ. ό. π., σελ. 733 – 736.

105 «... βλέπω από μακριά τα μεγάλα κόκκινα βόδια και την άμαξά μας. Τρέχω, αγκαλιάζω τη μάνα μου, τον πατέρα μου και τον παππού και φιλώ τ' αδερφάκια μου». «Χάρηκαν κι οι δυο, και πιο πολύ ο παππούς, για όσα καλά άκουσαν για μένα» Βλ. ό. π., σελ. 734.

106 Βλ. ό. π., σελ. 736 – 737.

107 Βλ. ό. π., σελ. 737 – 738.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.2.33. Να κι ο Μενεκράτης[109]

Ο Μενεκράτης δημιουργεί συνεχώς προβλήματα στην παρέα των παιδιών.

4.2.34. Ο τρύγος[110]

Περιγράφεται ο τρύγος, όπως γινόταν στα αρχαία χρόνια, η ζωή της υπαίθρου και τα ήθη και έθιμα, που αναφέρονται στο λαϊκό πανηγύρι του τρύγου. Χωρίς βασικές διαφορές στη διαδικασία του, ο τρύγος υπήρξε μια απ' τις μεγαλύτερες χαρές της αγροτικής οικογένειας. Όλη τη μέρα στο αμπέλι, όλοι τρυγούν και το βράδυ γλεντούν και χορεύουν, αμειβόμενοι τους κόπους τους[111].

4.2.35. Ο πατέρας μου διώχνει το Μενεκράτη[112]

Στην εξοχή ο Μενεκράτης δε σταματά τις ζαβολιές του και εκνευρίζει τον πατέρα του Πρόα. Η μητέρα τον δικαιολογεί. Τα παιδιά αγανακτούν. Τα μικρά φοβούνται[113]. Ο πατέρας του Πρόα τιμωρεί το Μενεκράτη διώχνοντάς τον από το σπίτι.

4.2.36. Οι τελευταίες ημέρες των διακοπών[114]

Η Γλυκέρα φτιάχνει «θαυμαστά πράματα» με τα χέρια της. Τα παιδιά – τ' αδέρφια του Πρόα – ευχαριστιούνται από τα δώρα της και παίζουν με το Θεαγένη που ζει τόσο χαρούμενος και ευτυχισμένος στην οικογενειακή ζεστασιά. Όμως οι διακοπές τελειώνουν, γεμίζοντας όλους λύπη, και η επιστροφή στην καθημερινότητα ενοχλεί και απογοητεύει τα παιδιά[115].

4.2.37. Βρίσκω τον Ποσειδώνα στο σάκο μου [116]

Μόλις άνοιξαν τα σχολεία, κι όλοι πήγαν αλλαγμένοι και πιο ώριμοι, μια περίεργη έκπληξη περίμενε τον Πρόα. Βρέθηκε στο σάκο του το άγαλμα του Ποσειδώνα που είχε κλαπεί απ' το σπίτι του Ευφορίωνα,. Ο Πρόας που φυσικά δεν το είχε κλέψει, χάρηκε

---

108 «Τρέχουμε τα χωράφια και στα δάση. Ψάχνομε για φωλιές, ... Βουτούμε στα γαλανά νερά της θάλασσας και κολυμπούμε σαν ψάρια. Συχνά γυρίζαμε τη Γλυκέρα με τη βαρκούλα ώρες ολόκληρες» ... «Τα βράδια συναζόμαστε όλοι γύρω στον παππού και κείνος ολόχαρος μας λέει θαυμαστά παραμύθια». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 738.

109 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 738 – 739.

110 Βλ. ό. π., σελ. 739 – 740.

111 «Οι τρυγητάδες έκοβαν τα γινωμένα σταφύλια, γέμιζαν τις κόφες και τ' αμάξια και τις πήγαιναν στο πατητήρι. Εκεί έριχναν το γλυκόχυμο καρπό και άλλοι τον πατούσαν με τα γυμνά πόδια. «...και το τραγούδι του τρύγου αντηχούσε σε όλο τον κάμπο».

«Το βράδυ στρώθηκε έξω μακρύ τραπέζι για τους εργάτες κι εκείνοι κάθισαν στεφανωμένοι με κληματόβεργες» Βλ. ό. π., σελ. 739 – 74.

112 Βλ. ό. π., σελ. 740 – 743.

113 Έτσι, ένα βράδυ που ο παππούς τους έλεγε ιστορίες, η μικρή αδερφή του Πρόα ξύπνησε με ουρλιαχτά. Ο Μενεκράτης ντυμένος φάντασμα στεκόταν μπροστά της. Ο πατέρας νευρίασε και του είπε : « Ως τώρα ποτέ δεν έκλεισα την πόρτα μου σε ξένο», λέει τρέμοντας από θυμό· «Τώρα πρέπει να το κάμω. Κοίταξε να μην ξαναφανής στα μάτια μου». «Δεν είπε ευχαριστώ, ούτε ζήτησε συγχώρεση. Και σα να μην έφτανε αυτό, αφού προχώρησε εκατό βήματα γυρίζει και μας δείχνει τη γροθιά του» Βλ. ό. π., σελ. 743.

114 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 743.

115 «Έτσι πέρασαν οι διακοπές κι έπρεπε να γυρίσωμε πίσω». «Μα πότε πέρασαν κιόλας!» λέγαμε όλοι με λύπη. «Εμείς προχτές βγήκαμε στην εξοχή!». Βλ. ό. π., σελ. 743.

116 Βλ. ό. π., σελ. 743 – 744.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τόσο πολύ παρά πειράχτηκε. Οι άλλοι όμως τον κοίταζαν περίεργα. Οι φίλοι του, έψαχναν να βρουν ποιος του' στησε τέτοια παγίδα[117].

4.2.38. Ένα ξαφνικό[118]

Το μικρό χωριατόπουλο βάλλεται από παντού και θίγεται. Ευτυχώς που οι φίλοι του είναι με το μέρος του και τον βοηθούν. Ακόμη και ο δάσκαλος κλονίζεται από το ξαφνικό γεγονός.

4.2.39. Παρά λίγο να πνίξω τον Λυκίδα [119]

Το κλεμμένο αγαλματάκι γίνεται η αιτία να μη θέλει ο Λυκίδας να αγωνιστεί στην παλαίστρα με τον Πρόα, και τον ονομάζει κλέφτη. Ο Πρόας εκνευρίζεται και ορμάει απάνω του και, αν δεν επενέβαινε ο Ερμογένης, θα τον έπνιγε.

4.2.40. Λίγο έλειψε να χάσωμε το Μενεκράτη[120]

Ο Πρόας σώζει τον Μενεκράτη από βέβαιο πνιγμό, στον Ιλισό ποταμό[121].

4.2.41. Ο θρίαμβος[122]

Μαζί με τα ρούχα του Μενεκράτη οι ψαράδες βρήκαν και την τρίαινα του Ποσειδώνα. Λύθηκε έτσι το μυστήριο της κλοπής και ο Λύσης, αφού συγχάρηκε τον Πρόα, άφησε ελεύθερα τα παιδιά να γιορτάσουν το θρίαμβο της αλήθειας.

4.2.42. Δίνω τον όρκο του εφήβου[123]

Ο Πρόας κι οι συμμαθητές του πηγαίνουν σε ένα είδος στρατιωτικού σχολείου για δυο χρόνια, όπου εκπαιδεύονται στις πολεμικές τέχνες. Στέκονται μπροστά στον άρχοντα της πολιτείας και δίνουν τον όρκο του εφήβου. Είναι μαζί του κι ο Θεαγένης κι ο Ευφορίωνας. Όμως από την παρέα των τριών ο Ευφορίωνας ξεχωρίζει λόγω της καταγωγής του, κι όλοι όπου κι αν τον δουν τρέχουν κοντά του και τον θαυμάζουν. Μάλιστα, τον ονομάζουν νέο Αλκιβιάδη. Τα δυο φτωχόπαιδα ζουν περιορισμένα γιατί η μέτρια περιουσία και η κοινωνική τάξη τους, καθόριζε και τη μοίρα τους.

4.2.43. Στην Ολυμπία[124]

Το κείμενο μεταφέρει τους μαθητές στην αρχαία Ολυμπία, μνημείο ιερό της εποχής εκείνης. Δείχνει στα παιδιά ότι με τον κότινο οι Έλληνες έδειχναν πως ο αγώνας γινόταν

117«[...] χώνω το χέρι μου και αντί διαβήτη βγάζω, τι νομίζετε; Τον Ποσειδώνα του Λεωκράτη !». «Δεν μπορώ να σας πω πόσο χάρηκα». «Πώς βρέθηκε το άγαλμα στο σάκο μου; Κανείς δεν μπορούσε να το εξηγήσει» Βλ. ό. π., σελ. 744.

118 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 744 – 745.

119 Βλ. ό. π., σελ. 745 – 747.

120 Βλ. ό. π., σελ. 747 – 748.

121«Λίγο πριν, εκεί που περπάταγε είδε στην ιτιά γραμμένη τη φράση «Πρόας ο κλέφτης». Παρ' όλο που κατάλαβε ποιος το έγραψε και ποιος τον σκοφαντούσε, έσωσε τον Μενεκράτη την ώρα που πνιγόταν. Κάτι ψαράδες που ήταν εκεί κοντά τον περιμάζεψαν.

[...] Δε χάνω καιρό πετώ το χιτώνα μου και βουτώ στο ποτάμι. Βλέπω το Μενεκράτη να χαροπαλεύη»

«Εσύ...; Εσύ... είσαι, Πρόα, που μου έσωσες τη ζωή !». Βλ. ό. π. σελ. 747 – 748.

122 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 748 – 749.

123 Βλ. ό. π., σελ. 749 – 750.

124 Βλ. ό. π., σελ. 750 – 751.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

όχι για υλική βράβευση, αλλά για τη διάκριση, τη νίκη και την τιμή της επικράτησης. Ακόμη κάνει λόγο για τη μεγαλοπρέπεια που είχε ο ναός του Δία και το άγαλμα της Νίκης.

4.2.44. Νικούμε και οι τρεις μας[125]

Οι ολυμπιακοί αγώνες διήρκησαν τέσσερις ημέρες. Σ' αυτούς τους αγώνες πήραν μέρος και οι τρεις φίλοι και νίκησαν. Ο Πρόας στους ιππικούς αγώνες. Ο Θεαγένης στο τρέξιμο. Κι ο Ευφορίωνας στην αρματοδρομία.

4.2.45. Χάνομε το φίλο μας[126]

Ο Ευφορίωνας πεθαίνει από κάποιο ατύχημα, όταν πήγε για κυνήγι. Πληροφορεί επίσης τα παιδιά ότι τους νεκρούς τους έκαιγαν και τη στάχτη, αφού την έβαζαν σε αγγείο, την έθαβαν. Μ' αυτόν τον τρόπο οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τα ήθη και έθιμα του πολιτισμού της εποχής εκείνης[127].

4.2.46. Ο Πρόας τελειώνει την ιστορία του[128]

Συχνά τα θλιβερά γεγονότα χαράζουν τη μνήμη ενός ανθρώπου για μια ζωή. Γι' αυτό κι ο Πρόας – ο κουτσός Θηβαίος δούλος – δακρύζει μπροστά στους μικρούς του μαθητές, Περδίκκα και Αμύντα[129]. Τελειώνοντας, αναφέρει το τι απόγιναν τα υπόλοιπα πρόσωπα της ιστορίας του: Ο πατέρας του σκοτώθηκε για την πατρίδα. Η μητέρα του ζει με την Γλυκέρα που τη βοηθά στα γηρατειά της. Ο Θεαγένης έγινε γαμπρός του και ζει κι αυτός δούλος στην Όλυνθο, κι ο Μενεκράτης πάλι δούλος σε σπίτι κάποιου μεγάλου σατράπη.

4.2.47. Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι[130]

Οι μικροί, πλούσιοι άρχοντες συγκινημένοι από την ιστορία του Πρόα και συμπαθώντας τον περισσότερο τώρα για τα πάθη του, παρακαλούν τη μητέρα και τον πατέρα τους να αφεθούν οι δυο δούλοι, που κάποτε ήταν ήρωες, ελεύθεροι[131].

---

125 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 751 – 753.

126 Βλ. ό. π., σελ. 753 – 755.

127«Εκεί περίμενε σωρός από κέδρινα ξύλα. Βάλαμε πάνω το νεκρό, άναψαν τα ξύλα μια με την άλλη δυνάμωσαν οι φλόγες και σε λίγο έχασα το φίλο μου από τα μάτια μου». Βλ. ό. π., σελ. 754.

128 Βλ. ό. π., σελ. 755 – 756.

129«Δάκρυα έβρεχαν το πρόσωπο του Πρόα άμα τελείωσε την ιστορία του. Και τα παιδιά σώπαιναν». Βλ. ό. π., σελ. 755.

130 Βλ. ό. π., σελ. 756 – 757.

131 «Έπιασε από το χέρι τον αδερφό του και τον έσυρε γρήγορα εμπρός στην μητέρα του. Θέλεις να κάμεις ένα καλό που να ευχαριστήσει αληθινά τους θεούς, μητέρα; Και ρωτάς, είπες ξαφνιασμένη η Άδμητη.
Να ελευθερώσουμε τον Πρόα !
Και το Θεαγένη !
Η Άδμητη [...] αγκάλιασε τα παιδιά της ευχαριστημένη που τα έβλεπε τόσο φιλάνθρωπα».
«Ο πατέρας των παιδιών [...] πολύ ευχαριστήθηκε από την απόφαση των παιδιών του και τους έκαμε τη χάρη που ζητούσαν». Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 756 – 757.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟ Δ΄ΤΑΞΗΣ	
1	Στο μεγάλο δρόμο της Πέλλας
2	Η εικόνα του Αλεξάνδρου
3	Ο Πρόας λέει την ιστορία του
4	Τα παιδικά μου χρόνια
5	Πηγαίνω στην Αθήνα
6	Η σπιτονοικοκυρά μου
7	Με παρουσιάζουν στο δάσκαλό μου το Λύση
8	Πηγαίνω στο σχολείο
9	Η πρώτη μου αταξία
10	Η τιμωρία
11	Το πρώτο μου βραβείο
12	Ο πρώτος μου φίλος
13	Η Γλυκέρα με μαθαίνει να φορώ το χιτώνα σαν Αθηναίος
14	Γνωρίζω για πρώτη φορά τον αγαπημένο Μελάνιο της Γλυκέρας
15	Στην παλαίστρα
16	Παρουσιάζομαι στον Ερμογένη
17	Παλεύω με το Θεαγένη
18	Πήδημα και δισκοβολία
19	Ο ακοντισμός
20	Παλεύω με τον Ευφορίωνα
21	Γυρίζω στο σπίτι για τα γλυκά
22	Στο στάδιο
23	Τ' ανθεστήρια
24	Πηγαίνω στο σπίτι του Ευφορίωνα
25	Χωριζόμαστε σε κόμματα
26	Ο Ποσειδώνας γίνεται άφαντος
27	Μια εκδρομή με τη Γλυκέρα
28	Το αποτέλεσμα της εκδρομής
29	Κάτι που δεν περίμενα
30	Τα μεγάλα Παναθήναια
31	Στο χωριό μου
32	Η ζωή μας στην εξοχή
33	Να κι ο Μενεκράτης
34	Ο τρύγος
35	Ο πατέρας μου διώχνει το Μενεκράτη
36	Οι τελευταίες ημέρες των διακοπών
37	Βρίσκω τον Ποσειδώνα στο σάκο μου
38	Ένα ξαφνικό
39	Παρά λίγο να πνίξω τον Λυκίδα
40	Λίγο έλειψε να χάσωμε το Μενεκράτη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

41	**Ο θρίαμβος**
42	**Δίνω τον όρκο του εφήβου**
43	**Στην Ολυμπία**
44	**Νικούμε και οι τρεις μας**
45	**Χάνομε το φίλο μας**
46	**Ο Πρόας τελειώνει την ιστορία του**
47	**Ο Πρόας και ο Θεαγένης ελεύθεροι**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β΄ Νέα Εποχή

4.2.48. Το Ραζακί Σταφύλι[132]

Το κείμενο αναφέρεται στις δυσκολίες της ξενιτιάς που κάνει τους ανθρώπους λυπημένους. Νοσταλγούν την πατρίδα και κάνουν οτιδήποτε για να τους τη θυμίζει. Ο ξενιτεμένος έχει φτιάξει μια καμαρούλα ίδια με το πατρικό του δωμάτιο στην πατρίδα. Γνωρίζει πως δε θα γυρίσει ποτέ πίσω και τον βασανίζει πολύ η ιδέα πως θα πεθάνει μόνος και θα θαφτεί σε ξένο χώμα. Το ελληνικό χώμα και τα φύλλα βασιλικού που έχει φυλάξει απ᾽ την πατρίδα πέφτουν στον τάφο του κάνοντας ελαφρύτερο το χώμα που τον σκεπάζει. Η δυνατή νοσταλγία από τη μια και η ασθένεια από την άλλη έκαναν τα ξινά σταφύλια «ραζακί σταφύλι» φερμένο απ᾽ την πατρίδα[133].

4.2.49. Το μνήμα της μάνας[134]

Η θυσία της μάνας ακόμα και στο βασίλειο των ζώων είναι φανερή μέσα απ᾽ αυτό το διήγημα. Η γαϊδουρίτσα του Τσιρίμπαση έσωσε το πουλαράκι της οδηγώντας το μέσα στην κουφάλα ενός δέντρου, αφού πάλεψε με το λύκο ως το τέλος[135].

4.2.50. Στην Κατερινιώ μου, που είναι στην κυρά Σμαράγδα[136]

Το συνετό παιδί με το μαθητικό πηλίκιο βοήθησε και προστάτεψε την άμοιρη γριούλα, που ερχόταν από τις βλάχικες καλύβες για να στείλει με τον ταχυδρόμο δέμα στην κόρη της. Δε γνώριζε πως έπρεπε στο δέμα να γράψει τη σύσταση. Όμως ούτε κανένας απ᾽ τους συγχωριανούς που γελούσαν, ούτε κι ο ταχυδρόμος μπήκε στον κόπο να της εξηγήσει και να τη βοηθήσει. Το παιδί της εξήγησε , συμπλήρωσε μάλιστα και τα χρήματα που απαιτούνταν και άφησε άφωνους όλους με την πράξη του[137].

4.2.51. Ο κότσυφας[138]

Περιγράφεται η φύση το χειμώνα, την άνοιξης και η ζωή του κότσυφα που δεν αποδημεί για τις ζεστές χώρες[139].

---

132 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 758 – 761.

133 «Τι γλυκό το ραζακί σταφύλι !... Από την κληματαριά μας το᾽ κοψα ... κοίτα πόσα έχει ! Γιώργο, έλα να κόψωμε σταφύλια...»Βλ., ό. π., σελ. 760.

134 Βλ. ό. π., σελ. 761 – 765.

135«... τα αίματα έτρεχαν από τα πλευρά της γαϊδουρίτσας μα δεν έτρεχαν λιγώτερα από το κεφάλι του λύκου. Η άμοιρη μάνα προστάτευε και με το αίμα της το παιδί της». Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 764. «Τέτοια μάνα δεν πρέπει να τη φάνε τα κοράκια κι οι αλεπούδες. Λέω να τη θάψωμε». Γι᾽ αυτό, αυτό το μέρος ονομάστηκε «το μνήμα της μάνας». Βλ. ό. π., σελ. 765.

136 Βλ. ό. π. σελ. 765 – 767.

137 [...] Τώρα γέλασαν όλοι περισσότερο. Έξαφνα παραμερίζει μερικούς ένα παιδί με πηλίκιο μαθητικό, που έχει για κορόνα χρυσή κουκουβάγια, παίρνει παράμερα τη γριούλα και τη ρωτά. [...] πήρε το εικοσαράκι από τη γριούλα, πρόσθεσε και αυτό τριάντα λεπτά κι έδωσε το δέμα στον αγροτικό ταχυδρόμο. [...] «Μείνε ήσυχη κυρούλα. Το δέμα θα πάη στην Κατερινιώ σου χωρίς άλλο». «Τα γέλια είχαν πάψει. «Μπράβο του» είπαν μερικοί γέροι και κούνησαν το κεφάλι. Το παιδί έδωσε το χέρι στη γριά κι έγινε άφαντο» Βλ. ό. π., σελ. 767.

138 Βλ. ό. π. σελ. 767 – 768.

139«Από τον κότσυφα και τ᾽ αηδόνια κανένα άλλο πουλί, δεν κελαηδεί στην πατρίδα μας τόσο μελωδικά ... και όταν έρθη ο χειμώνας αρχίζει πάλι την ίδια ζωή».

Κάνει κρύο, κάνει τσίφι

για το δόλιο το κοτσύφι. Βλ. ό. π., σελ. 770.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.2.52. Το τέλος ενός καραβιού[140]

Περιγράφονται συγκλονιστικές στιγμές από τη ζωή των ναυτικών. Μας κάνει λόγο για κινδύνους, για πνιγμούς, για ναυάγια στους ίδιους ή στους συναδέλφους τους που μας πλημμυρίζουν με αγωνία και με αίσθημα λύπης. Άλλωστε η Ελλάδα αποτελεί μια παραδοσιακή ναυτική χώρα. Έτσι κι η ιστορία του γερο – Καλούδη – ναυτικού – αναφέρεται σε μια δύσκολη στιγμή που λίγο έλειψε να τους στοιχίσει τη ζωή, στη Μαύρη θάλασσα.

4.2.53. Η άσπρη πεταλούδα[141]

Περιγράφεται με κάθε λεπτομέρεια η ζωή της άσπρης πεταλούδας. Από τη γέννησή της, από τη διατήρησή της μέσα στο αραχνοΰφαντο δίχτυ, ως το θάνατό της.

4.2.54. Κρίμα να χαθή η μαυρομάτα[142]

Δυο γείτονες, ο Κατσιβάλης κι ο Χριστοδουλιάς, είχαν συνέχεια προβλήματα. Ο πρώτος ήταν ιδιότροπος και μ' όλους τσακωνόταν. Έφταναν μάλιστα και στα δικαστήρια. Κι οι δυο ήταν σταφιδοπαραγωγοί. Όταν μια φορά ο Χριστοδουλιάς έλειπε στην πόλη με την οικογένειά του, η σταφίδα χάθηκε από ξαφνική νεροποντή στο αλώνι του. Ο Κατσιβάλης έβλεπε, γελώντας από το μπαλκόνι, να καταστρέφεται το βιος του γείτονά του. Φέτος όμως έτυχε να λείψει ίδιος, κι ο Χριστοδουλιάς αφού μάζεψε τη δική του σταφίδα γιατί θα ερχόταν μπόρα, χωρίς να χάσει χρόνο πήγε και μάζεψε και τη σταφίδα του γείτονά του[143].

4.2.55. Ο Αμπελουργός[144]

Το κείμενο αναφέρεται στη ζωή του αμπελουργού, χρησιμοποιώντας και το σχετικό μύθο.

---

140 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 770 – 773.
141 Βλ., ό. π., σελ. 773 – 776.
142 Βλ. ό. π., σελ. 776 – 777.
143 «Εσύ να μου κάνης αυτό το καλό !»
«Γιατί όχι; Γείτονες είμαστε» είπε με γέλια ο Χριστοδουλιάς. «Πρώτα θα ιδή κανείς το γειτονά του κι ύστερα τον ήλιο». Βλ. ό. π., σελ. 777.
144 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 778 – 781.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.2.56. Ο Παππούς[145]

Μας μιλάει για μια σημαντική μορφή της ελληνικής οικογένειας, τον παππού. Καθισμένος ανάμεσα στα παιδιά του, στις νύφες, στους γαμπρούς, στα εγγόνια και στα δισέγγονα καμάρωνε και χαιρότανε την κάθε στιγμή και ιδίως τις μεγάλες γιορτές και ιδιαίτερα τις Απόκριες. Τραγουδούσε, συγκινούνταν, καμάρωνε και στο τέλος γεμάτος ευτυχία αποκοιμιότανε.

4.2.57. Αυτό δε μου το είπε κανένας[146]

Ο καπετάν Βαγγέλης συμβουλεύει το μικρό ναυτόπουλο και του μαθαίνει την τιμιότητα και την ντομπροσύνη. Παράλληλα, το κείμενο μας ταξιδεύει νοερά στη Σύρο περιγράφοντας τα νησιά των Κυκλάδων[147].

4.2.58. Το κουνάβι[148]

Τη ζωή του κουναβιού μαθαίνει ο αναγνώστης, μαζί με την ομορφιά της φύσης και την κοινωνία του δάσους με τα έντομα και τα ερπετά του. Μια περιγραφή γεμάτη ζωντάνια και φυσιολατρία.

4.2.59. Ο Μάνθος[149]

Το νέο παλικάρι δε λογάριασε την κακία του πλούσιου φίλου του πατέρα του – που τους ξεσπίτωσε και τους έδιωξε από το νησί για να εισπράξει τα χρέη που όφειλε ο πατέρας του ναυτόπουλου – και πήδηξε στη θάλασσα για να σώσει το γιο του δεύτερου από βέβαιο πνιγμό. Δείχνοντας ανωτερότητα και δουλεύοντας σκληρά για χρόνια, κατάφερε με την τιμιότητα να ξεχρεωθεί στον άρχοντα φίλο του πατέρα του και να αγοράσει δικό του καράβι και μάλιστα το πατρικό του σπίτι.

4.2.60. Η σουπιά[150]

Με ρεαλιστικό και λεπτομερειακό τρόπο παρουσιάζει ο συγγραφέας τη ζωή της σουπιάς. Οι προσωποποιήσεις της σουπιάς και των άλλων θαλασσινών, κάνουν την περιγραφή ζωντανή και μεταφέρουν το παιδί κοντά στον πραγματικό κόσμο του βυθού και της θάλασσας.

4.2.61. Είδες άσπρο κόρακα;[151]

Το κείμενο αναφέρεται σε δυο χωρικούς που ο ένας φτωχός και άπορος, ο Προκόπης, εργάστηκε τίμια και έφτιαξε περιουσία και πολλά κτήματα. Ο άλλος, ο Κάβουρας, παρ'

---

145 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 782 – 784. Και ο Καζαντζάκης μας δίνει την εικόνα του παππού στην ¶Αναφορά στον Γκρέκο, Εκδ. Ελένης Καζαντζάκη, 1961. Ο Βασίλης Ρώτας έχει γράψει ένα πολύ ωραίο ποίημα με τον τίτλο «Ο παππούλης. Βλ. Συλλογή «Αυγούλα», Αθήνα 1974 που συμπεριλαμβάνεται στο δεύτερο μέρος του Ανθολογίου για τα παιδιά του δημοτικού.

146 Βλ. ό. π., σελ. 784 – 787.

147 «Τα μισά νησιά των Κυκλάδων τα βλέπεις μπροστά σου. Αριστερά , μιαν άκρη από την Τήνο με το μοναστήρι της Μεγαλόχαρης. Έπειτα τη χαμηλή Μύκονο και τα νησάκια της Δήλου· πίσω τη Νάξο, εδώθε τη Μήλο, τη Φολέγανδρο, τη Σίκινο, τη Σέριφο με το ψηλό βουνό και τη γλυκειά και ωραία Σίφνο. Θαρρείς πως ονειρεύεσαι από κείνο το ψήλωμα». Βλ. ό. π., σελ. 786.

148 Βλ. ό. π., σελ. 787 – 791.

149 Βλ. ό. π., σελ. 792 – 796.

150 βλ. ό. π., σελ. 796 – 799.

151 Βλ. ό. π., σελ. 800 – 802.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

όλο που κληρονόμησε πολλά πλούτη απ' τον πατέρα του δεν έφτιαξε τίποτα και μάλιστα απ' την τεμπελιά του κινδύνεψε να τα χάσει όλα.

4.2.62. Ο Κήπος την άνοιξη[152]

Το συγκεκριμένο κείμενο δίνει την εικόνα του κήπου την άνοιξη. Περιγράφεται η κίνηση των εντόμων, τα χρώματα, τα δέντρα, ο αέρας και τα λουλούδια.

4.2.63. Το μετάξι[153]

Με παραστατικές εικόνες, με ζωντανό διάλογο μας γνωρίζει την παραγωγή και την επεξεργασία του μεταξιού. Η σηροτροφία, που τόσο απασχόλησε την ελληνική οικογένεια, κάνει πραγματικά ένα συστηματικό εργοτάξιο κάθε σπιτικό που ασχολείται μ' αυτή. Μικροί, μεγάλοι, εργάζονται και απολαμβάνουν τα καλά του μεταξιού.

4.2.64. Ας αφήσωμε τους γέρους[154]

Εδώ οι κάτοικοι του χωριού δεν καταφέρνουν να έχουν τα απαραίτητα αγαθά και πολλές φορές αναγκάζονται να φέρνουν πράγματα και τρόφιμα από τα γειτονικά μέρη πληρώνοντας αρκετά χρήματα και κινδυνεύοντας σε κακοτράχαλα μονοπάτια και σε ποτάμια χωρίς γεφύρια και σε γκρεμούς. Το Χαλασοχώρι μεταμορφώνεται, όταν ένας νέος πρόεδρος της κοινότητας καταφέρνει να πείσει τους άλλους νέους να φτιάξουν δρόμους και γεφύρια, προσφέροντας εθελοντική εργασία.

4.2.65. Μία δίκη[155]

Ο συγγραφέας επηρεασμένος απ' την απλοϊκή ζωή του χωριού με τις χαρές, τις λύπες και τις γκρίνιες μεταξύ των ανθρώπων της, περιγράφει τις σχέσεις δυο γειτόνων του Μπελοδήμου και του Λυκούδη, όταν μια αχλαδιά, που ήταν στα σύνορα του περιβολιού τους, τους έφτασε στα δικαστήρια. Ο Λυκούδης, που δεν το 'βαζε κάτω, έφτασε στα ανώτερα δικαστήρια, ώσπου έχασε και το σπίτι και το περιβόλι. Ο Μπελοδήμος, δείχνοντας την ανωτερότητά του και την καλοσύνη του, αγόρασε το σπίτι και το περιβόλι και του τα χάρισε για να είναι για πάντα γείτονες, όπως ήταν στην αρχή.

4.2.66. Το ναυτόπουλο[156]

Το κείμενο μας μιλάει για το τίμιο, φτωχό και εργατικό ναυτόπουλο που ως προστάτης της οικογένειάς του, εργάζεται στον καπετάν Παλιούρα αδιάκοπα. Ο καπετάνιος καμαρώνει για το άξιο παλικάρι που τον βοηθά παραμονές του Πάσχα, να οδηγήσει τη γολέτα του παλεύοντας με τα κύματα στο λιμάνι του νησιού. Τέλος καλό κι επιθυμητό στον αναγνώστη, ο οποίος που μαζί με τους ήρωες της ιστορίας χαίρονται το Πάσχα και το γάμο της αδερφής του ναυτόπουλου.

---

152 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 802 – 804.
153 Βλ. ό. π., σελ. 804 – 808.
154 Βλ. ό. π., σελ. 808 – 811.
155 Βλ. ό. π., σελ. 812 – 814.
156 Βλ. ό. π., σελ. 814 – 817.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.2.67. Η σουσουράδα[157]

Ο συγγραφέας περιγράφει τη δική του σουσουράδα, όπως τη θυμάται από τα παιδικά του βιώματα, όπως του την εξιστόρησε η «κυρούλα» (γιαγιά). Ο ίδιος συνομιλεί με τη σουσουράδα κι απ' αυτόν τον ζωντανό διάλογο μαθαίνουμε γι' αυτό το χαριτωμένο πουλί.

4.2.68. Το τελευταίο λείψανο[158]

Ο συγγραφέας κάνει λόγο για ένα ερημωμένο χωριό, που το επισκέφτηκε Ιούλιο μήνα μέσα σε φοβερή ζέστη. Το χωριό ερήμωσε από την ανεξέλεγκτη υλοτομία, το κυνήγι, το εύκολο κέρδος από το κόψιμο των δέντρων για παρασκευή κάρβουνου. Μάταια προσπαθούσαν ο δάσκαλος, ο παπάς και μερικοί ευσυνείδητοι κάτοικοι να τους πείσουν για την προστασία του τόπου τους. Η φύση όμως τους εκδικήθηκε και χωρίς να το καταλάβουν βρέθηκαν μακριά από τον τόπο τους.

4.2.69. Ο Μπαρμπαγιώργης[159]

Ο Μπαρμπαγιώργης ενώ βοηθούσε τους συγχωριανούς του σ' οποιαδήποτε δυσκολία, όταν βρέθηκε ο ίδιος σε δύσκολη στιγμή, κανείς δεν έτρεξε κοντά του. Όμως το μικρό αγόρι που ένιωθε ότι έπρεπε να βοηθήσει, έτρεξε όλη τη νύχτα κι έφερε το γιατρό και έτσι σώθηκε ο Μπαρμπαγιώργης.

4.2.70. Η ιστορία της δαχτυλήθρας[160]

Η δαχτυλήθρα παίρνει ανθρώπινη μορφή και διηγείται την ιστορία της, την διαδικασία που χρειάζεται ένα μέταλλο να μετατραπεί σε χρήσιμο αντικείμενο.

---

157 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 817 – 820.
158 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 820 – 823.
159 Βλ. ό. π., σελ. 824 – 827.
160 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 827 – 831.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας 3

Β΄ Νέα Εποχή	
48	**Το Ραζακί Σταφύλι**
49	**Το μνήμα της μάνας**
50	**Στην Κατερινιώ μου, που είναι στην κυρά Σμαράγδα**
51	**Ο κότσυφας**
52	**Το τέλος ενός καραβιού**
53	**Η άσπρη πεταλούδα**
54	**Κρίμα να χαθή η μαυρομάτα**
55	**Ο Αμπελουργός**
56	**Ο Παππούς**
57	**Αυτό δε μου το είπε κανένας**
58	**Το κουνάβι**
59	**Ο Μάνθος**
60	**Η σουπιά**
61	**Είδες άσπρο κόρακα;**
62	**Ο Κήπος την άνοιξη**
63	**Το μετάξι**
64	**Ας αφήσωμε τους γέρους**
65	**Μία δίκη**
66	**Το ναυτόπουλο**
67	**Η σουσουράδα**
68	**Το τελευταίο λείψανο**
69	**Ο Μπαρμπαγιώργης**
70	**Η ιστορία της δαχτυλήθρας**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.3. Αναγνωστικό Ε΄ Διγενής Ακρίτας [161]

Η υπόθεση του έργου ξετυλίγεται στη Συρία, όπου ζει ο άρχοντας Ανδρόνικος με την γυναίκα του Άννα, τους πέντε γιους του και την κόρη του Ειρήνη που την απόχτησε μετά από μεγάλη επιθυμία του. Της έφτιαξε ένα παλάτι και την έκλεισε μέσα για να μην την κλέψουν, όπως του είπαν οι αστρολόγοι. [162].
Όταν η Ειρήνη έγινε δεκαπέντε χρονών, βγήκε από το παλάτι για να γνωρίσει τη χώρα. Μπλέκει όμως σε περιπέτεια. Ο Εμίρης των Σαρακηνών Μουσούρ βρίσκεται στη χώρα του Ανδρόνικου με πρόθεση να τη λεηλατήσει. Βλέπει την Ειρήνη, γοητεύεται από την

---

161 Βυζαντινό έπος, του οποίου ο μόνιμος κεντρικός ήρωας είναι επίσης ήρωας και μιας ομάδας δημοτικών τραγουδιών (Ακριτικός κύκλος). Το έπος σώζεται σε έξι παραλλαγές και θεωρείται το πρώτο γραπτό μνημείο της νεοελληνικής λογοτεχνίας που είχε ολωσδιόλου ξεχαστεί και ανακαλύφθηκε στα 1870 από τον Σάββα Ιωαννίδη Εξιστορεί τη ζωή, τους έρωτες και τα θαυμαστά κατορθώματα του Βασιλείου Διγενή Ακρίτα, ενός θρυλικού ήρωα, γεννημένου από πατέρα Άραβα εκχριστιανισμένου και μητέρα Ρωμιοπούλα, που αγωνίζεται στα ανατολικά σύνορα της βυζαντινής αυτοκρατορίας εναντίον των Απελατών και των Εμίρηδων της Συρίας και της Μεσοποταμίας. Το έργο αυτό στο σύνολό του απηχεί τους επικούς αγώνες εναντίον των Αράβων κατά τον 8ο έως τον 11ο αιώνα. Ο συγγραφέας του δεν είναι γνωστός, πρέπει όμως να ήταν κάποιος λόγιος, ίσως μοναχός που ζούσε στα μέσα του 11ου αιώνα και που καταγόταν από τις ανατολικές επαρχίες του Βυζαντίου. Ως πρώτο υλικό για το έργο του χρησιμοποίησε, φαίνεται, τους θρύλους και τις παραδόσεις γύρω από διάφορους Βυζαντινούς στρατηγούς και αρχηγούς Ακριτών, που διακρίθηκαν στους πολέμους αυτούς κατά των Αράβων. Συγχρόνως όμως ο ποιητής του έπους άντλησε και από λόγιες πηγές, κυρίως από βυζαντινούς χρονογράφους και από ερωτικούς συγγραφείς των πρώτων χριστιανικών αιώνων. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι πολλά φιλολογικά προβλήματα γύρω από το σπουδαίο αυτό έργο (πρόβλημα πηγών, χρόνο συγγραφής, αρχικής μορφής του κειμένου) δεν έχουν ακόμη λυθεί οριστικά. Έτσι και το ζήτημα της σχέσης του έπους με τα δημοτικά τραγούδια του Ακριτικού κύκλου είναι ακόμη αντικείμενο συζητήσεων και ερευνών. Δεν έχει, δηλαδή, αποδειχθεί πειστικά αν τα τραγούδια προηγήθηκαν και αποτέλεσαν την πρώτη ύλη του έπους ή προήλθαν από αυτό. Ας σημειωθεί πάντως ότι τα γνωστά σήμερα Ακριτικά τραγούδια, ιδίως εκείνα που προέρχονται από τον Πόντο, την Κύπρο και την Κρήτη, υπερέχουν του έπους σε πυκνότητα λόγου, σε ζωηρότητα φαντασίας και σε δραματική ένταση.
Τα ακριτικά δημοτικά τραγούδια πρωτοεμφανίστηκαν στο Βυζάντιο τέσσερις περίπου αιώνες πριν από την άλωση της Κωνσταντινούπολης και εξυμνούν τα θρυλικά κατορθώματα των Ακριτών. Τα τραγούδια αυτά πέρασαν από στόμα σε στόμα και από γενιά σε γενιά και τραγουδήθηκαν από τον Ελληνικό λαό σε όλους τους επόμενους αιώνες. Και κάθε φορά ο λαϊκός τραγουδιστής τα προσάρμοζε στη γλώσσα και στην ευαισθησία του καιρού του. Γεγονότα και πρόσωπα που έγιναν θρύλοι πήραν στη φαντασία του λαού υπερφυσικές διαστάσεις. Γι' αυτό και όταν τα διηγείται κάποιος μεγαλοποιεί τα χαρακτηριστικά τους, φτάνοντας στην υπερβολή. Ο λαός δηλαδή, ζώντας κάτω από σκληρές συνθήκες, φυσικές, ιστορικές, κοινωνικές και θέλοντας να δώσει διέξοδο στα όνειρά του, τους καημούς του και τις ελπίδες του, προσωποποιούσε και μεγαλοποιούσε τις δυνάμεις του καλού και του κακού και τις έβαζε να αντιμάχονται για λογαριασμό του, όταν ο ίδιος αισθανόταν αδύνατος να τα βγάλει πέρα. Ειδικά οι Ακρίτες είχαν πάρει υπερφυσικές διαστάσεις στη φαντασία του λαού, γιατί του είχαν κάμει τρομερή εντύπωση τα πραγματικά ηρωικά τους κατορθώματα στα σύνορα της αυτοκρατορίας. Έτσι ο λαός τους λέει Έλλενους και Ελληνικούς Δράκους, γιατί έχει ακούσει για τον αξεπέραστο ηρωισμό των προγόνων του, από τον Ηρακλή ως τον Μεγαλέξανδρο. Στη φαντασία του λαού ο Διγενής άλλοτε απλώνει το τεράστιο χέρι του στην κορυφή του βουνού, αρπάζεται απ' αυτήν και, δρασκελώντας το, πηδάει από την Κερύνεια στην Κυθρέα, αφήνοντας τα σημάδια της χερούκλας του πάνω στο βουνό, άλλοτε ξεριζώνει και πετά τεράστιους ογκόλιθους και άλλοτε νικάει και αυτόν το Χάρο. Από το άλλο μέρος ο Διγενής, όπως και οι άλλοι Ακρίτες, είχε μια τρυφερή καρδιά και φερόταν στους συμπατριώτες του και ιδιαίτερα στις γυναίκες σαν αληθινός ιππότης. Τα πιο γνωστά ακριτικά τραγούδια είναι του Αρμούρη, των γιων του Ανδρόνικου, του Πορφύρη, του κάστρου της Ωριάς και τα τραγούδια του κύκλου του θανάτου του Διγενή Βλ. Λίνου Πολίτη Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας 12η ανατύπωση Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2003, σελ. 108-109

162 Ως το 1875 τίποτα δεν ήταν γνωστό για το έπος του Διγενή Ακρίτα. Τη χρονιά εκείνοι δυο βυζαντινολόγοι, ο Κ. Ν. Σάθας και ο Ε. Legrand, δημοσίευσαν από ένα χειρόγραφο στην Τραπεζούντα μια πρώτη παραλλαγή του έπους. Σε πέντε χρόνια ανακαλύφθηκαν τρεις άλλες παραλλαγές (στην Άνδρο, στην ελληνόρυθμη μονή της Grottaferrata κοντά στη Ρώμη, και στην Οξφόρδη), για να προστεθούν, γύρω στα 1900, δυο άλλες, μια στο Εσκοριάλ και μια (πεζή αυτή) πάλι στην Άνδρο. Υπάρχει και μία άλλη διασκευή σε ρωσική γλώσσα. Βλ. Λίνου Πολίτη Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας 12η ανατύπωση Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2003, σελ. 27-30.

ομορφιά της και την κλέβει. Η μητέρα της όμως ειδοποιεί το βασιλιά και τους πέντε γιους του για την αρπαγή της Ειρήνης και τρέχουν αμέσως οι πέντε αδερφοί να την πάρουν πίσω. Βρίσκουν το Μουσούρ και σε μονομαχία ο Κωνσταντίνος τον νικά. Νικημένος πια ο Μουσούρ βεβαιώνει ότι θα τους δώσει πίσω την Ειρήνη. Αφού ψάχνουν και δεν την βρίσκουν, ο Μουσούρ τους λέει ότι την έχει κρυμμένη στην τέντα του και θέλει να βαφτιστεί και να την πάρει γυναίκα του. Παντρεύονται και ύστερα από ένα χρόνο γεννιέται ένα αγόρι, ο Βασίλειος, με υπερφυσικές δυνάμεις. Μαθαίνει γράμματα σε ελάχιστο χρόνο και σε ηλικία δώδεκα χρονών είναι ένας πραγματικά «ανδρειωμένος». Βγαίνει για κυνήγι και σκοτώνει λιοντάρια, αρκούδες και πολλά άγρια θηρία. Όλοι τον θαυμάζουν και ζηλεύουν τη δύναμή του.

Έφηβος πια μαθαίνει για τους τρομερούς Απελάτες. Παρουσιάζεται στον αρχηγό τους τον Φιλοπαππού και μαθαίνει από αυτόν για τη δύναμη των Απελατών και τα έργα τους. Στις μάχες που ακολουθούν τους νικά και γυρίζει στον πατέρα του δοξασμένος.

Κάποτε, ενώ κυνηγούσε, βλέπει την κόρη του στρατηγού της Ρωμανίας Δούκα και την ερωτεύεται. Τη ζητά από τον πατέρα της, αλλά εκείνος αρνείται. Τότε ο Διγενής την κλέβει με τη θέλησή της. Ο Δούκας με τους γιους του τρέχει να τους προφτάσει. Θαυμάζει την ανδρεία του Διγενή και δίνει την συγκατάθεσή του για να παντρευτούν. Ο γάμος γίνεται στην Ρωμανία (Βυζάντιο) με τελετές και πανηγύρια και στο τέλος ο Διγενής παίρνει τη γυναίκα του και φεύγει στις «άκρες». Εκεί η ζωή του είναι γεμάτη θριάμβους, νίκες και περιπέτειες. Από τα σπουδαιότερα κατορθώματά του είναι η συνάντηση με την βασίλισσα των Αμαζόνων Μαξιμώ που πήγε να βοηθήσει τους Απελάτες. Ο Διγενής μονομαχεί με την Αμαζόνα και την νικά. Της φέρεται με ευγένεια και ιπποτισμό. Της πληγώνει το χέρι και ύστερα της δένει την πληγή. Γεμάτος δόξα χτίζει στις όχθες του Ευφράτη το παλάτι του. Η ευτυχία όμως δεν διαρκεί πολύ. Πεθαίνει ο πατέρας του και η μητέρα του και σε λίγο έρχεται το δικό του τέλος. Ο Διγενής πεθαίνει στην αγκαλιά της γυναίκας του. Μαζί του πεθαίνει και εκείνη[163].

Ανάμεσα στα ακριτικά τραγούδια και στο έπος του Διγενή υπάρχει μια μεγάλη διαφορά σχετικά με το τέλος του ήρωα. Στο έπος ο Διγενής δέχεται το θάνατο, σαν ένας κοινός άνθρωπος ενώ στα ακριτικά τραγούδια αντιστέκεται στο χάρο πολεμώντας μαζί του σε μαρμαρένια αλώνια.

Η ιστορική, λαογραφική και φιλολογική αξία του έργου είναι μεγάλη[164]. Αξίζει εδώ να σημειωθεί η μοίρα του «Διγενή Ακρίτα», του σχολικού βιβλίου που κάηκε κι εκείνο σε κανιβαλική τελετή του 1921 στην πλατεία Συντάγματος, μαζί με τα «Τα ψηλά βουνά» του Παπαντωνίου. «Ίσως τα φυλλάδια τα εξιστορούντα τον βίον και τα κατορθώματα διασήμων ληστών και δολοφόνων είναι, κατά την έκθεση της "Επιτροπείας" του 1921, σχετικώς ηθικώτερα του συγγραφικού τούτου τερατουργήματος». Η «Εκδοτική Εστία»

---

163 Η υπόθεση που περιγράψαμε βασίζεται στην παραλλαγή της Κρυπτοφέρρης. Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος, Αθήνα 1978 σελ. 93-95.

164 «Το ακριτικό έπος δεν παύει να είναι αληθές μνημείον και μάλιστα το σημαντικότερον των μνημείων της ελληνικής γλώσσης και ιστορίας της λογοτεχνίας των μέσων χρόνων, τούτο δε, όχι τόσον, διότι ο Διγενής είναι το σύμβολον της μακραίωνης πάλης του ελληνισμού προς τον μουσουλμανικόν κόσμον, όσον διότι, το έπος τούτο, συνδέει τον μεσαιωνικόν με τον νέον ελληνισμόν και επίσης, διότι τούτο σχετίζεται προς ένα μέγιστον και εξαιρετικώς λαμπρόν κύκλον δημοτικών ασμάτων, τα οποία ζουν εις έτι, εις την ψυχήν και εις το στόμα του ελληνικού λαού» βλ. Π. Κολονάρος, Διγενής Ακρίτας, Εισ. σελ. λζ και Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος, Αθήνα 1978 σελ. 100

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

της Αθήνας ξανατύπωσε κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1970, μαζί με την «Πατρίδα μας» και τα «Λόγια της πλώρης και άλλα διηγήματα του Καρκαβίτσα.
Φαίνεται πως ο συγγραφέας ως πρωτογενές υλικό χρησιμοποίησε όλες τις παραλλαγές του «Διγενή».

4.3.1. Η γέννηση του αντρειωμένου[165]

«Ακούστε όρη και λαγκάδια !...Αντρειωμένος γεννήθηκε !...Τρέμουν, τρίζουν τα βουνά !...»
Με υπερβολές και λαϊκό λόγο που θυμίζει παραμύθι, περιγράφεται η γέννηση του Διγενή [166]. Γενέτειρά του η Καισαρεία και πατέρας του ο Αμιράς[167] Ιωάννης που ήταν πριν Σαρακηνός κι έγινε Χριστιανός προκειμένου να πάρει γυναίκα του την Ειρήνη, κόρη του στρατηγού της Χαρσιανής Ανδρόνικου. Έτσι, από το γάμο τους γεννήθηκε ο Διγενής, παιδί του Θεού, προστάτης της Χριστιανοσύνης[168].
Το παιδί βαφτίστηκε και ονομάστηκε Βασίλειος. Στο τραπέζι της βάφτισης παρουσιάστηκε κάποιος Σαρακηνός φέρνοντας στον Αμιρά, δυο παιδιά ορφανά για να τα πάρει στην προστασία του. Αυτός, μεγαλόκαρδος και μη ξεχνώντας το καλό που του είχε κάνει ο πατέρας των παιδιών, τα δέχτηκε και ορκίστηκε να τ' αναθρέψει όπως πρέπει σε αρχηγούς Αραβίτες και να τα στείλει στη φυλή τους μια μέρα[169].

---

165 Βλ. Α. Καρκαβίτσα. «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 836 – 844.
166 . Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω νανούρισμα:
«Αν μου το πάρης, ύπνε μου, τρεις βίγλες θα του βάλω,
τρεις βίγλες, τρεις βιγλάτορες κι οι τρεις αντρειωμένοι.
Βάζω τον ήλιο στα βουνά και τον αιτό στους κάμπους,
τον κύρ βοριά το δροσερό ανάμεσα πελάγου».
Ο ήλιος εβασίλεψε κι αιτός αποκοιμήθη
κι ο κυρ βοριάς ο δροσερός στη μάνα του πηγαίνει.
«Γιε μ', που ήσουν χτες, που ήσουν προχτές, που ήσουν την άλλη νύχτα;
Μήνα μη τ' άστρι μάλωνες, μήνα με το φεγγάρι,
μήνα με τον αυγερινό, που είμαστε αγαπημένοι;»
«Μήτε με τ' άστρι μάλωνα, μήτε με το φεγγάρι,
μήτε με τον αυγερινό που είμαστε αγαπημένοι·
χρυσόν υγιόν εβίγλιζα στην αργυρή του κούνια».
Εδώ με τη γλώσσα της μητρικής στοργής, ο λαός εκφράζει την ελπίδα του για το ασυννέφιαστο μέλλον του βρέφους.
167 Λέξη αραβικής ρίζας (αμίρ) που σημαίνει στρατηγός, διοικητής και σατράπης. Οι Έλληνες του Βυζαντίου τους ονόμαζαν και εμίρηδες. Στο ακριτικό τραγούδι του κάστρου της Ωργιάς έχουμε τους στίχους : «Αφέντημ', αμιρά μου, και σουλτάνε μου αν πάρω' γω το κάστρο τι' ναι η ρόγα μου». Ο τίτλος διατηρείται και σήμερα σε αραβικές χώρες.
168 Ο Διγενής είναι γιος ενός Αγαρηνού Εμίρη της Συρίας, που παντρεύτηκε την κόρη του χριστιανού βασιλιά της Συρίας Ανδρόνικου. Από τη μέρα που γεννήθηκε άρχισε άθλους και κατορθώματα. Θαυμαστές ήταν οι επιτυχίες του όταν, δώδεκα χρονών, έλαβε μέρος σ' ένα κυνήγι άγριων θηρίων. Καταπληκτικές οι νίκες του όταν άρχισε μάχες και κονταροχτυπήματα με ξακουστούς παλικαράδες Σαρακηνούς, με τρομερούς εχθρούς των συνόρων και άγριους Απελάτες ληστές. Όταν ανδρώθηκε, έκλεψε και παντρεύτηκε την κόρη του στρατηγού Δούκα Ευδοκία. Τόσες και τέτοιες είναι ύστερα οι συνεχείς νίκες του και η καταπληκτική του ηρωισμοί, που ο ίδιος ο αυτοκράτορας Ρωμανός πήγε να τον βρει και να τον τιμήσει. Περί το τέλος, έχτισε στις όχθες του Ευφράτη λαμπρό ανάκτορο όπου θέλησε να αποσυρθεί, χωρίς να φοβάται εχθρό και χάρο.
169 Οι στόχοι του κειμένου κατά ενότητες.
Ενότητα Α΄. Ο συγγραφέας προσδιορίζει γεωγραφικά, ιστορικά και χρονικά την Καισάρεια. Αναφέρεται στους ακρίτες που με τους αγώνες τους προστάτευαν την Βυζαντινή αυτοκρατορία. Με παραμυθένιο τρόπο γεννιέται ένας νέος ακρίτας, ο Διγενής. Η οικογένεια, οι συγγενείς ακόμα και η φύση χαίρονται στη γέννηση του Διγενή. Πατρίδα και θρησκεία θα βρουν τον προστάτη τους. Στόχος της ενότητας είναι να δημιουργήσει τις συνθήκες εκείνες, ώστε

4.3.2. Μοναστήρι και σχολείο [170]

Αντικαθιστώντας την ανάγνωση με το μάθημα της ιστορίας, το κείμενο παρουσιάζεται ως ιστορικό γεγονός περισσότερο και θα λέγαμε ότι θυμίζει το μάθημα της σημερινής Ιστορίας.

Τα παιδιά μαθαίνουν ότι δάσκαλοι εκείνης της εποχής ήταν οι μοναχοί, και σχολείο τα μοναστήρια. Τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν : Ιστορία, Γεωγραφία, Θρησκευτικά, Αριθμητική, Γεωμετρία και Αρχαία Ελληνικά.

Η διαφορετική θρησκεία χωρίζει τα παιδιά σε κοινωνικές τάξεις ενώ το σχολείο περνά τα μηνύματα της ανεξιθρησκίας, της δημοκρατίας και της ψυχικής ελευθερίας[171].

Βέβαια, φαίνεται ότι τα παιδιά έρχονται απ' το σπίτι επηρεασμένα από τη θρησκεία που πιστεύουν οι γονείς τους. Ο δάσκαλος όμως τους βάζει στη θέση τους και δεν επιτρέπει να συνεχίζονται οι διαφωνίες που δυσκολεύουν τα μαθήματά τους. Ο «Βασίλειος» ξεχωρίζει ως μαθητής και δείχνει ένα σωστά μεγαλωμένο παιδί που αποτελεί πρότυπο για τους μαθητές αναγνώστες.

Επίσης τα παιδιά πληροφορούνται ότι οι μαθητές ήταν υποχρεωμένοι να πληρώσουν δίδακτρα για τη φοίτησή τους στο σχολείο.

τα παιδιά να γαλουγηθούν με τις ηθικές αξίες της πατρίδας, της θρησκείας και της οικογένειας. Το έργο γράφτηκε σε μια περίοδο έντονων πολεμικών συγκρούσεων και ανακατατάξεων στα Βαλκάνια.

Ενότητα Β΄. Η γέννηση του Διγενή αναστατώνει την καθημερινή ζωή των κατοίκων και γίνεται θέμα συζήτησης. Οι υπερφυσικές ικανότητες του νεογέννητου θυμίζουν τον Ηρακλή αφού το ίδιο βράδυ κάνει την πρώτη του παλικαριά. Όλοι περιμένουν με χαρά και ελπίδα τον ελευθερωτή των Αγίων Τόπων. Στην ενότητα αυτή ο διάλογος, καλλιεργεί τη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού.

Η φράση «Μα την είδε ο δράκος, σήκωσε το γρόθο του, της έδωσε μια και της άνοιξε το κεφάλι... Φεύγω. Αληθινός ο Θεός...» δεν έχει θέση στο σχολείο, γιατί δίνει στα παιδιά αρνητικά ερεθίσματα με άσχημα αποτελέσματα.

Επίσης φαίνονται τα διαπολιτισμικά στοιχεία της ενότητας, αφού δεν υπάρχει διάκριση προσώπων στην πρόσληψη εργασίας, διότι Αγαρηνός εργάζεται σε ελληνικό φούρνο.

Ενότητα Γ΄. Φαίνεται στο κείμενο διάχυτο το ερωτικό στοιχείο (Μα όταν είδε [...] αγαθό και γλυκό| βλ. Α. Καρκαβίτσα Άπαντα, επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ, Β΄, σελ. 838.) που αμβλύνει τις διαφορές (ταξικές, φυλετικές, οικονομικές) και φέρνει τους ανθρώπους πιο κοντά και ειδικότερα σε καιρό πολέμου. Μέσα από την ενότητα το παιδί γνωρίζει την αγάπη – έρωτα – και μαθαίνει πώς να την κερδίζει. Μέσα από τα παραμύθια, τους θρύλους και τα τραγούδια, τα παιδιά εκφράζουν τον έρωτά τους.

Ενότητα Δ΄. Τα αδέρφια της Ειρήνης, με την ευχή και την κατάρα της μάνας, προσπαθούν να φέρουν πίσω την αδερφή τους. Μπροστά στην υπερβολική αγάπη για την αδερφή, τίποτα δεν θα τους σταθεί εμπόδιο ούτε ο ίδιος ο θάνατος. Μέσα από την ενότητα αυτή το παιδί γνωρίζει την αγάπη της μάνας, την αγάπη του για τα αδέρφια του, το ρόλο του πρωτότοκου γιου στην οικογένεια και την αγάπη των αδερφών προς τον «αδερφό» γαμπρό τους.

Ενότητα Ε΄. Στην ενότητα αυτή ο Αμιράς γίνεται χριστιανός. Αποκτά τα ίδια δικαιώματα που είχε και στην πατρίδα του. Παίρνει την προίκα και τα αξιώματά του. Τα παιδιά γνωρίζουν ότι οι εχθροί της αυτοκρατορίας βαφτίζονται χριστιανοί και απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα. Ότι δίνονται κίνητρα στους νέους κατοίκους των συνόρων για να προστατεύσουν την αυτοκρατορία. Γνωρίζουν την πολιτισμικότητα και αποδέχονται την ειρηνική συνύπαρξη των λαών. Μαθαίνουν για τον ρόλο του αγοριού στην οικογένεια, το δικαιώματα της περιουσίας, αλλά και την υποχρέωση της στράτευσης.

Ενότητα ΣΤ΄. Γνωρίζουν την ευτυχία και χαρά που φέρνει ένα παιδί στην οικογένεια και ειδικά το πρωτότοκο. Η γέννηση του παιδιού σημαίνει και αναγέννηση της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Μαθαίνουν για τα ήθη και έθιμα της εποχής και για τη διαχρονικότητά τους. Γνωρίζουν το παιδικό παιχνίδι στα χρόνια του βυζαντίου και την παιδαγωγική του αξία, καθώς επίσης τα νανουρίσματα και τα τραγούδια που αναφέρονται στο παιδί.

Ενότητα Ζ΄. Τα παιδιά γνωρίζουν το μυστήριο της βάφτισης – όνομα, ήθη και έθιμα - και το ρόλο των άλλων παιδιών στο μυστήριο και στην αναγγελία του ονόματος. Ο μαθητής γνωρίζει μέσα από τους αμούστακους δούλους την παιδική εργασία και το αναφαίρετο δικαίωμα της προστασίας από τους κινδύνους.

170 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855.

171«Οι Χαμδάδες δεν είναι υποχρεωμένοι» είπε ο δάσκαλος «η θρησκεία τους είναι άλλη. Εδώ έρχονται να μάθουν ελληνικά, να φωτιστούν από τη σοφία των προγόνων μας». Βλ. ό. π., σελ. 846.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Είναι φανερός ο στόχος του κειμένου να δείξει τη διδακτικότητα των αρχαίων μύθων αλλά και τη σπουδαιότητα του Χριστιανισμού. Ο Ελληνοχριστιανικός πολιτισμός έπαιξε σημαντικό ρόλο στον πολιτισμό μας[172].

«Ο Βασίλειος έβγαλε από την τσάντα του το Οκτάηχο, το Ψαλτήρι και την Αγία Γραφή που του τη δώρισε η γιαγιά του». Η διαφύλαξη της πίστεως από γενιά σε γενιά είναι χρέος όλων και η γιαγιά κρατάει καλά αυτή την παράδοση. Ο Χαμδάς όμως καμαρώνει για το δικό του ιερό βιβλίο, το κοράνι που είναι κι αυτό δώρο της εμίρισσας. Στο κείμενο αυτό διακρίνουμε τις προοδευτικές ιδέες του συγγραφέα γιατί τολμά να αναφέρει το ιερό βιβλίο των Μουσουλμάνων, το Κοράνι, γεγονός για το οποίο και σήμερα δύσκολα κάποιος κάνει λόγο. Ο Βασίλειος λέει απέξω το σύμβολο της πίστεως, αλλά και ποιήματα με ρυθμό. Οι μαθητές μάθαιναν απέξω ολόκληρα ποιήματα και τα απήγγειλαν στο σχολείο για να εισπράξουν τον έπαινο από το δάσκαλό τους.[173].

172«Αφού οι αρχαίοι Έλληνες ήσαν ειδωλολάτρες, γιατί να μελετούμε τα συγκράματά τους;»
«Γιατί μέσα σ' αυτά τα συγκράματα βρίσκεται η ρίζα της αληθινής θρησκείας μας».
«Μα είναι γεμάτα μύθους».
«Κάτω από τους μύθους κρύβονται ιδέες ευγενικές και φιλάνθρωπες, όπως τις θέλει ο Χριστός μας».
«Κῦριε ημών Ιησού Χριστέ !» είπε ο Αμιράς κάνοντας τον σταυρό του. Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 845 – 855.

[173] Ενότητα Α΄. Κάνοντας μια ιστορική αναδρομή στα χρόνια του Μεγάλου Βασιλείου ο μαθητής γνωρίζει τα ιδρύματα κοινωνικής ωφέλειας και ιδιαίτερα τα σχολεία- μοναστήρια. Έρχεται σ' επαφή για πρώτη φορά με το βυζαντινό πολιτισμό, με τις τέχνες και τα μαθήματα που διδάσκονται από τους μοναχούς. Ειδικότερα διδάσκονται ιστορία, Γεωγραφία, Θρησκευτικά, Αριθμητική, Γεωμετρία και Αρχαία Ελληνικά. Στα σχολεία- μοναστήρια φοιτούν καθημερινά μαθητές κάθε κοινωνικής τάξης και φυλής που διδάσκονται τα μαθήματα στην τραπεζαρία με τους μοναχούς δασκάλους.
Η ενότητα δείχνει τα διαχρονικά στοιχεία για τη δημοκρατία, την ανεξιθρησκία, την ψυχική ελευθερία και τη συμπεριφορά προς τους συμμαθητές.
Ενότητα Β΄. Ο Αμιράς γράφει το Διγενή στο σχολείο. Σε ηλικία δέκα ετών διδάσκεται στο σπίτι ψαλτήρι, Οκτώηχο και Αγία Γραφή. Γίνεται αναφορά στην αξία των αρχαίων συγγραμμάτων. Ιδιαίτερα στους μύθους που κρύβουν αξίες με τις οποίες θα γαλουγηθούν οι μαθητές. Τονίζεται το αρχαίο ελληνικό πνεύμα και η συμβολή του στο χριστιανισμό.
Ενότητα Γ΄. Τα βιβλία του σχολείου, που είναι τα σύμβολα της χριστιανοσύνης (Αγία Γραφή, Οκτώηχος, Ψαλτήρι), ο Διγενής τα έχει καλοδιατηρημένα. Έμμεσα προτρέπει ο συγγραφέας τους μαθητές να ακολουθήσουν το παράδειγμά του και για τα δικά τους βιβλία. Οι μαθητές συγκρίνουν τα δύο ιερά βιβλία και κατ' επέκταση προχωρούν σε σύγκριση των δύο θρησκειών. Η συμπεριφορά του δασκάλου απέναντι στον Χασάν που υποστηρίζει με θέρμη το Κοράνι, δείχνει να μη σέβεται την παιδική ηλικία, αλλά και το ιερό βιβλίο μιας άλλης θρησκείας. και το Κοράνι για τους μουσουλμάνους,
Ενότητα Δ΄. Εδώ αξιολογούνται τόσο οι μαθητές όσο και οι δάσκαλοι. Τα παιδιά μπροστά στον Αμιρά δείχνουν τις γνώσεις τους. Γνωρίζουν και λένε απ' έξω το «Πιστεύω» και διάφορα ποιήματα με ρυθμό.
Ενότητα Ε΄. Η αξία της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης παρουσιάζεται σ' αυτή την ενότητα. Δύο μαθητές Άραβες μαθαίνουν και την ελληνική γλώσσα συγχρόνως με τη γλώσσα και τη θρησκεία τους. Διδάσκονται Όμηρο και οι μαθητές υποδύονται ρόλους. Οι Άραβες τον Έκτορα και οι Έλληνες τον Αχιλλέα. Έτσι καλλιεργείται πατριωτισμός. Οι μαθητές έχουν για πρότυπά τους ήρωες της Ιλιάδας, που έχουν πρωταρχικό ρόλο στη διάπλαση του χαρακτήρα τους. Ο έπαινος του δασκάλου προς τους Άραβες μαθητές δείχνει και την έφεση των Αράβων μαθητών στη Γεωγραφία και στα Μαθηματικά.
Ενότητα ΣΤ΄. Τα παιδιά επηρεασμένα από τα πρότυπά τους επιλέγουν την κοινωνική τους θέση λέγοντας το καθένα τι θα γίνει και τι θα κάνει, όταν μεγαλώσει. Οι Άραβες θα γίνουν κατακτητές και ο Διγενής υπερασπιστής της πατρίδας. Αυτό φαίνεται και από το χαρακτήρα και τη συμπεριφορά καθενός χωριστά. Η ανωτερότητα της ελληνικής φυλής είναι εμφανής.
Ενότητα Ζ΄. Ο στρατηγός συμβουλεύει τους μαθητές να σέβονται το δάσκαλό τους και να μελετούν. Επίσης στο σχολείο διδάσκεται ο σεβασμός προς όλους. Μαθαίνουν την καταγωγή των συμμαθητών τους, τα ονόματα και την κοινωνική τάξη που ανήκει ο καθένας.
Το παιδί αναγνώστης μέσα από το κείμενο έρχεται σε επαφή με μαθητές που παρουσιάζουν ιδιαίτερα προβλήματα και συγκεκριμένα με έναν νάνο. Μαθαίνει να σέβεται τους μαθητές αυτούς και αναγνωρίζει τις ιδιαίτερες

4.3.3.Το κυνήγι [174]

Το κείμενο εξιστορεί τη δύναμη του «αντρειωμένου». Σκοτώνει το λιοντάρι, παλεύει με τους συμμαθητές του που θέλουν να του κλέψουν το φυλαχτό με τα μαργαριτάρια του. Ο Διγενής εξυψώνεται στα μάτια των παιδιών και γίνεται πρότυπό τους[175].

Στο κάστρο του στρατηγού – πατέρα του Διγενή – τα παιδιά που δε δίνουν σημασία στις διαφορές οι οποίες κάνουν τους μεγάλους εχθρούς, «Έπαιζαν χαρούμενα και γελαστά, χωρίς να θυμούνται τη διαφορά της ηλικίας, της φυλής και της θρησκείας τους». Μόνο τα παιδιά ξέρουν τον τρόπο να γίνονται αμέσως φίλοι και να συνεργάζονται.

Σημαντικό ρόλο παίζει στη ζωή κι μικρή δεκάχρονη Ευδοκία που ήρθε στο παλάτι να τη μεγαλώσει η μάνα του Διγενή. Η Ευδοκία [176]έμαθε τα πολεμικά τραγούδια του τόπου της στο Διγενή που δε χόρταινε να τ' ακούει.

Με τα γυμνάσματα και την πολεμική ανατροφή, ο Διγενής, γίνεται ικανός να αναλάβει δράση. Με το θείο του ξεκίνησαν για κυνήγι στο «Μέγα δάσος». Ο νέος, αυθόρμητος και ασυγκράτητος, με τις ακανόνιστες εξάρσεις της εφηβείας, κάνει τους δικούς του να προσπαθούν με κάθε τρόπο να τον συγκρατούν, αλλά και να τον νουθετούν[177].

Όλα τα αγρίμια του δάσους (λιοντάρια, αρκούδες, αλεπούδες,...) παραδόθηκαν στον αντρειωμένο. Γυρίζοντας στο σπίτι ο Διγενής δεν ξεχνά να φέρει το δώρο του στην Ευδοκία, ένα λιοντάρι. Όλοι ζητωκραυγάζουν[178].

ικανότητές τους. Ο συγγραφέας διαλέγει το παιδί νάνο να γίνει φίλος του Διγενή για να καλλιεργήσει την ισότητα, την αλληλεγγύη και τη φιλία στους μικρούς μαθητές.

Οι αλλόθρησκοι μαθητές δε συμμετέχουν στην προσευχή και στον εκκλησιασμό του σχολείου. Παρατηρείται ο σεβασμός στη θρησκεία του καθενός και η ελευθερία της πίστης. Καλλιεργείται η αγάπη προς τη θρησκεία και την πατρίδα κάνοντας έμμεσα αναφορά στην Αγία Σοφία και στον Αμιρά που με περηφάνια νιώθει χριστιανός αφού αλλαξοπίστησε χάρη στη γυναίκα του Ειρήνη. Η παιδική ηλικία είναι εύκολο να ζυμωθεί με τα ιδανικά της θρησκείας και της πατρίδας, έτσι ώστε οι μαθητές να αποκτήσουν εθνική ταυτότητα και συνείδηση.

Ενότητα Ζ΄. Στη μικρή αυτή ενότητα μαθαίνει το παιδί να ανεξαρτοποιείται, να έχει εμπιστοσύνη στον εαυτό του και να έχει φίλους. Ενσωματώνεται εύκολα και στο σχολείο και στην παρέα. Επίσης γνωρίζει πως για να φοιτήσει στο σχολείο θα πρέπει να πληρώσει το δάσκαλο.

174 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄,σελ. 855 – 868.

175 «Στο μοναστήρι όχι μονάχα ο δάσκαλος μα κι ο ηγούμενος και όλοι οι καλόγεροι μόνο που δεν προσκυνούσαν όταν περνούσε. Τον είχαν για κάτι σταλμένο από το Θεό» [...] «Κανείς δεν ήταν σαν κι αυτόν στης αντρειάς τη χάρη, στο πάλεμα, στο τρέξιμο, στο πήδος, στο κοντάρι». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 856.

176 Στον ακριτικό κύκλο, ο Διγενής αρπάζει την Ευδοκία, κόρη του στρατηγού Δούκα, και την κάνει γυναίκα του. Παραλλαγές του τραγουδιού αυτού υπάρχουν άφθονες σ' όλη την ελληνική επικράτεια. Αλλού ο απαγωγέας είναι Απελάτης, Σαρακηνός, Τούρκος, ή Έλληνας αντίπαλος. Αλλού πρόκειται για απαγωγή συζύγου ή αρραβωνιαστικιάς ή αγαπημένης. Σ' άλλα ο άντρας βρίσκεται στον πόλεμο, ή λείπει στην ξενιτιά, ή είναι σκλάβος. Σε άλλα τέλος ο σωτήρας είναι αδερφός που αναγνωρίζεται την τελευταία στιγμή.

177«Ένας άγουρος, ένας καλός στρατιώτης κάστρο γύρευε, χωριό να πάει να μείνει ...». Πατέρας και θείος του δείχνουν την τέχνη του κυνηγιού και :

«Άναψε τώρα ο Διγενής και όρμησε να κυνηγήσει τα θηρία», «... ακούραστος έτρεχε ακόμη, ζητώντας νέα θύματα». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 864.

178«Εσύ νικάς, Βασίλειε. Δόξα στον νικητή ! Σωτήρα στη Χριστιανοσύνη !»

Η Ευδοκία ευχαριστημένη τον ρωτά : «Και τώρα ποιος είσαι; Ο Αρμούρης» (Σώζεται το ακριτικό τραγούδι – ποίημα – με τον τίτλο «Του Αρμούρη» που εξέδωκε για πρώτη φορά ο Γαβριήλ Δεστούνης στην Πετρούπολη, στα 1877, από χειρόγραφο του ΙΕ αιώνα. Το ποίημα χαρακτηρίζει το ίδιο κλίμα υπερβολής με το έπος του Διγενή Ακρίτα. Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος , Αθήνα 1978 σελ. 108-109) ή ο Πανθήριος,» (Ο Βασίλειος Πανθήριος δεν είναι άλλος από τον θρυλικό Διγενή Ακρίτα.) «Είμαι ο Διγενής Ακρίτας !». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 868. Στόχοι του κειμένου κατά ενότητες.

Ενότητα Α΄. Ο Διγενής που μεγαλώνει και μαθαίνει να αντιμετωπίζει τους κινδύνους, δείχνει τη δύναμή του και την παλικαριά του. Είναι για τους συμμαθητές του και για τους αναγνώστες-παιδιά ο ήρωας, ο φίλος και ο ηγέτης.

4.3.4. Το Άγιο μαντήλι [179]

Στο κείμενο περιγράφεται η λιτάνευση του άγιου Μαντηλιού. Το «άγιο Μαντήλι» είναι ένα ιερό και θαυματουργό πανί που έσωσε από τη λέπρα το βασιλιά της Έδεσσας, Άβγαρο.

Το κείμενο θυμίζει τη γιορτή της Κοίμησης της Θεοτόκου που γίνεται με κάθε μεγαλοπρέπεια και που συμμετέχουν σ' αυτή πολιτικοί, στρατιωτικοί και στρατός, καθώς κι όλοι οι απλοί άνθρωποι. [180].

Ενότητα Β΄. Στην ενότητα αυτή απαντάται και ο μαθητής κλέφτης. που θέλει να κλέψει την Αγία Γραφή – τη θρησκεία - του Διγενή, γιατί τον ενδιαφέρει το χρυσάφι με το οποίο είναι στολισμένη. Ο Διγενής προστατεύει τη θρησκεία του με κάθε τρόπο. Γίνεται πρότυπο στους άλλους, αφού υπερασπίζεται την Αγία Γραφή, νικώντας με ευκολία τους κλέφτες. Δείχνει στους μικρούς μαθητές να αγαπούν τη θρησκεία τους. Επίσης, οι αναγνώστες βλέπουν πως τα παιδιά παίζουν και μεγαλώνουν με άλλα παιδιά. παρά τις διαφορές της ηλικίας τους, της φυλής τους, της θρησκείας τους και της καταγωγής τους.

Ενότητα Γ΄. Τα κορίτσια από μικρή ηλικία μαθαίνουν τους βίους των αγίων, τα συναξάρια και τους ψαλμούς του Δαυίδ. Σε μεγαλύτερη ηλικία εργόχειρο, τραγούδι, χορό και καλούς τρόπους. Το δημοτικό τραγούδι και η μουσική καλλιεργούν την αγάπη για τους ήρωες και την πατρίδα και δημιουργούν πρότυπα. Τ' αλλόθρησκα παιδιά, όταν ενηλικιωθούν, επιστρέφουν στην πατρίδα τους. Ο καθένας είναι ελεύθερος να ακολουθήσει το δρόμο που θα διαλέξει. Οι ηθικές αξίες του ανθρωπισμού ξεπερνούν ακόμη και τα ιδανικά της θρησκείας, της πατρίδας και της οικογένειας.

Ενότητα Δ΄. Το τραγούδι την ώρα του κυνηγιού είναι ένας ύμνος στη φύση. Μια φύση που γίνεται καταφύγιο για τους Ακρίτες στις δύσκολες στιγμές. Οι δυσκολίες την ώρα του κυνηγιού κάνουν το Διγενή γενναίο. Βασίζεται στις δικές του δυνάμεις για να αντιμετωπίσει τα θηρία. Στις δικές του δυνάμεις πρέπει να στηρίζεται και ο νέος σήμερα για να πετύχει, να γίνει ένας νέος Διγενής. Η αυτενέργεια είναι ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει τους γενναίους, τους τολμηρούς.

Ενότητα Ε΄. Τα υπερβολικά στοιχεία της ενότητας την ώρα του κυνηγιού δείχνουν τη γενναιότητα και τη δύναμη του Διγενή. Η ρεαλιστική εικόνα του σκοτωμού της αρκούδας προκαλεί έντονα συναισθήματα στους μικρούς μαθητές. Έρχεται όμως ο νάνος με τα λόγια του και η χαρά για την επιτυχία του κυνηγιού να αμβλύνει τις εντυπώσεις και να τονώσει το συναίσθημα των μαθητών.

Ενότητα Στ΄. Ο σεβασμός του Διγενή στο ελάφι ως ιερό ζώο καλλιεργεί στο μαθητή το σεβασμό στους θρύλους και τις παραδόσεις που έχουν σχέση με τη θρησκεία.

Ενότητα Ζ΄. Ο υπερβολικός ζήλος του Διγενή την ώρα του κυνηγιού οδηγεί στο σκοτωμό πολλών άγριων ζώων. Η αγάπη για τα ζώα δεν υπάρχει. Ο μαθητής πρέπει να μαθαίνει να προστατεύει και να αγαπά τα ζώα και όχι να τα σκοτώνει.

Ενότητα Η΄. Το πάλεμα με το λιοντάρι θυμίζει τον Ηρακλή, θυμίζει τους αγώνες των Ελλήνων. Συνδέει το παρελθόν με το παρόν και διαγράφει το μέλλον του ελληνισμού.

Ενότητα Θ΄. Στην ενότητα αυτή υμνείται η ελληνική φύση. Επιδιώκεται η διεύρυνση του παραστατικού κύκλου των παιδιών, αναφορικά με την ποικιλία των ζώων και των φυτών.

Ενότητα Ι΄. Στη σκηνή αυτή, παραστατικά και με χιούμορ ο μικρός κουκής, ο νάνος, που είναι καβάλα στο λιοντάρι, δείχνει στους μικρούς μαθητές ότι δεν πρέπει να φοβούνται τα ζώα. Επίσης η εικόνα του καβαλάρη νάνου ψυχαγωγεί τους μαθητές

Ενότητα ΙΑ΄. Ο Διγενής που γυρίζει θριαμβευτής από το κυνήγι δείχνει στα παιδιά ότι οι αγώνες οδηγούν στη νίκη και η νίκη στη δόξα.

179 Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 869 – 879.

180 «Κάποιαν μέρα του δεκαπενταύγουστου η Καισάρεια ήταν από τα χαράματα στο πόδι. Μαγαζιά κι εργαστήρια κλειστά. Οι πολίτες ντυμένοι στα γιορτινά τους.....». «Οι καμπάνες και τα σήμαντρα ηχολογούν χαρούμενα. Οι εκκλησίες και τα μοναστήρια είναι στολισμένα με μυρτιές, με δαφνόκλαδα και με λάβαρα».

«Εκείνη τη στιγμή ακούστηκαν σάλπιγγες και ψαλμωδίες. Στο μεγάλο δρόμο κατέβαινε η λιτανεία. Μπροστά άστραφταν οι σταυροί, τα εξαπτέρυγα, τα λάβαρα και πίσω έρχονταν οι επίσκοποι με τα χρυσομέταξα φελόνια, τις λιθοκόλλητες μίτρες και τις ψηλές πατερίτσες τους. Πίσω ακολουθούσαν πεζοί και ξέσκεποι οι στρατηγοί με τα επιτελεία τους». [...] «...πήγαιναν οι παπάδες, καλόγεροι και λαϊκοί με τα πολύχρωμα φορέματά τους. Πολλοί απ' αυτούς ακολουθούσαν από μεγάλη ευλάβεια, ξυπόλητοι.». «Την άχραντων εικόνα σου προσκυνούμεν, Αγαθέ,... !» έψελναν οι ψάλτες.

«Έτσι έφτασε η λιτανεία στη μητρόπολη.....». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 870, 871.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βέβαια απ' όλη αυτή τη γιορτή δεν μπορεί να λείπει κι ο Διγενής με την οικογένειά του. Στην τελετή συναντιέται με παλιούς συμμαθητές του κι εκεί διαβάζοντας το γράμμα του Τσιμισκή ξεσηκώνεται για την εκστρατεία της Κρήτης[181]. Ο Βασίλειος δεν άργησε και το είπε στον πατέρα του και χάρηκε κι εκείνος[182].

Ο συγγραφέας συνδυάζοντας την ιστορία με λογοτεχνικά στοιχεία, καταλήγει μέσα από ένα ζωντανό διάλογο στην κατάταξη του Διγενή στο στράτευμα του Κουρκούα ο οποίος θα οδηγούσε τα στρατεύματα πρώτα στη «Βασιλεύουσα», κι έπειτα στην Κρήτη[183].

---

181 «Αλήθεια Βασίλειε. Ένα τέτοιο ρώτημα μου έρχεται και μένα στο στόμα, είπε ο Ρωμανός. Γιατί δεν έρχεσαι μαζί; Εσύ στο σχολείο ανυπομονούσες, πότε να μεγαλώσεις για να γίνεις στρατιώτης. Τώρα τι κάθεσαι και μουχλιάζεις εδώ μέσα;

Δε μουχλιάζω, είπε ο Βασίλειος. Σπουδάζω τα στρατιωτικά».

«Τα στρατιωτικά θα τα μάθεις στο στρατό». Βλ. ό. π., σελ. 874.

182 «Έχεις δίκιο, Βασίλειε» του είπε ο Αμιράς. «Είσαι δεκαοχτώ χρονών παλικάρι καιρός ν' αρχίσεις το στάδιό σου. Ένα μόνο με λυπεί, που δεν μπορώ να έρθω κι εγώ μαζί σου. Πάμε στον αρχιστράτηγο». Βλ. ό. π. σελ. 878.

183 «Βρήκαν τον Κουρκούα στο σαλονάκι της στρατήγισσας Ειρήνης... Εκείνη τη στιγμή μπήκε ο Αμιράς. «Στρατηγέ μου, είπε, έρχομαι να σου ζητήσω μια χάρη !...»

«Ελεύθερα, φίλε μου».

«...θέλω ο γιος μου να διδαχτή τη μεγάλη ταχτική».

«Πολύ σωστά».

«Γι' αυτό αποφασίσαμε να τον εμπιστευτούμε στα χέρια σου».

«Τον παίρνω», είπε πρόθυμα ο Κουρκούας. «Από τώρα τον διορίζω αρχηγό στο τάγμα της Χαρσιανής». «Μεγάλη μας χάρη, στρατηγέ μου». Ο Διγενής... πλησίασε κατακόκκινος και φίλησε το χέρι του Κουρκούα. «Παρακαλώ να πιστέψεις, στρατηγέ μου, πως θα φανώ άξιος της εμπιστοσύνης σου». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 879.

Στόχοι του κειμένου κατά ενότητες.

Ενότητα Α'. Τα παιδιά μαθαίνουν για τα θρησκευτικά πανηγύρια, για τις λιτανείες και το ρόλο της θρησκείας στις επιτυχίες του βυζαντίου.

Ενότητα Β'. Το περιεχόμενο της ενότητας αυτής δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να προσεγγίσουν το σκοπό και την τέλεση της λιτανείας. Καλλιεργείται επίσης η πίστη, η επιμονή, η βεβαιότητα και η εμπιστοσύνη στο Θεό. Γνωρίζουν τους αγώνες των βυζαντινών και συγκεκριμένα του Λέοντα Φωκά κατά των Βουλγάρων, το σεβασμό του στα σύμβολα της πίστης και την φιλανθρωπία του. Γίνεται δε πρότυπο για τους νέους.

Ενότητα Δ'. Ο διάλογος, το χιούμορ και το ερωτικό στοιχείο που είναι έντονα στην ενότητα αυτή κάνουν το κείμενο άνετο και ευχάριστο.

Ενότητα Ε'. Οι φίλοι θυμούνται τα παιδικά τους χρόνια και συζητούν για την επαγγελματική τους αποκατάσταση. «Άλλοι έγιναν τρανοί και μεγάλοι και άλλοι λιποτάκτες και χαρτοπαίχτες». Ο συγγραφέας στοχεύει να δείξει στους μαθητές τη σημασία του επαγγέλματος και τη σωστή επιλογή του που τόσο απασχολεί τους νέους. Από παιδιά όλοι κάνουν όνειρα για το μέλλον. Οι μαθητές καταλαβαίνουν την αξία του σωστού επαγγελματικού προσανατολισμού σύμφωνα με τις επικρατούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες.

Ενότητα ΣΤ'. Γνωρίζουν τους αγώνες των βυζαντινών κατά των εχθρών της αυτοκρατορίας και μαθαίνουν για την οργάνωση του στρατού. Ο εκχριστιανισμός των λαών βοηθά να λύνονται τα προβλήματα με διπλωματικό και ειρηνικό τρόπο. Ο ρόλος της εκκλησίας είναι καταλυτικός.

Ενότητα Η'. Μας παρουσιάζει την εικόνα της αγοράς, όπου γίνονται εμπορικές συναλλαγές με εμπόρους από όλα τα μέρη της Αυτοκρατορίας. Παλιοί φίλοι συναντώνται και πηγαίνουν να τα πιουν. Έτσι, τα παιδιά βλέπουν τη δύναμη της φιλίας και γνωρίζουν τις παλιές λαϊκές αγορές και μπορούν να τις συγκρίνουν με τις σημερινές. Θυμίζει τις λαϊκές εμποροπανηγύρεις που συνηθίζονται και σήμερα, συνήθως όταν γιορτάζει ο πολιούχος άγιος.

Ενότητα Θ'. Επισημαίνονται οι εκδηλώσεις της άφιξης του Μαντηλιού που περιλαμβάνουν θέατρο, ιππόδρομο και άλλες διασκεδάσεις. Οι άνθρωποι καλοντυμένοι συμμετέχουν με τα γιορτινά τους. Τα παιδιά αντιλαμβάνονται πως σημαίνουσα θέση σε τέτοιες εκδηλώσεις έχουν οι στρατιωτικοί με την ειδική στολή τους, γεγονός που παρατηρείται και σήμερα στις εθνικές και θρησκευτικές γιορτές.

Ενότητα Ι'. Οι μαθητές γνωρίζουν πως το ανατολικό μέρος της αυτοκρατορίας αντιμετώπιζε βαρβαρικές επιδρομές και κατανοούν πως ένα κράτος πρέπει να είναι καλά προετοιμασμένο και οργανωμένο με στρατό, για να αντιμετωπίσει τις όποιες επιθέσεις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.3.5. Η εκστρατεία της Κρήτης[184]

Την εποχή που γράφονται τα αναγνωστικά, η Κρήτη είναι ακόμα σκλαβωμένη. Το κείμενο δείχνει στα παιδιά ότι η Κρήτη είναι ελληνική και πρέπει κάποια στιγμή ν' απελευθερωθεί. Έτσι, τους εξάρει τον πατριωτισμό και καλλιεργεί τη φιλοπατρία.

Το 1825 η Κρήτη υποδουλώνεται στη μουσουλμανική ναυτική δύναμη με αποτέλεσμα να θεωρείται περισσότερο δυσάρεστο γεγονός από ότι ήταν η απώλεια της Σικελίας, γιατί το Αιγαίο τώρα ήταν ανοικτό στις αιφνίδιες και καταστροφικές επιδρομές από τους κουρσάρους[185].

Ο Διγενής στέλνει γράμματα στους δικούς του και αναφέρει για νίκες, για καταστροφές, για πάρσιμο των κάστρων και για ατέλειωτες μάχες και συγκρούσεις, που όλες κατέληγαν υπέρ των Ελλήνων. Περιγράφεται με λεπτομερή τρόπο η αγωνία της οικογένειας του Διγενή που περιμένει να μάθει νέα του[186]. Ο Αμιράς, ως άνδρας, πέρναγε πολύ πιο εύκολα την έλλειψη του γιου του[187].

Όταν φτάνει το χαρούμενο νέο από το παιδί που απουσιάζει, όλο το σπιτικό γιορτάζει[188].

Επίσης στο τέλος της ιστορίας αναφέρεται και η φυγή της Ευδοκίας, η οποία πηγαίνει κοντά στον πατέρα της που είναι άρρωστος[189].

---

184 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 879 – 893.

185 Βλ. N. H. BAYNES και H. ST. L. B.MOSS, Βυζάντιο - Εισαγωγή στο βυζαντινό πολιτισμό, Εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, σελ. 61.

186 «Η μητέρα του κι η Ευδοκία έβρισκαν παρηγοριά στη θρησκεία. Άρχισε να κάνει λειτουργίες στα μοναστήρια, να μοιράζει βοηθήματα στους φτωχούς, ν' ανάβει πότε της μιας και πότε της άλλης εκκλησίας τον πολυέλαιο και κάθε βράδυ να προσεύχεται ώρες για το γιο της .....»

«Είχαμε γράμμα;»

«Τίποτα, δέσποινα» απαντούσε η Βάγια.

«Ακόμα τίποτα !» έλεγε νευρική η στρατήγισσα. Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 881.

187«Για τον Αμιρά οι μέρες περνούσαν ευκολότερα. Όχι πως δεν πονούσε κι αυτός για το χωρισμό του Διγενή, μα τα καθήκοντά του δεν τον άφηναν να το συλλογίζεται». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 881.

188 «Την άλλη μέρα το πρωί όλες οι καμπάνες της Καισάρειας σήμαιναν χαρούμενα ... Έκλεισαν τα μαγαζιά, οι πολίτες άφησαν τις δουλειές τους και γέμισαν τις εκκλησίες. Το τροπάρι της οδηγήτριας «Τη υπερμάχω...» ψάλθηκε μελωδικά και ο Αμιράς με το ολόχρυσο επιτελείο του άκουσε γονατιστός».

«...φάνηκε μια λιτανεία από γυναίκες... Μπροστά πήγαιναν καλόγριες και ηγουμένισσες. Έπειτα ακολουθούσε η στρατήγισσα κι από πίσω έρχονταν τετράδες οι αρχόντισσες της Καισάρειας. Πίσω από τις αρχόντισσες ακολουθούσαν λογής – λογής γυναίκες, ντυμένες κατά την τάξη που είχαν στην κοινωνία οι άντρες τους και παρά πίσω ακολουθούσε η φτωχολογιά. Όλες κρατούσαν από μια λαμπάδα αναμμένη και οι αρχόντισσες έψελναν τα τροπάρια της Θεοτόκου, της μάνας που κι εκείνη πόνεσε για το παιδί της εδώ κάτω.

«Ο Θεός να τους φέρει πίσω».

«Ο Παντοδύναμος να βάλει το χέρι του».

«Τιμημένα, δοξασμένα !»

Έτσι εύχονταν η μια στην άλλη με πικραμένο χαμόγελο, οι μανάδες, οι αδερφές κι οι γυναίκες που πολεμούσαν στην Κρήτη». Βλ. ό. π., σελ. 892.

189 «Η Ευδοκία κοίταξε το ξάδερφό της κατάματα και είπε : Α, κατάλαβα. Ο πατέρας είναι άρρωστος. Να φύγωμε αμέσως». Βλ. ό. π., σελ. 893.

Στόχοι κατά ενότητες

Ενότητα Α΄. Οι μαθητές αντιλαμβάνονται πως η ανάγκη υπεράσπισης της πατρίδας επιβάλλει ν' αφήσουν τις εργασίες τους και να επιστρατευτούν. Σύμφωνα με τη λαϊκή δοξασία ο στρατιώτης συνοδεύεται κι από ένα φυλαχτό – δώρο συνήθως της μάνας – γεγονός που παρατηρείται ακόμη και σήμερα. Οι γονείς και οι συγγενείς που μένουν πίσω λυπούνται, αγωνιούν και συνάμα αισθάνονται υπερηφάνεια για το παλικάρι που θα υπερασπισθεί την πατρίδα.

Ενότητα Β΄. Τα παιδιά γνωρίζουν πως σε καιρό πολέμου όσοι μένουν πίσω είναι πιστοί στα καθήκοντά τους και υπερασπίζονται την πατρίδα τους που τώρα είναι πιο ευάλωτη στους επιδρομείς. Επίσης μαθαίνουν για το πέρασμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

4.3.6. Το κάστρο της Κυράς [190]

Το κείμενο αρχίζει με τη μαγευτική περιγραφή της άνοιξης.[191]. Επίσης είναι φανερή η αμεσότητα και η ροή του λόγου που κάνουν τους μαθητές να βυθίζονται στην φαντασία τους και να πιστεύουν για λίγο πως βρίσκονται και οι ίδιοι εκεί.

Ο συγγραφέας αναφέρεται στον Κουκή, τον πιστό νάνο του Διγενή που βρίσκεται συνεχώς κοντά του. Όμως με έξυπνο τρόπο τον παρουσιάζει να πετιέται κι αυτός στη συζήτηση σαν από μηχανής θεός. Εδώ θυμίζει τον Δον Κιχώτη και το δούλο του Πάτσιο. Επηρεασμένος ο συγγραφέας από το έργο του Θερβάντες προσπαθεί να αντικαταστήσει αυτό το δίδυμο με το Διγενή και τον νάνο του, τον Κουκή[192].

Στη συνέχεια, ο Διγενής αναρωτιέται πού είναι η Ευδοκία για να της δώσει το βραχιόλι που της έφερε. Όμως πληροφορείται ότι την έχει απαγάγει ο Αλή – Χαμδάς και την έχει φυλάξει στο κάστρο του. Περιγράφεται επίσης η αγάπη των δυο νέων για να ξεκουράσει

Ενότητα Γ΄. Στόχος της ενότητας αυτής είναι να γνωρίσουν οι μαθητές τους Απελάτες, γειτονικούς εχθρούς του Βυζαντίου. Αντιλαμβάνονται την απειλή της απέραντης ακμάζουσας αυτοκρατορίας που αλλάζει αυτοκράτορες συχνά, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι των ακριτικών περιοχών να μην γνωρίζουν τις εξελίξεις στην πρωτεύουσα. Ο συγγραφέας αναφέρει τον Πορφυρογέννητο και το Ρωμανό το Β΄.

Ενότητα Δ΄. Ο Διγενής φτάνει στην πόλη και με επιστολή του κάνει γνωστό στους γονείς του και στους μαθητές το θάνατο του αυτοκράτορα, εξυπηρετώντας το στόχο του συγγραφέα να πληροφορήσει το θάνατο επίσημου προσώπου.

Ενότητα Ε΄. Παρουσιάζεται μεγαλόπρεπα η κηδεία του αυτοκράτορα, η ταφή του καθώς και οι πολιτικές αλλαγές που συμβαίνουν από την εναλλαγή της εξουσίας, η οποία δεν επηρεάζει την εθνική στρατηγική και την εκστρατεία της Κρήτης.

Ενότητα ΣΤ΄. Η επιστολή του Διγενή προκαλεί συγκίνηση στους συγγενείς και στους μαθητές.

Ενότητα Ζ΄. Οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τα θέατρο που έχει ως θέμα τη θυσία του Αβραάμ. Μαζί με τη θεατρική αγωγή στοχεύει και στη θρησκευτική αγωγή, γιατί το βιβλίο της γλώσσας ήταν το μοναδικό βιβλίο του δημοτικού σχολείου.

Οι μαθητές ταυτίζονται με την υπόθεση του θεατρικού έργου, συγκινούνται και αγωνιούν για τη ζωή του Διγενή.

Ενότητα Η΄. Η όγδοη ενότητα είναι ένα καθαρά πολεμικό κείμενο, γιατί αναφέρεται στη στρατηγική και στον εξοπλισμό του πολέμου για την πολιορκία του κάστρου, κάτι που συναρπάζει τα παιδιά αυτής της ηλικίας.

Ενότητα Θ΄. Οι μαθητές πληροφορούνται για το ξεκίνημα της εκστρατείας με τη συμμετοχή του λαμπρού στόλου και τη σημασία της εφεύρεσης του υγρού πυρ ως νέου όπλου για να αντιμετώπιση των Αράβων. Κατανοούν το ρόλο που έπαιξε η πίστη του λαού στην Παναγία, με την αναφορά στο «Τη Υπερμάχω». Επίσης «ταξιδεύουν» από την Κων/πολη στην Κρήτη μαζί με τον πολεμικό στόλο, γνωρίζοντας τη γεωγραφία του συγκεκριμένου τόπου.

Ενότητα Ι΄. Καθαρά πολεμικές σκηνές διαδραματίζονται σ' αυτή την ενότητα. Σημαντική είναι η θέση του κλήρου στις πολεμικές μάχες. Με κάθε μέσο – όπλο –και κάθε τρόπο προσπαθούσαν οι ναυτικοί πολεμιστές να αντιμετωπίσουν τον εχθρό. Ο αδύναμος και πιστός φίλος του Διγενή, ο Κουκής, τον σώζει από βέβαιο θάνατο δείχνοντας στα παιδιά την αξία και τη δύναμη της φιλίας.

Ενότητα ΙΑ΄. Τα κατορθώματα του Διγενή θυμίζουν την ανδρεία του Αχιλλέα και οι μαθητές κατανοούν ότι ο Διγενής συμβολίζει τον Έλληνα όλων των εποχών.

Ενότητα ΙΒ΄. Η είδηση της νίκης δίνει χαρά στο λαό που μην μπορώντας να συμμετάσχει στη μάχη, κάνει δοξολογίες και παρακλήσεις βοηθώντας με αυτό τον τρόπο στους αγώνες.

Ενότητα ΙΓ΄. Η φυγή της Ευδοκίας για να βρεθεί κοντά στον άρρωστο πατέρα διδάσκει το χρέος απέναντι στους άρρωστους και ανήμπορους γονείς.

190 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 893 – 910.

191. «Χιονίζει. Δε χιονίζει ο ουρανός παρά τα δέντρα. Οι προκομμένες μυγδαλιές, οι ροδακινιές, οι κερασιές και οι βυσσινιές ντύθηκαν μια με την άλλη την ανθισμένη τους στολή». Βλ. ό. π., σελ. 893.

192«Και τον Κουκή το δούλο σοφ[illegible].» μουρμούρισε ο νάνος».

Ήταν ανάγκη, βλέπεις... είπε ο Κωνσταντής.

Γιατί όχι, άρχοντά μου; Ρώτησε ο νάνος. «Ξέρεις να σε ρωτήσω ποιο είναι το χρησιμότερο στη ζωή το γέλιο ή το κλάμα;

Το γέλιο.

Εγώ λοιπόν, που σε κάνω να γελάς, είμαι χρησιμότερος από σένα, που με κάνεις κάποτε και κλαίω». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 895.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

και να διώξει το μυαλό των παιδιών από μάχες και σκοτωμούς. Αποφασίζει να πάει να μετρηθεί με τον Χαμδά κι είναι εδώ που πρώτη φορά ονομάζεται ο «αντρειωμένος», Διγενής Ακρίτας [193].

Ο Διγενής αντιμετωπίζει προβλήματα με Σαρακηνούς και με ληστές. Παλεύει με το Μανσούρη που φυλάει τα στενά της Κλεισούρας και μαζεύει τους φόρους των ανθρώπων. Όμως στο τέλος παίρνει το ληστή οδηγό του, που τον οδηγεί στην αγαπημένη του[194]. Έπειτα από τρεις ημέρες κατορθώνει ο Διγενής να φτάσει στο κάστρο της Κυράς. Εκεί ακούει τον Αλή – Χαμδά να προσεύχεται και βλέπει από μακριά τη γη του Ευφράτη και θαμπώνεται. Το κείμενο μεταφέρει τους μαθητές στον κόσμο της Ανατολής[195].

Έχοντας κοντά του το νάνο και με τη βοήθεια του Μανσούρη, αλλά και την αντρεία του ο Διγενής παλεύει με το Χαμδά τον νικά και παίρνει την Ευδοκία. Γυρίζει στην πατρίδα του και παντρεύεται την αγαπημένη του. Το κείμενο τελειώνει με ένα δημοτικό τραγούδι της αγάπης[196].

193«Καλώς να 'ρθει !» είπε ο Διγενής. «Αύριο βγαίνω στις άκρες. Απ' όλους τους βαθμούς που μου έδωσε ο βασιλιάς, προτιμώ να λέγομαι Ακρίτας». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β', σελ. 898.

194«... ο Μανσούρης ο ληστής φτάνει για όλους. Όπως το θηρίο φωλιάζει μέσα σε σπηλιά κρατεί το δρόμο που βγαίνει στην Κλεισούρα και δεν μπορεί κανείς να περάσει αν δεν πληρώσει το φόρο του». Βλ. ό. π., σελ. 901. [...] «Άκουσέ με, αφέντη, παρακάλεσε. Πάρε με μαζί σου. Και το μυρμήγκι μπορεί καμία φορά να μας ωφελήσει. Ξέρω τους τόπους και θα σε οδηγήσω ίσια στο κάστρο. Τι θα κάμεις έπειτα δική σου δουλειά».
«Καλά..., έλα» είπε ο Διγενής». Βλ. ό. π., σελ. 902.

195 «Πέρα και πέρα απλωνόταν εμπρός του η Ευφρατησία χώρα με τ' άγρια βουνά της και τους στενούς της κάμπους. Βαθιά στον ορίζοντα γυάλιζε μια κορδέλα απλωμένη σε ξανθό μεταξωτό ήταν ο Ευφράτης ανάμεσα στις αμμουδερές όχθες του. [...] ψηλά η Μαλάτεια, παρακάτω η κόκκινη Χαδάτη, έπειτα το Μαράς και κοντά στον ποταμό τα Σαμόσατα. Και κείνα μια φορά ήταν ελληνικά όπως η Καισάρεια, μα τώρα ο Χαμδάς τα πατεί με τ' άλογά του και τα φοβερίζει με το κοντάρι του».
«Εκεί θα κάμω το παλάτι μου, στον Ευφράτη !» είπε μαγεμένος απ' ότι έβλεπε ο Διγενής». Βλ. ό. π., σελ. 906.

196 Τρέχουν τα νερά, τρέχουν οι βρύσες,
τρέχ' η αρχοντιά να ιδή το Ρήγα,
οι αρχόντισσες να τον παινέψουν,
τ' αρχοντόπουλα να τον ζηλέψουν.
Τρέχει το χωριό κι η χώρα όλη,
τρέχει για να ιδή το χρυσό ταίρι,
νύφην όμορφη, καμαρωμένη
κι όμορφο γαμπρό και παλληκάρι. Μην είναι πέτρα να ραγή, γεφύρι να χαλάση,
μην είναι κάν παλιόκαστρο, να ρθή τ' απάνω κάτω;
Βαθιά μες στα ρουθούνια του άλογα και σταβλίζουν,
ποκάτω στις μασκάλες του περδίκια καρκαρίζουν,
απάνω στη ραχούλα του ζευγολατιά κι οργώνουν.
Κρατεί και η πατούσα του εννιά μοδιών χωράφι !... Βλ. ό. π., σελ. 910.

Στόχοι του κειμένου κατά ενότητες.

Ενότητα Α'. Με την περιγραφή της άνοιξης στοχεύει να εξασκήσει τα παιδιά στην γραπτή έκφραση, παρουσιάζοντας συγχρόνως ποιήματα και τα παραδοσιακά κάλαντα της χελιδόνας. Οι μαθητές συμμετέχουν νοερά στην υποδοχή του στρατού και ζουν τις μεγαλόπρεπες στιγμές όπου η δόξα κι ο πλούτος είναι εμφανής.

Ενότητα Β'. Ο διάλογος με τον Κουκή θυμίζει τον πεινασμένο καραγκιόζη που ονειρεύεται, προκαλώντας στα παιδιά χιούμορ. Οι διάφορες φάσεις της υποδοχής των νικητών στην Καισάρεια δίνονται με παραστατικό τρόπο και οι μαθητές γνωρίζουν τις παρατάξεις των Πρασίνων και των Βένετων προκαλώντας πρόσθετο ιστορικό ενδιαφέρον.

Ενότητα Γ'. Οι προσωπικές διαμάχες για εξουσία πολλές φορές είναι κατώτερες του χρέους για την πατρίδα και τη θρησκεία. Οι αρετές της ελληνικής φυλής είναι διάχυτες στους διαλόγους και στη συμπεριφορά του Διγενή απέναντι στους ηττημένους. Μπροστά στην αγάπη για την αγαπημένη του δεν διστάζει να τα βάλει με τον «δράκο».

Ενότητα Δ'. Παρά τις δυσκολίες και τα διλήμματα ο Διγενής θέλει να κάνει το χρέος του απέναντι στη χριστιανή Ευδοκία. Οι αρετές του και η ανδρεία του δεν του επιτρέπουν να αρνηθεί. Γίνεται στα μάτια των μαθητών πρότυπο. Γνωρίζουν επίσης οι μαθητές τους τρόπους επικοινωνίας, όπως τη φωτιά που μετέδιδε μηνύματα από βουνό σε βουνό και ήταν ο τηλέγραφος της εποχής.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.3.7. Οι Απελάτες[197]

Οι παραδόσεις τα ήθη κι έθιμα του λαού καθώς και ο γάμος του Διγενή με την αγαπημένη του Ευδοκία περιγράφονται με κάθε λεπτομέρεια[198].

Ενότητα Ε΄. Οι μαθητές κατανοούν το ρόλο του Διγενή που αναλαμβάνει την αρχηγία της οικογένειας και τις υποχρεώσεις. Είναι ο προστάτης της οικογένειας. Συνειδητοποιούν την ιερότητα της οικογένειας, και συναισθάνονται την υποχρέωση της συμμετοχής στην υπεράσπιση της πατρίδας.
Ενότητα ΣΤ΄. Ο Διγενής ζητά τη γνώμη του πρωτόγερου για τους Απελάτες. Η εμπειρία παίζει σπουδαίο ρόλο στη ζωή. Έτσι ο μαθητής γνωρίζει πως πρέπει να ζητήσει τη γνώμη των μεγαλυτέρων για να πάρει τις αποφάσεις του.
Ενότητα Ζ΄. Γίνεται γνωστό στα παιδιά ότι την εποχή αυτή οι άνθρωποι αντιμετώπιζαν δυσκολίες από τους ληστές που δεν σέβονταν τις περιουσίες και την ίδια τη ζωή των ανθρώπων. Ήταν δύσκολο κανείς να κυκλοφορήσει και να ταξιδέψει μόνος του.
Ενότητα Η΄. Με μια παρομοίωση των κουνουπιών με τον Καλοπόδη, γνωρίζει στους μαθητές τον ανταγωνισμό που υπήρχε ανάμεσα στους παλατιανούς και στους στρατιωτικούς αρχηγούς των επαρχιών, που κακομεταχειρίζονταν το λαό λέγοντας χαρακτηριστικά «του βύζαιναν το αίμα» και οι οποίοι οδήγησαν στην παρακμή του Βυζαντίου.
Ενότητα Θ΄. Η πάλη του Διγενή με το ληστή Μασούρη και η υποταγή του δεύτερου καλλιεργεί στα παιδιά την αγάπη για την πατρίδα και την υπεράσπιση των ιδανικών που καπηλεύονται άλλοι άδικα. Ο Διγενής – Έλληνας δεν ανέχεται την αδικία, δεν τα βάζει κάτω και οδηγείται στο στόχο του στο «κάστρο της κυράς». Ο Μανσούρης – ένα μυρμήγκι μπροστά στο γίγαντα Διγενή μπορεί καμιά φορά να φανεί χρήσιμο και απαραίτητο. Όπως τελικά και έγινε, ο Μανσούρης οδήγησε το Διγενή στο «κάστρο της κυράς». Τα παιδιά βρίσκονται νοερά στα σύνορα , στο τελευταίο φυλάκιο της αυτοκρατορίας και γνωρίζουν τους φύλακες, του ακρίτες, και την κοινωνία των συνόρων γενικότερα. Τα ελληνικά ονόματα περιοχών, βουνών και ανθρώπων φανερώνουν στα παιδιά πως αυτά τα μέρη ήταν κάποτε ελληνικά.
Ενότητα Ι΄. Ο Διγενής δεν εμπιστεύεται το Μανσούρη. Δείχνει στα παιδιά πως τον έχει μαζί του μόνο και μόνο για να τον οδηγήσει στην Ευδοκία, όταν του λέει: «φυσικά και δεν σε εμπιστεύομαι, αλλά ούτε και σε φοβάμαι», γιατί κανείς δεν εμπιστεύεται έναν ληστή που πολλές φορές για να ικανοποιήσει τους στόχους του, πηγαίνει και με τους Έλληνες και με τους Σαρακηνούς. Οι μαθητές κατανοούν πως δεν πρέπει να εμπιστεύονται ανθρώπους που δεν πιστεύουν σε αξίες και ιδανικά. και κοιτάζουν μόνο και μόνο το συμφέρον τους.
Ενότητα ΙΑ΄. Ο συγγραφέας παρουσιάζει τον Κουκή, το νάνο, και ψυχαγωγεί για λίγο τα παιδιά με το ποίημα της ενότητας που, ως πνευματικό παιχνίδι, διδάσκει και καλλιεργεί τις νοητικές ικανότητες των παιδιών.
Ενότητα ΙΒ΄. Ο συγγραφέας οδηγεί τα παιδιά με τη γεωγραφική άποψη της Ανατολής, σε παλαιότερες εποχές , στην εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, όταν αναφέρει πως κάποτε αυτά τα μέρη ήταν ελληνικά. Η ιστορική αναδρομή στο παρελθόν φανερώνει τις εδαφικές διεκδικήσεις και την επέκταση του ελληνικού κράτους στα βάθη της Ανατολής.
Ενότητα ΙΓ΄. Το κείμενο περιγράφει τη μονομαχία του Διγενή με τον Εμίρ Αλή. Το άλογο είναι σύντροφος στις μάχες και ο Ακρίτας το σέβεται και λογαριάζει τις δυνατότητές του. Το σπαθί το ονομάζει Δαμασκί, γιατί η Δαμασκός κατασκεύαζε περίφημα σπαθιά. Γίνεται, δηλαδή, λόγος για την περιοχή της Συρίας που ήταν επαρχία της βυζαντινής αυτοκρατορίας και με την οποία γίνονταν εμπορικές συναλλαγές. Η συναισθηματική σύνδεση του Ακρίτα με το θεσμό της οικογένειας είναι έκδηλη.
Ενότητα ΙΔ΄ Η φράση του νάνου «όλοι είμαστε πλάσματα του Θεού και το χρυσάφι ακόμη» τονίζει την πολυπολιτισμική παιδεία. Οι μαθητές αναπτύσσουν την ικανότητα να σέβονται τα δικαιώματα των άλλων και να μπορούν να εξουδετερώνουν με επιτυχία την προκατάληψη και το ρατσισμό. Επίσης η αξία της ειρήνης εξασφαλίζει στα άτομα και στα έθνη πρόοδο, ολική ευημερία και πνευματική ανάπτυξη.
197 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 910 – 926. Οι Απελάτες ήταν αντάρτες των βουνών τολμηροί και δυνατοί στο πνεύμα και στο σώμα. Λεηλατούσαν τις χώρες και του Αυτοκράτορα και Καλίφη σε περίοδο ειρήνης γι' αυτό και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι τους πολεμούσαν, ενώ σε καιρό πολέμου και οι δυο εχθροί τους προσπαθούσαν να τους πάρουν με το μέρος τους, γιατί είχαν ανάγκη την δύναμή τους. Εύκολα μεταπηδούσαν οι Απελάτες στις τάξεις των Ακριτών, γιατί σ΄ αυτές τις συνοριακές περιοχές «αισθανόταν κανείς πολύ μακριά από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ξεχνώντας ότι ζει στις επαρχίες μιας προοδευμένης μοναρχίας και νομίζοντας ότι βρίσκεται ανάμεσα στη φεουδαρχική αναρχία της δύσεως». Βλ. Μαρία Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμ. 1ος , Αθήνα 1978 σελ. 94.
198 «Μα εκείνο που έκαμε σε όλους κατάπληξη ήταν η προίκα...» Εκατόν πενήντα σωματοφύλακες, [...] ογδόντα υποκόμους δεκατέσσερες μαγείρους και άλλους τόσους ψωμάδες · εβδομήντα βάγιες ωραιότατες · δώδεκα άλογα του πολέμου, [...] δώδεκα χρυσά κλουβιά [...], δώδεκα διαλεχτούς πάρδους ένα λιοντάρι ημερωμένο · διακόσιες λίτρες παλιά νομίσματα [...] αμάξια γεμάτα με χρυσοΰφαντα μεταξωτά, ένα πολύτιμο φυλαχτό..., ένα στεφάνι ολόχρυσο με πετράδια [...], μια χρυσοκόκκινη σκηνή, [...], δυο εικόνες των Αγίων Θεοδώρων με ρουμπίνια [·]

Αφού παντρεύτηκε ο Διγενής, έπρεπε να φύγει μακριά να κυνηγήσει τους Σαρακηνούς και να ικανοποιήσει το σκοπό του ως Ακρίτας. Έπρεπε να πάει στα σύνορα. Η Ευδοκία, συνετή και πιστή σύντροφος, τον ακολουθεί και ικανοποιεί τις ψυχές των παιδιών που θέλουν πάντα τα πράγματα ισορροπημένα[199]. Ξεκινούν και φτάνουν στα σύνορα[200].

Η περιγραφή δείχνει στα παιδιά τη ζωή των ακριτών και την ετοιμότητά τους σε κάθε δύσκολη περίσταση[201]. Ο Διγενής μιλά στους αξιωματικούς του για τους Απελάτες και για την κρυφή ζωή τους στα βουνά. Θυμίζει τη ζωή των αρματολών και των κλεφτών που έπαιξαν και αυτοί το δικό τους ρόλο στις δύσκολες στιγμές του Έθνους. Ο Διγενής πολεμά, νικά τους Απελάτες και την αμαζόνα Μαξιμώ που πηγαίνει να τους βοηθήσει. Διασκευάζοντας το μύθο του Ηρακλή με τις αμαζόνες, ο Διγενής είναι στα μάτια των παιδιών ένας αληθινά αντρειωμένος[202].

Ενώ ο Διγενής πολεμά τους απελάτες, ο Κουκής ο νάνος του κι η Ευδοκία κρύβονται στη σπηλιά. Εξερευνούν γύρω τους κάθε τι και φτάνουν σε ένα φοβερό ναό γεμάτο ψηφιδωτά[203].

Το κείμενο γίνεται διασκεδαστικό, αφού ο μικρός νάνος κάνει τα πάντα για να κάνει την Ευδοκία χαρούμενη. Έτσι παρ' όλο το κακόγουστο φτιάσιμό του γίνεται συμπαθητικός και αγαπητός στους μικρούς μαθητές.

Ο Διγενής επιστρέφει από τον πόλεμο, η καρτερική Ευδοκία τον περιμένει με λατρεία και όλα αστράφτουν γύρω από το φως της αγάπης. «Ευδοκία χαρά μου!...» «Ακρίτα μου !» είπε η λυγερή[204].

δέκα αραβικά κοντάρια [...] και τέλος το περίφημο σπαθί του Χοσρόκι βασιλιά των Περσών, που ήταν κειμήλιο στην οικογένεια του Δούκα». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 911.

199 «Ποιος το λέει;» φώναξε η Ευδοκία.
«Και στον ουρανό ν' ανέβεις, εγώ θα σε ακολουθήσω». Βλ. ό. π., σελ. 912.

200 «Ωστόσο όπου κι αν ανέβηκε ο Διγενής, σε κλεισούρες ή σε βίγλες, βρήκε τους ακρίτες στη θέση τους. Τυλιγμένοι με τις σκοτεινόχρωμες κάπες τους, με το τόξο στο χέρι και τη φαρέτρα στην πλάτη, έμοιαζαν λυκόπουλα που παραμονεύουν να ριχτούν στο κοπάδι». Βλ. ό. π. σελ. 913.

201 «Έπειτα τους μίλησε για τα καθήκοντά τους. Τα μάτια τους τέσσερα [...]. Να πιάνουν σχέση με τους απέναντι Σαρακηνούς για να μαθαίνουν κανένα μυστικό [...]. Να μαθαίνουν που είναι ποτάμι, που στενό, που πέραμα, που κεφαλάρι. Βήμα σε βήμα να εξετάζουν τον τόπο...». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 913.

202 «Έγινε φοβερή βροντή από το χτύπημα της λόγχης απάνω στο θώρακα [...] , μα τότε το κοντάρι του Διγενή έκοψε της Μαξιμώς το κοντάρι στα δυο. «Αν έχεις την παλικαριά όπως την τέχνη, Ακρίτα, είσαι ανίκητος» είπε εκείνη σκύβοντας λίγο το κεφάλι. «Κι αν είχες τέχνη όπως έχεις την παλικαριά θα ήσουν ανίκητη αμαζόνα». Βλ. ό. π., σελ. 920.

203«Αχ κυρά μου·να δεις την εκκλησία ! καλύτερη από την επισκοπή [...]. Όλο μωσαϊκό !». Βλ. ό. π., σελ. 923.

[204] Στόχοι του κειμένου κατά ενότητες.

Ενότητα Α΄. Ο συγγραφέας στοχεύει να δείξει στους μαθητές τα ήθη και έθιμα του γάμου. Η συγκίνηση, η ικανοποίηση, η χαρά και η ευχαρίστηση κορυφώνονται με τη τελετή του μυστηρίου.

Ενότητα Β΄. Πρότυπο καλού στρατιώτη: Η ενότητα αυτή μεταφέρει τους μαθητές στα σύνορα της αυτοκρατορίας. Οι Ακρίτες ήταν στρατιώτες μισθοφόροι, άγρυπνοι φρουροί, γενναίοι, διπλωμάτες και προνοητικοί.

Ενότητα Γ΄. Με την περιγραφή της φύσης στοχεύει στο να εμπλουτίσουν οι μαθητές το λεξιλόγιό τους με λέξεις και εκφράσεις εννοιολογικά απαραίτητες για τις ανάγκες της καθημερινής επικοινωνίας και για τη γλωσσική και την ευρύτερη πνευματική τους καλλιέργεια. Τα παιδιά διδάσκονται πως οι άνθρωποι έχουν ανάγκη την ομορφιά και την ξεκούραση που προσφέρει η φύση και ιδιαίτερα την πρωτομαγιά.

Ενότητα Δ.΄ Οι μαθητές μεταφέρονται στο λημέρι των Απελατών που μοιάζει με τα λημέρια των κλεφτών της επανάστασης του 1821. Οι Απελάτες – οι τρεις συμμαθητές του Διγενή από τα σχολικά χρόνια ήταν παιδιά ατίθασα. Τα παιδιά από τη σχολική ηλικία προετοιμάζονται για τη μετέπειτα πορεία τους στη ζωή. Πολλές φορές ο χαρακτήρας τους προδιαγράφεται από τη σχολική συμπεριφορά. Το σχολείο διαπλάθει τους αυριανούς πολίτες.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

4.3.8. Σαρακηνοί κουρσεύουν[205]

Στο συγκεκριμένο κείμενο περιγράφονται ο πόλεμος, οι όμορφες στιγμές, τα στρατιωτικά σχέδια. η μάχη πρόσωπο με πρόσωπο, που εναλλάσσονται με τον ύμνο στη φύση. Η αγάπη και η θυσία για την πατρίδα δυναμώνουν καθώς οι Σαρακηνοί κουρσεύουν. Απ' άκρη, σ' άκρη όλοι οι χριστιανοί βοηθούν στον αγώνα. Η Ευδοκία πείθεται τελικά να επιστρέψει στην πατρίδα και ο νάνος πιστός υπηρέτης αναδεικνύεται ήρωας, που θυσιάζεται για την πατρίδα του[206].

Όμως ο Διγενής δε δέχεται τα δώρα του Νικηφόρου Φωκά, γιατί πιστεύει πως η ευτυχία και η αγάπη δεν κατακτώνται με τα υλικά αγαθά[207]. Άλλα πράγματα έχουν αξία στη ζωή παρά τα υλικά αγαθά[208].

Ενότητα Ζ΄. Η ήττα του Κίναμου από το Διγενή δείχνει στα παιδιά ότι όποιος είναι τίμιος δικαιώνεται. Επίσης δείχνει ότι η ζωή του στρατιώτη είναι δύσκολη και ιδιαίτερα εκείνα τα χρόνια. Δεν είχε περιθώρια για διασκέδαση και έπρεπε να είναι άγρυπνος φρουρός, γιατί ο εχθρός παραμόνευε.

Ενότητα Η΄. Οι Απελάτες – ληστές κλέβουν τη γυναίκα του Διγενή και ο νάνος φαντάζει στα μάτια των παιδιών ως γίγαντας. Η ψυχική δύναμη που κρύβει μέσα του φανερώνεται στα λόγια του: | «όσο η καμήλα νιώθει στις πλάτες την καμπούρα της δε φοβάται την πείνα».

Ενότητα Θ΄. Η Μαξιμώ που παλεύει με το Διγενή. θυμίζει στα παιδιά τις αμαζόνες της μυθολογίας.

Ενότητα Ι΄. Ο Διγενής σέβεται την αντίπαλό του. Η Μαξιμώ προτιμά να πεθάνει παρά να πέσει στα χέρια του εχθρού. Οι μαθητές γνωρίζουν πως η θρησκεία και η πατρίδα ήταν για τους Βυζαντινούς δύο στοιχεία άρρηκτα συνδεδεμένα τα οποία τους κρατούσαν πιστούς στους αγώνες τους.

Ενότητα ΙΑ΄. Οι μαθητές κατανοούν πως η θρησκεία στήριζε τους Έλληνες και ότι στις δύσκολες στιγμές του πολέμου, όσοι έμειναν πίσω στήριζαν τον άμαχο πληθυσμό.

Ενότητα ΙΒ΄. Τα τραγούδια και η διασκέδαση έδιωχναν τις έννοιες του πολέμου και ξεκούραζαν τους ανθρώπους. Οι μαθητές αντιλαμβάνονται πώς γεννήθηκαν τα δημοτικά τραγούδια, οι θρύλοι , οι παραδόσεις. Επίσης μαθαίνουν πως οι νίκες του στρατού γιορτάζονται με ιδιαίτερο τρόπο.

205 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 926 – 937.

206 «Αρχή φθινοπώρου και οι καρποί βρίσκονται στ' αλώνια θημωνιές το σιτάρι, η βρώμη, το κριθάρι τ' αραποσίτι σωρός τ' αμπέλια ατρύγητα. Οι κάμποι γεμάτοι εργάτες. Τα λιβάδια γεμάτα πρόβατα, αγελάδες, καμήλες, άλογα. Οι δρόμοι γεμάτοι οδοιπόρους και τα κάστρα εύκαιρα. Παντού χαρές, τραγούδια κι ετοιμασίες για γάμους...».

«Άμα έφυγαν οι πρόσκοποι, ο Διγενής θέλησε να στείλει τη γυναίκα του στην Καισάρεια·μα η Ευδοκία δεν ήθελε με κανέναν τρόπο να χωριστεί από τον άντρα της. «Δε μ' έπεισες, αφέντη μου. Μα αφού το θέλεις, θα γίνει».

« [...] Όταν πλησίασε ο Διγενής γνώρισε τον αρχιστράτηγο Ιωάννη Κουρκούα.

Στρατηγέ μου, και συ εδώ;» ρώτησε ο Ακρίτας, σκύβοντας να του φιλήσει το χέρι.

«Τι να γίνει παιδί μου» απάντησε ο Κουρκούας.

«όταν η πατρίδα κινδυνεύει, όχι μόνο το κορμί, μα και την ψυχή του πρέπει να λησμονεί καείς»

«Στα σύδεντρα ψηλώματα έβαλε κι από τις δυο πλαγιές τους πεζούς. Στα φρύδια του δρόμου έκρυψε τους ασπιδοφόρους..., τους σφεντονίτες και τους τοξότες και εκείνους που μπορούσαν να κυλούν μεγάλα λιθάρια.

Τα μονοπάτια τα έπιασε καλά, για να μην τους πάρει ο εχθρός τις πλάτες. Έτσι τα ετοίμασε όλα και περίμενε».

«Καημένε μου μικρέ !» είπε ο Ακρίτας με θλίψη, γυρίζοντας στο νεκρό νάνο του. «Ο πλάστης μας, αδίκησε το κορμί σου, μα στόλισε την ψυχή σου με σπάνια χαρίσματα.....». «Έσκυψε και φίλησε το άσχημο κεφάλι, που τώρα ο θάνατος το έκανε ήμερο και συμπαθητικό». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 927, 929,930, 934,937. «Ήθελα να του δείξω το θαυμασμό μου και να τον ανταμείψω. Ένας τέτοιος άντρας, με δύναμη, με γνώση και με αντρεία είναι χάρισμα Κυρίου και πρέπει να το σεβαστούμε». Βλ. ό. π., σελ. 937.

207 «Άλλο τι δεν εζήλεψα μες στον απάνω κόσμο μόν τ' άλογο το γρήγορο, τα άξιο το κοντάρι και τη γυναίκα την καλή, που να τιμάει τον άντρα». Βλ. ό. π., σελ. 937.

208 Στόχοι του κειμένου κατά ενότητες.

Ενότητα Α΄. Οι μαθητές διαπιστώνουν ότι οι Σαρακηνοί δημιουργούσαν πολλά προβλήματα στους Βυζαντινούς. Επίσης μαθαίνουν τον τρόπο ζωής των Βυζαντινών και επιβεβαιώνουν την άρρηκτη συνέχεια της φυλής μας, που στην ιστορία ονομάζεται ομότροπον (κοινός τρόπος ζωής). Ακόμη διαπιστώνουν την αρχή της παρακμής, αφού η συγκέντρωση της γης σε δυνατούς και ο έλεγχος των αγροτικών πληθυσμών απειλεί τη συνοχή της αυτοκρατορίας και την εδαφική της ακεραιότητα.

Ενότητα Β΄. Ο Διγενής που αντιπροσωπεύει τον απλό Έλληνα στρατιώτη, παίρνει μόνος την απόφαση να υπερασπιστεί την πατρίδα, αφού το Βυζάντιο παίρνει το δρόμο της παρακμής. Συγκρούεται, όμως εσωτερικά γιατί

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

4.3.9. Το στοιχειωμένο λάφι[209]

Το συγκεκριμένο κείμενο ξεκινάει με την περιγραφή της φύσης υμνώντας τις ομορφιές της, και καταλήγει στο θάνατο του «αντρειωμένου»[210].

Ο Διγενής φτιάχνει το παλάτι του. Αφιερώνεται μεγάλο μέρος στην περιγραφή του κτιρίου και των αυλαίων χώρων. Σε μια ολόκληρη ενότητα περιγράφεται η τεχνική του χτίσματος και η χλωρίδα του κήπου[211].

Επίσης διδάσκεται στους νεότερους η Ελληνική μυθολογία και η Παλαιά Διαθήκη[212].

Μετά την αίγλη και την ευτυχία του ζευγαριού στο παλάτι του Ευφράτη, έρχεται η στενοχώρια και η δυστυχία. Πρώτα χάνεται ο πατέρας του Διγενή, ο Αμιράς. Ο Διγενής εκτελεί το χρέος που αρμόζει σε κάθε παιδί απέναντι στο νεκρό γονιό, και τον θάβει με

αφήνει πίσω την οικογένειά του. Μαζί με τον άνδρα - Διγενή είναι και η Ευδοκία - γυναίκα η οποία διακατέχεται από εθνική συνείδηση δείχνοντας πως η γυναικεία μορφή ήταν παρούσα στις δύσκολες στιγμές τους Έθνους,.

Ενότητα Γ΄. Τα παιδιά γνωρίζουν τους Σαρακηνούς και αντιλαμβάνονται τις αδυναμίες του Βυζαντίου και την εξασθένιση της άμυνάς του.

Ενότητα Δ΄. Οι μαθητές αντιλαμβάνονται πόσο απαραίτητη είναι η εμπειρία των παλαίμαχων στρατιωτικών στις δύσκολες στιγμές της πατρίδας.

Ενότητα Ε΄. Επίσης γνωρίζουν τους Άραβες και τον πολιτισμό τους, σε εποχή ακμής. Ακόμη τις επιδρομές, τις λεηλασίες και τη βία που αποτελούσε στοιχείο του Μωαμεθανισμού. Μάλιστα το ίδιο το Κοράνι τους παρακινούσε με τη φράση «Πολεμήστε τους εχθρούς σας στον πόλεμο για τη θρησκεία».

Ενότητα ΣΤ΄. Οι μαθητές αντιλαμβάνονται πως η εξάπλωση του Μωαμεθανισμού είναι αποτέλεσμα του θρησκευτικού πολέμου. Η περιγραφή των αιχμαλώτων, των λαφύρων και των λεηλατημένων περιοχών δημιουργεί στους μαθητές το αίσθημα της εκδίκησης. Και ο Διγενής – Έλληνας είναι αυτός που αναλαμβάνει αυτό το έργο.

Ενότητα Ζ΄. Η ένταση των γεγονότων προκαλεί ποικίλα συναισθήματα στους μαθητές που χαλαρώνουν στο τέλος της ενότητας με αστεία και παιχνίδια. Επίσης γνωρίζουν την αρχή της παρακμής της αυτοκρατορίας, αφού οι κάτοικοι της επαρχίας εγκαταλελειμμένοι έχουν ως τελευταία τους ελπίδα την πίστη στο Χριστό. Στο τέλος της ενότητας οι μαθητές αποφορτίζονται από την ένταση των γεγονότων με αστεία και το μάθημα διεξάγεται σε ατμόσφαιρα χαράς και παιχνιδιού.

Ενότητα Η΄. Στο πρόσωπο του νάνου τα παιδιά βλέπουν το πρότυπο της αγωνιστικότητας, της αξιοσύνης, του ηρωισμού και της αγάπης για την πατρίδα.

Ενότητα Θ΄. Η αυτοθυσία του νάνου, καλλιεργεί στους μαθητές την εθνική συνείδηση. Ένα άτομο με ιδιαιτερότητες δείχνει το δρόμο της ζωής που είναι γεμάτος με αξίες και ιδανικά. Περνά το μήνυμα στα παιδιά πως οι ήρωες πρέπει να τιμούνται για τα κατορθώματά τους, άσχετα από το ανάστημά τους και την κορμοστασιά τους. Ο ηρωισμός βγαίνει από την ψυχή. Όταν το λέει η ψυχή, το σώμα υπακούει, είτε είναι ρωμαλέο είτε είναι ανάπηρο. Έτσι ακριβώς έγινε και με το νάνο υπηρέτη

Ενότητα Ι΄. Οι εμφύλιες διαμάχες για θέσεις και αξιώματα δείχνουν στους μαθητές τα ελαττώματα της φυλής μας. Κατανοούν το δεσμό του Ελληνισμού με το Χριστιανισμό.

Ενότητα Κ΄. Ο συγγραφέας διδάσκει στους μαθητές πως οι ηθικές και πνευματικές αξίες είναι μεγαλύτερες από τις υλικές και τα πιο απλά πράγματα της ζωής έχουν μεγαλύτερη αξία. Διακρίνεται ακόμη η προσπάθειά του να οδηγήσει τους μαθητές σε μια εθνική ιδεολογική προσέγγιση της περιόδου αυτής.

209 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 937 – 945.

210 «Ο Ευφράτης ποταμός έλεγαν οι παλαιοί πως είναι ο πιο όμορφος από τους ποταμούς του κόσμου. Έχει την πηγή του μέσα στον παράδεισο και για τούτο το νερό του είναι άσπρο σα γάλα και μοσχοβολάει τόσο[...].». Βλ. ό. π., σελ. 937.

211 «Ο Διγενής Ακρίτας [...] αποφάσισε εκεί να χτίσει το παλάτι του.». «Με Σαρακηνούς τεχνίτες, που ήταν τότε οι καλύτεροι στα ποτιστικά έργα, έφερε το νερό του ποταμού κι έκαμε έναν κήπο καλύτερο κι απ΄ τον κήπο της Εδέμ».

«Στη μέση του κήπου έκαμε μια μεγάλη δεξαμενή σκεπασμένη με περιπλοκάδες. Μέσα στις περιπλοκάδες έκρυψε διάφορα γλυκόλαλα πουλιά, καμωμένα από χρυσάφι και ασήμι με τη λαλιά του. Έτρεξαν φυσικά και τα αληθινά πουλιά, να φτιάσουν εκεί τις φωλιές τους. Κελαηδούσαν τα ψεύτικα, απαντούσαν τ' αληθινά κι έτσι δεν έπαυε ο κελαηδισμός μέρα και νύχτα». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 938.

212 «Το Δαβίδ, που με τη σφεντόνα να σκοτώνει το Γολιάθ. Αλλού τον Ηρακλή να πνίγει το λιοντάρι της Νεμέας τον Αχιλλέα να μονομαχεί με τον Έκτορα και το Μέγα Αλέξανδρο να πολεμά τις αμαζόνες...» . Βλ. ό. π., σελ. 938.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τιμές και δόξα[213]. Μετά το θάνατο του πατέρα του, έχει κοντά του και την μητέρα του. Ζουν και οι τρεις τους ευτυχισμένοι για λίγο, δείχνοντας σεβασμό στη γερόντισσα. Ο Διγενής βέβαια έχει μεγάλο καημό που δεν απόχτησε διάδοχο. Όμως με την γυναίκα του, που την υπεραγαπά, ζει ευτυχισμένος[214]. Στη συνέχεια έχουμε μια σειρά από θλιβερά γεγονότα. Μετά το θάνατο του πατέρα του, χάνει και την μητέρα του[215].

Το κείμενο οδηγεί το μαθητή στο θάνατο του αντρειωμένου. Το «στοιχειωμένο λάφι» θα γίνει η αιτία να θανατωθεί ο υπεράνθρωπος ήρωας. Με υπερβολές, όπως άλλωστε ταιριάζουν στα ακριτικά τραγούδια, κυνηγά ο Διγενής με πάθος τα αγρίμια και ανάμεσά τους σκοτώνει και το ελάφι[216].

Εντύπωση κάνει η περιγραφή του Χάρου και η συνομιλία του με το Διγενή, καθώς και το πάλεμα μαζί του[217]. Ως το τέλος του αναγνωστικού κειμένου ο Διγενής Ακρίτας δείχνει φοβερή αντίσταση, δεν παραδίδεται, και παλεύει με το Χάρο. Στο τέλος όμως χάνει τη μάχη με το θάνατο[218]. Τότε τον πιάνει τέτοιο ρίγος που κάνει το κρεβάτι να τρίζει και να σείεται ολόκληρο το σπίτι[219].

Παρά τα παρακάλια της Ευδοκίας στον «πολυεύσπλαχνο Θεό» να σώσει τον άντρα της, γίνεται εντελώς το αντίθετο και μαζί μ' αυτόν πεθαίνει κι εκείνη, δείχνοντας την αφοσίωση, την πίστη και την αγάπη της στο σύζυγό της[220]. Έτσι, πεθαίνοντας και οι δυο μαζί πέφτει ελαφρότερα στα παιδιά ο θάνατος του αντρειωμένου, δημιουργώντας μια χαρμολύπη.

Το κείμενο τελειώνει με το γνωστό ακόμα και σήμερα δημοτικό τραγούδι που είναι γεμάτο υπερβολή και μιλάει για το θάνατο του «αντρειωμένου»[221].

213«Πήρε τη δέσποινα Ειρήνη, πήρε το λείψανο του πατέρα του και γύρισε στον Ευφράτη. Εκεί τον έθαψε με τιμές και δόξες και μοίρασε χρήματα, στους φτωχούς και στα μοναστήρια για την ψυχή του». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 939.

214«Άμα απότρωγαν ο Διγενής έπαιρνε την κιθάρα του και τραγουδούσε μαζί με τη γυναίκα του. Έπειτα άρχιζαν τραγούδια του χορού και η κόρη χόρευε [...]. Έτσι ευφραίνονταν αληθινά η μητέρα με τα παιδιά της. Καμιά λύπη δεν είχε ο Διγενής, μόνο που δεν απόχτησε παιδί ν' αφήσει στην πατρίδα». Βλ. ό. π., σελ. 940.

215«Στο μεταξύ πέθανε κι η μητέρα του [...]. Τότε δα ήταν που λυπήθηκε για καλά. Για να ξεχάσει γύρευε αφορμή να τρέξει σε κινδύνους, μα κινδύνους δεν έβρισκε πια. [...]. Δεν του έμεινε λοιπόν άλλο τώρα παρά το κυνήγι και τ' άλογα». Βλ. ό. π., σελ. 940.

216 «Τριακόσια αρκούδια σκότωσε κι εξηνταδυό λιοντάρια και εκεί που πήγαινε ζητώντας κι άλλα θηρία βλέπει μπροστά του ένα μεγάλο λάφι ![...]. Ετοίμασε το τόξο του, έβαλε σαΐτα κι έρριξε [...]. Το κόκκινο αίμα του καθώς χυνόταν ζεστό απάνω στο χορτάρι ανάδινε τριαντάφυλλα και ρόδα». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 940. «Είχε σταυρό στα κέρατα κι αστέρι στο κεφάλι κι ανάμεσα στα δίπλατα είχε την Παναγία». Βλ. ό. π., σελ. 941.

217 «[...] Τότε φανερώθηκε μπροστά του ένας ξεκάλτσωτος και αναμαλλιάρης».
«Είχε του ρίσου τα πλουμιά, της αστραπής τα μάτια». Βλ. ό. π., σελ. 942.

218«Μεμιάς πετάχτηκε από τη θέση του ένας χρυσός αετός, βρόντηξε τα μεγάλα του φτερά, ζυγιάστηκε απάνω από τον Ακρίτα και τον χτύπησε στο κεφάλι με τα νύχια του. Ένα «ό!» ακούστηκε, βαθύ και βαρύ, σα να στέναξε η πλάση» «[...]. Βλ. ό. π., σελ. 944.

219 «Μα τι έχεις !» τον ερώτησε ανήσυχη η γυναίκα του.
«Θα χωρίσωμε !...» της είπε με θλιμμένη φωνή». Βλ. ό. π., σελ. 944.

220 «[...]. Έβαλε μια φωνή, αγκάλιασε τον άντρα της και οι βάγιες που έτρεξαν στη φωνή της τους βρήκαν και τους δυο νεκρούς». Βλ. ό. π., σελ. 945.

221 Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 945.
Στόχοι του κειμένου κατά ενότητες.
Ενότητα Α΄. Ο συγγραφέας αναφέρει πως ο Διγενής χτίζει το παλάτι του δίπλα στον Τίγρη και στον Ευφράτη. Έτσι οι μαθητές γνωρίζουν τα σύνορα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, όπως αυτά διαμορφώθηκαν από τις επιδράσεις των ανθρώπων και των γεωφυσικών φαινομένων. Επίσης τα προϊόντα, την πανίδα και τη χλωρίδα καθώς και τα πολιτιστικά στοιχεία που επηρέασαν το Βυζάντιο, ιδιαιτέρως τις καλές τέχνες, την αραβική βιοτεχνία, την ανάπτυξη της γεωργικής και αρδευτικής τέχνης και τη διάδοση φυτών της Ανατολής, στην Ευρώπη. Ακόμα γνωρίζουν την

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Πίνακας 4

ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟ Ε΄ ΤΑΞΗΣ	
1	**Η γέννηση του αντρειωμένου**
2	**Μοναστήρι και σχολείο**
3	**Το κυνήγι**
4	**Το Άγιο μαντήλι**
5	**Η εκστρατεία της Κρήτης**
6	**Το κάστρο της Κυράς**
7	**Οι απελάτες**
	Σαρακηνοί κουρσεύουν
	Το στοιχειωμένο λάφι

ανάπτυξη της βυζαντινής τέχνης και συγκεκριμένα την αρχιτεκτονική, τη ζωγραφική, τη γλυπτική και τη μικροτεχνία. Ιδιαίτερα εντυπωσιάζονται από την τεχνική των ψηφιδωτών.

Ενότητα Β΄. Το κείμενο αναφέρεται στην ακμή που γνώρισε η αυτοκρατορία επί Νικηφόρου Φωκά. Ο Διγενής ενταφιάζοντας τον πατέρα του και προστατεύοντας τη χήρα μητέρα του δείχνει στους μαθητές το χρέος απέναντι στους γονείς.

Ενότητα Γ΄. Χαρακτηριστικό πρόσωπο και σημαντική μορφή της οικογένειας είναι η μάνα. Ιδιαίτερα, όταν πεθαίνει, η λύπη και η στενοχώρια των παιδιών είναι μεγάλη. Η απώλειά της δημιουργεί άσχημα συναισθήματα και αλλαγή συμπεριφοράς. Ακόμη και ο Διγενής μπροστά στο θάνατο της μητέρας του λυγίζει.

Ενότητα Δ΄. Στη συγκεκριμένη ενότητα είναι φανερή πια η παρακμή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και τα παιδιά ετοιμάζονται για το θάνατο του Διγενή.

Ενότητα Ε΄. Ο Χάρος εμφανίζεται στα μάτια των παιδιών όπως τον θέλει ο λαός. «Ξεμαλλιάρης και ξεκάλτσωτος» που «έχει του ρίσου τα πλουμιά της αστραπής τα μάτια». Οι μαθητές προετοιμάζονται για την άνιση μάχη του Διγενή με το Χάρο και διαισθάνονται ότι ο Χάρος θα είναι ο νικητής.

Ενότητα Ζ΄. Ο Διγενής επιστρέφει στο σπίτι, ξαναβρίσκει τη δύναμή του και δαμάζει το φόβου του θανάτου. Δέχεται να παλέψει. Οι μαθητές γνωρίζουν το υψηλό φρόνημα και την ανδρεία του Διγενή που αγωνίζεται με το Χάρο στα μαρμαρένια αλώνια. Ο συγγραφέας υπονοεί τη μακρόχρονη και άνιση πάλη των φρουρών της Βυζαντινής αυτοκρατορίας που με ανδρεία αντιστάθηκαν στους Άραβες.

Ενότητα Η΄. Στην τελευταία ενότητα ο Διγενής αντιστέκεται στο Χάρο, δυνατός και υπεράνθρωπος στη ζωή και στο θάνατο. Ο Χάρος όμως νικάει το Διγενή και τη γυναίκα του. Οι μαθητές καταλαβαίνουν ότι με την ήττα του βυζαντινού κράτους χάνεται η ελευθερία. Ο Διγενής είναι το σύμβολο της μακραίωνης πάλης του Ελληνισμού προς το Μωαμεθανισμό, η οποία συνδέει το μεσαιωνικό με το νέο ελληνικό κόσμο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

4.4. Το αναγνωστικό Ραζακί Σταφύλι

Το αναγνωστικό «Ραζακί σταφύλι» εκδόθηκε σε τέσσερις εκδόσεις, την πρώτη το 1932 με εικονογράφηση Γερμενή και την τέταρτη το 1933. Είναι ανατύπωση των λογοτεχνημάτων των αναγνωστικών Γ΄ και Δ΄ Δημοτικού Καρκαβίτσα - Παπαμιχαήλ. Το επιμελήθηκε ο Παπαμιχαήλ (Νώντας Έλατος) βάζοντας στα δικά του κείμενα το ψευδώνυμό του και τ᾽ όνομα του Καρκαβίτσα στα διασκευασμένα δικά του[222]. Το συγκεκριμένο αναγνωστικό με γλώσσα απλή και κατανοητή περιέχει βιώματα από την καθημερινή πραγματικότητα και οδηγεί το παιδί στη γνωριμία του με τον κόσμο που το περιβάλλει.

Ο Ν. Έλατος φαίνεται ότι προσπάθησε να οικειοποιηθεί την εργασία του Α. Καρκαβίτσα στη συγγραφή των αναγνωστικών. Παρουσιάζει τον Α. Καρκαβίτσα ως απλό επόπτη, διορθωτή ή διασκευαστή της εργασίας του. Μάλιστα, με ολόκληρο δικαστικό αγώνα, που τελικά πήγε χαμένος, ζήτησε να πάρει από τη χήρα του Α. Καρκαβίτσα τα δικαιώματα των σχολικών βιβλίων. Τύπωσε σε δική του έκδοση το Αναγνωστικό «Το ραζακί σταφύλι», μεταμορφώνοντας τα κείμενα και ξεχωρίζοντάς τα, σε δικά του και του Α. Καρκαβίτσα.

---

[222] Η συνεργασία μου με τον Καρκαβίτσα (ένα χρονικό του Νώντα Έλατου (Επαμεινώνδα Παπαμιχαήλ).

Στη γλωσσική μεταρρύθμιση από το 1917 – 1920 εγκριθήκανε μοναδικό το «Αλφαβητάριό» μου με την πρώτη λέξη «μάνα», ο «Πέτρος Λάρας» Δευτέρας (1917), το «Αναγνωστικό Γ΄ Δημοτικού» ρετουσαρισμένο απ᾽ τον Καρκαβίτσα (1918), το «Η Πατρίδα μας» Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ (1919) και ο «Διγενής Ακρίτας» Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ (1920)...Τώρα είναι αστείο και να το φανταστή κανείς, πως στα δύο χρόνια κἀι στις λίγες στιγμές που έβλεπα τον Καρκαβίτσα, γράψαμε τρία βιβλία !!! Μήτε να τα ρετουσάρουμε δεν προφταίναμε, αν δεν ήταν έτοιμα. Και ακριβώς γι᾽ αυτό το δέχτηκε ο Καρκαβίτσας, γιατί του πήγα την εργασία μου και πρώτο το πολυθρύλητο «Ραζακί σταφύλι»,-που γράφτηκε στη Γερμανία από μια τραγική ιστορία δική μου, και όταν έμαθα από τον καπνοπώλη του Μονάχου Παπαστάθη, πως ο Γκύζης πεθαίνοντας του ζήτησε ροζακί σταφύλι. Δέχτηκε ακόμα (ο Καρκαβίτσας), γιατί είδε πως οι δύο μας έχουμε την ίδια αστείρευτη πηγή, του λαού τη γλώσσα και τα προϊόντα της, πως είμαστε κι οι δύο ζωγράφοι της ελληνικής ζωής, χωρίς να παίρνουμε θέση, και πως είχε υποχρέωση να μην αφήσει το έργο του, γιατί τον καταδιώξανε οι Βενιζελικοί, κι όχι ο Βενιζέλος, άδικα. Ακόμη δέχτηκε, γιατί έμαθε, πως οι δυο μας είχαμε την ίδια τραγική τύχη. Δεν είμαστε ασκητές, όπως μπορεί να νομίσει κανείς. Θέλαμε κι εμείς να χαρούμε τη ζωή και μας άξιζε. Γιατί όχι; Όμως υποτάξαμε τον εαυτό μας στον κλήρο που μας έλαχε. Να γιατί τα διεξεδίκησε τα έτοιμα έργα μου σα να ήτανε δικά του, και δεν άφησε τον Τριανταφυλλίδη να του αλλάξει ούτε την άνω τελεία. Τι νέο γράψαμε; Εκείνος το πρώτο μέρος του «Διγενή Ακρίτα» κι εγώ το δεύτερο. Και τον έγραψε γιατί τον εδούλευε στο μυαλό του όλη του τη ζωή το Διγενή. Ήθελε να μπορούσε να πάει στα μέρη που λέει το βυζαντινό έπος πως έζησε (ο Διγενής). Και πάλι σαν παιδαγωγός εγώ όρισα τα κεφάλαια και διασκεύασα από τα έργα του μπορούν να διαβαστούν από παιδιά. Τα ξανακοίταξε, βέβαια, πολλές φορές, ώσπου να ειπεί : «Βάζω υπογραφή, Έλατε!». Ο εκδότης Δημητράκος μου είπε τότε πως δεν εκάλυψε μήτε τα έξοδά του από το «Διγενή»! Και όμως αυτό δεν τολμούσα να το είπω στον Καρκαβίτσα. Και πλήρωσα όπως γράφει η απόδειξη της εποχής εκείνης, δέκα χιλιάδες μεταλλικές δραχμές!... Οι ανταγωνιστές μου ζητάνε να βρούνε λογοτέχνες. Νομίζουν πως η επιτυχία μου χρωστιέται στους συνεργάτες μου, πως αυτοί βγάζουνε τα βιβλία απανωτά και γρήγορα. Δεν πιστεύουν πως εικοσιπέντε χρόνια εργάζομαι από τη μια μετά τα μεσάνυχτα ως τις πέντε το πρωί. Μήτε ξέρουνε να κατατοπίσουνε τους λογοτέχνες, τι ζητάνε απ᾽ αυτούς. Και αυτοί το βρίσκουνε φυσικό να λαβαίνουνε μέρος στο πλούσιο τραπέζι ρετουσάροντας, αλλά μη τολμώντας και να διεκδικήσουνε ως δικά τους λογοτεχνικά βιβλία, όπως ο Παπαντωνίου τα «Ψηλά Βουνά» Μα τι είναι επί τέλους το «Ραζακί σταφύλι». Το ετοίμασα βαριά άρρωστος πέρσι και συνταιριάζοντας μεθοδικά τα ιστορικά κομμάτια από την «Πατρίδα μας» και του «Αναγνωστικού Γ΄ Δημοτικού» Καρκαβίτσα – Παπαμιχαήλ, και προσθέτοντας και άλλα κομμάτια άλλων συγγραφέων, τυπωμένα σ᾽ άλλα μου βιβλία. Είχα δικαίωμα να το κάνω, γιατί πέρασε από τότε που πρωτοδημοσιευτήκανε δεκαετία, σύμφωνα με το νόμο περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Και κατά τον τελευταίο νόμο σε μένα θα δινότανε η άδεια εκτυπώσεως και κυκλοφορίας που είχα υποβάλει αίτηση. Και όμως βρήκανε μια υπηρέτρια του Καρκαβίτσα, που για την περιποίηση που του έκανε της άφησε τα φιλολογικά του έργα ο μακαρίτης, και άλλοι διαπραγματευθήκανε την αγορά και ο Δημητράκος το αγόρασε!! Και... το τύπωσε . Αγόρασε δηλαδή ολόφρεσκον αέρα. Η απόφαση (η δικαστική) βγήκε σύμφωνα με το δίκαιο, όμως αυτός δεν ησύχασε. Εγώ βρήκα το ψυχικό σθένος να στέκουμε ακόμα στα πόδια μου. Τα αποτελέσματα της ελευθερίας μου έγιναν ευθύς πρόδηλα. Το «Ραζακί σταφύλι» στου Κολλάρου το βιβλιοπωλείο βγήκε όσο κανένα βιβλίο ως τα τώρα. Του χρόνου δεν θα έχει έγκριση η νέα έκδοση με τη φετινή. Και μόνο που ανέλαβε την έκδοση ο Κολλάρος, ένας εκδότης, που δε ζήτησε ποτέ να βλάψει τους συναδέλφους του, έπρεπε να κάμει τους άλλους εκδότες να σταθούνε με σεβασμό. Δεν θα το έπαιρνε, αν υπήρχε και η ελάχιστη αμφιβολία. Ότι δεν είμαι εγώ ο μόνος κύριος και κάτοχος του βιβλίου μου : «Το ραζακί σταφύλι» βλ. Εφημερίδα «Δημοκρατία» 4. 12. 1932, σελ. 3α. [=Α. Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, τ. Ε΄,σ.357-365.

Αποδείχτηκε όμως ότι το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας που αφορά το γράψιμο, τη διαμόρφωση των κειμένων ακόμα και την εικονογράφηση ανήκει στον Α. Καρκαβίτσα. Ο Α. Καρκαβίτσας δεν ενδιαφερόταν για δάφνες. Από τη μια η αγάπη του για την παιδεία και τη γλώσσα, και από την άλλη η αδυσώπητη ανάγκη του βιοπορισμού, τον ανέδειξαν σε σχολικό συγγραφέα[223]. Τα κείμενα του αναγνωστικού «Ραζακί Σταφύλι» περιέχονται στα συγκεκριμένα αναγνωστικά τα οποία παρουσιάζονται και αναλύονται στην παρούσα έρευνα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ[224]

Πίνακας 5

Το αναγνωστικό «Ραζακί Σταφύλι»		
1	**Ο παππούς**	Α .Καρκαβίτσα, σελ. 3-7, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης .
2	**Ο μπαρμπα-Γιώργης**	Νώντα Έλατου – Α. Καρκαβίτσα, σελ.8-14, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης .
3	**Στην Κατερινιώ μου**	Νώντας Έλατος, σελ.8-14.
4	**Το ναυτόπουλο**	Α. Καρκαβίτσα, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης .
5	**Ο κυρ-Βοριάς**	Α. Καρκαβίτσα, σελ.25-26, από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης .
6	**Ο Μάνθος**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ.27-35, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
7	**Αυτό δεν μου το 'πε κανείς**	Νώντα Έλατου, Α. Καρκαβίτσα, σελ.36-42, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
8	**Το τέλος της καραβιού**	Νώντα Έλατου, Α. Καρκαβίτσα, σελ.43-48, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης .
9	**Κρίμα να χαθεί η μαυρομάτα**	Νώντα Έλατου, Α. Καρκαβίτσα, σελ.49-52, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
10	**Είδες άσπρο κόρακα**	Νώντα Έλατου, Α. Καρκαβίτσα, σελ.53-58, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
11	**Μία δίκη**	Νώντα Έλατου, Α. Καρκαβίτσα, σελ.59-64, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
12	**Το ραζακί σταφύλι**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ.65-70, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
13	**Το ελληνικό χώμα**	(Γεώργιος Δροσίνης) Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ.71, ποίημα
14	**Της αφήσουμε της γέρους**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ.72-79, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
15	**Το τελευταίο λείψανο**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ.80-86, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.

[223] Βλ. Ανδρέα Καρκαβίτσα, Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, τ. Ε΄,σελ.364-365.

[224] Δίπλα σημειώνουμε από ποια αναγνωστικά είναι παρμένα τα κείμενα π.χ. «Ο παππούς» είναι ανατύπωση από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης Α. Καρκαβίτσα –Νώντα Έλατου 1919.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

16	**Η άνοιξη**	ποίημα Δημοτικού. Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 87.
17	**Ο κήπος την άνοιξη**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 88-91, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
18	**Ο κότσυφας**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 92-97, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
19	**Το μετάξι**	Νώντας Έλατος, Α .Καρκαβίτσας, σελ. 98-104, , από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
20	**Το μνήμα της μάνας**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 105-114, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
21	**Η άσπρη πεταλούδα**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 115-120, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
22	**Ο αμπελουργός**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 121-128, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
23	**Η σουσουράδα**	Νώντα Έλατου, Α. Καρκαβίτσα, σελ. 129-134, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
24	**Η σουπιά**	Νώντα Έλατου, Α. Καρκαβίτσα, σελ. 134-141, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
25	**Η ιστορία της δαχτυλήθρας**	Νώντα Έλατου, Α. Καρκαβίτσα, σελ. 142-149, από το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης.
26	**Ο τυφλοπόντικας**	Νώντα Έλατου, Α. Καρκαβίτσα, σελ. 150-179, από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης.
27	**Η αλεπού και ο σκαντζόχοιρος**	Νώντα Έλατου, Α. Καρκαβίτσα, σελ. 180-192, από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης.
28	**Τα κάρβουνα και ασβέστης**	Νώντα Έλατου, Α. Καρκαβίτσα, σελ. 193-194, από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης.
29	**Το λιβάδι**	ποίημα, Γεώργιος Δροσίνης, Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 198.
30	**Μεσημέρι**	ποίημα, Γεώργιος Δροσίνης, Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 199.
31	**Το δειλινό**	ποίημα Κ Χατζόπουλου
32	**Χιονισμένη νύχτα**	ποίημα Κ. Χατζόπουλου
33	**Η άνοιξη**	ποίημα Ι. Βηλαρά
34	**Τέσσερα αδέρφια**	ποίημα Α. Πάλλη
35	**Βαριά της' αλέτρι**	ποίημα Α Φωτιάδη
36	**Φαέθοντας**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 206-214, από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης.
37	**Αργοναύτης Αγκαίος**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσα, σελ. 215-217, από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης.
38	**Ερυσίχθονας**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 218-222, από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης.
39	**Ο Μίδας**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 223-226, από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης.
40	**Ο Φιλήμονας**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 227-232,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

		από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης.
41	**Η θυσία της Ιφιγένειας**	Νώντας Έλατος, Α .Καρκαβίτσας, σελ. 233-238, από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης.
42	**Ο Έχτορας**	Νώντας Έλατος, Α .Καρκαβίτσας, σελ. 239-240, ποίημα, Ιωάννης Πολέμης.
43	**Ο Φιλοκτήτης**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 241-247, από το αναγνωστικό της Γ΄ τάξης.
44	**Οι αγώνες, (ποιήματα) Ιωάννη Πολέμη:Το τρέξιμο/ Το πάλεμα/ Το πήδημα,**	Νώντας Έλατος, Α. Καρκαβίτσας, σελ. 248-249.
45	**Ο γεροπλάτανος**	ποίημα Α. Φωτιάδη, σελ. 250
46	**Ο τραγουδιστής**	ποίημα Ζ. Παπαντωνίου, σελ. 252
47	**Θέλω να χτίσω ένα σπιτάκι**	ποίημα Κ. Παλαμά σελ. 255
48	**Ο γυρισμός του ξενιτεμένου**	ποίημα δημοτικό σελ. 257
49	**Δε σε ξεχνώ**	ποίημα Ν. Δαμιράλη σελ. 259
50	**Ο αποχαιρετισμός**	ποίημα δημοτικό σελ. 260

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.5.. ΠΑΙΔΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

4.5.1. Διηγήματα Παιδικά

4.5.1. 1. Η Θάλασσα[225]

Στη «Θάλασσα» ο Αντρέας Καρκαβίτσας μεταφέρει το χαρακτηριστικό στοιχείο της αειφυγίας του στο μικρό ήρωα του κειμένου, που θέλει πάρα πολύ να ταξιδέψει στην αγκαλιά της και να τη γνωρίσει από κοντά.
Τον διακατέχει βαθιά επιθυμία να ριχτεί στην αγκαλιά της και να ζήσει πέρα για πέρα τις χαρές, τις φουρτούνες, την οργή και τη γαλήνη της. Τα παιδιά των νησιών θέλουν να μιμηθούν τη φυγή των ναυτικών γονιών τους[226]. Ακόμη και στις αρνητικές στιγμές βλέπει τη μοναδικότητα της ζωής του ναυτικού και την ικανοποίηση που προσφέρουν καταστάσεις που οι άλλοι δεν μπορούν να ζήσουν[227].
Όμως γρήγορα έρχεται η απογοήτευση για το παλικάρι που αναγκάζεται να παντρευτεί και να μείνει στο νησί. Κι από ναυτικός γίνεται γεωργός.

4.5.1.2. Με το σιδηρόδρομο[228]

Στο συγκεκριμένο κείμενο ο συγγραφέας παρουσιάζει την αντίδραση του απλού ανθρώπου του χωριού και την αντίστασή του, σε κάθε τι καινούριο που έχει σχέση με την τεχνολογία. Ο γερο – Πουρνάρας – ο νουνός του ήρωα της ιστορίας - πανικοβάλλεται όταν ακούει για το σιδηρόδρομο που θα ενώσει τη Λαμία με τη Λάρισα[229]. Όμως σιγά σιγά μαλακώνει. Ξεπερνά τις φοβίες του και ανεβαίνει στο τρένο.

4.5.1.3.. Το καραβάνι [230]

Με λεπτομερή περιγραφή ο συγγραφέας μεταφέρει τα παιδιά στη ζωή της ερήμου. Εκεί που δεν υπάρχουν μόνιμες κατοικίες, που οι άνθρωποι συνέχεια ταξιδεύουν και μετακινούνται ακούραστα. Εκεί που δεν κυκλοφορούν αυτοκίνητα, παρά καμήλες. Ένας ολόκληρος κόσμος ζει ακούραστα και ρυθμικά. Τα παιδιά μαθαίνουν τη ζωή των Βεδουίνων, το επάγγελμά τους που δεν είναι άλλο από το εμπόριο και ταξιδεύουν μαζί με το συγγραφέα σε μέρη άγνωστα[231].

---

[225] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 946 – 953.
[226] «Ναι, την αγαπούσα τη θάλασσα ! Την έβλεπα ν' απλώνεται σα ζαφειρένια πλάκα, από το ακρωτήριο ως πέρα στον ορίζοντα και προσπαθούσα να μάθω το μυστικό της. [...]. Τα σταχτόμαυρα πανιά, τα ολοφούσκωτα, μου έταζαν άλλους τόπους, άλλους ανθρώπους, πλούτη και χαρές. Έτσι κατάντησε η ψυχή μου να μην έχει άλλον πόθο νύχτα μέρα παρά το ταξίδι». Βλ. ό. π., σελ. 946.
[227] «... Τον φοβόμουν πάντα το θείο μου. Ήταν άγριος και κακός σε μένα, όπως και στους ναύτες του. «Κάλλιο σκλάβος στο Αλγέρι παρά με τον Καλιγέρη» έλεγαν για να δείξουν την απονιά του. Μα τώρα τα λησμόνησα όλα». «Να πατήσω μια στο καράβι, του είπα, και δουλειά όση θέλεις». Βλ. ό. π., σελ. 947.
[228] Βλ. ό. π., σελ. 953 – 958.
[229] Βλ. ό. π., σελ. 952.
[230] .Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 958 – 962.
[231] «Και προχωρεί, προχωρεί το καραβάνι και δε φτάνει στην όαση. Τη βλέπει αντίκρυ του, μα δεν τη φτάνει· σα να έχει πόδια κι εκείνη και να τραβιέται πίσω [...]. Και το πιο παράξενο που οι καμήλες δε δείχνουν καμιά χαρά, σα να μην πήραν μυρωδιά το νερό που λάμπει αντίκρυ τους». Βλ. ό. π., σελ. 761.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.5..1.4. Το Μέγα Σπήλαιο [232]

Ο προορισμός του ταξιδιώτη μας, που ταξιδεύει με τον οδοντωτό, είναι το Μ. Σπήλαιο. Γι' αυτό και ο συγγραφέας αναφέρεται στην ιστορία του Μοναστηριού που είναι παρμένη μέσα από την παράδοση, τη μυθολογία και τους θρύλους[233].

4.5.2. Διηγήματα Πραγματογνωστικά

4.5.2.1. Οι μέλισσες[234]

Περιγράφεται με λεπτομέρειες το θαυμαστό έντομο, από την ώρα της γέννησής του ως το τέλος του. Το κείμενο συνάμα αποτελεί κι έναν ύμνο προς τη φύση και τις ομορφιές της, ιδιαίτερα από το τέλος του χειμώνα ως και την άνοιξη.

4.5.2.2. Η πέρδικα [235]

Στο συγκεκριμένο κείμενο ο Α. Καρκαβίτσας παρουσιάζει τις πλουμιστές πέρδικες, σύμβολα της ομορφιάς, της χάρης και της αξιοπρέπειας, που προσπαθούν να επιβιώσουν και να προφυλαχτούν από τους εχθρούς τους με διάφορους τρόπους και τεχνάσματα.

4.5.2.3. Του λιναριού τα πάθη[236]

Ο συγγραφέας διηγείται την ιστορία του λιναριού. Πώς καλλιεργείται, πώς μεγαλώνει, πώς είναι τα άνθη του και ο σπόρος του, τις ευεργετικές ικανότητές του και τις χρήσεις του στην καθημερινή ζωή.

4.5.2.4.Κοντά το ηλιόγερμα [237]

Μέσα σ' ένα σύντομο κείμενο, παρουσιάζεται η οικογένεια της Κυρα – Μάρως: τα μικρά αλεπουδάκια, πώς τα δασκαλεύει η μάνα να βρίσκουν την τροφή τους, πώς η ίδια εξασφαλίζει την τροφή της και ακόμη και τις αντιδράσεις των άλλων ζώων που κινδυνεύουν από κείνη.

4.5.2.5. Οι σαλίγκαροι[238]

Περιγράφεται ο κόσμος των σαλιγκαριών και τα στάδια ανάπτυξής τους από το καλοκαίρι ως και την άνοιξη.

---

[232] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 963 – 968.
[233] «Στη σπηλιά φώλιαζε από καιρό πελώριος δράκοντας που καθώς ένιωσε την πύρα της φωτιάς έκαμε φτερά και πήδησε να πεταχτεί έξω [...]. Εκεί τον ήβρε η φωτιά και τον έκαψε ολόκληρο εκτός από τα μεγάλα του κόκκαλα που τα πήραν οι καλόγεροι και τα έκαμαν στηρίγματα στα βαρέλια τους». Βλ. ό. π., σελ. 965.
[234] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 972 – 984.
[235] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 984 – 991.
[236] Βλ. ό. π., σελ. 991 – 995.
[237] βλ. ό. π., σελ. 995 – 997.
[238] Βλ. ό. π., σελ. 997 – 999.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4.5.2.6.Ο δρυοκολάπτης [239]

Το κείμενο παρουσιάζει τη ζωή της οικογένειας του δρυοκολάπτη. Παίρνοντας στόμα και μιλιά οι δρυοκολάπτες μας παρουσιάζουν τη ζωή τους και το θαυμαστό κόσμο τους, δίνοντας στο κείμενο ζωντάνια.

4.5.2.7.Το αραβικό άλογο [240]

Ο συγγραφέας παρουσιάζει το αραβικό άλογο και την αξία που έχει αυτό στη ζωή του ανθρώπου.

4.5.2.8.Το λιοντάρι [241]

Με μεγαλοπρέπεια περιγράφεται η ζωή του βασιλιά των ζώων. Η τρομάρα που αισθάνονται στη θέα του άγριου ζώου, τ' αγρίμια και οι άνθρωποι της ερήμου - οι βεδουίνοι και τα κοπάδια τους –είναι μεγάλη[242].

4.5.2.9. Αλλαγμένοι τόποι[243]

Η αλλαγή του φυσικού περιβάλλοντος από τον άνθρωπο είναι το θέμα που διαπραγματεύεται ο συγγραφέας στο συγκεκριμένο κείμενο. Το φυσικό περιβάλλον άλλαξε προς όφελος των κατοίκων. Ο βάλτος αποξηράνθηκε και η δεντροφύτευση πάνω από το χωριό το έσωσε από κατολισθήσεις[244].

---

[239] Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 999 – 1006.

[240] Βλ Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1006 – 1008.

[241] Βλ. ό. π., σελ. 1008 – 1010.

[242] «Δεν μπορεί κανείς να παραστήσει με λόγια τη τρομάρα που αισθάνονται τα ζώα όταν ακούνε τη φωνή του βασιλιά τους ! Κι αυτή ακόμα η ύαινα παύει το ούρλιασμά της. Η λεοπάρδαλη βουβαίνεται ολωσδιόλου. Οι πίθηκοι σκαρφαλώνουν με φωνές στα πιο ψηλά κλωνάρια. Οι αντιλόπες τρέχουν ανάμεσα στα χαμόκλαδα σαν τρελές. Η καμήλα χωρίς να δίνει πια προσοχή στη φωνή του οδηγού της, ρίχνει το φόρτωμα και καβαλάρη και τρέχει να σωθεί. Το άλογο μαζεύεται, ανοιγοκλείνει γοργά τα ρουθούνια του και βλέπει πίσω του τρομαγμένο.». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1009.

[243] Βλ. ό. π., σελ. 1010 – 1014.

[244] «Κι εκεί που ήταν ο Βάλτος άλλα δέντρα, χωράφια και αμπέλια...αντί το βρωμερό χάνι ένα σπιτάκι ολοκάθαρο...θεόρατοι ευκάλυπτοι και καλάμια σκέπαζαν την λίμνη». Βλ. Α. Καρκαβίτσα, «Άπαντα», επιμ. Ν. Σιδερίδου, τόμ. Β΄, σελ. 1014.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας 6

Παιδικά Διηγήματα	
A	**Διηγήματα Παιδικά**
1	**Η Θάλασσα**
2	**Με το σιδηρόδρομο**
3	**Το καραβάνι**
4	**Το Μέγα Σπήλαιο**
B	**Διηγήματα Πραγματογνωστικά**
1	**Οι μέλισσες**
2	**Η πέρδικα**
3	**Του λιναριού τα πάθη**
4	**Κοντά στο ηλιόγερμα**
5	**Οι σαλίγκαροι**
6	**Ο δρυοκολάπτης**
7	**Το αραβικό άλογο**
8	**Το λιοντάρι**
9	**Αλλαγμένοι τόποι**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ καὶ ΕΠ. Γ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟ

Γ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Ἐγκρ. ἀπόφ. ἀριθ. 40120 / 25-10-18 καὶ 45546 / 5-11-18

ΕΚΔ. Γ

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΣΙΔΕΡΗΣ
ΑΘΗΝΑΙ 1920

Το εσώφυλλο της γ' έκδοσης του Αναγνωστικού της Γ' Δημοτικού

Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ καὶ ΕΠ. Γ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

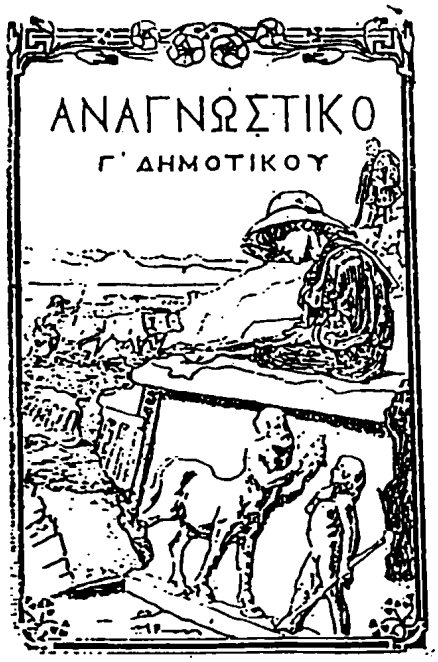

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΙΩ. Ν. ΣΙΔΕΡΗΣ — ΑΘΗΝΑΙ 19

Το εξώφυλλο της έκδοσης του Αναγνωστικού της Γ' Δημοτικού

Τα παιδιά διδάσκονται από το σοφό Κένταυρο

Ο Φαέθοντας από το ομότιτλο κείμενο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
407

«Μόλις άγγιξε το Μίδα η θυγατέρα του, έγινε ολόχρυσο άγαλμα ...»

«Ούτε αυτήν λέει ο Ηρακλής,ξεσκεπάζοντας την Άλκηστη.

Η θυσία της Ιφιγένειας.

«Τους έβαλε γλυκόπιοτο κρασί, σε κροντήρι ζωγραφισμένο ...»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η Γοργόνα
«Καράβι, καραβάκι, ζει ο βασιλιάς Αλέξανδρος ;»

Ο Φιλοκτήτης κληρωμένος στη Λήμνο.

Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και ΕΠ. Γ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Το εξώφυλλο της έκδοσης του Αναγνωστικού της Δ΄ Δημοτικού.

Από το παράθυρο του νοσοκομείου είδε το στρατό μας, να μπαίνει με σημαία στα Γιάννενα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα ἔχουν τὶς ὑπογραφὲς τῶν συγγραφέων.

Ἀ Κεκπαλίδου

Ἐ Παπαμιχαὴλ

Ἀριθ. | πρωτ. 30143 / διεκπ. | Ἐν Ἀθήναις τῇ 2 Σεπτεμβρίου 1919.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς

τὸν κ. Ἐπ. Παπαμιχαὴλ συγγραφέα διδακτικῶν βιβλίων.

Ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν ὅτι διὰ πράξεως ὑμῶν ἐκδοθείσης τῇ 7 τοῦ λήξαντος μηνὸς καὶ τῇ 10 τοῦ αὐτοῦ δημοσιευθείσης ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 50 φύλλῳ τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως ἐνεκρίθ[illegible] συμφώνως πρὸς τὸν νόμον 1332 καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 285 πρᾶξ[illegible] τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου τῆς 30 Ἰουλίου ἐ. ἔ. τὸ πρὸ[illegible] κρίσιν ἐν χειρογράφῳ ὑποβληθὲν ὑμέτερον βιβλίον «ἡ πατρίδ[illegible] μας ἀρχαία καὶ νέα ἐποχή, ἀναγνωστικὸ πρὸς χρῆσιν τῶν μαθ[illegible] τῶν τῆς Δ' τάξεως τῶν δημοτικῶν σχολείων» μετὰ τῆς ὑποχρε[illegible] σεως ὅπως πρὸ τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ βιβλίου τούτου συμμορφ[illegible] θῆτε πρὸς τὰς ὑποδείξεις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου.

Κατ' ἐντολὴν τοῦ Ὑπουργοῦ

Ὁ Τμηματάρχης τοῦ Γ' τμήματος

Γ. ΔΡΟΣΙΝΗΣ

Π. ΖΑΓΑΝΙΑΡΗΣ

Από εδώ Πρόα, είπε ο Περδίκας και τράβηξε τον παιδαγωγό.

Τα αρχοντόπουλα κοίταζαν και θαύμαζαν το βασιλιά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο Πρόας λέει την ιστορία του στα παιδιά.

"Πρόα, να η Ακρόπολη", ακούω έξαφνα τον παππού μου να λέει

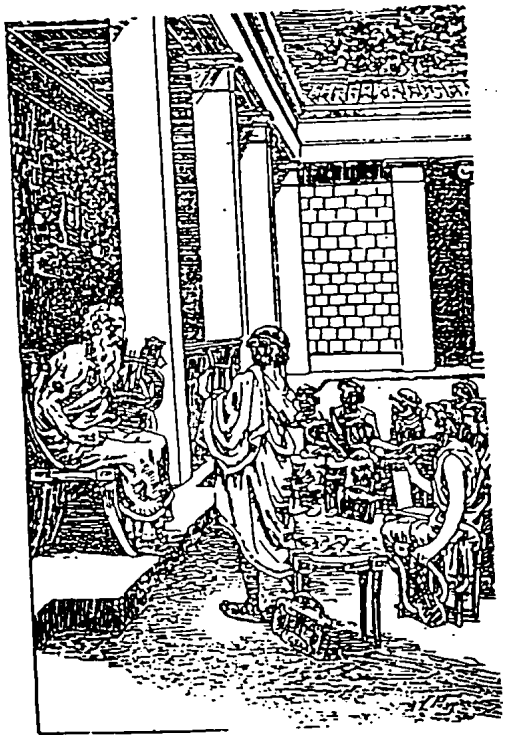

Ο δάσκαλος καθόταν στην έδρα του και κρατούσε τη λύρα.

Η Γλυκέρα με μαθαίνει να φορώ το χιτώνα σαν Αθηναίε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η πομπή των Παναθηναίων.

"Έφερναν κοπάδια ζώων για θυσία"

"Οι αθλητές έρχονται με τ' άλογα."

Ιππικοί αγώνες των Παναθηναίων.

Η λαμπαδοδρομία.

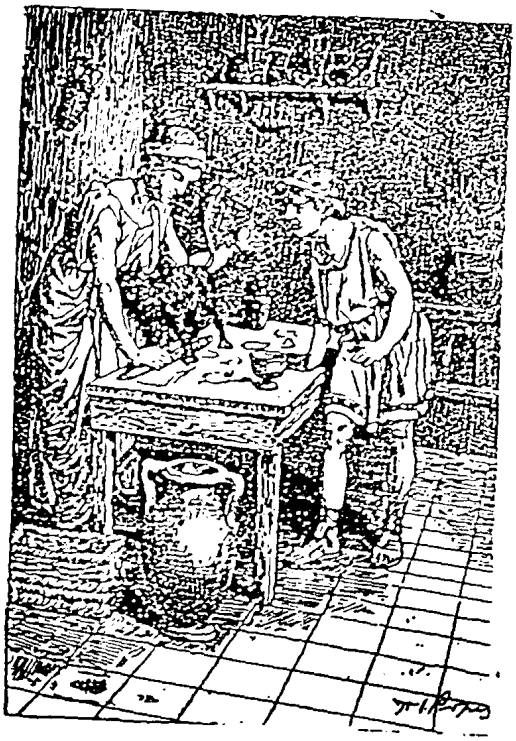

Εγώ κοίταζα που έβγαζε με τον πλάστη το φύλλο.

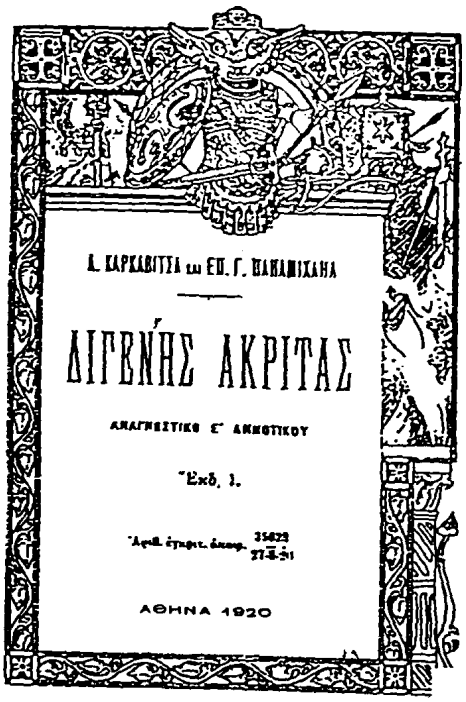

Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ και ΕΠ. Γ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

ΔΙΓΕΝΗΣ ΑΚΡΙΤΑΣ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟ Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Έκδ. 1.

Αριθ. εγκριτ. απαφ. 35628 / 27-8-21

ΑΘΗΝΑ 1920

ΕΚΔΟΤΗΣ Δ. ΞΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ — ΣΤΑΔΙΟΥ 56

Το εξώφυλλο της πρώτης έκδοσης του Αναγνωστικού της Ε' Δημοτικού.

Αριθ. { πρωτ. 35628 / δοσιμ. } Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Αὐγούστου 1920.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς

τοὺς κ. κ. Ἀ. Καρκαβίτσαν καὶ Ἐπ. Παπαμιχαὴλ συγγραφεῖς διδακτικῶν βιβλίων.

Ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν δι' ἡμετέρας πράξεως τῇ 8 τοῦ λήγοντος μηνὸς ἐκδοθείσης καὶ τῇ 12 τοῦ αὐτοῦ δημοσιευθείσης ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 46 φύλλῳ τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ἐνεκρίθη τὸ πρὸς κρίσιν ἐν χειρογράφῳ ὑποβληθὲν ὑμέτερον βιβλίον, ἀναγνωστικὸ Ε' δημοτικοῦ, γεγραμμένον ἐν τῇ δημοτικῇ γλώσσῃ, πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ε' τάξεως τῶν δημοτικῶν σχολείων, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως πρὸ τῆς ἐκτυπώσεως αὐτοῦ συμμορφωθῆτε πρὸς τὰς ὑποδείξεις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου.

Εἰδικῇ ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργοῦ

Ὁ Τμηματάρχης

Γ. ΔΡΟΣΙΝΗΣ

Π. ΖΑΓΑΝΙΑΡΗΣ

Η εγκριτική απόφαση της έκδοσης του Αναγνωστικού της Ε' Δι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

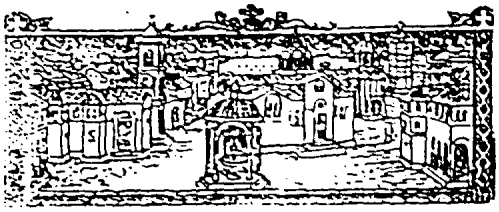

Μοναστήρι και σχολείο.

Το κυνήγι.

Στην εικόνα αυτή διακρίνεται η υπογραφή του Ροδίμπου.

Ο ΔΙΓΕΝΗΣ ΑΚΡΙΤΑΣ

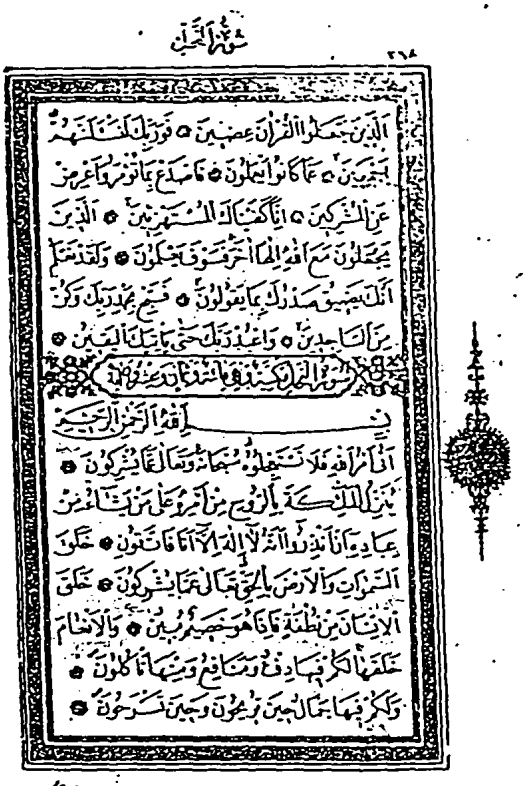

Εικόνα από το κοράνιο.

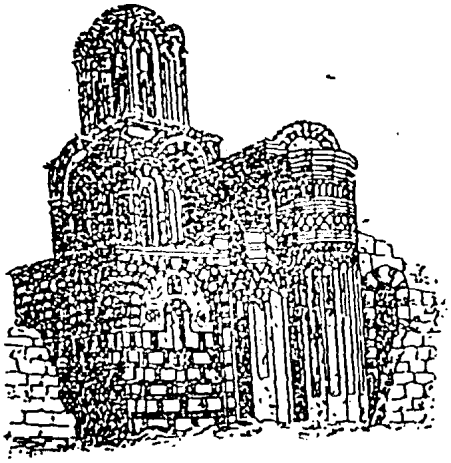

Η εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων.

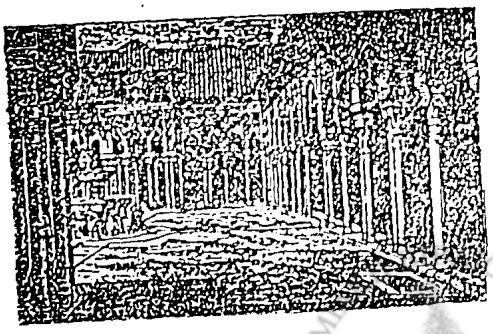

Το καλάτι της Ευδοκίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ιερό άμφιο εκισκόπου.

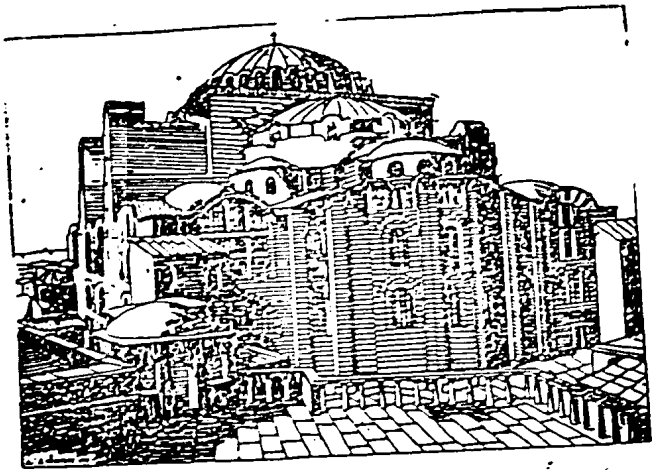

Η Αγια - Σοφιά

«Να και μια γυναίκα, που φεύγει μακριά από το Γολιάθ».

Το εξώφυλλο του αναγνωστικού «Το Ραζακί σταφύλι» εκδ. 1932.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αριθ. Πρωτ. 39635/1929

Εν Αθήναις τη 24η Ιουλίου 1929

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Έχοντες υπ' όψει το άρθρον Α του Νόμου [illegible] περί της επιφυλακτικής εποπτείας των διδακτικών βιβλίων της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως την από 24ης Ιουλίου 1929 εισήγησιν του Κεντρικού Γενικοπαιδαγωγικού Συμβουλίου, αποφασίζομεν, όπως: εγκριθή ως διδακτικόν βιβλίον προς χρήσιν των μαθητών της Α' τάξεως των Δημοτικών Σχολείων το υπό των τίτλον "Αναγνωστικό της Α' δημοτικού «Το Ραζακί Σταφύλι» βιβλίον των Α. Καρκαβίτσα και Νίκου Γάτσου δια μίαν αντιστοιχούσαν αφιερώσεις από του σχολικού έτους 1932-1933 έως των όρων, όπως μη συγχωρηθή αναμορφώσεις αυτού εν τοις επομένοις χωρίς τη εκδηλώσεως της αρμοδίας υπηρεσίας.

Ο Υπουργός
Η. ΠΑΤΣΗΛΗΣ

Άρθρον 6ον του Προεδρικού Διατάγματος

«Περί του τρόπου της διατυπώσεως των εγκεκριμένων διδακτικών βιβλίων».

Τα διδακτικά βιβλία να συλλέγονται μονίμως από τους της υπολοίπους των εκτυπώνεται να διαλέπουν ίνα περί αυτήν υπό 12% τη ίνα τα βιβλία υπό καμμίαν διαλείμματος υποτυπώσεως όπου βιβλιοθήκαι τυχόν προς προς αντιγραφόμενον της διαλύσεως αναγκαίας υπό τον παραβαίνοντα υπόλοιπα ίνα τον όρον όπως ίνα υπό διαστημικά μόρια των δημοσίων ή της ιδιωτικής αυτάς τμήμα εκτυπώνεται τα παρόν άρθρον.

Η εγκριτική απόφασις.

Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ – ΝΙΚΟΥ ΓΑΤΣΟΥ

ΤΟ ΡΑΖΑΚΙ ΣΤΑΦΥΛΙ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ Α' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΕΤΑΡΤΗ 1933

Αντίτυπα 20.000

Δικαίωμα του Γάτσου

[illegible]

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΑΙ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ[illegible]
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"
[illegible]
1933

Το εσώφυλλο του αναγνωστικού «Το Ραζακί σταφύλι» εκδ. 1933.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Ως συνεληρώθη το βιβλίον διά μεταθέσεως άλλων κεφαλαίων και της προσθήκης 5 κομματίων θρησκευτικού περιεχομένου (σελ. 64, 89, 90 και 91), αποτελείται μετά των εικόνων, εκτός των κενών εις το τέλος εκάστου κεφαλαίου, εκ 240 πλήρων σελίδων: 29 στίχ.χ40 στοιχ.=260.000 στοιχ.=13 τυπογρ. φύλλων.

Τους ήρωας των διηγημάτων κινεί προς δράσιν το βαθύ θρησκευτικόν συναίσθημα, ή προς την οικογένειαν τρυφερά στοργή, ή προς τον πλησίον χριστιανική αγάπη και αυταπάρνησις και ή προς την ιδιαιτέραν και την μεγαλυτέραν πατρίδα Ελλάδα αγάπη και αφοσίωσις και απαρτάτη θυσία.

Τα φυσιογνωστικά διηγήματα είναι ζωντανά και παραστατικαί εικόνες της ελληνικής φύσεως.

Η γλώσσα του είναι η καθαρά δημοτική μέ ελάχιστας ευρίως δημοτικάς λέξεις, τας οποίας και οι γράφοντες δόκιμοι λογοτέχναι την καθαρεύουσαν, ως ο Παπαδιαμάντης, δεν απέφυγαν, όχι μόνον εις τον διάλογον, αλλά και όπου οι ίδιοι αφηγούνται.

Το υπόμνημα του αναγνωστικού «Το Ραζακί σταφύλι» εκδ. 1933.

Τραπεζαρία στην αυλή της εκκλησίας. Από το κείμενο «Ο καπετάν Θοδωρής» σελ. 3.

«Ο μπαρμπα – Γιώργης» σελ. 8.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

«Γράμμα στην Κατερινιώ» σελ. 15.

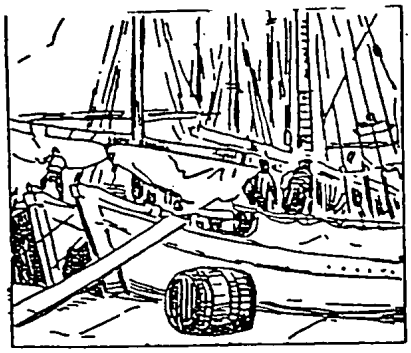

«Το ναυτάκι» σελ. 19.

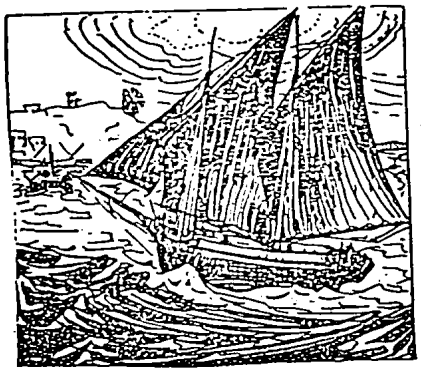

«Ο Μάνθος» σελ. 27.

«Ο Μάνθος» σελ. 35.

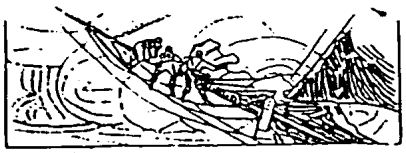

«Το ναυτάκι» σελ. 14.

«Ο κυρ βοριάς» σελ. 25.

«Ο καπετάν Βαγγέλης και οι ναύτες» σελ. 36.

«Το τέλος ενός καραβιού» σελ. 43.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Κρίμα να χαθεί η μαυρομάτα» σελ. 49.

«Μια δίκτυ» σελ. 59.

«Είδες έκεινο κόρακα» σελ. 53.

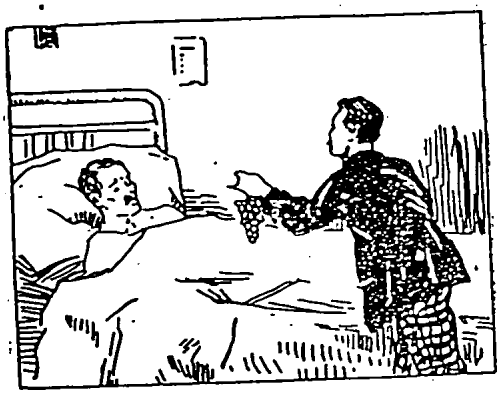

«Το Ραζακί σταφύλι» σελ. 65.

«Το ελληνικό χώμα» σελ. 71.

«Ας αφήσουμε τους γέρους» σελ. 79.

«Ας αφήσουμε τους γέρους» σελ. 72.

«Το τελευταίο λείψανο» σελ. 80.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Το τελευταίο ξεφάντωμα» σελ. 86.

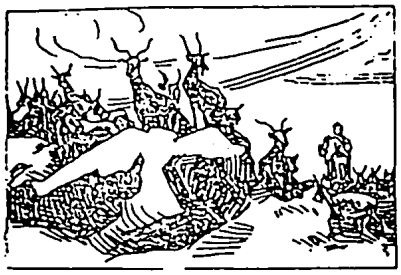

«Η άνοιξη» σελ. 87.

«Ο κήπος την άνοιξη» σελ.88

«Το μνήμα της μάνας» σελ. 105.

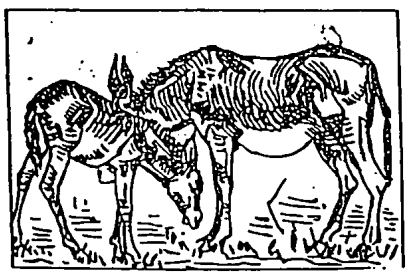

«Το μνήμα της μάνας» σελ. 111.

«Ο κότσυφας» σελ. 91.

«Το μετάξι» σελ. 98.

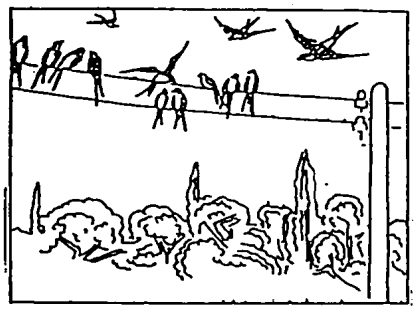

«Η άσπρη πεταλούδα» σελ. 115.

«Ο αμπελουργός» σελ. 121.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Η συκοσυρέλλα» σελ. 129.

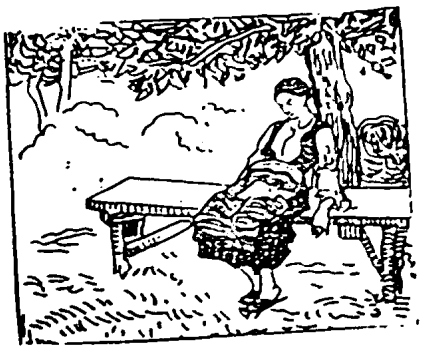

«Η ιστορία της δεκαπλάβρας» σελ. 142.

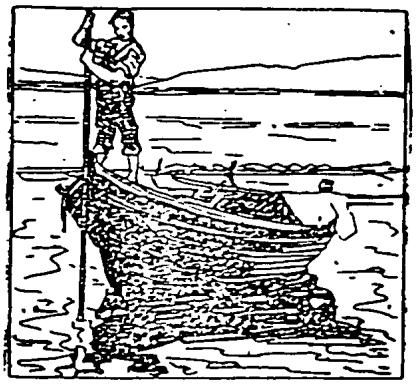

«Η συκιάδα» σελ. 135.

«Η ιστορία της δεκαπλάβρας» σελ. 145.

«Ο τσιμπούρης και οι φίλοι του» σελ. 150.

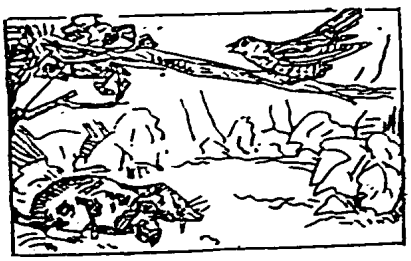

«Ο τσιμπούνιτσας και οι φίλοι του» σελ. 165.

«Ο τσιμπούνιτσας και οι φίλοι του» σελ. 159.

«Ο τσιμπούνιτσας και οι φίλοι του» σελ. 169.

«Ο τσιμπούνιτσας και οι φίλοι του» σελ. 172.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Η συοσυοράδα» σελ. 129.

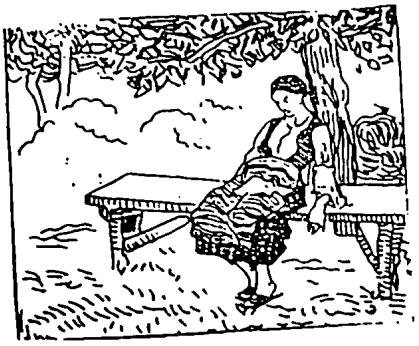

«Η ιστορία της δαχτυλήθρας» σελ. 142.

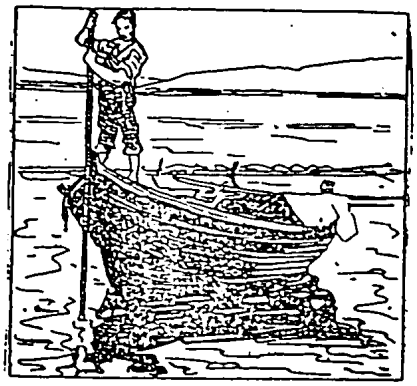

«Η σανσιόν» σελ. 135.

«Η ιστορία της δαχτυλήθρας» σελ. 145.

«Ο τυφλοσάγτικας και οι φίλοι του» σελ. 150.

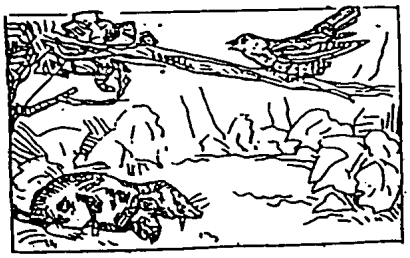

«Ο τυφλοσόντικας και οι φίλοι του» σελ. 165.

«Ο τυφλοσόντικας και οι φίλοι του» σελ. 159.

«Ο τυφλοπόντικας και οι φίλοι του» σελ. 169.

«Ο τυφλοπόντικας και οι φίλοι του» σελ. 172.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Ο τυφλοπόντικας και οι φίλοι του» σελ. 177.

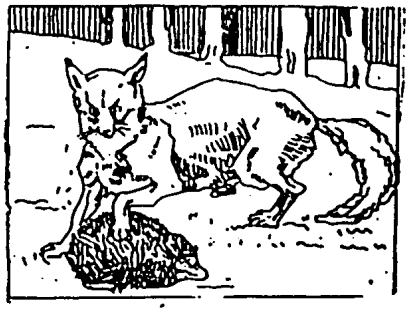

«Η αλεπού και ο σκαντζόχοιρος» σελ.186.

«Η αλεπού και ο σκαντζόχοιρος» σελ.182.

«Τα κάρβουνα και ο σαβάτης» σελ. 195.

«Ο Φαέθοντας» σελ.206.

«Ο Φαέθοντας» σελ.214.

«Η αλεπού και ο σκαντζόχοιρος» σελ.187.

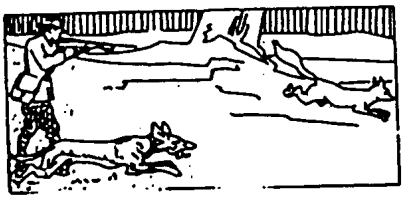

«Η αλεπού και ο σκαντζόχοιρος» σελ.192.

«Τα κάρβουνα και ο σαβάτης» σελ. 193.

«Ο αργοναύτης Αγκαίος» σελ. 215.

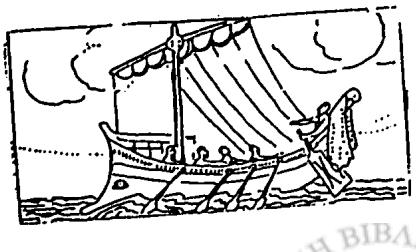

«Ο αργοναύτης Αγκαίος» σελ. 217.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Ο τεραπλάτανος» σελ. 250.

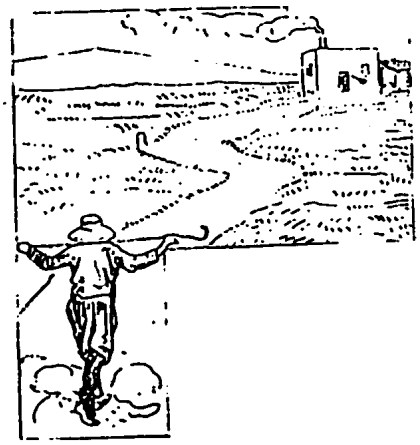

«Θέλω να χτίσω ένα σπιτάκι» σελ. 255.

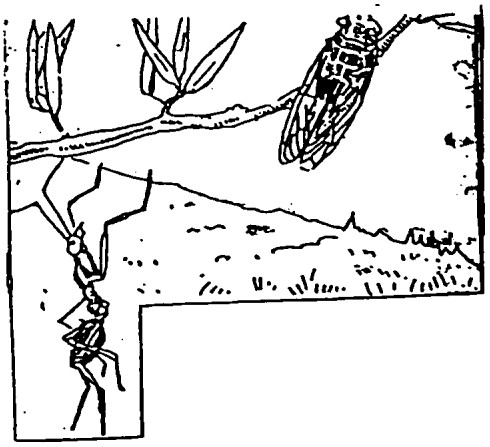

«Ο τραγουδιστής» σελ. 252.

«Ο γερμανός του ξεντερέντου» σελ.257.

«Ο Ερυσίχθονας» σελ. 218.

«Ο Έκτορας και η Ανδρομάχη» σελ. 239.

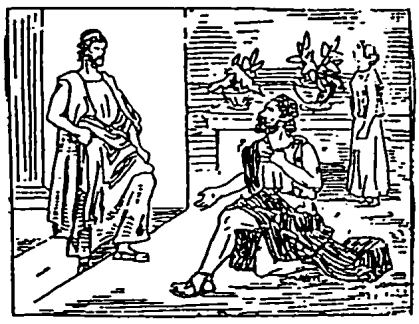

«Ο Μίδας» σελ. 223.

«Ο Φιλοκτήτης» σελ. 241.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

«Δε σε ξεχνώ» στλ. 259.

«Ο ακηχαιρετισμός» στλ. 260.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
422

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Από τα Αθησαύριστα του Α. Καρκαβίτσα[1]:

Ο ΔΙΟΝΥΣΟΣ

- Τόχει τ' αφιλότιμο το φυσικό του. Τι να του κάμω; Φταίω γω; Ρώτησε τα σκοληταρούδια ο μπάρμπα Κώστας ο Άτσαλος απάνω στο μεθύσι του.
- Α μπα!... α μπα!... του απάντησαν εκείνα ομόφωνα.
- Μπάκα και κοιλιά! Φώναξε με θυμό. Μη θαρρείτε πως είμαι πιομένος και παιζογελάτε! Ένα ποτηράκι, μονάχα. Ένα ποτηράκι τόσο δα, έξι δάκτυλα...
- Έξι δάκτυλα! Ου...
- Και τι είναι έξι δάκτυλα, ρε κοθώνια; Ε! τι είναι έξι δάκτυλα που κάνετε: Ου... Εγώ αδειάζω κανάτες, βαρέλες αδειάζω μονορούφι...
- Βαρέλες!...
- Ναι, βαρέλες αμέ τι:...Και γιατί με παίρνετε μένα; Είμαι ο Κώστας ο Άτσαλος από το Φιλοκάλι, ναι! ο Κώστας ο Άτσαλος, ακούστε το καλά!...

Κ' επειδή τα απιδιά τον κοίταζαν αμίλητα, πρόσθεσε:

- Φώναξτε ντε! Πέστε: ου! Α; δεν το λέτε.

Στάθηκε λίγο, δραμπάλισε το κορμί του μπρος, πίσω, έπειτα ξαναείπε γελώντας:

- Μπρε, πως τόπαθα και κοντεύω να γίνω γάιδαρος! Ε-χέ πώς μας καταντένει!... Ούτε πουλί...Ούτε λιοντάρι – ίσα γάιδαρος!... Και μήγαρις το ήπια και πολύ; ένα ποτηράκι τόσο δα, έξι δάκτυλα...
- Μα γίνεσαι πουλί, Μπάρμπα – Κώστα; ρώτησε κάποιο από τα παιδιά.
- Γινόμουν βέβαια, πώς δε γινόμουν! Μια φορά γινόμουν πουλί και λάλαγα σαν αηδόνι, γινόμουν λιοντάρι και τάσπαγα όλα, γης Μαδιάμ να κρασοπουλιά! Κώστας ο Άτσαλος τ' όνομά μου. Μια φορά, όχι τώρα, τώρα να μα!

Και άρχισε με βραχνή και τρεμάμενη φωνή να τραγουδεί:

- Κρασί σε πίνω για καλό,
Και συ με πας στον τοίχο!...

Τόχει τ' αφιλότιμο το φυσικό του δε φταίω γω, δικαιολογήθηκε κόβοντας το τραγούδι στη μέση.

- Μα ποιο, Μπαρμπα – Κώστα, τόχει το φυσικό του; Ρώτησαν, τάχα μισοκλαίγοντας τα παιδιά, δε θα μας πεις;

Ο γέροντας έριξε το κεφάλι κάτου, σαν να έπεσε σε μεγάλη συλλογή, έδωκε δυο – τρεις κουντριές στον τοίχο και άξαφνα φώναξε με θυμό:

- Το κρασί, μωρέ διαόλοι! Ποιο άλλο από το κρασί; Και ξέρτε γιατί;
- Όχι, πες το μας.
- Και τι; γράμματα τώρα θα σας μάθω; για δάσκαλο με πήρατε; Σύρτε στο σχολειό να τα μάθετε...
- Δεν τα ξέρει ο δάσκαλος Μπαρμπα – Κώστα, δεν τα ξέρει στα αληθινά.
- Δεν τα ξέρει ο δάσκαλος ε! Αμ πού να τα μάθει ο δάσκαλος! Ο δάσκαλος πάει στα σχολειά δεν πάει στις ταβέρνες, διαβάζει στα βιβλία, δεν διαβάζει στα βαρέλια. Μα το κρασί τόχουν τα βαρέλια, ν' ακούτε μένα τα βαρέλια τόχουν τα κρασί!... Τι; Μπαρμπα – Κώστας είναι ο δάσκαλος; Αμ δε!

Κάθισε σε μια πέτρα, έβγαλε το σκούφο κι έτριψε το κεφάλι του δυνατά. Έπειτα έβγαλε από το σελάχι το τσιμπούκι, έβαλε καπνό, τον άναψε ρούφηξε δυο τρεις φορές και ξαφνικά, χωρίς να το περιμένει κανείς, άρχισε να διηγιέται,

Τα παιδιά γύρω του παράστεκαν και τον άκουγαν με προσοχή.

- Αμ που λες, όταν ο Διόνυσος ήταν ακόμα μικρός, κίνησε από τη Θήβα να πάει στην Αξιά. Πολύς ο δρόμος κι απόσταση, κάθισε σε ένα κοτρόνι να ξεκουραστεί. Εκεί

[1] ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΑΙΔΙΚΗ ΧΑΡΑ, περίοδος Β, Οκτώβριος – Σεπτέμβριος 1922 -1923, σελ 122-123.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

που κοίταζε πέρα δώθε βλέπει μπρος στα πόδια του και φύτρωνε ένα βοτάνι παράξενο. Δεν το είχε ιδεί άλλη φορά. Μα του φάνηκε τόσο όμορφο που αποφάσισε να το πάρει μαζί του, να το φυτέψει σε γλάστρα.

Το ξερίζωσε το λοιπόν και το πήρε μαζί του. Πάει, πάει, ο ήλιος ανέβηκε ψηλά και τον πήρε το κάμα. - Θα ξεραθεί, λέει το βοτάνι μου πριν να φτάσω στην Αξιά. Τι να κάμω; Κοιτάζει καταγής βρίσκει ένα κόκαλο πουλιού, το καλάμι του. Το παίρνει χώνει μέσα το βοτάνι και τραβά το δρόμο του. Δρόμο παίρνει, δρόμο αφήνει, βλέπει το βοτάνι και μεγάλωνε γρήγορα, και έβγαινε από πάνω κι από κάτω από το κόκαλο. Φοβήθηκε πάλι μην ξεραθεί και συλλογιέται τι να το κάμει. Εκεί που συλλογιέται, βρίσκει ένα κόκαλο λιονταριού, το καλάμι του. Το βλέπει χοντρότερο, το παίρνει, χώνει μέσα το βοτάνι, όπως ήταν με το κόκαλο του πουλιού.

Πάει, πάει βλέπει το βοτάνι πως μεγάλωνε κι έβγαινε από πάνω κι από κάτω από το κόκαλο του λιονταριού. Πάλι φοβήθηκε μην ξεραθεί κι κοίταζε πώς να το βολέψει. Εκεί που κοίταζε βρίσκει μια γαϊδουροκοκάλα, μια πήχη μακριά και πολύ χοντρή. Δε χάνει καιρό, την αρπάζει και χώνει μέσα το βοτάνι όπως ήταν με τα καλάμια του πουλιού και του λιονταριού.

Έτσι έφτασε στην Αξιά.

Σαν έφτασε στην Αξιά θέλησε να το φυτέψει το βοτάνι, είπε πρώτα να του βγάλει τα κόκαλα, αδύνατο, είχαν γίνει ένα. Το φύτεψε λοιπόν όπως ήταν. Δεν πέρασε πολύς καιρός και το βοτάνι πρόκοψε, έβγαλε κλαριά, τα κλαριά έβγαλαν φύλλα και – να το χαρώ! – κάτι τσαμπάκια μικρά μικρά και νόστιμα που να τα πιει κανείς στο ποτήρι. Σε λίγο τα τσαμπάκια έκαμαν ρώγες, οι ρώγες μεγάλωσαν, έγιναν σταφύλι, το σταφύλι γούρμασε, μέλωσε, κόλλησαν σύγνεφο μέλισσες απάνω του. – Μωρέ, για να κολλάν οι μέλισσες έτσι, κάτι καλό θα να είναι, σκέφτηκε ο Διόνυσος. Παίρνει και τρώει τη ρώγα- Θεός! Κόβει ένα σταφύλι, το στίβει στο ποτήρι, πίνει. Και χάι, μανούλα μου! Μπάλσαμο! Δε χάνει καιρό, φωνάζει τους ανθρώπους:

- Ελάτε, μπρε δυστυχισμένοι, βρέθηκε το μπάλσαμο. Μπάλσαμο στους κόπους, στις λύπες, στους καημούς, σε όλα!

Καθώς ακούν έτσι οι άνθρωποι τρέχουν σαν διψασμένοι, παίρνουν κλάρες από το βοτάνι και φυτεύουν, φυτεύουν κάμπους, φυτεύουν ριζοβούνια, πλαγιές, όπου βρίσκουν τόπο φυτεύουν. Και το βοτάνι, λες κι ήταν ανυπόμονο να γιατρέψει τ' ανθρώπινα κακά, φυτρώνει γοργά, απλώνεται σαν κισσός, μεστώνει τα τσαμπιά του και κράζει τους ανθρώπους στον τρύγο. Εκείνοι που ανυπόμονοι τρυγούν το γλυκόχυμο καρπό, τον ρίχνουν στους ληνούς, τον πατούν με τα πόδια τους μεστά, γεμίζουν τα βαρέλια. Έπειτα πίνουν, πίνουν και μεθούν, μεθούν και φωνάζουν:

- Ένας είναι ο Θεός μας, ο Διόνυσος! Εβίβα...
- Εβίβα φώναξαν ομόφωνα και τα παιδιά.
- Α! Όχι εσείς, είπε ο Άτσαλος αυστηρά. Εσείς ακόμα είσαστε μικρά... Γιατί μη θαρρείτε πως είναι παιξεγέλασε το κρασί. Εκείνα τα κόκαλα που φυτεύτηκαν με το πρώτο κλίμα κάνουν ακόμα το θάμα τους. Ήπιες λίγο, γίνεσαι πουλί και κελαηδείς, έχεις δεν έχεις φωνή, κελαηδείς. Ήπιες παραπάνω γίνεσαι λιοντάρι και τα βάνεις με όλη την περίπολο. Ήπιες λίγο παραπάνω, βλαστήματα! γίνεσαι γάιδαρος και γκαρίζεις: γκα! γκα! γκα!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μυρολόγια (Δημοτικά) 62

7 4 7

Δήμος

Τι ορίσ' εμέ να χαίρομαι μιά λύρα να 'κόνω
τον ορίσ' κάμε μιά μοιρολογιά να κλάψω σ' όλα βασιλειά,
α πάλαμα γι' εσέ δεν κράω να 'μαι χαρούμενη
μα 'χασα παλικαράκι, καλά τον αδερφάκι μου
κλάψε και συ' μάνα καλά σε λίγα τα χρόνια!
Μεν κράτε τον παράλυχον όπου παρουσιάζουν
μη κράτε τον παλίλυχον όπου παρουσιάζουν
γιατί σου χρώστα το καλό και σου 'βαλε το λόγο!
Μ' όσα 'ναι μάνες ας βγάλουν μ' όσα αδέρφια ας κλάψουν
και το γλυκό τ' αδέρφι ας βγάλουν τα μαγιά του.

---

7 4 8

Δήμος

Θε μ' οι παίρνει παίρνει 'χουν μ' όλο παίρνει βασιλιάς
σ' όλο καλό σ' όλο γλυκό έλλογο παίρνει δίκιο
τα μέτρα πρώτα τ' άστρη, τ' αδέρφι τα καλοσάχα,
τα χέρια πού 'ναι τα καράβια, τα μάτια τα πηγάδια,
Μ' έκοψαν τα φτερά μου, μ' έκοψαν τα φτερούγια,
τα λόγια τ' απονομιά μ' έκοψαν τα μύρια τα λόγια
Χρυσόμηλον χρυσόν' τα πλάτη μου πού 'ναι τ' αδέρφι μου,
θα τ' αδερφάκι μ' ψυχικό και τον αδερφάκι μόνο!

---

7 4 9

Δήμος

Νεράιδες μεγάλα μ' κάμε με δυο μικρές μοιρολογιάς
Πέρα στα ρηχιά θ' αφρισμένη και μ' άλλον αγαπάει
Εμένα δεν με θέλει καθόλου δεν με ρωτάει
Θα 'ναι στα βουνά τ' αμυρόκλαδα τ' αμυροκλαδάκι
Λιμνούλα μ' κάμε γλυκιά να 'ρθ' αδέρφια τ' αδέρφια
Δυνατά να κλάψουν τα μαύρα αμυρόκλαδα τ' άγρια.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αλλιγ

750

Ἐ εἶναι πολ' τὰ μὲν χαθῇ καὶ τὰ τὰ μὲν θεθάνῃ
Μὲ θάλ' οἱ ποί γιὰ χάνονται καὶ θάλ' οἱ τιαὶ θεθαίνουν
Τοῦ θρέμουν μάλια μου ἐννιὰ μυρολογίστρες
Τρὶς ἀπὸ τὰ διάννεια κι' ἢ τρὶς ἀπὸ τὴν ἄρτα
Ἢ τρὶς ἀπὸ τὸν τόπο σου νὰ ζέρουν τὸ ὄνομά σου.

I — 751 Αλλιγ

Τ' εἶχες δίντρι μου κ' ἔθερτες τ' εἶχες καὶ ζεραλεύθη;
Τὴν καλὰ δι' θόλιλα χειμῶνα καλοκαῖρι
Τὸ καλοκαῖρι μὲ νερό. καὶ τὸ χειμῶνα μόσκο
Καὶ στὴν καρδιὰ τοῦ χειμενιοῦ κρασὶ ζεδιαλεγμένο.

Αλλιγ — 752

Δὲ σώπρεσε δι' σώμοιαζε στὴν γῆ πρεβλαλοστρῶτι.
Μὰ σώπρεσε μὰ σώμοιαζε στοῦ Μάϊ τὸ θεριβόλι
Ἀνάμεσα σὲ δυὸ μηλιὲς σὲ τρὶς νεραλλοπούλαις
Νὰ θέρτουν τ' ἄνθι' ἀπάνου σου τὰ μῆλα στὴν ποδιὰ σου
Τὰ πρεμεζογαρουλέλλα τριγυρὴ στὸ χαιμό σου.

— 753 Αλλιγ

Ἀνδόνια τῆς Ἀναλογῆς καὶ τῆς ποιλίας τῆς Δύσης
Λαλεῖστε νὰ ζυπνήσετε τὸν πόνοπον κοιμᾶται
Κι' ἀνίσως τὸν ζυπνήσετε χρυσὰ δὲ νὰ σὰς κάμω
Καὶ θὰ σὰς πάω στὸ χρυσικό γιὰ νὰ σᾶς ἀναλύσω
Νὰ κάμ' τὰ νύχια σὰς χρυσᾶ καὶ τὰ ξέρα ἀσημένια
Καὶ τὴν κορφὴ τοῦ κεφαλιοῦ ἀγνὸ μαργαριτάρι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

754

Σήμερα «πρασοφά Ιού» έχω χαραμερά μ...
Πάω στ' Μπρίνου μα πρό και στ' Λαβουναχιά χιόνι,
Πάω και στ' Μπ αεχόλιους μ' αγρέλο σαμπριάδι
Πάω και στ' Μπ τσιπουρέϊ μα σαλπιγγίσμα μέρα
Δόγμου τι βρύση το πρό και στ' Λαβουναχιόνι,
Και σ' πάω και αεχόλιους μ' αγρέλο σαμπριάδι
Και σ' πάω και τσιπουρέϊ τά σαλπιγγίσμα μέρα
Κ' γρίνα εγώ μ' ήρχιου απ' τον άδαρο νόμο
Δεντίν εγώ ανοιαού μυδελί' απ' τ' αγρέλα
Μον έν' το σαπέϊμου εν' ρ' άδαρο βαγγέλιο.

755

Τα' Μ γρι γορμίζετε σ' ζ' η' σαπρίνη
Εού τ' αρ' αυο τά μεϊρ' γ' σαν' αρ' αυο τα' είδη
Εγώ τόρα σ' τάζομαι τα' αυα στ' τον πέλαι πόρμο
Ποια' ήχι χόρο τα' μου είσ' τα' σ' αυα γράμμα τα' αυα
Ποια' ήχι τον χαρτάλο τα' δίνι τ' χαρμαλία
Τα' σ' αυα χι χόρ' απ' τόμπρο τά δίνι τα' σ' δικά
Τα' σ' αυα χι χόρ' απ' το σπίτι τά δίνι τα' γειτ'

756

Χάρι μου σ' σαρακάτω σαμπρέλλα σ' πάνω
Απ' τον βουνό σ' κατεβαίνα απ' το σαμπριάρι
Εχτά σ' χτά τ' χόρια του σ' χτά τ' δεκατ' του
Όλα δυο σ' τάνι ο Θάνος κατ' δρόμι του τα' χορεύα
- Τι χ' απ' αυτ' χορεύχι σ' αί Γ' τα' τ' απ' όλους σου
Μπρος Κύριε βοήθα μ' μέρος χαρατσέρι
Ερωτεμένι Χάρο μα χόρα περπατάρι
Γυρεύω ν' ροβολάδω χ' καρδιά τ' ν' αδρεμένα τά σ' γ
Και τ' δ' γυιού σ' ανδρόγυνου και σ' τα' γυναικέρι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πού θά χαίδευε να τρυφτής και χώρεσε σ' αγκαλιάσου
και φιλοτρόπου βυσσίνια τά χείλη τα γοργόνια;
Ερωτικές τή μαύρη σου, σ' αγκαλιασμένο χώμα
που τρώει τούς πόνους σου χαρές και λύπη και χαρίας
που τρώει σαύλια σου τό σώμα κόρτε σου τά Δασκάλια.

Δημ. — 158

Χαρά μου σε σαρακάτι σου ρίζα σου κάτω
Ν' ανάβεις τού Παράδεισου τα καλαμπουρόμια
Να 'βουν οι νιοί τον άγιο τή μαύρη τα καρδιά,
Να 'βουν και τά μυρα σαύλια τού Μάη με τα γοργόνια
Σου να 'βουν τή' ώρα τή χαρά τη δόξα να λαμπρύνει
Ξουσύριασον π' η γλυκιά χορταίριασα τη φόρτα.

Δημ. — 159

Σήμα μυρα μ' και χύμησε σήμα μυρα μ' τά σαρκί
Βασάνα σε ψυχοβάσανο ψυχα σε καρδούτσι
Να φτιάσεις μαρμαρόπαυρο για τα σε γλυκο μέσα
Κι' εν ώρα σ' αγάπης και σε χρή εμπρός μυρολογάει
Βγαίνει τοτάνε π' άγορο και του ξερο χέρι
— Χάρμα μου δε σημώνεσαι και δε σαρακατίσαι
Να ζήσουν μάνες μεγαλοκαρδιές και αδρεφάδες μεγάλες
Γοναίκες λυπημένες αντρών με τα λείψανο γιδάρι
— Τη ζή εσύ του καπετάνιο τη ζή εσύ του παίρνει
Μυρές γραμμένο βιβλίο μυρές χαραλοιάρικη
Εμεγαλώσε χάρολα μεγάλη γλυκοσύλλη
Οπού κάνει χρή σήκη λογιάσει τρόσοι ένε δυο λογάκια
Πλάσσου έκη π' ένεμ μοναχό χρεώ και χρεώ τη φόρτα
Και σέρνουν χίλιοι λαγκαδιά και χίλιοι γκρεμοτόπι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αλλιγ. 760

Ἐ τῶν σπιραμένων τοῦ αὐγοῦ ἥγιος δὲν ἀναλέγγει
Μόν' εἶν ὅσα συγνεφιά ἢ ἔνα βαρύ σκοτάδι
Εὐτρέν' οἱ σπιραφύγανος νὰ τρῶν' οἱ σπιραμένοι
Νὰ τρῶν' ἢ μάνας τῆς κορφαῖς ἢ ἢ ἀδερφαῖς τοὺς κλέν
Γυναῖκες τῶν καλῶν ἀνδρῶν νὰ τόνε ξεφρεφέντουν.

Αλλιγ. 761

Νοικοκυρὰ φυλάξεται νὰ φάκ' στὸν κάτω κόσμο
Ἀνασκυράει τὴ ρόκα τῆς καὶ χένει τὴ ζωτία τῆς
Διαλάξει τὰ φαιδάκια τῆς φεῖς νὰ τραβοῦν ὀρφάνια
Νὰ κλαῖν' τὸ βράδ' ἀγαλιανά καὶ τοῦ αὐγοῦ μεγάλλα.

Αλλιγ. 762

Ἐ τὸν ἄδη τάρζανα βαροῦν στὸν ἄδη κάνουν γάμο
Τοῦ χάρου ἢ μάνα χει χαρὰ τοῦ χάρου ἢ μάνα γάμο
Παντρεύει τὸν ὑγιόνα τῆς καὶ τὸν ἀρχιγκόλη τῆς
Παίρνει τοὺς νεκοὺς γιὰ τὸ χορὸ τῆς νεκοὺς γιὰ τὰ τραγούδ
Παίρνει καλοὺς νοικοκυραῖς νὰ ζυμομαγερεύουν
Παίρνει καλοὺς καὶ φροεστοὺς νὰ στρέσουν τὸ τραφέ
Παίρνει κορίτο ἀνύφαντρα νὰ τόσι κερνοῦν νὰ σίνε
Παίρνει καὶ τὰ μικρὰ φαιδιὰ νὰ φαίσουν νὰ ζεχο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΑΛ. ΔΕΛΜΟΥΖΟ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

«4. 11. 1908»

«Εύγε Δελμούζο» (Έτσι αρχίζει η επιστολή.)

Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας βρέθηκε στο σπίτι του Παλαμά και με αφορμή την ίδρυση του Παρθεναγωγείου από τον Δελμούζο, του αναφέρει ότι πολλά είναι τα νεοελληνικά έργα που θα τον βοηθήσουν στο έργο του: Όπως του Παλαμά «Ο θάνατος του παλικαριού» του Παπαδιαμάντη και του Εφταλιώτη «Θεσσαλονικιώτικες ιστορίες» και του Βηζυινού «Το πρώτο της ζωής μου ταξίδιόν»

Από την επιστολή αυτή είναι φανερό το ενδιαφέρον του Ανδρέα Καρκαβίτσα για τα εκπαιδευτικά δρώμενα της εποχής του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

3.1. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΑΧΛΗΣ ΝΙΚΟΣ. Οι γειτονικοί μας λαοί, Βούλγαροι και Τούρκοι, στα σχολικά βιβλία Ιστορίας Γυμνασίου και Λυκείου, εκδ. Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1983.

ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ Μ. Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1988.

ΔΗΜΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (1988) «Διερεύνηση των αναλυτικών προγραμμάτων και διδακτικών βιβλίων του μαθήματος "Μελέτη Περιβάλλοντος"», Επετηρ. Παιδαγωγικού Τμήματος Δημ. Εκπ. Πανεπ. Ιωαννίνων, Ιωάννινα.

ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ Μ. (επιμελητής έκδοσης)Η εμπειρική έρευνα στις επιστήμες της αγωγής, έκδ. Λύκειο Βάσκα, Αθήνα 1978.

ΚΟΝΕΤΑΣ Ι. Εισαγωγή στην οργάνωση της παιδαγωγικής έρευνας, Αθήνα (αυτοέκδοση). Κριτικογραφία Α. Καρκαβίτσα, Επιλογές. Στο περιοδικό «Διαβάζω» 1- 130, Αρίθμηση βιβλιογραφίας σελ. 77-80.

ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΗΣ Ι.Ανθρωπαγωγική Μεθοδολογία, στατιστική και κριτική των κλιμάκων, Αθήνα 1991 (αυτοέκδοση).

ΜΠΕΛΛΑΣ ΘΡ.(1998), Δομή και γραφή της επιστημονικής εργασίας. Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΝ. Εισαγωγή στη μεθοδολογία έρευνας των επιστημών της αγωγής, Γιάννινα 1982.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Ι.(1982), Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας. Αθήνα : Γρηγόρης.

ΣΑΚΑΛΑΚΗ ΜΑΡ. Κοινωνικές ιεραρχίες και συστήματα αξιών, Ιδεολογικές δομές στο νεοελληνικό μυθιστόρημα 1900 – 1980, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1984.

ΦΙΛΙΑΣ ΒΑΣ.Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και στις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1977.

ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ Α. Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου, ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1979 (Γ΄ έκδοση).

Ξένη βιβλιογραφία:

BERELSON B.Content Analysis in Communication Research, Hafner Publishing Company New York 1971 (Facsimile of 1952 edition).

CAMPELL D.T. – STANLEY J.C. Σχέδια πειραματικής έρευνας, μτφρ. Κ. Τσιμπούκης, Αθήνα 1966.

DA SILVA J.«Η ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας στην πρόσφατη ιστορική παραγωγή», Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου : Ιστορικότητα της Παιδικής Ηλικίας και της Νεότητας, τ. Α΄, Αθήνα 1986.

David Fontana. Ψυχολογία για εκπαιδευτικούς, μετάφραση: Μαρίνα Λώμη, Εκδόσεις Σαββάλας1995.

DULVERGER M.Μέθοδοι κοινωνικών επιστημών, μτφρ. Ν. Παπαδοδήμος, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1975.

GOTTSCHALK A.The content analysis of verbal behavior, Further studies, New York, Spectum 1979.

HOLSTI OLE Content Analysis for the social sciences and humanities, ADDISON – WESLEY PUBLISHING CO, PHILADELPHIA 1969.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

KRIPPENDORFF KLAUS Content Analysis. An Introduction to its Methodology .SAGE PUBLICATIONS BEVERLY HILLS LONDON. VOLUME 5 THE SAGE COMMTEXT SERIES. 1980.

LIDDELL H. – SCOTT R.Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης. εκδ. Σιδέρης. Αθήναι.

MAURICE DEBESSE – GASTON MIALARET. Οι παιδαγωγικές επιστήμες. τόμου 1- 8. Εκδόσεις Δίπτυχο. 1985

NEDER P.Basic Content Analysis (2nd ed.). Newbury Park. Sage 1990.

STUBBS M.«Γιατί η γλώσσα είναι σημαντική για την εκπαίδευση». περ. Γλώσσα. μτφρ. Ι. Μπασλής. τεύχος 2 (1983). σελ. 7 – 12.

WARE M.E. – BREWER C.L.Handbook for teaching statistics and research methods. Hillsdale N., Lawrence Erlbaum Associates.

ΑΠΑΝΤΑ

Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Τα Άπαντα. Εκδομένα – Σκόρπια – Ανέκδοτα. Αναστύλωσε και έκρινε Γ. Βαλέτας. Τόμοι Α΄ - Ε΄. Εκδοτικός Οίκος «Χρήστος Γιοβάνης». Αθήνα 1973 [Νεοελληνική Βιβλιοθήκη].

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Άπαντα. Παρουσίαση Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος . Εισαγωγή – Επιμέλεια Νίκη Σιδερίδου. Εικονογράφηση Π. Βαλασάκης. Τόμοι Ι – IV. Εκδοτικός Οίκος Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος. Αθήνα 1973 (η αρίθμηση των σελίδων είναι συνεχής στους 4 τόμους).

ΑΝΤΡΕΑ ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ Άπάντα. Φιλολογική παρουσίαση – επιμέλεια : Στράτος Χωραφάς. Τόμοι Ι – IV. Εκδόσεις : Καπόπουλος. Αθήνα 1973.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

"ΔΙΑΒΑΖΩ".Περιοδικό. Αφιέρωμα στον Α. Καρκαβίτσα. αριθ. 306. 3 Μαρτίου 1993 (με δημοσιεύματα των Νίκου Α. Τσούρα. Επαμ. Γ. Μπαλούμη. Γιάννη Ν. Μπασκόζου. Ν. Ε. Παπαδογιαννάκη. Στ. Κιούση. Γ. Ι. Σπανού. Νίκης Σιδερίδου).

BITTI MARIO. Η γενιά του Τριάντα. Ιδεολογία και μορφή (Δεύτερη έκδοση). Εκδοτική «Ερμής» Ε.Π.Ε. Αθήνα 1979.

BITTI MARIO. Ιδεολογική Λειτουργία της Ελληνικής Η0ογραφίας. Αθήνα : Κέδρος. σελ. 68. 73. 75. 87 – 95.

BITTI MARIOΙστορία της νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Αθήνα : Οδυσσέας.

DOUWE FOKKEMA. ELRUD IBSCH(1997). Θεωρίες λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα. μετάφραση Γ. Παρίσης. επιμέλεια Ερατοσθένης Καψωμένος. Αθήνα : Εκδ. Πατάκη.

ΑΔΑΜΟΣ Γ. (1979). Η λογοτεχνική κληρονομιά μας. (Από μια ολόκληρη σκοπιά). Αθήνα : Εκδόσεις Καστανιώτη.

ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ ΤΑΣΟΣΑναγνωρίσεις. Δοκίμια. Β΄ έκδοση. Βιβλιοπωλείο της «ΕΣΤΙΑΣ» Ιωάννας Δ. Κολλάρου & ΣΙΑΣ Α.Ε.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Λ.Γλώσσα – Γλωσσική επικοινωνία και Διδασκαλία στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. εκδ. Πανεπ. Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1993.

ΑΛΕΞΙΟΥ Ε. (1982). Έλληνες λογοτέχνες (ΔΟΚΙΜΙΑ 1). Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα.

ΑΝΔΡΕΟΥ Α.(1992). Πηγές της Ιστορίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης (Αρχεία – Αρχειακές Συλλογές), Βιβλιογραφία. Καταγραφή. Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Βάνιας.

ΑΝΘΟΓΑΛΙΔΟΥ ΘΕΟΠ. «Η γλώσσα των αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου». περ. Σύγχρονη Εκπαίδευση. τεύχος 45 (1989). σελ. 32 – 41.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΝΘΟΓΑΛΙΔΟΥ ΘΕΟΠ.«Ο ηγεμονικός λόγος των αναγνωστικών του δημοτικού σχολείου», περ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος 46(1989), σελ. 31 – 40.
ΑΝΘΟΓΑΛΙΔΟΥ ΘΕΟΠ.Κοινωνική κριτική και ιδεολογία στην εκπαίδευση, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1990.
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Δ.Αναλύσεις κειμένων νεοελληνικής λογοτεχνίας Γ΄ γυμνασίου. Αθήνα : Γρηγόρης.
ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ ΗΡ.Το Διήγημα ανθολογημένο από τον ΗΡ. Ν. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ. Αθήνα : Πατρίς.
ΑΡΤΕΜΑΚΗΣ ΣΤΕΛΙΟΣ1974, Ελληνικές μορφές, Βιβλιοπωλείο της «Εστίας» Ιωάννας Δ. Κολλάρου & ΣΙΑΣ Α.Ε.
ΑΣΠΡΕΑ Γ. Κ.«Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, 1821 - 1921», τ.Α-Β-Γ (Ι.Ν. Σιδέρης), Αθήνα 1930.
ΑΥΔΙΚΟΣ Γ. Ε. Το παιδί στην παραδοσιακή και σύγχρονη λογοτεχνία, Αθήνα : Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
ΑΧΛΗΣ Ν. – ΛΟΠΠΑ – ΓΚΟΥΝΤΑΡΟΥΛΗ ΕΛ.«Ο εκπαιδευτικός και το έργο του μέσα από τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου», περ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος 34 (1987), σελ. 46 – 54.
ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Α.(1984), Ανδρέας και Κώστας Καρκαβίτσας, Αθήνα.
ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΠ. Ε.«Νέα Ελληνική Ιστορία, 1204 – 1975», Θεσσαλονική 1979.
ΒΑΛΕΤΑΣ Γ. (1982), Της Ρωμιοσύνης Δοκίμια. Αθήνα : Εκδόσεις Φιλιππότη.
ΒΑΛΕΤΑΣ Γ.(1949), Ανθολογία της Δημοτικής Πεζογραφίας. Αθήνα : Πέτρος Ράνος. [τόμος τρίτος : από τον Ψυχάρη ως την Αιαλική Σχολή (1888 – 1922)]. Σελ. 27 – 29, 40 – 42.
ΒΑΛΕΤΑΣ Γ.(1955), Παπαδιαμάντης. Η ΖΩΗ – ΤΟ ΕΡΓΟ – Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ. Αθήνα : Αθηναϊκαί Εκδόσεις. Σελ. 466, 485, 19, 384, 352.
ΒΑΛΕΤΑΣ Γ.Φιλολογικά στον Καρκαβίτσα. Μέρος πρώτο Βιβλιογραφικά – Βιογραφικά – Κριτικά – Ανέκδοτα – Ποιήματα. Έκδοση περιοδ. Αχαϊκών, Πάτρα 1937 – Βιβλιογραφία Αντρέα Καρκαβίτσα. Έκδοση δεύτερη αναθεωρημένη και συμπληρωμένη. Αθήνα 1940. Και : «Αντρέας Καρκαβίτσας. Ο κορυφαίος πεζογράφος του δημοτικισμού». Φιλολογική Πρωτοχρονιά, 1971, σελ. 101 – 102 (και αυτοτελώς).
ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ Μ. «Η αναγνωστική δεξιότητα μαθητών ηλικίας 9 – 12 ετών», περ. Γλώσσα, τεύχος 13, Αθήνα 1987.
ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ Μ.Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία. Αθήνα : Γρηγόρης
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΑΝ. – ΣΤΑΜΑΤΑΚΗΣ ΝΙΚ.Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1992.
ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ ΑΡ. «Η σχολική γλώσσα σε καλό δρόμο», εφημ. Το Βήμα, 1985.
ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ ΑΡ. «Καταργείται η γραμματική στο δημοτικό;», εφημ. Το Βήμα, 9 – 11 – 1984.
ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ ΑΡ. «Καταργείται η έκθεση στο δημοτικό σχολείο;» εφημ. Το Βήμα, 27/28 – 11 – 1984.
ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ ΑΡ. «Μεταμορφώσεις του λογιοτατισμού», εφημ. Το Βήμα,1985.
ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ ΑΡ. «Σχολείο μάθηση και ζωή», εφημ. Το Βήμα, 1985.
ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ ΑΡ. «Τα νέα αναλυτικά προγράμματα και βιβλία και το γλωσσικό μάθημα», Συνέντευξη στο Επιστ. Βήμα του Δάσκαλου, έτος 306, τεύχος 6, Αθήνα 1985.
ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ ΑΡ.«Τα νέα αναγνωστικά κείμενα του Δημοτικού», εφημ. Το Βήμα, 23 – 10 – 1984.
ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ ΑΡ.Δοκίμια εκπαιδευτικού προβληματισμού, εκδ. Φελέκη, Αθήνα 1986.
ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ ΑΡ.Λήμμα : «Αναγνωστικό – αναγνωστικά ελληνικά», Παιδαγ. Ψυχολογία, Εγκυκλοπαίδεια – Λεξικό, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, τόμος 1ος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ ΑΡ.Το γλωσσικό μάθημα στην πρώτη βαθμίδα της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Αριστοτέλειο Πανεπ. Θεσσαλονίκης, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1994.
ΒΟΥΡΝΑΣ Τ.Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδος (1821 – 1909) και 1909 – 1940. Αθήνα : Εκδόσεις Αφώλ. Τολίδη.
ΒΟΥΤΙΕΡΙΔΗΣ Π. ΗΛΙΑΣ(1965). Σύντομη Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (1000 – 1930). Αθήνα : Βιβλιοπωλείο του Δημ. Ν. Παπαδήμα.
ΒΟΥΤΙΕΡΙΔΗΣ Π. ΗΛΙΑΣΗ ζωή μας και η φιλολογία μας. Α΄. Τα περιοδικά, Τυπογραφείο Δεληγιάννη. Αθήνα 1904 (ανατύπωση από τον Νουμά).
ΒΟΥΤΙΕΡΙΔΗΣ Π. ΗΛΙΑΣΙστορία της Νεοελληνικής λογοτεχνίας (1900 – 1930), Δεύτερη έκδοση με συμπλήρωμα του Δημήτρη Γιάκου (1931 – 1965). Βιβλιοπωλείο Δημ. Ν. Παπαδήμα. Αθήνα.
ΒΩΡΟΣ ΦΑΝ.«Φιλοσοφία των Αναλυτικών Προγραμμάτων», περ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος 3 (1981).
ΓΕΩΡΓΙΟΥ – ΝΙΑΣΕΝ Μ.(1980), Η Οικογένεια στα αναγνωστικά του δημοτικού, Αθήνα : Εκδ. Κέδρος 1980.
ΓΙΑΚΟΣ Δ.(1964). Μορφές και θέματα λογοτεχνίας. Αθήνα : Εκδοτικός Οίκος Πέτρου Πατοιλινάκου.
ΓΙΑΚΟΣ Δ.(1993). Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας του ΙΘ΄ και Κ΄ αιώνα, εκδ. Ι΄, Αθήνα : εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα.
ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΕΛΙΣΑΙΟΣ Οικοδόμοι και εμπρηστές ή η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η έκθεση της επιτροπείας, Αθήνα 1933 (πρώτη έκδοση 1921).
ΓΚΙΟΛΑΣ ΜΑΡ.(1970). Άπαντα Στεφάνου Γρανίτσα. Αθήνα : Τυμφρηστός.
ΓΚΟΡΠΑΣ Θ. (1981). Περιπετειώδες, κοινωνικό και μαύρο νεοελληνικό αφήγημα [εισαγωγή – βιογραφικά – ανθολόγηση (1850 – 1950), τόμος Α΄ : 1850 – 1908]. Αθήνα : Σίσυφος.
ΓΚΟΤΟΒΟΣ Α. Ε., Παιδαγωγική αλληλεπίδραση – Επικοινωνία και κοινωνική μάθηση, εκδ. Gutenberg. Αθήνα 1985
ΓΚΟΤΟΒΟΣ Α. Ε. Η λογική του υπαρκτού σχολείου, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1986
ΓΚΟΤΟΒΟΣ Α. Ε. –Γ. ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ – Π. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Κριτική παιδαγωγική και εκπαιδευτική πράξη, Εκδ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1986.
ΓΚΟΤΟΒΟΣ Α. Παράδοση και Γλώσσα στο σχολείο, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννενα 1991.
ΓΚΟΤΟΒΟΣ Ν Αθανάσιος Για το Νικηφόρο Βρεττάκο έξι μελετήματα και το κατά Νικηφόρον Ευαγγέλιον, Εκδ. Σοκόλη, 1995
ΓΚΟΤΟΒΟΣ, Α., (1991). Παράδοση και γλώσσα στο σχολείο, - προβλήματα νομιμότητας των γλωσσικών μεταρρυθμίσεων στην νεοελληνική εκπαίδευση-, εκδ. Δωδώνη.
ΔΑΝΑΣΣΗΣ ΑΦΕΝΤΑΚΗΣ Α. Κ., Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης, εκδόσεις πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1985.
ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Γ.Μαθήματα Πολιτικής Ψυχολογίας, τεύχος Α΄, Αθήναι 1974.
ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ Α.«Ενιαία εκπαιδευτική πολιτικά», το Βήμα, 15.2.1953. Αναδημοσίευση, Μελέτες και Πάρεργα, Αθήνα 1958, σελ. 252 – 257.
ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ Α.«Η νέα περιπέτεια της Ελληνικής Παιδείας», Το Βήμα, 5.8.1953. Αναδημοσίευση, Παιδεία και Ζωή, 20 – 21 Σεπτέμβριος 1953, σελ. 261 – 262. Αναδημοσίευση, Μελέτες και πάρεργα, Αθήνα 1958, σελ. 258 – 276.
ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ Α.«Ο δημοτικισμός και η επίδρασή του στην Ελληνική Παιδεία», Νέα Εστία, 309, Νοέμβριος 1939 (αφιέρωμα στα 50χρονα του δημοτικισμού), σελ. 1463 – 1471. αναδημοσίευση, Ο Φώτης Φωτιάδης και το παιδαγωγικό του έργο, Αλικιώτης, Αθήνα χ.χ. (1948).
ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ Α.«Τα νέα αναγνωστικά του Δημ. Σχολείου», περ. Παιδεία και Ζωή, τεύχ. 34(1955), σελ. 35 – 42.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΔΕΛΤΑ Π .Τα αναγνωστικά μας, στο Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, σελ. 232 – 256, 1913.
ΔΕΛΤΑ Π. Τα καινούργια Αναγνωστικά μας, στο Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τόμ. Ζ΄, σελ 44- 73, 19. 3. 1919.
ΔΕΛΤΑ Π.(1920), Τα καινούρια μας αναγνωστικά, Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου, τόμ. Η΄, σελ. 19 – 30, 1920.
ΔΕΛΤΙΟΝ του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως, τεύχος 3, 1919.
ΔΕΛΩΝΗΣ Α.(1982), Εισαγωγή στη μεταπολεμική Ελληνική παιδική Λογοτεχνία, εκδ. : Κέδρος.
ΔΕΛΩΝΗΣ Α.Ελληνική παιδική λογοτεχνία (1835 – 1985, από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα). Αθήνα : Ηράκλειτος Ε.Π.Ε..
ΔΕΜΕΡΤΖΗ Κ. Θ.Νέα Ελλάς. Ένα Ημερολόγιο με Διευθυντές του Γ. Δροσίνη και Γ. Κασδόνη. Βιβλιογραφική Παρουσίαση. Σύλλογος προς διάδοδιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήναι 1991.
ΔΕΜΕΡΤΖΗ Κ. Π.Το ημερολόγιο της Μεγάλης Ελλάδος του Γ. Δροσίνη. Βιβλιογραφική Παρουσίαση. Σύλλογος προς διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήναι 1986.
ΔΕΜΕΡΤΖΗ Κ. Π. Το περιοδικό Εθνική Αγωγή του Γεωργίου Δροσίνη. Βιβλιογραφική Παρουσίαση. Σύλλογος προς διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων (χ.χ.).
ΔΕΡΤΙΛΗ ΓΙΩΡΓ.«Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση, 1880 – 1909» (Εξάντας), Αθήνα 1977.
ΔΗΜΑΡΑΣ ΑΛ.Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, τόμοι 2, Αθήνα 1973, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Ερμής.
ΔΗΜΑΡΑΣ ΑΛ.Νεοελληνική Εκπαίδευσις, Ανάτυπον από την Γενικήν Εγκυκλοπαίδειαν Πάπυρος – Λαρούς, τόμος στ΄, σελ. 376 – 382, 1965.
ΔΗΜΑΡΑΣ Κ. Θ.(2000), Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας (Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας), Αθήνα : εκδ. Γνώση.
ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥΣΤΑΘ. Γ., Εκπαιδευτική αξιολόγηση- Η αξιολόγηση του μαθητή, εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2003.
ΔΗΜΟΥ ΓΕΩΡ.Κοινωνικές – Γνωστικές θεωρίες μάθησης και συμπεριφοράς, εκδ. Σμυρνιωτάκης, Αθήνα χ.χ.
ΔΗΜΟΥ, Γ. Η., (1991). «Μαθησιακές δυσκολίες στο σχολείο: Μια θεωρητική προσέγγιση»,στην Επιστημονική Επετηρίδα του Π.Τ.Δ.Ε. Νο 5, Ιωάννινα.
ΔΗΜΟΥ, Γ. Η., (1996). Απόκλιση – Στιγματισμός, Αφομοιωτική Θεωρητική Προσέγγιση των Αποκλίσεων στο Σχολείο, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
ΔΙΑΤΑΓΜΑ 2585, 11/5/1917, ΦΕΚ 138, Α΄, 11 Ιουλίου 1917.
ΔΡΑΚΟΣ, Γ., (1998). Ειδική Παιδαγωγική των προβλημάτων λόγου και ομιλίας, Αθήνα.
ΕΚΘΕΣΙΣ της επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων, Υπουργείο Εκκλ. Και Δημ. Εκπαιδεύσεως, Αθήνα 1921.
ΕΚΟ ΟΥΜΠΕΡΤΟ(1994), Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία, Αθήνα : νήσος.
ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, Σχολικά βιβλία, το μετέωρο βήμα του εκσυγχρονισμού, αφιέρωμα βιβλιοθήκης, Παρασκευή 27 Οκτωβρίου 2000.
ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ Ν. Εισαγωγή εις την παιδαγωγικήν, τόμοι Α΄και Β΄, έκδοσις Πέμπτη, Εκδ. οίκος «Ελικών», Αθήνα 1923.
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΛΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ Εορτασμός εκατονταετηρίδας, Α. Καρκαβίτσα. Αθήνα 1966.
ΕΥΤΑΞΙΑΣ ΑΘ.Τα νομοσχέδια του Υπουργείου Παιδείας, Αθήνα.
ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΚΩΝΣΤ. Μαθήματα πιθανοτήτων και στατιστικής, Ιωάννινα 2001.
ΖΩΝΙΟΥ – ΣΙΔΕΡΗ, Α., (1998). Οι ανάπηροι και οι εκπαίδευσή τους, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΘΡΑΚΙΩΤΗΣ ΚΩΣΤΑΣ Σύντομη Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (1000 – 1965). Δίφρος, σελ. 99, 135.
ΘΡΥΛΟΣ Α.(1962), Μορφές της ελληνικής πεζογραφίας. Αθήνα : Δίφρος.
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Ι. Δ. Παιδαγωγική ψυχολογία, Εκδ. Δρυμός, Αθήνα 1980.
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Επτά ημέρες, Κυριακή 24 Δεκεμβρίου 2000, σελ. 2 – 31.
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Ελληνικά αναγνωστικά, Επτά ημέρες, Κυριακή 7 Φεβρουαρίου 1999, σελ. 2 – 32.
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Η Ελλάδα τον 20° αιώνα, 1900 – 1910. Επτά ημέρες, Κυριακή 17 Οκτωβρίου 1999, σελ. 2 – 39.
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Η Ελλάδα του 20ου αιώνα 1910 – 1920. Επτά ημέρες, Κυριακή 24 Οκτωβρίου 1999.
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Η Ελλάδα του 20ου αιώνα 1920 – 1930. Επτά ημέρες, Κυριακή 31 Οκτωβρίου 1999, σελ. 2 – 39.
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Το ταξίδι του άλφα και του βήτα, Οι ερευνητές της, Κυριακή 24-9-2000, αρ. φύλλου 87.
ΚΑΜΠΑΝΗΣ ΑΡ.(1948), Ιστορία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας. Αθήνα : Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε.
ΚΑΝΑΒΑΚΗΣ ΜΙΧ.,Κιονωνική παιδαγωγική, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002.
ΚΑΝΑΚΗΣ ΙΩΑΝ. Εσωτερική Οργάνωση και Λειτουργία του Νεοελληνικού Δημοτικού Σχολείου, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1987.
ΚΑΝΤΑΡΤΖΗ ΕΥΗ εικόνα της γυναίκας στα αναγνωστικά του δημοτικού, εκδ. Αφών Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη 1991.
ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ Α.(1959), Φυσιογνωμίες (Κριτικά Δοκίμια), Αθήνα : Δίφρος.
ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΡΕΑΣ «Αντρέας Καρκαβίτσας ο θαλασσογράφος»·Νεοελληνική Λογοτεχνία. Φυσιογνωμίες. Τόμ. Α΄. Έκδοση τρίτη. Συμπληρωμένη με νέες φυσιογνωμίες και βιογραφικά. Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 1977, σελ. 195 – 205. Και: «Αντρέας Καρκαβίτσας»·Κριτικά Μελετήματα. Αθήνα [1981], σελ. 183- 198.
ΚΑΡΑΟΓΛΟΥ Λ. Χ.(1996), Περιοδικά Λόγου & Τέχνης (1901 – 1940), τόμος Α΄, Αθηναϊκά περιοδικά (1901 – 1925), Θεσσαλονίκη : εκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS.
ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΥ Μ.(1982), Αφιερώματα Περιοδικών, Αθήνα : εκδ. Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.
ΚΑΡΡΑΣ ΣΤΑΘΗΣ(χ.χ.), Λογοτεχνικό πορτρέτο, Αθήνα : Το Ελληνικό Βιβλίο.
ΚΑΡΥΚΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΟΣ(1984), 200 Χρόνια Ελληνικού Τύπου 1784 – 1984, Αθήνα: Εκδ. Γρηγόρη.
ΚΑΨΑΛΗΣ Γ. Δ. Μελέτες παιδικής λογοτεχνίας εκδόσεις Gutenberg Αθήνα 2003.
ΚΑΨΑΛΗΣ Γ. Δ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ Δ. Φ. Σχολικά εγχειρίδια θεσμική και σύγχρονη προβληματική, εκδ. έκφραση, Αθήνα 1995.
ΚΑΨΩΜΕΝΟΣ ΕΡ.«Λογοτεχνία και γλώσσα», περ. Σεμινάριο, 5 (1985), σελ. 87 – 98.
ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ βιβλιοθήκη του φιλοξενείται στο κτίριο της Σχολής Μοραΐτη (Αγ. Δημητρίου και Α. Παπαθανασίου) στο Π. Ψυχικό.
ΚΙΟΥΣΗΣ ΓΕΩΡ.«Η συγγραφή και αξιολόγηση των διδακτικών βιβλίων», περ. Νέα Παιδεία, τεύχος 69 (1994), σελ. 93 – 102.
ΚΟΚΚΙΝΗ ΕΥ. Δημήτρης Γληνός – Τα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου 1910 – 1920, εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα 1989.
ΚΟΛΙΑΔΗΣ, Ε., (1989-1997). Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη, τόμ. Α΄, Β΄, Γ΄, Αθήνα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΟΝΤΡΑΡΟΥ Ν.(1978), Νεοελληνική παιδική Λογοτεχνία, Αθήνα. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ΄, ΙΔ΄, Εκδοτική Αθηνών, 1977.
ΚΟΡΔΑΤΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ (1962), Ιστορία της νεοελλ. λογοτεχνίας, τόμος Α΄, Αθήνα : Βιβλιοεκδοτική.
ΚΟΡΔΑΤΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος, Ε΄ έκδοση, εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα.
ΚΟΡΔΑΤΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ(1973), Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος. Αθήνα : Εκδόσεις Μπουκουμάνη.
ΚΟΡΔΑΤΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣΔημοτικισμός και λογιωτισμός – κοινωνιολογική μελέτη του γλωσσικού ζητήματος, εκδ. Δ΄.
ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ Α.Σχεδιοδυναμική Παιδαγωγική του Προσώπου, Αθήνα 1983.
ΚΟΣΣΥΒΑΚΗ Φ.Διδασκαλία : Ανθρωπολογικές, παιδαγωγικές και κοινωνικές προϋποθέσεις, εκδ. Σμυρνιωτάκη, τόμ. 1, Αθήνα.
ΚΟΣΣΥΒΑΚΗ Φ. Κριτική επικοινωνιακή διδασκαλία, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1998.
ΚΟΥΚΟΥΛΟΜΑΤΗΣ Δ.«Προβλήματα διδασκαλίας της γλώσσας από τη «Γλώσσα μου», περ. Διαβάζω, αρ. 345 (1994), σελ. 71 – 73.
ΚΟΥΚΟΥΛΟΜΜΑΤΗΣ Δ.Λογοτεχνία και Γλώσσα στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, εκδ. Ελλην., Αθήνα 1996.
ΚΟΥΡΙΑ ΑΦΡΟΔΙΤΗ, Το παιδί στη Νεοελληνική Τέχνη (1833 – 1922) Εικόνες – Αντιλήψεις. Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννινα, 1985.
ΚΟΥΤΣΟΥΒΑΝΟΥ, Ε., (2000). Πρώτη ανάγνωση και γραφή, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα.
ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗΣ, Γ., (1994). Παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες, Αθήνα.
ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗΣ, Γ, διαπαιδαγώγηση, Αθήνα.
ΚΥΠΡΙΩΤΑΚΗΣ, Α., (1985). Τα ειδικά παιδιά και η αγωγή τους, Ηράκλειο, εκδ. Ψυχοτεχνική.
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Χ. Το σχολείο ως γραφειοκρατικός οργανισμός και ο ρόλος του εκπαιδευτικού σ' αυτόν, εκδ. Σμυρνιωτάκη, Αθήνα 1994.
ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Χ., (2000). Η αξιολόγηση της επίδοσης του μαθητή ως παιδαγωγική λογική και σχολική πρακτική, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Χ., Η πρακτική του εκπαιδευτικού στην παιδαγωγική επικοινωνία, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2004.
ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Χ., Σχολική πραγματικότητα και κοινωνικοποίηση του μαθητή, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1998.
ΚΥΡΙΔΗΣ ΑΡ. Γ., Η πειθαρχία στο σχολείο, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1999.
ΛΑΖΑΝΑΣ ΒΑΣ.(1992), Οι κωφάλαλοι στην ξένη και στη νεοελληνική πεζογραφία. Αθήνα : ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, σελ. 247 – 249.
ΛΕΦΑΣ Χ.(1942), Ιστορία της εκπαίδευσης, Αθήνα : Ο.Ε.Σ.Β.
ΛΗΞΟΥΡΙΩΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣΚοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί και τον πρώτο αιώνα του Νεοελληνικού κράτους. Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννινα, 1986.
ΛΟΥΒΡΟΥ ΕΥΤ.«Το σεξιστικό προφίλ των αναγνωστικών «Η γλώσσα μου» του δημοτικού σχολείου : γλωσσική ανάλυση», περ. Γλώσσα, τεύχ. 32, 1994.
ΛΟΥΚΑΤΟΣ Σ. Δ. Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία, Αθήνα : Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, (1977).
ΛΟΫΝΤ ΝΤΕΜΩΣ(1977), Η ιστορία της παιδικής ηλικίας. (μτφρ. Κωστελένος, Δημ.), Αθήνα : Γλάρος.
ΜΑΓΕΡ ΚΩΣΤΑΣ Ιστορία του Ελληνικού Τύπου, τόμ. Α΄ (1790 – 1900), Αθήνα 1957, τόμος Β΄ (Αθηναϊκαί Εφημερίδες 1901 – 1959), Αθήνα 1959, τόμος Γ΄, (εφημερίδες και περιοδικά 1901 – 1959), Αθήνα 1960.
ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ Δ.Απομνημονεύματα, κείμενο εισαγωγή – σημειώσεις Γιάννη Βλαχογιάννη, Αθήνα : εκδ. Ζαχαρόπουλος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΑΚΡΥΝΙΩΤΗ Δ.(1986), Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία 1834 – 1919, πρόλογος Σπύρου Δοξιάδη, Αθήνα – Γιάννινα : εκδ. Δωδώνη.
ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ Ελληνική Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων, παιδικά αναγνώσματα στο νηπιαγωγείο, εκδ. Οδυσσέας, Β΄ έκδοση, Αθήνα 1995.
ΜΑΡΓΑΡΗΣ ΔΗΜ.Τα παλιά περιοδικά. Η ιστορία τους κι η εποχή τους. Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήναι (χ.χ.).
ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΣΠΑΝΑΚΗ «Διγενής Ακρίτας του Α. Καρκαβίτσα: Μια μεταγραφή της εθνικής λογοτεχνίας για παιδιά»· περιοδ. Σημείο (Λευκωσίας), αρ. 2, 1993 – 1994, σελ. 175 – 182.
ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗΣ Π. Δ.(1984), Νεοελληνικά μελέτες και άρθρα, τόμ. Β΄, Εκδ. «Ένωση», Αθήνα.
ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗΣ Π. Δ.(1984), Πρόλογοι Νεοελληνικών Μυθιστορημάτων (1830 – 1930), β΄ έκδ., Εκδόσεις Δομός.
ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ ΗΛ.«Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, τεχνοκρατία και τεχνικός έλεγχος : Η περίπτωση των νέων βιβλίων του δημοτικού σχολείου», περ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος 21 (1985), σελ. 16 – 35.
ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ ΗΛ.«Η διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος στο Δημοτικό Σχολείο : Διαπιστώσεις και προτάσεις», περ. Γλώσσα, τεύχος 17 (1988), σελ. 20 – 36.
ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ ΗΛ.«Η διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος στο δημοτικό , περ. Γλώσσα, τεύχος 17 – 18 (1988).
ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ ΗΛ. «Η λεξιλογική επεξεργασία των αναγνωστικών κειμένων», περ. Γλώσσα, τεύχος 5 (1984), σελ. 53 – 57.
ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ ΗΛ. Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας, Η σχολική τάξη, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2001.
ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ ΗΛ. Η σχολική τάξη, Αθήνα 1998.
ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ ΗΛ. Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, εκδ. Γρηγόρης Αθήνα 1998.
ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ Γ.«Το σχολικό εγχειρίδιο», περ. Φιλολογικά, τεύχος 3, 1980.
Με τη συμπλήρωση 50 χρόνων από το θάνατο του Καρκαβίτσα (1922 – 1972) κυκλοφόρησε το έργο του στις εξής (κατά τη χρονική ακολουθία εμφανίσεώς τους) σειρές «*Απάντων*» :
ΜΙΡΑΣΓΕΖΗ Μ.(1982), Νεοελληνική λογοτεχνία, τόμος Α΄, Β΄, Αθήνα.
ΜΙΣΣΙΟΣ Κ.(1995), Βερναδάκης, Εφταλιώτης, Μυριβίλης. Συμβολή στην Ιστορία της λεσβιακής γραμματείας. (ΤΟΜΟΣ : ΤΡΙΤΟΣ). Μυτιλήνη : «ΑΣΤΕΡΙΑΣ».
ΜΟΥΣΚΑΚΑ ΚΑΛ.«Αντιφεμινισμός και σχολικά βιβλία», εφημ. Το Βήμα 11 – 1 – 1976.
ΜΠΑΛΟΥΜΗΣ Γ. Ε.(χ.χ.), Η Λειτουργία του λαογραφικού στοιχείου στον Α. Καρκαβίτσα.
ΜΠΑΛΟΥΜΗΣ Γ. Ε.(χ.χ.), Ηθογραφικό διήγημα, Κοινωνικοϊστορική προσέγγιση, Αθήνα : Εκδόσεις Χ. Μπούρα.
ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ.«Η Έκθεση ιδεών ως σύνταξη απαιτητικών κειμένων», εφημ. Το Βήμα, 15 Μαρτίου 1995.
ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ.«Στις ρίζες των λέξεων», εφημ. Το Βήμα της 21 – 1 – 1990.
ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ.«Τα τρία «ρω» της γλώσσας», εφημ. Το Βήμα 1995.
ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ.Ελληνική γλώσσα, Παρελθόν – Παρόν – Μέλλον, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1994.
ΜΠΑΧΤΙΝ Μ.Προβλήματα λογοτεχνίας και αισθητικής, μτφρ. Γ. Σπανός, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1980.
ΜΠΕΛΛΑΣ ΘΡ. Μεθοδολογία Έρευνας, Γιάννινα 1993 (αυτοέκδοση)
ΜΠΕΡΕΡΗΣ Π. Για μια διαπολιτισμική εκπαίδευση σε μια διαπολιτισμική κοινωνία, εκδ.apiroshora, Αθήνα 2001.
ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ Σ.(1985), Νεοελληνική εκπαίδευση (1821 – 1985), Gutenberg, Αθήνα.

ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμ. Α΄, Αθήνα 1994, εκδόσεις Gutenberg
ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ Ξενόπουλος Γρ., έτος 5΄ - 1932, τόμος 11ος, 15 – 2 – 1932, τεύχος 124.
ΝΕΑ ΠΟΡΕΙΑ(1985), Το πρόβλημα της κριτικής. Αθήνα : Νέα Πορεία. (τεύχ. εκτός σειράς, 2).
ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Π. Νεοέλληνες λογοτέχνες και ποιητές. Αθήνα : ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ, σελ. 171 – 172.
ΝΟΥΤΣΟΣ ΜΠ. «Το Σχολικό Πρόγραμμα και οι καθηγητές της Μέσης Εκπαίδευσης», περ. Λόγος και Πράξη, τεύχος 13 – 14 (1981), σελ. 3 – 11.
ΝΟΥΤΣΟΣ ΜΠ. Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1986.
ΝΟΥΤΣΟΣ ΜΠ.«Η τεχνοκρατία ως δεσπόζουσα της ιδεολογίας του σύγχρονου καπιταλισμού», περ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος 20 (1985), σελ. 53 – 57.
ΝΟΥΤΣΟΣ ΜΠ.«Ο ρόλος της σχολικής ζωής στη διαμόρφωση τύπων πολιτικής συμπεριφοράς», περ. Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τεύχος 3 (1982), σελ. 55 – 64.
ΝΟΥΤΣΟΣ ΜΠ.«Ουσία και Φαινόμενο: Το οντολογικό και γνωσιολογικό υπόβαθρο καί ιδεολογίας», περ. Επιστημονική Σκέψη, τεύχος 10 (1982), σελ. 49 – 54.
ΝΤΕΜΩΖ Λ.«Η εξέλιξη της παιδικής ηλικίας», στο βιβλίο: Λ. Ντεμώζ (επιμέλεια), Ιστορία της παιδικής ηλικίας, Αθήνα 1985, σελ. 29.
ΞΥΔΗΣ Θ.(1955), Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ανδρέας Καρκαβίτσας και άλλοι. Αθήνα : Αετός.
ΞΩΧΕΛΗΣ. π. (1986), Παιδαγωγική του σχολείου – Θέματα Κοινωνιολογίας και Γενικής διδακτικής, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
ΠΑΓΑΝΟΣ Δ. Γ.(1980), Μαθήματα νεοελληνικής πεζογραφίας, Α΄. Το νεοελληνικό διήγημα, Αθήνα.
ΠΑΓΑΝΟΣ Δ. Γ.(1983), Η Νεοελληνική πεζογραφία, Θεωρία και Πράξη, εκδ. Κώδικας.
ΠΑΛΑΜΑΣ Κ.Άπαντα, τόμος 10ος, Εκδόσεις Γκοβόστης, χ.χ..
ΠΑΛΑΜΑΣ Κ.Άπαντα, τόμος Β΄, Εκδόσεις Μπέρης, χ.τ., χ.χ..
ΠΑΜΟΥΚΤΣΟΓΛΟΥ Α.«Η φυσιογνωμία του εκπαιδευτικού στα αναγνωστικά του Δημοτικού Σχολείου», περ. Σχολείο και Ζωή, τεύχος 12 (1993), σελ. 407 – 412.
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ.(1967), Τα γράμματα και η τέχνη. Αθήνα : «ΑΣΤΗΡ».
ΠΑΝΤΑΖΗΣ ΣΠΥΡΟΣ. Η παιδαγωγική και το παιχνίδι – Αντικείμενο στο χώρο του Νηπιαγωγείου, Gutenberg, 1997.
ΠΑΝΤΑΖΗΣ, ΣΠ. «Κοινωνικές αλλαγές στο νηπιαγωγείο – Αναλυτικά προγράμματα», 10ο Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Συνέδριο Δ.Ο.Ε.- Π.Ο.Ε.Δ., Ιωάννινα 1996, Τα αναλυτικά Προγράμματα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, Αθήνα 1997.
ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Γ.Η γλώσσα στο Δημοτικό Σχολείο, εκδ. Σμυρνιωτάκη, Ηράκλειο.
ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι.Η μαθητεία στα επαγγέλματα (16ος – 20ος αι.) Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα, 1986.
ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Κ.(1998), Γνωριμία 60 Ελλήνων Λογοτεχνών (Ανθολόγηση – Κριτική και θεώρηση της ζωής και του έργου τους), Τόμος Α΄. Αθήνα : Εκδόσεις Ντουντούμη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΠΑΔΙΩΤΗ – ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ (1999), Τα «Όρια» και η σημασία τους στη λειτουργία της οικογένειας και την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων,
ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΠ.,
ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΠ.,
ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΠ.,
ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΠ.,
ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΠ.,
ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΠ.,
ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ 1993), Ο Φώτης Φωτιάδης και το «αδερφάτο της Εθνικής Γλώσσας».
ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ(1980), Η ζωή και το έργο της Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου. Αθήνα : Ελληνικό λογοτεχνικό και ιστορικό αρχείο.
ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ(1982), Το περιοδικό ΕΣΤΙΑ και το διήγημα, Εκπαιδευτήρια Κωστέα – Γείτονα, Αθήνα.
ΠΑΠΑΜΑΡΚΟΥ ΧΑΡ.Τα αναγνωστικά βιβλία των μικρών Ελληνοπαίδων, τόμ. Α΄ - Β΄. Αθήνησιν εκ του τυπογραφίου αδελφών Πέρρη 1897.
ΠΑΠΑΣ ΑΘΑΝ.«Το ανοιχτό σχολείο : διδακτική και παιδαγωγική προσέγγιση», περ. Σχολείο κ αι Ζωή, Αθήνα 1988.
ΠΑΠΑΣ ΑΘΑΝ.Η αντιπαιδαγωγικότητα της Παιδαγωγικής, εκδ. Βιβλία για Όλους. Δ΄ Έκδοση (1987).
ΠΑΠΑΣ, Α., (1995). Διδακτική Γλώσσας και κειμένων, Αθήνα.
ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας, τόμ. 2, Αθήνα 1993.
ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Εξελικτική ψυχολογία, Τόμ. 1ος, 2ος, 3ος, 4ος, Αθήνα.
ΠΑΣΧΑΛΗΣ Α.(1998), Τα μεταπολεμικά αναγνωστικά της Ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας. Αθήνα : εκδ. Gutenberg.
ΠΕΡΑΝΘΗΣ Μ.(1954), Α΄ Απόψεις : Επιλογή και κείμενα που δημοσιεύτηκαν ή διαβάστηκαν στη δεκαεπταετία 1943 – 1960.
ΠΕΡΑΝΘΗΣ Μ.Ελληνική Πεζογραφία από την άλωση ως σήμερα. Τόμος Γ΄, Αθήνα : Εκδόσεις έργων Περάνθη.
ΠΕΡΑΝΘΗΣ Μ.Ελληνική Πεζογραφία από την άλωση ως σήμερα. Τόμος Δ΄, Αθήνα : Εκδόσεις έργων Περάνθη.
ΠΕΡΑΝΘΗΣ Μ.Ελληνική Πεζογραφία από την άλωση ως σήμερα. Τόμος Ε΄, Αθήνα : Εκδόσεις έργων Περάνθη.
Περιοδικό "ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ"Αφιέρωμα στον Α. Καρκαβίτσα, τόμ. 8, τεύχ. 82, 1 Ιουλίου 1951 (με δημοσιεύματα των Γ. Θ. Ζώρα, Γρ. Ξενόπουλου, Α. Καραντώνη, Δ. Β. Οικονομίδου, Φ. Πολίτη, Κ. Καρκαβίτσα, Κ. Παλαμά, και Γ. Σπυριδάκη).
Περιοδικό «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»Αφιέρωμα στον Α. Καρκαβίτσα· τόμ. 128, τεύχ. 1517, 15 Σεπτεμβρίου 1990 (με δημοσιεύματα των Κ. Παλαμά, Π. Χάρη, Ν. Α. Τσούρα, Π. Δ. Μαστροδημήτρη, Ι. Μ. Χατζηφώτη, Ν. Σιδερίδου, Κ. Σφαέλλου, Θ. Παπαθανασόπουλου, Στ. Γεράνη, Κ. Σαρδελή, Π. Μ. Σωτήρχου, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, Κ. Στεργιόπουλου, Α. Καραντώνη και Α. Τερζάκη).
ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ Τ.Στάσεις και αντιλήψεις των ενηλίκων για το παιδί στη Δυτική Ευρώπη από τον Μεσαίωνα ως σήμερα. Περ. Σύγχρονοι Καιροί, σελ. 173, Απρίλιος 1983.
ΠΟΛΙΤΗΣ Λ.(1978), Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, Αθήνα.
ΠΟΛΙΤΗΣ Λ.Θέματα της λογοτεχνίας μας. Αθήνα : Εκδόσεις Κωνσταντινίδη.
ΠΟΛΙΤΗΣ Φ. (1991), Επιλογή κριτικών άρθρων (ΤΟΜΟΣ : ΤΕΤΑΡΤΟΣ), Αθήνα.
ΠΟΛΙΤΗΣ Φ.(1991), Επιλογή Κριτικών άρθρων, τόμος Δ΄, Αθήνα : Εκδόσεις : Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη.
ΠΟΛΙΤΗΣ Φ.Επιλογή κριτικών άρθρων (ΤΟΜΟΣ : ΤΡΙΤΟΣ), Αθήνα : ΙΚΑΡΟΣ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΟΛΙΤΗΣ(1969), Ιστορία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας – Θεσσαλονίκη.
ΠΟΛΥΖΩΓΟΠΟΥΛΟΣ Θ.(1962), Η ζωή και το έργο του διηγηματογράφου Ανδρέα Καρκαβίτσα. Λεχαινά : Έκδοσις Διδασκαλικού Συλλόγου Λεχαινών.
ΠΟΡΠΟΔΑΣ Κ. Εισαγωγή στην ψυχολογία της Γλώσσας. Η μάθηση της γλώσσας, Αθήνα 1984.
ΠΟΡΠΟΔΑΣ Κ. Γνωστική ψυχολογία, τόμ. 1ος, Αθήνα 1996.
ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ Ν.«Φασισμός και μικροαστική τάξη», Φασισμός και δικτατορία, Ολκός, «Αιχμές», σελ. 323 – 352.
ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ Ν. Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις, 2ος τόμος, Θεμέλιο, Αθήνα 1975.
ΠΡΑΚΤΙΚΑ 1ου Πανελλήνιου Συνεδρίου, εκδ. Ατραπός, Ναύπακτος 1998.
ΠΡΟΣΚΟΛΛΗ ΑΡΓ.«Ιδεολογικό περιεχόμενο των αναγνωστικών του Δημοτικού Σχολείου, όπως διαμορφώνονται μέσα από οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές απόψεις και αναφορές, ιδεολογικά πρωθύστερα σε ετεροχρονισμένα σχήματα». Περ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος 50 (1990), σελ. 53 – 64.
ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ι. Ε. «Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος», εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1992.ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ ΕΥ.«Μια ιδιότυπη πνευματική μορφή : Η φυσιογνωμία του δασκάλου.
ΡΑΜΑΣ ΣΤ. (=Μ. ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ) «Αν είχαμε παιδεία ελεύθερη», ΔΕΟ, τόμος Β΄, 1912, σελ. 95 – 118.
ΡΗΓΑΤΟΣ Α. Γ. (1987) Αρρώστιες και θάνατος παιδιών στη Νεοελληνική Λογοτεχνία (1821 – 1922), Πρόλογος Σπύρου Δοξιάδη. Αθήνα : εκδ. Δωδώνη.
ΡΗΓΙΝΟΣ Μ. Μορφές παιδικής εργασίας στην Ελληνική βιομηχανία – βιοτεχνία 1909 – 1936. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου «Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας», σελ. 417, Αθήνα 1986.
ΡΟΔΑΝΘΗΣ Θ.Γενικά στοιχεία λογοτεχνίας (ποίηση – πεζογραφία – εκφραστικά μέσα – μετρική – αναλύσεις λογοτεχνημάτων) και βιογραφίες Ελλήνων συγγραφέων, ποιητών και πεζογράφων. Αθήνα : Κένταυρος.
ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΧΑΡΗΣ Ιστορία της παιδικής Λογοτεχνίας (ΕΛΛΗΝΙΚΗ & ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ), Η΄Έκδοση, Βελτιωμένη και συμπληρωμένη, Εκδόσεις Δανιά.
ΣΑΧΙΝΗΣ Α.(1958), Το νεοελληνικό μυθιστόρημα (Ιστορία και κριτική), Αθήνα.
ΣΑΧΙΝΗΣ Α.(1981), Η Πεζογραφία του αισθητισμού, βιβλιοπωλείον της «ΕΣΤΙΑΣ», Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε., Αθήνα.
ΣΑΧΙΝΗΣ Α.Νέοι Πεζογράφοι (ΕΙΚΟΣΙ ΧΡΟΝΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑΣ : 1945 – 1965). Αθήνα : Βιβλιοπωλείον της «ΕΣΤΙΑΣ», Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε..
ΣΑΧΙΝΗΣ Α.Παλαιότεροι πεζογράφοι (Α. Ρ. Ραγκαβής, Δ. Βικέλας, Γ. Βιζυηνός, Κ. Παλαμάς, Γ. Βλαχογιάννης). Αθήνα : Βιβλιοπωλείον της «ΕΣΤΙΑΣ», ΣΕΛ. 145, 200, 203, 228, 235, 236, 242, 302.
ΣΒΟΡΩΝΟΣ Ν. Γ.Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας, Θεμέλιο, «Ιστορική Βιβλιοθήκη», Αθήνα 1976.
ΣΒΟΡΩΝΟΣ, Ν., Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα 1986
ΣΙΔΕΡΙΔΟΥ – ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ Ν.(1959), Αντρέας Καρκαβίτσας και η εποχή του. (Μελέτη βραβευμένη από την Ακαδημία Αθηνών), Αθήνα.
ΣΙΔΕΡΙΔΟΥ Ν.(1999), Ανοιχτοί Ορίζοντες (άρθρα – μελέτες – κριτικές), Αθήνα.
ΣΙΔΕΡΙΔΟΥ ΝΙΚΗ (& GREZYNKA ΝΙΚΗ)
ΣΙΔΕΡΙΔΟΥ ΝΙΚΗ, Βιβλιογραφικά στον Καρκαβίτσα Αθήνα 1940 – Η γυναίκα στο έργο του Καρκαβίτσα, Αθήνα 1943 – Ο Αντρέας Καρκαβίτσας και η εποχή του. Μελέτη (Βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών) Αθήνα 1959.
ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ, Χ., (1980). Τα καθυστερημένα άτομα στην ελληνική κοινωνία, Ιωάννινα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΟΥΛΗΣ, Σ. Γ., (1996). «Κουλτούρα αλληλεγγύης. Πρόταση για την κοινωνική ένταξη των προσώπων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», στην Επιστημονική Επετηρίδα του Π.Τ.Δ.Ε. Ιωάννινα.

ΣΟΥΛΗΣ, Σ. Γ., (2002). Παιδαγωγική της ένταξης, τόμος Α΄, Δαρδάνος.

ΣΤΑΣΙΝΟΣ, Δ., (1991). Η ειδική εκπαίδευση στην Ελλάδα, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

ΣΤΑΣΙΝΟΣ, Δ., Δυσλεξία και σχολείο, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2003.

ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΕΡΗ Ανδρέα Καρκαβίτσα Παρουσίαση – Ανθολόγηση , Επιλογή Βιβλιογραφίας Η ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΜΑΣ, Τόμος Η΄ (1880 – 1900) σελ. 174 – 251, Εκδόσεις ΣΟΚΟΛΗ.

ΤΑΦΑ Ε. Συνεκπαίδευση παιδιών, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.

ΤΖΙΟΒΑΣ Δ.(1993). Το παιλίμψηστο της ελληνικής αφήγησης. Αθήνα : ΟΔΥΣΣΕΑΣ.

ΤΖΩΡΤΖΑΚΗ ΦΩΤΕΙΝΗ, -Για την πνευματική, γενικότερα, ζωή κατά τη δεκαετία 1880 – 1890 Ανδρέας Καρκαβίτσας. Εκλογή από το έργο του, Εισαγωγή, Σχόλια - ,Αθήνα 1950 (και φωτοανατύπωση : Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1980) [Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, Σειρά Β΄, Αρ. 1], σελ. 4 – 5.-

ΤΟΥΛΟΥΠΗΣ Φ. Οι αγώνες των δασκάλων κατά τον 20ο αι. και η προσφορά τους.εκδ. επτάλοφο, Αθήνα 2001.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μ. «Quo usque tandem, η νέα σχολική γλώσσα και ο κ. Χτζιδάκις», ΔΕΟ, τόμος 7, 1917 – 1919, αρ. 3-4, σελ. 86 – 195. Ανάτυπο από το ΔΕΟ, Αθήνα 1919, Άπαντα, τόμος 4, Θεσσαλονίκη 1963, σελ. 447 – 549.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μ. «Δημοτικισμός και Κομμουνισμός», Δημοτικισμός και Αντίδραση, Άπαντα, τόμος 6, Θεσσαλονίκη 1963, σελ. 149 – 162.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μ. «Δημοτικισμός και σοσιαλισμός» Άπαντα, τόμος 8, Θεσσαλονίκη 1965, σελ. 157 – 158.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μ. «Η παιδεία μας και η γλώσσα της. Εικόνες από τα σχολεία μας», ΔΕΟ, τόμος Β΄, 1912, άρ. Δ΄, σελ. 271 – 309.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μ. «Ηριν Καούν: η αλήθεια για τα αναγνωστικά της δημοτικής», ΔΕΟ, τόμος 9, 1921, άρ. 4, σελ. 177 – 322. Ανάτυπο από το ΔΕΟ, Αθήνα 1921. Αναδημοσίευση, Άπαντα, τόμος 5, Θεσσαλονίκη 1963, σελ. 30 – 167.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μ. «Το λεξιλόγιο των νέων αναγνωστικών», ΔΕΟ, τόμος 8, 1920, άρ. 1 – 4, σελ. 116 – 127. Ανάτυπο από το ΔΕΟ, Αθήνα 1920. Αναδημοσίευση, Άπαντα, τόμος 5, Θεσσαλονίκη 1963, σελ. 3 – 13.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μ. Δημοτικισμός. "Ενα γράμμα στους δασκάλους μας. Τι έγινε στα 1921 και τι θα γίνει τώρα. Γλωσσική μυθολογία, δημοτικισμός και κομμουνισμός. Τι πιστεύω, Αθήνα 1926. Αναδημοσίευση, Άπαντα, τόμος 5, Θεσσαλονίκη 1963, σελ. 168 – 239.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μ. Η γραμματική διδασκαλεία των τριών πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου, Δελτίον Υπουργείου Εκκλησ. Και Δημ. Εκπαιδεύσεως, Παράρτημα αρ. 3, Αθήνα 1919. Και Η γλωσσική διδασκαλία της Δ΄ τάξεως του δημοτικού σχολείου, Δελτίον Υπουργείου Εκκλησ. Και Δημ. Εκπαιδεύσεως, Παράρτημα αρ. 5, Αθήνα 1920. Αναδημοσίευση, Άπαντα, τόμος 8, Θεσσαλονίκη 1965, σελ. 292 – 298.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μ.(1981). Άπαντα. Ανατύπωση με διορθώσεις. Θεσσαλονίκη : Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).

ΤΡΥΦΩΝΟΠΟΥΛΟΥ Τ.(1990). Αντρέας Καρκαβίτσας. Αθήνα : «ΝΕΑ ΣΚΕΨΗ».

ΤΣΙΜΠΟΥΚΗ, Κ., (1979). Η Ειδική Εκπαίδευση στην Ελλάδα, Αθήνα 1976.

ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ Μ. «Ιστορία του Εκπαιδευτικού Ομίκου», Νέα Εστία, 7, Ιούλιος 1927, σελ. 401 – 410, και 8, Αύγουστος 1927, σελ. 468 – 478.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ ΜΑΡΚΟΣ(1927), Περιοδικό «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ», έτος Α, τόμ. 1, τεύχ. 7, 15 Ιουλίου.
ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κ. Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830 – 1922), Θεμέλιο, «Ιστορική Βιβλιοθήκη», Αθήνα 1977. Υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου προς την Σ. Κυβέρνησιν περί των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων, Αθήνα, 1914.
ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κ. Παράδοση και εκσυγχρονισμός : Μερικά γενικότερα ερωτήματα στο Δ.Γ. Τσαούση (επιμ.). Ελληνισμός – ελληνικότητα.
ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κ.Κοινωνική Ανάπτυξη και Κράτος – Η Συγκρότηση του Δημοσίου χώρου στην Ελλάδα. Αθήνα, Θεμέλιο 1981.
ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ ΚΕξάρτηση και Αναπαραγωγή, Ο Κοινωνικός Ρόλος των Εκπαιδευτικών Μηχανισμών στην Ελλάδα (1830 – 1922), Αθήνα, Θεμέλιο 1977.
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ (1921), Εκθεσις της επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων, Αθήνα: Μ. Μαντζεβελάκης.
ΦΑΡΣΟΝ PITSARD(1980), Για την απελευθέρωση των παιδιών. (μτφρ. Αλεξίου Γ.). Αθήνα : Γλάρος.
ΦΡΑΓΚΟΣ ΧΡ. Επίκαιρα Θέματα Παιδείας, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1986.
ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ ΑΝΝΑ Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985.
ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ ΑΝΝΑ «Πρόταση διαλόγου για το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων», περ. Εκπαιδευτική Κοινότητα, τεύχ. 30 (1995), σελ. 22.
ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ ΑΝΝΑ Η γλώσσα Λήμμα: «Αναγνωστικό – Αναγνωστικά Σχολείου», Μεγάλη Παιδ. Εγκυκλοπαίδεια, Αθήνα 1967. των φασιστών», εφημ. Τα Νέα 2 – 3 – 1996.
ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ ΑΝΝΑ(1977), Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι. Αθήνα : εκδ. Κέδρος 1977.
ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ ΑΝΝΑ(1978), Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημ. Σχολείου, Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία, εκδ. Θεμέλιο.
ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ ΑΝΝΑ, Γλώσσα και ιδεολογία (κοινωνιολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας), εκδ. Οδυσσέας (Γ΄ έκδ.), Αθήνα 1987.
ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Ά., (1977). Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι, Κέδρος.
ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ Ι.(1980), Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, Αθήνα.
ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ Χ.(1999), Νεοελληνικός λόγος. Μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος. Αθήνα : Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1992.
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ Α. ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ Σ.,Η διδασκαλία της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας θεωρία και πρακτική εφαρμογή, εκδ. κώδικας Θεσσαλονίκη 1997.
ΧΑΡΗΣ Π. (1927), Αντρέας Καρκαβίτσας, περ. Νέα Εστία, τόμ. 2ος, τεύχος 22 – 24, σελ. 1092 – 1100.
ΧΑΡΗΣ Π. (1972), Ο Καρκαβίτσας (έπειτα από πενήντα χρόνια), περ. Νέα Εστία, τεύχος 91, σελ. 702 – 705.
ΧΑΡΗΣ Π. Αθώα και οργισμένα νιάτα, Αθήνα : Εστία.
ΧΑΡΗΣ Π.Έλληνες πεζογράφοι. Αθήνα : Εστία.
ΧΑΤΖΗΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ Θ.(1986), Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821 – 1986), Αθήνα: εκδ. Παπαδήμα.
ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ Γ. Ν. Γεννηθήτω φως. Ο μαλλιαρισμός εις τα δημοτικά σχολεία, Αθήνα 1920.
ΧΡΗΣΤΙΔΗ Σ ΧΡ. Ο αστικός κώδικας και το γλωσσικό ζήτημα. Εισαγωγικό σημείωμα, ανάτυπο από το Δοκίμιο μεταγραφής του Αστικού κώδικα, Αθήνα 1963.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ ΧΡ. Πρόλογος της απόδοσης στη δημοτική του Συντάγματος του 1952, Αθήνα 1965.
ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ «Το ταξίδι μου», επιμέλεια Άλκης Αγγέλου, Ερμής, Αθήνα 1971.
ΨΥΧΑΡΗΣ Το ταξίδι μου, επανέκδοση της πρώτης έκδοσης του 1888, με επιμέλεια Άλκη Αγγέλου, Ερμής, «Νέα Ελληνική βιβλιοθήκη», Αθήνα 1971.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ